

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Бојана Д. Тодић Санковић

**ИМЕНИЧКА ПАРТИКУЛАРИЗАЦИЈА У
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Докторска дисертација

Београд, 2024

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Bojana D. Todić Sanković

**NOUN PARTICULARIZATION IN THE
SERBIAN LANGUAGE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2024

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Бояна Тодич Санкович

**ПАРТИКУЛАРИЗАЦИЯ
СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В СЕРБСКОМ
ЯЗЫКЕ**

Докторская диссертация

Белград, 2024

Ментор:

др Рајна Драгићевић, редовни професор

Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

Датум одбране: _____

Захваљујем се својој менторки проф. др Рајни Драгићевић на великој подршци, поверењу и помоћи током писања овог рада, као и члановима комисије проф. др Весни Ломпар, проф. др Драгани Вељковић Станковић и др Александри Марковић.

Велику захвалност дугујем драгим колегама из Института за српски језик САНУ на значајним стручним сугестијама и пријатељској подршци.

Нарочиту захвалност дугујем мајци Драгани, оцу Драгану и сестри Јовани на посвећености и подршци.

Највећу захвалност упућујем свом сунругу Николи, а најнежније и најтоплије хвала својој ћерки Софији.

ИМЕНИЧКА ПАРТИКУЛАРИЗАЦИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак

Предмет нашег истраживања представљају именичке лексеме чија је главна синтаксичко-семантичка функција – издвајање појединачних ентитета или одређене количине из масе, односно (неизбројивог) мноштва. Функција ових речи стоји у тесној вези са немогућношћу појединих именица да искажу појединачно, односно – уопштеније – у вези са појмом бројивости. Из тог разлога, најчешће се на месту допуне у синтагми са овим речима јављају градивне именице: нпр. *кап воде, млаз крви, тањир супе, литар вина, грудва снега*. Како се њима именује материја, неопходна су додатна средства која би омогућила избројивост денотата именица са таквим значењем. Осим материје, и све остало што се перципира као неодређена маса – а то је збирно и сумативно мноштво – подлеже истом процесу: уп. *букет цвећа, гомила лишћа, стадо оваца, група студената*.

Језичка средства с представљеном функцијом управо су у фокусу наше пажње. Такве јединице у истраживању називамо *партикуларизаторима*, а саму појаву *партикуларизацијом*. Наведени термини срећу се превасходно у србистичкој (или, шире, сербокроатистичкој) литератури. У иностраној лингвистици – колико нам је познато на основу увида у русистичку и англицистичку литературу – разматрање поменутих лексичких јединица спровођено је под окриљем различитих теоријских и термилошких поставки.

Основни циљ рада, стога, јесте да се утврде домени реализације и опсег партикуларизације као језичке појаве. На путу ка остварењу главног циља, наметнуло се неколико ужих циљева: (1) објаснити појам партикуларизације и разграничити га од сродних појмова фрагментаризације, квантификације, класификације и меронимије, те поставити (где је то могуће) јасније границе и указати на домене њиховог преклапања; (2) истаћи основну функцију лексема које се јављају као партикуларизатори, те објаснити условљеност реализовања такве функције; (3) прецизније одредити позицију партикуларизаторских именица у значењској класификацији именица која се наводи у србистичкој граматичкој литератури; (4) издвојити типове именичке партикуларизације у нашем језику; (5) класификовати и, кроз детаљну анализу њиховог значења, представити семантичке типове именичких партикуларизатора у српском језику; (6) утврдити прототипичне представнике унутар партикуларизаторске лексике; (7) представити семантичку анализу лексема које се јављају у својству објеката партикуларизације; (8) указати на тенденције у семантичком развоју именичких партикуларизатора; (9) изложити анализу творбених особености партикуларизаторских именица; (10) приказати моделе лексикографских описа ових именица и дати препоруке које се тичу могућности њиховог уједначавања; те (11) објединити запажања која проистичу из целокупне анализе партикуларизаторске лексике и концизно представити карактеристике појава означених именицама у партикуларизаторској служби, али и појава које се најчешће партикуларизују.

Лексичка грађа за ово истраживање ексцерпирана је првенствено из најобимнијег дескриптивног речника српског језика – из тезаурусног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (закључно са XXI томом, чије су граничне речи *погдекад(а)–покупити*). Будући да рад на овом речнику још увек траје, преостала грађа је бележена према шестотомном *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске и једнотомном *Речнику српскога језика* Матице српске (разматрана су прва два издања – из 2007. и 2011. године).

У циљу богаћења и осавремењивања ексцерпираних речничке грађе коришћени су додатни извори – пре свега *Корпус савременог српског језика* Математичког факултета у Београду (ЕК), којем су придружени и различити примери из књижевних дела доступних на сајту Антологија српске књижевности (АСК), као и они из општег корпуса на интернету (Инт.).

Садржину рада, као и сам ток истраживање, поделили смо на неколико већих сегмената. Први, уводни део садржи податке о предмету, циљевима и корпусу рада, методологији и структури рада, те о досадашњим лингвистичким истраживањима и терминолошком оквиру нашег истраживања.

Друго поглавље посвећено је одређењу појма партикуларизације, и то путем утврђивања (1) основних својстава појава означених именицама које се јављају у улози партикуларизатора, као и (2) односа појаве партикуларизације према сродним појавама.

Треће, уједно и централно и најкомплексније, поглавље истраживања доноси опис целокупне лексичке грађе, и то са различитих аспеката – граматичког (уже – синтаксичког), лексичко-семантичког, творбеног и лексикографског. Пет главних сегмената овог поглавља тичу се: (1) форме синтагме са партикуларизатором, те питања значења генитива у таквим синтагмама и могућности употребе напоредних синтагматских конструкција различитог формалног састава у партикуларизаторском значењу; (2) семантике именичких партикуларизатора, у оквиру које је разматрана значењска класификација читаве лексичке грађе, као и многа друга питања у вези са семантичким карактеристикама анализираног лексичког слоја; (3) полисемије партикуларизаторских лексема, пре свега тенденција у развоју њихових секундарних значења; (4) творбених особености именица које се јављају у својству партикуларизатора, с посебним освртом на однос партикуларизаторских значења мотивних, основних и изведених именица; те (5) лексикографских аспеката партикуларизатора, са циљем да се покушају изнаћи доследнији, уједначенији обрасци дефиниција, који би били у складу са лексичко-семантичким и граматичким особеностима партикуларизаторске лексике.

Завршни део истраживања сабира парцијална запажања и резултате спроведене анализе партикуларизаторске лексике, уз општи поглед на целокупну грађу. Након списка извора и литературе, нуди се преглед свих табела и приказа представљених у раду, као и регистар свих анализираних именица.

Кључне речи: српски језик, партикуларизатор, партикуларизација, квантификација, класификација, материја, семантика, творба речи, лексикографски опис, теорија прототипа.

Научна област: лингвистика

Ужа научна област: семантика, лексикологија, лексикографија, творба речи

УДК:

NOUN PARTICULARIZATION IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The subject of our research are noun lexemes whose main syntactic-semantic function is – separating individual entities or a certain amount from a mass, that is, the (uncountable) lot. The function of these words is closely related to the impossibility of certain nouns to be expressed individually, that is – more generally – it's related to the concept of countability. This is why phrases consisting of such nouns use material nouns as complements: e.g. *kap vode* (a drop of water), *mlaz krvi* (a trickle of blood), *tanjir supe* (a plate of soup), *litar vina* (a liter of wine), *grudva snega* (a lump of snow). As they name matter, additional means are necessary which would enable the countability of the denotations of nouns with such a meaning. Apart from matter, everything else that is perceived as an indefinite mass – which presents a collective and summative lot – is subject to the same process: cf. *buket cveća* (a bouquet of flowers), *gomila lišća* (a pile of leaves), *stado ovaca* (a flock of sheep), *grupa studenata* (a group of students).

Linguistic means with such a function are in the focus of our attention. In our research we call such units *particularizers*, and the phenomenon itself is called *particularization*. The mentioned terms are found primarily in Serbian (or, more broadly, the Serbo-Croatian) literature. In foreign language linguistics – based on the insight into Russian and English literature – the consideration of the mentioned lexical units was carried out under different theoretical and terminological positions.

Therefore, the main goal of our work is to determine the domains of its realization and the range of particularization, as a linguistic phenomenon. In achieving the main goal, several narrower goals were imposed: (1) to explain the concept of particularization and demarcate it from related concepts such as fragmentation, quantification, classification, and meronymy, and set clearer boundaries (if possible), indicating the domains of their overlap; (2) highlight the basic function of lexemes which appear as particularizers, and explain the conditions for the realization of such of a function; (3) determine, more precisely, the position of particularizing nouns in the semantical classification of nouns presented in Serbian grammatical literature; (4) distinguish types of noun particularization in the Serbian language; (5) classify and, through a detailed analysis of their meaning, present the semantic types of noun particularizers in the Serbian language; (6) determine the prototypical representatives in the particularizing lexicon; (7) present a semantic analysis of lexemes which appear as the objects of particularization; (8) point out tendencies in the semantic development of noun particularizers; (9) present the analysis of the word-formation features of particularizing nouns; (10) present models of lexicographic descriptions of these nouns and give recommendations regarding the possibility of their standardization; and (11) unite the observations resulting from the overall analysis of the particularizing lexicon and concisely present the characteristics of the phenomena marked by nouns with the particularizing function, as well as the phenomena which are most likely to be particularized.

The lexical material for our research was extracted primarily from the most comprehensive descriptive dictionary of the Serbian language – *the Dictionary of the Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language* SASA (as for now, ending with volume XXI). Since the work on this dictionary is still ongoing, the remaining material was excerpted from the six-volume *Dictionary of the Serbo-Croatian Literary Language* of Matica Srpska and the one-volume *Dictionary of the Serbian Language* of Matica Srpska (the first two editions – from 2007 and 2011).

In order to enrich and modernize the excerpted dictionary material, additional sources were used – primarily the *Corpus of the Modern Serbian Language* of the Faculty of Mathematics in Belgrade (EC), joined by various examples from literary works available on the website *Anthology of Serbian Literature*, as well as from the general Internet corpus.

The content of our work was divided into several larger segments. The first is the introductory part which contains information about the subject, the objectives and the corpus of the research, the methodology and structure of the work, the terminological framework of our study, as well as the insights into previous linguistic research.

In the second chapter we outline the definition of the concept of *particularization*, by determining (1) the basic properties of phenomena marked by nouns which appear in the role of particularizers, as well as (2) the relationship between the phenomenon of particularization and related phenomena.

The third, and at the same time the central and most complex chapter of our research provides a description of the entire lexical structure, from different aspects – grammatical (i.e. syntactic), lexical-semantic, word-formation and lexicographic. The five main segments of this chapter deal with: (1) the form of a phrase with a particularizer, hence the question regarding the meanings of the genitive in such phrases and the possibility of using successive syntagmatic constructions of different formal composition in the particularizing meaning; (2) the semantics of noun particularizers, within which the semantic classification of the entire lexical material was considered, as well as many other issues, related to the semantic characteristics of the analyzed lexical stratum; (3) the polysemy of particularizing lexemes, primarily the tendencies in the development of their secondary meanings; (4) the word-formation characteristics of nouns that occur as particularizers, with special reference to the relationship between the particularizing meanings of the motive noun, basic and derived nouns; and (5) the lexicographic aspects of particularizers, with the aim of trying to find more consistent, uniform patterns of definitions, which would be in accordance with the lexical-semantic and grammatical specifics of the particularizer lexicon.

The final part of our research assembles all partial observations and the results of the analysis of the particularizing lexicon, with a general view of the entire structure. Following the list of dictionary sources and literature, an overview of all the tables and displays is presented, as well as a register of all analyzed nouns.

Key words: the Serbian language, particularizer, particularization, quantification, classification, matter, semantics, word-formation, lexicographic description, the prototype theory.

Scientific field: linguistics

Specific scientific field: semantics, lexicology, lexicography, word-formation

UDC number:

САДРЖАЈ

| | |
|---|----|
| I. УВОД..... | 1 |
| 1. Уводне напомене..... | 1 |
| 2. Основни подаци о истраживању | 2 |
| 2.1. Предмет и циљеви истраживања | 2 |
| 2.2. Корпус истраживања..... | 3 |
| 2.3. Методологија истраживања | 6 |
| 2.4. Структура истраживања | 10 |
| 3. Преглед досадашњих лингвистичких истраживања..... | 12 |
| 3.1. Истраживања у домаћој литератури..... | 12 |
| 3.2. Истраживања у иностраној литератури | 17 |
| 3.3. Теме које отвара преглед литературе | 20 |
| 4. Терминолошки оквир истраживања..... | 21 |
| 4.1. Терминолошки апарат у релевантној литератури..... | 21 |
| 4.2. Терминолошки апарат у нашем истраживању | 25 |
| II. ПОЈАМ ПАРТИКУЛАРИЗАЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ | 26 |
| 1. О ПОЈМУ ПАРТИКУЛАРИЗАЦИЈЕ И ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА | 26 |
| 2. Однос ПАРТИКУЛАРИЗАЦИЈЕ И СРОДНИХ ПОЈАВА..... | 29 |
| 2.1. Партикуларизација и квантификација..... | 30 |
| 2.2. Партикуларизација и класификација..... | 36 |
| 2.3. Партикуларизација и фрагментаризација | 41 |
| 2.4. Партикуларизација и меронимија..... | 43 |
| 3. Закључна разматрања о појму партикуларизације | 45 |
| III. ИМЕНИЧКА ПАРТИКУЛАРИЗАЦИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ | 47 |
| 1. ФОРМА СИНТАГМЕ СА ПАРТИКУЛАРИЗАТОРОМ..... | 49 |
| 1.1. О партитивном генитиву | 49 |
| 1.2. Други типови генитива уз партикуларизаторе | 52 |
| 1.3. Питање падежне синонимије код партикуларизатора..... | 53 |
| 1.4. Закључак о формалним особеностима синтагми с партикуларизаторима | 58 |
| 2. СЕМАНТИКА ИМЕНИЧКИХ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА | 60 |
| 2.1. Лексичка партикуларизација..... | 61 |
| 2.1.1. Експлицитна (регуларна) партикуларизација..... | 61 |
| 2.1.1.1. Могућности поделе партикуларизаторске лексике | 61 |
| 2.1.1.2. Подела према типу партикуларизаторског значења..... | 63 |
| 1. ДЕОНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ | 68 |
| 1.1. Партикуларизатори са значењем <i>део материје</i> | 69 |
| 1.1.1. Деони партикуларизатори типа <i>комад, парче</i> | 70 |

| | |
|--|-----|
| 1.1.2. Деони партикуларизатори типа <i>кришка</i> | 79 |
| 1.1.3. Деони партикуларизатори типа <i>мрва</i> | 84 |
| 1.1.4. Деони партикуларизатори типа <i>половина, фрталъ и трећина</i> | 89 |
| 1.1.5. Деони партикуларизатори типа <i>одломак</i> | 92 |
| 1.1.6. Деони партикуларизатори типа <i>остатак</i> | 100 |
| 1.2. Партикуларизатори са значењем <i>део мноштва</i> | 104 |
| 1.4. Закључна запажања о деоним партикуларизаторима | 112 |
| 2. КОЛИЧИНСКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ | 115 |
| 2.1. Мерни партикуларизатори | 115 |
| 2.1.1. Партикуларизатори прецизне мере | 115 |
| 2.1.1.1. Опште напомене | 115 |
| 2.1.1.2. Представљање грађе | 116 |
| 2.1.1.3. Закључак о партикуларизаторима прецизне мере | 124 |
| 2.1.2. Партикуларизатори апроксимативне мере | 125 |
| 2.1.2.1. Антропоцентрични партикуларизатори апроксимативне мере | 125 |
| 2.1.2.2. Остали партикуларизатори апроксимативне мере | 135 |
| 2.1.2.3. Закључак о партикуларизаторима апроксимативне мере | 139 |
| 2.1.3. Садржавачки мерни партикуларизатори | 141 |
| 2.1.3.1. Опште напомене | 141 |
| 2.1.3.2. Значење синтагми са садржавачима | 142 |
| 2.1.3.3. Семантичка позиција за реализовање значења партикуларизатора-садржавача | 149 |
| 2.1.3.4. Представљање грађе | 152 |
| 2.1.3.5. Партикуларизатори-садржавачи са (обавезним) детерминатором | 184 |
| 2.1.3.6. Закључак о партикуларизаторима-садржавачима | 191 |
| 2.2. Збирни партикуларизатори | 194 |
| 2.2.1. Опште напомене | 194 |
| 2.2.2. Представљање грађе | 195 |
| 2.2.2.1. Збирни партикуларизатори типа <i>гомила</i> | 195 |
| 2.2.2.2. Збирни партикуларизатори типа <i>група, скупина</i> | 203 |
| 2.2.2.3. Збирни партикуларизатори типа <i>стадо, јато</i> | 211 |
| 2.2.3. Закључак о збирним партикуларизаторима | 224 |
| 2.3. Активносни партикуларизатори | 226 |
| 2.3.1. Опште напомене | 226 |
| 2.3.2. Представљање грађе | 227 |
| 2.3.2.1. Партикуларизатори у вези са конзумирањем (хране или пића) | 227 |
| 2.3.2.2. Партикуларизатори у вези са (пре)ношењем | 231 |
| 2.3.2.3. Партикуларизатори у вези са узимањем (у руку, међу прсте) | 234 |
| 2.3.2.4. Партикуларизатори у вези са краткотрајном активношћу | 236 |
| 2.3.2.5. Партикуларизатори са израженом наменском компонентом | 237 |
| 2.3.2.6. Партикуларизатори са израженом семом резидуалности | 239 |
| 2.3.3. Закључак о активносним партикуларизаторима | 240 |
| 2.4. Закључак о количинским партикуларизаторима | 240 |
| 3. УОБЛИЧИВАЧКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ | 244 |
| 3.1. Опште напомене | 244 |

| | |
|---|-----|
| 3.2. Представљање грађе | 244 |
| 3.2.1. Партикуларизатори-уобличивачи с доминантном семом облика | 246 |
| 3.2.1.1. Партикуларизатори-уобличивачи са семом <i>округласт, обао</i> | 246 |
| 3.2.1.2. Партикуларизатори-уобличивачи са семом <i>дугуљаст, издужен</i> | 280 |
| 3.2.1.3. Партикуларизатори-уобличивачи са семом плъоснатог облика..... | 302 |
| 3.2.1.4. Остали партикуларизатори-уобличивачи | 305 |
| 3.2.2. Партикуларизатори-уобличивачи са доминантном кохезивном семом | 311 |
| 3.3. Закључна запажања о уобличивачким партикуларизаторима | 319 |
| 4. Комбиновани (прелазни) типови партикуларизатора..... | 324 |
| 2.1.1.3. Семантички типови именица у допуни..... | 327 |
| 1. Именице са градивним значењем | 327 |
| 2. Именице са збирним значењем | 341 |
| 3. Именице са збирно-градивним значењем | 345 |
| 4. Именице са конкретно-предметним значењем..... | 349 |
| 5. Именице са значењем живих бића..... | 350 |
| 6. Именице са апстрактним значењем..... | 351 |
| 7. Закључак о семантичким особеностима именица у допуни | 356 |
| 2.1.1.4. Прототипичност чланова партикуларизаторске лексике | 357 |
| 2.1.1.5. Позиција партикуларизатора у значењским класификацијама именица | 369 |
| 2.1.1.6. Лингвокултуролошки оквир истраживања партикуларизаторске лексике | 372 |
| 2.1.2. Имплицитна партикуларизација | 377 |
| 2.1.2.1. Имплицитна партикуларизација путем партикуларизатора | 377 |
| 2.1.2.2. Имплицитна партикуларизација путем партитивне допуне | 380 |
| 2.1.2.3. Закључак о имплицитној партикуларизацији..... | 382 |
| 2.2. Творбена партикуларизација..... | 383 |
| 2.2.1. Уводне напомене | 383 |
| 2.2.2. Укратко о стању у словенским језицима..... | 383 |
| 2.2.3. Стање у српском језику..... | 384 |
| 2.2.4. Закључак о творбеној партикуларизацији..... | 387 |
| 2.3. Инкапсулација значења у синтаagmaма с партикуларизатором | 388 |
| 2.4. Закључна разматрања о семантици партикуларизатора..... | 392 |
| 3. ПОЛИСЕМИЈА ИМЕНИЧКИХ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА..... | 395 |
| 3.1. Опште напомене | 395 |
| 3.2. Тенденције у развоју секундарних значења партикуларизаторске лексике..... | 399 |
| 3.2.1. Партикуларизатори у секундарним партикуларизаторским значењима..... | 399 |
| 3.2.2. Партикуларизатори у домену апстрактних значења | 404 |
| 3.2.3. Партикуларизатори у квантификаторским значењима..... | 408 |
| 3.2.4. Партикуларизатори у значењу из домена уметничких дела..... | 411 |
| 3.2.5. Партикуларизатори у значењу 'нешто безвредно, безначајно' | 412 |
| 3.2.6. Партикуларизатори у значењу 'суштина нечега' | 414 |
| 3.3. Изворна значења секундарних партикуларизатора | 416 |
| 3.4. Закључак о полисемији именичких партикуларизатора | 422 |
| 4. ТВОРБЕНЕ ОСОБЕНОСТИ ИМЕНИЧКИХ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА..... | 424 |
| 4.1. Творба именичких партикуларизатора | 424 |

| | |
|---|-----|
| 4.2. Однос мотивних и изведених партикуларизатора | 430 |
| 5. ЛЕКСИКОГРАФСКИ АСПЕКТ ИМЕНИЧКИХ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА | 437 |
| 5.1. Уводне напомене | 437 |
| 5.2. Лексикографска обрада партикуларизатора | 440 |
| 5.2.1. Опис деоних партикуларизатора у речницима | 440 |
| 5.2.2. Опис количинских партикуларизатора у речницима | 446 |
| 5.2.2.1. Партикуларизатори садржавачког типа | 446 |
| 5.2.2.2. Остали типови количинских партикуларизатора | 456 |
| 5.2.3. Опис уобличивачких партикуларизатора у речницима | 466 |
| 5.3. Закључак о лексикографском аспекту именичких партикуларизатора | 476 |
| IV. ЗАКЉУЧАК | 481 |
| V. ИЗВОРИ | 506 |
| VI. ЛИТЕРАТУРА | 508 |
| VII. ПРИЛОГ (АНКЕТА) | 517 |
| VIII. СПИСАК ТАБЕЛА И ПРИКАЗА | 518 |
| IX. РЕГИСТАР | 521 |

I. УВОД

1. Уводне напомене

1.1. Појам партикуларизације представља поље које у досадашњим истраживањима домаћих лингвиста није довољно осветљено. У иностраној лингвистици – колико нам је познато на основу увида у русистичку и англосаксонску литературу која се бави лексичким јединицама које су предмет нашег интересовања – овом се појму прилазило из угла различитих теоријских и термилолошких поставки.

1.2. Термине *партикуларизација* и *партикуларизатор* у србистичку (односно сербокроатистичку) литературу уводи 1980. године Милка Ивић, у раду у којем указује на постојање ове категорије, али и на нужност њеног даљег и детаљнијег испитивања у оквиру домаће, али и шире – словенске, науке о језику. Литература разматрана за потребе овог истраживања показује изразиту шароликост у разумевању појма партикуларизације и партикуларизатора (о чему ће се детаљније писати у т. II, 2). Међутим, у домаћим истраживањима – којима је углавном полазна основа поменути рад М. Ивић – партикуларизација се уобичајено илуструје именичким синтагматским спојевима попут *грудва снега*, *чаша воде*, *парче хлеба* или *главица купуса*. Специфична семантичка природа оваквих спојева огледа се у чињеници да чланови колокације у садејству остварују једно, целовито значење. Управни чланови таквих синтагми одликују се апстрактним значењем, које затим бива конкретизовано и употпуњено значењем зависног члана. С граматичког становишта, именице у централној позицији у таквим синтагмама, које називамо *партикуларизаторима*, омогућавају (индиректну) квантификацију појмова које означава именица у допуни, а којима таква могућност није својствена. Нумеричка квантификација се спроводи по моделу *кардинални број – партикуларизатор – објекат партикуларизовања*: нпр. *две кофе песка* (**два песка*), *три грудве снега* (**три снега*).

1.3. Сама појава партикуларизације, дакле, привлачи пажњу са различитих аспеката: (1) лексичко-семантичког – било да је реч о семантичком садржају самих именичких партикуларизатора, њиховој класификацији према значењском типу (односно подтипу) коме припадају или пак о синтаксичко-семантичким околностима које омогућавају да се одређена именица јави у функцији партикуларизатора; (2) творбеног – како по питању творбених процеса путем којих је настала одређена именица-партикуларизатор тако и по питању даљих твореница од такве именице, те (3) синтаксичког – будући да је реч о лексемама које своје значење конкретизују тек у одређеној синтаксичкој позицији – у синтагматској вези са другом именицом која се јавља у својству партитивне допуне.

1.4. Због свега наведеног, тема именичке партикуларизације у српском језику показује се као веома важна, али и изазовна за подробнију анализу, посебно ако се у обзир узме чињеница да је реч о значајном лексичком слоју, чије се прототипичне јединице одликују фреквентном употребом у свакодневном говору.

2. Основни подаци о истраживању

2.1. Предмет и циљеви истраживања

2.1.1. Предмет нашег истраживања представљају лексичке јединице које називамо *партикуларизаторима*. Подаци из постојеће литературе сугеришу да се партикуларизација може вршити *именицама* и *бројевима*. О партикуларизацији се у разматраној литератури искључиво говорило из угла именичких речи, док се друга могућност помиње сасвим успутно. М. Ивић у поменутом раду (1980) запажа да, поред именица, сви „бројни изрази уз множински облик такође функционишу као партикуларизатори”, илуструјући наведено примерима типа *десетак војника* и *пет аутобуса*.¹

Међутим, несумњива је чињеница да се партикуларизација превасходно реализује именичким лексичким јединицама. Из тог разлога, у фокусу нашег истраживања биће процес партикуларизације у савременом српском књижевном језику који се постиже именичким синтагмама или именицама. Такав процес називаћемо *именичком партикуларизацијом* или, уопштено, *партикуларизацијом*. Могућност реализовања истог процеса лексичким јединицама друге врсте остаје као отворено питање за даља истраживања.

2.1.2. Циљеви нашег истраживања су следећи:

- (1) објаснити појам партикуларизације и разграничити га од сродних и каткад неодељивих појмова фрагментаризације, квантификације, класификације и меронимије, те поставити (где је то могуће) јасније границе и указати на домене њиховог укрштања и преклапања;
- (2) истаћи основну функцију лексема које се јављају као партикуларизатори, те објаснити условљеност реализовања такве функције;
- (3) прецизније одредити позицију именица-партикуларизатора у семантичкој класификацији именица која се традиционално наводи у србистичкој граматичкој литератури;
- (4) издвојити типове именичке партикуларизације у нашем језику;
- (5) указати на могућности поделе грађе која је предмет нашег истраживања;
- (6) класификовати и, кроз детаљну анализу њиховог значења, представити семантичке типове именичких партикуларизатора у српском језику;
- (7) утврдити прототипичне представнике међу партикуларизаторским лексикама;
- (8) представити семантичку анализу лексема које се јављају у својству објеката партикуларизације;
- (9) указати на тенденције у семантичком гранању именичких партикуларизатора;
- (10) изложити анализу творбених карактеристика партикуларизатора;
- (11) приказати моделе лексикографског описа ових именица, са акцентом на разликковним аспектима међу њима, и дати препоруке које се тичу њиховог могућег уједначавања;
- (12) објединити запажања која проистичу из анализе различитих сегмената партикуларизаторске лексике и концизно представити шта све треба да има нека појава да би била партикуларизатор, те какве се појаве најчешће партикуларизују.

¹ Термин *партикуларизатор* помиње се, независно од функције коју реализују именице из наше грађе, и у класификацији елемената којима се модификују и проширују прости и(ли) сложени везници (в. Вукојевић–Худечек 2007: 330–331, према Прањковић 2019: 662). У тој подели се, између осталих група, издвајају и *партикуларизатори*, који се потврђују примерима *особито*, *поглавито* и сл.

У коначном исходу истраживања очекивали смо да утврдимо границе партикуларизације као језичке појаве којом се постиже издвајање појединачног ентитета или (не)одређене количине из масе, односно (неизбројивог) мноштва. Поред тога – а као резултат спроведене анализе и покушаја одређивања граница дате појаве – један од основних циљева у раду јесте семантичка класификација средстава којим се постиже партикуларизација у нашем језику, те издвајање прототипичних јединица, оријентира међу анализираном грађом. Истицањем најважнијих партикуларизатора у нашем раду, те (оквирним) оцртавањем хијерархијски устројене структуре категорије коју разматрамо – стећи ће се прецизнија, потпунија слика о појави партикуларизације.

2.2. Корпус истраживања

2.2.1. *Речнички извори.* Основна грађа за ово истраживање ексцерпирана је првенствено из најобимнијег дескриптивног речника српског језика – из тезаурусног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (закључно са XXI томом, чије су граничне речи *погдакад(а)–покупити*). Будући да израда овог речника и даље траје, преостала грађа је бележена према шестотомном *Речнику српскохрватског књижевног језика* Матице српске и једнотомном *Речнику српског језика* Матице српске (разматрана су прва два издања – из 2007. и 2011. године). Разлика у обиму наведених речника директно условљава и обухват речи које су у њима описане. Наиме, Речник САНУ, пошто тежи представљању целокупног лексичког (књижевног и народног) богатства, садржи обиље лексема ограничене употребе, чија се позиција у лексичком систему српског језика може одредити као периферна. С друге стране, у Речнику МС – а посебно у РСЈ – бележе се лексеме које чине централнији слој лексикона. Из тог разлога, у нашој је грађи више маркираних лексема у оном делу грађе који је ексцерпиран из Речника САНУ, док је у другом делу грађе број таквих лексема минималан.

Дефиниције значења лексема које су забележене у свим трима речницима – представљане су, у складу са полазним поставкама, према Речнику САНУ. Главни разлог због којег смо изабрали овај речник као основни извор, иако његова израда и даље траје, јесте тај што Речник САНУ најбогатије одсликава лексички систем нашег језика. Поред централног лексичког слоја, за наше истраживање се као битан показује и обележени, маркирани слој лексике, и то, пре свега, лексеме које се квалификују као покрајинске или народне/народске речи.² Њима се употпуњује слика о хијерархијској устројености партикуларизаторског слоја лексике, утврђује се, на основу лексема са сличним значењем, позиција појединих централнијих представника неког партикуларизаторског типа, те се прибављају и одређени, значајни подаци о појмовима који се уобичајено партикуларизују.

Упркос бројним сличностима међу овим речницима, које се првенствено тичу лексикографског метајезика, те структурног устројства и уређености речничког чланка, важна предност Речника САНУ, која представља и најоучљивију разлику у односу на друге, савременије речнике – јесте богатија потврђеност значења обрађене лексеме. Наиме, како РМС спада у речнике средњег обима, речничке илустрације значења неке лексеме у том речнику своде се на две потврде, док се у РСЈ, будући да је реч о једнотомнику, примери употребе веома

² У Упутствима за израду РСАНУ покрајинизми се одређују као оне речи „које се не говоре у књижевном језику, али не носе на себи обележје неког локалног говора, обавезно за њега; то су, дакле речи које би могле исто да гласе и у другим говорима; нпр. багуш, баздрљика, бекарија итд.” (Упутства, чл. 9). За разлику од покрајинизама, квалификатором *нар.* (народни, народски) обележене су оне „речи које нису покрајинске, али живе само у народу (искварене књижевне речи, речи из фолклора, погрешно етимологисање и сл.); в. пр. код апатека” (Упутства, чл. 316).

ретко наводе, чак по изузетку. Насупрот томе, у Речнику САНУ је, према Упутствима, оптималан број примера којима се илуструје одређено значење – до шест. Овај фактор показао се као значајан из угла партикуларизаторске лексике, посебно у оним случајевима када се одговарајуће значење лексеме не издваја као посебно, већ се о њему закључује на основу потврда „залуталих” међу примерима за значење друге врсте (в. нпр. *кригла* ’чаша за пиво, обично са дршком; уопште повећа чаша са дршком’, пр. Браћо жедан сам, једва чекам да попијем коју *криглу пива* (Гргурова М., БВ 1901, 232); итд.).

У случајевима када овај речник, због временског фактора, не бележи партикуларизаторско значење неке лексеме које нам је пак познато из говорне праксе, дефиниције таквих значења навођене су према савременијим речницима, пре свега, према РСЈ (уп. нпр. лексему *бокс* у значењу ’кутија, пакетић: ~ цигарета’). Једнотомни речник МС, иако првобитно замишљен као (шестоструко) сажета, скраћена варијанта РМС, често је у решењима која се односе на опис партикуларизаторске лексике ближи РСАНУ него поменутом речнику (уп. опис значења лексеме *ваган* у овим трима речницима). Такође, пракса навођења примера типичније употребе у виду скраћених, обично синтагматских конструкција, што је у складу са потребом уштеде простора, показала се као веома значајан, па чак и неопходан принцип у обради партикуларизаторске лексике (више о томе в. III, 5).

2.2.2. *Остали коришћени извори.* Речници из којих је примарно ексцерпирана грађа – било да је реч о главном извору, Речнику САНУ, или пак о свим речничким изворима скупа – ипак не могу презентовати све значењске могућности које постоје у семантичком потенцијалу лексичких јединица које описују. Како бисмо тај недостатак надоместили, допунили смо грађу додатним изворима. Као најрепрезентативнији контролни корпус користили смо електронски корпус српског језика *СрпКор2013* (скраћено: ЕК). Потврде из овог електронског извора укључивали смо у циљу богаћења и осавремењивања грађе, и то првенствено у оним случајевима када се у речничкој литератури не констатују значења која су предмет нашег истраживања. Приликом навођења примера бележили смо само познатије ауторе, док се код преводних дела или дела мање познатих аутора – наводи само скраћеница *ЕК*.

Корпус текстова из ЕК проширен је и појединим књижевним делима која су доступна на сајту *Антологија српске књижевности (АСК)*,³ а од којих нека улазе и у ЕК. Уз то, када потврде одговарајуће употребе лексеме нису регистроване ни у речницима нити у наведеним електронским корпусима, грађу смо допуњавали примерима из општег интернетског корпуса (на претраживачу Гугл), које смо затим бележили под скраћеницом *Инт*.

Што се остале речничке литературе тиче, с обзиром на предмет истраживања, приликом ексцерпције и анализе грађе у једном делу нашег рада од значаја је био и специјализовани речник Милана Влајинца – *Речник наших старих мера – у току векова*. Напоменућемо и то да није сва грађа која улази у овај речник коришћена у нашем истраживању. Због временски застареле природе јединица које су обрађене у том речнику – дата речничка грађа бележена је само у оној мери у којој је то допуштала природа нашег истраживања. Остали специјализовани речници – *Асоцијативни речник српскога језика* П. Пипера, М. Стефановић и Р. Драгићевић, *Обратни асоцијативни речник српскога језика* истих аутора, *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика* Петра Скока, *Приручни етимолошки речник српскога језика* – као и поједини општи речници савременог енглеског и руског језика, коришћени су у складу са потребама условљеним проблематиком везаном за конкретне лексичке јединице.

2.2.3. *Лексичка грађа.* Како је ексцерпција грађе претходила одређивању граница појма партикуларизације у нашем језику – што представља један од основних задатака нашег рада – у првој истраживачкој етапи издвојили смо знатно већи број лексема у односу на број лексема

³ Списак скраћеница коришћених дела из АСК наведен је у изворима, на крају истраживања.

које су касније уврштене у основни текст. У другој етапи смо, ослањајући се на литературу која се бави разматраним лексемама, приступили анализи већег броја ексцерпираних именица код којих су, на први поглед, уочена својства која би их сврставала у партикуларизаторе. На основу те анализе успоставили смо јасније критеријуме за одређење опсега саме појаве. Из тог разлога, лексема које смо у другој етапи разграничили од партикуларизаторских лексема нису ушле у основну грађу, али су нам послужиле као илустрација уочених дистинктивних својства између партикуларизатора и њима сродних јединица. На пример, проблем разграничења партикуларизатора од фрагментаризатора, квантификатора и класификатора – који се јавио као један од важнијих питања приликом разматрања иностране литературе која се бави сродним темама – већ је приликом ексцерпције грађе изазивао бројне недоумице. Тај је проблем указао на нужност подробније анализе значења појединих лексема, па чак и различитих контекстуалних употреба лексема у одређеном значењу. Примера ради, лексема *одломак*, како се показало, може остваривати и фрагментаризаторску и партикуларизаторску употребу – уп. нпр. *одломак хлеба* : *одломак цеви* : *одломак текста* : *одломак књиге*. Примери употребе ове лексема, пре свега, избор именице у допуни послужили су нам за успостављање разликовних обележја између наведених функција (в. т. II, 2.3). Такође, одређене недоумице које смо током ексцерпирања грађе имали односиле су се на именице типа *мноштво (мноштво инструмената)*, *множина (множина коња)*, *море (море људи)*, *сијасет (сијасет дарова)* итд. Приметили смо да су све именице које именују количину нечега веома блиске партикуларизаторима (в. т. II, 2.1).

Податке о коначном броју именица које су представљале предмет нашег истраживања даћемо према Речнику САНУ. Тај податак, морамо напоменути, наводимо сасвим условно и релативизујући га, с обзиром на чињеницу да се семантичка категорија коју разматрамо одликује, као и свака друга семантичка категорија, континуалном структуром. Овоме ћемо прикључити и податак да у појединим случајевима значења забележена у речницима не одсликавају читаво семантичко богатство лексема које се дефинише, посебно ако се у обзир узме њен семантички потенцијал који се лексикографским путем не може до краја идентификовати. Због свега наведеног, јасне и прецизне границе између лексике која је предмет нашег истраживања и лексике која јој је по неком својству блиска не могу се у свим случајевима лако успоставити. Међутим, да би се та граница приближно одредила и како би се у одређеној мери одредио скуп лексема које ће бити предмет нашег истраживања – нужно је постављање критеријума. Будући да основни тип наше грађе представљају заправо речничке презентације партикуларизаторских лексема, у разграничавању партикуларизатора од лексема које то нису пошли смо од семантичког садржаја разматраних лексема који је представљен у описним речницима српског језика. На тај начин смо, поред прототипичних партикуларизатора (в. т. I, 2.3.1.3), скупу партикуларизаторске лексике прикључивали све друге лексема које се дефинишу путем таквих, централнијих чланова, упућивањем на њих или пак по истом обрасцу.

У Речнику САНУ је забележено нешто мање од две хиљаде именичких лексичких јединица које у свом примарном или некој од секундарних семантичких реализација остварују партикуларизаторску функцију, а које су различитог функционалностишког и нормативног статуса. Овај број је, како смо напоменули, оријентационог карактера, посебно ако се има у виду да партикуларизатори представљају (релативно) отворену класу речи. Скуп лексема које нису ушле у нашу грађу, а које потенцијално могу остварити партикуларизаторску функцију – знатно би, у квантитативном погледу, увећао наш корпус.

Лексичку грађу која представља предмет нашег интересовања у овом истраживању, а до које смо дошли ексцерпцијом из наведених речничких извора, чине: (1) лексема књижевног које су у основном значењу партикуларизатори и активно се користе у датој функцији: нпр. *грудва (снега)*, *кап (воде)*, *зрно (грашка)*, *парче (хлеба)*; (2) лексема књижевног језика којима је неко од секундарних значења партикуларизаторско значење, такође фреквентне употребе: нпр. *чаша*

(воде), тањир (супе), кутија (кекса); (3) (временски или ареално) маркиране лексеме у својству партикуларизатора: нпр. *вика (жита), дуса (сира), локва (меса), печа (камена)*; (4) лексеме које су склоне партикуларизовању у нашем језику: нпр. *вода (кап воде, млаз воде, балон воде), крв (кап крви, млаз крви, локва крви), земља (кубик земље, шака земље, грумен земље), дим (облак дима, колут дима)* итд. Дакле, основну лексичку грађу представља круг одабраних лексичких јединица до којег смо дошли укрштањем двају критеријума – семантичког (реч је о лексичким јединицама *одређеног значења*) и граматичког (лексичке јединице које разматрамо припадају *једној врсти речи – именицама*). Притом, највећи значај за наше истраживање имаће општија лексика савременог српског језика.

2.3. Методологија истраживања

2.3.1. Анализи грађе приступили смо са граматичког, лексичко-семантичког, лексикографског и дериватолошког становишта. Основни метод од којег смо кретали како бисмо дошли до назначених циљева првенствено је, у складу са базичном грађом и постављеним задацима, лексичко-семантички усмерен. Наше истраживање се у највећем делу ослања на дескриптивну и аналитичку методу, при чему се посебно уважавају достигнућа и могућности примене компоненцијалне анализе и теорије прототипа. Статистички и упоредни подаци, базирани на већем броју испитиваних извора, укључивани су у анализу по потреби, пре свега у деловима који су захтевали прецизније поставке. Творбене особености партикуларизаторске лексике разматране су, превасходно, у оквирима појмовно-терминолошког апарата домаће дериватологије (в. Клајн 2002; 2003).

2.3.1.1. За испитивање семантике лексема које су описане средствима домаће дескриптивне лексикографије као веома погодна показала се компоненцијална анализа значења. Приступ лексемама као скуповима семантичких компонената омогућио нам је да се упознамо са њиховим значењем путем разлагања на семе, односно семантичке компоненте. У хијерархијској организацији семске структуре лексема, најопштија сема – *грамема* – идентична је за целокупну грађу коју разматрамо, будући да су предмет нашег истраживања, како смо поменули, само именичке лексичке јединице, и то оне које у одређеној семантичкој позицији реализују значење партикуларизатора (уп. Гортан Премк 2004: 11; Драгићевић 2010: 70). Сема нешто мање општости, али од велике важности у компоненцијалној анализи – *архисема* – представља умногоме специфично обележје партикуларизаторске лексике. Из тог разлога, ова је сема у различитим сегментима нашег истраживања била у фокусу интересовања. Све остале семе – *семе нижег ранга* или *диференцијалне семе* – значајне су у погледу (оквирног) одређивања карактеристика појмова који се партикуларизују. Према традиционалним схватањима руске лексикологије, која су прихваћена и у појединим домаћим радовима (в. Радић Дугоњић 1999: 65), архисема и најважније диференцијалне семе (једна или више њих) творе семску структуру која се назива *семантичко језгро* или *идентификатор*, будући да помажу да се нека лексема идентификује, док све остале семе припадају *семантичкој периферији*. У том смислу, утврђивање семантичког језгра лексема-партикуларизатора послужило нам је, између осталог, за издвајање семантичких типова (и подтипова) тих јединица.

Посматрана је и продуктивност сема, односно способност одређене семантичке компоненте да постане база за развој нових значења и деривата. Тако се, на пример, сема облика, уколико је доминантна у семантичком садржају лексема са значењем предмета, показала као веома продуктивна сема у развоју секундарних партикуларизаторских значења уобличивачког типа: нпр. *ребро чоколаде, итап чајне кобасице, клин леда* (в. т. III, 3.3). Међутим, приликом испитивања семантичког гранања партикуларизаторске лексике речнички

подаци показали су се у појединим случајевима као недовољни. Из тог разлога, испитивање примарних партикуларизаторских значења, иако је у првом реду засновано на лексикографском представљању наше грађе, повремено је допуњавано подацима из додатних корпуса, првенствено у случајевима када таква значења, позната из говорне праксе, нису била потврђена у речницима. Примера ради, речници нашег језика не бележе употребу лексеме *штап* у својству партикуларизатора-уобличивача. Примери такве употребе пак могу се наћи у допунским изворима: в. нпр. Када је наручила белу кафу, уз њу сам добила и мајушни послужавник са разним врстама шећера, белог и смеђег, карамел и сахарина, као и штапић ваниле и мало цимета (Политика, 11. 5. 2009, ЕК); Купила сам две кутије плазма кекса, штап сремске кобасице и новине (М. Ђурђевић, ЕК); итд.

2.3.1.2. Поред компонентијалне анализе и, повремено, концептуалне анализе, у случајевима када је појам који се партикуларизује представљала нека апстрактна именица – теорија прототипа значајно је допринела семантичкој анализи партикуларизатора, будући да је реч о категорији са нејасним, „преливајућим” границама. Како наводи Р. Драгићевић (2007: 84), ова теорија се са успехом може користити за анализу лексичких група, с обзиром на то да појаве означене једном тематском групом лексема чине једну категорију.

Семантичка категорија коју представљају партикуларизатори организована је тако да има прототип, док су остали чланови распоређени у непосредној близини прототипа или периферније. Наиме, целокупност партикуларизаторске грађе, према нашем виђењу, може се замислити у форми концентричних кругова, у чијим би се центрима налазиле прототипичне лексеме, око којих би се распоређивале и остале, мање типичне лексеме. Тачке пресецања тих кругова односиле би се на прелазне случајеве, које би биле сличне двама прототипима или пак већем броју њих. С друге стране, у укупности таквих кругова, њихове централне тачке оформљавале би мрежу партикуларизаторске лексике, где би типичнији чланови били оријентири према којима би се оцртавале карактеристике читаве грађе. У вези са наведеним, у испитивању грађе која је предмет нашег рада кренули смо од уочавања њених централних, дакле прототипичних чланова. Према њима је организован и остатак грађе, при чему централност, односно периферност конкретне лексеме зависи од степена њене сличности, односно различитости од прототипа. Такав приступ помогао нам је да формулацијама попут *Партикуларизатори типа грудва* или *Партикуларизатори типа гомила* остваримо прецизније семантичке поткласификације грађе унутар издвојених значењских типова партикуларизаторске лексике (в. т. III, 2.1.1.2).

Теорија прототипа, као савремена лексиколошка теорија когнитивистичке оријентације, успешно се може користити, како је показала А. Халас (2014), као стратегија приликом лексикографског описа семантичке структуре полисемичних лексема у једнојезичним дескриптивним речницима. Међутим, осим у уређењу формалних и садржинских аспеката у речничком чланку одређене лексеме, ова се теорија, како показује наша грађа, може користити и у хијерархијској организацији и уједначавању одговарајућих значења јединица из читаве лексичко-семантичке групе. Таква сазнања послужила су нам приликом лексикографске анализе партикуларизаторске лексике, а посебно на путу ка изналажењу погоднијих, систематизованих и унифицираних модела дефинисања различитих типова партикуларизатора.

Методологија истраживања, дакле, у лексикографском поглављу пратила је приступе који су засновани на основама домаће лексикографске традиције, те који резултате (циљано) спроведених истраживања усмеравају ка примени у речничкој пракси. Она је – где је и у којој мери је то могуће – допуњавана сазнањима савременијих лексиколошких и лексикографских теорија, каква је поменута теорија прототипа.

2.3.1.3. Издвајање прототипичних представника међу партикуларизаторском лексиком значајно је за наше истраживање са више аспеката. У том процесу користили смо се анализом

различитих извора података и њиховим укрштањем – речничких, корпусних, те података до којих смо дошли путем анкете (в. т. III, 2.1.1.4).

Речнички подаци послужили су као полазна база. На основу заступљености појединих партикуларизатора у дефиницијама других лексема – било у својству хиперонимске лексеме или у виду синонима (наведених у синонимских дефиницијама или у синонимском делу описно-синонимских дефиниција) – поједини чланови свих разматраних група партикуларизатора издвојили су се као централнији, типичнији. Тако издвојене лексеме представљају својеврсне оријентире у целокупној партикуларизаторској лексици у нашем језику. Међутим, због обиља грађе – те због временске дистанце коју подразумева процес објављивања речника, посебно када су у питању тезаурусни речници попут Речника САНУ – лексикографски подаци у појединим случајевима упућују на централнију позицију лексема које и нису сасвим типичне. Ради прегледније семантичке класификације, те због разнородности лексике коју смо анализирали, грађа је окупљана и описивана путем издвајања свих лексема које су се путем лексикографских описа истицале као фреквентније. Не треба занемарити чињеницу да се на тај начин издвајају лексеме које су аутори речника користили у описима лексема, а које, у складу са упутствима за речничку обраду, морају бити општије и фреквентније употребе. Чињеница је, ипак, да није исти статус свих централнијих партикуларизатора који су издвојени путем речничких података. Међу њима се, такође, може оцртати некаква хијерархијска структура, до које смо дошли придруживањем података из допунских извора.

Типичнији чланови одређених лексичко-семантичких група међу издвојеним типовима партикуларизатора обично се одликују већом заступљеношћу у електронском корпусу. Фреквенција јављања тих чланова, која је одређивана према броју конкорданци, уобичајено је многоструко превазилазила учесталост осталих, мање типичних чланова одређених партикуларизаторских (под)група. Велики број лексема, ако узмемо у обзир чињеницу да је у нашој грађи заступљен и маркирани слој партикуларизаторске лексике, није био подложен провери у корпусу. Међутим, такве лексеме су, у складу са секундарним статусом у лексичком систему нашег језика, сврставане у мање типичне, па и периферне чланове разматраних типова партикуларизатора.

Подаци добијени путем анкете од великог су значаја у нашем раду. Како су испитаници студентска популација Филолошког факултета и Факултета за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду – дакле, репрезентативнији говорници савременог српског језика – њихови одговори коришћени су у циљу осавремењивања и употпуњивања слике о анализираном лексичком слоју.⁴ Притом, у складу са циљем спровођења таквог асоцијативног теста, разматрани су само чланови које смо као типичније издвојили на основу лексикографских дефиниција. Такав поступак оправдан је и из угла маркираности осталог лексичког слоја који није разматран путем анкете.

Дакле, у сегменту који се бави класификацијом семантичких типова (и подтипова) партикуларизаторске лексике у српском језику као главни критеријум истиче се лексикографски, речнички. Паралелно са њим, али као секундарни, коришћени су и корпуси текстова доступни електронским путем. Критеријум савремене употребе, који најбоље одсликавају подаци добијени анкетирањем испитаника, послужио је у селекцији и прецизнијем утврђивању прототипичности партикуларизатора. Путем њега се оцртао и статус издвојених типичнијих партикуларизатора у речницима, али и хијерархијско устројство међу њима.

2.3.2. Методолошки поступак анализе целокупне партикуларизаторске лексике у овом истраживању подразумева, у складу са реченим, дескриптивноаналитички, те формалнолингвистички метод. У лексичко-семантичком испитивању грађе, поред

⁴ Испитанике за APCJ такође је представљала студентска популација.

компоненцијалне анализе и, нешто ређе, концептуалне анализе, као веома значајна показала се теорија прототипа. Будући да је реч, како смо напоменули, о семантичкој категорији са „фази” границама, досадашња достигнућа ове теорије и сазнања до којих се путем ње дошло примењени су на опис и уобличавање укупне грађе. Путем уочавања оријентира међу партикуларизаторима, те њихових главних лексичко-семантичких и граматичких карактеристика, тежили смо да утврдимо опсег саме појаве и оцртамо границе у односу на друге, сродне појаве (в. т. II, 2).

2.3.3. Основни задатак који смо поставили – испитивање појма партикуларизације и језичких средстава којима се она реализује – наметнуо је током истраживачког процеса неколико ужих задатака, који прате постављене и претходно поменуте циљеве:

- (1) ексцерпција грађе из речничког корпуса – како конкретних лексема тако и примера реализације одређених (циљаних) значења тих лексема, те њихову додатну потврду у допунском, електронском корпусу;
- (2) упознавање са домаћом и страном литературом посвећеном проблему који је предмет нашег истраживања, као и представљање историјата питања, уз издвајање радова чији су резултати утицали на ток нашег рада (в. т. I, 3);
- (3) представљање теоријских приступа у раду и његових теоријско-методолошких оквира (I, 4);
- (4) успостављање критеријума за класификацију грађе;
- (5) класификација типова именичке партикуларизације и класификација језичких јединица којима се она реализује – тзв. партикуларизаторâ;
- (6) лексичко-семантичка, синтаксичка и творбена анализа лексема које представљају партикуларизаторе, те лексичко-семантичка анализа лексема које се на дати начин партикуларизују;
- (7) испитивање способности полисемије овог дела лексике, њихових особености и механизма помоћу којих се таква, нова значења развијају;
- (8) утврђивање лексичко-семантичког статуса оваквих двочланих језичких јединица;
- (9) анализа лексикографских поступака у обради партикуларизатора и издвајање типова дефиниција, уз предлог унифицираних и класификацијама прилагођених модела дефинисања;
- (10) постављање резултата анализе у теоријске оквире семантичких односно творбених процеса.

2.4. Структура истраживања

2.4.1. Садржину рада, као и само истраживање, поделили смо на неколико већих целина. Различити аспекти грађе указивали су на потенцијалне проблеме који су захтевали анализу у засебним поглављима. Стога, структуру рада, која се почела оцртавати већ током процеса ексерпције грађе и упознавања са њом, одредиле су првенствено особености лексема које учествују у процесу партикуларизације. У складу са тим, неким је питањима посвећивана већа пажња, док су поједини аспекти од мање важности разматрани у мери коју су одређивале саме карактеристике лексичке грађе.

Рад је подељен на девет поглавља, обележених римским бројевима.

2.4.2. Прва целина – *Увод* (I) – отвара разматрање појма партикуларизације у српском језику. Након уводних напомена (1), даје се детаљан преглед полазних основа истраживања – од предмета и циљева истраживања (2.1), преко корпуса (2.2) и методологије истраживања (2.3), до саме структуре истраживања (2.4). Преглед досадашњих истраживања ове појаве или појединих њених аспеката (3) садржи обједињена постојећа запажања о лексичкој грађи које разматрамо. Такви подаци помогли су у одређењу самог опсега појаве, али и постављању смерова даљег истраживања – како по питању постојећих видова партикуларизационих феномена тако и у вези са семантичко-синтаксичком природом синтагми са партикуларизаторима уопште. На крају уводног поглавља, појам партикуларизације се разматра у терминолошким оквирима (4), где се посебна пажња посвећује одређењу термина за појмове којима се врши партикуларизација, али и за оне који се партикуларизују. Због постојања различитих терминолошких решења и њихових варијанти, у том делу се покушава поставити основ за даљу, што доследнију примену конституисаног терминолошког апарата у тексту истраживања. Процес дефинисања и уједначавања термина заснован је, пре свега, на терминолошким решењима успостављеним у представљеним домаћим радовима који су се бавили (у целини или, чешће, у неким својим деловима) појавом партикуларизације.

2.4.3. Друго поглавље посвећено је одређењу појма партикуларизације (II). У оквиру његове троделне структуре разматрана су следећа питања – карактеристике појава које именицама омогућавају да реализују партикуларизаторску функцију, као и основна својства такве функције (1), те однос појаве партикуларизације према сродним појавама, могућност успостављања граница међу њима и домени преклапања (2).

2.4.4. Централно поглавље (III) одликује се комплексном структуром, те раслојеношћу на бројна потпоглавља. Пет главних сегмената овог поглавља тичу се: (1) форме синтагме са партикуларизатором, питања значења генитива у таквим синтагмама, те могућности употребе напоредних синтагматских конструкција различитог формалног састава у истом, партикуларизаторском значењу; (2) семантике именичких партикуларизатора; (3) полисемије партикуларизаторских лексема, пре свега тенденција у развоју њихових секундарних значења; (4) творбених особености именица које се јављају у својству партикуларизатора, с посебним освртом на однос партикуларизаторских значења мотивних, основних и изведених именица; те (5) лексикографских аспеката партикуларизатора, у светлу разматрања постојећих модела дефинисања ове лексике, заснованих на њиховим различитим разликовним аспектима, и то у циљу да се покушају изнаћи доследнији, уједначенији обрасци дефиниција, који би били у складу са лексичко-семантичким и граматичким (или уже, синтаксичким) особеностима партикуларизаторске лексике.

Међу наведеним потпоглављима, највише је простора посвећено оном које се тиче семантике партикуларизаторске лексике. У оквиру семантичке анализе успоставља се подела на семантичке типове и подтипове именичке партикуларизације, као и исцрпна семантичка

класификација језичких јединица којима се постиже лексичка партикуларизација. Таква класификација спроведена је путем издвајања типичнијих представника сваког издвојеног типа и подтипа, и то првенствено на основу речничког, лексикографског критеријума, али и додатним освртима на корпус електронских текстова. На тај начин је приказано целокупно богатство партикуларизаторског лексичког слоја у нашем језику. Затим је статус издвојених централнијих лексема испитиван коришћењем резултата анкете које смо спровели међу студентима Филолошког факултета и Факултета за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду. Укрштањем више извора података тежило се представљању обима саме појаве, али и њеној хијерархијској устројености. Будући да партикуларизатори представљају отворену класу лексема, склону ширењу, те са различитим комбинацијским могућностима – грађу смо, осим из смера партикуларизатора према именици која се јавља у својству његове партитивне допуне, посматрали и из обрнутог смера – од партитивне допуне ка партикуларизатору. Дат је и кратак приказ лингвокултуролошких запажања до којих смо долазили приликом семантичког испитивања наше грађе. У овом потпоглављу је, такође, разматрана појава инкапсулације, која представља веома битан фактор у одређењу семантичке природе јединица које су предмет истраживања.

2.4.5. Завршни део истраживања (IV) сабира разматрања и резултате спроведене анализе партикуларизаторске лексике. Након закључних запажања следе одељци *Извори* (V), *Литература* (VI), *Прилог* (VII), који представља образац поменуте анкете, *Списак табела и приказа* (VIII) и *Регистар* (IX), у којем су забележени партикуларизатори који су разматрани у раду.

2.4.6. Све наведено дато је у циљу да се истражи и представи појава партикуларизације, те да се лексемама које називамо партикуларизаторима подробније одреди творбени, синтаксички, семантички и лексикографски статус у савременом српском језику.

3. Преглед досадашњих лингвистичких истраживања

3.1. Истраживања у домаћој литератури

3.1.1. Истраживања у оквиру домаће науке о језику посвећена партикуларизаторима нису многобројна. Постојећа литература се према предмету свог основног интересовања може поделити на ону којој је тема партикуларизације примарна и на ону у којој се поједини аспекти у вези са њом помињу у оквиру испитивања другачије тематске усмерености. Од већег значаја за наше истраживање, разуме се, биће прва група, али ће се користити и разматрања из друге групе радова – понекад као потврда запажања која проистичу из наше грађе, а чешће као основ за покретање нових питања, која досада нису била предмет анализе у домаћој лингвистичкој литератури.

3.1.2. Термине *партикуларизација*, *партикуларизатор*, као и *имплицитна партикуларизација* и *партикуларизатор-уобличивач* у србистичку литературу увела је М. Ивић (1980). Ауторка је прва указала на постојање семантичке категорије која је предмет нашег истраживања, уз наглашавање нужности увођења самог теоријског појма у нашу науку о језику, као и даљих лингвистичких истраживања која би пружила детаљније увиде у његову природу и основне карактеристике. По угледу на термин *партикуларизатор-уобличивач*, Р. Драгићевић (2000) уводи термин *партикуларизатор-садржавач* за означавање оних језичких јединица које именују посуде, а путем (регуларне) метонимије развијају количинско, партикуларизаторско значење (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3)).

3.1.3. Истичући најпре основну функцију партикуларизатора путем корелације могућност–немогућност супротстављања једнине множини код појединих именица, М. Ивић у поменутом раду отвара многа питања у вези са овим лексичким јединицама. Истиче се како се појаве са значењем *материја* могу идентификовати путем квантификовања – и то јединицама мерних система (*два литра воде, килограм воска, метар ланеног платна*) или другим називима, пре свега, за предмете „у које се стављају одређене материје”, а које секундарно означавају количину те садржане материје (*тањир супе, кашика меда, кутија сардина*) – али и путем уобличавања (*прамен косе, нит паучине, грудва снега*), при чему неретко податак о облику бива удружен са податком о величини (*зрно бисера/соли, гомила смећа/снега* итд.). Осим наведених именица у функцији партикуларизатора, ауторка запажа да постоје и оне које не дају никакав прецизан податак ни о квантитету ни о облику онога што се партикуларизује, односно „опредмећује” (*комад стакла, комад сланине, комад угља*). Када је реч о појму који се партикуларизује, осим материје, кроз рад се помињу и могућности партикуларизовања неограниченог мноштва (*гомила књига, ред клупа, колона аутомобила*), мноштва различитих ентитета (*комад намештаја, комад постељине, комад златног накита*), али и по неком принципу организованог мноштва (*члан жирија, члан система, члан партије*).

Осим на именичке лексеме – које улогу партикуларизатора, како је илустровано наведеним примерима, добијају у споју са градивном именицом – у овом раду се указује на још два начина исказивања партикуларизације. Први се тиче партикуларизације која се врши нелексичким, граматичким језичким средствима, и то суфиксима (*слам-ка*), при чему ауторка истиче да је овај вид одређивања појединачног својственији другим словенским језицима (рус. *малинка* ’једна малина’, белорус. *бобка* ’једно зрно пасуља’, буг. *зелка* ’једна главица купуса’). Посебан тип партикуларизације, који ауторка назива *имплицитном партикуларизацијом*, односи се на случајеве, пре свега у ресторанском жаргону, када се партикуларизатор квантификативног типа не изриче, али се подразумева (*две телеће чорбе, три пива, три кафе*).

3.1.4. На самом крају рада, М. Ивић (1980: 12) сажето, на основу претходних запажања проистеклих из анализе процеса партикуларизовања у српском језику, издваја следеће типове партикуларизатора: (1) *квантификаторски*, (2) *уобличивачки*, (3) *квантификаторско-уобличивачки* и (4) *неутрални*.

Класификацију партикуларизатора налазимо и у раду Ковачевић 1983, који је посвећен значењима падежних атрибута. Како је позиција партикуларизатора типично везана за именичку синтагму са падежним атрибутом у беспредлошком генитиву, аутор је у једном делу свог рада разматрао и значења именица које се јављају уз партикуларизаторе, те и самих партикуларизатора. Подела према значењима коју М. Ковачевић излаже може се посматрати као класификација, без ближих терминолошких одређења издвојених значењских типова. Ова подела је, заправо, паралелна са оном изложеном у Ивић 1980.

Табела бр. 1. Класификација партикуларизатора у Ивић 1980 и Ковачевић 1983

| ТИПОВИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРСКЕ ЛЕКСИКЕ ПРЕМА ЗНАЧЕЊУ | ИЗВОР У КОЈЕМ СЕ НАВОДИ КЛАСИФИКАЦИЈА | |
|---|---------------------------------------|--|
| | ИВИЋ 1980 | КОВАЧЕВИЋ 1983 |
| квантификаторски партикуларизатори (килограм воска, метар платна, кашика меда, тегла слатка) | | „именице које означавају неку јединицу мјере“ (кило злата, вагон уља, метар платна, секунд вјечности и сл.) |
| | | „партикуларизатор је [...] неки предмет који је испуњен материјом обиљеженом именицом у генитиву“ (чаша воде, здјела кукуруза, бокал вина, амбар барута, кесица пепела итд.) |
| уобличивачки партикуларизатори (нит паучине, колут дима, грудва снега, прамен косе и сл.) | | „именице које такође показују начин уобличења материје обиљезене именицом у генитиву“ (млаз воде, зрно тијеска, кап воде, клип кукуруза, сноп свијетлости, грумен земље и др.) |
| квантификаторско-уобличивачки партикуларизатори (стадо оваца, гомила књига, свежањ кључева) | | „именица са општим значењем дијела, али дијела којем се не знају ни облик ни димензије“ (дио посла, комад папира, парче хљеба итд.) |
| неутрални партикуларизатори (комад сланине/стакла/угља/лима и др.) | | „именице којима се означава мноштво (ипак на неки начин обликовано) бројивих предмета и појава означених именицом у генитиву“ (гомила младића и дјевојака, група људи, војска рањеника и др.) |

3.1.5. У раду посвећеном граматичком проблему исказивања бројивости, односно небројивости онога што именица означава, М. Ивић донекле ревидира почетну поделу партикуларизатора, приказану у раду Ивић 1980. Ова студија је објављена у оквиру монографије *Лингвистички огледи* (2008)⁵. Наиме, како је циљ рада да се укаже на семантичке факторе који одређују граматичко понашање именице приликом избројавања онога што се њоме означава – ауторка као први услов постизања својства избројивости истиче „опредмећеност“, уз указивање на могућност да се и неопредмећене појаве изброје на одређени начин: уп. *кап воде, навика сена, зрно соли*. У зависности од тога да ли се функција партикуларизације остварује директно

⁵ Прво издање књиге објављено је 1983. године, а треће издање – 2008. године. Ова књига представља избор од тринаест студија, од којих су неке раније објављене у иностранству.

или индиректно, М. Ивић успоставља поделу на (1) *партикуларизаторе директног типа* (које доводи у везу са фрагментаризаторима) и (2) *партикуларизаторе индиректног типа*. Употребу партикуларизатора првог типа ауторка доводи у везу са исказивањем фрагментаризованости материје, као у *парче стакла, комад меса* итд., док су сви остали претходно помињани типови партикуларизатора обједињени у групу партикуларизатора индиректног типа. Овој подели кроз даљи текст ауторка додаје и (3) *генеричке партикуларизаторе (врста колача, врста сугласника тип митраљеза)*, те (4) *партикуларизатор конститутивног елемента (уп. члан жирија, члан партије)*.

Наведена подела основа је класификације партикуларизатора у Пипер 2005б (960), која је дата у оквиру ширег описа семантичке категорије *меронимичности*, и то у вези са бројевним конструкцијама са партитивним значењем. Ова се класификација, заправо, првенствено односи на фрагментаризаторе, будући да су партикуларизатори посматрани као њихов посебан тип: уп. (1) *опити фрагментаризатор* (нпр. део) и (2) *партикуларизатори (= посебни фрагментаризатори)*. Партикуларизатори се даље раслојавају по угледу на основну поделу у Ивић 2008.⁶

Табела бр. 2. Класификација партикуларизатора у Ивић 2008 и Пипер 2005б

| ИЗВОР У КОЈЕМ СЕ НАВОДИ КЛАСИФИКАЦИЈА | | | |
|---|---|---|--|
| ТИПОВИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА ПРЕМА ЗНАЧЕЊУ | ИВИЋ 2008 | ПИПЕР 2005б | |
| | партикуларизатори директног типа (<i>парче стакла, комад меса</i>) | директни партикуларизатори (<i>два литра воде</i>) | |
| | партикуларизатори индиректног типа (<i>зрно соли, ред књига, млаз воде, група добровољаца, џак јабука</i>) | индиректни, уобличивачки партикуларизатори | јединични (<i>две капи воде</i>) |
| | | | садржавачи (<i>две чаше воде</i>) |
| | генерички партикуларизатори (<i>врста сугласника, врста колача</i>) | / | |
| партикуларизатор конститутивног елемента (<i>члан</i>) | / | | |

Све табеларно приказане класификације партикуларизаторске лексике из коришћене литературе сумиране су и представљене заједно на почетку семантичке анализе наше грађе (в. т. III, 2.1.1.2), те су упоређене са терминолошким решењима која ће се користити у овом истраживању.

3.1.6. Различитим аспектима појма партикуларизације у српском језику бавила се у више својих радова Р. Драгићевић (2000; 2003; 2016; 2020; 2023). Представићемо их сажето, хронолошким редом.

3.1.6.1. Прва два рада изразито су значајна за осветљавање појма партикуларизације, будући да се у њима подробно и систематизовано разматрају два битна типа партикуларизаторске лексике – садржавачи (Драгићевић 2000) и уобличивачи (Драгићевић 2003). Ови радови доносе бројна, веома важна запажања која се тичу не само семантике издвојених типова, већ – како ћемо кроз даљу анализу показати – и читаве партикуларизаторске

⁶ Да је појам партикуларизације и у савременој србистичкој литератури недовољно расветљен, како по питању опсега тако и с обзиром на семантичке типове именица којима се реализује – сведочи и обрада одреднице *партикуларизатор* у *Појмовнику српских лингвистичких термина*. Ту се издвајају две групе партикуларизатора: „садржавачи (*тањир супе, чаша воде, бокал вина*) и уобличивачи (*две шољице чаја, комад стакла, члан жирија, врста меса/кафе*)” (ПСЛТ: под *партикуларизатор*).

лексики. Многи закључци ових истраживања коришћени су приликом анализе различитих аспеката у нашем раду – осврнућемо се на њих. У раду Драгићевић 2000 (428–429) одређује се термилошки апарат како по питању појма у својству партикуларизатора(-садржавача) тако и у вези са именицом која означава појам који се партикуларизује, при чему се даје и преглед постојећих термилошких решења у релевантној литератури. Нуди се подела на три синтаксичко-семантичка типа партикуларизације: (1) *имплицитна партикуларизација*, (2) *регуларна партикуларизација*, те (3) *партикуларизација са обавезним детерминатором* (*ibid.*: 437–442). У опису првог типа, запажања изнета у Ивић 1980 допуњују се ближим одређењем појава које се на дати начин партикуларизују. Трећи издвојени тип илуструје се случајевима када именица захтева присуство обавезног детерминатора како би реализовала своје партикуларизаторско значење (уп. *пепелара пуна опушака*). Таква запажања значајна су нам из угла анализе значења лексема које се у нашој грађи јављају са детерминатором *пун* (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3.5)). Други тип, који ауторка назива *регуларном партикуларизацијом*, заправо представља основни и прототипични вид реализовања ове појаве, који се остварује синтагматским спојем партикуларизатора и именице у функцији допуне. О подједнакој важности оба та члана сведочи и чињеница да лексичко језгро, у зависности од контекста, може бити и партикуларизатор и партитивна допуна, док семантички центар синтагме увек представља управна реч, партикуларизатор (*ibid.*: 445). Повезаност ових лексема, те њихова узајамна улога у остваривању партикуларизаторског значења резултира тиме да двочлана синтагма наведеног типа, како се у анализи закључује (в. Драгићевић 2003: 140), почиње означавати неразложиву, јединствену целину, односно један, недељив предмет.

Употреба именице у својству управног члана таквих синтагми не мора нужно подразумевати и њену партикуларизаторску функцију. Наиме, Р. Драгићевић (2000: 431) указује на различита значења синтагми са садржавачким лексемама, у зависности од језичког контекста. На примеру реченица *На столу је тањир супе* и *Појео је тањир супе*, ова ауторка разграничава предметно и партикуларизаторско значење управне речи *тањир*. Из овога следи закључак да је семантичка позиција која обезбеђује реализовање партикуларизаторске функције неке лексема одређена синтагматским спојем са другом, допунском именицом, док се код садржавача јавља и додатни услов – који се тиче семантике употребљене глаголске лексема.

На примеру партикуларизатора-уобличивача осветљава се и једна веома битна специфичност семантичког садржаја партикуларизаторске лексике – а то је значењска неодређеност, нецеловитост архисеме. Наиме, ауторка запажа да се именицама које се јављају у функцији партикуларизатора-уобличивача „исказује само форма, форма и још нешто – некакава семантичка валенца, отворено поље које привлачи семантички садржај неке друге именице која би могла својим значење попунити форму исказану уобличивачем” (Драгићевић 2003: 139). Дакле, тек у споју са другом лексемом партикуларизатор остварује целовито значење, јер одговарајући садржај попуњава форму њиме означену. Међутим, у којој ће мери значење партикуларизатора бити конкретизовано умногоме зависи од степена инкапсулације значења допунске именице у његово значење. Појава *инкапсулације*, уз образложење самог термина и термилошких решења у домаћој литератури, посматрана је у спрези са лексикографским моделима дефинисања уобличивачке лексике. У раду Драгићевић 2003 (138–141) – у складу са запажањем да испитивање појаве и заступљености инкапсулације значења именице у допуни у значење партикуларизатора нужно подразумева анализу значења тих партикуларизатора – успоставља се подела на три типа лексикографских дефиниција, који се затим доводе у корелацију са поменутиим степеном инкапсулације. Лексикографске препоруке дате су и у вези са описом значења партикуларизатора-садржавача, уз предлог да се таква значења, управо због јаке семантичке везе са именицом у допуни, обраде у оквиру израза (Драгићевић 2000: 437).

У раду о уобличивачима налазимо и сажета разматрања питања полисемије и деривације анализираних лексичких јединица (Драгићевић 2003: 143–145). Анализа полисемије партикуларизатора спроведена је указивањем на активне семе, које се јављају као носиоци најважнијих семантичких процеса (в. нпр. семе представљене у виду супротстављених семских парова *округласт, обао* : *издужен, танак* или *велик* : *мали*), док се у краћем прегледу деривационих особености ових лексема потврдила заснованост семантичког садржаја на семантичким компонентама које се односе на облик или уопште форму (*грозумљивост, груменаст, клупчаст, мрваст, стубаст* итд.).

3.1.6.2. Остали радови исте ауторке баве се ужим питањима партикуларизаторске проблематике. У раду Драгићевић 2016а предмет интересовања представљају начини експресивног изражавања количине у српском језику (нпр. *кошница деце, језеро магле, кула облака, слат успомена*; односно *жица сумње, капљица времена, шака наоружаних људи* итд.). Овај рад послужио нам је у постављању теоријских оквира самог појма партикуларизације, првенствено у смислу његовог разграничења од сродних појава. У експресивној употреби, како ћемо показати, значење ових лексема типично је квантификаторско. Ауторка један свој рад посвећује старим народним мерама у два словенска језика – руском и српском (в. Драгићевић 2020). Анализира се употреба одређених мерних јединица, посматраних кроз призму антропоцентризма. Многе од њих користиле су се у својству партикуларизатора. У овој грађи, према речима ауторке, посебну пажњу привлачи чињеница „да човек до крајњих и неочекивано растегљивих граница користи своје тело, своје способности и капацитете у мерењу, одмеравању, квантитативно-квалитативном детерминисању, а самим тим и савладавању света око себе” (Драгићевић 2020: 269). У том смислу, веома су занимљиви метонимијски трансфери, који, из перспективе савременог језика, нису продуктивни у семантичком гранању лексема (уп. нпр. лексеме *радник* или *копач* у значењу површине која се може окопати за један дан; више о томе в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.2.1)). Најзад, последњи рад – Драгићевић 2023 – који је у штампи, по питању тематике је сасвим специјализован. Предмет овог рада јесте анализа лексеме *зрно*, такође посматране компаративно – у руском и српском језику, и то из културолошког и лексичко-семантичког угла. У овом раду се запажа да лексема *зрно* заправо има апстрактно основно значење, засновано на изгледу, форми, док у секундарним значењима реализује различита конкретна и апстрактна значења. Закључци овог типа послужили су нам у разматрању статуса партикуларизатора међу именичким врстама које се традиционално издвајају у постојећим граматицама српског језика. Лексема *зрно* се, даље, у поменутом раду одређује као *семантички подспецификована*, те се указује на могућност њене значењске спецификације у контексту, који првенствено подразумева употребу у партитивној, партикуларизаторској синтагми: уп. *зрно грашка*. Закључује се, између осталог, и то да је слика прототипичног зрна у концептосфери српског и руског народа скоро сасвим идентична, те се претпоставља да се исти или слични процеси могу одвијати и у осталим словенским (и другим) језицима.

3.1.7. Прегледу литературе која је посвећена предмету партикуларизације у српском језику придружује се коауторски рад Б. Милосављевић и В. Јовановића (2010), као и радови Д. Цвијовић (2016) и М. Ивановић (2018). У овим радовима пажња је усмерена на анализу одређене лексеме (*пар* у првом раду) или скупа одређених лексема (*јато, крдо, рој, стадо* и *чопор* у другом раду, односно сомитизми *глава, главица* и др. у трећем раду), које уједно представљају и партикуларизаторе.

3.1.7.1. У раду Милосављевић–Јовановић 2010 се, кроз издвајање основних семантичких компонената у семантичком садржају лексеме *пар*, утврђују принципи партикуларизовања појмова чији се називи јављају у споју са овом лексемом. Како се партикуларизовање појмова именицом *пар* не одвија увек истоветно, спроведеном анализом тежило се утврђивању синтаксичких и семантичких правила лексичке спојивости овог партикуларизатора (*пар ребара,*

пар минђуша, пар дана). Указано је и на случајеве када именица *пар* функционише као лексикализована јединица, са могућношћу јављања у синтагматским спојевима типа *брачни пар, тениски пар* и сл.

3.1.7.2. Предмет рада Цвијановић 2016 представља анализа полисемичких структура наведених лексема са значењем *скупина животиња*, које се јављају у служби, како се наводи, партикуларизатора-уобличивача. Посматрају се и секундарне семантичке реализације ових лексема, којима се именују скупови људи или мноштва неживих ентитета, ређе апстрактних појава. Д. Цвијовић (2016) ове лексеме одређује као *лексички збирне именице* на основу тога што, иако без творбеног форманта збирности, са семантичког становишта запажа да „у полисемантичкој структури секундарна значења исказују збирни карактер” (Цвијовић 2016: 75).

3.1.7.3. Рад М. Ивановић (2018) обједињује поједина запажања о одређеној лексичко-семантичкој групи партикуларизаторске лексике – тзв. соматизмима, и то у компаративној двојезичкој анализи – у српском и украјинском језику. Долази се до закључка да се лексеме-соматизми чешће јављају у меронимијској функцији него у функцији партикуларизатора. Уколико се пак тако користе, до изражаја долази њихова ограничена лексичка спојивост. Међу соматизмима као партикуларизатори некада су се користиле лексеме које су развијале значење јединице мере (*лакат, прст, длан* итд.). Лексеме са овим значењем детаљније и опширније су разматране у поменутом раду Драгићевић 2020. Поред наведених, партикуларизаторска употреба се наводи као карактеристична за још неколико соматизама: *глава (шећера, сира), главица (кунуса), грло (стоке), ребро (чоколаде), шака (брашна), ручица (лана), прамен/чуперак (вуне)*.

3.1.8. Овај краћи преглед обухватио је истраживања која се у целини или већим делом дотичу појма партикуларизације и партикуларизатора. Радове који су остали непоменути, будући да се у мањој мери односе на предмет нашег интересовања, наводићемо током разматрања различитих аспеката проблематике партикуларизаторске лексике.

3.1.9. Анализа лексике која се у нашем језику користи у служби партикуларизатора, као и самог појма партикуларизације, биће заснована на теоријским сазнањима досадашњих, представљених истраживања, међу којима највећи значај имају први рад посвећен овој теми – Ивић 1980, и радови посвећени појединим типовима партикуларизаторске лексике – Драгићевић 2000 и Драгићевић 2003.

3.2. Истраживања у иностраној литератури

3.2.1. Партикуларизаторска лексика занимљива је и по томе што се под датим терминолошким одређењем јавља готово искључиво у домаћој литератури. Међутим, није мали број истраживања у другим језицима: словенским – у хрватском језику, али и језицима глобалног утицаја – превасходно у енглеском и руском језику, у којима влада интересовање за лексички слој који је предмет наше анализе.

3.2.2. Термин *партикуларизатор* у словенској литератури јавља се спорадично, у неким радовима и сасвим успутно, путем позивања на домаће ауторе (в. Карапејовски 2014). Појмовни опсег лексичких јединица које се сврставају у партикуларизаторе, уколико се они терминолошки на тај начин одређују, углавном је веома сужен. То посебно важи за кроатистичку литературу, у којој се партикуларизатори уобичајено разматрају у склопу шире расправе о бројивости и(ли) квантификацији, и то као подтип квантификаторске лексике (в. Бадурин–Прањковић 2016) или у оквиру ње, без терминолошког издвајања (уп. Зника 2002; 2007; Куна 2008; Милковић 2022). Бројивост и квантификација повезане су тако што је бројивост предуслов за нумеричку квантификацију, али то не важи у обрнутом смеру. Ипак,

значајна је разлика међу њима и та што је бројивост својство засновано на значењу именице, а квантификација зависи од ванјезичких фактора (Зника 2002: 96). У случају када се лексеме не могу квантификовати нумеричким путем јер су небројиве – посеже се за средствима која се у кроатистици уобичајено називају (*лексичким*) *квантификативима*: уп. *три шаке брашна* (в. Зника 2002: 95; Бадурин–Прањковић 2016; Милковић 2022: 33), а за које је у домаћу науку о језику М. Ивић увела термин *партикуларизатор*.

У раду Бадурин–Прањковић 2016 (95) нуди се и класификација квантификатива, где се као један од наведених седам типова ове лексике издвајају и *партикуларизатори*, који се свде на примере типа *зрно тиенице, бобица грожђа, кап воде, главица купуса* и сл. Напоменућемо да готово сви остали издвојени типови квантификатива у овој подели илуструју лексеме које, осим квантификаторског, остварују и партикуларизаторско значење (в. т. II, 2.1.5). Међутим, партикуларизаторска функција се у овом раду своди на идентификовање путем индивидуализовања и уобличавања – дакле, само на један тип онога што се у домаћој литератури сматра партикуларизаторима. Овај би издвојени тип квантификатива одговарао *уобличивачима* у раду Ивић 1980, те *јединичним класификаторима* (уп. *unit classifiers*), које у својој класификацији ове и сродне лексике издваја А. Лерер (1986): нпр. *a head of cabbage*. У вези са овим, додаћемо да *класификатори* – који се у англосаксонској литератури уобичајено издвајају као посебан функционални скуп речи и деле се на неколико подтипова, у које се каткада сврстава и партикуларизаторска лексика – у хрватским граматикама не завређују посебну пажњу (Бушелић 2015, према Милковић 2022: 32).

Дакле, у највећем делу кроатистичке литературе ова лексика се назива *квантификаторима*, односно *квантификативима*. Квантификатори као функционална група лексема којима се исказује количина често су били предмет истраживања у кроатистичкој (али и другој) литератури, те не чуди податак да се и лексеме у партикуларизаторској функцији које реализују количинско значење сврставају управо у различите типове квантификатора. То се, како ћемо видети, понекад чини и у србистичкој литератури (в. т. II, 2.1.2, 2.1.3). Наведено је оправдано са становишта општег значења већег дела партикуларизаторских јединица које означавају количину нечега, али се ипак намеће потреба разграничења категорија квантификације и партикуларизације.

3.2.3. У руској и англи(ци)стичкој литератури ситуација је, пре свега у терминолошком погледу, још разноврснија. Колико нам је познато, за лексику која је предмет нашег истраживања у таквим истраживањима се не користи термин *партикуларизатор*, нити се говори о *партикуларизацији* као посебној семантичкој категорији. Међутим, она се често разматра, и то са различитих становишта, под друкчијим терминолошким апаратом.

3.2.3.1. У истраживањима на руској литератури користе се термини *квантификатор* (в. Хјон–Рахилина 2005; Баранова 2016), *бројевна реч* (рус. *счётное слово, присчетные слова*; уп. Добрушина 2013, према Баранова 2016), *нумератив* (Мајзина 2014) и *класификатор* (в. Плунгјанг 2000; Кризман 2016; уп. и Рахилина–Хјон 2009: 37–38). Истраживања у англосаксонској литератури, поред термина *квантификатор*, најчешће бележе термин *класификатор* за именовање лексема које су у фокусу нашег интересовања (в. нпр. Лерер 1986; Круз 2006; Џил 2013). У приручнику практичне лексикографије Еткинс–Рандел 2008 налази се и терминолошко одређење *itemizer*.

Различита терминолошка решења указују на потребу да се именује одређени скуп речи, који, судећи према стању у литератури, има карактеристике сличне и квантификаторима и класификаторима. Наиме, у језицима са морфолошком множином (више или мање) одређен број речи користи се као средство путем којег небројиве речи стичу својство бројивости. Притом, тај процес код ових лексема подразумева и истицање неког од битнијих обележја онога што се њиме означава: *облик (векна хлеба), мера (литар млека), садржана количина (чаша воде)* итд. У

том смислу, термин *класификатор* приближава ове јединице у језицима са морфолошком множином оним јединицама које се обавезно умећу између броја и именице у зависности од тога о којој је значењској групи реч, а које се употребљавају првенствено у језицима југоисточне Азије. Та средства су типично граматичка (уп. Алан 1977; Ајхенвалд 2000; 2006; Круз 2006). Међутим, неки аутори (в. Лерер 1986) истичу да у другим језицима постоји класа лексема која је функционално блиска ономе што се назива класификаторима (нпр. *a bunch of bananas, a herd of cattle, a row of beans, a box of candy* и др.). Реч је, заправо, о лексемама које се јављају у својству партикуларизатора. Оне су, можемо запазити, донекле сродне класификаторској лексици, пре свега по нецеловитости значења и по основној функцији (више о томе в. т. II, 2.2).

3.2.3.2. У раду Рахилина–Хјон 2009 квантификатори се, у односу на категорију граматичког броја, посматрају као лексичко средство исказивања множине. Разматрају се превасходно лексичке јединице које се у свом примарном значењу односе на конкретне предмете, док се у секундарном реализацијама, где се уобичајено запажа и одређени (већи или мањи) степен *граматикализације*, ове лексеме налазе у генитивним конструкцијама са апстрактним именицама: уп. *букет цвећа : букет проблема*. Највећи део овог рада је посвећен лексемама са искључиво квантификаторском функцијом, што нам је послужило као основа за разграничење таквих лексема од оних које се јављају и у улози партикуларизатора (в. т. II, 2.1). Ограничена лексичка спојивост појединих лексема у овом раду објашњава се одређеним степеном граматикализације предметних именица које се секундарно јављају као квантификатори. У том смислу, закључује се да постоји више етапа граматикализације кроз које пролазе синтагме с генитивом, при чему се у крајњој етапи, управо због блеђења примарне семантике, губе сва ограничења лексичке спојивости у конструкцији с генитивом (в. Рахилина–Хјон 2009: 17). Ова појава, обрнуто пропорционална степену инкапсулације значења лексеме у допуни у значење партикуларизатора (в. Драгићевић 2003), може се довести у везу са феноменом *семантичке подспецификованости лексеме* (в. *ibid.* 2023). У вези са наведеним, отвара се питање заступљености семантичких тенденција датог типа у полисемичкој структури партикуларизаторске лексике (в. т. III, 3.2).

3.2.4. Поменућемо, у виду кратког запажања, и терминолошко одређење домаћег аутора Д. Шипке (2019), који већи део лексике којом се у овом истраживању бавимо, по угледу на идентификоване типове у Алан 1997 и Лерер 1986, назива *квантитативним лексичким класификаторима*. У овом се термину одсликава терминолошко преплитање у представљеној руској и англосаксонској литератури, које заправо проиходи из непрецизне одређености самог појма *партикуларизације*, али и сродности лексичких јединица којима се она спроводи са јединицама других, блиских језичких категорија.

3.2.5. За разлику од претходно представљених истраживања, у раду Парти–Боршчев 2012 приступило се, без тенденција ка терминолошком или категоријалном одређењу појаве, анализи једног типа партикуларизаторске лексике. Реч је о партикуларизаторима-садржавачима, који су, такође, са различитих полазних становишта разматрани у домаћој лингвистици (в. Драгићевић 2000). Предмет рада Б. Парти и В. Боршчева представљају значења конструкције са тзв. *генитивом мере* (енгл. *genitive of measure constructions*), и то на примеру синтагме са садржавачем *два стакана молока*. Испитивање различитих контекста употребе ове синтагме у реченичким конструкцијама довело је до запажања да се могу издвојити чак четири значења, која наведени аутори називају: *садржај + садржавач* (енгл. *container + contents*); (2) *конкретна количина* (енгл. *concrete portion*); (3) *ад хок мера* (енгл. *ad hoc measure*) и (4) *конвенционална⁷ мера* (енгл. *standard measure*). На могућност различите интерпретације значења синтагме са садржавачем, како смо већ поменули, указала је и Р. Драгићевић (2000). Оба ова рада послужила

⁷ Опредељење за термин *конвенционалан* наспрам енгл. *standard* објаснили смо у фусноти 234.

су као основа за разматрање садржавачке лексике у нашем раду. Истраживање аутора Б. Парти и В. Боршчева условила су детаљна истраживања значењских реализација синтагми са садржавачким лексемама у српском језику, која су, како ће се показати (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3.2)), сродна са анализираним моделом *два стакана молока*. У вези са тим поставили смо и питање која су семантичка ограничења за реализовање одређеног од наведених значења, те да ли она, са лексикографског становишта, условљавају (или пак захтевају) различите моделе дефинисања.

3.2.6. Представљена ситуација у појединим иностраним истраживањима лексике која је у фокусу нашег истраживања указала је на потребу термилошког и теоријског разграничења појава *партикуларизације* и блиских језичких појава, најпре путем одређења термилошког оквира нашег истраживања (в. т. I, 4), а затим и путем појмовног дефинисања основних својстава, опсега и граница појаве коју разматрамо (II, 1), уз посебан осврт на однос са сродним појавама под чијим се окриљем партикуларизаторска лексика често разматра (II, 2). Из тог разлога, поједине поставке из радова на које смо се на овом месту само осврнули – биће детаљније разматране у даљим поглављима нашег истраживања, пре свега у поглављу *О појму партикуларизације* (II).

3.3. Теме које отвара преглед литературе

Завршићемо кратки преглед досадашњих истраживања истицањем неколико питања која су се наметнула као значајна, а која захтевају (детаљније) теоријско разјашњење, чему ћемо у даљем тексту тежити:

- утврђивање карактеристика односа на релацији *партикуларизатор – квантификатор – класификатор*: које су сличности, а које разлике међу овим појавама; да ли постоје преклапања и у којој мери; може ли једна лексема истовремено обављати више функција и када је то случај;
(на важност овог питања посебно указују радови у иностраној литератури, где се лексички слој који разматрамо различито именује; уп. нпр. Лерер 1986; Баранова 2016; Бадурин–Прањковић 2016; Милковић 2022);
- уочавање типова партикуларизације и ближе одређење њихових својстава;
(типови партикуларизације издвојени у Ивић 1980 и Драгићевић 2000 наглашавају потребу одређења њихове заступљености, опсега и карактеристичних обележја)
- издвајање семантичких типова партикуларизатора;
(постојање различитих подела сведочи о недовољно јасној представи о целокупној партикуларизаторској лексици; в. Ивић 1980; Ковачевић 1983; Пипер 20056; Ивић 2008; ПСЛТ 2023);
- ближе одређење семантичке позиције у којој партикуларизатори реализују своје значење, посебно када је реч о садржавачким партикуларизаторима;
(на различита значења синтагми са садржавачем, која су условљена одређеном семантичком позицијом, указано је у Драгићевић 2000; Парти–Боршчев 2012)
- разматрање појаве инкапсулације и граматикализације у вези са партикуларизаторском лексиком;
(ове појаве у вези су са дистрибуционим ограничењима лексема, па је занимљиво посматрати којим је лексемама својствена која појава и у ком степену; у вези са граматикализацијом покреће се и питање семантичке подспецификованости лексема; уп. Рахилина–Хјон 2009; Драгићевић 2023)
- могућност употребе лексема-партикуларизатора са именицама апстрактне семантике;

(наведено питање поставља се с обзиром на чињеницу да се многи партикуларизатори у секундарним семантичким реализацијама, у којима функционишу као квантификатори, јављају у спојевима са апстрактним именицама; уп. Рахилина–Хјон 2009; Драгићевић 2016а)

- тенденције ових лексема у творбеном и семантичком гранању, с посебним освртом на њихов семантички потенцијал;
(питања творбе и полисемије покренута у раду Драгићевић 2000 у вези са партикуларизаторима-садржавачима указују на нужност анализе целокупне партикуларизаторске лексике с обзиром на поменуте аспекте); итд.

Ове теме ће, уз постављене циљеве истраживања (в. т. I, 2.1.), одредити садржај и структуру нашег рада. Већ на основу површног представљања наше грађе и кратког прегледа литературе, запажа се да је реч о комплексној појави, чије истраживање досад није било системски спроведено.

4. Терминолошки оквир истраживања

4.1. Терминолошки апарат у релевантној литератури

4.1.1. Једна од важних специфичности партикуларизаторске лексике јесте та да целовитост свог значења остварују у синстагматским спојевима са другим лексемама. У том смислу, наша пажња ће у овом делу бити фокусирана првенствено на терминолошка решења која се у постојећој литератури користе за лексеме које представљају управне чланове таквих синтагми, али ћемо разматрати и начине именовања друге именице, која се у колокацијама јављају у својству зависног члана.

Оба члана (управни и зависни) синтагми овог типа у литератури се именују на различите начине. Иако попис терминолошких варијанти за именовање партикуларизаторске лексике вероватно неће бити коначан, представимо оне термине које су се јављали у коришћеној литератури.

4.1.2. Немали број аутора – домаћих и страних – интересовао се у својим истраживањима за многе аспекте лексике коју у овом раду разматрамо, при чему су је одређивали, како смо видели, различитим терминима.⁸

⁸ Проблем терминолошког преклапања у вези са лексиком која је предмет нашег интересовања препознат је у русистичкој литератури: в. Баранова 2016; Данилова 2019.

Табела бр. 3. Терминолошка решења у разматраној литератури⁹

| ТЕРМИН | ИЗВОР |
|--|---|
| класификатор , енгл. <i>classifier</i> | Алан 1977; Лерер 1986; Плунгјанг 2000; Круз 2006; Цил 2013; Кризман 2016; и др. |
| <i>квантитативни лексички класификатор</i> | Шипка 2019 |
| квантификатор , енгл. <i>quantifier</i> | Ајхенвалд 2000; Хјон–Рахилина 2005; Рахилина–Хјон 2009; Баранова 2016; Милковић 2022; и др. |
| <i>партитивни квантификатор</i> | Минова-Ђуркова 2000 |
| <i>паранумерички квантификатор</i> | Антонић 2005 |
| <i>квантификатив</i> | Зника 2003, 2005, 2007; Тошовић 2004; Бадурина–Прањковић 2016; и др. |
| енгл. <i>itemizer</i> | Еткинс–Рандел 2008 |
| рус. <i>аналитический лексический сингуляризатор</i> | Крилов 2014, према Данилова 2019 |
| рус. <i>нумератив</i> | Мајзина 2019 |
| <i>именички нумератив</i> | Мельчук 1985 |
| рус. <i>счётное слово</i> | Добрушина 2013, према Баранова 2016 |
| рус. <i>присчетные слова</i> | Добрушина 2013, према Баранова 2016 |
| партикуларизатор | Ивић 1980, 2008; Драгићевић 2000, 2003, 2016, 2023; Пипер 2005б; Бадурина–Прањковић 2016; Ивановић М. 2018; и др. |
| фрагментаризатор | Пипер 2005б; Бадурина–Прањковић 2016; и др. |
| сегментатор | Крилов 2014, према Данилова 2019 |

4.1.3. Лексеме које разматрамо најчешће се у посматраној литератури називају терминима *квантификатор* и *класификатор*, што је у вези су са сродним функцијама тих јединица, посматраних са различитих полазних основа. *Квантификатор* се користи као најопштији термин за различите језичке јединице којом се изражавају квантитативни односи.¹⁰ Међу њима се налази и део партикуларизаторске лексике којима се изражава количина, с основним ограничењем који се тиче функције партикуларизатора – да се оно што је неизбројиво посредовањем таквих јединица учини бројивим. Из тог разлога, код партикуларизаторских јединица увек постоји могућност комбиновања са бројем, док код оних који су искључиво квантификатори таква могућност може изостати: уп. *две чаши воде* : **два мора људи*. Таква функција приближава партикуларизаторе другој општијој категорији језичких средстава који се називају *класификаторима*. Овај се термин пак најчешће примењује на граматичка језичка

⁹ Понављање појединих извора код више термина последица је различитог опсега појма који се датим термином одређује.

¹⁰ У раду Сапир 1930 (према Драгићевић 2000: 428) успоставља се следећа терминолошка разлика: *quantifier* 'квантификатор' – *quantifiable* (рус. *квантифицируемое*) 'подложно квантификацији, измерљиво' – *quantificate* 'квантификат' (= оно што се одређује по количини). У том смислу, синтагма *чаша воде* била би *квантификат*, *тањир* – *квантификатор*, а *вода* – *квантификовано*.

средства која се користе у појединим језицима (пре свега у језицима југоисточне Азије) за одређивање припадности неке речи одређеној семантичкој класи. Класификаторима се именују и конструкције које су предмет нашег рада, а којима у енглеском језику одговара форма (*Det*) *N of (Det) N*, типа *гомила банана, кутија слаткиша, група жена* и сл. (в. Данилова 2019: 91). Категорије *квантификације* и *класификације*, по свом обухвату, шире су и општије од *партикуларизације* (в. т. II, 2.1. и 2.2).

Термини *нумератив* и *бројевна реч* (рус. *счетное слово*,¹¹ *присчетные слова*) такође су у вези са поменутом главном функцијом лексема које разматрамо. Нумеративи се у раду Мајзина 2019 (358) одређују као речи које се користе у сврху обезбеђивања бројивости у именичким конструкцијама, које, у складу са тим, имају следећи састав: *кардинални број – нумератив – небројива именица*. Овим терминима се акценат ставља на граматичку функцију речи, док семантика остаје изван фокуса. С друге стране, термином *itemizer* управо се реферише на семантичке карактеристике тако именоване лексике. Еткинсова и Рандел (2008: 371–372), током разматрања поступака формирања одреднице у речничкој бази података, за један део лексике уводе овај термин, који у први ред истиче суштину самог процеса партикуларизације – а то је *издвајање*, односно *уочавање појединачног*. Наведени термин, будући специјализованији у односу на поменуте термине *квантификатор* и *класификатор*, погоднији је за именовање лексике нашег типа.

Термине *сегментатор* и *аналитички лексички сингуларизатор* (рус. *аналитический лексический сингуляризатор*) у свом раду користи А. С. Крилов (2014, према Данилова 2016). Први термин примењује на лексеме типа *литар, вагон, шака*, успостављајући терминолошки низ *сегментатор + сегментанд → сегментат* (нпр. *вагон + шљива → вагон шљива*) (в. и фусноту бр. 10). Термин *аналитички лексички сингуларизатор* овај аутор уводи за означавање појединачних „делова” одређене материје (уп. *залогај хлеба, чаша воде*). Даље се успоставља опозиција *аналитички – синтетички*, при чему се потоњи односе на случајеве у којима се поменути процес указивања на појединачно не спроводи синтагматским спојевима наведеног типа већ другим путем – граматичким средствима, и то суфиксима (уп. *травинка, картофелина*). Ову појаву бележи и М. Ивић (1980), илуструјући је изведеницом *слам-ка*, уз напомену да је овакав начин „исказивања партикуларизације” – дакле, путем језичких средстава која нису лексичка – у српском језику по изузетку заступљен.

4.1.4. Појам и термин *партикуларизатор*, како смо већ навели, у србистичку уводи М. Ивић (1980), указујући на само постојање овако именоване категорије, као и потребу увођења овог термина у нашу језичку науку. На потребу терминолошког одређења саме појаве указује и представљени спектар различитих именовања јединица којима се она реализује.

Под партикуларизаторима ауторка подразумева лексичке јединице чија је примарна функција својеврсно уобличавање неодређене масе или мноштва, као и квантификовање (нпр. *зрно (кафе), стадо (оваца), рој (мува), гомила (књига)*) – и то све у циљу да се појмови који се на тај начин издвајају учине избројивим (уп. *три колута дима : *три дима*). У том смислу, посебан (и у језику веома заступљен) вид употребе ових јединица јесте уз градивне именице, које у синтагмама са партикуларизаторима добијају могућност исказивања појединачног у односу на неуобличену масу коју именују (*тањир (супе), чаша (воде), грудва (снега)* и др.). С друге стране, њихова функција уз заједничке именице јесте сужавање неодређено широког појма мноштва њима именованог: в. нпр. *ред (клуна), колона (аутомобила), свежањ (кључева)* итд. (в. т. II, 1).

4.1.5. Термин *партикуларизатор* и *партикуларизација* затим прихватају и други домаћи аутори (в. табелу бр. 3). Међу њима, различитим аспектима овог типа лексике у својим

¹¹ Термин *счетное слово* у граматички руског језика Шведова и др. (1980) везује се првенствено за основне и редне бројеве, као и за прилоге, док се у вези са именицама типа *метар, вагон* итд. не помиње.

истраживањима пажњу је посвећивала Р. Драгићевић (в. т. I, 3.1). Ова ауторка, између осталог, допуњава термилошки апарат самог појма увођењем термина *партикуларизатор-садржавач* за један тип лексике којом се постиже партикуларизовање. Спорадично се, у виду кратких запажања, термин *партикуларизатор*, осим у поменутих истраживањима, може наћи и у другим радовима (в. нпр. Ристић 1996; Миланов 2021: 324).

4.1.6. Када је реч о лексемама која се јављају у својству зависног члана у синтагмама са партикуларизаторима, оне су знатно ређе разматране у термилошком погледу. Осим предложених термина *сегментанд* (в. тачку 4.1.3) и *квантификовано* (в. фн. бр. 8) – само именовање другог члана синтагми наведеног типа налазимо претежно у оквиру разматрања функције таквих чланова. Како именице у таквој позицији, у облику партитивног, беспредлошког генитива имају искључиво партитивно значење, у граматици Ж. Станојчића и Љ. Поповића (2008: 279–280), овакве синтагме се деле на *партитивну реч* и *партитивну допуну*.¹² Нас ће занимати само они случајеви када је партитивна реч – именица (уп. *векна белог хлеба, чаша воде, коцка шећера* итд.). Љ. Поповић у поменутој граматици указује на важну чињеницу да је на синтаксичком плану партитивна реч центар синтагме, док је на плану значења, односно на семантичком плану, најважнија именица у допуни, дакле, партитивна допуна (в. т. III).

¹² У граматици енглеског језика, такође, користе се паралелни термини *партитивна конструкција*, те *партитивна именица* за N_1 у семи *Nut + N_1 + of + N_2* (в. Кверк и др. 1988).

4.2. Термиолошки апарат у нашем истраживању

4.2.1. Представљени термини *квантификатор*, *класификатор*, *нумератив*, *бројевна реч* и други – често се користе као синоними. Међутим, према општости, они се веома разликују. Неки од њих, попут првонаведеног термина, укључују широки, хетерогени спектар феномена, у оквиру којег се разматра и лексика која је у фокусу нашег истраживања. Постојање већег броја термиолошких решења сведочи о специфичности појаве коју разматрамо, као и о чињеници да јој се прилазило са различитих становишта, у циљу утврђивања како семантичких тако и граматичких карактеристика јединица којима се она реализује. Све наведено указује на нужност систематизоване анализе овог лексичког слоја, као и успостављања прецизнијих термиолошких оквира у вези са њим.

4.2.2. Ми ћемо се у овом раду ослањати на термиолошка решења успостављена у досадашњој релевантној литератури која се бавила овим типом лексике – пре свега, у представљеним истраживањима М. Ивић и Р. Драгићевић (в. т. I, 3). У складу са тим, користећемо следеће термине:

- *партикуларизација* – за именовање процеса издвајања „појединачног” из неодређеног, неограниченог мноштва које се састоји од небројивих или бројивих ентитета;
- *партикуларизатор* (са варијантама *партикуларизаторска лексема/именица*) – за именовање именичке лексичке јединице којом се врши процес партикуларизације;
- *партикуларизатор-уобличивач* (са варијантом *уобличивачки партикуларизатор*) и *партикуларизатор-садржавач* (са варијантом *садржавачки партикуларизатор*) – за именовање посебних типова партикуларизатора, којима ће у класификацији бити придружени и други типови ове лексике, чија ће термиолошка одређења происходити из анализе целокупне грађе;
- *партитивна допуна* – за именовање именица које се јављају у својству допуне у конструкцији са партикуларизатором, будући да је њихово значење, по правилу, партитивно;
- *објекат партикуларизовања* – користећемо паралелно са претходно поменутиим термином, и то у случајевима када грађу посматрамо са семантичког плана, чиме ћемо успоставити термиолошки пар *партикуларизатор* – *објекат партикуларизовања*;
- синтагму коју творе партикуларизатор као управни члан и именица са партитивним значењем у допуни термиолошки ћемо описно одредити као *синтагма са партикуларизатором*, односно, ако је реч о њеном семантичком аспекту, као *синтагма са партикуларизаторским значењем*.

II. ПОЈАМ ПАРТИКУЛАРИЗАЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. О ПОЈМУ ПАРТИКУЛАРИЗАЦИЈЕ И ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА

1.1. Појам партикуларизације у директној је вези са појмом бројивости.¹³ Морфолошки израз категорије бројивости представља граматичка категорија броја. Заједничке именице у српском језику имају способност да искажу опозицију *једнина – множина*, будући да уобичајено именују предмете или жива бића, односно појаве оличене појединачним и, из тог разлога, избројивим ентитетима (нпр. *столица – столице, оловка – оловке, птица – птице, миш – мишеви* итд.). Говорећи о појмовима њима именованим, избором одговарајућег морфолошког облика саме именице, пружамо и податак о броју: *једнина (једно) / множина (више од једног)*¹⁴ (уп. Ивић 2008а: 13). Дати морфолошки принцип није увек обавезно примењив, али ипак важи за већину заједничких именица.¹⁵

С друге стране, постоје појмови који се односе на оно што се перципира као некаква неодређена маса, а не као уобличен, појединачан предмет. Ти се појмови именују градивним именицама, код којих се разлика *једнина – множина*, уобичајено, не исказује. Разлог за то лежи управо у чињеници што именују материју – дакле, оно што се не може одредити по броју (нпр. *вода, вуна, песак, со, блато*).¹⁶ Управо та немогућност (или нетипичност) супротстављања једнине множини код ове групе именица створила је потребу за употребом додатних и друкчијих језичких средстава у циљу њихове избројивости.

1.2. Градивне именице истим обликом означавају и најмању и највећу количину материје (в. Стевановић 1986: 185; уп. Ломпар 2016: 81). У вези са тим, као главна и веома важна својства таквих речи у литератури истичу се тзв. „кумулативна референција” и „дистрибутивна референција” (уп. Клајн 1960: 91; Ивић 1980: 2; Лејзерсон 2011: 1137; Томић Анић 2017б: 221). Прва, кумулативна референција односи се на чињеницу да колико год пута обједињујемо количине нечега што се, на пример, назива *вода*, сваки пут добијамо исти резултат – материју коју називамо *вода*. Дакле, када два истоименована и истоветна ентитета означимо заједно – граматички број употребљене речи за то мноштво се неће изменити, те ће остати исти као код назива тог првоименованог ентитета (*вода + вода = вода* или *со + со = со*). Ово исто важи и за збирно и сумативно мноштво,¹⁷ односно за збирне именице и за множину заједничких именица (уп. *цвеће + цвеће = цвеће* или *оловке + оловке = оловке*). Дистрибутивна референција, с друге стране, не односи се на сабирање већ на дељење дате материје. Она значи да се сваки део

¹³ Хрватска лингвисткиња М. Зника (2002: 63) бројивост, којој и посвећује монографију, описује као „*svojstvo imenice da se na temelju svoga značenja očituje kao mnogost od više istovrsnih elemenata ili pak kao značenjska jediničnost koja se ne može pomisliti kao mnogost*“.

¹⁴ Под множином подразумевамо, према терминологији у Пипер и др. 2022 (62), *нумеричку множину*, без посебног издвајања *паукала (мале нумеричке множине)*, будући да то није од већег значаја за предмет нашег истраживања.

¹⁵ Именице из групе *сингуларија тантум* или *плуралија тантум* одступају од општег правила. Док се прве употребљавају само у једнини (нпр. *Грчка, Никола, омадина, вода, злато, лепота, интернет*), друге обликом множине могу означавати и један предмет и више предмета (нпр. *санке, Алпи, маказе, мемоари* итд.) (Пипер и др. 2022: 61, т. 99, 100).

¹⁶ За градивне именице М. Стевановић (1986: 186) наводи да престају означавати оно што именица значи у једнини када су употребљене у множини – њихово значење се тада односи на већи број врста дате материје. Посвећујући тој теми рад, Д. Томић Анић (2017б) показује да градивне именице реализују множину у два случаја: (1) када значе скуп различитих врста неке материје и (2) када означавају одмерену количину те материје.

¹⁷ Термин је преузет од М. Ивић (2008а: 29), која наводи како се мноштво може исказивати у сумативној или збирној интерпретацији. Сумативно значење односи се на множинске облике именица које развијају напоредну *сингуларско–плуралску* парадигму (пр. *грана – гране, ученик – ученици* и др.).

одређене материје може назвати исто као и сама материја у неодређеном смислу. Тако, на пример, *водом* можемо назвати и *кап воде* и *мало воде* и *пуно воде*. Ово пак не важи за друге врсте именица, јер, како наводи Д. Томић Анић (2017б: 221), „јединским обликом заједничке именице *кућа* не можемо именовати ниједан њен део, множински облик *куће* не може означити ниједну кућу појединачно, а збирном именицом *намештај* не упућујемо ни на један комад намештаја посебно”.

1.3. Могућност партикуларизовања првенствено се, с обзиром на све наведено, типично доводи у везу са материјом, те стога партикуларизатори уобичајено ступају у конструкције са градивним именицама (*вода, злато, стакло* итд.). Основни циљ партикуларизације јесте управо да се на одређени начин учини избројивим оно што само по себи нема ту могућност. Први и основни услов за стицање својства избројивости јесте *опредмећивање* појаве која је у фокусу пажње (в. Ивић 2008а: 21). Материја, за разлику од предмета, не подразумева димензионалну опредмећеност. Међутим, синтагматска веза партикуларизатора са именицама које означавају такву димензионално неодређену материју доприноси њеном ограничавању и одређењу. Материја поприма конкретнија својства која омогућавају да се означено датом синтагмом почиње концептуализовати као јединични ентитет, односно предмет: нпр. *снег : грудва снега, месо : комад меса, вуна : клупко вуне* (уп. Кликовац 2006: 45)

У том смислу, партикуларизатори – језичка средства којима се постиже партикуларизовање, односно учавање појединачног – у првом реду служе као средства „опредмећивања” и „избројивости” градивних именица (*две капи воде, неколико зрна песка, три парчета торте, две чаше млека, пет кашика брашна* и др.). Како видимо, употребом таквих језичких средстава отвара се могућност *индиректне нумеричке квантификације* ових именица (в. Пипер и др. 2022: 61; уп. и Бадурина–Прањковић 2016: 98). Лексеме-партикуларизатори, дакле, означавају прототипичне појавне облике материје која се на дати начин индивидуализује и опредмећује (уп. нпр. *стог сена, букет цвећа, комад стакла, нит прашине*).

1.4. Међутим, јасне границе између онога што је језички опредмећено и оног што није не могу се увек лако поставити. У стручној литератури је још раније примећено (и то најпре од стране логичара, а не лингвиста) да је свака множина, тј. свако мноштво јединки, такође, по својим својствима блиско ономе што означава градивна именица (уп. Ивић 1980: 2). Свака множина предмета или људи може се окарактерисати као неодређена, јер такво мноштво поприма вид масе.¹⁸ Разлог томе лежи управо у поменутој кумулативној референцији, којом се, поред градивних, одликују и збирна образовања, као и множински облици заједничких именица.

Множински облици заједничких именица (нпр. *краве, књиге, ствари*), исто као и збирне именице,¹⁹ не пружају никакав прецизнији податак о организацији или бројности скупа који је од именованих јединки сачињен. Мноштво се и у овом случајевима, како наводи М. Ивић (1980: 8), исказује као дифузно, неодређено, неограничено, попут *воде* и *блата* (уп. *свуд унаоколо људи : свуд унаоколо вода : свуд унаоколо грање*). Слично гледиште налазимо у раду Корбе 2000 (78–79), где се у опис односа градивних и бројивих именица, по угледу на Џекендоф 1991, уводе семантичка обележја „ограниченост” и „унутрашња структура”, чиме показује да у вези са овим именицама, иако се (наизглед) јасно раздвајају на семантичком плану, са синтаксичког аспекта може доћи до неких нових закључака; уп. пр.:

1. Вода^[-бројиво] је била свуда по поду.

¹⁸ М. Ивић (2008а: 19) запажа да између појма градивног и збирног мноштва постоје и прелазни случајеви, као што је *слама*, која, с једне стране, представља некакву врсту неуобличене масе (сличне *брашну* и *блату*), а с друге, од њих се разликује јер ипак именује скуп појединачних ентитета за које постоји и назив (*сламка*).

¹⁹ Иво Прањковић (1993: 17–21) указује на то да се збирност може тројако исказати: *лексички* (лексемама којима се означава скупина, типа *крдо, јато, народ*), *морфолошки* (суфиксима, као у *дугмад, младеж*) и *граматички* (морфемом *-а*, нпр. *господа, деца*).

2. *Књига^[+ бројиво] је била свуда по поду.

Када је именица небројива, као градивна именица *вода* у првом примеру, овај контекст је прикладан, а када је реч о бројивој именици, као што је *књига* у другом примеру, контекст је сасвим неодговарајући. Узрок томе лежи у чињеници што између ове две врсте именица постоји концептуална разлика – када се референт *књиге* подели, оно што остаје није више *књига*, али ако се *вода* подели, оно што остаје је и даље *вода*. Стога, ови аутори за лексему *књига* наводе да има обележје ограничености, док је *вода* нема. С друге стране, множински облик именице *књига* у истом семантичком окружењу могућ је и сасвим природан:

3. Књиге^[+ бројиво] су биле свуда по поду.

Овај податак говори у прилог томе да је множина бројивих именица заиста блиска ономе што именује градивна именица. Референт *књиге* у последњем примеру подразумева неограниченост, која је типична за именице типа *вода*. Разлика је у томе што множина бројивих именица укључује обележје јединичности делова тог мноштва, који се притом могу и уочити, дакле разликовати – док код градивних именица та могућност у (прото)типичном случају изостаје (уп. Куна 2008: 37–47). Џекендоф (1991) за разликовање та два случаја употребљава обележје „унутрашња структура”, а Лејзерсон (2011: 1137), како смо раније поменули, „дистрибутивна референција”.

Сходно наведеном, није необично својеврсно ширење опсега партикуларизације и на случајеве који излазе из домена материје, а тичу се некаквог збира или мноштва ентитета. Лингвистичка истраживања су, како смо видели, иако у другачијем терминолошком руху, ипак показала да се оно што је именовано градивном именицом по својим својствима (пре свега кумулативне природе) приближава збирном и сумативном мноштву. Кумулативно мноштво именовано различитим врстама именица пак разликује се по својој унутрашњој структури или дистрибутивним својствима. Када је оно именовано градивном именицом – то се мноштво концептуализује као недефинисано, неиздиференцирано, а када се ради о мноштву именованом збирним именицама или множином заједничких именица – оно се концептуализује као донекле издиференцирано, јер иако је фокус на сумативном, кумулативном аспект, постоји могућност издвајања и(ли) уочавања појединачних ентитета од којих се оно састоји. Лингвистички одраз те блискости између (неиздиференциране) материје и (збирног или сумативног) мноштва огледа се управо у немогућности да се именице које их означавају директно повежу са квантификатором, односно бројном одредбом, што даље резултира употребом партикуларизатора у ту сврху (в. *две грудве снега, три гомиле грања* итд.).

1.5. Поменућемо још и то да на бројивост утичу и поједини синтаксички фактори. Категорија броја, својствена првенствено именским речима и глаголима, има синтагматски карактер (уп. Силић 1984: 106). Наиме, између именских речи и глагола у линеарном, континуираном низању постоје начини слагања који су условљени синтаксички. Понекад пак може доћи до неподударања, несиметричности између категорије бројивости и ознаке те категорије код вишезначних речи (в. и Тафра 2005: 129–131). Поред облика именице, дакле, за одређење бројивости од велике је важности и на шта се у датом контексту реферише, односно у ком је значењу дата лексема употребљена; уп. следеће примере:

1. Вино^[- бројиво] је врста напитка.

2. Донеси два вина^[+ бројиво] из фрижидера.

Први пример потврђује употребу лексеме *вино* као небројиве, градивне именице, која у датом контексту реферише на неодређену количину и има уопштено, генеричко значење. У другом пак примеру именица *вино* има одређеније, сужено значење и односи се на мање-више

одређену количину, познату говорнику и саговорнику (*вино* = *флаша вина*). Бројивости пак не доприноси конкретно употребљени квантификатор – број *два*, већ елидирана лексема *боца/флаша* (тј. партикуларизатор), која се контекстуално подразумева и која омогућава бројивост иначе небројиве, градивне именице *вино*.

1.6. Да сумирамо. Било да је реч о материји или некаквом збиру, мноштву јединки – исказивање појединачног и, самим тим, подложног избројавању постиже се употребом језичких средстава која се називају *партикуларизатори*. Партикуларизатори су језичке јединице намењене томе да сузе, на неки начин организују или уобличе дато неограничено мноштво (нпр. *крдо вукова, свежањ кључева, млаз воде, гомила књига, шољица кафе, комад стакла, режањ сланине*).²⁰ Реч је о спојевима који информишу о уобличености и(ли) измерености именованог, уједно пружајући податак о појединачном (уп. *вода* према *кап воде, млаз воде* или *чаша воде, со* према *зрно соли, грумен соли, прстухват соли* или *килограм соли*).

Партикуларизација је, дакле, издвајање појединачног дела из некакве целине или извесне количине из неограничене масе помоћу посебних граматичких речи (*партикуларизатора*) у циљу опредељености и избројивости тога што се издваја. На тај начин отвара се могућност (индиректне, посредне) употребе квантификатора уз овакве конструкције, која без посредства партикуларизатора углавном изостаје (уп. **два сена : два пласта сена*).

2. ОДНОС ПАРТИКУЛАРИЗАЦИЈЕ И СРОДНИХ ПОЈАВА

Појам партикуларизације преплиће се са другим, сродним појмовима који су, у већој или мањој мери, описани у домаћој и иностраној литератури. Само нејављање термина *партикуларизација* и *партикуларизатор* – колико је нама познато – изван домаће литературе, те њихова ограниченост на невелик број србистичких радова, указује на чињеницу да се оно што се њима означава досада углавном посматрало у оквиру других језичких појава. С друге стране, издвајање већег или мањег дела именица које чине предмет нашег интересовања у одређеном броју лингвистичких радова, као и разноврсност терминолошких решења која то издвајање прати (в. нпр. Баранова 2016: 84) – сведочи о чињеници да је реч о појави чије карактеристике, па ни границе досад нису у потпуности утврђене.

Стога, да би се стекла нешто прецизнија слика о појму партикуларизације и јединица којима се она реализује – партикуларизатора – неопходно га је упоредити са блиским појавама, те у мери у којој је то могуће омеђити га од њих и одредити му што јаснији опсег.

На основу литературе која се бави овом проблематиком, а како смо током ексцерпирања и анализе грађе могли у више наврата приметити, намеће се потреба разграничења појма партикуларизације од појмова класификације, квантификације, фрагментаризације и меронимије (в. и т. I, 3.1).

²⁰ Поред именичких јединица, М. Ивић (1980: 9) и све бројне изразе уз множинске облике именице посматра као партикуларизаторе (*пет јабука, десетак књига* итд.). Међутим, како је наше истраживање оријентисано на истраживање партикуларизације међу именичким лексемама, које су и основна средства њене реализације, ово питање остаје изван оквира нашег рада (в. и т. I, 4.1.6).

2.1. Партикуларизација и квантификација

У англи(ци)стичкој и русистичкој лингвистичкој литератури већи део лексема које су предмет нашег рада често се именује термином *квантификатор* или *квантификатив*.²¹ Из тог разлога, разматрање односа појаве која је предмет нашег истраживања и њој сродних појава започињемо говорећи, сажето, о појму квантификације.

2.1.1. Функционално-семантичка категорија количине једна је од најприсутнијих на различитим нивоима језичке структуре, и то у већини језика. Она представља важну лексичку и семантичку универзалију. Као потврду тога П. Пипер (1982: 93) наводи да се у традиционалној класификацији речи по врстама може констатовати да мали број њих у својим значењима нема квантитативну компоненту.

Квантификација, као лингвистички и логички термин, била је предмет различитих истраживања. Као логички термин, квантификација означава поступак којим се одређује опсег појмова с обзиром на количину (Тошовић 2004: 31; уп. и Кристал 2008: 398).²² Логичка и филозофска истраживања овог појма послужила су као основа за њено проучавање на лингвистичком плану. У лингвистици се под овим појмом разумевају различите ствари. М. Зника (2005), на пример, квантификацијом назива утврђивање количине ванјезичких референата. Језичка средства којима се изражава квантификација у литератури се уопштено називају *квантификаторима*.

2.1.2. Квантификатори нису често били предмет истраживања у србистичкој литератури.²³ У важнијем раду о овој теми аутора П. Пипера²⁴ (1982) даје се преглед основних типова и њихових семантичких односа, према различитим основама поделе. Типологију ћемо представити табеларно, ради боље прегледности.

²¹ Квантификатор се у неким истраживањима посматра као шири појам у односу на квантификатив. Док се квантификатором именује било која врста речи са квантитативним значењем (*два, десет, много, више, мањи, далек, преко, изнад, мноштво, мањина*), под квантификативом се подразумевају само именице којима се именује количина (уп. Бадурин–Прањковић 2016: 90–91; Зника 2002: 95) (в. даље у тексту о томе).

²² Кристал (2008: 398–399) у свом речнику у оквиру поглавља о *квантификаторима* говори о *универзалној и егзистенцијалној* квантификацији (разликујући њихова значења на следећи начин: „for all X, it is the case that ...” према „for some of X, it is the case that ...”).

²³ М. Ивић (1973) пише, такође, о појединим квантификаторима у српском језику. У фокусу њеног истраживања били су: бројни придев *оба*, количинска заменица *сав*, збирна бројна образовања *двоје, троје, четворо* и сл., те универзални квантификатор *сваки*.

²⁴ Исти аутор се и у другим својим радовима бавио различитим аспектима квантификације (уп. списак референци наведених у Пипер и др. 2005: 914).

Табела бр. 4. Типологија квантификатора према Пипер 1982

| ОСНОВА ПОДЕЛЕ | | ТИПОВИ КВАНТИФИКАТОРА | |
|---|--|--|---|
| степен информативности о количинском односу | НУМЕРИЧКИ | партитивни (нпр. <i>четврти, по четири</i>) | |
| | | кумулятивни (нпр. <i>четири</i>) | |
| | НЕНУМЕРИЧКИ | универзални | <i>афирмативни</i> (нпр. <i>сваки, сви, свуда, увек</i>) |
| | | | <i>негативни</i> (нпр. <i>нико, ништа, нигде</i>) |
| | | егзистенцијални (нпр. <i>неко, некад, негде</i>) | |
| | | релативни (нпр. <i>често, мало, кућерина</i>) ²⁵ | |
| квантитативна значења квантификатора | СЛОБОДНИ (којима се изражавају искључиво квантитативни односи) | | |
| | ВЕЗАНИ (којима се на синкретички начин исказује квантитативни однос уз неки други и другачији) | | |

Као основну опозицију у систему квантификаторске лексике у нашем језику П. Пипер (1982: 94) издваја *нумеричност/нenumеричност*.²⁶ На тај се начин успоставља разлика између нумеричке и нenumеричке, односно лексичке квантификације.²⁷ Нумеричка квантификација, будући да су основна средства за њено исказивање бројеви, представља утврђивање тачне количине нечега (нпр. *пет јабука*), док је код нenumеричке, лексичке квантификације та количина приближно одредива помоћу именица и прилога (нпр. *мало људи, мноштво играчака*). Из тог се разлога у првом случају може говорити о *апсолутној* квантификацији, а у другом о *неодређеној* или *релативној* квантификацији (в. Пипер 1982: 96).

Како се, међутим, квантификација у српском језику изражава готово на свим језичким нивоима, П. Пипер (*ibid.*: 100), поред наведене поделе, фрагментарно и описно представља преглед разноврсних облика квантификације.²⁸ Као основу система квантификације истиче лексичке квантификаторе, односно лексеме чије је квантитативно значење садржано у *коренској морфем* (такви су бројеви и многе именице, придеви и прилози са квантификативном функцијом, као и универзални квантификатори). Уз њих долазе и афиксална средства квантификације (као префикси *на-* и *пре-* у *наглув, накисео*, односно *прегласан, превисок* итд.), суфикси у вези са коренима бројева (попут *-ак-* или *-ин-* у *петнаестак, десетина*), као и разноврсна средства исказивања аугментације и деминуције. На *морфолошком* плану, средства исказивања квантитативних односа су категорија броја, категорија поређења код придева и, у одређеној мери, категорија глаголског вида (нпр. *итеративност*). Најзад, на *прозодијском* плану јављају се извесне могућности изражавања квантитативности (нпр. продужавање вокала као сигнал великих димензија денотата).

2.1.3. Исти аутор појму квантификације посвећује поглавље у опсежној монографији *Синтакса савременог српског језика* (уп. Пипер 2005а: 870–915). Поред поделе на семантичке

²⁵ Говорећи о релативним квантификаторима, П. Пипер (1982: 98) разликује *интензификаторе*, који се употребљавају за квантификацију дискретних објеката (нпр. *често, гласно, широк, јак*), и *екстензификаторе*, који се употребљавају за квантификацију недискретних објеката (као у пр. *ретко, ниско, понегде*).

²⁶ У раду Бадурин–Прањковић (2016) представљена је слична подела. Квантификатори се деле, као код поменутог аутора, на нумеричке и нenumеричке, од којих се први, такође, деле на партитивне и кумулативне, а нenumерички на *апсолутне* и *релативне*. Апсолутни би одговарали универзалним квантификаторима у табеларно представљеној подели, а релативни би обухватили преостала два типа – егзистенцијалне и релативне (в. табелу бр. 4).

²⁷ Љ. Шарић у својој монографији посвећеној квантификацији истиче да се квантитативна својства могу поделити на бројчана и небројчана (Шарић 2002: 158–159).

²⁸ Поменути аутори Л. Бадурин и И. Прањковић (2016: 89–91), како запажамо, веома широко посматрају категорију квантификације, изједначавајући је у једном домену са категоријом бројности. Начело говорећи, под категоријом квантификације ови аутори подводе и тзв. граматичку квантификацију (која се реализује граматичком категоријом броја; нпр. *књига – књиге, ја – ми, читам – читамо*), и лексичку квантификацију (која се реализује посебним лексичким јединицама; нпр. *многа, мноштво, сваки, умножити*).

(*нумеричке и ненумеричке*) и граматичке типове квантификатора,²⁹ П. Пипер разматра и питање квантификације у именском изразу. Таква квантификација, која подразумева синтаксички облик, обухвата јединице које експлицитно или имплицитно садрже „идеју броја” (уп. *пар рукавица, две свеске*) и оне којима таква идеја није својствена (в. *мало свезака, све рукавице*). Међу таквим изразима у фокусу нашег интересовања заправо су само они у којима је тзв. квантификатор именичка лексема. Њихова класификација сажето је дата у делу ове монографије који је посвећен питању партитивног генитива (в. Антонић 2005: 140–143).

Квантификатори реализовани именичком јединицом називају се *паранумерички квантификатори*, који се, према особеностима количинског значења, могу поделити на неколико типова:³⁰

- конвенционалне мерне јединице (*килограм јабука, грам соли, деци уља, метар штофа*);
- паранумеричке квантификаторе за које се зна колики број појединачних примерака означавају (*пар ципела, туце чаша, вод војника, шпил карата*);
- паранумеричке квантификаторе за које није познато колики број примерака означавају (*група ђака, свежањ кључева, крдо говеда, колона аутомобила*);
- паранумеричке квантификаторе, тзв. партикуларизаторе, код којих се искуствено зна приближна количина која се њима именује (*шака соли, тањир супе, канта воде, венац лука, сноп жита*);
- паранумеричке квантификаторе за које се не зна количина коју именују – иако се у појединим случајевима може претпоставити да је реч о великој количини (*млаз воде, поток суза, море невоља*);
- паранумерички квантификатори којима се именује део некакве целине која је притом неодређене величине: нпр. *залогај сира, грудва снега, парче хартије, комад колача*.

(Антонић 2005: 142–143).

Наведени паранумерички квантификатори у појединим се лингвистичким радовима називају *партитиви* или *партитивни квантификатори* (о партитивног генитиву в. т. III, 1.1). Минова-Ђуркова (2000: 118) такве лексеме, које дефинише као лексичка средства за изражавање категорије партитивности, дели на: (1) јединице мере, (2) опште лексеме које означавају део нечега (*део, парче*), (3) називе посуђа (нпр. *чаша воде, чинија супе*) и (3) називе мноштва (обично живих) бића (*чета, група, рој, јато* и сл.).

2.1.4. Квантификатори су у кroatистичкој литератури, у оквиру које су више проучавани, првенствено анализирани у контексту исказивања количине. Ауторка М. Зника (2002: 96) овој појави приступа у склопу шире расправе о бројивости, где закључује да је бројивост предуслов за нумеричку квантификацију (што не важи у обрнутом случају). Поред нумеричке, ова ауторка, као и П. Пипер у поменутом раду, издваја лексичку квантификацију, која подразумева (релативно) одређење количине помоћу количинских прилога или именица са количинским значењем. Лексички квантификатори, према речима исте ауторке, служе квантификовању

²⁹ Граматички типови квантификатора обухватају нешто комплекснију поделу. Са становишта облика и степена граматикализованости, П. Пипер (2005: 879) ове јединице дели најпре на *лексичке* и *граматичке*. Потоњи се затим деле на *морфолошке* и *синтаксичке*, код којих се даљом класификацијом разликују *нумерички, ненумерички* и *заменички*. Паранумерички квантификатори подељени су на квантификаторе са нумеричким обликом без нумеричког значења (уп. *Сто пута сам ти то рекла*) и на квантификаторе са нумеричким значењем без нумеричког облика (в. *У собу је ушло дете = једно дете*).

³⁰ Формално су тзв. паранумерички квантификатори подељени у два модела, у зависности од тога да ли се допунска именица налази у генитиву јединице или генитиву множине: $\text{Quant}_{\text{ParaNum}} + \emptyset \text{N}_{\text{Gen Mn}}$ (нпр. *колона аутомобила*), односно $\text{Quant}_{\text{ParaNum}} + \emptyset \text{N}_{\text{Gen Jd}}$ (нпр. *залогај сира*) (Антонић 2005: 142–143). У први модел спадали би сви наведени типови изузев последњег. Напоменућемо ипак да се и међу њима наводе именичке синтагме са допунском именицом у генитиву јединице (уп. *грам соли, литар млека, сноп жита* итд.).

небројивих именица, будући да код њих изостаје могућност нумеричке квантификације: уп. *две шаке брашна*. Такав однос квантификатора са небројивим именицама описала је и Б. Тафра (1989).³¹ У вези са лексичким средствима за изражавање количине занимљиво је и гледиште Б. Куне (2008: 41), који у именичким синтагмама са квантификаторима издваја три њихова значења: (1) део, (2) целина и (3) количина.

Именице које значе количину, а које су предмет нашег интересовања, поједини аутори (већином кроатисти) називају *квантификативима* (уп. Бадурин–Прањковић 2016; Зника 2005, 2007; Тошовић 2004). Овај појам М. Зника (2007: 472) дефинише као „*ријеч која својим значењем изриче приближну количину или тачно одређену количину изражену мјером, нпр. ријеч џака у изразу: џака трешанја, и килограм у изразу: килограм јабука”.*

2.1.5. У раду Бадурин–Прањковић 2016 нуди се подела квантификатива, схваћених доста шире у односу на партикуларизаторе, којима је, како ћемо видети из класификације која следи, веома сужен домен употребе. Ови аутори квантификативе деле на:³²

- (1) мерне јединице, типа *метар платна, килограм хлеба, литар млека* итд.;
- (2) садржаваче (односно „*spremnike*”), типа *тегла џема, тањир супе, флаша вина* итд.;
- (3) фрагментаризаторе, типа *комад намештаја, део новца, парцела земље* итд.;
- (4) партикуларизаторе, типа *зрно пшенице, главица купуса, бобица грожђа* итд.;
- (5) квантификативне целине, типа *пласт сена, букет цвећа, колути сира* итд.;
- (6) лексички збирне именице, типа *јато птица, стадо оваца, банда хулигана*, итд.;
- (7) генеричке квантификативе, типа *врста вина, сорта пшенице, класа аутомобила* итд.

Наведена подела заснована је искључиво на семантици лексеме која се разматра, при чему се у обзир узимају разнородни критеријуми, док је поменута подела квантификатора П. Пипера спроведена према карактеристикама количине која се на тај начин именује (в. наведену поделу према Антонић 2005: 142–143). Аутори И. Прањковић и Л. Бадурин под квантификативима заправо подразумевају готово све оно што ми називамо партикуларизаторима. Ако погледамо претходно описану функцију партикуларизаторске лексике, видећемо да и сви наведени типови у овој подели управо томе служе – да издвоје појединачно из масе онога што се именује лексемом у допуни. Притом, лексеме наведене у подели не морају нужно означавати количину именованог, односно не морају спадати у квантификативе (уп. издвојене генеричке квантификативе). Осврнућемо се на још један проблем. Пример *комад намештаја* којим се у раду Бадурин–Прањковић 2016 потврђује тип квантификатива назван фрагментизатором, М. Ивић (2008а: 27) управо наводи као потврду случаја када партикуларизатор није исто што и фрагментаризатор (в. ниже о томе, у наредном поглављу о односу партикуларизатора и фрагментаризатора). Јасно је, такође, да је термин *генерички квантификатив* настао по угледу на *генерички партикуларизатор* (в. Ивић 2008а: 36), при чему се под тако издвојеним типовима наводе и исте потврде.³³ У наведеној је подели опсег партикуларизаторске лексике сужен на један подтип партикуларизатора-убличивача.

2.1.6. Квантификативима као именичким јединицама се, шире схваћено, именује било каква количина, што наводи на закључак да и они партикуларизатори који именују некакву количину улазе у оквире квантификатива и, шире, квантификатора. Већи део именичких лексема из наше грађе има квантитативну компоненту значења. Из тог разлога, као и код многих

³¹ Б. Тафра (1989) чак наводи да би се квантификатори могли издвојити као посебна врста речи, ако се у класификацији као главни критеријум не би узимао морфолошки, већ функционални.

³² Примери нису увек директно преузети из рада, већ су прилагођени нашем говорном подручју и општој говорној пракси, при чему се водило рачуна о томе да њихово значење и функција остану истоветни.

³³ Овој је подели у Бушелић 2015 (према Милковић 2022: 34) додат и осми тип – *квантификативи конститутивног елемента*, који је, такође, издвојен према типу који М. Ивић (2008а: 35) назива *партикуларизатор конститутивног елемента*.

других језичких појава, није увек најједноставније успоставити јасне границе између квантификатора и партикуларизатора, посебно ако се узме у обзир да једна лексема може обављати обе функције истовремено.

Ипак, запажамо да се као веома битна разлика међу овим типовима лексике може издвојити она која се тиче *ограничености мноштва* које се њима означава. Прототипична квантификаторска именичка лексема не даје податак о броју и организацији мноштва које именује (уп. нпр. *мноштво људи, много књига*), док код партикуларизатора такав податак, иако непрецизан, постоји (нпр. *група људи, гомила књига*). Њима се сужава непрегледно мноштво, односно из њега се издваја мања целина, уобличена по неком специфичном принципу (уп. *свуд унаоколо овце* или *свуд унаоколо људи* : **свуд унаоколо стадо оваца* и **свуд унаоколо група људи*) (Ивић 1980: 8). Из разлога што се партикуларизаторима означава мања целина издвојена из непрегледног мноштва, могуће је рећи, на пример, *поделите ученике у три групе* или *распоредите ствари у две гомиле*, док код квантификатора који нису уједно и партикуларизатори таква могућност не постоји: **поделите људе у два мноштва*. Партикуларизатори ће, прототипично, означавати скупину јединки или других ентитета која се може погледом обухватити.

Стога, оне лексеме којима се изражава некакво мноштво, без временске и просторне ограничености, не сматрамо нашом изворном грађом (нпр. *Мноштво пешака је на улицама, Донела је обиље дарова, На улицама је било сијасет деце* итд.). Значење непрегледног мноштва развијају и лексеме које се секундарно јављају у функцији квантификатора, а примарно имају друкчије, предметно значење. Важна лексичко-семантичка група за коју је својствен такав пренос значења јесте она коју сачињавају лексеме са примарним значењем неког природног пространства (већих димензија): уп. пр. *Исплакала је море суза, Пролио је океане крви, Небо су освојиле планине облака*, итд. Оваквим се спојевима изражава велика количина нечега на експресиван начин (уп. Драгићевић 2016а; в. и Хјон–Рахилина 2005). Исти тип квантификаторског значења, са експресивном компонентом, реализоваће и лексеме са значењем *мала количина* у споју са апстрактним именицама: уп. *кап истине, мрва добротности, грам мржње*.³⁴ Ови квантификатори, који се у појединим русистичким радова називају *количинским* (в. и Хјон–Рахилина 2005: 425; Рахилина 2008: 150; Рахилина–Хјон 2009: 13), носе значење *преувеличано мала/велика количина* (в. и т. 1.1.3. у оквиру деоних партикуларизатора). Поменути аутори, иначе, квантификаторе сматрају лексичким средствима за исказивања множине (за разлику од категорије граматичког броја).

2.1.7. Квантификатори, поред наведеног, у везу са партикуларизаторима ступају и на другом, синтагматском нивоу. Реч је о оном типу квантификатора који се у раду Пипер 1982 (99) називају *везаним*.³⁵ Партикуларизатори се употребљавају у конструкцијама са везаним квантификаторима, и то између квантификатора и назива објекта партикуларизације и, самим тим, квантификације (уп. пр. *сто грла стоке, неколико главица купуса, две кофе песка*). Партикуларизатори су заправо, како смо раније поменули, језичка средства која омогућавају употребу квантификатора у оваквим спојевима, уз именице које саме по себи нису избројиве и које се не могу директно наћи у споју са квантификатором (уп. **неколико купуса* : *неколико главица купуса*, **сто стоке* : *сто грла стоке*, **два песка* : *две кофе песка*).

2.1.8. Поменућемо и то да се у разматраној литератури указује на блиску везу квантификатора и класификатора, која се запажа и у односу према партикуларизаторској

³⁴ У споју са именицама које означавају материју пак ове лексеме могу остваривати и партикуларизаторско значење (в. т. 1.1.3. код деоних партикуларизатора).

³⁵ П. Пипер (1982: 99) *везане квантификаторе* дефинише као оне којима се на синкретичан начин исказује квантитативни однос, уз неки други и другачији. У улози везаних квантификатора, како наводи аутор, најчешће се јављају бројне именице, придеви и прилози.

лексици. Унутар поделе језика са различитим типовима класификације највише је несугласица изазвао тип са тзв. нумеричком класификацијом. У том смислу, могу се издвојити два гледишта у лингвистичким радовима. Прво гледиште одликује оријентисаност на именичку синтагму, у оквиру које се посматра да ли се управна реч може сматрати класификатором (Лерер 1986; Ајхенвалд 2000; Бушелић 2015, према Милковић 2022). Друго гледиште не полази од појединачних случајева већ се у обзир узима целокупан језички систем, где се покушавају изнаћи параметри који опредељују такав језик као тип са нумеричким класификаторима (в. Гринберг 1972; Алан 1977; Џил 2013). У раду у којем подробно анализира оваква гледишта, Л. Милковић (2022: 30) пак издваја два основна критеријума за разликовање квантификатора и класификатора: (1) обавезност употребе класификатора у одређеним језичким контекстима, те (2) степен граматикализације, који је по правилу већи за класификаторску лексику.

2.1.9. Да сумирамо. Како се из претходног текста може закључити, појам *квантификације* умногоме је шири од појма *партикуларизације*. Овај појам се, такође, преплиће са појмом класификације, о којем ће у наредној тачки бити више речи. Многа језичка средства, како се кроз приказ гледишта у различитим лингвистичким студијама могло видети, могу вршити истовремено више од једне функције. Дакле, уколико одређену лексему према семантичким особеностима одредимо као партикуларизаторску, то не мора нужно искључивати њену квантификаторску (или класификаторску) функцију.

Готово сви кроз представљене радове анализирани типови именица, осим што су квантификатори – односно, према терминолошком апарату наведених истраживања, *паранумерички/партитивни квантификатори* или *квантификативи* – истовремено реализују и партикуларизаторску функцију, будући да се њима врши квантификовање издвојеног дела одређене целине или мање количине у односу на већу, непрегледну. Разлика се запажа једино у обухвату ових појава. Док се именицом која је квантификатор може називати било каква количина – партикуларизатором се назива само она која означава ограничену количину ентитета. Такође, док квантификатор није обавезан у синтагми између броја и именице, партикуларизатор употребљен у својој основној функцији – неизостављив је, будући да се поступком партикуларизације управо опредмеђује издвојени део дате количине и чини избројивим, тј. оспособљава се за употребу са (пре свега нумеричким) квантификаторима (као у *два зрна грашка, три групе студената*).

2.2. Партикуларизација и класификација

2.2.1. У стручној, посебно иностраној, англосаксонској, литератури одговарајуће језичке конструкције за издвајање појединачног из аморфне масе доводе се у везу са класификаторима. Класификација се, како ћемо у даљем тексту подробније видети, у језицима сматра природном појавом која се реализује у виду спонтано формираних система класификације, различитих у зависности од онога што се датим језиком мора изрећи.

2.2.2. Уз граматички род именица, класификатори представљају једно од главних граматичких средстава за категоризацију именица у појединим језицима (уп. Матасовић 2001: 103). У речнику Д. Кристала (1997: 423; 2008: 78) класификатори се дефинишу као морфеме које указују да дата реч припада одређеној семантичкој класи (аниматност/инаниматност, величина, боја итд.). Такво означавање лексичких јединица које припадају истој семантичкој класи важна је карактеристика многих језика (попут кинеског, вијетнамског, хопи језика и др.). А. Круз (2006) класификаторе посматра нешто шире. Дефинише их као посебне граматичке елементе, било да су у питању засебне речи било да су афикси, који указују на одређено семантичко својство именице која се класификује. Такви граматички елементи својствени су језицима у којима многе именице нису избројиве (за разлику од енгл. *three cows*, *six books* или, додаћемо, срп. *три јабуке*, *пет кућа* и сл.).

Класификаторска лексика била је предмет истраживања и ауторке А. Ајхенвалд (2000; в. и 2006). Ова ауторка под термин *класификатор* подводи различита средства класификације именица, без обзира на разлике у степену граматикализованости, граматичким и семантичким ограничењима, значењу, пореклу итд. Таква средства класификације дели на шест типова:

1. именичке класе и род (португалски *menin-o bonit-o* 'the beautiful boy');
2. именички класификатори (језик минангабау³⁶ *buah limau* '(*fruit) lemon');
3. бројчани класификатори (узбечки³⁷ *bir nafar adam* 'one (*human) person');
4. класификатори у посесивним конструкцијама (језик панаре³⁸ *y-uku-n wanë* 'my (*liquid) honey');
5. глаголски класификатори (језик варис³⁹ *sa ka-m put-ra-ho-o* 'give me a coconut (literally: *coconut to-me-round');
6. локативни и деиктички класификатори (језик паликур⁴⁰ *pi-wan min* 'on your (*vertical) arm');

Међу наведеним средствима која илуструју различите језичке типове класификације ова ауторка истиче језике са именичким класама или родовима, који представљају први и најраширенији класификацијски тип.

2.2.3. К. Алан (1977: 285) издваја два главна критеријума путем којих дефинише класификаторе: (1) јављају се као морфеме у површинским структурама под одређеним условима; (2) имају значење, у смислу да класификатор означава неке истакнуте карактеристике ентитета на који се придружена именица односи (или се може односити). Аутор даље наводи да лексеме који немају функцију класификатора у свим случајевима нису прави класификатори (Алан 1977: 292). Како су предмет тог истраживања међусобно несродни и географски раздвојени језици Африке, Америке, Азије и Океаније, класификатори су представљени разноврсним примерима који се односе на седам категорија класификације – *материјал* (енгл. *material*), *облик* (енгл. *shape*), *конзистенција* (енгл. *consistency*), *величина* (енгл. *size*), *локација* (енгл. *location*), *уређеност/устројство* (енгл. *arrangement*) и *количина* (*quanta*) – што указује на

³⁶ Језик *минангабау* говори се у западном делу Суматре у Индонезији.

³⁷ *Узбечки* језик је туркијски језик који има статус званичног језика у Узбекистану.

³⁸ Овај језик један је од тзв. карипских језика, који се говоре у Јужној Америци.

³⁹ Језик *варис* говори се на граничном подручју Папуе Нове Гвинеје и Индонезије.

⁴⁰ Језик *паликур* је аравачки језик који се говори у Бразилу.

широк обухват саме појаве. У складу са тим, аутор наводи да вероватно сви језици на свету имају класификаторе.

Поменућемо као илустрацију ауторове примере из језика навахо,⁴¹ у којима се класификатор додаје у форми морфеме глаголима мировања, уносећи притом семантичко одређење именице уз које се ти глаголи употребљавају:

- *béésò sì-nìl* 'money perfect-lie (of collection)' = 'Some money (small change) is lying (there).'
- *béésò sì-ltsòòz* 'money perfect-lie (of flat flexible entity)' = 'A note (bill) is lying (there).'

Енглески језик, како наводи К. Алан (1977: 297–306), а како се може закључити на основу примера датих класификатора, није прави 'класификацијски језик' (енгл. *classifier language*). А. Круз (2006) чак наводи исконструисане примере енглеских конструкција, како би илустровао суштину класификаторске лексике у језицима за које је она својствена и типична – уп. *three animal cows* или *six object books*. Међутим, неке од горепоменутих категорија класификације могу се јавити и у енглеском језику, пре свега, категорије 'уређеност/устројство' и 'количина', као у примерима *heap, clump, bunch, herd, crowd, piece of, quartet of* и др. Ситуација у српском језику, по свему судећи, веома је блиска приказаном стању у енглеском језику.

До истог закључка у вези са енглеским језиком дошла је А. Лерер (1986), која истиче да у њему постоји класа лексема функционално блиска ономе што се назива класификаторима (нпр. енгл. *a bunch of bananas, hundreds of people, a herd of cattle, a row of beans, a group of these women, a box of candy* и др.), те је ауторка условно тако и именује. Реч је, заправо, о лексичким јединицама које се у другим радовима називају квантификаторима (в. претходну тачку), а за које је М. Ивић (1980) у домаћу науку о језику увела термин *партикуларизатор*. У енглеском језику типична синтаксичка конструкција у којој се овакве лексеме јављају је: (Det) N₁ of (Det) N₂, којој је у српском еквивалент именичка синтагма са беспредлошким генитивом. Према речима поменуте ауторке А. Лерер, у саставу таквих конструкција могу се наћи *партитиви, псеудопартитиви* или *изрази којима се изражава некаква мера*.

Ослањајући се на поделу ове лексике представљену у Алан 1977, А. Лерер јој додаје још једну, осму категорију. Притом је таква подела, како примећује Л. Милковић (2022: 32), заснована на значењу, а не на морфосинтаксичким особеностима у количинској конструкцији, каква је класификација спроведена у Ајхенвалд 2000; уп.:

1. unit counters (*two head of cattle*);
2. fractional classifiers (*three quarters of the cake*);
3. number set classifiers (*dozens of birds*);
4. collective classifiers (*two clumps of grass*);
5. varietal classifiers (*all kinds of flowers*);
6. measure classifiers (*one liter of wine*);
7. arrangement classifiers (*two rows of beans*);
8. metaphorical classifiers (*a dream of house*).

Описане лексичке јединице у енглеском језику остварују сличну функцију као класификатори. У нашем се језику јављају функционално паралелне језичке јединице, које своје значење реализују у синтагми са зависним чланом у генитиву (нпр. *два грла стоке, три четвртине торте, све врсте цвећа, један литар вина*). П. Пипер (1982: 99–100), такође, запажа да постоји извесна сличност између класификатора и партикуларизатора, описујући потоње као сигнале „класе објеката чији назив следи”.

⁴¹ Језик *навахо* потиче из породице атабасканских језика, који се говоре на западу Сједињених Америчких Држава.

2.2.4. Полазећи од поменутих подела у енглеском језику, Д. Шипка (2019) пише о *квантитативним лексичким класификаторима* у српском језику, у које једним делом убраја и лексику која је предмет нашег истраживања.

Говорећи о тзв. *бројчаним класификаторима* (в. поменуту поделу код А. Ајхенвалд), код којих се, у типичном случају, како смо већ видели, класификатор налази у позицији између броја и именице која се без њега не може бројчано одредити (в. нпр. кинески *sān zhāng chuángdā* 'три (Ø) чаршава' *sān zhāng zhǐ* 'три листа папира'), аутор истиче да у нашем језику класификација заправо није примарна, јер није граматикализована (попут, на пример, јапанског језика) већ се употребљава као лексичка категорија. Дакле, *граматикализација* се поново истиче као једна од најважнијих разликовних обележја језика са класификаторима и оних којима класификација није својствена.

Класификацију даље овај аутор одређује као последицу *дељења*, што у опозицији са *повезивањем*, представља као основу највишег таксономијског нивоа (нпр. *кукуруз* и *кафа* се деле на *зрна*). Д. Шипка (2019: 9) за примере наведеног типа у српском језику предлаже термин *квантитативни класификатори*, будући да број може и не мора бити саставни члан синтагми. Њихову таксономију аутор спроводи кроз издвајање бинарних опозиција (*ibid.*: 10–13); уп.:

- | | |
|---|---|
| (1) <i>деоба</i> : <i>повезивање</i> , | (6) <i>уобличавање</i> : <i>неуобличавање</i> , |
| (2) <i>ектерност</i> : <i>интерност</i> , | (7) <i>сврставање</i> : <i>несврставање</i> , |
| (3) <i>результативност</i> : <i>нерезультативност</i> , | (8) <i>метафоричност</i> : <i>неметафоричност</i> , |
| (4) <i>кватификација</i> : <i>некватификација</i> , | (9) <i>антропоцентричност</i> : <i>реицентричност</i> , |
| (5) <i>бројивост</i> : <i>небројивост</i> , | (10) <i>статичност</i> : <i>динамичност</i> . |

На основу дистрибуције наведених бинарних опозиција, аутор предлаже и таксономију јединица које разматра. Прве две опозиције, како аутор наводи, показују се као главне, док се остале распоређују према областима формираним на основу доминантних опозиција.

Табела бр. 5. Предлог таксономије класификатора у раду Шипка 2019

| ТИП ПРЕМА ДОМИНАНТНОЈ ОПОЗИЦИЈИ | | ДАЉА ПОДЕЛА | | ПРИМЕРИ |
|---------------------------------|-------------------------------|--------------------------|--|---------|
| ПОВЕЗИВАЧИ | интерни | бројчани | <i>два, четири</i> | |
| | | небројчани квантитативни | <i>много, доста</i> | |
| | | уобличавајући | <i>гомила, ред</i> | |
| | | сврставајући | <i>рој, чопор</i> | |
| | | резултативни | <i>талог, наслага</i> | |
| | екстерни | антропоцентрични | <i>шака, нарамак</i> | |
| | | реицентрични | <i>лопата, шоља (боровница)</i> | |
| | | метафорички | <i>море (суза), кошница (деце)</i> | |
| ДЕЛИТЕЉИ | интерни | бројчани | <i>један, трећина</i> | |
| | | небројчани квантитативни | <i>део, мало</i> | |
| | | уобличавајући | <i>грумен (земље), лист (патира)</i> | |
| | | сврставајући | <i>сорта, врста</i> | |
| | | резултативни | <i>одломак (стакла), опиљак (цепанице)</i> | |
| | екстерни | антропоцентрични | <i>гутљај, залогој</i> | |
| | | реицентрични | <i>кашика, чашица (ракије)</i> | |
| | | метафорички | <i>жишка (наде)</i> | |
| ПОРЕДБЕНИЦИ | <i>срце, душа (од човека)</i> | | | |

2.2.5. Дакле, може се закључити да се под класификаторе, на шта првенствено упућује англосаксонска литература, подводе граматичка, пре свега морфолошка, језичка средства која се у различитим језицима употребљавају да означе појаву сличних именичких класа. Другим речима, класификатори као језичка средства служе категоризацији именица по одређеној (семантичкој) особини, те можемо рећи да представљају својеврсне лингвистичке корелате перципираних датости стварних појава. У језицима који нису примарно класификацијски могу, такође, постојати сродна језичка средства, пре свега лексичка.

Српски језик заправо није, као ни енглески, али ни већина европских језика, типичан класификацијски језик. Класификатори као граматичка средства најзаступљенији су у источноазијским језицима (уп. Судо 2016). Међутим, ако погледамо ситуацију у српском језику, запажа се да постоје одређена језичка средства са сличном функцијом и сродном семантичком базом. Истраживачи који су се бавили овим питањем наглашавају семантичку сродност класификатора са конструкцијама типа *локва воде* или *фунта бутера*, али ипак закључују да такве конструкције нису класификатори (уп. Ивић 1980: 4–5). Као главни критеријум за раздвајање класификатора и сродних језичких јединица – нпр. квантификатора и партикуларизатора – у разматраној литератури наводи се степен граматикализованости дате јединице (уп. Шипка 2019; Милковић 2022).

2.2.6. Партикуларизација – онако како је ми схватамо и описујемо на основу литературе од које у свом истраживању полазимо – пре свега се реализује лексички самосталним јединицама, које, иако у неком домену имају заједничких елемената са класификаторима, ипак завређују издвајање у засебну групу језичких средстава са особеном функцијом.

Лексичке јединице које се јављају у функцији партикуларизатора у одређеној су мери сличне класификаторима. Прво, класификаторима се приближавају по питању њихове

семантичке (не)потпуности. И партикуларизатори и класификатори су углавном значењски непотпуне језичке јединице, који своје потпуно значење остварују тек у корелацији са (именичком) јединицом (в. т. III). У том смислу, ове су јединице блиске по начину реализовања циљног значења.

Друго, њихова (основна) функција је слична – служе томе да се небројиве именице (попут градивних) учине избројивим, да се укаже на количину или збирност неких појава, те да се оне категоришу у складу са ограниченим принципима њихове организације (в. Лерер 1986: 132). У вези са тим, мора се напоменути и могућност успостављања паралеле између партикуларизаторâ и једног дела класификаторâ. Класификатори којима основу класификације представља обележје количине (енгл. *quanta*), од којих се неке поткатегорије односе на 'збирне' (енгл. *bunch, cluster, crowd, herd, pair* и сл.) и 'партитивне' класификаторе (енгл. *piece of, quarter of, head of, sheet of* и сл.), подударају се са одређеним типовима партикуларизатора које у овом раду издвајамо (в. поглавља о збирним количинским партикуларизаторима и деоним партикуларизаторима). Међутим, ово је само један мањи део онога што се подводи под широк појам класификације, а што се, такође, преклапа са одређеним делом квантификаторске лексике.

2.2.7. Проматрајући грађу из другог смера, полазећи од објекта партикуларизовања, М. Ивић (2008а: 34–35) користи својеврсни тест за препознавање класификаторске лексике. Поједине збирне именице за које ова ауторка наводи да су подложне партикуларизацији уједно служе и у класификаторске сврхе – нпр. *одећа (комад одеће), флора и фауна (примерак флоре и фауне)*. Њихову класификаторску функцију потврђује могућност следећих реченичких конструкција: нпр. *Спаквала је сукњу и осталу одећу, Опиши карактеристике белуге и остале морске фауне* итд. Међутим, у раду се наводе и друге именице са значењем скупине јединки које немају класификаторску службу. Разлог томе је у природи самог скупа. Уколико су појединачни чланови тог скупа његови конститутивни елементи, тада ће се скуп о којем се говори посматрати као одређена, структурирана појава за себе (нпр. *ансамбл, жири, оркестар, хор, парламент*).⁴² Партикуларизатор у таквим случајевима исказује један, појединачан саставни елемент на тај начин именоване скупине (уп. *члан жирија, члан оркестра, члан хора*). Будући да су ове лексеме лишене класификаторске функције, поменути реченични обрти нису могући: **Срео сам Ивану и остали жири, Ушао је господин Петровић и остали оркестар* (према *Срео сам Ивану и остале чланове жирија, Ушао је господин Петровић и остали чланови оркестра*).⁴³

2.2.8. Поменута ауторка издваја и тзв. *генеричке партикуларизаторе* као тип партикуларизатора којим се на генеричком, уопштеном нивоу исказивања омогућава избројавање: уп. *две врсте животиња, две врсте колача, две врсте сугласника, два типа митраљеца* итд. (в. Ивић 2008а: 36). Ове се именице уобичајено у литератури називају класификаторима (уп. Лерер 1986: 111; Шипка 2019: 14). Њихова функција и јесте првенствено класификаторска, тако да ћемо се у овом истраживању ограничити на случајеве када је одређена именица референцијално употребљена.

2.2.9. Закључујемо да је класификација, као и квантификација, знатно шира појава од партикуларизације. Оне се, међутим, међусобно не искључују. У појединим се случајевима, како се у ранијем тексту запажа, могу подударати класификација и партикуларизација, односно јединице којима се оне остварују – класификатори и партикуларизатори. Такође, када основу

⁴² На морфолошком плану одраз тога је у чињеници што се дати скупови изражавају именицом која је по својим својствима ближа заједничким него збирним именицама.

⁴³ Због другачије природе партикуларизатора *члан* у односу на остале типове партикуларизатора, М. Ивић га издваја називајући га *партикуларизатором конститутивног елемента* (Ивић 2008а: 35). О томе ће више речи бити у поглављу посвећеном деоним партикуларизаторима, те његовом сингулативном типу, у који смо убројали и лексему *члан*.

класификације представља количина, класификатори се, поред партикуларизатора, доводе у везу и са квантификаторима.

2.3. Партикуларизација и фрагментаризација

2.3.1. Појам фрагментаризације у нашу лингвистичку науку први пут уводи Л. Којен (1980), примењујући га на именице типа *почетак*, *средина*, *крај*, *део*, *парче*, *остатак* и сл., које се користе „за означавање делова овог или оног типа целине, другим речима за конверзију израза с обележјем [- фрагментарност] у изразе с обележјем [+ фрагментарност]” (уп. пр. *почетак романа*, *средина пута*, *крај приче*, *крај рата*, *остатак плате*, *парче колача*) (*ibid.*: 15–16).

2.3.2. За појаву сведености на фрагмент (= део) М. Ивић (2008а: 26) користи термин *фрагментаризованост*. Партикуларизатор и фрагментаризатор се у појединим случајевима могу подударити, и то у домену оног типа партикуларизаторске лексике који смо у даљем раду назвали деоним партикуларизаторима. Међутим, деони партикуларизатор не мора обавезно бити и фрагментаризатор (в. т. III, 2.1).

Разлику међу њима описује М. Ивић (*ibid.*: 26–27) на примеру типичних, општих партикуларизатора *део*, *комад* и *парче*, и то на следећи начин – „фрагментаризација јесте партикуларизација када се ради о ’материји’; а није то када се ради о ’предмету’”, илуструјући наведено двома групама примера: (1) *део дугмета*, *парче кифле* према (2) *парче стакла*, *комад меса*. Дакле, у комбинацији са именицама које означавају материју, наведене лексеме *део*, *комад* и *парче* врше првенствено партикуларизаторску службу јер се употребљавају за опредељивање и индивидуализацију, односно издвајање дела тога што је именовано – *парче стакла* је и даље *стакло*, само опредељено. Међутим, у примеру типа *парче дугмета* управна реч функционише искључиво као фрагментаризатор. У том примеру реч је о разбијању, раздвајању целине на њене делове који се не могу поистоветити – *парче дугмета* није исто што и *дугме*, већ је то оно што је преостало од дугмета. Наведено се може довести у везу са помињаном дистрибутивном референцијом, која је специфична само за градивне именице (в. о појму партикуларизације и партикуларизатора, т. II, 1).

2.3.3. Партикуларизација, када није удружена са фрагментаризацијом, не пружа никакве податке о димензијама издвојених ентитета. Са друге стране, фрагментаризовањем се добијају ентитети чије су димензије варијабилне. С тим у вези, М. Ивић (2008а: 27) увиђа граматичке корелате ове појаве – деминутивни и аугментативни суфикси могу се додавати само на партикуларизаторску лексему која указује на фрагмент. Уколико се пак ради о партикуларизатору који није уједно и фрагментаризатор, такво извођење није могуће, уп. пр. *комад меса* : *комадина/комадић меса*, *парче хлеба* : *парченце хлеба*, али *комад намештаја* : **комадић намештаја*, *комад алата* : **комадина алата*.

Наведено може, такође, послужити као својеврсни тест путем којег ће се утврдити да ли конкретан партикуларизатор може функционисати и као фрагментаризатор.

2.3.4. Осврнућемо се укратко на функцију и значење поменуте лексеме *комад* у конструкцијама типа *комад намештаја*, *комад одеће*, *комад алата*, *комад оружја* итд. У оваквим случајевима, како видимо, именица *комад* врши искључиво партикуларизаторску службу. Овде не можемо говорити о фрагментаризацији јер се овом лексемом не означава *саставни део*, *елемент неке целине* већ се њено значење односи на *један ентитет у збиру или низу већег броја разноврсних ентитета* (в. више о томе у делу о деоним партикуларизаторима типа *јединка*, т. III, 2.1.1.2 (1.2)).

2.3.5. Партикуларизатор који функционише и као фрагментаризатор може, али и не мора, пружати додатне податке о својствима именованог дела. У наведеном примеру *парче стакла* партикуларизатор-фрагментаризатор не саопштава ништа о својствима опредмећене материје. Он означава, дакле, само некакав издвојени део дате материје.

С друге стране, у примерима типа *коцка шећера, штангла чоколаде, мрва хлеба*, управна именица приликом фрагментаризовања пружа податак о приближној, апроксимативној количини, односно о облику опредмећене материје. У таквим ћемо примерима говорити и о уобличавању које се постиже приликом процеса партикуларизације.

2.3.6. Додаћемо још нешто. Лексема може бити уједно и партикуларизатор и фрагментаризатор у још једном случају. Реч је о случају када се лексемом *део* означава мања количина издвојена из некаквог мноштва: уп. пр. *Донео је део књига из собе, Део алата је оставио на поду* или *Део пртљага је изгубио током путовања*. У таквим примерима и даље за *део књига* или *део алата* можемо рећи *књиге*, односно *алат*, без промене значења (као код *парче стакла = стакло*), притом се тај део посматра као елемент веће целине. Међутим, лексема која је партикуларизатор и фрагментаризатор ни у овом случају не подлеже извођењу деминутивним и аугментативним суфиксима. Из тога закључујемо да поменути тест за утврђивање службе дате лексеме прецизно функционише само када се она комбинује са градивном именицом, односно када се налази у прототипичном окружењу за реализовање партикуларизаторске функције (уп. *комад стакла : комадић стакла*, али *део пртљага : ?делић пртљага*).

У изузетним случајевима чак је могуће да исти референт, у зависности од фокуса, буде посматран као материја или као предмет. На пример, ако говоримо о стакленој флаши која се разбила, можемо рећи *Посекла сам се на део стакла*, где ће лексема *део* бити употребљена као партикуларизатор, док у реченици *Посекла сам се на део флаше*, лексема *део* ће имати пре свега функцију фрагментаризатора.

2.3.7. Закључићемо да се појмови фрагментаризације и партикуларизације у одређеном домену дотичу, али да је реч о раздвојеним семантичким појавама. Оне ће се подударати када је реч о издвајању дела *материје* или мање количине у оквиру веће количине или некаквог мноштва, а разликоваће се када је реч о издвајању дела *предмета*. Основни разлог томе лежи у различитој природи *предмета* и *материје* – *део материје* је и даље та иста материја док *део предмета* није исто што и тај предмет. Слично понашање као материја показује и мноштво – део мноштва и даље се може посматрати као мноштво (па тако и *део књига* можемо назвати *књиге*). Представићемо и табеларно случајеве који илуструју разлике и сличности међу појавама партикуларизације и фрагментаризације.

Табела бр. 6. Однос партикуларизатора (парт.) и фрагментаризатора (фрагм.)

| ЗНАЧЕЊЕ ИМ. У ДОПУНИ | ПРОТОТИПИЧНИ ПРИМЕРИ | ПАРТ. | ФРАГМ. |
|----------------------|--|-------|--------|
| градивно | <i>комад меса, парче стакла</i> | + | + |
| мноштво предмета | <i>део књига, део играчака</i> | + | + |
| предметно | <i>парче дугмета, део оловке</i> | - | + |
| процесуално | <i>део приче, део трке, део говора</i> | - | + |
| збирна множина | <i>део алата, део пртљага</i> | + | - |

Закључујемо да се одређена лексема може јавити уједно у функцији партикуларизатора и фрагментаризатора у два случаја: (1) када се нађе у споју са именицом која означава некакву материју (нпр. *комад меса*) или (2) када се нађе у споју са именицом која означава некакво мноштво, збирно или сумативно (уп. пр. *део алата, део књига*). С друге стране, лексема није партикуларизатор, а јесте фрагментаризатор такође у два случаја: (1) када је у споју са

именицом са конкретно-предметним значењем (као у пр. *парче дугмета*) или (2) када се нађе у синтагми са именицом процесуалног значења (типа *део трке*).⁴⁴

Употреба лексеме *комад*, како смо већ поменули, у синтагмама са (лексички) збирним именицама којима се именује скуп разноврсних предмета (типа *комад намештаја*, *комад одеће*, *комад алата*) сасвим је другачије природе, те у њима ова именица типично врши партикуларизаторску службу.

2.4. Партикуларизација и меронимија

Попут фрагментаризације, и меронимија је, иако другог типа, својеврсни репрезент односа *део – целина*. Опсег и границе меронимије, која представља лексички одраз поделе некакве целине на њене делове,⁴⁵ још увек нису докраја одређени.

2.4.1. У науци о језику постоји више термина којима се означава однос између дела (делова) и целине – *меронимија*, *меронимичност*, *партонимија*, *холонимија*. Међутим, иако истраживања овог односа датирају још од периода антике, ни данас нема општеприхваћеног става када је у питању тумачење основних појмова „део” и „целина”, њиховог међусобног односа, као и других аспеката природе таквог односа. Сама категорија меронимичности је, према речима П. Пипера, „изразито интерпретативне природе јер даје могућност различитог осмишљавања исте предметне ситуације” (в. Пипер 2005б: 948).

Лексиколошка истраживања су, традиционално, више била посвећивана другим семантичким односима (пре свега, антонимији, синонимији, хипонимији) у односу на меронимију. Разлог за то Л. Марфи (2006: 13) види у чињеници што „меронимија није чисто лингвистички процес; другим речима, овај однос није ни чисто лексички однос (однос између речи), ни чисто смисаони однос (однос између значења речи), већ је пре однос између референата које те речи означавају”. У новије време интересовање, посебно у иностраној (и то англосаксонској) литератури, за ову тематику се повећало (уп. преглед истраживања у Дилпарић 2012).⁴⁶

Дужу традицију у србистици, и уопште у славистици, има граматичко проучавање једног израза односа дела и целине – *партитивности*, те у вези са тим, и функција партитивног генитива (уп. Ивановић М. 2018: 53). М. Ивић (2006) говори о овој појави, називајући је *партонимијом*, из угла когнитивистике, док се у Пипер и др. 2005 однос дела и целине разматра понајпре са синтаксичког становишта.

У домаћој лексиколошкој литератури меронимија се као засебан лексички однос разматра у Шипка 1998 и, као подврста хипонимије, уз таксонимију,⁴⁷ у Драгићевић 2007.⁴⁸ Овај се однос успоставља између две лексеме, од којих се једна (она која означава део) назива

⁴⁴ В. у Пипер и др. 2005 (959) примере употребе лексеме у служби фрагментаризатора.

⁴⁵ Притом, ваља имати у виду да у језику нису лексикализовани називи за све делове неког ентитета који у концептуалном смислу могу постојати или постоје.

⁴⁶ Како тврди Марфи (2006: 13), данас је меронимија, поред хипонимије, централни однос приликом састављања речничких дефиниција. Резултати анализе лексикографских описа у речнику *Webster's Seventh Collegiate Dictionary*, показују да се именица *part* (као типичан сигнализатор меронимијског односа) налази се на другом месту по фреквенцији употребе у дефинисању значења других лексема (Ајрис и др. 2009: 265–267).

⁴⁷ Таксонимија и меронимија именују семантичке односе који су заправо одраз структурирања свеукупног човековог знања и искуства. Ова два принципа, таксонимијски и меронимијски, представљају главне хијерархијске факторе таквог структурирања.

⁴⁸ У Прћић (2016б) меронимија изостаје у прегледу семантичких односа у лексикону, иако се у делу о лексичким пољима и лексичким скуповима наводи као један од односа на којима се темељи хијерархијско устројство лексикона.

меронимом (ређе партонимом), а друга (која означава целину) – холонимом (уп. Драгићевић 2007: 292–293; Дилпарић 2012: 282; в. и Крофт–Круз 2004: 150).⁴⁹ Однос међу меронимима, дакле на хоризонталној равни,⁵⁰ назива се *комеронимијом*, те је отуда сваки мероним у односу на други мероним – *комероним*.

2.4.2. Један од главних проблема у досадашњој литератури о меронимији тиче се одређивања опсега саме појаве.⁵¹ Како је ово поље подоста комплексно и разуђено, те како нису довољно осветљена сва својства датог односа, опсег меронимије остаје и даље у великој мери неразјашњен, како у домаћој, тако и у иностраној литератури. С тим у вези је и блискост партикуларизације и меронимије у одређеним сегментима. Погледаћемо у којим.

Постоје различита схватања обухвата меронимије, од којих ћемо истаћи два, иначе водећа погледа у англосаксонској литератури посвећеној овој теми (према Дилпарић 2012: 291–297). Једно схватање, које је представљено у раду Круз 1995, заправо је строго лингвистичко, будући да се указује на нужност разграничења меронимије од сродних појава, уз постављање веома строгих и стриктних услова за то. А. Круз (1995: 161) предлаже следећи критеријум: „А је мероним Б-а ако и само ако су реченице Б има А-ове/А и А је део Б-а нормалне када се именице А и Б тумаче у генеричком смислу”, при чему све примере који се не уклапају у задати модел сврстава у *квазимеронимијске* или *немеронимијске* односе. У потоње убраја и односе између лексема који су предмет нашег интересовања, попут енгл. *sand/salt – grain* (срп. *песак/со – зрно*) или *rack – wolf* (*чопор – вулк*), *herd – elephant* (*крдо – слон*) и др.

Друго гледиште, уобличено у раду Винстон и др. (1987), нешто је слободнијих и ширих поставки. Аутори меронимију посматрају као скуп различитих, али сродних и равноправних односа, који се могу уклопити у више језичких тестова са именицом *deo* (*The A is part of the B; A is a part of B; A's are part of B's; The parts of a B include the As, the Cs*, па чак и *A is partly B*). Овакав, шире схваћен однос меронимије, према њима, обухвата шест типова односа, међу којима нашу пажњу привлачи трећи издвојени тип односа *сегмент – маса* (енгл. *portion – mass*), који илуструју примери *slice – pie* (*парче – пита*), *hunk – clay* (*комад – глина*), *yard – mile* (*јарда – миља*) итд.

2.4.3. Основна разлика међу меронимијом и партикуларизацијом јесте, како видимо, у томе што је прва парадигматски однос, а друга синтагматски однос.⁵² Партикуларизација је однос који се прототипично остварује у спојевима двеју речи које даље почињу функционисати као јединствен реченични члан, синтаксички и семантички заокружен. Наведена разлика омогућава употребу контролне меронимијске формуле *А је део Б-а* (нпр. *глава је део тела*, *точак је део бицикла*) (в. Драгићевић 2007: 293), која код партикуларизатора не може функционисати (уп. **главица је део купуса*). Везе између њих ипак, у ширем смислу, морају постојати. Најпре на то указују истокоренски термини *партоним* (= мероним) и *партуларизатор*, од којих први означава саставни, интегрални, сегментални део неке целине, који унутар ње и у односу на њу има тачно одређену функцију, док се другим именује издвојени (или издвојиви) део некакве целине која није сегменталног већ типично безобличног, неиздиференцираног карактера. Посредством полисемије пак долази до могућности реализације оба односа у оквиру семантичке структуре једне лексеме. На пример, ако погледамо једну од семантички најбогатијих лексема у нашем језику – именицу *глава* – запажамо да се она у примеру *глава ексера* или *глава виолончела* понаша као мероним у односу на предмет који је

⁴⁹ Постоје различита термилошка решења за обе наведене лексеме (в. Дилпарић 2012: 282–283).

⁵⁰ За меронимију, која се у литератури назива и *меронимијском хијерархијом*, карактеристична су два односа – *однос доминације*, вертикални однос, те *однос диференцијације*, тј. хоризонтални однос који се успоставља између више меронима датог холонима (уп. Дилпарић 2012: 284).

⁵¹ Најчешће се у досадашњим истраживањима меронимије испитивала меронимија људског тела.

⁵² В. и поглавље о синтагматским лексичким односима у Драгићевић 2007 (213–231).

холоним, док у примеру *глава шећера* или *глава воска* ова именица има партикуларизаторску функцију. Притом, меронимија, по природи ствари, подразумева неједнаке и разнородне делове нечега (нпр. *нога* и *рука* у односу на *тело*), док су код партикуларизације ти делови типично истоврсни (нпр. *главица купуса* према *купус* или према *друга главица купуса*).

Напоменућемо и то да, иако су наизглед меронимија и партикуларизација сасвим раздвојене појаве, могућност исказивања меронимијских релација и на синтагматском нивоу, као у наведеним примерима *глава ексера*, *глава виолончела* или *нога стола*, доводи до њихове сродности са партикуларизаторским конструкцијама типа *глава сира* или *глава шећера*.⁵³ И овде се може применити оно што смо забележили разматрајући однос партикуларизатора и фрагментаризатора – партикуларизатори ће се типично везивати за материју, док ће се у меронимијским синтагмама пре свега говорити о деловима предмета, при чему основу у разликовању ових односа представља опозиција *саставни део* – *издвојени део*.

3. Закључна разматрања о појму партикуларизације

Изнећемо неколико запажања о појму партикуларизације и партикуларизатора на основу претходне анализе. Говорећи о самом појму партикуларизације, приметимо које су његове главне карактеристике:

- (1) Партикуларизација је процес издвајања појединачног дела из некакве целине или извесне количине из неограничене масе помоћу посебних граматичких речи (*партикуларизатора*) у циљу опредељивања и избројивости тога што се издваја.
- (2) Партикуларизатори су језичка средства којима се врши партикуларизација.
- (3) Главне функције партикуларизатора могу се поделити на три типа према крајњем резултату: *индивидуализовање* (као у *комад меса*), *квантификовање* (нпр. *литар воде*) или *убличавање* (нпр. *грудва снега*). Овим се процесима добијају прототипични појавни облици именованог.
- (4) Партикуларизатори обезбеђују могућност нумеричке квантификације појмовима који је сами по себи не поседују (*две капи зноја*, *пет гутљаја воде*, *два пласта сена* итд.).
- (5) Ти појмови могу бити означени трима врстама именица: *градивним*, *збирним* или пак *заједничким* (али само њиховим *множинским облицима*), нпр. *чаша млека*, *стадо оваца*, *гомила књига*. Оно што међусобно повезује ове појмове јесте то да се сви концептуализују као неодређено мноштво.
- (6) Прототипична веза партикуларизаторске лексике, дакле, јесте она са *градивним* именицама, а затим и са именицама које носе значење *збирног* или *сумативног* мноштва, јер такве именице показују сродно понашање *градивним*.

Када је реч о односу партикуларизације и сродних појава које се помињу у домаћој и иностраној литератури, такође ћемо потцртати неколико битних запажања:

- (1) Партикуларизација се преплиће са појавама квантификације, класификације, фрагментаризације и меронимије.
- (2) Када је реч о квантификацији, именичким квантификаторима – односно, како се у појединим истраживањима називају, квантификативима – именује се било каква количина, док се именичким партикуларизаторима, уколико се односе на количину,

⁵³ Приликом ексцерпирања грађе често смо били у недоумици да ли су неке синтагме меронимијске или партикуларизаторске управо због њиховог јављања у конструкцијама истог типа.

означава одређена и на извештан начин организована или уобличена количина (уп. *мноштво људи : група људи*).

- (3) Класификација, попут квантификације, представља појаву ширег обухвата од партикуларизације. Једним својим делом партикуларизатори се могу посматрати под окриљем класификације. Основна разлика је у томе што су класификатори, у језицима код којих је класификација граматикализована, углавном морфолошка, језичка средства која се употребљавају да означе појаву сличних именичких класа, док су партикуларизатори пре свега лексички самосталне јединице, али са сличном функцијом.
- (4) Основу разликовања фрагментаризатора и партикуларизатора представља семантички тип именице у допуни. Уколико допунска именица у синтагми означава материју или некакво збирно или сумативно мноштво (што је у вези са поменутиим својствима партикуларизатора), управни члан те синтагме може уједно бити и фрагментаризатор и партикуларизатор (уп. *парче стакла* или *део алата*).
- (5) Разликовање меронимије и једног типа партикуларизације, као својеврсних сигнализатора односа *део–целина*, условљено је чињеницом да су посреди различити типови лексичких односа. Меронимија је парадигматски однос, док је партикуларизација синтагматски. Међутим, могућност реализовања меронимијских релација и на синтагматској равни, те способност појединих лексема да у полисемији развију оба типа значења, доводи до њиховог преплитања (уп. *глава виолончела : главица купуса*). Као и код фрагментаризатора, семантика допунске именице у синтагми утицаће на значење и функцију њеног управног члана.

представља минималан контекст за остваривање значења партикуларизатора. То говори о снажној повезаности чланова таквих синтагми, али и о немогућности лексема-партикуларизатора да самостално означавају материју или сличне појаве. Илустроваћемо наведено примером: *зрно, килограм, парче, гомила* или пак *крдо* тешко се може замислити без онога што се датим именицама партикуларизује, тако да се тек у спојевима *зрно пасуља, килограм меса, парче торте, гомила књига* или *крдо оваца* значење прве лексеме конкретизује, односно попуњава садржајем. На тај начин, захваљујући значењском садејству својих чланова, читава синтагма постаје „јединствена семантички неразложива двочлана јединица која означава један недељив предмет или појаву” (Драгићевић 2003: 140). Изузетак су примери имплицитне партикуларизације, у којој се лексема у допуни јавља уместо читаве синтагме јер је партикуларизатор семантички предвидив (нпр. *Донесите нам две кафе* (= *две шољице кафе*), в. т. III, 2.1.2), као и малобројни примери творбене (или деривационе) партикуларизације, у којој се функција партикуларизатора реализује творбеним средствима у оквиру саме именице, пре свега суфиксацијом (као у *сламка* или *травка*, в. т. III, 2.2.).

У највећем броју случајева, у складу са наведеним, испитивање семантике јединица које се јављају у функцији партикуларизатора у синтагмама заправо је анализирање семантичке повезаности лексема које се јављају у датом споју, те семантичких особености читаве синтагме. С тим у вези, постоје одређена ограничења и варијације по питању комбинацијских могућности партикуларизатора. Док поједине лексеме имају веома широк дистрибуциони потенцијал и ступају у везе са већим бројем лексема (нпр. *комад, гомила*), друге се комбинују са ограниченим, мањим бројем лексема, обично одређене семантике (нпр. *букет ружа, вод војника, стог сена* итд.). Наша анализа из тог разлога мора бити дводелна, односно двосмерна – она треба обухватити испитивање значења управног члана синтагме, партикуларизатора, тј. значење синтагме из смера прве, партикуларизаторске лексеме, али и анализу значења именице у допуни, односно читаве синтагме из смера другог, зависног члана.

Подједнаку важност управног и зависног члана синтагме потврђује и могућност доминантности оба члана у синтагми, у зависности од полазног становишта. Говорећи о синтаксичко-семантичкој диференцијацији у вези са њиховом доминацијом, Љ. Поповић констатује да је партитивна реч синтаксички центар синтагме, док је на семантичком плану битна именичка јединица (именичка синтагма или именица) у партитивном генитиву, јер управо она означава појам о којем је стварно реч (в. Станојчић–Поповић 2008: 279). К. Фелешко (1995: 53), такође, разматра однос међу конституентима синтагми наведеног типа и закључује да је „један главни формално, а други значењски”. Базирајући своје истраживање на једном типу партитивних синтагми – оном у којима главни члан именује некакву посуду, а зависни материју – Р. Драгићевић (2000: 433) показује да семантички центар такве партитивне синтагме може бити и партитивна реч и партитивна допуна. Лексичко језгро синтагме је партитивна реч када се говори о два одвојена ентитета, као у примеру *На столу је тањир супе*, док ће центар синтагме на семантичком плану бити партитивна допуна када се синтагмом означава један ентитет. То ће бити случај када је партитивна синтагма, односно њен главни конституент, употребљена у метонимијском, количинском значењу, као у примеру *Појео је тањир супе*.⁵⁶ У таквим се примерима, како наводи ауторка, лексичко језгро синтагме помера са партитивне речи на партитивну допуну. Дакле, на основу наведеног закључујемо да у синтагми са партикуларизатором: (1) синтаксички центар синтагме је управо партикуларизатор; (2) семантички центар синтагме је партитивна допуна, односно именица у допуни, будући да сви

⁵⁶ Наведену диференцијацију, илустровану примерима *На столу је тањир супе* и *Појео је тањир супе*, која се базира на разлици *предметно – количинско* значење управне речи синтагме, подробније ћемо размотрити у поглављу о партикуларизаторима-садржавачима (в. т. III, 2.1.1.2. (2.1.2)).

партикуларизатори целовитост значења остварују тек у споју са таквом именицом, која заправо и реферише о којем се појму ради.

1. ФОРМА СИНТАГМЕ СА ПАРТИКУЛАРИЗАТОРОМ

Партикуларизатор се, како смо поменули, прототипично јавља у именичкој синтагми. Зависни члан синтагматских конструкција са партикуларизатором као управним чланом представља именичка јединица у генитиву. Генитив се у оваквим спојевима јавља као слободан падеж, без предлога (пр. *гутљај воде, комад меса, група ђака*).⁵⁷ Значење генитива у оваквим спојевима је партитивно. Такав генитив се у лингвистичкој литератури назива партитивни генитив (пр. *парче торте, чаша белог вина, килограм меса* и сл.).

1.1. О партитивном генитиву

1.1.1. Генитив у српском језику развија велики број значења, што му омогућава да врши различите синтаксичке функције у реченици, као и да ступи у различите типове синтагматских веза. Семантичка сложеност и разноврсност значења генитива у српском језику, али и шире – у индоевропским језицима, знатно отежава прецизно одређење значења овог падежа, на шта су досада у својим истраживањима указали многи теоретичари падежне проблематике (уп. Марковић 2016: 23–26). Из тог разлога, у зависности од одабраног теоријског приступа, разликују се и класификације генитивних значења. А. Белић (1998: 164) међу свим значењима генитива издваја опште значење, које се односи на тицање. Ово је значење у основи значења посесивности, на којем се заснивају и остала генитивна значења – партитивно значење и значење порекла (*ibid.*: 167; уп. и Марковић 2016: ??).

Значење *партитивности* представља једно од старих значења овог падежа, које је у систему падежа својствено само њему (уп. Менац 1986: 183).⁵⁸ Како је познато, партитивним се генитивом означава одређени или неодређени део, те количина бројивих и небројивих ентитета. Овај генитив се јавља у допуни именица које значе, како наводи Стевановић (1974: 194–195), делимично обухватање, захватање или садржавање нечега. Посматрано у обрнутом смеру, именице са таквим значењем захтевају допуну у облику партитивног генитива. Значење и употреба партитивног генитива детаљно је описана у Пипер и др. 2022 (412, т. 1039–1040). Овај се генитив одређује као „генитив са општим значењем односа *део – већа количина* (нпр. *чаша воде*) или *део – целина* (нпр. *парче торте*)”. Поменути аутори наводе и уобичајену употребу партитивног генитива, представљену према семантичким и граматичким својствима лексичких јединица уз коју се користи.

⁵⁷ Примери синтагми у којима се генитив јавља као падеж везан обавезним детерминатором (као у пр. *пепељара пуна опушка*) биће разматрани у оквиру посебног поглавља (в. т. III, 2.1.2.4).

⁵⁸ Већина граматичара, како наводи А. Менац (1986: 185), партитивним генитивом сматра само онај који се јавља у споју са количинским речима (бројевима, прилозима и количинским именицама), те онај који је објекат прелазног глагола. М. Стевановић пак, постављајући му најшире границе, под партитивни генитив убраја и онај који се јавља са глаголима додира и тзв. словенски генитив, као и тзв. генитив игре, генитив заклетве и др.

Табела бр. 7. Подела језичких јединица уз које се употребљава партитивни генитив

| АУТОР | ПОДЕЛА ЈЕЗИЧКИХ ЈЕДИНИЦА |
|------------------|---|
| СТЕВАНОВИЋ 1989 | <ol style="list-style-type: none"> 1. количински прилози и прилошки изрази (<i>неколико поучних речи, прилично ситне стоке, нешто кафе, доста хране, мало пажње и љубави</i>); 2. бројеви (осим редних) и бројне именице (<i>сто других ствари, пет пара, десетак дасака, сто година, сто хиљада лира, осам дана</i>); 3. именице које означавају некакву меру или количину (<i>део друштвене беде, колина талијанских војника, комад старог хлеба, група дечака</i>). |
| ПИПЕР 2005Б | <ol style="list-style-type: none"> 1. бројеви (<i>три прста, једанаест играча</i>); 2. пронумеративи (<i>колико прстију, много људи, неколико књига</i>); 3. условна јединица мере (<i>лонац чорбе, група ученика, тр прегришти вина</i>);⁵⁹ |
| ПИПЕР И ДР. 2022 | <ol style="list-style-type: none"> 1. бројеви и други квантификатори (<i>два, десетак, пола, много</i>); 2. устаљене мерне јединице (<i>литар вина, два ара земље, килограм соли</i>); 3. речи с нумеричким значењем које притом нису бројеви нити изведенице од бројева (<i>пар рукавица, туце јаја, шпил карата</i>); 4. устаљене изразе за групу јединки или збирно узетих објеката или појава (<i>чопор вукова, јато риба, колона аутомобила</i>); 5. партикуларизатори – именице које служе као мерне јединице за нумеричку квантификацију онога што је означено градивном или збирном именицом (<i>прегришит соли, чаша воде, кутија шибица</i>); 6. изрази који се односе на неодређено велику количину (<i>брдо пара, потоци суза</i>); 7. фрагментаризатори – именице које значе део неке појаве (<i>део стене, парче хартије</i>). |

Партикуларизатори се у Пипер и др. 2022 (412) схватају доста сужено, као и у наведеним радовима који их убрајају у квантификаторску лексику (уп. Пипер 2005а; Бадурин–Прањковић 2016). Међутим, иако се служба партикуларизатора ограничава на нумеричку квантификацију појмова означених градивним и збирним именицама, таква њихова функција реализује се и у спојевима са множинским облицима заједничких именица – што показује и пример којим се илуструју партикуларизатори у наведеној подели (уп. *кутија шибица*).

1.1.2. Партитивни генитив у руском језику, у конструкцијама које су предмет нашег интересовања, М. Тулина (1962: 7, према Драгићевић 2000: 427) дели на *генитив дела* (руски *родительный части*), који илуструје примерима *стакан воды, кусок хлеба, и генитив (све)укупности* (руски *родительный совокупности*), који илуструју примери типа *количество студентов, масса вопросов*. У оквиру првог типа генитива, као његов подтип, ауторка разматра и *генитив мере* (нпр. *литр молока, тонна угля*). С друге стране, будући да је код тзв. генитива мере реч о одређеном квантитету онога што се именује, за разлику од квантитативне неодређености код синтагми са генитивом дела, али и са генитивом свеукупности – К. Фелешко (1995: 49) овај генитив посматра као равноправан у односу на генитив дела, а не као његов подтип. Генитивом дела овај аутор назива онај у конструкцијама са управном речју која означава некакав део, без истицања његових квантитативних карактеристика (нпр. *черек меса*), док се под генитивом мере подразумева онај у везама са управном речју која представља неку мерну јединицу или пак означава другу конвенционално прихваћену количину (уп. *метар дрва*,

⁵⁹ Уз ове се у Пипер 2005б (951–952) наводи и употреба партитивног генитива у именским изразима другог типа, које илуструју примери: *Узмите хлеба, На небу је било још руменог сјаја и Ципеле су биле пуне воде*.

тона угља, као и *кашика кајмака*). Трећи тип генитива К. Фелешко (*ibid.*: 50) назива *генитивом целине*, који се јавља у конструкцијама са именицом која има најопштије значење 'број' или 'маса, низ' (в. *свежањ пасоша, шпил карата, јато голубова*).

1.1.3. Полазећи од истих основа поделе, те разликујући значења партитивног генитива према томе шта се њиме првенствено изражава – Е. Петроска (2008: 39) наводи три типа значења или значењских односа на којима се базирају различите врсте партитивног генитива у македонском језику: (1) *део – целина*, нпр. *грудва сира* (мак. *грутка сирење*); (2) *мера*, нпр. *кашичица меда* (мак. *лажиче мед*); и (3) *целина – састав*, нпр. *јато гусака* (мак. *јато гуски*).⁶⁰

1.1.4. У синтаagmaма са партикуларизаторима, дакле, партитивни генитив се, у највећем броју случајева, јавља као слободни падеж у облику једнине или у облику множине. Избор једнинског или множинског облика генитива је, како смо већ навели, условљен природом именице у допуни, односно њеним граматичким и семантичким одликама. Именица, која се јавља у споју са партикуларизатором, биће употребљена у генитиву једнине уколико је небројива и именује некакву неодређену масу – а у генитиву множине ако се њоме именује мноштво састављено од појединачних ентитета, те је, у складу са тим, бројива (уп. *кап воде : група ученика*).

1.1.5. Полазећи од поменутих подела и ранијих запажања у литератури која се овим проблемом бави, можемо закључити да се партитивни генитив у конструкцији са партикуларизатором јавља у три значења:

- (1) као *генитив дела*,
- (2) као *генитив мере* и
- (3) као *генитив збира* (у поменутој литератури – *генитив укупности* и *генитив целине*).

Као *генитив дела* јавља се прототипично у споју са партикуларизаторском лексемом која именује издвојени део некакве материје (уп. *парче пите, комад хлеба*; в. т. III, 2.1.1.2 (1)). *Генитив мере* биће употребљен у конструкцијама са партикуларизатором када он означава конвенционалну или неконвенционалну јединицу мере (нпр. *литар уља, чаша млека*; в. т. III, 2.1.1.2 (2.1)). Најзад, *генитивом збира* назвали смо генитив у спојевима са партикуларизатором који именује издвојену, опажљиву количину појединачно уочљивих ентитета из неограниченог, збирног или сумативног мноштва (нпр. *гомила грања, камара ствари, група студената*; в. т. III, 2.1.1.2 (2.2)).

⁶⁰ Б. Карапејовски (2014: 64–67), говорећи о семантичкој категорији партитивности, разматра и однос синтагми са падежним атрибутом у беспредлошком генитиву и оних са падежним атрибутом у ППК *од + генитив* (нпр. *лажица мед : 2 супени лажици од медот; една чаша млеко : една чаша од млекото, јато гуски : рој од скакулци*).

1.2. Други типови генитива уз партикуларизаторе

1.2.1. У метафоричким употребама синтагми овог типа отвара се питање друкчијег значења генитива. Наиме, синтагме које су предмет нашег рада неретко се јављају у метафоричкој, фигуративној употреби. У таквим се случајевима значење партитивности почиње преплитати са другим значењима генитива.

1.2.2. Према М. Стевановићу (1989: 210–211), постоје примери синтагми које потврђују једну врсту аблативног генитива, и то експликативног. Реч је о примерима типа:

- Са оне стране, кроз сунђерасти зид даљине, без облика се појављује *прамен гласа* (М. Лалић, Лелејска гора);
- Прегазили смо *језерце ливаде* и кроз отворене капије упали у тврђаву смрчеве шуме (М. Лалић, Лелејска гора); *Ходаћеш туђа низ све то заклоњено зидом шетача* (С. Раичковић, Једно сигурно вече);
- Покрио свет идеја завесом једном бледом, | створио *циркус жеља, прохтева* (С. Пандуровић, Карикатуре);
- *Конопцем водопада* пужу се јегуље (О. Давичо, Хана I); итд.⁶¹

Аутор наводи да управна реч оваквих синтагми објашњава „појам с именом у генитиву, па зато тај генитив можемо назвати експликативним генитивом” (Стевановић 1989: 211).⁶² Појам означен главним чланом такве синтагме, како описује М. Стевановић (*ibid.*), у ствари је слика, представа у свести онога ко дату синтагму употребљава, у којој се од оног што је именовано другом речју *види* оно што је именовано првом (*од гласа – прамен, од светлости – црту* и сл.). У складу са тим, аутор указује на могућност парафразирања датих конструкција изразима типа *глас је као прамен / праменаст, светлост је као црта* итд.

Наглашава се, ипак, да је овакав беспредлошки генитив дијалектског карактера,⁶³ те да је, између осталог, својствен песничком изражавању, као у наведеним примерима. Из датог разлога, М. Стевановић, будући да у синтагмама са експликативним генитивом констатује постојање поредбеног односа, овакве примере посматра као „једну од врло суптилних врста песничког поређења” (*ibid.*).⁶⁴ У свакодневној језичкој пракси пак он се чешће употребљава с предлогом *од* (уп. пр. *урнебес од попова, зид од шетача, крпа од човека* итд.).

Према Р. Драгићевић (2016: 291), генитив у таквим примерима има, поред експликативног, и партитивно значење. Ауторка такву тврдњу илуструје примерима синтагми *црта светлости* и *циркус прохтева*, које заправо носе значење *сасвим мало светлости*, односно *велики број, мноштво прохтева*. Ово ауторку наводи на закључак да се поређење о којем М. Стевановић говори, ипак, не може успоставити у свим случајевима, јер се запажа да у неким од њих преовлађује партитивност, садржавање, уобличавање итд. (о томе в. даље у оквиру поглавља посвећених посебним типовима партикуларизатора, т. III).

⁶¹ Примери су преузети из Стевановић 1989 (210), као и из Стевановић 1967 (28–29). Притом, приликом издавања примера избор је ограничен само на оне синтагме које подсећају на претходно разматране, партитивне синтагме са партикуларизатором.

⁶² Експликативни генитив се у Антонић 2005 (135–136) дефинише као „генитив у функцији семантичке допуне (комплемента, експликатора) уз глаголе, именице и придеве непотпуног значења”, који се илуструје примерима типа *клонити се разговора, израз поштовања, могућност афирмације, пун пара, достојан поштовања* и сл.

⁶³ Аутор наводи да су синтагме са беспредлошким генитивом наведеног типа карактеристичне за разговорни језик појединих крајева у Црној Гори (Стевановић 1967: 27).

⁶⁴ И. Грицкат генитив у наведеним синтагмама назива *идентификационим* или *метафоричним* (в. Грицкат 1986: 73), док га М. Ђорац у својој монографији посвећеној стилским аспектима метафоре термилошки одређује као *трансформативни генитивни атрибут* (Ђорац 1982: 258–263).

1.2.3. Напоменућемо ипак у вези са парафразирањем ових синтагми предикатском конструкцијом – таква могућност у случају синтагми са партикуларизатором изостаје. Наиме, именичке синтагме са партикуларизаторском лексемом у функцији управног члана представљају недељиве лексичке јединице (в. Драгићевић 2003: 139–140; уп. и Куна 2008: 43), те се никако не могу довести у везу са предикацијом: уп. *чаша воде* : **чаша је воде*.⁶⁵ Прецизније речено, између дела и целине не може се успоставити однос копулативности, будући да је он заснован на еквативности, односно изједначавању леве и десне стране (в. Бадурин–Прањковић 2016: 92). У синтагмама које су предмет нашег рада не можемо говорити о односу еквативности међу њиховим члановима: **парче је хлеб* или **хлеб је парче*.

1.2.4. На основу реченог закључујемо да се у синтагми са партикуларизатором именица у допуни искључиво јавља у партитивном генитиву. Метафоричне употребе синтагми овог типа могу упућивати на то да је реч о другим значењима генитива. Међутим, у таквим се случајевима мора имати у виду да се метафоризацијом губи партикуларизаторско значење таквих синтагми. На то, између осталог, може упућивати и поменута немогућност парафразирања синтагми са партикуларизатором предикатском конструкцијом.

1.3. Питање падежне синонимије код партикуларизатора

Када разматрамо формалну структуру синтагме са партикуларизатором, поставља се и питање могуће употребе напоредних синтагматских конструкција различитог формалног састава у истом, партикуларизаторском значењу.⁶⁶ Другим речима, у овом делу рада занимаће нас да ли конкретна лексема-партикуларизатор може, поред синтагме са беспредлошким генитивом, своје значење реализовати у још некој конструкцији, без промене свог иницијалног значења.⁶⁷

Својеврсна семантичка сличност постоји, како се запажа у речничким примерима употребе датих лексема у конкретном значењу, између синтагме са падежним атрибутом у партитивном, беспредлошком генитиву, с једне стране, и: (1) синтагме са падежним атрибутом у ППК *с(а)* + инструментал, те (2) синтагме са падежним атрибутом у ППК *од* + генитив, с друге.

1.3.1. Однос синтагме са беспредлошким генитивом и синтагме са падежним атрибутом у ППК *с(а)* + инструментал за нашу тему занимљив је из угла садржавачке лексике. Погледаћемо следећу речничку одредницу:

- *жмул* (варв. покр.) 'суд из којег се пије вода или какво друго пиће, чата', пр. Дете би дотрчало из кревета гологлаво ... па кад би дошао до капетана рекао би обично: шијор. А он би – Жмул воде! (Ђаја Б. 1, 48). Улије се по жмула воде, а вера (прстен од винчања) ... [се] наднесе у жмуја ... над воду и тако се мирно држи, до' го' се ... вера не зацуља и почне тућ о жмуја (Заострог, Бановић С., ЗНЖ 23, 207); Показујући жмуо воде на трпезици рече јој: – Окваси уста (Вод. 3, 15). Донеси жмул с водон! (Шег. 2, 178).

⁶⁵ Бадурин–Прањковић (2016: 92) у вези са овом карактеристиком лексема које су предмет нашег рада запажају да не постоји једнакост ни између синтагми са конгруентним и синтагмама са неконгруентним атрибутом. Док је код првих могућа предикација, код других није: уп. *топло млеко* : *млеко је топло*, *шоља млека* : **шоља је млека*.

⁶⁶ Падежне синониме Љ. Поповић (1964: 73) дефинише као „падежне синтагме са детерминативним деловима различитог формалног склопа које се у извесном језику, дијалекту или говору појединца наизменично употребљавају за описивање истог реалног садржаја”.

⁶⁷ Л. Лишкова (1982: 64) истиче да падежне синониме карактерише семантичка истоветност, као и истоветност синтаксичке функције.

Како можемо видети на основу речничких потврда за исто значење, наредо се користе синтагме са беспредлошким генитивом и синтагме са падежним атрибутом у ППК *c(a)* + инструментал као потврда истог значења управне именице. Према томе закључили бисмо да је реч о падежним синтагмама различите конструкције које на истоветан начин описују исти реални садржај – дакле, о падежним синтагмама потпуне синонимности (в. Поповић 1964: 73).⁶⁸ Погледаћемо још неколико примера издвојених из контекста:

- *корпа јабука : корпа с јабукама*
- *џак кромпира : џак с кромпиром*
- *чаша воде : чаша с водом*
- *чинија разноразног воћа : чинија са разноразним воћем*

Синтагме првонаведеног типа заправо могу реализовати двојако значење. У једном од њих, предметном, можемо говорити о потпуној синонимији са синтагмама другонаведеног типа (*На столу је стајала чинија јабука : На столу је стајала чинија с јабукама*), док у другом значењу – количинском, партикуларизаторском – однос синонимије са таквим синтагмама изостаје (*Појела је читаву чинију јабука : *Појела је читаву чинију с јабукама*).

Садржавачи, које првенствено представљају именице из лексичко-семантичке групе *посуда*, примарно реализују своје предметно значење, које је услов за развијање и метонимијског, количинског значења (уп. *На сто је ставила чашу воде : Попила је чашу воде*). Како из наведених примера запажамо, а како ћемо у даљој анализи детаљније показати, за њихово разликовање кључан је контекст – пре свега глаголска лексема у функцији предиката, која уједно и представља главни семантички услов за остваривање другонаведеног значења (в. Драгићевић 2000: 432–433: ; уп. и Парти–Боршчев 2012: 142–143). С тим у вези, уколико је лексема-садржавач употребљена у свом основном, предметном, непартикуларизаторском значењу, можемо сматрати синонимном употребу у синтагми са беспредлошким генитивом и у синтагми са падежним атрибутом у ППК *c(a)* + инструментал. Ако је, с друге стране, лексема употребљена у функцији садржавачког партикуларизатора, дакле у свом количинском значењу (на шта ће указивати употребљени глагол), синтагме наведеног типа нису семантички једнаке, што, самим тим, искључује и њихову заменљивост (в. т. 2.1.3.2. у оквиру садржавачких партикуларизатора). Показаћемо то и на већ наведеним речничким примерима:

- Показујући жмуо воде на трпезици рече јој: – Окваси уста (Вод. 3, 15) (= *жмул с водом*);
- Донеси жмул с водон! (Шег. 2, 178) (= *жмул воде*);
- Улије се по жмула воде, а вера (прстен од винчања) ... [се] наднесе у жмуја ... над воду и тако се мирно држи, до' го' се ... вера не зацуља и почне тућ о жмуја (Заострог, Бановић С., ЗНЖ 23, 207) (**по жмула с водом*).

Проблем настаје када се ова два значења – предметно и количинско, партикуларизаторско – у лексикографским описима не раздвајају, што може навести на погрешан закључак да су синтагме наведеног типа у свим случајевима заменљиве. Ипак, њихова синонимна употреба условљена је, како смо навели, конкретним значењем управног члана дате синтагме, које умногоме зависи од контекста.

1.3.2. Други, из угла падежне синонимије занимљиви однос тиче се могућности употребе синтагме са неконгруентним, падежним атрибутом у ППК *od* + генитив у партикуларизаторском значењу. Примери наредне употребе таквих синтагми и синтагми са допунском именицом у беспредлошком генитиву најчешћи су међу речничким потврдама значења именица које чине нашу грађу.

⁶⁸ Аутор Љ. Поповић (1964: 73) код падежних синонима разликује оне потпуне и оне непотпуне синонимности.

1.3.2.1. За разлику од претходног случаја, синтагма са падежним атрибутом у ППК *од* + генитив не везује се конкретно ни за један посебан тип лексике. Речнички примери који, поред партикуларизаторске синтагме с беспредлошким генитивом, садрже и наведену конструкцију потврда су лексема различите семантике. Међу њима посебно је занимљива једна група именица које реализују партикуларизаторско значење уобличивачког типа (в. т. 2.1.1.2 (3.2); уп.:

- *вео* (2а) 'тањи слој нечега, застор (од магле, мрака, облака и сл.)', пр. Бели, густе велови магле лежали су на ораницама (Минд. 1, 38). Кроз отворена врата, изнад заталасаних глава и вела од свећног дима, указало [се] небо (Вид. А. 1, 137);
- *облак* (2) (фиг.) '(нечега, од нечега) мноштво густо збијених, скупљених и сл. честица неке материје (дима, прашине, снега и др.) које лебде или се крећу у ваздуху', пр. Свештеник, док се поју ови стихови, стоји с кадионицом у руци пред часном трпезом, и облацима од тамјана (Дан. Ђ. 5, 64). Ћутећи смо заузимали места у малим одајама начелниковим, по којима се брзо поче да креће густ облак дима (Нуш. 31, 122).
- Уљаница напуњена петролејом и коломазом пробијала је завесу од дима, пуцкетајући (Д. Киш, ЕК); За њим се још вукла по зраку танка завеса од дима (С. Краков, АСК); Све то време, иза непрозирне завесе дима, Хилдегарда се пркосно смејала (С. Басара, ЕК); Пожар је захватио стотинак хектара, па је небо било застрто великом завесом сивкастог дима (Политика, 20. 8. 2000, ЕК).

У наведеним се случајевима запажа синонимна употреба двеју конструкција. Испитаћемо ову могућност код других, типичнијих уобличивача међу партикуларизаторима; нпр.:

- *грудва снега* : *грудва од снега*: пр. Чим су одмакли од Конзулата и зашли у махале, почеле су за њима да лете грудве снега (И. Андрић, ЕК); Научници су приметили да животиње које живе у планинским шумама током зиме праве грудве од снега (Политика, 30. 11. 2007, ЕК);
- *букет цвећа* : *букет од цвећа*: пр. Он је држао кумовске свеће увијене у папир, и један букетић баштенскога цвећа које не мирише (Р. Петровић, ЕК); Муж се смешка, држећи иза леђа букет ружа (Д. Кип, ЕК); Док је, да би зарадила, професионално аранжирала букете од свежег цвећа, код куће је, за своју душу, почела да прави сличне од сувог (Политикин магазин, 2001, ЕК); Срећница која ухвати букет од еколошки пробраних пупољака и сама ће се залагати да њен судбоносни дан буде организован уз све дужне обзире према планети Земљи (Политика, 22. 3. 2009, ЕК);
- *крупко вуне* : *крупко (крупче) од вуне*: пр. Жена гледа најпре у своје руке, окрећући длан па надланицу, па онда крупко вунице које јој додаје Мордо (И. Андрић, ЕК); Један се несрећник од неких тридесет година лопта са својом остарелом матером, лопта се крупком сиве вуне (Д. Киш, ЕК); Ето, ништа не полази за руком, чак ни то: да ухвати меко крупче од вуне које му је хитнула мајчинска рука (Д. Киш, ЕК);⁶⁹ итд.

Наведени примери реализују донекле исто значење, с тим што је разлика у семантичком фокусу. У случају када је допунска именица у беспредлошком, партитивном генитиву – што је прототипичан случај ако говоримо о партикуларизаторском значењу – фокус је на допуни (уп. Драгићевић 2000: 432–433). Међутим, у синтагмама са допунском именицом у ППК *од* + генитив – фокус је на управној речи. Разлика у значењу наведених синтагми заправо се заснива на опозицији *направити нешто* : *направити нешто од нечега*: уп. *Направити букет цвећа* : *Направити букет од цвећа*.

Такође, запажамо да је напоредна, семантички веома блиска употреба оваквих синтагми условљена степеном инкапсулације значења допунске лексеме у значење главног, управног члана. Само у случајевима када се значење допуне подразумева – постоји могућност замене другом конструкцијом у свим контекстима. Уколико се пак уобличивач који је карактеристичан

⁶⁹ ЕК не садржи примере употребе лексеме *крупко* у синтагми са падежним атрибутом у ППК *од* + генитив.

за једну материју користи у колокацији са другом, мање типичном материјом, уобичајено ће се користити другонаведене конструкција, управо због наглашавања материје од које је денотат састављен/направљен (уп. ⁷⁰*Направили смо пласт лиића : Направили смо пласт од лиића*). Друга конструкција ће бити фреквентнија – а у неким случајевима и обавезна – уколико се допунска именица квалитативно или квантитативно одређује: в. нпр. Док је, да би зарадила, професионално аранжирала букете од свежег цвећа, код куће је, за своју душу, почела да прави сличне од сувог (Политикин магазин, 2001, ЕК); или Букет од 101 руже кошта колико просечна пензија (Политика, 14. 2. 2007, ЕК). У случају квантитативног одређења појма означеног именицом у допуну – није могућа синонимна употреба синтагме са беспредлошким генитивом: уп. **букет 101 руже*.

1.3.2.2. Када је реч о деоним партикуларизаторима или пак са другим типовима партикуларизатора који у свом семантичком садржају садрже и деону сему – попут неких уобличивача – можемо разликовати неколико случајева:

- (1) једнако значење – *коцкица чоколаде : коцкица од чоколаде*: пр. Наши лекари још нису почели да прописују коцкице чоколаде као лек у борби против високог притиска (ЕК); Након тога у врући пудинг додајте коцкице од чоколаде (Инт.); итд.
- (2) сродно значење – *комад хлеба : комад(ић) од хлеба*: пр. На ногама од ране зоре, кренули би на пут с комадом хлеба у џепу (ЕК); У општој граји и смеху, Ћоркан скаче, бије се у груди, кида комадић од хлеба који је пред њих и уноси га непомичном и хладном Мехаги у лице (И. Андрић, ЕК);
- (3) неједнако значење – уп. пр. У сок је додао коцку леда : Купио је коцку од дрвета; Када мало одрасте, да би се смирило, понуди му се штангла чоколаде, коцка шећера, неки слаткиш (Политика, 25. 3. 2006, ЕК) : Очас штанглу од пуног комада гвожђа пречника 2 цм искује и стаћи на дебљину игле (Политика, 6. 11. 2005, ЕК); итд.

Синтагме *коцкица чоколаде* и *коцкица од чоколаде* реализују исто значење, на шта упућује могућност њихове међусобне замене у наведеним контекстима.

Међу наведеним синтагмама под другом тачком запажају се извесне семантичке разлике. Реч је о томе да значење синтагми са допунском именицом у ППК *од + генитив* корак даље од партикуларизаторског, а корак ближе фрагментаризаторском.⁷⁰ У том смислу, у нашој грађи ће ова конструкција бити обичнија за појмове који се концептуализују као предмети (нпр. *хлеб > векна хлеба*) него за материју: уп. *комад од хлеба : комад од меса*.

Такође, могућност реализовања синтагме са допунском именицом у ППК *од + генитив* може бити контекстуално условљена. Погледаћемо то на следећим примерима: *комад хлеба : комад од хлеба* према *комад меса : комад од меса*. У оба случаја употреба синтагми другог типа биће условљена семантиком глаголске лексеме: уп. У општој граји и смеху, Ћоркан скаче, бије се у груди, кида комадић од хлеба који је пред њих и уноси га непомичном и хладном Мехаги у лице (И. Андрић, ЕК); Вади месо, ставља пред себе, и полако, чисто, *ростављајући* комад по комад од меса, једе (Б. Станковић, АСК). У таквим случајевима пак не можемо говорити о партикуларизаторском значењу, већ само о фрагментаризаторском.

У трећем случају разлике међу наведеним синтагмама су највеће. Наиме, синтагмом са беспредлошким генитивом означава се облик појављивања или чувања неке материје, док ће се синтагмом са ППК *од + генитив* пре указивати на конкретан предмет који је направљен од некакве материје; в. и следеће примере:

⁷⁰ У македонском језику је пак уобичајенија употреба синтагме са ППК *од + генитив* у истом значењу. Б. Карапејовски (2014: 65) у примеру „Нема шанси да настане предозирање, бидејки децата дневно ќе пијат по една чаша млеко” синтагму *једна чаша млека* посматра пре свега као квантификаторску, док у примеру „нема шанси да настане предозирање, бидејки децата дневно ќе пијат по една чаша од млекото што ќе ни го донесат” истиче да је значење синтагме *једну чашу од млека* партитивно.

- Хтеде из радозналости да погледа изблиза једну полуку злата (ЕК) : Притиснуо сам полуку од пластике и изазвао јак и добро усмерен водени удар (ЕК);
- Преко крушака сипати црно вино, додати једну шипку цимета (Политика, 22. 1. 2009, ЕК) : На десетом месту су топло ваљане шипке од гвожђа (РТС, 5. 7. 2009, ЕК); итд.

Употреба синтагме са ППК *од* + генитив типичнија је, дакле, за случајеве када се управним чланом синтагме именује предмет.

1.3.2.3. Када је реч о збирним количинским партикуларизаторима, могућност њихове употребе у синтагми са допунском именицом у ППК *од* + генитив постоји само када је укључен и бројни детерминатор. У таквој би конструкцији, дакле, бројни детерминатор обавезан; уп.:

- У једном ували између Жера и Гароне наиђоше на другу групу од стотинак људи (ЕК);
- Сада је окупио групу од десет играча (ЕК);
- Била је то нека млада учитељица с групом од четрнаест ученика око себе (ЕК); итд.

У таквим примерима пак не може се напоредно користити и синтагма са допунском именицом у беспредлошком генитиву јер она именује скупину јединки као бројчано неодређену (уп. **група сто људи* : *група од сто људи*). С друге стране, синонимна употреба изостаје и у случају да се другом конструкцијом жели изразити неодређена скупина (уп. *група играча* : **група од играча*). Исти је случај и са збирним партикуларизаторима који означавају скупину животиња: уп. *На небу је јато птица* : **На небу је јато од птица*. Подразумева се да овакви закључци нису искључиви будући да се у одређеном контексту вероватно може користити и друга конструкција. Међутим, на овом месту смо указали на неке тенденције које су међу нашом грађом могу уочити.

Случај збирног партикуларизатора *гомиле* нешто је друкчији, управо због чињенице да се њиме може уобличавати и материја. Ова лексема се, због тих својстава, приближава првој разматраној групи примера, посебно синтагми *пласт сена/сламе*. У већем броју случајевима може се говорити о (готово) синонимној употреби: уп. нпр. Лево од Реалке, иза алке, иза зелене гомиле од шљива и ораха, у једној правој улици, која води н Стари Пијац (М. Ускоковић, ЕК) (= *иза зелене гомиле шљива и ораха*);

1.3.2.4. Код садржавача пак могућност напоредне употребе синтагми наведеног типа не постоји: уп. *шешир сламе* : **шешир од сламе*; *тањир супе* : **тањир од супе*; *корпа јабука* : **корпа од јабука*; *чаша воде* : **чаша од воде* итд. Међу наведеним примерима само први захтева додатни коментар. Синтагме типа *шешир сламе* и *шешир од сламе* могуће се, али се њихово значење потпуно разликује. У првој је реч је, дакле, о количини дате материје која стаје у садржавач, а у другој о предмету који је направљен од те материје, односно материјала.

1.4. Закључак о формалним особеностима синтагми с партикуларизаторима

Партикуларизатори у српском језику, с гледишта формалне структуре, своје значење реализују у синтагми са падежним атрибутом у беспредлошком генитиву. Тај генитив носи искључиво партитивно значење – дакле, реч је о партитивном генитиву.

Партитивни генитив се у таквим конструкцијама јавља у три значења:

- (1) као *генитив дела* – у споју са партикуларизаторском лексемом која именује издвојени део некакве материје (уп. *парче торте, комад хлеба*);
- (2) као *генитив мере* – у конструкцијама са партикуларизатором када он означава конвенционалну или неконвенционалну јединицу мере (нпр. *литар уља, чаша млека*);
- (3) као *генитив збира* (или, према термилошком апарату поменутих радова – *генитив укупности* и *генитив целине*) – у спојевима са партикуларизатором који именује издвојену, опажљиву количину појединачно уочљивих ентитета из неограниченог, збирног или сумативног, кумулативног мноштва (нпр. *гомила грања, камара ствари, група студената*).

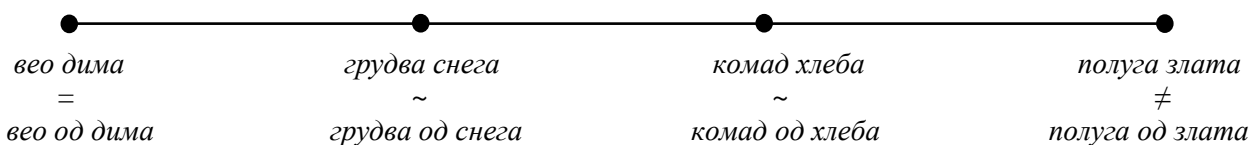
Када је реч о могућностима употребе напоредних синтагматских конструкција различитог формалног састава у истом, партикуларизаторском значењу – у грађи се као битније за анализу издвајају: (1) синтагме са падежним атрибутом у ППК *c(a)* + инструментал, те (2) синтагме са падежним атрибутом у ППК *од* + генитив.

Први тип конструкција занимљив је из угла садржавачке лексике. Како се међу потврдама ове синтагме јављају напоредо са синтагмама са партикуларизаторима, закључили бисмо да је реч о синонимним конструкцијама, које на истоветан начин описују исти реални садржај. Међутим, постојање синонимног односа међу њима зависиће од конкретног значења синтагме са именицом у беспредлошком генитиву. Ако је она употребљена у предметном значењу, можемо говорити о синонимији: уп. *На столу је чаша воде = На столу је чаша с водом*. Уколико је пак централна лексема употребљена у функцији садржавачког партикуларизатора, дакле у свом количинском значењу (на шта ће указивати употребљени глагол), синтагме наведеног типа нису семантички једнаке, што, самим тим, искључује и њихову заменљивост: в. *Попио је чашу воде : *Попио је чашу с водом*.

Дакле, код именица која реализују своје партикуларизаторско значење у синтагми са беспредлошким генитивом не постоји могућност употребе у синтагматској конструкцији с падежним атрибутом у ППК *c(a)* + инструментал.

С друге стране, партикуларизаторско значење се у мањем броју случајевима може изразити и синтагмом са допунском именицом у ППК *од* + генитив. Главни услов за реализовање такве могућности јесте контекст. Анализирани примери се могу представити у виду својеврсног континуума.

Приказ бр. 2. Континуум синтагми са ППК *од* + генитив према могућности реализовања партикуларизаторског значења



Код једног, мањег број лексема, пре свега уобличивача, могу се еквивалентно употребљавати синтагме са беспредлошким генитивом и синтагме наведеног типа: уп. *облак*

дима : *облак од дима*, *коцкица чоколаде* : *коцкица од чоколаде*. У случају синтагми другог типа (*грудва од снега*) постоји извесна семантичка разлика која се, заправо, тиче семантичког фокуса – у синтагмама са партикуларизатором фокус је на допуни, док је у синтагмама са ППК *од* + генитив семантички фокус на управној именици: в. *грудва снега* : *грудва од снега*; *букет цвећа* : *букет од цвећа* итд. Трећи тип синтагми илуструје значење ближе фрагментаризаторском него партикуларизаторском. Код примера који су на десном полу не постоји могућност синонимне употребе синтагми наведеног типа. У таквим случајевима синтагмом са беспредлошким генитивом означава се облик појављивања или чувања неке материје, док ће се синтагмом са ППК *од* + генитив пре указивати на конкретан предмет који је направљен од некакве материје: *шипка цимета* : *шипка од гвожђа* и др.

Код садржавачких партикуларизатора, као и код збирних партикуларизатора са значењем скупине јединки (људских или животињских) могућност синонимне употребе разматрана два типа синтагми изостаје: *тањир супе* : **тањир од супе*, *група људи* : **група од људи*, *стадо оваца* : **стадо од оваца*. У потоњим синтагмама конструкција са допунском именицом у ППК *од* + генитив могућа је само уз обавезни бројни детерминатор: уп. *група од сто људи*, *стадо од педесет оваца* итд.

2. СЕМАНТИКА ИМЕНИЧКИХ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА

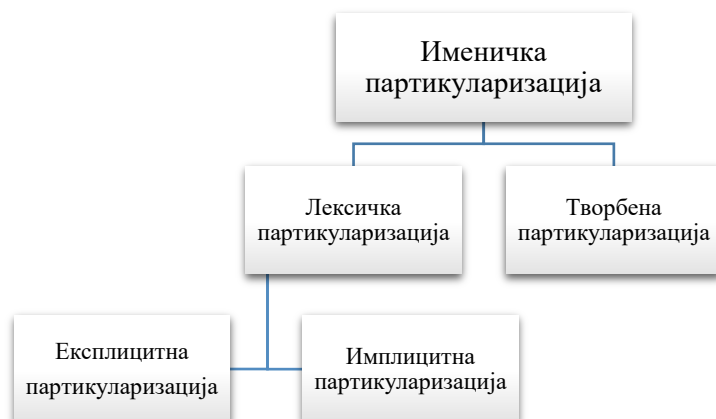
Именичка партикуларизација у српском језику може се поделити на два основна типа – *лексичку* и *творбену* – у зависности од тога којим се језичким средствима постиже сáмо партикуларизовање. У првом случају, носилац партикуларизације јесте лексичка јединица у својству партикуларизатора, али се партикуларизаторско значење остварује у синтагми са другом лексемом која означава појам који се на тај начин ближе (количински, деоно или облички) одређује. Међутим, партикуларизатор не мора бити лексичког карактера, што је знатно ређи случај. Партикуларизовање се може остварити и творбеним средствима – додавањем одређених творбених форманата на мотивну реч (уп. *слам-* + *-ка*). Такав вид партикуларизације није својствен нашем језику, о чему сведочи невелик број деривираних именица с наведеном функцијом.

Код лексичке партикуларизације минималан контекст за реализовање значења, дакле, представља двочлана генитивна синтагма, у оквиру које први члан служи партикуларизацији другог, а код творбене партикуларизације сам процес се одвија у оквиру једне лексеме.

Случајеви које смо у овом раду окупили под називом лексичка партикуларизација даље се разликују по питању експликовања лексичких јединица које улазе у састав синтагме наведеног типа. У највећем броју случајева партикуларизаторско значење лексема реализује, како смо већ навели, у оквиру супстантивне синтагме са именичком допуном у беспредлошком генитиву. Таква семантичка позиција, са семантичким и синтаксичким детерминатором, представља минималан услов за реализовање партикуларизаторског значења (в. Горган Премк 2014: 157).⁷¹ Међутим, постоји могућност употребе једне лексеме наместо читаве синтагме – партикуларизатора или допунске, партитивне именице (в. т. III, 2.1.1). То се дешава само када се у случају елипсе, која је изазвана семантичком компресијом, изостављају детерминатори (уп. *Попио је већ две чашица, Донесите ми две кафе*). Са тог становишта, како је у литератури већ запажено (уп. Ивић 1980: Драгићевић 2000: 438), можемо говорити о *експлицитној* и *имплицитној* партикуларизацији.

⁷¹ Д. Горган Премк (2014: 156) семантичку позицију описује као „место реализације једне лексеме, место у линеарном поретку речи, и она је одређена, с једне стране, лексичким слагањем, лексичким партнерством и, с друге стране, синтаксичком функцијом”. Лексичко слагање, како наводи ова ауторка, може бити: слободно, са семантичким детерминатором и са заданим семантичким детерминатором; док синтаксичка функција може бити: слободна, ограничено слободна и везана.

Приказ бр. 3. Подела именичке партикуларизације према типовима



У даљој анализи поћи ћемо од наведене (и схематски приказане) поделе, допуњујући и подробније одређујући границе и карактеристике сваког од побројаних типова партикуларизације.

2.1. Лексичка партикуларизација

2.1.1. Експлицитна (регуларна) партикуларизација

Експлицитна (регуларна) партикуларизација јесте, како смо поменули, она која се реализује у оквиру именичке синтагматске конструкције са партикуларизатором као централним, управним чланом и допунском именицом у беспредлошком генитиву на позицији зависног члана (нпр. *бокал воде, навилџак сена* или *кљупко вуне*). Овај вид партикуларизације уједно је и најчешћи, најтипичнији, односно представља прототипичан вид именичке партикуларизације.

2.1.1.1. Могућности поделе партикуларизаторске лексике

У састав именичких синтагми које представљају предмет нашег интересовања улазе семантички разноврсне именичке јединице. Узимајући у обзир њихове семантичке особености, анализи и класификацији партикуларизаторске лексике може се прићи са различитих полазних становишта.

2.1.1.1.1. Најпре, партикуларизатори се могу поделити у зависности од тога да ли своју партикуларизаторску функцију врше у свом основном значењу или пак у секундарном, изведеном значењу. На основу базичности значења, лексеме-партикуларизатори се деле на *примарне* и *секундарне партикуларизаторе*.

Примарним партикуларизаторима називамо оне именичке лексеме које се у свом основном, примарном значењу јављају као партикуларизатори; нпр.:

- *аков (1)* 'мера за запремину течности од 50 литара', пр. Иди к цару и ишти лађу и у њој триста акова вина и триста акова ракије (НПр Вук, 84);
- *букет (1a)* 'свежањ, кита (цвећа); вар. буке, пукет; уп. бокин², бокор (2)', пр. Ја бих вам одмах написао писмо, | И уз то букет камелија слао (Шант. 8, 375);
- *млаз (1a)* 'јача непрекинута струја, пруга какве течности, паре, гаса и сл. која цури, тече под притиском или слободним падом', пр. Воће треба прати тако, да млазови воде падају на њ (Пел. 1, 29); итд.

С друге стране, секундарним партикуларизаторима називамо оне лексеме које партикуларизаторско значење развијају у процесу полисемије; уп.:

- *главица (4a)* 'цваст лоптастог облика или лоптасто увијено лишће код неких биљака: ~ купуса, ~ лука, ~ мака, ~ салате, ~ хмеља и сл. ';
- *каиш (2)* 'део нечега што је изрезано, исечено, отцепљено од нечега а има облик каиша (1)' – [Лопови] су дигли ... овцу из тора или однијели каиш два сланине из туђе смочнице (Чол. 1, 10);
- *облак (2)* (фиг.) 'мноштво густо збијених, скупљених и сл. честица неке материје (дима, прашине, снега и др.) које лебде или се крећу у ваздуху', пр. Ћутећи смо заузимали место у малим одајама начелниковим, по којима се брзо поче да креће густ облак дима (Нуш. 31, 122); итд.

2.1.1.1.2. Друго, партикуларизаторска лексика може се поделити у одређене семантичке групе према типу партикуларизаторског значења. На основу доминантне семе у семантичким садржајима њихових партикуларизаторских значења, издвајају се три основна семантичка типа партикуларизатора: (1) *деони партикуларизатори*, (2) *количински партикуларизатори* и (3) *убличивачки партикуларизатори*, са могућностима даље (али и друкчије) класификације. Подела на наведене семантичке типове основа је анализе партикуларизаторске лексике, у којој ћемо – како се ова лексика одликује градуалном, ступњевитом структуром – кретати од прототипичних партикуларизатора ка оним мање типичним.

2.1.1.1.3. Како се наша грађа може посматрати из смера партикуларизатора према именици која се јавља у својству његове партитивне допуне, исто тако је важно посматрати овај однос из обрнутог смера.

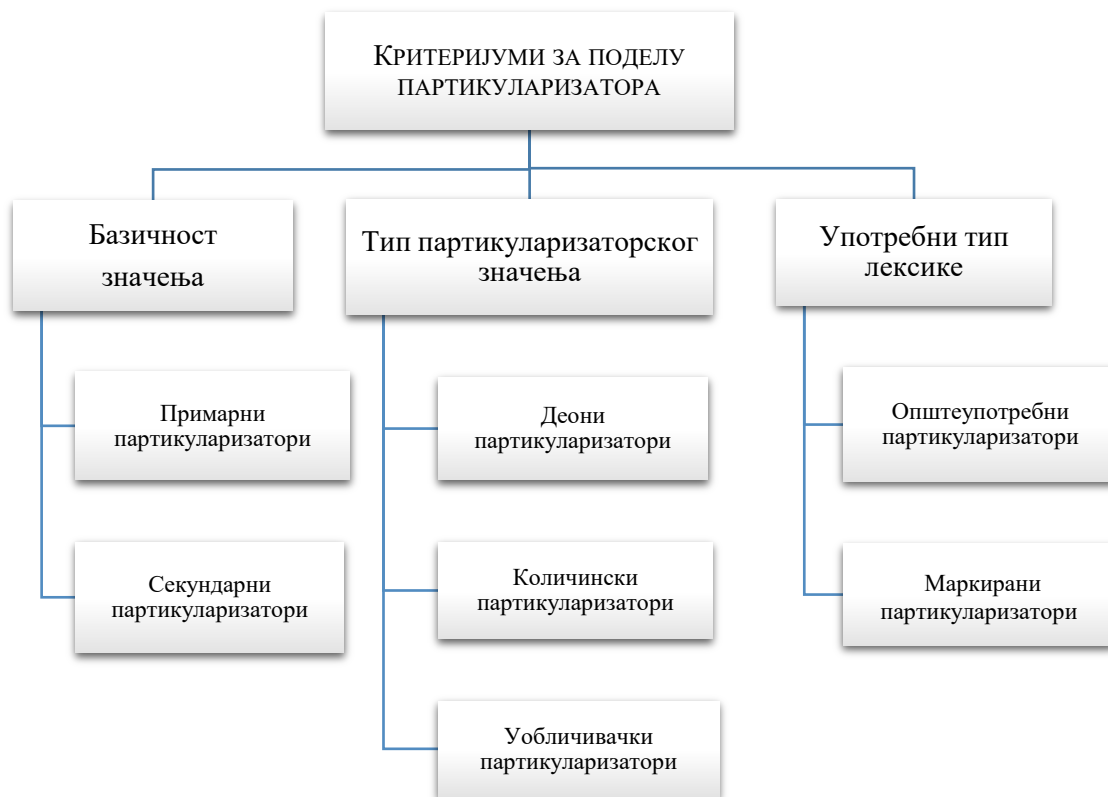
Партикуларизатори својом семантичком разноврсношћу показују широк опсег могућности употребе, које умногоме зависе од лексичко-граматичког значења именице уз коју стоје (уп. Пипер и др. 2005: 961). Штавише, значење партикуларизатора, будући непотпуно, допуњава се и обликује семантиком именице у допуни. У том смислу, од велике је важности испитати семантичке особености именица у допуни, те утврдити постоје ли законитости које утичу на њихову спојивост са партикуларизаторима. Из тог разлога, један део семантичке анализе посветићемо значењима именица које улазе у конструкције са партикуларизаторима, као и њиховој дистрибуционој ограничености, односно способности да се употребљавају са (мање или више) ограниченим бројем партикуларизатора. И у том ћемо делу рада анализу засновати на прототипичним именицама које се јављају у својству допуне.

2.1.1.1.4. Са становишта типа лексике која се употребљава у својству партикуларизатора – разликујемо општеупотребни слој и маркирани, обележени слој. Лексеме првог типа по правилу представљају и прототипичне чланове партикуларизаторске лексике. Именице другог типа углавном су временски или територијално маркиране, ређе употребно. Иако не представљају главни део наше грађе, богатство маркиране лексике сведочи о

лингвокултуролошком значају одређених појмова. Такође, већи број обележених лексема које реализују исто или слично значење као одређени типичнији партикуларизатор – утврђује његову централну и прототипичну позицију међу целокупном партикуларизаторском лексиком.

2.1.1.1.5. На крају, занимљиво је поменути још једну могућност поделе партикуларизаторске лексике – на ону у сфери човека и на ону ван ње. Већина партикуларизатора заправо подразумева свесно и циљано усмерено деловање човека. *Букет цвећа* постоји само у сфери човека – односно, без његовог деловања нема ни букета, док *грудва снега* или, још илустративније, *кап воде* могу постојати у обе сфере. Ван сфере човека, на пример, постоје *прамен магле* или *црта светлости*, које немају везе са човековим активностима. Антропоцентричност је пак најочљивија код појединих партикуларизатора у значењу мерних јединица (уп. *три палца дебљине* или *длан земље*). Међутим, овоме питању неће бити посвећено посебно поглавље, већ ће се грађа анализирати првенствено са аспекта семантичке структуре лексема, уз напомене овог типа где се за њима јави потреба.

Приказ бр. 4. Подела експлицитних партикуларизатора према различитим критеријумима



Табеларно представљена подела представљаће основ наше даље анализе. Главни критеријум међу наведеним односи се на тип партикуларизаторског значења. У складу са тим, највећи сегмент нашег рада биће посвећен опису семантичких типова партикуларизаторске лексике.

2.1.1.2. Подела према типу партикуларизаторског значења

Неограничено мноштво, ако сумирамо ранија запажања (в. т. II, 1), може се партикуларизовати или квантификовањем или уобличавањем или пак издвајањем појединачне, „предметне” реализације онога што се именицом у допуни именује – дакле, индивидуализацијом. Узећемо као прототипичне примере наведених типова партикуларизовања следеће именице: *гомила* (књига), *грудва* (снега) и *комад* (меса).

Имајући то у виду, у подели лексичке грађе на одређене семантичке групе пошли смо од издвојених прототипични(ј)х чланова, које смо затим разматрали с обзиром на присуство, односно одсуство одређених обележја. Главна обележја формулисали смо у складу са наведеним функцијама партикуларизовања у српском језику, те смо их одредили као: *количина*, *део* и *облик*. Представимо и табеларно процес који је претходио семантичкој класификацији грађе.

Табела бр. 8. Основа за поделу партикуларизатора према семантичком типу

| ТИПИЧНИЈЕ ИМЕНИЦЕ | РЕЧНИЧКА ДЕФИНИЦИЈА | ОБЕЛЕЖЈЕ | | |
|-------------------|---|----------|-----|-------|
| | | КОЛИЧИНА | ДЕО | ОБЛИК |
| БРДО | 2. велика <i>гомила</i> , мноштво <i>нечега</i> . | + | – | +/- |
| БУКЕТ | 1. а. <i>свежањ</i> , <i>кита</i> (<i>цвећа</i>). | + | – | +/- |
| ГОМИЛА | 1. а. на једном месту <i>натрпана већа количина</i> каквог материјала или предмета исте врсте, <i>хрпа</i> ; <i>скуп предмета који се налазе један до другог</i> . | + | – | – |
| ГРУДВА | 1. а. одвојен, одваљен <i>комад неке чврстије материје</i> (земље, камена и др.) <i>неправилног облика</i> , <i>грумен</i> . | + | + | + |
| ЈАТО | 1. а. <i>већи број птица</i> које су у скупу, које се <i>крећу</i> , <i>лете заједно</i> , у <i>групи</i> . | + | – | +/- |
| КАП | 1. <i>делић течности који при слободном паду има округласт облик</i> , <i>капља</i> . | + | + | + |
| КАШИКА | 1. <i>део стоног прибора за јело овално издубљеног облика са дршком, којим се захвата течна или житка храна и сл., жлица; количина нечега која стане у њу.</i> | + | – | – |
| КИЛОГРАМ | <i>јединица мере за тежину од 1000 грама.</i> | + | – | – |
| КОМАД | 1. а. <i>део какве целине, део чега, парче.</i> | – | + | – |
| КОЦКИЦА | 2. а. <i>комад нечег у облику коцке (1), предмет четвртастог облика налик на коцку (1).</i> | + | + | + |
| ЛИТАР | а. физ. <i>јединица мере за запремину течности (житких, сипких, гасовитих и сл. материја) од 1000 милилитара, што одговара запремини од 1 dm³.</i> | + | – | – |
| МЕТАР | 1. а. <i>основна јединица мере за дужину у метарском, метричком систему мера.</i> | + | – | – |

| | | | | |
|---------|--|---|---|---|
| ПАРЧЕ | 1. а. оно што се одсече, отцети, одломи, одбије или на какав други начин одвоји од неке целине, комад, комадић. | – | + | – |
| СТОГ | 1. садевен пласт, камара пожњевена жита, сламе, сена и сл.; велика, округла, према врху сужена гомила сена, сламе или житног снопља. | + | – | + |
| ТАЊИР | стони плићи округао суд са ширим рубом у који се сипа јело за сваког појединачно, пладањ; <u>количина јела која стане у тај суд: ~ суне, ~ сочива.</u> | + | – | – |
| ЧАША | 1. мала посуда (обично од стакла) из које се пије; <u>количина течности пића или чега другог која стане у њу: винска ~, пивска ~; испити чашу вина.</u> | + | – | – |
| ШТАНГЛА | 2. предмет или део предмета у облику шипке: ~ чоколаде. ⁷² | + | + | + |

Подаци из табеле казују нам неколико битних чињеница о самој грађи. Најпре, свака стриктна и прецизна подела није могућа. На невеликом узорку наведених (прототипичних партикуларизаторских) лексичких јединица запажа се да постоје извесни „преливи” из једне потенцијално издвојене групе у другу, па је подесније говорити о својеврсном континууму, где би на половима сваке од њих постојао низ прелазних случајева, а у центру би се налазили прототипични чланови. Угрубо бисмо ипак могли издвојити три семантичка типа:

- (1) *деони партикуларизатори* (типа *комад, парче*);
- (2) *количински* или *квантификаторски партикуларизатори* (типа *гомила, тањир* или *килограм*), с могућношћу даље класификације;
- (3) *уобличивачки партикуларизатори* (типа *грудва, стог* или *штангла*).

Друго, а у вези са првим, поједини примери (уп. нпр. *букет, грудва* или *штанга* у табели бр. 8) поседују два или сва три истакнута обележја на којима је заснована подела. У таквим случајевима, основа за класификацију биће обележје које је доминантно у вези са семантиком дате лексеме, а то је, како можемо приметити, углавном сема *облика* када је реч о наведеним примерима.

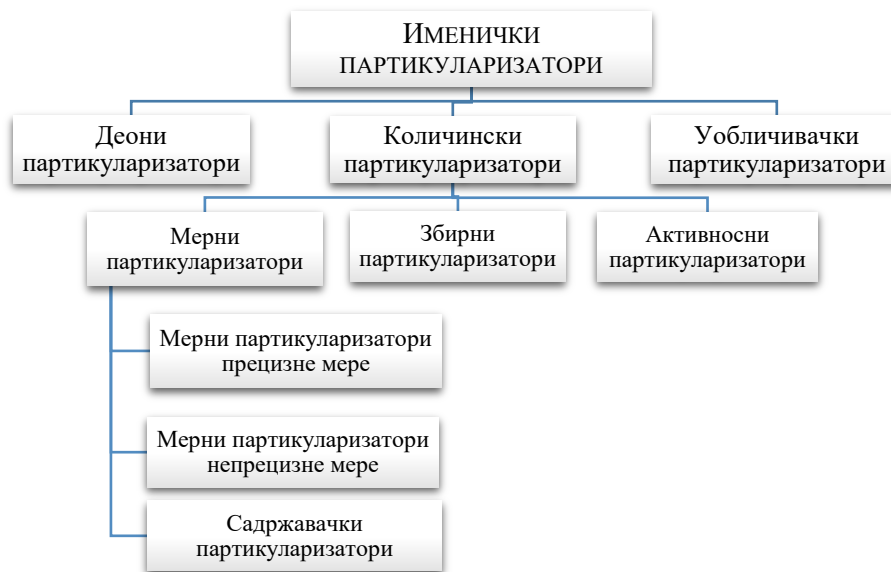
Још нешто ћемо приметити. Ако упоредимо партикуларизаторе типа *стог (сена)* и *коцкица/штангла (чоколаде)*, можемо претпоставити да је реч о истоветном типу примера у којем партикуларизатор служи уобличавању дате материје. Међутим, одређена разлика се ипак запажа. Сено се у свести говорника јавља као неограничено, неодређено мноштво материје које се употребом партикуларизатора уобличава, али и квантификује (*стог сена* је одређена количина сена уобличена тако да има округласт, ка врху сужени, купаст облик). С друге стране, прототипичну чоколаду замишљамо као приближно одредиву количину материје која већ има облик (*табле*), те партикуларизатор у том случају има троструку функцију: и уобличава и квантификује и индивидуализује.

⁷² Значење је наведено према РСЈ. Занимљиво је да партикуларизаторско значење лексеме *штангла* РМС уопште не констатује. У овом речнику је наведена лексема дефинисана на следећи начин: *штанг(л)а* (нем. варв.) ’метална полуга, мотка; бандера’, пр. Девојчица је учинила ... један од оних покрета који се вежбају уз “штанглу” (Андрић, РМС).

Када је реч о партикуларизаторима чија је главна функција квантификовање (в. други издвојени семантички тип), већ на први поглед се запажа њихова разноврсност. Из тог разлога, отвара се могућност даље класификације. Две главне подгрупе у оквиру квантификаторских или количинских партикуларизатора представљају *мерни* и *збирни* партикуларизатори (уп. *килограм кромтира* и *гомила ствари*). Њима смо придружили и трећу, малобројнију групу партикуларизатора специфичне семантике, које смо назвали *активносним партикуларизаторима*, будући да се њима означава количина која се издваја обављањем одређене активности. У оквиру *мерних* партикуларизатора, такође, постоје одређене семантичке нијансе, на основу којих разликујемо оне партикуларизаторе који означавају *прецизну меру*, односно конвенционалне мерне јединице (нпр. *литар воде*, *килограм јабука*, *метар платна*), и оне који *непрецизно*, *апроксимативно* одређују меру нечега (уп. *длан земље*, *дан орања*; *чаша воде*, *кашика шећера*, *шоља млека*, *шака лешника*). Како потоњи примери показују, у оквиру партикуларизатора који апроксимативно одређују меру, количину нечега као посебан и значајан семантички подтип издвајају се *партикуларизатори-садржавачи* или *садржавачки партикуларизатори* (нпр. *тањир супе*, *кутија играчака*, *корпа воћа*, *буре вина*).

Представићемо наведену поделу и схематски.

Приказ бр. 5. Семантичка подела партикуларизатора



Класификација наше грађе заснована је како на закључцима досадашње радова који се овом темом баве (уп. Ивић 1980; Ковачевић 1983; Драгићевић 2000, 2003, 2016; в. т. I, 3.1), тако и на самој грађи, односно на лексичким и семантичким особеностима партикуларизаторских лексема, као и на сродности у семантичком понашању ексцерпираних јединица током спроведене анализе. Издвајањем заједничких обележја око којих се главнина грађе окупља успоставили смо класификацију на наведена три семантичка типа, уз даље гранање у оквиру општијих група. Подела је најсличнија оној у раду Ивић 1980, са мањим терминолошким и другим изменама. Такође, сви семантички типови издвојени у раду М. Ковачевића (1983: 86–88) садржани су и у нашој класификацији, али на различитим нивоима поделе.

Ради лакшег прегледа, приказаћемо табеларно постојеће поделе партикуларизаторске лексике у наведеним радовима, уз поређење са нашим класификацијским решењима.

Табела бр. 9. Постојеће поделе партикуларизаторске лексике у србистичкој литератури

| АУТОР | | ПОДЕЛА | | НОМЕНКЛАТУРА У НАШЕМ РАДУ |
|--------------------------------------|-----|---|------------------------------------|---|
| ИВИЋ (1980) | I | квантификаторски партикуларизатори (<i>килограм воска, метар платна, кашика меда, тегла слатка</i>) | | КОЛИЧИНСКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ (ЗБИРНИ) |
| | II | уобличивачки партикуларизатори (<i>нит паучине, колут дима, грудва снега, прамен косе</i> и сл.) | | УОБЛИЧИВАЧКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ |
| | III | квантификаторско-уобличивачки партикуларизатори (<i>стадо оваца, гомила књига, свежањ кључева</i>) | | КОЛИЧИНСКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ |
| | IV | неутрални партикуларизатори (<i>комад сланине/стакла/угља/лима</i> и др.) | | ДЕОНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ |
| КОВАЧЕВИЋ (1983) | I | „именице које означавају неку јединицу мјере“ (<i>кило злата, вагон уља, метар платна, секунд вјечности</i> и сл.) | | КОЛИЧИНСКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ (МЕРНИ) |
| | II | „партикуларизатор је [...] неки предмет који је испуњен материјом обиљеженом именицом у генитиву“ (<i>чаша воде, здјела кукуруза, бокал вина, амбар барута, кесица пепела</i> итд.) | | КОЛИЧИНСКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ (САДРЖАВАЧИ) |
| | III | „именице које такође показују начин уобличења материје обиљежене именицом у генитиву“ (<i>млаз воде, зрно пијеска, кап воде, клип кукуруза, сноп свијетлости, грумен земље</i> и др.) | | УОБЛИЧИВАЧКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ |
| | IV | „именица са општим значењем дијела, али дијела којем се не знају ни облик ни димензије“ (<i>дио посла, комад папира, остатак сабље, парче хљеба</i> итд.) | | ДЕОНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ |
| | V | „именице којима се означава мноштво (ипак на неки начин обликовано) бројивих предмета и појава означених именицом у генитиву“ (<i>крдо змија, гомила младића и дјевојака, група људи, војска рањеника и невољника</i> и др.) | | КОЛИЧИНСКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ (ЗБИРНИ) |
| ПИПЕР (2005Б) | I | општи фрагментаризатор (<i>део</i>) | | ДЕОНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ |
| | II | партикуларизатори (посебни фрагментаризатори) | директни (<i>два литра воде</i>) | ОСТАЛИ ТИПОВИ |
| | | | индиректни, уобличивачки | |
| садржавачки (<i>две чаше воде</i>) | | | | |
| ИВИЋ (2008А) | I | партикуларизатори директног типа (<i>парче стакла, комад меса</i>) | | ДЕОНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ (<i>део материје</i>) |
| | II | партикуларизатори индиректног типа (<i>кап воде, коцка шећера, килограм соли, ред књига</i>) | | КОЛИЧИНСКИ И УОБЛИЧИВАЧКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ |
| | III | генерички партикуларизатори (<i>врста колача, тип митраљеза, врста сугласника</i>) | | / (КЛАСИФИКАТОРИ) |
| | IV | партикуларизатор конститутивног елемента (<i>члан</i>) | | ДЕОНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ (<i>део мноштва</i>) |

Подела од које полазимо у овом истраживању није искључива. Она је, заправо, како смо видели – једна од више могућих, у зависности од полазних основа (уп. и Шипка 2019). Да је свака подела подложна ревидирању сведочи и чињеница да је М. Ивић, која је, како смо видели, у српску лингвистику увела појам и термин *партикуларизатор*, понудила два начина поделе ове лексике (уп. Ивић 1980 и Ивић 2008а). На подели приказаној у Ивић 2008а⁷³ заснива се подела у Пипер 2005б.

Како партикуларизаторска лексика у нашем језику има градијентну, прототипску структуру, коју чине типичнији и мање типични представници – грађу ћемо представити путем централних лексема. Прототипични чланови или оријентира, које ћемо издвајати у оквиру свих типова партикуларизаторске лексике, налазили би се, дакле, у центру замишљених кругова, у односу на који би остала грађа била распоређивања ближе или даље у зависности од семантичких специфичности.

1. ДЕОНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ

Деоним партикуларизаторима називамо лексеме нашег језика које пружају информацију о појединачном, одвојеном ентитету онога што је означено именицом у допуни.⁷⁴ Тај ентитет може бити двојаке природе, у складу са чим су и два типа деоних партикуларизатора – (1) оних који означавају део материје и (2) оних који именују део некаквог мноштва.

Када је реч о првом типу, то су (прото)типично именице које означавају комад издвојен (или издвојив) из некакве материје, неодређене масе (*комад стакла, парче хлеба*). Прототипични представници ове врсте деоних партикуларизатора јесу синонимне лексеме *комад, парче* и *део*. У типичном случају ови партикуларизатори служе за издвајање дела некакве материје или нечега што се концептуализује као материја (уп. *парче стакла : део текста*). Други тип деоних партикуларизатора представљају именице које означавају појединачан ентитет издвојен из скупа већег броја нечега, као у примерима типа *грло стоке, члан жирија* или *комад накита* (в. т. II, 1).

Деони партикуларизатори углавном немају количинско значење, али постоје прелазни случајеви чије се значење може одредити и као деоно и као количинско. На пример, партикуларизатор *парче* у *парче пице* или *парче торте* има и деоно и количинско значење, будући да апроксимативно одређује количину неке материје. С друге стране, лексема *парче* у *парче стакла* или *парче дрвета* има само деоно значење јер немамо податак о димензијама издвојеног дела материје означене именицом у својству допуне, али се имплицира да је реч о (о)мањем комаду те материје.

Посебан проблем у ексерпцији и разврставању грађе представља блиска семантичка природа деоних партикуларизатора (првог типа) и фрагментаризатора, те могућност да једна лексема обавља обе ове функције у одређеном значењу. Како смо у поглављу посвећеном односу појава партикуларизације и фрагментаризације већ навели (в. т. II, 2.3), основу за њихово разликовање представља значење лексеме на месту партитивне допуне у синтагми са лексемом која се разматра. Уколико таква лексема означава неку материју, лексема у функцији управног члана синтагме биће уједно и партикуларизатор и фрагментаризатор (в. *парче кифле, комад хлеба, део погаче*). Кроз анализу различитих случајева установили смо да одређена лексема може вршити обе наведене функције у још једном случају – када се лексемом *део* означава мања количина издвојена из некаквог збирног или сумативног мноштва (в. под истом т. поменуто пр. *Донео је део књига из собе, Део алата је оставио на поду*). Међутим, уколико лексема у допуни

⁷³ Реч је о трећем издању дате монографије М. Ивић.

⁷⁴ Оквирно, таквих је око триста именица у нашој грађи.

именује некакав предмет, именица чију партитивну допуну она представља биће искључиво фрагментаризатор (уп. *парче дугмета*). У даљем тексту, кроз анализу грађе, видећемо у којим још случајевима нека лексема може остваривати обе наведене функције.

Деони партикуларизатори другог наведеног типа, који се односе на издвајање појединачног из некаквог мноштва, реализују само партикуларизаторску функцију. Реч је о лексемама чије је деоно партикуларизаторско значење посебног типа (в. ниже т. 1.2) и који се не могу наћи у улози фрагментаризатора. Са граматичког аспекта, за ове партикуларизаторске лексеме карактеристична је немогућност извођења деминутивним и аугментативним суфиксима (уп. *комадић хлеба : комадић намештаја*).

У даљем тексту биће разматране све лексеме из грађе које би улазиле у круг деоних партикуларизатора наведених двају типова.

1.1. Партикуларизатори са значењем *део материје*

Партикуларизатори са значењем издвојеног дела некакве материје јављају се у споју са именицама које именују конкретну врсту материје. Поред централних чланова *комад*, *парче* и *део*, постоји већи број других лексема које су, заправо, покрајинске варијанте са истим основним значењем. Поред њих, постоји и велики број именица које означавају део који је на неки начин одређен.⁷⁵ У семантичком садржају таквих лексема налазе се, дакле, додатне компоненте у односу на прототип. Што је више таквих семантичких компонената – значење дате лексеме се више специјализује и удаљава од партикуларизаторског. И обрнуто, што је значење дате лексеме уопштеније, неодређеније, то је оно ближе типичном значењу деоних партикуларизатора.

Према семантичким својствима, деони партикуларизатори овог типа могу се поделити у неколико група, које ћемо у даљем тексту оформити концентришући грађу око типичних лексема, односно прототипични(ј)х представника сваке издвојене подгрупе. Прототипичне чланове представљају оне лексеме које своје партикуларизаторско значење реализују као примарно, фреквентн(и)је су у употреби, те се користе у опису других, мање учесталих лексема истог или сличног значења. Такве се лексеме, дакле, око прототипа распоређују у зависности од блискости њиховог значења у односу на прототипичну, централну лексему, али и у зависности од маркираности њихове употребе.

⁷⁵ Примери овог типа задавали су нам и највише проблема приликом ексцерпције грађе. Понекад није било најједноставније сврстати одређену лексему у деоне партикуларизаторе или је једноставно не уврстити у ту групу.

1.1.1. Деони партикуларизатори типа *комад*, *парче*

1.1.1.1. Лексеме које уопштено означавају део, комад некакве материје називамо *општим* или *неутралним* деоним партикуларизаторима. Прототипични представници овог партикуларизаторског типа су, како смо поменули, лексеме *комад*, *парче* и *део* (у одређеним својим значењима). Како је у литератури већ примећено (Ивић 1980: 4), деони партикуларизатори не пружају никакав прецизан податак нити о облику нити о димензијама опредмећеног појма.⁷⁶ Деони партикуларизатори општег типа пружају само податак о издвајању појединачног дела из дате целине, односно о појединачном ентитету онога што означава партитивна допуна (типа *комад стакла*, *парче хлеба*, *део дрвета*).

1.1.1.2. У разматрању семантике датог типа партикуларизатора кренућемо од наведених прототипичних деоних партикуларизатора. Погледаћемо њихова партикуларизаторска значења; уп.:

- *део* (1б) 'оно што се одвоји од неке целине, комад, парче; оно што се са другим сличним предметима саставља у неку целину', пр. Исеци је [цигерицу] на лепе делове (Поп. К. 1, 116); *део* (1г) (мн. вој.) 'снаге, поједине војне јединице у склопу неке веће оперативне целине', пр. Пристизањем наших делова на југ Кордуна, непријатељ је заустављен на линији Вељун – Цетинград (Дед. В. 2, 70); *део* (2) 'количина која се добије дељењем целине одређеним бројем' (а) 'при бројном изражавању количинских односа састојака (често са бројем 100 као вредношћу целине)', пр. Слаба пива ... имају само 1–2 дела алкохола ... У вину може понекад бити и 20 делова алкохола (Роз. 1, 29); (б) 'уз редне или основне бројеве, при чему редни број показује колико се пута узета количина садржи у целом', пр. Још рекоше, да би се у наше [вино] могло усуги трећи дија воде! (Мат. 4, 25); *део* (2в) (покр.) 'у елипси, уз бројеве два, три (ретко уз веће), при чему се подразумева дељење неке целине бројем за један већим од узетог', пр. Два дијела ту бијаше пука | јоште млади а обезубили (Њег. 7, 170); *део* (3а) 'оно што припадне неком при деоби', пр. Дај ми поштен део блага очинога (Змај 1, 395);
- *комад* (1а) 'део какве целине, део чега, парче', пр. Трговац је јагње платио комадом штофа довољним за два одела (ЕК); Застаје тек повремено и гости се, гризе, откида комаде меса (ЕК); *комад* (1б) 'одломак из текста песме, приповетке и сл.', пр. За то треба одабрати најлепше комаде из најбољих писаца (Мил. М. Ђ. 11, 35); *комад* (3а) 'једна јединица новца или један предмет оружја или чега сличног'; *комад* (3б) 'један број од више примерака неког списка, новина, часописа, књиге и др.'; *комад* (3в) 'јединка из збира или низа[,] из већег броја чега', пр. Болесници могу добити ... као додатак ... два комада јаја (Зб. зак. 33, 24). Три комада намештаја око мене од тврда су дрвета (Сек. 10, 180). Одраним тријест четрјест комади марве, па на вашар (Игњ. Ј. 2, 1);
- *парче* (1а) 'оно што се одсече, отцепи, одломи, одбије или на какав други начин одвоји од неке целине, комад, комадић', пр. Свако парче текстила могло би по овој хладноћи добро доћи (ЕК); На столици крај себе имао је и парче шећера што га је чувао већ четири дана (Р. Петровић, ЕК); У једном углу [слике] парче стакла је одавно испало (ЕК);⁷⁷ *парче* (1в) 'ограничен или на какав други начин издвојен део неког простора (комад земљишта и сл.)', пр. Наш пољопривредник ... чим се ово парче земље ослободило турског ropства ... постао [је] слободан сасвим (Матић Г. 2, 2); У висини остане да виси само уско

⁷⁶ Из тог разлога М. Ивић ове партикуларизаторе назива *партикуларизаторима директног типа* (в. III, 2.1.1.2).

⁷⁷ Речнички примери за наведено, примарно значење лексеме *парче* потврђују само њену фрагментаризаторску функцију: уп. нпр. Поврх њега [чаршафа] метне [се] четвртасто парче мушеме (Пел. 1, 218).

парче неба, безбојно и сетно (Дуч. Ј. 5, 159). Испод лука се видело, у дну видика, парче модре Дрине (Андрић 10, 36);

парче (1г) 'део уметничког дела, уметничког поступка (део текста, музичке композиције, позоришне представе и др.)', пр. Симо Матавуљ је ... дао дело које ... иде у дела из којих се секу одабрана парчад, да би се унела у „Антологије” (Цар 6, 118);

парче (2) 'појединачни предмет или комад узет из већег броја истоврсних примерака; јединка из неког скупа, из већег броја чега', пр. Поједина парчад покућства [су] од ружина дрвета (Цар 7, 7). Јуришић ... приђе орману па стаде вадити једно по једно парче своје суре официрске униформе (Вас. Д. 3, 13);

парче (7) (жарг.) '(са одредбом: лепо, дивно и сл.) лепа, примамљива женска особа', пр. Та девојка је право краљевско парче (Кецм. 3, 138).

Преглед партикуларизаторских значења именица *део*, *комад* и *парче* у РСАНУ показује како ове лексеме реализују различите типове ових значења. Поред општег деоног значења,⁷⁸ у оквиру којег функционишу као партикуларизатори и фрагментаризатори, друга значења бивају конкретизована на различите начине, зависно од изворне семантичке компоненте на којој се базира циљно значење, као и од типа ентитета који се на овај начин партикуларизује. У појединим реализацијама значење ових лексема се специјализује за један домен употребе или један појавни сегмент, па се и у дефиницијама конкретизује део нечега што се на тај начин именује – уп. нпр. значења *комад (1б)* 'одломак из текста песме, приповетке и сл.', *парче (1в)* 'ограничен или на какав други начин издвојен део неког простора (комад земљишта и сл.)', *парче (1г)* 'део уметничког дела, уметничког поступка (део текста, музичке композиције, позоришне представе и др.)' или *део (3а)* 'оно што припадне неком при деоби'. У значењима која се односе на издвојени део текста или некакве друге уметничке форме лексеме *комад* и *парче* приближавају се другој издвојеној групи деоних партикуларизатора са централном лексемом *одломак*, који су специфични по томе што се чешће јављају као фрагментаризатори (в. ниже т. 1.1.5).

У неким је пак значењима природа партикуларизаторских значења наведених лексема другачија од типичне деоне из примарног значења. Реч је, наиме, о значењима типа *комад (3б)* 'јединка из збира или низа[,] из већег броја чега' или *парче (2)* 'појединачни предмет или комад узет из већег броја истоврсних примерака; јединка из неког скупа, из већег броја чега'. Овим се значењима, како смо раније поменули, наведене лексеме сврставају у деоне партикуларизаторе другог типа – оне које означавају део некаквог мноштва. Њима се, заправо, именује појединачан ентитет из збира истоврсних или разноврсних ентитета (в. ниже т. 1.2). Лексема *део*, због примарне фрагментаризаторске природе, не развија еквивалентно значење.

1.1.1.3. Ове лексеме чине својеврсни синонимски низ, који, међутим, треба додатно одредити. Међу њима, лексема *комад* има најопштију семантику и може се рећи да је главни представник овог типа партикуларизаторске лексике и најнеутралнији партикуларизатор уопште. Лексеме *комад* и *парче* у својим основним реализацијама врше партикуларизаторску функцију, и то, како је у ранијем тексту напоменуто, у одређеној семантичкој и синтаксичкој позицији – у конструкцији са допуном у генитиву јединине: *део погаче, стакла*;⁷⁹ *комад бута, сира, меса, одеће; парче хлеба, метала* – или, ређе, у генитиву множине: *део књига*. Лексема *део*

⁷⁸ Опште деоно значење реализују и мање фреквентне, варијантне лексеме *подељак* 'део онога на што је нешто подељено' и *поделак* 'в. подељак'.

⁷⁹ Партикуларизатор *део*, због широког семантичког опсега (као и *комад*, због своје неутралне семантике), може се јавити и у колокацији са разноврсним именицама – на пример, са збирном именицом *наместај*, која својим значењем обухвата различите засебне предмете (нпр. *столицу, кревет, орман* итд.). У том случају, *део наместаја* не означава, на пример, *ногу стола* (што би могло бити означено синтагмом *део стола*) него *цели сто* као појединачан предмет у тој групи предмета коју покрива значење лексеме *наместај* (Ивић 1980: 10–11). О томе в. више у даљем тексту под т. 1.2.

пак своју партикуларизаторску функцију, према РСАНУ, остварује у секундарном значењу, веома блиском њеном основном значењу, тако да ова лексема не спада у тзв. примарне партикуларизаторе, попут лексема *комад* и *парче*.⁸⁰ Разлика међу тим значењима је у семантичкој компоненти интегралности – у основном значењу лексема *део* представља интегрални, саставни део некакве целине, а у секундарном значењу издвојиви део нечега (уп. *део слагалице : део погаче*).⁸¹ Дакле, у основи разграничења партикуларизаторских значења од непартикуларизаторских јесте опозиција *издвојиви део : саставни део*. Значење неке лексеме је партикуларизаторско уколико се њиме означава део који је одвојен, издвојен (или одвојив, издвојив) из одређене целине, док је искључиво фрагментаризаторско уколико именује саставни део неке целине. Из тог разлога, заменљивост ових лексема у непартикуларизаторским контекстима није могућа (*део тела – *комад/парче тела*).

Синонимски однос наведене три лексеме заснива се, у складу са реченим, на партикуларизаторском значењу (што може послужити и као својеврсни тест у примерима који због суженог контекста могу изазвати недоумице). Само када су ове лексеме заменљиве у контексту (а то је, управо, када имају партикуларизаторску функцију), оне се могу сматрати синонимима (уп. *парче стакла : комад стакла : део стакла*).⁸² Међутим, и кад је реч о партикуларизаторском значењу ових лексема, могућност њихове заменљивости доста је ограничена комуникативном ситуацијом (*Појео је комад меса : Појео је парче меса : *Појео је део меса*). Примећује се да је у овом низу јача синонимска веза између лексема *комад* и *парче* у односу на трећи члан, што је очекивано с обзиром на поменућу семантичку разлику.⁸³ Наведено потврђује и еквивалентност значењске структуре лексема *комад* и *парче*, с једне стране, те различитост која се у односу на њих запажа код лексеме *део*, с друге стране. Из тога следи да се лексема *део* може сматрати неправим синонимом у односу на друге две лексеме, будући да се реципроцитет значења не остварује у целој полисемичкој структури.⁸⁴

1.1.1.4. На основу семантичке компоненте *мале* (или *мање*) *величине* (дела у односу на целину из које се издваја), лексеме *комад* и *парче* развијају одговарајућа прилошка значења, на које су лексикографи у РСАНУ посебно указали граматичким упућивањем '(у прил. служби)'. Код лексеме *комад* пак забележено је и супротно прилошко значење – велике количине, које потврђује неки вид енантioseмије у семантици ове лексеме; уп. следећа значења:

- *комад (2a)* (у прил. служби) 'нешто, мало', пр. Ниже локве учинише комад кућице, гдје се настанише (Буковица, Ард., ЗНЖ 13, 201); *комад (2в)* (у прил. служби) 'много, велик број', пр. Веле, да су их одвели у Србију за таоце. Зна им и имена. Има их комад (СЛ 1918, 43/2);

⁸⁰ Необичним се чини податак да РМС бележи само једно значење ове лексеме упркос бројним значењима издвојеним у РСАНУ, чији је образац преузет и приликом њене обраде у РСЈ. Према РМС, и лексема *део* потпуно је синонимна са лексемама *комад* и *парче*, вршећи партикуларизаторску службу у свом примарном (и једином) значењу: уп. деф. 'оно што се из целине узме или на шта се целина растави, комад'.

⁸¹ Прва два значења лексеме *део*, према РСАНУ, јесу: *део (1a)* 'количина нечега мања од целога; елеменат (одељак, огранак, састојак и сл.) неке целине' и *део (1б)* 'оно што се одвоји од неке целине, комад, парче; оно што се са другим сличним предметима саставља у неку целину'.

⁸² Шмељов (1973: 118) наводи да је најбољи показатељ синонимског односа међу лексемама тај што се оне дефинишу једна преко друге. Такав је случај и код наведених лексема: *део (1в)* 'оно што се одвоји од неке целине, комад, парче; оно што се са другим сличним предметима саставља у неку целину'; *комад (1a)* 'део какве целине, део чега, парче'; и *парче (1a)* 'оно што се одсече, отцепи, одломи, одбије или на какав други начин одвоји од неке целине, комад, комадић'.

⁸³ На опозицији *саставни – издвојени део* заснивају се и прва два значења лексеме *парче*, с тим што је код ове лексеме, за разлику од лексеме *део*, примарније партикуларизаторско значење: уп. *парче (1a)* 'оно што се одсече, отцепи, одломи, одбије или на какав други начин одвоји од неке целине, комад, комадић' и *парче (1б)* 'саставни део, елеменат неке целине, оно што са другим сличним елементима чини неку целину'.

⁸⁴ О неправом синонимији и синонимији уопште в. Драгићевић 2010: 244–264.

- *парче* (4) (експр.) (у прил. служби, са допуном у ген. јд.) 'нешто мало', пр. Он ми отвори врата и таки сам познао ... колко је гуцнуло то моје парче слуге (Змај 1866, 127). „И то ти је [игуман] парче турске улицице!” дода Милета (Игњ. Ј. 3, 190). Она би волела поћи ма за какво парче писарчића, нег' ма за каквог занатлију (И. 8, 176). Како би било [драги мој Јоцо] да даш парче напомене? (Мат., Грч. Ј. 2, 151). До подне скрпио је парче колибе од суха дрвета, тамо је плакао, молио се и заливао га (Шапч. 11, 224). Адвокатура је за свакога ... имала по нешто: парче ока и парче лорњона ... она је са свима знала да дође у додир, на виспрен начин (Вин. 9, 199).

Разлог за енантосемичко разилажење прилошких значења лексеме *комад* видимо у различитим мотивационим семама полазног садржаја, експлицираним или неексплицираним. Наиме, будући да *комад* означава део мањи од целине, та сема *мале величине* мотивише развој значења *нешто*, *мало*, као и код лексеме *парче*. Међутим, како је код лексеме *комад* имплицитно у семантичком садржају присутна и сема (*нешто*) *веће величине* (уп. пр. У торби је понео кришку хлеба : У торби је понео парче хлеба : У торби је понео комад хлеба), отвара се могућност и за развој супротног прилошког значења.

1.1.1.5. Ова се потоња сема – *веће величине* – имплицира и у одређеним контекстима којима се илуструје основно, деоно, партикуларизаторско значење лексеме *комад*. Она може бити додатно наглашена употребом придева *добар*; уп. примере из електронских извора:

- Показах му све што сам имао и рекох му да ћу му дати све то за добар комад круха и меса или било какве друге хране, јер сам изгладнио (Д. Киш, ЕК); Добар комад меса нема премца када је у питању конкретан ручак! (Инт.);
- Тако су намењени ољуштен памук и клупка конаца, комади воска и смоле; замешени уруку; шкољке, наушнице и огрлице [...] читави лонци и комади керамике (ЕК); Тек кад дечак изнесе комад сланине и баца га пред пса, овај се опрезно примаче и омириса храну (ЕК).

Са поменутом имплицитном семом основног значења лексеме *комад* у вези је и развој секундарног значења *комад* (5a), које бележи РСАНУ; уп.:

- *комад* (5a) 'поодмакло доба (ноћи, дана), доба кад је већ протекао знатан део какве временске јединице', пр. У комад ноћи врати се дома с пазара (НПр Врч. 5, 210). У комад тихе и тамне ... ноћи плану ... појата (И., 98). Тек у комад ноћи вратио се и легао на починак (Буд. 2, 165).

Ово значење, ограничено на ППК у + *комад ноћи*, односи се на већи, дужи временски период ноћи чији је истек обележен одређеном активношћу.

1.1.1.6. Сема (*веће*) *величине* може се активирати и онда када се жели дати позитивна оцена о нечему. Примери коју би потврђивали овакво значење одлика су разговорног стила, с компонентом вулгарности, и не бележе се у постојећим речницима српског језика под одредницом *комад*. Ипак, пажњу привлаче из угла семантичке активације имплицитних сема основног семантичког садржаја дате лексеме; уп. интернетске пр.:

- „Ма комад жене у сваком смислу”, био је један од комплимената за њену витку линију (Инт.); Погледом га сасијечем да га подсетим како сам прошао са последњим пристојним комадом жене (Инт.); Увијек сам се чудило каквих ликова има а да су се успјели оженили, притом још и са добрим комадом жене (Инт.); Коначно да нас не бомбардују анорексичним моделима већ правим комадом жене (Инт.).⁸⁵

⁸⁵ Употреба овог типа може се уопштити и на друге случајеве, када је реч о неживим ентитетима: уп. пр. Не треба вам, као некад у Застави, веза да добијете добар „комад” аутомобила (Инт.).

Пандан овом значењу налази се и у семантичкој структури синонимне лексеме *парче*. Ово значење забележено је у РСАНУ и маркирано као жаргонско; уп.:

- *парче* (7) (жарг.) '(са одредбом: лепо, дивно и сл.) лепа, примамљива женска особа', пр. Та девојка је право краљевско парче (Кецм. 3, 138).

Напоменућемо и то да код лексема *комад* и *парче*, а посебно код првонаведене, у датим значењима запажа одређен степен амбивалентности. Док се са једне стране, када жену назовемо *комадом* или *парчетом*, истиче позитивна маркираност појаве, што се може довести у везу са општом метафором квантитета – ВЕЛИКО ЈЕ ВРЕДНО (в. нпр. Вељковић Станковић 2018: 215–216; 2019: 31), с друге стране се уочава и извештан степен детериорације, унижавања будући да се људско биће непосредно доводи у везу са типичним објектом партикуларизовања из примарног значења (уп. *комад жене* : *комад меса*) (уп. и Баранова 2016: 96). У таквим значењима пак ове лексеме не обављају типичну партикуларизаторску функцију.

1.1.1.7. Имплицитно присутна семантичка компонента *веће количине* код лексеме *комад* вероватно је и узрок томе што се, међу наведеним општим деоним партикуларизаторима, једино код ње отвара могућност за реализовање истоветног партикуларизаторског значења код аугментативне изведенице (в. *комадешка* и *комадина* ниже). Код друге две лексеме се ова могућност не остварује, управо из поменутог разлога. Са друге стране, на основу примарне семантике, деминутивне изведенице све три лексеме врше одговарајућу партикуларизаторску функцију; уп.:

- *делић* 'дем. и хип. од део', пр. То је малени делић ... њенога живота (Мил. М. Ђ. 35, 275). Говорник је делићем ока опазио да и лица научника постају топла (Макс. Д. 1, 92); *делићак* 'дем. и хип. од део и делић', пр. Нема пара којима би се платио и делићак овог блага (Цвијан. 1, 125); *делчић* (нераспр.) 'дем. од део', пр. Кад су дјеца пој'ла, свако свој делчић стадоше још тражити (НПР Корд., ГлЕМ 1936, 169);
- *комадак* 'дем. од комад', пр. Своју штету коликогођ њ накнадити другијемъ коматкомъ землѣ у близости својој! (Сар. 7, 70); *комадељак* 'дем. и хип. од комад', пр. Сељани [би] покатакд ... послали [избеглицама] комадељак меса (Десн. 2, 198); *комадићак* 'дем. и хип. од комад и комадић', пр. Звонко ју је сваки дан комадићак пута пратио (Киш 1, 67). *комадичак* 'дем. и хип. од комад', пр. Гледајући у задњи комадичак меса, понови гласом као да наравно продужује непрекинуто приповједање (Стипч. 1, 126). Ниже куће бијаше комадичак земље (ЗББХ, 177); АЛИ И: *комадешка* 'аугм. од комад', пр. Дограби дубоком варјачом неколико комада меса из њега, те их са великим комадешкама леба подели међу своје циганчиће (Јакш. Ђ. 7, 321). Мали сељачићи [су] уносили заједно са ... комадешкама проје и грубе бундеваре (Петр. В., СКГл НС 19, 483). Ону грдну комадешку простога хлеба стрпала је у ... руке Ђована Батиста (Вин. 4, 16). *комадина* 'аугм. од комад', пр. Гледам како нестају боце с вином, комадине меса и круха (Јелић В. 2, 41); *комадесница* (необ.) 'аугм. од комад', пр. Секретар тутну преда њ комадесницу пите (Кулен., КН 1948, 29/4);⁸⁶

⁸⁶ И покрајинска варијанта лексеме *комад* остварује своју партикуларизаторску функцију, што у свом основном значењу, што путем значења деминутивних и аугментативних изведеница: уп. *комат* (1) (покр.) 'в. комад', пр. Ја му дадох комат земље црне (НП Вук 2, 14); *коматина* 'аугм. и пеј. од комат, комадина', пр. Неки не знају зашто су им [руке], до да привате коматину 'љеба, кад им је ко пружи (Лоп. Н. 2, 102); *коматић* 'дем. од комат', пр. Спузе им лов између ганца, као коматић леда између прста (Миљ. 4, 130).

- *парченце* 'дем. и хип. од парче', пр. Она јој одломи парченце погаче (НПр Вук, 169). Он се осећао најништавнији од свега што су његове очи гледале, па чак и од једног парченцета жуте хартије, које је поветарац клатио на земљи (Доман. 6, 18). То беше она, којој је он негда поклатио парченце земље (Лаз. Л. 2, 10);
парчетић (неуб.) 'дем. од парче', пр. Мајка истога детета кад се причешћује ту уложи три мала парчетића причешћа и опет ушије (Миодр. 4, 89);
парчић 'дем. од парче (1а)', пр. Могао сам да их видим како се враћају преко оштрих стена, остављајући кржаве нокте и парчиће сукна за собом (Стев. В. 1, 207).

1.1.1.8. Још једна битна карактеристика (прото)типичних деоних партикуларизатора јесте да се они често јављају у дефиницијама значења других лексема истог типа у виду хиперонимске лексеме, што ћемо у даљем тексту приметити код свих издвојених подтипова деоне партикуларизаторске лексике.⁸⁷ Овај податак у складу је са чињеницом да се лексеме које остварују функцију партикуларизатора одликују специфичном садржином партикуларизаторских значења, у којима је архисема сасвим неодређена и апстрактна. Тако се код највећег броја деоних партикуларизатора архисема може формулисати, заправо, путем централних представника ове лексичко-семантичке групе и одредити као *комад*, *парче* (уобичајено некакве материје). Разлог за то лежи у чињеници што су ове лексеме семантички најнеутралније у смислу партикуларизовања.⁸⁸ Значење партикуларизатора овог типа се даље конкретизује у споју са другом лексемом, чиме се „опредмеђује” издвојени део неке материје и пружа информација о његовим материјалним својствима.

Знатан број – пре свега територијално, ређе и временски – обележених лексема реализује опште значење дела, комада нечега; в. следеће:

- *бокун* (покр.) 'парче, комад, залагај; уп. бокема', пр. Ја сам му одмах писао да чува онај бокун крува (Котор, Поповић В., Вук 18, 281). Оставе и „бокун” (комад) божићњег бадњака због гусјеница (Нак. 2, 321);
бокунџ (1) (покр.) 'дем. од бокун', пр. Извади један бокунџ крува, и даде га цареву сину (НПр Вук, 116). Изнесу у једном вагану гриз с малим бокунџима мяса (Котор, Поповић В., Вук 18, 70);
- *волат* (2) (покр.) 'комад, парче', пр. Стари ћаћа полић вина, | А стара мама волат крува [дају о Божићу полазнику] (НП, Чајк. 3, 200);
- *крпат* (1) (покр.) 'комад, део; уп. крпа (4а)';
- *кус* (2а) (покр.) 'уопште део какве целине, комад, парче', пр. Трновит је био пут да добију кору хлеба и кус земље (Мал 1, 126);
- *лапат* (1в) (покр.) 'уопште комад, парче';
лапатак (1) 'дем. од лапат (1)', пр. Порезо се је; виси му лапатак коже (Дубровник, Будм., РЈА);
- *лих* (покр.) 'један комад', пр. Сваки носи зембиљ преко рамена, а у руци по лик, по два, великијех шаренијех свијећа (Бесаровић Н., БВ 1888, 36);
- *печа* (1а) (заст. и покр.) 'комад, парче (нечега)', пр. Печа злата некована (Дан. Ђ. 11, 94). Осталим женскијем у кући, колико их има, даду сви по печу сапуна (Врч. 5, 69). Доваљали му на гроб велику печу камена (Змај 4). Ево ти вијорин, па ... купи печу сапуна у моје таште (Мат. 13, 341);
печица (1) 'дем. од печа¹ (1, 2, 46)';

⁸⁷ Због поменуто неодређености семантичког садржаја, ове се лексеме као најопштије неретко јављају у описима лексема које представљају не само деоне, већ и друге типове партикуларизатора.

⁸⁸ Ова појава обрнуто је пропорционална појави инкапсулације – што је лексема-партикуларизатор неутралније семантике, то је ограниченија њена способност инкапсулације, али је већи степен њене граматикализације (в. т. III, 2.3).

поделац (*a*) (покр.) 'мањи део нечега, делић, комадић', пр. Крмарици дио и подјелац (Лика, Арс.);

- *чест* (заст.) 'в. део; уп. част²'; *честица* (*1a*) 'дем. од чест², делић, мрвица';
- *шкрња* (*1*) (покр.) 'мало парче, комадић', пр. Одвале од њега [сира] једну шкрњу колико нокат и са тим смоче ... по пола сата (Ђон. Ј., РМС).

Други део маркиране лексике овог типа има нешто одређеније значење од претходно наведених лексема. Њихов дистрибуциони потенцијал уобичајено је ужи, јер се везују за одређени објекат партикуларизовања, што се назначава и приликом њиховог лексикографског описа; в. следеће лексеме:

- *гулумаћ* (покр.) 'повеће, округло парче хлеба; повелик залогај';
- *дуса* (*a*) (покр.) 'велики комад нечега, бусен, грудa и сл.', пр. Са борова сваљују се дусе [снега] и тупо ударају пред ноге (Јанк. Р. 1, 37). Даде ми оволику једну дусу сира (Вучитрн, Ел. Г. 1). (Левач и Темнић, Миј. С. 1);
дуса (*б*) (покр.) 'комад слабо испеченог хлеба', пр. Дуса је стврднута средина хлеба која није добро печена (Пљевља, Руж. У.). Дуса је комад непеченог хлеба (Јасеница, Павл. Јер. 1);
- *дусаћ* (покр.) 'овећи комад, грудa; уп. дуса¹ (Вучитрн, Ел. Г. 1)';
- *крпа* (*4в*) (покр.) '(обично са додатком: сланине) овећи комад сланине (обично са хрбата)', пр. Опazi у свога газде неколке крпе сланине на тавану (НПр, БВ 1886, 172). Он је прави звекан ... побјегао је из манастира, с крпом сланине, а за свеца није имао ни бриге! (Поповић В., Вук 18, 269);
- *кртић* (*1*) (покр.) 'комадић, парченце';
- *локва*² (заст. покр.) 'в. локма (*1б*)', пр. Дај, ашчија, једну локву меса (Вук, Рј.);
- *локма* (*б*) (покр.) 'комад куваног или печеног меса; уп. локва²', пр. Харам локме не једи (Кап., РЈА);
- *обрусак* (*a*) (покр.) 'парче, комад (хлеба или чега другог)';
- *одусина* (покр.) 'велики комад, комадешка хлеба', пр. Метну преда њга једну одусину ... те се поштено наеде (Станић Мил. 4);
- *офук* (*1*) (покр.) 'овећи комад хлеба', пр. Мого си узет офук сува љеба, | па присмакат на ону ћумасту главицу (Бећ. М. 2, 20);
- *пај* (*1a*) (покр.) 'део (обично зараде, плена, добитка и сл.)', пр. Туде беже шићар разд'јелио, | На мртвога по два паја даје (НП, Бугојно, Сулејмановић-Деспотовић О., БВ 1898, 340). Од двојице ловаца нпр. један убије нешто, други ништа. По познатом ловачком резону, дужан је овај ономе дати дио (пај) (сар. крај, Виш.);
- *параман* (*3*) (покр.) 'комад, парче хлеба (или неког другог јела)', пр. Оволики му параман леба даде (Ел. Г. 4). Кад смо били деца, узнемо параман леба и само то јемо кад смо гладни (Марк. Миодр. 1). Одвали читав параман сланине (Хомоље, Борис.);
параманче (покр.) 'дем. од параман', пр. Донеја му туј на дете ники параманчики (Жугић Р. 2). Није тео да је, узо је само параманче месо (Марк. Миодр. 1);
- *пашајица* (*1a*) (покр.) 'дужи тракасти комад меса, сланине или рибе; уп. паша⁵; ⁸⁹
- *подвојак* (*2*) (покр.) 'део издвојен из неке целине (свежња, везе, снопа, руковети и сл.)', пр. Подвојак је део од јединице: од снопа пшенице, кукурузовине; од ручице конопље, лана (Жупа, Милић); итд.

Када је реч о конкретизовању објекта партикуларизовања, највише покрајинизама овог типа, како можемо приметити, користи се да именује некакав комад хлеба (в. *гулумаћ*, *одусина*, *офук*, *параман*) – што не чуди ако се са лингвокултуролошког становишта посматра значај хлеба у прехрани и његова симболика (уп. и израз *хлеб насушни*). Други важни објекат

⁸⁹ Ова лексема развија и секундарно деоно значење општијег типа: уп. *пашајица* (*1б*) 'уопште узак дужи комад'.

партикуларизовања, како се већ кроз овај сегмент излагања показало, јесте *месо* или некакав месни производ (уп. *крпа, локма, пашијица*).⁹⁰ Једино се код лексеме *подвојак* разликује врста појма који се партикуларизује. У семантичком садржају наведених лексема, поред семе која се односи на уобичајени објекат партикуларизовања, јавља се и семантичка компонента величине (уп. *гулумаћ, дуса, крпа, кртић, офук*).

Код мање групе лексема из грађе, од којих су неке и регионално маркиране, навођење објеката партикуларизовања у оквиру дефиниције је обавезно, јер је реч о тачно одређеном комаду – *комаду дрвета*. Из тог се разлога, дакле – због суженог дистрибуционог потенцијала и тачно одређене семантичке спојивости са другим лексемама, ове лексеме често самостално користе у функцији партикуларизатора, без изреченог објекта партикуларизовања, како се он већ садржи у њиховој семантици; в.:

- *палица (б)* (покр.) 'парче, одрезак дрвета за ложење, цепаница', пр. Молим те Ефендум! пошто ме објесите дарујте ми ова вјешала да понесем кући мојој доброј жени Ђурђи, јер је осванула у кући су троје дјецe без једне палице дрва (НПр Врч. 3, 133). Ханума замркла је тога дана без иједне палице дрва (Нев. 2, 87);
- *паља (б)* (покр.) 'комадић, цепка дрвета', пр. Задјела се је себру паља за зуб (НПосл, Дан. Ђ. 11, 154).
- *цепаница (1)* 'комрад, део расцепљеног дрвета', пр. Прође замало цео град, носећи у руци једну цепаницу дрва, да би заложила ватру у разрушеној сали (ЕК);
- *цепка* 'танки комад дрвета добивен цепањем већег комада дрвета', пр. Ко ће знати од какве је невоље ту живела као курјак, без цепке дрвета зимус (И. Секулић, АСК).⁹¹

Творбено се наведене лексеме везују за глаголе у вези са радњама карактеристичним за сам објекат партикуларизовања – *палити* и *цепати*. У семантичком се садржају ових лексема-партикуларизатора осим хиперонима (*комрад*) и одређеног објекта партикуларизовања (*дрвета*), јављају и додатне семантичке компоненте, које се односе на намену (в. *палица (б)* (покр.) 'парче, одрезак дрвета за ложење, цепаница') или на порекло тако именованог комада дрвета (уп. *цепка* 'танки комад дрвета добивен цепањем већег комада дрвета'). Додатним семантичким компонентама се ове лексеме удаљују од прототипа, оличеног у партикуларизаторима *комрад* и *парче*.⁹²

Поменућемо и одређен број лексема друкчије примарне семантике које развијају секундарна партикуларизаторска значења деоног типа. Оне су или истог значења као прототипичне лексеме, што се изражава синонимским начином дефинисања (в. *оделак, труп*), или имају додатну семантичку компоненту која се односи на величину (в. *блок, громада, пахуља*); уп. следеће одреднице:

⁹⁰ Исти објекти партикуларизовања – *хлеб* и *месо* – јављају се као прототипични за групу деоних партикуларизатора типа *кришка* (в. ниже).

⁹¹ Сличног су значења и истокоренске лексеме: *огарица* (покр.) 'комрад недогорелог, запаљеног или угашеног дрвета, угарак', пр. У тај пар бљесну жива огарица кроз шаш (Торд. Н., Р. МС–МХ); *огорак (б)* 'комрад, парче запаљеног дрвета, главња'; *огорелак* 'в. огорак (а)', пр. Привуче огорелке околу. Мало продува. Навали дим, поче пуцкрати грање. Плану (Гађиновић В., ЗК 5, 8); *поздерка (1)* (покр.) 'ситан део (нпр. цепка) који отпадне при преради конопље или лана', пр. Упала му поздерка у око (Вук, Рј.). У наведеним примерима пак није потврђена њихова партикуларизаторска служба.

⁹² Значење блиско партикуларизаторском, које би се такође могло сматрати крајње периферним, реализује и лексема *домерак* 'оно што се при мерењу додаје да би се добила тражена мера, комадић, парченце (обично меса, кости и сл.)', пр. На оку говеђине може се и по закону дати 25 драма домерка (Јед. 1873, 375); Одсеци ми лепо парче, а батали те домерка (Шабач, Милинк.).

- *блок (1a)* 'велики, масиван комад нечега (стене, метала, леда и др.)', пр. Указа се унутрашњост бријега од наслага шкриљевца и косих блокова живца камена (Андрић 3, 82);⁹³
- *громада (1б)* 'велики комад (стене, камена и сл.)',⁹⁴ пр. Ђуро се попео уза стрму плећиницу пуну кржљавих осамљених глогова и распуцаних громада кречњака (Ћоп. 1, 104);
- *оделак (б)* 'део, комад, парче', пр. Ја се не ћу китит' цвећем, | Већ га кидам на оделке (Змај 1, 75);
- *пахуља (3а)* 'ситан део, комадић нечега; честица', пр. Изви се и растури Мелентијеве траве по испљуваном поду, који је био прошаран безбројним пахуљама раздераних хартија (Ћоп. С. 11, 358). Атику заграђиваху висока брда ... Била су мраморно-бела и с њих су се круниле крупне пахуље беле, умируће земље (Пек. Б. 12, 430); *пахуља (1а)* 'ситна кристаласта честица снега', пр. Поче да снијежи изријетка и у крупним пахуљама (Ћоп. 12, 697). Гледам одушевљено ... како пада [снег] у густим пахуљама, бјелином покривајући град (Селим. 3, 275); *пахуљица (1)* 'дем. од пахуља; пахуља', пр. Држало ме то мутно расположење и кад сам изашао на сокак, у сив кишни дан, прошаран мокрим пахуљицама снијега (Селим. 5, 312). Нарочито се мора филтрисати овакво вино пре разливања у флаше, да би се из њега уклониле и последње пахуљице плаве мутнежи (Ранк. Б. 1, 191);
- *пласа (2а)* 'повећи комад, парче', пр. Марија и Ана посје даше, па чекаху да домаћин изреже оне двије пласе печене говедине, што већ окорјеше на сред стола (Мат. 12, 59); итд.
- *попечак (2)* 'уопште комад, печа', пр. Исјекли га Турци ... све на попечке (Буд. 1, РМС);
- *труп (7)* 'део, комад', пр. Робе роба, а сијеку главе. Не сијеку кâ што се сијече, но сијеку на четири трупа (НП Вук, РМС).

Сему велике величине, како примећујемо, имају лексеме које служе партикуларизовању нечега чврстог, постојаног (попут *стене* или *камена*), док се семом мале величине одликују пре свега именице које ступају у везу са лексемама које именују мекшу, растреситију материју. На примеру лексеме *пахуља* лепо се одсликава како семантика лексеме-партикуларизатора „привлачи” именицу одређене семантике на месту партитивне допуне (в. пр. *пахуље облачка*, *пахуље раздераних хартија*). У наведеном се низу код појединих лексема као секундарна информација, у загради, наводи и типичан објекат партикуларизовања (в. *блок*, *громада*).

1.1.1.9. На крају ћемо, успутно, поменути и случај лексеме *парампарче*. Ова именица, иначе турског порекла, сасвим је обична у језичкој употреби. Иако би се, на први поглед, могло претпоставити да је, као и именица *парче* у њеној основи, ова лексема партикуларизатор, именица *парампарче* је другачије природе. И семантички и синтаксички, ова се лексема потпуно разликује од партикуларизатора *парче*. Значењски, могло би се говорити о некој врсти плеонастичке сложенице у којој оба саставна дела носе исто значење (*комадић*); уп. ове одреднице у речнику А. Шкаљића (1966: под датим одредницама):

paramparče i paramparče, zb. im. **paramparčad** (tur.-pers.) *sitni komadići, mali djelići*; каже се: »удари čašom o pod i ona ode u paramparčad«.

< tur. *param parča, parim parča* < tur. *param, pirim* »komadić« i pers. *pārče*, v. *parče*.

parče n (pers.) *komad; komadić, djelić*.

< tur. *parča* < pers. *pārče*.

V. *parčati, isparčati, rasparčati*.

⁹³ Путем лексеме *блок* дефинише се и покрајинска лексема *вал*, која, судећи према речничкој потврди, може такође реализовати партикуларизаторску службу: уп. *вал* (покр.) 'стена, блок; уп. ваље², вао²', пр. [Зидови куће] су били од огромних валова грубо отесаног камења (СТИЈЕНСКИ Р., СТВ. 1948, 120).

⁹⁴ Исто значење реализује и покрајинска варијанта: в. *громада (1а)* (покр.) 'в. громада (1, 2)', пр. Одмах испод ње [механе] читава је громада сињца камена, што га је снела вода (ДАЧ. Ж. 2, 51). Чисту воду из снежника пио сам у Црној Гори, кад се из громаде снега извуче рипа снега ... и изложи сунцу, да се снег отопи (ЖУЈ. 6, 110).

Идући за наведеним, могли бисмо реченицу *Разбио је чашу у парампарчад* условно парафразирати као *Разбио је чашу у „комадиће комадића”*. Дакле, у овој сложеници творбом је постигнута интензификација значења, које би се могло описати као *пуно малих, ситних делова, комадића*. Даље, семантика ове сложенице имплицира да није реч о било каквим комадићима – већ првенствено о ситним деловима нечега разбијеног, поломљеног и сл. Таква семантика ове лексеме утиче на семантички опсег глагола с којима се употребљава. Он је веома сужен и ограничен је на глаголе деструкције или глаголе промене стања, попут *разбити*, *(по)ломити*, *(ис)цепати* и др. Осим ограниченог дистрибуционог потенцијала, овој именици својствена је и употреба у одређеном типу ППК: *на + акузатив* или *у + акузатив*;⁹⁵ уп.:

парампарче и **парампарче**, -ета с (супл. мн. парампарчад, некњ. парампарчета и парампарчићи)⁹⁶ (дијал. паранпарче, парапарче) (тур. paramparça) (обично у изразу: *разбити (се)*, *сломити (се)*, *исцепати (се)* и сл. на (у) парампарчад, на (у) парампарче) *ситан део, комадић нечега*. — Узе онај табак и исцепа у парампарче (Весел. 8, 42). Димије и кошуља на њој били су поцепани аскерским шакама у парампарчад (Андрић 14, 49). Исећу те све на паранпарче! (Борј.). Разби се тестија у парампарчиће (круш. крај, Бож. К.). фиг. Умало да се нису и народно јединство и цела Југославија распрсли на парампарче, пре него што је до ње дошло (НЕ 11, 259).

Како семантика ове лексеме показује, она се јавља искључиво као фрагментаризатор, будући да је објекат деструкције примарно некакав ломљив предмет, а затим и све што се усмереним деловањем силе може одвојити, скрхати или на други начин деформисати – што није карактеристично за материју.

1.1.2. Деони партикуларизатори типа *кришка*

1.1.2.1. Деони партикуларизатори који се окупљају око централног члана *кришка* представљају, такође, делове издвојене из некакве целине, али на одређени начин – уобичајено сечењем, одсецањем. Такве се лексеме углавном везују за партикуларизовање материје, и то првенствено за домен прехрамбених производа.

- *кришка (1а)* ’одсечени мањи комад, део нечега чврстог (обично онога што служи као храна)’, пр. Крижамо ловачким ножем кришку по кришку круха (Анђел. 2, 20). Тако, сада једну кришку шунке, – нареди ... Жак (Ђорђ. М. 1, 161);
- *кришкица* ’в. кришчица’, пр. Има оштар мали ножић, па може да одрезује фине танке кришкице хлеба (Петр. Е. 1, 57);
- *кришчина* ’аугм. и пеј. од кришка’, пр. Замолим [је] да ми даде прохе. Колико беше на ме срдита, оде те донесе грдну кришчину (Шапч. 11, 347);
- *кришчица* ’дем. од кришка’, пр. Цију, мију, да растеш. Казала некаква жена дајући пасторчету танку кришчицу хлеба (НПосл Вук, 434). Ђакон је спуштао по две по три кришчице освећеног хлеба у ... испружене руке (Сек. 1, 102). Он им рече да се нада да током времена осигура својој жени корицу хлеба и кришчицу сира (Вин. 4, 594).

⁹⁵ Са становишта савременог српског језика, конструкција *у + парампарчад* показује се као најфреквентнија у употреби. Конструкција *у + парампарче* јавља се у ЕК само пет пута, а конструкција са збирном именицом (*у + парампарчад*) забележена је 165 пута у овом корпусу.

⁹⁶ Код множинског облика *парампарчићи*, који је у РСАНУ обележен као некњижевни облик, деминутивни суфикс *-ић* уноси додатно значење уситњавања делова нечега разбијеног, па се интензификација израза неретко постиже конструкцијом са овим обликом: в. пр. Са овом свадбом та би се биографија разбила неповратно у парампарчиће, као скупочена венецијанска чаша (Инт.); Храст се рашчеврну на двоје–троје, карлице попуцаше у парампарчиће (Инт.); Прште порцулан у парампарчиће, а ловци одједном ућуташе ко заливени (Д. Ерић, Инт.);

1.1.2.2. Поред прототипичне лексеме *кришка*, синонимно се користи и општеупотребне лексеме *режањ* и *инита*. У истом се значењу бележе и нешто мање фреквентне, углавном покрајинске лексеме.⁹⁷ У опису свих ових лексема користи се као синонимна лексема *кришка*; уп. следеће одреднице:

- *вета* (покр.) 'комад, кришка', пр. Даде свијема по вету хљеба и сира (ЦГ, Шоћ). Метни ми у торбу вету крува и главицу лука (Бос. Грахово, Билб. 2);
- *паламар* (3) (покр.) 'велики комад, режањ, кришка' (а) 'сира', пр. Не шћек да свраћам у кућу, а жена изнесе те ми даде комад љеба и велики паламар сира (Златибор, Смиљ. Н.); (б) 'сланине, меса', пр. Он отсеко толичачки паламар сланине па побего! (Драгачево, Ков. Р.);
- *плошка* (1а) (покр.) 'пљоснати комад нечега, кришка, режањ', пр. Јела реже танке плошке [круха], да завара дијете (Михољ. 1, 41). Јели су [артисти] огромне пржене одреске, свињске котлете, кришке сланине ... огромне плошке пржене шунке и хрпе пшеничних крушчића (Реп. 1957, 2–3/23).
- *режањ* (1) 'комад нечега одрезан, одсечен или изрезан из какве целине, кришка', пр. Секао [је] роткву и сад је ... солио сваки режањ (Срем., РМС);
- *транша* (1) (фр.) 'кришка, режањ, део (хлеба, меса)';
- *инит/инита* (1) (нем. варв.) 'одсечен тањи комад нечега, кришка, одрезак: ~ хлеба, ~ сланине'.⁹⁸

Типични објекти партикуларизовања, како се види на основу примера основног, партикуларизаторског значења централне лексеме *кришка*, али и других наведених лексема – јесу *хлеб* и, нешто ређе, *месо* (те месни производи – уп. *транша меса* и *кришка шунке*, *паламар сланине*). Податак о томе наводи се код лексеме *транша*, у загради у оквиру дефиниције основног значења, и код лексеме *инита*, у виду типичних синтагми након основног дела дефиниције. Лексема *режањ* дефинише се уопштеније, што је у складу са њеним статусом типичнијег представника деоних партикуларизатора.

1.1.2.3. Неколико лексема овог типа специјализује своје значење у смислу везаности за одређени објекат партикуларизовања. У првом случају, реч је о истокоренским именицама које означавају одсечен или одломљен крајњи део хлеба или каквог хлебастог производа; в. следеће:

- *крајка* (1) 'комад, кришка (хлеба, пецива и сл.) одсечен или одломљен с краја, окрајак', пр. Пошли су од силе, боси и голи ... и моле ... за крајку хлеба (Ћос. Д. 1, 153). Инжењер је ... јео крајку врућег пшеничног хлеба (Макс. Р. 1, 34);
- *окрајак* (1а) 'парче, комад (хлеба, пецива и сл.) одсечен или одломљен с краја, крајка', пр. Салко узе окрајак векне (Богић 1, 5). Одломио он један окрајак круха (Павич. 2, 69); *окрајак* (1б) 'уопште парче, комад неког јела, прехрамбене намирнице узет с краја', пр. Маши се вреће ... Развеза је и нађе у њој неколико још крвавих окрајака меса, чије му је порекло било нејасно (Пек. Б. 12, 431);
- *окрајка* (покр.) 'в. окрајак (1а, б, 2а)', пр. И сланине донеси, — наређује домаћин, — и мало сува језика, и једну окрајку леба (Срем. 11, 19); *окрајчић* 'дем. од окрајак, крајичак', пр. Висока тријем-капија, кроз коју ... назиреш окрајчић неба (Цар 1, 18).⁹⁹

⁹⁷ Покрајинска лексема *лиштра*, за разлику од свих лексема типа *кришка*, јавља се, према речничким потврдама, у ограниченом броју колокација: в. *лиштра* (2) (покр.) 'одсечен, одрезан комад, парче нечега', пр. Дај ми лиштру сапуња, лоја (Бос. Грахово, Билб. 2); *лиштрица* (покр.) 'дем. од лиштра; уп. лиштра (2)', пр. Лиштрица је врло танко одрезан комадић меса, сланине, сира или др. (Хрв., Кос.). Остала само лиштрица сапуна (Бос. Грахово, Билб. 2).

⁹⁸ У грађи се јавља још једна покрајинска лексема која реализује значење овог типа. Она, међутим, за разлику од наведених лексема, има и додатну семантичку компоненту – реч је о кришци хлеба нарочитог облика: уп. *кунац* (3) (покр.) 'комад, кришка хлеба нарочитог облика; кришка препеченог хлеба, двопек', пр. „Дај сиромаху кунац круха“ (Дубровник, Будм., РЈА). Ех, ко бег [бих вечерао]! Боба и кунац бешкота (Војн. И., Р. МС–МХ).

У другом случају реч је о групи девербатива изведених од „глагола сечења” (уп. нпр. Левин 1993: 156–157). Значење ових девербативних именица, што се и у лексикографским поступцима њихове обраде фино бележи, садржи и семантичке компоненте начина настанка тако именованих делова: в. нпр. *исечак* (1а) ’оно што је исечено, одсечени део, комадић нечега’, или *одрезак* (1а) ’део који је одрезивањем, одсецањем одвојен од целине, комад, парче (нечега)’, и др. Ове се лексеме уобичајено везују за други поменути објекат партикуларизовања – *месо* (и производи од меса) или, ређе, за неки други објекат који се уобичајено сече (в. нпр. *одрезина папира*, *одрезак листа*, *острижак косе* или *острижак хартије*); уп. следеће девербативе:

- *исек* (1) ’исечени комад нечега’, пр. Вираху [из бисага] повјесма, кртоле ... чак и велики исјек почађале сланине (Бож. Г. 7, 152);
- *исечак* (1а) ’оно што је исечено, одсечени део, комадић нечега’, пр. Ако метнемо исечке сиве хартије на подлоге разне боје, онда нам сви исечци изгледају разно осветљени (Пиј. Д. 1, 51). [Испитује се]: Воће сирово и суво (суви исечци од јабуке, крушке, шљиве ...) (Зб. зак. 25, 92);
- *нарезак* (1б) ’танко одсечени, одрезани комад меса, одрезак’, пр. Млади гроф [је] неколико омашних нарезака бутине увалио на свој тањир (Том. Е. 4, 45);
- *обрезак* (1) ’обрезани, одсечени део, одрезак’;
- *одрезак* (1а) ’део који је одрезивањем, одсецањем одвојен од целине, комад, парче (нечега)’, пр. Ако погледамо танак одрезак листа ... под повећалом ... видјет ћемо, да се сви ти дијелови у унутарњем својем саставу слажу (Ненад. 1, 10). Надвиривао се над стакалца пиљећи у одреске круха, омашићене паштетом (Јеличић Ж., КН 1959, 102/9); *одрезак* (1б) ’танко одрезан комад меса без кости припремљен за пржење, односно за јело, шницла’, пр. Усркао је само неколико жлица јухе и појео два три одреска меса (Леск. 2, 16); *одрезина* ’в. одрезак (1а)’, пр. Излази [госпођа] из куће и доноси једну малу одрезину хљеба и лијек сира (Тон. Ј. 4, 85);¹⁰⁰
- *острижак* (1а) ’оно што је острижено, стрижа; уопште оно што је одсечено, одсечак, одрезак’, пр. Баци у пламен острижак Ађелијине косе, који уз мистичне крештаве звукове музике изгори (Шант. 9, 288). Пребира биљешке по остришцима хартије (Ћип. 3, 31).¹⁰¹

Лексема *одрезак*, поред општијег партикуларизаторског значења одрезаног, одсеченог дела нечега,¹⁰² како видимо у наведеном низу, развија још једно партикуларизаторско значење, нешто одређеније семантике. Реч је о секундарном значењу *одрезак* (1б), које се везује за партикуларизовање одређене материје – *меса*, што се бележи и приликом лексикографског описа такве семантичке реализације. Исти објекат партикуларизовања јавља се код још пар лексема специјализованог значења; уп.:

⁹⁹ Неколико покрајинских лексема користи се у истом значењу: в. *ланда* (покр.) ’кришка, режањ, одрезак’, пр. *Ланда круха* (Фужина, Дан. Ђ., РЈА; Драгољ. 1867, 510); *ландра* (2) (покр.) ’кришка, одрезак; уп. *ланда*¹, пр. *Ландра* је н. пр. шњита хљеба (Лика, Хрваћ.); *лесперица* (покр.) ’танак, прозирни комадић, кришчица нечега; љуспа, љушчица’, пр. Одрежи ми само леспирицу круха (Лика, Арс.).

¹⁰⁰ У сличном се значењу јављају и други девербативи глагола истог типа: в. *изрезак* (1а) ’део који се изрезивањем, исецањем одвоји од целине, исечак’, пр. Остао је и један изрезак из новина, као једини украс на зиду (Лал. 4, 41); *изрезак* (1б) ’издвојени део нечега, комад’, пр. Тако је било мрачно, да су се једва у отворима пенцера и врата разазнавали изресци неба (Бег. М. 8, 195); *исечак* (1б) ’исечени део штампаног текста (обично из новина)’, пр. У своју бележницу уносио [је]... згодне анегдоте ... исечке из новина (Скерл. 9, 402). Ове лексеме функционишу, како примери показују, првенствено као фрагментаризатори.

¹⁰¹ У сличном се значењу користи и варијанта *острижина*, која пак није потврђена синтагматским примерима са одредничком речју у партикуларизаторској служби: уп. примарно значење ’мањи, обично неупотребљив део нечега што је стрижено, сечено, кројено и сл., одрезак, стрижа; уп. *острижотина* и *острижак* (1а)’.

¹⁰² У синонимном се значењу, према речничком опису, јавља и покрајинизам *лопух*, с тим што је објекат партикуларизовања, судећи према потврдама, другачији: уп. *лопух* (2) (покр.) ’одломљен, одрезан, одсечен део какве целине, парче, комад’, пр. Махнух сабљом како ћу га иза уши па у два лопуха (Нев. 2, 106). Ништа но што видиш како му сијева пошјеклица и каблића на лопухе овог о’ђе оног онђе (И., БВ 1904, 411).

- *печеница* (1д) 'уопште комад меса, свежег, осушеног или печеног', пр. Куд удара љути Херцеговац | Печенице одлијећу меса, | А из рана крвца удараше ... | Обори се витка бедивија (НП Петран. Б. 2, 642). Метнуо је руку у шпаг, да им да печеницу меса коју је носио (Миљ. 4, 108). Мајка ... му је ... увек по нешто слала; кад пар чарапа ... кад заструг кајмака и печеницу пршуте (Срем. 4, 106);
- *плећка* (б) 'део животињског трупа између врата и предњих ногу; уп. плећа², плеће (1)',¹⁰³ пр. Гвоздено момче кроз гору промче, и за собом плећку меса вуче (НЗаг, Вила 1866, 834). У торбу ни за живу главу није хтео да стави плећку печења и чутуру ракије (Сав. Мил. 1, 44);
- *черек* (в) 'комад одсечен, одрезан од чега', пр. Нетко затакао черек меса о кажипрст и носи га дома (О–А, РМС). Жена тражи под бошчом добар черек овчетине сухе замотане у крпу (Радул. Ј., РМС).

Иако је општије дефинисана у односу на првонаведене партикуларизаторе, примери употребе лексеме *черек* сведоче о уобичајености споја ове лексеме са именицом *месо* или са именицама које именују конкретну врсту меса. Разлог за то лежи у њеном изворном значењу, дакле оном значењу на којем се базира партикуларизаторско значење: в. *черек* (1б) 'четвртина заклане животиње (овце, јагњета и др.) заједно с ногом: предњи ~, задњи ~', пр. Шта, печење да загори! ... Овакав красан телећи черек (Трифк. К. 1, РМС).

1.1.2.4. Најзад, поменућемо још два секундарна партикуларизаторска значења лексеме *кришка*. Реч је о семантичким реализацијама у којима је ова лексема, такође, у служби деоног партикуларизатора:

- *кришка* (1б) 'део главице белог лука, поморанце и сл. који се лако одваја од целине', пр. Попадија показа широке истурене зубе, дугољасте као кришке белог лука (Петр. П. 2, 141);
- *кришка* (1в) 'оно што има кришкаст облик', пр. Видела је ... како се кришка сеченице уског шумског пута далеко зарила напред међу стабла и у мрак (Чипл. 5, 123).

Уз лексему *кришка* се у првонаведеном значењу, када означава део плода воћа или поврћа, јављају и две покрајинске лексеме:

- *дилум* (покр.) 'кришка, комад (лубенице, диње, јабуке и сл.)';¹⁰⁴
- *крижа* (1) (покр.) 'исечен комад, обично већих плодова воћа или, поврћа, кришка; кришка у величини четвртине тих плодова', пр. Крижа је нпр. један комад пипуна [диње] уздуж откинут (Мостар, Тор. В. 1). Одрежи ми само једну крижу карпузе [лубенице] (Мостар, Матиј. Ф.). Окрупње главице [купуса] се нарежу унакрст, на четири криже, а ситније се међу уцијело (БиХ, Грђ. 3, 83). Крижа је четвртина главице купуса (Мостар, Дим. Т.); *крижић* (3) 'комадић, парче, кришчица', пр. Кад се који убоде ... превиијају му на оно место, где се убд, танак крижић сланине (Кар. 1901, 126).

У једној од реализација овог значења (в. *кришке* *белог лука*), хиперонимска лексема *кришка* може се користити синонимно са типичнијим лексемама у датом значењу – *чен*, *чесно* или *чешањ*. Речници бележе и покрајинске варијанте ових лексема; уп. све одреднице:

- *чен* 'чeсно' (Р–К 2; РМС);
- *чено* (покр.) 'в. чeсно' (Вук, Рј.; РМС);

¹⁰³ Примери синтагматске употребе *плећка* *меса* или *плећка* *печења* не илуструју описано значење. Њих би требало издвојити под посебно значење које би било слично оном описаном код одговарајућих значења лексема *печеница* и *черек*.

¹⁰⁴ Варијантна лексема *дилум* пак специјализоване је употребе, везујући се за специфичну врсту пекарског производа: в. *дилум* (1) (покр.) 'комад, изрезак (бурека и др.); уп. дилум', пр. [Бурек] се изреже ... као коло што се дијели на гобеље. Један тако изрезани комад зове се „дилум“ (Грђ. 3, 88).

- *чењ* (покр.) 'в. *чѐсно*', пр. На столу у средини ... чењеви белог лука, недопијена чашица ракије (Макс. Д., РМС).
- *чесно* 'део главице белог лука који се може отчехнути, одломити од целине; уп. *чен*, *чехно*, *чено*, *чењ*, *чесан*', пр. Не бих ти могао ни једно чесно бијела лука више (Срем., РМС);
- *чешањ* 'чесно', пр. Ако ниси досад то учинио, да метнеш чешањ, бела лука у уво (Радић Д., РМС).

Варијантност наведене лексике старијег је века. Како П. Скок (1971: 311–312, под *чесати*) наводи, лексема *чесно*, као и „изведеница на *-io*” *чешањ*, у вези су са старим глаголом *чесати* (= *чешати*). Употребом *x* уместо *s* долази до варијанти *чехно* > *чено* (а друкчијом суфиксацијом добија се и *чењ*). У етимолошкој вези са овим лексемама, према П. Скоку (1971: 312.), јесте и један занимљив, у савременим речницима незабележен, партикуларизатор – *чефуљица* 'отргнути комад грожђа'.

У другонаведеном партикуларизаторском значењу лексеме *кришка* (в. *кришка (1в)*) номинација се са конкретних појмова преноси на просторни домен (уп. *кришка сеченице уског шумског пута*), што отвара могућност њене апстрактне употребе, попут оне у синтагмама типа *кришка моје душе*, при чему управни члан синтагме (донекле) губи своју партикуларизаторску функцију. Ово је значења индуковано метафором на основу семе облика из примарног значења поменуто хиперонимске лексеме.

Лексема *кришка* јавља се као (прото)типична лексема једног круга деоних партикуларизатора. Реч је о оним именицама које именују део, комад нечега што се добија одређеном активношћу – сечењем, одсецањем, резањем и сл. Дакле, у семантичком садржају ових лексема, за разлику од општих деоних партикуларизатора, јавља се и сема начина настанка дела именованог партикуларизаторском лексемом, што се често и лексикографски бележи.

Као типични објекти партикуларизовања у случају лексеме *кришка* и њених, мање или више фреквентних, синонима *режањ*, *транша* и *шнита* јављају се два ентитета – именована лексемама *хлеб* и *месо*. Друге две групе у овом одељку издвојених лексема подељене су у том смислу – једне се типичније јављају као партикуларизатори у вези са именицом *хлеб* (в. *окрајак*), а друге, које су првенствено девербативи „глагола сечења”, са другопоменути објектом партикуларизације (уп. *исек*, *нарезак*, *одрезак*).

1.1.3. Деони партикуларизатори типа *мрва*

1.1.3.1. Лексема *мрва* одликује се богатом полисемичком структуром, у којој су и примарно значење и поједина секундарна значења партикуларизаторска. Ова се лексема може издвојити као прототипични партикуларизатор мањег круга лексема које означавају веома ситан део, делић хлеба или неке друге дробљиве материје. Поред деоне семе, у њеном се семантичком садржају имплицира својеврсна сема облика – будући да *мрва* означава ситан, али и округласт делић наведене материје. Из тог разлога ова се лексема може посматрати и као партикуларизатор другог типа – уобличивачког (в. т. III, 2.1.1.2 (3); в. Драгићевић 2003: 141). Међутим, како је према семантичкој хијерархији доминантнија деона сема, то нам пружа основ да је уврстимо у деоне партикуларизаторе. У секундарном партикуларизаторском значењу код ове се лексеме пак запажа преплитање деоног и количинског значења.

Погледаћемо најпре распоред и врсту партикуларизаторских значења ове лексеме:

- *мрва (1а)* 'ситан делић хлеба или друге, углавном чвршће дробљиве хране', пр. По вечери остављају мрве, да сутра дан даду ручак и тицама (Мил. М. Ђ., ГлСУД 37, 127). Са зуба ми спаде мрва хлеба натопљена медом (ЕК); Требало би подуже чекати с рукама на столњаку, умногоме прекривеном сасушеним мрвама хлеба и, размазаним и још недирнутим, гомилицама пепела (ЕК);¹⁰⁵
- *мрва (1б)* 'малени, скромни, оскудни комадић какве намирнице, залогај; најнужнија храна, насушни хлеб; остаци, оно што неке преостане, претекне (од јела или уопште од неких добара, средстава и сл.)', пр. На, ево ти мрва сира, грицај и мируј (Вод. 3, 19). Примите ... мрву овога круха свагданца (Дук. А. 2, 153). Жалила би завијек ова сретна љета, | да побират мораш – стезником сапета – | мрве туђег јела у брлогу града (Ј–Р 1, 50);
- *мрва (1в)* (покр.) 'парче, комадић меса; део, комад меса који неке припадне за трпезом', пр. Мрва у Темнићу и параћинском срезу значи само парче меса (Параћин, В–С). Мрва у Вучитрну и околини не значи као обично, већ увек значи парче меса (Ел. Г. 1);
- *мрва (2а)* 'ситна честица или врло мала количина какве друге материје (обично трошне, уситњене и сл.)', пр. А ти, невјеста, осамари магаре и свежи мрву сламе, да му имам шта положити (Нам. 2, 46). Камен плаче за животом прошлим, за задњом оном мрвом земље, што је буре разнесе као и повијест наша историјска права (Мариновић В., Реп. 1957, 1/12).

У партикуларизаторским значењима окупљеним под првом бројном ознаком лексема *мрва* служи првенствено партикуларизовању онога што се именује лексемом *хлеб*, али се као објекат партикуларизовања јављају и друге именице које означавају неки прехрамбени производ или храну уопште (в. пр. *мрва сира*, *мрва јела*, *мрва меса*). Под другом бројном ознаком (в. *мрва (2а)*) бележи се значење у којем се ова лексема везује за партикуларизовање друге врсте материје која се, уобичајено, може лако осипати, мрвити, ситнити (уп. пр. *мрва дувана*, *мрва сламе*, *мрва земље*).¹⁰⁶

¹⁰⁵ У истом се значењу јављају и неке обележене, те мање фреквентне лексеме: уп. *дроб (4а)* (заст.) 'делић, комадић; мрва', пр. Шкроб ... остави да се ... осуши, те га онда у мале комадиће издоби; а да би се јошт боље осушио, разтри те дробове лети у ладовини, а зими где у топлој соби (Радић Ђ. 2, 104); *крупа (3а)* (заст.) 'мрва, мрвица; уп. крупица (2а)', пр. Трпеза крупа не једе (НПосл Вук); *крупица (2а)* 'мрва, мрвица; уп. крупа (3а)', пр. Ко год му попио мујалику вина, а изио крупицу хљеба, по један берићет у срцу носио (НПр Прод., 416); *троха (1)* 'мрва, трунка'; *трошица (1)* 'дем. од троха, мрвица', пр. Да се уклоне трошице од прашине ... луче се сузе (Батут, РМС); *трошка* 'троха, мрва, мрвица', пр. А ми без трошке хљеба заноћили (Радић Д., РМС).

¹⁰⁶ У вези са лексемом *дуван* јављају се и мање фреквентне лексеме синонимног значења: в. *трина/триња (1а)* 'мрва, трунка', пр. На њему [столу] разбацане карте ... пуно трина и пепела од дувана (Лаз. Л., РМС) и *трица (1б)* 'мрвица, трунка', пр. Овај младић не ваља ... ни трице дуванске (Лал., РМС).

Партикуларизаторска значења наведеног типа остварују и друге лексеме из деривационог гнезда лексеме *мрва*, што њене деминутивне изведенице, што другим формантима изведене истокоренске лексеме; уп. следећи низ:

- *мрвељак* 'у дем. значењу: мрва; уп. мрва¹ (1а)', пр. Нашли мрави мрвељак хлеба, па га гурају (Змај 4);
- *мрвица (1)* 'дем. од мрва; мрва; уп. мрва¹ (1а, б, г, 2 и изр.)', пр. Треба да сваки дан очистите болесникову постељу од песка, од сваке мрвице хлеба (Ђорђ. Вл. 5, 22). Тиснула у торбу добар комад хлеба, главицу лука и мрвицу сира (Радул. Ј. 3, 119). Зар опет тражит и ону мрвицу хлеба ... која ме понижава, и пече као жеравица (Петр. Е. 2, 24). Ситне мрвице разбијенога стакла блистају се из прашине као разасути алемови (Ђор. С. 9, 325);
- *мрвичак (1)* 'мрвица, у дем. значењу: мрва; уп. мрва¹ (1а и б, 2а и б)', пр. Јадна Амалија, упала је у хрпу смећа: на лицу јој се залијепио мрвичак макарона (Буж. 1, 209). Ево имам главицу црна лука, мрвичак сира и не знам колико кора круха (Вел. 3, 91);
- *мрвка (1)* 'мрва; у дем. значењу: мрва; уп. мрва¹ (1 и 2)', пр. Узедо залогај, те га однесе и остави пред коња, не окусивши од њега ни мрвке (НД 1890, 24/2);
- *мрвољак/мрвољица* 'ситна честица, мрва, мрвица',¹⁰⁷ пр. Не ваља газити по мрвољицама крува (Дубица, Хрваћ.);¹⁰⁸
- *мрвотина* 'честица, комадић нечега смрвљеног, издробљеног'.

1.1.3.2. У наведеном значењу *мрва (2а)* запажа се преплитање значења *ситног дела, делића* и (*веома*) *мале количине* неке материје. У том значењу, дакле, лексема *мрва*, осим деоног, има и количинско значење, те ступа у везу са тзв. количинским партикуларизаторима (в. т. III, 2.1.1.2 (2)). Блиска веза ових значења, које је понекад немогуће у потпуности раздвојити, потврђена је и код општеупотребних, истокоренских лексема *трун* и *трунка*, као и код других, мање фреквентних лексема, углавном девербатива; уп. следеће одреднице:

- *грашка (3)* (покр.) 'мала количина нечега, мрва, мрвица', пр. Неслано је, тури још грашку сол (Призрен, Чем.). От свадбе не ни остаде ни грашка шећер (И.);
- *зера (1а)* (покр.) 'врло мала, незнатна количина нечега, мали део нечега; често у прилошкој служби: (врло) мало, сасвим мало', пр. Бацили [крави] зеру лијепе, чисте трстине и шачицу сијена (Десн. 1, 115). Све љето сам, кад гођ сам зеру времена уватила, просједила за оном сретном машином (Ђоп. 1, 127);
зерица/зерка 'обично у дем. или хип. значењу: зера (1)', пр. Тето, би ли зерицу црне каве ... ? (Ђоп. 5, 61);
- *озубак* (покр.) 'сасвим мала, недовољна количина хране или чега другог, мрвица, комадић', пр. Нема ни озупка (за јело). Нисам добио ни озупка! (Срем, ЛМС 184, 97);
- *осолак (2б)* (покр.) '(обично уз негације) мала количина нечега, мрвица', пр. Ове године нијесмо имали ни осолка грожђа (Загарач, Даниловград, Ћупић Д. 1);
- *отрунак* 'трунка, трунчица, честица', пр. Чинило јој се да мирише на зној, на сталожене отрунке пудера (Станић Мил., из грађе Р. САНУ);
- *офићак* (покр.) '(обично у изразу: нема, није остало и сл. ни ~) веома мала количина нечега, мрвица; уп. ни (на) овићак (под овићак изр.)', пр. Не остаде ни офићак, све поједоше

¹⁰⁷ Исти тип суфиксације као код *мрва* – *мрвољак* запажа се код покрајинских лексема *пива* – *повољак*, које се дефинишу помоћу деминутивних изведеница од централне лексеме *мрва*: в. *пива* (покр.) 'мрвица, комадић', пр. Нико се није најио од ове пиве меса (Станић Мил. 4); *пивољак (1а)* (покр.) 'оно што је сасвим мало, ситно, ситна честица, мрвољак; уп. пива², пивер (2)', пр. Није ми оставио ни пивољак од меса (Темнић, Миј. С. 1). У вези са наведеним лексемама је и покрајинска лексема *пивер*, која у секундарној реализацији остварује синонимно значење: в. *пивер (2)* (покр.) 'веома мала количина, делић, мрва, зрно', пр. Зар нема више брашна у кашуну? Нема, вала, ни пивера (Ц. Луг, Бос. Грахово, Билб. 2).

¹⁰⁸ РСАНУ бележи и варијанту у блиском значењу: *мрмољак (2)* (покр.) 'ситан, мали део нечега, мрва, мрвица; уп. мрвољак'.

(Прошћење, Мојковац, Вујич. М. 1). Не остаде ни офићак од онога печења, све пофукасмо (Загарач, Даниловград, Ћупић Д. 1);

- *трун (1а)* 'врло ситан делић чега смрвљеног, мрва';
трун (1б) 'ситан део, сасвим мала количина, делић нечега', пр. Покупи ... све до једне труни (Глиш., РМС); Не очекујем да се то догоди, ни да му трун сира западне у душник и он хропћући затражи помоћ (ЕК);
трунак 'дем. од трун', пр. Удариш оцилом о кремен, па ... се усијају од кремена одбијени трунци (Матица 1867, РМС);
трунић 'дем. од трун', пр. Стаде лагано ... бискати са оне руке трунић по трунић [дувана] и метати га на папир (Доман., РМС);
- *трунка* 'трун', пр. Био је чистунац ... Ама трунци није дао да падне на његову хаљину (Весел., РМС); Да је могуће направити хлеб и без трунке брашна, недавно је показала компанија „Тривит“ из Врбаса (Политика, 13. 7. 2009, ЕК);
трунчица 'дем. од трунка', пр. Да ли сви ти људи имају ... ма и трунчице савести? (Ћос. Б. 3, РМС);
трунца (необ.) 'в. трунчица', пр. Ја видим како ... црв ... полако гриска ... стабла и гране, заметак и трунцу сваку (Шант., РМС).

Посебно је у наведеном низу занимљива покрајинска лексема *зера*. Пореклом из арапског, где је означавала 'зрно проса', ова лексема је преко турског пронашла пут до нашег језика, везујући се, пре свега, за западне крајеве нашег говорног подручја. Од изворног значења у својој семантици је ова лексема задржала значење веома мале количине (уп. *зера (1а)*) или ситног, малог дела нечега, односно делића (в. *зера (1б)*). Међутим, ова се лексема, као и лексема *трунка*, када је реч о значењу мале количине, много чешће јавља у спојевима са апстрактним именицама; уп.: Душане ... усрећи ме зером милости своје! (Бег. М. 5, 65); У њему нема ни трунке ... идеала (Вјес. 1960, РМС); Нико никада није се усуђивао да му каже да је без трунке талента (Политика, 17. 1. 2010, ЕК); Био сам гори од њега: без и трунке промишљања и секунде чекања, одговорио сам му да могу (Политика, 10. 1. 2009, ЕК); Чак и када би брод прошао мимо ње, у њој се не би јавила ни најмања трунка разочарања (ЕК); итд.¹⁰⁹

Фреквентније колокацијске везе са именицама апстрактне семантике уобичајене су и за лексема *мрва* у одговарајућем значењу, као и за још неке лексеме; уп.:

- *мрва (2б)* 'уопште врло мала количина, делић, остатак нечега', пр. Души ми је сладост ... разблажити своје јаде мрвом добротинства (Мил. М. Ђ. 9, 275). Кад и мрва муке, страха, | У пламену истопа се ... | Тад се Србин богу моли (Змај 1, 88). Прибра и последњу мрву снаге, па похита што брже напред (Глиш. 9, 144);
- *аковче (б)* (фиг.) 'мала количина', пр. Видиш човека који своје аковче знања целога живота претаче (Нуш. 5, 321);
- *атом (2)* (фиг.) 'сићушна, безначајна ствар, ситница; најмањи делић', пр. Треба ићи ... док траје последњи атом снаге (Суш. 1, 270);
- *грам (б)* (фиг.) 'врло мала количина; најмања количина, минимум', пр. Није дакле потребан ни грам мудрости да се разуме ... овај процес (Пиј. М. 5, 334);
- *зрно (2б)* (фиг.) 'трунка, мрвица', пр. Показало се, да у тој речи, у оној тврдњи, нема ни зрна истине (Рув. И. 3, 533);
- *кап (1б)* (фиг.) 'врло мали део нечега, трунка, мрвица', пр. Не треба довека давати кап истине у чабар воде (Марк. Св. 2, 51). Не пропуштај ниједне капи сласти животне! (Весел. 16, 70);¹¹⁰ итд.

¹⁰⁹ У ЕК се готово све потврде синтагматских веза лексеме *трунка* односе на спојеве са апстрактним именицама.

¹¹⁰ И лексема *честица*, иако се уобичајено употребљава у значењу ситног дела, делића некакве материје (*честица прашине, честица песка*), може се наћи у вези са апстрактним именицама, када почиње означавати малу количину. Речници такву употребу не бележе, међутим, ЕК садржи потврде овог типа: Јуче сам се трудио да вам објасним

Ова значења удаљавају се од партикуларизаторских значења управо због споја са именицама апстрактне семантике (више о томе види т. III, 2.1.1.3 (6)).

1.1.3.3. Поједине лексеме овог типа дефинишу се једино путем лексикографске константе *мала количина*, мада се и код њих може претпоставити да је реч о прелазном, деоно-количинском значењу; уп. следеће одреднице:

- *залогај (1а)* 'део хране, комад неког јела који се одједном узима у уста и гута; сасвим мала, минимална количина неке хране';
- *облизад (2а)* (покр.) 'врло мала количина неке хране', пр. Испало ми је мало њока; биће свакому само облизад (Дубровник, Бојан. М.);
- *пласица (1б)* 'мала количина неке течности', пр. Рука потеже. Крцка коријен зуба. И најзад – трзај ... Брђо испљуне пласицу крви (Вуков. Ч. 4, 49);
- *прашка (2)* 'врло мала количина чега', пр. Прашке брашна у кући немам, образ ми сагорио ако имам! (Јал., РМС);
- *суза (3б)* 'врло мала количина неке течности', пр. Уста су ми се осушила. Дај ми сузу воде (Бег. М., РМС). Сад ћемо по сузу ракије па кући (Шим., РМС);
- *осољај* 'често у изразу: ~ соли) количина соли потребна да се једном осоли јело; уопште врло мала количина соли', пр. Нема више ни осољаја соли, да зачини кавуле! (Павлин. 1, 58). Немам ни једног осољаја соли у кућу (Банија, Ворк.). Немам ни осољаја, т. ј. ни мало соли (Лика, Богдановић Ј., РЈА). У њих се могао наћи и осољај соли кад није било ниукога за вријеме рата (Килибарда 1, 19);
- *укљувак (2)* (фиг. покр.) 'мала количина', пр. Кад они почну око трпезе замирати, а ви прождристе укљувак прашка, што је у овој ... кутијици (Љуб., РМС).
- *квант (2)* 'мала, најмања количина нечега уопште'; *квантум (1)* 'в. квант (2)', пр. факат оживљавања станица [ћелија] с маленим квантумима најразличитијих наркотика могао би ... послужити за објашњење ексцитационог стадија код наркотизирања (Бубан. 1, 142).

У наведеном низу лексеме *залогај* и *облизад* везују се, у складу са примарном семантиком,¹¹¹ за означавање мале количине неке хране. У том значењу, девербатив *облизад*, како запажа Р. Драгићевић (2016: 296), веома је експресиван, будући да именује толико малу количину хране „да се њоме могу само облизати уста”. За прашкасту материју користе се партикуларизатори *прашка*, *осољај*, као и *мрва* и *отрунак* из претходног низа (в. лексеме типа *трунка*). Партикуларизатор *суза* се у количинском, као и у уобличивачком значењу, првенствено везује за течну материју.

У вези са овим лексемама поставља се питање типа њиховог значења и врсте функције које у њему остварују. Будући да смо већ закључили да лексеме са значењем *велика количина* не спадају у партикуларизаторе већ само у квантификаторе – занима нас шта утиче на то да лексеме са значењем *мала количина* ипак сматрамо партикуларизаторима. Разлог за то видимо управо у главној дистинкцији између квантификаторског и партикуларизаторског значења, која се тиче *ограничености – неограничености количине* која се именује (в. т. II, 2.1). Док именице са значењем (*веома*) *велике количине нечега* имају обележје неограничености, лексеме које именују (*веома*) *малу количину нечега*, која се преплиће са значењем *ситног дела нечега*, одликује се релативном ограниченошћу те количине управо због чињенице да је реч о малој количини која

елементарне честице воље и рекао сам вам да воља претходи мисли (ЕК); Сићушне честице инспирације све време провејавају кроз универзум (ЕК); итд.

¹¹¹ Лексема *залогај*, према РСАНУ, примарно означава 'део хране, комад неког јела који се одједном узима у уста и гута; сасвим мала, минимална количина неке хране', због чега смо је сврстали у активносне партикуларизаторе (в. т. 2.3.2. (1) у оквиру истог поглавља). С друге стране, лексема *облизад* примарно не врши партикуларизаторску службу, будући да именује 'заст. храна или пиће које се са уживањем једе или пије, ђаконија, посласлица; скупо, ретко јело, деликатес'.

се, дакле, може уочити. Уз то, партикуларизаторску службу обављаће само лексема са значењем *ситног дела / мале количине* некакве материје. Објекат квантификовања други је важан критеријум за одређивање неког квантификаторског значења као партикуларизаторског. Док лексема са значењем *велика количина* чешће квантификују предмете и (људске или животињске) јединке (уп. *мноштво деце, обиље дарова*), лексема са значењем *мала количина* јављају се, како смо видели у наведеним примерима, фреквентно и у споју са именицама које означавају материју (в. *трунић дувана, прашка брашна*). Обележавање велике количине неке материје углавном је експресивно маркирано: в. *море суза, океан крви* (уп. Драгићевић 2016а).¹¹² Таква експресивност одлика је и синтагматских спојева попут *зрно истине*, којим се изражава мала количина неке апстрактне појаве. Сви примери датог типа служе, заправо, као лексички показатељи *преувеличано мале/велике количине* и у литератури се називају *количинским квантификаторима* (в. Хјон–Рахилина 2005). Такво њихово својство насупрот је ономе што чини да нека лексема оствари партикуларизаторску функцију – дакле, да укаже на издвојен, „опредмећен” појавни вид неке материје или некаквог мноштва.

Табела бр. 10. Значењска опозиција *велика количина – мала количина* из угла партикуларизаторске лексике

| ПРИМЕР | ЗНАЧЕЊЕ | ОБЕЛЕЖЈЕ ОГРАНИЧЕНОСТИ | ТИП ЗНАЧЕЊА |
|---------------------|---|---------------------------|---|
| <i>мноштво људи</i> | ’велики број (предмета, лица, јединки и др.), сијасет’ | – | КВАНТИФИКАТОРСКО |
| <i>трун сира</i> | ’ситан део, сасвим мала количина, делић нечега’ | + | КВАНТИФИКАТОРСКО И ПАРТИКУЛАРИЗАТОРСКО |
| <i>мрва хлеба</i> | ’ситан делић хлеба или друге, углавном чвршће дробљиве хране’ | + | ПАРТИКУЛАРИЗАТОРСКО |

1.1.3.4. Значењска компонента *ситног дела* код лексема овог типа може условити развој значења нечега што је безвредно, безначајно, будући да се оно што је мало, *ситно* појми као безвредно (више о полисемији в. т. III, 3). С тим у вези настала су значења:

- *атом (2)* (фиг.) ’сићушна, безначајна ствар, ситница; најмањи делић’;
- *сламка (2)* (фиг.) ’безвредан делић чега, мрва’, пр. Ја сам ... ово текла и стекла! Све је то моје. Нема ту њене сламке, трунке (Весел., РМС);
- *трица (2а)* (фиг.) ’безвредна ствар, тричарија’, пр. Ја пружим молбу. – Шта ће ми те твоје трице! – викну (Доман., РМС);
трица (2б) ’безначајан, безвредан човек, ништарија’, пр. Пусти трице нек прође ... тај ништа нема (Андрић, РМС).

¹¹² Иначе је у нашем је језику више именица којима се на експресиван начин исказује велика количина него оних којима се тако исказује мала количина. Такву тенденцију Р. Драгићевић (2016: 296) објашњава склоношћу говорника да: „а) лексички обележавају оно што је маркирано, упадљиво, оно што одступа од уобичајеног; б) и у животу, па и у језику, већу пажњу привлачи оно што је већих димензија, интензитета, већег броја од онога што је мало и чега има мање”.

1.1.4. Деони партикуларизатори типа *половина*, *фртаљ* и *трећина*

1.1.4.1. Мањи број лексема из грађе именује део чија је количина конкретније одређена у односу на целину. Реч је о разломачким именицама или другим лексемама са таквим значењем. Иако се ове именице чешће јављају у функцији фрагментаризатора,¹¹³ у споју са именицама које означавају неку врсту материје оне ће уједно бити и партикуларизатори. Како речници најчешће не илуструју примерима обе наведене функције лексема овог типа у оквиру истог значења, потврде ћемо потражити и у електронским изворима.

Међу типичним именицама овог типа налази се, најпре, лексема која означава један од два једнака дела некакве целине. С њом се, у творбеној и(ли) семантичкој вези, налази још неколико, маркираних или немаркираних, лексема; уп.:

- *половина* (1) 'један од два једнака дела неке целине: западна ~, прва ~', пр. Ников отац уђе у кухињу и око половину воде усусу из великог казана у лавор (ЕК); Ко год има право на јабуку, он има право и на половину јабуке (ЕК); На ивици стола стајала је једна половина брескве на којој се познавао кружни траг зуба (ЕК);
- *палутница* (1) (покр.) 'половина од закланог брава, полутка; плећка од закланог брава', пр. Онда се ребра расијеку наполи низ хртеницу; те двије половине зову се полутнице (полутина = половина) или палутнице (Ријечка нахија, ЦГ, Јовић. 11, 115);
- *палутка* (покр.) 'главица одн. половина главице кисела купуса';
- *пола*¹ (1) 'половица, половина';
- *полутак* (а) 'половина', пр. У Светлићу ... нађен је један камени кесер, а у Крагујевцу полутак од клинастог бата (Жуј. 3, РМС). Огуљени свињски полутак (Вјес. 1960, РМС);
- *полутина* 'в. половина (1)', пр. Једна се [крушка] распрсла надвоје па се беле полутине и прелијевају се на сунцу (Ранк. С., РМС);
- *полутка* (1) 'половина округлог тела', пр. Преполовио га [аспирин] и већу полутку ставио дечку у уста (Радић Д., РМС); Било је топле супе, хладног меса, једна пита од купина, свежи хлебови, комади маслаца, и полутка зрелог сира (ЕК).¹¹⁴

Лексема *пола* мање је фреквентна у односу на *половина*, али се користи у синонимном значењу. Упућивачком дефиницијом описане су и лексеме *полутак* и *полутина* у истом значењу. С друге стране, у семантичком садржају осталих лексема запажају се додатне семантичке компоненте, које се тичу или врсте објекта партикуларизовања (*палутница* (1) (покр.) 'половина од закланог брава, полутка; плећка од закланог брава'; *палутка* (покр.) 'главица одн. половина главице кисела купуса') или његовог облика (*полутка* (1) 'половина округлог тела').

У синонимном се значењу са именицом *половина*, заправо, најчешће користи лексема *пола*² 'прилог за количину: половина чега' (РМС). У Пипер 2005б (957–958) ова се лексема посматра као разломачка именица, која је непроменљива и чија конгруенција с атрибутом и предикатом указује на то да је средњег рода: уп. *Направила је колач од пола киле брашна, Дај ми моје пола јабуке* итд.

1.1.4.2. Неколико лексема из грађе носе значење четвртог дела некакве целине.¹¹⁵ Такве су следеће лексеме:

¹¹³ На пример, у споју са именицама са временским значењем ова лексема, као и друге лексеме овог типа, функционисаће искључиво као фрагментаризатор: уп. у *првој половини месеца, у другој половини XX века* итд. (Шапић 2021: 116).

¹¹⁴ Потенцијално се у истом значењу може наћи и истокоренске лексеме *половица* 'в. половина' и *полутница* 'један од двају једнаких делова неке целине', чији примери употребе у речницима указују на фрагментаризаторску функцију.

¹¹⁵ Наведено значење као основно реализује и лексема *черек* (а) (тур.) 'четвртина нечега'. Иако без потврда, може се претпоставити могућност њене употребе у својству партикуларизатора.

- *кварт* (1б) 'четврти део, четвртина неке целине уопште'; *квртијер* (1) (покр.) 'четврти део неке целине, четвртина', пр. Из вјереникова дома шаљу квртијер меса у вјереничин дом (Бијелић Б. П., ЗНЖ 27, 111);
- *кварт* (3) 'четврти део неке целине (понекад и као назив мере); уп. *кварт* (1)', пр. Дужници штедионички имају ... одплаћивати ... тако да цео свој дуг у четири кварта ... исплате (Злат. 1887, 6/4). Оћу да ти купим те волове, ако оћеш да ме мало причекаш, па да ти платим у два кварта, пола о Божићу, а пола о Ђурђеву дне (Параћин, Вељ. Н. и Срећ. Ј.);
- *фртал* (1) (нем.) 'четврти део чега, четврт, четвртина', пр. Онај меша вино с водом, фртал чаше вина, а три фртал воде (Срем., РМС); *фрталче* (1) 'дем. од фртал'; *фрталчић* 'дем. од фртал (1)', пр. Неколико дана узастопце хранио се готово самим месом и, штавише, залијевао га фрталчићем вина (Ћор. С., РМС); *вртал* (1а) (нар.) 'в. фртал, четврти део неке целине, четврт', пр. Дај ми вртал литре уља (Лика, Дош.);

1.1.4.3. Другу групу лексема овог типа представљају све оне изведенице од бројева које означавају одређени део неке целине; уп. следећи низ:

- *трећина* (1а) 'трећи део неке целине', пр. Нешто више од трећине хартије било је сагорело у пламену (ЕК); Геолози наводе најмање још пет могућности за експлоатацију, чиме би се [...] у Србији годишње уштедело [...] једна трећина нафте (Политика, ЕК); Значи ли то да су Словенци некавалитетан народ када овде трећина деце живи само са једним родитељем (Политика, 14. 8. 2000, ЕК);
- *четвртина* (1) 'четврти део нечега, четврт; уп. четврто', пр. Порезу плаћам у реду, ето последњу четвртину дао сам прије рока (Шуб. 1, РМС); За непуних десетак минута Буцка и Галеб су сасули у грло четвртину флаше (ЕК);¹¹⁶
- *петина* (1) 'пети део чега', пр. Раја чула ... да цар њима полаштице дава и петину да им одобрава (Мартић Г., РМС); Само петина водене паре из ових атмосферских творевина претвара се у падавине (Политика, 6. 10. 2001, ЕК);
- *шестина* (1) 'шести део неке целине, неке количине: ~ имања, ~ прихода';
- *осмина* (1) 'осми део неке целине', пр. Погодба је укључивала и десетину робе коју донесе и власништво осмине земље коју открије (ЕК);
- *десетина* (1) 'десети део неке целине', пр. Рачуна се да је тек десетина земље откупљена (Дед. Ј. 3, 22); итд.

Низ наведених лексема које значењем овог типа улазе у ред деоних партикуларизатора не исцрпљује се представљеним списком. Све бројне именице овог типа – или, према терминологији у Пипер и др. 2022, разломачки именички бројеви – именују део чији је однос према целини одређен бројем у основи.¹¹⁷ Све именице овог типа спадаће у наведену групу (нпр. *дванаестина*, *петнаестина*, *двадесетина*, *тридесетина* итд.).¹¹⁸ Чак и у случајевима када речници не бележе њихову у потребу, она се може сматрати потенцијалном.

Поред значења приближности, ова лексика одликује се и двојаким акценатским моделом: нпр. *шестина* и *шестина*. Акценатска дистинкција носи и семантичку изнијансираност. Први ће облик бити употребљаван за значење 'око десет', а други за значење 'десетог дела' (уп. Пипер и др. 2022: 156, т. 303). С тим у вези, напоменућемо и да лексеме овог типа развијају збирно

¹¹⁶ У наведеном се примеру лексема *флаша* користи у секундарном, количинском значењу – *течност која у дату посуду стаје*.

¹¹⁷ Ове изведенице настале су од редних бројева суфиксом *-ин-а*, осим лексеме *половина* наспрам редног броја *други* (Пипер и др. 2022: 155, т. 302).

¹¹⁸ Како се наводи у Пипер и др. 2022 (155, т. 302), за неке количинске односе пак нису у употреби лексеме овог типа – нпр. за количине 1/200, 1/300 итд., као ни за оне које би биле изведене од двоцифрених бројева са *један* или *два* на месту друге цифре. Аутори за немогућност такве употребе наводе још и примере лексема *хиљада*, *милион*, *милијарда* и др.

партикуларизаторско значење скупине од онолико људи колико означава број у основи. Лексикографски поступак приликом описа ове групе лексема углавном је уједначен, где се као примарно значење уобичајено наводи деоно, а одмах за њим збирно значење; в. и следећа значења:

- *трећина (1б)* 'група од три лица (Р–К 2, РМС)';
- *шестина (2а)* 'приближно, отприлике, око шест (особа, предмета и сл.)', пр. Шестина само утекоше (Вујач. Мир., РМС); *шестина (2б)* 'мноштво, скуп од шест јединки (Р–К 2, РМС)';
- *деветина (1а)* 'посебна, издвојена група од девет људи', пр. Ту изиђе од Будима краље ... | Те сретеше кићане сватове, | Те сватове дивно разредише, | На петине и на деветине, | Да је љепше сватим' на конаке (НП Шаул. 1, 249); *деветина (1б)* 'в. деветорица', пр. И тако крену њих деветина на божитње покладе, ноћу путују а у алугама данују (Љуб. 1, 192);
- *десетина (2а)* 'скуп, низ, количина од десет (или приближно толико) јединки (често у мн., без количинске одредбе, кад се истиче да нечега има велики број)', пр. А све заједно била је то бедна свотица од неколико десетина динара (Петр. Е. 2, 19); *десетина (2б)* (покр.) 'в. десеторица', пр. Те ударих црна Арапина, | Ја једнога, мене једанаест, | Ја двојицу, мене десетина (НП Вук 2, 376). Десетину браће укопаше (НП Чојк., 98); *десетина (2в)* (вој.) 'јединица од десет (или приближно толико) војника, бораца (одн. чланова у разним организацијама чије је устројство слично војном)', пр. Потрчао [је] у село у коме је знао да постоји наша наоружана десетина (Чол. 2, 19). Угледали смо постројену десетину (Давичо 1, 53).

Код наведених лексема, у вези са бројевима прве десетице, запажа се развој једног од два или оба збирна партикуларизаторска значења – једно које се везује за скуп од одређеног броја особа и(ли) предмета (в. нпр. *трећина (1б)*, *шестина (2а)*, *десетина (2а)*) и друго које се односи на скуп од одређеног броја мушкараца (уп. *деветина (1б)*, *десетина (2б)*). Лексема *десетина*, уз то, реализује значење које се везује за посебан домен употребе, те постаје део специјализованог терминолошког апарата (в. *десетина (2в)*). Још ћемо нешто напоменути у вези са том лексемом. Она се употребљава искључиво као квантификатор када се истиче да је реч о неодређеном, великом броју нечега, што је веома чест вид употребе ове лексеме: уп. пр. На десетине листове хартије покривало је под (ЕК); Са Београдске аутобуске станице свакодневно пут 11 земаља креће на десетине возила (Политика, 4. 9. 2000, ЕК); итд.

1.1.5. Деони партикуларизатори типа *одломак*

1.1.5.1. Лексема-партикуларизатор *одломак* и остали деони партикуларизатори тог типа именују део нечега настао цепањем, одламањем, одвајањем од некакве целине. Код партикуларизатора овог типа присутан је фактор људске активности у издвајању одређеног дела који се именује. Типичан објекат партикуларизовања, у складу са тим, јесте некаква чврста материја или предмет, на којој се заснива и помињана разлика на релацији *партикуларизатор – фрагментаризатор*. У овој групи лексема долази до великог преклапања лексема са овим функцијама, што ћемо кроз представљање грађе тежити и да прикажемо, уз успостављање (додатних) критеријума за њихово разликовање.

1.1.5.2. Богате полисемичке структуре, лексема *одломак* реализује своју партикуларизаторску функцију само у примарном значењу, и то једино у вези са лексемама које означавају неку врсту материје; уп. следеће значење:

- *одломак (1a)* 'комад, парче одломљено од нечега, крхотина', пр. Песакъ вулканскій, у коме се налазе одломци свакојаког каменја, односи се ... далеко (Мар. В. 3, 129). То су одломци дубања и других делова костура (Жуј. 3, 43). Детету даде златну хамајлију, одломак прстена с печатом (Ман. Н. 1, 120). На пољани ... ваљали се зарђали одломци водоводних цеви (Књиж. 1, 91).

У примерима типа *одломак прстена* или *одломак цеви* ова именица остварује првенствено функцију фрагментаризатора, док у првонаведеном примеру – *одломци свакојаког каменја* – као и у другим примерима тог типа (нпр. *одломак хлеба*, *одломак погаче*, *одломак хартије* и др.) – ова ће лексема, поред поменуте, вршити и партикуларизаторску функцију. У већини секундарних значења, ипак, лексема *одломак* остварује искључиво фрагментаризаторску службу.

1.1.5.3. Примарно партикуларизаторско значење лексеме *одломак* односи се, како смо поменули, на одломљени комад нечега.¹¹⁹ Исте семантике су и девербативне именице настале од глагола који би спадали у исту лексичко-семантичку групу или глаголску класу као глагол *одломити* – реч је о тзв. „глаголи одвајања” (енгл. *split verbs*; уп. нпр. Левин 1993: 166–167), али и поједини девербативи настали од глагола сечења; уп. следећа значења одредница:

- *зацепак (a)* 'део, делић који је цепањем одвојен од нечега', пр. Кад оголите кост, узму стакло и остружу читав слој покоснице и један зацепак кости (Трој., Дело 10, 255);
- *одсечак (1)* 'оно што је одсечено, одломљено, одсечени, одломљени део, комад нечега', пр. Камен или одсечак дрвета тако исто не разуме ништа, али му мајстор да такав облик да га је мило погледати (Мил. М. Ђ. 11, 124). Седе на одсечак стене (Богд. Мил. 4, 6); *осечак* (покр.) 'в. одсечак (1, 2в, 4)', пр. Један осечак здравог дрвета ... сам код дршке пробушио ... па о ункаш обесио уместо „топуза“ (Мих. Ст. 1, 57);
- *откидак* 'оно што се откине, одломи од нечега, одломак, парче (нечега)',¹²⁰ пр. Тражиле су [сестре] откидке хостија, које им често давао отац напекавши причесни крух (Горан 1, 35);

¹¹⁹ Речници бележе још неколико лексема из истог деривационог гнезда (углавном покрајинске варијанте), са синонимним значењем: в. *обломак (б)* (покр.) 'обломљени, одломљени део, комад нечега', пр. И за оно ... право ... по ком су власни били купити сувад и дрва ... и да сувадину ту и те обломке могу кућама носити ... ко данас да ... се интересује ... ? (Рув. И. 3, 437); *одлом (2)* 'одломљени део, комад (нечега), одломак', пр. Одломи леда пливали су брзо (Мусул. 1, 92); *одломина* (покр.) 'в. одломак (1а, б)'; *оломак* (покр.) 'в. одломак', пр. Оломак је дрво обломљено, вретено сломљено (Жун.).

¹²⁰ Истокоренска лексема *откидај* забележена је само у споју са апстрактном именицом: в. *откидај* (песн.) 'в. откидак', пр. фиг. Прашан, трудан [сам] с пута кроз ту вреву, | Куд оставих откидаје душе, | Као овца руно кроз шикарје (Виј. 3, 265);

- *отцепак* 'отцепљени део од неке целине; уп. отцеп (2)', пр. Кад је рабош готов, прецепе га надуж, па дужи део с главом задржи мајстор за себе, а краћи и тањи отцепак предаће носиоцу пређе ... и тај се оцепак зове пиле (Трој. 7, 126);
- *оцепак (1a)* 'отцепљен, подеран комад тканине, папира и др.', пр. Стара капа с подртом деравијом, па висе оцјепци платна, а брк поносно усукан (Вуков. Ч. 4, 109);¹²¹
- *уломак* 'парче, комад; истргнути део, одломак', пр. Добаци [ми] комадину меса и уломак погаче (Шим., РМС).

У речницима се готово истоветно описује значење још неколико лексема; уп.:

- *крпатак (1)* (покр.) 'део нечега што се разбило, сломило и сл., крхотина; исечени део нечега, уопште комад, парче нечега; уп. крпат (1)', пр. Крпатак значи комад, парче, нпр. хлеба, дрвета (Тимок, Стан. М. 1);
- *крхотина (a)* 'комад, парче нечег сломљеног, разбијеног и сл., крњетак, одломак',¹²² пр. Малог Никоса убила је крхотина бомбе (Давичо 1, 180);¹²³
- *пиљак (1б)* 'комад, парче нечега чврстог (разбијеног, смрвљеног)', пр. Освем тога се смрви на трпези у најситније пиљке кора од јајета, да се дух вјештица не узмогне превести у Пуљу ни на друге далеке стране (Вул. В., Кар. 1901, 193); *пиљак (1в)* 'оно што има малу вредност, што је ситно, безначајно'.¹²⁴

Судећи према речничким потврдама, лексема *крхотина* јавља се само у фрагментаризаторској, а лексеме *крпатак* и *пиљак* и у партикуларизаторској служби (уп. *крхотина бомбе* : *крпатак дрвета*). У вези са партикуларизаторским значењем лексеме *пиљак* је и наредно њено значење: в. *пиљак (1в)*), које се заснива на семи величине¹²⁵ (уп. *сламка (2)* и *трица (2a)* под т. 1.1.3).

1.1.5.4. Лексема *одломак* реализује и значења *одломак (2a)* 'део, фрагмент из неког књижевног, музичког и др. дела; исечак, инсерт' и *одломак (2б)* 'саставни део неке целине, одељак, пасус', у којима поред фрагментаризаторске, може обављати и партикуларизаторску функцију.¹²⁶ Конкретна функција ове лексеме зависиће од значења лексеме са којом ступа у синтагматску везу. Док ће у синтагмама типа *одломак чланка* или *одломак књиге* ова лексема бити фрагментаризатор (јер *одломак књиге* није исто што и *књига*), у споју *одломак текста* она ће уједно бити и партикуларизатор (јер је *одломак текста* и даље *текст*), будући се одликује тзв. дистрибутивном референцијом (в. т. II, 1; в. Лејзерсон 2011: 1137). Разлог за то лежи у

¹²¹ Сличан је објекат партикуларизовања исказан у дефиницији секундарног значења покрајинизма *параман (2б)* 'комад, парче, одсечак тканине или одела', пр. Ето, исећи ћу чакшире па подметнут' парамане у лактовима ... предлагала му жена (Радић Д. 6, 6).

¹²² У семантичкој вези са овом лексемом су и *крњетак* 'в. крњадак', и *крњадак (2)* 'комадић, остатак нечега што је поломљено, оштећено или окрњено; уопште оштећен, дотрајао и одбачен предмет, крнтија, крхотина, рбина'; *крњадак (3)* 'мали део, одломак неке целине'.

¹²³ Са сродним значењем, такође у фрагментаризаторској функцији, забележена је у РСАНУ покрајинска лексема *окршак (1a)* (покр.) 'одломак, парче нечега што је окрњено, поломљено или оштећено, крхотина', пр. Једва сам пронашао окршак оловке (Ђон. Ј. 4, 179).

¹²⁴ Сродно значење забележено је и код *кртић (2)* (покр.) 'делић каква растављеног строја, крхотина'.

¹²⁵ Уп. и основно значење: *пиљак (1a)* 'мањи округласти камен, каменчић'.

¹²⁶ У сличним се значењима јављају и неки девербативи, који функционишу првенствено као фрагментаризатори: уп. *извадак (1a)* 'део извађен из неког списка, говора, музичког комада и сл., одломак', пр. У Зборнику има врло много извадака ... из разних књига Св. Писма (Ост. Т. 2, 360). Донесе ми ... албум, пун извадака – из Ига (Ђал. 6, 186); *изломак* (заст.) 'део, одломак'; *искидак* (необ.) 'извадак, одломак'; *одсечак (2в)* 'одломак текста или краћи текст, фрагмент'.

чињеници што се оно што именује *текст* концептуализује као материја (уп. Кликовац 2006: 180),¹²⁷ док код првонаведених лексема то није случај; уп. следеће примере из ЕК:

- Наслов садржи наслов чланка, тагови су слободан текст и састоје се од кратких одломака текста који одражавају садржај чланка (ЕК);
- Сада је захваљујући дужим одломцима текста већа вероватноћа да ће се тражена информација наћи одмах (Политика, 28. 4. 2009, ЕК);
- Теме се дефинишу као одломци текста у којима је сумирана суштина неког чланка (ЕК); итд.

Сродно, иначе фреквентно значење поменуте централне лексеме, реализује још неколико лексема.¹²⁸ Речничке потврде углавном сведоче о употреби датих лексема у својству фрагментаризатора, али електронски и интернетски примери указују и на могућност њихове партикуларизаторске употребе (попут оне код лексеме *одломак* у споју са именицом *текст*),¹²⁹ уп.:

- *одељак (2a)* 'део књиге, глава, поглавље; уопште део текста који чини одређену целину, пасус, ставка; одломак, фрагмент', пр. У рукопису је остао и његов оглед о Доситеју ... Извесни одељци рукописа објављени су у сарајевском Прегледу (Мил. Ж., Мил. В. 7, XVIII);¹³⁰
АЛИ: Устав Пољске има три оваква садржаја, а свакоме је посвећена посебна глава текста и они се односе на изворе права (ЕК);
- *глава (14a)* 'одељак књиге или другог списка који чини извесну целину, поглавље', пр. Изворни текст путописа повећан [је] за једну главу (Цар 5, 3); Устав Пољске има три оваква садржаја, а свакоме је посвећена посебна глава текста (ЕК);
- *параграф (1a)* (адм.) 'одломак текста (закона, уредбе, правилника и сл.) којим се регулише само једно питање или једна тема (обележен обично знаком § и(ли) бројем), члан; одредба, пропис који такав одељак садржи', пр. Шућевић је вешто пронашао параграфе ... доказивао да угаљ и није стварно продаван (Ћос. Б. 3, 196);
АЛИ: Једна од ствари које сам научио од Киша јесте да можете да пишете врло кратке параграфе текста, које затим можете повезати (Политика, 26. 1. 2007, ЕК);
- *пасус (1)* 'краћи део текста, одломак који почиње новим редом, као контекстуална, тематска целина, ставка', пр. Први пасуси телеграма штампани су преко три ступца проређеним гармондом (Давичо 1, 287);

¹²⁷ Занимљиво је, у вези са таквим начином концептуализације, напоменути да реч *текст* долази од латинске речи *textus*, што дословно значи 'ткање, плетиво', према *texere* 'ткати' (Клајн–Шипка 2012: 1225). Од исте латинске речи потиче и средњелатинско *textilis*, од којег потиче наше *текстил*.

¹²⁸ Такво се значење, као секундарно, бележи и код хиперонимских лексема *комад* и *парче*, при чему примери првенствено потврђују њихову фрагментаризаторску функцију: уп. *комад (1б)* 'одломак из текста песме, приповетке и сл.', пр. За то треба одабрати најлепше комаде из најбољих писаца (И. 11, 35); *парче (1г)* 'део уметничког дела, уметничког поступка (део текста, музичке композиције, позоришне представе и др.)', пр. Симо Матавуљ је ... дао дело које ... иде у дела из којих се секу одабрана парчад, да би се унела у „Антологије“ (Цар 6, 118).

¹²⁹ Има пак лексема са значењем дела некакве текстуалне целине који остварују искључиво функцију фрагментаризатора: уп. *секција (2)* 'део, састојак неке целине' (*a*) 'одељак, поглавље (у књизи, каквом тексту и сл.)'; *зачело (2)* 'одељак, став у тексту, пасус, алинеја'; *одредба (1a)* (правн.) 'пропис, уредба; појединачни став неког прописа, уредбе'; *став (5a)* 'одељак неког текста (који се обично почиње новим редом), пасус, ставка, ставка'; *ставка (5)*; *ставка (1)* 'одломак, став (5), ставка; уопште елеменат, садржајна јединица неког текста'; *тачка (7)* 'одељак текста означен редним бројем и њиме обухваћена садржина, одредба, пропис; редним бројем означен елеменат неког програма: ~ уговора, ~ дневног реда, ~ приредбе'; *члан (3)* 'одељак, поглавље неког текста (закона, уредбе, правилника) који говори само о једној ствари или развија само једну мисао; уп. параграф'; *чланак (3)* 'в. члан (3)'. Реч је углавном о саставним одељцима неког текста, чији се посебна садржина у појединим случајевима посебно идентификује нумерацијом. Стога, немогућност општије употребе – на пример, у комбинацији са именицом *текст* – сведочи такође о немогућности употребе ових лексема у својству партикуларизатора.

¹³⁰ На ово се значење лексеме *одељак* упућују значења *одел (2a)* 'в. одељак (2a)' и *одељење (3)* 'в. одељак (2a)'.
94

АЛИ: Откуцаћемо пасус текста који желимо да копирамо (Инт.);

- *поглавље (1a)* 'засебна, заокружена и релативно самостална целина у књизи, глава, одељак',¹³¹ пр. Књига је подељена у више поглавља, а ова на одељке (Паун. С., Пол. 1958, 16250/14); АЛИ: Анализи проблема стандардне теорије биће посвећено прво поглавље текста (Инт.);¹³² итд.

Блискозначне лексеме, код којих је присутна и семантичка компонента облика (заснована на основном значењу), која упућује на уређеност датог текста у виду вертикалног низа, јесу и следеће именице у партикуларизаторској функцији; уп.:

- *колона (3)* 'стубац текста; бројке, знакови, подаци написани одн. одштампани у вертикалном низу', пр. Колоне текста могуће је формирати и од целог текста (Инт.); Текст ће најпре прелазити у следећу колону па затим у нови ред, равнајући колоне текста (Инт.);
- *стубац (2)* 'једна од две или више колона штампаног текста, кратких редова, распоређених један испод другог', пр. Омладински лист ... преноси информацију о београдском Конгресу на уводном месту на три ступца (Пол. 1957, РМС); Типови података у ступцима текста које желите индексирати могу бити бинарни или знаковни (Инт.); Морате омогућити сваку базу података која садржи која садржи ступце података за претраживање (Инт.); итд.

У вези са наведеним значењима из домена текста и текстуалних јединица, лексеме *одломак* и *одељак*, као и друге наведене лексеме, првенствено именују интегрални, саставни део некакве веће целине.¹³³ У том случају партикуларизаторску функцију ће ове лексеме вршити једино у случају када то контекст омогући. Дакле, неопходна је одређена семантичка позиција, која понајпре бива обезбеђена употребом одговарајућег глагола и именице одређене семантике у допуни (в. у наведеном пр. *Поделите наведени текст на пасусе* или *Прочитала сам тек прва два одељка текста*), како би ове лексеме реализовале своју партикуларизаторску службу. Једино у споју са именицом *текст* ове ће лексеме вршити функцију партикуларизатора, док у конструкцијама са лексемама које означавају конкретну врсту текста њихова ће функција бити искључиво фрагментаризаторска. На примеру ових лексема фино се одсликава и преплитање појава партикуларизације и фрагментаризације, као и немогућност постављања јасних граница у свим случајевима.

Лексеме овог типа, које у датом значењу не реализују увек своју партикуларизаторску функцију, већ је она условљена одговарајућом семантичком позицијом, можемо назвати и *факултативним (деоним) партикуларизаторима*. Основни критеријум да у конкретном контексту проверимо да ли је лексема употребљена као партикуларизатор или не – представља поменуто својство дистрибутивне референције (в. т. II, 1).

¹³¹ Синонимно са лексемом *поглавље*, према речничкој дефиницији, користи се у свом примарном значењу и лексема *одсек (1)* 'део неке целине издвојен на основу неког критеријума' (*a*) 'целовит део текста, говора, предавања и сл. (обично посвећен једној теми), поглавље; тематски јединствен део музичке композиције, став', пр. Треба само узети у руке други одсек његове монографије ... и видети како се песник заноси (Цар 6, 220).

¹³² Значење дела какве текстуалне целине носе и префиксалне изведенице *потпоглавље* 'одељени, издвојени део поглавља у књизи', *пододељак (2)* 'део одељка неке књиге, одређеног текста', *подтачка* 'ужи одељак текста у оквиру шире целине, тачке, истакнут бројем (обично у научним текстовима или законодавним актима)' – које се такође могу употребљавати као партикуларизатори у одређеној семантичкој позицији.

¹³³ Веће делове некакве текстуалне целине, који сами по себи представљају засебну целину, означава неколико лексема, које су првенствено фрагментаризатори: уп. *књига (1b)* 'свезак, том', пр. Београдски издавач „Плато” [...] објавио је прву књигу ове трилогије (Политика, 2. 10. 2000, ЕК); *свеска (2a)* 'поједини број часописа или књиге која излази у деловима; засебно повезан део књиге, том', пр. Објавио је интервју са професором Симом М. Ћирковићем као прву свеску серије „Дијалог с поводом” (Политика, 27. 1. 2009, ЕК); *свезак (1)* 'свеска', пр. Дјело ... [је] изишло ... у два свеска (Нех., РМС); *том* 'свеска, свезак; књига (некога већег дела)', пр. Игуман ... ће лупкати прстима по дебелим томовима црквених књига (Ранк. С., РМС); Овом случају посветио [је] један том своје књиге (Политика, 16. 5. 2001, ЕК).

1.1.5.5. Поменућемо још један вид реализовања разлике између фрагментаризаторске и партикуларизаторске службе неке лексеме у оквиру истог значења. Реч је о секундарним значењима лексема *одломак* и *одсечак* која се тичу издвајања делова апстрактнијих, најпре временских појмова; уп. следећа значења и потврде:

- *одломак (2в)* 'уопште део као засебна целина какве веће целине, скупине, система или др.', пр. Каменко погледа кроз прозор на одломак тамно-плавог неба (Ђур. 4, 345). Ја желим да заузмем мали одломак вашег времена (Пиј. М. 5, 182). Само би увече ... у том једином, сразмерно кратком одломку дана ... могао бити сам и на миру (Кош Е. 1, 50);
- *одсечак (2а)* 'известан, одређени део времена (живота, развоја и др.), период, доба', пр. Стваралачки Дух културе ... преносе [људи] из једног одсечка времена у други одсечак (Шимић А. 2, 146); *одсечак (2б)* 'уопште део неке целине узет, издвојен, третиран посебно, исечак, сегмент', пр. Ту се узнео [Шапчанин] изнад баналних сентименталности ... дао један „одсечак живота“, више искрености (Скерл. 3, 523).¹³⁴

У наведеним се значењима, како запажамо, одредничке речи јављају у функцији фрагментаризатора у примерима типа *одломак дана* или *одсечак живота*, док у спојевима типа *одломак времена* или *одсечак времена* оне функционишу као партикуларизатори управо због концептуализације времена као некакве материје.¹³⁵ У синонимној се употреби може срести и лексема *сегмент* (према РСЈ: *сегмент (1)* 'одсечак, издвојени део, елемент неке целине: ~ привреде, ~ базне индустрије, ~ науке, ~ истраживања').¹³⁶ Зависно од концептуализације појма именованог лексемом у допуни, зависиће и конкретна служба лексеме коју испитујемо. Ако узмемо као пример синтагму *сегмент истраживања*, приметимо да ће лексема *сегмент* бити партикуларизатор ако лексема *истраживање* има процесуално значење, док ће бити искључиво фрагментаризатор уколико ова лексема има резултативно значење.

1.1.5.6. Лексема *одломак* реализује и (обележена) просторна значења (*одломак 3а, 3б и 3в*), у којима се, како речнички примери употребе потврђују, уобичајено користи као фрагментаризатор.¹³⁷ Међутим, један број лексема из наше грађе употребљава се да означи одвојени комад земље или некаквог земљишта (најчешће обрадивог),¹³⁸ чиме остварује своју функцију партикуларизатора деоног типа. Исто значење као секундарно реализује и партикуларизатор *парче*; уп. следеће одреднице:

¹³⁴ У блиском се значењу јавља и лексема *окрајак*, која се због примарне семантике у овом значењу одликује и одређеним степеном експресивности: уп. *окрајак (4а)* 'мањи део неке целине, одломак, фрагмент', пр. Остали епизоди више су некиokraјци разговора (Поп. П. 3, 63). Усправљају се [брђани] достојанством живовања. И поричу прикрајке и окрајке живота (Радичевић Б., Раск. 2, 73).

¹³⁵ Уп. и *устрижак (б)* (фиг.) 'комадић, делић', пр. Незнатне устришке времена ... улагао је у мали топлик иза куће (Десн. 5, РМС).

¹³⁶ Ова се лексема, иако речници такво значење не бележе, може користити синонимно са лексемом *одломак* у претходно наведеном значењу, које се тиче одређеног дела неке текстуалне целине. У том ће значењу, како потврђују примери из ЕК, ова лексема такође релизовати обе наведене функције: уп. пр. Појам блаженства отвара вероватно најинспиративнији сегмент ове монографије о Кустурици (Политика, 18. 6. 2006, ЕК); Овај сегмент представе гледалац завршава напољу, у саобраћајној буци, окружен случајним, видно збуњеним и радозналим пролазницима (Политика, 2. 10. 2007, ЕК); АЛИ: У оквиру процеса екстракције информација који ће бити описан у овом раду циљ је био да се идентификују био да се идентификују сегменти текста који су носиоци неког дефинисаног обележја (ЕК); Цео овај сегмент текста изванредно је уобличен и одавно је привукао пажњу (ЕК); итд.

¹³⁷ У истој се функцији, према речничким потврдама, јављају у одговарајућим значењима лексеме *сегмент (2)* 'део, одсечак каквог земљишта', пр. Допутовали [смо] да видимо један сегмент оне призелене Америке (Борба 1959, РМС); и *слог (3б)* 'комад земље', пр. Невјерни бијес слог за слогом граби од старе нам Краљевине (Шен. А., РМС).

¹³⁸ У истом значењу среће се и лексема *сесија*, иако лексикографски опис то не илуструје на најбољи начин: в. *сесија (1)* 'земљиште; земља коју су добивали на уживање православни свештеници у областима карловачке митрополије', пр. Отац мој имао је кућу и сесију земље (Ат. Б., РМС).

- *бразда (2a)* 'дугачко парче земље, широко колико захвата раоник плуга; комад земљишта уопште', пр. Нико није имао „ни бразду” своје земље (Ник. В. 1, 116); *браздица (1)* 'дем. од бразда', пр. Семе арпаџика ... садимо у браздице на спремљеним лејама (ПК 1920, 31);
- *буџак (3)* '(само уз реч „земља”) кутак, део, крајичак', пр. Буџак нам се земље отурио, | Буџак земље, ловна Гора Црна! (НП, БВ 1907, 172). Скините нам Ракоцију с врата, | Ја нам дајте буџак земље празне | Гдје с' можемо тужни иселити (НП Херм. 1, 26);
- *деоница (1a)* 'део земљишта (оранице, пашњака и др.) разграничен, омеђен од неке веће целине; парцела, њива', пр. Површина пашњака подели [се] на извесан број делова (деоница ...) (Ђорђ. Власт. 1, 112). Нешко је просипао имање ... и земљу деоницу по деоницу (Ђур. 1, 33). Обиђемо ... једну дугачку деоницу засијану јечмом (Вул. С. 2, 31);
- *губер (3)* (покр.) 'мала површина (о земљи)', пр. Први досељеници, који су се овде настанили, јавили су својима ... да су себи нашли за један губер земље. По тој речи губер и село је добило име Губеревци (Јов. К. 1, 365).
- *лапат (1б)* (покр.) 'комад земље, поља, парцела',¹³⁹ пр. Спор о лапат земље од неколико десетина квадратних хвати прелазно је у личну свађу (Лукић Н. 1, 423). Видио сам међу кућама на лапту земље виту јелу (Капић 1, 85);
- *одвојак (3)* (покр.) 'мања парцела одвојена од главнине имања, издвојено парче земље', пр. Неки одвојак ми дали, ништа више (србијанско Полимље, Ник. Мир.);
- *пај (2a)* (покр.) 'разграничени, одељени комад земљишта (оранице, пашњака и др.), деоница, парцела', пр. Ограда око сеоскога потеса зове се врло различно ... а оно што долази појединцу да заграђује: деоница, паја и пај (Мил. М. Ђ., Лапч. Д. 4, 31). Сав тај простор [земља] је издељен на 7 пајева (Каран. 1, 506);
- *палетица* (покр.) 'парче земље', пр. Једна палетица земље па да изгину као мрави (Левач, Срећ. Ј.);
- *палучак (1)* 'мањи комад обрадивог земљишта крај воде, мала лука, лучица', пр. Колибица ... и један палучак зиратне земље – то му је све (Коч. 5, 118);
- *парче (1в)* 'ограничен или на какав други начин издвојен део неког простора (комад земљишта и сл.)', пр. Продаде [Сретен] неку парчад земље што беху одвојена од груписаног имања његова (Весел. 16, 80). У висини остане да виси само уско парче неба, безбојно и сетно (Дуч. Ј. 5, 159). Испод лука се видело, у дну видика, парче модре Дрине (Андрић 10, 36);
- *стопа (5б)* (заст.) 'комадић, делић (о земљи)', пр. Холандези ... су сваку стопу земље ... готово отели од бурна океана (БВ 1909, РМС). Јуришали су батаљони ... освајајући стопу по стопу земље (Јак. С., РМС);
- *честица (1б)* 'мали комад земљишта, парцела'.

Најопштије значење међу наведеним лексемама, чија је употреба у наведеном значењу углавном временски или територијално маркирана, имају лексеме *деоница* и *парче*. Лексема *деоница*, како показују њене реченичне потврде, служи за партикуларизовање различитих типова земљишта (*њиве, пашњака, шуме, имања* итд.). У синонимном се значењу користи и покрајинизам *пај*. Нешто ужи дистрибуциони потенцијал имају лексеме *бразда, буџак, лапат, палетица* и *стопа*, које су употребно ограничене на синтагме са лексемом *земља*, која уобичајено у таквим везама означава *површину која се може искористити, (за)посести* (в. пр.

¹³⁹ Сама лексема *парцела* потврђена је само у фрагментаризаторској служби: уп. *парцела (a)* 'комад земљишта као део једне веће површине намењен узгајању једне културе', пр. Најбоље је, ако је башта правилног облика па је поделимо на 4 до 6 делова – парцела (Цим. 1, 5); *парцелица (1)* 'дем. и хип. од парцела', пр. Долази ... до разбацавања и цепкања ситних земљишних парцелица које се јој јаче онеспособљавају за производњу (Алексић Н., XX век 1939, 287).

под тим одредницама).¹⁴⁰ Додатну сему величине имају у свом семантичком садржају лексеме *честица* и *палучак*,¹⁴¹ код које је, поред наведене, заступљена и локациона сема.

У вези са наведеним значењима је и покрајинско значење лексеме *зграда*, које је нешто специјализованије у односу на значења поменути у претходном низу; в.:

- *зграда* (2а) (покр.) 'мањи комад земљишта за сејање и сађење поврћа или усева; башта, повртњак, поткућница', пр. Пут га нанесе у једну зграду купуса (Миљ. 1, 25). [Зеџ] му је ... изио зграду зеља (Пав. 19, 64).

Потврде за ово значење, како видимо, разнородне су. Док је у првом примеру заиста реч о просторном значењу лексеме *зграда*, у другом можемо говорити о метонимијском, количинском значењу *количине нечега што је засађено на таквом комаду земљишта*. На такво, количинско значење директно упућује глагол *изјести*. Стога, ова би потврда морала бити описана у оквиру посебног значења.

1.1.5.7. Поменути лексема *деоница* реализује и секундарно партикуларизаторско значење деоног типа, када се специјализује за сферу грађевинских објеката, те се уобичајено као објекат партикуларизовања јављају саобраћајне трасе попут оних именованих лексемама *пут*, *пруга* или *друм*. Исто значење реализује и лексема *одсек*; уп. следећа речничка значења:

- *деоница* (2) 'одређени део неког грађевинског објекта који се простире у дужину (пута, пруге, насипа, канала и сл.), издељеног ради извођења радова, одржавања и сл.',¹⁴² пр. Миланову си деоницу [пута] увек могао познати. Насута је за читаву судланицу више но остале што су (Дач. Ж. 2, 67). Возови већ саобраћају на деоници те пруге између Нанкинга и Чангчоуа (Пол. 1949, 13228/2). И тај део његове [путареве] деонице друма би оправљен и насут (Степановић К., Пол. 1955, 15181/11). Изабрана траса пруге раздјељује се на оцјенске деонице (Бошк. Н. 1, 109);
- *одсек* (1) 'део неке целине издвојен на основу неког критеријума' (2) 'део трасе пута, деоница; део земљишта (обично засађен неком културом)'

Разлог зашто ова значења наведених лексема посматрамо као партикуларизаторска, а не искључиво као фрагментаризаторска – лежи, такође, у начину концептуализације. Појмови именовани лексемама у допуни (*пруга*, *пут*, *цеста*, *друм*) концептуализују се као нешто неограничено, чему се не види крај и што се, на тај начин, приближава материји, а удаљава од предмета. Из наведеног разлога, за деоницу пруге или деоницу пута и даље можемо рећи да је то пруга или пут (в. о дистрибутивној референцији под т. II, 1).

1.1.5.8. На крају овог потпоглавља поменућемо и мању групу именица са значењем дела некакве организације са одређеном делатношћу, пре свега из домена војне терминологије. У овом ће значењу конкретна функција лексеме, такође, првенствено зависити од значења лексеме

¹⁴⁰ Код покрајинске лексеме *подорак* (покр.): Подорак је парче земље, дио њиве који се посебно мора орати (углавном због непогодности тог дијела за орање) (Ћупић Д. и Ж.) – тачно је одређен објекат партикуларизовања.

¹⁴¹ Сема величине заступљена је и у семантичком садржају партикуларизаторског значења лексеме *судланица*, која се у примерима употребе такође јавља у споју са лексемом *земља*: в. *судланица* (1в) (фиг.) 'мали део нечега', пр. Накотили се ти Чаприћи као зечеви, изделили велику њиву, па свако своју судланицу земље оградиле врзином (Радић Д., РМС). Општије значење истог типа бележи се и код лексеме *кут*, која у комбинацији са именицом *земља* обавља партикуларизаторску функцију истог типа: уп. *кут* (5б) 'уопште део неке целине, комад, парче, крајичак', пр. Али кут земље на ком смо жито жели, | и са кога смо цедили вина, | земља коју смо пили и јели ... | крваво нам је блиска и света (Макс. Д. 3, 146); *куташац* (нераспр.) 'дем. и хип. од кут (5а)', пр. Али она разби се о распру | Због куташца земље (Бан 3, 148).

¹⁴² Блиско је и секундарно значење лексеме *секција*: в. *секција* (б) 'део пута или пруге, сектор', у којем се ова лексема такође може употребљавати у партикуларизаторској служби.

у допуни. Када именица у допуни именује збирно или сумативно мноштво, управна реч синтагме имаће и функцију партикуларизатора (в. т. II, 2.3); уп. следећа значења и примере:

- *одвојак (2)* 'део, огранак какве организације са одређеном функцијом, задатком и сл., одељак; огранак неког покрета, правца', пр. Тај одвојак омладине губи се у партикуларизму, који свршава с дангубом (Невист. 1, 70);
- *одел (б)* (вој.) 'део војних снага организован у посебну целину; мања или већа војна или полицијска формација, јединица, одељење', пр. Везир [је] послао јак одјел војске за Хусеином (Том. Е. 2, 266). Влашки војвода Мирче ... пошље један одел своје војске на Косово (Рув. И. 2, 334). Дошао [је] овамо у село пристав и одио жандара (Михољ. 2, 16);
- *оделак (а)* 'в. одел', пр. Двадесет хусарски коња ... нагну онако поплашени на другиј оделака војске наше (Вилов. 1, 101);
- *одељење (2а)* 'део неке установе, организације и сл. с одређеном делатношћу'; *одељење (2б)* (вој.) 'мања организациона јединица у војсци; мања војна јединица са специфичним задатком', пр. Једно одељење турске редовне војске дошло је на обалу (Нен. Љ. 28, 189). Карађорђе и Совет сазвали су скупштину ... на којој буде решено ... да се тражи једно веће одељење руске војске да дође у Србију (Гавр. М. 4, 15). У ту борбу Нијемци су убацили смуچارско одељење аутоматичара (Чол. 5, 25).¹⁴³

Закључићемо да се код лексема типа *одломак*, у односу на све остале типове деоних партикуларизатора, највише преплићу поменуте службе – партикуларизаторска и фрагментаризаторска. У појединим случајевима пак није их могуће разлучити, а где је могуће – то је захваљујући значењу именице која се јавља као допуна у синтагми са анализираном именицом. Уколико она означава материју или пак нешто друго што се концептуализује као материја, управна реч синтагме биће употребљена као партикуларизатор (в. нпр. *одломак погаче, параграф текста, сегмент истраживања, одвојак омладине, одељење војске*). С друге стране, ако она именује предмет или нешто друго што се на тај начин концептуализује, управна ће реч синтагме искључиво реализовати функцију фрагментаризатора (уп. *одломак оловке, одељак књиге, одломак дана*).

¹⁴³ Неће све лексеме са овим значењем бити и партикуларизатори. У случајевима када говоримо о конкретном делу, јединици неке организације, лексема се неће употребљавати у партикуларизаторској служби: уп. пр. О стварима у Аустро-Угарској бавило се статистичко одељење (Јов. Ј. 3, 940); Добре учитеље за јестаственицу моћи ће да дају све оне школе у којима се ова наука опширније предаје ... природно-математички одсек Филозофског факултета (Панч. 10, 121); итд.

1.1.6. Деони партикуларизатори типа *остатак*

1.1.6.1. Посебну лексичко-семантичку групу у оквиру деоних партикуларизатора представљају лексема са значењем остатка некакве целине. У њиховом семантичком садржају, дакле, доминанта је сема резидуалности.¹⁴⁴ Централна лексема ове лексичке групе, према томе, јесте лексема *остатак*, док се око ње групишу остале лексема. Оне се углавном дефинишу путем општије лексема *остатак*; исп.:

- *избирак* 'оно што остане кад се већ изабере најбоље, остатак', пр. Неће моји коњи избирака (Вуков. А. 2);¹⁴⁵
- *кидољак* (1) (покр.) 'оно што се добије кидањем, откинути, поцепани део, парче, комад, остатак (неке тканине, конца и сл.)',¹⁴⁶ пр. Показаше му ... кидољке конопаца крвљу натопљене (Борба 1951, 234/4). Де си оставила они кидољци конца? (Макрешане, Милан.);
- *останак* (б) (заст.) 'в. остатак (1, 2, 4, ба)', пр. Зар си хала да сам поједеш циело јагње? ... Богме, господару, погледај останке печенке (Стој. М. 1, 26);
- *остатак* (1а) '(обично у мн.) оно што је преостало од веће целине, оно што се није употребило, потрошило и сл. (о јелу)', пр. На решеткасти део чесме односно одводне канализационе цеви ставите мало камене соде. Она ће се полако растапати и растварати остатке јела (ЕК);¹⁴⁷
- *отпадак* (1а) 'парче, део који преостане од нечега приликом обраде, неискоришћени, углавном неупотребљиви остатак нечега', пр. Вода утиче ... ваљајући и разбијајући отпатке раздробљених стена (Н-Т 1, 8). Снег је био посут иверовима и отпацама балвана (Крл. 2, 94). Мокар патос био [је] преплављен отпацама стакла и дувана (Ђукић Д. 1, 94);
- *очинак* (1в) 'уопште преостали мали, незнатан део, остатак нечега, отпадак';
- *преостатак* (а) 'оно што је преостало од веће целине, оно што се сачувало од чега, оно што још није потрошено, остатак', пр. Вјеровници су разнијели алат и преостатак имовине (Павич. 2, РМС);
- *ресто* (варв.) 'оно што је (пре)остало, остатак',¹⁴⁸ пр. Може одмах кућу да му преда, сав ресто новац да прими (Станк. Б., РМС).

Већина ових лексема представља заправо девербативе изведене суфиксом *-ак*. Међу наведеним лексемама ипак постоје и извесне разлике, и то на више нивоа. Најпре, неке од њих су маркиране (нпр. *крбањак* и *обирина* су покрајинизми, а дато значење лексема *останак* обележено је као застарело). Друго, преостали део именован наведеним лексемама може имати различито порекло, начин постанка денотата (уп. следеће дефиниције: *крбањак* (покр.) 'комад чега сломљеног, разбијеног, остатка, крхотина'; *отпадак* (1а) 'парче, део који преостане од нечега приликом обраде, неискоришћени, углавном неупотребљиви остатак нечега'). Поред тога, ове се лексема разликују по питању дистрибуционог потенцијала, те је различит спектар комбинацијских варијанти.

¹⁴⁴ Уп. и *резидуум* од лат. *residuum* < *residuus* 'преостали' (Клајн-Шипка 2012). Сему резидуалности помиње Б. Томић (2019) као једну од манифестација семе плураности код неких множинских речи.

¹⁴⁵ Сродне семантике су и лексема *обирак* 'оно што преостане после бирања, одвајања онога што је добро, употребљиво, остатак, избирак; отпадак; уп. одбирак (1)', и *обирина* (2) (покр.) 'оно што преостане после одабирања, избирак, остатак, обирак', које се могу сматрати потенцијалним партикуларизаторима.

¹⁴⁶ Са допунском именицом истог значења јавља се и *лапат* (1а) (покр.) 'комад тканине; дроњак, крпа', пр. Имаш шта да видиш ... лапат одиела светог Ивана (Капић 1, 27).

¹⁴⁷ У секундарном значењу лексема *остатак* пак реализује опште деоно значење: в. *остатак* (1б) 'оно што се као посебан део издвоји из неке целине'.

¹⁴⁸ Речници бележе и варијанту *рестл* (фр.-нем. варв.) 'оно што преостане, неутрошени остатак (нарочито остатак тканине, који се јефтинеје продаје)'.

Лексеме типа *остатак* у својој семантици могу садржати и сему мање вредности јер се оно што (пре)остане неретко доводи у везу са оним што је неупотребљиво (в. *избирак*, *обирак*, *одбацак*, *отпадак*). Та је сема може активирати приликом реализације секундарног значења дате лексеме; уп. нпр. следећа значења лексеме *отпадак*:

- *отпадак (1в)* 'непробрани остатак нечега, одбирак, избирак', пр. Преко зиме пуштају свиње у жирородне шуме, или се код куће хране ... отпацама од разних жита (Јов. Л. 1, 83). фиг. Чује [се] зујање музичких отпадака свих могућих врста тона (Вуј. 2, 20). Званичне публикације тог удружења садржавале [су] ... отпатке схватања Луја Блана (Пиј. М. 3, 157);
- *отпадак (1г)* 'неупотребљиви, одбачени део нечега; уопште смеће', пр. Врло су важна [бела крвна зрнца] због тога што она купе ... непотребне отпадке (Вуков. А. 1, 14). Болница мора имати нарочиту пећ за сагоревање отпадака свију врста (Зб. зак. 35, 108). Кад се каже „отпадак“, онда се обично мисли на оно што нам више не треба (Пол. 1951, 13854/2).

1.1.6.2. Преостала грађа овог типа може се угрубо поделити у две групе на основу онога што се на дати начин партикуларизује – дакле, на основу објекта партикуларизације. Другим речима, лексеме типа *остатак* у нашем се језику углавном везују за некакве две сфере употребе. Прва група тих лексема означава остатак хране уопште или остатак конкретне хране;¹⁴⁹ уп. следећа значења:

- *апољак (1)* (покр.) 'остатак јела, огризак; уп. апити¹', пр. Кад се поједе јабука, крушка и сл., оно што остане (дршка, семе и око њега мало меса) зове се апољак (Цветк. М. 1). Нећу да једем твоје апољке, дај ми целу јабуку (Васиљ.);
- *заборавак (3)* (покр.) 'комад хлеба или другог јела који остане непоједен после обеда', пр. Тако сам заборавна од неког доба, као да сам саме заборавке јела (Банат, Бај. С.);
- *загризак (1)* 'оно што је загризено, начето зубима, од чега је један део одгризен, поједен, огризак', пр. Грубе руке спустише кашике поред загризака проје (Ћос. Д., Корени, Београд 1954, 163). Гледао је у загризак хлеба (И., 46);
- *закусак (1в)* (покр.) 'зубима начета, загризена воћка или комад чврсте хране, остатак онога што је гризено, угризак';
- *обалина* (покр.) '(обично у мн.) јело које је неко обалио, обалавио једући; уопште начета а до краја непоједена храна, огризине', пр. Нећу ја његове обалине јести (Слав., Богд. Л.). Обалине [су] кад неко једе па оно што иза њег остане (Банија, Грч. М.);
- *огрижај* (индив.) 'в. огризак', пр. фиг. Доста, г. списатељ, доста, хвала вам на књизи и аратос ... Ви нас поштено с огрижајима похранисте. Све крпеж и огрижај ... Љубезни моји читатељи, с крпежом се кућа држи, а огрижаји човека из невоље ваде (Стер. 14, 15);
- *огризак (а)* 'остатак, обично нејестиви, од поједеног плода (јабуке, крушке и сл.)', пр. Огризак је оно што остане од поједене јабуке, крушке (Врање, Влај. 1). Разгледали су изложену робу, а купљено воће прали одмах ту, на градској чесми, и јели га ... Огриске и корице хлеба бацали су рибама (Кош Е. 5, 60); *огризак (б)* 'непоједени остатак од чврсте хране', пр. Дотурала им ... огриске од сира, или крајке погаче (Ђорђ. Кон. 1, 88). Каган се окренуо у одају и случајно бацио поглед на огриске заостале од обеда (Павић 2, 50);
- *огризина (а)* 'непоједени остатак од хране, огризак', пр. После је одмах Чапа [пас] отишао у један ћошак, где је било огризина (Срем. 3, 91). Они примају храну на кругу, из казана, али добијају и нешто огризина одозго! (Лал. 4, 136). Пала му сикира у мед! – закључише таљигаши ... једући огризине (Стев. В. 2, 29);

¹⁴⁹ Лексема *пабирак* реализује сродно секундарно значење. Мада, ова лексема има нешто ширу дистрибуцију, будући да се може јавити и као партикуларизатор других ентитета: уп. пр. *пабирак (1б)* 'остатак хране, какве материје и сл., обично лошијег квалитета или мање вредности', пр. Пећи [су] од земље и у земљи, у којима се старим методима предака прави кокс, топе гвоздена руда и пабирци гвожђа вредно сакупљени посвуда (Богојевић Ђ., Борба 1958, 312/3);

- *огризољак (а)* (покр.) 'в. огризак (а, б); уп. гризољак', пр. Огризољак значи остатак од нечега што се јело. Нпр. кад се једе воће, па се поједе месо, а остане оно у средини где је семе и то се зове огризољак. А код хлеба кад остане парче хлеба, које је једено, зове се огризољак (тимочки крај, С–Ц). Ја не правим огризољци ни од јабуке, ни крушке, оставим само дршку (Црна Река, Марк. Миодр. 1, 383);
- *огризотина (а)* (покр.) 'в. огризина (а)', пр. Огрисотина је огризина, остатак од нечега што је други јео. „Отидемо на свадбу па поједемо сватовске огризотине” (Пирот, Стан. М. 1);
- *окусак (2)* 'остатак нечега, крајак; уп. кус¹ (2а)', пр. Кад су обиграли ... скидају ... крув са стожера те носе у кућу к ватри, камо још тече бадњака, јер не морају да изгоре, него треба да макар само окусак затече малог Божића (Буковица, Ард., ЗНЖ 20, 39);
- *остражина* (покр.) '(обично у мн.) остатак од јела, хране (Хрваћ.)'.

Ове су лексеме, како видимо у наведеном низу, углавном девербативи настали од тзв. „глагола ингестације” (в. *verbs of ingesting* у Левин 1993: 51), и то најчешће изведенице глагола *гристи*. Девербатив *обалина* у вези је са глаголом *балити*, те је врло експресиван будући да се њима означава примарно храна коју је неко „обал(ав)ио” током јела, а затим и остатке на тај начин конзумиране хране. Именица *заборавак* такође се одликује експресивном обојеношћу јер означава храну, односно остатке хране које остају непоједени, односно „заборављени” након obroка. Специфична је и фреквентна самостална употреба лексема овог типа, на коју утиче висок степен искапсулираности објекта партикуларизовања у њихову семантику, али и ванконтекстуална транспарентност.

У другу групу спадају лексеме које именују остатке некакве чврсте материје, пре свега *дрвета*. Углавном је реч о отпаcima који остану након некакве активности обраде дрвета (сечења, тесања, стругања и сл.); уп. следећа значења:

- *ивер (1а)* 'отпадак, одрезак, одломак од дрвета које се цепа, сече, теше и сл., оцепак, треска; танко исечено дрвце, летвица, сува гранчица (погодна за потпалу или другу употребу)', пр. Имао сам ... сјечиво као сунце ... ја само теснем, а оно ивер фрца (Кик. 1, 176). Чуперак [јој] ... завинут као блањом оструган ивер (Бег. М. 8, 94);
ивер (1б) 'уопште одломак, отпадак од каквог тврдог материјала, крхотина, струготина, трун'; *иверак* 'дем. и хип. од ивер; ивер (уопште)', пр. Опази у плоту ... неки иверац зацепљене даске (Сек. 2, 15);
- *кличак (1а)* 'оцепак дрвета, дрвце', пр. Мало му кличком не изби око (Врховине, Поп. Мил.);
- *опиљак (1а)* '(обично у мн. òпѝљци, ген. òпѝљкă) а. комадић, честица гвожђа или другог метала која отпадне при резању, стругању', пр. Стрпељиве прилике за послом биле су гараве од опиљака гвожђа и челика што су се облаком дизали над сваким стругом (Вин. 4, 398);
опиљак (1б) 'отпадак дрвета при пиљењу, рендисању, стругању, струготина, пиљевина; шушка', пр. Кад запева, сва трепти, ковитла је нешто као матица дрвени опиљак (Сек. 5, 279);
- *остружак (б)* (покр.) 'остатак, отпадак који остаје после стругања, обраде дрвета', пр. Покупи оне острушке од даске, ваљаће да пириш неколико јутара огањ (Загарац, Даниловград, Ћупић Д. 1);
остружак (в) (покр.) 'комад дрвета који се одсече, оструже тестером; уп. остругати (2б)', пр. Остружак је онај део дрвета који се тестером од чега одсече (нпр. греде, даске и сл.) (Драгачево, Ков. Р.);
- *угарак (б)* 'остатак делимично изгорелог дрва, огорели комад дрвета', пр. Спотаче угарке и ватра плану (Весел., РМС).

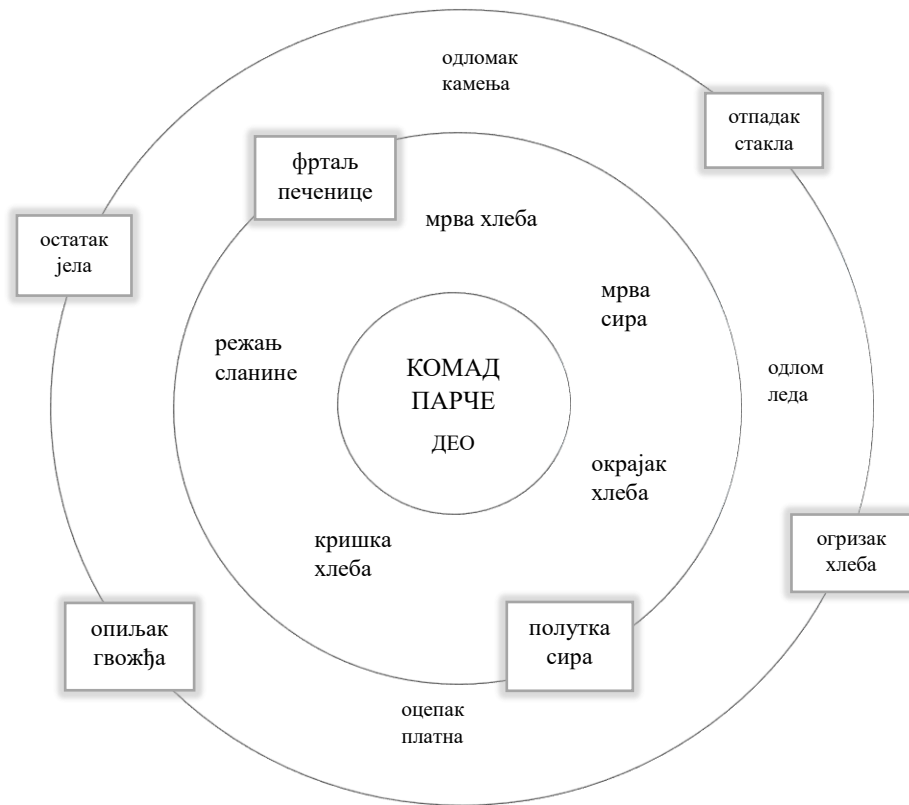
Лексема *ивер*, као лексема *отпадак* из првог низа (в. *отпадак (1в, з)*), секундарно развија значење засновано на семи мање вредности, која је у вези са семом (мале) величине. Овим се значењем и лексема *отпадак* и лексема *ивер* удаљавају од партикуларизаторске лексике; уп. следеће значење:

- *ивер (Iв)* (фиг.) 'мање вредан или безвредан додатак, остатак, пабирак и сл. (прилог уз већи научни рад, потомак знатније породице и др.)', пр. По архимандритовој сам жељи његов први историјско-географски ивер с натписом „Бобовац Травник“ располовио па га изнео у десетом и једанаестом броју (Грч. J. 4, 10).

1.1.6.3. Све претходно наведене лексеме са значењем *остатка* некакве материје нису у правом смислу партикуларизатори, будући да именују преостали, а не издвојени део неке материје. Из тог разлога доста су удаљене од прототипичних чланова гнезда партикуларизаторске лексике и могу се сматрати најперифернијим члановима овог типа партикуларизаторске лексике.

Уколико бисмо досада анализирану грађу која илуструје издвојени тип партикуларизатора који смо назвали *деоним* партикуларизаторима замислили као кружницу – у њеним би се концентричним круговима распоређивале различите лексеме у зависности од степена семантичке блискости у односу на прототип. У центру би се, дакле, налазили поменути прототипични представници ове групе – лексеме *комад* и *парче*, а уз њих и лексема *део*. У њиховој близини налазиле би се лексеме које именују одређени комад некакве материје – било да је реч о одсеченом делу неке материје (што би прототипично представљао спој *кришка хлеба*) или о малом делу неке материје (као у типичном споју *мрва хлеба*). Периферије од њих, гравитирајући према наредном кругу, биле би распоређене лексеме типа *фртал*, *половина* и сл., којима је примарнија фрагментаризаторска функција у односу на партикуларизаторску. У задњем кругу налазиле би се лексеме које су по изузетку партикуларизатори. Реч је, пре свега, о девербативним именицама које именују део нечега настао цепањем, одламањем, одвајањем од некакве целине, што сведочи о њиховој типичној функцији фрагментаризатора. На рубу круга, на самој периферији, те донекле излазећи из његових оквира, биле би позициониране последње анализиране лексеме, које су, будући да именују остатак, а не издвојени део неке материје, семантички најудаљеније од прототипа и само се условно могу називати партикуларизаторима.

Приказ бр. 6. Распоред деоних партикуларизатора у односу на прототипичне представнике



1.2. Партикуларизатори са значењем *део мноштва*

1.2.1. Други тип партикуларизаторске лексике деоног типа представљају партикуларизатори са значењем *део мноштва*. Ови партикуларизатори, специфичне семантике, именују појединачне ентитете узете или издвојене из већег броја истоврсних или разноврсних примерака. Реч је, дакле, о партикуларизовању неког мноштва, које може бити збирно или сумативно (уп. *грло стоке* : *неколико грла крва*). За разлику од партикуларизовања материје, којим се издваја један њен део (или мања количина), код партикуларизовања мноштва издваја се један ентитет који са осталим истоврсним или, чешће, разноврсним ентитетима чини посебну целину. Приказаћемо ову разлику и визуелно.



Слика 1. Партикуларизатори типа *парче*
Извор: Vecteezy, Инт.



Слика 2. Партикуларизатори типа *јединка*
Извор: Alamy, Vecteezy, Инт.

1.2.2. У групу партикуларизатора овог типа спадају лексеме различитог, али блиског значења. Прва група ових лексема именује једног, појединачног представника, односно примерак своје врсте (људске, животињске или, ређе, биљне). Реч је о следећим типичнијим лексемама:

- *брав* (1a) 'општи назив за једно грло стоке, нарочито за овцу и козу; уп. бравче', пр. [...] Број тако помешане стоке може изнети до ... 1200 брара музара (Мил. М. Ђ. 9, 137). [...] И најсиромашнији сељак имао је по неколико брара свиња (Ђорђ. Т. 5, 1)';
бравче 'в. брав (1)', пр. Ако који сељак не би имао да купи прасе за овај дан, он коље неко бравче из стада (Миј. С. 3, 113). Ја бих ... за ситну стоку: свиње или овце начинио ... узан а дугачак пропуст или ходник, кроз који би по једно бравче могло пролазити (Гавр. С. 1, 103);
- *глава* (4a) 'особа, личност, појединац', пр. Ти нијеси саморана глава (Њег. 7, 97);
глава (4б) (заст.) 'в. пореска глава', пр. Кнезови крили су главе, па кад у вилајету порежу све данке, долазило је по 7 или највише 8 гроша на главу (Нен. М. 2, 18);
глава (4в) '(обично допуњено речима: стоке, брара и сл.) грло, брав; јединка роја, јата и сл.', пр. У Ческој ... видио сам често по 30 главах добро гојених, чилих кравах и друге теглеће мархе, што је ... један једини сељак имао (ЛМ 1842, 130)';
- *грло* (3a) 'јединка стоке, ређе живине', пр. Можеш добити по ниској цени ... добро грло: бика, краву, крмачу, овцу (Вулић Р. 1, 139). На једног становника долази око 32 грла стоке (Прикр. 2, 318). У Југославији има 22 милиона грла живине (Дрец. 1, 1);
грло (3б) (заст.) 'особа, лице', пр. За љетину ;[док је на њиви] не зна дописник [како деле], а сабрани плод по грлима (Богиш. 3, 342)';
- *јединка* (1a) (биол.) 'биљни или животињски организам који самостално постоји, појединачан, засебан представник биљне или животињске врсте; појединачан представник своје врсте уопште', пр. Фауна и флора [у палеозојско доба] бројиле су мало родова, али много јединака (Радив. Т. 2, 6);
јединка (1б) 'поједини човек, појединац, личност, индивидуа; усамљени појединац', пр. Романтичари истичу оно што је најособеније ... у личности, проглашујући право јединке да живи на своју руку (Скерл. 12, 100);
јединка (1в) 'појединачан предмет или појединачно биће уопште';
- *примерак* (1a) 'сваки за себе од више једнаких предмета или животиња', пр. То је резултат одабира најбољих примерака овнова (Политика, 10. 8. 2000, ЕК);
примерак (1б) 'свако напосе, јединка од више људи или животиња', пр. У своме путовању имао сам прилике видети само један примерак ове интересантне животиње (Петр. Мих., РМС)';
- *реп* (5) 'јединка стоке, грло'.

Највећа лексичка разноврсност, како запажамо, постоји када се жели именовати јединка животињске врсте – заправо, све наведене лексеме могу се користити у том значењу. Међу њима пажњу привлаче оне лексеме које су примарно соматизми, односно које у својим основним значењима означавају неки део тела (човечијег и(ли) животињског). Код лексеме *глава* наведена партикуларизаторска значење резултат су деловања синегдохске трансформације по моделу ДЕО – ЦЕЛИНА (*глава – човек или животиња*), у којој се испољава и сема функције, значаја самог денотата (уп. Спасојевић 2014: 56). Код лексеме *реп* пак партикуларизаторско значење, које је маркирано, развија се у вези са особеношћу одређене животињске врсте која поседује део тела именован том лексемом. Одговарајуће значење лексеме *грло* производ је деловања метонимије и синегдохе – најпре се успоставља веза између грла и ограна за храњење, а затим и између дела и целине (грла и организма који се храни), што потврђују примери из РЈА: в. нпр. Храним седмеро грла на купници и мрежи (С. М. Љубиша) (в. т. III, 3.3).

Лексема *примерак* донекле се разликује од осталих лексема у наведеном значењу. Иако немаркирана, примећује се одређена формално-стилска ограниченост у односу на лексеме типа

брав, глава, грло и *реп*, која, рекли бисмо, има изванлексички карактер, што онемогућава њено бележење у оквиру лексикографског описа. Значење ове лексеме се, на основу дефиниција, не разликује умногоме од одговарајућих описа значења наведених лексема, али се запажа својеврсна значењска нијанса која ову лексему разликује од других. О чему је онда реч? Чини нам се да се разлика крије у степену општости лексема које долазе на месту допуне. Ова се лексема првенствено користи са лексемама које означавају општије или најопштије нивое у класификацији животиња или биљака (уп. пр. *примерак ове интересантне животињске врсте*). Код лексема *брав, глава, грло, реп*, па чак и *јединка* – која се налази негде између наведеног низа и лексеме *примерак* – семантички фокус је на појединачном у односу на групу, скупину, док код лексеме *примерак*, како се чини, акценат остаје на скупини. Овај партикуларизатор ступа у везу са ограниченим бројем лексема, како примећује Ивић (1980: 11), које могу бити семантички разнородне попут *фауна* и *флора* (уп. пр. *један редак примерак америчке флоре* или *необичан примерак афричке фауне*).

Значење таквих карактеристика бележи се и код лексеме *представник*, која, у односу на *примерак*, има и додатну семантичку компоненту. Код лексеме *представник* није реч о било ком примерку, односно једном од примерака неке животињске или биљне врсте, већ о једном, одређеном, типичном примерку; уп. деф.:

- *представник (3)* 'типичан примерак, узорак какве биљне, животињске и сличне врсте: ~ тропске флоре, ~ сисара'.

Јединку људске врсте именује уопштено такође неколико лексема – најпре *глава* и *јединка*, а затим и лексема *грло*, чије је наведено значење маркирано као *заст.* (застарело). Лексема *глава*, осим партикуларизаторског значења 'особа, личност, појединац', реализује и једно временски маркирано значење, у којем такође врши партикуларизаторску функцију, а које је синонимно са изразом *пореска глава* ('лице које је задужено порезом, порески обвезник'). У истом партикуларизаторском значењу као лексема *јединка*, мада доста ређе и – рекли бисмо – неуобичајено, јавља се и истокоренска лексема *јединица*; в.:

- *јединица (6)* 'в. јединка (1)', пр. Говор је овај [животињски] сразмерно савршенији ... што више животиња излази као јединица (Матић Г. 2, 128). Ја је личност, индивидуум, јединица људска (Петровић А., ГлЕМ 1939, 39).

1.2.3. Сродан семантички тип партикуларизаторске лексике представљају оне лексеме које ступају у спој са именицама које именују организовано мноштво по одређеном принципу. Партикуларизатори овог типа именују, како се у литератури наводи (в. Ивић 1980: 9–11), ентитете који функционишу као конститутивни елементи структуриране целине коју именује лексема у допуни, али не поседују својства те целине (нпр. *члан жирија* није исто што и *жири*, али *парче меса* је и даље *месо*); уп. следеће лексеме:

- *припадник (1)* 'онај који припада каквом скупу, заједници, покрету и сл.: ~ партије, ~ класе, ~ војске, ~ народа';
- *члан (1)* 'припадник неког друштва, удружења, организације, народа и сл.: ~ породице, ~ партије', пр. Ја сам члан певачке дружине (Срем., РМС). Није мислио да ћу икада бити члан његовог цеха (Коз. Ј., РМС).

Лексему *члан* у партикуларизаторској функцији, будући да поред указивања на појединачно даје и податак о односу саставности, М. Ивић (*ibid.*) назива *партикуларизатором*

конститутивног елемента, термилошки га издвајајући од осталих типова анализираних партикуларизатора (в. т. III, 2.1.1.2).¹⁵⁰

1.2.4. Примарно партикуларизатори материје, лексеме *комад* и *парче* користе се, како видимо, у својим секундарним значењима и у функцији партикуларизатора мноштва. У првом се случају ове именице типично користе у споју са градивним именицама, док се у другом случају у синтагми са партикуларизаторима налазе заједничке именице у множини или збирне именице (в. и т. 2.1.1.3). Лексема *комад* се, у том смислу, одликује већим дистрибуционим могућностима. Она се може користити за партикуларизовање различитих ентитета – предмета, особа или животиња; уп. следећа значења:

- *комад (3а)* 'једна јединица новца или један предмет оружја или чега сличног';
- *комад (3б)* 'један број од више примерака неког списка, новина, часописа, књиге и др.', пр. Законикъ € овај штанпанъ у толико комада, да га свакиј ... имати може (Зак. 1, 4);
- *комад (3в)* 'јединка из збира или низа[,] из већег броја чега',¹⁵¹ пр. Болесници могу добити ... као додаток ... два комада јаја (Зб. зак. 33, 24). Три комада намештаја око мене од тврда су дрвета (Сек. 10, 180). Одраним тријест четрјест комади марве, па на вашар (Игњ. Ј. 2, 1).

Прва два партикуларизаторска значења специјализована су и дистрибуционо ограничена, те се и у случају када допуна није експлицирана, зна тачно шта се лексемом *комад* назива. За разлику од њих, значење *комад (3в)* општије је, те се одредничка лексема у том значењу може наћи у комбинацији са већим бројем лексема.

Најпре, у вези са синтагмом *два комада јаја*, М. Ивић (1980: 9–10) наводи како се партикуларизатор употребљава уз именицу чије се значење, у датом случају, не интерпретира као мноштво, скупина конкретних ентитета, већ као одређена врста материје.¹⁵² И заиста, уколико замислимо да неко носи *корпу јабука* или *корпу јаја*, из које ми узимамо неколико комада, та се садржана количина замишља као маса. Некакву непрегледну масу означавају и збирне именице (више о томе в. т. 2.1.1.3 (2)), Тако, у наведеној синтагми са збирном именицом *марва* (в. *тријест четрјест комади марве*) лексема *комад* има исту функцију.

Међутим, партикуларизатор *комад* у синтагми *два комада јаја* не служи толико партикуларизовању мноштва колико наглашавању, истицању појединачног. У овој се синтагми партикуларизатор употребљава са именицом која означава бројиви ентитет, што би значило да је његова употреба излишна (уп. *Купила је само пет комада јаја : Купила је само пет јаја*).¹⁵³ М. Ивић (2008а: 32) поменуто објашњава изванлингвистичким факторима, каква је и уобичајена куповина „на комад”. Наиме, ова ауторка наводи да се, у оквиру куповно-продајног жаргона, ствари могу плаћати према одређеној количинској мери (*на кило, на метар*) и(ли) према појединачном ентитету (*на комад*). Потоња употреба лексеме *комад* условила је и (жаргонску) употребу овог партикуларизатора са бројивим именицама.

¹⁵⁰ За именице са значењем организованог скупа М. Ивић (2008а: 34–35) истиче да немају класификаторску службу, што илуструје немогућношћу уклапања у контекст типа **Срео сам Петровића и остали жири* (више о односу партикуларизатора и класификатора в. т. II, 2.2).

¹⁵¹ У блиском је значењу забележена и покрајинска лексема *кус*: в. *кус (2б)* (покр.) један предмет, један примерак нечега, комад', пр. Да у зло не приметете ову посллку књиг намијењену разпродаји по 80 кр. *кус* (Кур., ХК 8, 465).

¹⁵² Овакве конструкције карактеристичније су за колоквијални говор (пре свега, за пијачни жаргон; уп. пр. *Даћете ми двадесет комада јаја: Комад јаја кошта двадесет динара*), а нису стране ни другим словенским језицима. М. Ивић (1980: 10) наводи пример разговорног руског: *Он выбрал себе итук пять самых красивых яблок (Одабрао је за себе пет комада најлепших јабука)* или *Штук пять ребятишек еще дома (*Пет комада деце је још увек код куће)*, при чему би, како видимо, паралела у нашем језику постојала само код првог наведеног примера.

¹⁵³ За ову појаву М. Ивић (2008а: 32) констатује да није својствена само нашем језику, наводећи еквивалентне конструкције у чешком, словеначком и немачком језику.

1.2.5. Веза партикуларизатора са именицом типа *наместај* пак друкчије је природе, што је условљено семантиком те именице. Наиме, лексички збирна именица *наместај* својим значењем обједињује различите, и то разноврсне, ентитете. Податак о мноштву које је маркирано неистоврсношћу садржан је у лексичком значењу ове лексеме. Лексема *наместај* и друге именице овог типа означавају скуп различитих, разноврсних појава које се, упркос различитости, обједињују у јединствен скуп на основу некаквог важног, заједничког својства – које је уобичајено њихова *сврха* (в. *наместај* = скуп предмета којима се опрема, „наместа” простор у којем се борави; *алат* = скуп предмета који служе у једном занату; итд.).¹⁵⁴

Такве су још неке лексеме у нашем језику. На пример, лексема *постељина* надређена је, у семантичком смислу, лексемама *јастучница* или *чаршав*, исти је однос лексеме *одећа* или *гардероба* према именицама *панталоне*, *блуза*, *капут*, *мајица* итд., као и лексеме *накит* према именицама *огрлица*, *минђуше*, *прстен*, *наруквица* и сл.¹⁵⁵ Уз наведене лексеме са значењем јединственог мноштва разнородних ентитета користи се (готово) искључиво партикуларизатор *комад*, претпостављамо због своје семантички неутралне природе. Партикуларизовањем се у том случају постиже издвајање појединачног ентитета, али без пружања даљих, додатних података о његовом идентитету: уп. пр. *комад наместаја*, *комад гардеробе*, *комад накита*, *комад пртљага*, *комад оружја*. Другим речима, значење синтагме не пружа податке о ком конкретном комаду мноштва је реч, будући да је од највеће важности његова *сврха* – која остаје иста у односу на појам који се партикуларизује (уп. *комад одеће* = конкретна ствар за облачење; *одећа* = скуп ствари за облачење). Такав комуникациони недостатак углавном бива надомештен ширим контекстом или ванлингвистичким факторима, а понекад једноставно таква информација није од већег комуникацијског значаја; в. следеће потврде из електронских извора:

- Желите нешто што изгледа као добар комад гардеробе, али тежи само део онога како изгледа (Инт.); Прави избор аксесоара може досадан комад гардеробе освежити и учинити модерним (РТС, 20. 9. 2009, ЕК); Неће знати шта је дизајн, еколошки материјал, стил, или теорија боја, али ће знати имена дизајнера и креатора и колико је коштао одређени комад одеће (Политика, 3. 11. 2008, ЕК); Добар „комад” за мало пара: Половну одјећу у БиХ купују и грађани дубљег цера (Инт.);
- Водим се правилом да је боље носити добар комад накита него натоварити на себе гомилу (Инт.); За време њихове везе и брака, племић је своју супругу обасипао скупоценим комадима накита (РТС, 1. 12. 2010, ЕК); Светлуцави материјали и понека шљокица задужени су за незаобилазни одсјај, као и дугачке или гломазне огрлице и други комади накита (РТС, 14. 8. 2010, ЕК); Руска полиција је касније установила да иза крађе 200 комада накита стоји једна од запослених жена у музеју (Политика, 8. 9. 2010, ЕК);
- У оквиру те акције заплењено је [...] 60 комада оружја, више хиљада комада муниције и велика количина фалсификованих новчаница (РТС, 11. 2. 2010, ЕК). Прем подацима српске полиције, у рукама грађана налази се око два милиона комада оружја (Политика, 12. 8. 2009, ЕК);

У појединим пак случајевима уместо партикуларизатора *комад* у вези са збирним именицама овог типа могу се синонимно употребљавати лексеме *део* и *парче*. Лексема *део* може се наћи у синтагмама са лексемом *наместај* (уп. *део наместаја* : *комад наместаја*, али **парче*

¹⁵⁴ М. Ивић (2008а: 29) говори о два типа збирних именица: код првог типа постоји корелација са регуларним множинским облицима (*грана* – *гране/грање*, *звер* – *звери/зверад*), а код других таква корелација не постоји (*наместај*, *живина*, *одећа*). Прве су необележене по питању разликовања истоврсног од разноврсног, а друге, о којима је у овом делу текста реч, семантички су маркиране.

¹⁵⁵ Овоме се придружује и значење *комад* (*За*), будући да је и лексема *оружје* сличне семантике, односно реч је о именици која је семантички надређена већем броју лексема различите семантике (нпр. *пиштољ*, *нож*, *пушка*, *топ* итд.).

намештаја).¹⁵⁶ С друге стране, са неким лексемама у истом се значењу може употребити лексема *парче*, посебно у вези са именицама које означавају појмове о којима постоји одређени вредности став говорника (уп. *парче гардеробе*, *парче накита*). Међутим, таква је употреба уобичајена само у разговорном регистру; в. пр.:

- Модерно, а тако просто: Парче одеће које свака девојка мора да има (Инт.); Просули сте кафу на омиљено парче гардеробе (Инт.); Често се дешава да људи плаћају „име”, а не конкретно парче гардеробе (Инт.);
- Не постоји парче накита које је више летње од овог (Инт.); Хтјели бисте да у вашој кући имате парче накита или неки предмет са темом из вашег омиљеног града? (Инт.); Поред тога што је сам кристал прелеп на сунчевој светлости и предивно парче накита за топлије време, значајно ће допринети стајлингу особе која га носи! (Инт.);
- Многи су потврду узели чисто да би имали у кући ноге су потврду узели чисто да би имали у кући драгоцјено парче оружја (Инт.); Свако парче оружја можете надоградити посебним модификацијама које налазите након борбе (Инт.).

Таква употреба лексема *парче* забележена је и у РСАНУ, како смо већ поменули, у оквиру секундарног значења:

- *парче* (2) 'појединачни предмет или комад узет из већег броја истоверних примерака; јединка из неког скупа, из већег броја чега', пр. Поједина парчад покућства [су] од ружина дрвета (Цар 7, 7). Јуришић ... приђе орману па стаде водити једно по једно парче своје суре официрске униформе (Вас. Д. 3, 13).

Лексема *део* не може се у свим наведеним примерима синонимно користити са партикуларизаторима *комад* и *парче*, будући да би њена функција у датим спојевима била фрагментаризаторска (нпр. синтагма *део оружја* упућивала би на део неког комада оружја, а не на одређени комад оружја).

Партикуларизатор *комад* користиће се и са појединачним ентитетима које сачињавају мноштво именовано претходним, семантички општијим лексемама (типа *намештај*, *одећа* итд.). У том ће случају лексема *комад* служити издвајању конкретног ентитета из неодређеног броја истоверних; уп. следеће примере употребе:

- Ништа толико не евоцира морске вибрације и елегантни шик, као добар комад панталона високог струка и широких ногавица (Инт.); Ово је једини комад блузе који вам је потребан за јесен (Инт.); Последњи комад сукње у величини 40/42 (Инт.);
- Три нивоа различитог дизајна стопили су се у један препознатљив комад огрлице (Инт.); Добар комад минђуша може у потпуности променити ваше расположење и подићи самопоздање (Инт.).

Код примера наведеног типа не постоји семантичка еквивалентност, те ни могућност замене, лексема *комад* лексемама *део* и *парче* или неком другом лексемом која би у датом контексту остваривала исту функцију (уп. *добар комад огрлице* : [?]*добар део огрлице*; *добар комад панталона* : [?]*добро парче панталона*). Лексема *парче* и *део* нису немогуће у таквим спојевима, али је њихова функција у њима искључиво фрагментаризаторска: уп. *део панталона*, *парче сукње* или *парче огрлице* (в. пр. *Уграбио је прилику да отцети и одсече једно парче капута* (Инт.)).

1.2.6. У случајевима када се ради о појединим одевним предметима или дводелном накиту, лексема *комад* синонимна је са партикуларизатором *пар*: уп. *комад панталона* : *пар*

¹⁵⁶ Ова појава није својствена само српском језику – и у енглеском језику јавља се паралелна конструкција са лексемом *део*: уп. *piece of furniture/equipment* (в. о томе у Лерер 1986: 115).

панталона; комад минђуша : пар минђуша. Лексема *пар* у српском језику има специфичан статус. Наиме, овом се лексемом означавају парни појмови и одређене целине сложене од два дела. Иако се њоме, дакле, именује прецизна количина, ова именица се не убраја у праве нумеричке квантификаторе (попут *хиљада*, *стотина*, *милион*). Лексема *пар*, према Пипер и др. 2022 (412), спада у „речи с нумеричким значењем које нису бројеви ни изведенице од бројева”.¹⁵⁷ Ова лексема у већем броју својих значења, поред именичке, садржи и нумеричку сему, која је њеног део семантичког садржаја и која има две вредности – ’1’ и ’2’ (в. Николић 2022: 484–494).

Са првом нумеричком вредношћу лексема *пар* се користи синонимно са поменутом лексемом *комад* када се нађе у синтагми са именицом која означава разнородне елементе који чине једну целину. Углавном је реч о предметима из домена облачања/одевања; уп.:

- *пар (1в)* ’два разнородна одевна предмета или више разнородних одевних предмета који се употребљавају заједно, у комплету’, пр. Од свих просјака и божјака он је био најлепше обучен ... Нагунтан: са по неколико пари одела на себи (Станк. Б. 4, 29). Деца која полазе у опоравалиште морају понети са собом ... један пар чистог одела (Зб. зак. 4, 291);
- В. и: Већ је готово неколико десетина хиљада пари униформи које ће се ускоро почети пребацивати у земљу (ЕК); Виде да му је из бисага нестало једног пара преобуке, убруса (ЕК); итд.

У овим је значењима садржај лексеме *пар* специфичан по томе што је семантичка компонента *скуп од два елемента* замењен семом *скуп од више елемената* (в. Милосављевић–Јовановић 2010: 441).

Лексема *пар* биће заменљива са партикуларизатором *комад* и када се у допуни јави именица из категорије *плуралија тантум* или пак именица са збирним значењем; уп. следеће примере из допунских извора:

- Смотате га стрпљиво и пажљиво као кад слажете нови пар панталона, а кад га дохватите, пет минута касније, већ се претворио језиво замршено клупко (ЕК); У септембру је стављен на списак књижевничких требовања и добија, по налогу који је потписао Горки, пар панталона, ватирани капут и шубару (Д. Киш, ЕК); Окрените се од Сунца, не покушавајте да гледате помрачење кроз црне пластичне кесе, зелене стаклене флаше [...] не покушавајте да гледате помрачење кроз црне пластичне кесе, зелене стаклене флаше, чак ни кроз два пара наочара (Политика, 16. 6. 2001, ЕК); Трик је у петоструком сечиву које сече као да у рукама имате пет пари маказа (Инт.);
- Обучем се као да идем на неки меч: џемпер, тренерка. Нешто ситница и пар веша стрпам у неку торбицу (Д. Михаиловић, ЕК); Село се одало таквом ленчарењу па је Габријел [...] коначно добио награду и пошао у Париз са два пара рубља (ЕК); У потрагу за новим паром обуће крените после подне или увече, пошто се стопала у току дана рашире од физичког напора и топлоте (Политика, ЕК); За сваку прилику постоји одређени пар обуће (Политикин магазин, 2001, ЕК); итд.

Када се пак лексема *пар* нађе у споју са именицама које означавају дводелне предмете (који скупа чине јединствену целину) које човек користи у свом одевању – синонимна употреба са лексемом *комад* није увек могућа; уп.:

¹⁵⁷ О именици *пар* у граматика српског језика углавном се писало у оквиру њене парадигматске промене, где се истицало постојање двојакних облика у генитиву множине: *парови/пари* (в. Маретић 1963: 154).

- *пар (1а)* 'два истородна предмета узајамно функционално повезана која чине функционалну целину: ~ рукавица, ~ ципела, ~ минђуша и др.',¹⁵⁸ пр. Испадне му из недара једна златна гривна и пар златних минђуша (Јакш. Ђ. 5, 98);
- В. и: Дубоко је удахнуо и са много туге у гласу признао да одустаје од овог пара ципела (Политика, 21. 7. 2010, ЕК); Богољуб види један сув орах и на ораху врапчије гнездо [...] од ораха до зида на коночету три пара чарапа (Р. Петровић, ЕК); Чини ми се да сам јој показала сваку хаљину у радњи, а она је на крају купила пар рукавица (ЕК); итд.

У таквом значењу лексема *пар* има нумеричку вредност '2', која је за њу типичнија. Таква вредност је садржана, према Речнику САНУ, у семантичком садржају још неколико партикуларизаторских значења ове лексеме; уп.:

- *пар (1б)* 'два истородна предмета, објекта и сл. који се повезују, спарују', пр. Можете кроз сваки пар праћака [постављених на стубиће сеоских кола] провући једну даску, и на тим даскама, као на клупама може да вам седне осам лакших рањеника (Ђорђ. Вл. 5, 237);
- *пар (2а)* (анат.) 'парни органи који обављају исту функцију симетрично распоређени на телу или у његовој унутрашњости: ~ жлезда, ~ очију, ~ руку, ~ ушију и др.', пр. Храна [је] уситњена и са пљувачком, коју пар саливалних жлезда справља, помешана (Панч. 8, 11). Има [Американка] риђасто плаву косу и пар сивих очију (Јов. М. 1, 16);
- *пар (2б)* (анат.) 'ситнији делови сложеног органа спарени на основу исте улоге коју имају у обављању његових функција: ~ нерава, ~ живаца', пр. Има свега дванаест пари лубањских нерава (Мил. М. Ђ. 16, 108). На доњој површини мозга поничу дванаест пари можданих живаца (Ђорђ. Вл. 5, 108).

Статус лексеме *пар* међу партикуларизаторима није у потпуности јасан. Наиме, док се ова именица код неких аутора назива квантификатором (уп. Пипер и др. 2022: 42; в. и Милосављевић–Јовановић 2010: 437), М. Ивић је у примерима који илуструју њено основно значење уврштава у партикуларизаторе-уобличиваче. Како је у семантичком садржају ове лексеме најбитнија компонента *истоветност функције ентитета у таквом скупу* (в. Милосављевић–Јовановић 2010: 440), те како два елемента (или више њих) која се овом именицом издвајају из неограниченог, неодређеног скупа поимају као једна, јединствена функционална целина – ми смо ову лексему припојили деоним партикуларизаторима.

¹⁵⁸ Уколико се жели исказати одређена множина, могу се користити основни бројеви уз овакве синтагме (в. *Купио сам два пара ципела*) или се пак може употребити бројни придев директно уз именицу која се јавља као допуна у оваквим спојевима (в. *Купио сам двоје ципеле*) (Милосављевић–Јовановић 2010: 438).

1.4. Закључна запажања о деоним партикуларизаторима

1.4.1. Деони партикуларизатори, како смо кроз претходну анализу могли видети, служе издвајању дела из некакве веће, неограничене целине. Партикуларизатори овог типа могу означавати: (1) део материје или (2) део мноштва.

1.4.2. Када је реч о првом случају (који је прототипичан), партикуларизатори служе издвајању дела неке материје, који представља њену појединачну, „предметну” реализацију. Прототипични представници деоних партикуларизатора овог типа јесу синонимне лексеме *комад* и *парче*, као и лексема *део*. Ове лексеме су уједно и најопштији партикуларизатори, те се често јављају у опису других (не само деоних) партикуларизатора. Остале лексеме које функционишу као деони партикуларизатори именују на одређени начин оформљен део некакве материје (типа резањем, сечењем, одламањем и сл. – в. *кришка*, *режањ*, *одломак*) или (мање-више) количински одређен део неке материје (в. *мрва*, *половина*, *фртал* итд.).

У овој групи лексема најчешће долази до преплитања фрагментаризаторске и партикуларизаторске функције у оквиру одређених значења лексема. Разлика која се пак може успоставити тиче се семантичких особености именица које се јављају у допуни именице чија се функција испитује. Уколико та именица означава материју, испитивана лексема имаће првенствено функцију партикуларизатора (нпр. *кришка хлеба*, *режањ сланине*, *одломак погаче*). Међутим, уколико лексема у допуни именује некакав предмет, лексема која се са њом комбинује биће искључиво фрагментаризатор (в. *парче капута*, *одломак прстена*). Ову разлику, како смо кроз анализу видели, није увек најједноставније успоставити. У појединим случајевима одређење функције конкретне лексеме зависиће од начина концептуализације онога што се именицом у допуни означава (уп. *одломак времена* : *одломак дана*). Понекад ће чак зависно од интерпретације значења једне исте лексеме бити могуће двојачко тумачење. Као пример у претходном тексту послужила је синтагма *сегмент истраживања*, у којој ће лексема *сегмент* бити партикуларизатор ако лексема *истраживање* има процесуално значење, а фрагментаризатор уколико та иста лексема има резултативно значење. Постоје, на крају, и случајеви када контекст не омогућава уочавање дате дистинкције. Овај податак сведочи још једном о чињеници да је реч о категорији са „преливајућим” границама, коју је, стога, најподесније анализирати с обзиром на њене прототипичне чланове.

У овој се групи деоних партикуларизатора као типичан објекат партикуларизовања јавља чврста материја, и то уобичајено она која се користи као прехранбени производ – најпре *хлеб*, а затим и *месо*. Представићемо и табеларно типичне објекте уобличавања према издвојеним централнијим представницима овог типа партикуларизатора.

Табела бр. 11. Типични представници деоних партикуларизатора и њихови објекти партикуларизовања

| ТИПИЧНИ ¹⁵⁹ ПРЕДСТАВНИЦИ | ДЕОНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ ИСТОГ ТИПА | ТИПИЧНИ(ЈИ) ПРИМЕРИ УПОТРЕБЕ | ТИПИЧАН ОБЈЕКАТ ПАРТИКУЛАРИЗОВАЊА |
|--|--|---------------------------------|--------------------------------------|
| КОМАД ↓ <i>комад хлеба, меса</i> | парче | <i>парче хлеба, стакла</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | део | <i>део погаче, књига</i> | |
| | дуса | <i>дуса снега, сира</i> | |
| КРИШКА ↓ <i>кришка хлеба, сира</i> | режањ | <i>режањ сланине</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | шнит(а) | <i>шнит(а) хлеба, сланине</i> | |
| | окрајак | <i>окрајак хлеба</i> | |
| | одрезак | <i>одрезак меса</i> | |
| МРВА ↓ <i>мрва хлеба, сира</i> | трунка | <i>трунка брашна</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | трун | <i>трун сира, дувана</i> | |
| | осолак | <i>осолак грозђа</i> | |
| ПОЛОВИНА ↓ <i>половина јабуке, хлеба</i> | фртаљ | <i>фртаљ воде, вина</i> | ЧВРСТА/ТЕЧНА МАТЕРИЈА |
| | трећина | <i>трећина хартије</i> | |
| | осмина | <i>осмина хлеба</i> | |
| ОДЛОМАК ↓ <i>одломак погаче, текста</i> | оцепак | <i>оцепак платна</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА ¹⁶⁰ |
| | одсечак | <i>одсечак дрвета</i> | |
| | уломак | <i>уломак погаче</i> | |
| | одељак | <i>одељак текста</i> | |

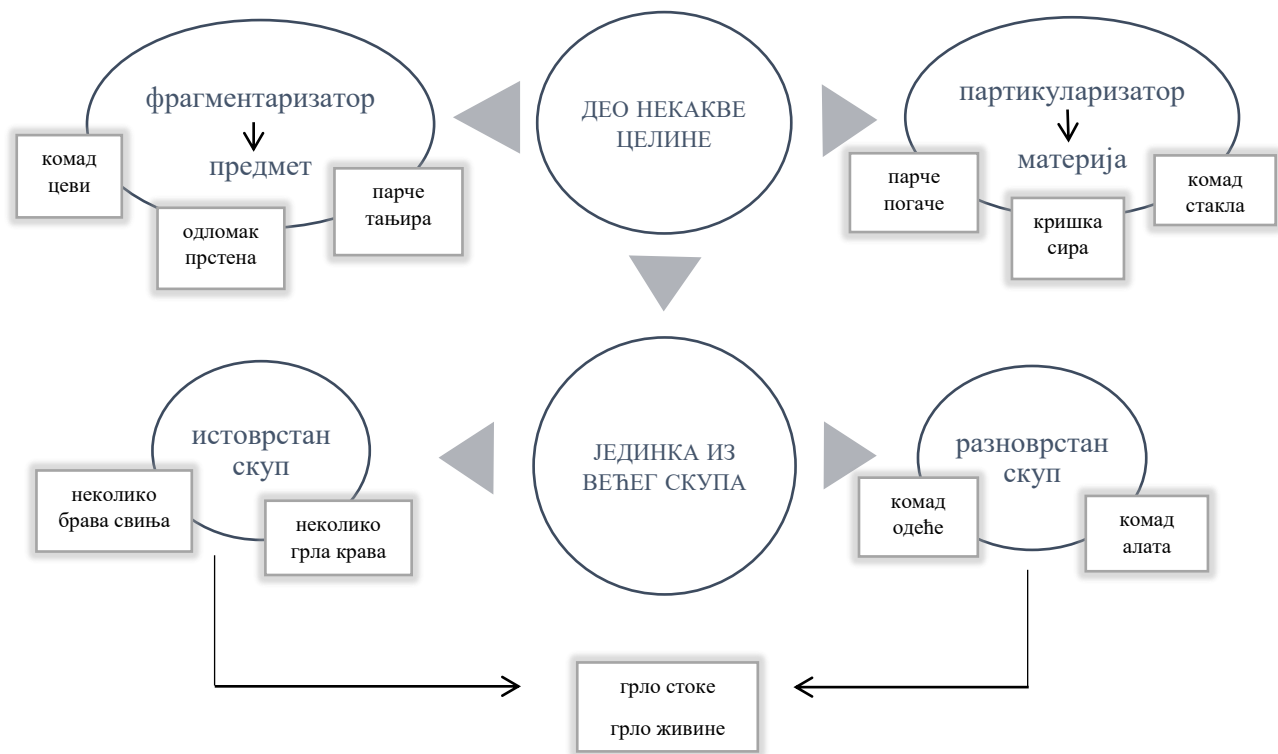
1.4.3. Када је реч о партикуларизаторима са значењем део мноштва, њихова функција је различита од претходно описане. За разлику од деоних партикуларизатора којима се издваја и „опредмећује” један део неке материје, њима се именује појединачан ентитет из скупа већег броја истоврсних или, чешће, разноврсних ентитета. Ови се партикуларизатори, дакле, јављају у споју са именицама са значењем збирног или сумативног мноштва (уп. *грло стоке : пет грла крава*). У овом се скупу лексема посебно издваја партикуларизатор *члан*, именујући јединку која је конститутивни елемент неке веће, на одређени начин организоване целине (уп. *члан жирија, члан синдиката*). С друге стране, особита је функција лексеме *комад* у споју са лексичким збирним именицама, којом се издваја појединачни ентитет из збира разноврсних ентитета, без његовог идентификовања (в. *комад намештаја, комад оружја, комад алата*).

Представићемо наведено и схематски.

¹⁵⁹ Типичнији представници су, у складу са редоследом поглавља њима посвећеним, навођени од најтипичнијих, какав је општи и прототипичан партикуларизатор *комад*, ка мање типичним, какве су лексеме типа *одломак*. Лексему *остатак* и друге именице сродног значења изоставили смо из табеле јер се не могу сматрати централнијих представницима деоних партикуларизатора. Штавише, њих сасвим условно можемо називати партикуларизаторском лексиком.

¹⁶⁰ Овде се подразумева и оно што се концептуализује као чврста материја (типа *текст*).

Приказ бр. 7. Деони партикуларизатори и њихова значења



2. КОЛИЧИНСКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ

Количински партикуларизатори у српском језику представљају оне лексеме које служе издвајању некакве (мање или веће) количине из целине онога што је именовано лексемом у допуни (уп. *литар млека, чаша воде, јато птица, гомила књига, навиљак сена* итд.). Ови партикуларизатори јављају се, како и наведени примери илуструју, са различитим објектима партикуларизовања, а оно што их окупља у јединствену целину јесте доминантна сема количине у семантичком садржају њиховог партикуларизаторског значења.¹⁶¹ Класификација количинских партикуларизатора направљена је према одређењу количине која се на дати начин именује. Тако разликујемо следеће врсте количине и типове партикуларизаторских јединица којима се оне изражавају:

- (1) количину која се (прецизно или непрецизно) мери – *мерни количински партикуларизатори*;
- (2) количину која се добија збрајањем, сабирањем – *збирни количински партикуларизатори*; и
- (3) количину која се добија вршењем некакве активности – *активности количински партикуларизатори*.

2.1. Мерни партикуларизатори

Мерним партикуларизаторима називају се оне именице које, било у свом основном или у секундарном значењу, означавају некакву јединицу мере, односно некакву меру. Та означена јединица мере може бити конвенционална (*литар, метар, килограм* итд.) или неконвенционална (*прст, корак, шака, чаша, кашика* и др.). У том смислу, можемо направити терминолошку и појмовну дистинкцију између *конвенционалних* и *неконвенционалних* мерних партикуларизатора, односно партикуларизатора прецизне, тачне мере и оних апроксимативне, приближне, непрецизне мере. Мерним партикуларизаторима у ширем смислу називамо заправо обе наведене групе јединица, док се мерним партикуларизаторима у ужем смислу могу сматрати само они партикуларизатори који означавају прецизну меру.

2.1.1. Партикуларизатори прецизне мере

2.1.1.1. Опште напомене

Партикуларизатори прецизне мере заправо су прототипичан пример мерних партикуларизатора. Уједно, они представљају и једини тип партикуларизатора који даје прецизан податак о количини материје која се издваја.

Мерни партикуларизатори овог типа своје значење реализују, попут осталих типова партикуларизатора, у супстантивној синтагми са партитивном допуном у генитиву (једине – те, по изузетку, множине), али често и самостално, по чему се разликују од других типова партикуларизаторске лексике.

¹⁶¹ С обзиром на то да се термини *семантички садржај* и *значење* у одређеним случајевима употребљавају у србистици као еквивалентни, у овом конкретном случају под *значењем* подразумевамо члан значењске парадигме неке лексеме, што је такође уобичајена употреба ове лексеме у нашој науци о језику.

У својству мерних партикуларизатора користе се именице које означавају различите врсте мере. У таквој се грађи може издвојити неколико дистинкција у зависности од тога га ли је реч о (а) лексемама које денотирају законске мерне јединице или онима које именују мере ван међународног система јединица (СИ), (б) општеупотребној или (временски или регионално) маркираној лексици, (в) лексемама које примарно означавају меру или о онима које развијају секундарно мерно значење. На месту партитивне допуне налази се именица која именује оно што се мери (при чему је најчешће реч о некаквој материји). С обзиром на наведене дихотомије, од којих је најважнија опозиција *стандардна мера* : *нестандардна мера*, биће надаље разматрана и представљена грађа.

2.1.1.2. Представљање грађе

1. Партикуларизатори прецизне мере – СИ јединице. Прототипични представници групе лексема које називамо партикуларизаторима прецизне мере или, скраћено, мерним партикуларизаторима у ужем смислу јесу заправо законске мерне јединице. То су мерне јединице међународног система јединица (СИ), и то неке од основних мерних јединица, уп.:

- *грам* (а) 'јединица мере за тежину (у физици и за масу), хиљадити део килограма', пр. Ринсвинд није могао да се сети ниједног трговца коњима који је био довољно богат да врати кусур од скоро читавих тридесет грама злата (ЕК);
- *килограм* (физ.) 'јединица мере за тежину од 1000 грама',¹⁶² пр. Србски трговци купую еспап на ... килограме (Цук. 2, 317). Данас се ... производи дуван на хиљаду хиљада килограма (Пел. 1, 250); Овако морам да јој обезбедим око сто педесет килограма песка (ЕК); Данас не могу са сигурношћу да тврдим колико ће килограм брашна коштати у понедељак (Политика, 18. 10. 2007, ЕК);
- *километар* (1) (физ.) 'мера за дужину од 1000 метара', пр. Хиљаде омладинаца, педесет бригада, деведесет километара пруге (Влатк. 1, 8);
- *литар* (а) (физ.) 'јединица мере за запремину течности (житких, сипких, гасовитих и сл. материја) од 1000 милилитара, што одговара запремини од 1 dm³',¹⁶³ пр. Купио сам литар вина и два литра млека (Ред.). Човек удише сваког минута по 15 литара ... ваздуха (Пел. 1, 8);¹⁶⁴
литрић 'дем. од литар', пр. Литрић само ... жедни су ми они (Наст. 3, 134);
- *метар* (1а) 'основна јединица мере за дужину у метарском, метричком систему мера', пр. На два-три метра од обале Вук поново застаде и оста viseћи (Ћос. Д. 1, 263); *метар* (2а) 'в. кубни метар (изр.)', пр. Рибоа [је] суседске ходнике, стругао метрове дрва (Радић Д. 4, 46);¹⁶⁵

¹⁶² У синонимном значењу јављају се и скраћене варијанте: уп. *кила*¹ (а) 'в. килограм', пр. Дао је за њ килу гушчије масти (Ћоп. 5, 83); *кило* (а) 'в. килограм', пр. Пошто једно кило грожђа? (Костић Д., НЈ 5, 200). Лексеме *кила* и *кило* секундарно развијају и значење у којем се употребљавају као мера за течност, синонимно са *литар*: в. *кила* (б) 'као мера за течност: литар; уп. кило¹ (б)'; *кило* (б) (нар.) 'као мера за течност (занемарујући разлику у специфичној тежини од воде): литар'.

¹⁶³ Синонимно се користи и варијанта именица у женском роду: в. *литра* (1) 'в. литар', пр. У крчми [се] добива литра ракије по тридесет новчића (Турић 3, 88). Ова се именица регуларно користи у партикуларизаторској служби, као и деминутивна изведеница: уп. *литрица* 'дем. и ир. од литра; литра', пр. Литрицу ракије он је насамо пијуцкао по два дебела часа (Бож. Г. 5, 8); уп. и покрајинску варијанту *литреј* 'дем. од литар', пр. Дајдер ... један литреј ... онога [вина], што га је јучер Грга послао (Нам. 1, 35). Потоње две лексеме, иако се дефинишу као деминутиви, првенствено су хипокористици будући да деминутивни суфикс не уноси сему *мали* у семантички садржај деминутивне творенице.

¹⁶⁴ Речници бележе и покрајинску лексему чија се вредност одређује на основу мере коју означава лексема *литар*: уп. *кентенар* (покр.) 'стара мера за тежину од 100 литри'.

¹⁶⁵ Именица *метар* секундарно развија и партикуларизаторско значење: *метар* (2б) (покр.) 'метричка цента, сто килограма; уп. квинтал (б)', пр. Магаза је потпуно изгорела с целокупним житом (30 метара жита) (Дуд. 1, 227).

- *тона (а)* 'мера за тежину од 1000 kg (t): ~ угља';
тона (б) 'мера носивости брода, бродског простора (2,83 м³)', пр. Са северне стране нанете су тоне земље тако да жичана ограда попушта (Политика, 26. 3. 2008, ЕК); Само у овој години у ова језера и реку убачено је око четири тоне рибе (Политика, 8. 8. 2008, ЕК).

Као јединице СИ система, између осталог, наводе се *метар* за дужину, *килограм* и *тона* за масу, *литар* за запремину. Ове се именице у речничким изворима мартирају углавном квалификатором *физ.* (физика) и дефинишу путем константе *јединица мере* или *мера* и додатних диференцијалних семантичких компонената које се тичу конкретне врсте мере (за *тежину*, за *дужину* итд.). У зависности од типа мере, разликују се објекти мерења и партикуларизовања. У споју са мерним јединицама за запремину течности, именица у допуни означаваће неку врсту течне материје (в. *литар млека*, *литар вина*), док ће се мерне јединице за тежину јављати у споју са именицама које се уобичајено односе на чврсту материју (уп. *грам злата*, *килограм песка*, *тона земље*). Мерни партикуларизатор за дужину користи се, у складу са значењем, у спојевима се лексемама које именују ентитете којима је својствено хоризонтално (и привидно неограничено) простирање у просторном домену (в. *метар пута*, *километар пруге*).

Од именица наведеног типа, додавањем одређених префиксоида,¹⁶⁶ настају нове именице које означавају нове мерне јединице, те такође улазе у круг мерних партикуларизатора прецизне мере; уп.:

- *декаграм* 'тежина од десет грама узета као јединица мере', пр. Место петнаест декаграма сира ементалера, добио је сваки од њих кутију палидрваца и једну разгледницу (ЕК);
- *декалитар* 'десет литара као јединица мере за течност', пр. Сада треба трошити 1–2 декалитра воде по четворном метру земље (Инт.);
- *децилитар* 'десети део литра',¹⁶⁷ пр. Прелијте их са два децилитра уља и литром воде (Политика, 21. 8. 2008, ЕК); Шаку листова треба прелити са четири децилитра вина и кувати десетак минута (ЕК);
- *милиграм* (физ.) 'јединица мере за тежину (масу), хиљадити део грама', пр. Препоручена доза за оне који су провели ноћ без сна је 400 милиграма кофеина, што је једнако количини из шест попијен шоља кафе (РТС, 17. 9. 2009, ЕК);
- *милилитар* (физ.) 'мера за течност, хиљадити део литра', пр. Правилна исхрана подразумева свакодневно конзумирање 400 грама воћа и поврћа, четири грама белог лука [...] 150 милилитара црног вина (РТС, 17. 9. 2008, ЕК);
- *милиметар* (физ.) 'јединица за мерење дужине, хиљадити део метра', пр. У току дана треба да падне најмање пет милиметара падавина по квадратном метру (РТС, 6. 8. 2009, ЕК);
- *сантиметар (1)* 'стоти део метра', пр. Људи у тешким панцирима, под кацигама и у специјалној обући, детекторима и специјалним пипалицама претражују сантиметар по сантиметар терена (Политика, 1. 6. 2009, ЕК); У Лондону су пала три сантиметра снега који је изазвао пометњу у градском саобраћају (Политика, 29. 12. 2000, ЕК);
- *хектолитар* 'сто литара',¹⁶⁸ пр. Европска унија је, наиме, расписала конкурс за продају 653.381 хектолитра вина (Политика, 25. 3. 2007, ЕК); Код нас се, увозом око 150.000

Продао [је] неколико метара пшенице (Симић Д. 1, 82). У том се значењу, као и у основном, као синонимна користи и варијанта *метер (1)* (покр.) 'в. метар (1а и 2б)'; *метер (2)* 'в. кубни метар (под метар изр.)', пр. Никако да те бомба може разнети. Метери камена над главом! (Сек. 3, 93).

¹⁶⁶ И. Клајн даје преглед префиксоида који су најчешће у употреби, разврставајући их према семантичким областима (*наука*, *медицина*, *техника* и *саобраћај*, *политика* и *друштво*, *етнички* и *географски називи*, *разно*). Према тој подели, префиксоиди који се јављају у творби именица из наше грађе (в. *мили-грам*, *хекто-литар*, *центри-метар*) спадају у област *науке* (в. Клајн 2002: 151–156).

¹⁶⁷ Овај префиксоид речници бележе и у вези са лексемом *грам* – *дециграм*. Међутим, потврде за такво нису уобичајене већ су строго специјализоване за одређену сферу употребе.

¹⁶⁸ Префиксоид *хекто-* ређе се јавља у комбинацији са лексемом *метар*: уп. *хектометар* 'сто метара'.

хектолитара пива најпознатијих марки, може купити све што и развијени свет пије (Политика, 20. 8. 2008, ЕК);

- *центиметар (1)* 'стоти део метра', пр. Ове године, у Бечу је пало 52 центиметра снега (РТС, 13. 2. 2010, ЕК); Зато је ваља редовно заливати, али тек када се горњих пет центиметара тла осуши (Политика, 18. 3. 2009, ЕК).

У оквиру међународног система јединица помињу се се још неке именице из наше грађе, али не као његове основне јединице; уп. следеће мере:

- *ар* 'мера за површину од 100 м²', пр. Ових дана приводи се крају објекат који има пет етажа са два улаза и више од 30 стамбених јединица, и све на само шест ари плаца (Политика, 29. 9. 2006, ЕК); Изградња викендице се одобрава на најмање осам ари плаца (Политика, 13. 2. 2009, ЕК); Закон није допуштао куповину више од 10 ари земљишта за индивидуалну изградњу (Политика, 21. 6. 2001, ЕК); Стручњаци процењују да ће оне дневно рашчистити 20 ари ливада (РТС; 18. 10. 2009, ЕК);
- *хектар* (грч.) 'јединица за мерење површине земљишта, 10.000 м² (ха)',¹⁶⁹ пр. С оне стране Адија, поред села Ангиларе, стара патрицијска породица Трон поседује 500 хектара земљишта (ЕК); У селу Ресинцу, прича се, човек је прошле године засадио 40 хектара вишања (Политика, 31. 3. 2001, ЕК); За 90 хектара воћњака плаћано је на годину 150 хиљада динара (Политика, 23. 11. 2000, ЕК); Ретко која кућа да има испод хектара земље (Политикин магазин, 2002, ЕК); У Италији су пожари од почетка сезоне уништили више од 66.000 хектара шуме (Политика, 27. 8. 2000, ЕК);
- *карат (1а)* 'јединица за мерење садржаја злата и других племенитих метала у легурама, садржај чистог злата односно финоћа неке племените легуре изражена у двадесет четвртим деловима укупне тежине легуре';
карат (1б) 'јединица за мерење дијаманата (0,205 g)',¹⁷⁰ пр. Укупно је било 700 карата дијаманата (Пол. 1951, 13809/5).

Реч је, дакле, о јединицама за масу драгог камења (*карат*) и за површину земљишта (*ар* и *хектар*). Док се прва јавља првенствено за партикуларизовање и мерење различитих врста племенитих метала, потоње су резервисане за просторне ентитете попут различитих типова земљишта (в. *ар земљишта*, *хектар земље*, *хектар шуме*).

2. Остали партикуларизатори прецизне мере. Одређен број мерних партикуларизатора прецизне мере означава мерне јединице које не улазе у наведени систем, али које реализују мерно значење наведеног типа.

2.1. Као мера за површину земљишта, поред поменутих *ар* и *хектар*, користи се још неколико именица. У семантичком садржају сваке од њих, према речничким подацима, поред уобичајене лексикографске формуле *мера за површину (земљишта)* јавља се додатна семантичка компонента која ближе одређује дату меру, и то првенствено у виду бројне ознаке величине мере; уп.:

- *акр* 'мера за површину (40,5 ари)', пр. У Јужној Африци је преко пет милиона урођеника сачувало само 25,5 милиона акара земље (Кић. 1, 46); У индиском делу Индуског базена има још 35 милиона акара земље (Борба 1951, 199/3);

¹⁶⁹ Речници бележе и варијанту *ектар* 'в. хектар, површина од сто ара или десет хиљада квадратних метара', пр. Има сеоских породица којима око куће леже по 2–3 ектара празне авлије (Пек. 1, 54).

¹⁷⁰ У оба наведена значења, посебно као мера за злато, користи се и покрајинска лексема *мискал*: в. *мискал (а)* (покр.) 'мера којом се мери тежина злата, бисера и сл.', пр. За брата би дала мискал злата, | А за драгог' ђердан испод врата (НП Вук 1, 218). Хусрев ... бег ... каже да је тада сваки мискал чистог злата цењен 60 турских у новац искованих дирхема (аспра) (Ел. Г. 5, 1039); *мискал (б)* 'мера за чистоћу злата', пр. Мискал [је] мјера за чистоћу злата: 1 мискал = 24 карата (Шкаљ. А. 2).

- *декар* 'десет ари као јединица мере за површину', пр. За три дана узорано [је] свега 150 декара земље (Пол. 1951, 13805/2);
- *јутро (4)* 'мера за површину земљишта, 1600 кв. хвати (57, 546 ари)', пр. Јутро земље, 1600 квадратних хвати (Шкар. 2, 270);
- *килар* 'мера за површину од 1000 ари';
- *круг (10)* 'руска мера за површину земљишта (четири десетине); уп. десетина (6)', пр. Сејао [сам] по три, по пет и по седам кругова (Моск. 5, 24). Круг [је] четири десетине (десетина = 1, 0925 хектара) (И.);
- *рал/рало* 'мера за површину земљишта (1600 кв. хвати или 5754 m²), јутро (3)', пр. Мој отац имао [је] малу кућу с неколико рали земље (Бег. М., РМС).¹⁷¹

2.2. Мера за дужину, према речничким подацима, осим поменутог (прото)типичног партикуларизатора *метар*, означавају и следећи мерни партикуларизатори; в.:

- *инч* 'мера за дужину уобичајена у Енглеској (и др. земљама које су преузеле англо-саксонски систем мера) која одговара дванаестом делу једне стопе односно дужини од 2,54 cm, цол', пр. Дај данас инч, сутра ћеш изгубити миљу (НИН 1958, 403/3);
- *јард* 'мера за дужину, стандардна јединица у енглеском систему мера, која износи три стопе или тридесет шест инча', пр. Србски трговци купую еспап на ... аршине, ярде (Цук. 3, 317). Дужина игралишта износила је 50 јарди (Михов. М. 1, 3);
- *јин (1)* 'кинеска мера за дужину (24,556 m) и тежину (600 g)';
- *врста* 'руска мера за дужину (приближно 1,067 km)', пр. Пођу на наше село Додоше, удалћно од фортеце жабличке на врсту и по (Њег. 10, 457);
- *миља* 'мера за дужину, првобитно 1000 двојних корака (римска миља), а касније различито одређивана: ~ арапска, ~ географска, ~ енглеска, ~ морска', пр. Да ли су оне [звезде] само неколико миља иза региона облака или су на неизмерној даљини од нас (Стан. Ђ. 1, V).¹⁷²

Поменуте лексеме представљају мерне јединице у системима мера специфичних за друге државе или некадашње државне творевине.¹⁷³

2.3. Запремина течности, осим прототипичним мерним партикуларизатором *литар*, обележава се двама лексемама које примарно именују мерне јединице тог типа. Објекат садржавања је течна материја, која је најчешће у виду некакве врсте пића; уп.:

- *аков (1)* 'мера за запремину течности од 50 литара',¹⁷⁴ пр. Иди к цару и ишти лађу и у њој триста акова вина и триста акова ракије (НПр Вук, 84). Нисам ишао [код Крсмана] зато, што бих изгубио аков вина! (Весел. 14, 328). Од толиких браваца имала [је] кућа по неколико акова масти (Марков. 1, 118); *аковче (а)* 'хип. од аков', пр. Ове године побио нам је мраз виноград, па је само аковче вина извадио (НПр, Даница 1869, 447). Тако све [певало се] ... док трајаше у аковчету [пића] (Андрић М., БК 1898, 297);

¹⁷¹ Површинску меру именује у секундарном значењу, употребно маркираном, и следећа лексема: в. *квадрат (1б)* (разг.) 'квадратни метар (сантиметар, милиметар и сл.)', пр. Ова соба је величине дванаест квадрата (Ред.).

¹⁷² Јединицу прецизне мере именује и *стопа (5а)* (заст.) 'јединица мере за дужину величине једног просечног људског стопала (0,324 m)'. О овом партикуларизатору в. ниже, под т. 2.1.2.1.

¹⁷³ Лексема *ланац* се у једном од секундарних значења јавља у истом мерном значењу, али као мерна јединица независна од неког утврђеног мерног система: в. *ланац (8а)* 'мера за дужину од 10 m, декаметар (Р-К 2; Р. МС-МХ; Енц. Просв.). Међутим, овакво значење, иако се у речницима не обележава ниједним квалификатором, маркирано је. Као застарело маркирано је сродно значење лексеме *конац*: в. *конац²* (заст.) 'стара мера за дужину која је износила 2 метра и 13 центиметара', пр. 1. *конац* = 3 аршина по 16 вершока = 2,13 метара (Мих. Св. 1, XII).

¹⁷⁴ Синонимно значење са лексемом *аков* реализује и једна покрајинска лексема: *поектица (б)* (покр.) 'мера течности која износи 50 литара', пр. Поектица [је] ... мјера за текућину (вино) од 50 литара (Урукало, 176).

аковчић 'хип. од аков', пр. У корпу од катарке стрпа две стотине ... *аковчића* ... *вина* (Вин. 5, 255);

- *галон (1)* 'енглеска мера за запремину течности (обично око 4 или 4,5 литара, зависно од земаља где се употребљава)', пр. На пијаци бисмо за десет долара купили десет јастога и уз галон вина приређивали одличне вечере (Политика, 19. 1. 2009, ЕК); Американце највише погађа то што је галон бензина ових дана достигао границу од четири долара (Политика, 10. 5. 2008, ЕК);

галун 'в. галон¹', пр. За предају робе вриједе ... ови размјери: Гибралтар 1 галун вина (ПГ 1929, 242). Неки дошли ... и приповиједали чудеса о Зеланду ... о чају и пустим галунима млијека и пива (Андр. 1, 132).

Лексема *кубик*, нешто фреквентнија у употреби, користи се као мерни партикуларизатор у двама својим значењима, у којима означава различиту запреминску меру; уп.:

- *кубик (1а)* 'запреминска мера једнака запремини коцке којој је свака ивица дуга један метар, кубни метар', пр. Добиће из Дрвара пет кубика дасака (Дед. В. 2, 43). Омладинци ... избацили су толико и толико кубика земље (Влатк. 1, 7). За кубик доброг мрамора ми можемо да увеземо око 177 килограма масти (Пол. 1950, 13746/3). Дневно багер ископа 800 кубика земље (И. 1957, 15978/5);
- *кубик (1б)* 'запреминска мера једнака запремини коцке чија је свака ивица дугачка један центиметар', пр. Удри он њему осам кубика, а њим се, знаш, из мртвила буди (Радић Д. 3, 92).

Запреминска мера, и то најчешће када се њоме мери жито, означена је одређеним бројем маркираних лексема; уп. све одреднице:

- *букила* (покр.) 'стара запреминска мера (10 ока); вар. *букило*; уп. *багаш*', пр. Богаш или *букила* у Црној Гори $\frac{1}{4}$ стара т. ј. 10 ока (Кост. К. 2, 178). *Букила-букило*. — У Црногорском Приморју као запреминска мера за зрнасту храну, у употреби још у 15 веку. Величине је као *багаш* од 10 ока (Врање, Влај. 1);
букило (покр.) 'в. *букила*', пр. Млинар ... донесе му једно букило јечма (Нев. 2, 51);
- *вика* (заст. покр.) 'мера за жито (20 ока)', пр. Није мени жао те двие вике жита (Малаг. 1, 12);
- *конгија* (ист.) 'мера за течност код старих Римљана која је износила 3,28 l';
- *медимн* (ист.) 'античка мера за жито (од 52, 5 литре)', пр. Ако медимн просена зрња чини шум, шум ће чинити и једно просено зрно (Габричевић Б., АФТ, 36);
- *ока (а)* 'стара мера за запремину течности и за тежину (1,280 kg)',¹⁷⁵ пр. Он писа признаницу | На читаву оку злата (Јов. В. М. 2, 274).

Како видимо, углавном је реч о моносемичним лексемама на чију се временску маркираност упућује или квалификатором *ист.*¹⁷⁶ или, што је чешћи случај, у оквиру дефиниције (уп. делове дефиниција – *стара/старинска запреминска мера*; *стара/старинска мера за запремину/течност* и сл.). У свим случајевима се именована мерна јединица ближе

¹⁷⁵ У односу на ову мерну јединицу дефинисане су још неке маркиране лексеме са значењем мере: уп. *пока (1а)* (заст.) 'мера за течност од пола оке (око четврт литра)', пр. Пока [је] ... мера од пола ока, употребљавана и место назива холба (Влај. 5); *получак* 'мера за жито и сл. од девет ока (пола четвртаља)', те и лексема путем које је претходна дефинисана – *четвртаљ* (покр.) 'житна мера од осамнаест ока (Вук, Рј., РМС)'.
¹⁷⁶ За временски маркирану лексику постоји више квалификатора у РСАНУ: *арх.* (арханзам), *заст.* (застарело) и *ист.* (историја, историјски), *рсл.* (рускословенски), *ссл.* (српскословенски) и *цсл.* (црквенословенски). У новијим томовима користи се квалификатор *сткњ.* (стара књижевност и књижевнојезичко наслеђе) уместо потоња три.

Несистематична употреба наведених квалификатора у речницима условљена је комплексношћу задатка успостављања критеријума за њихово разликовање, али и чињеницом да лексичке промене у језику отежавају бележење хронолошке раслојености лексике у речницима (Радовић-Тешић 1982; Ранђеловић 2013).

одређује бројном ознаком мере. Објекат партикуларизовања и премеравања, како смо поменули, код ових лексема јесте жито (уп. *медимн*, *вика*) или, ређе, нека течна материја (в. *когнија*).¹⁷⁷

2.4. Поред доминанте *килограм*, речници бележе још неколико лексема које означавају меру истог типа, дефинишући их помоћу формуле *мера за тежину*, која се затим ближе одређује навођењем тачне мере; в. следеће одреднице:

- *квинтал* 'мера за тежину а. педесет килограма (Вуј. 6, Клаић 4). б. метричка цента, сто килограма';
- *тел* 'кинеска новчана јединица и мера за тежину';
- *цента* (лат.) 'мера за тежину 100 фунти (50 kg); у метричком систему 100 kg, квинтал'.

Уз наведене мерне јединице за тежину речници бележе и једну покрајинску лексему истог значења која се везује за посебан домен употребе – за рибарску терминологију; уп. следећу одредницу:

- *миљар* (1) (покр. риб.) 'мера за тежину рибе од 1000 тежинских литара или 500 килограма, хиљада, тисућа литара', пр. Мјера за тежину суве укљеве јесте миљар. Он има 1.000 литара или 500 килограма (Јовић. 2, 236). Сако Цеклињани ... уловили су и продали 400 миљара рибе (Б–Ђ 1, 122). Кад је родна година рибом, може се уловити око 1000 миљара. Миљар потеже 333 1/4 оке (Дуч. Н. 1, 87).

2.5. Понеке мерне јединице везују се за специфичнији објекат партикуларизовања. Реч је, пре свега, о мерним јединицама за папир и хартију; уп.:

- *књига* (9а) (заст.) 'мерна јединица а. за папир',¹⁷⁸ пр. Шта ће коштати една књига артие, кадъ еданъ табакъ кошта б пара (Шпан. 1, 312);
- *ризма* (ар.) 'мера за хартију, пакет од хиљаду табака', пр. Покварио [сам] цијелу ризму папира не могући да напишем ни један читак редак (Уј. Т., РМС);
- *слог* (4а) 'мера за папир, десет табака папира заједно';
- *табак* (1б) (штамп.) 'јединица мере за обим или формат књиге или новина, одређена бројем страница које се добијају пресавијањем једног листа папира, одн. одговарајућим бројем слова, знакова'.¹⁷⁹

3. Партикуларизатори прецизне мере времена. Одређен број лексема у српском језику користи се да значи меру времена. Такве лексеме сматрамо, такође, подгрупом мерних партикуларизатора и називамо их *временским мерним партикуларизаторима* или *партикуларизаторима прецизне мере времена*, будући да њима означен тачно одређен временски сегмент. Објекат партикуларизовања код временских партикуларизатора није, прототипично, материја, као код наведених мерних партикуларизатора, већ неки апстрактан појам попут оних означених лексемама *време* или *дан*. Код њих је, како М. Ковачевић (1983: 87) запажа, семантички однос између чланова таутолошки јер временска мерна јединица већ садржи, додуше – имплицитно, и значење именице *време*.

Партикуларизатори одређене мере времена били би следећи:

¹⁷⁷ Лексема *квартер* у секундарном значењу јавља се као мерна јединица, и то за различите врсте мере: уп. *квартер* (2) 'енглеска мера за жито (290,9 литара), за тежину (28 фунти), за тканине (22,8 cm)'.
¹⁷⁸ Код лексеме *књига* бележи се и значење мерне јединице за лан: *књига* (10б) (заст.) 'за лан'. Сродно значење реализују још две лексеме из грађе, ове маркиране: в. *кужељ* (2) (покр.) 'веза од два повесма (као мера за конопљу, лан); уп. кудеља (1в)', пр. Десет кужеља или двадесет повесма чине десетић (Р–К 2); *пастав* (ист. покр.) 'мера за сукно: бала, дењак, труба', пр. Дубровачки неверници ... предали ... су ... 40 пастава чохе (Ел. Г. 5, 213).

¹⁷⁹ У речницим је бележено и синонимно значење мање фреквентне лексеме: в. *арак* (2) 'в. табак, лист канцелариске хартије од четири стране'.

- *година (1a)* '(често са додатком: дана) једна од основних временских јединица, време једног обиласка Земље око Сунца (365 дана, 5 часова, 48 минута и 46 секунда, односно приближно: 365 или 366 дана)', пр. Наша је љубав била кратког века, | Тренутак један – тек годину дана (Рак. Мил. 2, 44); Година дана значи толико у нашим годинама, она доноси толико промена и напретка у животу (ЕК);
- *дан (1a)* '(и са сталним епитетом „бео” у народним песмама и неким говорним обрtima) време за које Земља изврши један обрт око своје осе (24 часа)', пр. Најкраћи је природни део времена дан. То је време за које се Земља једанпут обрне око своје осовине (Радив. Т. 3, 67);
- *месец (4б)* 'период од тридесет или приближно тридесет дана рачунајући од ма којег датума', пр. [П] Она је већ шест месеци овде и чека да јој поврате вид (Рист. Мил. 1, 9); Месец дана се он скривао да би ти заборавио на опрезност (ЕК); Месец дана прође у беспослици (ЕК); Отприлике пре месеца дана примио сам ово писмо, а пре две недеље одговорио на њега (ЕК);
- *минут (1)* 'јединица за мерење а. времена, шездесети део часа, 60 секунди', пр. Кувар ... тврди јавно и убедљиво да ће офанзива почети тачно у поноћ и један минут (Вас. Д. 3, 5); Враћам се после минут времена и запућујем се ка растуруним играчкама (Политика, 13. 3. 2010, ЕК); Миле слегне раменима, као да јој даје још минут времена за завитлавање, љут је (ЕК);
- *недеља (2)* '(обично са допуном „дана”) период од седам дана, седмица, тједан', пр. Сневјери се за недељу дана (Огр. 1, 145). То је било после на недељу дана кад су кнезови исечени у Ваљеву (Нен. М. 2, 69);
недељак 'приближно једну недељу, око недељу дана', пр. Соба ... је истом пре недељак дана чисто обележена (Арс., Матица 1869, 720). Ту остадох недељак дана (Шапч. 11, 373). Им'о сам и од њега књигу нема неђељак дана (Самарцић С., БВ 1909, 244);
недељица 'хип. од недеља', пр. Мртав Марко крај бунара био | Од дан' до дан' неђељицу дана (НП Вук 2, 443). Немој мени амо долазити, | Док не прође недељица дана (НП Херм. 1, 116). Прође дана неђељица, | Стиже књига од пунице (НП Шаул. 1, 27);
- *сат (2a)* 'двадесет и четврти део дан, час', пр. Доктор Нађ је посаветовао Албрехту да се ограничи на две посете дневно, не дуже од сат времена, у интересу саме болеснице (ЕК); Управо сам провео с њом сат времена у једном бистроу (ЕК);
- *седмица (2a)* 'време од седам дана, недеља, тједан', пр. Што у мјесецу заради, у једној седмици је поједено (Павич. 2, РМС). Чланови клуба састајали су се вечером једном у седмици (Недић Љ., РМС); У првом хиљадугодишту, на Истоку и Западу, и државе би славиле Ускрс седмицу дана (ЕК);¹⁸⁰
- *секунд (1a)* 'јединица мере за време, једнака шездесетом делу минута (која се графички означава знаком " изнад бројке с десне стране); тренутак, часак, хип, трен', пр. Жељаше да се обуче за секунд (Доман., РМС); Такав самит је потребан и земљама Западног Балкана, више не могу да изгубе ни секунд времена после ирског референдума (РТС, 6. 10. 2009, ЕК);
- *час (1a)* 'временска јединица од шездесет минута, сат (2a)',¹⁸¹ пр. Враћајући се при светлости зоре путем којим је пре неколико часова прошао, под велом мрака, са својом драганом поред себе, он стиже до подножја брда (ЕК);
часак 'дем. од час (1 и 2); тренутак, трен';
часић 'дем. од час (1 и 2); тренутак, трен, часак', пр. Да се вјечно сјећа да га је она љубила часић (Лукић В. 1, РМС).

Међу наведеним мерним јединицама, лексема *секунд* представља, попут првонаведених мерних партикуларизатора, јединицу СИ система – *секунд* као основна мера времена. *Минут* и

¹⁸⁰ У истом се значењу и мање фреквентна, рекли бисмо – и нераспрострањена, варијанта *седмина (3)* 'в. седмица (2в)'.
¹⁸¹ Синонимно значење као лексеме *сат* и *час* реализује и једна, рекли бисмо – покрајинска, лексема: *ура (1a)* 'час, сат (времена)'.

сам (час), иако не припадају датом систему, такође су прихваћене за употребу у Међународном систему јединица. Ове се лексеме јављају са допуном *време* или самостално.

Друге јединице именују дуже временске интервале. Међу њима доминантна је позиција лексеме *дан*, према којој се временски оријентишу и друге јединице – *недеља/седмица*,¹⁸² *месеци* и *година*. Ове се јединице, како се из наведених примера види, управо јављају са именицом *дан* у својству партитивне допуне или се, у случају да није изречена, она подразумева. Специфична је употреба лексеме *дан* као временског мерног партикуларизатора јер се њена синтагматска употреба са именицом *време* може окарактерисати као неуобичајена: уп. пр. Све то треба средити. Треба ми још дан времена, – помисли он претурајући по хартијама (Б. Ћосић, ЕК).

Поред наведених, још неколико лексема у српском језику означава некакву меру времена, с тим што је реч о дужим временским одсецима; уп.:

- *век (1)* 'столеће, време од сто година', пр. Такве промене у стању су да врше векови (Вулић Н. 1, 62);
- *декада (б)* 'време, период од десет дана (недеља, месеци, година)', пр. Библијска научност нам је у последњих неколико декада онемогућила да на ову књигу гледамо трезвенијим очима (ЕК); У првих неколико декада његово расположење нагло се мењало из усхићења у брижност и обрнуто (ЕК); „Прика” – ортак струже ноктом картицу наградне игре, уживајући у неизвесности да неће ништа бити од среће у суботу: и тако декаду времена (Политика, 16. 12. 2008, ЕК);
- *деценија(а)* 'временски период од десет година', пр. То су била она три деценија релативног благостања (Андрић 7, 190); Мада јој је љубав изненада озарила крај треће деценије живота, веза са Арсеном није чинила срећном Зое (М. Капор, ЕК); Да би се реконструисала биографија неког човека, потребне су деценије преданог рада (ЕК);
- *миленијум* 'временско раздобље од хиљаду година', пр. Држим ... скулптуру, стару не више столећима, већ миленијумима (Пол. 1959, 16375/7). Прелаз између две крајности обезбеђен је напредовањем сазнања у свакој од њих, које је човечанство остварило за два и по миленијума (ЕК);
- *столеће* 'време од сто година, век', пр. Столећа нам такав не нуде тренутак (Станим. В. 1, РМС); Три столећа славе дао бих за један тренутак среће (ЕК).

Ови се временски мерни партикуларизатори разликују у односу на претходне по томе што се уобичајено јављају самостално, без икакве партитивне допуне. Они означавају веће исечке времена, а у зависности од семантике допунске именице, могу обављати двојаку функцију – фрагментаризаторску и партикуларизаторску (више о преплитању ове две функције в. т. II, 2.3, као и т. III, 2.1.1.2 (1)).

Лексема *период* не односи се на одређени временски период већ има опште значење некаквог временског одсека. Овај се временски партикуларизатор јавља често у споју са именицом *време*, што се такође може сматрати таутолошким спојем; уп.:

- *период (1)* 'временски раздео, одсек времена, доба',¹⁸³ пр. Особито су подложни уроцима људи у неким периодима времена и у извесним ненормалним стањима: трудне жене, жене при порођајима (Ђорђевић Т., ГлЕМ 1934, 7). Под Уставом од 1838 ударен је темељ томе што се после, за дуго период времена, називало бирократски систем (Јов. С. 11, 69).

¹⁸² У истом се значењу јавља и мање фреквентна, маркирана лексема *хефта* (грч. варв.) 'недеља дана, седмица, тједан', пр. Ил' си љута на мене што по хефту дана у механи сједим (Шант., РМС), као и њене дијалекатске варијанте: *евта* (покр.) 'в. ефта', пр. Пише вино пуну евту дана (НП, БВ 1905, 267); *ефта* (покр.) 'в. хефта, недеља дана, седмица', пр. Дивно Јане род су угостили | За пунану једну ефту дана (НП Вук 6, 93); *јевта* (дијал.) 'в. хефта, недеља дана, седмица', пр. Пошто мину једна јевта дана, | Он привати дивит и артију (НП Шаул. 1, 123).

¹⁸³ Речници бележе и варијанту *периода*, која је мање фреквентна на нашем говорном подручју.

Две маркиране лексеме из грађе јављају се, такође, у функцији временских мерних партикуларизатора. Обе ове лексеме имају специфичнију, одређенију семантику. Време које означавају одређује се према времену трајања одређене активности, с тим што је у једном случају реч о прецизној мери времена, а у другом – о непрецизној; уп.:

- *литра (3)* (покр.) 'шесточасовни период (у обрачунавању времена за коришћење заједничке воденице поточаре или др.)', пр. Трајање реда за све поредовнике није исто. Неки од њих имају ред који траје само три сата (полић), неки шест сати (литру), неки дванаест сати (пола реда или две литре) (Дробњ. 3, 9). Удели су понегде подељени на оке, литре и драмове (Вукос. С. 1, 30).
- *напитак (3б)* (заст.) 'време за које се попије чаша воде', пр. Не би дуго, ка' напитак воде, | Долетимо у врх од Ловћена (Њег. 6, 47).

2.1.1.3. Закључак о партикуларизаторима прецизне мере

Партикуларизатори прецизне мере или, краће, мерни партикуларизатори у ужем смислу представљају оне лексеме нашег језика које означавају јединицу тачно одређене мере. У овој партикуларизаторској групи лексема најбитнија се разлика успоставља на основу тога да ли конкретна мерна јединица представља СИ јединицу или не. Поред тога, грађа се може разврстати у зависности од тога какву врсту мере означава.

Прототипичне чланове партикуларизатора прецизне мере представљају управо оне лексеме које улазе у Међународни систем јединица. У складу са тим, централне чланове мерних партикуларизатора представљале би јединице попут *литар*, *грам*, *килограм*, *тона*, *метар* и *километар*. Док се прве јављају углавном као партикуларизатори одређене материје – течне или чврсте (в. *литар вина*, *килограм меса*, *тона угља*), потоње две служе мерењу и премеравању некакве просторне реалије (*километар пута*). Остали се партикуларизатори прецизне мере угрубо деле у две групе – на оне који се користе као мерне јединице система мера других држава (в. *галон бензина*, *три миље мора*) и на оне који представљају маркирану лексему са значењем мере (нпр. *букило јечма*, *ока злата*, *миљар рибе*). Највише обележених лексема именује запреминску меру, и то првенствено за жито, што указује на његов значај за човека старијег времена.

Као посебна група партикуларизатора прецизне мере издваја се она која се односи на меру времена. Објекат партикуларизовања код таквих партикуларизатора није, прототипично, материја, као код свих осталих мерних партикуларизатора прецизне мере, већ неки апстрактан појам попут оних означених лексемама *време* или *дан*. Притом, семантички однос међу члановима синтагми је таутолошки, будући да временска мерна јединица већ садржи (додуше – имплицитно) и значење именице *време* (уп. *година дана*, *недеља дана*, *сат времена* итд.).

2.1.2. Партикуларизатори апроксимативне мере

Лексеме са значењем приближне мере неке материје или нечега другог што се тежи мерењем изразити називамо партикуларизаторима апроксимативне мере. У семантичком садржају ових лексема налази се семантичка компонента која указује на релативност, непрецизну одређеност мере која се датом лексемом означава. Такве лексеме, по правилу, не представљају СИ јединице, чије је главно својство потпуна и прецизна одређеност мере.

Главна одлика ових мерних партикуларизатора јесте велики степен антропоцентричности.¹⁸⁴ Свет око себе човек спознаје путем својих перцептивних способности, које су засноване на односу између окружења и његовог тела. Међуусловљеност или међувеза човековог тела, перцепције, когниције и језичке стварности, према речима Р. Драгићевић (2020: 269–270), била је предмет различитих истраживања, у којима се за њу усталио назив *утеловљеност* (уп. енгл. *embodiment*, рус. *воплощение*). Ова се веза пресликава на домен језика, и то посебно у систему старих мера. Како старија времена нису захтевала прецизност у премеравању коју подразумева данашњица, човек је служио својим деловима тела као средствима за мерење, али и као полазиштем за формирање свести о димензијама појмова из његовог ближег и даљег окружења (в. Драгићевић 2020: 271). Чак и у случајевима када се мерила већа дужина, која се није могла изразити деловима тела – она се изражавала *примеравањем*, односно „упоредним одмеравањем у односу према положају опште по-знатих делова тела, као што су колена, кук, пас, пупак, раме и сл., па и цео човечји стас” (в. Влајинац 1961: 2), или *проценом просечних физичких способности*, као када се одређује дужина путем трајања звука када човек викне најгласније што може (Драгићевић 2020: 271).

Партикуларизаторе апроксимативне мере, у складу са наведеним, првенствено представља обележена лексика – најпре временски, али и територијално (у неким случајевима – на оба начина). Према главном обележју ове лексике, можемо разликовати: (1) антропоцентричне партикуларизаторе апроксимативне мере, којих је знатно више и које ће представљати централни део даљег текста, и (2) остале партикуларизаторе апроксимативне мере.

2.1.2.1. Антропоцентрични партикуларизатори апроксимативне мере

Антропоцентрични партикуларизатори апроксимативне мере прототипично представљају секундарне партикуларизаторе, чије је значење индуковано метонимијом. У раду Р. Драгићевић (2020), чији су предмет руске и српске мере засноване на човековим деловима тела, те на његовим физичким и перцептивним способностима, указује се на велику креативност, те на широк спектар могућности за мерење, премеравање, одмеравање и уопште (квалитативно-квантитативно детерминисање на овај начин.

Овај се тип партикуларизатора непрецизне мере може класификовати према томе шта се користи као средство мерења – да ли су то (1) човекови делови тела (означени тзв. *соматизмима*), или (2) његове (физичке или радне) способности.

У овом делу нашег рада анализа ће се, поред речничких података који су представљали основу за тумачење грађе у досадашњем испитивању, ослањати на специјализовани речник под називом *Речник старих мера* М. Влајинца (1961–1974), те на поменути рад Р. Драгићевић (2020), у којем је лексика која је предмет нашег интересовања подробно класификована и описана.

¹⁸⁴ О антропоцентризму као лингвистичкој парадигми која је била заступљена крајем двадесетог века в. у Драгићевић 2010: 7–9).

2.1.2.1.1. Делови тела као мерни партикуларизатори

Најзначајнију групу партикуларизатора непрецизне мере представљају они који потичу од соматизама, тј. назива за делове тела. Развој оваквих значења настао је метонимијским путем, а заснован је на чињеници да је човек, као антропоцентрично биће, свет око себе мери и премерава оним што му је најближе – а то су понајпре његови делови тела. Човеку је сопствено тело служило као основни модел за прва бројања и мерења. Тако, на пример, Касирер (1985: 159) наводи да је човек од најстаријих времена полазио од свог тела и удова у разликовању просторних и бројчаних односа, што се одатле ширило на читав његов чулно-опажајни свет. Делови тела су, дакле, послужили као основ нумеричке квантификације. С обзиром на то, И. Коњик (2003: 125) називе за делове теле који су се користили у дате сврхе назива „идентификаторима квантитета именичког појма”.

Приликом процеса мера и одмеравања различитих ентитета, како наводи Р. Драгићевић (2020: 272), делови тела могу бити (а) мере или (б) мерачи. У првом случају соматизми именују меру засновану на димензијама конкретног дела тела (в. нпр. *длан земље*, *длан платна*), а у другом конкретан део тела је средство за одмеравање нечега (уп. *трава до глежња*, *снег до колена*).¹⁸⁵ Само у првом случају ове ће лексеме функционисати као партикуларизатори.

Описни речници српског језика бележе мерно значење код следећих соматизама; уп.:

- *глава (17)* (покр. заст.) ’мера за земљиште величине јутра; уп. *вртаљ (2)*’, пр. Некад су „вртаљ” звали „глава”, јер су тад земљу делили по мушким главама; данас „глава“ вреди као јутро (Шкар. 2, 6);
- *нокат (7)* (заст. покр.) ’јединица мере за дужину од око 1–2 mm; уп. *нокат (16)*’, пр. Нокат ... [је] дужина за ширину неисеченог нокта на руци, од прилике 1–2 милиметра (Кар. 1901, 10);
- *палац (2)* ’мера за мању дужину и ширину величине палца (1) (релативно различите величине)’,¹⁸⁶ пр. Као јединица линијских мера узета је стопа и она се дели на 12 палаца, а сваки палац на 12 линија, свака линија има 12 точка (Јов. Д. 1, 23). Воденичко камење је од употребе тако излизано да је на три палца дебљине остало (Поп. Ср. 1, 439). Правила [ватерпола] ... су прописивала да са сваке стране игра по шест играча, а да ширина врата износи 10 стопа, а висина 12 палаца (Михов. М. 1, 4). Мало касније, када је сунце за палац отскочило изнад врхова, Гран Сасо се оцртао опет страшно велик (Ћон. Ј. 4, 78);
- *прст (3)* (нар.) ’мера за висину и дебљину’, пр. Лежи [по топовима] с прста дебела прашина (Јак. С., РМС);
- *длан (2а)* (нар.) ’дужинска мера која одговара ширини длана’, пр. Може [се] зоб преорати, када је већ понарасла за длан (ПП 1868, 57);
длан (2б) ’мала, незнатна површина (нечега, као мера)’, пр. Све је ... гол камен, само гдјешто у долицима по који длан оранице или пашника (Шул. 3, 69). Они [су] били срећнији уколико се њихов длан земље ширио (Лоп. Н. 1, 71);
- *судланица (1б)* ’ширина длана као мера’, пр. Снег је био нападао за једну судланицу (Лаз. Л., РМС);

¹⁸⁵ Употреба соматизама за одмеравање нечега није одлика само старијег језичког стања, већ се и данас, посебно у колоквијалом говору, може уобичајено чути: *снег до чланака/колена*, *коса до рамена*, *панталоне до чланака* итд. Поједине пак лексеме овог типа више се не употребљавају у датом значењу: нпр. *гњат* – мера за висину и дубину, пр. *снег до гњата*; или *дојка* – мера за дужину (надоле), пр. *ђердан је попустила до дојки*. Више о томе в. Драгићевић 2020: 276–277.

¹⁸⁶ Стару меру за дужину нешто већу од оне именоване лексемом *палац* именује и лексема *кварт* у свом секундарном значењу: *кварт (1в)* (покр.) ’стара мера за дужину (око 15 cm)’, пр. Кварт зову једну меру за дужину од врха палца до дна длана (ЦГ, Маговч.).

- *подланица (2б)* (нар.) 'дужинска мера која одговара ширини опружене шаке са припијеним прстима, одн. ширини длана или ширини обично четири прста (без палца)',¹⁸⁷ пр. Пошто је он најснажнији и најкрупнији човјек у Сеоцу, – за подланицу виши од Пајлота, – то га прозваше Цигантом (Дивом) (Мат. 6, 141). Послије ће ту доћи тестераши и по биљешкама плаве оловке надгледника Цибоја ... сиктаће велике, три подланице широке, сјајне тестере (Кикић 1, 171);
- *шака (2а)* 'шака као мера а. ширина од неколико сантиметара', пр. [Коњ] висок 16 шака (Нуш., РМС);
- *лакат (3)* (заст. и покр.) 'стара мера за дужину, од око 70 см; шипка за мерење те дужине; уп. аршин (1)', пр. Пред кућама ... се је бијелило извјешено платно и до педесет лаката дугачко (Марк. М. 1, 81). Бијаше тротоар, три лакта широк (Мат. 12, 80). Наишли су [војници] тамо на ... огромне змијурине, до десет лаката дугачке (Кнеж. Л. 4, 81);
- *нога (4а)* (заст.) 'јединица мере за дужину величине просечног људског стопала (око 0,324 m), стопа', пр. Скочи ... Седам нога и по мушке педи (НП Вук 6, 456). Граба је около земље или само до прогона (пута) ископана јама, 3–5 ногу дубока и око 5 нога широка (Богиш. 3, 432). Нога. То је мера дужине човечијег стопала (ГЛЕМ 1933, 22); *нога (4б)* (покр.) 'јединица мере којом се одређује већа површина земљишта', пр. У близини реке има једна нога земље, где би се могла кућа начинити (Л—П 1, 536);
- *стопа (5а)* (заст.) 'јединица мере за дужину величине једног просечног људског стопала (0,324 m)',¹⁸⁸ пр. [Царски плашт] био је од тешког сомота, дугачак девет стопа (Андрић, РМС);¹⁸⁹
- *табан (1б)* 'дужина стопала као мера за дужину, стопа', пр. Гради кулу сењски капетане у ширину од тридесет табана (НП Вук, РМС).

На основу бројности лексема које се користе у својству мере, као најбитније средство за мерење показује се рука и њени делови (в. *рука, лакат, шака, длан, судланица, прст, палац, нокат*), што је у складу са чињеницом да човек рукама обавља највећи део својих свакодневних активности, као и да је покретљивост таквих делова најизраженија у односу на остале делове тела.¹⁹⁰ Лексему *рука* у мерном значењу описни речници српског језика не бележе, али се она налази у речнику М. Влајинца, где се описује као мера: (а) за дужину, када је једнака оној именованој лексемама *шака, длан* и *судланица*,¹⁹¹ и (б) за количину (када именује количину онога што стаје у шаку, попут лексема *шака* и *песница*). Лексема *рука* као хипероним у односу на мерониме *шака, длан* и *судланица* путем синегдохе остварује могућност синонимске употребе са њима у значењу мере за дужину. Лексема *шака* користила се као стара мера: (а) за дужину (када мера одговара ширини длана; у синонимном су се значењу користиле и *рука, шака* и *судланица*), (б) за количину (када заправо остварује садржавачко значење количине која стаје у отворену шаку савијених прстију; синонимно се у том значењу користила и *рука*) (в) за висину (за мерење висине коња) и (г) за величину (која је једнака величини затворене шаке; синонимно се користила и лексема *песница*). Лексема *длан*, како се у РСАНУ бележи, користила се само као

¹⁸⁷ Лексема *подланица*, попут лексеме *шака*, забележена је и у значењу мале количине: уп. *подланица (2а)* 'мала, незнатна површина или количина нечега (као мера)', пр. Никако да се одлијепе [тенкови] од окуке и никако да се покаже бар подланица празне цесте између њих (Лал. 6, 295). Таван јој се увијао под житом, | А није имала подланицу њиве (Бећ. М. 4, 40);.

¹⁸⁸ Лексема *стопа* може у мерном значењу именовати и прецизну (попут енгл. *foot*) и непрецизну, апроксимативну меру дужине (попут синонимних значења лексема *нога* и *табан*).

¹⁸⁹ У синонимном се значењу јавља и покрајинизам *покос* (покр.) 'народна мера за дужину која одговара ширини људске стопе', пр. Уз све смо то мјерили своје сјенке ... јер су нас Мара и Марица биле научиле, да је јагњећи попасак, кад нам сјенке буду од наших пет стопа и покос (Вул. С. 2, 30).

¹⁹⁰ Р. Драгићевић (2020: 274) истиче приступачност као битно својство делова тела који су се користили као мере у нашем језику.

¹⁹¹ Разлог зашто рука не именује дужину целе руке као меру Р. Драгићевић (2020: 273) види у томе што је на тај начин могуће измерити дужину само оних предмета који су у висини људских рамена.

мера за дужину, као и истокоренске лексеме *судланица* и *подланица*.¹⁹² Лексеме *прст* и *палац* представљале су распрострањене народне мере, с обзиром да је реч о покретљивим деловима тела који се могу лако користити за разноврсно мерење и премеравање. Ове су се лексеме користиле као народне мере за дужину, висину, ширину и дебљину, с тим што се прстом мерила дужина која је понекад била једнака ширини, понекад дебљини, а понекад дужини прста (уп. Драгићевић 2020: 274). Мера именована лексемом *прст* користи се и у савременом језику, пре свега у колоквијалном говору: уп. пр. *скратити косу за три прста*, као и експресивни, „хиперболични“ израз *прст прашине*.¹⁹³ Уз то, прстима се одмерава и количина нечега што стаје међу прсте, што означава лексема *прстохват* (в. т. III, 2.1.1.2 (2.3)). Различите вредности дужине именује и лексема *лакат*: (а) од ручног прегеба до врха малог прста, (б) од ручног прегеба до врха средњег прста, (в) од ручног прегеба до врха кажипрста, те (г) цела опружена рука од краја рамена с унутрашње стране до средњег прста или палца. РСАНУ бележи лексему *лакат* само у својству потоње мере, бројчано је одређујући – око 70 цм. Занимљив је податак да је и лексема *аршин* првобитно соматизам: уп. тур. *arson* 'лакат' (уп. Клајн–Шипка 2016; в. и Бирих 1995: 44). Нокат се користио да означи најмању меру неког растојања, одстојања или неке величине.¹⁹⁴ Лексеме *нога*, *стопа*¹⁹⁵ и *табан* користиле су се синонимно, као јединице мере за дужину која одговара просечној дужини људског стопала¹⁹⁶.

Р. Драгићевић (2020: 275), анализирајући наведену групу лексема, запажа деловање неколико синегдохских процеса, који илуструју (а) тип ЦЕЛИНА – ДЕО, као у случају када се *руком* назива *шака*, *песницом* – (испружени) *длан*, *ногом* – *стопало*, те (б) тип ДЕО – ЦЕЛИНА, у случају када се *лактом* назива *цела рука*.

Поред наведених мера забележених у РСАНУ, у речнику М. Влајинца забележени су још неки соматизми са мерним значењем анализираних типа – *глава*, *длака* и *зуб*. Хиперонимска лексема *глава*, према наведеном речнику (в. Влајинац 1964: 227), користила се као мера за количину и за висину, с тим што се разликују четири реализације њеног мерног значења, које илуструју следеће синтагме: (а) *глава шећера*; (б) *људска глава*;¹⁹⁷ (в) *глава земље* и (г) *глава основе ткања* (Влајинац 1964: 227). Лексема *глава* у синтагмама под (а) и (в) користила се као партикуларизатор, и то као уобличивач (в. т. 2.1.1.2 (3.2.1)), али је могла имати и мерно значење, док у преостала два значења ова лексема није вршила партикуларизаторску службу. РСАНУ, пак, бележи лексему *глава* само у својству мерне јединице за површину земљишта (в. под наведеном одредницом). *Длака* се користила као народна мера за дужину – прецизније, за

¹⁹² Синонимно се користио и покрајинизам *опанак* (3) 'мера за дужину, отприлике ширине длана, подланица', пр. Дужина се мјерила ... „палцем“ ... осим палцем мјери се с једнијем, с два, три и четири прста. Четири прста се зове „подланица“ „шака“ или „опанак“ (Дуч. С. 1, 79).

¹⁹³ Овакву употребу потврђује и ЕК: уп. пр. У углу радионице [га] данас чека љубимац ког је, како каже, пронашао остављеног у приватној гаражи у Сремској Каменици са „два прста прашине на хауби“ (Политика, 24. 1. 2010, ЕК).

¹⁹⁴ Р. Драгићевић (2020: 274) напомиње да ова мера није имала практичну примену већ симболичку јер се лексема *нокат*, у значењу количине која може стати испод нокта, користила као експресивна ознака за најмању количину нечега.

¹⁹⁵ У свом речнику мера М. Влајинац (1974: 898) бележи и мерне јединице *стопа волујска*, којом се означавала народна мера за површину (обично приликом сетве жита из руке), и *стопа коњска*, која је забележена као народна мера за површину у једном старом документу.

¹⁹⁶ Да ово није карактеристика само српског језика, показује и пример енглеске мере *foot* 'стопало', која се и у савременом енглеском језику користи као мерна јединица за дужину која одговара дужини просечног људског стопала (ОЕД: под датом одредницом).

¹⁹⁷ Лексема *глава* се и данас може чути у овој употреби, као мера висине: *за главу виши/нижи*: в. нпр. Млађи син, за главу виши од свих, косат, ухватио се са девојкама и пева промукло (М. Јосић Вишњић, АСК); итд.

дебљину и ширину,¹⁹⁸ док се лексема *зуб* у својству мерне користила првенствено као пореска и уопште бројчана јединица (првенствено везано за домаћу стоку).¹⁹⁹

За неке од поменутих лексема – *стопа, лакат, прст, длака, глава* – Д. Гортан Премк (2004: 70) наводи да регуларно развијају секундарно мерно значењем путем метонимијске формуле ДЕО ЉУДСКОГ ТЕЛА → ПОВРШИНА/ВИСИНА/ШИРИНА КОЈУ ТАЈ ДЕО ЗАУЗИМА. А. Бирих (1995: 44), говорећи о моделу ДЕО ТЕЛА → МЕРА ЗА ДУЖИНУ код неких од ових лексема (нпр. *стопа, лакат*), истиче да је реч о једној од најстаријих метонимијских формула.

2.1.2.1.2. Мерни партикуларизатори у вези са људским активностима

Као антропоцентрични партикуларизатори апроксимативне мере могу се јавити и лексеме које су у вези са човековим активностима, било (а) физичким, било (в) радним (в. Драгићевић 2020: 277–280).²⁰⁰ Оне сведоче о чињеници да се човек није служио само својим деловима тела да би мерио и одмеравао димензије ентитета са којима се сусретао, већ и својим физичким и радним способностима.

2.1.2.1.2.1. Лексеме које означавају човекове физичке активности у вези су са деловима тела као средствима којима се дате активности врше. У том смислу, највећи број ових мерних партикуларизаторима у вези је са најпокретљивијим деловима тела – *руком* (те њеним деловима) и *ногом*.

У вези с активностима које се обављају рукама и прстима јављају се следеће лексеме са мерним значењем:

- *сежањ* 'мера за дужину која одговара размаку раширених руку, хват',²⁰¹ пр. Оставе [га] тако цио дан да виси, да га сви добро виде и да упамте да је довољан сежањ ужета за свакога онога ко не слуша царски закон (Лоп. Н. 2, РМС);
- *бреме (4)* (покр.) (ЦГ) 'мера за тежину (сламе, сена, листа, рибе и др.)', пр. Сав се еспап у тежини диели на бремена. Бреме има по 60 литара или 20 ока (Медак. 1, 144). „Бреме” сијена или сламе је тежина од 40 ока (Дуч. С. 1, 78). Двоје превити рачунају се у једно зимско бреме листа (И., 38);
- *педаљ (1)* 'стара мера за дужину једнака размаку између врха палца и врха средњег или малог прста кад се испруже',²⁰² пр. За љуљашке ... требају тако велике троугалне мараме, којима је најдужа страна 5 педаља дугачка (Ђорђ. Вл. 5, 196). Кочије труцнуше ... те путници оскочише за читаву педаљ с оно мало кровине на којој сеђаху (Глиш. 1, 47). Камена ограда је широка свега два добра педаља (Андрић 7, 218). Ни педаљ размака није их раздвајао (Селим. 5, 48);

¹⁹⁸ Данас се ово значење може повезати са изразом *не одступити ни за длаку*.

¹⁹⁹ Од осталих соматизама у својству мере датог типа занимљива је лексема *егуја*, која је примарно, како наводи Р. Драгићевић (2020: 275), означавала *ребро*. Од тог се значења метафорички развило значење које РМС бележи као примарно: 'полукружна пречага прикована са унутрашње стране за дно и бокове чамца или лађе, ребро у лађе', а од којег се метонимијским путем развило и секундарно, мерно значење 'мера за величину лађе'.

²⁰⁰ У поменутом раду Р. Драгићевић (2020: 278–279) наводе се две лексеме из домена човекових перцептивних способности, које такође развијају мерно значење: в. *глас* и *доглед*. Ове се лексеме пак не јављају у својству партикуларизатора.

²⁰¹ Синонимно се користи и лексема *хват (1)* 'мера за дужину (око шест стопа)', пр. Груну у прса Максимова, и овај одлети цио хват далеко (Лукић В. 1, РМС). Путем ње се у РСАНУ дефинише још једна лексема са значењем исте мере: уп. *клаптер* (варв.) 'мера за дужину (и површину), хват', пр. Девет „мајсторскијех“ лаката дужине и један висине зове се „клаптер зида“ ... и сад „мајстори“ ... често зид по клаптерима погађу. Клаптер ... чине 36 квадријех ногу или стопа, а стопа је 12 унча“ (Дуч. С. 1, 79).

²⁰² Речници бележе и варијанте *педал, педањ, педао, педла и педљај*. Синонимно се користи и покрајинизам *чеперак* (покр.) 'мера за дужину која одговара раздаљини између размакнутих врхова палца и кажипрста, педаљ'.

Лексема *сежањ*, како М. Влајинац (1964: 835–839) у свом речнику бележи, означава једну од најстаријих непрецизних, народних мера за дужину.²⁰³ Ова се мера користила и као званична мера са различитим вредностима у различитим крајевима.²⁰⁴ Партикуларизатор *педаљ* користио се као мера за растојање – било да је у питању одређена дужина земље или некаквог земљишта, тла (уп. *педаљ илова тла*, као и варијантно *педљај земље*), висина, дужина и(ли) ширина некаквог предмета или материје (уп. *ограда широка два педља, дрвце је педал дугачко, снег од дванаест педли = снег висине/дубине дванаест педли*), или растојање између две тачке, почетне (у односу на коју се нешто мери) и завршне (која представља границу мерења) (уп. *одскочити за читав педаљ, луковица за педљић далеко од друге*). У првом случају јој је својствена употреба са партитивном допуном, која именује објекат партикуларизовања и мерења. Код примера из друге групе мерни партикуларизатор се употребљава самостално, често уз придев који указује на тип мерне ознаке (в. придеве *широк, дугачак* у наведеним примерима). У примерима последње групе мерни партикуларизатор се јавља у ППК *за + акузатив*, уз могућност експлицирања и придева који означавају неку физичку димензију.

Лексема *бреме* користила се као стандардна мера за тежину, како дефиниција из РСАНУ показује. Међутим, ова се лексема примарно користила да означи количину која се може понети на леђима, раменима или (ређе) на рукама. У овом се значењу чува изворна праиндоевропска семантика корена **b^her-* 'носити', од чега је изведена ова именица (ПЕРСЈ: под одредницама *брати* и *бреме*).

Блискозначне са лексемом *бреме* јесу још две антропоцентричне лексеме са значење количине онога што се понесе у рукама или на раменима; уп. следеће одреднице:

- *нарамак (1)* 'количина нечега (обично дрва, грања) која се може обухватајући, придржавајући рукама понети на рамену', пр. Двије буле за нарамак дрва, | дви дјевојке за дви ките смиља (НП, Вук, РЈА). Напрти он нарамак дрва и удари у врата (Прибићевић М., БК 1905, 1589);
- *наручје (3)* 'в. нарамак (1)', пр. Узех пуно наручје дрва (Пијем. 1910, 111/1). У то се врати слуга носећи наручје сијена, којим напуни најбољи кревет (Мат. 4, 34). Доносио [је] наручје књига на брод (И., 143).

Ове смо лексеме, у складу са значењем количине нечега која се одређеном активношћу издваја из одређене масе, назвали *активносним количинским партикуларизаторима*. У исти тип количинских партикуларизатора убројали смо и лексему *прстохват*, која такође представља некакву непрецизну меру, именујући количину која се може захватити са два или три прста.²⁰⁵ Више о активносним партикуларизаторима као подврсти количинских партикуларизатора в. ниже т. III, 2.1.1.2 (2.3).

Ноге се као мерачи користе у следећа два случаја:

- *корак (3)* 'корак (1) узет као мера за дужину',²⁰⁶ пр. Мост је ... две стотине и педесет корака дугачак а широк око десет корака (Андрић 7, 9). Од стола ... до собе у којој се пило било [је] само неких десет корака (Матк. 1, 53);

²⁰³ Као старе народне мере су се синонимно користиле и лексеме *растег (1)* 'в. растегљај' и *растегљај (1)* 'распон раширених руку као мера за дужину, сежањ'. Пола растегљаја у неким је крајевима именовано мером *рукаљ*, која је имала и друге вредности ('од средине прстију до краја (испружене) руке') (уп. Влајинац 1974: 787, 802).

²⁰⁴ Износи мере *сежањ* били су различити: око 150, 170, 185 и 216 цм (в. Драгићевић 2020: 277).

²⁰⁵ Као мера се ова лексема често користи у рецептима: уп. пр. Додајте 125 гр брашна, кашичицу прашка за пециво, прстохват соли (Политика, 27. 11. 2008, ЕК); Ми смо се потрудили с обзиром на трошак за набавку сокова да нашим пацијентима поклонимо бар чак који се кува са две супене кашике жалфије и прстохвата нане (Политикин магазин, 2001, ЕК); итд.

²⁰⁶ У истом се значењу РСАНУ бележи и варијанте *коракај, коракљај* и *корачај*.

- *нас² (1а)* (заст.) 'стара мера за дужину (која износи колико један просечан људски корак), корак', пр. Зато се често чује кад се рибари разговарају: рибо сам на пет паса калуме, а они ниже мене на десет (Зоре 1, 354).

Према подацима из речника М. Влајинца (1968: 465–460; 1974: 697–702), *корак* се користио као мера за дужину и за површину, док је *нас* означавао стару народну меру за дужину која је била једнака двоструком кораку. Лексема *корак* се и данас користи, додуше – колоквијално, као мера за дужину: уп. пр. Баријере одредите на десет корака, затим, ви разведите сваког од нас још за десет корака од његове баријере (ЕК); Та баштица припада кући: она је једно двадесет пет корака у дужину, а исто толико у ширину (ЕК); Она лако скочи са својих кола и сакри се на петнаест до двадесет корака од пута (ЕК); итд.

2.1.2.1.2.2. Сфера човекових радних способности представљала је основу за развој веома инспиративних и креативних мерних именована у стара времена. О томе сведочи обиље и (семантичка и творбена) разноврсност лексема овог типа.

Један део лексема који се јављају као партикуларизатори апроксимативне мере има значење мере које је настало метонимијским путем од изворног временског значења; уп.:

- *дан (5б)* 'као просторна мера, одређена према радњи која се може извршити у току једног дана (1б) а. нар. (орања, ређе: земље и др.) површина која се може обрадити (обично узорати) у току једног дана', пр. 'б. (хода, путовања и сл.) раздаљина која се може прећи у току једног дана', пр. Одавде нема до њих више од по дана хода (НПр Вук, 23). Зелени ластари питоме лозе могу се доносити и са даљине од дан хода (Тод. Ч. 1, 73). Она је ... отишла к некој родици у планину ... дан хода далеко (Шим. 2, 142). Оток Фар, њекоћ дан пута далеко од морске обале, сад је ш њом сасвим свезан (Шул. 3, 38). Је л' далеко та дјевојка? | ... Није само ни далеко: | Три дни поља широкога, | И четири сињег мора (НП, ГлЗМ 1907, 293);
- *доручак (2б)* (нар.) 'део дана од јутра до преподневног обеда; земљиште које се може узорати за то време (приближно четвртина дана орања)',²⁰⁷ пр. Доручакъ ... време одъ јутра па до ручка (= фруштука) – 1/4 дана; тако њивица, која се за 1/4 дана узорати може, зове се доручакъ орања (Под. 1848, 54);
- *подне* у Изр.: *подне ораће земље* (покр.) 'количина земље која се узоре за пола (летњег) дана; исп. дан орања (под орање изр.)', пр. Подновиште значи исто што и подне ораће земље (Пожаревачко поморавље, Ризн.).²⁰⁸

Лексема *дан* у значењу просторне мере означава, како видимо, (а) површину земље која се може обрадити за време које се овом именицом означава, а одређено је изласком и заласком Сунца,²⁰⁹ или (б) део пута који се може прећи у том периоду. Ово значење се, дакле, реализује помоћу метонимијских формула ОДРЕЂЕНО ВРЕМЕ → ПОВРШИНА ЗЕМЉИШТА КОЈЕ СЕ МОЖЕ ЗА ТО ВРЕМЕ ОБРАДИТИ И ОДРЕЂЕНО ВРЕМЕ → РАЗДАЉИНА КОЈИ СЕ ЗА ТО ВРЕМЕ МОЖЕ ПРЕЋИ. У првом значењу као синонимна се јавља и лексема *подне* у наведеној употреби.

Мерно значење лексеме *доручак* засновано је на деловању двеју метонимија. Скупно ћемо их представити у виду ланчане полисемије ЈУТАРЊИ ОБРОК → ДЕО ДАНА ОД ПОЧЕТКА РАДА ДО ТОГ ОБРОКА → ПОВРШИНА ЗЕМЉИШТА КОЈА СЕ ОБРАДИ ЗА ТО ВРЕМЕ.

²⁰⁷ Именица *јутро* користи се као прецизна мерна јединица, односно као партикуларизатор прецизне мере (в. претходну тачку, 2.1.1).

²⁰⁸ Речник САНУ бележи и истокоренску, покрајинску лексему *подница* у значењу 'површина земље, оранице која се узоре за пола дана; исп. подне ораће земље (под подне изр.)', пр. Подница значи по дана ораће земље (Ресава, Ризн.).

²⁰⁹ Постоји лексикографско колебање око тога какав одсечак времена примарно означава именицом *дан* – да ли је то време од 24 часа или време од изласка до заласка сунца. РСАНУ као примарно значење наводи период од 24 часа, док остали једнојезички речници то значење стављају на друго место, иза примарног значења, које се односи на време од изласка до заласка сунца.

Човекова активност копања, окопавања као једна од главних начина обраде земљишта нашла је одраза и на језичком плану у виду старе, народне мере за површину винограда – која се означавала лексемом *копање* (Влајинац 1968: 459–461). У вези са глаголом *орати* у истом се речнику бележи застарела народна мера *орање* (*ibid.* 1974: 678– 679), која је имала значење синонимно са мерним значењима лексема *дан*, *јутро* или *рал*. Као мерна јединица забележена је у РСАНУ и следећа истокоренска лексема:

- *оратњак* (покр.) 'стара мера за дужину (1,5–2 m); уп. остан (4)', пр. Остан ... дужина од прилике за 1 1/2–2 метра. Употребљава се за мерење висине сунца из јутра и пред вече: изашло или спустило се сунце на 2 осна; исто тако се употребљава и за мерење ширине узораног земљишта: изорали смо већ на два осна ... Оратњак ... [је] иста дужина и иста употреба (Ђорђ. Т., Кар. 1901, 14);

Занимљив је израз забележен код лексеме *цигар*: уп. *цигар дувана* 'време које је потребно да се испуши цигарета (као мера за удаљеност)', пр. Колико има до логора? ... Цигар дувана (Ољ. 1, РМС). Ово значење, реализовано путем метонимијске формуле ОДРЕЂЕНА КОЛИЧИНА ДУВАНА → ДУЖИНА ПУТА КОЈА СЕ ПРЕЂЕ ДОК СЕ ТА КОЛИЧИНА ДУВАНА ПОТРОШИ – илуструје растегљивост човекових могућности за мерење простора путем својих активности, навика, способности итд. Наведеном синтагмом се у овом значењу, како видимо, премерава растојање које се заснива на трајању активности пушења једне цигаре(те).

Поред тога што је мере одређивао према својим активностима, некадашњи човек се користио и називима за људе који су се бавили одређеним активностима обраде земљишта да именује површину земљишта која се на тај начин обради. У Речнику *старих мера* бележи се лексема *радник* као мера за површину коју један човек може окопати за један дан (уп. Влајинац 1974: 773). Вредност ове мере била је око пет ари. У овом се речнику бележи и лексема *косац* као мера за површину ливаде коју човек може покосити за један дан.²¹⁰ У истом значењу користио се и назив за алатку којом се таква активност обавља – *коса* (в. ниже). Наведена значења индукована су метонимијом, која се може описати општије путем формуле: ОСОБА КОЈА ОБАВЉА НЕКУ АКТИВНОСТ – КОЛИЧИНА ЗЕМЉИШТА КОЈУ ТА ОСОБА ОБРАДИ ЗА ЈЕДАН ДАН. РСАНУ бележи сродно мерно значење код лексема *копач* и *паор*; уп.:

- *копач* (4) (покр.) 'величина, површина (винограда, њиве и сл.) која се може окопати за један дан (као мера)', пр. Тај виноград био је млада садовина и четрдесет копача велик (ЛМС 137, 106). Једну земљу под засађеном лозом на брду од један копач (СН 1876, 193);
- *паор* (3) (варв.) 'мера за површину земљишта од 32 ланца или јутра', пр. Одели [отац] нешто марве, семена, алата, три паора ... земље и даде Лазару (Том. Ј. 1, 82). Паор се зове у Банату једна сесија земље од 32 ланца (Банат, Радон. Н.). Паор или сесија земље има 32 јутра (Војв., Змај 4).

Код лексеме *паор*,²¹¹ с обзиром на то да је у питању мерна јединица веће вредности, може се претпоставити да се време вршења активности није везивало за један дан већ за већу временску јединицу.²¹² Наведено значење лексеме *копач*, иако би могло бити повезано са њеним

²¹⁰ Као мера за површину ливаде која је одређена човековом активношћу јавља се и покрајинизам *конат* 'мера за површину ливаде и сл. (одређена простором који косач покоси у току дана)', пр. Један конат је био доста неодређена мера ... колико косач за дан покоси (Херц., Борј.).

²¹¹ Уп. *паор* (1) (варв.) 'онај коме је основно занимање пољопривреда, сељак', пр. Паори су били побожни људи, те држали свечаре, а попови им секли колаче, па новаца доста (Срем. 11, 6).

²¹² Такође, мерно значење ове лексеме може бити директно преузето из немачког језика.

секундарним значењем алатке (в. *копач (2)* у РСАНУ), вероватно је настало путем исте метонимијске формуле као код наведених лексема *радник* и *косац*.²¹³

Називи за алатке и сличне направе које је човек користио приликом својих земљорадничких активности представљају, такође, један од видова именовања просторних мерних јединица; уп. следеће одреднице:

- *коса² (2)* 'народна мера за површину ливада и сенокоса, површина коју један косац може покосити у току једног дана', пр. У нас у Шумадији све се баштине рачунају са данима орања, ливаде са косама траве (СН 1882, 683). Зиратну земљу рачунају по данима орања а ливаде по броју коса (косача) (Павл. Јер. 3, 23). Имали [су] силну стоку и косанице двјеста коса (Дед. Ј. 3, 385). Има ... преко педесет ралах оранице и толико косах косанице (Нев. 3, 35);
- *ланац (7)* (покр.) 'мера за површину земљишта, различите вредности, најчешће 7193 m² (а и 5575 m², 6474 m², 7913 m²)', пр. Да бы се засејала три ланаца землѣ, треба еданъ ваганъ семена (Шпан. 1, 102). Продао [старчић] две стотине ланаца ... оранице (Сек. 2, 132);
- *конопац (1б)* (покр.) 'дужинска мера различите величине (или мера приближног оцењивања растојања)', пр. Конопац ... [је] дужина за од прилике 10 метара (Ђорђ. Т., Кар. 1901, 3/15). „Конопац” је мјера од шест лаката, а то је дужина ... „самарећега” канапа (Дуч. С. 1, 79). Кад дође сунце баш на заход, каже се: „један” или „два конопца” ... до мрака (Павл. Јер. 2, 239). Кад сунце сиђе за конопац до Жељина, они истерају овце да напасу (Ћос. Д. 1, 218); *коноп (б)* 'в. конопац (1б)', пр. Сунчев залазак руменилом обгрлио брда и небо над њима за читав коноп упалио (Радић Д. 6, 14);
- *мотика (2)* (покр.) 'мера за површину земљишта (најчешће под виноградом) која подразумева ону количину земљишта коју у датом крају један копач може окопати за један дан (обично око 400–800 m²)', пр. Ђуканов виноград ... је могао имати десетак мотика (Мат., Дело 11, 65). Мотика у Црној Гори значи и меру за земљиште, тј. 1/4 од рала земље. Рало је 1600 m², а мотика 400 (Цетиње, Март. И.). Што један „копац” ... ископа зове се „мотика винограда”, у којој се ... броји 400 лозовијех „крга” (Дуч. С. 1, 57). Био је ... обузет ... жељом да обнови што више винограда и да има на броју онолико посађених мотика колико их је прије било (Радул. Ј. 4, 83). Имање ... се састојало од „40 коса ливаде, осам дана орања, 10 мотика винограда...” (Борба 1958, 294/10);
- *мотка (3)* (заст. покр.) 'мера за дужину од око 2–3 m', пр. Тако ми пресудисмо, да Мијаило даде Петру 4-ту мотку жита ... и у ливади, што су заједно ограђивали, да му да за ову годину 4-ту мотку траве (РЈА). Колико који има дана орања земље у потесу, толико му мотака деонице долази да заграђује, а мотка је била нешто дужа од данашњег хвата (Мил. М. Ђ., РЈА);
- *пајван (3)* (покр.) 'мера за површину земљишта која износи онолико колико се пајваном, конопцем може окружити, опасати', пр. Пајван – круг земље који се може описати конопцем од 5-6 метара дужине (Иванчевић П., Кар. 1901, 4/83);
- *плуг* у Изр.: *плуг земље* (покр.) 'мера за површину земљишта које се може узорати плугом за један дан', пр. Ага му је потом дао четири плуга земље (Милој. Б. 1, 739);
- *повуз (б)* (покр.) 'мера за дужину одмерена оваквом траком'.²¹⁴

Наведене лексеме у зависности од свог примарног значења реализују мерна значење површине или дужине.²¹⁵ Значење мере површине реализују оне лексеме које примарно именују

²¹³ Занимљиво је и покрајинско значење лексеме *леја*, које се такође одређује на основу човековг потенцијала да обради одређени део земљишта у одређеном временском периоду: уп. *леја (2)* (покр.) 'нејасно значење', пр. Леја ... простор земље који орач може поорати до ручка (од прилике за 1/4 дана) (околина Пирота, Ђорђ. Т., Кар. 1901, 83).

²¹⁴ Примарно ова лексема, према РСАНУ, носи значење 'трака од коже или вуне којој се нешто везује, причвршћује'.

²¹⁵ Мере за дужину представљале су, према М. Влајинцу (1968, 1974: под датим одредницама), и лексеме *каменомет*, *копљомет*, *пушкомет* и *стреломет*, настале по истом творбеном обрасцу. Њима се означавало растојање до којег се може добацити предмет чији се назив налази у првом делу ових сложеница. Речници нашег

оруђе, алат(љику) којом се неко земљиште обрађује. Тако се лексема *коса* користи за мерење површине ливаде или сенокоса, *плуг* – за површину земљишта које се оре, *мотика* – за површину земљишта (најчешће винограда) које се окопава. Ова значења настала су метонимијским путем, посредством формуле ОРУЂЕ → ПОВРШИНА ЗЕМЉИШТА КОЈА СЕ ТИМ ОРУЂЕМ ОБРАДИ ЗА ЈЕДАН ДАН. Том се низу може придружити и лексема *рало* (*рал*), која такође примарно именује оруђе за орање земље, а секундарно развија и мерно значење, којим се пак ова лексема сврстава у партикуларизаторе прецизне мере (в. т. 2.1.1.2). С друге стране, лексеме које именују друге направе које је човек користио приликом свог рада на земишту, а примарно се односе на предмете дугуљасте форме, користиле су се као мере за дужину. Њихово мерно значење, настало путем метонимије ДУГУЉАСТИ ПРЕДМЕТ → ДУЖИНА КОЈА СЕ ОДМЕРИ ТАКВИМ ПРЕДМЕТОМ – у вези је са наменом датих предмета, будући да се њихова дужина користила за оцењивање димензија некакве просторне реалије (в. *конопац*, *ланац*, *повуз*). У речнику М. Влајинца (196: 211–214) забележена је и лексема *вретено* у значењу мере за количину урађеног посла на таквој справи (уп. и Драгићевић 2020: 280).

У вези са лексемама *конопац*, *ланац* и другим лексемама тог типа јесу још две лексеме које су се, такође, користиле као мере; уп.:

- *дуж* (3) (нар.) ’мера за дужину (пута, земљишта и сл.) различите величине (око 500 м); њива те дужине’,²¹⁶ пр. *Кадъ се одъ села Ирига неколико дужий друмомъ пође ... долази се најпре у село Врдникъ (Исаковић, СНЛ 1840, 192). Залети се и претрча једну дуж (Шапч. 7, 26). Пет дужи од села је воденица (Банат, Лот.). А док последњи косачи, једва једвице дотерају до половине дужи, Младен је изтерао већ до других увратина (Јавор 1874, 993). Више пута каже се само: дуж, а мисли се дуж њива: Кад викне чује се на десет дужи (Змај 4);*
- *нит* (6) (заст.) ’мера за дубину (Виенац 1872, 15; Борј.)’.

Најзад, мерно (или блиско њему) значење развијале су и лексеме с примарним значењем животиње коју је човек користио за преношење неког терета. Ове лексеме су секундарно развијале метонимијско мерно значење према формули ЖИВОТИЊА → КОЛИЧИНА ТЕРЕТА КОЈА СЕ НАТОВАРИ НА ТУ ЖИВОТИЊУ; уп.:

- *мазга* (2) (заст.) ’старинска мера за тежину, количина робе, терет који може одједном да се натовари на мазгу, товар’, пр. *Даћу теби пуну мазгу блага (НП, СДМ 1851, 123). Ево оздо Воина трговца, | Ће он ћера девет мазги блага (НП Вук 3, 315). Седам мазги блага поћераше (НП Чојк., 117). Покупили арач кадилука: | Триста коња, петстотин волова ... | И четири пуне мазге блага (НП Ор., 34). Оној двојици даде двие мазге новаца (НПр Вук, 194);*
- *коњ* (6) (покр.) ’количина терета коју може коњ понети, товар’;
- *катура* (2) (покр.) ’терет, товар који мазга може понети, као мера за количину, тежину’,²¹⁷ пр. *Немојте ми водити Гаврана, | Ево вама три катуре блага (НП Ј—М, 468). Маријане [носи] двие катуре вина (НП, Ост. А., РЈА). Још отвори врата од ризнице, | Натовари три катуре блага, | Каква блага, све мека дуката (НП, 1 БВ 1890, 367).*

језика, такође, бележе ове лексеме, али не као мерне јединице већ просто као називе за домет онога што се из датог извора хитне, (из)баци. Ове лексеме, међутим, не спадају у партикуларизаторску лексику.

²¹⁶ У истом се значењу бележи у покрајинизам *дузија* ’в. дуж (3)’, пр. *Види учитељ, има неколико редова на целу дузију њиве засејаних кромпиром (Дач. Ж. 1, 93). Спустисмо се низ ону страну ... па окупимо по церићима, и по читаве дузије шуме оборимо (И. 2, 123).*

²¹⁷ Уп. *катура* (1) (покр.) ’мазга’ (РСАНУ).

Метонимијом је индуковано и значење *1в* лексеме *товар*, али по нешто другачијој формули ТЕРЕТ → КОЛИЧИНА ТЕРЕТА КОЈА СЕ НАТОВАРИ НА ТОВАРНУ ЖИВОТИЊУ;²¹⁸ уп. следеће значење:

- *товар (1в)* 'старинска мера за тежину, количину материјала (обично 100 ока, тј. колико се одједном може натоварити на коња)', пр. Имао је огромну ливаду ... где је косио преко 350 товара сијена (Вујач. Мир., РМС).²¹⁹

Поједина од наведених значења веома су блиска значењима лексема које смо окупили под називом активносни количински партикуларизатори (в. т. III, 2.3.). Ту спадају све лексеме што именују некакву, неодређену количину која се издваја одређеном активношћу. У том смислу, и наведене лексеме које просто именују количину (не нужно као меру) која се конкретном активношћу одељује од целине могу се сматрати активносним партикуларизаторима: в. нпр. поменута значења *коњ (6)*, *мотика (2)*, *копач (4)* итд.

2.1.2.2. Остали партикуларизатори апроксимативне мере

Остали партикуларизатори непрецизне, апроксимативне мере нису оштро одељени од претходно разматране групе мерних партикуларизатора. Ове се лексеме не доводе у директну везу са човековим деловима тела, физичким или другим способностима и активностима, па бисмо их, сасвим условно, могли назвати и *неантропоцентричним*. Као у претходно издвојеној групи, и у овој је реч о употребно обележеној лексици – најчешће временски, али и регионално.

Одређен број оваквих мерних јединица дефинише се путем антропоцентричних партикуларизатора. Реч је о (старим) мерама за дужину, у чијим су се описима јављале уобичајеније и нашироко коришћене дужинске мерне јединице *лакат* и, ређе, *палац*; уп. следеће:

- *аршин (1а)* 'стара мера за дужину (између 65 и 75 см); уп. аршел, лакат, риф', пр. Свети Аранђел прекрсти руком море, те на њему постане лед од девет аршина дебео (НПр Вук, 115);
- *крпа (4г)* (заст.) '(обично са додатком: платна) 'стара мера за дужину која је износила 20 лаката (око 14 м)';
- *риф* 'старинска мера за дужину од око 75 см; уп. аршин, лакат', пр. На њој [долами] педесет рифа гајтана (Игњ. Ј. 10, РМС);
- *цол* (нем.) 'стара мера за дужину (око 2,5 см), палац', пр. Ексер ливењак од три цола прогутао (Радић Д., РМС);
- *мера (3)* 'стара мера за дужину, аршин, лакат'; *мерица (1)* 'дем. од мера';
- *унча (2)* 'мера за дужину, палац', пр. Ишли су унчу по унчу напред, лагано, споро (Ђур. 2, РМС).

Старе мере чије називе бележе наши речници (посебно РСАНУ) могу припадати некадашњим мерним системима других држава или државних творевина које су у прошлости постојале; уп.:

²¹⁸ Како су товарне животиње углавном коњ или магарац, лексема *товар* развила је и секундарно, покрајинско значење 'магарац' према формули ТЕРЕТ КОЈИ СЕ (НА)ТОВАРИ НА ЖИВОТИЊУ – ЖИВОТИЊА КОЈА ТАЈ ТЕРЕТ НОСИ, уп. пр. Купујући и продавајући товаре дође до новаца (Дов. 1, РМС).

²¹⁹ Блиског је значења покрајинизам *карик*² 'дењак, товар, свежањ (као мера); уп. карго, караг', пр. Имао је и друге приходе у нарави, као од сваке мреже осамнаест риба, од сваког карика дрва три бремена (Ник. 2, 263).

- *бушел* 'запреминска мера за жито (око 35 л), која се употребљава у Енглеској и Америци', пр. Америка је изнела мање од 735 милијуна *бушела [пшенице]* (ТГл 1902, 31/1);
- *драм (a)* 'некадашња турска мера за тежину, нешто преко три грама (1/400 део оке)',²²⁰ пр. Кад се срце рашири и скупи, не прође више него 60 *драма крви* кроз њега (Ђорђ. Вл. 5, 122). Кажу му да од тога прашка два пута на дан узима по један драм (Нен. Љ. 26, 10). Не би пожалио, да даде унчу сребра за *драм зелене свиле* (Вел. 1, 35). фиг. Боље је драм среће, него хиљаду ока памети (НПосл, БВ 1887, 319). Ма имају л' ти наши кметови за драм памети (Јакш. Ђ. 5, 44). Може ли се наћи драм нечега што ће остати народу на корист? (Петр. Е. 5, 131);²²¹
- *ендазе/ендезе* (покр.) 'стара мера за дужину у Турској и у земљама под турском влашћу (око 65 cm)', пр. А Стојана спушти у тавницу | У дубину триста ендезета (НП Вук 3, 121); *пендезе* (покр.) 'стара мера за дужину у Турској и у земљама под турском влашћу (износила је 60 или 65 cm); уп. ендазе, ендезе', пр. Ал се јунак [из тавнице] дубоко одзива: | У дубину триста пендезетах, | У ширину триста и четири (НП Ј–М, 394). (Микл. 1, 112);
- *либра (2)* 'римска јединица мере за масу (првобитно 327,45 g, доцније 327,54 g), која је касније код појединих народа добила различне вредности; количина материје која одговара тој јединици: млетачка ~, талијанска ~, шпанска ~, португалска ~, енглеска ~, дубровачка ~ и сл.', пр. Пре би он попио *либру пеленовог теја* на душак, него што би дао своју јединицу за сиромашног свршеног јуристу (Змај 15, 205);
- *модиј* (ист.) 'старинска запреминска (најчешће житна) мера различите вредности', пр. Модииј ... Важи као стара римска шупља (запреминска) мера не само за жита, варива, со, креч и друге суве ствари, већ и за течност; она се одржала дуго и у Византији (Влај. 5);
- *мут* 'житна мера у турској царевини (касније и у Аустро-Угарској) различите вредности (обично 20 турских кила, што је могао бити један колски товар, воз)', пр. Ферман с. Селима I наређује да Дубровчанима не бране да ... у Турској купе 150 *мутова жита* (Ел. Г. 5, 834). Поради тога им и ја дадох одобрење да купе 150 *мутова жита* (И., 383);
- *стадиј (2)* 'старогрчка мера за дужину';
- *улчек* (тур. покр.) 'старинска запреминска мера за жито, брашно и сл., различите величине', пр. И рађало је ... *улчек сјемена* бацао по десет рода (Коч., РМС);
- *фунта (1)* (енгл.) 'мера за тежину (у разним земљама различита, око 1/2 kg)',²²² пр. Опет уредно играм гимнастику и испружам руку са тридесет и шест фуната у њој (Јал., РМС).²²³

Ове се мерне јединице дефинишу уједначено, путем метајезичке константе *мера за X*, те уз додатне компоненте које се тичу порекла мерне јединице или њених вредности. Осим код њих, бројно се одређује вредност мере код још једног дела лексике овог типа, с тим што се таква вредност углавном релативизује предлогом *око*; уп. следеће мере:

- *гран* (заст.) 'старинска јединица мере за тежину (приближно двадесети део грама)', пр. Гран [је] 0,06 грама (Р–К 2). Гран, лат. *granum*, називан и зрном, као ситна мера за тежину, особито у апотекарству, у износу 1/60 драхме, тј. округло 73 милиграма (Врање, Влај. 1);²²⁴

²²⁰ Постојала је и мерна јединица чија се вредност одређивала у односу на поменућу меру *драм*: в. *денк* (заст.) 'стара мера за тежину, четвртина драма', пр. Пиротски сарафи и златари мере злато на драмове, денке, чекрдеке ... Драма има 16 чекрдека ... денк је 4 чекрдека или 1/4 од драма (Кост. К. 2, 175).

²²¹ Ова лексема секундарно развија и значење *сасвим мале тежине, мале количине нечега*: в. пр. У кући немам *драма меда* (Ђор. С. 7, 106). О таквим значењима в. више у т. III, 2.1.1.2 1 (1.1.3).

²²² Варијанта *фунт* маркирана је као *заст.* (застарела) у РМС.

²²³ У односу на меру која означава *литра* или *фунта* дефинисана је и: *унча (1)* (лат.) 'стара мера за тежину, дванаести део литре или фунте, драм', пр. Не би пожалио да даде *унчу сребра* за драм зелене свиле (Вел., РМС).

²²⁴ РСАНУ под наведеним значењем бележи и могућност фигуративне реализације значења 'сасвим мала количина'.

- *драхма* (2) 'стара тежинска мера од око 4 грама (употребљавана најчешће у апотекарству); уп. драм', пр. Забрањује [се] апотекарима да нипошто не експедирају на рецепте за сиротињу више од по драхме кинина наједанпут (Весел. 16, 517);
- *кантар* (2) (ист. и покр.) 'јединица мере за тежину од 55 ока (понегде од 44 оке)', пр. Кантар [је] ... (у Дубр.) педесет и пет ока, н. п. један кантар дрва (Вук, Рј.). Краљ заповједио да се пошље у Дубровник много жита и поврћа, сто кантара праха (Војн. Л., Дело 10, 198);
- *кила*² 'стара запреминска мера за жито која је износила око 20 ока', пр. „Кила“ није свуд у царевини била једнака. Помињу се изрично цариградска и скопска кила (Ел. Г. 5, 33);
- *литра* (2) (заст.) 'старинска мера за тежину од око 320 g', пр. На сву Црну Гору Бог је дао оку памети, а ти сам имаш двије литре (Нен. Љ. 28, 41). Е, онда му је сласт да му на његове очи украде литру, по оке, а и повише (Срем. 4, 40);
- *клуна* (5) (покр.) 'народна мера за кукурузовину (20–30 снопова)', пр. Ређе речи буњевачког говора ... Клуна ... 20–30 снопа кукурузне (трске) (КС 1927, 185);
- *мажа* (1) (заст. покр.) 'мера за тежину од сто фунти, цента', пр. Цента (или мажа) сена (Драгос. 2, 46);
- *мат* (а) (заст.) 'средњовековна мера за површину од око 840 m²', пр. Још су наши стари мерили њиве и винограде матом и каблом (Кост. К. 2, 173). По бањској хрисовуљи меропси су били дужни да ору озимице 3 мата (Влај. 4, 11);
мат (б) (заст.) 'средњовековна мера за жито од око 13 kg', пр. У Византији мат, као мера тежине за жито износи 40 литара; једна литра рачунала се као довољна за усев пет квадратних оргија (Ђорђ. Т., Кар. 1901, 14);
- *мина* (б) (ист.) 'стара површинска мера за земљу (око 1300 m²)', пр. По томе [би] једна мина или миница земље захватала око 1.300 m², што би било превише према количини семена коју је она садржавала (Влај. 5);
- *остан* (4) (заст.) 'стара мера за дужину (око 1,5–2 m); уп. оратњак', пр. Остан [је] дужина од прилике за 1,5–2 метра. Употребљавала се за мерење висине сунца из јутра и пред вече (Кар. 1901, 1/14).

Одређен, немали број лексема које се јављају у функцији мерних партикуларизатора дефинисан је још уопштеније, без одређења вредности мере која се њима именује. Семантички садржај њихових партикуларизаторских значења састоји се углавном само од метајезичке формуле (*стара/старинска*) *мера за X*, уз могућност јављања додатних семантичких компонената, пре свега оних које се односе на појам који се најчешће партикуларизује; уп.:

- *гувно* (2) (покр.) 'мера за површину', пр. Мера за простор ... Гувно ... Нема плаца ни за гувно земље (Ђорђ. Т., Кар. 1901, 83);
- *казук* (2) (покр.) 'стара мера за површину, за мерење земљишта',²²⁵ пр. Земље су се мериле дунумима ... Неки пут се у сицилу [судском записнику] спомиње као мјера за земљу бат, а кадгод и казук (колац, мотка), и чањ (Скар. В. 1, 76);
- *кап* (5) (покр.) 'мера за течност', пр. Народне мере ... за течност су кап и литра (Петр. П. Ж. 2, 501);
- *кварта* (1) (покр.) 'непрецизна мера за запремину, течност, дужину (различите величине); четвртина; уп. кватрат (1)', пр. Јања с краљем благо под'јелила, | Пуна кварта дошла јој дуката (НП, БВ 1898, 232);
- *корица* (3ћ) (покр.) 'мера за жито';
- *мина* (а) (ист.) 'стара тежинска и запреминска мера (за жито, вино и др.)', пр. Употреба мине и минице као давнашње мере за жито и друге производе није у нашим крајевима била позната

²²⁵ Сличног је значења и маркирана лексема *пачворак*, коју бележи РСАНУ. Она се, међутим, због немогућности прецизног одређења значења дефинише на следећи начин: уп. *пачворак* (покр. нар.) 'мерна јединица (?)', пр. Одброј од земље два пачворка па на трећем просиједи [дрво] (НПр Чајк., 217). Чини се, ипак, да је реч о мерном партикуларизаторском значењу.

само на Рабу и Крку, већ и на другим острвима ... па и у неким деловима саме Далмације ... где није служила једино за мерење жита, већ и вина (Влај. 5);

- *оборчић* (б) (покр.) 'мера за запремину', пр. Погодба е, да момак и девојка свако плати новцим ... ил ш чим другим (по оборчић жита), а други плаћае како се с гајдашим погоду (Ретковци, Филаговац И., ЗНЖ 19, 165).
- *ојелак* (покр.) 'растојање између две јеле, као дужинска мера', пр. Не мјере га лактом ни аршином, нег јунаци од јеле до јеле, на јунака девет ојелака (НП, ЗНЖ 28/1, 110);
- *пара* (заст. и покр.) 'стара мера за тежину';
- *повор* (4) (заст. и покр.) 'мера за дужину (њиве)', пр. Повор се зове дужина постада (Пољаница, Поп. Мир.). Њива је подељена на два повора, повор на два постада (И.);
- *повлечај* (заст.) 'стара мера за дужину; уп. линија (11)';
- *погон* (7) (покр.) 'мера за површину земљишта, различита у разним крајевима', пр. Скупштина није била сложна у том питању: левица захтеваше да се сваком сељаку да пет погона (три хектара) (Ник. А., Дело 5, 27). Има код нас још и следећих мера за површину: ... 1 погон (дулум) има 700 м² (Малет. Љ. 1, 7);
- *пожунац* (а) (ист. покр.) 'старинска запреминска мера за зрнасту храну различите тежине која се првобитно користила у Пожуну; исп. меров (а)',²²⁶ пр. Друге године када је послѣ зоби, жито, а за овим јечам, а у јечмиште зоб сијана – ужењено је жита 10, јечма 10, а зоби 20 пожунаца (БШН 1870, 59). Само да знаш, овро сам читав један пожунац грава (Пеић-Бач.); *пожунац* (б) (ист. покр.) 'старинска мера за течност од једне оке; боца у коју може стати толико течности; исп. мезана¹ (а)';
- *пока* (1б) (заст.) 'мала запреминска мера за шећер, брашно и сл.', пр. У поке нема ни цвоке (НПосл, Вук, Рј., под цвоке);
- *салма* 'мера за површину земље', пр. Хтио [је] да јој опљачка њено жито, плаћајући јој ... мање по салми (Франгеш И. 1, РМС);
- *фрталъ* (2) 'мера за тежину', пр. Антек упрегне коње, метне у кола фрталъ ражи и врећу кромпира (Бен., РМС); *верталъ* (варв. покр.) 'запреминска мера за жито у Лици', пр. У селу се ... причало о старцу: те — богат је; те – принео Петру „верталъ дуката” (Петр. П. 3, 123); *верталъчић* (варв. покр.) 'дем. и хип. од верталъ', пр. Кад дођеш до динара, донећеш – а може и јајце, жита верталъчић (Петр. П. 3, 14).

Када се погледају побројане лексеме које представљају неантропоцентричне партикуларизаторе апроксимативне мере, запажа се неколико ствари. Најпре, као и код антропоцентричних мерних партикуларизаторима, и овде је углавном реч о обележеној употреби лексема – првенствено временски, а затим и територијално. Друго, наведене лексеме могу бити моносемичне (нпр. *гран*, *модиј*, *мут*, *повлечај*, *салма*, *улчек*), те у свом једином значењу реализовати мерно значење, или полисемичне, при чему је једна од њихових секундарних реализација управо мерно значење наведеног типа (в. *казук*, *корица*, *повор*, *фрталъ*). У потоњем случају то не морају бити лексеме чија је читава семантичка структура обележена (попут *казук*), већ се може радити о лексемама другачије семантике, које се у неким од својих значења могу фреквентније употребљавати, док је њихово мерно значење маркирано и, са гледишта савременог језика, ван употребе (уп. *корица* или *повор*).

²²⁶ Речник САНУ бележи и варијанту *пожуница* (покр.) 'в. пожунац (а)', пр. Пожуница је мјера од 9 ока или 1/4 вагана (Босанска и Хрватска Крајина, Богд. С.). Пожуница [је] ... мјера за жито, држи четврт вагана (Банија, Ворк.).

Када је реч о њиховом мерном значењу, оно се разликује најпре према томе која се врста мере означава: *површинска, дужинска, запреминска* или *тежинска*. Мере за површину су се углавном користиле за премеравање (обрадивог) земљишта. Таквих је најмање лексема међу партикуларизаторима непрецизне мере ове врсте. Нешто је више лексема са значењем мере за дужину, тежину и запремину, при чему се својом бројношћу издвајају оне лексеме које именују некакву житну меру (уп. *бушел, корица, луна, мат, оборчић, улчек* итд.). Житну меру различите тежине означава и лексема *ваган*, као и изведенице од ове именице; уп.:

- *ваган (1)* 'житна мера која може да представља различиту тежину; уп. меров',²²⁷ пр. А ако не би било новаца, дао би ти ... потврду ... да си ... предао толико и толико мјерова (*вагана*) *кукурузе* (Радић А., Дом 1900, 218);
- *ваганчић* (покр.) 'дем. од ваган (2)', пр. Суди, у које се сипље јело ... јесу: ваган, сахан ... мали се зову ваганчићи (Јовић. 11, 140). Каткада, мајка би ... | доносила ми у оградe и дубраве | *ваганчић каше* од чистог брашна (Ђон. Ј. 1, 157);
- *ваганица (1)* (покр.) 'мера за жито (пола вагана)'

Оваква широка лепеза застарелих лексема у значењу житне мере носи и лингвокултуролошку информацију – указује на значај жита у свакодневном животу људи у прошлости. Неке од лексема које именују меру за запремину жита користе се и као запреминске мере за течност – уп. *мина (а)* (ист.) 'стара тежинска и запреминска мера (за жито, вино и др.)'. Значај и веза жита и вина може имати симболичку вредност.

2.1.2.3. Закључак о партикуларизаторима апроксимативне мере

Лексеме у партикуларизаторској служби које означавају непрецизну, апроксимативну меру заправо припадају обележеном лексичком слоју – реч је углавном о временски и регионално маркираним лексемама или значењима одређених лексема. Непрецизно мерно одређење појмова одлика је старијих времена, која нису захтевала прецизност у премеравању коју данас подразумевамо. Човек се, у то време, служио својим деловима тела, способностима и активностима као главним средствима за мерење и премеравање ентитета из свог ближег или даљег окружења. У складу са тим, велики део партикуларизатора са значењем апроксимативне мере одликује се антропоцентричном базом. У вези са тим, партикуларизаторима овог типа делимо на (1) антропоцентричне и (2) остале партикуларизаторе непрецизне мере.

Антропоцентричне мерне партикуларизаторе представљају пре свега соматизми који развијају мерна значења (*прст (3), лакат (3), нога (4a)*), као и друге лексеме које се примарно односе на сферу човекових физичких или радних способности, а секундарно означавају некакаву меру (в. *корак, сежањ, копач, мотика*). Лексемама уз прве групе се процес партикуларизације спроводи на два начина: (1) путем квантификовања (нпр. *нога земље, длан платна*); (2) или путем квантификовања и уобличавања (уп. *глава шећера*). Први случај је типичнији и највећи број ових лексема на тај начин реализује партикуларизаторску функцију. Друга и бројнија група лексема илуструје колико су одувек биле широке и разноврсне човекове могућности да полазећи од себе одређује димензије ентитета који су му битни у датом тренутку. Такви различити и креативни начини мерења и премеравања просторних ентитета сведоче, са лингвокултуролошког становишта, о томе шта је човеку старијег времена било од највеће важности. Као један од најчешћих начина именовања просторних мерних јединица служили су

²²⁷ Путем лексеме *ваган*, именујући стару меру за жито, дефинишу се још две обележене лексеме: *мец* (заст.) 'стара мера за жито, меров, ваган', пр. 1730 стајао је мец жита 30 кр., односно 100 кгр. око 50 крајцара (Поп. Д. Ј. 3, 99); *кибла* (покр.) 'стара запреминска мера за жито, различите величине, ваган; уп. меров', пр. Една кибла чиста жита коштала € 11 до 13 фр. (СНН 1841, 376).

му називи за алатке и сличне направе које је користио приликом својих земљорадничких активности (уп. *коса траве, мотика винограда, мотка жита, плуг земље*).

Са семантичког аспекта, значења антропоцентричних партикуларизатора занимљива су по томе што су заснована на синегдохи и метонимији. Код лексема које означавају делове тела израженији су синегдохски процеси (уп. лексема *лакат* у својству мере која одговара дужини целе руке), док су за другу групу лексема својствени метонимијски преноси (в. нпр. лексеми *коса* у значењу 'народна мера за површину ливада и сенокоса, површина коју један косац може покосити у току једног дана').

Остали мерни партикуларизатори који именују непрецизну меру нису директно везани за домен човековог тела, његових физичких активности и радних способности. У случају моносемичних лексема – реч је углавном о мерама које су постојале у некадашњим мерним системима других држава или државних творевина. Код полисемичних лексема – мерно значење се реализује као секундарно и обележено, при чему та лексема у примарном или другим секундарним значењима не мора бити маркирана.

Друга дистинкција која се може успоставити међу свим лексемама које се јављају у својству партикуларизатора непрецизне, апроксимативне мере тиче се врсте мере, односно димензије која се њима именује – тежина, дужина, запремина или површина. Код антропоцентричних мерних партикуларизатора се, у том смислу, деловима тела углавном премерава дужина нечега, док се према човековим активностима може мерити дужина, тежина или површина. Најчешће се мери и премерава обрадиво земљиште – и то уобичајено према човековом потенцијалу да својом активношћу (нпр. орањем, копањем) обради што већи његов део у одређеном временском интервалу (типично за један дан): в. нпр. *мотика* (2) (покр.) 'мера за површину земљишта (најчешће под виноградом) која подразумева ону количину земљишта коју у датом крају један копач може окопати за један дан (обично око 400–800 m²)'. У групи неантропоцентричних мерних партикуларизатора посебно се својом бројношћу истиче група лексема са значењем запремине жита, што сведочи о његовом значају у животу човека старијег доба (уп. *мут жита, вертаљ жита, оборчић жита* итд.).

2.1.3. Садржавачки мерни партикуларизатори

2.1.3.1. Опште напомене

Термин *партикуларизатор-садржавач* у србистичку литературу уводи Р. Драгићевић (2000). Садржавачки партикуларизатори у српском језику јесу прототипично лексичке јединице које (углавном) у примарном значењу означавају посуде или пак друге сличне направе,²²⁸ у којима се нешто може налазити, држати или (пре)носити – а секундарно развијају садржатељско значење, у којем означавају количину онога што се у датој посуди или направи налази, тј. садржава (*тањир супе*, *чинија јабука*, *цак кромтира*, *гајба хлеба*, *корпа јабука*, *кеса бораније* и др.).²²⁹

Садржавачки партикуларизатори²³⁰ јесу, такође, партикуларизатори непрецизне, неодређене, апроксимативне мере.²³¹ Међутим, за разлику од претходно издвојеног типа мерних партикуларизатора, садржавачка лексика именује количину која се, како и сам термин каже, садржава у нечему и на тај се начин одмерава. Таква количина може, у мањој или већој мери, служити као мера (в. следећу тачку).

Све ове лексеме, како наводи Д. Гортан Премк (1997: 70), изворно имају „регуларну могућност мутирања”, будући да се нова семантичка реализација лако може реализовати заменом архисеме (*посуда/направа*) и пратеће семе (*у којој се држи, носи нешто*). На тај начин, дата лексема метонимијском трансформацијом, која је основни механизам настанка оваквих семантичких реализација, развија партикуларизаторско значење:

ПОСУДА/НАПРАВА → КОЛИЧИНА КОЈА У ТУ ПОСУДУ/НАПРАВУ СТАЈЕ.²³²

Услов за реализовање партикуларизаторског значења представља, као и код осталих типова партикуларизатора, одређена семантичка позиција – позиција са детерминатором (уп. Гортан Премк 2014: 157). Садржавачка лексема ће своје количинско значење, као и сви остали типови партикуларизаторске лексике, остварити искључиво у именичкој синтагми, у којој заузима главну, надређену позицију, док ће се на месту зависног члана налазити именичка лексема за значењем материје (*чаша воде*, *шољица кафе*, *флаша вина*) или именица са значењем неке врсте предмета, употребљена у множинском облику (*кутија играчака*, *бокс цигарета*). У неким се случајевима са именицама овог типа могу се у својству допуне јавити именице које означавају живо биће (*брод пун емиграната*, *кућа (пуна) деце* итд.). Међутим, присуство обавезног детерминатора *пун* у оваквим синтагмама отвара питање да ли је уопште реч о партикуларизаторском значењу управне именице (више о томе в. ниже, т. 2.1.3.5).

²²⁸ Под направом, у складу са дефиницијама у РСАНУ, подразумевамо предмете који се одликују удубљењем, односно празним унутрашњим простором, које служи за (пре)ношење, чување или држање различитих ствари: в. нпр. *корпа (1а)* 'направа различитог облика, обично дубља, исплетена од прућа, трске и сл. материјала која служи за чување, паковање, преношење разних ствари, котарица, кошара; количина нечега што стане у једну овакву направу'; и др.

²²⁹ Статистички, таквих је приближно 400 лексема у нашој грађи.

²³⁰ Неопходан услов да неки садржавач буде партикуларизатор јесте његова тродимензионалност, ограниченост: уп. *кутија играчака*, *чаша воде*, *паклицица цигарета*, *тањир супе* итд.

²³¹ Потврда за то јесу и текстови рецепата, у којима се сасвим уобичајено ове лексеме користе за одређење мере намирница (уп. (*пет*) *кашика шећера/брашна*, *кашичица соли* и сл.). О томе в. више следећу тачку.

²³² Овај тип именичке метонимије М. Ковачевић (1999: 185–187), говорећи о метонимији као стилској фигури, назива партитивном метонимијом, илуструјући је примерима типа: *Наискао сам испит хтео / наздрављену пуну чашу* (→ *пиће из чаше / чашу пића*). Р. Драгићевић (2010: 170) пак запажа да се подела коју наведени аутор нуди може применити и на лексичку метонимију (уп. Ковачевић 1999: 178–188).

С друге стране, за разлику од свих осталих типова партикуларизатора, којима је главни услов за реализовање партикуларизаторског значења ступање у синтагматску везу са именицом одређене семантике, код садржавачких партикуларизатора тај услов није најважнији. Наиме, чак иако се лексема-садржавач нађе у синтагматском споју са лексемом одговарајуће семантике, пре свега са значењем материје – она не мора нужно реализовати партикуларизаторско значење. У случају садржавача постоји додатни услов, који се односи на одабир глаголске лексеме. Реализација партикуларизаторског значења неке садржавачке лексеме омогућена је, дакле, најпре употребом глагола одговарајуће семантике, а затим и њеном синтагматском везом са лексемом одређеног значења (в. следећу тачку).

Када је реч о именицама које се јављају у спојевима са садржавачком лексиком, то су углавном лексеме које означавају намирнице. У тој лексичко-семантичкој групи именица посебно се издвајају именице са значењем воћа и поврћа. Према семантичким карактеристикама, ове именице, посебно оне са значењем поврћа, флукутирају између домена предмета и домена материје, са чим је у вези и њихов облички лик у синтагми са партикуларизатором. Ако за пример узмемо синтагму *џак кромпира*, поврће именовано именицом у допуни се због могућности опажања одвојених, уобличених ентитета у виду плодова приближава домену предмета, али се, с друге стране, на основу утиска целине (као у нпр. *џак песка*) може посматрати као материја. За именице овог типа, наводећи као типичне примере именице *кромпир* и *шаргарепа*, М. Ивић (1980: 7) указује на могућност испољавања двоструког граматичког понашања. Зависно од реченичне употребе, могу се понашати као заједничке (нпр. *Појешћу само један кромпир и једну шаргарепу*) или као градивне именице (*Воли да једе јабуке, лубенице, шницле и кобасице, али не воли кромпир, шаргарепу, бутер и мед*). С тим у вези је и колебање у употреби множинских или једнинских облика у споју са партикуларизатором (више о типовима именица у допуни в. т. 2.1.1.3 (3)).

2.1.3.2. Значење синтагми са садржавачима

2.1.3.2.1. Са семантичког становишта, запажа се неколико значења, односно значењских нијанси које у конкретном контексту реализују синтагме састављене од садржавачке лексеме на позицији управног члана и именице са значењем материје на позицији зависног члана. Упоређујући реченице (1) *На столу је тањир супе* и (2) *Појео је тањир супе*, Р. Драгићевић (2000: 432–433) запажа како су лексеме које творе синтагму *тањир супе* у првој реченици употребљене у својим примарним семантичким реализацијама, те се не обавештава о количини супе, већ о двама ентитетима који се налазе на столу – централном (*тањир*), који је и лексичко језгро синтагме, и другом – периферном (*супе*), који је садржан у првом.²³³ У том случају генитивна синтагма *тањир супе* може бити замењена синонимном синтагмом *тањир са супом*, без промене значења (в. т. III, 1.4). Међутим, у другој реченици наведена синтагма се употребљава у метонимијском, количинском значењу. Тада, синтагма *тањир супе*, будући употребљена у свом секундарном значењу, почиње означавати количину, а лексичко језгро синтагме се помера на партитивну допуњу. У таквој употреби изостаје падежна синонимија партитивног генитива и инструментала са предлогом *с(а)*. На основу реченог закључујемо да садржавач у синтагми наведеног типа може бити употребљен у (1) предметном (в. први случај) и (2) количинском партикуларизаторском значењу (в. други случај).

²³³ Р. Драгићевић (2000: 432) даље наводи да чак и у случају када би се реченични акценат нашао на генитивној допуни, ова синтагма и даље не би означавала количину, само би било наглашенија врста материје у датој посуди: *На столу је био тањир супе, а не тањир пасуља*.

Анализирајући значења синтагми са садржавачем (на примеру руске лексеме *кастрюля*), Ј. Апресјан (1995: 178) издваја разликује три њихова значења: (1) посуда, (2) материја која се налази у таквој посуди, и (3) количина материје која може запремати такву посуду (уп. пр. *В бочке было не больше кастрюли воды – У бурету није било више од (једне) посуде воде*).

Аутори Б. Парти и В. Боршчев (2012: 142–143), разматрајући синтагме типа *две чаше млека (два стакана молока)* у руском језику, истичу чак четири могуће интерпретације њиховог значења:

- (1) *садржавач + садржај*, када се указује на постојање два ентитета – посуде која садржава неку материју и материје која се у тој посуди садржава (ово би илустровала поменути реченица *На столу је тањир супе*);
- (2) *конкретна количина*, када се указује на конкретну количину материје која испуњава дату посуду;
- (3) *ад хок мера*, када се указује на количину материје која би могла испунити неку посуду;
- (4) *конвенционална мера*,²³⁴ када је значење неке посуде (нпр. *чаше*) лексикализовало, те почело означавати јединицу мере (попут *литар*).

У складу са наведеним, само у првом значењу лексема-садржавач означава посуду, дакле, има предметно значење, у остала три значења количинско значење реализује, заправо, читава синтагма. Одлике наведена четири значења синтагме *чаша млека* представићемо, по угледу на поменути рад, табеларно.

Табела бр. 12. Одлике четири типа значења синтагме *чаша млека*

| одлике | тип значења | САДРЖАВАЧ + САДРЖАЈ | КОНКРЕТНА КОЛИЧИНА | АД ХОК МЕРА | КОНВЕНЦИОНАЛНА МЕРА |
|--|-------------|------------------------|-----------------------|----------------|------------------------|
| могућност употребе у контекстима који упућују на предмет, али не и на материју | | + | – | – | – |
| комбиновање са разломачким бројевима и прилогом <i>по(ла)</i> | | – | – | + | + |
| могућност употребе са садржавачима различитих димензија | | + | + | – | – |
| стандардне димензије садржавача | | – | – | – | + |
| лексички ограничен | | – | – | – | + |

(1) Значење *садржавач + садржај* или предметно значење синтагми наведеног типа подразумева, како смо рекли, постојање два ентитета, с тим што реченични фокус може бити, у зависности од контекста, на једној или на другој речи: уп. нпр. *На столу је стајала чаша воде : На столу је стајала чаша воде, а не вина* (в. Драгићевић 2000: 432). У сваком случају, синтагмом се у том значењу не означава количина која се садржава у датој посуди, већ сама посуда и њен садржај. Дакле, главна разлика овог значења у односу на преостала четири је та што је *чаша воде = чаша (с водом)*, док је у осталима *чаша воде = вода*. У складу с тим, семантички центар синтагме у значењу *садржавач + садржај* јесте садржавач. Друга битна

²³⁴ Термин на енглеском у поменутом раду јесте *standard measure* (Парти–Боршчев 2012: 143). С обзиром на различита значења придева *стандардан*, те због могућег имплицирања стандардизованих мерних јединица, какве су јединице СИ – у овом раду ћемо користити термин *конвенционална мера*, будући да прецизније одсликава семантику ових јединица. Реч је, дакле, о мерама које су производ човекових устаљених навика и обичаја, те као такве прихваћене и познате свим припадницима једне културно-језичке средине.

дистинкција тиче се могућности употребе разломачких бројева и прилога *пола (по)* уз синтагме наведеног типа; уп.:

- Попио је две и по чаше воде.
- *Оборио је с послужавника две и по чаше воде.

(2) Значење *конкретна количина* описује количину материје која се садржи у неком конкретном садржавачу у датом тренутку. Ово је значење синтагми које разматрамо веома блиско значењима *ад хок мере* и *конвенционалне мере*. Разлика се састоји у томе што се у потоњим значењима количина о којој се говори не мора уопште налазити у садржавачу, док се у случају конкретне мере подразумева количина материје у конкретном садржавачу. У сва три случаја семантички центар синтагме је партитивна допуна (уп. Драгићевић 2000: 433; Парти–Боршчев 2012: 147).

За разлику од потоња два значења, управо због чињенице да је у значењу конкретне количине реч о неком одређеном, конкретном садржавачу, могући су контексти који упућују на различите димензије (прецизније – величине) садржавача о којем је реч – на пример, на две порције, једну већу и једну мању (*ibid.*: 148); нпр.:

- Она је скувала две шерпе супе, већу за нас и мању за мачку.
- Он је наточио из бурета две кригле пива, већу за себе и мању за сина.

У првом примеру можемо чак говорити и о двома порцијама различите врсте супе, док у другом знамо да је реч о истој врсти пива будући да је наточено из исте посуде. У случају мерних значења синтагми наведеног типа други део реченице, у којем се помињу две порције различите величине, није могућ.

Дакле, у случају синтагми са значењем *конкретне количине* – количина која се њима означава подложна је варирању, које је условљено различитим димензијама садржавача. Из тог разлога постоји могућност употребе придева који упућују на димензије садржавача, а заправо квантификују материју која се у њему налази; уп.:

- У пролазу, застао је код купатила да би попио велику флашу воде, па још једну (ЕК); Попио сам горку црну кафу и велику чашу киселе воде (ЕК);
- Код нас у кући пили смо за мајчин рођендан ... Онда смо ми, деца, добијали сасвим малу чашу белог вина (ЕК); „Немате ваљда сад у торби виски?“, на шта му одговорим потврдно и наспем му малу чашу, а себи још мању (Политика, 5. 4. 2009, ЕК); итд.

У случају мерних значења синтагми са садржавачем – ова могућност не постоји будући да је мера која се њима означава одређена, те се не везује за конкретан случај већ за конвенционално знање и искуство говорника.

(3) Значење *ад хок мере* веома је блиско значењу *конвенционалне мере*. Под овим се значењем подразумева одређена посуда као јединица мере, па би се синтагма *две чаше воде* односила на количину воде која се налази или се може налазити у таквој посуди, сипана у два наврата, одн. два пута. У том смислу, запажа се пренос значења са количине материје у некој конкретной посуди на меру запремине материје коју може садржати одређена посуда прототипичних димензија (в. Парти–Боршчев 2012: 149). Погледаћемо следећа три примера:

- Данас сам попила две шоље чаја, већу ујутру, а мању после подне.
- У цезви је остало још две шољице кафе.
- У шерпи није остало више од два тањира супе.

Синтагма *шоља чаја* у првом примеру илуструје значење *конкретне количине*, јер се подразумева количина чаја која испуњава неке две конкретне шоље (мању и већу). Други и трећи пример пак илуструју значење *ад хок мере*, јер у њима синтагме *шољица кафе* и *тањир супе* упућује на одређену количину кафе која стаје у прототипичну посуду као меру. У тим примерима је ова значење посебно наглашено јер се потпуно „поништава” постојање предмета означених садржавачима *шољица* и *тањир*. У том би се случају синтагме *две шољице кафе* и *два тањира супе* могле преформулисати предлошко-падежном конструкцијом *за + акузатив*: уп. У цезви је остало још две шољице кафе = У цезви је остало за још две шољице кафе; одн. У шерпи није остало више од два тањира супе = У шерпи је остало за још два тањира супе.

Наведена два значења – *конкретна количина* и *ад хок мера* – представљају типична партикуларизаторска значења, настала према метонимијској формули ПОСУДА → КОЛИЧИНА МАТЕРИЈЕ КОЈА СТАЈЕ У ТАКВУ ПОСУДУ. Разлика међу њима се заснива на опозицији *конкретна посуда – прототипична посуда* (односно, посуда прототипичних димензија као служи као јединица мере). Партикуларизатор и, заправо, читава синтагма денотира материју која се садржава у конкретној или прототипичној посуди, а не посуду са том материјом као у првом случају (*садржавач + садржај*).

Ова врста метонимије, како смо већ поменули, регуларна је за све лексеме са значењем посуде (уп. Апресјан 1995: 192, 202; Гортан Премк 1997: 70; в. и Расулић 2010: 51, Парти–Боршчев 2012: 148).²³⁵ У питању је један од типичних метонимијских модела, распрострањен у различитим језицима (нпр. у Тихонов и др. 2008 овај тип преноса помиње се као први у низу метонимијских преноса који активно делују у савременом руском језику).

(4) Последње издвојено значење – *конвенционалне мере* – односи се само на поједине посуде које се користе као мера запремине материје која у њих стаје. У руском језику такву меру представља, на пример, *стакан* ‘чаша’, у енглеском *cup* ‘шоља’,²³⁶ а у нашем језику – и *чаша* и, још чешће, *шоља*. С друге стране, лексеме са значењем посуде већих димензија (као што су *тањир*, *шерпа*, *лонац* итд.) не користе се као конвенционалне мере. Таква тенденција утемељена је на искуству, будући да су се, за потребе одмеравања мањих количина намирница потребних за спремање одређених врста јела, користиле посуде мањих димензија, и то оне које су увек исте или сличне величине и користе се у свакодневној активној употреби (као *чаша*, *шоља*, *кашика*). Тако се, на пример, што се посебно запажа у кулинарским рецептима, потпуно паралелно користе *чаша млека* и *децилитар млека* или *шоља брашна* и *250 грама брашна*; уп. пр.:

- Једно јаје пенасто умутите са шећером. Додајте пола чаше уља (Инт.); У чинију за мућење ставите чашу белог пројиног брашна, чашу жутог кукурузног, чашу обичног белог брашна [...] једну и по чашу киселе воде (Политика, ЕК);
- За палачинке је потребно: 2 шоље брашна, 1 шоља млека, 1 шоља воде (Инт.); Потребно је: 500 гр свежег зеља, 125 гр маргарина, 2 шоље млека, 1 шоља брашна (ЕК); Ставити у шерпу, додати сецкани црни лук, шољицу пиринча, пропржено брашно и посолити (Политика, 26. 3. 2009, ЕК);
- Кашику цветова шљиве треба прелити шољом кључале воде, поклопити и после десетак минута оцедити (ЕК); Потребно је: десет килограма парадајза, веза целеровог лишћа, три кашике шећера, кесица конзерванса, соли по укусу (ЕК); Умутити јаје са две кашике брашна и сасвим мало млека (ЕК);
- У дубоком тигању припремите слатко-кисели сос: помешајте једну кашичицу шећера са две кашике кукурузног густина (Политика, 8. 1. 2009, ЕК); Месо, лук, бибер, кашичицу брашна,

²³⁵ Уопште о регуларној полисемији и полисемији овог типа в. М. Ивић (1982), Д. Гортан-Премк (1984–1985; 1997), Шипка (2006) и Р. Драгићевић (2000).

²³⁶ У енглеском се језику лексема *glass* ‘чаша’ не користи у значењу конвенционалне мере.

зачине и поврће из супе налити супом и у котлићу кувати на тихој ватри (Политикин магазин, 2001, ЕК); Заместити тесто од умућеног бутера са жуманцима, кашиком шећера, ванилин шећером и кашичицом цимета (Политика, ЕК); итд.

2.1.3.2.2. Потоња три значења, која се односе на количину материје која стаје у неку посуду, резултат су, како смо поменули, метонимијске трансформације ПОСУДА → КОЛИЧИНА МАТЕРИЈЕ КОЈА СТАЈЕ У ТАКВУ ПОСУДУ. Разлика међу њима тиче се одређености количине која стаје у посуду, као и одређености димензија саме посуде. Велики број лексема из лексичко-семантичке групе *посуда/направа* показује истоветно семантичко понашање, што се у речничкој литератури бележи на одговарајући начин (в. т. III, 5.2.2.1). Међутим, тамо где се ово значење не бележи, не можемо сматрати лексикографским пропустом, будући да прикупљена грађа за речник не потврђује увек целокупно семантичко богатство дате лексеме. Напоменућемо и то да се мерно значење код лексема које су примарно садржавачи углавном препознаје и издваја (в. ниже т. 2.1.2.4, у оквиру истог поглавља).

Д. Гортан Премк (1984–1985) разлог за (не)реализовање количинског значења код неких лексема доводи у везу са степеном (не)одређености количине материје која у дату посуду/направу стаје:

„Разлоге за ово видимо у томе што је у првој групи речи [*кашика, кашичица, шоља, шољица*] одређена, увек иста величина пратећа семантичка компонента примарног значења, а у другој групи речи [*шерпа, лонац*] примарна семантичка реализација није везана за појам одређене величине. А то значи да, нпр., реч *кашика* у семантичкој позицији *кашика брашна* именује одређену количину, количину која износи око 25 гр (дакле, именује нов појам), док је, нпр., употреба речи *лонац*, у примеру *лонац супе* ситуациона, и њено је разумевање условљено знањем о коме је и о коликом је лонцу реч” (Гортан Премк 1984–1985: 186).

Наведено је у вези са разликама међу поменутиим значењима синтагми са садржавачем. Дакле, у случају лексеме *кашика* и њој сличних можемо говорити о веома одређеној количини, која се чак може користити у значењу *конвенционалне мере*, док код лексема из друге групе, због неодређености количине, а и нетипичности за одмеравање тако именованим посудама – таква могућност не постоји. То не значи, међутим, да се те лексеме не могу користити у значењу *конкретне количине* или *ад хок мере*. Потврду за наведено представљају примери такве употребе ових лексема у ЕК, чак и онда када речници не потврђују њихово садржавачко партикуларизаторско значење:

- Поједосмо ванглу свеже, мешане салате, тањир куваних јаја, котур сира, и пола црног сомуна (Политикин културни додатак, 2000, ЕК);
- Тада је Шико безбрижно седао на дрвену клупу крчме, очекивао Горенглоа, или га је још чешће налазио ту чим би почела да се пуши здела готовог јела (ЕК);
- Последње што је појео била је она кеса чипса (ЕК); итд.

У том смислу, лексеме код којих се не бележи количинско значење можемо сматрати *потенцијалним садржавачким партикуларизаторима*, будући да се, чак иако нису забележени примери такве употребе, дато значење може активирати ако се за њим јави потреба. Са лексикографског аспекта пак веома је тешко (у појединим случајевима – и немогуће) успоставити разлику међу наведеним значењима ових синтагми – међутим, битна је чињеница да се лексеме са значењем *посуда* могу јавити у одређеној семантичкој позицији, те да у њој реализују значење количине у најопштијем смислу, јер и реченица *Сипао је кашику шећера у смесу* и реченица *Сипао је лонац воде у буре* носи информацију о количинима које стају у

посуде именоване наведеним лексемама (иако је та количина у првом случају одређенија него у другом).

2.1.3.2.3. Додаћемо још нешто. Поред наведена четири типа значења синтагми са садржавачем, оне могу реализовати још једно значење, које ћемо додати као пети значењски тип наведеном низу. Реч је о хиперболичном количинском значењу, које се постиже углавном садржавањем одређене материје у посуди много већих димензија у односу на прототипичну посуду за ту материју: уп. нпр. *шољица кафе : лонац кафе*. Та нескладност посуде и материје која се у њој садржава условљава хиперболичност читавог израза, будући да се синтагмом таквог типа заправо именује *количина (много) већа од уобичајене, очекиване*; уп. следеће примере из ЕК:

- Када имам неки компликован случај није реткост да радим читаве ноћи. Попијем за то време, обично, три лонца кафе (Политика, 7. 5. 2001, ЕК);
- Том приликом попили смо буре кафе и сагорели сандук цигарета (ЕК);
- У току првих двадесет четири часа прождрали су једно теле [...] и печеним бананама, и још попили један и по сандук шампањца (ЕК); Тај ми је причао како најстарија сестра и сестре главне настојнице шаљу својим кућама читаве сандуке малаге и чоколаде (ЕК);
- Иако је у пуном смислу интелектуалац (по мојој процени, прочитао је вагон књига), близак је пролетеру (ЕК); итд.

Значење наведеног типа илуструје и речнички пример којим се потврђује основно и једино значење покрајинске лексеме *качуо*; уп.:

- *качуо* (покр.) 'бакарни суд у коме се кува јело на огњишту, котло', пр. Частићу вас пуним качулом кафе (Ђаја Б. 2, 64).

На маркираност у количинском смислу може, како наводи Р. Драгићевић (2000: 435), утицати и из вишак информативности. Наиме, у неформалној комуникацији можемо чути исказе типа *Скувала сам супу за ручак*. Ако наведену реченицу упоредимо са *Скувала сам лонац супе за ручак* – може се запазити да, будући да се подразумева да се супа кува у лонцу, потоња реченица не обавештава о количини супе која је у датој посуди садржана већ се наглашава да је реч о количини већој од очекиване. Таква, додатна лексичка могућност изражавања количине код ових лексема у вези је са чињеницом да неке посуде могу бити различите величине, па се истицањем, наглашавањем именице која означава дату посуду, заправо, преноси утисак о њеној необичности по величини (*ibid.*: 436).

Укључивањем семе *више (или мање) од очекиваног, уобичајеног* у семантички садржај количинског, метонимијског значења лексема које примарно именују посуде – активирају се нове значењске могућности које постоје у семантичком потенцијалу ових именица. У складу са тим, постоји – актив(ира)на или потенцијална – могућност код свих лексема са датим значењем да, поред партикуларизаторског, реализују и хиперболично количинско значење.

Поменућемо и то да се ова семантичка могућност не исцрпљује садржавачком лексиком. Наиме, кроз анализу грађе запазили смо да се још неке лексеме могу хиперболично употребити како би означиле неограничену, несагледиву количину некакве течности. Тако, на пример, као типичан уобличивач материје именоване лексемом *крв* или оне означене именицом *суза* јавља се лексема *кап*. Међутим, када се жели истаћи веома велика количина такве материје, на позицији управне речи синтагме јавиће се лексеме које примарно именују водене токове или водена прострства већих димензија; уп.:

- Из очију потече река суза (Весел., РМС);
- Јецала је стрина и ... из очију је лила киша суза (Нуш. 5, 206);
- Пролила је Србија три мора крви за ту своју исту област (Дуч. Ј., БВ 1914, 45); итд.

Да сумирамо – постоји пет могућих интерпретација значења синтагми са садржавачем као управним чланом и именицом која означава материју на позицији зависног члана. Само када управна именица означава количину која се садржава или се може садржавати у неком (конкретном или прототипичном) садржавачу – она је употребљена у функцији партикуларизатора. Партикуларизатор тада именује количину материје које се на тај начин – садржавањем и(ли) одмеравањем датом посудом – издваја из неодређене масе. Представимо наведена значења и табеларно.

Табела бр. 13. Могуће интерпретације значења синтагме са садржавачем и материјом која се садржава (на примеру синтагме *чаша воде*)

| ЗНАЧЕЊЕ | ОПИС ЗНАЧЕЊА | ПРИМЕР УПОТРЕБЕ | ТИП ЗНАЧЕЊА |
|--------------------------|---|--|---------------------|
| САДРЖАВАЧ + САДРЖАЈ | садржавач с материјом која се у њему налази | <i>На столу је шољица кафе (= шољица с кафом).</i> | ПРЕДМЕТНО |
| КОНКРЕТНА КОЛИЧИНА | количина материје која се налази у конкретном садржавачу | <i>Попио је огромну шољу кафе.</i> | ПАРТИКУЛАРИЗАТОРСКО |
| АД ХОК МЕРА | количина која стаје у одређени, прототипични садржавач | <i>Данас сам попила две шољице кафе.</i> | ПАРТИКУЛАРИЗАТОРСКО |
| КОНВЕНЦИОНАЛНА МЕРА | количина као мера одређена према димензијама прототипичног садржавача | <i>Додајте пола шоље уља у смесу.</i> | ПАРТИКУЛАРИЗАТОРСКО |
| ПРЕУВЕЛИЧАНА КОЛИЧИНА | (веома) велика количина | <i>Данас сам попила лонац кафе.</i> | КВАНТИФИКАТОРСКО |

2.1.3.3. Семантичка позиција за реализовање значења партикуларизатора-садржавача

2.1.3.3.1. Одређена семантичка позиција указује на то у ком је значењу употребљена конкретна синтагма са садржавачком лексемом. Семантичку позицију именица овог типа описала је Р. Драгићевић (2000: 432–433), наводећи да партитивна допуна у таквим синтагмама није прост семантички детерминатор, колокат који примаоцу поруке олакшава декодирање метонимијског значења, већ представља учесника у остваривању тог значења. Ауторка на примерима показује како семантичка позиција читаве синтагме може бити основа за њену семантичку диференцијацију: уп. нпр. *На столу је чаша воде : Попио је чашу воде* (в. претходну тачку, 2.1.3.2.2). Додаћемо – то је случај и са свим осталим типовима партикуларизаторске лексике. Носилац метонимијског значења је читав синтагма, а не само садржавачка лексема.

Међутим, у случају садржавачких партикуларизатора, за разлику од свих других партикуларизаторских типова, њихова синтагматска веза са партитивном допуна није једини услов за остваривање метонимијског значења количине. Најважнију улогу у остваривању партикуларизаторског значења код лексема садржавачког типа, заправо, имају глаголи (уп. Драгићевић 2000: 433). Глаголска лексема ће нам у конкретном примеру послужити као најпоузданији показатељ да ли је синтагма са садржавачем употребљена у предметном значењу или у количинском, партикуларизаторском.

2.1.3.3.2. У реченицама *На столу је чаша воде* или *У руци је држао балон воде* – лексеме које је чине ову синтагму, као и сама синтагма, употребљене су у својим примарним значењима (в. претходно т. 2.1.3.2. у оквиру истог поглавља). Како је у тексту већ поменуто, а у литератури забележено (в. Драгићевић 2000: 432), у таквој реченици говоримо о два ентитета – о *чаши* и *балону* као посудама и о *води* као о материји која се налази у тим посудама, односно о *садржавачу* и *његовом садржају*. У реченицама типа *Попио је велику чашу воде* или *Данас сам попио две шољице кафе* говоримо о количинском, партикуларизаторском значењу, и то о значењу *конкретне количине* (у првом случају) или *ад хок мере* (у другом случају). Ова су значења обезбеђена употребом глагола *попити*, који ће недвосмислено указивати на количинско значење садржавачке лексеме (и читаве синтагме). У кулинарским ће рецептима глаголи којима се означавају различити процеси у припреми хране – такође упућивати на партикуларизаторско значење синтагме са садржавачком лексемом, и то уобичајено на њено значење *конвенционалне мере*: в. пр. *Додајте две кашике шећера у фил* или *Сипајте две чаше брашна у смесу и промешајте*.

2.1.3.3.3. Будући да само код партикуларизатора-садржавача постоји оваква семантичка диференцијација, односно могућност употребе исте синтагме у предметном и у количинском, партикуларизаторском значењу – табеларно ћемо представити глаголске лексеме које обезбеђују одговарајућу семантичку позицију за реализацију једног или другог значења. Иако није могуће направити коначну листу таквих глагола – на основу прикупљене и анализираних грађе ипак се могу издвојити неки глаголи који показују тенденцију ка омогућавању једног или другог значења.

Табела бр. 14. Глаголи као услов за реализовање партикуларизаторског или предметног значења

| ТИП ЗНАЧЕЊА | ГЛАГОЛИ |
|-----------------------------|---|
| партикуларизаторско значење | бацити се (на нешто; = појести); бусати (= мусти), гасити (жеђ нечим), гртати, димити се, додавати (= досипати), додати (= сипати), завргнути, заврћи, залити, избацити, извозити, изједати, изјести, изливати, излити, изручити, ископати, ископати, испећи, испити, испијати, исплакнути (нешто у нечему), испразнити, испушити, истоварити, истрести, купити, мусти, мутити, набрати, нагињати, нагњечити, наздравити, наздрављати, напојити, наручити, насушити, наточити, начети, начупати, нудити, опрати, пећи, пити, плъуснути, повратити се (нечим), појести, покусати, полокати, попити, попушити, поручити, поскупети, посркати, потопити (у нешто), потражити, празнити, прати, прелити (нечим), придодати, припремити, приставити, прогунути, продати, пролити, просипати, просути, пушити се, разделити, разлити, разливати, расхладити, расхлађивати (нешто у нечему), салити, сасути, сипати, скочити (у нешто), скувати, смазати, смотати (= појести), спирати, спрати, спремати, спремити, сручити, стопити, сунути, точити, трљати (нешто у нечему), трпати (у уста нешто), убрати, узаврети, узети (= појести/попити), укиселити, улисти, умочити (нешто у нешто), умутити, употребити, усути, цевчити, частити (некога нечим) и др.; |
| предметно значење | бацити, дати, добити, донети, доносити, дотерати, дохватити, држати, дробити, зграбити, извадити, изнети, налазити се, носити, однети, понети, послати, принети, пронаћи, разбити (се), ставити, стајати, узети (= дохватити руком) и др. |

У наведеном прегледу акценат је стављен, како се и према бројности примера може запазити, на ону групу глагола који указују на количинско, партикуларизаторско значење партитивне синтагме. Низ глагола који указују само на њено предметно значење, може се, свакако, даље проширивати и допуњавати. Другим речима, ово није (ни приближно) исцрпан поредак свих глагола који се могу наћи у једном од наведена два значења (посебно у другом), већ је само преглед (мање или више) типичних глаголских лексема које су се у грађи показале као важни учесници у остваривању семантичке позиције за реализацију партикуларизаторског значења дате синтагме, уз мали осврт на оне глаголе који се више везују за предметно значење. Будући да је предмет истраживања партикуларизаторска лексика, највише је, на основу анализираних примера, оних глагола који омогућавају такву њену функцију.

2.1.3.3.4. Оно што се запажа на основу наведених глагола јесте то да превлађују глаголи свршеног вида.²³⁷ Ова чињеница не чуди с обзиром на то да они означавају да је радњом захваћена читава количина материје коју именује генитивна синтагма са партикуларизатором као главним чланом. Управо у вези са том резултативношћу радње стоји и значење целовитости, испуњености посуде количином која се и именује. Можемо рећи да свршеност радње чак имплицира и постојање детерминатора *пун* и када није изречен, али се подразумева – уп. *Просути чашу воде : Просути пуну чашу воде* (в. ниже о детерминатору *пун*, т. 2.1.3.5).

Из наведеног низа глагола који обезбеђују одговарајућу семантичку позицију за реализовање партикуларизаторског значења синтагме, може се издвојити неколико доминанти – то су глаголи *попити*, *појести*, *сипати* и *просути*. Реч је, дакле, првенствено о „глаголима

²³⁷ На ограниченост употребе глагола несвршеног вида са партитивним генитивом, као и на немогућност употребе са партикуларизаторским квантитативним синтагмама указано је и у русистичкој литератури (в. Чујкова 2023: 1).

ингестације” и „глаголима сипања” (уп. *verbs of ingesting* и *pour verbs* у Левин 1993: 51, 213). Већи број других глагола заправо представља (експресивне) синониме тих централних глагола: уп. *појести* : *изјести*, *покусати*, *смазати*, *смотати*; *попити* : *искапити*; *сипати* : *(на)точити*, *усути*, *сасути*, *сручити*; *просути* : *пролити*, *разлити*, *изручити* итд. Поред њих, ту се налазе и глаголске лексеме које, поред експресивности, имају још неку додатну семантичку компоненту у односу на доминанту: в. *појести* : *трпати* (у уста); *пити* : *цевчити* и др.

Посебна група глагола је она која из терминологије кулинарства (уп. *verbs of preparing* у Левин 1993: 175). Такви се глаголи јављају у рецептима као посебном виду текста и увек упућују на количинско, партикуларизаторско значење главне лексеме у синтагми: уп. *додати три кашике шећера*, *сипајте шољу брашна*, *умутити два јаја и кесицу ванилин шећера*, *скувати пола кесе макарона* итд. Значење које синтагме са садржавачем остварују у оваквим примерима најближе је мерном, те се у литератури и назива значењем *стандардне, конвенционалне мере* (в. Парти–Боршчев 2012: 149–150).

2.1.3.3.5. Као додатни чиниоци у омогућавању одговарајуће семантичке позиције за реализовање партикуларизаторског значења могу се јавити и придеви; в. нпр.:

- Говори ми она, а у очима јој се види друга брига, она иста брига од које се и њен старац снуждио и с којом је сад седео над охлађеном шољом чаја и мислио своје (ЕК);
- Преживљавам како се мора, залеђена флаштина воде, па цевчи читав дан (Инт.);

Уобичајена придевска употреба пак везана је за позицију у синтагми између садржавача и партитивне допуне: уп. Госпођице би сваки дан попиле по шољу беле кафе још раније (ЕК); Попијте чашу топле воде – топлина ублажава грчеве (Политика, 4. 10. 2009, ЕК); итд. Међутим, иако се и у горенаведеним примерима придев може наћи у истој, типичној позицији: уп. *над шољом охлађеног чаја* или *флаштина залеђене воде* – придев испред читаве синтагме још ће изразитије указивати на то да се њоме означава количина материје, дакле материја а не предмет именован управним чланом те синтагме.

2.1.3.3.6. Подразумева се пак да у неким случајевима чак ни шири контекст не дозвољава да се разлучи о којој је употреби реч. У неким примерима приметне су импликације оба значења – предметног и количинског партикуларизаторског. У реду Парти–Боршчев 2012 (144) се, као потврда изразите повезаности и блискости ових значења, наводи пример у коме се различитим реченичним конституентима упућује управо на оба типа значења:

- Попио је чашу млека која је стајала на столу.

С друге стране, и код глагола који показују склоност ка омогућавању реализације предметног значења садржавачке лексеме постоје одређена ограничења. Упоредићемо следећа два примера (такође по угледу на Парти–Борчев 2012: 144):

- Разбили смо флашу вина.
- *Сломили смо сандук јабука.

Запажа се својеврсно ограничење употребе глагола са синтагмама овог типа – дакле, са партитивном допуном у генитиву без предлога. Док је употреба глагола промене стања (в. „*verbs of change of state*”, и то „*break verbs*”, у Левин 1993: 240–242) сасвим обична и уобичајена са различитим садржавачким лексемама (уп. и *Разбили смо флашу* и *Сломили смо сандук*), на њену спојивост са синтагмама наведеног типа утичу одређени фактори. Наиме, постоји разлика у обухваћености предмета радњом коју именује дати глагол – док је у првом случају радњом захваћен и садржатељ и садржај (ако је флаша разбијена, и вино у њој је подлегло извесним променама), у другом садржај не мора претрпети никакве последице спроведене радње. У складу са тим, иако граматична, потоња конструкција деловаће неуобичајено и употреба

синтагме с беспредлошким генитивом у том се случају показује као неодговарајућа. Обичнија би била реченица *Сломио је сандук у коме су се налазиле јабуке*, у којој пак нема сумње да је лексема *сандук* употребљена у свом основном, предметном значењу. С друге стране, са гледишта могућности њихове употребе у партикуларизаторском значењу, лексема *флаша* је типичнији садржавач од лексеме *сандук*, код које су знатно ограничене контекстуалне могућности које би условиле такву њену употребу.

2.1.3.3.7. Колебање између различитих значења синтагме са садржатељем, те немогућност да се она у свим контекстима доследно одреде, условљава и извесну неуједначеност у лексикографској обради самих садржавачких лексема. Анализа лексикографских поступака приликом обраде таквих лексема, као и проблеми са којима се лексикографи могу сусрети у том процесу, биће детаљно представљени у поглављу посвећеном лексикографском аспекту партикуларизаторске лексике (в. т. III, 5.2.2.1).

2.1.3.4. Представљање грађе

Партикуларизатори-садржавачи се могу поделити у неколико група у зависности од тога да ли се њихово изворно значење односи на: (1) посуду или направу у којој се нешто држи, чува или (пре)носи; (2) део тела који служи за држање, захватање и ношење нечега (соматизам *шака*); или (3) превозно средство које је испуњено нечим ради транспорта на друго место. Први случај је прототипичан и регуларан, а последња два су ситуациона и значење партикуларизатора се не може сматрати ни регуларним нити уобичајеним.

1. Партикуларизатори-садржавачи са примарним значењем посуде или сличне направе. Партикуларизатори-садржавачи који примарно означавају посуде или сличне направе са удубљењем чија се садржина испуњава материјом именованом именицом уз коју партикуларизатор стоји – представљају прототипичне примере за овај тип партикуларизаторске лексике. Партикуларизатор као главни члан у синтагмама овог типа пружа информацију о материји којом је испуњен. Најпре, путем облика саме посуде или направе говорник стиче слику о уобличењу дате материје, а затим, путем искуства, и о њеној приближној количини (уп. Ковачевић 1983: 87; Драгићевић 2000: 432). Да ли ће бити реч о мање или више одређеној количини зависи искључиво од контекста, који је услов за реализовање једног од представљених значења синтагми овог типа (в. претходно т. 2.1.3.2)

Садржавачком лексиком се типично партикуларизује материја (најчешће течна, али и чврста). У невеликом броју случајева објекат садржавања односи се на предмете. Грађа ће, стога, бити анализирана према врсти објекта садржавања, уз указивање на прототипичне чланове сваке издвојене лексичке подгрупе овог типа партикуларизатора.

1.1. Партикуларизатори-садржавачи који се односе на течну материју. Партикуларизатори-садржавачи прототипично служе за издвајање мање или више одређене количине течне материје. Другим речима, именице са садржавачким партикуларизаторским значењем најчешће се јављају у спојевима са именицама које означавају неку врсту течне материје.

Мора се, међутим, напоменути да лексикографска решења нису увек најпоузданији путоказ када је реч о овој лексичкој групи, будући да се у речницима неретко не издваја партикуларизаторско значење садржавачког типа, већ се примери за такву службу лексеме наводе у оквиру примарног значења (детаљније о томе в. т. III, 5.2.2.1). С друге стране, дешава се да у речницима сасвим изостају речничке потврде за такву службу дате именице, што

оправдава небележење партикуларизаторског значења. Међутим, у случајевима када је такво значење општепознато и уобичајено у употреби, иако незабележено у речницима, додатни корпус (електронски и интернетски) ће сигурно садржавати потврде таквог типа. Из тог разлога ће наша грађа у овом поглављу бити надопуњавана на поменути начин.

1.1.1. Као прототипични представници групе партикуларизатора-садржавача који квантификују течну материју, било да се њихово значење речнички потврђено или није, издваја се неколико лексема:

- *боца* (1) 'стаклен суд са грлићем, флаша; уп. болетина, богиља, ботуља, боцун (1), бутела, бутелка, бутеља, бутиља, бутиљка, бутуља, стакленица',²³⁸ АЛИ:²³⁹ Прибор за кафу стајао је пред њега на једној столици, као и једна упола испражњена боца црнога вина (ЕК); Опет је цела моја боца воде попијена ноћас (ЕК); Гостионичар [...] позвао је Аурелијана да с њим испије боцу ракије (ЕК);
- *флаша* (нем.) 'стакленка, боца', АЛИ: Тако смо појели пицу и попили флашу вина (ЕК); Сви су седели на свом старом месту и као да су испијали још увек ону исту флашу вина коју су били наручили оне вечери када сам ту био последњи пут (Д. Киш, ЕК); У повратку са плаже, Мацко на тераси кафане попије флашу пива (М. Савић, ЕК); Милијардери гасе жеђ најкупљом флашом воде на свету (Инт.); Знаш и то да си ти јуче са шофером команданта дивизије истресао пола флаше ракије (ЕК);
- *чаша* (1) 'мала посуда (обично од стакла) из које се пије; количина течности пића или чега другог која стане у њу: винска ~, пивска ~; испити чашу вина', пр. Узели смо по кашику слатког од трешања с љутом паприком и попили по чашу воде из бунара (М. Павић, ЕК); Размлатарао се Лаза рукама, пао у ватру, показује како су Немци бежали – кад му капетан Вук плусну чашу вина у лице (М. Савић, ЕК); Он никад не би прескочио праг овог хотела ако у њему не може свако да попије чашу пива и поједе чорбаст пасуљ (М. Савић, ЕК); Насуо сам себи чашу млека и сео за сто (ЕК);²⁴⁰
- *шоља* (1) (нем.) 'мања, округла, обично порцуланска посуда са дршком, из које се пије млеко, чај, кафа и сл., шалица; количина течности или сипке материје која стаје у ту посуду', пр. Испијаше своју шољу каве полако (Коз. Ј., РМС); Доручак се састојао од парчета хлеба, мармеладе и шоље чаја (Политика, 1. 7. 2001, ЕК); Шоља млека пред спавање помоћи ће вам да брже заспите (Инт.); Шоља сока од парадајза, који се пије сваки дан, може да побољша здравље срца (Инт.); итд.

У наведеном се низу само код лексема *чаша* и *шоља* посебно издваја партикуларизаторско значење. Код обе се лексеме, како видимо, ово значење уједначено дефинише према метонимијској формули ПОСУДА → КОЛИЧИНА ТЕЧНОСТИ КОЈА СТАЈЕ У ТУ ПОСУДУ, с тим што се код прве лексеме такво значење потврђује уобичајеним синтагматским везама (након основне дефиниције), а код друге одговарајућим реченичним примером. Код синонимних лексема *боца* и *флаша*²⁴¹ не бележи се могућност њихове употребе у метонимијском, партикуларизаторском значењу. Стога, примери за такво значење наведених

²³⁸ Као партикуларизатор-садржавач јавља се и једна покрајинска лексема која примарно не именује целу посуду, већ један њен део: уп. *грљак* (2) 'количина течности која стане у грлић боце, гутљај'.

²³⁹ Везником АЛИ наглашавали смо примере из ЕК који потврђују партикуларизаторско значење синтагме са садржавачем, које, међутим, није констатовано у речницима. Такође, овим смо везником истицали и речничке примере који илуструју такво значење, али се грешком наводе под основним значењем садржавачке лексеме.

²⁴⁰ *Млеко* као објекат садржавања јавља се и код једне покрајинске лексеме: уп. *зић* (покр.) 'суд (обично дрвени) од две оке (око два литра) који служи као мера; уп. сић', пр. Судови којима се мери млеко зову се: зић и чаша (Мил. М. Ђ. 15, 851). Ова лексема, судећи према примеру, остварује мерно садржавачко значење.

²⁴¹ Ове лексеме, иако денотирају исти појам, ипак се употребно разликују. На већем делу наше говорне територије заступљенија је лексема *флаша*.

именица додати су из допунских извора, чак иако изостаје одговарајућа речничка дефиниција значења које потврђују (што је назначено и истакнуто везником 'АЛИ').

Могућност реализовања партикуларизаторског значења остварују и деминутивне или, ређе, аугментативне изведенице од претходно наведених основних именица; уп.:

- *бочица* 'дем. од боца', пр. Ако неко употреби бочицу парфема или амфору скупом фалернског вина да би је показао, онда то нису потрошне ствари (ЕК);
- *флашица* 'дем. од флаша', пр. За бебе које нису задовољне својим флашицама млека, с времена на време можете увести кашику житарица за дојенчад (Инт.); Таблете пијте са флашицом воде (Инт.);
флашетина 'аугм. и пеј. од флаша', пр. Преживљавам како се мора, залеђена флашетина воде, па цевчи читав дан (Инт.);
- *чашица (1)* 'дем. од чаша', пр. Хеј! повика ономе што је био на коњу, ходи овамо да попијеш чашицу ракије (ЕК); Ја бих попио и коју чашицу ракије, страшно сам уморан (ЕК);²⁴² – А то иду да нас похапсе – одговори Азазело и испи чашицу коњака (ЕК); Тек му је чашица вина повратила силно уздрману духовну равнотежу (ЕК);
чашетина 'аугм. и пеј. од чаша', пр. Појела две пице, попила чашетину воде (Инт.); *чашурина* 'аугм. и пеј. од чаша', пр. Морао [је] на напитој здравици захвалити пуном каквом чашурином (Корајац В. 1, РМС);
- *шољица* 'дем. од шоља', пр. Испијање две до три шољице кафе дневно могло би да нам помогне да живимо дуже и смањимо ризик од кардиоваскуларних болести (Инт.); Сада нам је најновија студија показала да ипак можемо попипи 4 шољице кафе у току дана (Инт.);
шољетина,²⁴³ пр. Толико ми се спава да ми ни ова шољетина кафе није довољна (Инт.); Био сам гладан као међед и попих шољетину чаја од ђумбира док се клопа кува (Инт.).

Овде ваљда напоменути неколико ствари. Прво, чешће су партикуларизаторској употреби, али и иначе, изведенице са деминутивним значењем него оне са аугментативним. Друго, готово у свим наведеним случајевима деминутивна изведеница своје значење специјализује и уобичајава се у употреби са суженим спектром именица у допуни – уп. *боца вина/пива/шампањца* : *бочица парфема*, *флаша воде/вина/пива/ракије* : *флашица млека*, *чаша воде/млека/чаја* : *чашица ракије* (више о томе в. ниже т. III, 4.2). Треће, у вези са поменутиим значењима које могу реализовати синтагме овог типа – аугментативне именице углавном реализују значење *конкретне количине* (в. нпр. Био сам гладан као међед и попих шољетину чаја од ђумбира док се клопа кува (Инт.)), али, због семе *велико/увећано*, постоји и тенденција ка (при)додавању хиперболичне компоненте њиховом количинском значењу (уп. Појела две пице, попила чашетину воде (Инт.)). С друге стране, деминутивне изведенице ће реализовати значење *конкретне количине* или *ад хок мере*, па чак и *конвенционалне мере* – уп. нпр. Хеј! повика ономе што је био на коњу, ходи овамо да попијеш чашицу ракије (ЕК); Намирнице потребне за кору: 250 грама шећера, 4 шољице вина, 2 шољице уља, сок и кора од лимуна, 1 кесица прашка за пециво, 13 кашика оштрог брашна (Инт.).

1.1.2. Прототипичнији представници партикуларизатора са примарним значењем посуде често се користе приликом дефинисања осталих лексема сродне семантике, које се такође јављају у функцији партикуларизатора.

Посредством лексеме *боца* дефинише се неколико лексема општије употребе. Све оне се користе и у партикуларизаторској служби, што је у речницима углавном потврђено примерима наведеним у оквиру основног значења; уп.:

²⁴² Са истим објектом садржавања јавља се и покрајинска лексема *бицерин*, која се дефинише преко варијанте *бићерин* ('чашица за ракију; вар. бицерин').

²⁴³ Аугментативна изведеница *шољетина* не бележи се у речницима, док се у допунским изворима могу наћи примери, иако малобројни, и за партикуларизаторско значење.

- *балон* (2) 'већа стаклена бокаста боца за течност (обично оплетена пружењем)', АЛИ: Газда иза тезге ... обећаје им за сутра балон вина, ако му избаце напаст из ресторана (Андрић 3, 77); Не блебећи да не завршиш као Перин ћуран – изрека је србобранских боема, који су попили два балона вина да би утврдили колико костију има ћурећи батак (Инт.);
- *боцун* (1) (покр.) 'боца (1)', АЛИ: Знате ли да је већ доста касно, а и попили смо три боцуна вина (Инт.);
боцунић 'дем. од боцун', АЛИ: Дакленка, прогуца сам ништа и попија ... вина три боцунића, па одем на спавање (Мат. 16, 278);
- *бутелка* 'в. боца¹', АЛИ: И тако ... са свимъ распачамо нашу бутелку рацишдорфера (Дос. 3, 20);²⁴⁴
ботиља (покр.) 'в. боца¹ (1)', АЛИ: Био сам добро ожедња, пуну сам ботиљу воде попио (Трешњево, Пеш.);
- *дволитар/дволитра* 'в. дволитраш', АЛИ: Дволитар вина овамо (Шим. 8, 148). Изнесоше одмах пред нас ... дволитру шљивовице (Кол., РМС);
дволитраш 'боца од два литра', АЛИ: Једном згодом се окладио у гостиони да ће појести сто сланих срдела, онако из бачве без чишћења, уз дволитраш вина (Инт.);²⁴⁵
- *кантунача* (1) (покр.) 'четвртаста боца', АЛИ: Не испише ни пола кантуначе ракије, а да сам је ставио пред четворицу калуђера ... од цијеле кантуначе не би до сад ђавоље капи остануло (Мат. 8, 142);
- *петлић* (6) 'мања стаклена боца, чокањчић, унуче', АЛИ: Њега је копкало, што нема ни паре у руци, а ... навика, да бар један петлић руменике прогуне, ако не више (Ђорђ. Вл., Даница 1866, 556);
- *пока* (2) (заст.) 'суд запремине пола оке; количина течности која стане у тај суд', пр. Опила се и одрла стрина | Да ода шта не бих ни жалио | Већ од поке воде јабукове (Вук, Рј., под јабуков);
- *стакло* (2а) 'предмет сав или делимично од стакла а. стаклен суд, боца, флаша', АЛИ: Ако је јача [ракија] од кишнице, дај ми једно стакло (Вуков. Ч. 1, РМС); У Одобрењу је „наложено” да се на гробљу ископа гробница („стакло ракије” било је довољна плата двојници гробара) (ЕК);²⁴⁶
стакленчица 'дем. од стакленка', АЛИ: Искапи надушак стакленчицу ракије (Дук. А. 2, РМС);²⁴⁷
- *чокањ* (1) (тур.) 'стаклена бочица од 1/8 литра из које се пије ракија', АЛИ: Пре представе у Народном позоришту, а некад и између чинова, скокнули би глумци до „Ћоре”, како се од милоште називала кафана Дарданели, да с ногу попију чокањ ракије мученице и тако се обрачунају са тремом (Инт.); Након пар чокања ракије, може вам се учинити да пловите на магичном ћилиму (Инт.);²⁴⁸
чоканче/чоканчић 'дем. од чокан', АЛИ: Скокнуо је и у своју биртију на чоканче ракије (Цес., РМС). Златар ... [је] испијао ... чоканчиће (Јевт. 1, РМС);

²⁴⁴ У истом је значењу забележена и лексема *бутиљка*. Варијанта *бутељка* није забележена у речницима, али ЕК нуди потврде за партикуларизаторско значење ове лексеме: в. пр. За 540 динара, колико углавном кошта у Београду, може се купити бар четири бутељке најквалитетнијег домаћег вина (ЕК).

²⁴⁵ Варијанта *дволитрењача* ('в. дволитраш') потврђена је само у предметном значењу, али се може претпоставити и могућност реализовања партикуларизаторског значења, као код других лексема овог типа.

²⁴⁶ Посредством деминутивне изведенице *стакленце* дефинише се још један, територијално маркиран, садржавач: *фраклић* (нем. покр.) 'стакленце од пола децилитра', који реализује партикуларизаторско значење.

²⁴⁷ Мотивна именица *стакленка*, као и истокоренске *стакленица* и *стакленце*, иако нису потврђене у партикуларизаторској функцији, могу се сматрати потенцијалним садржавачким партикуларизаторима.

²⁴⁸ Као синонимна забележена је и лексема *сатљик*, код које се такође под основним значењем наводе примери партикуларизаторске употребе, уп.: 'стаклена бочица од 1/8 литра из које се пије ракија, сајтлик, чокањ (1)', пр. Попи свој сатљик [у гостионици] и удаљи се (Симић Н., РМС).

чокањић/чокањче/чокањчић 'дем. од чокањ', АЛИ: Него, ајде благо деди, иди и суну још које чокањче ракије (Инт.); Знала сам да одем на гробље у Букуљи, да седнем на гроб неке бабе и да попијем девет чокањчића ракије (Инт.);

- *шиша* (тур. покр.) 'боца, стакленица'; *шише* (покр.) 'шиша², боца', АЛИ: Пио сам вина, пописмо два шишета (Доман., РМС).

Лексема *чаша* налази се у својству хиперонимске или синонимске лексеме у неколико лексикографских описа лексема са основним или секундарним значењем посуде. Све су оне потврђене речничким примерима у партикуларизаторском значењу – међутим, оно се код неких лексема бележи засебно, а код других се примери такве употребе наводе под предметним значењем датих лексема; уп. следеће одреднице:

- *кригла* (варв.) 'чаша за пиво, обично са дршком; уопште повећа чаша са дршком', пр. Браћо жедан сам, једва чекам да попијем коју криглу пива (Гргурова М., БВ 1901, 232); *кригл* (варв.) 'в. кригла', пр. Он је ... растерао све муфташе и рђаве платише ... оне који су навикли на извесну меру чаша или криглова пива (Срем., СКГл 6, 813);
- *купа*¹ (1а) 'велика метална или масивнија стаклена чаша, пехар; количина нечега која стане у ту чашу',²⁴⁹ пр. Иди, душо, у ризнице доње, | Те донеси три купе дуката (НП Вук 2, 372);²⁵⁰ *купица* (1а) 'дем. од купа¹ (1а); мала купа¹ (1а), купа (1а)', пр. Попи купицу ракије (Љуб. 1, 144). У тили час сали у се седам купица ракије (Мат., Р. МС–МХ);
- *пехар* (1) 'већи, обично масивни суд за пиће у облику чаше; количина течности (обично вина) која стане у такав суд', пр. Правдао се тиме да је у истом дану одржао четири мисе и морао на свакој да попије по један пехар вина (РТС, 29. 6. 2009, ЕК); *пехарчић* (1) 'дем. и хип. од пехар (1, 2, 3б)', пр. Турчин попивши њеколико пехарчића воде ... осјети полакшицу у целом животу (Стој. М. 1, 92);
- *перчин* (4б) 'чаша, посуда за вино, воду и сл.; количина течности која стане у ту посуду', пр. Даде њему један перчин вина; | Узе диете, па у грло слиева (НП, ВУ, 25).²⁵¹

Лексема *шоља* ређе се јавља у описима значења других лексема. У случајевима где се користи – реч је, пре свега, о територијално маркираним лексемама или њиховим значењима (иако речници не бележе у свим случајевима квалификатор *покр.*); в. следеће одреднице:

- *зделица* (1в) 'шољица, чашица (за кафу и сл.)', пр. Ништа ... узео није, нако у мрак здјелицу чаја (Мат. 8, 128);
- *кикара* (покр.) 'шоља, шалица; уп. ћикара', пр. На старинскоме таволину ... димиле се „кикаре“ кафе (Војн. И. 9, 87); *ћикара* (тал. покр.) 'шоља, шалица', АЛИ: Ману руком, ћушну штериду, па да је уфати просу ћикару кафе у крило (Инт.);
- *шалица* (нем.) 'в. шоља', пр. Гледао је да у својој лименој шалици направи вечеру (Чол., РМС), АЛИ: На широком тророару пред хотелом „Краљива Марије“ [...] у огради од кованог гвожђа, на сунцу, за мермерним столом, нагињући кригле пива, чашице ракије, шалице француске кафе, трговци и занатлије у полуцилиндрима (А. Тишма, ЕК); Свјежина зрна кафе

²⁴⁹ РСАНУ бележи још једну изведеницу од именице *купа*, која је маркирана као *необ.* (необична), а код које се такође у оквиру основног значења налази пример за партикуларизаторско значење: в. *купичка* (необ.) 'купица, мала купа; уп. купа¹ (1а)', пр. Њека циганка ... просила ... да јој даде комад круха и купичку ракије (ПП 1867, 7).

²⁵⁰ Иако је у наведеном примеру објекат садржавања предмет (*купа дуката*), а не течна материја, због самог значења, како основног тако и количинског, као и због одговарајућих потврда код деминутивне творенице (*купица ракије*), можемо закључити да се и овај партикуларизатор-садржавач примарно односи на течну материју.

²⁵¹ Архисема *чаша* налази се у дефиницији још две покрајинске лексеме, чији се примери могу тумачити двоструко – и као потврде основног значења, где се и наводе, и као потврда партикуларизаторског значења, које се не издваја: уп. *гот* (покр.) 'стаклена чаша (обично за вино или воду)', пр. Узме парох едан гот вина (Врч., Вук 17, 506); *готица* (покр.) 'мањи гот, мања стаклена чаша', пр. Коледари дали ... Колачића од Божића ... И готицу ракије (Јовић. 5, 147).

80% одређује успјех ове шалице кафе (Инт.); Не можете започети дан без шалице кафе? (Инт.).

Лексема *зделица* дефинисана је путем деминутивне творенице *шољица*. Ова лексема, примарно деминутив од лексеме *здела*, секундарно развија партикуларизаторско значење садржавачког типа синонимно са оним које остварује партикуларизатор *шољица*. У оба случаја реч је о лексикализованим именицама у облику деминутива, на шта упућује и типичан објекат садржавања, означен именицом *кафа*.²⁵²

1.1.3. Највећи број лексема које секундарно реализују значење партикуларизатора-садржавача одређене течне материје примарно се дефинишу посредством лексеме општије семантике, тачније – путем хиперонимске лексеме *суд*, ређе *посуда*. Код мањег броја таквих именица у речницима се издваја и метонимијско, партикуларизаторско значење; уп.:

- *бокал (1)* 'повећи, обично обао суд са дршком, за воду или друго пиће; садржина бокала; уп. бокар, бокара (1), букал, букар², букара¹, врч¹, кондир²⁵³ пр. Силни им бокали памет сахранише (Змај 1, 375); Поставио им је толико питања да је породица, поласкана, отворила бокал вина (ЕК);
бокалче 'дем. од бокал', пр. Ваљда ће се за тебе, Марко, наћи још једно бокалче вина (Јакш. Ђ. 5, 183); Хеј, домаћине, још два бокалчета вина (М. Миланковић, ЕК);
- *канта (1в)* 'садржина одн. количина онога што обухвата такав суд', пр. Изручио је Швабо на тебе ... добре канте муниције (Радић Д. 5, 95). Имате ли уља? Купио бих две канте (Ред.); Као да овај потоп долази од канти воде коју неко сипа сасвим изблиза а не из далеких облака (ЕК);
кантица 'дем. од канта', пр. Мутио сам кантицу крема да брат не би јео само црни део (Инт.);
- *крчаг (1)* 'суд са дршком (обично глинени) за воду, вино и сл., врч; количина течности која стаје у такав суд',²⁵⁴ пр. Донео је са извора крчаг воде (Ред.); Људи су се бојали да нам продају крчаг млека, а сељаци у једном селу гонили су нас вилама и косама (ЕК);
крчажић 'дем. и хип. од крчаг', пр. Ти једва ако личиш на певчика, који је испразнио крчажић вина (Ђорђ. М. 1, 267);
- *пљоска (1а)* 'плосната, обично овална, округла посуда, боца (дрвена, стаклена и др.) за вино или ракију, пљоска, чутура, буклија; количина пића која стане у такав суд', пр. Намакнуше [Турци] симита бијела | и свакоме по ракије пљоску, | тер се криепе симитом и месом, | а жеженим залиевају биесом (Маж. И. 1, 37),²⁵⁵
пљошчица (1) 'дем. од пљоска', пр. Онда он узми тек извађен љеб испод саксије, груду цијелога сира и накву пљошчицу ракије (Килибарда 1, 53).

²⁵² Још једна се лексема јавља са истим објектом партикуларизовања: в. *филџан* (тур.) 'шољица за кафу без дршке'. Без речничких потврда, ова лексема у партикуларизаторској служби бележи се у додатним изворима: в. Ситни и болешљиви Тосун-ага, терзија, искапи филџан ракије, па отхукну оштро (И. Андрић, ЕК); Дан ти почиње с филџаном кафе (Инт.).

²⁵³ На примарно значење лексеме *бокал* упућена су значења пар покрајинских, варијантних лексеме, чија је партикуларизаторска употреба углавном потврђена речничким примерима: уп. *бокар* (покр.) 'в. бокал (1)', пр. Знао да би нас тројица попила данас најмање један бокар вина (Вид. А. 1, 20); *бокара* (покр.) 'в. бокал (1, 2)', пр. Мјесто бокаре вина дочекаћемо пријатеља бокаром варенике (Инт.); *вета* (покр.) 'велики бокал', пр. Ја ти волим чашу самотока, | Него да ми когод даде две вете шилера (Браничево, Драг. 2, 140); *костара* (покр.) 'земљани бокал у којем се држи вино'.

²⁵⁴ У партикуларизаторском се значењу јавља и покрајинска варијанта *крчаг*, а само у основном регионално маркирана варијанта *грчаг*.

²⁵⁵ Код варијанта *пљоска* количинско значење се не издваја, иако је и таква употреба могућа, на шта указују примери из додатних извора, као и пример забележен код деминутивне изведенице: уп. *пљоска (1а)* 'мања округла боца спљоштеног облика, буклија; уп. *пљоска*', пр. АЛИ: Прогутао је неколико парчади, колико да утоли прву глад, у три-четири гутљаја попио пљоску ракије и вратио се у хол (Инт.); *пљошчица (1)* 'дем. од пљоска; уп. *пљоска (1а)*', пр. Онда испразним по неку пљошчицу старе жабарке, па би поред болова и певати могао ... Он скиде с врата малу плекану чутурицу (Јакш. Ђ. 7, 189).

Други део (обично маркираних) лексема које се у предметном значењу дефинишу путем хиперонима *суд/посуда* потврђен је, такође, примерима за партикуларизаторско значење, с тим што се такве потврде наводе у оквиру њиховог предметног значења; уп.:

- *врг* (2) 'суд за течност (обично за воду) од осушена плода ове тикве', пр. У *врг* (тикву) *воде* потопае сјеме од пољских усјева: кукуруза, пшенице (Франић И., ГлЕМ 1935, 37);
- *врч* 'суд за течност (обично земљани), сличан бокалу', АЛИ: Искрцао би се на крај да узме *врч воде* (Ћип. 9, 178);
- *ђугун* (покр.) 'в. ђугум (1)', АЛИ: Донеси ми *ђугун воде* (НП Вук 6, 254); уп. и *ђугум* (1а) (покр.) 'висок бакрени суд с пошироким грлићем (обично за воду)', пр. Стоји ... крчмарица Мара са *ђугумом пуним вина* (Поп. Ср. 1, 435);²⁵⁶
- *кабао* (1а) 'округла отворена дрвена посуда за воду, млеко и млечне производе, вино, зрнасту храну и др., ведро, чабар', АЛИ: Ја чујем, гдје се ти хвалиш, да можеш напојити сто волова *једним каблом воде* (НПр Маг. Б., 23);
кабла (покр.) 'в. кабао¹ (1а)', АЛИ: Кокица ми санијела *каблу јаја*; продат ћу *каблу јаја* па ћу узети овчицу (Буковица, Ард., ЗНЖ 26/1, 189);²⁵⁷
каблић (1а) 'дем. од кабао¹ (1а); врста мањег кабла', АЛИ: Баба једанпут укисјели *један каблић млијека* (НПр Чајк., 423);
- *карлица* (1а) 'овећи, обично плићи, дугуласт дрвени суд, који се најчешће употребљава за разливање млека ради скупљања кајмака', АЛИ: Анђа [је] ... наједном разливала по *шездесет карлица млијека*, а све су биле од тисовог дрвета (Вујач. 1, 72);
- *коршов* (варв. покр.) 'земљани суд за воду, крчаг, врч', АЛИ: Наточе ми по *пун коршов вина*, | Којему је понајбоља цина (Рељк. 1, 29);
- *полић* 'судић од пола литре (за вино) или од пола децилитра (за ракију)',²⁵⁸ АЛИ: По крчмама забављао ... сељаке за *полић ракије* (Чипл., РМС).

Најзад, трећи део грађе представљају садржавачке лексеме чије партикуларизаторско значење потврђују само допунски извори; уп.:

- *ардов* (2) 'мањи суд за воду, вино или ракију', АЛИ: Часно ћу бринути о фрушкогорским виноградима и чувати их од чворака, те да ћу годишње попипи бар *један „ардов” вина* (Инт.);
- *буре* 'обао суд (најчешће дрвени) са два дна, испупчених бокова за држање течности или бакалске робе (брашна, соли, пекмеза и др.); у неким крајевима одређене запремине од 3, 5 или 10 хл.', АЛИ: Пријатељ ми је рекао да наспем *пуно буре воде* и чекам до следеће употребе (Инт.); Јелена је чистила под па је просула *цело буре воде* у спаваћу собу (Инт.);²⁵⁹
бурешце 'дем. од буре', пр. За њом понајвише жали винар ... јер му остаде дужна *задње бурешце „далматинца”* (Драж. 2, 178);
- *ибрик* (1б) 'мањи суд за кување црне кафе, цезва', АЛИ: Заједно у предвечерје испијали су *ибрике кафе*, заједно су пили ракију и дуванили (Инт.);

²⁵⁶ Примери наведени код лексеме *ђугун* илуструју основно, предметно значење одредничке лексеме, као и код истозначне лексеме *ђугумара*, док је код наведене варијанте лексеме *ђугун* потврђена и њена партикуларизаторска употреба.

²⁵⁷ Друга покрајинска варијанта потврђена је примером са детерминатором *пун*: уп. *кабалац* (покр.) 'кабао, каблић', пр. Кад је калац | колик палац, | онда ј' *млика | пун кабалац* (НП, ЛМС 139, 89).

²⁵⁸ Постоје и друге творбене варијанте са истим значењем – *полока*, *полоканик* и *полоканица*. Пример са лексемом *полока* – Дробили [су] зелено стакло *испијених полока* јаким ... зубима (Кик. 2, РМС) – занимтив је јер глагол упућује на основно значење, међутим придев *испијен* може имплицирати могућност партикуларизаторске употребе ове лексеме.

²⁵⁹ Путем лексеме *буре* описују се још неке блискозначне лексеме, које се могу наћи у партикуларизаторској служби: в. *ардов* (1) 'велико буре, бачва, каца', пр. *Ардов вина* и печена свиња (Мил. М. Ђ. 19, 20); *бачва* (1) 'буре (обично велико)', али: Попио сам у животу много *бачви вина*, али сам тек сад у Тиквешу схватио да о вину ништа не знам (Инт.); *неторка* (3) 'буре од пет акова, петакиња'; *фртаљче* (2) 'буренце од четвртине акова', пр. Јеси л' чуо, дида, *фртаљче вина* стражмештру и неколико врећа зоби капетану (Торд. Н. 1, РМС).

ибричић 'дем. и хип. од ибрик (1)', пр. Није пио никаква пића осим кахве, стога и наручи ибричић један (Ђор. С. 9, 337);

- *када* 'овећи нарочити суд, обично од емајлираног туча, начињен за купање';²⁶⁰ АЛИ: Додајте две супене кашике детерџента за судове у каду воде (Инт.);
- *кондир (1)* 'суд за вино, ракију и др. пића разног облика, обично земљан, врч, крчаг, пехар', АЛИ: А кад дође проклета сушица, | Па изнутра стане пећи ватром, | Ја узимам кондир рујна вина, | Једну ватру ја изгоним другом (Даница, 2000, ЕК);
кондирић 'дем. од кондир¹ (1)', пр. И нареди да му се донесе један кондирић најбоље јабуковаче (Ђорђ. М. 1, 301);
кондер (покр.) 'в. кондир¹', пр. Н' онде Мара бродарица | Скупо брође мијенила: | Од дјевојке кондер вина, | Од јунака два кондера (НП, Даница 1863, 619);
- *корито (1а)* 'издубљени, обично плићи и дугуљаст суд начињен од дрвета, метала, камена и др. који служи за прање рубља, купање и сл. домаће потребе'; АЛИ: Пуно корито воде може да залије земљиште димензија: 109.5m x 10m x 10 cm (Инт.); Најтеже је било кад пада киша, по два пуна корита воде су мама и тата избацивали из собе (Инт.);
- *котао (1а)* 'већи метални суд (обично од бакра) благо избоченог округлог дна, који служи за кување јела, загревање течности и сл., бакрач', пр. АЛИ: Пошто невеста ступа у младожењину кућу, излије котао воде пред кућним вратима, да би јој послови ишли за руком лако и брзо (Инт.);
котлић (а) 'дем. и хип. од котао; врста мањег котла', пр. Око поноћи је стигла пољска кухиља. Заставник Чубов донесе котлић чорбе, њен мастан мирис разбуди офицере (ЕК);²⁶¹
- *кофа (1)* 'суд округле основице често шири при врху, са полукружном дршком, који служи за држање и преношење воде и других течности, за вађење воде из бунара и др., ведро, кабао',²⁶² АЛИ: Он сасу кофу воде себи на главу, и способност да расуђује поврати му се (ЕК); Осетим се као да ми је неко пљуснуо кофу прљавштине у лице (Д. Михаиловић, ЕК);
кофица 'дем. од кофа¹', пр. За сваки жбун је потребно 2–3 кофице воде на недељу дана (Инт.); Овај предлог има смисла колико и сипање кофице воде на разбуктали пожар (Инт.);
- *лавор* 'округла широка посуда за умивање, прање и сл.', АЛИ: Поче да трља руке у лавору вреле воде комадом сапуна који је донео из логора (ЕК); Рецимо, друг Лавораторе проспе с балкона на госпођицу Ану Марију Бирографију лавор прљаве воде (ЕК);
- *литрењак* 'суд, боца (обично стаклена) запремине од једног литра за вино и сл. са широким дном и уским грлићем', АЛИ: Језеркиња и ујак су, седећи поред Вуковог гроба, испили цео литрењак ракије (М. Савић, ЕК);²⁶³
- *тестија (тур.)* 'земљани суд, врч, крчаг за воду крушкаста облика са грлићем и дршком на којој је обично изведен сисак', АЛИ: Сваког јутра и сваке вечери доносио му је са чесме по две тестије воде (Д. Ћосић, АСК);
- *ћуп (тур.)* 'земљани бокаст суд с ужим грлом, крчаг, врч', АЛИ: Њен први домаћин Василије, кад оштри ножеве, заврне рукаве и ногавице, умочи нож у ћуп вина (Д. Ћосић, АСК);
- *чабар* 'дрвена посуда шира при дну, са две ушице при врху', АЛИ: Људи причају да је војска попила у Грабовици неколико чаброва вина (Д. Ћосић, АСК); Запазим напољу на обелиску трагове наредника Кнопфа, дохватим чабар воде да их сперем (ЕК);

²⁶⁰ Посредством ове лексеме дефинише се још један партикуларизатор-садржавач: в. *жбања (2)* 'када за купање', пр. Отишао [је] у своју купаону, ту скочио у жбању студене горске воде (Том. Е. 4, 107).

²⁶¹ Лексема *котао* јавља се у својству хиперонимске лексеме у опису још једне лексеме која реализује партикуларизаторско значење: уп. *бакрач* 'котао (обично бакарни) доле шири, а горе ужи; вар. бакарач, уп. бакара, бакра', АЛИ: Ђорђе мрзовољно отпоздрави, нареди да се рабацијама угреје бакрач ракије, нека се налочу (Д. Ћосић, ЕК).

²⁶² Обележена варијанта *кова* потврђена је примером у основном, неметонимијском значењу, на шта посебно указује други стих: И донесе једну кову вина, | На узицу спушти у тавницу (НП Вук 3, 122).

²⁶³ Варијантне лексеме потврђене су само у основном значењу: *литрењача (1)* 'в. литрењак', пр. Свако боговетно јутро ето ти га код нас саба'иле, ђе носи ибрик кафе и по двије литрењаче шљиве (Нев. 2, 38); *литровка* 'в. литрењак', пр. Куцнули [смо се] ... земљаним литровкама густог минхенског пива (Петр. В. 8, 22).

- *чутура (1a)* (тур.) 'округла пловната посуда за ношење пића, најчешће од дрвета, обично лепо украшена дрворезом или бојама, која се носи обешена о каиш преко рамена',²⁶⁴ АЛИ: Тад си сигурно испијао чутуре ракије и наздрављао српским „борцима” за „праведну ствар” и „јуначку срећу” (Инт.); *чутурица (a)* 'дем. од чутура', АЛИ: Благим покретима на пешкир спушта погачу, сир, шарена јаја, чутурицу ракије којом ћемо можда тек мало оквасити уста (Инт.);
- *шерпа* (нем. варв.) 'ниска, округла и широка метална посуда за кување с ушкама са стране', АЛИ: Аца је ушао у собу и истресао ми шерпу хладне воде на главу (ЕК); Рекс је смазао пуну чинију керећих крекера и попио још пола шерпе воде (ЕК); *шерпица* 'дем. од шерпа', пр. Моја куца је данас појела пуну шерпицу пасуља (Инт.); Који човек не може исцепати метар дрва, појести шерпицу пасуља, упртити џак цемента и сам заклати свињче (Инт.); Сипајте две-три мале шерпице воде, и кувајте на јачој ватри (Инт.);
- *суд (1a)* 'кућна посуда (стаклена, глинена, дрвена, метална или од порцелана), која служи да се у њу налива течност, да се сипа јело и друго нешто да се у њој кува'; АЛИ: Мама је одлазила у комшилук да потражи суд брашна, неколико кромпира да направи нешто за јело (Инт.); *судић* 'дем. од суд', пр. Пошаљите ... судић домаћега вина (Новак Вј., РМС).

Лексема *кофа* ступа у синонимски однос са још једном лексемом из грађе која се јавља у значењу партикуларизатора-садржавача. Реч је о лексеми *ведро*.²⁶⁵ Код ове се лексеме, као и код њене варијанте *ведра*, бележе примери метонимијски индукованог значења количине садржаване течне материје, али се они пак не издвајају под посебно значење; уп.:

- *ведро (1)* 'дрвени суд начињен од дуга, обично без поклопца и са дршком причвршћеном за једну дугу или са полукружном ручицом, ређе суд сличног облика од каквог другог материјала, за држање и преношење воде и других течности, за вађење воде из бунара, за мужу и др.; уп. ампер, ведре, вједрењак, кабао, каблица, кова, краљача, пућерица', пр. И донеси ми виједро воде да угасим жеђу (Љуб. 4, 138). Треба ти девет крухова ... и девет виједара вина (НПР Чајк., 24);
- *ведра* (нар.) 'в. ведро', пр. Сваки чокот видру вина дао (Вук, Рј., под логошка).²⁶⁶

1.1.4. Партикуларизаторско значење садржавачког типа остварује и већи број маркираних лексема са примарним значењем суда/посуде. Оне се, попут претходне групе лексема, дефинишу путем хиперонимских лексема *суд* и *посуда*. Обележеност (најчешће регионална) ових лексема отежава (а у неким случајевима – и онемогућава) проналажење додатних потврда изван речничких. Из тог разлога, највише података о њима пружају речнички подаци. Код већег броја лексема овог типа пак издваја се партикуларизаторско значење, најчешће одмах у виду другог дела дводелне дефиниције, након значења посуде; уп. следеће речничке одреднице:

- *каленица (1)* (покр.) 'земљани суд, здела у облику чиније, обично неглеђосан; количина јела, течности и др. која стане у тај суд', пр. Сажалише се жене, па јој свако вече дотураше по парче хлеба и каленицу воде (Ћос. Д. 2, 286). Деца покусају и по коју каленицу или чинију варенике (Миодр. 3, 28);
- *коната (1)* (покр.) 'суд за пиће и друге домаће потребе од различитог материјала, разног облика и величине; количина течности или чега другог која стане у такав суд', пр. Оде у

²⁶⁴ Лексема *буклија* у једној од својим семантичких реализација може бити синонимна са лексемом *чутура*, с тим што се у њеном семантичком садржају јавља још једна диференцијална сема: уп. *буклија (1)* 'мањи пловнати дрвени суд за вино или ракију; *чутура* (нарочито сватовска).

²⁶⁵ Путем ових синонимних лексема дефинише се значење једне покрајинске лексеме, коме би на основу наведеног примера, морало бити придружено и метонимијско, партикуларизаторско значење: уп. *бујо* (покр.) 'кофа, ведро; уп. бујул', пр. Хајде, један младић, донесите ми бујо воде, – викне кувар из кухиње (Ђаја Б. 2, 99).

²⁶⁶ Код варијанте *ведрица* пак не бележе се примери њене партикуларизаторске употребе.

крчму, заложи њешто па попије цијелу конату вина у душак (Мат. 1, 59). Попу даду по једну конату вина (Медак. 1, 65);

- *котленица* (2) (покр.) 'врста посуде, мањи котао; количина нечег која стане у ту посуду';
- *котлуша* (а) (покр.) 'суд сличан котлу (најчешће земљан), у коме се кува јело; количина нечег која стане у тај суд';
- *леген* (покр.) 'лавор, обично метални; количина течности која стане у такав суд', пр. Расхлађивао [је] своје босе и маљаве ноге у легену хладне воде (Ћос. Б. 3, 424). Попи [Марко Краљевић] још један леген вина (Доман. 6, 3);
- *мезана* (а) (покр.) 'стаклена посуда за пиће (обично за вино) запремине око 1,5 литре; количина течности која стане у такву посуду', пр. Кад сигураш коња врана мога, | Онда улиј три мезане вина | И четврту жежене ракије (НП Б–Б, 205);
мезана (б) (покр. заст.) 'посуда запремине око две литре у којој се држи масло; количина масла која стане у такву посуду', пр. Запита, да му да млинар, у чем би могао стопити мезану масла (садашње двије литре) (Буковица, Ард., ЗНЖ 7, 264);
мезана (в) (покр.) 'дрвена посуда у којој се држи брашно; количина брашна која стане у такву посуду';+
- *мера* (4в) (заст.) 'посуда одређене запремине, која служи за мерење течних, зрнастих и сл. материја; количина нечега што стане у ту посуду',²⁶⁷ пр. Вративши се са посланства немаху друге плате него правду од Сената и неколико мјера соли (Војн. Л. 3, 147);
мерицица 'дем. од мерица, мјерица', пр. Кад би ко довео своје дете, донео би ми две меричице пшенице и две оке масла (Дос. 11, 19);
- *паница* (а) (покр.) 'земљана, ређе дрвена посуда, здела, чинија из које се једе, чанак; количина јела, течности и др. која стане у ту посуду; уп. каленица (1)', пр. Попи пуну паницу млеко (Златан. М. 1).

Међу наведеним лексемама издваја се покрајинска лексема *мезана*, која реализује чак три партикуларизаторска значења садржавачког типа. На том примеру може се приметити регуларност метонимијски индукованог развоја значења у односу на полазно значење посуде. Ова лексема, како видимо, означава различите врсте посуде, а свако од њих прати метонимијско значење количине која стаје у њих.

Поред наведених, велики је број (такође просторно) маркираних лексема код којих се партикуларизаторско значење не бележи, иако се потврде за њега наводе у оквиру изворног значења. Лексикографски превид је некад више, а некад мање оправдан, будући да у неким реченичним примерима глаголска лексема недвосмислено указује на то да је реч о метонимијском количинском значењу – пре свега, глаголи *истити* и *попити* (в. *бурило*, *бурица*, *маслић*); уп. следеће одреднице:

- *букара*²⁶⁸ 'суд за пиће и друге домаће потребе (најчешће дрвен), разног облика и величине; уп. бокар, бокара (1а), букар², бучвара, гостара, милојка', пр. Над вратима [кафана] је висила штица, а на њој ... лик сељака ... који наздрављаше букаром вина (Мат. 13, 376);
букарица 'дем. и хип. од букара¹'; уп. бокарица', пр. Моја жена биаше ми рекла, да кадии понесем букарицу масла (БП 1851, 184);
- *бурило* (покр.) 'в. барило', пр. Попио ти је десет бурила ракије (Јал., РМС);

²⁶⁷ Секундарно значење деминутивне изведенице *мерица* занимљиво је јер се у лексикографском поступку изједначава значење мере и количине садржавачког типа, уп.: *мерица* (2б) 'старинска мера за течност (обично за вино, ракију и сл.), мања посуда у коју стане та количина', пр. Дне 27. студенога изпи, са маргрофом Ђорђем њих 16 преко 80 мјерица вина (Виенац 1885, 184).

²⁶⁸ Лексема *букара*, иако немаркирана у нашим описним речницима, са становишта савременог српског језика више се територијално везује за западније говоре нашег језичког подручја, па би је требало оквалификовати као регионалну.

бурилце (покр.) 'дем. од бурило¹', пр. Они [су] могли ... до зоре испити до аков вина, или ти једно бурилце крајинскога коњска товара (Сар. 12, 511);²⁶⁹

- *бурица* (покр.) 'мали дрвен суд; уп. коба', пр. За добру окладу испио бурицу вина надушак (Драж. 2, 164);
- *буча (1)* (покр.) 'в. буца¹', пр. У ону млаку укрупину улију бучу или по буче вина и оно посркају (Вул. В., БВ 1895, 105);²⁷⁰
- *бурача* (покр.) 'суд за пиће од коже, с грлићем од дрвета; чутура; вар. бураћа, бурећа', пр. Момак њихов унесе дарове (печенице, погаче, бураче вина и ракије) (Мат., Дело 9, 205);²⁷¹
- *десетаче* 'десетак (3); еуф. од десетак (3)', пр. Истресоше и ту, Бога ми, једно десетаче [вина] (Срет. М. 1, 155);
десетачка (заст.) 'в. десетак (3)', пр. А за старіе ... стаяла є десетачка вина, те су пили и веселили се (СНН 1841, 169);
- *ђувеч (1б)* (покр.) 'велики плићи земљани суд за разливање млека', пр. Разладила сам три ђувеча млеко (КМ, Ел. Г. 3);
- *жмул/жмуо* (покр.) 'суд из којег се пије вода или какво друго пиће, чата', пр. Улије се по жмула воде, а вера (прстен од винчања) ... [се] наднесе у жмуја ... над воду и тако се мирно држи, до' го' се ... вера не зацуља и почне тућ о жмуја (Заострог, Бановић С., ЗНЖ 23, 207);
жмулић 'дем. од жмул', пр. Перо мој – хоћеш ли жмулић ракије? (Војн. И. 9, 108);
- *ица (а)* (варв. покр.) 'мањи стаклени суд за пиће, бочица, полић, холба', пр. Још једну ицу вина! Механција као да није чуо (Јакш. Ђ. 3, 160);
- *кабов* (дијал.) 'в. кабао¹ (1)', пр. Кад хоћу да садим ... воћку ... намистим тако, да се жиле широм разправе, па бившом дољном земљом, на толико покријем, да највише пет шест палацах земље дође верх горњи корења ... пак латим кабов воде, и залијем ју (БШН 1870, 75);
- *котло* (покр.) 'в. котле', пр. Жена ... угреје котло воде (Јовић. 7, 535). Да бусамо [муземо] чабар млика, | Да грћемо котло масти (НП, Влаш. 1, 39);
- *маслић* (покр.) 'мања посуда за течност, стакленица, четвртина врча', пр. Сељак поједе оброк рибе, и попије пол маслића вина (Стој. М. 1, 115);
маслићак 'дем. и хип. од маслић', пр. Попио сам само маслићак вина (Лика, Богдановић Ј., РЈА);
- *матара* (покр.) 'мања посуда са грлићем у којој се носи вода или пиће, чутура, буклија', пр. Умио се и Богу молио, | И матару воде наточио (НП Кашик. Н. 2, 62);
- *маштел (1а)* (покр.) 'омања дрвена посуда за воду, вино, праће посуђа (обично слична плиткој, горе разведеној качици), чабар; кабао, ведро', пр. Палцем и кажипрстом десне руке заквачи ручке дебелих чаша, исплакне их у маштелу обаљене винске воде (Божић 2, 26).²⁷²

1.1.5. Последња, невелика група лексема које се јављају у функцији садржавачких партикуларизатора нешто је другачијег примарног значења. Реч је углавном о некаквим направама са удубљењем које је слично оном код посуде. Ове лексеме, такође, могу реализовати значење партикуларизатора-садржавача. Оно се пак у речницима углавном не констатује (осим

²⁶⁹ На покрајинску лексему *барило* упућене су и бројне друге варијантне лексеме, које се, као и њихове изведенице, могу наћи у функцији партикуларизатора-садржавача: уп. *барело*, *барила*, *барилац*, *барилце/баривоце*, *барилче*, *бариво/барјела/барила* и *барјело*.

²⁷⁰ Код варијантне лексеме *буца*, на коју се значењски упућује, у примеру са генитивном синтагмом главна реч се користи у свом основном значењу: в. *буца* 'округласт, пљоснат дрвени суд за течност; уп. баква², боца¹ (3), буцат, буцаћ, буце, буцела, буцот, буча (1)', пр. [У вајату] ... су сељаци пекли ракију ... Неколико стараца седело је око буце пуне ракије (Тос. Д. 1, 353).

²⁷¹ Пример наведен код варијантне, такође покрајинске, лексеме *бураћа* лепо се уклапа у поменути тест који служи за проверу значења главне речи. Могућност замене беспредлошког генитива инструменталом са предлогом *с(а)* сведочи о основном, предметном значењу ове именице у датом контексту: За свирачем [иде] буклијаш ... на рамену носи бураћу вина (Богиш. 3, 246) = За свирачем [иде] буклијаш ... на рамену носи бураћу с вином.

²⁷² Покрајинске варијанте *маштела*, *маштело* и *маштил*, такође, може бити употребљена у функцији партикуларизатора.

код лексеме *напрстак*). Међутим, примере такве употребе налазимо у допунским изворима; уп. све одреднице:

- *казан (1б)* 'уређај за печење ракије', АЛИ: Тамо коси ливаде, припрема храну за стоку, брине о воћњаку у којем, кад је родна година, убере шљива за око 150 казана ракије (Политика, 15. 6. 2007, ЕК); Дан-данас, веран је свом одређењу: има 40 оваца, воће и поврће, испекао је 50 казана ракије, ради као момак (Политика, 20. 10. 2007, ЕК);
- *мех (1)* 'одерана и препарирана цела животињска кожа (обично овчја или козја), у којој се држи, преноси течност (вино, уље и сл.) или жиће, растреситије намирнице, мешина', АЛИ: Без сумње је главна предност што нису, као европски витезови, претходне ноћи празнили мехове вина (М. Екмечић, Инт.);²⁷³
- *мешина (1а)* 'на нарочити начин одрта и обрађена овчија или козја кожа (ретко кожа других животиња) која служи за држање или преношење течности (вина, ракије, воде итд.) или житких и растреситих материја, намирница и сл.; уп. мех (1)',²⁷⁴ пр. Један од задругара испече катрана неколико мешина, натовари на неколико коња и тера на пијаце те продаје (Лапч. Д. 8, 292);
мешка 'в. мешина (1а)', пр. Мешка вина која држи седамдесет ока (Змај 4);
- *напрстак (1б)* 'врло мала количина пића или чега другог која би стала у ту навлаку',²⁷⁵ пр. Узме се ... један напрстак дувана и угура у левак (Јов. М. 3, 106). Мали човек се снисходљиво осмехну и захвати велик напрстак бурмуга (Мил. В. 8, 194). Онда би кувар придодао напрстак сала (Ивел. 1, 31). Од напрстка ракије пада у бунило (Андрић 11, 125);
напршњак (1) 'в. напрстак (1а, б, г)', пр. А нађете ли пића, колко је за напршњак, цигли напршњак, е онда ... (Јелић В. 2, 146);
- *резервоар (1)* 'спремиште, сабиралиште за течности и гасове (у облику базена, металних или дрвених судова и сл.)', АЛИ: СНП наводи да се садашњом ценом бензина од 1,5 марке по литру за минималну пензију може „луксузно“ наточити један резервоар горива (Политика, 20. 11. 2000, ЕК); Са једним резервоаром горива (70 литара), без проблема се може прећи и више од 800 километара (Политика, 24.11. 2008, ЕК).

У овом се кратком низу посебно издваја секундарно значење лексема *казан*, које се односи на уређај, а коме би због наведених примера из речника, као и додатих примера из електронске и интернетске грађе – морало бити придружено значење које се односи на количину (ракије) која у тај уређај стаје, односно која се у том уређају обрађује, пече и сл. Примери недвосмислено указују на садржавачко значење ове лексеме. У речничким примерима допуна је елидирана, али се подразумева синтагматски спој *казан ракије* у метонимијском значењу, које је потврђено и додатним примерима. Садржавачи *мех* и *мешина* представљају направе сличније некаквој врећи, кеси него посуди. Међутим, како су и код ових садржавача типични објекти садржавања течност (и то уобичајено *вино* или *ракија*)²⁷⁶ или растресита чврста материја – придружили смо их наведеном низу.

²⁷³ Код деминутивних изведеница *мешић*, *мешче* и *мешчић* примери илуструју основно, предметно значење одредничке лексеме.

²⁷⁴ Лексема са синонимним значењем *бурага* потврђена је генитивном синтагмом у основном, непартикуларизаторском значењу: в. *бурага* 'мешина, чутура од коже', пр. Из друге торбе извади сомун и сирац и бурагу вина (Мат., Дело 11, 65).

²⁷⁵ Лексема *напрстак*, према РСАНУ, остварује следеће примарно значење: *напрстак (1а)* 'мала, обично метална направа, навлака која се ставља на прст да би се лакше и без убода потискивала игла при шивењу'.

²⁷⁶ *Вино* као објекат садржавања јавља се код још једне лексеме из грађе: уп. *карта* 'купаст дрвен суд за пиће; буклија, чутура', за коју се, такође, може претпоставити могућност употребе у количинском значењу.

Лексеме који примарно означавају посуду или некакву направу сличног облика и сродне функције секундарно развијају значење партикуларизатора-садржавача. Метонимијска формула којом се реализује дато секундарно, количинско значење гласи: ПОСУДА/СЛИЧНА НАПРАВА → КОЛИЧИНА ТЕЧНОСТИ КОЈА СТАЈЕ У ТАКВУ ПОСУДУ/НАПРАВУ. Садржавачки партикуларизатори којима се издваја одређена количина течности уједно представљају прототипичан тип садржавачких партикуларизатора. Другим речима, типичан објекат садржавања код партикуларизатора-садржавача јесте течна материја.

На месту допуне у синтагми с партикуларизатором се најчешће јављају лексеме *вино*, *вода* и *ракија*. Ове се именице јављају у споју са различитим партикуларизаторима. Погледаћемо табеларно спектар свих лексема-садржавача (према речничкој грађи) које се користе за партикуларизовање сваке од наведене три течне материје.

Табела бр. 15. Најчешћи објекти садржавања и партикуларизатори-садржавачи који се за њих везују²⁷⁷

| ОБЈЕКАТ САДРЖАВАЊА | ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ-САДРЖАВАЧИ | ТИПИЧАН СПОЈ |
|-----------------------|---|---------------------------------------|
| ВИНО | ардов, бачва, бокал, бокалче, боца, боцетина, боцун, боцунић, букара, бурача, бурило, бурица, бутеља, бутељка, бутиљка, буре, буренце, буча, ведро, ведро, врч, десетаче, дволитар, дволитраш, ица, кабао, коната, кондер, кондир, крцољ, крчаг, крчажић, леген, маслић, маслићак, маштел, маштело, мезана, мера, мерица, мех, мешина, ока, перчин, петорка, пехар, полић, ћуп, стакленка, судић, флаша, фрталче, чабар, чаша, чашица, чутурица, шише, шољица | <i>чаша вина, боца/флаша вина</i> |
| РАКИЈА | бакрач, бицерин, ботиља, боца, боцун, боцунић, бураче, буре, бурило, бурић, готица, дволитра, жмулић, казан, кантунача, крчак, купица, литрењак, мезана, мешина, напрстак, напршњак, оканик, плоска, плосчица, пљоска, полић, сатљик, стакло, стакленчица, флаша, фраклић, чашица, чоканче, чокањ, чокањче, чокањчић, чутура, чутурица, шиша | <i>чашица ракије</i> |
| ВОДА | балон, бачва, бокал, ботиља, боца, бочица, бујо, букарица, ведро, ведрица, жбања, жмул, кабов, кабао, каблић, када, каленица, канта, кантица, кондир, котао, котло, котлуша, кофа, кофица, крчаг, лавор, леген, матара, маштел, маштело, маштил, пехарчић, тестија, флаша, флашица, флашетина, чабар, чаша, чашетина, шерпа, шерпица | <i>чаша воде</i> |

На основу табеле запажа се широк опсег, како маркираних тако и немаркираних, партикуларизатора-садржавача који се везују за сваку од наведене три течне материје – *вино*,

²⁷⁷ У обзир су узети речнички примери и примери забележени из допунских извора, који су укључивали све спојеве до којих смо дошли напредном претрагом у ЕК, као и тражене спојеве на интернету.

ракију и *воду*, при чему се (иако не са знатном разликом) највећи број њих користи у комбинацији са првом лексемом.

Неки од наведених партикуларизатора, како видимо, јављају се као садржавачи све три наведене течне материје (реч је првенствено о прототипичним садржавачима – *боца*, *флаша*, *чаша*), неки са две (нпр. *бачва вина* и *бачва воде*, *бокал вина* и *бокал воде*, *боџун вина* и *боџун ракије*, *буре вина* и *буре ракије*), док су поједини партикуларизатори дистрибуционо ограниченији, те се чешће везују за садржавање одређене течне материје (нпр. *букара вина*, *пехар вина*, *казан ракије*, *пљоска/плоска ракије*, *чокањ(че) ракије*).

Као прототипичан спој, на основу података које пружа ЕК, издваја се *чаша воде* (222 потврде), а за њим следе *чаша вина* (179), па и *флаша вина* (76), *боца вина* (78) и *чашица ракије* (59). Дакле, иако се именица *вино* најчешће јавља у грађи као објекат садржавања, са највећим бројем различитих партикуларизатора-садржавача, ЕК сведочи о најјачој асоцијативној вези између лексема у синтагми *чаша воде*.

Лексеме које се јављају у значењу партикуларизатора-садржавача у великом броју случајева нису најподесније описане у речницима, односно њихово партикуларизаторско значење често остаје занемарено, па се примери партикуларизаторске службе дате лексеме наводе под њеним основним, предметним значењем (више о томе в. т. III, 5.2.2.1). С друге стране, с обзиром на то да речнички примери не исцрпљују све могућности употребе дате лексеме која се описује, партикуларизаторско значење многих лексема потврђено је примерима из додатних извора, посебно када је реч о фреквентнијим, општеупотребним лексичким јединицама. Када је реч о покрајинским или друкчије обележеним лексемама, доступност додатних потврда је умногоме ограничена.

1.2. Партикуларизатори-садржавачи који се односе на другу врсту материје.

Одређен број садржавача служи партикуларизовању полутечне²⁷⁸ или чвршће материје. Најчешће је реч о лексемама који примарно означавају посуде, као и код претходне групе. Међутим, за разлику од претходне групе, партикуларизатор често означава и неку нараву која се одликује сличном функцијом као посуда. Грађу ћемо представити према врсти примарног значења садржавача.

1.2.1. Код невеликог броја лексема овог типа речници издвајају партикуларизаторско значење и бележе га у виду семантичке нијансе након основног, предметног значења, иза тачке и зареза (што се и у литератури препоручује, в. Гортан Премк 2004: 78). Објекат садржавања је најчешће некакво јело житкије структуре; уп. следеће примере:

- *качица* 'дем. и хип. од каца, мала каца; количина, запремина коју она захвата';²⁷⁹
- *пјат* (*a*) (покр.) 'плића стона посуда (углавном округла, обично од порцелана) са ширим рубом у коју се сипа јело за сваког појединачно, тањир, пладањ; количина јела која стане у ту посуду', пр. Шта ти дугујемо? ... Огрија и луминација ... четири пјата супе (Нев., СКГл 27, 645);
пјатина (покр.) 'аугм. и пеј. од пјат', пр. Изијо би он пуну пјатину пуленте (Б–Т 1);
- *пљат* (дијал. покр.) 'плитка посуда, тањир; количина (нечега) која стане у такву посуду; уп. плат, пљадела', пр. Ко је то још видио на једној слави два колача ... два пљата пшенице? (Сам., БВ 1905, 37). Појео сам два пљата чорбе (ЦГ, Том. М.);
пљатић (покр.) 'дем. од пљат', пр. Узесмо по један плитки пљатић чорбе (Вукч., Луча 1899, 71);

²⁷⁸ Полутечну материју илуструју јела житке или житкије структуре, попут супе, чорбе, пасуља и сл.

²⁷⁹ Код мотивне се именице не издваја такво значење, али постоје интернетске потврде за њега: *каца* (*1a*) 'обао дрвени суд опасан обручима, при дну шири, а с горње стране отворен; уп. бадањ (2)', АЛИ: Једну кацу купуса смо већ појели, имамо још једну (Инт.).

- *тањир* 'стони плићи округлао суд са ширим рубом у који се сипа јело за сваког појединачно, пладањ; количина јела која стане у тај суд: ~ супе, ~ сочива', пр. Само један тањир пасуља недељно и рећи ћете збогом многим болестима (Инт.); Један тањир пасуља има исто протеина колико и 100 гр гриловане пилетине (Инт.); Баш као салата, тањир супе вам омогућава унос велике количине хранљивих материја (Инт.).²⁸⁰

Међу наведеним лексемама, које су, како видимо, углавном маркиране – издваја се *тањир* као прототипичан представник. Две наведене покрајинске лексеме – варијанте *пјат* и *пљат* – заправо су синонимног значења са централном лексемом *тањир*, која се и јавља у опису њихових примараних семантичких реализација.²⁸¹

Код једног број лексема овог типа примере за партикуларизаторско значење речници наводе у оквиру њиховог основног значења; нпр.:

- *застружић* 'дем. од заструг',²⁸² АЛИ: Они појели читав застружић сира (Радић Д. 2, 7);
- *кутлић (1а)* 'дем. и хип. од кутао; кутао', АЛИ: Злица зграбио зобнице њихових коња и пошао у амбар ... не да у њих саспе по кутлић јечмена, но их вршне изнио ... да их покаже Турцима (Бож. Г. 5, 162);
- *чанчић* 'дем. од чанак; уп. чанче',²⁸³ АЛИ: Мој је чича мало потврд човек, кад путује, чанчић граха и тазе сомунчић доста му на дан (Шапч., РМС);
- *коба* (покр.) 'дрвена посуда дугуљастог дна, кабао у коме се држи масло, кајмак, мед и сл.', АЛИ: Нагњечила овелику кобу (дрвени суд од дужица с поклопцем, у који се купи скоруп) саме коре скорупа (Обр. П., БК 1901, 613);
- *копања (1а)* 'мања или већа посуда, обично од издубеног комада дрвета у којој се држи јело, вода, млеко и др., чинија, здела', АЛИ: Једном у неђељу мањеха ... проспе по кући пуну копању проса (НПр Вук, 160);
- *кринчица* (покр.) 'шољица, шалица; мања посуда, зделица', АЛИ: Кринчица масла свему свијету доста (НЗаг, ЗНЖ 25, 188);
- *кузао* (покр.) 'суд направљен од коре стабла (за смолу, јагоде и др.); уп. кузо (1)', АЛИ: Намири се на јагоде ... савије два кузла, па набере један кузо (Краље, Кларић И., ЗНЖ 22, 297);
- *машур (а)* (покр.) 'мање дрвено корито за држање или преношење земље, ђубрета и сл., карлица, копањица', АЛИ: За сваку лозу 'оће се по један машур [гнојива] (мала копања) (Пољица, Иван. Ф., ЗНЖ 9, 117).²⁸⁴

Реч је, како видимо, о посудама различите намене, те отуда и различите врсте објеката садржавања. Неке од њих су намењене за држање млека, сира и сличних материја (уп. *застружић*, *коба*), док се друге везују за воће (в. *кузао*), житарице (*кутлић*) или неку врсту растресите материје каква је земља (в. *машур*).

²⁸⁰ Синонимно са лексемом *тањир* може се користити и лексема *пладањ (1а)* 'овећи округли или овални тањир; дубља или плића здела, чинија из које се служи јело; уопште тањир', пр. Пред њима је по пладањ говеђе јуве, литра вина ... и сода (Делић М., БК 1903, 1014).

²⁸¹ Речници бележе још једну покрајинску варијанту, која може бити употребљена у партикуларизаторском значењу: *пијат* (покр.) 'тањир; уп. пјат (а)'.
²⁸² Као потврда за основно значење мотивне именице *заструг* бележе се само примери њене предметне употребе: *заструг* 'дрвени суд са заклопцем у који се ставља неко јело (обично смок, млеко и сл.)', пр. Извади велики заструг млада сира (Год. П. 1, 290).

²⁸³ Код мотивне именице *чанак* не бележе се примери партикуларизаторске употребе, али се таква могућност може претпоставити.

²⁸⁴ У својству потенцијалних садржавачких партикуларизатора јављају се *ваганица (2)* 'дрвена посуда која одговара тежини једног вагана (1)' и *дебе* (покр.) 'пљоснат дрвени суд, издубљен у једном комаду дрвета, који служи за држање сира и кајмака'.

Код већег броја лексема овог типа пак метонимијско, количинско значење у речницима није нити издвојено нити потврђено примерима, иако оно није неуобичајено у говорној пракси; уп.:

- *вангла (1)* 'овећа, бокаста, обично емајлирана кухињска посуда са ужим дном и ширим отвором, у којој се обично пере посуђе; вар. вајндл, вајндла, вајндлинг, вандла', АЛИ: Поједосмо ванглу свеже, мешане салате, тањир куваних јаја, котур сира, и пола црног сомуна (Политикин културни додатак, 11. 3. 2019, ЕК);
- *здела (1)* 'суд из којег се једе или у коме се јело држи (обично округло, без обода и дршке, избочен и сужен према дну), чинија; уп. бљуда, ваган (2а)', АЛИ: Тако је Шико безбрижно седао на дрвену клупу крчме, очекивао Горенглоа, или га је још чешће налазио чим би почела да се пуши здела готова јела (ЕК);
зделетина 'аугм. и пеј. од здела, здјела', АЛИ: Босанац ... изједаше здјелетину граха (Горан 3, 11);
зделица (1а) 'дем. и хип. од здела, здјела', АЛИ: Оброк је [...] зделица пиринча на води, без соли (ЕК);
- *лонац (1а)* 'дубљи суд ваљкастог облика, са једном или две дршке, начињен обично од емајлираног метала, глине и др., који служи за кување, држање хране и сл.', АЛИ: Никад ништа није кувала, осим једном када је скувала пун лонац пиринча (ЕК); Где женско зашупти, ту замирише и погача, замирише лонац пасуља, зазелене се дудови (Љ. Симовић, Х, АСК); Топла сељачка соба, а скува се велики лонац кукуруза (Политика, 10. 12. 2000, ЕК);
лонче 'дем. од лонац (1)', АЛИ: Приставити два литра ладне воде, ставити везу зелени, парадајз, једну бабуру, главицу црног лука, мало соли и бибера. Два жуманцета и лонче кисела млека (Љ. Симовић, Х, АСК);
лонченце 'дем. и хип. од лонче', пр. Обућарка Неда ... | Донела пиленце | И млека лонченце! (Кош. 10, 68);
- *овал (2)* 'чинија, здела овалног облика', АЛИ: На коктелу [је] појео два овала меса (Инт.);
- *плех (б)* 'плитка посуда обично од лима која служи за печење јела', АЛИ: Баци плех печења на особу која му је толико дуго ваљала (Инт.);
- *посуда (1)* 'предмет, обично од порцелана, стакла или метала разног облика и величине у којем се припрема или послужује храна, у који се може што улити или ставити и сл; суд', АЛИ: Додајем 4 посуде леда и за 2 сата мјерим темп. воде (Инт.); Једна посуда хране садржи 292 калорије (Инт.); Већина дјецe би с кашиком и посудом хране направила велики неред (Инт.);
- *тацна* 'тањирѝ', АЛИ: За посјетитеље смо припремили и тацне колача за дегустацију (Инт.); Сигурно је свака колегиница у сезони слава донела по две тачне колача (Инт.);²⁸⁵
- *тегла (лат.)* 'стаклена посуда, обично у облику ваљка или призме, за држање прерађевина од воћа, поврћа и сл.; грнчарска посуда сличног облика (обично за млеко)', АЛИ: Само зато што је појео теглу џема, њега су стрпали у кавез (Д. Киш, ЕК); Ја сам истегао задњу ложу кад сам се бацио на преосталу теглу краставаца (Политика, 21. 12. 2008, ЕК); О квалитету лесковачке паприке говори и то што је за теглу ајвара потребно више од два килограма паприке (РТС, 17. 6. 2009, ЕК);
теглица 'дем. од тегла', АЛИ: И ја се спремам да направим коју теглицу џема (Инт.); Када наступи [...] потреба за слаткишима, потребно је имати теглицу крема, теглицу кикирики путера и једну кашичицу (Инт.);
- *чинија (тур.)* 'посуда за јело, здела', АЛИ: Код куће бих за вечеру узела чинију пахуљица (ЕК); Сада може да почне слагање у празну посуду. Битан је редослед: чинија шаргарепе, чинија зеленог грашка, чинија целера, чинија бораније, чинија кромпира (Политика, 17. 1. 2008, ЕК); Сви су седели са таблицама у крилу док је учитељ стајао испред њих са великим

²⁸⁵ Варијанта *тасна* потврђена је у основном, предметном значењу: Заспао је ... са тасном дарова у наручју (Јелић В. 2, РМС).

штапом у рукама причајући их о човеку који је претворио чинију воде у вино (ЕК); Рекс је смазао пуну чинију керећих крера (ЕК);

чинијица 'дем. од чинија', АЛИ: Помешајте орахе, семе бундеве, сецкане суве кајсије и суво грожђе. – Један киви, бресква или друго воће јарке боје. Или једна чинијица лубенице или диње исецкане на коцкице или црно грожђе (ЕК).

1.2.2. Посебну врсту посуђа, са мањом површином која захвата одређену материју, представља лексема *кашика*, те њој сродне лексеме. И ове лексеме могу реализовати партикуларизаторско значење будући да поседују својеврсно елиптично плитко удубљење, којим се захвата течна или житка храна; уп.:

- *кашика (1)* 'део стоног прибора за јело овално издубљеног облика са дршком, којим се захвата течна или житка храна и сл., жлица; количина нечега која стане у њу', пр. Камо ли су други? Већ ће и да сване! | Ил их јоште мајке из кашика хране (Вел. 2, 64). Умути ... једну средњу кашику ванили шећера (Поп. К. 1, 255). У 125 грама млека ставити супену кашику брашна (Борба 1957, 301/10); *кашикица* 'в. кашичица', пр. Трпа му, као голубу, у уста кашикицу пуну вишања (Нуш. 13, 168). Рачуна се да за чашу јаја од 300 грама треба једна мала кафена кашикица млечног сока (Поп. К. 1, 233); *кашичица* 'дем. од кашика (1)', пр. Донео ... пилава ... тако једно две кашичице (Вин. 2, 63);
- *кутлача (1а)* 'велика дубока кашика за хватање и сипање течног, житког јела, сипаћа кашика; количина јела коју она захвата', пр. Слуге унесоше велики котао, а „питомци“ почеше редом приливати, примајући по двије кутлаче чорбе (Мат. 3, 46). Сљедовање мало: једна кутлача вруће водурине, хљеб од сто педесет грама (Ђон. Ј. 4, 15);
- *ложница (3)* (покр.) 'мерица за ујам кашикастог облика; количина коју захвата таква мерица (око 1 kg)';
- *паљак (1)* (покр.) 'велика дубока дрвена кашика, кутлача; количина јела које она захвата', пр. Стари слуга разгледа још часком своју добро познату дружину, па успе свакоме по три паљка ричета и поносно затвори врата (Драж. 2, 201).

Лексема *кашика* због свакодневне активне употребе приликом конзумације хране и нешто веће одређености количине која се њоме захвата – користи се и у значењу *конвенционалне мере*, како покузују потоња два наведена примера (в. т. 2.1.3.2. у оквиру истог поглавља).

Као синонимне са лексемом *кашика* речници бележе још неколико територијално обележених лексема. Ни код једне од њих се не издваја значење партикуларизатора-садржавача, иако примери, и то углавном речнички, потврђују такву употребу; уп.:

- *жлица (1)* 'део прибора за јело са дршком и овално издубљеним делом, кашика', пр. Дошао кум куму у госте, па кад су сјели да ручају, а кум ће жлицом у здјелу те зграби пуну жлицу јуве (НПр Чајк., 443). Усу ... из кутијице крцату жлицу бикарбоната (Тип. 3, 106);²⁸⁶
- *кациола* (покр.) 'дубока кашика за сипање, сипаћа кашика, кутлача'; пр. Прелити са 2 кациоле јухе, измијешати да се брашно растопи (Инт.);
- *ложичица (1)* (покр.) 'дем. и хип. од ложница¹; мала ложница¹ (1), кашичица',²⁸⁷ пр. Послужујемо се. Неки узме грумен шећера, а неки ложичицу ситнога шећера, за тим воде (Поп. 3. 1, 33). Ето и јадна Аница, чим је попила шесту ложичицу лека, умре (Радић Д. 1, 10);
- *ужица* (покр.) 'жлица, кашика; уп. лажица² (1), ожица', пр. Не жали двије ужице крви што ће ти везир просути (Миљ. 4, РМС).

²⁸⁶ Исто значење, разуме се, може реализовати и деминутивна твореница *жличица*.

²⁸⁷ Код мотивне именице *ложница (1)* (покр.) 'кашика, жлица; уп. лажица² (1)', као ни код варијантне лексеме *лажица*, не бележе се примери партикуларизаторске употребе нити се издваја партикуларизаторско значење.

Партикуларизаторско значење се не констатује ни код лексеме *варјача*, код које се међу потврдама основног значења јавља синтагма *варјача масти* у значењу *количина масти која стаје у варјачу*, в. пр.:

- *варјача (1)* 'дрвена, обично плитка, кашика за мешање при кувању; вар. варајача, вараљка, варијача, варљача, варњача; уп. бркалица, бркалица, бркаљка, вараљка, кутлача', пр. Ако има варјача масти у овој сарми, нек нисам који сам (Сек. 2, 132).

1.2.3. Сличне форме – начињен од дршке и својеврсног пљоснатог, благо удубљеног дела који служи за хватање и преношење растресите материје са једног места на друго – јесте и денотат лексеме *лопата*. Иако речници не бележе партикуларизаторско значење ове лексеме, у свакодневной говорној пракси таква употреба није необична, што потврђују примери из ЕК; в. пр.:

- *лопата (1a)* 'алатка, оруђе са дугим, облим држаљем и доњим проширеним пљоснатим делом од метала или дрвета, које служи за пресипање, пребацивање земље, песка, угља и др. растреситих, сипких материјала', АЛИ: Пекар скратио посао, па чим је угледа, сручи јој лопату жара (ЕК); У њој неки угаљ сагорева тако брзо да наш цин мора свакога секунда да у њу сручи по једну пуну лопату угља да би јој се пламен одржао (М. Миланковић, АСК); Баш када сам бацио неколико лопата земље у ваздух и направио рупу у коју је комотно могла да стане читава шума (ЕК); Није само ствар у њима, моја драга Тајла, већ у читавој цивилизацији у коју смо бачени као лопата семења у велику мешалицу за бетон (ЕК).

1.2.4. Једна група лексема која се може наћи у функцији партикуларизатора некакве чврсте материје примарно означава направу сличне функције као посуда. Као централне лексеме тог низа издвајају се лексеме *корпа*, *кош* и *кутија*. Код све три лексеме у речницима се бележи количинско, садржавачко значење. Поред њих, код још неколико лексема овог типа, пре свега оних које су у творбеној вези са именицом *кош*, констатује се њихово метонимијско, садржавачко значење. Негде је то значење издвојено као посебно (в. *кош*, *кошара*), а негде се, према уобичајеном лексикографском поступку, бележи у виду семантичке нијансе иза тачке и зареза, након основног значења посуде, на којем се и заснива (в. *корпа*, *кутија*); уп. пр.:

- *корпа (1a)* 'направа различитог облика, обично дубља, исплетена од прућа, трске или сл. материјала која служи за чување, паковање, преношење разних ствари, котарица, кошара; количина нечега која стане у једну овакву направу',²⁸⁸ пр. Он [је] као писац награђен корпом смокава (XX век 1938, 4/118); Своју производњу животињица од карамела допунила је тиме што је у једној пећи сваке ноћи пекла по корпе хлеба и чудесне и разноврсне пудинге (ЕК); Тараш је био чувен по грожђу и виноградима, Фудбал се, ето, играо и за корпу грожђа (Политика, 17. 6. 2001, ЕК);
- *котар (4б)* (покр.) 'количина нечега која стане у један кошар (4а)', пр. За чуварину [пудару] се даје ... багаш кукуруза или котар класова (Јовић. 7, 424);
- *кош (2б)* 'количина нечега која стане у ту направу', пр. Фабрика стакла ... из које је неколико кошера стакларије ... извезено у Турску, била је принуђена престати (Јапч. Д. 6, 17);
- *кошара (1б)* 'количина онога што стане у кошару (1а)',²⁸⁹ пр. Тежацима би давала радо печену гуску ... и испекла за њих читаву кошару гибаница (Ђал. 5, 71);
- *кошиц* (покр.) 'кошара, корпа, котарица; количина која стане у једну овакву корпу', пр. Понеси смокава један кошиц, милије ће Цару бити но дуње (НПр Врч. 2, 36). Пошао Херо код цара и понио му у пешкеш један кошиц крушака са своје крушке (НПр Прод., 320). Једном је нешто био израдио писмено, а он мени одмах кошиц наранача љутијех (Стој. Ив. 2, 334);

²⁸⁸ Деминитивна изведеница *корпица* потврђена је само у основном значењу посуде, в. пр.: Наставник донео на час корпицу шаргарепа ... да нацртају (Конф. 4, 7).

²⁸⁹ Деминутивна изведеница *кошарица*, такође, може се потенцијално користити као партикуларизатор-садржавач.

кошчић (покр.) 'дем. и хип. од кошци', пр. Оде Јово пут Кашћела, | За два грозда мушкаћела, | За чашицу рузулина, | За кошчић бешкотина (НП Вук 6, 243);

- *кутија* (1а) 'предмет израђен од различитог материјала, најчешће у облику шупљег правоугаоног паралелопипеда, обично са поклопцем, који служи за држање, чување, преношење нечега и сл.; количина, запремина коју тај предмет захвата', пр. Појео је читаву кутију кекса (Ред.);

кутијица 'дем. и хип. од кутија', пр. Поче доносити по неку лепу понуду: кутицу финих шећерлема (Ранк. С. 2, 65); Шта да је узело и попило целу кутијицу лекова? (Инт.).²⁹⁰

Ове лексеме се, како примери показују, уобичајено користе као садржавачи некакве хране – воћа, поврћа или других (понекад и зготовљених) производа, в. нпр. *корпа смокава*, *корпа хлеба*, *корпа јаја*, *кошарица гибаница*, *кошиц крушака*, *кошиц смокава*, *кутија кекса* итд. Лексема *кош* развија и значење 'велика количина нечег, велики број нечег, мноштво, сијасет',²⁹¹ што се потврђује спојевима са другим типовима објекта садржавања: уп. *кош деце*, *кош новости*, *кош посла*. Овим примерима лексема *кош* пак спада у ред квантификатора (о разлици између партикуларизатора и квантификатора в. т. II, 2.1).

Као објекат садржавања код партикуларизатора-садржавача може се јавити и живо биће. Међутим, такви случајеви су веома ретки. У нашој грађи само је код две лексеме забележен спој датог типа, и то са истом именицом у допуни; уп.:

- *кошница* (1б) 'пчелиња заједница, рој пчела који пребива у кошници (1а)', пр. У Херцеговини и Црној Гори ... ако страни човек упита ког домаћина колико има на броју брава, или у уљанику уљишта (кошница) пчела, никад му не би рекао право (Ђорђ. Т. 15, 114); АЛИ: Шид без разумевања за пчеларе: прети страдање преко 10.000 кошница пчела (Инт.); У таласима Власине нестало је 1.000 свиња, 150 оваца и коза ... 270 кошница пчела (ЕК);
- *трмка* 'купаста кошница од прућа, вршкара',²⁹² пр. За везира и његове ћатибе ... убијено је десет трмки чела (Коч., РМС).

Секундарно, лексема *кошница* развија квантификаторско значење истог типа као лексема *кош*, које се реализује у синтагми са идентичним објектом партикуларизације – уп. *кошница деце* : *кош деце* (в. претходно).

Лексеме *кош(арица)* и *корпа* користе се у дефинисању још неколико лексема из ове групе, код којих се значење партикуларизатора-садржавача не бележи, али се за њега могу наћи примери, било у речничким, било у допунским изворима. Ове лексеме се, такође, углавном користе као садржавачи различитих врста воћа и поврћа; уп.:

- *кроцања* (1а) (покр.) 'кош, сепет', пр. Начупају пун кош, „кроцању” сијена (Бег. Н. 2, 94);
- *крошња* (2а) 'направа од плетеног прућа или сличног материјала, обично већих димензија и издуженог, овалног облика, која служи за товарење, ношење на леђима или рамену и држање разних ствари (воћа, поврћа и др.), кош; корпа, котарица', пр. Спремила је ... једну крошњу кукуруза (Срем. 1, 164);
крошњетина 'аугм. и пеј. од крошња', пр. „Накопај за крмке пуну ону крошњетину крумпијера” (Лика, Богдановић Ј., РЈА);
крошњица 'дем. и хип. од крошња', пр. Неко се врати кући ... с торбом жита, крошњицом јаја (Сиј. Ћ. 1, 145);

²⁹⁰ У вези са партикуларизатором-садржавачем *кутија* занимљив је назив једног руског сајта – *Коробка книг*, где се складишти литература различите тематике.

²⁹¹ Ово значење наведено је у оквиру партикуларизаторског значења, као његова фигуративна реализација, ближе описана горенаведеном дефиницијом.

²⁹² Лексема *крошња* реализује и секундарно значење синонимно са поменутиим значењем лексеме *трмка*, уп.: *крошња* (1д) 'кошница исплетена од прућа, трмка', пр. Покојни ... Иван ... имао је по четрдесет „крошања пчела” (Фил. М. 5, 614).

- *крто* (покр.) 'котарица, кошарица, корпица', пр. У тај ма куварица покрај њега прође, носећи крто хљеба (Зел. 1, 72);²⁹³
кртоце/крточих 'дем. и хип. од крто', пр. Донијела [је] крточих дрењина (Бос. Грахово, Билб. 2);
- *лубура* (1) (покр.) 'назив за разне предмете начињене од коре младог дрвета а. котарица, корпица за јагоде, купине, трешње и сл.; уп. крбуља (1) и лубањ²', пр. Учитељ је једног дана купио од утршких жена двије лубуре јагода (Лал., КН 1959, 82—83/4);
- *сепећик* (тур.) 'кошарица, котарица, корпа', пр. Омер-ефендиница би ... убрала ... по сепећик шљива (Мул., РМС).²⁹⁴

Направу сличног типа представља и лексема *гајба*. Ова лексема се користи као партикуларизатор-садржавач са истим објектом садржавања – најчешће је то воће или поврће. Други уобичајени тип синтагматске везе ове лексеме јесте са именицама које означавају неку врсту пића (нпр. *гајба пива*). У таквим спојевима пак ова лексема не користи се као садржатељ течне материје већ предмета, будући да у таквом споју именица *пиво* метонимијски означава синтагму *флаша пива* (*гајба флаша пива* → *гајба пива*);²⁹⁵ уп.:

- *гајба* (1б) 'решеткасти сандук од дашчица за преношење, најчешће воћа и живине', пр. Купила сам гајбу грожђа на пијаци (Ред.); Тако је гајба парадајза од пет килограма са пет поскупела на двадесет евра (Политика, 21. 9. 2007); Сећам се једне сцене где Бата Стојковић попије гајбу пива на сцени (ЕК); Често смо, као клинци, играли баскет уз гајбу пива (Политика, 13. 8. 2006, ЕК);²⁹⁶
- *гајбица* 'гајба; дем. од гајба', пр. Убацио је у себе гајбице пива и кренуо у слалом вожњу (ЕК); итд.

1.2.5. Направу са удубљењем веома малих димензија именује лексема *лула*. Ова лексема развија секундарно метонимијско значење количине по поменутој формули НАПРАВА → КОЛИЧИНА КОЈА СТАЈЕ У ТАКВУ НАПРАВУ. Као објекат садржавања у речничким примерима јавља се искључиво лексема *дуван*, што је условљено основном семантиком партикуларизаторске лексеме: уп. *лула* (1а) 'направа за пушење која се састоји из цеви, чибука (кроз који при пушењу пролази дим) и издубене јабучице на крају те цеви, у којој сагорева дим'. Таква дистрибуциона ограниченост, али и одређена семантичка позиција (в. глагол у: *испушивши једну лулу*), отвара могућност самосталне употребе партикуларизатора (више о томе в. т. III, 2.1.2.); в. пр.:

- *лула* (1в) 'количина дувана која стаје у лулу (1б)', пр. Дали би људи, ко лулу дувана, ко ... по који новчић (Мат. 4, 106). Дај ми једну лулу дувана ... Ја му пружих кутију. Он напуни лулу (Весел. 8, 39). Испушивши једну лулу прислонио је чибук уза зид (Нам. 2, 46).

1.2.6. Лексема *кутија* јавља се као архисема код две лексеме из грађе – *конзерва* и *лименка*, које су синонимне када је објекат садржавања течна материја. Поред архисеме, ове лексеме у свом семантичком садржају имају диференцијалне семе, које се односе на материјал и намену таквих предмета – реч је о *лименим* кутијама које служе првенствено за *конзервирање*

²⁹³ Разлика између основног или у партикуларизаторског значења у овој је синтагми, због семантике глагола, веома је мала.

²⁹⁴ Блискозначна лексема *крто* и деминутив *кртоце* јављају се у контекстима који се могу двојако протумачити, мада је вероватније реч о значењу *садржавач + садржај*: уп. У тај ма куварица покрај њега прође, носећи крто хљеба (Зел. 1, 72); Донијела [је] крточих дрењина (Бос. Грахово, Билб. 2).

²⁹⁵ Исти је случај код обележене лексеме *канаве*, код које се то и у дефиницији наглашава: *канаве* (1а) 'сандук или корпа за боце вина, ракије, уља и сл.; уп. бочњак', пр. Пецива, погаче, колаче, канавета ракије и вина (РЈА).

²⁹⁶ Блиско значење у синтагмама овог типа, иако га речници не констатују, реализује и лексема; уп.: Победници су добили телевизоре, бицикле и картоне пива (Политика, 26. 8. 2008, ЕК).

хране, што се огледа и у њиховом формалном лику. Лексема *конзерва* користи се са различитим објектима садржавања – како течне материје (нпр. *конзерва пива*) тако и чврсте (*конзерва сардина* или *конзерва грашка*), док се лексема *лименка* јавља готово искључиво у комбинацији са именицама које означавају течну материју – и то прототипично у споју *лименка пива*. Могућност реализовања количинског, метонимијског значења код ових лексема није забележена у речницима, али се примери такве употребе, познати из свакодневне комуникације, могу пронаћи у ЕК; в. пр.:

- *конзерва (б)* 'сама лимена кутија која је служила за конзервирање хране, лименка'; АЛИ: Остало је пола пите од свињетине и парче куване сланине, па и то сручисмо у лонац. Она је Џорџ нашао пола конзерве сардина па и то додао (ЕК); Додајте конзерву грашка и шољу бујона од костију (Инт.); Испили смо још две конзерве пива (ЕК);
- *лименка* 'лимена кутија или лимена посуда уопште која се употребљава у различите сврхе (обично за конзервирање хране); уп. конзерва (б)', АЛИ: Кључни фактор популарности је глава породице – Хомер који уз лименку пива и крофну ужива у гледању телевизијског програма (Политика, 6. 8. 2007, ЕК); Мислим да је безбедно попити лименту напитака једном или двапут у петнаест дана (Политика, 25. 9. 2009); Суд није узео у обзир тврдње адвоката да је Плутову психу помутило шест (малих) лименки пива (Политика, 3. 10. 2006).

1.2.7. Још једна група лексема, поред оне чији су типични чланови *кутија* и *корна*, одликује се значењем количине некакве (чврсте) материје која стаје у оно што се њима примарно именује. Централни члан таквог низа лексема јесте именица *врећа*. Око ње се окупљају мање или више сличне лексеме. Оно што све ове лексеме повезује у једну целину у оквиру партикуларизатора-садржавача чврсте материје јесте чињеница да је реч о лексемама које именују направе израђене од меканих (или мекших) материјала.

Партикуларизаторско значење код неких од лексема ове врсте издвојено је и описано према уједначеном обрасцу у речницима; уп.:

- *врећа (1б)* 'количина (нечега) која може да стане у врећу',²⁹⁷ пр. Некакав сиромаш човек ... набере врећу маховине и метнувши одозго мало вуне донесе на вашар да прода (НПр Вук, 212). Док чоек с чоком врећу брашна не изије, не може га познати (НПосл Вук). Потегнуо је врећу дуката да преда Турцима приморје (Љуб. 1, 172). Сам кум дао је врећу барута, а стари сват две (Ком. 4, 24);²⁹⁸
врећина (1) 'аугм. и пеј. од врећа', пр. Двије бабе за врећину сламе, | А два старца за печена јарца (Вук, Рј.);²⁹⁹
- *јаглук (1в)* 'оно што се може завезати, што може стати у мараму', пр. Јања ми грожђе у мараму брала. | Пита је мајка: „Коме ћеш, Јањо, | Кома ћеш, Јањо, тај јаглук грожђа?" (НП Шаул. 3, 104);
- *марама (1а)* 'четвртаст, ређе троугласт комад тканине различите израде и величине, за покривање главе, врата, за огртање и сл.; четвртаст комад платна за увијање и ношење чега; количина онога што је увијено тим платном', пр. У десној носи мараму грожђа, | У левој носи мараму гуња (НП Ник. Г. 1, 27). Домаћица, држећи једном руком синчића, а другом мараму пепела са роднога огњишта, сва у сузама љуто му се замоли да ... поведе барем једну кравицу (Бож. Г. 2, 47);

²⁹⁷ Посредством ове лексеме дефинише се покрајинска лексема *жака* 'врећа, цак', пр. Ја се жив исциједих над оном жаком пиринча (Дизд. 1, 87). Пример наведен као потврда примарног (и јединог) значења лексеме може се тумачити двојако.

²⁹⁸ Блиско количинском, партикуларизаторском значењу је и прилошко значење, уп.: *врећа (1в)* (фиг) '(у прилошкој служби) много', пр. Пријатељу Пери Зори имам врећу ствари да приповједим (Вулич. 3, XXXVII).

²⁹⁹ Код истокоренских изведеница *врећањак* 'омања врећа' и *врећица (1)* 'дем. од врећа', пр. Тетка забринуто гледа у последњу врећицу брашна (Јакш. Ђ. 4, 77) – иако није потврђено партикуларизаторско значење, оно се може активирати.

- *џак (1б)* (маџ.) 'количина (нечега) која може да стане у џак; мера од четрдесет ока', пр. За зимницу није довољно само купити џакове паприке и купуса (Инт.); џак паприка за ајвар кошта 2.000 динара (Инт.); На интернету се појавио снимак неколико сналажљивих људи који су показали како џак кромпира ољуште за мање од једног минута (Инт.); *џакче/џакчић* 'дем. од џак', пр. Код тога Глише пронашли су џакчић фино резаног дувана (Ћоп., РМС).

Разлика међу наведеним лексемама састоји су у томе што синоними *врећа* и *џак* означавају оно што примарно поседује унутрашњи простор који служи за ношење, држање или чување брашна, жита, различитих врста поврћа и других ситнијих предмета, док лексема *марама* примарно означава предмет друкчије намене. С друге стране, количинско значење лексеме *марама* синонимно је са издвојеним количинским значењем маркиране лексеме *јаглук*.

Уз лексему *врећа*, као типичнији представник ове групе примера јавља се именица *кеса*. Партикуларизаторско значење ове лексеме, као и деминутивне творенице *кесица*, сасвим је уобичајено у говорној пракси, што потврђују примери из ЕК; в. пр.:

- *кеса (1а)* 'врећица, торбица од коже, платна, хартије и др.', АЛИ: Што се пак тиче тих пара, он их одмах и показа, изручивши у своје крило две кесе дуката (М. Црњански, ЕК); Нека ми неко понуди програм преко којег могу да дам у добротворне сврхе три четвртине кесе бораније која ми остане пошто себи спремим оброк (Политика, 26. 8. 2010, ЕК);
- *кесица (1)* 'дем. од кеса (1а)', АЛИ: Уколико желите да маса буде гушћа, додајте кесицу желеа у праху (Политика, 21. 6. 2009, ЕК); Кесицу желатина помешајте са четири кашике хладне воде и оставите да набубри (Политика, 25. 12. 2008, ЕК); Деловало је као да је, уместо по колачима, по лицу просула читава кесицу шећера у праху (РТС, 18. 12. 2009, ЕК); У случају да се упали уље у тигању, сипајте кесицу соде бикарбоне и прекријте поклопцем (Политика, 10. 5. 2009, ЕК).

Када је реч о материји која се типично садржи у паковањима означеним именицама *кеса* и *кесица*, те се тако и продаје – синтагме са наведеним садржавачима заправо остварују значење *конвенционалне мере*. Та се „конвенционалност” ограничава на једну материју или више сличних материја које се у датој количини пакују (уп. *кеса бораније*, *кеса грашка* : *кеса/кесица пудинга* : *кесица желатина*, *кесица прашка за пециво*). Из тог разлога отвара се могућност употребе ових синтагми са разломачким именичким бројевима или прилогом *пола*, као у пр. *три четвртине кесе бораније*, *трећину кесице прашка за пециво*, *пола кесице желатина*, итд..

Централне лексеме *врећа* и *кеса* јављају се у својству хиперонимске лексеме приликом описа невеликог броја других лексема овог типа. У њиховом семантичком садржају се налазе и додатне семантичке компоненте (које се тичу материјала, облика, намене и др.). Многе од њих реализују или могу реализовати количинско значење; в.:

- *брнзар* 'кеса направљена од учињене јареће или јагњеће коже, за сир, кајмак и др.; уп. бранзар, брзар, брнзар',³⁰⁰ пр. Имам ја у торби добар комад погаче и више од по брнзара сира и кајмака (Невес. 1, 46);
- *завезак (2а)* 'завезана врећа брашна, жита и сл., обично кад није сасвим напуњена', пр. Чича је предложио да се онај завезак брашна што му је послужио као јастук, искористи за мешање хлеба партизанима (Дуд. 1, 57);
- *торба (1)* (тур.) 'врећица, кеса која се обично носи на рамену или у руци: школска ~, војничка ~, ручна ~'; АЛИ: Далеко пре зоре Илинична је наложила пећ и до јутра је већ испекла хлеб и насушила две торбе двопека (ЕК); Зачас је цела торба ораха била разбијена и изашло из ње читаво коло орашчића-палчића (Д. Максимовић, ЕК);

³⁰⁰ У синонимном се значењу користе и покрајинске варијанте *брзак* и *брзар*.

- *фишек* (2) (тур.) 'папирната кеса левкастог облика', пр. Присилио сам га да узме ... парче хлеба и *фишек печеног кестења* (Лал., РМС); *вишек* (1) (дијал.) 'купасти или ваљкасти омот од хартије (за барут, метални новац, дуван и др.); *количина нечега у оваквом омоту*; вар. *вишак* (1)', пр. Богме би тај сва длета, чекиће и тестере променио *за вишек барута* (Јакш. Ђ. 7, 213). Спреми [ми] *вишек барута!* (Радић Д. 1, 45);³⁰¹
- *харар* (тур.) 'врећа од кострети',³⁰² пр. Коликим се *харарима маслина* може господар земље надати? (Назор, РМС).

Објекат садржавања може бити растресита материја (в. *завезак брашна, вишек барута*) или чврста материја, у виду масе или издвојених појединачних, сићушних плодова (в. *брнзар сира и кајмака, брзак сира; фишек печеног кестења, харар маслина*). Посебно је занимљив – у светлу разликовања предметног и количинског значења синтагми које анализирамо – пример којим се илуструје значење лексеме *завезак*: уп. Чича је предложио да се *онај завезак брашна* што му је послужио као јастук, искористи за мешење хлеба партизанима (Дуд. 1, 57). Док се односном реченицом *што му је послужио као јастук* упућује на предметно значење синтагме *завезак брашна*, оним што следи у наставку *искористи за мешење хлеба* – акценат се ставља на материју која се у датом процесу користи, односно на количинско значење саме синтагме. Примери овог типа, заправо, само сведоче о тананим границама између наведена два типа значења, као и о њиховој високој асоцијативној повезаности у свести говорника српског језика, што даље, на језичком плану, изазива преплитање које илуструје и наведени пример.

Партикуларизатори-садржавачи који служе издвајању некакве количине чврсте материје, одређујући јој (у појединим случајевима) и облик, примарно означавају посуде (*тањир пасуља*) или друге направе сличног облика и функције (*кутија кекса*). Објекат садржавања у оба случаја је чврста материја, која може бити растресита или компактна (уп. *врећа брашна : заструг сира*), те мекша или тврђа (*тегла џема, варјача масти : кош стакларије, џак кромпира*). Када се на месту допуне налазе именице из домена воћа или поврћа, реч је о већем броју њихових појединачних плодова који су садржани у ономе што означава партикуларизатор (*корпа смокава, чинија шаргарепе/целера*). Када је реч о зготовљеним плодовима, таква материја може бити чвршћа или полутечна, зависно од саме материје али и начина припреме (*лонац пиринча – тањир пасуља – кутлача чорбе*). Неки од партикуларизатора из ове групе могу се користити и за садржавање течне материје (уп. *лонче кафе, тегла млека, чинија воде*), те нису строго одељени од претходно разматраних садржавачких лексема.

³⁰¹ Блиско значење реализује и покрајинска лексема *шкарницл*, са варијантама *шкартоц* и *шкарточ*: уп. *шкарницл* (тал. нем. покр.) 'кеса од хартије; уп. *шкартоц* и *штаницла*'; *штаницла* (нем. варв.) 'кеса, врећица (обично од папира, пластике, најлона); уп. *шкарницл*'.

³⁰² Варијанта *арар* потврђена је речничким примерима у синтагматским везама са значењем *садржавач + садржај*: уп. пр. Нађемо ватре и *један арар брашна кукурузна* (Нен. М. 3, 229). Наћи ћеш ... у средњем вајату *два арара пуна барута* (Ком. 2, 36).

1.3. Партикуларизатори-садржавачи који се односе на предмете. Мањи број лексема из грађе реализује значење партикуларизатора-садржавача различитих предмета. Примарно ове лексеме означавају направе већ поменутог типа (в. претходну тачку).

Међу описним речницима нашег језика, једино се у РСЈ бележи партикуларизаторско значење лексеме *бокс*,³⁰³ које се описује путем лексема *кутија* и *пакетић*. Такво значење именица *бокс*, према примерима из ЕК, реализује искључиво са одређеним објектом садржавања; уп. пр.:

- *бокс* (2) 'кутија, пакетић: ~ цигарета', пр. Даје му бокс цигарета и упаљач који свира приликом паљења (Ж. Лаушевић, ЕК); Што се наших прописа тиче, и даље важи онај, по коме путник може да унесе само бокс цигарета, боцу вискија и парфем (Политика, 19. 6. 2007, ЕК).

Лексикографски поступци приликом обраде значења означених именицом *бокс* умногоме се разликују. Погледаћемо одреднице у нашим описним речницима.

Табела бр. 16. Одредница *бокс* у описним речницима српског језика

| речник одредница | РСАНУ | РМС | РСЈ |
|-------------------------|--|--|--|
| бокс¹ | <i>бокс¹</i> м (енгл. <i>box</i> , ударац песницом) а. <i>спортска борба песницама према нарочитим правилима.</i> б. <i>боксер (2).</i> | <i>бокс¹</i> м енгл. 1. <i>спорт. борба песницама, шакама са нарочитим рукавицама, песницење, шакање.</i> 2. <i>мањи ограђен простор, преграда, собица.</i> | <i>бокс¹</i> м (мн. Ø) енгл. <i>врста спорта, борба песницама с нарочитим постављеним рукавицама (на постољу, рингу окруженом конопцима), песницење.</i> |
| бокс² | <i>бокс²</i> м (енгл. <i>box</i> , кутија, сандук) <i>омањи преграђени део неке просторије (за смештај појединих особа или животиња, или посебне врсте робе), преградак.</i> ³⁰⁴ | <i>бокс²</i> м енгл. <i>штављена телећа кожа за обућу.</i> | <i>бокс²</i> м (мн. -ови) енгл. 1. <i>омањи преграђени део неке просторије, обично за смештај животиња или робе, преградак: ~ у коњушници.</i> 2. <i>кутија, пакетић: ~ цигарета.</i> |
| бокс³ | <i>бокс³</i> м (енгл. <i>box-calf</i>) 1. <i>штављена и обојена телећа кожа.</i> 2. (у придевској служби) <i>непром. који је од бокса: ~ ципеле</i> | | <i>бокс³</i> м енгл. <i>штављена мека телећа или коњска кожа за обућу: телећи ~.</i> |

Речници бележе два или три „хомонима” *бокс*, при чему се наведено партикуларизаторско значење констатује само у РСЈ, где се надовезује на значење (о)мањег, преграђеног дела, преграде некакве просторије. Значење очито потиче од енглеског *box*, које примарно означава *кутију* (уп. деф. у ОЛД: 'a container made of wood, thick card, metal, etc. with a flat stiff base and sides and often a lid (= cover), used especially for holding solid things'), а секундарно количину онога што у такву кутију стаје (в. 'box (of something) a box and its contents; the things a box contains', нпр. *a box of chocolates/cereal/tissues*), али и мањег, ограђеног и

³⁰³ Тако стање у речницима вероватно је условљено чињеницом да је реч о позајмљеном значењу новијег датума, будући да је слобо *б* у РСАНУ и РМС урађено још 60-их година прошлог века.

³⁰⁴ У нашем се језику лексема *бокс* у овом значењу употребљава и у терминологији породицишта (*порођајни бокс, бокс за бебе*).

преграђеног простора, с тим што се у енглеском ово значење везује за театар, суд или спортски стадион (в. 'a small area in a theater, court or stadium separated off from where other people sit').

Још једна специфичност ове лексеме у синтагми *бокс цигарета* јесте и та што се не користи за садржавање *цигарета* као *танких итапића увијеног дувана* већ за садржавање *кутија цигарета* (*кутија са цигаретама*), и то тачно одређеног броја таквих кутија. Као код поменуте синтагме *гајба пива* (= *гајба са флашама пива*), и у овом случају се именица *цигарета* метонимијски користи у значењу *кутија*, *пакл(иц)а цигарета*, па је *бокс цигарета* заправо *бокс кутија цигарета*. У оба случаја, заправо, реч је *конвенционалној мери*, која је прецизно утврђена: *гајба пива* → 20 флаша пива → (прототипично) 10 литара пива; и *бокс цигарета* → 10 паклица цигарета → (типично) 200 цигарета.

Исти објекат садржавања јавља се у ЕК у необичном споју *сандук цигарета*, са компонентом хиперболичности, чиме се наглашава да је реч о *количини (много) већој од уобичајене*, што важи и за синтагму *буре кафе* у истој реченици: уп. пр. Том приликом попили смо буре кафе и сагорели сандук цигарета (ЕК). Исто наглашавање количине употребом садржавача већих димензија него што би се очекивало запажа се у споју са лексемом *шампањац*, в. пр. У току првих двадесет четири часа прождрали су једно теле са јуком [...] и печеним бананама, и још попили један и по сандук шампањца (ЕК).³⁰⁵ Синтагме са садржавачем, заправо, у синтагмама овог типа не реализују партикуларизаторско, већ квантификаторско значење (в. претходно т. 2.1.3.2. у оквиру истог поглавља).

Сандук се иначе, као посебна врста направе за складиштење ствари, може користити као партикуларизатор-садржавач различитих предмета. У истој функцији јављају се и синонимне, обично покрајинске, лексеме; уп. следеће одреднице:

- *кашун* (покр.) 'дрвени сандук (обично већи); шкриња',³⁰⁶ пр. Нека ми пошље, опет од они његови један кашун икона (Поповић В., Вук 18, 233);
- *киштра* (варв. покр.) 'сандук, ковчег', пр. Донесоше и тешку киштру муниције (Барк. 1, 22); Наручиш 2 метра брашна, сточно, кукуруза, киштру пиве и дјечи боба (Инт.);
- *ковчег (I)* 'велики дрвени сандук (обично окован) са поклопцем у који се остављају одела, рубље, разне драгоцености и сл.; шкриња, сандук уопште', пр. Верујте ми и утешите се, јер мени то вреди више него читаве тоне злата и ковчези дијаманата (ЕК);
- *сандук (I)* 'направа од дрвета или метала четвртасог облика с поклопцем и бравом или катанцем за спремање ствари, шкриња, ковчег', пр. Деца су се навикла да мисле о деди као о неком легендарном бићу, који им је у писмима слао побожне стихове и за сваки Божић сандук поклона (ЕК); Онај сандук књига, на коме почива добрим делом мудерисов глас учена човека, још је неисцрпан и непрочитан (И. Андрић, ЕК).

Садржавачи овог типа пак – како се користе за складиштење (обично вреднијих) предмета а не за учесталије обухватање количине неке материје, која се према томе и одмерава (као нпр. *чаша воде* или *тањир пасуља*) – само се по изузетку употребљавају као партикуларизатори. О томе сведоче и наведени примери, у којима се значење конкретних синтагми може протумачити и као партикуларизаторско и као предметно (значење *садржавач + садржај*).

³⁰⁵ Лексема *сандук* користи се и иначе у партикуларизаторском значењу са именицама које означавају неку врсту пића, односно, метонимијски, боцу неке врсте пића: уп. У друго свануће, после много часова неспавања и пошто су уништили два прасета, једну грану банана и четири сандука шампањца (ЕК); Не потраја дуго а он нареди да му се донесе неколико сандука коњака у шупу (ЕК), итд.

³⁰⁶ Покрајинска лексема са блиским значењем *кашета* 'омањи сандук, шкриња; уп. касета (1а) и кашун' – потврђена је примером са именичком синтагмом у основном значењу: в. Кашете дувана жутога као хљеб ... путују на чамцу (Бон. Ј. 1, 99).

Невелик број лексема из наше грађе јавља се као садржатељ неке врсте предмета, при чему се и други, већ поменути, партикуларизатори-садржавачи могу (потенцијално) користити у спојевима са називима за предмете (нпр. *кутија играчака*, *џак књига*). Лексема *бокс* типично се користи као садржатељ једне врсте предмета – *цигарета*, означавајући тако садржај у виду тачно одређеног броја паклица цигарета. Партикуларизатор *сандук* може се, када контекст то дозволи, користити за садржавање различитих врста предмета (в. *сандук цигарета*, *сандук поклона*, *сандук књига*, *сандук златника*). Партикуларизаторска функција ове лексеме пак није уобичајена, што је условљено, у првом реду, основном наменом предмета који се њоме именује. У истој се функцији партикуларизатора-садржавача могу јавити и друге, обично покрајинске, синонимне лексеме.

2. Партикуларизатори-садржавачи са другачијим примарним значењем

Невелика група лексема које се, такође, могу јавити у функцији партикуларизатора садржавачког типа примарно не означава посуду или направу сличне врсте. Такве лексеме се могу поделити, како смо видели, у две лексичко-семантичке групе према примарном значењу. У том смислу, разликујемо лексеме са основним значењем: (а) дела тела (соматизам *шака*); и (б) превозног средства.

2.1. Функцију партикуларизатора-садржавача у српском језику реализује један соматизам – лексема *шака*. Ова лексема секундарно означава положај шаке са прстима повијеним ка унутрашњости, тако да се њоме нешто може захватити, држати или носити. Наведено значење основа је за метонимијски развој значења количине која у тако направљено удубљење може стати. Синонимно значење развија и покрајинска лексема *кривача*, као и једна застарела и регионално обележена лексема.

Поред њих, лексема *прегршт* реализује сродно значење. Међутим, денотат ове лексеме донекле се разликује од оног што је означено претходним трима лексемама утолико што је реч о удубљењу које чине обе шаке са повијеним прстима, а не једна шака. Партикуларизаторско значење ове лексеме односи се, као и код лексеме *шака*, на количину која стаје у тако формирано удубљење. Међутим, код ове је лексеме доминантно партикуларизаторско значење, за разлику од лексеме *шака*; уп. следеће одреднице:

- *шака* (2б) 'шака као мера [...] б. количина нечега што може стати у стиснуту шаку', пр. Дај ми једну шаку брашна (Вук, Рј., РМС). Заграби из кошаре шаку шљива (Бег. М., РМС);
- *грст* (а) (заст. покр.) 'унутрашњи део шаке, коритасто подешен или уопште; количина нечега која стане у једну шаку', пр. И скрвните ме код народа мојега за грст јечма (И., 623). Прима рака тело, | Пада земље грст (Кош. 5, 64);
грст (б) (заст. покр.) 'обе шаке спојене и коритасто подешене; количина нечега која стане у шако намештене шаке', пр. Усуо је двоје грсти брашна (Трешњево, Пеш.);
- *кривача* (3) (покр.) 'шака и прсти састављени тако да чине удубљење у облику шупље полулопте, прегршт; количина нечега која стане у тако састављене дланове', пр. Даде му пуне криваче брашна (Зоруновац, Цветк. М. 1);
- *прегршт* (2) 'количина чега колико може стати у тако састављене дланове и прсте', пр. Од трговца би [дјеца] доносила пуне прегршти љепљивих бомбона (Горан, РМС). Настоје да на лажан плач извуку коју прегршт брашна (Андрић, РМС);
прегр (покр.) 'в. прегршт', пр. Кад баци на оно трупље прегр црне земље, викне .. (Љуб., РМС).

Све лексеме потврђене су у споју са именицама које означавају некакву чврсту, првенствено растреситу материју (*шака брашна, прегршит брашна, грст земље*). Временски и регионално маркирана лексема *грст* реализује партикуларизаторско значење типа *шака* и оно типа *прегршит*,³⁰⁷ што сведочи о њиховој повезаности и (међусобној) блискости.

Код лексеме *шака* у говорној пракси уобичајени су и другачији спојеви. Поред наведене везе са именицом из домена воћа (уп. *шака шљива*), у ЕК се могу наћи и следеће потврде:

- Кад је испразнио шаку кукуруза, полео је да им стреса дувана и смејао се живини (М. Црњански, С2, АСК); Прва брига овако појапањеног Паспартуа била је да уђе у чајдиницу скромног изгледа где поручи остатак пилета и неколико шака пиринча (ЕК); Кад одабере одговарајуће дрво, домаћин се окрене истоку, три пута прекрсти, помене Бога, своју славу и сутрашњи празник, баца шаку жита на дрво (Политика, 6. 1. 2001, ЕК); У Самобору понеки сејач сеје овако: прекрсти се, и баца једну шаку семена иза себе (В. Чајкановић, АСК); Уколико сте слабог здравља три пута недељно поједите шаку лешника (Политикин магазин, 2001, ЕК); Потребно је: по килограм и по зеленог парадајза, мањих округлих паприка, краставчића, шаргарепе и карфиола [...] шака бибера у зрну (ЕК); У шали додајемо да није згорега скрцати шаку ораха и појести пред спавање (Политика, 21. 3. 2007, ЕК); Препоручљиво је јогурт и шаку бадема, ораха, лешника или неког другог коштуњичавог воћа појести средином дана (РТС, 16. 10. 2009, ЕК); итд.

Како се запажа, партикуларизатор *шака* користи се за садржавање чврсте материје која се уобичајено састоји из појединачних, зрнастих плодова ситнијих димензија. Слично томе – објекат садржавања може бити било шта што се реализује у виду сићушних предмета (често новац), в. пр.:

- Оставила их је да доврше бесмислено обнављање, затим је израчунала трошкове и [...] послала шаку златника (ЕК); Тада Жил, видећи да пролази драгоцену време, учини несмотреност да јој понуди шаку цекина, молећи је да му отвори капију (ЕК); Ћилети има новаца, не знам колико, али сам видела једну шаку талира (ЕК); Ставио летње гуме, из зимских извадио шаку каменчића (Инт.); итд.

Веома чест спој у ЕК, такође се именицом која означава одређену новчану јединицу, јесте *шака долара*. За разлику од претходних примера, ова синтагма има умерено значење – означава *малу вредност нечега*. Ово значење заснива се семантичкој компоненти *мала количина* или *количина мања од очекиване*, која стоји у вези са појмовном метафором МАЛО ЈЕ БЕЗВРЕДНО (в. нпр. Вељковић Станковић 2018: 117). Количина која стаје у шаку доживљава се као мала јер је реч о предметима чија је велика (или што већа) количина пожељна. Иако се ово значење не констатује у речницима, електронске потврде богато га потврђују. У истом се значењу, мада знатно ређе, јављају синтагме *шака девиза* и *шака евра*; в. пр.:

- Видите тај човек је рекао да ја његовог брата хоћу да продам за шаку долара (Политика, 2. 10. 2007, ЕК); Нећемо се продати за шаку долара и зарад неких личних интереса (Политика, 7. 4. 2001, ЕК); Неминовно је да такав развој догађаја у друштву покрене питање праведности и могућности да неки, не само богаташи, за шаку долара дођу до релативно вредних предузећа (ЕК); Питам их, овако јавно, зар није срамота што се на тај начин, за шаку девиза, одричу оних више од 200 хиљада расељених Срба (Политика, 22. 6. 2001, ЕК); Ми најталентованије клинце продајемо за шаку евра (Политика, 26. 8. 2009, ЕК); Не продајем идеале за шаку новчића (Инт.); итд.

³⁰⁷ Лексеме *грст* и *прегршит* ређе се користе у основном значењу које се односи на део тела, односно положај неког дела тела: уп. *грст (а)* 'унутрашњи део шаке, коритасто подешен или уопште; количина нечега која стане у једну шаку', пр. Ко је измерио воду грстима својима ...? (Дан. Ђ. 12, 545); и *прегршит (1)* 'заједно састављени дланови са савијеним прстима у облику шупље полулопте', пр. Капетан сједе на пањ и лицем зарони у прегршт (Мат., РМС).

С друге стране, синтагматски спојеви са истим централним чланом могу реализовати и супротно значење. Њега илуструје синтагма *шака лекова*, која се такође јавља међу чешћим спојевима са овом именицом у ЕК. Синтагма *шака лекова* користи се у значењу *велика количина* или *количина већа од очекиване, препоручене* и сл. Такво значење условљава значење именице у допуни, будући да је реч о ономе што се иначе користи у малим дозама. Као синонимна са именицом *лек* користи се и лексема *таблета*; в. пр.:

- Уз то је оболела од шећерне болести, а и срце јој је ослабило, гута шаку лекова дневно (ЕК); Наша саговорница наглашава да за борбу с високим притиском „шака лекова није довољна” (Политика, 16. 5. 2008, ЕК); Младић у Лос Анђелесу је написао опроштајно писмо и попио шаку таблета (Политика, 27. 6. 2009, ЕК).

Наведена, енантосемичка значења заснована на опозицији *мала количина – велика количина* – заправо су квантификаторска, али не и партикуларизаторска будући да се лексема *шака* у синтагмама датог типа не користи као садржавач.

2.2. Неколико лексема које примарно означавају некакво превозно средство (или, ређе, део превозног средства) развијају метонимијско, количинско значење онога што стаје у такво превозно средство или што се (на)товари на њега. Таква метонимијски индукована значења нису регуларна, те не можемо говорити о регуларној полисемији код лексема овог типа.

2.2.1. Типичан садржавач овог типа јесте *вагон*, који се заправо користи у синтагмама са значењем *конвенционалне мере* (будући да је реч о (приближно) одређеној количини која стаје у њега). Ова лексема примарно означава део железничке композиције који се користи за превоз људи или различите робе (терета). Када је реч о превозу робе и прехранбених производа, ово се возило одликује празним, унутрашњим простором (затвореним, наткривеним или отвореним, откривеним), налик на посуду великих димензија; уп.:

- *вагон* (2) ’количина робе која може стати у један теретни вагон (обично 10.000 кг)’, пр. Спремио сам и посљедњи вагон шљива у Мацарску (Магл. 1, 132). Од тога новца даде каткада народу, који га бира, који вагон кукуруза (Нам. 2, 71); Шта сте урадили са два вагона брашна које смо вам дали за раднике? (ЕК); За фабрикацију једне такве кугле морало би се употребити 66 милиона вагона угља (М. Миланковић, АСК); Ми вама дамо вагон кукуруза, а ви нама само вагон злата (ЕК); итд.

2.2.2. Садржавачко значење забележено је у речницима код неколико лексема са основним значењем превозног средства, те поткрепљено одговарајућим примерима, в. пр.:

- *араба* (1) ’обична теретна кола, најчешће са воловском запрегом; таква кола као мера за количину’,³⁰⁸ пр. Иде ми, вели, једна араба женскиња усусрет (Сарајл. 1, 146);
- *воз* (2б) ’количина нечега натовареног на кола или саонице; уп. воза (2)’,³⁰⁹ пр. Товар на колима или на саонама, н. п. воз дрва, сијена (Вук, Рј.). Послије учитеља дошао ... један момак с молбом, да добије воз дрва из шуме (Ђал. 1, 21). Тома Калинић наумио, да одвезе још два три воза дасака и треница у Сењ и онда да прекине киријашење (Будисављевић М., БК 1899, 1091). Колико возова сијена треба једна крава преко зиме? (Напр. 1901, 290); *воза* (2) ’в. воз (2б)’, пр. То је учињено свакако зато, да би се прописана „воза” дрва могла повићи (Влај. 4, 58); *вошчић* ’дем. од воз’, пр. Имао сам три вошчића बारे [сена] (Лика, Мед. 1, 1608). Доћерао сам вошчић дрва (Дубица, Хрваћ.);

³⁰⁸ Ова би лексема морала бити оквалификована на одговарајући начин. У РСАНУ и РМС бележи се само квалификатор *тур.*, којим се упућује на њено порекло, док се ова лексема, због своје временске и просторне маркираности, није нашла на списку одредница у РСЈ.

³⁰⁹ Количинско значење засновано је на значењу *воз* (2а) ’теретна кола, обично за превоз кабастих предмета’.

возић 'дем. од воз', пр. Мрзовољастоме . . . сељаку, још је довео на трг мали, мршави возић . . . дрва, прилазила „господа” (Јаковљевић Н., Виј. 3, 138);

возичак 'дем. и хип. од воз (понекад презриво)', пр. Врати се газда с некаквим тужним возичком прокисла сена (Кол. 1, 173);

- *двоколица (1в)* (покр.) 'количина нечега (сена, сламе и сл.) која може да стане на таква кола';
- *дрек (1б)* (покр.) 'товар, количина која стане у таква кола',³¹⁰ пр. У време кад људи нису имали доста цакова, а требало им је рану куда возити, бацали су велику дебелу поњаву на кола, па су њоме четири стране застрли и дрвеним шиљцима притврдили, те тако рану унутра сипали; тај товар звао се: један дрек ране (Бачка, Радон. Н.);
- *кола (2)* 'количина нечега (сена, дрва и др.) која може да стане у једна кола (1а)', пр. Башкнезу у конак давала је свака пореска глава на годину . . . по једна кола сијена и по једна дрва (Вук, Рј., предговор, XI). Од прилике два човека могу за дан [при крчењу земље] навадити једна средња кола пањева (Теж. 1875, 107). У јесен би куповао по кола бундева (Срем. 14, 110);
- *колица (2а)* 'направа са једним, два, три или четири точка, за превоз разног материјала или људи; мање, помоћно возило', пр. Другог дана ископала је [бригада Иве Дивковића] 88 колица [угља] (Пол. 1949, 13272/1); На свака 4 стуба иде 1 цак цемента и 8 колица песка (Инт.).

Објекат садржавања, када је у питању ова лексичка подгрупа, јесте углавном *слама, сено, дрва, угаљ* или други, кабасти предмети која се на тај начин транспортују. Наведено има и лингвокултуролошки значај – сведочи о томе, посебно када је реч о садржавачима који се активно користе у партикуларизаторском значењу, шта је то што човек преноси или превози у великој (или већој) количини и у које сврхе. За разлику од хране коју конзумира свакодневно и која се одређује посудама мањих димензија (в. нпр. *шољица кафе, чаша воде, тањир супе*), издвајање велике количине неке материје у вези је са његовим вантелесним, спољним активностима.

Блиског је значења и именица *приколица*, која денотира справу с плићим удубљењем. Ова лексема, примарно означавајући 'кола без сопствене моторне снаге која се прикаче за кола с моторном снагом: мотоцикл с приколицом', секундарно развија партикуларизаторско значење садржавачког типа, које се пак у речницима не бележи. Објекат садржавања уобичајено је *слама, сено* или *трава* – што је у складу са наменом онога што денотира ова именица; уп. пр. из ЕК:

- Чланови „Банатског форума” истоварили су у Панчеву испред улаза у зграду [...] пуну тракторску приколицу сламе од ражи (Политика, 11. 7. 2001, ЕК); Ја сам скоро набавио три пуне приколице сламе за компост (Инт.);
- Из тврђаве је до сада изнето више од стотину тракторских приколица покошене траве (Политика, 16. 8. 2007, ЕК);
- Ова приколица сена кошта нас око 150е (Инт.).

2.2.3. Поред наведених, још две лексеме из исте лексичко-семантике групе користе се у синтагмама сличне форме, али са једном битном разликом – ове се лексеме јављају чешће са (обавезним) детерминатором:

- *барка (1)* 'већи чамац; омања лађа, лађица; уп. баркун1, батура2 (2)', пр. Шикала се барка | Пут светога Марка, | Пуна барка шенице | И попове ђечице (НП Вук 1, 194);
- *брод (1)* 'веће пловно средство коритаста облика за превоз људи и терета или за какву другу службу; уп. галија, ђемија, лађа', пр. Италијанске организације за помоћ и солидарност

³¹⁰ Именица *дрек* примарно реализује следеће значење: 'застирка на колима (поњава, ћебе, чаршав и сл.) ради преношења неког рода (жита, шљива и сл.); кола тако застрта'.

планирају да упуте у Југославију брод пун лекова, како би се разбила блокада (Политика, 25. 8. 2000, ЕК); Берлускони је недавно био критикован што је вратио брод пун емиграната из Либије (РТС, 14. 5. 2009, ЕК); АЛИ И: Дунав [је] доносио бродове робе купљене од украдених српских пада у недефинисане магацине (Инт.).

Лексема *камион* се, иако је у речнику потврђена примером са детерминатором *крцат*, сасвим уобичајено употребљава без детерминатора у синтагмама са партикуларизаторском функцијом. У садржавачком се значењу може употребљавати и лексема *шлепер*. Објекат садржавања у оба случаја углавном је некаква растериста материја; уп. примере из ЕК:

- *камион* 'моторно возило за превоз већег терета, теретни аутомобил', пр. Попоео се на један камион крцат војницима (Бег. М. 9, 28); АЛИ: Након тога одлучено је да се овим људима поклоне још два камиона хлеба (Политика, 7. 10. 2000, ЕК); Могли су као људи и власти бар да нам пошаљу камион брашна (Политика, 6. 2. 2001, ЕК); Истоварили су у авлију два камиона шљунка (Политика, 11. 1. 2008, ЕК); У првој тури однето је неколико десетина камиона шута и осталог отпада (Политика, 10. 9. 2007, ЕК); Овако се одавде одвезе на десетине камиона песка које нико не контролише (Политика, 22. 8. 2008, ЕК);
- *шлепер (2)* 'камион с приколицом, тегљач', АЛИ: Није небитно рећи да се то дешавало када су шлепери жита и брашна, али и друге робе, стизали до албанске границе (Политика, 25. 1. 2000, ЕК); итд.

У наведеним примерима без детерминатора ове се лексеме јављају у спојевима са именицама које означавају некакву материју и типично су употребљене у функцији партикуларизатора. Са детерминатором *пун* (те блискозначним лексемама, нпр. *крцат*), ове именице чешће се везују за лексеме са значењем људи или предмета. Значење таквих синтагми ближе је предметном него количинском, партикуларизаторском (о томе в. наредну тачку).

2.2.4. Док се, како смо видели, партикуларизаторима чије се значење заснива на значењу возила уобичајено означава садржавање неке чврсте материје,³¹¹ објекат садржавања у неким случајевима може бити и течна материје. Тип материје првенствено је одређен примарном наменом возила о којем је реч. Наиме, лексема *цистерна*, именујући 'возило са великим коморама за превоз воде, течног горива и сл.: ~ за бензин, ~ за нафту'. Њено се партикуларизаторско значење пак не бележи у речницима, али оно је познато из говорне праксе; уп.:

- Речено је да су Војска Србије и јединице полиције понудиле да цистернама воде помогну снабдевање најугроженијег, дечијег одељења болнице у Чачку (РТС, 22. 8. 2008, ЕК); Међутим, уместо нафте, школе су добиле пуне цистерне воде (Политика, 13. 1. 2001, ЕК); Дошао сам да уплатим цистерну воде, коју довози из Бањалуке Цивилна заштита (Политика, 18. 2. 2008, ЕК); Из те вароши „Комуналац“ дневно довози једну цистерну воде у Лучане и једну у Гучу (Политика, 8. 8. 2000, ЕК); итд.

³¹¹ Поред лексема са примарним значењем возила које секундарно развијају и садржавачко партикуларизаторско значење, такав се развој значења бележи и код једне лексеме друкчије примарне семантике: уп. *мешалица (а)* 'машина у којој се мешањем прави, производи нешто'. Њено се партикуларизаторско значење не констатује, али примере такве употребе, познате из говорне праксе, налазимо на интернету: в. Сасули су данас у њу [рупу] две мешалице бетона, али и даље се продубљује (Инт.).

3. Мерна значења партикуларизатора-садржавача

3.1. Како смо раније поменули, синтагме са садржавачима могу реализовати значење *конвенционалне мере* (в. т. 2.1.3.2). То значење најпре реализују лексеме са значењем посуда мањих димензија, које се активно користе у свакодневном животу, како за конзумирање хране тако и за одмеравање намирница потребних у припреми различитих јела (уп. *кашичица меда, чаша воде, шоља млека : кашичица соли, чаша уља, шоља брашна*). Реч је о посудама које захватају донекле одређену количину намирница и из чијег се количинског значења затим развија и мерно значење (в. т. III, 3.2.1).

3.2. Многа старија или покрајинска мерна значења бележе се код лексема које у основним значењима именују посуде у којима су се држале намирнице, и према којима су се (мање или више прецизно) одмеравале. Иако се може претпоставити да су мерна значења лексема-садржавача базирана на количинским – дакле, партикуларизаторским – значењима тих лексема, речници српског језика такав развој готово да не потврђују (в. т. III, 3.2.1). Мерна значења која путем ланчане метонимије, преко количинског значења, воде порекло од назива за посуде или сличне направе – речници бележе код већег броја маркираних лексема; уп.:

- *барило* (2) (покр.) 'мера за запремину разне величине; уп. барел', пр. Колико је Дунаво, има у њему сто барила поде (Вук, Рј.);
барел (трг.) 'в. барило (2)', пр. Светска производња нафте износила [је 1870 г.] 5,800.000 барела (барел износи 159 литара) (Кић. 1, 146);
- *боца* (2) (заст.) 'мера за запремину', пр. Па му шаље на пешкеш Ђогина, | ... Којега је скоро набавила, | Од Турака, за боцу дуката' (НП, ВУ, 59). То памте сви постарији људи ... када је било ... виједро вина (30 кг.) и *боца* (3 кг.) ракије за фиорин (ЦГ, Јовић. 3, 463);
- *ведро* (2) 'мера за течности (запремину), разне величине према крају где се употребљава', пр. До мало опет каза старији Грк, да има три дубраве маслина, које дају ... сто виједара уља (Љуб. 3, 86);
- *десетак* 'суд (буре, бачва и др.) у који може стати десет запреминских или тежинских јединица какве течности или чега другог; мера од толико јединица';
- *жбан* (б) 'такав суд као мера за течност', пр. Мјере за текућине: спуд, чабар, жбан (Строх., ЗНЖ 24, 298);
- *жмуљ* (б) (покр.) 'мера за течност која одговара запремини чаше', пр. Мјере за текућине: спуд ... букал и жмуљ (Строх., ЗНЖ 24, 298);
- *ица* (б) (варв. покр.) 'мера за течност', пр. Моји су стари држали у кући само старо карловачко вино ... и добијали дукат за две оке, за дуплу ицу, десетогодишњег црњака (Петр. В. 10, 317);
- *кабао* (1б) 'таква посуда као мера за течне и зрнасте материје', пр. Непосредан порез на кућу баштине ... износио је један кабао жита или једну перперу (Радон. Ј. 4, 51);
кабал (покр.) 'в. кабао¹', пр. Шибенској опћини подијелио гратификацију од 2000 кабли соли на годину, коју је сол распродавала по 24 солида кабал, док је иначе цијена каблу соли била 40 (Перић Ј., ЗНЖ 30/II, 34);
- *карлица* (1з) (покр.) 'житна мера различите величине', пр. Пошто је у вас карлица коломбоћа (Ел. Г. 3);
- *кутао* (1д) (заст. покр.) 'мера за течност (за вино, млеко, уље и сл.), различите величине у појединим покрајинама', пр. Мјера [за млеко] су саплак, кутао и чаша. У један саплак иду четири кутла, а у један кутао четири чаше (Дед. Ј. 2, 759);
- *маштел* (2) (покр.) 'мера за вино (око 50 литара)';
- *млин* (2) (покр.) 'количина житног зрневља која може да стане у млински кош', пр. У млин се ставља 300 килограма зрња и то [у Боки] зову "један млин" (Дробњ., ГЛЕМ 1936, 85);

- *ока (в)* 'количина течности која стане у такав суд, односно која запрема ту мерну јединицу'³¹²;
- *шестак (5)* 'суд (бачва, буре и сл.) у који стаје шест запреминских или тежинских јединица течности, жита и др.; мера од толико јединица'.

Мерна значења ових лексема речници издвајају углавном као посебна значења у односу на њихово примарно значење, када означавају различите врсте посуда. Ретки су случајеви када се ова значења наводе иза тачке и зареза, након значења посуде – што је уобичајен поступак за бележење метонимијског, количинског значења ових лексема, у којима реализују партикуларизаторску функцију (в. Гортан–Премк 2004: 78). Наведени партикуларизатори са садржавачким мерним значењем *десетак* и *шестак* занимљиви су јер је и сам назив за суд, за разлику од других лексема у низу, настао од значења мере (о њиховој творби в. т. III, 4.1).

3.3. Одређен број лексема пак бележи се у речницима са основним значењем мере, иза којег следи њихово значење посуде или сличне направе. Ова два значења често су наведена у оквиру дводелене дефиниције, где се примат даје мерном значењу. Међутим, и код већине ових лексема може се претпоставити да је изворније значење оно што се односи на посуду или сличну направу, а да се на њему базира и значење количине и значење мере неке материје која ту посуду запрема; уп.:

- *багаш* (заст.) 'запреминска мера, различна према појединим покрајинама; суд који мери један багаш; уп. букила, варивач',³¹³ пр. По величини је багаш различит: зетски од 15 кг, барски од 20 до 22,5 кг, дубровачки или цавтатски округло 7 л. Багаш маслина у Црногорском приморју рачунат је 18 кг, а багаш рибе око Скадарског језера 20 кг (Влај. 1); *багашиић* 'дем. од багаш; запреминска мера од 1,5 кг; суд који толико мери';
- *осмак (2а)* 'мера за запремину (обично за жито или вино) која износи осам мерних јединица или осми део основне мерне јединице; суд који мери ту запремину', пр. Даваћемо шест осмака жита, храну и опанке (Крст. А. 2, 95);
- *ваган (1)* 'житна мера која може да представља различиту тежину; уп. меров', пр. А ако не би било новаца, дао би ти ... потврду ... да си ... предао толико и толико мјерова (вагана) кукурузе (Радић А., Дом 1900, 218); уп. и *ваган (2)* 'суд [...] за јело; исп. здела, чанак, чинија'; *ваганица (1)* (покр.) 'мера за жито (пола вагана)';
- *мертик* (заст. и покр.) (*1а*) 'одређена мера, количина вина која се давала калуђерима у манастирима', пр. Мертик – део вина који припада једном монаху (Грч.-Мил. 1, 451); *мертик (1б)* 'уопште утврђена мера хране, пића, новца и др. која се некоме даје или је овај узима у одређено време, следовање'; уп. и *мертик (1в)* 'посуда или што друго што служи као мера, мерица за вино, жито и сл.';
- *мертук (а)* (заст. и покр.) 'в. мертик (1)', пр. Попио сам ја свој мертук (Лика и Срем, Арс.);
- *меч* 'стара мера за жито (пола вреће); врећа допола напуњена житом; мања врећа, цакчић', пр. Еси ли узо жита? ... Есам едан меч (Лика, Богдановић Ј., РЈА). Баш [ју је] мама у хамбар подизала, да у меч жита, јел јечма награби (БШН 1870, 116);
- *олма (1)* (покр.) 'стара мера за течност (вино); суд за вино', пр. Нек и мени олму вина даде ... | Стјепан носи пуну олму вина (НП Петран. Б. 2, 645);
- *олба (а)* (покр.) 'стара мера за течност (ређе за сипке, зрнасте материје), обично нешто мања од литра', пр. Две олбе јечма са соли смешати у води у ту воду метути ноге (Мишков., СА 1875, 216); уп. и *олба (б)* 'суд, боца запремине обично нешто мање од литра, различитог облика и изгледа';

³¹² Исто значење реализују и истокоренске лексеме *оканик (а)* 'в. ока (б, в)', пр. Тако по неки поручи му и по читав оканик ракије (Дач. Ж. 1, 6); *окарица* (покр.) 'в. ока (б, в); уп. оканик (а) и оканица (а)', пр. Што би длан о длан, њих двојица смазаше ону окарицу лозоваче из Ковачиновог подрума у Мостару (Невесинје, Радул. Ј. 5).

³¹³ Истог је значење и покрајинизам *бучук* 'в. багаш', пр. У забуни уместо да потражи шиник (бучук) дуката, а он му потражи главу као шиник (Грб. С. 1, 23), као и варијанта *бучуг* (покр.) 'в. багаш', пр. Прозебао сам зар, па ми глава већа од бучуга (Радић Д. 5, 175).

- *пинта (1a)* 'стара мера за течност различите запремине (обично од 0,47 литара до 3 литре); стаклена посуда те запремине', пр. Ја вам се кунем светим Сивоњом, да би он целу овчју плећку смазао у два залогаја, а две пинте вина у један гутљај! (Вин. 6, 283); *пинта (1б)* 'стара запреминска мера за жито и др. зрнасту храну (око два до три литра)', пр. Његова просјечна најамнина, изражена у пинтама пшенице, износила је од 1770. до 1771. г. 90 пинта (П–Ч 1, 602).

Мерно значење већине наведених лексема, можемо закључити, пореклом је од значења количине која стаје у посуду или сличну нараву која се том лексемом примарно именује (в. т. III, 3.2.1).³¹⁴ Код ових партикуларизатора-садржавача, дакле, до изражаја долази још једна семантичка могућност изражавања количинског значења, и то путем прикључивања семе која се односи на њен мерни карактер. Ово је значење корак даље од типичног количинског значења садржавачких лексема, а корак ближе уобичајеним мерним значењима, чији су прототипични представници јединице прецизне мере (в. т. 2.1.1. у оквиру истог поглавља).

3.4. Када је реч о објекту партикуларизовања и мерења, то је типично течна или зрнаста материја. Као код мерних партикуларизатора непрецизне мере, који се такође углавном односе на застареле мерне јединице, и овим се лексемама најчешће означава старинска мера за жито – уп. *ваган*, *ваганица*, *кабао*, *мерица*, *меч*, *млин*, *пинта* (в. т. 2.1.2.2. у оквиру истог поглавља). Обилје таквих лексема у овој групи партикуларизаторске лексике још једном сведочи о присуству одређених културолошких информација у семантичком садржају лексеме *жито* (више о томе в. т. III, 2.1.1.6).

2.1.3.5. Партикуларизатори-садржавачи са (обавезним) детерминатором

2.1.3.5.1. Обавезни детерминатори у српском језику описани су у раду М. Ивић (2008б: 245–254), где се одређују као „језички облици који се из дате конструкције с управном речју X не могу избацити без релевантних последица на информативном плану” (*ibid.*: 178). Као илустративни примери таквог односа наводе се синтагме *девојка црних очију* : **девојка очију* или *вратио се прошлог петка* : **вратио се петка* (*ibid.*: 181). Како се из примера запажа, реч је првенствено о обавезној детерминацији квалификативног типа, док је предмет нашег интересовања обавезна детерминација у вези са квантификатором *пун* који се јавља у позицији испред или након садржавачке лексеме у синтагми са партитивном допуном (уп. и Драгићевић 2000: 441–443).

2.1.3.5.2. Говорећи о обавезној детерминацији квантификативног типа, ауторка Р. Драгићевић (*ibid.*) наводи да и имплицитна и регуларна партикуларизација заправо подлежу имплицитној детерминацији помоћу неизреченог, али подразумеваног придева *пун*. Тако, на пример, реченице *Појео је тањир супе* или *Појео је супу* имплицирају *Појео је пун тањир супе* – што је и услов за реализовање метонимијске формуле ПОСУДА/НАПРАВА → КОЛИЧИНА КОЈА СТАЈЕ У ТУ ПОСУДУ/НАПРАВУ. Ово се посебно односи на поменуто значење *конвенционалне мере* које могу реализовати синтагме са садржавачем, где садржавач мора бити испуњен материјом

³¹⁴ Код неких лексема пак значење мере може бити примарно, а значење посуде секундарно, као код: *квартуч* 'мера за течност (запремине око четврт литра); посуда исте запремине; уп. *кварточ*', пр. [Миша] отиде да наточи квартуч вина (Мат. 9, 86); или *мерица (2a)* 'старинска запреминска мера за жито, зрнасту храну, брашно и сл.; мања посуда за мерење таквих материја', пр. Сваки [би] час одвукао на кола теле или мјерицу каквога жита (Бен. 5, 110); *мерица (2б)* 'старинска мера за течност (обично за вино, ракију и сл.), мања посуда у коју стане та количина', пр. Није га нитко опазио ни у туђим улицама ... ни на мјерици вина у крчми (Драж. 1, 63). Речници белже и покрајинску варијанту потоње лексеме: уп. *мерница (1)* (покр.) 'в. *мерица (2a)*', пр. Позајмио ми две мернице пченице (Миј. С. 7, 161).

означеном именицом у допуни (нпр. у реченици *Сипајте две шоље брашна у смесу* подразумева се да је реч о количини брашна која до врха испуњава наведене посуде које служе као мера).

Наведено становиште потврђују и други примери из наше грађе, који илуструју други тип партикуларизаторског значења синтагме са садржавачем; уп.:

- Пошто невеста ступа у младожењину кућу, излије котао воде пред кућним вратима, да би јој послови ишли за руком лако и брзо (Инт.) = Пошто невеста ступа у младожењину кућу, излије котао пун воде пред кућним вратима;
- Једном у неђељу маћеха ... проспе по кући пуну копању проса (НПр Вук, 160) = Једном у неђељу маћеха проспе по кући копању проса; итд.

2.1.3.5.3. Регуларна, експлицитна партикуларизација, дакле, била би онај тип партикуларизације у којој није обавезно експлицирање детерминатора *пун*, јер је садржан у семантици синтагме са партикуларизаторским значењем. Тај детерминатор пак може бити изречен, како смо показали претходно наведеним примерима. Његовим експлицирањем, односно додатним наглашавањем да је радњом захваћена читава количина материје која стаје у дату посуду/направу – постиже се заправо нека врста интензификације количинског значења синтагме са партикуларизатором; поред наведених, уп. и следеће примере:

- *батура (1)* 'в. батара² (1)',³¹⁵ пр. Набрала сам пуну батуру пасуља (Срем, Прер. Д., ЛМС 184, 83);
батарица 'дем. од батара²', пр. После јела преостаде пуна батарица мрва (НПр, ЦГл 1901, 24/4);
- *леса (1ћ)* 'корпа, кошара уопште', пр. Донео сам сламе пунпунците лесе ... | Ја ћу бити пет'о а кокица мати (Шапч. 10, 62);
- *плетенка (2)* 'корпа, котарица', пр. Мајсторица га послуша, узме плетенку и оне паре, оде па купи пуну плетенку срце (Новаковић В., БВ 1887, 92).

Примери типа *Попио је две чаше вина* пак донекле се разликују од наведених. Наиме, када је реч о значењима *конкретне количине* или *ад хок мере* анализираних садржавачких лексема, прототипично говоримо о количини која би запремала дату посуду до краја (уп. *чаша воде, шоља млека*). Дакле, реч је прототипично о степену испуњености до врха, односно *скоро* до врха (будући да се подразумева који милиметар/центиметар ниже од горњег обода посуде). Уколико бисмо пак говорили о испуњености до самог краја, која није прототипична, то бисмо морали изразити посебним језичким средствима: уп. нпр. *Чинија је вршком била пуна грозђа* (Бачка, Макс. Ј. 1); *Наточи разом пуну чашу* (Шапч., РМС); итд.

Међутим, у примерима *чаша вина, чаша вискија* или *чаша коњака* – говорићемо о *конвенционалном степену испуњености*, а не о прототипичном степену испуњености до врха. У наведеним се случајевима, када су синтагме употребљене у количинском значењу, њима именује количина која се типично, у складу са навикама, дозира у датим посудима. Ако пак желимо нагласити да је посуда која садржи такву течност испуњена до краја, морамо употребити детерминатор *пун*, који у таквим примерима указује на неконвенционалну количину пића (већу од уобичајене) у датој посуди: уп. *Попио сам пуну чашу вискија*.

Овакво одступање од типичног степена испуњености, који одговара читавој посуди која дату материју запрема, условљен је типом објекта садржавања. Како видимо, о конвенционалном степену испуњености говорићемо када је реч о течности посебне врсте – о алкохолном пићу. Уколико је реч о другој материји, податак да се мисли на количину мању од

³¹⁵ Основно значење лексеме *батара* се у РСАНУ дефинише као 'већа корпа од прућа; вар. батарка, батурса² (1)'.

прототипичне мора бити посебно наглашен – уп. нпр. *Нисам била много жедна, попила сам само пола чаше воде*.

С друге стране, детерминатор *пун* не мора нужно указивати на партикуларизаторско значење синтагме са садржавачем. Постоји могућност да детерминатор *пун* буде употребљен уз садржавачку лексему у предметном значењу – значењу посуде. Придев *пун* би у том случају носио информацију да је посуда коју именује лексема уз коју стоји *испуњена, напуњена до врха* материјом означеном именица у генитивној допуни. У том случају говоримо, дакле, о два ентитета – о датој посуди и о материји која се у њој налази и којом је до врха испуњена. Синтагма обавештава о значењу *садржавач + садржај*, при чему се, као и у претходној групи примера, детерминатор *пун* може изоставити без промене значење; уп. следеће пр.:

- *брема* (покр.) 'врста дрвеног суда за течности начињеног од дужица; уп. бреница (1), брена, буклија', пр. Сећам се да су каравани коња натовареним бремама пуним слане воде (Политика, 27. 1. 2009, ЕК);
- *важ* (1а) (покр.) 'земљани суд за пиће', пр. Она носаше важ пун киселог млијека (ЦГ, Радом.);
- *ведричица* 'дем. од ведрица', пр. Врати [се] ... носећи сам сребрну ведричицу пуну искомаданог леда (Јанк. Мил. 2, 20);
- *заструга* 'в. заструг', пр. У среди [софре] ... помастан сир ... па пуна заструга беложутога липовца, меда (Шапч. 7, 51)
заструк (покр.) 'в. заструг', пр. У подруму ... била су два три заструка пуна здравих цванцика (Мил. М. Ђ. 30, 51);
- *калеж* (1б) 'уопште овећа скупочена чаша, пехар, купа', пр. У руци му препун калеж | Слатка пића што опија (Вој. сп., 7);
- *котар* (4а) (покр.) 'кош, кошара, дубља кошарица, сепет', пр. Помоли се оздо иза брдашца један младић, носећи на плећима котар пун сомуна (Брзак Д., Јавор 1875, 167);
- *котарица* (1а) 'направа исплетена од прућа, трске и сл. материјала, обично овалног облика и мањих димензија, која служи за преношење или држање разних ствари (најчешће воћа, поврћа, хлеба и др.), мања корпа, корпица, кошарица', пр. Стари подворник наиђе, носећи на руци котарицу пуну поврћа (Ћос. Б. 3, 20);
- *кошар* (1) 'в. кош (1, 2а, 6, 7 и 13)', пр. Буди те шкрипање кола и вика деце, која скачу од тебе и трче пред кола, на којима је кошар пун кукуруза (Ранк. С. 5, 15);
- *наруквица* (4) (етн.) 'торба, врећица и др. са житом која се носи на руци за време Божића', пр. Кад се цела породица скупи око огњишта, улази домаћин у кућу, носећи у једној руци гранчицу од раста (дуба) на којој мора бити шуме (лишћа) суве, а у другој наруквицу пуну жита од три врсте пшенице, јечма и кукуруза (ЦГл 1898, 5/4);
- *срченце* 'дем. од срче', пр. Носи срченце пуно црна вина (Шапч., РМС);
- *цунет* (тал. покр.) 'флаша, боца с тесним грлом; узак грлић боце', пр. Узме кнез цунет пун ракије (Љуб., РМС).

Наведене се синтагме могу, без промене значења, преформулисати на следећи начин: *важ пун киселог млијека = важ (који је) испуњен киселим млијеком; ведричица пуна искомаданог леда = ведричица (која је) испуњена искомаданим ледом*, итд.

Додаћемо још нешто. У овим је синтагмама носилац информације да је посуда *испуњена до краја* управо употреба беспредлошког генитива. Синонимна конструкција са ППК *с + инструментал* носила би друкчију информацију; упоредићемо следеће реченице:

- На столу су остале две чаше вина.
- На столу су остале две чаше с вином.

Док би прва реченица имплицирала да на столу и даље стоје две посуде испуњене вином (до одређеног, конвенционално условљеног, степена), друга реченица информише о томе да је реч о два посудима које нису празне, али немамо податак о томе да су испуњене (в. и Парти–Боршчев 2012: 162). Разлика међу наведеним конструкцијама, заправо, заснива се на опозицији *испуњен (нечим) : садржи (нешто)*.

2.1.3.5.4. Иако позиција детерминатора *пун* није везана, на основу анализе примера примећује се извесна тенденција. Када је реч о количинском, партикуларизаторском значењу синтагме, детерминатор *пун* чешће се налази испред партикуларизатора (в. нпр. *пуна батурса пасуља*), док када је реч о основном значењу синтагме, детерминатор *пун* долази иза садржавачку лексеме (в. другу групу примера, нпр. *котарица пуна поврћа*).

У оба наведена значења детерминатор *пун*, како илуструју наведени примери, не утиче на то о којем је значењу синтагме са садржавачем реч – он је, заправо, факултативан члан који у датом контексту доприноси првенствено наглашавању количине. Функција детерминатора *пун* у таквим синтагмама може се одредити, дакле, као *интензификаторска*, која се додатно појачава употребом истокоренских придева са већим степеном експресивности (в. нпр. *сламе пунпунците лесе код леса (1ћ)*). С обзиром на то, поставићемо питање у којим је случајевима детерминатор *пун* обавезан, односно који то примери (уколико их има) илуструју партикуларизацију са обавезним детерминатором.

2.1.3.5.5. Експлицирање детерминатора *пун* не мора утицати на значење садржавачке лексеме ни у случају имплицитне партикуларизације; уп.:

- *кутао (1б)* 'дрвени суд за мужу, музлица, крављача, каблић', пр. Помузли чобани стоку козју и овчју, пак донијели игуману пун кутао у ћелију, да смиче скоруп (Љуб. 3, 8).

Код наведене именице – будући да означава посуду која је намењена једној врсти материје, те је, у вези са тим, већи и степен инкапсулације – отвара се могућност самосталне употребе ове лексеме, која имплицира и одређену материју. Експлицирањем детерминатора *пун* и у овом случају, као и код набројаних потврда за регуларну партикуларизацију, постиже се интензификација (више о имплицитној партикуларизацији в. т. III, 2.1.2). Међутим, обавезна употреба детерминатора *пун* ипак се везује првенствено за случајеве имплицитне партикуларизације – погледаћемо и које.

2.1.3.5.6. На примеру синтагме *пепељара пуна опушака* Р. Драгићевић (2000: 441–442)³¹⁶ запажа да се обавезно експлицирање детерминатора везује за оне ситуације када је дата посуда уобичајена за одређену материју – нпр. опушци се одлажу једино у пепељару (праву или импровизовану). Из тог разлога, синтагма *пепељара опушака* била би недовољно информативна у односу на примере регуларне партикуларизације, у којима је овај детерминатор факултативан (нпр. *тањир супе, чаша воде*). Ауторка запажа да се код случајева овакве везе – када се дата посуда везује за тачно одређену материју – отвара могућност имплицитне партикуларизације, која се реализује изостављањем партиципалне допуне, али обавезним задржавањем детерминатора: уп. *Попушио је пуну пепељару*.³¹⁷ Варијанта без детерминатора сасвим је неубичајена: **Попушио је пепељару*.

Ово је партикуларизаторско значење специфично по још нечему. Наиме, у случају партикуларизаторског значења синтагме *пепељара пуна опушака* (= *пуна пепељара*) развој значење не тече као код, на пример, *чаша воде* (= *пуна чаша*). Иако су примери такве употребе

³¹⁶ Занимљиви су и примери са лексемом *библиотека*, које Р. Драгићевић (2000: 442) разматра у вези са наведеним: в. пр. *Тај је прочитао библиотеку*. Треба напоменути да у поменутом примеру лексема *библиотека* не остварује значење *количине књига која стаје у библиотеку*, већ само значи *много књига*. У том смислу, можемо говорити о квантификаторском, али не и о партикуларизаторском значењу.

³¹⁷ Ауторка напомиње да је дати пример преузет из жаргона пушача (Драгићевић 2000: 442).

наизглед истоветни (уп. *Попушио је пуну пепељару : Пролио је пуну чашу*), они се подоста разликују. У првом случају не можемо синтагму *пуна пепељара* заменити формом са изреченом допуном (**Попушио је пуну пепељару опушака*), док у другом можемо (*Пролио је пуну чашу воде / чашу пуну воде*). Разлог за то лежи у чињеници што се разликују метонимијске формуле које доводе до количинског значења. Док је у синтагми *чаша воде* у питању поменути метонимијска формула ПОСУДА → КОЛИЧИНА МАТЕРИЈЕ КОЈА СТАЈЕ У ТУ ПОСУДУ, у случају садржавача *пепељара*, поред наведене главне метонимијске формуле, реализује се још један метонимијски трансфер значења према својеврсној формули ОСТАЦИ → ОНО ОД ЧЕГА СЕ ДОБИЈАЈУ ТИ ОСТАЦИ. Међутим, ако бисмо рекли *Просуо је по столу пуну пепељару опушака*, партикуларизаторско значење би се реализовало само дејством прве метонимије (као у *Просуо је по столу пуну чашу воде*).

Погледаћемо још неке потврде. Реч је, дакле, такође о примерима који илуструју имплицитну партикуларизацију, и то оне случајеве када се нека посуда користи као садржавач одређене материје; уп.:

- Колико кашичица за пун чајник? (Инт.);
- Ја могу пуну цезву попити ал опет се спава (Инт.);
- Ама немој точити пун филџан него само половину (Инт.); Да не просипам безвезе по пун филџан (Инт.);
- Као главни кривац излази једна особа која је попушила 2–3 цигарете више од нас, тако да испада да је попушила сама целу кутију (Инт.);
- Другог дана одвикавања купите још једну кутију омиљених цигарета али немојте попушити целу паклу (Инт.); Да ли ћете дневно попушити пет цигарета или целу паклицу, то ће имати готово подједнако штетан утицај на ваша плућа (Инт.);

Синтагма *чајник чаја*, иако није неграматична, делује плеонастично. Међутим, услов за остваривање количинског, партикуларизаторског значења јесте обавезно експлицирање детерминатора *пун*, јер би, као и у поменутом случају са лексемом *пепељара* – самостална употреба лексеме *чајник* у том значењу била веома необична: *Скувајте пун чајник* : **Скувајте чајник*. С друге стране, варијанта са детерминатором и изреченом партитивном допуном могућа је у случају када се уместо лексеме за конкретан напиток употребљава перифрастички израз, који је у наредном примеру формализован у виду конструкције са две компоненте – *придев* + *хиперонимска лексема*: Пун чајник врелог напитка, јаког укуса и зеленог као жад, дуже траје ако се полако густира у пробраном друштву (Инт.). Еквивалентна употреба са детерминатором или без њега, у случају партикуларизатора *чајник*, могућа је када је објекат садржавања друга, мање типична врста течности: У прљави котлић изливамо воду изнутра (треба сипати скоро пун чајник) (Инт.) (= *пун чајник воде*).

Када је подразумевани објекат садржавања *кафа*, у наведеним примерима користе се партикуларизатори *цезва*, као типична посуда за кување кафе, и *филџан*, као посуда за држање већ припремљеног, скуваног напитка (поред прототипичног *шољица*). Ови се партикуларизатори, како видимо у примерима, користе са детерминатором *пун* у случају када је изостављена допуна. Међутим, код ових је партикуларизатора-садржавача сасвим регуларна и семантички истозначна варијанта са изреченом допуном: *Могу пуну цезву попити* : *Могу пуну цезву кафе попити*; *Да не просипам пун филџан* : *Да не просипам пун филџан кафе*.³¹⁸ Као и код претходно разматраних примера, и овде би самостална употреба садржавача била сасвим неуобичајена (осим уколико шири контекст то не дозвољава): **Могу цезву попити*, **Да не просипам филџан*.

³¹⁸ Примери су модификовани ради уштеде простора у тексту.

Исти објекат садржавања, према речничким потврдама, типичан је за садржаваче *ибричић* и *кавенка*; уп.:

- *ибричић* 'дем. и хип. од *ибрик* (1)', Није пио никаква пића осим кахве, стога и наручи ибричић један (Thor. С. 9, 337);³¹⁹
- *кавенка* (покр.) 'суд, лонче за кафу, цезва; шољица кафе',³²⁰ пр. Тако се за првом кавенком и у женских тек ... [разговор] крене (Jurk. J. 1, 84).

Ови се примери међу собом у одређеној мери разликују. У првом случају садржавач самостално остварује количинско, партикуларизаторско значење јер контекст недвосмислено указује на то о којој је материји реч. Код ове именице постоји могућност еквивалентне употребе синтагме са изреченом допуном: *Наручи (један) ибричић кафе*; као и са детерминатором: *Наручи (један) ибричић пун кафе / пун ибричић кафе*. Код лексеме *кавенка* пак, као и код лексеме *чајник*, излишна је и плеонастична форма *кавенка кафе* (*каве*), јер је значење дате материје већ садржано у значењу партикуларизатора. За варијанту са детерминатором можемо претпоставити, иако се такве потврде не бележе, да је сасвим регуларна: *Наручи (једну) пуну кавенку* или *Просула је пуну кавенку*.

Најзад, када су објекат садржавања *цигарете*, као типични садржавачи користе се лексеме *кутија*, *пакла* и деминутивна именица *паклица*. Значење именице у допуни је у великој мери инкапсулирано у значење наведених партикуларизатора, тако да је могућа употреба без изречене партитивне допуне – *попушити целу кутију / паклу / паклицу* (в. наведене примере). Како можемо приметити, уместо детерминатора *пун* чешће ће се јавити детерминатор *цео*, када се жели изразити количина захваћена радњом која је исказана глаголом. Међу наведеним партикуларизаторима, лексема *кутија* нешто је општије семантике, јер се може наћи у споју са другим лексемама, док се *пакла* и *паклица*, иако и код њих постоји таква могућност, искључиво јављају са именицом *цигарета* у допуни. У свим случајевима, глагол *попушити* недвосмислено указује на партикуларизаторско значење именице уз коју се употребљава и имплицира тачно одређени објекат садржавања – *цигарете*. Из тог разлога, могућа је употреба без партитивне допуне, са детерминатором. С друге стране, сасвим је уобичајена употреба са партитивном допуном, при чему детерминатор није обавезан: уп. пр. *Пушила сам две кутије цигарета дневно* (Инт.); *Испада да је боље да сам седела у стану и попушила целу паклицу цигарета* (Инт.) (= *паклицу цигарета*).

У вези са садржавачима *кутија* и *пакл(иц)а*, отвара се и питање шта условљава уобичајенију употребу детерминатора *цео* у односу на детерминатор *пун*, који је типичан за све претходно разматране лексеме. Одговор вероватно лежи у томе што се садржавачи именовани лексемама *кутија* или *пакла* разликују од посуда попут *чаши*, *тањир*, па и *пепељара*, *чајник*, *цезва*, *филџан* и др. Наиме, реч је о садржавачу *који се не пуни* одређеном материјом, већ који сам по себи представља некакву *целину*, састављену од тачно одређеног броја предмета (уобличене материје у облику танких штапића).

Лексема *лула* може се јавити у сличном контексту: в. пр. *Испушивши једну лулу прислонио је чибук уза зид* (Нам. 2, 46). У овом се примеру, као код партикуларизатора *ибричић*, показује да контекст може бити довољан за реализовање количинског значења, па се и детерминатор и допуна могу изоставити, иако би и примери са њиховим експлицирањем били, такође, прихватљиви: уп. *Испушивши пуну лулу : Испушивши лулу дувана : Испушивши пуну лулу дувана / лулу пуну дувана, прислонио је чибук уза зид*.

³¹⁹ Значење у примеру ослања се на значење лексеме *ибрик* (1б) 'мањи суд за кување црне кафе, цезва'.

³²⁰ Варијанту *кафенка* не бележе ни речници ни ЕК.

Анализом примера употребе детерминатора *пун* у различитим контекстима са садржавачким лексемама долазимо до неколико закључака. Најпре, употреба детерминатора *пун* није главни услов за реализовање партикуларизаторског значења садржавачке лексеме – у том процесу најважнију улогу има глаголска лексема. Када је обезбеђена семантичка позиција за остваривање таквог значења – у случају експлицитне партикуларизације – детерминатор *пун* је типично факултативан: уп. *Набрала сам пуну корпу јабука* : *Набрала сам корпу јабука*. Овакве синтагме могу се наћи и у свом предметном значењу, где је детерминатор *пун*, такође, факултативан: в. *Носи корпу пуну јабука* : *Носи корпу јабука*. Детерминатор *пун* у оба случаја има улогу својеврсног интензификатора, који може бити додатно појачан употребом истокоренског придева веће експресивности: уп. *Донео сам сламе пунпунците лесе*; или пак истокоренског придева с ексцесивним значењем: в. *У руци му калез препун слатка пића*. У случају експлицитне партикуларизације детерминатор *пун* биће обавезан само у споју са садржавачим за које је карактеристичан *конвенционалан степен испуњености*. Наиме, количинска значења синтагми са садржавачима прототипично подразумевају *степен испуњености до врха, до краја* (уп. *Попио је (пуну) шољу млека, Попио је две (пуне) шољице кафе*). Међутим, када се материја именована именицом у допуни односи на неке врсте алкохолног пића, посуда не бива њом испуњена до краја већ до одређене мере која је конвенционално одређена: уп. *Попио је чашу вина* или *Попио је чашу коњака*. У том смислу, уколико се жели истаћи да је реч о количини течности која запрема читаву посуду, што би био неконвенционалан случај, обавезна је употреба детерминатора *пун*: *Попио је пуну чашу вина*. Таква би, дакле, употреба детерминатора *пун* имала другачију функцију него у осталим, типичним примерима регуларне партикуларизације (уп. *пуна чаша вина* : *(пуна) чаша воде*).

У случају имплицитне партикуларизације детерминатор *пун* може бити: (а) факултативан и (б) обавезан. Уколико је реч о садржавачима различите материје, те уколико контекст јасно упућује на то о којој је материји реч, употреба детерминатора *пун* биће факултативна: в. пр. *Није пио никаква пића осим кахве, стога наручи (пун) ибричић*. Уколико је пак реч о садржавачу који се уобичајено везује за одређену врсту материје, употреба детерминатора углавном ће бити обавезна: нпр. *Попио је пун чајник* или *Просула је пун филџан*, а могућност експлицирања партитивне допуне биће у вези са творбеном везом између лексеме-садржавача и лексеме – објекта садржавања. Када је реч о истокоренским лексемама, исказивањем допуне добијала би се плеонастичка конструкција: в. *Попила је пун чајник чаја* или *Просула је пуну кавенку кафе*. С друге стране, ако се не ради о истокоренским лексемама, еквивалентна је употреба са изреченом и елидираном допуном: *Просула је пун филџан* : *Просула је пун филџан кафе*.

У неким случајевима могућа је и фреквентнија употреба детерминатора *цео* у односу на детерминатор *пун* – што је условљено семантиком датог партикуларизатора-садржавача (*Испушио је целу паклу (цигарета)*). Наиме, ради се о садржавачима типа *кутија* и *пакл(иц)а*, који се користе за партикуларизовање и садржавање *цигарета*. Разлог за такав одабир детерминатора лежи у чињеници да је реч о садржавачима *који се не пуне* одређеном материјом, већ сами по себи представљају некакву *целину*, састављену од тачно одређеног броја предмета (уобличене материје у облику танких штапића).

Да сумирамо, и када говоримо о регуларној и када говоримо о имплицитној партикуларизацији, употреба детерминатора *пун* може бити: (1) факултативна и (2) обавезна. Разлика је у томе што је код регуларне партикуларизације тај детерминатор углавном *факултативан*. У случају имплицитне партикуларизације пак (не)обавезност употребе детерминатора зависиће од типичности материје која се у датом садржавачу налази, као и од способности датог садржавача да самостално обавља партикуларизаторску функцију. Када му за

реализовање количинског значења треба додатна потпора – детерминатор ће бити обавезан, јер ће он у датом контексту директно упућивати да је реч о партикуларизаторском а не о предметном значењу датог садржавача.

2.1.3.6. Закључак о партикуларизаторима-садржавачима

Анализа синтагми са садржавачем и именицом у допуни која означава одређену материју указала је на могућност реализовања више значења (в. табелу бр. 13). Она се угрубо могу поделити у две групе: (1) предметно значење и (2) количинско значење. У случају предметног значења, таквим се синтагмама обавештава о *садржавачу* и *садржају* који се у њему налази: пр. *На столу је чаша воде*. Када је садржавачка лексема употребљена у количинском значењу пак постоји више могућих интерпретације. Она се може користити као квантификатор када означава *количину (много) већу од уобичајене, очекиване* (нпр. *Потила сам донац кафе*), а може се јавити и у функцији партикуларизатора када означава количину која се налази или се може наћи у датом садржавачу. Партикуларизаторско значење синтагме са садржавачем, како је примећено у иностраној литератури (в. Парти–Боршчев 2012), може се реализовати у три значењске нијансе:

- (а) конкретна мера: *Наточила сам једну велику чашу воде*;
- (б) ад хок мера: *У чезви је остало још две шољице кафе*;
- (в) конвенционална мера: *Додајте две шоље брашна у смесу.*

Иако су сва значења партикуларизаторска, разлика између прва два заснива се на опозицији *конкретна посуда : прототипична посуда* (односно, посуда прототипичних димензија). У том смислу, само у првом случају могућа су варирања по питању димензија садржавача, која друга два значења не допуштају. У мерним значењима (*ад хок мера* и *конвенционална мера*), одређење количине неке материје не везује се за конкретан случај већ за конвенционално знање и искуство говорника. Реч је о (прецизније) одређеној количини материје која запрема или може запремати дату посуду. Партикуларизатор и, заправо, читава синтагма у наведена три значења денотирају материју која се садржава у конкретној или прототипичној посуди, с тим што разлика између првог и друга два значења базира на томе што се у првом случају материја заиста садржава у датој посуди, а у друга два говоримо само о количини која се може садржавати у тој посуди, али се не мора нужно налазити у њој у тренутку говор(ењ)а. Уз то, степен одређености количине варира од значења *конкретне количине*, где је најмање одређен, до значења *конвенционалне мере*, где је одређен до те мере да се партикуларизатори-садржавачи могу користити синонимно са мерним партикуларизаторима прецизне мере (уп. нпр. у текстовима рецепата: *шоља брашна* и *250 грама брашна*).

Приказ бр. 8. Континуум значењских нијанси партикуларизаторских значења садржавача (на примеру лексеме чаша)

Потила сам велику чашу воде → Потила сам две чаше воде → Додајте чашу уља у смесу

Прва два значења типична су партикуларизаторска и највећи број садржавача има могућност да реализује једно од њих. Значење *конвенционалне мере* пак остварују само лексеме које именују посуде мањих димензија, и то оне које су увек исте или сличне величине и користе се у свакодневной активној употреби (као *чаша, шоља, кашика*). Одређена семантичка позиција, пре свега употреба одговарајуће глаголске лексеме, указује на то о ком је значењу синтагме са садржавачем реч. На основу анализе глагола који се јављају у грађи уз синтагме овог типа може

се издвојити неколико доминанти – то су глаголи *попити*, *појести*, *сипати* и *просути*. Дакле, реч је, првенствено, о „глаголима ингестације” и „глаголима сипања”, док је друга важнија група глагола она из терминологије кулинарства.

Могућност реализовања количинског, партикуларизаторског значења код ових лексема резултат је, како смо већ поменули, регуларне полисемије. Оно се остварује метонимијском трансформацијом, према формули ПОСУДА/НАПРАВА – КОЛИЧИНА КОЈА У ТУ ПОСУДУ/НАПРАВУ СТАЈЕ. Потврду за регуларност таквог развоја значења представља чињеница да се готово увек, уколико речници не бележе такво значење лексеме или пак примере такве употребе, потврде могу наћи у допунским, електронским и интернетским, изворима. Изузетак једино представља (уобичајено регионално) маркирана лексика, код које је проналажење таквих, додатних потврда отежано, а некада и онемогућено. У сваком случају, уколико се примери такве потребе неке лексеме не могу наћи, она се може сматрати *потенцијалним садржавачким партикуларизатором*, будући да се партикуларизаторско значење може активирати када се за њим јави потреба у конкретном контексту.

Садржавачке партикуларизаторе поделили смо у неколико група према значењу на коме се базира развој партикуларизаторског значења, а које се може односити на: (1) посуду или направу у којој се нешто држи, чува или (пре)носи; (2) део тела који служи за држање, захватање и ношење нечега; и (3) превозно средство које је испуњено нечим ради транспорта на друго место. Прототипичан вид садржавачких партикуларизатора представља први случај, који је и регуларан (*чаша воде*, *тањир пасуља*). Други случај везан је за соматизам *шака*, те за блискозначну лексему *прегршит* и њихове покрајинске варијанте (в. *шака шљива*, *прегршит брашна*, *грст земље*), док је трећи случај у великој мери ограничен и не односи се на све представнике те лексичко-семантичке групе (уп. *вагон шљива*, *кола сена*, *приколица траве*, *камион песка*). У сва три наведена случаја као типичан објекат садржавања јавља се материја, и то најпре течна, али и житка (в. *чаша/боца/флаша вина*, *чашица ракије*, *шољица кафе*, *тањир супе/пасуља*, *кашика брашна/шећера*). Представићемо и табеларно фреквентније садржавачке партикуларизаторе према типичном објекту садржавања, на основу чега је и подељена анализирана грађа.

Табела бр. 17. Садржавачки партикуларизатори према типичном објекту садржавања

| ТИПИЧАН ОБЈЕКАТ САДРЖАВАЊА | | ТИПИЧНИ САДРЖАВАЧИ | | ТИПИЧНИ ПРИМЕРИ | |
|----------------------------|--------|--------------------|----------------------------------|--------------------------|------------------------------|
| МАТЕРИЈА | течна | ЧАША | | чаша воде, чаша вина | |
| | | ШОЉА | | шоља млека, шоља чаја | |
| | | ФЛАША | | флаша вина, флаша ракије | |
| | | БОЦА | | боца уља, боца ракије | |
| | чвршћа | сипка | КАШИКА | | кашика брашна, кашика шећера |
| | | | ШАКА | | шака брашна |
| | | | ЛОПАТА | | лопата песка |
| | | житка | ТАЊИР | | тањир пасуља |
| | | | ЛОНАЦ | | лонац пасуља, лонац пиринча |
| | | | ТЕГЛА | | тегла џема |
| ПРЕДМЕТ | КУТИЈА | | кутија играчака, кутија цигарета | | |
| | КОРПА | | корпа веша, корпа јабука | | |
| | ПАКЛА | | пакла цигарета | | |
| | САНДУК | | сандук књига | | |

Као прототипични представници течне материје, што на основу фреквенције појављивања са централним представницима ове групе садржавача, што по броју (обично покрајинских) лексема које се јављају као њихови садржавачи – издвајају се *вода*, *вино* и *ракија* (в. табелу бр. 15). Када је реч о другој, чвршћој материји, обично се у споју са садржавачима јавља сипка или житка материја. У складу са тим, такви садржавачи служе за држање хране приликом конзумације или пак за пресицање хранљивог или другог материјала приликом наменских активности.

На крају, у вези са садржавачким партикуларизаторима отвара се и питање обавезне употребе детерминатора *пун*. У поглавља посвећеном управо том питању дошли смо до неколико закључака, које ћемо овде сажето поновити. Типично, садржавачки партикуларизатори подлежу имплицитној детерминацији помоћу неизреченог, али подразумеваног придева *пун*: уп. *Попио је чашу воде* : *Попио је пуну чашу воде*. Међутим, поставља се питање да ли постоје случајеви када је обавезно експлицирање овог детерминатора. И када говоримо о експлицитној и када говоримо о имплицитној партикуларизацији, употреба детерминатора *пун* може бити: (1) факултативна, или (2) обавезна. Разлика је у томе што је код регуларне, експлицитне партикуларизације тај детерминатор углавном *факултативан*, као у наведеном примеру. Његова обавезна употреба везује се за сужен круг садржавача, за које је типичан *конвенционалан степен испуњености* (уп. *Попио је чашу вина* : *Попио је пуну чашу вина*). У случају имплицитне партикуларизације пак (не)обавезност употребе детерминатора зависиће од типичности материје која се у датом садржавачу налази, као и од способности датог садржавача да самостално обавља функцију партикуларизатора. Уколико је реч о садржавачима различите материје, те уколико контекст јасно упућује на о којој је материји реч, употреба детерминатора *пун* биће факултативна: в. пр. *Веома му се пила кафа, стога наручи (пун) ибричић*. С друге стране, уколико је реч о садржавачу који се уобичајено везује за одређену врсту материје, употреба детерминатора углавном ће бити обавезна: нпр. *Попио је пун чајник* или *Просула је пун филцан*.

2.2. Збирни партикуларизатори

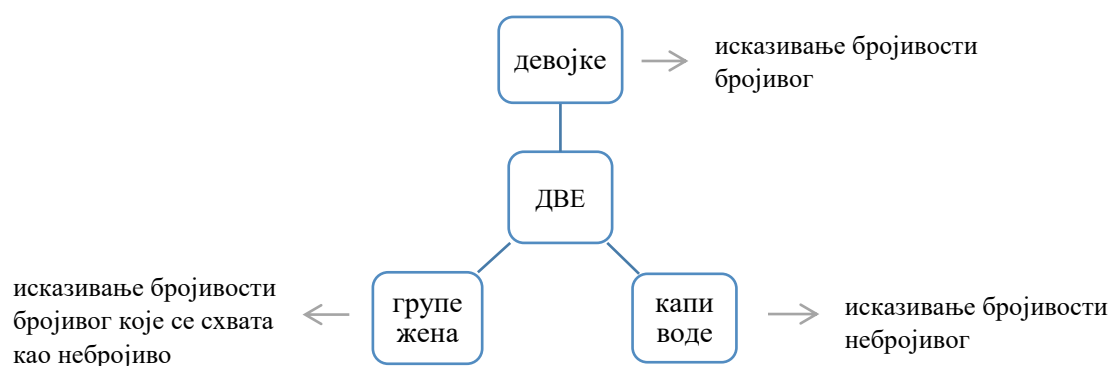
2.2.1. Опште напомене

Количински партикуларизатори збирног типа представљају оне лексеме у чијем је семантичком садржају, поред семе количине, доминантна сема збирности/колективности. Ове лексеме веома су блиске онима које се у литератури називају (именичким) квантификаторима (в. Пипер 2005а: 870–915; уп. и Бадурина–Прањковић 2016; Милковић 2022). Лексеме овог типа, заправо, истовремено обављају обе функције – квантификаторску и партикуларизаторску.

Збирни количински партикуларизатори своје значење реализују, попут осталих типова партикуларизатора, у супстантивној синтагми. Међутим, за разлику од свих осталих типова, који прототипично служе за издвајање одређене количине некакве материје, збирни количински партикуларизатори типично именују одређену (обично већу) количину ентитета издвојених из некаквог мноштва, збирног или сумативног. У том смислу, као типични објекти партикуларизовања јављају се предмети и жива бића (животиње или људе).

Именица у допуни која такве ентитете означава типично ће се, у складу са реченим, налазити у облика генитива множине. Једински облик генитива именице у допуни користи се по изузетку, једино у случајевима када та именица означава некакву материју. Дакле, главна разлика у та два типа синтагми – са јединским или множинским обликом именице у допуни – тицаће се граматичких својстава именице у допуни, односно њене избројивости (II, 1). Док остали типови партикуларизатора уобичајено служе томе да небројивим именицама омогуће избрајање (уп. *три капи воде, два пласта сена, шака брашна*), код збирних партикуларизатора, како се чешће употребљавају са бројивим именицама – то није случај. Њима се указује на одређени начин организовану скупину већег броја појединачних ентитета, при чему се не даје податак о њиховом прецизном броју. Међутим, како се и свако мноштво схвата као неодређено, слично материји, отвара се могућност употребе партикуларизатора и уз бројиве именице у множинском облику (в. т. II, 1).

Приказ бр. 9. Функција партикуларизатора у споју са бројивим и небројивим именицама



2.2.2. Представљање грађе

2.2.2.1. Збирни партикуларизатори типа *гомила*

2.2.2.1.1. Један од типичнијих представника збирних количинских партикуларизатора јесте лексема *гомила*. Овај партикуларизатор одликује се ширим могућностима лексичке спојивости, будући да се може јавити у споју са различитим објектима партикуларизовања. Именица у својству допуне може означавати материју, предмете, људе и животиње.

Поред прототипичног представника *гомила*, централнију позицију у овој групи партикуларизатора заузимају и лексеме *камара* и *хрпа*. У њиховом се семантичком садржају имплицитно налази и сема облика, будући да се сви појавни облици именовани наведених лексемама могу замислити као некаква количина сакупљена на једном месту која се издиже навише и заобљеног је врха – попут својеврсног *пласта* (*сена*). Међутим, сема облика није доминантна у њиховом садржају, те није ни експлицирана у лексикографским описима њихових партикуларизаторских значења. Напротив, доминантна семантичка компонента у таквим значењима ових лексема, како смо већ поменули, јесте сема збирности/колективности.

У њиховим се семантичким структурама јављају и друга количинска партикуларизаторска значења, при чему нарочито семантичко богатство у том погледу бележи лексема *гомила*; уп. следећа значења:

- *гомила (1a)* 'на једном месту натрпана већа количина каквог материјала или предмета исте врсте, хрпа; скуп предмета који се налазе један до другог',³²¹ пр. За час ... нацепа он читаву гомилу дрва (Лаз. Л. 2, 216);
гомила (1б) 'више ствари исте врсте повезаних међусобно тако да чине извесну целину (камара, свежањ и др.)', пр. Цветне су главичице ... скупљене у ... округле гомиле (главице) (Петр. С. 2, 491);
гомила (2a) 'већи број лица на окупу, велика група, скуп', пр. Око мене [се] церекаше ... гомила шеталаца (Матош 7, 34);³²²
гомила (3) 'скуп већег броја животиња исте врсте (чопор, стадо итд.); сплет, клупче (змијâ)', пр. Идући напријед наступе на гомилу вукова (НПр Вук, изд. 1897, 225). К'о гомила дивљих паса | кад нападне тигра звера, | тако граја филишћана | на Самсона јурнут' смера (Кост. Л. 6, 257);
гомила (4a) 'збијен скуп (људи, стоке и др.), гужва, стиска, крклџанац', пр. Људи пролазе [чаршијом] пуних шака, кола у такој гомили да једва миле (Лаз. Л. 1, 24);
гомила (5б) 'збир, групација';
гомилица (1) 'дем. од гомила', пр. Једна гомилица народа ближи се (Јакш. Ђ. 9, 121). Иза њега бјеше гомилица Црногорака (Мат. 8, 9);
- *камара (1a)* 'гомила, хрпа; велики број, мноштво', пр. Голема камара тек острижене вуне стоји на улици (Мил. М. Ђ. 21, 278). По где-где у угловима налазимо читаве камаре празних чаура (Дуд. 1, 137). Кад је угледао камару наслаганих клупа ... Тодора је поново прожео онај стари страх од школе (Ћоп. 12, 47). На све стране ... крш и неред: камара костију, дробови (Чол. 3, 74);

³²¹ У речницима се бележи покрајинска и застарела варијанта лексеме *гомила*, чија је употреба у партикуларизаторској служби такође потврђена примерима: *громила (1)* (заст. и покр.) 'в. гомила (1a, 2, ба)', пр. На едномъ столу стои громила артис (Карам. 1, 99). Да га камењем убију, и громилу камења на њега да наметну (Цвјетк. 1, 225).

³²² Речник САНУ бележи и нетипичну лексему *негомила*, која описује дефиницијом: 'количина (нечега), недовољна да образује гомилу, хрпу', пр. Мора [се] претпоставити, да гомила почиње од једног одређеног броја зрна ... или се има претпоставити, да постоје поступни прелази од негомиле ка гомили (Петрон. 4, 163).

камара (1б) 'велика група, скуп', пр. Цигани се скупљају у камару (Живој., КБС, 130). Скобаљ [риба] „патује у јатима“, „иде све у камарама“ (Дробњ. 4, б);

- *хрпа (1)* 'већа маса материјала или предмета набацаних наједно место без реда; гомила', пр. Прилазили су хрпама италијанског оружја (Дед. В., РМС);
хрпа (2а) 'мноштво, маса, гомила људи или животиња скупљених на једном месту без реда', пр. На њу [је] по читава хрпа паса нахрупивала (Бег. М., РМС);
хрпа (2б) 'група, скупина', пр. Тирилске [исправе] могу се пораздијелити у неколико хрпа (Јаг. 4, РМС).

Различити објекти партикуларизовања представљају главни критеријум за издвајање и класификовање (за нас релевантних) значења у лексикографском опису лексеме *гомила*. Уз то, на раслојавање значења у неким случајевима утичу додатне семантичке компоненте које се тичу квалификације тако именоване количине ентитета.

Приказ бр. 10. Распоред партикуларизаторских значења лексеме *гомила*

| | |
|---|---|
| 1 | <ul style="list-style-type: none">• велика количина материјала или ствари• (+ целовитост) више ствари које чине целину |
| 2 | <ul style="list-style-type: none">• већи број лица |
| 3 | <ul style="list-style-type: none">• већи број животиња |
| 4 | <ul style="list-style-type: none">• (+ збијеност) збијени скуп (људи, животиња) |

Како видимо, централна лексема *гомила* одликује се веома широким дистрибуционим потенцијалом. Међутим, поставља се питање шта је прототипичан објекат партикуларизовања ове лексеме, те да ли је он уобичајен и за синонимне лексеме *камара* и *хрпа*, као и да ли се међу њима, у смислу способности партикуларизовања, могу запазити неке разлике. У циљу формирања јасније слике о наведеним питањима послужићемо се подацима из ЕК.

Табела бр. 18. Синтагматски спојевима са партикуларизаторима *гомила*, *камара* и *хрпа* у ЕК

| ПАРТИКУЛАРИЗАТОР | ИМЕНИЦА У СВОЈСТВУ ДОПУНЕ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА |
|------------------|--|
| ГОМИЛА | камења 41, смећа 38, ђубрета 21, књига 19, шута 14, папира 12, песка 12, пепела 7, грања 6, лишћа 6, дрва 5, јастука 5, лешева 5, отпадака 5, снега 5, дрвета 4, новина 4, пара 4, сена 4, цигала 4, шљунка 4, злата 3, иверја 3, камена 3, кутија 3, отпада 3, писама 3, пружа 3, тањира 3, хартија 3, веша 2, гвожђа 2, жита 2, капута 2, кључева 2, крпа 2, крша 2, листова 2, новца 2, новчаница 2, новчића 2, остатака 2, предмета 2, рушевина 2, стакла 2, старудија 2, угља 2, аката, бетона, блага, блата, бомбона, воћа, греда, гредица, дасака, дијаманата, домина, дроњака, дуката, жетона, каца, кеса, кестења, кикирикија, коверата, костура, коцака, кромпира, крхотина, куршума, лепиња, малтера, мртваца, новина, одела, памука, пикаваца, поклона, посуђа, рубља, сира, ситница, струготина, сребра, судова, тањира, тикава, туцаника, хлеба, хлебова, цепаница, часописа, шодера |
| КАМАРА | сламе 5, дрва 2, плеве 2, робе 2, дрвета, папира, снопова, сена, цигала |
| ХРПА | књига 14, камења 6, писама 4, аката 5, ђубрета 5, рушевина 4, смећа 4, земље 3, новца 3, одеће 3, отпадака 3, песка 3, блата 2, гвожђа 2, докумената 2, драгуља 2, злата 2, крпа 2, каменица 2, листова 2, мяса 2, новаца 2, новина 2, папира 2, старудије 2, тањира 2, хартије 2, шута 6, алата, белеге, блага, брашна, вуне, грања, дасака, дрва, жита, златника, јастука, конопаца, лима, лишћа, лобања, материјала, новчаница, новчића, одела, одора, оружја, отпада, пакетића, папирића, пепела, пиљевине, пластике, поврћа, позивница, разгледница, риба, романа, рубаља, рукописа, сена, списа, спискова, суварака, тегова, траве, угљевља, хаљина, хартија, цедуља, часописа, шињела, шљаке |

На основу увида у податке које пружа ЕК можемо изнети неколико запажања. (1) Као прототипичан збирни количински партикуларизатор издваја се лексема *гомила*, која се најфреквентније јавља у ЕК и комбинује се са највећим бројем именица. Лексема *хрпа* је, такође, бројније потврђена, док се лексема *камара* знатно ређе користи у спојевима овог типа. (2) Партикуларизатори *гомила* и *хрпа* јављају се у синтагматским везама са бројним лексемама – које уобичајено именују материју или предмете. (3) Прототипични спојевима ових партикуларизатора јесу: *гомила камења*, *гомила смећа*, *гомила ђубрета*, *гомила књига*; те *хрпа књига*, *хрпа камења*. (4) Према заступљености у типичнијим спојевима са партикуларизаторима *гомила* и *хрпа*, те према бројности именица које спадају у дату категорију, на месту допуне чешће се јављају именице са значењем материје него именице са значењем предмета. Међутим, како је та разлика, према подацима које пружа ЕК, незнатна, прототипичним објектима партикуларизовања за ове лексеме могу се сматрати и материја и предмет. (5) За разлику од партикуларизатора *хрпа* и *камара*, лексема *гомила* веома се често користи у чистом квантификаторском значењу,³²³ када се комбинује са именицама са значењем предмета и, још чешће, са онима које именују људске јединке.³²⁴

³²³ Као потврда тога може послужити и податак да је у ОАРСЈ (2011: 96) лексема *гомила* најчешћа асоцијација на стимулус *много* (17). Од других спојева, једино са лексемом *ђубре* (3) ова лексема реализује партикуларизаторску службу.

³²⁴ Уп. пр. Леви Матеј је пројуррио кроз *гомилу радозналаца* (ЕК); Она се враћала натрах у самостан, нерасположена, и заборављала брзо на то у *гомилу другарица* (В. Милићевић, АСК); *Гомиле дечака* су пролазиле у једном правцу и са једним циљем (И. Андрић, ЕК); итд.

2.2.2.1.2. Лексема *гомила* значењем *4б* придружује се типичним квантификаторима као што је, на пример, лексема *мноштво* (уп. основно значење 'велики број (предмета, лица, јединки и др.), сијасет'), путем које се и дефинише:

- *гомила (4б)* 'велика количина, велики број, мноштво, сијасет', пр. Отудъ се рађа читава гомила болестий (Рад. П. 1, 34). Ту је [Волтер] написао гомилу разноврсних ... списа (Нов. 11, XII). Роман је ... сигуран да ће, чим изиђе, имати гомиле читалаца (Поп. Б. 5, 185). Ја сам носио у себи гомилу порока, не слутећи (Живад. 6, 83).

У овом значењу лексема *гомила* просто именује велику количину или велики број нечега, због чега оно нема партикуларизаторски карактер већ чисто квантификаторски. С друге стране, у семантичкој структури квантификатора *мноштво* РСАНУ бележи партикуларизаторско значење, дефинисано константама *гомила* и *хрпа*, које међутим није потврђено одговарајућим примерима; уп.:

- *мноштво (1б)* 'велика гомила, хрпа; велика количина чега; количина', пр. Имао од некуда десетак гроша па за више сахат ш њима премећи као да броји мноштво пара (Врч. 1, 47). Тај је човек набрао мноштво воћа (Љубибр. 1, 213). Узе на вересију ракије и ствари за јело мноштво (Мат. 12, 149). У освојеним земљама централне Азије имао мноштво памука (Јед. 1873, 7).

2.2.2.1.3. Како се као типичнији објекат партикуларизовања и квантификовања код ове групе лексема јављају предмети, то се у појединим случајевима и експлицира приликом њиховог лексикографског описа. Такви предмети могу бити различите врсте, а и само њихово мноштво може бити организовано на различите начине. На пример, већина лексема из грађе развија секундарно партикуларизаторско значење некакве (релативно сложене, уређене) гомиле, камаре већег броја предмета, и то уобичајено појединачних, оделитих, посебних предмета који се могу перципирати као такви у гомили (уп. нпр. *витао цигала*, *кладња дрва*, *наслага хлеба*, *слог тегова*), али има и оних код којих се скупина коју именују односи на некакво 'интегралније' мноштво, слично оном које је типично за материју (нпр. *наслага рубља*). У потоњем случају такву семантику допунске именице реализоваће углавном збирне именице, које су, по одређеним својствима, блиске градивним (в. т. III, 2.1.1.3 (2)).

У својству хиперонимске лексеме код именица овог типа уобичајено се јављају *гомила*, *камара* и *хрпа*; уп.:

- *витао (4а)* 'камара дасака, цигала, црепова, снопова и др.; више таквих камара на једном месту',³²⁵ пр. Сложио даске у витлове. Има 50 витлова даске (Банија, Ворк.). Један витао обичних цигала притиснут је био са 9 тона (Поп. Ср. 1, 111);
- *грваљица* (покр.) 'оно што је нагрваљано на гомилу, хрпа';
- *грумпуља* (покр.) 'гомила, велика количина нечега', пр. Манита покупи паре и кући их донесе. Да видиш ... збори ... сад сам велику грумпуљу донијела (НПр Шаул., 69);
- *куп (1а)* 'више предмета исте врсте наслаганих или нагомиланих на једном месту, хрпа, гомила', пр. Виктор снужено гледаше ... у купове старинских књига (Кум. 1, 259). У дну крме, на куповима ужета ... повалила се млађарија (Барт. 1, 1). Касније ... присједне на куп наслаганих дасака (Пец. 5, 52);³²⁶
купчић (1) 'дем. и хип. од куп¹ (1); хрпица, гомилица; мала избочина, гука', пр. Купчић новаца, што му га турио у цеп, сјећао га на љепше дане (Крањч. С. 2, 84). Чедно [се] спусти на

³²⁵ Слично значење секундарно реализује и лексеме *кладња*: уп. *кладња (2а)* (покр.) 'гомила дрва, цепаница сложених у редове'.

³²⁶ Деминутивна изведеница *купац* такође се користи, према речничком опису, у количинском значењу типа *гомила*, али са деминутивном компонентом: в. *купац* 'дем. од куп¹; гомилица, хрпица'.

купчић божићне сламе у кућу, и блажено усне (Драж. 2, 368). Метне се на једну округлу малу софру онолико купчића соли, колико има чланова породице у кући (Протић Љ., ГлЕМ 1937, 47).

- *ломача (1б)* 'уопште гомила чега (дрва, књига и др.) што се спаљује; место где се што спаљује', пр. После ломаче књига, у Немачкој се спрема и ломача на којој треба да буду спаљена и уметничка дела (Прегл. 1937, 614). Главња се ... урушила у оној каминској ломачи цјепаница (Крл. 17, 232);
- *наслага (1б)* 'оно што је сложено, наслагано, скуп, гомила наслаганих ствари, предмета исте врсте, слог, камара', пр. У тај мах Ана улази, носећи на послужавнику пет здјелица ... са наслагом печена хљеба (Мат. 5, 33). На наслагама греде крај изгорелих зидова станичне зграде, седе бригадири Пожаревљани (Влатк. 1, 19). Прелиста цијелу горњу наслагу списка, старе облигације (Драж. 1, 27). Стаде се пробијати кроз ту наслагу рубља пригушено, затворено стењање (Перк. 1, 38);
- *слог (4б)* 'скуп поређаних истоврсних, истородних предмета', пр. За сваке терације одређен је слог тегова смештен у кутију (Телеб. 1, РМС);
- *штос (1)* (нем. варв.) 'гомила, хрпа, наслага', пр. Црвеном врпцом увезан [је] штос исечака из новина (ЛМС 1960, РМС). Стража износи [мањерке] из зграде, вешто као келнерице своје штосове тањира (Вучо 1, РМС).

Све лексеме-партикуларизатори у наведеном низу именују (донекле) организовано мноштво (обично истородних) предмета које је с(а)купљено на једном месту. Једино је семантички садржај партикуларизаторског значења лексеме *ломача* нешто одређенији. Поред хиперонимске лексеме *гомила*, код ње постоји и додатна семантичка компонента која се односи на намену (а која је везана за сему намене из примарног значења – уп. *ломача (1а)* 'гомила наслаганих дрва, запаљених или припремљених за горење, на којој су осуђеници (који су били везани за стуб) живи спаљивани; смртна казна спаљивањем која се примењивала у средњем веку, нарочито за време инквизиције').

Код представљених лексема, као и код прототипичног партикуларизатора *гомила*, имплицира се, како смо поменули, сема некаквог заобљеног, областог облика, као код уобличивача типа *пласт* и *стог* (в. т. 3.2. (1.1.3) код уобличивачких партикуларизатора). Штавише, о томе да су значења збирних количинских и уобличивачких партикуларизатора такође блиска сведочи лексема *стог*, која развија и количинско значење овог типа; уп:

- *стог (2)* 'хрпа, гомила нечега', пр. Гледа стог расног грожђа око којег летијаху шарене лепирице (Ћип., РМС). Стогови наузгор сложених пушак протезали су се у дугим редовима (Шим., РМС).

2.2.2.1.4. Гомила предмета коју лексеме-партикуларизатори овог типа означавају може пак бити и неорганизована. Мањи број лексема, дакле, у свом партикуларизаторском значењу садржи додатну семантичку компоненту неорганизованости; в.:

- *збрка (1а)* 'већи број ствари натрпаних у нереду на једном месту, хрпа; предмети стиснути, згурани једни поред других', пр. У малој фијоци тоалетног стола налазила се читава збрка којекаквих ситница ... лаке жене (Пол. 1967, 19139/15);
- *кртог (2)* 'в. гомила неуредно набацаних ствари, неред, вашар',³²⁷ пр. У тој гужви и кртогу од сламе, ћебади ... и посуђа чак је и партизанско оружје добијало мирољубив изглед (Ћоп. 13, 45);

³²⁷ Уп. и експресивније значење одреднице *вашар (2а)* (фиг.) 'неред; испретуране ствари, збрка појмова', пр. На столу му грдна гомила хартија и кад што тражи, мора по по сата да премеће по ономе вашару (Тод. П. 2, 4).

- *лом* (7) 'гомила, хрпа поломљених или без реда набацаних односно разбацаних ствари, крш; комади, парчад нечега поломљеног, разбијеног', пр. У лomu ствари, оружја и лешева, седела је жена прислоњена уза зид, као замишљена (Ћос. Д. 1, 434).³²⁸

Поред семантичке компоненте неуређености, набацаности различитих предмета, која се односи на квалитативна својства тако именоване гомиле, у семантици последње наведене лексеме постоји и компонента разбијености, распарчаности, што утиче имплицитно на сужавање опсега спојивости ове лексеме са другом. Другим речима, на позицији партитивне допуне у том случају јавиће се само лексеме одређене семантике (дакле, оне које означавају нешто ломљиво, подложно ломљењу, разбијању, распарчавању и сл.). Ове се лексеме, управо због такве семантике, удаљавају од прототипичних партикуларизатора, који подразумевају одређену ограниченост, чим се имплицира и мања или већа организованост.

2.2.2.1.5. Једна, ужа група партикуларизаторске лексике збирног типа тиче се тачно одређене количине ентитета, пре свега предмета. Реч је лексемама које именују скуп од дванаест комада нечега; уп. следеће одреднице:

- *туце* 'дванаест једнаких, истородних предмета или особа, целина од дванаест јединки', пр. Пола туцета бомби било је пребачено у Босну (Јов. Ј., РМС). Таква су данашња дјеца – вели Јелица ... као да је туце деце досад подигла (Шуб. 1, РМС); *туцет* 'в. туце', пр. Књижар ... је ... отворено замолио да му напишем туцет оваквих ствари (Шкроб 3. 1, РМС);
- *тесте* (тур.) 'свежањ, паковање од дванаест комада чега, туце; пакет од десет комада чега', пр. Из шпага извади цело тесте фишека барута са зрном (Лаз. Л., РМС);
- *дузина* (покр.) 'дванаест комада нечега, туце', пр. Ту су била набачена: два-три ћилима ... двје дузине чинија, виљушка (Ћор. С. 7, 271). У [кутијама] се сјаје читаве дузине сребрних ножева, кашика (Самок. 4, 102). Донио сам ти дузину јаја (Бос. Грахово, Билб. 2).

2.2.2.1.6. Неку врсту прецизније одређене и организоване скупине предмета представља и круг лексема за које је карактеристична семантичка компонента 'истоветност функције ентитета у одређеном скупу'; уп.:

- *гарнитура* (а) 'скуп предмета (посуђа, намештаја, справа, рубља и др.) исте врсте, облика, стила и сл. који чине целину, комплет; композиција вагона или шлепова', пр. Добијају ... по једну гарнитуру рубља (Зб. зак. 21, 78); На великој тераси, у сенци зграде Конзулата, био је пострт сто и око њега бела гарнитура столица плетених од врбова прућа (И. Андрић, ЕК);
- *комплет* (1) 'целокупност, потпуност; потпун број неких ствари намењених за одређену сврху', пр. У кући нема ниједног комплета чаша или тањира (Политикин магацин, 2002, ЕК);
- *сет* (1) 'прибор, гарнитура, комплет: ~ тањира, ~ за ручавање', пр. Првим [пројектом] је обухваћена дистрибуција 45 кревета, исто толико специјално опремљених душека, 120 постељина, 90 ћебаци и 90 сетова пешкира (Политика, 9. 5. 2001, ЕК); Ту је нацрт за столицу инспирисану етномотивима, лаптоп са декоративном штампом, сет тањира и дизајн за ручне сатове (Политика, 14. 2. 2010, ЕК).

Ове лексеме наведену функцију деле са поменутом лексемом *пар* (в. т. 1.2. у оквиру деоних партикуларизатора).

2.2.2.1.7. Није неуобичајено да се партикуларизатори овог типа користе и за издвајање одређене количине неке материје. Реч је углавном о територијално маркираној лексици; уп.:

- *букила* (покр.) 'хрпа земље набацане између лоза при окопавању, разгртању винограда; уп. банак (4), гаља (3)', пр. Код нас копају виноград двојачко: „на букиле” и „на пресомлад”. На

³²⁸ Још једна покрајинска лексема реализује сродна значење: в. *бућ* (2) (покр.) 'крш; хрпа, гомила', пр. Пред њим беше бућ наполеона (ЦТ, Шоћ);

букиле копају прије него избије пупак на лози, и то овако: између лоза нагрће се земља на малене хрпе (букиле), тако да лоза остане одгрнута; затим, кад ојача младика, букиле се ваљају и разгрћу око лоза (БиХ, Радој. В.);

- *засип* (3) 'гомила ситнога материјала који је нанео ветар, нанос, намет', пр. Дође лијо и лисица, зец и зечица, однесоше уроке, отискоше низ засип, као кола низ насип (НПр, БВ 1891, 76);
- *изривак* 'гомила изривене земље';
- *клађај* (покр.) 'мања хрпа, гомила пожњевеног жита', пр. Руковјети бацају се на клађаје (мање хрпе), које мушки слажу у снопове и вежу гужвама од прућа (Мићевић Љ. 1, 407);
- *могила* (в) 'уопште хрпа, гомила нечег', пр. Посади [божићно дрвце] ... на могилу снјега (Назор 2, 96);
- *навет* (покр.) 'гомила снега, смет, намет';
- *намет* (1а) 'нанос, наслага навејаног снега, смет', пр. Намет – сњежна маса нанесена вјетром, која може стварати окомит зид (З–Г 1, 299);
- *нанос* (б) 'гомила, наслага ветром нанесеног снега или нечега другог', пр. Дуноу студен ветар ... разбарушио мирне наносе снега (Сек. 1, 26). Пут је кривудао између хрпасто слепљених наноса крупног и облог шљунка (Макс. Р. 1, 12);
- *смет* (1а) 'ветром нанесена велика хрпа снега', пр. Мршави сељачки коњи пропадали су у сметове (Шим., РМС);
смет (1б) 'гомила, мноштво чега', пр. Ветар ... звижди ... сметове лишћа с пута диже (Јакш. М., РМС).³²⁹

Код ових се лексема углавном у речничкој дефиницији наводи и типична материја која се на дати начин издваја, односно типичан објекат партикуларизације – то је уобичајено *земља* (в. *букила* или *изривак*) или *снег* (пр. *навет*, *намет*, *нанос*, *смет*). Ове се лексеме, будући да је у њиховом значењу у високом степену инкапсулирано значење допуне, често јављају самостално у партикуларизаторској служби (в. о имплицитној партикуларизацији т. III, 2.1.2).

2.2.2.1.8. На крају ћемо поменути неколико лексема које секундарно развијају значење гомиле нечега, а примарно именују некакво природно пространство, тачније узвишење. Дате лексеме из свог примарног значења задржавају семантичку компоненту вертикалног простирања нагоре, односно издизања. С таквом слику је у вези прототипична представа *гомиле* као некаквог брежуљка; уп.:

- *гора* (1б) (фиг.) 'висока, велика гомила нечега', пр. Ој, сунашце, жића мог убаво, | Када зађеш, о, зађи крваво, | ... Зађ' за гору душманских лешева...! (Радич. 1, 81),³³⁰
- *брдо* (2) 'велика гомила, мноштво нечега; уп. брег (1б)', пр. Пословођа нагомила пред њега брдо књига (Петр. П. 2, 139). Али ми имамо и своја права, која се морају поштовати, јер смо их извојевали поточима крви и брдима костију (Тито 1, 244); Над тим делом куће био је раван кров; на крову брдо снега (Б. Ћосић, ЕК);
брдина (1) 'аугм. од брдо¹ (1)', пр. Та на тврдој брдини вук ти стадо коље (Арнолд 1, 145);
- *брег* (1б) 'гомила, хумка; испупчење; уп. брдо¹ (2)', пр. Забеласали се брегови негашена креча (Пол. 1949, 13131/3);
брежуљак 'дем. од брег, бријег; мали брег; уп. брежањак, пр. Брежуљак се брашна забјеласа (Цес. 3, 19).³³¹

³²⁹ Значење исто типа реализују још два покрајинизма: *купљавина* (1) (покр.) 'гомила, хрпа нечега што нема веће вредности; уопште мешавина, смеша'; *грваљница* (покр.) 'оно што је нагрваљано на гомилу, хрпа'.

³³⁰ Сродан пример потврда је партикуларизаторског значења истог типа лексеме *лаз*: уп. *лаз* (3) 'гомила, хрпа', пр. Нит' у долу процвануло цвијеће, но лаз пустих наложен трупина (РЈА). Ово значење, према РЈАЗУ, мотивисано је великом количином стабала која попадају приликом процеса крчења шуме, којим се добија пространство именовано овом лексемом.

³³¹ Код деминутивне варијанте *брешић* нису забележени примери њене количинске употребе.

Ограничење за реализовање партикуларизаторског значења код лексема са примарним значењем наведеног типа ипак постоји. Наиме, лексема са оваквим значењем мора представљати мање узвишење које се истиче изнад околног земљишта, попут некакве *гомиле* на равној подлози. Уколико је реч о узвишењу већих димензија – секундарно ће се развијати значење *непрегледног мноштва*, које само по себи не може бити партикуларизаторско већ квантификаторско;³³² уп.:

- *планина (1в)* 'велика количина, гомила, мноштво; уп. брдо¹ (2)', пр. Наша стварност и наша блиска прошлост представљају читавау планину материјала која се диже пред вратима наших филмских атељеа (Филм 1947, 2/5).

Као збирни количински партикуларизатор јавиће се и лексема *криш*, која примарно означава специфичан рељефни облик;³³³ уп. следеће значење:

- *криш (3а)* 'гомиле, хрпа; велика количина, велики број', пр. Пред младожењом лежаше криш кошуља, чарапа и пешкира (Весел. 3, 16). Кроз прозорче се [у манастиру] једнако провлаче дугачки судови са читавим „кришем” разноврсна печења (Ранк. С. 3, 172). Он је видио себе, како ... набада босим ... ногама кроз криш сува грања (Топ. 12, 542);

Код лексеме *криш* имплицитно се у овом значењу некакве гомиле предмета која се уздиже садржи и сема неуређености, што је подржано и избором лексике у допуни (*криш кошуља, чарапа и пешкира; криш разноврсна печења*).

Значење вертикалног простирања надоле, такође, може послужити као основа за развој истог типа партикуларизаторског значења. Наиме, лексема *бунар*, именујући вештачки направљено мање удубљење, у секундарном, покрајинском значењу остварује функцију партикуларизатора. У том се значењу ова лексема јавља уобичајено са именицом *земља* или са неким другим, конкретним ентитетом и развија значење које се у лексикографском поступку дефинисања изједначава са централном лексемом *гомиле*; уп.:

- *бунар (7)* (покр.) 'гомиле, велика количина', пр. Њихни [муслимански] гробови се покlope штицама косо. Па како се сврху штица набаци тежак „бунар” земље, од њене тегобе доцније штице подадну (Дуч. С. 1, 265). Кад је див видио велик бунар кости пред Шогоњицом ... зачудио се (И., 450);
- *бунарић (1)* 'дем. од бунар; вар. буњарић', пр. Уз сваки струк који се остави, уздиже се мали „бунарић” земље (Дуч. С. 1, 49).

Међутим, код лексеме *бунар* треба узети у обзир приликом разматрања још једну битну чињеницу. Ова лексема је заправо примарно садржавач и наведено значење *гомиле* може се сматрати резултатом таквог садржавачког количинског значења – реч је о количини материјала која може стати у бунар (уп. пр. Сврху штица набаци [се] тежак бунар земље).³³⁴

³³² Квантификаторска значења реализоваће секундарно и лексеме које примарно именују водена пространства великих димензија: уп. *море (2а)* (фиг.) 'велико пространство нечег што подсећа на море (1а); већа површина по којој се нешто пружа', пр. Пешачка дивизија ... наједанпут ... окрете безобзирце назад па се истопа у оном бескрајном мору пожутелог кукуруза (Вас. Д. 3, 27); *море (2б)* (фиг.) 'размерно велика количина неке течности', пр. Хрче, баш као да је три мора ракије попио (Јакш. Ђ. 16, 208); *океан (2а)* (фиг.) 'велико пространство нечег што подсећа на океан (1), већа површина по којој се нешто пружа', пр. Девојка је изишла из капије и одмах се загнурила у океан мрака (Прев. 6, 55); *океан (2б)* (фиг.) 'велика количина неке течности'.

³³³ Уп. значење *криш (1а)* 'стеновита кречњачко земљиште са специфичним облицима рељефа (са вртачама, сувим долинама и сл.) и посебном, претежно подземном циркулацијом воде, крас, карст; каменита, стеновита голет, врлет'.

³³⁴ Именице које примарно означавају природно удубљење секундарно развијају значење велике количине: *бездан (2б)* (фиг.) 'неизмерна количина, неизмерно мноштво', пр. Беше у том погледу читав бездан прекора (Ранк. С. 2,

2.2.2.2. Збирни партикуларизатори типа *група, скупина*

Партикуларизаторска лексика збирног типа неретко се користи како би именовала различите скупове људских јединки. Разлике у семантичком садржају таквих лексема постоје у зависности од тога да ли се просто именује скупина људи уопште, одређена скупина људи или скупина одређених људи. Именица у допуни сугерисаће о каквом је конкретно значењу партикуларизатора реч.

2.2.2.2.1. Прототипичан партикуларизатор са значењем скупине људи у нашем језику јесте лексема *група*. Ова се лексема користи како би означила већи број људи, али и предмета, који су груписани тако да се погледом могу обухватити као целина. Секундарно ова лексема реализује још три партикуларизаторска значења, која су у вези са скупинама људи одређеног профила или одређеног интересовања (в. *група (2а)*, *група (2б)* и *група (2в)*). Покрајинска варијанта *груп*, такође, реализује партикуларизаторска значења попут примарне лексеме;³³⁵ в.:

- *група (1)* 'лица или предмети који се налазе у близини тако да се погледом могу обухватити као једна целина', пр. Пред троном силнога цара збуњени стојаху старци, | ... И група Араба црних (Ил. В. 1, 169). Пролазе групе младих студената (Батуш. 3, 96); *група (2а)* 'лица која узајамно везује заједничко политичко, научно, уметничко и др. убеђење или заједнички професионални, друштвени и сл. интерес', пр. Свака је политичка група ... изнела своје мишљење (Нуш. 25, 176); *група (2б)* 'лица или предмети који имају одређен циљ, задатак, функцију', пр. Поједине групе мишића раде наизменце (Бакић 1, 87). Нацрте ... је прегледала група научника и конструктора (Михаљевић М., Реп. 1957, 8/20); *група (2в)* 'уметнички извођачки збор, труппа, ансамбл', пр. Југословенске групе играча и певача постигле су велики успех (Пол. 1950, 13608/3);
- *групица* 'дем. од група', пр. На Рашуљачи ... виђале су се поједине мање групице непријатељских војника (Павл. Ж. 1, 266). Једна групица студената стоји, шали се и смеје (Ков. Д. 1, 23);
- *груп (3)* (покр.) 'в. група (1, 2)', пр. Сваки сеоски и другоселски груп плачара има собом по једну или више тужбарица (Дуч. С. 1, 253).

2.2.2.2.2. Поред лексеме *група*, и лексеме *скуп* и *скупина* заузимају истакнутије место међу партикуларизаторском лексиком овог типа. Попут партикуларизатора *група*, и *скупина* развија паралелно секундарно значење групе људи обједињене на одређен начин (уп. *група (2а)*, *скупина (2)*); уп.:

- *скуп (1в)* 'више или мање особа на истом месту', пр. Провлачећи се тако између колиба наилазим на читав скуп стараца поседалих по асурама у неком уском дворишту (Р. Петровић, ЕК); У првом делу подрума затече читав скуп другова у забринutom већању (Б. Ћосић, ЕК);
- *скупина (1)* 'већи или мањи број људи, предмета и сл. који се налазе заједно',³³⁶ пр. Још се могла видети по која заостала скупина шарених олимпијских застава, грбова, лампиона

184); *понор (3б)* (фиг.) 'огромна количина, мноштво чега (зла, беде)', пр. Друге мисли бацаху га у силне поноре јада и очаја (Ђал., РМС); *провалија (3)* (фиг.) 'врло велика количина чега', пр. У ћелији провалија тишине и нико ником дисање није чуо (Вујач. Мир., РМС). Таква значења пак нису партикуларизаторска јер не служе индивидуализацији једног дела таквог мноштва већ се оно представља као бескрајно. У складу са тим, ове се лексеме користе искључиво као квантификатори (в. т. II, 2.1).

³³⁵ Количинско значење истокоренске изведенице *групација*, које је маркирано у функционалностилском погледу, удаљено је од типичног партикуларизаторског значења: уп. *групација (1)* 'група, скуп (обично већи, од више лица односно предмета или од више мањих група)', пр. Не дозвољавати ни једној сили нити групацији сила на континенту да се преко мере ојача (Михаиловић С., XX век 1939, 378).

³³⁶ Речник САНУ бележи и префиксалну твореницу *подскупина* 'део, одељак неке веће скупине'.

(Борба 1957, РМС),³³⁷ Гледао сам тако двориште, куда је стража управо уводила скупину заробљеника (А. Тишма, ЕК);
скупина (2) 'скуп особа здружених каквим заједничким циљем, интересом, професијом, радом и сл.'

Прототипичне лексеме *гомила*, *камара* и *хрпа*, које уобичајено служе партикуларизовању мноштва предмета, па чак и квантификатор *мноштво* – такође развијају засебно, секундарно партикуларизаторско значење које се односи на људе као објекат партикуларизовања; исп.:

- *гомила* (2а) 'већи број лица на окупу, велика група, скуп', пр. Тада портир престаде да звижди и кроз гомиле узуђених купаца гомиле узуђених купаца промакоше, проближавајући се, два милиционерска шлема (ЕК); Посматрала је кохорте робокапова како мељу себи пролаз кроз гомиле демонстраната који су навирали са свих страна (ЕК);
гомила (4а) 'збијен скуп (људи, стоке и др.), гужва, стиска, кркљанац', пр. Људи пролазе [чаршијом] пуних шака, кола у такој гомили да једва миле (Лаз. Л. 1, 24);
- *мноштво* (1в) 'многа људи на окупу, гомила, маса света', пр. Провлачим се кроз мноштво света у сали у којој су изложене слике (Политика, 24. 7. 2005, ЕК);
- *камара* (1б) 'велика група, скуп', пр. Цигани се скупљају у камару (Живој., КБС, 130). Скобаљ [риба] „патује у јатима“, „иде све у камарама“ (Дробњ. 4, 6);
- *хрпа* (2б) 'група, скупина', пр. Њима у сусрет стизали се из околине, као кобно предсказање, разбијени низови сељачких кола, са хрпама рањеника (А. Тишма, ЕК); итд.

Лексема *мноштво* се пак и у овом низу издваја у односу на друге лексеме. Док се код лексема *камара* и *хрпа*, па и код лексеме *гомила*, задржава из основног значења просторна ограниченост, издвојивост тако именоване скупине људских јединки, партикуларизатор *мноштво* се имплицитно у овом значењу, као у примарном, односи на непрегледну количину људи – на шта се у лексикографском опису упућује употребном синонимне лексеме *маса*. Такође, напоменућемо и то да се лексеме *камара* и *хрпа* чешће користе за партикуларизовање неживих ентитета, док се лексема *гомила*, као и *мноштво*, подједнако фреквентно јавља и у спојевима са именицама које денотирају жива бића.

2.2.2.2.3. Путем наведених хиперонимних лексема *гомила*, *група* и *скупина* дефинише се већи број партикуларизатора збирног типа, који именују уопштено већи број људи; уп. следеће лексеме и њихова значења:

- *врева* (5а) 'мноштво, гомила (о људима)', пр. И ту је, у том крају сабора, била неописана врева гледалаца и учесника (Нов. 23, 179);
- *грамула* (1) (покр.) 'скуп, гомила, хрпа', пр. Грамула значи много људи у гомили (Левач, Буш.);
- *грун* (2) (покр.) 'в. груна', пр. Но за њим, за њим, све крадимице | Док ли грун турске ево коњице! (Никола 2, 91). У тој кући једном је био грун људи, а сад ништа до јада (Цетиње, Март. И.);
груна (покр.) 'група, гомила', пр. Кад се рој пусти и пође далеко, бацају прашину пред њега, да га сузбију и да га збију у груну (грунту) (Ћурч. 1, 52);
- *дружина* (1а) 'они који се негде нађу заједно; група, скупина', пр. Чистили су улице дружине незапослених радника (Јов. М. Ч. 2, 15);
- *задруга* (3в) 'скуп, група, дружина';

³³⁷ У синонимном секундарном (чини нам се – покрајинском) значењу лексема *гроња* углавном се користи у комбинацији са именицама које означавају неку врсту грађевинских објеката: уп. *гроња* (2) 'скупина, група', пр. Виде [се] развалине [престонице етиопске], и близу ових две гроње (групе) пирамида (Прица Д., Даница 1867, 408); *гроњица* 'дем. од гроња (1)', пр. Из гроњице кућа далеко тамо расипало [се] свјетло (И., 194).

- *збор (1a)* 'већа група људи (или бића којима се приписују људске особине) скупљених на једном месту', пр. У очи Ђурђева дне ... скуп се цијел збор цура, момака па и млађих жена код млина (Чајк. 3, 204);
- *кита (5a)* (фиг.) 'скуп лица, особа које се налазе у близини тако да се могу обухватити погледом као једна целина, група', пр. Час из ове час из оне куће испадне тек из авлијских врата кита; придружи се гомили, и гомила расте све већа и већа (Срем. 11, 60); *китица* 'дем. и хип. од кита', пр. Учитељ, опазив уз господаре и лиепу китицу господарицах, врло се узрадова (ПП 1867, 105); *китка (5a)* (покр.) 'скуп више лица, група; уп. кита (5)', пр. Па ме је провео | Кроз три китке војске. | Једна кита збори: | Ој, чобан' чобанче! (НП, Мил. М. Ђ. 23, 321);
- *кумбуљ (2)* (покр.) 'скупина, група (људи)', пр. Појави се један велики кумбуљ потјерника (Невес. 2, 89);
- *налога (2)* 'маса, мноштво, гомила (света, људи)', пр. А да видите ту налогу људства око црквице, ни јабука не би пала на земљу (Шен. А. 6, 147). Све гушће и гушће јатила се налога радознале свјетине (И. 22, 269);
- *оројла* (покр.) 'мноштво људи или животиња на окупу, маса, гомила', пр. Узима онај свој штап да уз пут растера оројлу керову луталица која креће за њим (НИН 1983, бр. 1672/19). За њим иде читава оројла народа (Тршић, Симић Мил. 2);
- *патуља* (покр.) 'већи број лица на окупу, скупина, гомила', пр. Жубор чини жутијех дуката, | Ка да иде патуља Турака (НП Шаул. 1, 113). Стоји жубор жутијех дуката | Ка' да збори патуља Турака (НП Драгов. Ђ., 69). Ђе ће она патуља људи? (ЦГ, Јовић. 1);
- *ред (11a)* 'већи број кога или чега, скупина, група', пр. Одмах затим војници почеше грубо да претражују редове заробљеника (ЕК);
- *сабор (1a)* 'скуп, састанак већег броја људи на једном месту', пр. Носи мене друму јуначкоме гдјено стоји сабор дјевојака (НП Андрић Н., РМС);
- *талас (2a)* 'скупина, део неког мноштва или масе у покрету; налет', пр. Талас за таласом бомбардера је тукао бомбама Љубин Гроб (Дед. В., РМС);
- *хор (2)* 'скуп, група', пр. Хор модрих звезда мртвим небом плови (Бој. М., РМС); Четири женска члана Кнопфових образују око наредника хор нарикача (ЕК).

Неке од наведених лексема маркиране су – углавном територијално (уп. нпр. *грун*, *грамула*, *јака*, *орљак*, *патуља*), друге су општеупотребне (в. *врева*, *кита*, *ред*, *сабор*). Објекат партикуларизовања се наводи директно у дефиницији, у основном тексту (в. *ордија*, *оројла*) или у загради (нпр. *врева*, *кумбуљ*, *налога*), или је имплицитно садржан у значењу синонимске или хиперонимске лексеме путем које се одредничка именица дефинише (уп. *дружина*). У семантичком садржају лексеме *талас* налази се и *сема (по)кретања* или *динамичка сема* (уп. Рахилина–Хјон 2009: 26–31, о *динамичкој метафори*), пренесена из примарног значења ове лексеме.³³⁸

³³⁸ Сема кретања карактеристична је за још једну лексичко-семантичку групу. Реч је о лексемама које примарно означавају некакве атмосферске појаве, а секундарно – непрегледно мноштво. Све оне реализују искључиво квантификаторско значење: уп. пр. Тада се осу град камења на њега (Мат. 12, 69); Ал' у тај пар прсну из нашег прозора ко из лумбарде дажд гњилих јабука и јаја на једног копљаника (Шен. А. 8, 44); По граду је падала киша граната (Барк. 1, 235); Просу крупа од олова тешка (Мартић Г. 3, 92); Зазвони ... Кроз неколико часака опет се лава деце сручила у ходнике и учионице (Макс. Д. 1, 33); У лавини освијештеног народа ... је спознао себе и своју снагу (Симић Н. 5, 6); Некад је по Комова љети била плима оваца (Васојевићи, Стијовић Р. 1); Наш пркос као да је доводио до беса командира противничке батерије, која нас је одмах засипала читавим пљуском челика (Јак. С. 6, 109); Треба му једна реченица да би истакао поводањ збивања (Вин. 3, 175); Мува се и пролази свијет, мушко, женско, старо, младо ... изгубио се човек у овој поплави (Ћоп., РМС); итд.

Лексема *ред* специфична је и по томе што примарно и у још неким секундарним значењима реализује партикуларизаторско значење уобличивачког типа.³³⁹ Реч је, дакле, примарно о партикуларизатору-уобличивачу. Ова лексема у наведеном количинском значењу имплицитно и даље садржи уобличивачку семантичку компоненту.

2.2.2.2.4. Неколико лексема које означавају скупину људи у свом семантичком садржају има и сему *незнатан*, *мали*. То су оне лексеме чије је ово количинско значење настало из садржавачког количинског значења; уп.:

- *прегршит* (3а) (фиг.) 'незнатна количина чега, мали број људи', пр. Стрпат ће га ... у бухару због ... прегршти шљива (Павич. 2, РМС). Прегршт злехудих издајника ... појавили [су се] усред дана с музиком и парадом (Ман. Љ. 2, РМС);
- *шака* (3) 'мали број (људи и сл.)', пр. Та шака наоружаних људи, то је наша будућност (Чол., РМС); *шачица* (2) 'мала количина чега, мали број чега', пр. Ову шачицу земље могу и ја да поорем (Шуб. 1, РМС). Та шачица разбојника ... држи читаву варош (Лал., РМС).³⁴⁰

Примарно именујући део тела (*шака*) или његов одређени положај (*прегршит*), ове лексеме развијају количинско значење садржавачког типа (уп. *шака брашна*, *прегршит бомбона*), из којег се даље развија значење мале количине будући да је и код садржавачког значења реч о мањој количини, дакле о оној која се може рукама, шаком захватити. Значење мале количине посебно је наглашено када се односи на особе (в. *прегршит издајника*, *шака наоружаних људи*, *шачица разбојника*). Исто значење има и израз *шака јада* (2) 'мали број људи'.

2.2.2.2.5. Објекат партикуларизовања може бити исказан у речничкој дефиницији. Тиме се сужава дистрибуциони опсег партикуларизаторске лексике. У појединим случајевима партикуларизаторима се именује група, скупина одређених људи, углавном профилисаних њиховим занимањем (в. *испратња*), карактеристикама (нпр. *кита*) или задужењима (в. *депутација*, *хајка*); уп. следеће:

- *демонстрација* (1б) 'поворка, маса демонстраната', пр. Иза угла, наједном, нахрупи демонстрација радника (Шимић С. 2, 180);
- *депутација* 'група лица послатих и опуномоћених да пренесу у нечије име поруку, молбу, захтев и сл., изасланство, посланство, делегација', пр. Посјетила га је депутација грађана (Десн. 5, 191);
- *испратња* (3) 'група, скуп пратилаца, пратња', пр. Отиде Милош ... са једном стотином особите испратње коњаника србскога (Сар. 12, 404);
- *кита* (5а) (фиг.) 'скуп, група одабраних људи, најбољи или најлепши у скупу', пр. Е ћеш тамо добра наћи: | Дивну киту својте твоје (НП Вук 1, 93). Изгибоше ките јунака, – хиљаде ратника (Мил. М. Ђ. 33, 113). Окруни се слава вјековјечно, | Милошева оба побратима | и дијепе ките Југовића (Њег. 7, 10). У поноситој кити великаша ... дигао се ... млад човјек (Павлин., Бот. 1, I). Први пут стадох на херцеговачку земљу, међу киту дивне браће (Мат. 15, 246). Налазио се ... и с депутацијом из свога среза. Све честити и угледни људи ... Лепа кита сељака и грађана (Срем. 13, 160);

³³⁹ Слично значење остварује још један уобличивач, који се пак може сматрати квантификатором, али не и партикуларизаторским: *поворка* (2а) 'већи број, велика количина, мноштво, множина, сијасет', пр. Већ сутрадан момци су довели у француски консулат читаву поворку домаћих или припитомљених животиња (Андрић 5, 428). Данима и данима су на површини, са стомацима окренутим у небо, пливале поворке мртвих риба, жаба, змија, ракова, видри, водених пацова (Сав. Мил. 1, 195).

³⁴⁰ Мању скупину људи именују и покрајинске варијантне лексеме *грумак* (2) (покр.) 'омањи скуп, групица, гомилица', пр. Мука је виђу на Господара | Ал' грумак људи гле од Понара, | Хитају амо сви на коњима (Никола 2, 124); и *грунак* (2) (покр.) 'в. грумак (2)', пр. Руски добровољци, онђе грунак, онђе хрпа, сви у различном руву (Бег. Н. 1, 7).

- *свита (1)* 'људи који прате какву угледну особу, пратиоци', пр. Сад су стајала два француска гренадира ... пратња и сјајна свита ађутаната, пажева и генерала (Крањч. Стј., РМС);
- *хајка (1б)* 'група гонилаца, потера', пр. Швапске хајке прориједише људство у шуми (Лал., РМС);
- *хорда (1)* 'гомила освајача који пљачкају и уништавају';
- *шихта (1)* (нем.) 'група радника која ради у једној смени', пр. Прва шихта радника за копање тунела сишла је под бараку (Јак. С., РМС).

Објекат партикуларизовања, како видимо и код претходне групе, умногоме је одређен семантиком самог партикуларизатора. То посебно лепо одсликава једна мања група партикуларизатора одређеног домена употребе и суженог дистрибуционог потенцијала. Реч је о именицама које означавају различите врсте уметничких група, скупова;³⁴¹ уп.:

- *ансамбл (1)* 'уметничка група као целина', пр. Уместо да њен ансамбл виртуоза концертира на европским гала-представама, прво је гурнут да свира на обичним баловима (Политика, 11. 5. 2009, ЕК); Уводећи стално нове солисте, у једном моменту схватите да је то ансамбл солиста у коме нема „правих” и „обичних” хорских певача (Политика, 23. 10. 2007, ЕК); Госпођа Огњеновић је представила ансамбл глумаца са којима је већ радила (Политика, 11. 3. 2006, ЕК);
- *оркестар (1)* (муз.) 'група, састав свирача са истим или различитим инструментима који заједнички изводе неко музичко дело: гудачки ~, дувачки ~, камерни ~, симфонијски ~', пр. Победа у најупечатљивијем дуелу припала је, ипак, Светозару, који је понудио домаћу варијанту решења – оркестар трубача (ЕК); Квалитет оркестра заиста је изванредан – то јесте оркестар солиста (Политика, 19. 12. 2000, ЕК);
- *трупа (2)* 'друштво, колектив, дружина уметника, обично глумаца (често путујућих), односно циркуских артиста', пр. Постојало је мноштво обласних и путујућих трупа глумаца и певача, као и позоришта са сталним репертоаром (ЕК);
- *хор (1а)* (муз.) 'група, скуп, збор певача који заједно певају', пр. Осим глумаца, ту је и хор девојака (Политика, 5. 5. 2006, ЕК); Има врло одређен појам пролазности свега и не жели ништа више од живота до само још неколико партија после ручка, музике и неколико лепих, плавооких сељачића за свој хор дечака (М. Црњански, ЕК).

Партикуларизатор *хор*, поред наведеног, основног значења, које је, како можемо запазити, периферније партикуларизаторско значење, остварује и секундарно, типичније партикуларизаторско значење општијег типа, које је пак мање фреквентно (в. *хор (2)* 'скуп, група').

2.2.2.2.6. Код друге групе лексема пак додатна семантичка компонента не односи се на објекат партикуларизовања већ се њоме ближе одређују карактеристике на дати начин именоване групе људи. У случају лексема из наше грађе та се семантичка компонента односи на збијени распоред јединки које чине дату групу; уп.:

- *збој (1)* 'збијена гомила, скуп (чешће о животињама)', пр. На обали Драгора нашао се збој људи где причају о догађајима (СН 1917, 39/3);
- *крупко (2)* (фиг.) 'збијено, густо мноштво, гомила, сплет', пр. Скупи се на тргу силно крупко људства око бубњара (Шен. А. 8, 91);

³⁴¹ Други домен употребе илуструје лексема *конзилијум*, који би представљао партикуларизаторску лексему истог типа: уп. зн. *конзилијум (а)* 'скуп лекара који се састаје ради утврђивања дијагнозе и начина лечења болесника', пр. У трпезарији се одржавао конзилијум лекара (Вучо 1, 265). Како год било, Сабор није добио потпис партијархове оставке, али ни мишљење конзилијума лекара ВМА које би отворило пут за избор 45. поглавара СПЦ (Политика, 18. 5. 2008, ЕК).

- *леса (ба)* 'збијено мноштво људи (у гомили, реду, низу, колони и сл.)', пр. Није могао да падне, него је, онако притешњен и ношен заталасаном љесом телеса, остао усправно стојећи (Андрић 5, 312). Он истрча пред врата и угледа дугачку лесу војника (Лаз. Л. 2, 224).

2.2.2.2.7. Један број лексема своје партикуларизаторско значење збирног типа развија секундарно, док примарно означава некакву војну формацију. Дакле, основно значење ових лексема специјализовано је за домен војне терминологије, а у секундарном, партикуларизаторском значењу, које се каткада маркира као фигуративно, почињу именовати скупину људи уопште; уп.:

- *алај (2)* 'група, гомила; поворка', пр. Узјаши га млађан Маријане | ... Пак протјера кроз алај сватовах (НП Ј–М, 233);
- *војска (2)* (фиг.) 'велики број, мноштво, гомила (људи или чега другог)', пр. Око ње је војска цела | Хитрих слугу и дадиља (Шапч. 5, 240). Војска буба и глиста појављивала се по пукотинама (Паун. С. 1, 242);
- *кумпанија (3)* (фиг.) 'мноштво, гомила', пр. Досад си дробила све по једног врага, а сад их наједном одброји читава кумпанију (Павлин., РМС);
- *одред (2)* 'скуп лица која чине целину, група',³⁴² пр. Користећи се целим одредом окупљених писара, успео је да у кратком року произведе на хиљаде писама (Кош Е. 2, 129);
- *орта (2а)* (покр.) 'група људи, дружина', пр. Трећи [задругар] би хтео даље да школује унука, а четврти већ више неће са својом ортом да буде за стоком (Бож. Г. 6, 43);
орта (3) (покр.) 'гомиле, хрпа', пр. Је ли све на орти, тј. је ли све на једном месту (или на гомили)? (Босна, Поп. Д. С.);
- *чета (2)* 'већи број, мноштво људи или животиња окупљених заједно', пр. Одасвуд падале чете сјајних лептира (Симић Н., РМС); Госпође су силно пљескале, а једна чета госпођица предала му је киту цвећа (М. Црњански, Врт, АСК).

Овом се низу прикључује и лексема *конвој* са својим секундарним значењем нешто одређеније семантике у односу на претходно наведена; исп.:

- *конвој (2а)* 'група људи (заробљеника, ухапшеника и сл.) који се упућују на одређено место уз пратњу страже; стража која сачињава пратњу такве групе људи (Енц. Лекс.)', пр. Сепаратисти из заседе напали један конвој војника упућених да чувају опрему нафтне компаније (Политика, 14. 9. 2000, ЕК); Војници из америчког контингента Кфора јутрос су ускратили пратњу конвоју мештана села Пасјан (Политика, 17. 8. 2000, ЕК).

2.2.2.2.8. Три лексема из грађе специјализовано је за именовање *групе бродова*. У семантичком садржају ових лексема јављају се константе *скуп* и *група*; уп.:

- *конвој (1а)* 'група бродова (најчешће трговачких и транспортних) који плове под јединственом командом у пратњи ратних бродова (или авиона) ради заштите од непријатељског напада', пр. Конвоји трговачких бродова могли [су се] из далека приметити због ... знатног димљења (МГ 1933, 291); *конвој (1б)* 'група сувоземних возила која иду заједно (превозећи најчешће намирнице и ратни материјал)';
- *кумбуљ (1)* (покр.) 'група бродова који плове по мирном мору';

³⁴² У синонимном значењу РСАНУ бележи и мање фреквентну лексему *јанта (2)* 'одељење, одред, група; група села која припадају једној мањој општини', а у блиском значењу и префикасалну твореницу *пододред* (нераспр.) 'мањи део одреда, групе људи, подгрупа; исп. одред (2)', пр. Кучи [су] ... имали праседиште на коси арбанаских Алпа, близу Пећи, где њихови остатци чине пододред великога источно-арбанаског племена Бериша (Радон. Ј. 5, 58).

- *флотила (1)* 'скуп мањих бродова; одред мањих ратних бродова, једрилица, рибарских бродиха и сл. који плове уз морску обалу, у рекама или језерима: речна ~, савска ~, ~ рибарских бродова, ~ шлепова'.

2.2.2.2.9. За разлику од наведених лексема-партикуларизатора у овом поглављу, који сви именују погледом обухватљиво мноштво (првенствено) људи, које се, дакле, налази на једном месту у једном тренутку – постоје и лексеме које се користе да означе некакву скупину у апстрактнијем смислу, без временске и просторне компоненте у реализацији значења. То су лексеме које именују скупину људи здружену, окупљену из одређеног циља или са одређеним циљем, задатком и сл. Такве додатне семантичке компоненте у садржају датих реализација лексема удаљава их од типичног партикуларизаторског значења. Из тог разлога, ова би се група лексема, уколико бисмо је убројали у партикуларизаторе, налазила на периферији партикуларизаторске лексике збирног типа. Погледаћемо о којим је лексемама реч:

- *актив (1)* 'радна група неке организације (политичке, научне, уметничке и др.) за одређени посао', пр. Прерађивање наше културне историје ... не може се замислити без организованог актива научних радника (Чалдаровић М., Прегл. 1948, 257);
- *веће (1)* 'скуп одређених лица који већа и решава о јавним пословима (државним, општинским, привредним, школским и сл.); уп. савет';
- *екипа (а)* 'група људи, радника итд. која је формирана ради извршења неког задатка', пр. Позориште води стручно сродна екипа управних људи, а не међусобно дивергентна (Млад. Р., XX век 1939, 720);
- *кадар (1)* '(обично уз одговарајућу одредбу) састав, скуп лица обухваћених извесном организацијом, службом, струком, рангом и др., персонал, особље (обично стручно)', пр. Ствара кадрове школованих људи (Кецм. 2, 56);
- *клика (пол. пеј.)* 'ужи круг људи (обично на власти) повезаних истим, углавном себичним, користољубивим или неким другим ниским циљевима и интересима неповољним по друштво', пр. Оваква странка ... постаје проста клика клеветника и опадача (С. Нез. 1888, 4/1);
- *кружок (1)* 'организована група људи окупљена ради каквог заједничког посла (васпитног, инструкционог или др.)', пр. Није се једном догодило да шпијун ... ступи у кружок радника (Јурк. М. 1, 307);
- *логор (3а)* 'група истомишљеника, странка, табор, савез', пр. Треба бирати између логора патриота и логора непатриота (Реп. 1907, 3/3);
- *партија (2б)* 'уопште група људи која се руководи неким заједничким циљем, чији су чланови повезани одређеним задатком, животним условима и сл.; уопште група људи као скуп издвојен из веће целине', пр. На некаквој станици видео сам прву партију заробљеника (Моск. 1, 374);³⁴³
- *племе (4)* 'група, скупина људи повезаних нечим заједничким (занимањем, интересима, идеологијом и др.)', пр. Ненад ... расте усправљен као што је увек усправљено расло велико племе абацских радника (Минд. 4, 114);
- *породица (2)* (фиг.) 'круг, скуп људи које веже заједно исти или сличан циљ, мисао, рад и сл.', пр. Станковић припада породици песника у којих је извесно расположење стално по својој

³⁴³ Ова лексема реализује и збирно партикуларизаторско значење општијег типа: уп. *партија (3а)* 'скупина као део неке веће целине која подразумева одређен или приближно одређен број јединки; извесна количина истоврсних предмета као део нечега већег, комплетнијег, контингент; количина нечега издвојена на основу неких посебних карактеристика', пр. Чим она [матица] излети, цела партија пчела, одређена да заснује нову задругу, груне кроз лето напоље (Мрш. 1, 20). Исти ексери а нова, већа цена. Али газда ... хладно одговара да је то већ нова партија ексера (Андрић 11, 80). Између тих слојева виде се веће и мање партије згрудваног, жућкастог песка (Мих. Ј. 1, 52).

природи (Прод. 3, РМС). У Загребу [се] окупљала интимна породица младих сањара (Марј. М. 3, РМС).

Лексема *породица* одликује се и другим значењима која се чине веома блиским партикуларизаторским значењима, али су пре свега класификаторска (уп. т. II, 2.2):

- *породица (3)* 'скуп животиња који се састоји од мужјака, женке и њихових младунаца', пр. Као дечко јурио [је] по бари за породицом дивљих пачића (Моск., РМС). Кроз мали прозор ... улазило је задовољно гроктање читаве породице свиња (Ћос. Б. 3, РМС);
- *породица (4)* (биол.) 'виша систематска категорија која обухвата више родова животиња, биљака, сличних по саставу или структури и блиских по пореклу', пр. Великој породици мачака припадају најокретнији и најсавршенији зверови (Станк. С. 1, РМС);
- *породица (5)* 'скуп, група истородних јединки које се налазе једне уз друге и чине вишу заједницу', пр. Сунце са целом својом породицом планета ... креће се у простору, у васиони (Телеб. 1, РМС).

Значење блиско претходно наведеним (в. *актив*, *веће* и др.) реализују и лексеме примарно везане за домен војне терминологије. Иако неке од њих, како смо поменули, уопштено почињу означавати оком опажљиву гомилу (в. раније нпр. *алај*, *војска*, *чета*), постоје и лексеме које секундарно развијају значење већег броја људи повезаних одређеним циљем, занимањем, послом и сл.; уп. следећа значења:

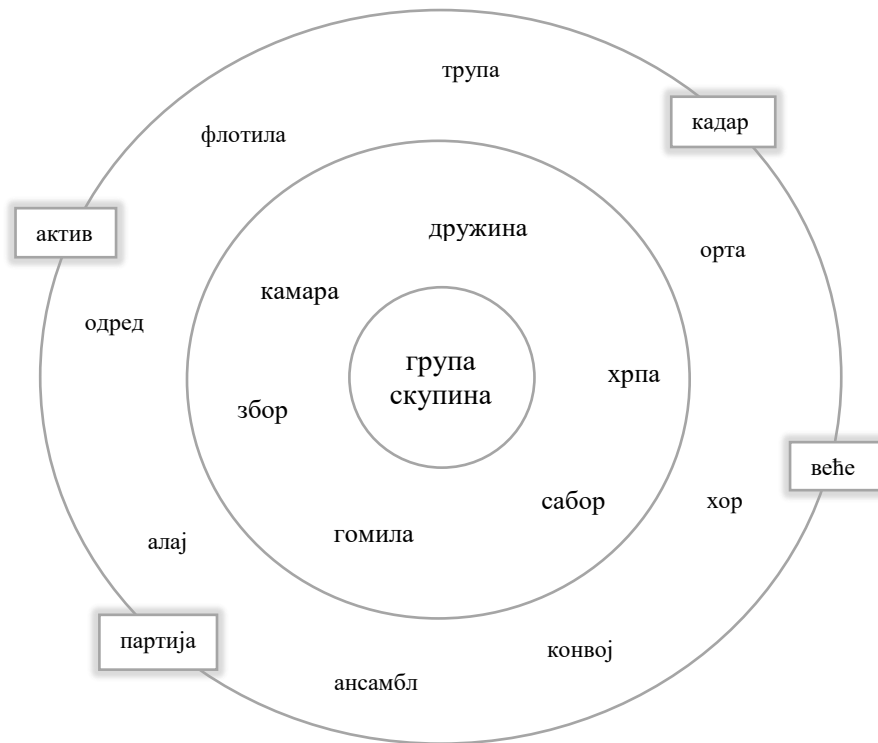
- *корпус (2а)* 'група лица, људи окупљених, удружених ради заједничког посла, забаве и сл., друштво, дружина, збор', пр. Мокрањац је знао да му је ... потребно створити извођачки корпус с којим ће моћи да реализује оживљавање партитура (Коњовић 1, 197);
- *кохорта (б)* (фиг.) 'група, скуп људи повезаних неким занимањем и сл.', пр. Утицај пизанске школе допире до Ломбардије ... где је никла т.з. кохорта мајстора (Палавичини П., XX век 1938, 4/84).³⁴⁴

Како смо у досадашњем тексту могли видети, у групи лексема које представљају збирне количинске партикуларизаторе који се односе на људе, односно лексема које служе партикуларизовању и квантификовању мноштва људских јединки – начелно се запажа неколико слојева партикуларизаторске лексике. Прототипичне, централне представнике репрезентују лексеме *група*, *скуп* и *скупина*. Корак даље од прототипичних јесу оне лексеме које примарно служе партикуларизовању других ентитета, а секундарно – мноштва људских јединки (в. нпр. *гомила*, *хрпа*, *камара*), као и оне лексеме чији се семантички садржаји одговарајућих партикуларизаторских значења одликују додатном семантичком компонентом (уп. *сабор*, *дружина*). Нешто су семантички удаљеније лексеме које означавају одређене групе, које се, из тог разлога, одликују и знатно суженим дистрибуционим потенцијалом, те се везују за одређене домene употребе (уп. нпр. *хор*, *ансамбл*, *флотила*), или пак оне лексеме које су употребно или

³⁴⁴ Једна група лексема реализује значење налик на партикуларизаторско, али ипак умногоме удаљено од њега, пре свега одређеношћу семантичког садржаја: в. *збирка (а)* 'скуп предмета (обично од неке вредности) сабраних и сложених по неком реду, принципу, оно што је настало скупљањем, прибирањем, колекција; сакупљени списи, зборник'; *галерија (2б)* 'већа колекција, низ истородних уметничких или историјских предмета'; *колекција (1а)* 'збирка предмета исте врсте (обично ретких, вредних, занимљивих и сл.), сакупљаних по извесном систему, критеријуму'; *корпус (3)* 'збирка каквих докумената, текстова и сл., зборник; зборник законских прописа, одредаба', те и *зборник (1а)* 'књига изабраних или скупљених, најчешће књижевних или научних написа, беседа, поука, докумената и др., обично састављена у наставне или научне сврхе, збирка, антологија, хрестоматија'; *колекција (3)* 'низ публикација, издања, дела, тематски повезаних, објављених у серији, коло'

на други начин маркиране (в. *алај, орта*). Најудаљеније значење у односу на прототипичне чланове ове партикуларизаторске подгрупе реализују лексеме које се користе да означе некакву скупину у апстрактном смислу, без временске и просторне компоненте у реализацији значења. То су лексеме које именују скупину људи здружену, окупљену из одређеног циља или са одређеним циљем, задатком и сл. (в. нпр. *актив, партија, клика*). Таква одређеност њиховог семантичког садржаја одељује их од партикуларизаторске лексике, иако се поједине компоненте партикуларизаторског значења примећују и у њиховој семантици.

Приказ бр. 11. Збирни количински партикуларизатори који се односе на људе



2.2.2.3. Збирни партикуларизатори типа *стадо, јато*

2.2.2.3.1. Партикуларизатори са значењем *група животиња* представљају један тип збирних количинских партикуларизатора, и то веома фреквентан и семантички интересантан. У лексикографским описима основних семантичких реализација ових лексема јављају се метајезичке константе *скуп, скупина, већи број* и(ли) *мноштво*. Доминантна семантичка компонента, на којој се заснива њихово партикуларизаторско значење – јесте, као и код претходно разматраних типова ове групе партикуларизатора, сема збирности/колективности.

Код именица овог типа се примарним, партикуларизаторским и кватификаторским значењем постиже именовање већег броја истоврсних јединки (мање или више) организованих у целину, која се, на тај начин, издваја из непрегледног мноштва таквих јединки (нпр. *јато риба, рој пчела, чопор вукова* и сл.). Д. Цвијовић (2016: 75–76) лексеме овог типа, полазећи од

семантичког критеријума, сврстава у лексичке збирне именице (в. и т. III, 2.1.3.1 (2)).³⁴⁵ Такође, са аспекта типа њиховог партикуларизаторског значења, ове лексеме се у истом раду посматрају као партикуларизатори-убличивачи, Наша анализа, ипак, показује да је реч о апстрактним именицама, у чијем је у семантичком садржају сема облика, уколико постоји, другостепена у односу на сему збирности/колективности, која је за њих специфична.

2.2.2.3.2. Главни чланови ове групе именица у својим примарним семантичким реализацијама означавају, како смо навели, скупове животиња одређене врсте. Разлика међу њима тиче се опсега лексичке спојивости, односно партикуларизатори овог типа користе се само са називима одређених животињских врста; уп.:

- *јато (1a)* 'већи број птица које су у скупу, које се крећу, лете заједно, у групи', пр. Отуд лети јато соколова (НП Вук 1, 162). Над њим [морем] круже јата галебова (Мат. 6, 5). Дуго су гледали у јата чавки (Вучо 1, 298); фиг. А јата мисли, орлова смелих, кружиле су око уморених глава мучаљиво и тужно (Вин. 1, 48). И мртвачки покров лагано се стере | Над шареним јатом маштања и снова (Рак. Мил. 1, 44);
- *крдо (1)* 'већи број животиња, стоке (обично исте врсте: оваца, коза, говеда, свиња) која заједно пасе, креће се, пребива и др., стадо', пр. Кад вук упане у крдо коза, па их неколико измрцвари ... друге козе, од страха, нагну за вуком (Ћип. 7, 556). Буди ме страшна рика. Као да је читаво крдо јелена под самим прозорима (Пол. 1957, 15943/7);³⁴⁶
- *рој (1)* 'скуп пчела које су се излегле од једне матице у истој кошници и чине посебну заједницу', пр. Рој полети одмах онде где има грана и цвећа (Весел., РМС);
- *стадо (1a)* 'већи скуп домаћих животиња преживара, обично исте врсте, које заједно пасу или које су под надзором једно чувара (пастира)', пр. Ту ... проведоше детињство момче и девојче чувајући стада (Доман., РМС);
- *чопор (1)* 'скуп животиња, крдо', пр. Видео сам чопор керова (Пол. 1973, РМС).

Како на лексикографске описе утичу различити фактори, пре свега расположивост потврда које дато значење одређене лексеме илуструју, разликују се и дефиниције основних значења главних представника ове групе лексема. Како можемо приметити, оне иду од општијих (као код лексеме *чопор*) до одређенијих, у смислу именована одређене животињске врсте која се окупља у скупину именовану одредничком речју (в. основно значење лексеме *крдо*). Код свих лексема се, осим код одреднице *чопор*, значење везује за одређену врсту животиња. Ова појава се мора довести у везу са појмом инкапсулације, односно преливања значења једне лексеме у значење друге (в. т. III, 2.3). Код неких је лексема, управо због већег степена инкапсулације, те веће ограничености на везе са одређеним типом лексема у допуни, чешћа самостална употреба. У примерима тог типа елидирана именица у служби допуне се

³⁴⁵ Под лексичким збирним именицама Д. Цвијовић подразумева именице код којих не постоји формални показатељ збирности (попут творбеног форманта *-ад*, *-еж*, *-је*, *-ство* и др.), већ се код њих збирност реализује на семантичком плану (као код лексема *бижутерија*, *народ*, *накит* и сл.). Поред тога, ауторка запажа да у полисемичкој структури датих именица њихова секундарна значења исказују збирни карактер. Ауторка, такође, наводи да се лексичким збирним именицама није досад посвећивало пуно пажње у србистичкој литератури, за разлику од стране (и словенске и несловенске) литературе (в. преглед литературе у Цвијовић 2023: 169–170).

³⁴⁶ У грађи су, такође, забележене мање фреквентне и уобичајене варијанте лексеме *крдо*: *крд* 'в. крдо', пр. Па да видиш Бановић Секула, | Он погледа десно и лијево, | Док угледа један крд оваца (НП Шаул. 1, 305). Када сам, на почетку офанзиве, конфисковао онај крд стоке, пријетио је [Стеван] да ће ме стријељати (Мићун. В. 1, 139). По нашим ливадама и пашњацима пасло је можда и више од триста брава оваца и говеда, а по браницима крдови свиња, прасади (Јакш. Ђ. 14, 224). Многи крдови морских свиња утркују се око наше лађе (Мил. М. Ђ. 13, 166); као и *крт* (нераспр.) 'в. крдо (1)', пр. Почем се мало поодморио ... поче нам казивати ... како му ово зло вријеме оте читав ... крт дивокоза (Новић, Даница 1863, 105).

заправо увек реконструише, било у реченичном било у надреченичном контексту (уп. Цвијовић 2016: 79–80).

Већи степен инкапсулације код партикуларизатора са овим значењем није карактеристичан само за наш језик. Када је реч о енглеском језику, Лерер (1986: 112)³⁴⁷ наводи да су ове лексеме (семантички) повезане са одређеним бројем именица које се јављају са њима у споју – и обрнуто, да се одређене именице уобичајено јављају са датим партикуларизаторима, при чему се постиже њихова бројивост (уп. *a pride of lions, a heard of cattle/deer/elephants, a pack of dogs, a flock of sheep*).³⁴⁸ Заиста, ако погледамо синтагматске спојеве *jato птица, рој пчела* или *стадо оваца*, они представљају прототипичне колокацијске везе именице у својству централног члана и именице која следи. Такве везе биле би типичне и за колективно језичко знање просечних говорника српског језика. Међутим, оно што је прототипично у једном језику не мора бити у другом. На различите начине категоризације животињских скупина у хрватском и у руском језику указала је Ј. Милковић (2022).

2.2.2.3.3. Значење конкретне лексеме са значењем животињске скупине у великој ће мери условљавати одабир именице у својству допуне. Из тог разлога се у лексикографским дефиницијама, навођењем конкретних врста животиња које се на дати начин издвајају у својеврсну целину, упућује на врло чврсту парадигматско-синтагматску везу ових лексема са тим именицама које се јављају као њихова допуна у синтагматским спојевима.

Највећи дистрибуциони опсег, како се у литератури наводи (уп. Ивић 1980: 9; Цвијовић 2016: 75), међу наведеним лексемама има именица *стадо*.³⁴⁹ Она се, према РМС, употребљава за означавање скупина:

- (1) домаћих: *стадо (1a)* 'већи скуп домаћих животиња преживара, обично исте врсте, које заједно пасу или које су под надзором једно чувара (пастира)', пр. Ту ... проведоше детињство момче и девојче чувајући стада (Доман., РМС);
- (2) дивљих животиња: *стадо (1б)* 'скуп дивљих животиња исте врсте које се заједно држе: ~ дивљих свиња'; и
- (3) инсеката: *стадо (1в)* 'рој пчела'.³⁵⁰

Именица *jato*, такође, може се употребљавати за означавање скупина животиња различите врсте; уп.:

- (1) птица: *jato (1a)* 'већи број птица које су у скупу, које се крећу, лете заједно, у групи', пр. Отуд лети јато соколова (НП Вук 1, 162); Над њим [морем] круже јата галебова (Мат. 6, 5);
- (2) инсеката: *jato (1б)* 'рој инсеката', пр. Налеће једно јато чела, па све притиште оне букве и јеле (НПр Вук, 209); И скакаваца мину јато (Дуч. Ј. 1, 101);
- (3) риба: *jato (1в)* 'скупина риба које пливају заједно', пр. Скобаљ „патује у јатима“ (Дробњ. 4, б). Јато рибица пред њим хитро шмугну у мрак (Давичо 2, 346); и
- (4) домаћих и дивљих животиња: *jato (1г)* 'стадо, чопор, крдо', пр. Брзо стиже једно јато коњак (НП Ј–М, 517); Нека гоне краве и волове, | На јатове караман овнове (НП Херм. 1, 320); Нашао би на путу читаво јато волова или оваца (НПр Босна, 105); Утерали у град јата јарића (Ђур. 4, 8); Појавила [се] читава јата вукова по зворничкијем планинама (Нев. 2, 51).

³⁴⁷ Ауторка А. Лерер (1986), како смо раније навели (в. т. 2.2), користи друкчију терминологију – лексику која је предмет нашег рада она назива класификаторима.

³⁴⁸ А. Лерер се у раду позива на другог аутора (Липтон 1968, према Лерер 1986: 112), који наводи да је већина оваквих спојева устаљена још у 15. веку. Неки од њих су, због временске дистанце, постали архаични, али други су се одржали у свакодневној употреби, те представљају устаљене изразе за говорнике енглеског језика.

³⁴⁹ М. Ивић (1980: 9) наводи како именица *стадо* у српском језику покрива толику разноликост животињских врста какву не покрива ниједна друга именица овог типа у осталим словенским језицима, уп. рус. *стадо* (стадо коров, уток, рыб); пол. *stado* (*stado owiec, wilków, gołębi*), словач. *krdel'* (*krdel' lastovičiek, oviec*) итд.

³⁵⁰ Ово би значење, због његове маркираности, требало бити обележено одговарајућим квалификатором.

Различите семантичке реализације ове лексеме у оквиру првог значења раздвојене су управо према животињској врсти чији се скуп означава – те преко њих ова лексема успоставља синонимске везе са осталим партикуларизаторима истог типа – *јато* : *рој*, *јато* : *стадо/крдо/чопор*.

Код партикуларизатора *крдо* значењски се не издвајају реализације које се односе на окупљање различитих животињских врста, већ се у оквиру основног значења дају информације о томе да је превасходно реч о скупу домаћих животиња: 'већи број животиња, стоке (обично исте врсте: оваца, коза, говеда, свиња)',³⁵¹

Код одреднице *рој* под различитим бројним ознакама издвојене су семантичке реализације које означавају групе различитих животињских врста. Разлог за то видимо у чињеници што је колокацијска веза између лексема *рој* и *пчела* веома јака, па је лексикограф имао потребу да ову прототипичну везу посебно издвоји у семантичкој структури. Јака асоцијативна веза између ових лексема, те већи степен инкапсулације, огледа се у чињеници да се лексема *рој* често и сасвим самостално употребљава, на шта упућују речничке потврде за њено основно значење: пр. Рој полети одмах онде где има грана и цвећа (Весел., РМС). Као друго значење (у две, блискозначне реализације) издвојено је оно које означава скупину животиња друге врсте: *рој* (2) 'гомила, мноштво инсеката у лету; јато', пр. Ту смо ... наишли на ројеве комараца (Петр. Мих., РМС); За време сна рој бесних мува слеће (Чипл., РМС).

Најзад, партикуларизатор *чопор* дефинише се нешто уопштеније у односу на наведене, семантички сродне лексеме. Ова лексема, пореклом из мађарског језика, семантички се у РМС изједначава са *крдом*. Наведене речничке потврде, као и дефиниција основног значења, указују на то да се лексема *чопор* употребљава да значи групу домаћих животиња, иако нам се као прототипична асоцијативна веза са овом именицом у свести јавља *чопор вукова*. Сужени број потврда може бити условљен и опредељењем лексикографа да основну дефиницију ове лексеме уопшти.

2.2.2.3.4. Код секундарних значења лексема са значењем група животиња долази до семантичког померања, односно до премештања номинације са животиње на човека, а потом код неких именица на неживе ентитете, те, у неким случајевима, и на апстрактне појмове. Настанак секундарних значења ових лексема индукован је метафором. Сема збирности/колективности показује се као мотивациона база за развијање новог значења, односно као индуктор преношења номинације са једног појма (односно, са животиње) на други (односно на човека и неживе предмете) (в. Гортан Премк 1997: 89; Цвијовић 2016: 80). У значење таквих синтагми, када допунска именица не носи значење неке врсте животиња, партикуларизатор уноси додатно, квалитативно обележје (в. Милковић 2022: 35).

Табела бр. 19. Пренос номинације са животиња на друге (живе и неживе) ентитете

| ОДРЕДНИЧКА РЕЧ | ОПИС ЗНАЧЕЊА И ПРИМЕРИ | ОБЈЕКАТ НОМИНАЦИЈЕ |
|----------------|---|--------------------|
| ЈАТО | <i>јато</i> (2a) 'већи број лица, велика група, гомила', пр. Пође са својим <u>јатом војника</u> , да се придружи војсци (Даница 1863, 570); <u>Другова јато</u> искупи се на мах (Шапч. 9, 161); У <u>јату дјевојака</u> опази Марију! (Ћип. 2, 71); | ЉУДИ |
| | <i>јато</i> (2б) 'скуп предмета, ствари исте врсте', пр. По ускоме жалу читаво <u>јато црвених кровова</u> (Змај 19, 125); Полази ... читаво <u>јато тих лађа</u> из околице (Барт. 1, 1). | ПРЕДМЕТИ И СЛ. |

³⁵¹ Подвлачење је наше (Б. Т. С.).

| | | |
|-------|--|---|
| КРДО | <i>крдо (2а)</i> (погрд.) 'већи, обично неорганизовани скуп људи, гомила, руља', пр. <u>Крдо Арнаута</u> , запрашених, подераних ... пушкама и ханцарима оружаних, бане, залети се урличући (Војн. И. 6, 93); | ЉУДИ |
| | <i>крдо (2б)</i> (погрд.) 'велик број, множина, мноштво', пр. Артаксеркс ... влада над белим и <u>црним крдом четири стотине својих жена</u> (Богд. Мил. 3, 240); фиг. Дјела данас стоје, не ... <u>голих ријечи крда</u> (Кост. Д. 2, 33). | РАЗЛИЧИТИ ЕНТИТЕТИ (ЉУДИ, ПРЕДМЕТИ И СЛ.) |
| РОЈ | <i>рој (3)</i> (фиг.) 'гомила, група; мноштво', пр. Пред дућанима стоје <u>ројеви жена</u> (Бен., РМС); Ври у глави <u>рој мисли</u> (Глиг. 2, РМС). | ЉУДИ, АПСТРАКТНЕ ПОЈАВЕ |
| СТАДО | <i>стадо (2в)</i> '(обично са пејоративном нијансом) велика, неорганизована група људи, гомила, маса', пр. Ови ... секу све што је самосталније, живље, што на било који начин стрчи из једнолике масе друштвеног <u>стада</u> (Ћос. Б. 3, РМС); | ЉУДИ |
| | <i>стадо (2г)</i> 'скуп истоврсних предмета, гомила', пр. <u>Стадо облака</u> клизило је по небу (Моск., РМС); Видело [се] <u>мрко стадо градских кућа</u> (Ђил., РМС). | ПРЕДМЕТИ И СЛ. |
| ЧОПОР | <i>чопор (2)</i> (фиг.) 'велики број, мноштво, гомила', пр. <u>Цео чопор деце</u> уђе под ниски свод (Ћос. Б. 3, РМС); Откле се све то више, све то хрлије ... нагањају свеђ <u>нови чопори облака</u> (Војн. И., РМС). | РАЗЛИЧИТИ ЕНТИТЕТИ (ЉУДИ, ПРЕДМЕТИ И СЛ.) |

Насупрот неутралн(и)јој конотацији код секундарних значења лексеме *јато* и *рој*, метафорички семантички садржаји лексеме *стадо*, а посебно лексема *крдо* и *чопор* – одликују се експресивношћу. Лексеме *крдо* и *чопор* развијају значење велике, неуређене, неорганизоване скупине људи – којој се код прве лексеме придружује семантичка компонента недисциплинованости (више о томе в. ниже т. 2.2.2.3.6). Ова су значења првенствено квантификаторска, али се може претпоставити и могућност реализовања партикуларизаторске функције у одређеним контекстима.

У спојевима са апстрактнимименицама (уп. *крдо речи*, *рој мисли*) ове лексеме губе партикуларизаторски карактер (в. т. III, 2.1.1.3 (6)).

2.2.2.3.5. Збирни партикуларизатори овог типа развијају и друга секундарна, метафоричка значења, која се тичу друштвеноисторијског живота човека (религијског, социјалног, војног и сл.). Лексема *јато* у значењу *3а* означава и 'братство у коме има више од педесет братственика дораслих за оружје', а у наредном значењу, означеном као *3б*, и 'род, племе'. Именица *рој*, такође, реализује још једно метафоричко значење, које је и временски и употребно маркирано: *рој (4)* (заст. вој.) 'десетина'.

У том је погледу посебно занимљиво секундарно значење лексеме *стадо*: в. *стадо (2а)* (фиг.) 'скуп верника једне цркве или једне црквене организације', пр. Живели су они врло лепо, као што ... и приличи поповским кућама које треба да послуже као пример осталом стаду и парохијанима (Срем., РМС). Метафора којом је индуковано ово значење потиче директно из библијског текста, из Светог писма (уп. Цвијовић 2016: 81–82). Христ, а посредством њега и свештеници, назива се пастиром (уп. и значење лексеме *пастир (2а)* (фиг.) 'свештеник који

управља својом паством’, пр. Митрополит је добар пастир, он и музе и стриже своје стадо (Кост. Л., РМС)), док се верници називају паством или стадом (в. и примарно значење лексеме *паства* (1) (зб.) ’верници у односу на своје црквене старешине, стадо’, пр. Цео клир не само беше ослобођен од харача, него имађаше права и да порезује своју паству ради јавних трошкова (Ђорђ. Вл. 12, 83)).³⁵² С тим у вези је и метафорично значење лексеме *овца* (3) (фиг.) ’човек одан богу, верник’, пр. Зашто нијеси обратио моје овце на прави и хришћански пут? (НПр Прод., 351)), као и библизма *изгубљена овца* (в. израз *изгубљена, залутала, заблудела* ~ ’особа која се одвојила од своје средине, породице, вере и сл., која је пошла погрешним животним путем’, пр. Идите к изгубљенијем овцама дома Израилева (Вук 11, 10)’, под *овца* у РСАНУ).³⁵³ Значење *стадо* (2б) ’скуп људи повезаних међу собом пореклом, везама народности, државне припадности, занимања и сл.’ (в. пр. Ја сам по теби бескрупулозан млад човек који напушта стадо својих отаца (Баран., РМС)) – такође је експресивно, иако изостаје квалификатор који би то означио. Са овим значењем можемо довести у везу и израз *одбити се од свога стада* у значењу ’изгубити сваку везу са својом друштвеном заједницом’ (в. наведени израз у РМС).

2.2.2.3.6. Како бисмо испитали дистрибуциони опсег сваке лексеме понаособ, односно могућности њихове лексичке спојивости – послужили смо се резултатима из ЕК. У овом корпусу смо посматрали употребу лексема са значењем групе животиња, њихове колокацијске везе, као и семантичке карактеристике лексеме која се јављала као генитивна допуна ових лексема у датим контекстима. У фокусу нашег интересовања били су синтагматски спојеви са датим партикуларизатором као централним чланом. Погледаћемо добијене резултате из ЕК.

Табела бр. 20. Дистрибуциони опсег лексема са значењем група животиња према ЕК³⁵⁴

| ЛЕКСЕМА | ЛЕКСЕМЕ КОЈЕ СЕ ЈАВЉАЈУ НА МЕСТУ ДОПУНЕ |
|---------|--|
| ЈАТО | <p>опште: птица 69, риба (рибе) 22, инсеката 2, рибица, живине, животиња;</p> <p>птице (и живина): гусака 37, голубова 23, патака (патке, патки) 15, врана 14, лабудова 9, врабаца 7, гавранова 6, галебова 5, чворака 5, чапљи 4, емуа 3, јаребица 3, скобаља 3, сова 3, гушчића 2, ждралова 2, јастребова (јастреба) 2, канаринаца 2, корморана 2, папагаја 2, препелица 2, чавки 2, албакора, бисерки, бекасина, бонита, бурњака, вивака, врапчића, галоврана, гемова, голубица, детлића, зеба, кеа, кондора, крсташа, кокошака, ластва, ластавица, лешинара, лорика, орлова, пачића, пеликана, пловки, препелица, свитаца, совуљага, стрвинара, ћурака, фазана, цивцана, шева;</p> <p>инсекти: скакаваца 7, комараца 3, мушица 2, лептирова (лептира) 2, вилин коњица, пчела;</p> <p>водене животиње: делфина 6, туна 3, кленова 2, пастрмки 2, ајкула, бакалара, златних рибица, инћуна, китова, папалина, пирана, пирога, планктона, харинги, срдела, туњева, угара;</p> <p>друге животиње (домаће и дивље): коња 3, слепих мишева 2, бизона, веверица, вукова, жаба, јелена, мишева, пацова, тигрица;</p> <p>људи: девојака 2, деце 2, жена 2, амазонки, ветерана, евроверника, жена-затвореница, играча, лепојки, младежи, млађи, момака, новинара, оружара, продаваца, пријатеља, путника, родбине, сликара, стараца, талибана, филозофа, цура, чаробњака;</p> <p>предмети: (папирних) лађа 2, кључева, куршума, лутака, ракета, телескоп;</p> |

³⁵² Лексеме *паства* и *стадо* у овом значењу представљају синониме.

³⁵³ Уп. и: „А он им каза причу ову говорећи: Који човек од нас, имајући сто оваца и изгубивши једну од њих, не остави деведесет и девет у пустињи и иде за изгубљеном док је не нађе? И кад је нађе, метне је на рамена своја радујући се. И дошавши дома, сазове пријатеље и суседе говорећи им: Радујете се са мном, јер нађох овцу своју изгубљену” (Нови Завјет: Јеванђеље по Луки 15, 3–7).

³⁵⁴ Добијени резултати су у табели класификовани према општијим категоријама (птица, инсекти, домаће животиње, дивље животиње, предмети, људи и др.), а навођени су према фреквенцији јављања у примерима у ЕК.

| | |
|-------|---|
| | <p>материја: лишћа, пахуљица; превозна средства: бродова 2, авиона, чамаца; апстрактни појмови: блескова, мисли, смеха; остало: анђела 2, плејада 2, примерака 2, вештица, високолетача, галаксија, грдосија, дела, државица, квадратића, (небеских) кола, комада, портрета, реклама, сателита;</p> |
| КРДО | <p>опште: животиња 6, стоке 4, дивљачи, звериње, птица, створава; домаће животиње: говеда (говечета) 15, коња 15, свиња 14, крава 11, волова 9, бикова 2, мангулица 2, оваца 2, коза, понија, прасића; инсекти: мрава; водене животиње: морских коња, (лежећих) фока; дивље животиње: слонова 19, бивола 6, бизона 3, ирваса 3, јелена 2, камила 2, антилопа, вукова, жирафа, зебри, кама, карибуа, мустанга, муфлона, нилских коња, носорога, срна; људи: навијачица, алапача, опајдара, вућумара, оговарача, потомства; превозна средства: аутомобила; остало: дивова, докумената, зезалица, кадрова;</p> |
| РОЈ | <p>опште: инсеката 8; инсекти: пчела 19, комараца 15, мува 11, мушица 12, оса 5 бубамара 4, свитаца 3, муха 2, скакаваца 2, бува, зоља, лептира, лептирића, мољаца, обада, осица; водене животиње: делфина; људи: деце 5, пратилаца 2, караваниста, младежи, просјака, службеника, створења, трговаца, туриста, чувара; предмети: дискова, лоптица, перлица, плочица, стрела; материја: пахуља 3, пахуљица 2; превозна средства: аероплана, летелица; апстрактни појмови: мисли 2, брига, бројева, книксева, наслада, питања, сцена, успомена; остало: звезда 5, сунаца 5, метеора 3, варница 2, робота 2, анђела, геминида, зеница, искри, кресова, планета, семења, силуета, смећа;</p> |
| СТАДО | <p>опште: грла 6, стоке 4, животиња 3, биљоједа, дивљачи, марве, нерасти, раса; домаће животиње: оваца (овце) 167, коза 28, крава (краве) 22, говеда 7, волова 5, коња 4, јагањаца 3, јагњади 3, буша 2, овнова 2, бикова, јунади, јуница, магаради, мангулице, подолаца; дивље животиње: бивола 2, газела 2, зебуа 2, јакова 2, камила 2, антилопа, вукова, газела, дивокоза, емуа, жирафа, ирваса, јелена, кошута, лама, мамута, мишева, морских крава, муфлона, нојева, срна, турова; људи: верника 2, анонимуса, бескућника, верних, особа, посматрача, робова, сликара, чувара; предмети: ципела; остало: кровова 2, облачића 2, облака 2, комада, мостова;</p> |
| ЧОПОР | <p>опште: звери 2, стоке 2, зверова, звериња, преживара; домаће животиње: паса 57, свиња (свиње) 9, курјака 6, вучјака 2, кучића 2, љубимаца 2, шакала 2, лисичара, мачака, немачких овчара, пудлица, штенади; оваца 3, говеда 2, коња 2, крава 2, волова, коза, магараца, прасади; дивље животиње: вукова 34, пацова 4, мајмуна 3, мишева 3, лавова 3, бизона 2, слонова 2, антилопа, бивола, вучица, дивокоза, јелена, камила, лисица, срна, хијена; људи: деце 6, браће, војника, гонича трамваја, девојака, звезда, коментатора, лопина, мрзитеља, жена, подофицира, преступника, пријатеља, разбојника, сестара, синова, срцеломитељки, ученика, ходочасника, черкеза, четворогодишњака, чиновника; предмета: топова; апстрактне појаве: тема, језика; остало: демона, примата.</p> |

Представљени подаци упућују на више закључака. Најпре, када је реч о фреквенцији појављивања ових лексема у ЕК, запажају се извесне разлике.³⁵⁵ Према томе, резултати се морају узимати условно. Ипак, у највећи број колокација са лексемама које означавају различите животињске врсте улази лексема *јато*. Када је реч о конкретној животињској врсти, лексема *јато* и у том случају улази и у највећи број синтагматских спојева, и то са лексемама које означавају конкретну врсту птица (и живине): *јато гусака* 37, *јато голубова* 23, *јато патака* 15, *јато врана* 14 итд.³⁵⁶ С друге стране, ако говоримо о јачини асоцијативне везе између одређеног партикуларизатора и лексеме у допуни (који се очитује фреквенцијом појављивања дате синтагме), доминантна је колокација *стадо оваца* 167 – затим следе *јато птица* 69, *чопор паса* 57, *крдо слонова* 19, *рој пчела* 19.³⁵⁷ Поред прототипичних спојева, сви партикуларизатори јављају се и у комбинацији са лексемама које именују мање типичне животињске врсте које се на дати начин окупљају: уп. *јато бизона*, *крдо мрава*, *стадо мишева*, *чопор пацова*.³⁵⁸ Изузетак је лексема *рој* која се, поред типично споја, јавља још једино у комбинацијама са лексемама које именују инсекте и, у усамљеном случају, са лексемом *делфин*.

Сви партикуларизатори овог типа употребљавају се и за номинацију скупина различитих предмета и апстрактних појава: *јато кључева*, *јато мисли*, *јато смеха*, *крдо зезалица*, *рој лоптица*, *рој брига*, *стадо ципела*, *чопор топова*, *чопор тема*, *чопор језика* итд. Овакви спојеви, како се запажа, карактеристичнији су за лексеме *рој* и *јато* него за преостале три: *крдо*, *стадо* и *чопор*.

Такође, све лексеме са значењем група животиње јављају се у ЕК и за означавање групе људи – и то најчешће лексеме *јато* и *чопор*: *јато девојака*, *јато жена*, *јато момака*, *јато новинара*, *јато пријатеља*, *јато старца* и др.; *чопор деце*, *чопор војника*, *чопор коментатора*, *чопор лопина*, *чопор мрзитеља*, *чопор разбојника* итд.³⁵⁹ Малобројни синтагматски спојеви са лексемом *стадо* углавном су у вези са поменутиим значењем *стадо (2а)* (фиг.) 'скуп верника једне цркве или једне црквене организације' (уп. *стадо верних*, *стадо верника*). Лексема *крдо* се само у три примера у ЕК јавља у комбинацији са лексемама које номинују људска бића, с тим што се у једном примеру уочава јака експресивност базирана како на споју датих лексема тако и на семантици лексема у својству допуне, а – може се додати – и на поступку низања лексема одређене (пејоративне) семантике: уп. пр. Главни јунак гледа филм свога живота и то нигде другде до у препуном биоскопу, пред веома пробраним крдом алапача, опајдара, вућумара, оговарача и осталих стручних кадрова (ЕК).

На крају ћемо поменути и то да се наведеним партикуларизаторима категоризује тек део постојећих животињских врста. Најфреквентније се овим лексемама означавају скупине домаћих животиња, што је и очекивано с обзиром на човекову повезаност са њима, као и на његову упућеност на њих. Поједине категорије животиња бивају квантификоване различитим лексемама (нпр. *рој скакаваца – јато скакаваца*, *крдо вукова – чопор вукова* итд.). Притом, посебно ако је реч о животињским врстама које нису карактеристичне за подручје говорника српског језика – запажа се колебање у начину њиховог скупног називања (уп. *крдо муфлона – стадо муфлона*, *крдо жирафа – стадо жирафа*, *стадо камила – чопор камила* итд.). У таквим се случајевима дате лексеме почињу налазити у синтагматским спојевима са одређеним

³⁵⁵ Према нашем бележењу, бројчана заступљеност сваке лексеме понаособ је следећа: *стадо* 1136, *јато* 869, *чопор* 501, *крдо* 292, *рој* 226.

³⁵⁶ Чак 54 различитих врста птица (као и живине) именују лексеме које се у ЕК јављају у споју са лексемом *јато*.

³⁵⁷ Изненађујуће ниску фреквенцију ове колокације можемо објаснити податком да се и у ЕК лексема *рој* често самостално користи у значењу синтагме *рој пчела*.

³⁵⁸ Ова се карактеристика посебно јасно уочава код именице *јато* (уп. категорију *друге животиње* под том лексемом у табели 20).

³⁵⁹ У спојевима овог типа запажа се тенденција ка комбинацијама лексеме *чопор* са лексемама одређене (негативно конотиране) семантике: уп. *јато лопина*, *мрзитеља*, *преступника*, *разбојника*, *срцеломитељки*.

партикуларизаторима на основу сличности денотата. Такви су принципи категоризације својствени тзв. *народној таксономији* (рус. *народная / обиходня / языковая таксономия*, енгл. *folk taxonomy*) (в. Милковић 2022: 52).³⁶⁰

2.2.2.3.7. У вези са збирним партикуларизатори овог типа поставља се питање постоји ли још нешто, осим семантичких компонената збирности/колективности, у њиховом семантичком садржају. Када је реч о скупинама дивљим животињама, које се именују партикуларизаторима *крдо*, *чопор*, *јато* и сл., за њих је својствено да заједно живе, крећу се или се гнезде на одређеном простору (географски ограниченом), са мање или више устаљеним бројем чланова.³⁶¹ Број јединки скупа који именује неки од наведених партикуларизатора прилично је неодређен и утврђује се оквирно и интуитивно на основу нашег искуственог знања о уобичајеном понашању или другим карактеристикама животиња које тај скуп чине. На пример, *стадо оваца* може бројати од десетак до више стотина јединки, али мало је вероватно да ћемо три овце назвати стадом (па и малим стадом).

Поред наведеног, пажњу привлачи и питање постоји ли семантички узрок оваквих колокација, односно постоје ли одређени разлози који условљавају да се именицом *стадо* може именовати само скупина оваца, али не и птица. Иако на ово питање није најједноставније одговорити, неке тенденције се могу запазити. На пример, партикуларизаторима *стадо*, као и *чопор* и *крдо*, означава се не само група чији су чланови у непосредној близини, већ је уобичајено реч о крупнијим животињама које се заједно крећу³⁶². Уз то, код лексеме *чопор* имплицитно се јавља и семантичка компонента агресивности (која потиче од карактеристика животиња чији се скупови прототипично именују овим партикуларизатором – *чопор вукова*).³⁶³ Сходно томе, спојеви *крдо мрава* или *чопор пудлица* звучали би експресивно будући да је реч о ситним (и превасходно неагресивним) животињама; уп. пр.:

- Храм Офлера [...] сада је представљао врло ружну шећерну творевину која се протезала у пет димензија. Али то није био никакав проблем пошто га је јело крдо огромних мрава (ЕК);
- Док је поново пролазио двориштем, видео је чопор мишева како се прелива преко балкона и губи ка реци (ЕК)
- Нема више радничког вође из Белог двора, са чопором пудлица свих пасмина око себе (Политика, ЕК).

С друге стране, лексемама *јато* и *рој* именују се скупине ситнијих животиња, којима је заједничко обележје да се не крећу тлом. Разлика између ових лексема запажа се у степену уређености скупа њима именованог. Док се код денотата лексеме *јато* подразумева организованост и усмереност, оно што означава *рој* имплицира и некакву неуређеност, узбурканост. Такве ће се семантичке компоненте преливати и у секундарна значења ових лексема. На пример, спој *јато филозофа*, сходно томе, означаваће групу јединки која следи

³⁶⁰ Више о народној таксономији в. у Круз 1986: 136–156; Перехваљска 2016: 288–294.

³⁶¹ Лерер (1986: 117), разматрајући питање одређености броја чланова таквих скупина, наводи следећи пример. Замислимо да видимо две групе слонова. Поред њих, запажају се два слона која су некад са једном групом, а други пут са другом. У том случају, ми ћемо вероватно закључити да постоје *два одвојена крда*, иако не бисмо могли са сигурношћу рећи којем крду припадају она два слона која се крећу између њих. С друге стране, уколико видимо да се више чланова креће (слободно и активно) од једне групе до друге, закључићемо да је реч о *једном крду слонова*, које настањује две територије. Дакле, на основу понашања чланова дате скупине, ми процењујемо о његовим карактеристикама.

³⁶² У вези са тим је и разговорна хибридна твореница *чопоративно*: уп. пр. Први приказ који ме дочека кад дођем на посао је група средовечних професорки које, онако *чопоративно*, читај тај еминентни лист (Политика, 21. 12. 2006, ЕК); Неки Зајечарци чак предлажу да њихова шинтерска служба похвата све напуштене „љубимце” и пошаљ их *чопоративно* у Суботицу (Политика, 16. 3. 2007, ЕК); итд.

³⁶³ У вези са тим, М. Риђановић (1988: 316) наводи да у синтагми *чопор људи* „не samo da su ljudi postali pomalo vuci, nego je i čopor postao malo ljudskiji”.

некакве принципе, без много склоности ка независном мишљењу. С друге стране, *рој деце* упућиваће на већи број ускомешане деце, уз додатну звучну компоненту, будући да оваква веза имплицира и измешане гласове, грају, жагор. Таква семантика лексеме *рој* посебно се запажа у споју са апстрактним именицама, типа *рој мисли*, где се, поред количинске компоненте, запажа и поменути сема узбурканости, неорганизованости.

Овакве колокације, било у основним, било у секундарним, метафоричким значењима, творе јединствено синтагматско значење, па је интересно, како смо видели, посматрати наведене збирне партикуларизаторе у пренесеним значењима. Може се запазити да њихове конотативне вредности потичу управо од уобичајених колокација у примарном значењу.

2.2.2.3.8. За именовање мањих скупова животиња или људи (ређе предмета), односно скупина са мањим бројем јединки (од уобичајеног) користе се и деминутивне изведенице досад анализираних основних именица; уп.:

- *јаташце* 'дем. и хип. од јато¹', пр. За пет часака [ћемо] дићи које друго јаташце – упозори лугар (Крешћ С. 1, 270). Ево вам приводим јаташце подписников на србски ричник (Кур., Вук 18, 683). Из рупа измиљеле жене с јаташцима деришћади (Михал. С. 2, 166);
- *крдељак* 'дем. од крдо; мало крдо', пр. Старац оста сам с крдељком оваца (Вујач. Мир. 2, 110)';
- *ројак* 'дем. и хип. од рој', пр. Трмке ти се изројиле, све ројаци кâ облаци (И–Б, РМС)';
- *стаданце/стадашце* 'дем. од стадо', пр. Тако он дође планином до неколико пастира који су ... пасли своје малено стадашце (Водник Б. 1, РМС);
- *чопорак* 'дем. од чопор', пр. Чопорак голаћа потрча за нама (Ад., РМС). Сјећа се ... како се село, а понајвише онај чопорак кућа око цркве, узврпољио да бискупа лијепо причека (Ћип., РМС).

Две покрајинске лексеме реализују сродно значење. У семантичким садржајима тих значења се, поред хиперонимских лексема *јато* и *стадо*, налазе и семе мале величине; уп.:

- *пакаљ* (риб. покр.) 'мало јато риба'; *пакљић* 'дем. од пакаљ';
- *побравица* (покр.) 'мање стадо бржава (оваца или коза)', пр. Побравица [је] ... неколико бржава што је мање од 50 (Вук, Рј.). Вук на побравицу (мала стада) а смрт у инокоштину (НПосл, Влај. 2, 377). У садашње доба у Кучима рачуна [се] сто грла стоке „крд“ ... а ... мање од тридесет брави зову се „побравице“ (Дуч. С. 1, 7).

2.2.2.3.9. Наша грађа бележи и пар других, мање фреквентних (некад и доста неуобичајених) лексема са значењем група животиња. Реч је углавном о ареално обележеним лексемама које у својим примарним (обично су у том случају и моносемичне) или секундарним реализацијама именују скупину животиња.

Неколико таквих лексема дефинише се уопштено путем централнијих, прототипичнијих именица типа *крдо*, *стадо* и *чопор*; уп.:

- *алаша* (1) 'мноштво коња, обично младих, који се гоне у планину на испашу; вар. алакша', пр. Кад почне у селу зријевати жито стјера се с планине „алаша“ (млади коњи који се не јашу и не товаре) да обрше жито, па се опет враћа у планину (Дед. Ј. 3, 53); *алакша* 'в. алаша (1)', пр. Сахат чврсте војње, уз тихи Босут ... кроз крда оваца и кроз алакше коња (Павлин. 5, 80);
- *бук* (8) (покр.) 'крдо, чопор', пр. Бук у правом значењу је код оваца, а тако га зову и они Далматинци што пасу благо на нашој страни (Мед. 1, 1612);
- *гуља* (покр.) 'већи број рогате стоке, крдо, чопор', пр. Но и преко свега, што смо ... ездиле, кудь обично они [биволи] у гуљама врве, опетъ намъ се ни еданъ ... указао ние (ПБС 1844, 27). Сваки елефант мора из чопора да се издвоји и припитоми, као у Угарској говеда што се издвајају из гуља или у Ердељу коњи из ергеле (Јов. М. 2, 177);

- *домазлук (2a)* (покр.) 'известан број грла истородне стоке, стадо, крдо', пр. У сојевима и стаблима [стоке] разликују се, даље, запат или домазлук (ергела, стадо, чопор); а затим се још дели на: фамилије ... (Год. П. и П. 1, 11). Крдо или домазлук, готово свију у свему подједнаких грла ... чини на купца далеко повољнији утисак, но обратно где је све скупљено с брда с дола (Гавр. С. 1, 186);
- *ђама (б)* (покр.) 'чопор (вукова)';
- *ергела (2a)* 'чопор, крдо, мноштво (најчешће коња)',³⁶⁴ пр. Гренландези имају по читаву Ергелу Паса (Вујић Ј. 1, 622). По пашњацима пасијаше ергела коња (Весел. 3, 3). А кад дође време да се стока поји, | Читава ергела код валова стоји (Шапч. 5, 221);
- *руља (1б)* 'крдо, стадо', пр. Тамно [је] као руља зајјењелих махнитих бикова (Вој. И., РМС);
- *табун* (рус.-тур.) 'крдо коња, ергела',³⁶⁵ пр. Буљба им је послао млада ждрепца из свога табуна (Глиш., РМС);
- *хампа* (тур. покр.) 'чопор, ергела; гомила', пр. Вреднија је твоја плетеница, нег' сто хампа најбољијех коња (НП Андрић Н., РМС);
- *чорда* (мац. покр.) 'крдо, чопор, стадо', пр. (фиг. погрд.) Кад је ова чорда [пијаних људи] поред наше куће пролазила, један се загледа у авлију (Ат. Б., РМС);
- *чреда (2)* (заст. покр.) 'крдо, стадо; уп. чорда и чредо',³⁶⁶
- *шерег (1)* (мац. заст.) 'велики број чега, мноштво, чопор', пр. Набаса [на] шерег турских паса (Павлин., РМС).

У наведеном низу занимљив је случај лексеме *ергела*. Сва њена значења везују се за коњарску терминологију. Међутим, ова именица примарно означава одгајалиште коња, а наведено секундарно значење у којем обавља партикуларизаторску функцију развија се путем метонимијске формуле МЕСТО ЗА ЧУВАЊЕ НЕЧЕГА – МНОШТВО НЕЧЕГА. Већи број ових лексема, које су углавном покрајинизми, ограничен је на именовање скупине једне врсте животиња – *коња* (в. *ала(к)ша*, *ергела*, *табун*, *халма*). Код појединих је лексема овог типа забележен пренос номинације са животиње на човека, што се маркира као фигуративно (уп. *чорда пијаних људи*), при чему је имплицитно присутна и погрдна нијанса значења.

Неколико лексема означава, углавном секундарно, скупину риба или других водених животиња, па се у њиховим лексикографским описима углавном јавља лексема *јато*; уп.:

- *кртог (3б)* 'гомила рибе', пр. Кртог риба значи гомила рибе (Гавр. Б.);
- *мац (2)* (варв. покр.) 'скуп риба које пливају заједно, јато риба';
- *логор (4a)* (покр.) 'скуп, јато (риба)', пр. Потврдише, што Дубичани причаху ... да [сабљарка] иде „у логору по 200 комада“ (Мед. 4, 4);
- *обор (3)* (фиг.) 'скупина; јато';
- *плова (1)* (покр.) 'скупина риба или других водених животиња које пливају заједно, јато', пр. Иду [рибе] ... заједно с мужјацима у јатима (пловама) (Ненад. 1, 151). Да се и манићи о мријешћењу збијају у плове или „јата“, најбоље нам доказује рибар Антун (Мед. 3, 147);
- *формација (3a)* 'група, скупина; гомила, јато', пр. Кад ниско лете [дивље патке], види се како цела формација крије, чува једну патку (Сек., РМС).³⁶⁷

³⁶⁴ Речници бележе и варијанту, која је потврђена такође у оба значења – примарном, просторном, и секундарном, партикуларизаторском: *аргела (2)* 'чопор коња', пр. А паше се онда около обћине пружале на којима се по вољи шириле аргеле, говеде, и оваца чопорови (БШН 1870, 145).

³⁶⁵ Ова је лексема, иако се не квалификује у РМС, такође ареално маркирана. Потврда за то је и чињеница да се она не наводи у РСЈ (ни у једном издању).

³⁶⁶ Варијанта *чредо* остварује нешто шире значење – уп. *чредо* (покр.) 'јато; стадо'.

³⁶⁷ Наведени пример којим се потврђује партикуларизаторско значење овог типа лексеме *формација* – има књишки призвук, те би се оваква употреба ретко могла чути у говорној пракси. Ова се лексема чешће и уобичајено користи у домену војне терминологије (уп. *формација (3б)* 'састав и организација јединице; војна јединица уопште').

Најзад, две покрајинске лексеме из грађе односе се на мноштво пчела. У њиховим се семантичким садржајима јављају и додатне семантичке компоненте; в.:

- *засјед* (2) (покр.) 'густо груписани скуп пчела ван кошнице пре ројења', пр. Кад се пчеле пред ројење скупе у гомилу испред лета и око кошнице, каже се: пчеле су направиле *засјед* (Дубица, Хрваћ.);
- *нарој* (покр.) 'рој младих пчела', пр. Гледај да су ти кошнице у пролеће утопљене све док не удави права врућина. Добро утопљеном кошницом унапређује се развитак нароја (Пел. 1, 944).

На крају ћемо поменути и неколико лексема које секундарно реализују значење скупа животиња општијег карактера. Из тог се разлога у њиховом опису користе, поред централних представника ове групе *јато*, *крдо* и др., и лексеме општије семантике типа *скупина*, *мноштво*;³⁶⁸ уп.:

- *буљук* (2) 'мноштво, већа гомила; стадо, крдо, јато и сл.', пр. Види се буљук коза средином голог брда у даљини (Лал. 4, 156). Ето ти једнога трговца, који гоњаше пред собом буљук волова (Вук 6, 420);
- *колонија* (4а) 'скупина, јато, крдо животиња које бораве или се скупљају на неком месту или простору', пр. Банту црнци, њих шездесетак, заскочили колонију дивовских корњача, зајасили их, стравом натјерали у ријеку (Михал. С. 1, 24); *колонија* (3б) 'скупина, заједница животиња које живе задружним животом; део такве скупине који чини неку посебну целину или се одваја од матичне заједнице', пр. А међутим све оно спремају [мрави раденици] што је нужно за колонију што ће да се излеже (Панч. 4, 123);
- *пук* (3) 'велика количина, мноштво животиња (птица или инсеката): мрављи ~, врапчји ~', пр. Његов крик не узнемири пернати пук на води (Назор, РМС);
- *чета* (2) 'већи број, мноштво људи или животиња окупљених заједно', пр. Одасвуд падале чете сјајних лептира (Симић Н., РМС).

Значење скупине животиња код ових именица засновано је на значењу скупа људи, који оне такође реализују (уп. *буљук унучади*, *колоније трагача*, *сељачки пук*). Иначе и други називи већих скупина људи могу користити за животиње (в. нпр. *хорда деце* > *хорда пацова*, *руља сељака* > *руља бикова*). У том смислу занимљива је лексичко-семантичка група лексема чије се примарно или доминантно, фреквентно значење односи на војну терминологију. Значење војне скупине често бива мотивациона база за развој значења већег скупа јединки – како људских тако и животињских (в. *буљук девојака* – *буљук волова*, *војска радника* – *војска мрава*, *чета новинара* – *чета лептирова* итд.).

Лексеме које именују скупине животиња чине важан фрагмент партикуларизаторске лексике збирног типа. Доминанте тог низа представљају лексеме *јато*, *крдо*, *рој*, *стадо* и *чопор*. Најфреквентнији спој – међу чијим саставницама, дакле, постоји најјача асоцијативна веза –

³⁶⁸ Изразито се уопштено дефинише неколико обележених партикуларизатора овог типа: уп. *глота* (2) (заст. и покр.) 'гомила, група', пр. Јагњад ухвати врућина, па ни једно да се макне, но се скупише у глоту и запландоваше (Вул. С. 2, 31); *грумуља* (покр.) 'гомила, велика количина нечега', пр. Манита покупи паре и кући их донесе. Да видиш ... збори ... сад сам велику грумуљу донијела (НПр Шаул., 69); *груна* (покр.) 'група, гомила', пр. Кад се рој пусти и пође далеко, бацају прашину пред њега, да га сузбију и да га збију у груну (грунту) (Турч. 1, 52);

јесте *стадо оваца*. Збирни партикуларизатори овог типа се разликују према томе којих животиња скуп именују, али и према опсегу лексичке спојивости. Највеће дистрибуционе могућности, према речничким подацима, али и на основу података из ЕК, има лексема *јато*, што ћемо у наставку и табеларно представити.

Табела бр. 21. Дистрибуциони потенцијал лексеме *јато*

| РЕЧНИЧКО ЗНАЧЕЊЕ И ДЕФИНИЦИЈА | СИНТАГМАТСКИ ПРИМЕРИ ИЗ РЕЧНИКА И КОРПУСА |
|--|---|
| <i>јато (1а)</i> 'већи број птица које су у скупу, које се крећу, лете заједно, у групи' | јато голубова, јато соколова, јато патака, јато врана, јато гусака, јато гавранова, јато лабудова |
| <i>јато (1б)</i> 'рој инсеката' | јато мрава, јато пчела, |
| <i>јато (1в)</i> 'скупина риба које пливају заједно' | јато рибица |
| <i>јато (1г)</i> 'стадо, чопор, крдо' | јато волова, јато вукова, јато јарића, јато коња, јато оваца |

Ова се лексема, како показују речнички и корпусни подаци, јавља са највећим бројем именица које означавају различите животињске врсте. Пред тога, када је реч о конкретной животињској врсти, према подацима из ЕК, лексема *јато* се комбинује са највећим бројем лексема које именују конкретну животињску врсту – птице (и живину): нпр. *јато гусака*, *јато голубова*, *јато патака*, *јато врана* итд.

Партикуларизатори *стадо* и *крдо* означавају скупине приближно истих животиња, с тим што се разлика међу њима односи на то да се лексема *крдо* чешће односи на дивље копитаре, а *стадо* на домаће. Партикуларизатор *чопор* се, такође, може синонимно користити са лексемама *стадо* и *крдо*, с тим што се њиме уобичајено именује скупина дивљих, агресивнијих животиња. Скупине риба и птица означавају се типично партикуларизатором *јато*, док се инсекти окупљају у скупине именоване лексемом *рој*. Партикуларизаторима *јато* и *рој* се, за разлику од претходна три партикуларизатора, именују скупине животиња које се не крећу копном.

Све лексеме са значењем групе животиња секундарно развијају значење мноштва људи, а затим и других, материјалних или апстрактних, ентитета. Номинација се, дакле, премешта са животиње најпре на човека, а потом код неких именица и на неживе ентитете, те, у неким случајевима, и на апстрактне појмове. Развој наведених секундарних значења индукован је метафором. У таквим значењима запајају се и додатне семантичке компоненте. На пример, када се скупина људи назива *крдом*, значењу се додаје компонента неорганизованости и недисциплинованости (*крдо робова*), што је типично и за дато значење лексеме *крдо*, код које се додатно може јавити и компонента агресивности (*чопор лопина*). У одговарајућем значењу лексеме *стадо* запажа се компонента покорности (*стадо верника*). Значење лексеме *јато* у спојевима са називима људи имплицира организованост и усмереност, али и склоност ка некритичком мишљењу (*јато филозофа*), док ће такви спојеви са партикуларизатором *рој* упућивати на некакву неуређеност, узбурканост (*рој деце*, *ројеви жена*). Међу наведеним именицама, према подацима из ЕК, мноштво људи најчешће именују лексеме *јато* и *чопор* (нпр. *јато девојака*, *јато жена*, *јато момака*, *јато новинара*, *јато пријатеља* и др.; *чопор деце*, *чопор војника*, *чопор коментатора*, *чопор лопина*, *чопор разбојника* итд.). Пејоративна компонента значења посебно је приметна у спојевима датог типа са лексемама *крдо* и *чопор*.

Поменућемо на крају и то да се и друге лексеме са значењем већег скупа људи могу секундарно користити у споју са именицама које денотирају различите животињске врсте. У том смислу, занимљива је лексичко-семантичка група лексема са примарним или доминантним

значањем из сфере војне терминологије (*буљук девојака – буљук волова, војска радника – војска мрава, чета новинара – чета лептирова* итд.).

2.2.3. Закључак о збирним партикуларизаторима

Збирни количински партикуларизатори јесу оне лексема у чијем је семантичком садржају доминантна сема збирности/колективности. Њима се именује одређена количина ентитета издвојена из некаквог мноштва, збирног или сумативног. За разлику од свих осталих типова партикуларизаторске лексике, за које је типичан објекат партикуларизовања првенствено материја, код ових лексема се у том својству типичније јављају предмети или жива бића (људи или животиње). Још једна специфичност партикуларизатора збирног типа односи се на висок степен блискости са квантификаторском лексиком. Разлика која се међу њима може успоставити тиче се ограничености мноштва које се именује – квантификаторима се може именовати и неограничено мноштво (в. *сијасет људи*), а код партикуларизатора је увек реч о опажљивом, погледом обухватљивом мноштву ентитета издвојеном из неодређене масе (уп. *група људи*) (в. т. II, 2.1).

Прототипични представници партикуларизатора збирног типа јесу лексема *гомила, група*, као и низ лексема са значењем скупине животиња – *јато, крдо, стадо, рој* и *чопор*. Потоње лексема везују се првенствено, дакле, за животиње као објекат партикуларизовања. Партикуларизаторима типа *група* типично се означава скупина људских јединки, док се прва наведена група партикуларизатора одликује нешто ширим дистрибуционим потенцијалом. Посебно се то односи на прототипичну лексему *гомила*, којом се уобичајено партикуларизује и материја и мноштво предмета. Ова се лексема чак може синонимно користити и са партикуларизаторима типа *група*, те у својству хиперонимске лексема у односу на партикуларизаторе типа *стадо*. Лексема *гомила*, дакле, представља најопштији партикуларизатор збирног типа.

У семантичком садржају лексема *гомила, камара* и *хрпа*, те и других, мање фреквентних (уобичајено маркираних) лексема овог типа, имплицитно се налази и сема облика, будући да се све оне по правилу денотирају некакву количину сакупљену на једном месту која се издиже навише и заобљеног је врха – попут *пласта (сена)*. Таква представа *гомиле* као својеврсног брежуљка у вези је са секундарним развојем значења код лексема које примарно именују природна узвишења (уп. *брдо списа, брежуљак брашна*). Централне лексема *гомила* и *хрпа* прототипично служе партикуларизовању материје и предмета, док друге лексема, од којих су многе територијално маркиране, или показују исте тенденције или се пак, што је чешћи случај, везују за један од два наведена објекта партикуларизовања (уп. нпр. *брдо снега, брдо књига : штос тањира, витоа цигала : брежуљак брашна, смет лишића*).

Типичнији партикуларизатори са значењем ограниченог мноштва људи у нашем језику јесу лексема *група, скуп* и *скупина*. Сродно значење реализују и друге лексема, које су, зависно од одређености њиховог семантичког садржаја, ближе или даље од типичног партикуларизаторског значења означеног наведеним централним лексемама.

Значење скупине животиња реализује више лексема у нашем језику – *јато, крдо, рој, стадо* и *чопор*. Ове се прототипичне лексема специјализују за именовање одређене животињске врсте, при чему се оне разликују и по питању опсега лексичке спојивости. Најширу дистрибуцију, према речничким и корпусним подацима, има лексема *јато* – она се јавља са највећим бројем именица које означавају различите животињске врсте. Пред тога, према подацима из ЕК, лексема *јато* се комбинује са највећим бројем лексема које именују конкретну

животињску врсту – у овом случају, птице (и живину): нпр. *јато гусака, јато голубова, јато патака, јато врана* итд. С друге стране, ако говоримо о јачини асоцијативне везе између одређеног партикуларизатора и лексема у допуни (који се очитује фреквенцијом појављивања дате синтагме у корпусу), доминантна је колокација *стадо оваца* 167; затим следе *јато птица* 69, *чопор паса* 57, *крдо слонова* 19, *рој пчела* 19. Код ових лексема номинација се често преноси са животиња на људе, при чему се у таквим значењима запажају и додатне семантичке компоненте.

Сумираћемо резултате анализе и табеларно.

Табела бр. 22. Партикуларизатори збирног типа – прототипични представници и спојеви

| ПРОТОТИПИЧНИ ПРЕДСТАВНИЦИ | ОСТАЛИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ ИСТОГ ТИПА | ТИПИЧНИЈИ СПОЈЕВИ | ТИПИЧАН ОБЈЕКАТ ПАРТИКУЛАРИЗОВАЊА |
|--|---|----------------------------|--------------------------------------|
| ГОМИЛА ↓ <i>гомила камења, смећа</i> | ХРПА | хрпа књига, камења | ПРЕДМЕТ / ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | КАМАРА | камара сена | |
| | БРДО | брдо књига, смећа | |
| | ШТОС | штос тањира | |
| ГРУПА ↓ <i>група људи, студената</i> | СКУПИНА | скупина народа, туриста | ЉУДИ |
| | САБОР | сабор девојака | |
| | КИТА | кита јунака, грађана | |
| | ЧЕТА | чета сватова, девојака | |
| СТАДО ↓ <i>стадо оваца, коза</i> | ЈАТО | јато птица, гусака | ЖИВОТИЊЕ |
| | КРДО | крдо говеда, коња | |
| | РОЈ | рој пчела, комараца | |
| | ЧОПОР | чопор паса, вукова | |

2.3. Активносни партикуларизатори

2.3.1. Опште напомене

2.3.1.1. Посебну групу партикуларизаторске лексике назвали смо, условно, *активносним количинским партикуларизаторима*.³⁶⁹ Реч је о партикуларизаторима који подразумевају некакву активност, процес или радњу која доводи до издвајања количине која се њима именује. У семантичком садржају таквих партикуларизатора сема количине јесте и даље доминантна сема, због чега их посматрамо као подтип количинских партикуларизатора. Међутим, за разлику од других количинских партикуларизатора, њихова се семантика одликује и процесуалном, активносном семом, што их издваја међу досада анализираном лексиком са обележјем количине.

2.3.1.2. Овакво се значење, такође, реализује у именичким партитивним синтагамама. Именица у допуни уобичајено именује материју – тако да је типичан објекат партикуларизовања код активносних партикуларизатора управо материја. У складу са тим, именица у партитивној допуни типично је у облику генитива једнине.

Добар део лексема овог типа представљају, у складу са њиховом поменутом семантичком компонентом, девербативне именице. У овај тип би се у ширем смислу могли уврстити и многи други девербативи, будући да се у њиховој семантици препознаје и активносна сема, која се односи на одређену радњу, процес који је својствен семантичкој структури мотивних глагола; уп. нпр.:

- *бризак (1)* 'количина течности која уједанпут избије, шикне, млаз; вар. брузаг, брузак';
- *ваљутак (1)* 'оно што се направи ваљањем, гужва', пр. Код деце лечење се састоји у ... металу ... ваљутака памука између дебелих мяса (Поп. Добр. 1, 129);
- *кључ (1a)* 'снажан млаз текуће воде који нагло избија на површину (обично на извору); јак извор, врело; водоскок', пр. При врху Рудишта бије кључ бистре хладне воде (Ранк. С. 3, 1);
- *штрцај* 'млаз течности избачен једанпут';
- *набодак* (нераспр.) 'комад, парче јела које се набоду на виљушку при храњењу', пр. Редаре су приносиле искомаданог печеног овна ... Ратници прилегоше. Набодак, два, па виљушка у тањир. Домаћин подиже чашу (Ђурич. М. 1, 243);
- *исечак (1a)* 'оно што је исечено, одсечени део, комадић нечега', пр. Ако метнемо исечке сиве хартије на подлоге разне боје, онда нам сви исечци изгледају разно осветљени (Пиј. Д. 1, 51);
- *нарезак (1b)* 'танко одсечени, одрезани комад мяса, одрезак', пр. Млади гроф [је] неколико омашних нарезака бутине увалио на свој тањир (Том. Е. 4, 45);
- *отрунак* 'трунка, трунчица, честица', пр. Чинило јој се да мирише на зној, на сталожене отрунке пудера (Станић Мил., из грађе Р. САНУ); итд.

Међутим, у семантичкој поткласификацији наше грађе наведене лексеме спадају у деоне и уобличивачке партикуларизаторе. Иако је у њиховом семантичком садржају заступљена активносна компонента, као доминантније се издвајају деона и обличка сема. На пример, поменути уобличивачким партикуларизаторима именује се облик неке материје, који је притом резултат спровођења одређене активности (в. *бризак*, *ваљутак*). У том смислу, ове би лексеме представљале прелазне случајеве између активносних и уобличивачких партикуларизатора.

2.3.1.3. Дакле, као основни критеријум приликом издвајања грађе која би илустровала активносни тип партикуларизатора послужио нам је лексикографски критеријум. На основу

³⁶⁹ До наведеног термина дошли смо у разговору са ментором – проф. др Рајном Драгићевић.

речничких дефиниција, у овај партикуларизаторски (под)тип у ужем смислу ћемо сврстати само оне лексеме код којих је у опису експлицитно наведена активност, односно радња којом се издваја, партикуларизује одређена количина материје: нпр. *руковет (1a)* 'свежањ жита које жетелац ухвати руком и одсече српом; мала количина чега (обично онога што се жање)' или *навиљак (a)* 'мања количина, гомила сена, сламе, покошене траве и сл. која се одједанпут може захватити и понети вилама; уопште мања гомила сена, сламе и сл.'

2.3.1.4. Напоменућемо још нешто. Неки партикуларизатори са становишта савременог српског језика не спадају у активносне партикуларизаторе иако би се можда тако класификовати из дијахроне перспективе. Тако, на пример, лексему *млаз* сврставамо у уобличивачке партикуларизаторе, док би се онда, будући настала од глагола *мустити*, у некој ранијој етапи развоја нашег језика могла посматрати и као активносни тип партикуларизатора.

2.3.2. Представљање грађе

Синтагме са активносним количинским партикуларизаторима могу се поделити на неколико ужих подгрупа у складу са семантичким карактеристикама главног члана – дакле, партикуларизатора – као и зависног члана синтагме – објекта партикуларизовања.

2.3.2.1. Партикуларизатори у вези са конзумирањем (хране или пића)

Лексеме *гутљај* и *залогај* представљају, рекли бисмо, прототипичне представнике ове партикуларизаторске групе лексема. Ове лексеме именују количину материје (течне или чврсте) која се одједном конзумира, уп. дефиниције значења:

- *гутљај (a)* 'количина нечега (обично течности) која се одједном прогута; покрет мишића којим се потисне у желудац оно што се одједном прогута', пр. Сада ће збиљски на посао. Само док гутне гутљај шљивовице (Вел. 1, 22). Иза свакога гутљаја [каве] погледају се (Тип. 2, 271);
- *залогај (1a)* 'део хране, комад неког јела који се одједном узима у уста и гута; сасвим мала, минимална количина неке хране', пр. Сабљић и Додиг дају ... и последњи залогај резервне хране (Дед. В. 2, 84);

Речници, такође, бележе више (маркираних или немаркираних, али мање фреквентних) варијанти лексеме *гутљај*, као и једну, покрајинску варијанту лексеме *залогај*. У творбеном погледу, превага је на другој страни – лексема *залогај* одликује се читавом лепезом деминутивних изведеница које се користе у партикуларизаторском значењу овог типа, док су код лексеме *гутљај* деминутивне изведенице ређе; уп. пр.:

- *гут (2)* 'в. гутљај', пр. Пио је и пио, лиевајући у се једним гутом пуне чаше (Кум. 1, 230);
гутај (покр.) 'в. гутљај', пр. Сркне последњи гутај [чаја] из шалице (Јун. 1, 37);
гутаљ (покр.) 'в. гутљај', пр. Донеси који гутаљ [ракије] (Срет. М. 4, 77);
гутлај (заст.) 'в. гутљај', пр. Треба намуталоживати жеђ пијући само по неколико гутлаја на један пут (Стојков 1, 35);
*гутољак*¹ (покр.) 'в. гутљај', пр. Он све попи, а мени не даде ни један гутољак (Сврљиг, Васиљ.);
гуцај (покр.) 'в. гутљај', пр. Пјесма постане некако одушевљенија, ако ... потегне што више гуцаја — „винца далматинца” (Бановић С., ЗНЖ 25, 195);

гутљајић и *гутљајчић* 'дем. и хип. од гутљај', пр. Седипоред ватре; ево ти гутљајић ... Искапи то, човече (Симић Ж. 5, 464). Ово је згодно доба ноћи за гутљајчић! (И., 385);

- *залог* (покр.) 'в. залогај (1)', пр. Свак од дружине одломи по залог погаче (НПр Гавр. А., 38). Млада ... узме залог хлеба и соли (Миодр. 4, 22). Домаћин ... пошље ... по суседе и родбину да дођу на трпезу, на залог хлеба и чашу ракије, да мало повечерају (Трој. 5, 78); *залогајак* 'дем. и хип. од залогај', пр. Тако би се разједио, да тога дана ни залогајка не би узео (Шапч. 11, 233); *залогајац* 'дем. и хип. од залогај', пр. Напреси неколико залогајаца круха (Делић М., БК 1907, 198). Има ... тако малена уста, да више од два залогајића не може турити (Поп. Ђ. 2, 183). Наћи ће он хлеба залогајић и све ће добро бити (Петр. Е. 5, 107); *залогајчић* 'дем. и хип. од залогај', пр. За ручак нам давана ретка ... чорба у коју су трпали неколико ситна залогајчића меса (Ћор. С. 11, 561); *заложак* (1) 'дем. и хип. од залогај', пр. Ујутру ми је доста заложак хлеба, чашица ракије (Змај 4).

Лексема *гутљај* развија и још једно количинско значење активносног типа, које се везује за друкчији тип објекта партикуларизовања (гасовиту материју), те путем којег ступа у синонимски однос са лексемама *удисај*; уп. пр.:

- *гутљај* (б) 'оно што се одједном удахне', пр. Равнатељ дубоко удахну гутљај дима (Банов., Књиж. 5, 517);
- *удисај* 'оно што се при дисању удахне одједном, удах', пр. Замислите када би човек сваки удисај ваздуха, без кога се, наравно, не може, схватао као дар с неба (Политика, 28. 12. 2997, ЕК).³⁷⁰

У значењу блиском са *гутљај* и *залогај* користе се још неке мање фреквентне лексеме и њихове варијанте, при чему су многе маркиране са становишта савременог књижевног језика; уп.:

- *закусак* (1а) 'комад хране који се стави у уста, залогај';
- *напитак* (3а) (заст.) 'количина течности која се одједном попије, гутљај', пр. Сваки напитац здраве воде ваљало је Турцима плаћати својом крвљу (Видовдан 1862, 90/2). Пости се по цио боговетни дан, ништа се не једе, чоече добри и душо моја, узме се и попије по два три напитака воде, ето, да није пост као у Турака (Иванчевић П., БВ 1904, 256). Са рањеницима како нашим, тако и непријатељским [да] будемо што нежнији. — да их тешимо благим речима – да их крепимо напитком воде, вина, или ракије (Мин. в. 4, 17);
- *натегљај* (1) (покр.) 'количина пића, течности која се одједном прогута, гутљај';
- *повук* (1г) (заст. арх.) 'гутљај, срк; уп. повући (I, 46)', пр. Четворица од његове послуге убациваху му у чељуст лопату слачице за лопатом; онда би испијао језив повук бела вина (Вин. 5, 57);
- *појак* 'мала количина течности која се одједном попије, прогута, гутљај', пр. Уврстио је [Београдац] у свој речник ових ... речи са њиховим значењима: паврзма ... појак (воде), појачки, прамити, параћеник (Бошк. Ј. 3, 70);
- *поједак* (б) (покр.) 'парче, комадић хране који се ставља у уста и једе, залогај';
- *срк* (а) 'оно што се једанпут сркне, гутљај', пр. Први гутљај вињака пуштам да брзо сустигне и мало ублажи, не и поквари, многа мањи гутљај киселе воде (ЕК);

³⁷⁰ Иако би дефиниција упућивала на то да је синонимна и лексема *удах*, према речничкој дефиницији у РСАНУ она се, пре свега, везује за процес удисања, а не за саму количину која се тим процесом удахне. Међутим, у ЕК могу се наћи, додуше малобројни, примери у којима би се ова лексема могла јавити и у синонимној, партикуларизаторској употреби: уп. *удах* 'увлачење зрака, ваздуха; супр. издах', пр. Природна потреба за неким критички конзистентним погледом на стереотипе о подели у Европи претворила се у вапај за последњих удахом ваздуха (ЕК).

сркај 'в. срк', пр. Срче нечујним стручњачким сркајима ... и вино се обилно слијева у надуто грло (Михал. С., РМС); *сркљај* 'в. срк', пр. И мати окусила сркљај, баба и повише (Павич. 2, РМС). Бикан је пио на сркљаје, сластио се дуготрајно (Божић, РМС); *сркут* 'оно што се једанпут сркне, срк, гутљај', пр. Па како се онда само славило. Не као данас, два-три сркута из чутуре па хватај за резу (Шапч., РМС).

Лексема *закусак* мање је уобичајена у односу на примарну, централну лексему *залогај*. Количинско значење лексеме *напитак* маркирано је као *заст.* (застарело), а када је реч о развоју тог значења – могуће је двојако тумачење: или је реч о метонимијски индукованом значењу од примарног значења или о засебној твореници (од глагола *напити се*), чија се семантика лексикографски тумачи као део полисемичке структуре поменутог девербатива. Покрајинизам *натегљај* је, свакако, девербатив глагола *натегнути*, што у његову семантику, иако се то не исказује у дефиницији, уноси и (имплицитну) компоненту експресивности (коју има и глагол *натегнути* у односу на *попити*). Исти случај је и код девербатива *повук* од глагола *повући* – в. *повући* (3б) 'сркнути, гуцнути, испити, попити'). Лексема *срк*, која се у дефиницији доводи у синонимски однос са надређеном лексемом *гутљај*, има и додатну компоненту звучности у односу на њу, па самим тим и експресивности, попут претходно поменутих лексема.

Партикуларизатори *лиз* и *пијуц* одликују се додатним семама у својој семантици у односу на централне чланове ове лексичке (под)групе. Док се код лексеме *лиз* та сема односи на начин конзумирања некакве материје, код лексеме *пијуц* она се везује за ближе одређење количине, али и конкретизовања материје која се на тај начин конзумира (в. деф.). Лексема *лиз* је, притом, у РСАНУ маркирана квалификаторима *разг.* (разговорно) и *шатр.* (шатровачки); в. следеће одреднице:

- *лиз* (разг. и шатр.) 'захват језиком; количина материје која се узме на тај начин; уп. лизај', пр. Дај ми само један лиз сладоледа (Гортан Д.);
- *пијуц* 'мањи гутљај пића', пр. Та „Ракија је хлебу каницја“, па тако пијуц' данас пијуц' сутра, док то не пређе у страст (Батут, Лов. 1900, 330).

У служби активносних партикуларизатора јављају се и синонимне лексеме *оброк* и *порција* у својим примарним семантичким реализацијама, када се односе на одређену количину хране која се конзумира одједном; уп.:

- *оброк* (1а) 'количина хране или пића, најчешће за једну особу, која се конзумира одједном (обично као доручак, ручак или вечера); порција, следовање; храна, јело уопште', пр. Две чаше млека садрже свега око 100 и. Ј., а оброк цереалија само 20 и. ј. (Политика, 9. 7. 2006, ЕК); Од сутра ћу ти издејствовати још један оброк хлеба (ЕК);
- *порција* (1а) (лат.) 'одмерена количина чега, оброк', пр. За тај добар осећај који вас обузме кад поједете порцију воћа захвалност дугујете магнезијуму (Политика, 13. 7. 2008, ЕК); Топло вече и гужва просто су мамили на порцију сладоледа (Политика, 14. 5. 2007, ЕК); итд.

Лексема *оброк* развија секундарна количинска значења која се везују за друкчије објекте партикуларизовања – у првом случају реч је одређеној количини некаквог лека, док у другом случају номинација се са хране преноси на апстрактније појмове, уп.:

- *оброк* (1б) 'одређена, одмерена количина лека, опојног средства и сл. која се узима одједном, доза', пр. Сваки лек мора се давати тачно према наредби: – у одређено време и у одмереној количини, дакле у оброцима (Батут 2, 343);
- *оброк* (2) 'одређена, предвиђена количина, мера нечега, порција', пр. У ње [Тетиде] је већи оброк материнске слабости, него ли матерње љубави (Кост. Л., С. Зора 1877, 137). Није сметало ништа, да добије свој оброк [батина] (Весел. 14, 247). Рањеницима се могао повисити

оброк хлеба (Дед. В. 2, 260). Још нисмо прешли дневни оброк марша (Давичо 1, 293). То му је био оброк мучења без којег би му дан био изгубљен а срце тужно (Селим. 4, 78).³⁷¹

Еквивалентна значења бележе се у семантичкој структури лексеме *доза*, уп.:

- *доза (1)* 'одређена, одмерена количина лека, опојног средства и сл. која се одједном узима; количина јела или пића која се одједном узима, оброк', пр. Потребно је и неопходно одредити увек количину биља и дозу лека од биља (Гост. 1, 27); За успех лечења важно је да се терапија не одлаже, као и да мали болесник прими одговарајућу дозу лека (ЕК);
- *доза (2)* 'одмерена количина нечега, одређена мера', пр. Ова доза [квасца] довољна је за 2–3 кгр. теста (Мрш. 1, 106). Некима ... помаже кад испеку приличну дозу црног лука (Пел. 1, 531); То је сигнал да треба отпочети с употребом неке благе креме, али и појачати дозу протеина у исхрани (Политика, 4. 12. 2006, ЕК); итд.

Две творбено повезане лексеме из грађе – *зубатка* и *зупка* – службу активносних партикуларизатора врше у одређеној синтаксичко-семантичкој позицији. Наиме, ове се лексеме везују за објекат партикуларизовања *сена*, а такође се уобичајено јављају у негираним изразима; уп. пр.:

- *зубатка (1)* 'количина сена коју коњ, или говече одједном узме у уста', пр. Нема сијена ни зубатке (Вук, Рј.);
- *зупка (1a)* (покр.) 'врло мала количина нечега (у изразима са значењем да нечега нема нимало) а. количина хране која се одједном може захватити, загрести зубима', пр. Нема зубке сена предг конџмъ т.е. нема ни толико сена колико би еданпутъ жвакнути, прегрести могао, или што но пословица каже „нема ни на еданъ зубъ” (Ост. А.). Он неће дати ни коре суха хљеба, ни зупке сијена, ни зрно зоби (Ком. 2, 113).

Слична врста материје у својству појма који се партикуларизује, те исти конзумент као код наведене лексеме *позобак* – типични су за још једну покрајинску лексему:

- *позоб(ак) (1)* (покр.) 'одређена количина зоби која се даје коњу као оброк', пр. Три месеца како ми се овај коњ мучи без позоба (Змај 4). Кобили даде [Гаргантуа] да зобне мало овса; тај је позобак изнео седамдесет и четири бурета и три мерице (Вин. 5, 93);

Девербатив *шмрк* секундарно развија, аналогно значењу глагола *шмркати*, и значење одређене количине ситних честица неке материје која се уз својеврсни шум увлачи кроз нос, уп.:

- *шмрк (2)* 'количина бурмута која се узима за једно ушмркивање', пр. И ревизора гледаћемо да понудимо неким шмрком чемерике, да види и господин како се кија (Јакш. Ђ., РМС).

У опису семантичког садржаја партикуларизаторског значења ове лексеме експлициран је објекат партикуларизовања (уп. *количина бурмута*), као и радња која је у складу са наменом на дати начин издвојене количине наведене материје.

³⁷¹ У споју са апстрактним именицама, како смо већ више пута поменули, именица у својству управног члана синтагме губи своју партикуларизаторску функцију.

2.3.2.2. Партикуларизатори у вези са (пре)ношењем

Количински партикуларизатори у вези са (пре)ношењем разликују се међу собом по томе да ли им се значење базира на активности ношења, преношења, превозења, подизања и др. Неколико лексема овог типа означава количину сена, сламе и сл. материје која се једним покретом захвати вилама и подигне; уп.:

- *виљак (1)* (покр.) 'в. навиљак, количина сена, сламе, покошене траве и др. која се подигне једним захватом вила', пр. Баци још само два-три виљка па ће бити доста (да се заврши пласт) (Срем, ЛМС 184, 87);
- *лиљак (1a)* (покр.) 'в. љиљак (5a)', пр. Од откоса се купи сијено у лиљке, а од лиљака се граде навиљци (Вук, Рј.). (Р-К 2; Вуков. А. 2);³⁷²
- *ловница (a)* (покр.) 'количина сена, сламе, траве и сл. која се у једном захвату може узети на виле, навиљак';³⁷³
- *љиљак (5a)* (покр.) 'количина сена, сламе и сл. која се одједном може вилама захватити, навиљак, гомилица', пр. Оставише само једну ватру насред црног „прокопњелог” круга и око ње посиједаше по „љиљцима” сувог листа извученим из стогова (Лал. 3, 94);
- *навиљак (a)* 'мања количина, гомилица сена, сламе, покошене траве и сл. која се одједанпут може захватити и понети вилама; уопште мања гомила сена, сламе и сл.', пр. Угледао [је] Јелу, која уђе у кућу носећи у наручју навиљак сена (Ђорђ. Вл., Видовдан 1862, 107). Навиљак сена је оно сено које стане на једним вилама (Петр. П. Ж. 2, 501); *навиљ* (покр.) 'в. навиљак (a)', пр. Има један навиљ сена (Змај 4); *навиљај* (покр.) 'в. навиљак (a); уп. навилај', пр. Навиљај је толико сијена, сламе колико се може у једном на вилама подигнути и носити (Лика, Нар.); *навиље* (покр.) 'в. навиљак (a, б)', пр. Подигао навиље драче (Змај 4). Сто сам пута протрнуо ... гледећ' у Дибри половину опустјелијех домова: или зачављени клинцима, или заграђени навиљем драча (Љуб. 2, 76). Пак ћемо врх њега [ставити] ред плоча, гомилу камења и навиље драча (И. 6, 202). (ЦГ, Јовић. 1 и Борј.).
- *ограбина (б)* (покр.) 'количина сена или сламе која се захвати вилама, навиљак', пр. Ограбина ... је оно сијена, што се један пут захвати вилама (Пакрац, Хрв., Хирц, РЈА);

Све лексеме осим лексеме *навиљак*, која је и прототипична именица у овом значењу, регионално су маркиране. Централна лексема *навиљак* секундарно развија значења количине сена, сламе и сл. уобличене у пласт, чиме се придружује партикуларизаторима уобличивачког типа (в. т. III, 2.1.1.2 (3.2)).

Други тип партикуларизатора овог типа тиче се ношења нечега на раменима, у рукама, ређе на леђима. Прототипичне лексеме овог типа јесу *бреме* и *нарамак*. Исто партикуларизаторско значење, са деминутивном нијансом, реализују и њихови деминутиви; уп. деф.:

- *бреме (1a)* 'оно што се носи на леђима, раменима, (ређе) на рукама; уп. нарамак, наручај, товар';³⁷⁴ пр. Старацъ носаше бреме дрва (Дос. 1, 103). Кум у кума украо бреме сламе (Вук, Рј., под кумовска слама). Он имаше нешто иза плећа, | Гледну боље, кад ал' бреме цвећа, | ... Па цветиће око себе ити, | ... У један час окити се лука (Радич. 1, 119);³⁷⁵

³⁷² Ова лексема секундарно развија још једно партикуларизаторско значење истог типа: в. *лиљак (1б)* (покр.) 'количина вуне која се једним потезом руке извуче из гребена'.

³⁷³ Секундарно *ловница* развија и општије количинско значење: уп. *ловница (б)* 'гомила свеже набацаног, ненабијеног сена'.

³⁷⁴ Путем централних лексема *бреме* и *нарамак* дефинише се одговарајуће, покрајинско значење једне лексеме: уп. *ломача (2a)* (покр.) 'бреме, нарамак сувог грања или трња (Вук, Рј.)'.

³⁷⁵ Лексема *бреме* реализује и значење количинског партикуларизатора збирног типа: уп. *бреме (1б)* 'сноп, свежањ; хрпа (разних предмета)', пр. Преда јој на златной каричици бреме ключева (Вид. М. 6, 296). Трговац, машајући се

бременце 'дем. од бреме', пр. Домаћица ... посматраше ... два бременца смрекових пањева, помијешаних са неколико ситних грабових цјепаница (Мат. 7, 52);

бремењчић (покр.) 'дем. од бреме (1)', пр. Од те болести најпрво ће помоћи, кад жена ... свеже три мала бремењчића ... тријесака од дрва (БиХ, Зовко, ЗНЖ 1, 279);

брешак (ијек.) 'дем. од бреме (1)', пр. Дође Циганин к домаћину добром газди ... и запроси брешак сиена (НПр Стој. М., 28);³⁷⁶

бремић (индив.) 'дем. од бреме (1)', пр. Из ње [торбе] вири ... бремић празилука (Крст. А. 1, 115). Пролазећи кроз безистен спази бремић штапова (И., ЦГл 1905, 16/2);

- *нарамак (1)* 'количина нечега (обично дрва, грања) која се може обухватајући, придржавајући рукама понети на рамену', пр. Двије буле за нарамак дрва, | дви дјевојке за дви ките смиља (НП, Вук, РЈА). Напрти он нарамак дрва и удари у врата (Прибићевић М., БК 1905, 1589). Опazi Јелу како излази из гаја, са нарамком дрва и сјекиром преко рамена (Ћор. С., СКГл 23, 18). Посилни Исак сручи нарамак дрва покрај ватре (Јак. С. 2, 144). На Цвијети носе нарамак маслиновије гранчица у цркву (Буковица, Ард., ЗНЖ 20, 44). Криловљева басна „Квартет” вреди сама собом колико и читав нарамак романа (Цар 6, 59);³⁷⁷
- *нарамчић* 'дем. од нарамак', пр. Свако вече враћајући козе кући носила би по нарамчић сувади (Кондић В., БВ 1907, 326). Отворио казан, налио канту воде и бацио нарамчић сирових доземака на ватру (Ђукић Д. 1, 121). Ђујица, начупај кобили нарамчић сијена (Ћоп. 2, 105). Нема ту ни нарамчића сламе (Љештанско, Тешић М. 1).³⁷⁸

Лексема *наручје* и неколико (маркираних) истокоренских лексема користе се у синонимском значењу са поменутом лексемом *нарамак*, што се у речнику директно указује упућивачким моделом дефинисања.

- *наручај (1б)* 'в. нарамак (1); уп. наручје (3)', пр. Опazi уза зид наручај наслаганих дрва (Ћип. 1, 124). Пред њим, у рову, лежи наручај луча (И. 8, 128). Унела сам у кућу два-три наручаја дрва (Љештанско, Тешић М. 1);
- *наруче* (дијал.) 'в. наручје', пр. Наруче ... у Бачкој значи количину нечега (невезаног сена или сламе), коју човек може рукама обухватити и понети. Донеси у шталу једно наруче сена (Бачка, Радон. Н.);
- *наручје (3)* 'в. нарамак (1)', пр. Узех пуно наручје дрва (Пијем. 1910, 111/1). У то се врати слуга носећи наручје сијена, којим напуни најбољи кревет (Мат. 4, 34). Доносио [је] наручје књига на брод (И., 143).

Блиско значење наведеном партикуларизаторском значењу лексеме *бреме*, путем које се и дефинише, реализује лексема *терет*, а преко ње и *товар*. У грађи је забележен и један покрајински девербатив, који се употребљава у истом значењу као лексема *товар*; уп. следеће речничке одреднице:

руком ... дохити једно бреме штапова (Нен. Љ. 26, 132). Нана, једнога пазарнога дана ... зашла од рафа до рафа ... и за свој тешки сребрни појас ... наслагала бреме сапуна, огледала ... и других ситница (Пав. 14, 103); (фиг.) 'обиље, мноштво', пр. У њеним уморним, сананим очима било је исписано бреме блаженства (Поп. Ђ. 2, 160). Не бјеше путника ... а да јој не донесе бреме поздрава (Мат. 12, 23).

³⁷⁶ Код деминутивне варијанте *брешце* нису забележени примери употребе, док се деминутив *брешчак* јавља у споју са апстрактном именицом: в. *брешчак* (ијек.) 'дем. од бреше', пр. фиг. Власи полу сиједи и ријетке на тјемени казале су, да брешчак годишта теглио му је на плећима (Вод. 3, 28).

³⁷⁷ У семантичкој вези са овом лексемом налазе се још две покрајинске лексеме: *наклад* (покр.) 'нарамак, гомила пожњевеног жита (која се слаже у крстину); уп. *наклајај*'; *наклађај* (покр.) 'руковат, гомила пожњевеног жита; уп. *клађај*, *наклад*'.

³⁷⁸ Партикуларизатор (рекли бисмо – покрајински) блиског значења, забележен у речнику МС, јесте и: *став* 'слој снопова, сноп, бала, нарамак'.

- *терет (1a)* 'оно што неко носи (обично на леђима или раменима), бреме; све оно што је натоварено на неко превозно средство ради превоза, *товар (1)*: бродски ~', пр. Стресе се као да хоће некакав невидљив терет да збаци са себе (Коч., РМС);
- *товар (1a)* 'оно што је натоварено, терет који се носи (на леђима, на товарним животињама, на возилима): скинути ~ с леђа, с кола, с брода';
товар (1б) 'терет, количина робе или материјала која се одједном понесе, натовари', пр. Опремај ми ђога јединога, и опремај товар трговине (Бот. 2, РМС). Доносили су [људи] ... товаре робе упљачкане (Десн. 5, РМС);
товарак (покр.) 'дем. од *товар (1б)*', пр. Ево сам вам један товарак дрва доћеро (РЈА, РМС);
- *догон (2)* (покр.) 'количина нечега (обично дрва) која се одједном може пренети на товарној животињи, *товар*', пр. Ти мени јаре, а ја теби догон дрва (Црни Луг, Бос. Грахово, Билб. 2).

У творбеној вези са глаголом *носити*, за који се везује активност која доводи до издвајања количине која се означава различитим именицама овог типа – јесу лексеме *носиво* и *ноша*; в. пр. под овим одредницама:

- *носиво (1)* 'бреме, терет', пр. фиг. Он [Христос] са крста тужно их погледа ... | Под носивом се погрбио тешким | Уздаха људских и мука и беда (Кош. 14, 8);
- *ноша (2)* 'оно што се носи, преноси, превози, терет, носиво', пр. Израђује се ... најпростија станица, — таква на којој ће се влакови ... моћи зауставити и на њој се задржавати толико, док ношу своју не предају и док товаре ... не приме (Магдаленић М. М., Ратн. 6, 326).

Количину некакве материје која се на поменути начин преноси обележавају и три истокоренске покрајинске лексеме; уп.:

- *заметај* (покр.) 'количина нечега, терет који се може приметити на раме, нарамак, бреме; уп. *заметак (3)*', пр. Заметај траве је оно колико се на рамену носи (чим се човек приметне) (Куш. 1, 24);
- *заметак (3)* (покр.) 'в. *заметај*', пр. Ера однео у воденицу заметак жита да самеле (Радој. Вл., Кар. 1900, 9). Газда Алекса узео [Крсти] три мерице ујма, читав заметак, пола вреће овејана јечма (Радић Д. 6, 14). Заметак је око пола вреће чега било (Крагујевац, Радој. Вл.);
- *заметница (3)* (покр.) 'в. *заметај*', пр. Заметница је терет који се може приметити или на леђа или на раме и носити. Самлео две заметнице брашна (Петр. П. Ж. 3).

Реч је о лексемама које су творбено мотивисане глаголом *заметнути* (уп. *заметнути (2в)* 'узети на раме, преко рамена, на леђа, упртити'). Међу њима доминанту представља првонаведена лексема *заметај*, на коју се упућују одговарајућа значења преостале две.

Код лексеме *мливо* РСАНУ бележи блиско значење; уп.:

- *мливо (1в)* 'жито које се вози или носи у млин ради млевења; количина жита која се одједанпут може однети на леђима у млин', пр. Носим у вођеницу једно мливо коломбоћа (Васојевићи, Стијовић С.).

Реч је о количинском значењу које се везује за специфичан објекат партикуларизовања – *жито*, што се и експлицира у дефиницији, као и за активност (пре)ношења на леђима до одређеног места.

На крају, поменућемо један занимљив партикуларизатор овог типа код којег се као носилац активности која доводи до дате количине не јавља човек већ животиња; исп.:

- *обножањ* (покр.) 'цветни прах, полен; количина поленовог праха коју пчела понесе на ногама', пр. Носе челе обножње као усред лета, каже се кад се пчеле у прољеће враћају с великим обножњима (Лика, Арс.).

2.3.2.3. Партикуларизатори у вези са узимањем (у руку, међу прсте)

Једна група лексема овог типа везује се за активност узимања одређене количине материје међу прсте (односно прстима). Прототипична именица тог типа јесте лексема *прстохват*, односно њена варијанта *прстовет*. У синонимском се или блиском значењу јављају још неке лексеме, уп.:

- *преза* (1) (тал. покр.) 'количина која се може између прстију ухватити, прстовет', пр. Кнез (шмркнуо презу табака) .. (Војн. И., РМС);
- *прстовет/прстохват* (ков.) 'онолико чега колико се може захватити са два или три прста: ~ бурмута, ~ соли';
- *чупак* (2) 'количина бурмута која се узме између два прста (при шмркању); уп. чуп (2)', пр. Покуца по заклопцу бурмутице, отвори је, уштину подобар чупак бурмута (Крешић С., РМС);
- *штип* 'оно што се може узети између два или три прста, прстовет', пр. Узе међу прсте приличан штип бурмута (Крешић С., РМС);
штипак '= штип', пр. Узимају тропрстим штипком нешто ружиних латица из округлих ... котарица (Божих, РМС);
штипетак 'штип(ак)', пр. Принесе штипетак бурмута к носу (Крањч. Стј., РМС).

Девербатив *штип*, од глагола *штипнути*,³⁷⁹ као и покрајинска позајмљеница *преза*, јавља се у истом значењу као централна лексема *прстовет/прстохват*, на шта се посредно указује и навођењем ове лексеме у другом, синонимском делу дефиниције. Девербативна изведеница *чупак* дефинише се нешто одређеније у односу на поменуте две лексеме, будући да се у оквиру лексикографског описа наводи и објекат партикуларизовања – *бурмут* (в. пр. под том одредницом).

Други део партикуларизаторске лексике овог типа везује се за активност узимања одређене количине неке материје у руку (односно руком). По истом творбеном моделу као поменута централна лексема претходно описане лексичке групе настала је и лексема *руковет*, која се издваја као један од прототипичних представника ове подгрупе партикуларизаторске лексике (о творби ових именица в. т. III, 4.1); в.:

- *руковет* (1а) 'свежањ жита које жетелац ухвати руком и одсече српом; мала количина чега (обично онога што се жање)', пр. Она ... има руковет жита да пожање (Ђур. 2, РМС);
- *руковет* (1б) 'оно што је налик на свежањ жита, што се може захватити једном руком (свежањ, кита цвећа и сл.)', пр. Убрао [је] руковет цвијећа (Ђур. 2, РМС). Накидао [је] руковет лишћа (Андрић, РМС); *руковет* (2) (фиг.) 'збирка (песама, обично за певање)', пр. Међу првим радовима заслужује помен руковет наших песама (Пол. 1957, РМС);
- *руковетак* 'дем. од руковет', пр. Стаде сећи прам по прам [косе], па подиже руковетак, њим ће свој да кити клетак (Кост. Л., РМС);
- *руковијест* (покр.) 'в. руковет', пр. Фиг. На њу [се] ето сасу руковијест громова и разори јој онај сретни ... мир ... љубави (О–А, РМС);
- *руковијет* (ијек.) 'в. руковет', пр. Умије се миришљавом водом, у којој је преноћила читава руковијет босиока (Ђор. С., РМС).

Лексема *руковет* прототипично, дакле, служи као партикуларизатор материје која се именује лексемом *жито*, док се у функцији објекта садржавања могу јавити и други ентитети (који су обликом слични типичном – в. *руковет* (1б)). За количину која се на дати начин узима и обухвата руком карактеристичан је и некакав, донекле уобичајен, облик, због чега су примери

³⁷⁹ Уп. и значење имперфективног парњака *штипати* (2) 'откидати, чупкати'.

овог типа у одређеној мери блиски уобличивачима кохезивног типа (в. т. 3.2.3. у оквиру поглавља о уобличивачима). Таква повезаност уочава се и у поступку дефинисања, где се она директно упућује на лексеме *свежањ* и *кита*, које представљају уобличивачке партикуларизаторе, али уједно деле важне семантичке компоненте и са поменутом централном лексемом ове лексичке (под)групе.

Синонимно значење са лексемом *руковет* (1a), које се реализује са истим објектом уобличавања, остварује покрајинска лексема (*х*)*омут*, те и лексема *ломача* као секундарно, маркирано значење. Сродно је и примарно значење покрајинизма *песка*, као и секундарно значење лексеме *чуп*, код којих у дефиницији нешто одређеније описује објекат партикуларизовања (уп. *количина стрмног усева* / *количина биља* или *бусенчић траве* у деф.), уп.:

- *ломача* (2б) 'свежањ кукурузовине, трске и сл. коју жетелац ухвати руком и одсече српом, руковет', пр. При кошењу трске или кукурузовине колико човек може левом руком прихватити и обгрлити зове се ломача. Две такве ломаче иду у један сноп (Бачка, Радон. Н.);
- *омот* (3б) 'извесна количина нечега увезана, смотана, упакована или захваћена руком (свитак, свежањ; гужва, руковет и сл.)', пр. Узе један омот сена, па га [коња] поче трти (Весел. 19, 56). Узимале [су животиње] из његове руке парче хлаба, омот сена или што би им пружио (И. 18, 283);
- *омут* (1) (покр.) 'свежањ сламе, сена, траве и сл. који се ухвати руком, руковет, шака (нечега); прамен; бусенчић, хрпица', пр. У бакарный котао метнесе едань омуть сламе у накрсть (Мраз. 1, 97). Узе један омут сена и махаше њиме по ваздуху (Јакш. Ђ. 5, 107). Пет дуката ... даде за неки омут сена (Срем.13, 70). За едань край обичног обарача вежимо омуть памука (Мар. В. 2, 459). Омуть косе или памука, залеплѣнъ на кондуктору, напири се (И., 445);
омутић (покр.) 'дем. од омут', пр. Циганка му додаде омут сува сена; чобан протрља ... омутић, тури запаљену труд у њега (Јакш. Ђ. 7, 299);
- *песка* (1) (покр.) 'количина стрмног усева која се при ручној жетви може узети у једну руку; руковет; уопште количина биља која се може при брању узети у једну шаку', пр. Иди, Станијо, у башчу па набери једну песку зеља, тј. толико колико може да обухвати кад палац састави са кажипрстом (Врање, Влај. 1);
пешчица (1) (покр.) 'количина стрног усева коју жетелац може да обухвати једном руком, руковет; уп. *печица*²', пр. Пешчица је класје што може највише стати у шаци приликом жњевења. Пешчице се слажу у руковед, а ове у сноп (загл. крај, Стеф. Ж.);
- *хомут* (1) 'оно што се захвати руком, руковет, шака (чега)', пр. Докопа хомут сена и запали га (Шапч., РМС). Циганка му додаде хомут сува сена;
- *чуп/чупа* (2) 'бусенчић траве и сл., оно што се одједном ишчупа, количина чега која се одједном прстима захвати', пр. Отаре чупом траве косу (Донч. И., РМС);
- *чуперак* (2a) 'оно што се одједном ишчупа или отргне од целине, руковет (1б), снопак; уп. *чуп* (2)', пр. У зидовима расли су танки чуперци траве (Андрић, РМС).

Као и код лексеме *руковет*, и на примеру наведених лексема запажа се колико је граница између појединих типова партикуларизатора (у овом случају уобличивачких партикуларизатора кохезивног типа и активносних количинских партикуларизатора) танка и флуидна. О томе сведочи сам процес дефинисања једних путем других (уп. *чуперак* : *руковет*, *сноп*; *омут* : *свежањ*, *руковет*, *прамен* итд.). Такође, потврду за то налазимо у семантичким структурама ових (али и других) именица, чија се различита значења сврставају у различите партикуларизаторске типове. На пример, покрајинска лексема *песка*, иако примарно реализује значење синонимно са *руковет*, секундарно се приближава уобличивачким партикуларизаторима, што се запажа у самом семантичком опису, уп.:

- *песка (2a)* (покр.) 'мања количина расада, лука и др. везана у снопић', пр. Песка је снопић расада (Врање, Дим. Т.);
- *песка (2б)* (покр.) 'свежањ, свеза', пр. Оздол идев два трговца, | они носив песку кључи (Левосоје, Бујановац, Златан. М. 1).

2.3.2.4. Партикуларизатори у вези са краткотрајном, једнократном активношћу

Значење једне групе активносних партикуларизатора повезано је са некаквом краткотрајном, једнократном активношћу, односно радњом која се у једном маху, наједанпут изводи, остварује и сл. Лексикографски описи таквих партикуларизаторских значења углавном садрже семантичку компоненту *одједном*, која указује на временску и начинску димензију остварења радње којом се дата количина издваја. На тај начин издваја се количина различитих материја и различитих намена.

Највећи број лексема овог типа именује количину чврсте (ређе течне) материје која се некаквом радњом у једном маху деформише, односно издваја из неограничене количине те материје и наменски усмерава и опредељује. Највећи број таквих лексема представља, заправо, покрајинизме који се везују за одређени домен употребе; уп. следеће лексеме:

- *газ (4)* (покр.) 'количина блата помешаног са сламом (у грађевинске и сл. сврхе) која се одједном умеси ногама', пр. Газ блата – Колико се уједанпут умијеси ногама (Хрв., Хрваћ.);
- *засип (2a)* 'количина жита која се одједном сипа у кош за млевење';³⁸⁰
- *налог (4)* (покр.) 'одређена количина чега која се одједном убацује у што, ставља на што и сл.', пр. За време првог сушења (док се суши први налог) не треба лесе са шљивама никако премештати са њихових места (Сав. М. 2, 93);
- *набојница (2)* (покр.) 'количина лана или конопље која се одједном набија, млати у ступи';
- *нажањ (1в)* 'део жита који треба да пожање једна особа',³⁸¹ пр. „Нажањ” је ... цео разор пред једном жетелицом (Фил. М. 6, 11);
- *напредај* (покр.) 'количина лана за предење која се стави уједанпут на преслицу';
- *пластун* (покр.) 'количина вуне која се одједном скине са гребена; уп. *пласка (2)* и *пласница (2б)*', пр. Пластун [је] она вуна што се извади из гаргаша, кад се вуна реди. По 12–14 пластуна сложи се обично у куђељу (Лика, Кос.);
- *насевљај* (покр.) 'количина брашна која се у једном наврату просеје кроз сито', пр. Дај ми ... један насевљај брашна у зајам, док мој човек не самеле (Банат, Бај. С.);
- *откос (1)* 'ред косом одсечене траве, пшенице и др.; количина траве, пшенице и др. која се одсече једним замахом косе', пр. Под добром косом падају откоси зреле пшенице (Борба 1949, 120/4);
- *сукљај* 'оно што одједном, нагло избије, посукља, што буде силом избачено из чега', пр. Дунух сукљај дима према маљу (Лал., РМС); *сукљајчић* 'дем. од *сукљај*', пр. Из крова се испредао сукљајчић дима (Десн. 5, РМС).
- *умуз* 'количина млека помузена у једној мужи'.³⁸²

³⁸⁰ Ова лексема развија и количинско партикуларизаторско значење које се специјализује за домен рударства и рударске терминологије: уп. *засип (2б)* (руд.) 'количина материјала којим се пуни пећ за топљење метала'.

³⁸¹ У овој би дефиницији архисема *део* била синонимна са *количина*.

³⁸² РСАНУ бележи још три покрајинске лексеме са сродним, партикуларизаторским значењем и истим објектом партикуларизовања: в. *лактација (1в)* 'количина млека коју једна музара да за годину дана'; *мужа (2)* 'оно што се намузе, помузе; количина млека добијена музењем; уп. *муз*', пр. Ни муже ни гриже ни добре вечере (Вук, Рј.); *муз* 'в. *мужа (2)*', пр. Свештенику се за то даје из средине видрица (10 ока) млека [при малом бачијању] или и цео муз (ЦГл 1896, 126). Колико умузеш на један муз? – Двије литре (БиХ, Радој. В.);

Мање типичне примере илуструју три лексеме из наше грађе, од којих су две истокоренске. Реч је о лексемама које остварују функцију количинских партикуларизатора активносног типа просто означавајући количину која се добија спровођењем одређене радње.

- *вада* (1в) 'одређена количина воде из ваде', пр. Вада воде је онолико колико један радник може савладати да разведе по њиви (Вукос. С. 1, 73);
- *подвадак* (покр.) 'количина воде која се одваја вадом, јазом; исп. вада¹ (1а)', пр. Вода која се накупи од изворчића по реци од онога места одакле је вада отправљена у башту или њиву ... зове се подвадак (враћ. крај, Дим. Т.);
- *улов* 'уловљена риба, дивљач и сл; укупна количина онога што се улови', пр. Хладне [су] као улов плаве рибе избачен на жало (Давичо, РМС). Годишњи улов износи просјечно 500.000 т (Стазић Ж. 1, РМС).

Дефиниција лексеме *вада* може упућивати на садржавачко значење ове лексеме, будући да примарно означава некакав издубљени простор који може бити испуњен течношћу – типично водом (уп. деф. *вада* (1) 'ров, јарак за одвођење воде'). Међутим, како није реч о ограниченом простору, те како садржавачки партикуларизатори, што смо раније закључили, подразумевају испуњеност целог простора датом материјом, ова је лексема семантички ближа количинским партикуларизаторима активносног типа. Потврду за то првенствено пружа речнички пример, којим се описује радња која условљава одређење количине воде која се датом лексемом именује. Девербатив *улов*, од глагола *уловити* (уп. примарно зн. 'ухватити и убити у лову (дивљач); упецати рибу: ~ зеца, лисицу, фазана'), одликује се ограниченим могућностима лексичке спојивости, будући да је објекат партикуларизовања тачно одређен – реч је о животињама. Ова лексема, у складу са наведеним поступком дефинисања, остварује и могућност самосталне партикуларизаторске употребе, којом се имплицира прототипичан објекат.

2.3.2.5. Партикуларизатори са израженом наменском компонентом

Одређен број количинских активносних партикуларизатора у својој семантици има, поред неодређене архисеме својствене целој групи количинских партикуларизатора, која се може одредити као *количина* – још једну доминантнију диференцијалну сему. Реч је о семи намене. Ове лексеме именују, дакле, количину некакве материје која има одређену сврху.

Најпре, неколико лексема овог типа именује количину која је спремљена, произведена или одмерена за наменску употребу. Као објекат партикуларизовања јавља се уобичајено чврста (најчешће растресита) материја која се одмерава у дату сврху и чија на тај начин одмерена количина даље служи за актуализовање једне реализације некакве активности која се може понављати; уп.:

- *испуст* (5) 'одређена количина каквог производа која се произведе током једног производног циклуса', пр. Недавно су прославили велику победу – пет шаржи (испушта челика) на дан (Борба 1949, 103/4);
- *маја* (4) (заст.) 'количина барута за једно пуњење пушке', пр. Немој који пушку опалити, | Док не пукне мога цефердара, | Е сам њега добро напунио, | Седам мајах зеленога праха (НП, Вук, Рј.);
- *мертук* (б) (заст. и покр.) 'одређена мера барута и олова за једно пуњење, један набој пушке', пр. Дајде ми један мјертук барута (Банија, Ворк.);
- *мешај* (1) (покр.) 'количина брашна одмерена за мешање једног хлеба', пр. Викну Јова на његове слуге ... | Мес'те хлеба од девет мешаја, | Кољ'те јагњад од девет оваца (НП Буш., 68);

- *осољај* (често у изразу: ~ соли) количина соли потребна да се једном осоли јело; уопште врло мала количина соли, пр. Нема више ни осољаја соли, да зачини кавуле! (Павлин. 1, 58). Немам ни једног осољаја соли у кућу (Банија, Ворк.). Немам ни осољаја, т. ј. ни мало соли (Лика, Богдановић Ј., РЈА);
- *пециво* (4) (покр.) 'количина комине довољна за један казан ракије', пр. Имам једно печиво ракије (Бачка, Радон. Н.);
- *пис* (жарг.) 'мања количина дроге спремљена за употребу', пр. Загрејао сам хашиш и почео да га мрвим. ... Смем ли да погледам? упита мој пријатељ ... Пружио сам му пис и он га узе обазриво, као да је стакло или кристал (Албахари 1, 126);
- *хитац* (6) 'количина барута за једно пуњење пушке'.

Застареле лексеме *маја*, *мертук* и лексема *хитац* реализују у наведеним секундарним реализацијама синонимна значења, у којем се као објекат партикуларизовања јавља материја именована лексемом *барут*. Покрајински девербативи *мешај* и *осољај* везују се за партикуларизовање других врста растресите материје – *брашна* и *соли*, док се други покрајинизам *пециво* односи на течну материју – прототипично за *ракију*. Међу лексемама овог типа налази се и жаргонизам *пис*, који се користи за партикуларизовање прашкасте или чвршће материје која се означава лексемом *дрога*. Како ове лексеме углавном имају сужен дистрибуциони опсег, није необична могућност самосталне употребе у партикуларизаторској служби (уп. *мешај* и *пис*).

Као другу групу партикуларизаторске лексике са израженом наменском семом издвојили смо неколико лексема које именују одређену количину материје која служи као накнада за покривање издатака који су у вези са активностима или пословима важним за исплатиоца; в. следеће одреднице:

- *испек* (1а) 'одређена количина ракије која се да као накнада за изнајмљени казан за печење ракије, казанија', пр. Кирија за њега [казан] плаћа се ракијом. Тако зарађена ракија зове се испек (Павл. Јер. 3, 108);
- *казанија* (а) 'количина ракије која се даје власнику казана као накнада за печење ракије, испек', пр. Казанија, плаћа за послугу казаном за печиво (Павловић И., РЈА);
- *пиксла* (2) (жарг.) 'количина новца коју коцкари издвајају за власника кафане или стана у коме се коцкају као надокнаду за одговарајуће услуге', пр. А сећаш ли се, кад нестале онда она пиксла? Нема пиксле нигде! ... И ја сам, право да вам кажем, највише сумњао на њега и на мене (Никол. Д. 1, 54).

У овом невеликом низу лексеме *испек* и *казанија* реализују синонимна значења, при чему користе за квантификовање течне материје – *ракије*, док се лексема *пиксла*, маркирана као *жарг.* (жаргонизам), користи у сврху одређивања количине *новца*, што је експлицитно наведено у лексикографском опису ове семантичке реализације.

Најзад, у ову групу спадају и лексема *вршај*, као и њена покрајинска варијанта *навршај*, које се везују за домен пољопривредних активности. Уз ове лексеме као објекат партикуларизације уобичајено се јавља лексема *жито*, што се и експлицира у њиховим дефиницијама; уп.:

- *вршај* (1) 'снопље жита поређано на гумну за вршидбу; количина снопља за једну вршидбу, једно вршење', пр. На гувно се најприје вршај насади ... Вршај је оно, што се наједном врши (Ловрет., ЗНЖ 2, 274);
- *навршај* (покр.) 'скуп снопова жита поређаних на гумну за вршидбу, вршај', пр. Горња су врата [од појате] при тлеву с гувна, нек је згодније збацит сламу у појату из навршаја (Пољица, Иван. Ф., ЗНЖ 8, 272).

2.3.2.6. Партикуларизатори са израженом семом резидуалности

На крају ћемо, као последњи тип количинских партикуларизатора које називамо активносним, поменути невелику групу лексема са значењем остатка материје који је резултат активности којом се та материја обрађује; уп. следеће одреднице:

- *истарак* (покр.) 'остатак, отпадак (од воска и сл.) који при цеђењу остане на дну';
- *крмежина* (покр.) 'остаци, отпаци од воска и сл. који при цеђењу остану на дну суда';
- *обамељци* (покр.) (мн.) 'брашно које после млевења остане испод млинског камена', пр. Обамељци су оно брашно што иза мељаве остане под каменом (Банат, Бај. С.);
- *одина* (1) (покр.) '(обично у мн.) остатак при дну суда (од хране, пића и сл.), који је (обично) изгубио на квалитету; уопште оно што је на дну посуде, талог', пр. Кад каква жичина падне у суду на дно, оно се на дну зове одине: Мене западоше одине (Лика, Мед., РЈА). Вински ... вр'ови ови и ракинске одине, то ваља, т. ј. вино је добро кад се буре начне, испочетка, а што се више точи све је лошије; код ракије је противно (Банија, Ворк);
- *однина* (б) (покр.) '(у мн.) оно што остане на дну посуде (нпр. јело, пиће)';
- *остуљина* (б) (покр.) (обично у мн.) 'оно што остане после цеђења вина из грожђа', пр. Нема тун више грожђа, остале су само остуљине (Загарач, Даниловград, Ћупић Д. 1);
- *погребак* (покр.) 'остатак хране или нечег другог које се погребе, саструже са дна посуде; исп. оглобина (1), огребина (2), подробац (2)'; итд.

Значење објекта партикуларизовања код већине наведених лексема је у високој мери инкапсулирано, те се и оне саме дефинишу путем материје коју партикуларизују (в. нпр. *обамељци* или *остуљина*). Неке од наведених именица су девербативи са значењем резултата некакве радње – *истарак* се односи на остатке материје након истирања (отирања, чишћења), *обамељци* представљају остатак од млевења, а *погребак* остатак хране који се погребе.

Још једна карактеристика ове групе лексема јесте та да је уобичајено реч о именицама које своје наведено значење и партикуларизаторску службу реализују у множинском облику. У основи плуралности код именица овог типа налази се, дакле, сема резидуалности (Томић 20: 194).

Ове именице у вези су са деоним партикуларизаторима типа *остатак*, те, као и они, не представљају типичне партикуларизаторе. Другим речима, значење ових лексема налази се на самој периферији партикуларизаторске лексике, донекле и излазећи из њених оквира. Такође, као код именице *остатак* и њој сродних речи, запажа се негативна конотираност лексема са овим значењем будући да именују отпатке, храну мање вредности (уп. Суботић 1999: 91–92).

2.3.3. Закључак о активносним партикуларизаторима

Активносни партикуларизатори представљају, како смо у претходном тексту показали, посебан тип количинских партикуларизатора. Ове лексеме уобичајено именују количину некакве материје која се издваја и оквирно одређује спровођењем одговарајуће активности или радње.

Међу количинским активносним партикуларизаторима издваја се, као и код сваке партикуларизаторске групе, неколико ужих подгрупа. Грађа је најпре подељена према активности, односно радњи која доводи до издвајања количине која се таквим лексемама именује. У складу са тим, једна лексичка подгрупа везана је за конзумирање хране или пића (са прототипичним именицама *залогај* и *гутљај*), а следеће две за активности (пре)ношења (са централним лексемама *навиљак*, *нарамак* и *бреме*) и узимања у руку или међу прсте (типични представници су *руковет* и *прстохват*). Значење једне подгрупе партикуларизатора овог типа, како смо приметили, повезано је са некаквом краткотрајном, једнократном активношћу, односно радњом која се у једном маху, наједанпут реализује, што се у њиховим лексикографским описима сигнализира прилогом *одједном*. Највећи број таквих лексема представља, заправо, покрајинизме који се везују за одређени домен употребе (в. нпр. *газ*, *засип*, *напредај*, *насевљај*). Најзад, последња два подтипа ове партикуларизаторске групе издвојена су према израженом семантичкој компоненти – семи намене и семи резидуалности. У првом случају – реч је углавном о обележеним лексемама, које именују количину некакве материје која се одмерава у дату сврху и чија количина даље служи за актуализовање једне реализације некакве активности која се може понављати (уп. нпр. *мешај*, *тис*, *хитац* или *испек*). У другом случају – реч је о маркираним лексемама које именују остатке материје која је резултат некакве активности. Као такве, ове именице се налазе на самој периферији партикуларизаторске лексике, донекле излазећи из њеног обухвата.

2.4. Закључак о количинским партикуларизаторима

2.4.1. У партикуларизаторским значењима већег дела лексема у српском језику садржи се и квантитативна компонента. То је, иначе, разлог зашто се такве лексеме подводе под квантификаторе (в. т. II, 2.1). Када је реч о партикуларизаторима, квантитативна компонента је у семантичком садржају неких лексема другостепена (као нпр. код неких уобличивача или деоних партикуларизатора), а одређеног броја лексема она се управо јавља у својству арихсеме (код количинских партикуларизатора).

Количински партикуларизатори у српском језику представљају оне лексеме које служе издвајању некакве (мање или веће) количине из целине онога што је именовано лексемом у допуни: уп. *килограм брашна*, *шољица кафе*, *стадо оваца*, *гомила камења*, *група људи*, *наручје дрва* итд. Ови партикуларизатори јављају се, како и наведени примери илуструју, са различитим објектима партикуларизовања, а оно што их окупља у јединствену целину јесте доминантна сема количине у семантичком садржају њиховог партикуларизаторског значења. Међутим, како је грађа окупљена према критеријуму арихсеме разноврсна, даља класификација у овом истраживању спроведена је према разликовној семи.

Табела бр. 23. Подела количинских партикуларизатора према семантичкој структури

| ТИП ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА | АРХИСЕМА | РАЗЛИКОВНА СЕМА | ТИПИЧНИ ПРИМЕРИ |
|-----------------------|----------|-------------------|-----------------|
| МЕРНИ | КОЛИЧИНА | <i>мера</i> | литар млека |
| САДРЖАВАЧКИ | | <i>садржавање</i> | шоља млека |
| ЗБИРНИ | | <i>збирност</i> | стадо оваца |
| АКТИВНОСНИ | | <i>активност</i> | прстохват соли |

2.4.2. Мерним партикуларизаторима називали се оне именице које, било у свом основном или у секундарном значењу, означавају некакву јединицу мере, односно некакву меру – конвенционалну (*литар, метар, килограм* итд.) или неконвенционалну (*прст, корак, шака, чаша, кашика* и др.).

2.4.2.1. Конвенционални партикуларизатори или *партикуларизатори прецизне мере* (мерни партикуларизатори у ужем смислу) означавају јединицу тачно одређене мере. У овој партикуларизаторској групи лексема најбитнија се разлика успоставља на основу тога да ли конкретна мерна јединица представља СИ јединицу или не, на основу чега је грађа и класификована (уп. *тона угља : ока злата*). Централне чланове ове партикуларизаторске подгрупе представљале би мерне јединице попут *литар, грам, килограм* и *метар*. Највећи број лексема које не улазе у Међународни систем јединица заправо су маркиране. Њима се најчешће именује запреминска мера, и то првенствено за жито.

Типичан објекат партикуларизовања код мерних партикуларизатора прецизне мере јесте материја (в. *литар уља, килограм меса, метар платна*), с тим што се код једне, мање групе лексема овог типа, које смо назвали *партикуларизатори прецизне мере времена*, као објекат мерења јавља неки апстрактан појам попут оних означених лексемама *време* или *дан*. Семантички однос међу члановима таквих синтагми је таутолошки, будући да временска мерна јединица већ садржи (имплицитно) и значење именице време: уп. *година дана, недеља дана, сат времена* итд.

2.4.2.2. Неконвенционални мерни партикуларизатори или *мерни партикуларизатори непрецизне, апроксимативне мере* углавном су потврђени маркираним лексемама или појединим њиховим значењима. Ови се партикуларизатори деле на (1) *антропоцентричне* и (2) *остале* (условно речено – *неантропоцентричне*) партикуларизаторе непрецизне мере. Прва се група даље семантички раслојава према томе да ли су средство мерења и премеравања човекови делови тела или се у ту сврху користе његове физичке и радне способности. Човеку је у прошлости сопствено тело служило као основни модел за прва бројања и мерења, што се на језичком плану одражавало постојањем тзв. соматизама у мерном значењу: нпр. *нога земље, длан оранице* итд. С тим у вези је и податак да је модел ДЕО ТЕЛА – МЕРА ЗА ДУЖИНУ једна од најстаријих метонимијских формула у језику. Лексеме које означавају човекове физичке активности у вези су са деловима тела као средствима којима се дате активности врше – и то типично са најпокретљивијим деловима тела: *руком* (те њеним деловима) и *ногом* (уп. *корак/педаљ, сежањ*). Сфера човекових радних способности представљала је важну основу за развој мерних именована у стара времена, и то веома инспиративних и креативних. Као један од најчешћих начина именована просторних мерних јединица служили су му називи за алатке и сличне направе које је користио приликом својих земљорадничких активности (уп. *коса траве, мотика винограда, мотка жита, плуг земље*). Поред њих, посебну пажњу привлаче метонимијски преноси у којима је изворни домен значење које се односи на живо биће, а циљни домен – мерно значење; уп.:

- *копач* (4) (покр.) 'величина, површина (винограда, њиве и сл.) која се може окопати за један дан (као мера)', или
- *мазга* (2) (заст.) 'старинска мера за тежину, количина робе, терет који може одједном да се натовари на мазгу, товар', итд.

Остали партикуларизатори непрецизне мере условно се могу назвати неантропоцентричним будући да нису у директној вези са човековим деловима тела и његовим способностима. Највећи део ових лексема такође је (временски и територијално) обележен. У случају моносемичних лексема – реч је углавном о мерама које су постојале у некадашњим мерним системима других држава или државних творевина (в. *бушел пшенице, мут жита*). Код полисемичних лексема – мерно значење се реализује као секундарно и маркирано, при чему та лексема у примарном или другим секундарним значењима не мора бити маркирана (уп. *кантар дрва, оборчић жита*).

2.4.2.3. Садржавачки партикуларизатори, такође, представљају одређену врсту партикуларизатора непрецизне мере. У српском језику то су прототипично лексичке јединице које у примарном (ређе у секундарном) значењу означавају посуде или пак друге сличне направе, у којима се нешто може налазити, држати или (пре)носити – а секундарно развијају партикуларизаторско значење. У потоњем значењу ове лексеме именују количину онога што се у датој посуди или направи налази, тј. садржава (*тањир супе, чинија салате, џак кромпира, гајба пива, кутија играчака, кеса пудинга* и др.). Како се кроз анализу показало, синтагме са садржавачем могу реализовати чак пет значења, од којих су три партикуларизаторска; уп.:

- (1) *садржавач + садржај*: На столу је чаша воде → ПРЕДМЕТНО ЗНАЧЕЊЕ;
- (2) *конкретна количина*: Попио је огромну криглу пива → ПАРТИКУЛАРИЗАТОРСКО ЗНАЧЕЊЕ;
- (3) *ад хок мера*: У лонцу је остало још две кутлаче супе → ПАРТИКУЛАРИЗАТОРСКО ЗНАЧЕЊЕ;
- (4) *конвенционална мера*: Поспите колач кашиком шећера → ПАРТИКУЛАРИЗАТОРСКО ЗНАЧЕЊЕ;
- (5) *преувеличана количина*: Попила сам лонац кафе → КВАНТИФИКАТОРСКО ЗНАЧЕЊЕ.

У наведеним трима партикуларизаторским значењима синтагма са садржавачем денотира материју која се садржава у конкретној или прототипичној посуди, с тим што разлика између првог и друга два значења базира на томе што се у првом случају материја заиста садржава у датој посуди, а у друга два говоримо само о количини која се може садржавати у тој посуди, али се не мора нужно налазити у њој у тренутку говор(ењ)а. Уз то, степен одређености количине варира од значења *конкретне количине*, где је најмање одређен, до значења *конвенционалне мере*, где је одређен до те мере да се садржавачки партикуларизатори могу користити синонимно са мерним партикуларизаторима прецизне мере (уп. нпр. у текстовима рецепата: *шоља брашна* и *250 грама брашна*). На то о којем је конкретно значењу реч указаше одређена семантичка позиција, пре свега употреба глаголске лексеме одређене семантике. Типичнији глаголи међу онима који упућују на партикуларизаторско значење синтагме са садржавачем јесу *попити, појести, сипати* и *просути*, као и глаголи из терминологије кулинарства.

Партикуларизаторе садржавачког типа поделили смо према значењу на коме се базира развој партикуларизаторског значења, а које се може односити на: (1) посуду или направу у којој се нешто држи, чува или (пре)носи (*чаша воде, тањир пасуља, кашика брашна, корпа воћа*); (2) део тела који служи за држање, хватање и ношење нечега (*шака шљива, прегрит брашна*); и (3) возило (или део возила) које је испуњено нечим ради транспорта на друго место (*вагон шљива, камион песка, приколица сена*). Прототипичан вид садржавачких партикуларизатора представља први случај, који је и најфреквентнији и најбогатије потврђен. Ова су значења настала према метонимијској формули ПОСУДА/НАПРАВА – КОЛИЧИНА МАТЕРИЈЕ КОЈА СТАЈЕ У ТАКВУ ПОСУДУ/НАПРАВУ, која је регуларна је за све лексеме са таквим значењем. У

сва три наведена случаја као типичан објекат садржавања јавља се материја, и то најпре течна, али и житка и растресита.

2.4.3. Збирни количински партикуларизатори, који се веома често преплићу са квантификаторском лексиком, представљају оне лексеме којима се именује погледом обухватљива (углавном већа) количина ентитета издвојена из некаквог мноштва, збирног или сумативног. У њиховом је партикуларизаторском значењу доминантна сема збирности/колективности. За разлику од осталих типова партикуларизатора, објекат партикуларизовања код збирних партикуларизатора типично су предмети или жива бића (људи или животиње).

Грађа која је уврштена у овај партикуларизаторски тип подељена је управо према објекту партикуларизовања – па су тако издвојени: (1) партикуларизатори типа *гомила*, којима се типично означава некаква количина материје или предмета (*гомила камења, хрна књига, камара сена*), (2) партикуларизатори типа *група*, којима се именује одређена количина људи (*група студената, скупина људи, сабор девојака*), и (3) партикуларизатори типа *стадо*, којима се означава скупина животиња, односно одређене животињске врсте (*стадо оваца, јато птица, рој пчела*).

Посебно је занимљива потоња група лексема. Значење скупине животиња реализује више прототипичних лексема у нашем језику – *јато, крдо, рој, стадо* и *чопор*. Оне се специјализују за именовање одређене животињске врсте, те се разликују по питању лексичке спојивости. Лексема *јато*, како је наша анализа показала, јавља се са највећим бројем именица које означавају различите животињске врсте, а поред тога се комбинује и са највећим бројем лексема које именују конкретну животињску врсту (уп. *јато гусака, јато голубова, јато патака, јато врана* итд.). С друге стране, најјача асоцијативна веза између одређеног партикуларизатора и лексеме у допуни јесте у синтагми *стадо оваца*. Код ових се лексема номинација често преноси са животиња на људе, при чему се у таквим значењима запажају и додатне семантичке компоненте.

2.4.4. Активносним количинским партикуларизаторима именује се количина некакве материје која се издваја и оквирно одређује спровођењем одговарајуће активности или радње. Грађу смо поделили према битним семантичким карактеристикама таквих значења. Најпре, према врсти активности, издвојили смо партикуларизаторе који су везани за активности: (1) конзумирања хране или пића (нпр. *залогај хране, гутљај воде*), (2) (пре)ношења (в. *навиљак сламе, нарамак дрва, бреме дрва*), и (3) узимања у руку или међу прсте (уп. *руковет цвећа, прстохват соли*). Значење једне посебне подгрупе партикуларизатора овог типа, како смо приметили, повезано је са некаквом краткотрајном, једнократном активношћу, односно радњом која се у једном маху, одједанпут реализује (в. нпр. *газ блата, напредај лана, насевљај брашна*). Најзад, последња два подтипа ове партикуларизаторске (под)групе издвојена су према израженој семантичкој компоненти: (1) семи намене и (2) семи резидуалности. Сема намене доминантна је код одређеног броја углавном обележених лексема са значењем количине некакве материје која се одмерава у дату сврху и која представља једну реализацију некакве активности која се може понављати (уп. *мешај, пис, хитац* или *испек*). У другом случају – реч је, такође, о маркираним лексемама чије се значење односи на остатке материје која је резултат некакве активности. Статус оваквих лексема, као и разматраних деоних партикуларизатора типа *остатак*, веома је упитан. Уколико их можемо назвати партикуларизаторима, говорићемо о крајње периферним случајевима.

3. УОБЛИЧИВАЧКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ

3.1. Опште напомене

Партикуларизатори-уобличивачи представљају оне лексичке јединице које носе податак о појединачном облику онога што означава именица која уз њих стоји (нпр. *млаз воде*, *нит паучине*, *зрак светлости*, *колут дима* итд.). Сам термин партикуларизатор-уобличивач у србистику уводи М. Ивић у већ помињаном раду (1980) за случајеве када се одређена материја не само квантификује него и уобличава. На основу анализе именица које се јављају у функцији партикуларизатора-уобличивача запажамо да се код овог типа лексике реализују све функције партикуларизатора – индивидуализовање, квантификовање и уобличавање. Међу њима доминантна је уобличивачка функција, која преостале две не искључује. У једним је примерима, уз уобличавање, израженије индивидуализовање (као у пр. *главица купуса*, *зрно грашка*), а у другима квантификовање (као у синтаграмама типа *свежањ кључева*).

Овај начин партикуларизовања (у првом реду) материје веома је чест у српском језику. И даље – партикуларизација овог типа један је од главних начина преобраћења небројивог у избројиво: примера ради, о појединачним облицима материје која се именује лексемом *вода* не можемо другачије говорити него путем њених појавних, на одређени начин уобличених видова, попут *кап(љица) воде*, *млаз воде*. М. Ивић (1980: 9) заправо овај тип партикуларизаторског значења – уобличивачки – истиче као најважнији вид идентификације и индивидуализације појава са значењем материје.

3.2. Представљање грађе

3.2.1. Семантика партикуларизатора-уобличивача већ је анализирана у србистичкој литератури (в. Драгићевић 2003: 139). Указано је на једну специфичност ове лексичко-семантичке групе – она се тиче „изразитог сиромаштва” њиховог семантичког садржаја, о чему сведочи њихов опис у најрепрезентативнијим описним речницима стандардног српског језика – РСАНУ и РМС.

Код већине именица које се јављају у функцији уобличивачких партикуларизатора, како потврђује и наша анализа, запажа се нешто сиромашнија семантичка структура. Њихова семантика се углавном заснива на семи која се односи на облик. У складу са тим, архисема уобличивача је сасвим неодређена, апстрактна – она означава само облик, који се затим попуњава садржајем друге именице. Другим речима, како поменута ауторка наводи, „овим именицама се, дакле, исказује само форма, форма и још нешто – некаква семантичка валенца, отворено поље које привлачи семантички садржај неке друге именице која би могла својим значењем попунити форму исказану уобличивачем, односно, која би јој могла дати конкретност” (*ibid.*). Међутим, када је реч о централним члановима ове лексичке групе, мора се истаћи да се они углавном одликују богатијом полисемичком структуром, а – у складу са тим – и неколиким партикуларизаторским значењима. Ове лексеме своје партикуларизаторско значење углавном реализују као основно, примарно значење – другим речима, уобличивачки партикуларизатори претежно су примарни партикуларизатори.

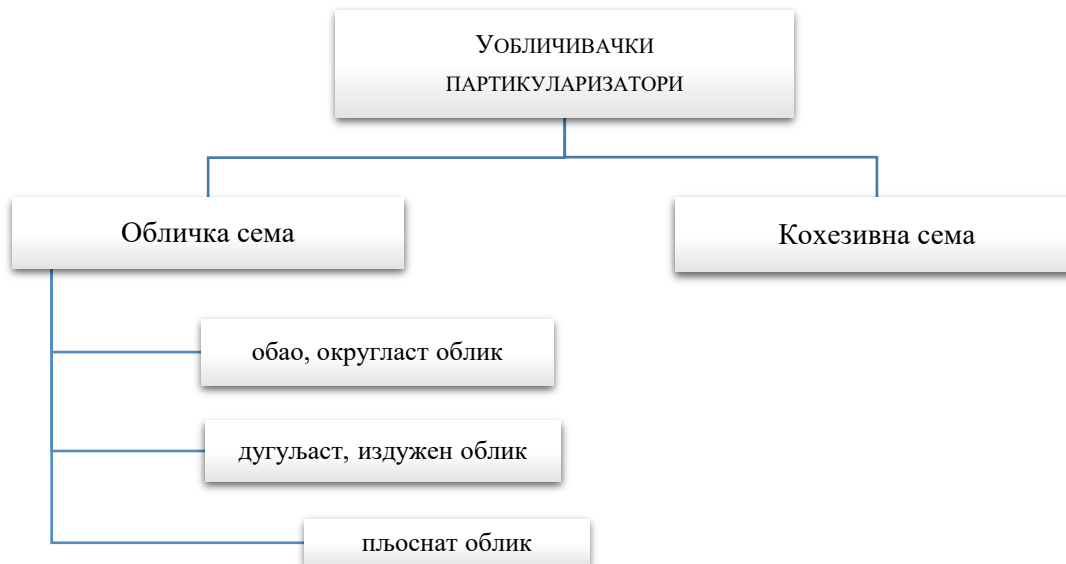
3.2.2. У семантичкој структури таквих јединица неретко се, поред доминантне семе облика, налази још и сема која носи (оквиран) податак о величини, количини или неком другом формалном обележју. Податак о облику, како примећује М. Ивић (1980: 4), често бива удружен са податком о величини, па тако, на пример, *зрно* означава нешто (бар у одређеној мери) округласто, али и омање по димензијама, док *гомила*, попут партикуларизатора *брдо*, означава

нешто што се издиже, обично заобљеног врха, те претежно (о)већих димензија. С тим у вези је и развој њихових количинских значења (в. о томе ниже).

3.2.3. Анализа грађе у овом истраживању показала је како се у оквиру партикуларизаторске лексике уобличивачког типа могу успоставити семантичке дистинкције на два нивоа. Прва се опозиција заснива на доминантној семантичкој компоненти вишег ранга – архисеми. Поред семе облика, у семантичком садржају уобличивачких партикуларизатора као веома значајна семантичка компонента јавља се и кохезивна сема. Ове две семантичке компоненте – сема облика и кохезивна сема – јављају се као активне семе код примарних партикуларизатора и главни су носиоци даљих семантичких процеса на којима се базира њихово семантичко гранање. С друге стране, када је реч о секундарним партикуларизаторима, дате семе углавном условљавању реализацију њиховог значења.

Друга се опозиција успоставља међу уобличивачима са архисемом која се односи на облик. У том смислу, главна дистинкција тиче се тога да ли сема облика означава *обао*, *округласт облик* или пак *дугуљаст*, *издужен*, уобичајено *танан облик*. Поред тога, јавља се невелик број лексема које именују *пљоснату форму* некаквих ентитета. Представићемо наведене опозиције и схематски.

Приказ бр. 12. Класификација према семантичким компонентама код партикуларизатора-уобличивача



Даља класификација и опис грађе биће представљени управо с обзиром на наведене две семантичке опозиције.

3.2.1. Партикуларизатори-уобличивачи с доминантном семом облика

3.2.1.1. Партикуларизатори-уобличивачи са семом округласт, обао

Највећи број уобличивачких партикуларизатора у својој семантици садржи сему округластог, облог облика.³⁸³ Таква се семантичка компонента, како примећујемо, може реализовати у више варијаната: (а) (најчешће) као лоптаст облик (*бобица, глава, главица, грозд, грудва, зрно, клупко, кугла, мехур, облак* итд.), (б) као кружни облик или облик кружног прстена (нпр. *алка, венац, карика, котур, круг, обруч, ореол, прстен*) и (в) као заобљен облик (*брдо, брежуљак, гомила, навилјак, пласт, стог*).

3.2.1.1.1. Партикуларизатори-уобличивачи са семом лоптастог облика. Међу партикуларизаторима-уобличивачима са значењем лоптастог облика неке материје издваја се неколико прототипичних именица, које се одликују нешто богатијом семантичком структуром. Ове лексеме (углавном) у својим основним значењима реализују партикуларизаторску функцију. Такође, своју прототипичност наведени уобличивачи потврђују честим појављивањем у лексикографским описима семантичких садржаја других лексема, најчешће у виду архисеме, али и као синонимске варијанте са општијим значењем. У том смислу, могуће је замислити овај део грађе у виду својеврсних кругова, где би се у центру сваког налазио прототипичан партикуларизатор-уобличивач, а око њега би се, према учесталости употребе и маркираности, распоређивале и друге лексеме истог или блиског семантичког садржаја. На тај начин ћемо и представити грађу.

3.2.1.1.1.1. Партикуларизатори-уобличивачи типа *грудва*. Уобличивач *грудва* је најтипичнији представник анализираних лексичке подгрупе. Од пет семантичких реализација – чак у четири ова лексема остварује партикуларизаторско значење.³⁸⁴ Примарно значење *1a* 'одвојен, одваљен комад неке чвршће материје (земље, камена и др.) неправилног облика, грумен' – везује се за уобличење некакве чврсте материје, што се назначавало и у оквиру дефиниције. Значење *1b* односи се на опредмећење мекше материје у виду грудве: 'количина неке мекше материје (сира, снега и др.) која је гњечењем, стецањем добила лоптаст облик', пр. Сећао [се] њених долазака у Ваљево ... са шареном торбицом ... у којој је била бела погача, тешко стечена и мала грудва сиротињског сира (Ћос. Б. 3, 273); На много места пландују стада бела као грудве снега (Дуч. Ј. 5, 120). Наведено се значење среће и у споју са апстрактним именицама, што се у речницима посебно обележава квалификатором *фиг.* [фигуративно], уп пр. Човјек се сав претвори у грудву сконцентрисане пажње (Чол. 2, 165); Стајао је тако на коси надомак вароши, ваљао по грлу грудву бола (Ћоп. 12, 798). Метафорички се на основу семе облика развија и значење *1в* 'громуљица у некој течној или житкој материји', које илуструје пример Растопљену [чоколаду] размути да не би по њој грудва било (Поп. К. 1, 186).³⁸⁵ Значењем *1г* лексема *грудва*, иако се дефинише попут количинских партикуларизатора, путем централне лексеме *гомила*, и даље садржава доминантну обличку сему: 'збијена гомила нечег или група лица' – А ја с леђа нанижем му грудву чичака и то оних крупних (Шапч. 13, 113). Семантичка компонента збијености, компактности задржана је из основног значења ове лексеме, када се односи на уобличавање чврсте материје. Међутим, у овом значењу се

³⁸³ Бројчано, таквих је око 300 ексцерпираних лексема.

³⁸⁴ Ова лексема се у петој семантичкој реализацији (према РСАНУ) ограничава на конструкције са обавезном допуном (им. *земља*) и изједначава се са изразом *грудва земље*, у значењу 'гло, земљиште, територија'.

³⁸⁵ У савременом језику у овом се значењу чешће користи деминутив *грудвица*: уп. Растопљену чоколаду размути да не би у њој грудвица било.

номинација преноси са материје на предмете или људе (уп. пр. Девојчице збијене у грудву, запеваше (Стојић В. 1, 126)), који се заправо у датој семантичкој позицији посматрају као некаква маса. У том смислу, занимљив је однос примарног и потоњег значења, где се у оквиру првог уобличава и издваја појединачан ентитет из непрегледне материје (*грудва земље*), а потоњим се појединачни ентитети помоћу партикуларизатора групишу у компактну, неиздиференцирану масу (*грудва чичака*).

Лексема *грудва* (и њен деминутив *грудвица*) саставни је део семантичких описа већег броја других лексема (а на посредан начин – и њихових изведеница и варијанти), и то уобичајено њихових примарних значења, нпр.:

- *вавољак* 'лоптица, грудвица (уваљана међу прстима, у устима или како друкчије)';
- *гвала* 'грудва, грумен, лоптица, клупко; гомилица; син. гваља';
гваља 'в. гвала', пр. Сељак се нагну напријед, с напором испљува гваљу крви и поломљених зуба и одједном се осови уза зид (Ћоп. 13, 72);³⁸⁶
- *громача* (1б) 'велика грудва, громада уопште';
- *громуља* (1б) 'грудва, хрпа', пр. Обично падају читаве громуље снега (Матић Г. 3, 173);
- *громуљица* (1а)³⁸⁷ 'груменчић неке згрудване масе, грудвица', пр. Вулкански материјал, у коме се налази ... андезит са громуљицама калцедона (Том. Јов. С. 10);
громуљица (1) 'в. громуљица', пр. Поглед му паде на један зелени прутић, који се стидљиво помаљао иза једне громуљице влажне земље ... Клијање! (Паун. С. 1, 266);
гумуљица 'лоптица, громуљица', пр. Свако је ... ућутао и ... гледао у западна брда, која шарају експлозије граната и беличасте гумуљице дима (Ђур., АСК 1955, 88). Били су ... страшно гладни ... У грлу су им мале гумуљице скуване траве запирале (Ђур. 6, 19);
- *груда* (1) 'в. грудва (1)', пр. Папо рече ... да му је дао груду воска, да начини свијеће (Новић, Даница 1862, 383). Волиј су ти кокош али јаје, | него овна али груду сира! (Њег. 7, 171);
грудина (1) 'аугм. од груда', пр. Гледају они на шар земни, као на ... грудину блата (Живк. С. 1, 183);
грудица (1) 'дем. од груда', пр. Међ два брега, две грудице снега (Куј. 3, 10);
- *грумен* (1) 'комад (обично мањи) неке материје, грудва',³⁸⁸ пр. Жена притрча и диже грумен креча увијен у хартију (Рак. Мита 15, 38);
груменце и *груменче* 'дем. од грумен', пр. Келнер опреми чашу хладне воде, груменче шећера, чашу комовице (Ком. 1, 234);
груменчић 'дем. од грумен', пр. Може ... украсти тек два, три груменчића шећера из кутије (Симић Н. 5, 86). Они су били налику на мраве који врше посао носећи сваки од њих по једну сламчицу или по груменчић земље (Назор 10, 50);

³⁸⁶ Деминутив *гваљица* потврђен је једним, дијалекатским примером – Колико се у дитета свала гваљица косе у затиљку, толико ће мати имати труба ткања (Оток, Ловрет., ЗНЖ 2, 418). Лексема је дефинисана граматички у односу на мотивну реч *гваља*, која је синонимна са лексемом *гвала* 'грудва, грумен, лоптица, клупко; гомилица; син. гваља'. Наведени контекст употребе уобличивача *гваљица*, првенствено због врсте објекта уобличавања, имплицира да је њен семантички садржај ближи лексеми *клупко* него лексеми *грудва*. Из тог разлога, овај ће партикуларизатор бити разматран у поглављу о партикуларизаторима-уобличивачима типа *клупко*.

³⁸⁷ Уп. и *грмољак* и *грмољица*.

³⁸⁸ У партикуларизаторској служби, са истим објектом уобличавања, богато су потврђене и друге, мање фреквентне истокоренске лексеме: *грум* (покр.) 'в. грумен (1)', пр. Сад се цар више нађе у чуду да може тај грум земље толико издурати (НПр, БВ 1890, 157). Доста је један сам од овакијех часова да се грум земље начини звијезда (Вулич. 3, 584); *грумак* (1) 'дем. од грум', пр. Онако са жераве [сарделу] ... јести са два грумка соли (Вул. В., БВ 1895, 107); *грумичак* 'дем. и хип. од грум', пр. Спусти ... грумичак тамјана на жар (Поп. 3. 3, 20); *груме* 'в. грумен (1)', пр. Таково једно груме сухога злата нађено је ... на Уралу у тежи од 48 кгр. (Панч. 10, 6). Већ сам смишљао како ћу у недостатку воде да преживам једно груме арапске гуме (Јов. М. 2, 39); *грумик* (покр.) 'в. грумен', пр. Узми грумик соли па дај овцама нека лижу (Пирот, Стан. Мил.); *грун* (1) 'в. грумен (1)', пр. Али на дну чаше остаде грун пелина (Војн. И. 1, 162);³⁸⁸ *грунак* (1) 'дем. од грун (1)', пр. Под оба пазуха по сомун хљеба, у уста пак грунак цукра (Богиш. 1, 93); *грунчић* 'дем. од грун (1)', пр. Узми један грунчић земље (Пав. 23, 87).

грумечак и *грумешак* 'дем. од грум, грумен', пр. *Грумечак шећера* што се растапа (Грч. Ј., Матица 1869, 130). Зачуђен сам бленуо за тетком, која је ... носила ... *грумечак пуре* (Јелић В. 2, 37);

грумчић 'дем. од грум и грумен', пр. Још ће когод изабрати три добра мјеста, па ће са сваког искружити по *грумчић земље* (Вул. В., ЗНЖ 1, 30). Ваганчић каше од чистог брашна | ... и у њему *грумчић сира* из мијеха (Ћон. Ј. 1, 157);

- *јуфка (1а)* 'танак лист развијеног теста, кора; *грудва теста* (од које се прави такав лист или *уопште*)';³⁸⁹
- *крушац (1а)* 'комад чврсте материје, грудва, грумен (обично камене соли)',³⁹⁰ пр. Некаква ђевојка сједећи сама у кући угледала више себе на тавану *крушац соли* (НПосл Вук, IX); *крушчић* 'дем. и хип. од крушац', пр. Добро је и један мали *крушчић соли* браву у задњицу метути (Мишковић Ј., СА 1875, 224);
- *ћуле (3)* 'округао предмет; лопта, грудва', пр. Овај дигнув се . . . закупи тако бујно хитати се *ћуладима снега* да се . . . права битка заподене (Шапч., РМС).

Значења наведених лексема разликују се на основу диференцијалних сема у њиховом семантичком садржају. Као хиперонимска лексема свих наведених партикуларизаторских значења може се издвојити лексема *грудва*. Веома је сличног значења и лексема *грумен*. Семантички садржај других лексема углавном укључује додатне семе које се тичу величине (*громача (1б)* 'велика грудва, громада уопште') или објекта уобличавања. У потоњем се случају додатна информација у значење укључује или директним навођењем тог објекта (уп. *јуфка (1а)* 'танак лист развијеног теста, кора; грудва *теста* (од које се прави такав лист или уопште)') или категоризацијом према његовим карактеристикама (уп. *громуљица (1а)*)³⁹¹ 'груменчић *неке згрудване масе*, грудвица'). Дешава се и то да се ова два принципа у дефинисању комбинују (в. *крушац (1а)* 'комад чврсте материје, грудва, грумен (обично камене соли)').

Путем централног партикуларизатора-уобличивача *грудва* дефинише се (најчешће регионално) обележена лексика истог или сличног значење. Када је реч о лексемама општије семантике, оне се углавном дефинишу синонимно помоћу хиперонимске лексеме *грудва*. С друге стране, поједине од ових лексема типично се везују за уобличавање одређене материје, те се у њиховим речничким описима бележи и таква информација (уп. 'грудва *земље*' код именице *гомба* или 'грудвица, громиљица *блата*' код *качка*); в. следећа значења лексема са значењем *грудва* (*нечега*):

- *бубла (1)* (покр.) 'грудва; лопта; вар. бубља, бубња, бувла; уп. буботак (2)', пр. Даруј нама, стрико наша, | ... *Бублу масла*, стрико наша (Далм., НП Вук 4, 65); *бублица (1)* 'дем. од бубла', пр. *Бублица масла* свему свијету доста (сунце) (НЗаг, ЗНЖ 16, 151); *бубља* (покр.) 'в. бубла (1)', пр. *Бубља усирене крви* (Бачка, Макс. Ј. 1); *бубња* 'в. бубла (1)', пр. Десетак јаја, *бубња овчијег сира* ... није богзна шта (Петр. В. 9, 89);
- *гомба (а)* (покр.) 'гомба, грудва земље, осушеног или смрзнутог блата';
- *грутка* (покр.) 'в. грудва', пр. Сачувавши „*грукту*“ (грудву) *снега*, подвикне Југу, како није сав снег окопнио (Ник. Р. 2, 30). Завеже [сир] у цедилу тако да, пошто се оцеди, остане грудва (*грукта*) *сира* (Цвиј. 5, 1018);
- *гутољак*² (покр.) 'грудва; смутуљак, завежљај';
- *згутољак* (покр.) 'в. гутољак²';
- *качка* (покр.) 'грудвица, громуљица блата, глиба и сл., блато, глиб';

³⁸⁹ У грађи су забележене и варијанте *јувка* и *јупка*.

³⁹⁰ Истог је значења и варијанта *крушац*² 'в. крушац', пр. Човјек притеже торбу — у њој *крушац соли* (Сиј. Ћ., КН 1960, 110/9).

³⁹¹ Уп. и *грмољак* и *грмољица*.

- *опка* (покр.) 'грудва теста (од које се развија лист, кора); развијена кора, јуфка од таквог теста', пр. Мала опка теста растањена је као погача (Голубинци, Срем, Јанковић З., БК 1911, 823);
- *осолак* (1) (покр.) 'груда, грумен соли који се даје стоци да лиже, да се осоли'.

Лексема *грудва* нашла се у својству архисеме у већем броју секундарних семантичких реализација других лексема; уп.:

- *венац* (12) 'грудва, котур (сира)', пр. У Црној Гори сир међу у цедило, да се оцеди, па се таква велика грудва сира зове ... вијенац смока (Кост. К. 1, 62);
- *грушац* (2) (покр.) 'в. грудва (1б)', пр. А видите ли тамо доле на реци ... као, Боже прости, два велика грушца сирења (Шапч. 13, 88); *гука* (3а) 'грудва, грумен, комад (најчешће о ономе што служи за јело); лоптица, ваљутак', пр. О кнеже, врати ми та говеда па ћу ти дати гуку пуре (НПр, БВ 1906, 108). Извади из бисага ... њеколике гуке мијешнога скорупа (Мат. 13, 336);
- *гута* (2а) 'гука уопште, грудва, гужва, клупко; смотуљак; кврга'; *гутица* 'дем. од гута³', пр. Узме гутицу сира из цедила (Трој. 5, 25);
- *гутла* (1) 'в. гута', пр. Удари тога кучка да ти не дигне гутлу меса из кужине (ЦГ, Јововић 1);
- *јатка* (2) 'грудвица, громулица сира или згрушаног млека';
- *кила* (4а) 'мањи комад неке материје, грумен, грудва', пр. Жена нека донијела ... да продаје скоруп, па га учињела све у једнаке киле (гуке) (Јововић, БВ 1893, 291); *килица* 'дем. од кила³', пр. Грудве или килице масла које плове по површини млијека ожицом се посмакну и покупе и „укиле“, тј. образују једну грудву или „килу“ (Јовић., Дуч. С. 1, 34). Извади ми једну килицу качамака (Иванград, Марк. Мил.);
- *крупа* (3б) (покр.) 'грумен соли или шећера; уп. крупица (4а)'; *крупица* (4а) 'камена кухињска со у зрну или већем комађу (обично за стоку); уп. крупа (3б)', пр. Српски народ плаћа ... порез на сваку крупицу соли коју у земљу уносе за своју потребу и за своју стоку (Одј. 1886, 42/2); *крупица* (4б) 'камени угаљ у (већем) комађу', пр. Крупица угља (Степ. 1);
- *љиљак* (5б) (покр.) 'груда, грудвица која се начини у брашну услед влаге и сл.';
- *обрусак* (б) 'грудва, грудвица одроњене земље';
- *плетеница* (4) 'грудва, котур сира; уп. венац (12)', пр. Ко год наљеже нека сврати макар и у расквашеним опанцима ... ако још донесе плетеницу сира онда је све људски и доказ потпуног разумевања (Ковач М. 1, 299);
- *чота* (2) (покр.) 'грудва, грумен земље'.

Како се у наведеним групама лексема може приметити, уколико у примарном значењу лексема означава *грудву* некакве материје, реч је углавном у покрајинској лексеми. Међутим, уколико се секундарна реализација неке лексеме јавља са тим значењем, најчешће је реч о лексемама општег фонда које развијају дато покрајинско значење. У оба случаја, дата лексема-уобличивач користи се или да означи само лоптасту форму, облик (уп. *бубла* (1), *грутка*, *гутољак*², *грушац* (2), *гута* (2б), *кила* (4а)) или да означи дати облик одређене материје, и то најчешће земље (уп. *гомба* (а), *качка*, *обрусак* (б), *чота* (2)).

У неколико случајева лексеме са значењем *грудва* (*нечега*) другачије су маркиране – употребно, уп. *збрешчић* (необ.) 'оно што личи на брешчић, гомилица, грудва', или с обзиром на порекло, уп. *чагаљ* (тур.) 'смрзнута, стврднута грудва блата; уп. чачак1 (1)'; *чачак* (тур.) 'стврднути, смрзннути бус, смрзнута грудва блата; уп. чагаљ'. Кад је реч о квалификацији потоњих лексема, очигледно се, такође, ради о регионално маркираној лексици. С друге стране, лесикографски опис првонаведене лексеме остаје донекле непрецизан, будући да се приликом дефинисања *грудва* доводи у синонимску везу са лексемом 'гомилица' и описним делом 'оно што личи на брешчић'. Како није увек једноставан посао лесикографа да утврди тачно значење покрајинске лексеме, поготово уколико нема на располагању већи број потврда (уп. једини пр.

Испуцало јој [земљи] лице дотеривао, забрешчиће као ране растурао (Ђукић Д. 1, 129)), сматрамо оправданим изостављање последњег сегмента дефиниције, тим пре што је лексема и творбено тешње везана за први део описа.

У грађи се нашло још неколико лексема сличног семантичког садржаја код којих се у опису не јавља директно именица *грудва*, али се јављају њени синоними типа *грудва* или *грумен*; уп.:

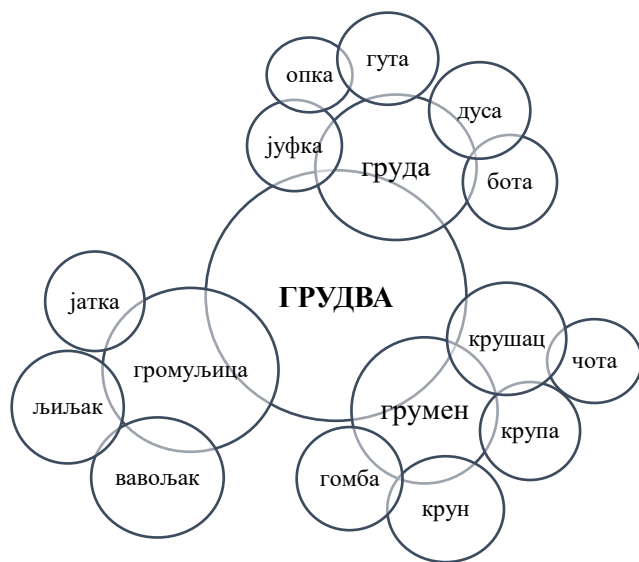
- *бота* (2) (покр.) 'груда, комад; бусен', пр. Често без комада просенице или боте паленте у торби (Буд. 1, 127). Он је заспао с недоједеном ботом пуре у руци (Јелић В. 1, 32). Посудила сам данас од Маре боту масла (Пол. Н.); *ботица* (покр.) 'дем. од бота² (2)', пр. Добићете можда ботицу ледене паленте још мању од оне, што но ју је јутрос ... протиснуо у празан желудац (Буд. 2, 119). Још нам нијесу послали ни ботицу масла (Лика, Мед. 2, 977);
- *буса* (б) (фиг.) 'груда (нечега)', пр. Дала му комад хлеба и читаву бусу сира (Кост. Т., БК 1909, 785); *бусен* (а) 'комад, грудва земље изорана или ископана, са травом или без ње; уп. буса (1), бусеница, бусика (1)', пр. С краја одакле полази клетвеник да покаже међу, ископа се бусен земље па клетвеник носећи га иде границом, а за њим људи побијају коље (Јов. Ал. 1, 154); *бусечак* (покр.) 'дем. од бусен', пр. Испод ове столице узеће бусечак земље. Ову земљу бацају преко момка, а момци преко цура (Титова Кореница, Бег. Н. 2, 221); *бусић* 'дем. од бус¹', пр. Бусић је мали бус (траве) (ЦГ, Јовић. 1);
- *дуса* (1) (покр.) 'велики комад нечега, бусен, грудва и сл.', пр. Са борова сваљују се дусе [снега] и тупо ударају пред ноге (Јанк. Р. 1, 37). Даде ми оволику једну дусу сира (Вучитрн, Ел. Г. 1); *дусаћ* (покр.) 'овећи комад, грудва';
- *крун* (покр.) 'грумен, парче, комад', пр. Дај ми један крун шећера (Змај 4);
- *сирац* (1) 'груда сира у облику погаче'; *сирац* (2) 'груда чега другог налик на сир', пр. Баба му [калуђеру] донесе велики сирац воска говорећи да нема свијеће готове. Н. посл (Вук, РМС);
- *смрзлук* 'грумен, грудва смрзнуте земље'.

Код појединих од наведених лексема речници констатују регионалну маркираност (уп. *бота*, *ботица*, *дуса*, *дусаћ*), док код других таква квалификација изостаје (уп. *сирац*, *смрзлук*), иако би и оне на неки начин (регионално или употребно) морале бити обележене. У сваком случају, реч је о партикуларизаторима који првенствено служе уобличавању чврсте материје, и то или тврђе (уп. *сирац воска* или *смрзлук (земље)*) или мекше (уп. *бота масла*, *бота паленте*, *буса сира*, *дуса сира*).

Међу партикуларизаторима анализираним у претходном сегменту, којима се означава грудваст, лоптаст облик некакве материје, као прототипичан представник јавља се лексема *грудва*. Све друге наведене лексеме су позициониране у односу на прототипичну лексему *грудва* у зависности од маркираности употребе и блискости њиховог значења, узимајући у обзир и значење лексеме која именује појам који се на дати начин уобличава. Неке лексеме испољавају сличност у већем степену са прототипом, па су позициониране ближе њему, док се оне друге, које су мање сличне са њим, налазе на већој удаљености, односно представљају периферније чланове ове лексичко-семантичке групе. Дакле, што је значење општије, оно је ближе центру означеном лексемом *грудва* (уп. *грумен* (1) 'комад (обично мањи) неке материје, грудва'). С друге стране, на удаљавање значења неке лексеме од општег значења *грудва* утичу различити фактори – употребни и семантички. Прво, ако лексема носи исто значење, али је мање фреквентна или територијално маркирана, она ће бити удаљенија од централне лексеме – в. нпр. *грушац* (2) (покр.) 'в. грудва (1б)'. Друго, ако је реч о секундарном значењу неке лексеме, које је притом веома често и обележено или, уобичајено, мање фреквентно у односу на опште значење,

оно ће, такође, бити периферније – уп. *плетеница* (4) 'грудва, котур сира' или *кила* (4a) 'мањи комад неке материје, грумен, грудва'. Најзад, од прототипичног значења биће удаљене и оне лексеме, било маркиране или не, које у својој семантичкој структури имају додатне семантичке компоненте поред архисеме: уп. *јатка* (2) (покр.) 'грудвица, громуљица сира или згрушаног млека' или *смрзлук* 'грумен, грудва смрзнуте земље'. Приказаћемо наведено и схематски.

Приказ бр. 13. Однос прототипичног уобличивача *грудва* и блискозначних лексема³⁹²



Када је реч о појму који се лексемама овог типа уобличава, односно о објекту уобличавања, речено је већ да је у највећем броју случајева реч о чврстој материји. Подразумева се да уобличивачки партикуларизатори овог типа готово никада не уобличавају течну материју.³⁹³ По изузетку се ове лексеме користе за уобличавање појединачних ентитета – и то првенствено предмета. Погледаћемо табеларно за које се објекте уобличавања везују анализирани партикуларизатори-уобличивачи.³⁹⁴

³⁹² У средишњем кругу налазе се фреквентне лексеме блиског значења са лексемом *грудва*, док су периферније распоређене мање фреквентне (или обележене) лексеме са истим значењем (тамније плаво) или пак лексеме чија је семантика специјализованија у односу на опште значење *грудва* (светлије плаво), те су и најудаљеније од централног појма.

Такође, лексеме су бележене без навођења значења, будући да се подразумева да је реч о њиховим већ поменутим семантичким реализацијама.

³⁹³ Лексеме које именују течну материју јављају се уз неколико наведених уобличивача: *јатка* (2) 'грудвица, громуљица сира или згрушаног млека'; *гваља* 'в. гвала', пр. Селјак се нагну напријед, с напором испљува гваљу крви и поломљених зуба и одједном се осови уза зид (Топ. 13, 72); *бубља* 'в. бубла (1)', пр. Бубља усирене крви (Бачка, Макс. Ј. 1). Како се може приметити, у свим случајевима реч је о измењеном (обично згуснутом) облику течне материје (уп. *згрушано млеко*, *згуснуте гваље уља*, *усирена крв*, *гваља крви и поломљених зуба*), тако да не можемо говорити о уобличавању материје у течном стању.

³⁹⁴ Непоменуте у табели су остале оне лексеме за које ни у дефиницији ни у оквиру потврда није наведено оно што се уобличава.

Табела бр. 24. Уобличивачи типа *грудва* распоређени према објекту уобличавања³⁹⁵

| ОБЈЕКАТ УОБЛИЧАВАЊА | | УОБЛИЧИВАЧИ | | |
|---------------------|----------|-------------|-----------------------|---|
| МАТЕРИЈА | ЧВРСТА | тврда | земља | буса (б), бусен (а), громача (1б), грудва (1а), грудвица (1), грудица (1), грум, грумак (1), грумен (1), груменчић, грумуљица (1), грумчић, грунчић, обрусак (б), смрзлук, чога (2) |
| | | | (камена) со | грумак (1), грумен (1), грумик, кружац ² , крупа (3б), крупица (4а), крушац (1а), крушчић, осолак |
| | | | шећер | груменче, груменчић, грумечак, грумичак, грунак (1), крун, крупа (3б) |
| | | | злато | груда (1), груме, гута (2а) |
| | | | восак | груда (1), грумен (1), сирац (2) |
| | | | камен | грудва (1а), грудвица (1) |
| | | | туч | груда (1) |
| | | | калцедон | грумуљица (1а) |
| | | | креч | грумен (1) |
| | | | угаљ | крупица (4б) |
| | | | лед | грумешак |
| | | | пирит ³⁹⁶ | грудвица (1) |
| | | | стипса ³⁹⁷ | грумечак |
| | | мека | сир | бубња, буса (б), венац (12), груда (1), грудва (1б), грумчић, грутка, грушац (2), гука (3а), гутица, дуса (1), јатка (2), плетеница (4), сирац (1) |
| | | | палента | бота (2), ботица, груменчић, грумечак, грумчић, гука (3а), дуса (1), килица |
| | | | снег | грумуља (1б), грудва (1б), грудвица (1), грудица (1), грумечак, грутка, дуса (1), ђуле (3), кила (4б) |
| | | | блато | грудина (1), гомба, качка, чагаљ, чачак |
| | | | масло | бота (2), ботица, бубла (1), бублица (1), килица |
| | | | тамјан | грумак (1), грумен (1), грумичак, грунак (1) |
| | | | кајмак | кила (4а), гука (3а) |
| | | | тесто | јуфка, опка ³⁹⁸ |
| | | | месо | гутла (1), гваља |
| | | | дуван | грудвица (1), гука (3а) |
| | | | муљ | грумен (1) |
| | | | трава | грумуљица |
| лој | гука (а) | | | |
| гума | груме | | | |

³⁹⁵ Редослед навођења материје условљен је фреквенцијом јављања са различитим лексемама-уобличивачима. Прво је навођена материја која се јавља са највећим бројем партикуларизатора-уобличивача, а затим, у опадајућем распореду, и она која се везује за мањи или појединачан број таквих лексема.

³⁹⁶ Лексема *пирит*, према РМС, означава 'сјајножути крти минерал, сулфид железа (FeS₂), из којег се добива сумпорна киселина и понегде железо'.

³⁹⁷ Именица *стипса* се у примарном значењу, према РМС, односи на 'двоструки алкални сулфат са сулфатима алуминијума, хрома и гвожђа, који се употребљава у индустрији (за штављење коже, у изради хартије и сл.), алаун, коцељ'.

³⁹⁸ Именица *тесто*, поред поменутих партикуларизатора *јуфка* и *опка*, уобличава се и следећем лексемама, које се такође могу убројати у разматрани тип партикуларизатора-уобличивача: *ваљушак (1)* 'обло уваљан мањи комад теста, који се пржи или кува за јело'; *ваљушак (2)* 'обао мањи комад неке масе'; *ваљушка (1)* 'в. ваљушак'.

| | | | |
|----------------|----------|--------|------------------------------|
| | | камфор | грумчић |
| | сипка | брашно | грудвица (1), громуљица (1а) |
| | ГАСОВИТА | дим | грумен (1), грумуљица |
| ПРЕДМЕТ | | пара | гута (2а) |

Веза партикуларизатора-уобличивача типа *грудва* и одређеног објекта уобличавања, представљена у табели, наводи нас на неколико закључака: (1) партикуларизатор-уобличивач *грудва* и лексеме сродне семантике служе по правилу за уобличење чврсте материје (тврђе или мекше); (2) када је реч о тврђој материји, најчешће се лексемама овог типа уобличавају *земља* и (*камена*) *со*; а када је реч о мекшој материји, типични објекти уобличавања су *сир*, *палента* (*качамак*, *пура*) и *снег*; (3) уобличивачи овог типа не јављају се у служби партикуларизатора течне материје нити (осим по изузетку) за уобличавање предмета.

3.2.1.1.1.2. Партикуларизатори-уобличивачи *глава* и *главица*. Лексема *глава* није прототипичан уобличивач, посебно ако га упоредимо са претходно анализираном групом лексема. Понајпре о томе сведочи чињеница да је реч о секундарном партикуларизатору-уобличивачу, дакле о лексеми која своје партикуларизаторско значење уобличивачког типа реализује у неком од секундарних значења. Међутим, због специфичности начина уобличавања које се постиже овом лексемом и (чак и израженије) њеним деминутивом – лексемом *главица* – ове две лексеме издвојене су у посебан сегмент. Погледаћемо карактеристике њихових партикуларизаторских значења.

Богате семантичке структуре, лексема *глава* у РСАНУ обухвата чак тридесет и шест семантичких реализација (под бројним и словним ознакама), од којих седам има партикуларизаторску функцију.³⁹⁹ Од наведених седам партикуларизаторских значења у овом делу рада занимаће нас само она у којима партикуларизатор *глава*, поред својеврсног квантификовања, и уобличава. У значењу *дб* лексема *глава* се упућује на свој деминутив, који има исту функцију, али који је уобичајенији и фреквентнији у датој употреби: 'в. главица (4а)', пр. Ко је гледао леп купус, осведочио се је, да свака глава заузима наоколо 1 ½ стопу земље (Радић Ђ. 1, 146). О томе да је оваква употреба лексема *глава* веома ретка и, можемо рећи, неуобичајена – сведоче и подаци из електронских извора. У ЕК лексема *глава* се само у два примера јавља у споју са именицом која означава неку врсту поврћа, и то искључиво са именицом *купус*:

- Звизнуо по очима газда Мојсила, и онда му претресао џепове. Буђелар, кажу, као глава купуса (И. Секулић, АСК).
- Тако ни данас српска историографија не може да одговори на питање да ли је приликом преласка Албаније страдало 20.000 или 40.000 деце, као да су то главе купуса (Политика, 3. 12. 2007, ЕК).

Лексема *глава* у улози партикуларизатора може уобличавати и некакву чврсту материју, градивну масу у дати облик: уп. *глава* (9) 'извесна количина неке материје којој је дат лоптаст, купаст или ваљкаст облик и која је служила као нека врста мере', што се потврђује примерима:

- Једна глава воска свему свиту доста (Ил. Л. 1, 227).
- Кухар ... дода корпу пуну хлеба, главу холандског сира и бокару воде (Ђаја Б. 3, 10).
- Може поисти и главу крува, ако ће (Калеб 2, 92).

³⁹⁹ О соматизму *глава* и осталим спољашњим соматизмима у функцији исказивања односа *део – целина*, кроз појаву меронимије и партикуларизације, на материјалу српског и украјинског језика, в. у Ивановић М. 2018.

- За главу шећера онда су људи метати на точак (Ком. 1, 186). Лежали су ту, без реда ... кантари, преше ... аван у коме су се некада туцале главе шећера (Десн. 1, 105).
- Молдавска плаћаше 60000 дуката ... 500 глава платна за кошуље робовима на галијама (Војн. Л. 3, 70).

Твореница *главица* може, према речничким подацима, функционисати као партикуларизатор-уобличивач са деминутивним значењем приликом именовања делова чврсте материје, пр.: Поклисар ... Мечетић ... имао је ... дати босанскоме паши ... десет главица шећера (Војн. Л. 3, 139); Вади се још у бачији и изварак, хурда и сир у главицама (Групч. 1, 12) (уп. *глава* (9)). Међутим, много се чешће пак ова лексема користи за издвајање и „избрајање” појединачног из категорије *поврће*.⁴⁰⁰ Наиме, поменути уобличивачки партикуларизатор у спојевима са именицама које означавају поврће чији се јестиви делови одликују лоптастим обликом има значење: *главица* (4a) (бот.) ’цваст лоптастог облика или лоптасто увијено лишће код неких биљака: ~ купуса, ~ лука, ~ мака, ~ салате, ~ хмеља и сл.’.⁴⁰¹ Ово се значење, употребно маркирано као *бот.*, не илуструје примерима ни у једном описном речнику, што је, међутим, како можемо приметити у наведеној дефиницији, надокнађено навођењем богатог низа уобичајених синтагми употребе ове лексеме. ЕК пак нуди реченичне потврде за наведено значење лексеме *главица*, и то уз следеће именице:

- *лук*: Уз радњу је стајала дугачка шупа са подрумом, неких двадесетхвати од њега црквене ограда од цигала и црква с кубетом, које је личило на зрелу главицу лука (ЕК); Ребрасту, испупчену страну те плоче натрљаћете добро главицом црна лука (ЕК);
- *купус*: Између тог поврћа он би изабрао најбезопасније од свих, на пример, једну главицу купуса (ЕК); Ту већ око Гроцке и Врчина, а и даље целим путем, сељаци и сељанке, углавном старији, секу последње, заостале главице купуса и кеља (Политика, 28. 11, 2000, ЕК);
- *кељ*: Гранитирани кељ је укусан и за њега је потребно да набавите: главицу кеља, чен белог лука, пет кашика уља, три кашике брашна, четврт литре млека (Политика, 4. 9. 2008, ЕК);⁴⁰²
- *карфиол*: Салата од карфиола: обарити у сланој води мању главицу карфиола, али пазити да се не прекува (Политика, 21. 2. 2008, ЕК); Није било дозвољено продавати криве краставце или шаргарепу са рачвастим кореном, као и главице карфиола које су мање од 11 центиметара у пречнику (Политика, 2. 7. 2009, ЕК);
- *целер*: Јагњећи бут у умаку од зелени са сенфом: јагњећи бут средње величине, со, 2 кашике масти, 1 ситно исечена главица црног лука, 1 веза зелени [...] 1 мања главица целера (ЕК); Пире од целера са мајораном: 1 велика очишћена главица целера, неколико зрна пимента (ЕК);
- *салата*: Салату очистити од спољних листова, опрати пажљиво из неколико вода, јер се у главици салате могу да нађу разни инсекти (ЕК); Можете уз гулаш да послужите и салату, а за четири особе потребно је: главица зелене салате, 200 грама црних маслинки, сок од лимуна (Политика, 10. 4. 2008, ЕК).

У вези са синтагмом *главица лука* поменућемо још једну, регионално обележену, лексему. Реч је о именици *луковица*, која се дефинише управо као ’главица лука’, а потврђује, између осталог, примером: Разрежимо луковицу обичног лука (Домац Р. 1, 7). Да би ова лексема реализовала своје значење у генитивној синтагми неопходно је, како можемо приметити,

⁴⁰⁰ О граматичким карактеристикама именица које означавају поврће в. т. 2.1.1.3 (3).

⁴⁰¹ У наведеним синтагмама партикуларизатор *главица* заменљив је са именицом *глава* (која је, ипак, мање типична и фреквентна у том значењу). Изузетак представља једино случај када се у допуни јавља лексема *лук* (уп. *главица лука* : **глава лука*), што се објашњава мањим димензијама поврћа означеног датом лексемом (в. Ивановић М. 2018: 59).

⁴⁰² Овај пример је занимљив јер пружа потврде за готово све типове партикуларизатора: уобличивачки – *главица кеља*, деони – *чен белог лука*, садржавачки – *пет кашика уља* и *три кашике брашна*, мерни – *четврт литре млека*.

присуство детерминатора. У улози обавезног детерминатора, због партикуларизатора који је, како видимо, и творбено и значењски везан за појам који се партикуларизује – налази се придев који идентификује врсту тог поврћа (уп. *луковица обичног лука*),⁴⁰³ будући да би сама конструкција *луковица лука* била плеонастична.

Деминутив *главичица (1)* потврђен је у примерима само у споју са лексемом *купус*: пр. Главичицу купуса .. искрижај и обари, метни у растопљену сланину (Нуић А., ЗНЖ 21, 121). Ова лексема, дакле, означава исто што и *главица (4a)*, али са додатном деминутивном значењском компонентом. Како је синтагма *главица купуса* (прото)типичан спој и репрезент тог значења (будући да и сам облик овог поврћа највише подсећа на (мању) главу као део човечјег тела), не чуди чињеница да се и код лексеме *главичица* међу примерима налазе потврде само у вези са лексемом *купус*.

Можемо закључити да је лексема *глава* уобичајенија у номинацији извесне количине неке чврсте материје која има (или задобија) лоптаст или обао облик (*глава шећера*, *глава воска*), док се лексема *главица* уобичајено јавља као уобличивач одређене врсте поврћа чији је плод лоптастог или заобљеног облика (*главица купуса*). Другим речима, партикуларизатор *глава* претежно уобличава, док се партикуларизатором *главица* и уобличава и индивидуализује (указује се на појединачни појавни облик неке појаве).

Како се домен стварности увек пресликава и на језички ниво, због велике сличности плода поврћа означеног именицом *купус* са човечијом главом – ова се именица најчешће јавља у својству допуне у синтагмама са партикуларизатором *главица* (или *главичица*, ређе *глава*). У том смислу, прототипичан спој у вези са партикуларизаторима овог типа био би поменути – *главица купуса*.

3.2.1.1.3. Партикуларизатори-уобличивачи типа *зрно*. Лексема *зрно* одликује се богатом семантичком структуром. У РСАНУ ова је лексема потврђена у дванаест семантичких реализација (означеним бројним и словним ознакама), од којих у примарном значењу и у још три секундарна значења има партикуларизаторску функцију. Основно значење ове лексеме 'ситни, обично заобљени биљни плод' потврђено је примерима: Знаш ли да је зрно [кукуруза] као грах (Весел. 19, 457); Дају нам некакву чорбицу за вечеру, у којој често с муком уловимо неко зрно пасуља (Чол. 1, 60). Лексема *зрно* се у овом значењу користи као партикуларизатор-уобличивач некакве чврсте материје, и то у циљу издвајања јестивог дела, плода појединих биљака који је одређене форме и величине – *ситан* и *округласт*. Тако се *зрно*, према речничким подацима, јавља у неколико уобичајених конструкција: *зрно грашка*, *зрно пасуља*, *зрно кукуруза*, *зрно пшенице*, *зрно зоби*, *зрно бибера*, *зрно мака*, *зрно грожђа*.⁴⁰⁴

Значење *2a* лексеме *зрно*, које је метафорички индуковано из основног значења, дефинише се у РСАНУ као 'мали, често сасвим ситан предмет, делић неке материје' и потврђује се примерима: На мекојзи ће свили лешкати, | По којој престо сина Ивова | Камења драгог зрна просипље (Јакш. Ђ. 9, 204); Зрна бројаница пребаца с прста на прст (Љуб. 1, 146); Зрно песка (Р–К 2); Јуцики дедин пољубац пада на образ хладан као зрно крупе (Игњ. Ј. 8, 396); Ситна зрна

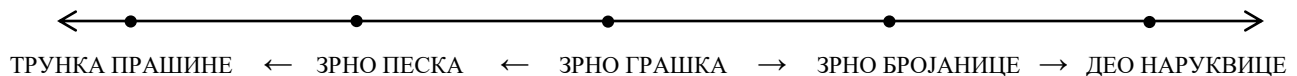
⁴⁰³ Можемо претпоставити да би се у контексту могле јавити и синтагме типа *луковица црног лука* или *луковица белог лука* (поред варијанте забележене у примеру: У врећу се ставе: сир, јаја, бијела луковица и сребрни новац (Франић Ј., ГлЕМ 1935, 34)).

⁴⁰⁴ Овим конструкцијама у српском језику еквивалентни су тзв. сингулативи у другим словенским језицима, на пример, у украјинском (уп. *зрно грашка* : *горошина*, *зрно пасуља* : *квасолина*, *зрно пиринча* : *рисина*, *зрно грожђа* : *виноградина*, *зрно жита* : *житина*, *зрно града* : *градина*, итд.). О сингулативима в. у делу о творбеној партикуларизацији, т. 2.2.

леда ... ударала свом снагом (Лив. 1, 14). На први поглед запажа се разнородност наведених примера: у једнима је реч о ситним, округластим појавним видовима одређене материје (*зрна драгог камена, зрно песка, зрно леда*), а у другим о појединачним округластим деловима датог предмета (*зрна бојанице*). У првом случају, дакле, можемо говорити о уобличавању дате материје, а у другом не можемо. Лексема *зрно* у потоњем случају обавља типичну фрагментаризаторску службу, јер се њоме именује један од више истих делова неке целине. С тим у вези, подеснијим нам се чини лексикографско решење које нуди РМС, према којем се у оквиру исте дефиниције другог значења раздвајају семантичке нијансе када се 'мален, често сасвим ситан предмет округлог или овалног облика' и 'делић материје'.

Заправо, примере са лексемом *зрно* можемо посматрати кроз својеврсни континуум. Синтагме типа *зрно песка (зрно шећера, зрно прашине)*, када се у допуни налази именица која означава некаку прашкасту материју, тежиле би ка полу означеном синтагмом *трунка прашине*. У таквим синтагмама, заправо, партикуларизатор пре служи индивидуализацији него уобличавању – могли бисмо рећи да *зрно* има функцију деоног партикуларизатора уобличивачког типа, јер је компонента облика споредна у односу на примарну компоненту сасвим ситног дела дате материје. С друге стране, лексема *зрно* у синтагми *зрно бројанице* значењски би се усмеравала ка супротном полу, означеном неким типичнијим фрагментаризатором, на пример, *део*. Представићемо то на следећи начин.

Приказ бр. 14. Континуум између уобличивачких партикуларизатора и фрагментаризатора (на примеру лексеме *зрно*)



На основу семе величине (*ситан, мали*) развија се значење 2б лексеме *зрно*, које је у РСАНУ означено као *фиг.* (фигуративно) и описано као 'трунка, мрвица', пр. Показало се, да у тој речи, у оној тврдњи, нема ни зрна истине (Рув. И. 3, 533); И у најмучније расположење он ће убацили зрно хумора (Мић. 1, 14). Лексема *зрно* се овим значењем приближава партикуларизаторима са значењем *мале количине* (в. т. III, 2.1.1.2 (1.1.3)).

С друге стране, сема форме послужила је за развој значења 3, такође употребно маркираног – као *мин.* (минералологија, минералошки), те дефинисаног као: 'зрнасти делић структуре неког минерала'. Ово значење блиско је партикуларизаторском значењу 2а. Илуструју га примери: Ситне љуспице цинабарита налазе се између зрна кварца (Дим. Б. 1, 54); Земљиште је силикатно, пешчар са крупнијим зрнима белутка (Јов. К. 1, 399).

Деминутивне изведенице мотивисане лексемом *зрно* реализују се у неколико варијанти: *зрник, зрнашце, зрненце, зрнце* и *зрнцић*, од којих је умањеница *зрнце* најопштија и најчешћа у употреби.⁴⁰⁵ Међу примерима налазе се и они који су потврда партикуларизаторске службе ових лексема:

- *зрник (1)* 'в. зрнце (1)', пр. У тој кући нема ни зрника проса (Војн. И. 8, 33);⁴⁰⁶
- *зрнашце* 'дем. и хип. од зрно', пр. Река ... ваља некакав црвен песак, у коме може бити и које зрнашце злата (Мил. М. Ђ. 36, 65). Оно зрнашце бисера је звијезда овога човјека крај мене, што лежи (Нам. 2, 79);
- *зрнце (1)* 'дем. од зрно', пр. Ђеда посу неколико зрнаца тамњана по жару (Весел. 11, 50). Извади ... зрнце бисера и одбаци га (Брл. 1, 39).

⁴⁰⁵ Потврду за то пружа и ЕК, у коме се, поред лексеме *зрно*, само деминутив *зрнце* јавља у улози партикуларизатора, док остале деминутивне варијанте изостају.

⁴⁰⁶ У наведеном се примеру лексема *зрник* користи више у количинском партикуларизаторском значењу.

Лексеме *боба* и *бобица* сродне су семантике са лексемом *зрно*. Између примера којима се потврђују прва два значења обе лексеме (*боба* (1) 'ситан округласт предмет уопште', *боба* (2) 'в. бобица (2, 3, 4а, б)'; *бобица* (1) 'дем. од боба¹', *бобица* (2а) (бот). 'врста биљног плода, басса; уп. боба¹, бобуља, бобуљак'⁴⁰⁷) и примера партикуларизаторских значења лексеме *зрно* може се успоставити паралела:

- Прати човека од тренутка кад је открио да му на сунцу ферментисане бобице грожђа стварају добро расположење (Политикин магазин, 2001, ЕК) : Традиција налаже да се до истека поноћи поједе, једно по једно, 12 зрна грожђа (Политика, 17. 12. 2007, ЕК);
- Зашибаше оштре бобице града (Хумо 1, 9) : Јуцики дедин пољубац пада на образ хладан као зрно крупе (Игњ. Ј. 8, 396);
- Израда бројаница од разноврсних бобица ... треба да буду предмет занимања женске чељади (Лапч. Д. 2, 19) : Зрна бројаница пребаца с прста на прст (Љуб. 1, 146).

У својству архисеме лексема *зрно* јавља се у семантичком садржају неколико лексема. Реч је углавном о секундарним значењима именица општијег лексичког фонда; уп.:

- *гранула* (1) (фарм.) 'зрно неког лека (који се производи тако да му структура буде зрнаста)';
- *јагода* (2з) (бот. и арг.) 'зрно, пуце грожђа, бобица', пр. Вала ћу убрати још двије јагоде грожђа, па куд пукло да пукло (НПр Прод., 133). Милка није говорила ништа. Играјући се јагодама грожђа и бацајући час једну час другу у вис и ловећи их, пажљиво је слушала сваку ријеч тетака (Ћор. С., СКГл 16, 4);
- *кристал* (4а) 'ситно зрно леда; чист лед, ведрац', пр. Посипањем водених облака из авиона кристалима умјетног леда или другим тварима у сушним крајевима изазива се падање умјетне или „дириговане” кише (Калм. Р. 1, 153); *кристал* (4б) 'ситно зрно снега, обично звездастог облика', пр. Ситни кристали снијега спуштају се лагано, уздржано (Калеб 1, 154); *кристалић* 'дем. од кристал. — Ситни кристалићи те соли [нишадора] стану се ређати један поред другог (Стан. Ђ. 2, 215). Кад је ваздух влажан, при његовом пењању и хлађењу водена пара претвара се у ситне капљице кише или кристалиће снега (Пол. 1952, 14112/5). Тело одаје праву зимску жуд да се покрије кристалићима мраза (Сек. 4, 156);
- *пуце* (3) 'зрно, јагода грожђа и другог воћа'.

Како примећујемо, када се наведене лексеме употребљавају у функцији партикуларизатора-уобличивача, њихова семантика је нешто одређеније природе. Оне се односе на појединачне делове неке материје (в. 'зрно лека' код им. *гранула* или 'зрно леда' код им. *кристал*). Дистрибуциони потенцијал ових именица веома је ограничен будући да се у својству њихове допуне јављају само именице одређене семантике (уп. *кристал леда*, *кристал снега/мраза*; *јагода грожђа*, *пуце грожђа*).

Када је реч лексеми *гранула*, поред ње, у фармацеутској терминологији, постоје и лексеме *таблете*, *дражеје* и *пилуле*, од којих свака именује посебан облик у ком се јавља одређени лек. Партикуларизатор *гранула* специфичан је и по томе што се чешће јавља у ППК: у + локатив (уп. пр. Највише интересовања изазвала је нова нехормонска терапија, мање штетна за пацијенте, нарочито за децу, при чему је посебна погодност што уместо пумпице дете добија лек у гранулама (Политика, 13. 6. 2009, ЕК)) него у генитивној синтагми (уп. Продајем експандиране грануле лека од 4–8 mm у врећи од 50l (Инт.)). Номинација се са фармацеутске може пренети и на друге сфере, па тако у корпусу налазимо примере типа:

- Најчешће једе храну за псе у гранулама, јер ту има све што је потребно (Политика, 10. 1. 2010, ЕК). У летњем периоду једу мање и најбоље им је давати готову храну у гранулама (19. 10. 2008, ЕК);

⁴⁰⁷ У овом се значењу као синонимне лексеми *бобица* јављају лексеме *јагода* и *пуце* (в. ниже).

- Ово је ђубриво у гранулама које додајемо саксијама како би имале хранљиве састоје за биљке (18. 5. 2010, ЕК);
- Полен прах у гранулама се користи као допуна у свакодневној исхрани (Инт.);
- Нана инстант чај у гранулама готов за мање од минут (Инт.);
- С овим рецептом уштедела си ми силне живце које сам потрошила на објашњавање шта је то шећер у гранулама и чему служи (Инт.);
- Бели лук у гранулама (Инт.).

На основу примарног значења развило се, засновано на семи облика, и значење које илуструју наведени примери. Такво значење описни речници не бележе. Оно је, како се може приметити, користи за означавање различитих прехранбених производа индустријски прерађених тако да се јављају у виду зрнастих комадића.

Постоји још једна занимљивост у вези са овом лексемом. Да се није случајно нашла у овој подгрупи партикуларизатора-уобличивача, именица *гранула* потврђује и својим пореклом. Наиме, именица *гранула* потиче од латинске речи *granulum* 'зрнце', изведене од *granum* 'зрно' (Клајн–Шипка 2012). Иако је етимолошки повезан општијим партикуларизатором *зрно*, партикуларизатор *гранула* сасвим је ограниченог дистрибуционог потенцијала – везује се само за домен фармацеутске терминологије.

Анализа партикуларизатора-уобличивача типа *зрно* показала је да се њима углавном квантификују и уобличавају јестиви делови одређених биљака (пре свега поврћа и житарица, али и воћа: *зрно пасуља/грашка*, *зрно кукуруза/пшенице/зоби*, *зрно/бобица/јагода грожђа*), као и чврста материја (*зрно песка*, *зрно леда*, *зрнце бисера*, *зрнашце злата*, *кристалићи снега*). О карактеристикама именица које се јављају у допуни биће речи у поглављу посвећеном њиховој семантици (в. т. 2.1.1.3 (1, 3)).

3.2.1.1.4. Партикуларизатори-уобличивачи типа *кап*. Лексема *кап* своје партикуларизаторско значење уобличивачког типа реализује у примарном значењу, описаном у РСАНУ као 'делић течности који при слободном паду има округласт облик, капља', пр.: Вода цури кроз камење и капље кап по кап (Милијаш. 1, 156); Капима зноја ... залила [је омладина] сваку стопу ове грациозне беле трасе (Борба 1958, 294/3). Овај је партикуларизатор-уобличивач специјализован за „опредмеђивање” одређене врсте материје – *течности*. Осим са лексемама *вода* и *зној*, уобличивач *кап* јавља се у синтагмама и са називима за течну материју друге врсте;⁴⁰⁸ нпр.:

- Многи је од тих чиновника, жустар Мађар или надмен Пољак, са зебњом прешао овај мост и са одвратношћу ступио у касабу у којој је у почетку одударао од свега као кап зејтина од воде у којој плива (И. Андрић, ЕК); Ако стигнеш до светионика (ако стигнеш, велим) попни се у кулу и исцеди неколико капи уља у лампу (Д. Киш, ЕК);
- Кап млека каните на нокат. Ако се разлије – у млеко је сипана вода (ЕК); Стврднуту маст за паркет размекшаћете ако јој додате само неколико капи млека (ЕК);
- Помешати их, додати бибер, а онда умутити као мајонез додајући маслиново уље и повремено, по кап лимуна⁴⁰⁹ (ЕК);
- Спустите у то кувано месо, шаргарепу и на крају коју кап сирћета (Политика, 2. 4. 2009, ЕК);

⁴⁰⁸ Подразумева се да материја која се примарно налази у чврстом стању – када је у свом течном виду бива уобличена овим партикуларизатором: уп. пр. Да би избегли јак свраб на месту уједан каните кап воска упаљене свеће и оставите да се стврдне (Политика, 31. 6. 2007, ЕК).

⁴⁰⁹ У примерима овог типа лексемом *лимун* именује се течна материја – лимунов сок.

- Неколико капи рума што га је било у чутурици поново оживеше малаксало срце младога човека (ЕК);
- На крају војни свештеник још једном погледа у калез, да није случајно остала још која кап вина, направи зловољну гримасу и окрете се (ЕК);
- Хиљаде сунчевих искри свјетлуцало је на крајевима њених трепавица, с којих су споро падале заостале капи суза (Политика, 4. 2. 2001, ЕК);
- Пре него што се следећи пут прошетате поред њега, додајте још неколико капи парфема, тек толико да га подсетите (Политика, 7. 3. 2007, ЕК).

Попут партикуларизатора *зрно*, и лексема *кап* реализује партикуларизаторска значења другог типа: *количинско* – у значењу *2a*: 'врло мала количина какве течности', пр. Могла је [кућа] ватром изгорети, он се не би машио да кап воде на пламен баци (Весел., Р. МС–МХ);⁴¹⁰ и *мерно* – у значењу *5* (маркирано као *покр.*): 'мера за течност', пр. Народне мере ... за течност су кап и литра (Петр. П. Ж. 2, 501).

Деминутивне варијанте лексеме *кап* забележене су у партикуларизаторским значењима као и мотивна именица (и то у уобличивачким и количинским): уп.:

- *капац (1)* (покр.) 'дем. од кап¹ (1, 2)', пр. Све труснуше по капац вина (Крешћ С., Р. МС—МХ). Кад иђу лећ, налију се мало ожива вина или залију капац ракије (И. 9, 215);
- *капка (1)* 'дем. од кап¹', пр. Целе године суша, ни капке воде да падне (Станк. Б. 5, 94). Ако је [буре] распукнуто, довољно је да очекнете нешто времена, па да у њем не буде ни капке вина (Спас. В. 1, 70). Последња капка крви попе ми се у лице од љутине (Ћос. Б. 1, 70);
- *капца* 'дем. од кап¹', пр. Свекрвице, дража од матере, | Дај ти мене једну капцу воде (НП Шаул. 3, 119). У том Марко у гори заспао, | На образ му капца крви пала (НП Бос., 394). До сунца ваља се гукнути по капца ракије (Бег. Н. 2, 111); *капчица* 'дем. од кап¹, капља, капца и сл.', пр. Вас сматрам кано ону добротворну капчицу плодне росице, која ... на свакој зеленој травчици кано дијамант трепти (БШН 1870, 116).

Творбена варијанта – лексема *капља* такође функционише као партикуларизатор-уобличивач у свом примарном значењу: пр. На окно капља кише капне | И засвјетлуца ту и запне (Цесарић Д. 1, 70); Сад празна срца, пуне душе плачемо | За капљом росе коју нисмо видјели (Назор 19, 20); На Лазарову челу цаклиле се дебеле капље зноја (Кум. 1, 29). Њоме се партикуларизује иста врста материје као и употребом лексеме *кап* у тој функцији – дакле, течна материја. Њена деминутивна изведеница *капљица* у свом примарном значењу врши истоветну функцију (пр. Ушао [је] Микоња, дувајући и терајући ситне капљице воде са бркова (Ђур. 5, 183); Ситне му капљице зноја избијају по челу (Чол. 1, 155)).⁴¹¹

У прототипичној синтагми *кап зноја* као еквивалентна лексеми *кап* јавља се лексема *грашка*, те њена мање фреквентна варијанта *грашак*:

- *грашка (2)* 'крупна кап (обично зноја)', пр. На људима пуна ратна спрема, и са њих капљу грашке зноја (Јак. С. 3, 6);
- *грашак (2)* 'в. грашка (2)', пр. Са чела му капљу грашци зноја (Јелић В. 1, 29); Кад се са грашцима зноја на челу чека на други ударац (Батуш. 1, 23).

ЕК нуди око седамдесет и пет потврда за лексему *грашка*, при чему се она у највећем броју случајева јавља у генитивној синтагми са именицом *зној*. У другим се примерима *грашка* јавља у ППК: у + локатив (док је именица *зној* у субјекатској позицији), а у трећима значење

⁴¹⁰ Количинско значење развија се метонимијским путем према формули: СИТАН ДЕО НЕЧЕГА → МАЛА КОЛИЧИНА НЕЧЕГА.

⁴¹¹ Код варијантне деминутивне лексеме *капљица* и аугментативне *капљетина* се међу речничким примерима не бележе потврде за партикуларизаторско значење, мада нема сумње да могу реализовати такво значење.

лексеме *зној* инкапсулирано је у значење лексеме *грашка*. Само се у једном примеру именица *грашка* користи као партикуларизатор-уобличивач неке друге материје (в. последњи пример). Погледаћемо потврде за све наведене случајеве:

- Грашке зноја клизе ми низ лице, а пада ми и чудна идеја на памет како бих радо од толико књига направила малу хоклицу да предахнем (Политика, 1. 11. 2006, ЕК); Грашке зноја које су се сијале на његовом челу нису му ни за трунки умањиле широки осмех (Политика, 1. 7. 2007, ЕК); Био је, онако мршав и висок, издуженог врата под теретом, сав обливен крупним грашкама зноја (Б. Ћосић, ЕК); Чело му је било орошено крупним грашкама зноја (Д. Киш, ЕК);
- – Ох, господине, – рече Кадрус пружајући плашљиво једну руку а бришући другом зној који му је у грашкама избијао по челу (ЕК); Зној је лио у крупним грашкама са Кадрусовог лица (ЕК);
- Осећао сам се непријатно једино кад бих се ознојио у препуном и претоплом аутобусу, а у полупразном возилу са занимањем сам пратио како ми грашке клизе низ слабине (ЕК); Дебељуца рукованом отра грашке које су с њега капале као када се за југовине снег са кровова отапа (Политика, 6. 5. 2001, ЕК);
- Ринсвинд је направио заслон између очију и угледао Коинову руку, и даље читаву, која је настављала да стеже палицу, док су му се грашке истопљеног метала сливале између прстију (ЕК).

Да је дато значење лексеме *грашак* употребно маркирано у односу на исто значење синонимне лексеме *грашка* запажамо и на основу невеликог броја потврда у ЕК. Наиме, ЕК бележи само три примера употребе лексеме *грашак* у наведеном значењу, од којих су два забележена у делу истог аутора:

- Знајући да пати од загуши и стомака, отпасао му неколико каишева и раздрљише му груди, где међу чипкама кошуље нађоше као траву, густе маље, обасуте крупним грашцима зноја (М. Црњански, С1, АСК); Он [је] приводио и представљао офицере, збуњен, са једним ужасним осећањем празнине у себи, слушајући њен глас и тих осмех, сав охлађен, леден до колена, а са крупним грашцима зноја на челу (М. Црњански, С1, АСК);⁴¹²
- Хтео је, заправо, да каже да је човек лагано потрошна роба и да је топли грашак зноја на челу запосленог и тупа, болна и пуна стреса кнедла у грлу његовом (Политика, 18. 2. 2008, ЕК).

Међу партикуларизаторима-уобличивачима овог типа остају да се помену још две мање фреквентне и маркиране лексеме које се дефинишу помоћу лексеме *кап*; уп.:

- *канутак* (необ.) 'кап, капљица', пр. Ал' најпре уста обриши на пољуб готова, | Да није откуд на њима канутак отрова (Змај 20, 85);
- *дамла* (1) (покр.) 'честица течности округластог облика, кап'.

Прва лексема заправо је девербатив глагола *канути*, изведена деминутивним суфиксом -ак, што у значење уноси семантичко обележје величине/количине (*мала кап – капљица*). Занимљива је и чињеница да се завршетак творбене основе и суфикс формално (али и прозодијски) поклапају са сложеним деминутивним суфиксом -утак, што овој именици даје појачану деминутивност. Лексема *канутак*, употребно маркирана као *необ.* (необична), такође користи као уобличивач некакве врсте течности – у овом примеру, *отрова*. Код друге лексеме се пак не наводе примери употребе, али се у дефиницији сугерише да је њена функција, као и свих лексема овог типа, опредмећење течне материје.

⁴¹² У ЕК уврштена су и поједина дела из *Антологије српске књижевности*, попут наведеног.

Партикуларизатори-уобличивачи типа *кап* користе се, првенствено, за уобличење течне материје, односно за означавање појединачних округластих и мањих делова некакве течности. Прототипични уобличивачи овог типа јесу *кап* и *капља*, а прототипичне синтагме су оне у комбинацији са лексемама *вода* и *зној*: *кап/капља/капљица воде* и *кап/капља/капљица/грашка зноја*. Могуће је уобличавање и друге врсте материје, пре свега уобличивачима *кап* (и његовим деминутивима) и *капља* (те његовим деминутивима): нпр. *кап млека/вина/парфема*, *капка крви*, *капца ракије*, *капља кише/росе*, *капљица крви/воде*, итд.

3.2.1.1.1.5. Партикуларизатори-уобличивачи типа *мехур*. Један од подтипова партикуларизатора-уобличивача којима се означава лоптаст, округласт облик одређене материје представљају и прототипичне лексеме *мехур* и *клобук*, као и неколико лексема које се за њих семантички (и творбено) везују. Њихова су партикуларизаторска значења, као и значења деминутивних твореница од поменутих именица, потврђена речничким примерима, али и примерима из допунских извора:

- *мехур (1а)* 'мало лоптасто или полулоптасто испупчење испуњено ваздухом или каквим другим гасом које се ствара на течности или житкој маси, ваздушна лоптица са омотачем од такве материје, клобук', пр. Неки огромни мехур гаса подигао се и распрсао на удаљености од само сто метара (ЕК);
- *мехурак (1а)* 'дем. од мехур', пр. Кад је ... неки слој атмосфере засићен ... воденом паром, па се затим охлади, одвојиће се један дан део паре ... у виду ситних капљица, од којих свака заклопи по један мехурак ваздуха (Лоз., Отаџб. 1, 87);
мехурић (1) 'дем. од мехур', пр. Стварни свет лебди у том бесконачном понору као перце на ветру или као мехурић ваздуха у води (ЕК); Приметио сам и то како се у градуираној цеви пењу мехурићи гаса и пуне њен горњи део (М. Миланковић, АСК);
- *клобук (1б)* 'оно што је у облику клобука (1а), што обликом подсећа на клобук (1а) (о диму, воденој пари, прабини, гасу)',⁴¹³ пр. По који клобук дима искочи из димњака, подигне се ... и исчезне у сумаглици (Кост. Т. 2, 1). На плавом небу ... диже се огромни бели клобук облака (Ћос. Д. 1, 489).

Ови су партикуларизатори, како видимо, резервисани за уобличавање гасовите (*мехур гаса*, *мехурак ваздуха*, *клобук дима*).

Још две лексеме у својим секундарним реализацијама семантички су блиске ономе што означава *мехур*. Прво је покрајинско значење лексеме *пампур (б)* 'мехур, мехурић', које је у речнику илустровано примером: Купила му неку играчку, сипе у њум сапуницу, оно дува и прави пампури (лебански крај, Жутић Р. 1).⁴¹⁴ Друго је метафорички изведено секундарно значење лексеме *печурка (2ћ)* 'уопште оно што је у облику клобука печурке', што потврђује пример: Ситан лапор и глиб ту стално, скашено ригају надимајући се у печурку блата што расте (Давичо 2, 189).

Овим се партикуларизаторима придружује лексема *облак*, која примарно именује одређену врсту атмосферске појаве. Осим што се јавља на месту објекта уобличавања, речници бележе значења у којима се она може наћи у функцији партикуларизатора. Наиме, ова лексема развија неколико количинских значења у својој семантичкој структури. Та значења, судећи по архисеми *мноштво*, квантификаторска су. У њима лексема *облак* именује скупину одређене

⁴¹³ Именица *клобук* у основном значењу именује: 'мехур, мехурић, мехурасто испупчење полулоптастог, лоптастог облика, које се ствара, избија на води, течности, житкој маси и сл., испуњено ваздухом, воденом паром, гасовима'.

⁴¹⁴ У овој је реченици елидирана допуна именице *пампур*, где се подразумева да је реч о *пампурима*, дакле – *мехурима*, *сапунице*.

материје (2), а затим и појединачних ентитета, јединки, попут животиња (3а) или људи (3б). Иста значења реализују и њихове деминутивне и аугментативне изведенице; уп. следећа значења:

- *облак (2)* (фиг.) '(нечега, од нечега) мноштво густо збијених, скупљених и сл. честица неке материје (дима, прашине, снега и др.) које лебде или се крећу у ваздуху', пр. Ћутећи смо заузимали места у малим одајама начелниковим, по којима се брзо поче да креће густ облак дима (Нуш. 31, 122). Готово нечујно, покушавајући да се одвоји од големог облака прашине што се ваљао и димио иза њега ... стигао [је] на трг аутобус (Донч. И. 3, 41);
- *облак (3а)* (фиг.) 'мноштво животиња (обично јато птица, рој инсеката или скупина риба) које се крећу заједно у већој групи', пр. С крова пожарне шупе дечурлија је гонила сив облак врабаца који су цакали (Моск. 1, 136). С поља се дигоше облаци комараца (Радов. К. 1, 13). На све стране гамижу улепљени продавци бозе, лимунаде и клакера, окружени облацима мува (Капор 3, 223);
- *облак (3б)* (фиг. заст.) 'мноштво људи негде густо груписаних, окупљених; уопште велика, бројна скупина људи', пр. Одозгор од Зенице, вели, замрачило, читав облак пјешадије и коњаника (Мул. 1, 38). Ето ти облак сведока и каквих сведока и каква су господа та већином наша словинска господа: апати и поклисари, витезови и фратрови и богословци, који као из једног грла довикују ти, Србине и српски сине, тврде и сведоче, да је Милош Кобилић ... био родом из Тјентишта у Херцеговини (Рув. И. 2, 309);
- *облачак (1)* 'дем. и хип. од облак; уп. облак (1, 2, 8 и 9)', пр. Та зна га девет села ... опором одреза момче гледајући некуд навише, за облачком дуванског дима (Ћоп. 12, 156). За вео, налик на облачак дима, | Скривала се час дојка, час рука (Цесарић Д. 1, 84). Над хаџијиним главом би лебдио, као прострт, облачак дима од њихових метака (Андрић 10, 416);
облачић 'дем. и хип. од облак; уп. облак (1, 2, 3а, 6, 8а, 9а и б)', пр. Сваки час би [море] засуло десну страну крме кишом оштрих капљица, које је вјетар носио даље над рубом мора, као облачиће бијелог дима (Барт. 1, 11);
облачина (1) 'аугм. и пеј. од облак; уп. облак (1, 2, 8, 9)', пр. Сунашце Ты си, кое свакидашњимъ | Греяњмъ ... | Топи облачине црны мыслиј (Стој. И., Голубица 1840, 179).

Наведена значења несумњиво су квантификаторска, међутим, поставља се питање да ли су и партикуларизаторска. Рекли бисмо да се граница може одредити на следећи начин – у оним значењима у којима је доминанта уобличивачка компонента, можемо говорити о овај лексеми у функцији партикуларизатора. Тако, на пример, ако посматрамо значење *облак (2)*, јасно нам је да је реч о количини одређене материје у облику облака, која је издвојена и уочљива у датом окружењу (в. нпр. Ћутећи смо заузимали места у малим одајама начелниковим, по којима се брзо поче да креће густ облак дима). Овде се лексема *облак* јавља као партикуларизатор гасовите материје, попут претходно поменутих партикуларизатора-уобличивача *мехур* и *клобук*.

Слична је ситуација код значења *облак (3а)*, где се може говорити о издвојивој скупини животиња (уп. пр. С крова пожарне шупе дечурлија је гонила сив облак врабаца који су цакали). Међутим, у последњем наведеном количинском значењу пре ћемо говорити о неодређеној множини, иако се у дефиницији сугерише груписаност у одређеном просторном оквиру. Потврде пак упућују на то да је реч искључиво о квантификаторском значењу (уп. пр. Одозгор од Зенице, вели, замрачило, читав облак пјешадије и коњаника).

На крају ћемо поменути и секундарно, метафоричко значење именице *повесмо* и њених маркираних варијанти; уп.:

- *повесмо (3)* 'оно што је слично, што обликом подсећа на повесмо (1)', пр. Нигде живе душе, ни једнога повесма дима да се с баце уздигне (Весел. 6, 335). Милош привири, па кад је угледа уз ватру снужену, како седи оборене главе и гледа сјајна повесма пламенова ... гурну врата и утрча у кућу (Ранк. С. 4, 48). Краду се повесмом белих магли кроз шљиваре и пречице

(Илић Д., Раск. 4, 51). Она два шумарка што су га толико подсећала на Предају Бреде сад беше заклонило џиновско повесмо водене паре (Чолан. В. 1, 81);

- *повеса* (неуб.) 'в. повесмо (3)', пр. Само све већа бледоћа у повесама светлости на које наилажаше од времена на време, подсећаше га да се сунце повлачи с калдрме (Рак. Мита 23, 35);
- *повесма* (покр.) 'в. повесмо (2б, 3)', пр. Провлачи се кроз густо буково лишће огромна повесма сивих облака (Ранк. С., БК 1898, 1347).

Иако лексема *повесмо* и примарно реализује партикуларизаторско значење (уп. *повесмо вуне*), ово се значење од њега разликује по објекту уобличавања (в. *повесмо дима*). Та разлика условљава различиту концептуализацију појма названог именицом *повесмо* у примарном и секундарном партикуларизаторском значењу. Док се у примарном значењу она искључиво јавља са именицама које означавају чврсту материју (влакнасте структуре), у секундарном ступа у конструкцију са лексемама које именују гасовиту материју. Тиме се ове лексеме у својим секундарним значењима приближавају анализираној групи уобличивача типа *мехур* или *клобук*, док су на основу примарних значења блиске уобличивачима типа *клупко* (в. наредну тачку).

Партикуларизатор *мехур* и њему семантички (и творбено) блиске лексеме, како можемо видети, користе се за уобличавање и квантификовање одређене врсте материје – пре свега гасовите (*мехур гаса*, *мехурић ваздуха*, *клобук дима*, *облак дима*, *повесмо паре*). Овим се уобличивачима одређеној гасовитој (и сличној) материји даје лоптаст облик, чиме се она уједно и издваја из непрегледног мноштва те материје.

3.2.1.1.6. Партикуларизатори-уобличивачи типа *клупко*. Уобличивачки партикуларизатори овог типа, попут лексема окупљених око прототипичног уобличивача *грудва*, нешто су бројнији у односу на претходне издвојене групе. Централна лексема *клупко* семантички се реализује у два значења, оба партикуларизаторска. Прво, примарно значење је уобличивачко, описано као: 'конац, пређа, нити и сл., намотан у округласти, лоптасти смотак' и потврђено примерима: Боље да сам родила клупко пређе (НПосл Вук, 25).⁴¹⁵ ЕК нуди обиље примера које могу бити додатна потврда примарног значења, с тим што се, поред конкретних спојева са именицама које именују предмете, најчешће јављају конструкције са апстрактним именицама; уп. пр.:

- Жена гледа најпре своје руке, окрећући длан па надланицу, па онда клупко вуннице које јој додаје Мордо (И. Андрић, ЕК); Ту је хероју прискочила у помоћ Аријадна; она је тајно, да отац не сазна, дала Тезеју оштар мач и клупко конца (ЕК); Један се несрећник од неких тридесет година лопта са својом остарелом матером, лопта са клупком сиве вуне (Д. Киш, ЕК);
- Та три појма представљала су за конзула и његов нараштај једно страшно замршено клупко сукоба, полета, заноса, светлих подвига, али и колебања (И. Андрић, ЕК); Жеља да не пропустим догађај у који су биле умешане мање-више све мени познате личности из улице, као и моја потајна намера да размрсим клупко свих тих догађаја у које се у последње време био уплео мој живот, натерали су ме да се храбро придружим гомили (Д. Киш, ЕК); Давидовић је, тапкајући у мраку зачетака српске библиографије, набасао на конце који

⁴¹⁵ У овом се значењу одредничка реч употребљава и фигуративно уз апстрактне именице, што се у РСАНУ илуструје примером: Одјекну пушка, и клупко гласова, отисну се некуд низ сокаке (Сиј. Ћ., Р. МС–МХ). Значење централне лексеме у наведеној синтагми *клупко гласова* на основу семе компактности, збијености из примарног значења сугерише извесну заплетеност, замршеност, те сходно томе – неразумљивост или тешку разумљивост.

одмотавају кљупко проблема (ЕК); Ова наша прича „отворено” је прво у Италији где је кљупко афере почело да се одмотава пре око три месеца (Политика, 5. 4. 2001, ЕК); Вероватно је схватио да тајанственошћу, макар она била искључиво из приватних разлога, изазива супротан ефекат и тако само обмотава кљупко мистерије (Политика, 9. 2. 2008, ЕК).

Основна је употреба лексеме *кљупко*,⁴¹⁶ како запажамо, уз именице које означавају предмете, производе (занатски или фабрички) произведене од вуне, влакана конопље и других материјала – дакле, оних који таквом прерадом задобијају дугуљасту, влакнасту форму: *кљупко конца*, *кљупко вунице*, *кљупко канана*, *кљупко пређе* и сл. Поред тога, могућа је употреба и са именицама које означавају предмете за које је карактеристичан наведени облик: уп. Растурене агрегате, од виталних делова кола претворене у расплетено кљупко жица, за свега пет минута морали су да склопе аутомеханичари (Политика, 1. 6. 2008, ЕК); Тако су размењени ољуштен памук [...] перје и бамбусове дашчице од којих се праве врхови стрела, кљупка палминих влакана (ЕК). Чак се и именица *змија*, будући да означава животињу која се одликује издужених, тананим, дугуљастим телом, попут влакна, метафорички употребљава у синтагми са уобличивачем *кљупко*:

- Јесу ли имали стварну представу [...] о томе шта све постоји у овој сада несрећној земљи, јесу ли њихове расправе подигле иједан камен испод којег је кљупко змија (Република, ЕК);
- Бог зна докле ћемо морати овдје да боравимо, а већ ми се чини да су ми пријева зарђала или да су се и она успавала као кљупко гуја под каменом (Д. Киш, ЕК);
- То су ослобођене снаге паклене хтонске природе која личи на змију, љигаво кљупко гмизаваца (Политика, 17. 2. 2006, ЕК).

Када је реч о примерима употребе са апстрактним именицама – оне означавају појмове који се концептуализују као замршене нити (в. примере из ЕК). Запажа се нешто фреквентнија употреба у споју са именицом *истина* и глаголом *одмотавати*, што је у вези са изразом *одмота(ва)ти*, *размота(ва)ти кљупко*, у значењу 'разјаснити, разјашњавати сплет чињеница, догађаја; сагледа(ва)ти решење у некој тешкој ситуацији; разуме(ва)ти, схватити, схватати', пр. Научник одмотава замршено кљупко међусобних односа римских папа с Методијем и претставницима немачких попова (Сл. Б. 1947, 576). У том се истом значењу именица *кљупко* употребљава у споју са другим именицама: в. *кљупко проблема*, *кљупко афере*, *кљупко мистерије*, *кљупко догађаја* и сл.

Другим се значењем лексема *кљупко* приближава количинским партикуларизаторима, и то збирним, будући да означава: 'збијено, густо мноштво, гомила, сплет'. Ово значење је у ЕК потврђено примерима:

- Рим је из ваздуха личио на лавиринт – неразмрсиво кљупко прастарих улица које су вијугале око зграда, фонтана и искрзаних рушевина (ЕК);
- Схватих зашто су за мене звер и оклопљеник били тесно повезани с лавиринтом: зато што су они [...] извиривали из насликаног ткива од изукрштаних лавирината, где све [...] као да је алудирало на ово кљупко одаја и ходника у коме се налазио (ЕК).

И у овим се спојевима, попут оних са именицама апстрактне семантике, запажа компонента замршености, заплетености, која узрокује потешкоће приликом разазнавања појединачних ентитета од којих се дати сплет састоји. Мора се, притом, напоменути да се у овом спојевима лексема *кљупко* удаљава од партикуларизаторске употребе (в. т. III, 2.1.1.3).

⁴¹⁶ РСАНУ бележи и пар регионално обележених истокоренских лексема: уп. пр. Остане напољу још један кљувак кучина (БВ 1894, 170); Ево, синко, Краљевићу Марко, | С једну страну кљупко канавине, | С другу страну кљупко јаринице (Бановић С., ЗНЖ 25, 200); Руком миловаше њезину дугу свилено-смеђу у кљупак скупљену косу (Омчикус Д., БК 1905, 1525).

Синонимне лексеме *клунак* и *клубе* користе се у партикуларизаторској функцији у свом примарном (и једином) значењу: пр. Руком миловаше њезину дугу свилено-смеђу у *клунак* скупљену косу (Омчикус Д., БК 1905, 1525);⁴¹⁷ Продаваћу сву покретност и то ... *осам клубета* канапа (СН 1903, 189); И неосетно се разви *мржње* и *злобе клубе* (Ђор. 2, 94). Исту функцију остварују и деминутивне творенице:

- *клубенце* 'дем. од клубе', пр. Тело њезино [монере, сићушног организма] у потпуној снази није ипак ништа друго до само *клубенце* беланчевинасте материје (Рад. А. 1, 270);
- *крупче* 'дем. од клубе и крупко; крупко', пр. Поред умиваоника треба увек да се нађе једно *крупче* *ибришима* (Пел. 2, 191). Тако је васиона једно велико *крупче* једног истог конца (Кнеж. Б. 1, 363);
- *крупчић* 'дем. од крупко', пр. У село брзо дошло возом хиљаде корпица од прућа, толико хиљада *крупчића* канапа (Петр. П. 3, 39).

Сличну семантику, означавајући лоптасти, округласти смотак некаквих влакана или сличних предмета, има и немали број лексема из наше грађе.⁴¹⁸ Овом типу партикуларизатора-убличивача приближава их, првенствено, врста објекта убличавања. Неретко се приликом лексикографског описа њихових партикуларизаторских значења користи и сама лексема *крупко*, чиме се, такође, упућује на њихову семантичку блискост; уп.:

- *гужва* (1) 'смотуљак, сплет, хрпа, крупко нечега (обично згњеченог, безобличног)', пр. Његов живот и рад личе на безгранично замршену *гужву* *конца* (Поп. Б. 4, 5).⁴¹⁹ Нешто суво као *гужва* *сена* пењало му се уз грло и застало у јабучици (Ђос. Д. 1, 435);
- *ваљутак* (1) 'оно што се направи ваљањем, гужва', пр. Код деце лечење се састоји у ... металу ... *ваљутака* *памука* између дебелих мяса (Поп. Добр. 1, 129);
- *гваљица* 'дем. од гваља', пр. Колико се у дитета сваља *гваљица* *косе* у затиљку, толико ће мати имати труба ткања (Оток, Ловрет., ЗНЖ 2, 418);
- *гљука* (покр.) 'смотуљак, гужва, крупко'. — Сваки путник хтио је да понесе са светице неко обилежје ... кад ништа друго а оно барем комадић рутине, или длаку с главе омотану у *гљуци* *памучине* (Љуб. 3, 120);
- *завежањ* (покр.) 'в. завежљај', пр. Гука је *завежањ* *конца* (Оток, Ловрет., ЗНЖ 7, 203);
- *матасица* (покр.) 'крупко, крупче';
- *мотуљак* (покр.) 'смотак, гужвица', пр. Очи [се] не перу у истој води ... него се за њих спреми ... чврста крпица или *мотуљак* *чисте* *вате* (Здр. 1907, 370);
- *канура* (1) 'повесмо пређе, вуне, конца и сл. (обично као мера количине предива)', пр. Снаша ... немајући новаца, донесе по две три оке граха ... или *кануру* *пређе* (Глиш. 1, 155). Зна да ... мора да наиђе озбиљан купац, чељаде чије *кануре* *пређе* чекају баш његов витлић (Радић Д. 4, 13);
- *канчело* (а) 'свитак, везица, калем (конца, пређе и сл.), повесмо; уп. кангал, канура¹ (1)', пр. Причекај ме два бијела дана, | Докле спремим госпоцке дарове ... | Младом брату златне бошчалуке, | Милој сестри три *канчела* *злата* (НП Шаул. 3, 37);⁴²⁰
- *когрљак* 'гомилица, грудвица упредених, замршених конаца';

⁴¹⁷ Конструкција у + локатив јавља се код овог типа партикуларизатора као еквивалентна генитивној синтагми: уп. у *клунак скупљену косу* : *клунак скупљене косе*.

⁴¹⁸ Блиске семантике је и лексема *кнедла* у свом секундарном, обележеном значењу, у вези са лексемом *коса*: *кнедла* (2) 'оно што обликом личи на кнедлу'.

⁴¹⁹ Са истим објектом убличавања јавља се и деминутивна твореница: *гужвица* (1) 'дем. од гужва', пр. А онда се [кочић] добро учврсти *гужвицама* *канафа* или ликом (НПр, БВ 1891, 203).

⁴²⁰ У истом се значењу користи и варијанта *канчило* 'в. канчело', пр. Бојарица узима за 20 *канчила* *памука* обично 1 динар, тражећи сав материјал за бојење од онога коме боји (Јуришић Ј., ГлЕМ 1929, 35). Чекрком с витла, на којему је *канчило* [сучу се] *памучне* или *вунене* *пређе* (Јуркић 1, 250).

- *кудеља (2a)* 'количина влакана, предива што се причврсти за преслицу, повесмо', пр. Узела сам три кудеље вуне на зајам (КМ, Ел. Г. 3). Дошла [је лисица] с куђељом вуне у зубима (Дуч. С. 1, 335);⁴²¹
- *кукла (2)* (покр.) 'замотуљак, свежањ вуне, памука или сл., повесмо';
- *намотак (2)* 'неколико намотаја (конца, жице и сл.), смотак, клупко, клупченце';
- *намотуљак (a)* 'оно што је намотано, смотано, замотуљак, смотуљак', пр. Поклопци гротла били су постављени и закрчени намотуљцима конопаца (Недић М. 2, 121);
- *паљутак* (песн.) 'гужвица, смотуљак сламе који служи за потпалу', пр. За три стопе | Црне земље како да ме лиши | Божанствене ове дјевојчице, | За коју бих све његово благо, | Све на св'јету земље прегорио | Као ситни сламице паљутак? (Бан 3, 158);
- *патка (3в)* 'мањи завежљај, замотуљак, свежањ памука, кудеље и сл.';
- *пахал (1a)* (покр.) 'свежањ вуне, повесмо; уп. пашкуљ (2)', пр. Пахал ... вуне је мала руковет вуне (Зоре 3, 229). Пахал вуне је оно што жене фино изчешљају, па учине као сису, за предиво (Далм. и Херц., Никол. Ђ.);
- *пашкуљ (2)* (покр.) 'прамен, гужвица нерашчешљане вуне; уп. пахал (1)', пр. Пашкуљ [је] ... гужвица вуне (ситна, да се може међу прстима ваљати) која се јавља при предењу вуне, ткању или чишћењу ћилима (Живк. Н. 1);
- *пластић (2)* (покр.) 'смотуљак вуне из кога се испреда вунена нит; уп. пласка (2), пласта (2) и пластица (2)' — Пластић је смотак вуне из којег се испреда нит за „повијање“ губер (Шуци, Качер, Петр. Д. 1);
- *повесмо (1)* 'завежљај, свежањ, сноп вуне, кудеље, лана и сл. што се веже за преслицу; количина влакана вуне, кудеље, лана и сл. што се причврсти за преслицу', пр. Па му онда [девојка] пружи повесмо лана говорећи: „Узми то, и од тога имаш учинити гумину и једра сва што је од потребе за један брод ...“ (НПр Вук, 133);⁴²²
- *свртак (1)* 'оно што се сврти, што се начини врћењем, мотањем, увијањем, смотуљак: ~ лана';
- *смотак (1)* 'конац, пређа и сл. намотани на нешто, клупко';⁴²³
- *штрингла* (нем. варв.) 'в. повесмо', пр. На отвореној пијаци излажу своју робу ... нануле, ужад, велике штрингле сирове вуне и друге домаће производе (НИН 1973, РМС).

Наведене лексеме се, са семантичког аспекта, деле у две уже групе. Једна је она са хиперонимском лексемом *повесмо* (нпр. *канчило памука*, *кудеља вуне*, *повесмо лана*, *штрингла вуне*), док се друга описује лексемама општије семантике, попут *крупко*, *гужва* и *смот(у)љак* (типа *гужва конца*, *гваљица косе*, *мотуљак вате*, *паљутак сламице*). Прва је група дистрибуционо ограниченија од друге – она се јавља првенствено у вези са лексемама којим се означавају влакнасте нити које се користе у изради текстилних производа (пре свега, са именицом *вуна*). Другонаведене лексеме користе се за уобличавање различитих ентитета, уз ограничење које се тиче њиховог облика – и у овом случају на месту допуне наћи ће се именице које означавају ентитете влакнастог или сличног облика.

Лексема *повесмо*, како смо раније поменули, развија и метафоричко значење:

⁴²¹ Партикуларизаторску функцију, у споју са прототипичним објектима уобличавања реализују и деминутиви од именице *кудеља*: в. *кудељка (1a)* 'в. кудељица (1)', пр. Бели му се [попу] она брада као кудељка беле вуне (Глиш. 7, 416); *кудељица (1a)* 'кудеља (2a), повесмо (ређе у дем. значењу, мање повесмо)', пр. Баш бијаше допрела кудељица вуне, па стала да мисли (Словин. 1881, 227). Тако зазреш с оне висине [у цркви Аја-Софији у Цариграду] попа на олтару као кудељицу вуне (Љуб. 3, 98); *кудељчица (1)* (покр.) 'дем. и хип. од кудеља (2a) и кудељка (1a)', пр. Треба ми само за једну кудељчицу (кудељчицу) вуне (Крагујевац, Радој. Вл.). Кудељчица вуне са вретеном (СН 1876, 102).

⁴²² Исто значење бележи се код варијанте *повесма* (покр.) 'в. повесмо (2б, 3)', пр. Држи јаче, браво, – говораше отац трпајући у детиње руке дугачке читаве повесме браде (Живот 1906, 45).

⁴²³ Лексема *смотак* доводи се, путем дефиниције, у синонимни однос са једном покрајинском лексемом: *мочић* 'свитак са одређеном количином пређе, смотак; уп. штрингла'.

- *повесмо* (3) 'оно што је слично, што обликом подсећа на повесмо (1)',⁴²⁴ пр. Нигде живе душе, ни једнога повесма дима да се с баце уздигне (Весел. 6, 335); Она два шумарка што су га толико подсећала на Предају Бреде сад беше заклонило циновско повесмо водене паре (Чолан. В. 1, 81).⁴²⁵

Објекат уобличавања у овом је значењу углавном гасовита материја, за разлику од примарног, партикуларизаторског значења ове лексеме, у којој је партикуларизатор *повесмо* служи првенствено уобличавању чврсте материје, и то оне у виду влакнастих, кончастих нити. Ова се лексема наведеним значењем приближава партикуларизаторима-уобличивачима типа *мехур*, о којима је претходно било речи.

Ваља још једном напоменути да се границе међу издвојеним подтипovima партикуларизатора-уобличивача са семом *лоптаст*, *округласт* не могу успоставити стриктно и у свим случајевима. Понеке се лексеме у појединим случајевима могу приликом дефинисања довести у вези са лексемама које би припадале различитим типовима партикуларизатора (уп. *когрљак* 'гомилица, грудвица упредених, замршених конаца'; *гвала* 'грудва, грумен, лоптица, крупко; гомилица; син. гваља'). Првонаведена лексема, иако би се према архисеми *грудвица* могла сврстати у први подтип партикуларизатора-уобличивача (типа *грудва*), нашла је своје место у представљеном низу због објекта уобличавања (*когрљак конаца*). Исти случај је и са примером којим се потврђује именица *завежањ* (уп. *завежањ конаца*). Овај се пример семантички разликује од осталих примера под истом одредницом, те се не уклапа у семантички опис лексеме *завежљај*, на коју се поменута именица упућује. Поред њих, деминутивна именица *гваљица*, чија је мотивна именица варијанта поменуте именице *гвала* 'грудва, грумен, лоптица, крупко; гомилица; син. гваља',⁴²⁶ на основу речничке потврде (уп. *гваљица косе*), такође, ступа у блиски семантички однос са хиперонимском лексемом *крупко*.

3.2.1.1.7. Партикуларизатори-уобличивачи *лопта* и *кугла*. Лексеме *лопта* и *кугла* у својим примарним значењима, иначе синонимним, означавају одређено геометријско тело,⁴²⁷ док у секундарним реализацијама остварују партикуларизаторску функцију. Дакле, реч је о секундарним партикуларизаторима уобличивачког типа, те уједно и о мање типичним представницима ове лексичко-семантичке групе лексема. Издвајање у посебну лексичко-семантичку (под)групу условљено је управо том њиховом специфичном семантиком.

Наведене лексеме, те и све оне њима сродне, на први поглед могу уобличавати различите ентитете – како материју, тако и предмете. Речничке и корпусне потврде лепо илуструју ову разноликост:

- *лопта* (2) 'оно што је обло, округло као лопта (1), оно што има облик сличан лопти, кугли', пр. Уврх вретена ... се међу уготовљене лопте блата, од којих се окретањем точка и помоћу руку праве судови (Миј. С. 7, 61). Амови на раменима били су покривени лоптама пене (Моск. 1, 118);

⁴²⁴ У истом се значењу забележене су и маркиране варијанте *повеса* (неуб.) 'в. повесмо (3)', пр. Само све већа бледоћа у повесима светлости на које наилажаше од времена на време, подсећаше га да се сунце повлачи с калдрме (Рак. Мита 23, 35); *повесма* (покр.) 'в. повесмо (26, 3)', пр. Провлачи се кроз густо буково лишће огромна повесма сивих облака (Ранк. С., БК 1898, 1347).

⁴²⁵ Синонимно значење – након примарног, у којем је синонимна са лексемом *повесмо* – остварује и поменута покрајинска лексема *пахалъ* (1б) 'оно што личи на повесмо'.

⁴²⁶ Лексеме *гвала* и *гваља* наведене су под партикуларизаторима-уобличивачима типа *грудва*, у складу са потврдама.

⁴²⁷ Примарна значења ових лексема РСАНУ описује на следећи начин: *кугла* (1) (мат.) 'геометријско тело којему су све тачке на површини подједнако удаљене од средишта, лопта'; и *лопта* (1) (мат.) 'геометријско тело, ограничено сферном површином, чије су све тачке подједнако удаљене од једне средишне тачке или средишта, центра, кугла'.

- лоптица* (1) 'дем. и хип. од лопта', пр. Потребно је: килограм ољуштених и на једнаке коцке или лоптице исечених дуња (ЕК), Ваздухом су летеле мокре лоптице хартије (Б. Ћосић, ЕК);
- *кугла* (3) 'оно што својим обликом, контурама, изгледом уопште подсећа на куглу (1)', пр. Пре јутарњег купања у Карипском мору, на тераси хотела се посрче дупла лимунада са куглом сладоледа од чоколаде (Политика, 6. 3. 2007, ЕК);⁴²⁸
 - *куглица* (1) 'дем. од кугла', пр. Придржала је кесу како је пламен, којим је куглица вате била захваћена, не би истопио (В. Арсенијевић, ЕК); Његов друг, кога упорно ометају лабудови, праћком избацује куглице хране на средину језера (Политика, 14. 8. 2008, ЕК);
 - *кругљица* 'в. куглица', пр. На муљавој води скакутале кишне капље попут кругљица живог сребра (Војн. И. 1, 103). Пливају ситне кругљице угљика, које такођер са кисиком изгарају и јасно свиетле (Виенац 1875, 20/321). Враг си га знао ... промрмља ... и загледа се у кругљицу хљеба, што ју је ваљао мед прстима (Драж. 2, 356).

Блиско значење реализује и лексема *ваљак*, која такође примарно означава геометријско тело. У секундарном се значењу и ова лексема почиње употребљавати као партикуларизатор-убличивач, и то синонимно са лексемама *лопта* и *грудва*; в. пр.:

- *ваљак* (3) 'назив за разне предмете који имају облик грудве, лопте или ваљка', пр. Лончарски ученици (шегрти) узимају то [замешено] блато у ваљцима или лоптама, колико човечија глава, па га носе на мало гумно и ту сваки ваљак исеку (Миј. С. 7, 62). Ваљак значи бубљу од блата за испуњавање пукотина у зиду (Бачка, Радон. Н.).

Као типичан објекат уобличавања ипак се може издвојити чврста материја (уп. *лопте блата*, *ваљак блата*, *лоптице (исечених) дуња*, *куглом сладоледа*, *куглице вате*, *кругљица (живог) сребра*, *кругљица хлеба*). Међутим, лексеме којима се примарно, према Речнику САНУ, означава неко геометријско тело ипак се неће често наћи у улози уобличивача. Како запажа Р. Драгићевић (2003: 143), иако ћемо у свакодневной употреби говорити о *коцки шећера*, мало је вероватно да ћемо чути спојеве типа **купа сена*, **пирамида ђубрета* и **квадар пресоване сламе*. Разлог за то, како наводи ауторка, лежи у чињеници што се код већине партикуларизатора-убличивача подразумева материја коју обликује или природа или човек својим рукама, те стога она готово никад није (сасвим) правилно уобличена, што би се имплицирало употребом именицама из домена геометријских тела. У том смислу, ни наведени примери партикуларизаторске употребе датих лексема не подразумевају нужно да је реч о правилној и прецизној форми одређеног геометријског облика. У примерима типа – Уврх вретена ... се међу уготовљене лопте блата, од којих се окретањем точка и помоћу руку праве судови (Миј. С. 7, 61). Ваздухом су летеле мокре лоптице хартије (Б. Ћосић, ЕК) – могле су се наћи и синтагме *грудве блата*, односно *грудвице хартије*, без икакве семантичке разлике. Стога, ови уобличивачи семантички су блиски првонаведенима, те се могу посматрати и као њихова подврста, тим пре што је и објекат уобличавања истог типа.

⁴²⁸ У грађи се јавља и покрајинска варијанта *кугља*, као и њен деминутив *куглица*, али без потврда за партикуларизаторску функцију.

3.2.1.1.2. Партикуларизатори-уобличивачи са семом кружног, прстенастог облика.

Међу партикуларизаторима-уобличивачима издваја се група оних чија се сема облика односи на кружни облик, најчешће са својеврсном шупљином (попут облика прстена). Као прототипични чланови такве лексичко-семантичке подгрупе издвајају се *венац*, *колут*, *котур* и *прстен*. Оно што је карактеристично како за типичне тако и за остале представнике ове лексичке групе јесте да своју партикуларизаторску функцију обављају у секундарним реализацијама, метафорички индикованим на основу семе облика.

3.2.1.1.2.1. Лексема *венац* функцију партикуларизатора-уобличивача реализује у другом значењу, које је описано као: 'у круг уплетени или нанизани разни плодови и др., сплет, ниска, низа', те потврђено примерима: Под стрејом виси неколико венаца црвене паприке (Јакш. Ђ. 7, 231); После [је] ... плот, и по њему венци сушених крушака и јабука (Поп. Ђ. 2, 40).⁴²⁹ У овом се значењу именица *венац* користи за уобличење већег броја (јестивих) плодова поврћа или воћа. Они се пре разумевају као предмети него као материја јер је реч о појединачним, оделитим ентитетима који се нижу у некакав облик, а не о маси из које се појединачни ентитет издваја и опредмеђује (уп. пр. *венац паприка* : *зрно грашка*). ЕК, такође, потврђује употребу именице *венац* у овом значењу:

- – А сада, господару – рекао је Новак – заштита! – и извадио испод кабанице нешто што у првом тренутку нисам разабрао шта је. Али сам намирисао. Био је то венац белог лука (ЕК); Сликајући ове зделе, кашике, бритве и ножеве [...] храстову храну и венац белог лука, Србиновић није имао у виду само њихове колористичке вредности (Политикин културни додатак, ЕК);
- Ујак је у великој корпи, прекривеној шареним убрусом, понео теглу киселог купуса, шерпу сира, две–три леђне пршуте, неколико венаца љутих папричица (ЕК); Алуминијумско посуђе, шпорет на угаљ са лименим чунком, сандук за огрев [...] венац сасушених паприка (ЕК); Над читавом кухињом виси разапет венац црвених паприка (ЕК);
- Брада, која му је као венац ивањског цвећа окруживала цело лице, била је како треба поткресана (М. Ускоковић, ЕК); Група омладинки ухватила се у коло. То је у почетку малени живи круг што личи на венац шареног цвећа (ЕК); У стврдом бетону под плочом остао је плави отисак девојачке шаке, а поред њега јуче је положен венац жутих ружа у облику срца (Политика, 15. 2. 2008, ЕК).

Типични спојеви су, дакле, они са именицама *паприка* и *(бели) лук*. Таква језичка ситуација условљена је праксом да се у народу ово поврће најчешће ниже у дати облик, прво ради сушења, а друго ради (о)чувања плодова, али и због народних (магијских) веровања. Занимљиво у вези са низањем поменутог поврћа јесте и то што оно не мора нужно задобијати кружни облик већ се *венцем* означава и дугуљаста ниска, која није спајањем крајева добила облик круга, колута.

Синонимна значења бележе се код неколико лексема, уп.:

- *вреста* (покр.) 'венац, низ', пр. О гредама висе вресте лука (Цвиј. 9, 57);
- *гривна* (4) 'ниска, венац (ораха, лешника, лука, смокава и сл.)', пр. Ја бих волиј сад гривну орахах | да је једном по нашки избројим, | но стотину тијех бројаницах (Њег. 7, 199). Над ватром испод крова ... висе ... неколике гривне црног лука (Нев. 2, 211). О вратима дућана висиле су гривне ораха, гривне сувих риба и гривне сувих смокава (Дуч. Ј. 5, 119);
- *гротуља* 'венац, низ, ниска (ораха, лешника, сувог воћа)', пр. Ондје свјетлуцају огледалца ... гротуље ораха и лешника (Божић 3, 224);

⁴²⁹ Код деминутивне лексеми *венчић* не наводе се примери њене партикуларизаторске службе у именичкој синтагми.

- *низ (1в)* 'у круг сплетени плодови, семенке и сл. неких биљака (нпр. лука, смокава), венац; уопште оно што је нанизано, поређано (на конач, жицу и сл.) да стоји једно уз друго (нпр. дуванско лишће)', пр. У свима је [кућама] ... био најпростији намештај сеоских кућа: ... ковчег за брашно, вреће с пасуљем и сочивом, низови лука црног и белог, пет шест тронких ниских столица (Нов. 23, 86);
- *осуч (покр.) (1а)* 'ниска, венац, гривна (ораха, лешника, лука, смокава и др.)'; *осучај (1б)* 'ниска, венац', пр. На руци јој осучај колача (И., 178);
- *плетеница (1в)* 'венац сплетен од класова, клипова кукуруза', пр. Она је угледала ... златне плетенице класова кукуруза остављених да висе за сјеме (Ств. 1948, 3/120);
- *сплет (1в)* 'в. венац', пр. Спаде на мене ловора сплет (Змај 1, РМС).

Поменуто се значење лексеме *венац* развија метафорички, на основу семе облика примарног значења, као и значење За: 'низ лица, предмета или појава, распоређених обично кружно', у којем се номинација преноси са чврсте материје на предмете и особе. Речник САНУ наведено значење илуструје следећим низом примера:

- Поче [се] диван венац момака и девојака таласати око свирца (Павловић Д., Низ прип., 42); Уставих се у просушеној шумској долини окруженој вијенцем поноситих стабала (Ћип. 4, 81); Пространа угнута котлина ... је ... била окићена истрганим вијенцем колиба (Ћоп. 12, 30); Жене и деца ... слушају нож [на тоцилу] и гледају венац варница (Ђос. Д. 2, 101).

Значење семантички блиско наведеном налазимо код лексеме *обруч (4а)* 'група, већи број или мноштво људи или животиња поређаних, окупљених у круг око некога или нечега', што се потврђује примерима употребе: Њу [Малу] је обруч гледалаца ... нехотице гурнуо пред младожењу и невесту (Матк. 1, 96).⁴³⁰

Значењем *венац (3б)* 'скуп, низ, збир (одабраних лица, предмета, догађаја)' ова се лексема приближава количинским партикуларизаторима. У овој семантичкој реализацији *венац* се разумева као скуп ентитета који су на неки начин вредни, којима се придаје естетска и сл. вредност. Таква семантичка компонента потиче из основног значења 'у украсни предмет кружног или овалног облика, исплетен од цвећа, лишћа и сл. (или сличан предмет од метала, камена и др.) као награда победнику, знак почести, радосног расположења, жалости и др.', према којем је *венац* својеврсно обележје почести, славе, угледа или каквог другог признања.⁴³¹ У наведеној дефиницији *венац (3б)* такво се семантичко обележје назначава у загради (придевом *одабран*), док се у примерима могу запазити различите квалификације:

- Ту [на седељци] био [је] најлепши венац сеоских девојака (Јакш. Ђ. 3, 10); Његов тип ... красно зачиња венац јавних радника који су народном животу ... правац давали (Нов. 12, 17); Пожаревац ... је ... заузео лепо место у венцу наших вароши (Јед. 1873, 96); Да у вијенац најлепших народних приповиједака буде уплетена по која из сваког краја наше земље, макар по књижевној вриједности мало и заостајала (Разв. 1938, 27); Најпослије подизање крста [Крстовдан] ... завршиће ти онај вијенац вијсокијех празника (Дан. Ђ. 5, 318); Године 1844 и 45 изиђе и К. Поповић у Новом Саду са својим венцем представа (Позор. 1872, 19).

⁴³⁰ Лексема *обруч* реализује још два, мање потврђена, партикуларизаторска значења, која се дефинишу путем хиперонимских, централних партикуларизатора: уп. *обруч (2а)* 'кружна површина, круг, прстен, колут, котур', пр. фиг. На испраћају, већ смирен и поверљив, показује ми плави обруч небеса (Илић К., Раск. 25, 93); *обруч (2б)* 'фиг. тамни круг око ока, колут', пр. Био је [Милан] још блед, али јагодице му се руменеле, очи му се светле, а око њих се обвио обруч тамнила (Петр. В. 12, 203).

⁴³¹ Сродна овој лексеми, именица *круна (1а)* примарно означава 'симбол владарског достојанства и власти који монарх носи на глави, обично у облику златне, драгим камењем украшене капе или венца'. Међу потврдама налази се и она, означена као фигуративна, у којој је лексема у улози уобличивача: Очима је пратио ... круну свијетлих облака, који су се овили око крајева (Ћип. 2, 134);

3.2.1.1.2.2. Партикуларизатор *колут* користи се примарно за уобличавање неке материје, пре свега гасовите, што илуструје прототипичан спој *колут дима*.⁴³² Ова лексема реализује три партикуларизаторска значења која се заснивају на семи облика. Погледаћемо таква значења ове лексеме, као и њених деминутива:

- *колут (1б)* 'кретање извесних материја (нпр. дима, магле или пламена) кроз ваздух у облику кругова, кола',⁴³³ пр. Стаде зурити кроз колутове дима (Крешић С. 3, 135). [Гледао је] како се из мрких шума мјестимично подижу колуту магле (Горан 1, 136); *колут (4б)* 'нешто што је савијено, намотано у круг, точак, кружни намотаји нечега', пр. Није код мене купио ... ни колут жице (Горан 1, 56); *колут (4г)* 'уопште оно што је таквог облика, односно што је уобличено или савијено у котур', пр. Имао сам ... два колута ементалског сира (Јонке 3, 95). Суреп се маши паса и иза силаја извуче велики колут воштанице (Весел. 6, 400). Миле извади печену јагњећу плећку, кајмака, два три колута пите и погачу (Кал. 1, 11);⁴³⁴
- *колутак (1)* 'дем. и хип. од колут', пр. Ено се бледи са врх бедема, | Као колутак танке светлости | Што је пред поноћ стере даница (Јакш. Ђ. 10, 146); *колутих (1)* 'дем. од колут', пр. И право имају, ти добри људи, примјети Живан ... од дима колутихе градећ (Јурк. Ј. 3, 88); *колучић (необ.)* 'дем. од колут', пр. Далеко од себе отпунне колучић плавог дима (Ђал. 17, 70).

Осим примарног партикуларизаторског значења, у којем се уобличава гасовита материја, лексема *колут (4б)* се може користити и за уобличавање предмета. Кружни облик предмета (уп. *колут жице*) подразумева човекову активност приликом његовог формирања. Такође, на месту објекта уобличавања може се наћи прерађени (машински или човечјом активношћу) производ (најчешће прехрамбени) који се јавља у кружном (и обично пљоснатом) (уп. *колут (4г)*: *колут ементалског сира*, *колут воштанице*). ЕК бележи још неке потврде овог значења, али и њему блиског значења, које речници не бележе; нпр.:

- Тамо је, уз колут сира, било неколико дугачких кобасица (ЕК); Сећам се једног свог пријатеља који је у Ливерпулу купио два колута сира (ЕК); У Венецији се продају далматински сиреви и колутуви сира из Кандије на Криту;
- Као приручно средство добро ће вам доћи и колут лимуна (Политика, 22. 12. 2008, ЕК); Пуните паприке и затворите их колутовима парадајза (Политика, 31. 7. 2008, ЕК); Чистом крпом осушити колутове тиквица, посолити и побиберити (ЕК); Колутуви краставца освежиће осетљиво подручје око очију (РТС, 16. 7. 2010, ЕК).

Лексема *колут* у овом значењу јавља се у прототипичном споју *колут сира*. У том случају, овај партикуларизатор означава материју уобличену у кружни облик. Међутим, ова се лексема често јавља у конструкцијама са именицама које означавају поврће или воће. Тада овај партикуларизатор означава пљоснат комад, кришку неког поврћа или воћа које има кружни

⁴³² Међу примерима који се јављају у ЕК као потврда за партикуларизаторско значење лексеме *колут*, које се реализује у генитивној синтагми, готово се сви односе на спој *колут дима*: уп. Георг вешто испусти колут дима (ЕК); Ту Билбо седе на праг, прекрсти ноге и испусти прекрасан сиви колут дима (ЕК); Пушио је пажљиво посматрајући како се диже навише сиви колут дима (ЕК); Одиста има много тога у чему је он био вешт, поред испуштања колута дима (ЕК); итд.

⁴³³ За уобличавање гасовите материје користе и следећи обележени партикуларизатори: *сврдлај* 'колут, завојница, спирала'; *сврдљај* 'в. сврдлај'; *халка (1в)* 'в. колут (1а)', пр. Обрен пушта халке дима магленог (Ств. 1948, РМС). Синонимне лексеме *алка* и *беочуг* могу се сматрати потенцијалним уобличивачким партикуларизаторима.

⁴³⁴ Са истим се објектом уобличавања јавља и регионално обележени партикуларизатор-уобличивач *фрк* 'оно што је савијено, свитак; уп. зафркнути', пр. Он је ископио још двије чаше, појео је два фрка пите, па ... изађе из собе (Ћор. С., РМС).

попречни пресек (уп. *колут краставца* или *колут лимуна*). Дакле, партикуларизатор *колут* у наведеним спојевима има различиту функцију. У првом случају, када партикуларизује чврсту материју, указује на извесну њену количину уобличену у округласту, кружну форму. У другом случају, уз именице са значењем воћа и поврћа, лексема *колут* се понаша као деони партикуларизатор уобличивачког типа – именује издвојени комад датог ентитета који је притом кружног облика (уп. *колут парадајза* : *кришка парадајза*).

Лексеме *круг* и *колач*, те њихови деминутиви, реализују значење блиско првонаведеном, уобличивачком значењу лексеме *колут* (као у *колут сира*); уп.:

- *круг (7б)* 'печиво, прехранбени производ или комад какве материје припремљен, изливен или пресован у облику кружне плоче', пр. До подне би се тако испред њега начинила ... права брда од кругова пита и пшеничних колача (Бож. Г. 7, 135). Приварен восак изнесе се на арију ... покрије се робон ... када се учини круг воска (Пољица, Иван. Ф., ЗНЖ 9, 107). Круг сира (Миљ. 3, 291);
- *кружац¹* 'дем. од круг; уп. круг (7б)', пр. Кад је година добра, тада станар даде власницима на свако музено грло по један мали ... кружац сира (Влај., ПЛ 1938, 100).
- *колач (2в)* 'оно што има такав (колутаст, прстенаст) облик; колут, котур (нечега)', пр. Неко носи вједро уља, неко колач воска (Љуб. 3, 119);⁴³⁵
- *колачић (1)* 'дем. од колач¹', пр. Из пепела извади колачић проје обложен ораховим лишћем (Весел. 10, 56). [Доктор] ... извадио је из цепа замотуљак са колачићима аспирина (Радић Д. 3, 111).

У наведеним примерима одредничке лексеме се користе за номинацију одређених прехранбених производа или комада некакве материје којима је (углавном индустријски) дат кружни и плоснат облик. Таквог облика је и оно што се именује лексемом *сомун (б)*, која у свом партикуларизаторском значењу именује 'колут (хлеба, круха)', пр. Са сомуном овсенице и главицом лука у пртеној торбици спустио [се] низ брегове (Маш. 3, РМС).

Најзад, поменућемо још једно значење лексеме *колут*, у којем се ова лексема може посматрати као уобличивач. Слично значење забележено је и код лексеме *печат*, с тим што се разлика састоји у одређењу локализатора. Код лексеме *колут* локализатор је кожа,⁴³⁶ док код лексеме *печат* такво одређење не постоји; уп. следећа значења:

- *колут (3б)* 'јасно ограничен део коже кружног облика, руменији или тамнији од околине', пр. Младићи су играли забачене главе ... а девојке са руменим колутовима крви на лицу (Андрић 7, 313). Завија нажуљени мрки колут гдје се огуљена кожа наборала (Лал. 4, 11). Сутрадан показа се око ране модар колут (Чол. 1, 198);
- *печат (4б)* 'отисак, траг, мрља која подсећа на печат (1б)', пр. Око њега је мировала соба ... с каучем у углу, на коме је, распремљеном, јорган био горњим углом пресавијен, тако да су испод њега блештали бели јастук и бели чаршав ... поред кауча радио са округлим печатом тамнила на тканини гласноговорника који је нацртало многогодишње струјање звука (А. Тишма, ЕК).

⁴³⁵ Деминутив лексеме *венац* – лексема *венчић* под бројем 2 реализује значење: 'колачић у облику венца, прстена'.

⁴³⁶ Фреквентна је употребе лексеме *колут* у значењу у коме су локализатор очи. У истом се значењу користе још неке лексеме: уп. *колут (3а)* '(обично у мн.) таман круг испод или око очију (у болести, при преморености и сл.)', пр. Сва у црнини, убледела лица и тамних колутова испод очију, као сенка, појави се сестра изгнулих Петковића (Јак. С. 2, 19); *обруч (2ћ)* (фиг.) 'тамни круг око ока, колут', пр. Био је [Милан] још блед, али јагодице му се руменеле, очи му се светле, а око њих се обвио обруч тамнила (Петр. В. 12, 203); *круг (2б)* 'појава (физичка, биолошка и сл.) која се испољава, остварује, долази до изражаја у облику круга (1)', пр. Око очију су му били урезани тамни кругови (Лал. 4, 20); *печат (4а)* '(обично у мн.) мрља на кожи, длаци у облику печата (1б); масница', пр. Сада ми се његово лице учинило бледо ... а тамни печати око очију одражаваху премор (Ковач М. 3, 27).

3.2.1.1.2.3. Паралелна структура са лексемом *колут* запажа се код лексеме *котур*,⁴³⁷ која се јавља у служби партикуларизатора-уобличивача у своје четири семантичке реализације:

- *котур (1б)* 'круг, колут који стварају при кретању честице неке материје (нпр. паре, дима)', пр. Из њихових широких ноздрва, као из каквих сулундара, избише густе котурови паре (Ком. 7, 13) – уп. *колут (1б)*;
- *котур (1в)* 'спирални свитак танке воштане свеће', пр. Људи и жене држе запаљене котурове [свећа], чији бледи пламенчићи осветљавају ... коштуњаве руке (Сек. 2, 53). Извади из јелека котур жуте воштанице, кресну палидрвце и упали свећу (Ранк. С. 1, 248) – уп. *колут (4з)*;
- *котур (б)* 'оно што је намотано у круг, колут, кружни намотак нечег', пр. Један протурио руке кроз дебео котур телефонске жице (Јањуш. 1, 49). Гледа у котур њене косе испод везоглавке (Ћос. Д. 2, 192) – уп. *колут (4б)*;⁴³⁸
- *котур (10)* 'предмет пљоснатог, округлог облика', пр. Човек живи данас у ... једном огромном, затвореном, оклопљеном котуру сира (Давичо 3, 574)⁴³⁹ – уп. *колут (4з)*.

Поред изворног партикуларизаторског значења којим се уобличава гасовита материја, наведене синонимне лексеме *колут* и *котур* реализују партикуларизаторско значење које се односи на намотавање, обмотавање некаквог (обично танког, савитљивог) материјала: уп. *колут (4б)* 'нешто што је савијено, намотано у круг, точак, кружни намотаји нечега' и *котур (б)* 'оно што је намотано у круг, колут, кружни намотак нечег'.⁴⁴⁰ Такво значење реализује још неколико лексема из грађе, уобичајено девербатива, уп.:

- *намот (1)* (нераспр.) 'намотавање; намотај';
- *намотај* 'један круг намотаног материјала, обмотај', пр. Дохвати капут, подметну врат под меке намотаје топлог шала (Комар. 1, 352). Узмемо обло парче дрвета одговарајућег пречника, омотамо га канапом тако да намотаји канапа буду један до другог (НМ 1949, 1–2/146);
- *намотак (1)* 'в. намотај';
- *намотуљак (б)* 'в. намотај', пр. Конструисао је ... машину, код које се обртањем магнета, у намотуљцима жица јавља индукована струја (Дук. М. 1, 386);
- *обмотак (1)* 'један круг намотаног материјала (жице, предива и др.), намотај';
- *омотај* 'један круг онога што је намотано, намотај'.

Различита концептуализација условљена је тиме да ли је реч о меком или тврдом предмету који се датим партикуларизатором уобличава (уп. *намотај шала* : *намотуљак жице*).

Још једна лексема богатије семантичке структуре у секундарним семантичким реализацијама функционише као партикуларизатор уобличивачког типа. Реч је о лексеми *ореол*, која се користи у два таква значења:⁴⁴¹

⁴³⁷ Семантички је блиско и застарело значење лексеме *гужва (7)* 'колут, котур (смоле)', пр. Путем јавне лицитације продаваће се и ... 10 ком. гужве смоле (СН 1903, 438).

⁴³⁸ Сродан је и пример наведен као потврда за значење *завезак (3б)* 'веза предива, повесмо; гужва, смотак', пр. Меша ... исте вечери намаче очев завезак конопца на раме и, са осталим сплаварима, повуче дереглију уз Дрину (Марк. М. 1, 27). Чини се да ова реченична потврда боље одсликава значење синонимно са наведеним значењем лексеме *котур* него дато значење описано у дефиницији.

⁴³⁹ Деминутивна именица *котурић* јавља се у истој функцији: уп. пр. Додај обарених, на котуриће исечених месних кобасица (Поп. К. 1, 105); Извади ... иконицу и котурић свеће (Васић Б., СН 1917, 2); Падоше ... по поду плави, жути и других боја котурићи светлости (Глиш. 5, 60).

⁴⁴⁰ Слично се значење запажа и код покрајинске лексеме *колутар (1)* 'круг, колут; предмет кружног облика, котур'. Може се претпоставити, на основу значења, да би се слични примери могли наћи и у оквиру одредница *зврк (3а)* 'оно што је савијено у круг, колут' и *коло (3а)* 'кружна линија, венац или површина, плоча; круг, колут'.

⁴⁴¹ Као варијанта јавља се и лексема *ореола* 'в. ореол', пр. У један мах [ће] 50 тона воде у ореоли облака упаљеног гаса лебдети у ваздуху (Буторац М., XX век 1939, 454).

- *ореол (1в)* 'оно што се ваздушасто, као испарење, флуид шири око некога, нечега', пр. Девојко, опет се твоје груди нишу, | Трепери око њих ореол сласти (Макс. Д. 1, 38). Било је нечег тако беспоговорног у ореолу миришљавог сапуна који је окружавао његову личност (Симић Ж. 1, 232);
- *ореол (1г)* 'уопште оно што се у виду круга савија, креће или простире око нечега', пр. Издајала се [Цвета] друкчија и неизмерно лепа са ореолом смеђе косе (Рист. Мил. 1, 137). Берта их је већ дочекала ... зајапурена у ореолу раздрешених плетеница (Петр. В. 11, 185). Око главе му се савио густ рој мушица, свака је прожета сунцем и поиграва, па све заједно сачињавају ореол титрава и танка свијетла (Андрић 10, 78).

Ова лексема квантификује и уобличава како конкретне тако и апстрактне појмове, чији је кружни облик базиран на семи облика, уједно и архисеми примарног значења лексеме: 'светао круг, обично златне или било какве друге јарке боје око главе свеца (на сликама, иконама и сл.), ауреол, нимб; уп. нимбус (1)'.

3.2.1.1.2.4. Најзад, партикуларизаторско значење лексеме *прстен* дефинише се у односу на примарно значење 'предмет (најчешће од драгоценог метала) који има облик малог котура, колута, обруча који се носи на прсту као украс или као симбол брака'. Реч је, такође, о метафоричком значењу, базираном на семи облика самог предмета који је именован лексемом *прстен*; уп. следеће значење и примере:

- *прстен (3)* 'оно што је налик на такав предмет', пр. [Вјетар је] гонио силне прстенове пјене (Торб. Ј. 1, РМС); Варошица лежи у долини окружена непрекидним прстеном стеновитих брда (Пол. 1944, РМС).

Веома разнолики примери окупљени су у оквиру општијег значења, за разлику од поменутих семантички нијансираних значења (најпре према објекту уобличавања) код лексема *котур* или *колут*, те донекле и лексеме *венац*. ЕК бележи још занимљивих примера у споју са лексемом *прстен*, међу којима посебну пажњу привлаче они из спортског жаргона, у конструкцији са именицом *трибина* (којих је, према учесталости појављивања у корпусу, и највише), уп. пр.:

- У складу са начелима ондашње урбанистичке теорије, око града је замишљен непрекидан прстен зеленила, у виду паркова (Политика, 25. 10. 2009, ЕК);
- Покушавамо да лоцирамо првобитни прстен зидина око овог узвишења како би утврдили најстарији период (Политика, 8. 7. 2008, ЕК);
- Париз је стално окружен прстеном пијаца, то јест низом сајмова где се продаје месо (ЕК);
- Аутор ове хронике, још памти прозор њихове раскошно живописне лепоте, заштићен непроходним прстеном телохранитеља и полиције (ЕК);
- У продаји ће се наћи карте за последњи прстен трибина (ниво 400, цена 500 динара) (Политика, 3. 3. 2009, ЕК); Сазидана су четири улазна торња, нови прстен трибина, као и нови систем за одржавање терена (РТС, 18. 5. 2010, ЕК); Из Београдске арене, у којој су били две трећине попуњени пратер и крцате доње трибине, уз нешто празних столица на горњем прстену трибина, Рамацоти је испраћен громогласним аплаузима (РТС, 6. 11. 2009, ЕК).

Лексемом *прстен* се у наведеним примерима, како запажамо, назива кружни распоред некаквог мноштва, које може бити састављено од људи, али је чешће реч о неживим ентитетима (уп. *прстен телохранитеља и полиције* : *прстен зеленила/зидина/пијаца*). Када је реч о последњој наведеној групи примера из ЕК, будући да је реч о амфитеатрално, дакле степенасто – и то углавном кружно или елипасто, постављеним редовима седишта за гледаоце – синтаagma *прстен трибина* фино означава сваки степен засебно, који се у облику круга, одн. елипсе протеже дуж истог нивоа. Ово значење пак наши описни речници не бележе.

Међу партикуларизаторима-уобличивачима са семом кружног облика (често – са неким видом шупљине, у облику прстена) као прототипични се издвајају *венац*, *колут*, *котур* и *прстен*. Карактеристика ових уобличивача јесте да партикуларизаторску функцију реализују у секундарним значењима. Другим речима, о њима можемо говорити као о секундарним партикуларизаторима. Њима се уобличава најпре материја, затим и предмети, а у појединим случајевима – и мноштво састављено од људи.

Табела бр. 25. Типични објекти уобличавања партикуларизатора-уобличивача са семом кружног облика

| УОБЛИЧИВАЧ | ТИПИЧАН ОБЈЕКАТ УОБЛИЧАВАЊА | ТИПИЧНИ ПРИМЕРИ |
|------------|-----------------------------|--|
| ВЕНАЦ | чврста материја | <i>венац паприка</i> , <i>венац белог лука</i> |
| КОЛУТ | гасовита материја/предмет | <i>колут дима</i> , <i>колут парадајза</i> |
| КОТУР | гасовита материја | <i>котур паре</i> |

Како смо кроз анализу видели, те сумирали у табели, партикуларизатори-уобличивачи са семом кружног, прстенастог облика, донекле се разликују. Партикуларизатор *венац* користи се најпре за уобличавање већег броја плодова, који су, по својим карактеристикама, ближи домену предмета него материје. Синонимне лексеме *колут* и *котур* примарно партикуларизују гасовиту материју (в. *колут дима*), затим чврсту материју (*колут/котур сира*, *колут воска*) и предмете (*колут/котур жице*). У потоњој се функцији јавља и низ семантички блиских, девербативних именица (*намот*, *намотај*, *обмотак* итд.).

За лексему *колут* карактеристичне су и везе са именицама које означавају воће и поврће (*колут парадајза*, *колут краставца*, *колут лимуна*, *колут ананаса* итд.). Како је реч о прелазној категорији именица, која се по граматичким карактеристикама налази између градивних и заједничких именица, од конкретног случаја зависиће концептуализација појмова који се њима називају (в. поглавље о типовима именица у допуни, т. 2.1.1.3 (3)). У том смислу, танка је граница између појмова чврсте материје и предмета (уп. *колут сира* : *колут парадајза*). Разлика које се ипак запажа тиче се функције партикуларизатора у наведеним примерима. У синтагми *колут сира*, када је објекат уобличавања материја, партикуларизатором се указује на облик у који је уобличена та материја. С друге стране, у споју *колут парадајза* и сличним спојевима посредни је партикуларизовање са циљем издвајања дела кружног облика из неке целине. У том случају се воће и поврће, са чијим се називима комбинује овај партикуларизатор, концептуализују као предмет. Дакле, разлика на релацији *предмет – материја* условљава и двојаку функцију уобличивача.

За лексему *прстен* пак није најједноставније утврдити типичан објекат уобличавања (због чега се не наводи у табели бр. 25), будући да су потврде његовог партикуларизаторског значења веома разнородне, те уједначене по (ниској) фреквенцији.⁴⁴² Из тог разлога, тешко је разабрати прототипичну употребу ове лексеме у функцији уобличивача.

⁴⁴² У ЕК је најфреквентнија (али и даље са ниском фреквенцијом) синтаagma *прстен трибина*, која се везује за спортски жаргон.

3.2.1.1.3. Партикуларизатори-уобличивачи са семом заобљен, обоа. Група партикуларизатора-уобличивача у чијој је семантици заступљена сема заобљеног, облог облика специфична је по томе што углавном садржи и сему величине. Реч је, у највећем броју случајева, о нечему што је уобличено као велика, округласта, према врху заобљена гомила некакве материје (секундарно – и предмета). Прототипични представници ове групе партикуларизатора-уобличивача јесу синонимне лексеме *пласт* и *стог*. Око њих окупљају се мање фреквентне синонимне лексеме (обично регионално маркиране).

Партикуларизатори *пласт* и *стог*, као и њихови деминутиви, у својим основним реализацијама означавају одређени облик материје коју уобичајено именују *сено* и *слама*, уп.:

- *пласт (1a)* 'већа количина сена (ређе сламе) сложена, зденута у облику купе', пр. Ево ме на пласту сламе гдје се одмарам ниже колибе (Лоп. Н. 2, 413); *пластак (1)* 'дем. од пласт¹', пр. Јање побеже, застави се на средини поља и избалега се на пластак сена (Симић Ж. 2, 498); *пластић (1)* 'дем. и хип. од пласт¹ (1a)', пр. Свега хиљаду осам стотина сребрних динара за пластић буђавога сена (Јак. С. 2, 221);
- *стог (1)* 'садевен пласт, камара пожњевена жита, сламе, сена и сл.; велика, округла, према врху сужена гомила сена, сламе или житног снопља', пр. Стогови неовршене пшенице посивјеше на гумнима (Банов., РМС); *стожић* 'дем. од стог', пр. Симо разврши ... стожић брдског сијена и натовари га на кола (Ћоп., РМС).

Обе лексеме затим, на основу семе количине, почињу означавати и *гомилу нечега*, што се такође уздиже, па име облик сличан ономе што се примарно њима означава. На месту објекта уобличивача могу се налазити материја и предмети, али и друго. Овим се значењима наведене лексеме приближавају количинским, и то збирним партикуларизаторима:

- *пласт (1в)* 'оно што својим изгледом, обликом подсећа на пласт¹ (1a, б), гомила, хрпа (нечега)', пр. Овако дрвенасти и плононосан бршљан живи потом много година ... градећи на дрвету читаве навиљке и пластове зеленила (Ац., ГлМП 1930, 29/152). Имала је [принцепа] на глави читав пласт косе, који је био повезан белом траком (Црњ. 2, 107). Једном сам и ја олуја била, | носила у себи пластове облака (Макс. Д. 6, 27);
- *стог (2)* 'хрпа, гомила нечега',⁴⁴³ пр. Гледа стог расног грожђа око којег летијаху шарене лепирице (Ћип., РМС).

Обрнут распоред значења бележи се код лексеме *камара*, која примарно означава некакву гомилу, хрпу (в. *камара (1a)* 'гомила, хрпа; велики број, мноштво'), док секундарно развија значење које се синонимно дефинише путем лексема *стог* и *пласт*; уп.:

- *камара (1в)* 'стог, пласт', пр. Одатле почиње двориште с камарама сена, кукурузовине и шапурице (Петр. В. 7, 71). Спази га иза камаре сложених дрва (Борба 1950, 283/3);⁴⁴⁴
- *камарица (1)* 'дем. од камара', пр. Ту нађе камарицу сламе, Он се саже, начупа велико бреме (Дело 11, 356). На њивицама низ село шћућуриле се сиромашне камарице пшенице (Борба 1951, 88/2).

⁴⁴³ Исто, количинско значење развијају и друге лексеме из грађе: *купа (3в)* 'гомила, гомилица'; *пирамида (3в)* 'хрпа, гомила', пр. Једну калајлију у врх, а другу у дну софре, а у среди читава пирамида чеснице и других колача (Шапч. 14, 36). Над криглама пива, пред пиромидом топлих погачица, они остадоше дуго, у врло живом разговору (Ћос. Б. 3, 315). В. ниже о партикуларизаторском значењу уобличивачког типа у вези са овом лексемом.

⁴⁴⁴ Покрајинска лексема *камарка* такође је потврђена у наведеном значењу: в. 'дем. од камара; снопић, навиљак, дењак'.

Секундарно се у оба наведена значења прототипичних лексема *пласт* и *стог* користи и лексема *навиљак*. У тим се значењима она јавља у функцији партикуларизатора уобличивачког типа; уп.:

- *навиљак (б)* 'мања количина сена, сламе, траве и сл. величине малог пласта, сложена, зденута у облику купе', пр. У Расовачи је Јела уграбила петнес *навиљак* (Црквичко Поље, Пива, Радов. М.);
- *навиљак (в)* 'количина чега што својим изгледом подсећа на навиљак (а, б) (обично о бујној коси или бради)', пр. Мараму пребацила преко навиљка хотимично неуређене косе (Ђор. С. 12, 43). Чудно је на том врату изгледала лепо насађена помалена глава ... под златастим навиљком кудраве косе (Моск. 1, 187). Долази Ђорђе носећи под руком навиљак разних карата (Никола 2, 17). Има читав навиљак браде и бркова (Киш 1, 133).

Примарно пак ова лексема означава следеће: 'мања количина, гомилица сена, сламе, покошене траве и сл. која се одједанпут може захватити и понети вилама; уопште мања гомила сена, сламе и сл.',⁴⁴⁵ нпр. Угледао [је] Јелу, која уђе у кућу носећи у наручју навиљак сена (Ђорђ. Вл., Видовдан 1862, 107). Реч је, дакле, пре свега о количинском значењу – њиме се првенствено квантификује, а не уобличава, због чега је описано у оквиру количинских партикуларизатора (о активносним количинским партикуларизаторима в. т. III, 2.1.1.2 (2.3)). Међутим, оно што их приближава партикуларизаторима-уобличивачима о којима је реч јесте, управо, објекат партикуларизовања – реч је о истој материји која се њима партикуларизује.⁴⁴⁶

Поменуто значење *количине сена, сламе и сл. која се захвата једним покретом вила* реализује се и код одређеног броја регионално обележених лексема; уп.:

- *ловница (а)* (покр.) 'количина сена, сламе, траве и сл. која се у једном захвату може узети на виле, навиљак';
- *навиљ* (покр.) 'в. навиљак (а)', пр. Има један навиљ сена (Змај 4); *навиљај* (покр.) 'в. навиљак (а); уп. *навилај*', пр. *Навилај* је толико сијена, сламе колико се може у једном на вилама подигнути и носити (Лика, Нар.); *навилај* (покр.) 'в. навиљак; уп. *навилај*'; *навиље* (покр.) 'в. навиљак (а, б)', пр. Подигао навиље драче (Змај 4). Сто сам пута протрнуо ... гледећ' у Дибри половину опустјелијех домова: или зачављени клинцима, или заграђени навиљем драча (Љуб. 2, 76). Пак ћемо врх њега [ставити] ред плоча, гомилу камења и навиље драча (И. 6, 202); *навиљчић* 'дем. и хип. од навиљак', пр. У куту се слегло неколико навиљчића сена (Огњановић И., Даница 1866, 129);
- *назубак* (покр.) 'количина сена која се може понети на вилама, навиљак';
- *пласа²* (покр.) 'мања хрпа, гомила сена, сламе, лишћа, грања и сл. која се узима рукама или вилама; уп. *пласка* (1а) и *пласта*', пр. Сијено се око остожа „набача“ навиљак по навиљак, а један озго „пласу“ по „пласу“ гази, док се стог „изврши“ (Дуч. С. 1, 38);
- *пласта* (1) (покр.) 'мања количина, гомила сена, сламе и сл. која се може подићи вилама; уп. *пласа²*', пр. Кад се трава покоси она стоји у откосима, кад се откоси с горње стране исуше, онда се сено преврће да и с доње стране се осуши, али се преврће у мале гомилице, и те се гомилице зову пласте. Те се пласте међу у пласт (М. Пожаревац, Ост. Д.); *пластица* (1) (покр.) 'дем. и хип. од пласта (1); уп. *пласа²*', пр. Дај овој крави једну пластицу сена (Пољаница, Поп. Мир.).

⁴⁴⁵ Исто количинско значење реализује секундарно и *пласт* (1б) 'мања гомила, хрпа сена, сламе и сл., навиљак', пр. Конопље се почупају и повежу у ките, па се ките стрпају у 'рпе (пласт) (Вукасовић В., БВ 1899, 23).

⁴⁴⁶ Са истим објектом партикуларизовања јавља се још пар лексема, такође ближих количинским партикуларизаторима: уп. пр. *буљма* (а) (покр.) 'навиљак; мала хрпа', пр. Бујад се коси на буљме (Хрв., Кос.); *наклад* (покр.) 'нарамак, гомила пожњевеног жита (која се слаже у крстину); уп. *наклађај*', пр. Донео сам десет наклади жита (Павлин., РЈА).

Поменућемо на овом месту и лексему *гомила*, која се често јавља у дефиницијама наведених лексема. Како смо раније поменули, лексема *гомила* спада у количинске збирне партикуларизаторе, будући да је у њеној семантици доминантна сема количине. То пак не искључује присуство других сема, према којима би могла бити другачије класификована, попут, на пример – сема облика. У литератури је већ препознато да *гомила* означава „нешто што се уздиже мање више као какво брдашце и што је, углавном, овећих димензија” (Ивић 1980: 4; уп. и Драгићевић 2003: 137). Међутим, како се у примарном значењу по важности истиче сема количине, на основу које се и развијају секундарна партикуларизаторска значења, те како се њен објекат партикуларизације типски разликује од типичног у овој групи лексема, ова је лексема описана међу количинским партикуларизаторима, у оквиру поменутог поглавља.

Остале покрајинске лексема, које спадају у групу партикуларизатора-уобличивача типа *пласт* и *стог*, могу имати синонимно значење са њима⁴⁴⁷ или се пак у њиховом семантичком садржају може налазити додатна сема величине (*велики пласт/стог* или *мали пласт/стог*) или нека друга семантичка компонента, која се може тицати места, локације сакупљене материје (уп. *награнак*) или њеног начина слагања (в. *крстина*); в. следеће пр.:

- *волујак* (1) (покр.) ’пласт сена’, пр. Доцније је на том месту постало село, које је због тога волујка сена и добило име: Вољуја (Кар. 1900, 9);
- *брљак* (покр.) ’мали пласт; навиљак; уп. брљковина’, пр. Начинио пошу као брљак сијена (Нев. 2, 75);
- *гуца* (1) (покр.) ’велики стог (сена)’, пр. И куд га ђаво превласти ... да узме толику гуцу сијена? (Лал., Извидница, Београд 1953, 23);
- *крстина* (2) ’гомила унакрасно сложених снопова (обично 10 до 18) пожњевена жита, ражи и сл.’;⁴⁴⁸
- *куп* (1б) (покр.) ’мањи пласт сена’, пр. Лежали смо на купу сијена, недалеко Појила (Шим. 6, 104);
купић ’дем. од куп¹; уп. куп¹ (1а и б)’, пр. Потпалим ватру у пећи гдје је већ био сложен купић дрва и тријешћа (Павич., Р. МС–МХ). На купићу се донесеног сијена познало, гдје је код јела сједио он (Перк. 1, 116). Од корака на корак све по купићу сијена лежи на земљи! (Петровић П., БК 1910, 374);
- *ласница* (1) (покр.) ’већи пласт сена садевен без стожине’, пр. Бацио се у лијево, хватајући се заклона, што су га давале омање ласнице садјевена сијена (Нож. 1, 52);
- *ломница* (покр.) ’стог сена; уп. ловица’;⁴⁴⁹
- *лоњица* (покр.) ’већа хрпа сена, стог; уп. ломница’;
- *пладња* (покр.) ’саденуто сноплје жита, стог, пласт’, пр. Туримо дваес снопа и напраимо пладњу (Јабуковик, Црна Трава, Вукад. В.);
- *награнак* ’грана са огранцима на коју се садева сено, слама и др.; стог чега на таквој грани’;⁴⁵⁰
- *офирка* (покр.) ’омањи пласт сена; навиљак’, пр. Офирка се зове пласт сена који могу двојица на моткама пренети на место где ће се денути стог (Пољаница, Поп. Мир.).

Сродно значење развијају још две лексема које примарно именују геометријска тела, и то она која се издижу и постепено сужавају ка врху – *купа*⁴⁵¹ и *пирамида*. Поред њих, а у вези са

⁴⁴⁷ Синонимно се, додуше – како РСАНУ бележи – у фигуративној употреби, користи и лексема *дина*.

⁴⁴⁸ Синонимно значење забележено је код покрајинизма *кладња* (1а) (покр.) ’хрпа, гомила уједно сложених снопова жита, крстина, стог’.

⁴⁴⁹ Семантички садржај варијантне, покрајинске лексема *ловница* (б) је нешто другачије описан: ’гомила свеже набацаног, ненабијеног сена’.

⁴⁵⁰ Неколико покрајинских лексема реализује блиско значење: уп. *дипла* (покр.) ’гомилица сена или лиснатих грана за лисник, навиљак’; *лисник* (1б) ’пласт, стог таквих грана’;⁴⁵⁰ *отавњак* (покр.) ’стог сена добијен садевањем покошене отаве’; *кладња* (1б) (покр.) ’пласт покошене траве, сена’.

њима, јавља се и лексема *кућица*, чије се партикуларизаторско значење посредством поменутих лексема и дефинише; уп.:

- *купа² (3а)* 'снопови кукурузне шаше, трске и сл. сложени у виду купе² (1); уопште наслага нечега, гомила слична купи² (1)', пр. Митраљеце смо поставили за једном купом кукурузовине (Пол. 1944, 11855/4). Све ми кúпе конопље растурио ветар (Крагујевац, Радој. Вл.). Лубенице ... дизале су се по плочнику у високе купе јасног зеленила (Ћос. Б. 3, 22),⁴⁵² *купица* 'дем. од купа²', пр. По цео дан тако проведе ... у кујни ... чепркајући машицом, одвајајући купице угашеног жара (Станк. Б. 3, 256); *купка (2)* 'гомила нечега сложеног у виду купе, слично купи'; *куп (1г)* (покр.) 'в. купа² (3а и в)', пр. Заостало је тамо ... још неколико празних, сухих купова кукурузовине (Леск. 2, 28);
- *пирамида (3б)* 'оно што има облик пирамиде (1а), што је слично таквом облику [...] б. направа за сушење сена сачињена од дрвених мотки са заједничким врхом; сено зденуто у таквом облику;
- *кућица (5)* (покр.) 'снопић, свежањ, руковет пожњевеног жита, сламе и сл.; купасто или пирамидално наслагана хрпа, стог таквих снопова', пр. Положе на гувно по једну кућицу (снопић) жита (Ерд. 2, 243).

У семантичкој структури лексема *купа* и *пирамида*, након поменутих партикуларизаторских значења уобличивачког типа, наведена су њихова синонимна значења из домена војне терминологије:

- *купа² (3б)* (вој.) 'пушке сложене тако да се врховима цеви наслањају једна на другу', пр. Шумица је била начичкана купама партизанских пушака (Поп. Ј. 3, 104). Наведе своје људство поред купе пушака (Лал. 1, 178);
- *пирамида (3г)* (вој.) 'више пушака сложених тако да се врховима наслањају једна на другу', пр. На месечини пред шаторима одблескују пирамиде пушака (Шант. 9, 145).

Ова значења наведених лексема могу се, такође, посматрати као партикуларизаторска и уобличивачка, будући да је реч о већем броју појединачних ентитета (*пушака*) које нарочитим распоредом образују одређени облик сличан *стогу сена*.⁴⁵³

Семантички су интересантна и секундарна значења лексема *сено* и *слама*. Наиме, ове лексеме се уобичајено јављају на месту допуне у синтагмама са партикуларизаторима-уобличивачима овог типа, односно оне означавају типичну врсту материје која се њима уобличава. Поред тога, лексеме *сено* и *слама* метонимијски развијају значење које је синонимно са оним што именује *пласт*, односно *стог*. Посреди је метонимијска формула коју бисмо описали као МАТЕРИЈА КОЈА СЕ УОБЛИЧАВА У ОДРЕЂЕНИ ОБЛИК → ОДРЕЂЕНИ ОБЛИК ТЕ МАТЕРИЈЕ.

⁴⁵¹ У везу са лексемом *купа* доводи се и партикуларизаторско значење лексеме *чуњ (4)* 'хрпа, гомила купастог облика', пр. На крилу [се] диже топли чуњ рашчешљане вуне (Михољ. 2, РМС).

⁴⁵² Лексема *гомила* развија секундарно значење овог типа: уп. *гомила (1в)* 'дрва наслагана у облику купе облепљене земљом (за прављење дрвеног угља, ћумура)'.
⁴⁵³ Сродно је и наредно значење лексеме *купа* – *3в*, у којем је партикуларизатор везан за специфичну врсту допуне – именице које означавају орашасте плодове, који се слажу у гомиле и служе као дечија игра: в. *купа (3в)* 'гомилица од четири ораха (или каква друга плода) намештена тако да три чине основу а четврти преко њих вршак; дечија игра у којој се крупним орахом, ојнаком (или каквим другим плодом) гађа у више таквих гомилица', пр. Купа ... гомила од четири ораха. Такове гомиле намјесте дјеца ... у ред према себи, па бију редом ојнаком [крупнијим орахом] с једнога мјеста, те их обарају (играју се купе) (Вук, Рј.). Синонимно значење бележи се код варијантне покрајинске лексеме: уп. *купка (1)* (покр.) 'в. купа² (3в)', пр. Играли се они ... купке кестена у дворишту (Крст. А. 1, 85).

Речник МС овакве семантичке реализације бележи одмах након примарних значења ових лексема – код одреднице *сено* под следећом бројном ознаком, а код одредничке речи *слама* под наредном словном ознаком у оквиру првог значења:⁴⁵⁴

- *сено* (2) 'пласт, стог, кладња, камара', пр. Он се клонио с пута у хлад између неколико великих сена, зднутих једно уз друго (Ранк. С., РМС);
- *слама* (1б) 'стог или стогови сламе', пр. Кад поред оне Перине сламе погледам, а нешто се као миче (Доман., РМС). Стока пландоваше око разграђеног гувна под сламама (Весел., РМС).⁴⁵⁵

Партикуларизатори-уобличивачи са семом *заобљен, обао* именују типично већу, округласту, према врху заобљену гомилу некакве материје. Прототипични чланови ове лексичке групе су лексеме *пласт* и *стог*, а прототипичан објекат уобличавања именован је лексемама *сено* и *слама*. Око њих се окупља већи број покрајинских лексема, које или имају синонимно значење или у свом семантичком садржају садрже још неку, додатну сему (најчешће величине).

3.2.1.2. Партикуларизатори-уобличивачи са семом дугуљаст, издужен

У подужем низу партикуларизатора-уобличивача чија се сема облика односи на издужен, дугуљаст облик издвајају се, као и код претходне групе лексема, својеврсне доминанте. Око прототипичних чланова ове групе окупља се мањи или већи број семантички сродних лексема. Централни чланови групе партикуларизаторску функцију остварују углавном у основном значењу. Они се одликују богатијом семантичком структуром у односу на периферније чланове, те се неретко користе приликом њиховог семантичког (и лексикографског) описа.

3.2.1.2.1. Партикуларизатори-уобличивачи типа *млаз*. Лексема *млаз* одликује се богатом семантичком структуром, у којој су готово сва значења партикуларизаторска. Под првом бројном ознаком окупља се неколико семантичких реализација у којима лексема *млаз* функционише као уобличивачки партикуларизатор првенствено течне материје; уп.:

- *млаз* (1а) 'јача непрекинута струја, пруга какве течности, паре, гаса и сл. која цури, тече под притиском или слободним падом', пр. Млази воде цуре (Змај 3, 142). Млаз воде текао је с литице ... на бијело испрано камење (Назор, 18, 306). Воће треба прати тако, да млазови воде падају на њ (Пел. 1, 29);
- *млаз* (1б) 'јачи или слабији кључ или количина обично какве течности која одједном, нагло однекуд избије, бризне, навре, бризак, шик', пр. Три млаза крви ударише из њега (Вук, Рј.). Јурили су млазеви воде у собу (Јанк. Мил. 1, 92). Последњи млазеви млека су најмаснији (Ј–О 1, 23). Потом убризга пола „млаза” уља у сваку стублину (ЈЛ–Ж 1, 413);
- *млаз* (1в) '(обично у мн.) танка, кратка пруга, стубић течности, образован од више капљица или сл., музга, цурак', пр. Снажни млазеви [кише] разбијали [су] се о прозор кроз који су они гледали (Мил. В. 2, 41).

⁴⁵⁴ РСЈ код одреднице *сено* бележи дато значење (односно семантичку нијансу) након тачке и зареза, што се као поступак и препоручује када су у питању метонимијска значења. Код одреднице *слама* ово се значење не констатује.

⁴⁵⁵ Иако су ова значења у речнику немаркирана, дакле – неутрална, према нашем језичком осећању требало би их на одређени начин квалификовати.

Иста значења остварује и деминутивна лексема *млазац* 'дем. и хип. од млаз; млаз уопште; уп. млаз (1)', пр. Два је била зуба повалила, | А два мласца крви оборила (Куба Љ., ГлЗМ 1907, 637).⁴⁵⁶

У наведеним значењима, када је објекат уобличавања пре свега течна материја, јављају се још неке, углавном покрајинске, истозначне или блискозначне лексеми (које могу садржати додатне семантичке компоненте у односу на централну лексему; уп.:

- *мадијер* (3) (покр.) 'дебео млаз течности';
- *брк* (покр.) 'млаз; уп. брч1 (1а), брчак', пр. Помузе краву, а неколика брка остави за теле (ЦГ, Шоћ.);
- *брч* (1а) (покр.) 'млаз првог млека које се попрска по стоци (да би била млечна); уп. брк2';
- *бурак* (1) 'млаз', пр. Бијаше његов огртач бачен попут каке одеране коже; около њега разгранили се бурци исцијеђена воде (Војн. И. 1, 97). Један слаби бурак воде тече у ромијенчу (БК 1896, 32); *бурицак* (покр.) 'танак млаз', пр. фиг. Зли језици већ отаврзоше читав бурицак ћакула на рачун Јагличин (Нев. 3, 262);
- *кужањ* (покр.) 'млаз, кључ течности који избија, куља; уп. кужељ (а)', пр. Паде Фурлан, а удари му из ране кужањ крви као да си вола заклао (Љуб. 1, 21). Удари му кужањ крви грлом и носом (И. 2, 111);
- *пиит* (покр.) 'танак млаз воде'.

У круг лексеми са блиским значењем улази и неколико девербатива, који углавном задржавају из глаголске семантике компоненту наглости избацавања течности (која је само у неким случајевима забележена приликом дефинисања); уп.:

- *бризак* (1) 'количина течности која уједанпут избије, шикне, млаз; вар. брузаг, брузак';
- *кљук* (4) 'млаз (крви)', пр. Озеб'о је и данас из њега кљук крви (Бос. Грахово, Билб. 2);
- *цурак* 'танки непрекидни млаз течности (воде, крви, зноја и сл.)', пр. Потече из њега цурак исцијеђене воде и разли се по поду (Јал., РМС);
- *штрцај* 'млаз течности избачен једанпут'.

У семантичкој структури лексеми *зрак* бележи се синонимно значење: *зрак* (6) 'млаз, бризак; низ ситних предмета хитнутих нпр. из руке', пр. Треба једном металном жицом прочакати одушке [славине] догод не пробије моћан зрак паре или воде (Мин. в. 3, 20); Стојан сеје, десницом моћно баца лепезасти зрак зрневља (Радић Д. 6, 179). Семантичка нијанса која следи након тачке и зареза, како видимо, задржава компоненту наглог избацавања некаквог садржаја из одговарајућег извора, само што је објекат уобличавања уместо течности – одређени предмет, односно већи број предмета ситнијих димензија.

Неколико лексеми из општег лексичког фонда у својим секундарним семантичким реализацијама развијају и значење блиско поменути значењима централне лексеми *млаз*. Реч је о лексемама које примарно означавају дугуљасте, танане предмете, а које метафорички развијају и поменуто партикуларизаторско значење;⁴⁵⁷ нпр.:

- *гајтан* (46) (фиг.) 'млаз, пруга', пр. Рана се Љутици није видела, само је по новом чојаном оделу истекло неколико гајтана крви (Ћос. Д. 1, 323);

⁴⁵⁶ Код варијантне деминутивне лексеми *млазић* не бележе се примери са партикуларизаторском функцијом, али се они могу наћи у ЕК: нпр. Што се тиче Барбеје, она се смешила као у сну, млазић крви капао јој је под брадом (ЕК).

⁴⁵⁷ Поменуто значење се углавном дефинише формулом *оно што обликом подсећа, личи на X*, при чему X представља лексему која се дефинише, уз коју се наводи ознака примарног значења, будући да се ово значење из њега директно развија на основу семе облика (уп. *жица* и *конац*). Више о моделима дефинисања партикуларизатора-уобличивача в. т. 5.2.3.

- *жица (1в)* 'предмет (уопште), или део нечега, који личи на жицу (1а), на нит', пр. Цурка слатка жица вишњевог сока низ отромбољену усницу (Матић М. 1, 10). На бетону, испод његовог тела, сливала се жица крви (Вучо 1, 250);
- *конац (2а)* (фиг.) 'оно што личи, подсећа на конач¹ (1а)', пр. Мали конац воде у потоку претвара [се] у горостасну и рушилачку бујицу (Богд. М. 6, 41).

Прва два значења лексеме *кључ* синонимна су са *млаз (1б)*, као и са *бризак*. У тим се значењима лексема *кључ* углавном јавља у комбинацији са називима за течност типа *вода* (у примарном значењу) и *крв* (у значењу 1б):

- *кључ (1а)* 'снажан млаз текуће воде који нагло избија на површину (обично на извору); јак извор, врело; водоскок', пр. Необично хуји кључ врела кроз камење (Сек. 2, 42). При врху Рудишта бије кључ бистре хладне воде (Ранк. С. 3, 1). На неколико су места кроз улице избијали велики кључеви воде за време потреса (Мих. Ј. 1, 16);
- *кључ (1б)* 'јак млаз крви који шикља из тела; нагло избачен клобук или млаз какве друге течности', пр. Гордо лежи велики војвода | Под кључевма крви благородне (Њег. 7, 105). Они мирно леже ... | Попрскани кључем царске крви своје (Шант. 11, 80). На уста му избијаху кључеви пене (Ил. Д. 2, 52).

Секундарна значења прототипичних партикуларизатора-убличивача овог типа развијају се метафорички, на основу семе облика, поред које се као битна компонента истиче и она која се односи на просторно распрострањење, ширење из одређеног извора. Типичан објекат убличавања је појам именован апстрактном именицом *светлост*. У синонимним значењима јављају се лексеме *сноп* и *зрак*, а блиска су и секундарна, мање фреквентна значења других лексема; в.:

- *млаз (2а)* 'дуги сноп, прамен нечега (обично какве светлости, зракова и сл.) који се од извора пружа, шири у простор', пр. На улици се изненада појавио благи млаз свијетла (Торб. Ј. 1, 22). Очи ми се засене од млазева толиких ... свећа (Станк. Б. 2, 62). Млазеви светлости из аутомобилских фарова пробадају мрак и кишу а аутомобилске сирене панично, изгубљено дозивају (Минд. 2, 97). У дрхтавим млазовима сунчаних зрака играју и ковитлају се молекули прашине (Кол. 1, 53). Г. Весел ... прати један млаз светлости који упада у собу кроз прозор (Поп. Б., СКГл 15, 49);
- *зрак (1а)* '(најчешће мн. или јд. као синегдоха) млаз светлости минималне дебљине (понекад замишљен као недељив); слични млаз других врста електромагнетскога таласања (топотнога, ултравиолетнога, рендгенскога) или атомских честица у прогресивном кретању', пр. Још није ни зрак зоре узнемирио ноћно небо кад је Иван изишао из куће (Калев 3, 268);⁴⁵⁸
- *зурка (2)* (покр.) 'зрак, трачак светлости који продире кроз узан отвор', пр. Кад је у некој соби мрачно па кроз малу рупицу улази светлост, каже се, да је зурка светлости, а светлост да зури (Мали Пожаревац, Ост. Д.);
- *крпа (4а)* 'део, комад нечега што подсећа на крпу (1а); део, комад уопште; трака, прамен; мрља, пега';
- *пласа (2в)* 'млаз, сноп (светлости)', пр. Пласа сунчане свјетлости, као златоткана копрена, прекри и обујми њено голо тијело (Нев. 3, 249). И слушала је говор дана ... | И нежне речи белог локвања | Што срећан машта | На мирној води ... | С широком пласом топла беласања (Кош. 5, 83);

⁴⁵⁸ Синонимно се употребљава и варијантна лексема *зрака* 'зрак (1, 3, 6)', пр. То је забљеснула зорина свијетла зрака, зрака нове науке (Буд., БК 1904, 269).

- *пруга (3б)* 'део чега што се разликује, издваја чим од своје околине', пр. Уђе у свој "форд" и час доцније над друмом се диже дуга и тешка пруга прашине (Нос. Б. 3, РМС). Кроз стакла прозора указа се на истоку румена, прозрачна пруга зоре (Симић Н., РМС).
- *сноп (2)* 'прамен: ~ дима, ~ светла, ~ паре', пр. Сноп [се] свјетлости распршио на стропу (Шег. 2, РМС). Пламен шишти ... прште снопови варница (Кнеж. Л., РМС).

Одређен број примера обележава се као фигуративан у оквиру наведеног значења лексеме *зрак*, као и код његових деминутивних изведеница: Најсрећнији је краљ ил' макар ко | Ком у дом сине задовољства зрак (Змај 9, 198). Понеки зрачић просвете ублаживао је борбу партизанску (Шум. 1876, 30); У свакој [песмици Бранковој] има ма најмања зрачица песничкога духа (Вулов. 3, 63).⁴⁵⁹ Реч је, како видимо, о спојевима ових лексема са апстрактним именицама, у којима се њихово значење удаљава од партикуларизаторског (в. више о томе у т. III, 2.1.1.3 (6)).

Чини се погоднијим лексикографски поступак издвајања примера овог типа под посебну дефиницију, као и сам лексикографски опис спроведен код таквог значења деминутивне изведеница од именице *зрак*; уп.:

- *зрачак (2)* (фиг.) 'траг, знак некога пријатнога осећања или особине', пр. Зрачак наде прелази јој преко лица (Конф. 3, 51). И једна Николасова реч разведрила би му брижно лице и изазвала на њему тренутан зрачак среће (Симић Ж. 4, 177). Тек што ми се указа зрачак милости, а ти ме одгурну (Цветић 1, 45). И блажени зрачак пријатељског жара | Беше бистра роса за њезине јаде (Ил. В. 2, 143). Прва и стална мисао [Невени] је била: откуд толико зло? Без зрачка доброте, сажаљења, њежности за ма кога и за ма шта (Андрић 3, 449). Увек се дешавало понешто ... што је Давила ... бацало у безизлазну збуњеност и одузимало му наду да ће у овим крајевима икад наћи „зрачак човечности“ (И. 5, 216).

У низу партикуларизаторских значења лексеме *млаз* налази се и оно у којем се овај партикуларизатор користи за уобличавање гасовите и сл. материје; в. следеће значење:

- *млаз (2б)* 'струја, стуб, језичак нечега (паре, пламена, дима, магле и сл.) који се вије, диже у вис, сукља, лелуја и сл.',⁴⁶⁰ пр. Омамљен [је] мирисом ракије, млазом духанског дима и људских гласова (Симић Н. 4, 11). Млаз дима извијао [се] из крова (Мат. 12, 208). Коњи су фрктали густе млазеве паре, димећи (Нос. Б. 3, 82). Густе млазеви магле ... промицали су као сабласти (Јанк. С. 5, 46). Пламен [је] обузео ... опатију и њени ... прозори гледали су ... кроз израздвајане млазеве пламена (Глиш. 5, 46).

У овом је значењу партикуларизатор *млаз* синониман са другим партикуларизаторима истог, уобличивачког типа, помоћу којих се и дефинише – *стуб* и *језичак* (в. ниже о њима, т. 3.2.1.2.2), али је у блиској вези и са активносним партикуларизатором *сукљај*, која у односу на наведене лексеме, код којих доминира сема облика, има изражене семе активности и интензитета (в. *сукљај* 'оно што одједном, нагло избије, посукља, што буде силом избачено из чега', пр. Дунух сукљај дима према маљу (Лал., РМС); уп. и *сукљати (1)* 'снажно излазити, избијати кроз неки отвор, куљати', пр. Из димњака [брота] сукља густ црн дим (Андрић, РМС)).

⁴⁵⁹ Примери истог типа, оквалификовани такође као фигуративни, јављају се под примарним значењем лексеме *кресак* 'пламен; блесак, сјај, зрак светлости'.

⁴⁶⁰ Поред примарног споја (када се јавља у вези са материјом означеном именицом *вода*), са поменути типом објекта уобличавања јавља се у секундарном, партикуларизаторском значењу и следећа лексема: уп. *бук (3)* 'оно што нагло избија, надире: млаз воде, сноп зракова, пламенова и сл.; уп. *букавац (4)*, *букаљ (2)*, *бучалина (2)*', пр. И човек би се заклео, да пред собом види живу жеравицу из које избијају читави букови светлуцавих пламенова (Ком. 3, 141).

ЕК фреквенцијом употребе фино потврђује речнички распоред значења лексеме *млаз*. Најбројнији су они са спојем *млаз воде* (136), која заправо представља и прототипичну везу са поменутом централном лексемом. За њима следе синтагме *млаз крви* (31), те *млаз светлости* (26), док се знатно ређе (понекад и у усамљеним случајевима) јављају остале везе (типа *млаз дима*, *млаз паре*, *млаз магле*).

Поменућемо у вези са наведеним партикуларизаторским значењима лексеме *млаз* још једну лексему. Реч је о лексеми *поток*, која секундарно реализује партикуларизаторска значења, путем којих се уобличава или некаква течна или пак друга, нетипична материја. Сема (по)кретања или динамичка сема, својствена семантичком садржају њених партикуларизаторских значења, пренесена је из примарног значења ове лексеме;⁴⁶¹ в.:

- *поток (2а)* (фиг.) 'велика количина чега текућег, житког, што се нагло излива', пр. Мора да се склања од њих као од брзог потока ... усијане лаве (Андрић, РМС);
- *поток (2б)* (фиг.) 'велика количина чега што излази одакле (светлости, речи и сл.)', пр. С небеског свода силази поток свјетлости на земљу (Назор, РМС);

Ова значења могу се оквалификовати и као квантификаторска и као партикуларизаторска. Лексема *поток* пак често се јавља у споју са лексемама које означавају људске јединке, чиме се придружује другој групи уобличивачких партикуларизатора (в. о уобличивачима типа *низ*, т. 3.2.1.2.4).

Најзад, лексема *млаз* у једном од секундарних значења функционише као количински партикуларизатор збирног типа (в. т. III, 2.1.1.2 (2.2)), при чему и даље задржава, макар имплицитно, и уобличивачку компоненту: уп. *млаз (2в)* 'хрпа, прегршт, рој, гомила нечега (зрна, метака, пахуљица и др.) што заједно лети, пада, распршава се и сл.', пр. Палба већ густа као киша и читави млазеви танади засипају батерију (Нуш. 31, 197); Млазеви снега прштали су у вис (Ћос. Д. 1, 381); Млазеви цвећа сипаху на заставу (Вас. Д. 2, 47); Сад ће морати да дијели с њима и храну и млаз метака и мјесто у гробу (Лал. 1, 132).

Прототипичан уобличивач *млаз* и друге лексеме сродне семантике реализују своје партикуларизаторско значење и функцију првенствено у споју са називима за течну материју. Као прототипичан објекат уобличавања јавља се именица *вода*, а за њом и *крв* (нпр. *млаз воде*, *кужњеве зелене воде*, *гајтан крви*, *жица крви*). Секундарно лексема *млаз* може функционисати као уобличивач гасовите материје (*млаз дима*, *млазеве паре*), те било чега што се распростире, шири у неки простор из одређеног извора. У потоњем случају као типичан објекат уобличавања јавља се *светлост* (уп. *млазеви светлости*, *зурка светлости*).

⁴⁶¹ Уп. *поток (1)* 'мањи и краћи природни водени ток' (РМС).

3.2.1.2.2. Партикуларизатори-уобличивачи типа *прамен*. У богатој семантичкој структури лексеме *прамен* издваја се неколико партикуларизаторских значења у којима преовлађује сема облика. Примарно значење ове лексеме (као и њених деминутива) односи се пре свега на опредмећивање и уобличавање влакнастих нити различите врсте. Као типичан објекат уобличавања јавља се лексема *коса*; уп.:

- *прамен (1)* 'чуперак косе, кудеље, траве и сл.', пр. Ишчупа један прамен траве, те запуши клепетушу на овну предводнику (Јакш. Ђ., РМС). У неочешљаним праменовима косе ... заплело се неколико пера из јастука (Павич. 2, РМС);⁴⁶²
- *праменак* 'дем. и хип. од прамен', пр. Сјети се [Фран] опет њене бијеле шије и праменка ... косе (Драж. 1, РМС);
- *праменчић* 'дем. од прамен', пр. Над ушкама има праменчић длака (Финк Н. 1, РМС);
- *прамичак* 'дем. и хип. од прам', пр. Погле овај прамичак свилене косе! (Јакш. Ђ., РМС). Жбун показује прамичак зечје длаке што га је у пролазу задржао (Јал., РМС);
- *прам (1)* 'в. прамен (1–3)', пр. Смеђа коса се у широким прамима низ леђа спуштала (Јакш. Ђ., РМС);⁴⁶³
- *прамак* 'дем. од прам', пр. Прамак њезине мекане косе ... био спузнуо преко десне слепоочице (Леск., РМС).

Код синонимне лексеме *чуперак* се пак прототипичан спој са лексемом *коса* (или њеним меронимом *длака*) издваја под примарним значењем, док се остале конструкције, у којима одредничка лексема уобличава друге врсте влакнастих нити, наводе у оквиру следећег значења:⁴⁶⁴

- *чуперак (1)* 'прамен косе или друге длаке', пр. Ти ситни ... босански коњићи ... са густим чуперцима гриве која им пада низ чело (Андрић, РМС). Сав је космат, чак му из ушију и ноздрва вире чуперци длака (Павич. 2, РМС);
- *чуперак (2a)* 'оно што се одједном ишчупа или отргне од целине, руковет (1б), снопак; уп. чуп (2)', пр. У зидовима расли су танки чуперци траве (Андрић, РМС);

У сродном се значењу и са истим објектом уобличавања јавља и немали број других лексема – било да је реч о покрајинским лексемама или лексемама које у процесу полисемије развијају значења датог типа. Податак о објекту уобличавања углавном је садржан у дефиницији, и то најчешће експлицитно. У највећем броју случајева реч је о уобличавању онога што означава лексема *коса*.⁴⁶⁵ Код лексема *паљ* и *гребеница* објекат уобличавања нешто се другачије спецификује, будући да је реч о уобличавању влакана која се типично гребенају (вуна, лан и сл.); уп. следећи низ:

⁴⁶² Изведеница *праменица* носи значење 'чуперак длаке с кожом'. Деминутивне изведенице *праменак* и *праменчић* нису потврђене примерима у партикуларизаторској служби.

⁴⁶³ Деминутивна именица *прамић* јавља се, такође, као уобличивач, само са другачијим објектом уобличавања; уп. пр. На бради му се тек указиваху црне маље, као меки прамићи свиле (Јакш. Ђ., РМС).

⁴⁶⁴ Као партикуларизатори користе се и друге истокоренске именице, као и деминутивна изведеница именице *чуперак*: уп. *чуп (1)* 'в. чуперак (1)', пр. По ... челу попадали чупи црне косе (Ђор. С., РМС). фиг. Чинило му се да кроз чупу грања и цбуња ... назире обресе раштрканих кућа (Давичо, РМС); *чупак (1)* 'чуперак (1)', пр. А ми смо се, богме, много намучиле ... од чега су ми седи ови чупци (Весел., РМС); *чуперчић* 'дем. од чуперак', пр. Ова два чуперчића ... имала су значити господски брк (Ковачић, РМС); *чупић* 'дем. од чуп', пр. Ђука [је] испљувала ... чупиће вуне са преслице (Јелић В. 2, РМС).

⁴⁶⁵ Одговарајуће покрајинско значење лексеме *типак* обухвата чак три семантичке нијансе, од којих само у првој ова лексема може обављати партикуларизаторску функцију: *типак (5)* 'увојак, коврца, прамен косе; плетеница, кика; пунђа направљена од плетенице савијене на потиљку'.

- *бич (4a)* 'прамен (косе, вуне, длаке, гриве); перчин', пр. Полијевала му лијепа Мара, обучена у лахке хаљине, рашчерупана, те јој бичеви косе падали по образима (Ћор. С. 9, 150). Њеколика бича вроне, рудасте косе покрило јој глатко, мало чело (Мат. 1, 80). Јарци (овни), кад се бију, а на њима се бичи вуне или костријети тресу (Зовко, ЗНЖ 27, 152). И у њега младеж на мишици, | ... Из младежа бич длаке вучије (НП Петран. Б. 2, 496);
- *бућ (1б)* 'прамен, чуперак; вар. бућа1 (1), бућа2', пр. Шешир је кривио на десну страну, да би му се више левог уха видео бућ косе (Рак. Мита 14, 13). Ишчупао јој је читав бућ косе из главе (Бачка, Радон. Н.); *бућа (1)* 'в. бућ (1б)', пр. Црне сјајне очи, велике, гараве трепавице, прогрушала бућа густе косе ван капе и више десног уха (Јелић М., ЗК 15, 17);
- *влас (1в)* 'прамен (браде, длака на телу)', пр. Прси раздрљене, и читав влас длака избио му из недара (И. 40, 173);
- *гребеница (1б)* 'прамен влакана који се добија при гребенању (лана и сл.)', пр. Клепањем се влакно омекшава и тиме олакшава гребенање на најтање гребенице (Бадем. 1, 159);
- *кика (1б)* 'прамен косе, чуперак';
- *кита (4б)* 'гушћи прамен длаке или перја у облику кићанке (обично на репу неких животиња). — Рись ... има ... на врџ оба ува киту длаке (Мар. В. 1, 53); *кита (4д)* 'прамен, чуперак (косе)', пр. Црне ките пале јој [девојци] на чело, па се бијели ко млијеко (Јуркић 1, 76);
- *котруљ* (покр. пеј.) 'дуља, запуштена коса; прамен, чуперак косе';
- *крин (2б)* (фиг.) 'прамен, бич косе', пр. Тражи даме, пева ... и задовољи се са једним ... крином косе (И., 127);
- *кудељка (1в)* (фиг.) 'прамен', пр. Модра масница, преоравајући образ, губи се у кудељци косе (Моск. 1, 22);
- *кукма (1б)* (покр.) 'уздигнути прамен, чуперак косе', пр. За други сто крај њих ... сједне некакав младић са богатом кукмом косе (Калџб 3, 288);
- *паљ* (покр.) 'прамен, влас вуне';
- *стручак (3)* (фиг.) 'чуперак', пр. Ту је и стручак кестењасте му косе (Матош, РМС);
- *ћуб* 'чуперак косе; уп. бућ¹ и ћуба (2)';
- *ћуба (2)* 'чуперак косе', пр. Имао је ћубу нарогушене косе на глави (Лал., РМС).

Секундарно се уобличивачки партикуларизатор *прамен* везује за гасовиту материју, и то пре свега за *маглу* и *дим*. Поред прототипичне лексеме *прамен*, у истој се функцији и у сличним спојевима јављају и друге лексеме, пре свега, у својим секундарним значењима; уп.:

- *прамен (2a)* 'танка, дугуљаста пруга, трака чега (магле, светла, сунца, кише, мрака)', пр. Нигде, ни из једне баце веселог прамена дима (Јевт. 1, РМС). Један талас лупи и праменови воде сунуше преко крова [лађе] (Јак. С., РМС);⁴⁶⁶
- *прамичак* 'дем. и хип. од прам', пр. Танки, провидни прамичак маглице повија [се] по покошеној трави (Пец. 6, РМС).
- *бич (4б)* 'млаз, прамен (облака, прашине, ватре, дима и сл.)', пр. Безоблична и црна маса дима од експлозије ... дугачким бичевима ... бацала се од Челебића навише (Минд. 4, 157). Запару дана ... разносили су бичеви ветра (Маш. 1, 35);
- *гуњац* 'в. гуњ [...] фиг. [...] 2) магла, облачина, тмина, прамен (облака, магле)';
- *завитлај (1)* (нераспр.) 'ковитлац, вртлог; прамен', пр. Чуј крич из — бијелог завитлаја дима! (И. 11, 411); *завитљај* (нераспр.) 'в. завитлај';
- *застава (3a)* 'прамен дима, прашине и сл.', пр. Раздвајају се брдске сјене оплођене батом трачница | натапају планине заставама неба и дима (Симић Н., ХК 13, 67);

⁴⁶⁶ Лексема *прамен* секундарно реализује још једно партикуларизаторско значење, које није најјасније на основу дефиниције и примера: уп. *прамен (3)* 'ситан део чега (пахуљица, мрва)', пр. [Снег] у крупним праменовима све јаче и јаче покриваше земљу (Лаз. Л., РМС). Рекли бисмо да и овде, иако се дефиницијом сугерише да је реч о деоном значењу, лексема реализује значење уобличивачког типа, слично наведеном значењу *прамен (2a)*.

- *пипак* (4) 'танка дугуљаста трака светлости, дима и сл.');
- *језик* (2к) 'пламен, дим, магла и сл. што се диже горе, прамен пламена, дима, магле и сл.', пр. Језици густе магле подилазили су из јаруга и дубодолина (Јак. С. 4, 449);
- *стуб* (3) 'велика количина, маса чега (воде, дима, прашине, пламена и сл.) која има ваљкаст, вертикалан облик и диже се увис', пр. У истом тренутку пуцањ топа и стуб воде коју је кит репом дигао објави да је ствар свршена (Петр. Мих., РМС). Само је на једном месту избио плав стуб дима и дизао се право у небо (Перов. М. 1, РМС);
- *уштрпак* 'прамичак';
- *чуперак* (2б) 'мала количина или део чега, откинут од целине, прамен', пр. Тада наликује у својим дроњцима на квргаву, прастару врбу, око које вјетар омата чуперке магле (Донч. И., РМС).⁴⁶⁷

Примери из ЕК потврђују стање описано у речничким приручницима. Прототипичне конструкције у којима централна лексема *прамен* обавља партикуларизаторску функцију, према броју потврда у ЕК, јесу – најпре *прамен косе*, а затим и *прамен дима* и *прамен магле*. Поред њих, лексема *прамен* јавља се у споју и са другим лексемама, али знатно ређе; уп. пр.:

- Он дохвати Винстона за косу и повуче; у руци му остаде прамен длака (ЕК); На њему су били многобројни и измешани комади турског и западњачког одећа; на глави црна капица испод које вире дуги, ретки праменови седе косе (И. Андрић, ЕК); Од тог силног ударца увек у руци његовој остане шамија и праменови косе (Б. Станковић, ЕК); Посматрао сам, на месечини, то бледо чело, те затворене очи, те праменове косе који су лепршали на ветру (ЕК); Склонила је неколико праменова косе који су јој пали преко лица и поново га осмотрила (ЕК);
- Кад му се овај приближи, бегунац скочи у кључалу текућу масу и стражари видеше како нестаде пред њиховим очима, како се изви као прамен дима (Д. Киш, ЕК); Ватра је била покривена белим пухором од пепела, а танак, плав прамен дима издизао се право увис (ЕК); Ова кућа, сазидана по старинском плану, са зиданим доксатом на сводове и једним високим димњаком, из кога су куљали праменови бела дима, била је једина ствар која је давала нечег људског овом самотном пејзажу (М. Ускоковић, ЕК);
- Из росних долина дизали се сиви праменови магле (М. Ускоковић, ЕК); Густе праменови магле распршили су се, и према звезданом ноћном небу пружише се висока крила зграде (ЕК); По увалама и долинама још се вуку праменови магле (Политика, 26. 6. 2001, ЕК); Сунчеви зраци разбили су праменове магле (ЕК);
- У немилосрдном надвлачењу једна другој черупају огромне праменове гаса који се у међупростору черупају (Политика, 22. 3. 2008, ЕК); На основу проучавања комета, истраживачи су претпостављали да ковитлајући ледени кристали и праменови гасова око младих звезда срстају у дивовске планете (Политика, 10. 11. 2007, ЕК);
- Праменови паре вили су се око њега и он поче да се зноји (ЕК); Расу ведро воде по угљевљу. Оно запишта као живо биће а праменови паре испунише колибу (ЕК);
- Разнобојни праменови светла блескали су око нејасног овала као удаљена олуја (ЕК); Уместо уобичајеног белог светла које је допирало одговоре, чинило се да мутан црвени сјај избија из подних дасака и шија навише – испрекидани праменови црвене светлости који се просипају по паркету (ЕК).

⁴⁶⁷ Међу примерима за помињано значење лексеме *кудељка* (1в), осим оних са лексемом *коса* у својству допуне партикуларизатора, јавља се и: Запали [цигарету], повуче снажно и пирну спиралну кудељку дима (Рен. М. 1, 377). Такође, у сличној се употреби, са архисемом *прамен* у дефиницији, јавља и *пахуља* (3б) (нераспр.) 'прамен нечега', пр. Пахуље пламења загустив роје око мене у круг (Наст. 1, 102).

На крају ћемо поменути још једно партикуларизаторско значење лексеме *прамен*. Иако дефинисано уопштено, синтагматски спој *прамен шуме* из потврде сведочи о просторној димензији овог значења, при чему партикуларизатор означава издужени део неког земљишта. уп.:

- *прамен (2б)* 'одвојен, протегнут део чега који се истиче', пр. У даљини на хоризонту видео се прамен шуме (Моск., РСМ).

Овим се значењем лексема *прамен* приближава разноврсним лексемама које реализују своје партикуларизаторско значење деоног типа у комбинацији са именицом *земља* или именицама са значењем неке врсте земљишта (нпр. *деоница земље*, *буџак земље*, *палучак земље*, в. т. III, 2.1.1.2 (1.1.5)). Такође, овим значењем лексема *прамен* придружује се партикуларизаторима-уобличивачима типа *трака* (в. ниже т. 3.2.1.2.5).

Лексема *прамен* партикуларизаторску функцију обавља првенствено у две семантичке реализације. Прво, у споју са лексемом *коса* или другим називима за влакнасте нити различите врсте, када означава мању количину такве материје која (обично некаквом активношћу – типа одвајањем, чупањем) поприма дугуљаст, танан облик (*прамен длака*, *прамен траве*, *прамичак свилене косе*). И друго, у споју са, пре свега, називима за разне типове гасовите материје, када означава тракаст облик њиховог простирања, јасно издвојен из околине (*прамен дима*, *прамен магле*, *праменови паре*). Лексеме мање или више блиског семантичког садржаја, те распоређене ближе или даље у односу на лексему *прамен* у некаквом замишљеном кругу, јављају се у једном од два наведена значења или, ређе, у оба наведена значења (уп. *чуперак гриве*, *чуперак траве*, *бич вуне*, *чуперак магле*, *гуњац облака*). Оба значења забележена су код лексема *чуперак* и *бич*.

Као прототипични спојеви у овој лексичкој подгрупи, дакле, издвајају се: *прамен/чуперак косе*, а секундарно и *прамен дима* и *прамен магле*.

У вези са типичним објектом уобличавања наведене подгрупе партикуларизатора-уобличивача поменућемо још два ужа скупа лексема. Реч је о уобличивачима типа *увојак* и уобличивачима типа *плетеница*. Лексема *увојак* упућује на издужен, увијен прамен сасвим одређене материје – оне означене именицом *коса*, док лексема *плетеница* означава количину косе уобличене у уплетени прамен. У оба случаја, будући да је значење именице *коса* у високом степену инкапсулирано у значење уобличивачке лексеме, синтагме типа *увојак косе*, *коврца косе* или *плетеница косе* одају утисак тауголошких спојева. Међутим, речници бележе и такве примере.

Уз лексему *увојак*, синонимно се користе *коврца*, *витица* и *локна*. Још пар лексема у српском језику, на основу речничких и електронских потврда, јављају се са истим денотатом; уп.:

- *витица (1а)* 'увојак, коврца косе; коса', пр. Нешто се ново, самоуверено појавило у држању лепе главе, само су јој меке крупне витице косе и очи биле исте (ЕК); Витице њене црне косе није дотакао никакв мраз (ЕК);
- *гргуљица (1а)* 'увојак, коврца косе, длаке', пр. Коса му се у гргуљице осула низ теме (Банат, Лот.); *гргуљица (1б)* 'оно што је изувијано, коврца уопште; шушка';

- *зул* 'увојак, прамен, бич косе; зулуф';⁴⁶⁸
- *ковртањ (1б)* 'коврча, увојак';
- *коврца (а)* 'прамен увијене, гргураве косе или длаке, увојак', пр. Ухватити све контрасте: своје прсте на тамној пути [...] блесак минђуша у густим коврцама косе (ЕК); *коврчај* (неуб.) 'в. коврца', пр. Љубаван трачак сунца златио јој мраморну шкољку ... уха иза коврчаја црне ... косе (И. 4, 419); *коврчица (1)* 'дем. и хип. од коврча', пр. Веће ... каричице ... су се стављале у плетенице и коврчице косе (Караман Љ., ХК 15, 28);
- *локна* (варв.) 'увојак косе, коврца', пр. Викторија је застала, склањајући локну косе с лица (ЕК);
- *руда (1в)* 'увојак (косе), коврца';
рудеж (1) 'длаке, брада, коса; увојак, витица', пр. Намјестила [је] рудеж косе за ухом (О–А, РМС);
- *руњак* 'коврчаст прамен длаке, увојак';
- *увојак (1)* 'увијен, вијугав прамен косе, облака и сл., коврца, витица', пр. Испод [капе] вире увојци ... косе (Јов. Ј., РМС);
увојчић 'дем. од увојак; коврчица'.⁴⁶⁹

Запажа се постојање синонимског низа *увојак – коврца – локна – витица*. У овом низу једино се лексема *витица* одликује доста богатом и разноврсном семантиком, што је донекле удаљава од поменутог низа. Све четири лексеме деле примарно значење, које се и описује синонимним лексемама: уп. *увојак (1)* 'увијен, вијугав прамен косе, облака и сл., коврца, витица'; *витица (1а)* 'увојак, коврца косе; коса'; *коврца (а)* 'прамен увијене, гргураве косе или длаке, увојак'; *локна* (варв.) 'увојак косе, коврца'. Према томе колико се често употребљавају у опису значења других лексема, именице *увојак* и *коврца* издвајају се као доминанте поменутог низа. То се потврђује и код других, мање фреквентних лексема са истим значењем (в. *гргуљица (1а)*, *руда (1в)*, *руњак*). Централне лексеме овог низа метафорички развијају, на основу семе облика, и еквивалентна секундарна значења: *увојак (2)* 'нешто увијено, савијено (као спирала), део нечег што се увило, савило'; *коврца (б)* 'оно што обликом подсећа на увојак, оно што је вијугаво, изувијано уопште'.⁴⁷⁰

Када је реч о лексеми *плетеница*, око ње се окупља неколико лексема исте или сличне семантике; уп.:

- *витица (1б)* 'плетеница, кика; уп. бикуља³';
- *кика (1а)* 'сплетена коса, плетеница, витица, перчин; дужа коса; коса уопште';
- *кита (4г)* 'сплетена коса, кика, плетеница';
- *леса (5а)* (покр.) 'дуга уплетена коса, плетеница, витица; више мањих, уских плетеница, витица, уплетених у једну', пр. На глави јој је весић мало на еро, опасан лесом њене дуге цепачки оплетене косе (Мил. М. Ђ. 18, 57); *леса (5б)* (покр.) 'ниска, огрлица бисера, дуката и сл.', пр. Ево му ове три лесе бисера, и овај прстен, да дарује коју му срце изабра (Мил. М. Ђ. 25, 73); *лесица (6а)* (покр.) 'ниска, низ сувих смокава';
- *плетај* (нераспр.) 'уплетени прамен косе или нечега другог';
- *плетеница (1а)* 'сплетена коса, кика, витица';

⁴⁶⁸ Лексема *зул* у РСАНУ није маркирана никаквим квалификатором, док се у РМС назначавала да се користи само у множинском облику и са нешто друкчијом семантиком, као да је реч о регионално маркираној лексеми: уп. *зулови* (мн. покр.) 'в. зулуфи', пр. Он [Ристић] је направио себи једну дипломатску главу, са зуловима и увоштеним брковима (Јов. С.).

⁴⁶⁹ Речничка дефиниција у којој се експлицира објекат уобличавања, који се такође јавља у синтагматској вези са одредничком речју у примеру – није најподеснија. О томе в. више у лексикографском делу (т. III, 5.2.3).

⁴⁷⁰ Потврде за ово значење налазе се и код деминутивне изведенице од именице *коврца*, као и код варијантне лексеме: в. *коврчица* 'дем. и хип. од коврца', пр. Танке коврчице челика ... звонко одлећу с вретена ... [и] изгледају као сено (Пол. 1915, 4096/1); *коврча* 'в. коврца', пр. Између камења испузила коврча бршљена (Борба 1951, 112/3).

- *плетеничица* 'дем. и хип. од плетеница; уп. плетеница (1а, 3б)';
- *кукуљица* (3б) 'уопште плетеница, кика', пр. Девојке косу плету у две кукуљице (плетенице), свака од по три струке, које завежу у круг иза потиљка (Вукмановић Ј., ГЛЕМ 1940, 5);
- *перчин* (1б) (тур.) 'коса (код мушкараца, ређе код женских особа) везана у реп; кика, плетеница; таква коса вештачки додата', пр. Изазива пажњу већ самом својом појавом, дугим перчином косе и пелерином уместо фрака (Политика, 14. 12. 2009, ЕК);⁴⁷¹
- *сплет* (1г) 'плетеница (косе)'.

Синонимно се користе лексеме *плетеница* и *кика*, које у својим основним значењима реферишу на исти појам, док се за остале лексеме, које дато значење секундарно реализују, може рећи да су (употребно или регионално) маркиране у односу на поменуте лексеме (уп. *леса* (5а) или *кукуљица* (3б)).

Лексема *плетеница* функционише као уобличивач и друге врсте длаке, на пример, животињске, као и различитих врста влакнастих нити: уп. *плетеница* (1б) 'сплетене дугачке длаке коњске гриве; уплетене врпце од кудеље или другог материјала у гриви, на крају бича и др.', пр. Кобила ћули уши ... и лупка по мокрому врату, дебелим плетеницама гриве (Јос.–Виш. М. 1, 15). Поред тога, као и већина поменутих партикуларизатора-уобличивача, ова лексема метафорички развија следеће значење: *плетеница* (8) (фиг.) 'оно што је по облику слично плетеници (1а), што изазива такву представу', пр. Када ми зора отпочне да најављује дан са плетеницама огромне ватре, безброј лептирастих звезда сјати се да слеће на моје шумарке (Наумовић Б., Раск. 4, 93).

За све наведене лексеме карактеристичан је, како запажамо, висок степен инкапсулације, што омогућава њихову самосталну употребу будући да се значење допуне (која је углавном означена именицом *коса*) подразумева (в. и т. III, 2.3).

3.2.1.2.3. Партикуларизатори-уобличивачи типа *влакно*. Лексема *влакно* примарно именује 'врло танко, издужено и савитљиво тело, природно или вештачко', које се реализује као (а) 'влас косе, длака, танка нит, врло танка жица и сл.', пр. Паук се љуља на влакну паучине (Макс. Д. 1, 10). У наведеном се значењу ова лексема може, када је објекат уобличавања *коса*, синонимно користити са лексемом *влас* (1а) и *нит* (1б), а када се уобличавају друге врсте влакнастих нити – првенствено *паучина*,⁴⁷² на месту партикуларизатора-уобличивача могу се наћи лексеме *влат*, *конац* и *нит* у одговарајућим значењима; уп.:

- *влас* (1а) 'влакно косе на глави, длака (у множини: коса)', пр. Да се извуче форма танка као влас косе (Политикин магацин, 2001, ЕК); Ту везиле ручно везу венчанице, а оне од њих које желе да се удају у везу уплету једну влас косе (Политика, 1. 1. 2010, ЕК); Запалио сам и столну лампу и сео на столицу на којој сам седео пре спавања, кад сам угледао влас косе како подрхтава (И. Андрић, ЕК);
- *влат* (2) 'нит, влакно', пр. Кида се танка привидност | Живљења! | Мед прстима | Суче | И танко рашчихава | Ко влати неопредена | Лана (Шкурла-Илијић В., КС 1927, 242). фиг. Све се повукло с подневне жеге у хлад. Ни одкуд влати вјетра (Франич. Ј. 1, 55); *влатак* 'дем. и хип. од влат', пр. Нигде ветрића влатак да крене (Весел. 4, 67). Улицом одгоре ... долазио је ... ђакон. Сам са једним влатком пресличице – траве у руци (Сек. 1, 79). Божићни колач окићен ... житом и неколицином влатака сламе, жуте као смиље (Шапч. 6, 11). Једна [птичица] носи влатак од пшенице (НП Вук 1, 497); *влатка* (индив.) 'дем. од влат';

⁴⁷¹ Лексема *перчин*, осим што је нешто одређеније семантике у односу на *плетеницу*, у смислу да се односи пре свега за мушку фризуру, везује се и за одређени културноисторијски период.

⁴⁷² Синтагма *нит паучине* лексикализована је у значењу једне покрајинске лексеме: *теза* 'нит паучине, нит по којој се паук спушта'.

- *конац* (1б) 'нит паучине, паучина', пр. Јутром су кроз ваздух путовали сребрнасти конци паучине, откинути однекуда из мреже на буковој грани (Перов. М. 1, 129); *кончић* (1а) 'дем. од *конац*¹ (1)', пр. Најзад се окрену према стаји: из ње је излазио ... једва приметни кончић дима (Ђур. 5, 234). Сунце је већ повисоко отскочило, те се у његовом обилном светлу купају кончићи паучине (Симић Д. 1, 198);⁴⁷³
- *нит* (1б) 'врло танко, издужено ткиво (нечега), танка пруга, влакно', пр. Нечији узвик узлете високо изнад положитог млинског крова као узвитлана нит паучине (Моск. 1, 165); *нит* (1в) 'влас, коса; длака', пр. И брзо, попут грома, привеза чврсте нити крављег репа за ограду (Мур. 1, 42).

Лексема *влат* примарно, а *нит* секундарно означавају и појединачна стабла, стабљике травнатих или житних биљака – уп. пр. Могао [је] видети ластавичје гнездо из кога се чује цвркут и провирују влати сламе (Андрић 5, 34). У наведеним се случајевима паралелно са синтагматским начином партикуларизовања употребљава и творбени вид партикуларизације: уп. *влат сламе* : *сламка* или *нит траве* : *травка* (в. т. III, 2.2).

Лексеме *конац* и *нит* развијају у процесу који би се могао назвати регуларном полисемијом за већину партикуларизатора-уобличивача, секундарна партикуларизаторска значења која се лексикографски типски дефинишу (в. т. III, 5.2.3); уп.:

- *конац* (2а) (фиг.) 'оно што личи, подсећа на *конац*¹ (1а)', пр. Мали конац воде у потоку претвара [се] у горостасну и рушилачку бујицу (Богд. М. 6, 41);
- *нит* (1д) (фиг.) 'уопште оно што личи, подсећа на *нит* (1а)', пр. Промињо је снијег и весело плео | Од сребрних нита свој широки вео (Шант. 4, 37).

Партикуларизатор *влакно* користи се за уобличавање дугуљастих, тананих, обично савитљивих, тела (природних или вештачких). Као типичан објекат уобличавања јавља се материја именована лексемом *паучина* (уп. *влакно паучине*, *конац паучине*, *кончић паучине*, *нит паучине*). Лексема *влас*, нешто одређеније и уже семантике, функционише првенствено као уобличивач материје именоване лексемом *коса* (пр. *влас косе*, *власак њене косе*). Лексеме овог типа *конац* и *нит* регуларном полисемијом развијају метафоричко значење засновано на семи облика: 'оно што личи, подсећа на X' (уп. *конац воде*, *нит воде*, *нити кише*).

3.2.1.2.4. Партикуларизатори-уобличивачи типа *низ*. Лексема *низ* одликује се богатом полисемичком структуром, у оквиру које у већем броју значења остварује своју партикуларизаторску службу. Већ својим примарним значењем ова лексема улази у ред партикуларизатора-уобличивача. Партикуларизатор *низ* типично служи уобличавању већег броја предмета (првенствено оних од којих се састоји одређени комад накита) у дугуљасту, танану форму. У (прото)типичан спој са партикуларизатором *низ* у том значењу улази именица *дукат*. Секундарно се затим метафорички развијају значења, типична за партикуларизаторе уобличивачког типа, која се односе на било шта друго што се може налазити, распростирати у истој таквој форми; уп. следећа значења:

⁴⁷³ У истом се значењу користи и мање фреквентна лексема *цима* у секундарном значењу, маркираном као фигуративно: 'оно што има сличан облик', пр. Упирали би прстом у таваницу изнад лампе, одакле су висиле читаве циме од паучине (Маш. 3, РМС).

- *низ (1a)* 'оно што је као накит нанизано једно до другог на конач, жицу и сл., ниска; сам тај конач, таква жица и сл. са нанизаним накитом', пр. Удари је дланом по образу ... | И три здрава помјери јој зуба, | Па јој скиде три низа дуката (НП Вук 2, 351). Не воле ме што сам бела врата, | Већ ме воле за мој низ дуката (НП, Лесковац М. 1, 86). На девојкама звече низови сребрних и златних новаца (Јакш. Ђ. 17, 251). За две три оке граха, вуне или за кануру две пређе купи каку шарену машлију, или низ ђинђува (Глиш. 9, 114);
- *низ (1б)* 'оно што личи, подсећа на ниску накита (нпр. зуби)', пр. Младића задиви низ бијелих, свијетлих зуби, што се чисто истицаху у њеној од сунца поцрњелој глави (Тип. 2, 71). Григорије лено искези као шећер бео низ зуба (Моск. 3, 135);⁴⁷⁴
- *низ (2a)* 'више лица, предмета или чега другог исте врсте који су поређани један до другог, који се протежу, пружају у једном реду, у истој линији и сл.',⁴⁷⁵ пр. По соби је био прострт стар, изблиједио ћилим, опкољен читавим низом јастука испод зида (Ђор. С. 2, 265). Дугачки нивови товарних биволских кола вукли су у Крушевац комаде звона која су с цркава поскидана (Нов. 23, 270). Мало времена после тога, види се како кроз јаругу промичу низови људи (Мил. В. 6, 105). Између тих низова једнаких светлости простиру се мрачне неправилне површине (Анрић 7, 304).

Значење *низ (1б)* развија се не само на основу семе облика, форме из првог, примарног значења, већ и на основу сличности онога што се уобличава. Објекат уобличавања у поменутом секундарном значењу јесу зуби, који се често у песничком изразу – што због боје што због облика, начина низања, али и драгоцености – пореде са бисерима.⁴⁷⁶ Стога, не чуди пример забележен под примарним значењем (и оквалификован као фигуративан): Зуби су јој два низа бисера (НП Вук 3, 516).⁴⁷⁷

Већи број лексема из истог деривационог гнезда развијају нека од поменутих значења, при чему је доминантно значење низања драгоцених предмета на жицу у својству накита, које је примарно значење централне лексеме *низ*.⁴⁷⁸ У датом скупу лексема које су деривационо повезане јавља се лексема *ниска* са паралелном, синонимском семантичком структуром. Остале лексеме знатно су једноставније семантике; уп.:

- *наниз* 'било шта што је нанизано, ниска; оно што је као низ, ниска', пр. Он је помагао својој драгани у газдинству, с лова јој доносио убијеног зеца или наниз јеребица (Моск. 5, 55);

⁴⁷⁴ Потврда за партикуларизаторску функцију са истим објектом уобличавања налази се код још једне лексеме: уп. пр. Ја знам да никад видјет нећу | грозд зуба — осмјех на уснама (Черкез В., ПМ, 165). Иначе, одговарајуће значење поменуте лексеме обухвата шири семантички садржај: *грозд (1в)* (фиг.) 'скупина, група, гомила, веза, низ', пр. Одједном ... види грозд коњаника гдје језде низ брдо (Љуб. 4, 393). У сали их лепршаво сусретоше гроздови посетилаца (Симић Н. 6, 104).

⁴⁷⁵ У овом је значењу потврђена и застарела лексема *число (2)* 'низ; мноштво, безброј чега'.

⁴⁷⁶ Под одредницом *бисер* бележи се, такође фигуративна, њена употреба у одговарајућем значењу: уп. пр. Зовнем Анђу: „дед', сејо, да ти браћа види бисер." Она искези зубиће (Весел. 8, 75).

⁴⁷⁷ Просторно линијско (рас)простирање предмета, људи или других конкретних појава исте врсте (*низ столица, низ људи, низ кола*) преноси се на временску димензију, па *низ* почиње означавати континуитет, след јављања људи или некаквих појава, догађаја и сл., чиме излази из реда партикуларизатора: уп. *низ (2б)* 'зб. више лица, људи који се јављају у каквом континуитету, који у нечему, на неки начин настављају, следе једни друге, који се редом смењују и сл.', пр. Лоза Церанеја није била много родна, али је дала Гулину приличан низ свећеника, судија и срдара (Мат., Дело 15, 6); и *низ (3в)* 'више појава, догађаја који наилазе једни за другим, који следе једни друге, који су у континуитету',⁴⁷⁷ пр. Она ће ... обрадовати га у кратком низу година са једно пола туцета плаве, главате дечурлије! (Срем. 14, 130). Исти развој значења забележен је и код лексеме *поворка*: в. *поворка (2a)* 'оно што следи једно за другим, што се надовезује једно на друго (мисли, речи); низ појава, догађаја који наилазе један за другим', пр. Од првих дана над тим је текстом или у вези с њим ... никла ... готово непрегледна поворка коментара и тумачења, парафраза и компилација (Пантић М. 1, 23).

⁴⁷⁸ Још две лексеме из грађе, које нису творбено повезане са прототипичном лексемом *низ*, реализују сродно значење: *прам (2)* 'низ, ниска', пр. Међу њима снаха наша, на глави јој златна круна ... и два прама сува злата (НП Вук, РМС); *осукај* (покр.) 'више предмета нанизаних на конач, канап и сл., ниска; уп. *осукај (1б)*'.

- *низа* (1) (покр.) 'в. низ¹ (1а, б, в, 2д, 3б и в)', пр. Око врата су жене носиле низе великих и средњих дуката или бисера (Ђорђ. Т. 5, 62). А на лицу међ чарима другим | Низе белих зуба рујне усне крише (Марк. Д. 1, 33). Он се начини рибар, узме једну низу риба, упути се Циганиновој кући (Ђорђ. Т. 14, 120);
- *низак* 'дем. и хип. од низ¹, низић', пр. Један низак бисера (Змај 4). Праштајући се са овом светом земљом ... моја уста шаптаху узрујану песму пуну љубави и осећања И колико бејаш бујан не имадох снаге да је сложим у шарени низак мирисавих слика (Матица 1867, 639);
- *низаљка* (1а) 'в. низ¹ (1а и в)', пр. Око бела врата | Низаљка дуката (Кош. 10, 88);
- *низац* (1) (нераспр.) 'ред, низ; уп. низ¹ (2а)';
- *низија* (заст. и покр.) 'в. низ¹ (1а); уп. ниска (1а)', пр. На врату јој три низије дуката (НП Вук 1, 281). Уста су јој кутија шећера ... | Ситни зуби низија бисера (НП, БВ 1901, 245);
- *низић* 'дем. од низ¹ (1)', пр. Донела сам ти два низића јагода (Љештанско, Тешић М. 1). Једва сам нанизала један низић дувана – не видим добро (И.). (Вук Рј.; Р–К 2);
- *низуљка* (покр.) 'в. низ¹ (1в); уп. низаљка (1а)', пр. Тако се исто обрадоваше кад видеше и две низуљке повезаних тица (Мил. М. Ђ. 13, 86);
- *ниска* (1а) (обично: нечега, од нечега, ређе без допуне) 'склоп, спој више обично драгоцених предмета (дуката, драгог камења и др.) нанизаних на конац, жицу као накит, украс; уп. низ¹ (1а)',⁴⁷⁹ пр. На горњој [погачи] беше 'прстенски дар': прстен, свила, две ниске малих и једна великих дуката, једна ниска талира (Весел. 3, 13). У соби [су] остали њени дарови недирнути, и ниска дуката, и бурма (Радић Д. 2, 45). Оне су се китиле као и Шефкијина мајка нискама дуката и струкама бисера (Симић Н. 4, 58). фиг. Па ево, беже, и једну ниску материнских суза ја полажем свему овом благу (Нуш. 12, 38);
ниска (1б) 'уопште скуп истоврсних предмета поређаних и учвршћених, одн. нанизаних један поред другог у низ', пр. До карташа се привукао стари полупаметни Годор с читавом ниском медаља, што му висе о старом јелеку (Вул. С., БК 1904, 1033). У долами и са читавом ниском ордења ... изгледао је као да сад долази са каквог главарског вијећа (Ђукић Т. 1, 35). Улице, чисте, понеке искићене нискама пожутјелог дуванског лишћа (Кост. Д., Пол. 1958, 16304/7);
ниска (1в) 'уопште скуп истоврсних предмета, објеката и др. поређаних у низу, врсти, колони', пр. Затекао [сам] ... ниску упрегнутих кола са кочијашима, који само чекају да се путник јави (Цар 5, 72). На њеној десној обали њишу се немирни и жућкасти отсјаји неколико ниски сијалица мале варошице (Ћос. Д. 1, 467). Мрачан шор, злослутни црни дудови као да су на сваком неког вјешали, тешка ниска поспалих кућа (Ћоп. 15, 104).

Синонимна лексема *ниска* реализује, како можемо видети, значења паралелна одговарајућим значењима лексеме *низ*, које се може представити путем прототипичних конструкција: *ниска дуката* : *низ дуката*, *ниска упрегнутих кола* : *низ биволских кола*,⁴⁸⁰ *ниска поспалих кућа* : *низ кућа*.

Значење распрострања људи, животиња, возила или нечега другог исте врсте у виду линије реализује и неколико лексема богатије семантике:

- *врста* (4а) 'низ, ред', пр. На крају дуге врсте красних соба ... бејаше једна мала, слабо осветљена собица (Нов., Вила 1865, 309). Далмација је подугачко а узано приморје, испред којег стоји врста стрменитих а стјеновитих острва (Нов. 2, 3). Девојке, пошто су истерале своје врсте кукуруза, умивају се (Симић Д. 1, 10);
- *колона* (1б) 'скуп људи, животиња, возила итд. пореданих у низу или који се крећу у низу', пр. Колона аутомобила и аутобуса ... приближавала се Београду (Пол. 1950, 13620/1);

⁴⁷⁹ Посредством лексеме *ниска* дефинише се и секундарно значење лексеме *кат* (2б) 'низ, ниска'.

⁴⁸⁰ Низ сличног типа, само одређеније семантике, илуструје и следеће значење лексеме *композиција* (б) 'низ железничких вагона у једном саставу, ланцу, које вуче локомотива', пр. Управљање се врши шинама преко свих точкова. Ово омогућује образовање великих композиција вагона (ЕК); Градске власти нису у могућности да купе још неколико композиција вагона за овај лаки метро (Политика, 6. 12. 2007, ЕК); итд.

колоница 'дем. од колона', пр. Али је Јуришић на то био обратио нарочиту пажњу и уочио: да се она црна колоница [мрава] управо комеша (Вас. Д. 1, 74);

- ланац (5) 'низ, ред, колона', пр. Задарски залив [је], са ... сурим ланцем својих неједнаких острва ... за странца ... најлепше уживање (Цар 5, 153). Уз стубе банских двори [био је] бијели ланац дјевојчица (Касовиц-Цвијић А., ХК 13, 103);
- линија (4а) 'линеарни распоред, поредак, размештај, низ, ред, врста';
- поворка (1а) 'скуп људи, возила који се крећу једни за другима у колони: погребна ~, свадбена ~, свечана ~ и др.',⁴⁸¹ пр. Читаве поворке кола ... иђаху од села до села (Јурк. Ј. 1, 109);⁴⁸²
- пруга (6а) 'дуги ред људи распоређен у једном правцу, у једној линији', пр. Кљасти, хроми, слијепи и многоврсне изнемоглице запучале су дугу пругу (Љуб., РМС).
- ред (1а) 'скуп онога што долази једно иза другог, у једној линији, низ (људи, животиња, ствари)', пр. Редови кола стоје пред каменим млиновима (Дед. В., РМС);
ред (1б) 'положај онога што се налази поређано једно иза другог, испод другог или једно поред другог', пр. Разапели би неколико реди жица у хоризонталном положају на тачно одређеним висинама (Јак. С., РМС);
редак 'дем. и хип. од ред', пр. Стоји ... осамљени редак трешања (Коч., РМС);
редић 'дем. од ред', пр. Прозни предговор ... исецкао [је] и наслагао у редиће стихова (Сек., РМС).

У вези са партикуларизатором *ред* поменућемо још једно занимљиво значење, које нам је познато из говорне праксе. Иако речници не бележе ово значење код лексеме *ред*, она се користи у опису синонимних значења још три лексеме; уп.:

- *кат* (2а) 'слој, ред', пр. Цемадан од црвене кадифе, с неколико катова златна гајтана (Лаз. Ј. 1, 67). Поједини катови конгломерата и шљунка [су] различне старости (Цвиј. 7, 458);
- *слој* (1) 'ред, маса неке материје која покрива површину чега или се налази између других редова истоврсне или друкчије материје, наслага', пр. Титра у чаши с водом пламичак "душице" поврх танког слоја уља (Павич. 2, РМС). Морса је много теже убити једним метком но фоку ... због дебелог слоја сланине на њему (Петр. Мих., РМС);⁴⁸³
- *спрат* (3) 'један од каквих редова или низова постављених један иза другог или један преко другог', пр. Ено ... Тинке дукатинке! Око бела врата три спрата дуката (Кош., РМС).⁴⁸⁴

Потврде за истоветно значење лексеме *ред* пак даје ЕК: в. пр. У земљани суд у коме ће се кувати „под сачом” ређати ред купуса, ред меса, па масу од лука и тако редом док се не утроше сви састојци (Политикин магазин, 2001, ЕК); Загрејати уље, склонити са рингле, додати алеву паприку и промешати. Слагати: ред кромпира, ред јаја, па ред кобасица (Политика, 29. 1. 2009, ЕК). Примери наведеног типа могли би се сврстати једино под значење *ред* (1б) 'положај онога што се налази поређано једно иза другог, испод другог или једно поред другог', које се

⁴⁸¹ У истом се значењу користи и њена варијантна лексема: уп. *повор* (5) 'в. поворка; уп. поворка (1а, 2а, 3)', пр. А за њим читава повор деце (Змај 4). Повор плавих језера, што се свјетлуцају ступњевасто једно испод другог ... опкољен је лијепим зеленим бреговима (Фран. 1, 3).

⁴⁸² Да означи поворку кола користи се једна покрајинска лексема – *колија* (2) (зб.) 'мноштво, поворка кола; војна возила, комора', а за поворку људи – покрајинизам *осуч* (2б) 'поворка људи; стадо оваца или говеда кад иду једно за другим'.

⁴⁸³ Слично значење бележи се код покрајинизма *плеса* 'одређена количина неког материјала (земље и сл.), наслаганог, нанесеног и сл. преко нечега, слој нечега', пр. Ако је трап доста дугачак онда треба на свака три до четири метра ширине ставити на врхове сложеног кромпира по један снопић сламе а око снопића наслагати ашовом плесе земље (Самур. 1, 51).

⁴⁸⁴ Ово би значење могло бити проширено и примерима типа: Овде су живели, између осталих, Сармати, Келти, Готи, од првог века нове ере Римљани, од шестог Словени, десетог Мађари, од половине осамнаестог Немци – историја се слагала као спратови торте у боји (Политика, 8. 8. 2007, ЕК).

илуструје пр. Разапели би неколико реди жица у хоризонталном положају на тачно одређеним висинама (Јак. С., РМС). Међутим, хиперонимска лексема *положај* не би довољно прецизно одсликавала оно о чему је реч у примерима наведеног типа.

Вратићемо се поменутом значењу линеарног, линијског распореда људи. У грађи се издваја још неколико лексема које у свом семантичком садржају садрже покоју додатну семантичку компоненту у односу на дато значење. Обично је реч о семи квантитета или квалитета. Ово се значење обично маркира као *фиг.* код датих лексема; уп. следећа значења:

- *гусеница (2б)* (фиг.) 'кривудава поворка у кретању (обично колона војске у маршу)', пр. Тутње војничке каре и нечујно се мичу дуге зелене и блиједосребрнате гусјенице колоне (Лал. 2, 152);⁴⁸⁵
- *литија (1б)* (цркв. правосл. фиг.) 'дугачак ред, поворка људи', пр. Сучу се узбрдо према извору литије жена погрбљених (Десн., Р. МС–МХ);
- *троред* 'низ, поворка од по троје у једном реду; три паралелна ред а нечега';
- *црево (3)* (фиг.) 'дугачак ред, дугачка поворка', пр. Последња црева пешадије замакла [су] за кукуруз (Вас. Д., РМС).⁴⁸⁶

Такође, ово значење бележи се код још пар перифернијих, уобичајено маркираних, лексема; уп.:

- *илитија* (нераспр.) 'мноштво људи који се крећу у поворци, колона; уп. литија', пр. У сокаке градске [Срби] уљегоше; | ... Кад виђеше илитију Турци, | Дошли у град к'о у kotaц вуци (НП, БВ 1888, 300);
- *кавалкада* 'свечана коњичка поворка, коњичка парада; уопште коњичка поворка; групно јахање, шетња на коњима';
- *осучај* (покр.) (1а) 'колона, ред; низ', пр. Љепота је ту погледати осучај оружаник̄а (Капић 1, 148). Пред нама се указа иза окучи на цести осучај кола (И., 187);⁴⁸⁷
- *опходња (5)* 'поворка, ред, колона';
- *сура (1)* 'ред, низ људи, животиња или ствари', пр. Кад главари видјеше везира ... на добре коње узјахаше, пред везира у поље сиђоше па му двије суре начинише (НП Херм. 1, РМС);
- *фила* (тал. покр. варв.) 'ред, низ, поворка; чекање у реду: дугачка ~'.

Поменуте лексеме уобичајено се користе, како можемо видети, да означе низање људи у кретању.⁴⁸⁸ Обележена лексема *сура*, међутим, може се употребљавати и за поворку животиња. У обе наведене семантичке реализације – и када означава низ животиња у покрету и када именује мноштво људи у поворци – јавља се и фреквентнија лексема *караван*. Њена се семантичка структура заправо и састоји од наведена два значења, у којима ова лексема врши функцију партикуларизатора-уобличивача, уп.:

⁴⁸⁵ Лексема *гусеница*, примарно означавајући ларву разних лептирова и лисних оса, која се одликује дугуљастим и тананим телом, на основу семе облика развија два секундарна значења. Поред наведеног партикуларизаторског, речници бележе и једно из ограничене сфере употребе: *гусеница (3)* (техн.) 'гвоздени ланац у облику широке у круг спојене (бескрајне) траке која обухвата више точкава возила (тенка, трактора и сл.)'.

⁴⁸⁶ Наведено партикуларизаторско значење базира се на семи облика и димензије (прецизније – дужине) из примарног значења, које се односи на одговарајући орган у човечјем и животињском телу. У вези са тим је и израз *вуку се као (отегнута) црева* у значењу 'иду у дугом отегнутом реду'.

⁴⁸⁷ Код варијантне лексеме *осуч* бележи се синонимно значење: *осуч (2б)* 'поворка људи; стадо оваца или говеда кад иду једно за другим'.

⁴⁸⁸ У сличном се значењу (додуше, нешто одређенијем) користи и лексема *погреб*: уп. *погреб (1б)* 'поворка која се формира приликом испраћаја покојника до гроба, спровод, пратња', пр. Буадам иђаше једнога дана са својим оцем па срете неки погреб. Запита оца куд носе мртваца (Срем. 1, 133).

- *караван (а)* 'поворка товарних и јахаћих животиња (коња, камила и сл.) или кола са путницима (обично трговцима) и робом; низ товарних или јахаћих коња и запрега као саобраћајно средство', пр. Сеђаше ... повећа гомила Персијанаца, који посматраху караван камила, натоварених кожама (Мат., СКГл 11, 11). Потјерају сељаци караван коња (Нам. 1, 65). У то доба виђали су се читави каравани рабација и путничких кола, који возе робу или путнике из удаљених места (Пел. 1, 247);
- *караван (б)* 'мноштво људи у покрету, поворка', пр. Читави каравани дече и жена гмизали су преко Топчидерског брда, натоварени суварцима из оближњих шума (Тос. Б. 3, 92). фиг. Стигао је с караваном жеља (Вучо 1, 337).

Сема (по)кретања својствена је лексемама које примарно именују водене токове, а секундарно ове лексеме реализују количинско значење поменутог типа; уп.:

- *поток (2в)* (фиг.) 'маса чега што се креће у неком правцу', пр. Улицом непрекидно теку потоци шетача (Ств. 1948, РМС).
- *поточина (2)* (фиг.) 'мноштво, гомила, маса кога, чега што се брзо креће у једном правцу', пр. Дозиви ... замрсише се у ковитлац и слише у необичну поточину људских страсти и галаме (Република 1946, РМС);
- *река (2)* (фиг.) 'мноштво, маса, велика количина, велики број нечега што тече, што се креће', пр. Ни једног часа пут није без човјека – све се ово точи у град ... ова ријека људи и возила (Калеб, РМС).

Ова значења уједно су и квантификаторска и партикуларизаторска. Наиме, значење мноштва путем уобличавања поприма партикуларизаторски карактер. Тамо где уобличавање изостаје, секундарна значења развијена на исти начин, путем метафоре ИЗВОР – МАСА У ПОКРЕТУ, имаће само квантификаторски карактер: уп. *бујица народа, лавина народа, вихор људи* (Рахилина–Хјон 2009: 26–31).

Посебан круг лексема у оквиру партикуларизаторске подгрупе чији је централни члан лексема *низ* представљају оне чије се значење специјализује за једну употребну сферу. Реч је о лексемама чије се партикуларизаторско значење везује се војну терминологију. Значења се углавном односе на низ, ред војника (у покрету или не), а ређе на линијски распоређена војна утврђења; уп.:

- *врста (4б)* 'строј који чине људи поређани један поред другог';
- *глида (1)* (заст.) 'ред, врста, војнички строј', пр. Войска удје и на две стране у глиде постависе (Вујић Ј. 5, 88);
- *колона (1а)* (војн.) 'постројене војне јединице за кретање у низу, низ војника, бораца у покрету';
- *кордон (1а)* 'ред, низ, ланац војника (обично стража дуж границе као заштита од непријатеља, кријумчарења и сл.)';
кордон (2а) 'густи низ војника или полицајаца који штите неки пролаз', пр. Испред композиције воза био је густ кордон немачких војника са пушкама (Јак. С. 5, 368);
- *ланац (3)* 'низ бораца, гонилаца, људи, пловних јединица итд., који обично представљају извесну препреку за некога или нешто; борбена линија, фронт', пр. Кад смо се приближили ... вароши, она беше опасана челичним ланцем енглеских оклопница (Јов. М. 1, 69). Ланац наших бораца и четника затеже се око Шапца (Минд. 1, 35);
- *линија (5а)* (вој.) 'бојни, борбени ред, борбени или војнички строј; копнене оружане снаге распоређене на бојном пољу за дејствовање; појас земљишта на којем се води борба између противника, фронт, односно привремена, неутврђена граница између зараћених страна на фронту';
линија (5б) (вој.) 'низ војних утврђења на фронту или граници';

- *пруга (6б)* (вој.) 'тактички распоред војске у дугачком реду спреман за непосредну ратну акцију', пр. Када је угледао сатнију у развијеној прузи ... није могао да остане неутралан (Крл., РМС);
- *ред (11б)* (мн. вој.) 'војна јединица; део војне јединице';
- *строј (2а)* (вој.) 'ред војника'.

Најзад, номинација се код неких лексема овог типа преноси на рељефне облике. Реч је о секундарним значењима лексема *поворка*, *венац* и *ланац*, која се специјализују за означавање распрострања рељефних облика исте врсте у виду својеврсног низа, линије; уп.:

- *поворка (3)* 'већи број рељефних облика (планина, брда, језера и сл.) који се пружају у истој линији, који су поређани у реду, низу, један поред другог', пр. Тече ... од севера на југ читава поворка рилских висова, покривених ... платнима од снега (Панч. 9, 5). Милост Божја већа од свих мјера, | Нанизала нам поворку језера, | Дивотâ, каквих на свем св'јету нема! (Трнски И., Фран. 1, IX);
- *венац (15г)* (геогр.) 'планински ланац';
- *ланац (4)* 'низ међусобно повезаних планинских висова или брда, планински венац', пр. Многа брда која су међу собом нижим или вишим косама везана састављају ланце брда или гора (Панч. 2, 333).

На крају ћемо поменути секундарно значење лексеме *низ*, које је синонимно са поменутим партикуларизаторским значење лексеме *венац*: в. *низ (1в)* 'у круг сплетени плодови, семенке и сл. неких биљака (нпр. лука, смокава), венац; уопште оно што је нанизано, поређано (на конач, жицу и сл.) да стоји једно уз друго (нпр. дуванско лишће)', пр. У свима је [кућама] ... био најпростији намештај сеоских кућа: ... ковчег за брашно, вреће с пасуљем и сочивом, низови лука црног и белог, пет шест тронких ниских столица (Нов. 23, 86); Између куће и дрвених стубова спуштаху се тешки низови мацарскога дувана (Јакш. Ђ. 7, 327); Могла сам за дан нанизати и по двајес пет низова дувана (Љештанско, Тешић М. 1). Да је значење простог низања у виду жице и низања укруг блиско показују семантичке нијансе наведеног значења.

Партикуларизатор *низ* и друге лексеме из истог деривационог гнезда служе уобличавању већег броја најпре предмета, а затим и људи, животиња и других ентитета исте врсте у дугуљасту, издужену форму, налик на линију (уп. *низ/ниска дуката*, *низак/низија бисера*; *низ зуба*; *низ јастука*, *низ столица*, *низак слика*; *низ људи*, *низа риба*, *наниз јаребица*, *низуљка птица* итд.). У истом или сродном значењу употребљавају се још неке лексеме општег лексичког фонда (в. одговарајућа значења лексема *врста*, *колона*, *ланац*, *линија*, *поворка*, *ред*). Специфичан је семантички садржај одговарајућих партикуларизаторских значења лексема *поток* и *река*, у којем се као битна истиче сема (по)кретања или динамичка сема. На основу ове семе, путем метафоре ИЗВОР – МАСА У ПОКРЕТУ развија се секундарно, партикуларизаторско значење: уп. *потоци шетача*, *река људи* и *возила* итд.

Један број лексема овог типа значење специјализује за одређену употребну сферу, пре свега за домен војне терминологије (нпр. *колона (1а)*, *ланац (3)*, *линија (5)*, *ред (11б)*), а неке од њих, будући да је увек реч о линијском распоређивању већег броја ентитета, номинацију преносе на одређене рељефне облике (в. *венац (15г)*, *ланац (4)*, *поворка (3)*).

3.2.1.2.5. Партикуларизатори-уобличивачи типа трака. Лексема *трака* не спада у ред прототипичних партикуларизатора будући да своју партикуларизаторску функцију остварује у секундарном значењу. Међутим, због чињенице да се код лексеме *трака*, када је употребљена као партикуларизатор, као и код низа других лексема које реализују блиска значења – разликује типичан објекат уобличавања у односу на све досад разматране уобличиваче овог подтипа, разматраћемо их одвојено од осталих типичнијих партикуларизатора чије се значење базира на семи издуженог облика.

Блиска значења, паралелна са оним код лексеме *трака*, развијају и лексеме *каши* и *лента*. Оно што повезује ове три лексеме јесте чињеница да оне примарно означавају дугуљасте, танане предмете, сличног изгледа – а секундарно развијају метафоричка значења заснована на семи облика; уп.:

- *трака* (2) (фиг.) 'оно што има узак, издужен облик: ~ неба, ~ дима', пр. Угледао [је] Саву ... Земун, сремску равницу и широку траку Дунава (Андрић, РМС). Угледали [смо] бијелу траку друма како вијуга између зелених живица (Чол., РМС);
- *каши* (2) 'део нечега што је изрезано, исечено, отцепљено од нечега а има облик каиша (1)', пр. [Лопови] су дигли ... овцу из тора или однијели каиш два сланине из туђе смочнице (Чол. 1, 10).⁴⁸⁹ Неиситњени каиш ледине, доспевши на дно бразде, ствара слој између границе и мртвице (Дим. Р. 1, 67). Могао је ... да дода ... дуге исповести изречене пригушеним гласом у логорским ноћима, док су се љуштили каишеви коже с табана (Вучо 1, 9);
- *лента* (1б) 'уопште ширира трака, пантљика, врпца, обично украсна', пр. фиг. Она је угледала ... подигнуте на гредама до под само шљеме, ленте сланине и сувога меса објешене уза сами зид (Стијенски Р., Ств. 1948, 3/120);
лента (2) (покр. необ.) 'велики издужени комад леда на површини воде, санта', пр. Ленте леда иду низ Дунав (Ђер.). Хладна сам ко лента леда (И.);

Објекат уобличавања, како видимо, може бити материја – и то чврста (*каши сланине*, *лента сланине*; *лента леда*; *каши коже*) или гасовита (*трака дима*). Уз то, често се појам који се партикуларизује односи на просторне ентитете (*трака Дунава*, *трака друма*, *каши ледине*). Истог је типа и пример наведен код одреднице *језичак*: в. пр. Уз витице спушта се нискосница — језичак чохе или коже (Трој., Дело 16, 401). Међутим, код лексеме *језик* се под значењем које се у речницима дефинише по истом моделу *језик* (2л) 'оно што својим обликом подсећа на језик (1)' – не наводе потврде са објектом партикуларизовања исте врсте. Код ове лексеме се пак међу метафоричким значењима издваја оно у којем означава ужи појас некаквог земљишта. Са истим објектом уобличавања у речницима се бележе још нека (примарна или секундарна) значења лексема из наше грађе; уп. све лексеме:

- *влача* (1б) 'ужи појас обрадиве земље (колико се одједном захвати дрљачом)', пр. „Влача земље” је пет-шест бразда узоранијех ралом (Дуч. С. 1, 79).
- *језик* (2л) 'узак, издужени део, комад земљишта, шуме и сл.', пр. Ујакова колиба била је смештена уврх уског језика пољане, завученог дубоко између два горска хрбата (Ћоп. 12, 30). Све више се узнемиравао момак и крену према најближем тамном језику шуме (И., 189); *језичак* (1) 'дем. и хип. од језик (1 и 2)', пр. Језичак магле подиђе из јаруге и заклони нам видик (Јак. С. 2, 171). На једној је страни био корални гребен, на другој ниски језичак земље обрастао честарима (Недић М. 2, 72); *језичац* (1) 'дем. и хип. од језик (1 и 2)', пр. Покушала је Аустрија ... да откупи од Порте два језичца херцеговачког територија (Поп. В. 1, 123);

⁴⁸⁹ У споју са лексемом *сланина* као уобличивач јавља се и лексема *ребро* у својој секундарној реализацији: *ребро* (7) 'оно што је налик на ребро (1) (део неке направе, машине, одсечени део меса и сл.)', пр. Дао Немцу старо ... одело и ребро сланине (Сек., РМС).

- *клин (2в)* 'било шта што је у облику клина¹ (1), предмет који изгледом подсећа на клин¹ (1); кретање у поретку тога облика, распоред у томе облику', пр. У дну уског клина пољане, забијеног у тамну масу шуме, бјеласо се кров ... колибе (Ћоп. 12, 36).
- *коруба (3)* (покр.) 'каиш, трака земље коју раоник одбацује у страну при орању, бразда', пр. Није ... ретко чути, како на пр. један плуг добро „преврће бразду” ... при чему се ... искључиво мисли на ону корубу земље, на онај каиш земље, који плуг ... одгурне на страну (Тод. Д., НЈ 5, 12);
- *крпа (4а)* 'део, комад нечега што подсећа на крпу (1а); део, комад уопште; трака, прамен; мрља, пега', пр. Зазелене се пашњаци, крпе изоране земље ... добију сочну мрку боју (Десн. 1, 103).
- *плазина (2)* 'дугачак, обично узак комад земљишта или неког наноса на њему; уп. језик (2л)', пр. Планина ... ћелава врха ... на којем се, са његове сјеверне стране, бијељела широка плазина снијега (Сиј. Ћ. 1, 154). Уз Сушицу имамо само једну плазину ливаде, тун нема по рала, а дугачка је прео педесет крока (Ћупић Д. и Ж.);
- *повлака (б)* 'издужено земљиште, појас', пр. Изнад моста ... у самом оном склопу стрмих брегова из којих ... избија Дрина у наглom заокрету, има уска повлака добре, родне земље на стеновитој обали (Андрић 7, 111);
- *појас (3а)* 'оно што обликом, изгледом подсећа на појас (1а)', пр. Један пацијент у кућној хањини преко цемпера грабуљао је, тачно испод прозора, широки појас земље (ЕК); Узак појас земље који се ту протезао као да није био пажљиво чуван (ЕК); итд.
појасић 'дем. и хип. од појас; исп. појас (1а, 3а), појасак', пр. Скоро свако село има има по један појасић земље поред река (Л-П 1, 526);
- *прамен (2б)* 'одвојен, протегнут део чега који се истиче', пр. У даљини на хоризонту видео се прамен шуме (Моск., РМС);
- *рукав (1б)* 'узак појас, комад земље, копна који улази у водену површину (у море, реку, језеро), превлака, земљоуз', пр. Пружа се у воду Превлака, поузани рукав земље гдје се налазе старе развале ... манастира (Љуб., РМС);
- *чуперак (2б)* 'мала количина или део нечега, откинут од целине, прамен', пр. Двије колоне, распоређене с обје стране узаног чуперка шуме, приближавају се једна другој (Лал., РМС).

Међу наведеним лексемама, општија значења илуструју *језик (2л)*, *клин (2в)*, *крпа (4а)* и *чуперак (2б)*, која су дефинисана тако да допуштају различите комбинацијске могућности ових лексема. Међу њима потврђени су и спојеву у којима ови партикуларизатори служе издвајању одређеног дела обрадивог или каквог другог земљишта (*клин пољане*, *крпа изоране земље*, *чуперак шуме*). Семантичке реализације других лексема нешто су одређеније, у смислу постојања додатних семантичких компонената, било да је реч о семи количине (уп. *влача (1б)*), семи намене (уп. *леја (1а)*), или, условно речено, о „формативној” семи (уп. *коруба (3)*).

3.2.1.2.6. Партикуларизатори-уобличивачи типа шипка. Поменућемо на самом крају лексеми *шипка* и још пар блискозначних лексема, које се такође користе као партикуларизатори-уобличивачи. Иако овај партикуларизатор, као и претходно разматрани партикуларизатор *трака*, има другостепени статус у односу на типичније партикуларизаторе-уобличиваче, издвојићемо га због посебности његовог партикуларизаторског значења, као и због низа лексема које реализују блиско значење.

Њихово партикуларизаторско значење заснива се на семи издуженог, дугуљастог облика из примарног значења; уп. основна значења ових лексема:

- *полуга (1a)* 'дрвена или метална мотка која се једним крајем ставља под неки предмет да би се покренуо', пр. Нахрупила велика руља ... обијајући полугама магазе (Радул. Ј., РМС).
- *прут (1)* 'танка, гипка шипа очишћена од лишћа';
- *шипка (1)* 'шиба, прут, штап; дрвена, метална или сл. палица, пречага', пр. Са ... обе стране [капије] ... уска врата од гвоздених шипака (Андрић, РМС);
- *штангла* 'метална полуга, мотка; бандера',⁴⁹⁰
- *штап (1a)* 'ваљкаста палица која служи за ослањање при ходу'.

Из ових се значења метафоричким путем развијају и партикуларизаторска. Таква се значења бележе у РМС код лексема *прут* и *шипка* помоћу донекле типизираних дефиниција за дати тип значења, док се код лексеме *штангла* оно констатује само у РСЈ. Код лексеме *полуга* партикуларизаторско значење, како и речници потврђују, сасвим је специјализовано и односи се само на уобличавање посебне материје описане као изливени метал. Лексема *штап* није забележена у партикуларизаторском значењу ни у једном од наведених речника; в.:

- *полуга (3)* 'шипка изливоног метала: полуге злата', пр. Старац је хтео да оба предмета [сребрну синију и тањир] преобрати у полуге (Јов. Ј., РМС).
- *прут (3)* 'нешто налик на такву шипу', пр. Пљусак куршума, као оштри прUTOVI кише, запрсну воду (Лал., РМС);
- *шипка (2)* 'предмет у облику палице', пр. Знала је ма штогод донијети ... дјечи ... лицитарску шипку од шећера или што друго (Ивак., РМС);
- *штангла (2)* 'предмет или део предмета у облику шипке: ~ чоколаде'.

Електронски подаци стварају пак богатију слику о партикуларизаторској служби ових лексема; в. пр.:

- Радили су на чишћењу простора око места у коме се налази злато и после краћег времена успели су да специјализованим корпама захвате извесну количину шипки злата (Б. Ћосић, ЕК); Лекар му написа рецепт, по навици, а онда се предомисли и поцепа га и даде му две шипке сумпора умотане у целофан (ЕК); У једном је џепу стискао два милиона плавих ратних новчаница, а у другом две шипке сумпора завијене у целофан (Д. Киш, ЕК); Модерни терористи, тако, не морају више да носе око појаса шипке тринитротолуола или пластично тесто (Политика, 14. 8. 2006, ЕК); Из зграде извести раднике и пустити минере који ће поставити шипке динамита на стратешки одређеним местима (Политика, 13. 12. 2008, ЕК);
- Шерпа треба да буде толико велика да крушке могу да стоје усправно, једна до друге. Преко крушака сипати црно вино, додати једну шипку цимета, ванилу (Политика, 22. 1. 2009, ЕК); На други начин сангрија за осам особа припрема се од литра црног „тешког” вина [...] 2 шипке цимета, 2 шипке ваниле (Политика, 3. 8. 2009, ЕК); У пола литра млека спустите шипку ваниле (Политика, 11. 9. 2008, ЕК); У летњим данима пријаће вам хладна супа од рабарбаре и нане, за чије су припремање потребна четири штапића рабарбаре, пола шипке ваниле (Политика, 7. 8. 2008, ЕК);

⁴⁹⁰ Ово је значење у РСЈ означено као прво: *штангла (1)* 'метална полуга, јака овећа метална шипка'.

- Када је наручила белу кафу, уз њу сам добила и мајушни послужавник са разним врстама шећера, белог и смеђег, карамел и сахарина, као и штапић ваниле и мало цимета (Политика, 11. 5. 2009, ЕК); Купила сам две кутије плазма кекса, штап сремске кобасице и новине (М. Ђурђевић, ЕК); Врелом водом прелити штапић сладића и сачекати да се раствори (ЕК); За сируп, у лонцу мешајте шећер, воду и штапић цимета (Политика, 9. 8. 2006, ЕК); Потребно је за кукурузну погачу: 4 јаја [...] штапић цимета, 500 мл сувог шерија (Политика, 9. 8. 2006, ЕК);
- Шпиковати [значи] кроз месо провлачити танке прутиће исечене сланине (ЕК); Четири „прута“ чајне кобасице продају се по цени од 536 динара (Политика, 24. 12. 2006, ЕК);

Како показују прикупљене потврде за партикуларизаторска значења ових лексема, оне се разликују по питању дистрибуционог потенцијала. Лексеме *полуга* и *штангла* веома су специјализованог значења, те у великој мери суженог дистрибуционог потенцијала – оне ступају у синтагматску конструкцију са именицама које означавају посебну врсту материје (уп. *полуга злата* и *штангла чоколаде*).⁴⁹¹ Тај се податак и речнички бележи у виду уобичајених синтагми након основног текста дефиниције. У синонимном значењу са лексемом *штангла* забележен је и партикуларизатор *ребро*: уп. пр. За домаће бајадере биће вам потребно: 400 г шећера, 1 дл воде ... четири ребра чоколаде без млека (Политика, 28. 18. 2007, ЕК). Код ових се лексема садржи и прецизнији податак о количини, мери материје која се њима именује. На пример, када се каже *штангла чоколаде* (или, ређе, *ребро чоколаде*), зна се на коју се количину мисли – 25 грама чоколаде (уп. Коњик 2003: 132).⁴⁹²

С друге стране, упркос синонимној употреби са лексемом *полуга*, лексема *шипка* има шири дистрибуциони потенцијал. Ова лексема је, међу наведеним, бројчано највише потврђена у функцији партикуларизатора уобличивачког типа, и то у различитим спојевима. Поред уобличавања метала исте врсте као *полуга* (*шипка злата* : *полуга злата*), овај се партикуларизатор користи у комбинацијама са другим врстама материје (уп. *шипка сумпора*, *шипка ваниле*, *шипка цимета*). Синонимно се у синтагмама потоњег типа јавља и лексема *штап*, а још чешће њена деминутивна изведеница *штапић* (уп. *штапић ваниле*, *штапић цимета*). У споју са именицама које означавају другу врсту материје лексема *штап* синонимно ће се употребљавати са лексемом *прут* (в. *штап сремске кобасице* : *прут чајне кобасице*). Ови партикуларизатори тада означавају издужени облик у који је уобличена дата материја. Лексема *прут* пак може означавати, како речнички пример показује (в. *оштри прutowи кише*), издужену, непрекинуту форму простирања неке течне материје, чиме се приближава поменутиим уобличивачима типа *млаз*. Деминутив *прутић* јавља се, као и мотивна именица *прут* у наведеним примерима из ЕК, као партикуларизатор чврсте материје, с том разликом што означава комад такве материје који је одређеног облика (уп. *прутићи исечене сланине*). Такво значење блиско је претходно разматраним партикуларизаторским значењима типа *каши* или *трака* (уп. *каши сланине*).

⁴⁹¹ Лексема *злато* јавља се, такође, у споју са партикуларизатором другог типа – *плоча злата* (в. о томе ниже, под т. 3.2.1.3.2).

⁴⁹² И. Коњик (2003) говори о релативној (оријентационој) и објективној квантификацији, илуструјући први тип примерима *ребро чоколаде* и *шака соли* (више о разлици између партикуларизатора и квантификатора в. т. II, 2.1).

3.2.1.3. Партикуларизатори-уобличивачи са семом пљоснатог облика

Поред знатно бројнијих група лексема које своје значење партикуларизатора-уобличивача базирају на семи округластог, облог или издуженог, дугуљастог облика, издваја се једна мања група оних лексема које у свом примарном семантичком садржају садрже сему пљоснатог облика, а која даље служи као база за развијање њиховог партикуларизаторског значења. Дакле, сви партикуларизатори-уобличивачи овог типа заправо су секундарни партикуларизатори, што их такође ставља у подређени положај у односу на претходне две, доминантније групе уобличивачких партикуларизатора.

Међу невеликим бројем таквих лексема јасно се уочавају две семантичке варијанте, које одсликавају двоструку природу партикуларизаторске лексике: у првом случају ради се о партикуларизаторима који означавају некакав пљоснат, танак и савитљив облик нечега; а у другом о оним партикуларизаторима који уобличавају дате ентитете у чврсту, пљоснату форму. О њима ће бити више речи у даљем тексту.

3.2.1.3.1. Партикуларизатор-уобличивач *лист*. Лексема *лист*, иначе богате полисемичке структуре, примарно означава појам из домена ботанике, који се у РСАНУ описује као: 'биљни орган виших биљака који обично расте па гранама или стабљици, најчешће састављен од проширеног дела (лиске, плојке), дршке и основе и који служи да се преко њега врши асимилација (фотосинтеза) и испаравање воде (транспирација), *folium*'. Семантичка компонента пљоснатог облика послужила је за развој неколико секундарних, партикуларизаторских значења ове лексеме:

- *лист (3а)* 'правилан, обично правоугаони комад папира, хартије, најчешће у саставу неке књиге, свеске, блока и сл.; једна страна, страница таквог папира.', пр. Једна шака, исувише мала, покушава да сакрије лист хартије (Ћос. Б. 3, 373);
- *лист (5а)* 'развијено, истањено тесто, кора, јуфка', пр. Пијуцкали би мало ... мезетили па би, утом, и жене умесиле који лист гибанице (Симић Д. 1, 193);
- *лист (5б)* 'пљоснати комад метала, истањена метална плоча', пр. Наковањ ... давно је зарђао и одвикао се да на њему неко раскива црвене листове бакра (Вујач. Мир. 1, 98);
- *лист (5г)* 'уопште оно што има облик, изглед листа (1а), што је танко, пљоснато као лист (1а)'.

У оквиру значења *лист (3а)* ова лексема се може јавити у партикуларизаторском или у непартикуларизаторском значењу, зависно од објекта уобличавања. Наиме, лексема *лист* функционише као партикуларизатор у наведеној синтагми *лист хартије*, будући да квантификује и уобличава у одређени облик материју означену лексемом *хартија*. С друге стране, када се *листом* означава страница као саставни део некакве веће целине (књиге, свеске, блока и сл.), ова лексема не врши функцију партикуларизатора, већ само фрагментаризатора: уп. и друге пр. Испуних први лист моје бележнице (Нуш. 28, 15); Једна шака, исувише мала, покушава да сакрије лист хартије (Ћос. Б. 3, 373); На њеном лицу стајаше, као на насловном листу ... књиге, нешто крупно и неразумљиво (Лаз. Л. 2, 116).⁴⁹³

У синонимним партикуларизаторским значењима са лексемом *лист* користе се и њене изведенице:

- *лиска (2)* 'оно што је у облику лиске (1а), што изгледом подсећа на лиску, лист';

⁴⁹³ Ова лексема развија и друга, непартикуларизаторска значења: уп. *лист (5в)* 'танки, пљоснати, оштри метални део неких оруђа или алатки којим се сече, реже, струже и сл., сечиво; проширени, пљоснати део ватраља, лопатице и сл.'; *лист (7)* (анат.) 'део неког телесног органа или ткива који по изгледу подсећа на лист (1а) (опна, слој, набор, режањ и сл.); ушна шкољка'.

- *лиска (3)* 'в. лист¹ (3а, 5а и 5г)', пр. Онда је узео две лиске цигарпапира (Радић Д. 1, 44). Меланхолично [је] ... гледала лијепу Лили с њеним замотуљцима, с лискама шареног меса (Симић Н. 5, 86);
- *листак (а)* (обично песн.) 'дем. и хип. од лист¹; уп. лист¹ (1, 3а, в)', пр. Људи, који никада нису узели листак беле артије у руке, почеше да читају новине (Јакш. Ђ. 5, 225);
- *листић (1а)* 'дем. од лист¹', пр. Бритвицом искрижа неколико листића суве сланинице (Дач. Ж. 1, 141).

Још једна лексема из истог примарног домена употребе јавља се у улози партикуларизатора-уобличивача овог типа. Реч је о лексеми *латица*, која у основном значењу именује: 'лиштић цветне крунице, *petalum*; уп. лат¹', пр. (фиг.) Латице пепела осигједиле су му разкуштрану косу (Вујач. Мир. 2, 125). Будући да је реч о истом облику – углавном пљоснатом, танком, с једне стране мало проширеном, а с друге благо зашиљеном – постоји могућност потенцијалног развоја секундарног, партикуларизаторског значења, где би именица *латица*, као што је случај код лексеме *лист*, означавала било шта што се може уобличити тако да подсећа на оно што се овом лексемом примарно означава.

Партикуларизаторско значење уобличавања код ових лексема ипак је нешто слабије јер прототипични појавни облици материје која се уобличава подразумевају пљоснату форму.

3.2.1.3.2. Партикуларизатори-уобличивачи типа *плова*. Лексема *плова*, примарно означавајући пљоснати комад каквог чврстог материјала (камена, метала и сл.), развија метафорички једно партикуларизаторско значење у својој семантичкој структури, в.:

- *плова (7е)* 'предмет у облику табле; уопште оно што има пљоснат облик', пр. Ја сам тако исто кадар да платим и тако исто богат као и ма који други у кога леже само плове злата (Рак. Мита 4, 39). Сиромашној Ђипши је [поп] ... за ноћ, изео шунку и плову сланине из димњака (Петр. В. 6, 96).

Како примери употребе потврђују, партикуларизатор *плова* јавља се као уобличивач првенствено чврсте материје – *плова чоколаде*, *плова сланине* и *плова злата*. Са истим типом објекта уобличавања јавља и деминутивна изведеница *пловица* у свом секундарном значењу, као и неколико других лексема у својим примарним или секундарним значењима; уп.:

- *пловица (2в)* 'мањи комад, парче прехрамбеног производа пловастог облика; уп. *плова (7е)*', пр. На земљи крш од пличица глине (Политика, 10. 3. 2007, ЕК);
- *пловка (1а)* (покр.) 'пљоснати комад нечега, кришка, режањ', пр. Јели су [артисти] огромне пржене одреске, свињске котлете, кришке сланине ... огромне пловке пржене шунке и хрпе пшеничних крушчића (Реп. 1957, 2–3/23);
- *пола (3)* 'овећи комад сланине одређен за сушење или осушен, *плова*, табла';
- *табла (1а)* (лат.) 'предмет једноставног пљоснатог облика (обично четвртаст), *плова*; пловаст комад неког материјала: ~ леда, ~ чоколаде'.

У блиском значењу и са истом функцијом – уобличења уобичајено чврсте материје у некакву форму – јављају се у секундарним значењима још две лексеме другачијег примарног значења; уп.:

- *квадрат (1а)* 'геометријска слика, четвороугао (паралелограм) коме су све стране једнаке а углови исти, прави; предмет, површина и сл. таквог облика'; *квадратић* 'дем. и хип. од квадрат; уп. квадрат (1а)', пр. Принела ... велику чинију лепо поређаних квадратића жућкасте гибанице (Радић Д. 6, 163);

- *коцка (2a)* 'комад нечег у облику коцке (1), предмет четвртастог облика налик на коцку (1)', пр. Ако усред важног испита поједете коцку чоколаде, то ће вам засигурно појачати концентрацију (Политика, 20. 3. 2006, ЕК); Поручио сам горку кафу са коцком шећера (ЕК);⁴⁹⁴ *коцкица* 'дем. од коцка', пр. Свака реч ... из њених уста, то је шећер, господине, и то шећер у коцкицама (Нуш. 8, 110); Узео је киселе бомбоне и желе-бомбоне и помешао их у шољу са исто толико коцкица чоколаде (ЕК); итд.

Заједничка одлика наведених партикуларизатора-уобличивача јесте да примарно означавају геометријска тела, као и да развијају секундарна метафоричка значења на основу облика, у оквиру којих могу означавати количину чврсте материје која се јавља у форми, у облику онога што се примарно датом лексемом именује (уп. *коцка шећера* попут *плочица чоколаде*, *табла чоколаде* или *плоча сланине*) или део нечега што је у облику онога што се том лексемом примарно именује (уп. *квадратићи гибанице* попут *плочица кобасице*). Напоменућемо и то да од онога што се уобличава зависи и сам облик – тако, на пример, денотат синтагме *коцка чоколаде* биће пљоснате форме и четвртастих ивица, док код онога што се именује спојем *коцка шећера* не можемо говорити о пљоснатом облику, јер се материја коју именује лексема *шећер* уобличава у форму која је налик на геометријско тело именовано лексемом *коцка*.⁴⁹⁵ Како примери из ЕК показују, фреквентнији су спојеви овог другог типа; уп.:

- Чекам само кад ће неко од њих, попут наших бака, извучи из џепа коцку шећера и уделити је неком малишану (Политика, 24. 1. 2008, ЕК); Господин Харис је ставио шећер у кафу, кашичицом здробио коцке шећера и кроз прозор погледао у снег (ЕК); Марија отрча и донесе чашу воде и коцкицу шећера (ЕК); Чаша воде, и то с коцкицом шећера, могла се бесплатно добити у свако доба (ЕК);
- Зуји пропелер, хлади ме струја ваздуха, пијем воду с коцком леда (ЕК); Уколико пустите хладну воду да тече преко унутрашњег дела подлактица или их измасирате коцкицом леда умотаном у крпу, брзо ћете осетити олакшање (Политика, 28. 7. 2008, ЕК); Скидање мрља од сладоледа олакшаћете ако их пре прања истрљате коцкицом леда (Политика, 21. 7. 2008; ЕК);
- Сервирка им тресну на њих прописани ручак – металну шерпицу ружичасто-сивкасте чорбе, комад хлеба, коцку сира, шољу кафе (ЕК); Он одгурну своју шерпицу у страну, подиже танком руком комад хлеба а другом коцку сира (ЕК);
- Убацио сам у тостер две кришке хлеба, изнео теглу са џемом од кајсија и малу коцку бутера (ЕК);
- Потребно је: 700 до 800 гр брашна, коцка квасца, 2,5 дл млека (Политикин магазин, 2001, ЕК); итд.

Прототипичан спој са именицом *коцка* заправо и јесте синтагма *коцка шећера*.⁴⁹⁶ У том смислу, лексема *коцка* само условно спада у ову (под)групу партикуларизатора-уобличивача, будући да од семантике допуне зависи да ли ће се неки појам реализовати као пљоснати облик

⁴⁹⁴ У вези са истим објектом уобличавања јавља се и именица *локум* у секундарном, партикуларизаторском значењу: в. *локум (2)* 'коцка, парче (шећера)', пр. Један пут нешто подозрео на млађу [снаху], кад му је једном изјутра ставила у каву једнако докума шећера, колико и себи (Ружичић У., БВ 1910, 306). Дај ти мени за восак једну шамију, и дај ти мени пет локума шећера (Сиј. Ћ. 1, 80).

⁴⁹⁵ Лексема *коцка* у свом примарном значењу, према РСАНУ, именује: 'геометријско тело омеђено са шест једнаких квадрата, хексаедар; уп. куб'.

⁴⁹⁶ Фреквенција појављивања типичнијих синтагми са партикуларизаторима *коцка* и *коцкица*, према потврдама из ЕК, имала би следећи поредак: *коцк(иц)а шећера* 53, *коцк(иц)а леда* 36, *коцк(иц)а чоколаде* 7, *коцк(иц)а сира* 6, *коцк(иц)а супе* 6, итд.

одређене материје (в. *коцке чоколадице*) или, што је знатно чешћи случај, као облик који одговара ономе што ова лексема примарно именује (в. *коцка леда, коцка шећера*).⁴⁹⁷

Називи за геометријска тела, иначе, како смо већ раније напоменули, не јављају се често у улози партикуларизатора, будући да њихова семантика имплицира прецизност у уобличењу, што је насупрот чињеници да већина партикуларизатора-уобличивача подразумева управо материју коју обликује човек или која се обликује природним путем.⁴⁹⁸ *Коцка шећера*, како је у литератури већ примећено и забележено (в. Драгићевић 2003: 143), не уклапа се у наведено стање будући да се обликује машинским путем.

3.2.1.4. Остали партикуларизатори-уобличивачи

За разлику од претходно издвојених лексичких подгрупа са доминантном семом облика, међу којима се као главна успоставља бинарна опозиција *округласт облик – издужен облик*, постоји изванредан, невелик у односу на главнину грађе, број лексема којима је својствен специфичан облик, који не одговара ниједном од описаних. Такви партикуларизатори биће разматрани у оквиру овог поглавља.

3.2.1.4.1. Партикуларизатори-уобличивачи типа *ролна*. Лексема *ролна* и семантички сродне лексеме у свом партикуларизаторском значењу најближи су оним уобличивачима који именују округласт, обао облик нечега, али се од њих ипак разликују. Ове лексеме служе уобличавању одређених меких предмета (обично папира, тканине и слично) у ваљкасту форму. Такву, партикуларизаторску функцију лексема *ролна* врши у примарном значењу; уп.:

- *ролна* (нем. варв.) 'свитак, смотуљак хартије, тканине и сл., труба, бала',⁴⁹⁹ пр. Људи се појављују ... с ролнама шаторских крила укоса преко рамена (Вучо 1, РМС); Центар руже немој правити појединачно већ као танку тракицу глине коју савијиш спирално, да изгледа као ролна свиле (ЕК); итд.

Због невеликог броја речничких потврда конкретне употребе партикуларизатора-уобличивача *ролна*, како бисмо стекли јаснију слику о типичним спојевима са овом именицом, узећемо у обзир податке из ЕК. Ти подаци указују на чињеницу да се ова именица најчешће употребљава у два контекста: (а) у домену фотографије и (б) као уобличивач уз именицу (*тоалет*) *папир*. Ређе се користи као свитак друге врсте папирнатих предмета, уп. пр.:

- Апарати и опрема за аутоматско развијање фотографског и кинематографског филма или фотографске хартије у ролнама или за аутоматско преношење снимка са развијеног филма на ролне фотографске хартије (ЕК); Микрофилм представља дугачку ролну шеснаестомилметарског фото филма (ЕК); С апетитом гута све призоре одреда, готово очаран што испуцава километарски дугачку ролну филма (ЕК);
- Хермиона шчепа ролну папира који је лежао поред боца (ЕК); Сирота бака са ролном тоалет папира у рукама била је неумољива (Политика, 13. 12. 2006, ЕК); Узбуђено нас је провео преко великог белог простора до ролне тоалет-папира, окренуте наопако (ЕК); Због бацања ролни папира, упаљача и паљења две бакље на прошлом мечу, наш шампион је кажњен са

⁴⁹⁷ Колебање између ова два облика лепо илуструје и spoj *коцка супе*, која реферише на мање-више пљоснат или коцкасти облик дате материје. Из примера се пак не може разазнати о којем је тачно облику реч: уп. пр. Посолити, настругати орашчић, убацити 2 коцке супе и оставити да ври 20 мин (ЕК); Прелијте их са два децилитра уља и литром воде, а коцку супе уситните и поспите по сармама (Политика, 21. 8. 2008, ЕК).

⁴⁹⁸ О *лопти* в. т. 3.2.1.1.1.7, а о *пирамиди* и *купи* в. т. 3.2.1.1.3. у оквиру истог поглавља.

⁴⁹⁹ У речницима с бележи и варијанта *рола* (1) (нем. варв.) 'в. ролна'.

20.000 евра (Политика, 3. 4. 2008, ЕК); Сећам се како ме једном огромна ролна папира умало није убила (Политика, 22. 10. 2008, ЕК);

- Осврне се преко оба рамена као да очекује да ће угледати некога ко га посматра у тишини, потом смота паре у ролну и устане и ћушне је у џеп (ЕК); – Стварно смо ишли ... – вади се Дебели вешто, али га прекида Бобан који улази у бифе с ролном плаката под мишком (ЕК).

У истом се значењу јављају још неке, мање или више фреквентне, лексеме из наше грађе, како маркиране, тако и немаркиране; в. следеће одреднице:⁵⁰⁰

- *замот* (2б) 'смотуљак, свитак, труба (платна и сл.), бала', пр. Бијаше ... купио замот црвеног баршуна (Брл., ХК 8, 136);
- *конволут* (а) 'свитак, смотак списа; свеска за акта, списе', пр. Грађа Кватерникова састоји се из омашних конволута арака великога формата (Нех. 3, 33). Положио [је] на гримиз ... један конволут папира (Крл. 18, 137);
- *котрљак* (1б) (покр.) 'ваљкасти свитак, замотуљак', пр. Готово се новац има у котрљке завити (РЈА);
- *омут* (2) (покр.) 'смотуљак, свитак', пр. О. Теофан извади из џепа савијен један омут хартије (Суб. Ј. 6, 341);
- *свитак* (1б) 'оно што је савијено у круг, намотано као котур, као клупко; хартија намотана у трубу', пр. Прочита исказе свједока, који су обасизали шест свитака (Крешић С., РМС);⁵⁰¹ *свитак* (2а) 'замотуљак, смотуљак, гужва', пр. Дохватио би [синчић] ... свитак хартије с тамњаном (Весел., РМС);
- *смотак* (2г) 'у трубу савијена хартија, свитак', пр. Кад му кондуктерка даде карту, мудрац је смота и затакне за ухо. И сад му је смотак ... стршао из уха (Кушан Ј. 1, РМС); *смотак* (2д) 'труба (тканине)', пр. Била је по свим полицама до врха затрпана смоцима бијеле тканине (Гргић Б. 1, РМС);
- *смотуљак* (а) 'смотак (2)', пр. Тресао је сељаку под носом раскинут коверат с дебелим смотуљакком новчаница (Ћоп., РМС);⁵⁰²
- *топ* (4) 'већи смотак, труба тканине', пр. Топови чохе мољцима изједени (Радул. Ј., РМС). У рафовима [дућана] топови басме (Сиј. Ћ., РМС);
- *труба* (3) 'велики свитак, ролна (платна, тканине); свитак, смотуљак уопште', пр. Отвара своје сандуке у којима беху велике трубе платна (Вас. Д., РМС). У бисагама бијеле су се двје трубе сукна (Сиј. Ћ., РМС). У чистој собици, претрпаној трубама омотача, калемима телефонске жице и другим војним материјалом, Штолман је дуго говорио с политкомом (Моск., РМС); Крзна, драго камење, трубе свиле, индијски кашмир (ЕК).

Девербативни партикуларизатори *замот*, *свитак*, *смотак*, *котрљак* настали су од глагола који у својој семантици садрже семантичку компоненту нечега заобљеног, округластог што се добија спровођењем одређених радњи – *мотањем*, *замотавањем*, *савијањем* или *котрљањем*. Због активносне семе, ови се партикуларизатори могу назвати и *активносним уобличивачким* партикуларизаторима. Ипак, уобличивачима их приближава то што именују облик (који је резултат спровођења одређене активности). Код именице *труба*

⁵⁰⁰ Наведеним значењима сродна је и покрајинска реализација *колач* (3а) 'оно што је кружно свијено, колутасто смотано, свитак, смотуљак; прстен'. У другом делу дефиниције забележена је семантичка нијанса *прстен*, према којој се ова лексема доводи у везу и са партикуларизаторима-уобличивачима типа *венац*.

⁵⁰¹ У синонимном се значењу користи и *свијутак* 'в. свитак² (1б)'.⁵⁰²

⁵⁰² Преко лексеме *смотуљак* дефинише се значења и следећих лексема-партикуларизатора: *пачица* (4) (покр.) 'смотуљак, замотуљак'; *савитак* (1) 'оно што је савијено, смотуљак'; *гута* (2а) 'гука уопште, грудва, гужва, клупко; смотуљак; кврга', пр. Носи толику гуту пара (Крагујевац, Радој. Вл.). Потоња лексема се, у зависности од дате семантичке нијансе, може сврстати у уобличиваче различитог типа. Наведени пример, због објекта уобличавања, доводи одредничку лексему у синонимски однос са лексемом *смотуљак*.

партикуларизаторско значење се развија метафоричким путем на основу семе облика из примарног значења, које се односи на музички инструмент специфичног облика (уп. деф. 'врста лименог дувачког инструмента са савијеном цеви и писком у који се дува').

Деминутивна изведеница *ролница* није забележена у описним речницима нашег језика. У ЕК пак налазимо потврде и за ову именицу, међутим, оно што је пажњу привлачи јесте чињеница да се ни у једном од њих овај деминутив не употребљава у значењу мотивне именице нити са партикуларизаторском функцијом. Његово је значење потпуно лексикализовано и односи се на домен прехранбених производа; уп. пр.:

- Кад огладним, узмем једну масну ролницу са сиром из фрижидера (ЕК); Листове шунке исећи напола, на сваки стављати по кашичицу овог надева и увијати у ролнице (Политика, 8. 11. 2005, ЕК); Исеку лососа илитуну и онда то, као што је описано, стављате преко оформљене ролнице од пиринча (Политика, 5. 2. 2009, ЕК); Развити лиснато тесто, распоредити надев, увити ролнице и пећи (ЕК).

3.2.1.4.2. Партикуларизатори-убличивачи типа *ковитлац*. Један број партикуларизатора убличивачког типа односе се на облик који материја поприма у кружном кретању. Дакле, код ове групе лексема, поред семантичке компоненте облика, као веома битна истиче се и компонента кретања. Централни чланови ове групе лексеме јесу *ковитлац* и *вртлог*, а њихови типични спојеви су са гасовитом материјом, иако нису необичне ни везе са течном материјом. Око главних чланова ове лексичко-семантичке подгрупе окупља се и мањи број других лексема исте или сличне семантике. Притом, у њиховом семантичком опису често се налазе управо поменути централни чланови;⁵⁰³ уп.:

- *вир* (2) 'в. вртлог (1)', пр. Дешава се да се око човека на кога случајно покажу прстом одједном завитлају догађаји, као винови воде (Андрић 5, 223);
- *вијак* (4) 'извијен предмет уопште, спирала; вртлог';
- *витао* (6) 'ковитлац, вртлог (воде или снега, дима и др.)', пр. Одъ едногъ каравана кои е из Тифлиса ... ишао, у едномъ витлу снега смрзнули су се 30 базтажа (СН 1844, 82). Дрхтајући Везув бљује густе витле мрачног дима (Њег. 6, 26). Изригају с муклијем јечањем | Над поврхост дубоке пучине | Страшне витле дима и пламена (И. 1, 59);
- *вихор* (1в) 'нешто усковитлано, захваћено вртлогом; уп. вихарац (2)', пр. Дува ветар кроз Руговску клисуру ... избија са фијуком у равницу, дижући вихоре снега (Јак. С. 2, 152);
- *вртлог* (1) 'кретање у ковитлац (воде, снега, ваздуха, дима, прашине и сл.); место таквог кретања и оно што је захваћено таквим кретањем; уп. *вир*1 (2), ковитлац', пр. Понекад истрче [дупини] далеко испред бродскога кљуна ... па их за час нестане под вртлозима пјене (Цар 2, 8);
- *завитлај* (1) (нераспр.) 'ковитлац, вртлог; прамен';
- *ковитлац* (1б) 'ваздушна маса захваћена таквим кретањем, вртложни ветар, вихор; уопште гасовита, растресита или распршена материја захваћена таквим кретањем', пр. Ветром подигнут ковитлац прашине одлучио [је] о исходу битке (Там. 1, 315). Није ... гледала куда да се склони од пљуска и вјетра који је ковитлацима прашине засипао улице (Банов., Књиж. 3, 513). Истрзана колона ... милела је ... давећи се у дубоком снегу и ковитлацима вејавице (Ћос. Д. 1, 7);
- *ковитљај* 'в. ковитлај', пр. Узе разматрати и оне ковитљаје прашине, што се дижу с улице (О-А 1, 111);

⁵⁰³ В. и дефиниције мање фреквентних партикуларизатора исте врсте: *ковртањ* (2) 'круг, вртлог, ковитлац'; *колутар* (2) 'ковитлац, вртлог'.

- *коловрат (1a)* 'ковитлац (воде, ваздуха, прашине и сл.), вртлог', пр. Табори се и везири | Од ненадна чуда тога | Узвијаше, узмутише | Ка̄ коловрат силне воде (Њег. 9, 417). А оно се за њим диг'о коловрат прашине (Нев., БВ 1904, 413).

Типичан објекат уобличавања и партикуларизовања, како видимо, јесу материје именоване лексемама *прашина* и *дим*.⁵⁰⁴ Када је реч о течной материји, лексеме *вир* и *коловрат* јављају се као уобличивачи у споју са лексемом *вода*.⁵⁰⁵ Поред наведеног, лексеме *ковитај* и *ковитац* у секундарним семантичким реализацијама комбинују се са лексемама другог значења. Наиме, оне почињу означавати скупину људи, животиња или предмета који у кретању задобијају одређени облик; уп. значења лексема:

- *ковитлај* 'покрет нечега усковитланог; вртлог, ковитлац', пр. фиг. Око терасе скупи се ковитлај задахтаних жена и мушкараца (Велм. 2, 74);
- *ковитлац (2)* 'предмети или јединке (обично о већем броју, мноштву) у сложеном, бурном, хаотичном кретању; врева, метеж', пр. Он се подиже гледајући ковитлац паса који су се међусобно борили (Њос. Д. 1, 101).

3.2.1.4.3. Партикуларизатори-уобличивачи типа *вео*. Лексема *вео* и још неколико лексема сродне семантике такође развијају секундарно, партикуларизаторско значење уобличивачког типа на основу семе облика из основног значења. Ове лексеме секундарно означавају танак слој нечега (обично некакве материје); уп.:

- *вео (2a)* 'тањи слој нечега, застор (од магле, мрака, облака и сл.)', пр. Бели, густе велови магле лежали су на ораницама (Минд. 1, 38);
- *копрена (3a)* (фиг.) 'танак слој нечега (дима, магле и сл.), измаглица', пр. Неколико тренутака Доселић је гледао копрену дима над ријеком (Лал. 4, 11);
- *плашт (2в)* 'уопште прекривач као слој преко нечег или око нечег', пр. Преко широких поља, доле на засејаној, обрађеној земљи, намах се [од града] навуче дебео плашт леда (Доман. 6, 415);
- *плашт (3)* (фиг.) 'застор, завеса, копрена (магле, дима и др.)', пр. У славу Армије! Пред њом су често бјежали тирани у плашту дима (Черк. 1, 71);
- *платно (1б)* 'оно што својим изгледом, обликом или бојом подсећа на платно (1a)', пр. По зеленим чајаним завесама белела се прашина, по угловима се ширила читава платна паучине (Јанк. Мил. 1, 109);
- *покривач (2б)* (фиг.) 'наслаге (облака, магле) које се надвијају, разастире над нечим', пр. За њим је све више остајао онај мутан црн и мртвачки покривач облака (Вас. Д. 3, 82). Кад цветови испод магле покривача | главе извуку, | засветли сијасет месеца (Макс. Д. 6, 57);
- *покровац (2)* 'слој (снега, лишћа и др.) који прекрива, застире површину нечега; прекривач од таквог слоја', пр. Застире шушањ земљу као поњава или плахта, којом је земља тако

⁵⁰⁴ У вези са лексемом *дим* као објектом уобличавања јавља се и лексема *левак* у секундарном значењу: *левак (2a)* 'простор, шупљина, рупа и сл. са сужењем на једном крају, левкасто сужење, удубљење, левкаста шупљина и сл.', пр. Убио си! понови Вековић гледајући у левак дима који Мића издуну (Давичо 3, 13). Оваква употреба првенствено је књижевно-уметничка, а пажњу привлачи и њен неодговарајући лексикографски опис.

⁵⁰⁵ Комбинација са именицом *вода* као објектом уобличавања нашла се и код партикуларизатора-уобличивача друге врсте: уп. *буркај* (покр.) 'талас', пр. Читав буркај воде заплусну ме из корита (Радул. Ј. 5). Речници не бележе сличне примере код именице којом се описује семантика ове покрајинске лексеме, будући да је у саму лексему *талас* инкапсулирано и значење именице *вода*. Међутим, у ЕК се могу наћи примери паралелне употребе: Гледајући у њих, ја видим тамну боју планина, широке облаке, талас воде (М. Ускоковић, ЕК); Први коју су приметили опасност почели су панично да беже, а за петама била им је страшна бујица. Огроман талас воде избегли смо за једну до две секунде (Политика, 20. 2. 2007, ЕК).

Синонимна лексема *вал* бележи пак развој секундарног партикуларизаторског значења на основу семе облика: уп. *вал (3)* 'оно што има таласаст облик, што изгледа као талас'.

покривена, да музге и млазеви од кише немогу кроз овај покровац до ње продриети и ровити ју (Шул. 3, 32). Кровови, дрвеће и калдрма већ били покривени белим покровцем (Уск. 2, 315). Те ноћи страховито је урлао ветар, ломиле се гране и вејао је снег стерући бео покровац осиромашелој природи (Марк. М. 2, 172).

Како се може запазити, ове лексеме примарно именују тканину, и то уобичајено већих димензија у односу, на пример, на ону која се користи у својству одевних предмета (нпр. *блузу, капу, сукњу* итд.). Њихово партикуларизаторско значење се заснива на семи тананог, танког облика из примарног значења, као и на семи димензије. Код лексема *вео* и *копрена*, будући да именују посебну врсту тканине која је прозирна и која се носи преко лица, и у секундарном се значењу задржава слика препреке која онемогућава или отежава изложеност посматрачевом погледу. У том смислу, најчешће су комбинације са гасовитом материјом која и сама представља некакву врсту визуелне препреке: уп. пр. *велови магле, вео облака, копрена дима*.

У истом се значењу користи и лексема *повлака*, која иако примарно не означава танку тканину, развија секундарно значење тог типа (в. *повлака (4б)* у РСАНУ: 'вео; завеса'), на којем се заснива партикуларизаторско значење:

- *повлака (5)* 'танак слој магле, мрака, светлосних зрака и сл. који ствара утисак завесе, измаглица; уп. *вео1 (2а), копрена (3а)*', пр. А син је гледао како се у златној повлаци сунчанијех зрака врте осе и играју жути лептири (Војн. И. 9, 31). Серената пролази у повлаци звезда и песама што трепте недогледном поворком гондола, које мами исти пламен (Војн. И., Звезда 4, 652). фиг. У очима господина директора Штајнера је свјетлуцала мокра повлака задовољства са самим собом (Кик. 1, 125).

На основу семантичке сличности изворног значења, као и на основу чињенице да се јавља у дефиницији наведених лексема, може се претпоставити могућност реализовања овог значења и код лексеме *завеса*. Такво се значење, ипак, код ове лексеме у речницима не бележи. Међутим, ЕК потврђује такву употребу, сврставајући ову лексему у ред партикуларизатора наведеног типа: в. Све то време, иза непрозирне завесе дима, Хилдегарда се пркосно смејала (С. Басара, ЕК); Пожар је захватио стотинак хектара, па је небо било застрто великом завесом сивкастог дима (Политика, 20. 8. 2000, ЕК).

Партикуларизаторско значење лексема *пена* и *паперје* такође је у вези са обликом, али се за њега, као и у случају претходних лексема, везује и већа површина простирања датог ентитета у облику који се наведеним лексемама именује. Речници ово значење дефинишу према донекле уједначеном моделу описа секундарних, метафоричких значења лексема овог типа:

- *пена (1б)* 'оно што је налик на пену¹ (1а), тј. што прозранчно прекрива, обавија какву површину, што се налази у позадини чега и сл.', пр. Беличаста пена првог мраза ухватила се по гуњевима, по шубарама, по брковима (Симић Д. 1, 118). Бела пена светла расте над Купресом и паперјаста клобук диже се све више, гутајући прво шуму, затим облаке над планином, па читаво огромно небо са све блеђим звездама (Рен. М. 1, 529). У том првом зимском јутру ... зенице [су] пијано шетале и несвесно ... пиле згрушану пену иња и уносиле је у себе заувек (И., 347);
- *паперје (3)* 'оно што по облику, изгледу подсећа на паперје (1а)', пр. Рујанско небо пуцало је у недоглед, прошарано паперјем облака (Симић Н. 4, 246). За гране букава ... хвата се паперје вечери (Минд. 1, 134).

Код ових се партикуларизатора, посебно код потоњег, из основног значења задржава и семантичка компонента нечега пахуљастог, нежног, лаганог и тананог. Од тога ће зависити и природа објекта уобличавања – то, по правилу, неће бити чврсти, тврди предмети или други ентитети тог типа, већ некаква гасовита или слична материја (уп. *паперје облака, пена светла*).

3.2.1.4.4. Партикуларизатор-уобличивач калуп. Партикуларизатор *калуп* семантички је најближи садржавачким партикуларизаторима од свих помињаних партикуларизатора-уобличивача. Разлог за то јесте што ова лексема примарно означава 'нарочито израђен предмет помоћу којег се обликује оно што се производи, прави или поправља, дотерује и сл.'. На основу тог значења развија се и секундарно партикуларизаторско '*калуп (2)*' комад неког производа обликованог помоћу калупа (1a)'.

Према наведеном примарном значењу, денотат именице *калуп* може, али не мора, бити предмет који се одликује удубљењем. Оно што га још више удаљава од садржавачких партикуларизатора јесте то што у партикуларизаторском значењу *калуп* не подразумева присуство предмета помоћу којег је обликован – друкчије речено, када говоримо о *чаши воде* у партикуларизаторском значењу, фокус је на објекту садржавања, али је и садржатељ (имплицитно) присутан, док код *калуна сапуна* није такав случај.

Стога, како због наведеног, тако и због чињенице да се партикуларизаторско значење првенствено заснива на семи облика, ову лексему такође сврставамо у ред уобличивача. Томе у прилог говоре и примери који потврђују наведено секундарно значење; в. пр.:

- Заиска да јој дода нов калуп сапуна (Мил. М. Ђ. 18, 355). Прије рата плаћало се [за испашу] за 10 оваца: негдје ока соли, јашмак ... калуп сапуна и 12 новчића по овци (Дубровник, Синд. 1, 52);
- Набављали су ... који калуп воска, нешто свећа и неколико убруса (Кост. Т. 5, 5);
- Војници сагледају калупе биљне масти и чуде се (Јак. С. 6, 488).

Објекат уобличавања јесте чврста материја, при чему се партикуларизатор *калуп* прототипично јавља у споју са лексемом *сапун* (уп. и пр. Он се може прати и рибати само на овај начин: један калуп сапуна треба истругати у пет литара хладне воде и од овога скувати густу сапуницу (ЕК)). Такав спој потврђен је и са деминутивном изведеницом *калупчић*: в. пр. И шегрти [су] добијали „калупчиће сапуна“ (Кост. К. 2, 131), док се варијантни деминутив јавља као уобличивач друге врсте, такође чврсте материје, уп. *калупче* 'дем. од калуп', пр. Оно јадно, мало калупче [сира] нема шта да га видиш, продаје по два гроша (Дач. Ж. 1, 23).

3.2.2. Партикуларизатори-убличивачи са доминантном кохезивном семом

Поред већег броја партикуларизатора-убличивача који своје значење заснивају на семи облика, јавља се и одређен број оних код којих је доминантна кохезивна, повезивачка сема. Код таквих је лексема, посебно код оних које партикуларизаторску функцију обављају у свом основном значењу (а таква је већина), сема повезивачка више објеката у некакву целину главна, активна сема, на којој се базира и њихово даље семантичко гранање. Такав семантички садржај не искључује постојање семе облика, само се она може сматрати другостепеном, диференцијалном семом у односу на примарну, кохезивну семантичку компоненту. Погледаћемо који су прототипични представници, стожери ове лексичке подгрупе убличивачких партикуларизатора.

3.2.2.1. Партикуларизатори-убличивачи типа *свежањ*. Као централни, прототипични чланови ове подгрупе партикуларизатора убличивачког типа издвајају се лексеме *свежањ* и *сноп*. Ове се лексеме у својим основним значењима јављају у својству партикуларизатора-убличивача. Кренућемо од њихових семантичких структура:

- *свежањ* (1) 'више предмета обавијених, умотаних заједно или причвршћених једном везом, завежљај, бала, смотуљак', пр. Шетка стражар, звецка свежњем кључева (Чол., РМС). фиг. Овај свежањ костију, ткива и нерава што се трза — то је био његов деда (Поп. Ј., РМС); *свежањ* (2) 'сноп, веза, руковет',⁵⁰⁶ пр. С њима беше још један са свежњем сламе (Недић Љ., РМС). фиг. Дед изнад наочари набра густ свежањ бора (Моск., РМС);⁵⁰⁷
- *сноп* (1) 'скуп већег броја појединих предмета, повезан у једну целину (свежањ пожњевена жита, руковет свезана прућа, више листова хартије и сл.): ~ новчаница, ~ списа',⁵⁰⁸ пр. Свако јутро затекне на ... дворишту по који сноп трске или рогоза (Ад., РМС); *сноп* (2) 'прамен: ~ дима, ~ светла, ~ паре'.

Поред њих, у блиском значењу се користи још једна, међу осталом грађом централнија лексема; уп.:

- *дењак* 'извесна количина нечега (предмета, материјала, робе) увезана, смотана, упакована и сл. у један комад' (а) 'бала, завежљај, пакет (понекад одређене величине, као уобичајена мера)', пр. На обали има око 50 ... дењкова памука (Нен. М. 2, 154). Бацаху пред њих [овнове] дењкове сена (Шапч. 12, 114). Нијесам ти много мислио, већ дочепај ону чоху, оно платно, свијено у дењкове (Живк. М. 1, 62). По 24 скретња иде у дењак дувана (Оток, Ловрет., ЗНЖ 2, 277); (б) 'свежањ, сноп; веза, снопић', пр. Увече смо донели неколико дењака прућа (све по 100 у једном дењуку) (Весел. 11, 195). Покорный Майсторъ донесе читавъ денякъ

⁵⁰⁶ Лексема *свежањ* се као хиперонимска лексема јавља у опису већег броја (територијано) маркираних лексема. Оне се разликују према објекту партикуларизовања – код једних је реч о материји: в. *баква* (покр.) 'свежањ, свитак памука или другог предива'; *кукуљица* (б) (покр.) 'свежањ, снопић'; *патка* (Зв) (покр.) 'мањи завежљај, замотуљак, свежањ памука, кудеље и сл.'; , код других о предметима: нпр. *веска* (покр.) 'веза, свежањ', пр. Продаваћу сву покретност ... и то: једна веска у 14 ком. чипке у боји ... једна веска пертли (СН 1903, 189); *крошња* (Лв) (покр.) 'свежањ конаца'; *песка* (2б) (покр.) 'свежањ, свеза', пр. Оздол идев два трговца, | они носив песку кључи (Левосоје, Бујановац, Златан. М. 1).

⁵⁰⁷ Деминутивна лексема *свежњић* у РМС није потврђена ниједним примером, док се варијантна лексема *свежљај* јавља са једном потврдом, која, међутим, не илуструје њену партикуларизаторску функцију.

⁵⁰⁸ Путем лексеме *сноп* дефинише се одређен број обележених лексема, које се такође јављају као партикуларизатори-убличивачи претежно чврсте материје: в. *грсница* (1) (покр.) 'сноп, руковет (обично конопље)'; *котур* (9) (индив.) 'сноп (пшенице)', пр. То је свега неколико котурова пшенице, али на екрану ... она се таласа и бруји до у бескрај (Бон. Ј. 2, 29); *метла* (4) (покр.) 'сноп, снопић, свежањ'; *ограбак* (покр.) 'сноп жита од ограбљеног влаћа'; *патка* (Зб) (покр.) 'мањи сноп сламе', пр. Патка је као снопић сламе који се метне на крајеве сламе, кад се слама заврши (Бачка, Дунђ.).

бичева и преда ий ... Войводи (ПБС 1844, 100). Два, три дењка першуна очисте [се] и оставе (Пел. 1, 747);⁵⁰⁹

Поменуте лексеме не одликују се богатим семантичким структурама, али оно што је карактеристично за њих јесте то да су сва њихова значења партикуларизаторска. Сва значења заснивају се на семи повезивања, кохезије више појединачних ентитета у одређену целину. Таква целина може имати некакав облик, што је најизраженије код онога што означава лексема *сноп*. Овај партикуларизатор упућује на уобичајено дугуљаст, танан облик, на чему се и базира развој његовог секундарног значења (уп. *сноп* (2)). Тим се значењем ова лексема сврстава у већ издвојену групу партикуларизатора-убличивача типа *прамен* (в. претходно т. 3.2.1.2.2. у оквиру истог поглавља).

Типичан објекат убличивања ове групе партикуларизатора јесу предмети или (чешће) некаква чврста материја (уп. *свежањ кључева*, *дењак бичева*; *свежањ жита*, *дењкови памука*, *дењак першуна*, *сноп јечма*). У истим се спојевима јављају и деминутивне изведенице поменутих, централних именица:

- *дењчић* 'дем. од дењак¹', пр. По трипут преброји дењчић стодинарки које му човјек даде (Банов., Разв. 1938, 53). Свари једну шаку овса са једним дењчићем овсане сламе у три воде (Пел. 1, 611). Паге или књига — то је онај дењчић (омот) памука, што се купи у трговца (БиХ, Зовко, ЗНЖ 19, 342);
- *снопак* 'дем. од сноп: ~ траве, ~ светла'; *снопић* 'дем. од сноп: ~ суве лозе, ~ цигаретних папирића'.

Око наведених, централних лексема окупљају се друге лексеме. Неке од њих одговарајућу партикуларизаторску функцију врше у примарном, основном значењу. Реч је о немаркираним, необележеним лексемама, према РСАНУ, дакле о онима које би спадале у општи лексички фонд српског језика; уп. следећи низ:

- *бала* (1) 'дењак, увезано бремене, свежањ', пр. Из машине ... спадају ... бале упресоване сламе (СБ 1939, 7/6). Додаду му балу љескова прућа (Нев. 2, 160); *балица* 'дем. од бала²', пр. У манастир се није враћао без балице или палице дрва (Миковић Д., Браство 9–10, 300);⁵¹⁰
- *багља* (1) 'навиљак, свежањ; мали пласт; вар. багаљ (1)'; *багаљ* (1) 'в. багља (1)'; *багљић* 'дем. од багаљ; вар. баглић', пр. А они су имали у башчи мало першина и један багљић кукурузовине (НПр., ЗНЖ 15, 294); *багљица* 'дем. од багља';
- *завежљај* (1а) 'извесна количина предмета умотаних и увезаних заједно, замотуљак, свежањ, дењак', пр. Пред логором су, на дугом столу, поставили велике завежљаје спискова (Црњ. 1, 22);⁵¹¹ *завезак* (3а) 'в. завежљај (1а, 2)', пр. Мартин ... стегну под мишицом онај завезак хартије и смркнут закорача друмом (Ћоп. 2, 132);
- *омотак* 'в. омот (1а)', пр. Из ... лиснице извади омотак артије, а у њем два писма (Буд. 1, 42).⁵¹²

⁵⁰⁹ Речници бележе и покрајинску варијанту у истом значењу и са истом функцијом: *дењка* 'в. дењак¹', пр. Јесу ли ове дењке [дувана] ... такође враћене у државне магацине ...? (Н. Скуп. 1, 282).

⁵¹⁰ Исти објекат убличивања експлициран је у дефиницији другог партикуларизатора истог типа: в. *влака* (2) 'велико оборено стабло или свежањ дрва (или прућа) који се превлачи', пр. Насекао влаку прућа, тј. 200—250 прUTOва везаних заједно (Купиновац, Ср. ресав., Дан. Н.).

⁵¹¹ На значење ове лексеме упућује се застарела варијантна лексема *завежјај* (заст.) 'в. завежљај (1а)', пр. Онъ получи нѣкїй завежјај писама (Иванов. 1, 293), као и још један девербатив истог значења: као и *замотљај* (1) 'в. завежљај (1а)',

Када је реч о лексеми *бала*, речнички подаци не пружају јасну слику шта она заправо представља и какав облик даје ономе што се на тај начин уобличава. Погледаћемо лексикографске описе у сва три описна речника нашег језика:

Табела бр. 26. Речничке дефиниције партикуларизаторског значења лексеме *бала*

| РЕЧНИК | ЛЕКСИКОГРАФСКИ ОПИС ПАРТИКУЛАРИЗАТОРСКОГ ЗНАЧЕЊА |
|--------|--|
| РСАНУ | <i>бала</i> (1) (вар.) 'дењак, увезано бремене, свежањ', пр. Из машине ... спадају ... <u>бале</u> <u>упресоване сламе</u> (СБ 1939, 7/6). Додаду му <u>балу</u> <u>љескова прућа</u> (Нев. 2, 160). |
| РМС | <i>бала</i> (1) (тал.) 'упакована роба; дењак, свежањ, смотак (сена, дрва и др.~)' |
| РСЈ | <i>бала</i> (итал.) 'већи замотај или свежањ меке робе (текстила, коже, папира и сл.), који понекад служи као јединица мере, дењак; дењак, свежањ (сламе, сена и сл.)' |

На основу речничких дефиниција, јасно је да је ова лексема, када је објекат уобличавања *сено*, *слама* или нешто слично, синонимна са лексемама *дењак* и *свежањ*. Међутим, када је у питању уобличавање *тканине*, *папира* или неке друге меке робе, *бала* се може појмити као партикуларизатор-уобличивач типа *ролна*, али ни то не мора бити случај уколико је реч о другачије свезаној или сложеној роби.

Вратићемо се на остале партикуларизаторе овог типа. Други, немали број лексема у полисемији развија сродно, партикуларизаторско значење. Такво значење се углавном описује посредством поменутих централних партикуларизатора-уобличивача овог типа; уп.:

- *веза* (5a) 'оно што је уједно везано, свежањ, завежљај', пр. Људи пешаче на удаљене пијаце за везу лука (Пол. 1951, 13839/7),⁵¹³ *везица* 'дем. од веза', пр. Потребна су два краставца, од шест до седам парадајза средње величине, главица црног лука, везица першуна, уље (Политика, 10. 8. 2009, ЕК); На тезгама Каленић пијаце налазе се салата „путерица” и зеље, по цени од 20 динара, везица блитве за 10 динара (Политика, 3. 5. 2008, ЕК); Потребно је: везица шпаргле, 1 кашичица млевене љуте паприке, 4 шоље воде (Политикин магацин, 2001, ЕК);⁵¹⁴ *везаница* 'в. веза (1, 5a)', пр. Појавише се на авлији два снажна момка са једном везаницом прућа (Марић С., БК 1898, 1524). Кад одеш у Јагодину, а ти купи једну везаницу зелени (Левач, Срећ. Ј.);
- *завежљај* (2) 'веза, руковет, сноп', пр. Послије благослова спрема се овај завежљај цвијећа у пчелињак (Марков. 1, 86). Он ... је одио к њима, носећи на раме завежљај буковијех прUTOва (Миљ. 3, 46). фиг. Сустижу влакове, који вуку у завежљајима дима тежину угљеног доба (Павл. Бор. 1, 48);

⁵¹² У круг ових лексема улазиле би, према РСАНУ, и следеће одреднице: *деме* 'нарамак; свежањ, бала, дењак', пр. Извади једно деме лирских песама из своје фијоке (Нуш. 24, 366); *мочионица* (1) 'сноп одн. неколико руковети лана или конопље повезаних за кисељење, мочене', пр. Колико овде било шари и писова, толико родила ћери и синова, колико жица, толико мочионица конопље, ако Бог да (Шуб., Разв. 1938, 35). Иако необележене у РСАНУ, ове лексеме чине се маркиране са становишта савременог српског језика. У прилог томе говори чињеница да је прва лексема маркирана као *тур. покр.* у РМС, а да се ниједна од њих не бележи у РСЈ.

⁵¹³ Синонимно значење реализује мање фреквентна лексема *пишла* (варв.) 'оно што је уједно везано, веза, китица, свежањ', пр. Пишла першуна ... 1 грош (И. 24, 164). Ал' сад 'оћу да ми даш и ту корпу дрењина, и ту пишлу кичице (Срем. 13, 176); као и покрајинска лексема *повеза* (покр.) 'свежањ, руковет, веза', пр. На пљаци се млади лук продаје на повезе, а не на кило (Ћупић Д. и Ж.).

⁵¹⁴ Лексема *везица* јавља се у својству архисеме партикуларизаторског значења лексеме *пасмо*: уп. *пасмо* (1в) (покр.) 'везица длака из коњског репа затегнутих преко гусала', пр. За [кљун гусала] ... запну по једно или два мала пасма црне, коњске струне (Каракашевић В., ЛМС 3, 3).

- *мац (1а)* (варв. покр.) 'више истоврсних предмета спојених заједно, свежањ', пр. Употребљава се у наше вријеме по приморју, нпр. мац цвијећа, мац кључа, мац карата (Будм., РЈА);
- *пакет (1в)* 'свежањ, дењак',⁵¹⁵ пр. Мајстор га је ценио; мало мало па ... му хитне пакет искројеног комаћа у крило (Сек. 10, 8);
пакет (2) 'мања, обично одређена количина упаковане робе (дувана, бутера и сл.); уп. пакло (а)', пр. Купио ... [је] три четири пакета дувана за момчадију (Церовић Т., БВ 1902, 211). Енглеска експедиција ... добила је за килограм чаја ... неколико пакета дувана и један перорез, око 300 килограма рибе (Петр. Мих. 2, 159). У млекарима [су] наслагани пакети бутера које заробљеници посматрају ужагреним очима (Јак. С. 5, 525). Са стола испред себе узео [је] пакет цигарета, истресао једну и ... задржао је међу прстима (Кош Е. 3, 235);
пакетић (1) 'дем. од пакет¹ (1, 2)', пр. Одем и на своју срећу видим; тек начет пакетић [хигијенске хартије] (Конф. 4, 35);
- *тура (2)* (тур.) 'свитак, смотак, свежањ, китица; плетеница', пр. Од милине свак Фату дарива ... Дервиш момче туру ибришима (НП Вук, РМС). Извади иза паса туру дувана и нож, уреза дуван, протре га, напуни лулу и запали (Весел., РМС).

Како се примећује на основу значења и речничких потврда, чињеница да се код (готово) свих побројаних лексема у лексикографском опису јавља хиперонимска лексема *свежањ* – сведочи о томе да је код овог типа лексике главни кохезивни елеменат. Секундарно, од семантике именице у допуни зависиће како ће се концептуализовати облик онога што именује одређени спој. На пример, ако говоримо о *вези лука*, *везици шпаргле* или *завежљају прUTOва* – у свести ће нам искрсавати дугуљаст облик тако увезаних ентитета. С друге стране, ако мислимо на *пакет дувана* или *пакет бутера*, вероватно ћемо првенствено подразумевати фабрички упаковану количину робе у извесну коцкасту или сличну форму.

Блиског значења су и поједини девербативи; уп:

- *завијутак (3а)* 'смотак, замотуљак, завежљај, свитак; оно у што је нешто упаковано, омот',⁵¹⁶ пр. На истим теразијама стоји с једне стране мач, а с друге стране један завијутак артије (Нен. Љ. 17, 86);
- *завитак (1а)* 'нешто завијено, умотано, замотуљак, пакет, свитак';
- *замот (2а)* 'оно што је замотано, завијено уједно, пакет, завежљај, свежањ', пр. Предао замот динара Кати (Војн. И. 2, 75);
- *замотак (1)* 'в. замот', пр. Замотак [сукна] стави [се] под маљеве да се ваља (Русић Б., ГЛЕМ 1935, 81);
- *замотуљак (а)* 'оно што је у нешто замотано, завијено, заједно са омотом (обично од хартије или текстила), завијени, замотани невелики предмет или више њих замотаних заједно', пр. Крије негђе замотуљак парак, | Ма бих река да их није много (Њег. 7, 173). Дође ... један повећи замотуљак књига (Дач. Ж. 1, 145);
замотуљак (б) 'оно што је смотано, савијено, замотано (нпр. у трубу), згужвано и сл., смотуљак', пр. Гаро [је] ваљао овећи замотуљак жутог дувана (Ђукић Д. 1, 135). Носи у руци замотуљак хартије (Бој. М. 1, 65). Он увек под пазухом носи некакав замотуљак новина (Пол. 1958, 16253/5);
- *смотак (2в)* 'пакетић, пакло (дувана)', пр. Из жбуња изрони ... дјечак ... са смотком дувана у руци (Лал., РМС).

⁵¹⁵ Као синонимне се дефинишу мање фреквентне (рекли бисмо – и маркиране) лексеме *колето* 'пакет, завежљај упаковане робе, бала, дењак', и *пакунг (а)* (варв.) 'пакет, свежањ, свитак'.

⁵¹⁶ Сличне, мада донекле неодређене семантике је и лексема *увитак (1)* 'оно што је увијено, свитак, увојак, пакет'.

Семантика ових девербатива-партикуларизатора указује на дистинкцију између онога што је смотано, савијено у одређену форму (*завитак списа, завијутак хартије, замот динара, замотак/замотуљак папира*) и онога што је замотано, завијено тако да издваја или садржава некакву количину (*замотуљак жутог дувана, смотак дувана, замотак шећера и брашина*). Први се, на основу таквог значења, приближавају уобличивачима типа *ролна*, док су други у најтипичнијим случајевима синонимни са лексемом *дењак* (уп. *дењак дувана : смотак дувана*). У појединим пак случајевима блиски су садржавачима (в. *замотак шећера и брашина : врећа брашина*).

Код неких се лексема, како можемо приметити у два претходно наведена низа, приликом лексикографског описа у загради указује на типичан објекат уобличавања. Реченичне потврде показују да се овим партикуларизаторима, као и њиховим централним члановима, типично уобличавају предмети и чврста материја. Међу наведеним лексемама доста је оних које ступају у везу са именицом *дуван* (уп. *замотуљак дувана, пакет дувана, смотак дувана, тура дувана, турица дувана*). Исти објекат уобличавања забележен је у опису још неколико покрајинских лексема;⁵¹⁷ уп.:

- *демет* (покр.) 'свежњић дуванских листова наслаганих један на други; уп. *деме*';
- *лопатица* (5) (покр.) 'сложен и увезан свежањ сувог дувана; уп. *калуп*¹ (3)', пр. У хамбару има педесет лопатица као злато жутог духана (Донч. И. 1, 91);
- *патка* (3а) (покр.) 'свежањ од више лиски дувана приближно исте величине', пр. Дуван се сниже с конца, узима се лист по лист па се дланом глади, изравнава, затим патка (паткати), па се од таквих патака слаже дењак (Обади, Симић Мил. 1); *паткица* (2) (покр.) 'мањи свежањ дувана начињен од 10 листова; уп. *патка* (3а)'.

3.2.2.2. Партикуларизатори-уобличивачи типа *букет*. Партикуларизатор *букет* представља, такође, свежањ нарочите врсте, на шта упућује и сама дефиниција у којој се доводи у синонимску везу са лексемама *свежањ* и *кита*. У том смислу, ова би група лексема могла бити припојена претходној. Међутим, будући да се лексема *букет* јавља у споју са специфичним објектом партикуларизовања – са именицама које именују различите врсте цвећа, као и са самим хиперонимом *цвеће* – чини нам се оправданим издвајање групе лексема које се јављају у таквим, карактеристичним спојевима. Кренућемо од прототипичне, централне лексеме *букет* и њеног синонима *кита*, који је у савременом језику употребно маркиран:

- *букет* (1а) 'свежањ, кита (цвећа); вар. *буке*, *пукет*; уп. *бокин*², *бокор* (2)', пр. Давно сасушене букете или ките цвећа ... она је чувала (Нов. 20, XXVI). Ја бих вам одмах написао писмо | И уз то букет камелија слао (Шант. 8, 375). фиг. Груни срећо моја, | ко букети мина | што расипљу камен (Черк. 1, 68). Г. Чеда Мијатовић је у букету напредњачког министарства без сумње најскупоценији цвет (Самоупр. 1883, 58/1). Ох дођи ... | И гаси букет животнога плама (Арнолд 1, 21); *букетић* 'дем. од *букет*¹ (1)';
- *кита* (1а) 'свежањ, снопић (цвећа), букет', пр. Ту је кита смиља (Шант. 8, 73). Иза иконе провирује на једну страну кита босиљка (Ад. 1, 69). На прсима јој лежи кита макова (Матић М., Реп. 1959, 11–12/5).

Обе лексеме у својим примарним значењима реализују дату функцију партикуларизатора. Типичан спој јесте *букет/кита цвећа*. Подаци из ЕК потврђују типичнију везу *букет цвећа* (139) него *кита цвећа* (51). Такође, у употреби су чести и други спојеви датих

⁵¹⁷ Секундарна семантичка реализација још једне лексеме везује се за именицу *дуван* као објекат уобличавања, с тим што таква веза у овом случају лексикализована и као таква описана у дефиницији, уп. *калуп* (3) 'збијен и чврсто везан свежањ дувана, лишћа, траве и сл.'

партикуларизатора са називима за одређену врсту цвећа (нпр. *букет камелија*), међу којима се као прототипичан издваја *букет ружа*, који је у ЕК потврђен у 37 реченичних примера. С друге стране, партикуларизатор-уобличивач *кита*, када је реч о комбинацијским везама са називима за конкретну врсту цвећа, најчешће се јавља у споју са именицом *љубичица* (15); в. пр.:

- Две девојчице предале су му букете ружа (ЕК); Не морате ви, као што је то радио грчки бог Бахус јурећи нимфу ружиним грмом, да поручујете да је волите огромним букетом ружа (Политика, 8. 2. 2009, ЕК); У канцеларији сам затекла Перпетуу, на чијем је столу стајао букет ружа велики као овца (ЕК); У рукама има букет ружа, баш као на додели одликовања (РТС, 4. 2. 2010, ЕК);⁵¹⁸
- При првом доручку нашао је сваки гост поред свога прибора за јело малу киту љубичица, а код другог доручка – обојено јаје (ЕК); Нека старица добаци му киту љубичица (ЕК); Дама са китом љубичица одржала је своје обећање (ЕК); Све је више увиђао како је тужно бити животиња којој нико никад није набрао киту љубичица (ЕК).

Поменути типични спојеви одсликавају још једну (лингвокултуролошку) разлику између лексема *букет* и *кита*. Реч је о томе да се партикуларизатор *букет (ружа)* односи, пре свега, на посебно аранжиран збир неке врсте цвећа, обично од стране лица које се таквим аранжирањем бави, док када говоримо о партикуларизатору *кита (љубичица)*, имплицира се скуп баштенских биљчица дате врсте који се ручно чупа и збирно обликује.

Поред примарних, лексеме *букет* и *кита* такође развијају синонимна секундарна значења. Номинација се са скупа цвећа или одређене врсте цвећа преноси на уређено мноштво других врста биљака, пре свега на *траву* и *дрвеће*, чиме партикуларизаторске лексеме постају блискозначне са лексемама *бокор* и *жбун*; уп.:

- *букет (1б)* 'бокор, жбун (траве или дрвећа)', пр. Букети [памука] се ... проређују ручно, остављајући по 2–3 биљке (Дим. Р. 1, 126). У дну чамца, држећи крму, Остојић је управљао ход ка једном густом букету врба на супротној обали (Живад. 4, 181).;
- *кита (1б)* 'свежањ струкова, стабљичица, влати (житних биљака, трава и сл.), руковет; свежањ гранчица, лишћа, плодова с петелкама или лишћем и сл.', пр. У руци му жутих сламка кита (Пуц. 1, 134). Стубови немају више главе [венца], него се горе завршују китом лишћа од камена (Р–А 1, 127). Певуши и китом матичњака ми милује гомилу ... Добар рој (Радић Д. 5, 32); *кита (2в)* 'грм, жбун', пр. Али гръмъ у старословенском ... значи скуп, кита дрвѣтѧ (Аг. 1, 84). Широка кита ракита | Зелено поље прекрила (НП Вук 6, 297).

За разлику од лексеме *букет*, лексема *кита* развија и партикуларизаторска значења друге врсте, заснована на семи количине али и на кохезивној семи. У тим значењима, квалификованим као *фиг.* у РСАНУ, ова лексема ступа у синонимски однос са лексемама *скуп* или *група*, чиме се приближава збирним количинским партикуларизаторима:

- *кита (5а)* (фиг.) 'скуп, група одабраних људи, најбољи или најлепши у скупу',⁵¹⁹ пр. Изгибоше ките јунака, — хиљаде ратника (Мил. М. Ђ. 33, 113). Окруни се слава вјековјечно, | Милошева оба побратима | и дијепе ките Југовића (Њег. 7, 10). У поноситој кити великаша ... дигао се ... млад човјек (Павлин., Бот. 1, I). Први пут стадох на херцеговачку земљу, међу киту дивне браће (Мат. 15, 246). Налазио се ... и с депутацијом из свога среза. Све честити и угледни људи ... Лепа кита сељака и грађана (Срем. 13, 160);

⁵¹⁸ За разлику од партикуларизатора *букет*, именица *кита* се само двапут јавља у споју са лексемом *ружа* у ЕК.

⁵¹⁹ Количинско значење, маркирано као покрајинско, развија и варијанта лексема: *китка (5а)* (покр.) 'скуп више лица, група; уп. кита (5)', пр. Па ме је провео | Кроз три китке војске. | Једна кита збори: | Ој, чобан' чобанче! (НП, Мил. М. Ђ. 23, 321).

- *кита* (5б) (фиг.) 'скуп лица, особа које се налазе у близини тако да се могу обухватити погледом као једна целина, група', пр. Час из ове час из оне куће испадне тек из авлијских врата кита; придружи се гомили, и гомила расте све већа и већа (Срем. 11, 60);

Деминутивне изведенице *китица* и *букеџић* јављају се у партикуларизаторским значењима попут основних, мотивних именица, али са деминутивном нијансом.⁵²⁰ У складу са тим, ова се значења описују граматичком дефиницијом у односу на мотивне речи; в.:

- *букеџић* 'дем. и хип. од букет¹ (1)', пр. Ви знате колико ми је закуцало срце, кад сте ми дали онај букетић као успомену на нашу љубав (Нуш. 25, 18);
- *китица* (1) 'дем. и хип. од кита', пр. Пред њим стајаше сељанка босонога држећи китицу цвијећа (Шен. А. 8, 273.). Има дуг голишав реп са једном китицом длака на врху (Јелић И. 3, 34).⁵²¹

Деминутив *букеџић* потврђен је, како видимо, само једним примером у РСАНУ,⁵²² у којем ова именица партикуларизаторску службу реализује сама, без допуне. У случају поменуте лексеме таква употреба не чуди с обзиром на јачину асоцијативне везе са лексемама које се јављају у својству допуне, односно с обзиром на висок степен инкапсулације како деминутивне именице *букеџић* тако и основне, мотивне именице *букет*. Њихова самостална употреба је, стога, могућа будући да је значење допунске именице у великој мери инкапсулирано у значење партикуларизатора (в. т. III, 2.3): в. пр. Ви знате колико ми је закуцало срце, кад сте ми дали онај букетић као успомену на нашу љубав (Нуш. 25, 18).⁵²³ У ЕК пак налазимо и потврде њене партикуларизаторске службе у оквиру синтагме; в. пр.:

- Он је држао кумовске свеће увијене у папир, и један букеџић баштенскога цвећа које не мирише (Р. Петровић, ЕК); Сад се нејасно присећа како је покушао да је удари па зато бере букеџић жутог цвећа с обода језерцета (ЕК); Код нас се невен бере уочи Ђурђевдана и заједно с ускршњим јајетом ставља у воду, којом ће се рано на Ђурђевдан умивати. Невеста доноси свом мужу букеџић невена, да би венуо за њом (Политика, 23. 4. 2008, ЕК).

Поред синонимних лексема *букет* и *кита*, те њихових деминутива, у ову групу партикуларизатора-убличивача спада и мали број других лексема са истим или блиским значењем; уп.:

- *бокоро* (2) 'в. букет (1)', пр. На уста моја покуљаће тада | Милосне речи и бокори ружа (Рак. Мил. 2, 13). Пришао сам кревету, на коме си лежала управљених очију на бокоро хризантема (Јанушевић Г., Венац 11, 214). фиг. Умешам [се] међу бокоро оних плавих лепотица (Шапч. 11, 46)';
бокорић 'дем. од бокоро', пр. Видиш два, три црвена лонца, једну чинију са сачмом, другу ... са направљеним бокорићима жутога смиља (Јакш. Ћ. 6, 95). Она би узела у свој пешкирић

⁵²⁰ Секундарна значења лексема *кита* и *китица* везују се за домен књижевности, при чему се оно што се конкретно узима руком као скуп нечега (уобичајено биљака, цвећа и сл.) сада преноси на апстрактни домен, чиме се оне удаљавају од партикуларизаторске лексике: в. *кита* (6) (књиж.) 'в. китица (2 и 3)', пр. Оне сам сузе вреле у киту стихова свио (Шапч. 7, 77); *китица* (2) (књиж.) 'неколико стихова, који чине целину у погледу метра и садржине, строфа'; *китица* (3) (књиж.) 'неколико мањих књижевних или др. текстова датих заједно, руковет', пр. Ту је избор словенских песама као и китица србских народних пословица (Даница 1861, 255). Ове именице у тим значењима ступају у вези са одговарајућим значењем лексеме *руковет* (2) (фиг.) 'збирка (песама, обично за певање)', пр. Међу првим радовима заслужује помен руковет наших песама (Пол. 1957, РМС).

⁵²¹ Лексема *китица* јавља се у опису значења једне покрајинске лексеме, која такође реализује исту функцију: *ћума* (1) 'чуперак, китица', пр. У изралини стене ... Марија угледа ћуму алписког цвећа (Баран., РМС).

⁵²² У РМС и РСЈ ова се одредница, у складу са концепцијом речника, наводи без потврде.

⁵²³ Исту употребу потврђује и ЕК: Док стигне до Ребекиног стана главице цветова већ су клонуле и свеле, али он јој ипак пружа букеџић кад она отвори врата (ЕК).

бокорић босиљка, па би ... отишла у цркву (Весел. 3, 188). Мотика ... зари се у влажну земљу између ... младих кукуруза и бокорића пасуља (Паун. С. 1, 267);

- *буке* 'в. букет¹', пр. То вам је био буке самога јоргована (Бук. 1, 156). На хатару би пред њом искорачила Олга и предала господину Габорију буке цвећа (Том. Ј. 2, 97);
- *бус (1)* 'в. бусен (1, 2, 3)', пр. Да немам овако добрих очију, мислила бих од тебе да је камен или бус суве траве (Поп. 9, 98);
бусић 'дем. од бус¹', пр. Бусић је мали бус (траве) (ЦГ, Јовић. 1);
- *китка (1)* 'в. кита (1а, б, 3, 4б)', пр. Своју црну густу косу оплела у перчин ... а закитила га китком жутога смиља (Срет. М. 5, 8).

Пар лексема из грађе јавља се са одређенијом, специјализованијом семантиком. Оне означавају букет, киту одређене врсте биљака, што се назначавало и приликом њиховог лексикографског описа, уп.:

- *кићеница (4)* (покр.) 'кита сувог босиљка којом свештеник шкروпи при разним верским обредима, босиљача';
- *евенка (1а)* 'кита од виновог прућа са грождем које се оставља да се суши'; *евењка (а)* 'в. евенка (1)', пр. Носе на рамену обрамце с пилићима, котарчицама воћа или јаја ... или ако је томе време: евењкама крупнога грождја (Ђорђ. Вл. 2, 121). Једна [врата] би се украсила сноповима зрела жита, друга – евењкама зрела грождја (Мил. М. Ђ. 18, 166). Из амбара су висиле евењке црвеног кукуруза (Јавор 1874, 51);

Партикуларизатори-уобличивачи са доминантном семом кохезије или повезивачки партикуларизатори-уобличивачи обухватају, условно речено, два круга лексема, чија се семантика заснива на поменутој семи. Један, шири и примарнији, јесте онај чији је централни члан *свежањ*, а други, ужи, чији је централни члан *букет*, који је близак првом, те се може у њега и уврстити. Једини разлог издвајања друге групе лексема као посебне јесте тај специјализованост, одређеност објекта партикуларизовања.

Круг лексема са доминантом *свежањ* обухвата још пар типичнијих чланова, а то су *дењак*, *руковет* и *сноп*. Ове се лексеме уобичајено јављају у споју са именицама које означавају чврсту материју, те се може успоставити одређена веза са уобличивачима са семом заобљеног, облог облика (уп. *свежањ сена : пласт сена*). Типични спојеви ове лексичке подгрупе су, дакле, са именицама типа *сено*, *слама* и сл. (*свежањ сламе/кукурузовине*, *бала сламе*, *багљић кукурузовине*, *дењак сена*, *руковет жита*), али и са именицом *дуван*, која се јавља са различитим партикуларизаторима (*дењак дувана*, *мотак дувана*, *тура дувана*, *пакет дувана* итд.). Нису неуобичајене ни комбинације са именицама које означавају предмете, међу којима се као типичан јавља спој *свежањ кључева*.

Када је реч о мањој групи лексема са централним чланом *букет*, оне се јављају готово искључиво у споју са хиперонимском именицом *цвеће* или другим именицама које именују конкретну врсту цвећа, при чему се као прототипичне конструкције издвајају *букет цвећа* и *букет ружа*. Синонимна лексема *кита*, на основу спроведене анализе, најчешће се јавља у споју са лексемама *цвеће* и *љубичица*.

3.3. Закључна запажања о уобличивачким партикуларизаторима

3.3.1. Партикуларизатори уобличивачког типа служе издвајању и уобличавању појма именованог именицом која се налази у допуни, тзв. објекта уобличавања (нпр. *грудва снега, венац паприка, млаз воде, главица купуса, колона радника, пласт сена, свежањ кључева, букет цвећа*). Спроведена анализа грађе указује на двоструку природу уобличавања које се јединицама овог типа спроводи. У зависности од типа објекта уобличавања, говоримо о: (1) партикуларизаторима који уобличавају скупину већег броја појединачних ентитета, дајући им одређену форму (нпр. *венац паприка, колона радника*), и (2) партикуларизаторима који уобличавају некакву материју, масу, именујући на тај начин својеврстан део или количину такве материје који у датом процесу задобија одређени облик (нпр. *грудва снега, кап воде, зрно грашка*). Потоње је у вези са „опредмеђивањем” материје, односно издвајањем појединачних појавних видова неке материје, чиме се отвара могућност именице која ту материју означава да се директно повеже са бројном одредбом (в. т. II, 1).

У семантичкој структури партикуларизатора-уобличивача неретко се, поред доминантне семе облика, налази још и сема која носи (оквиран) податак о величини, количини или неком другом формалном обележју. У вези се семама количине или величине које се јављају у структури партикуларизатора-уобличивачима стоји и развој њихових секундарних количинских значења збирног типа, путем којих се приближавају класи количинских партикуларизатора (уп. *венац црвене паприке : венац сеоских девојака*). Уобличивачи се, како је у литератури већ примећено (в. Драгићевић 2003), одликују сиромашнијом семантичком структуром, која се углавном заснива на главној семи – семи облика. Међутим, напоменућемо да то не важи за централне, прототипичне чланове ове лексичке групе, које речници бележе са богатом полисемичком структуром.

Анализа је показала да се основна семантичка дистинкција у оквиру партикуларизатора-уобличивача може успоставити према томе да ли сема облика означава *обао, округласт облик* или пак *дугуласт, издужен*, уобичајено *танан облик*. Највећи број лексема овог типа у својој семантици садржи сему округластог облика, која се може реализовати у више варијаната: (а) (најчешће) као лоптаст облик (*бобица, глава, грудва, зрно, клупко, кугла, мехур, облак* итд.), (б) као кружни облик (облик прстена) (нпр. *венац, котур, круг, обруч, ореол, прстен*) и (в) као заобљен облик (*брдо, брежуљак, гомила, навиљак, пласт, стог*).

3.3.2. У оквиру сваке од наведених подгрупа грађу смо издвајали и класификовали према прототипичним члановима. На пример, око централног члана *грудва (снега, сира, земље)* окупљају се мање или више сродне лексеме општег фонда или на неки начин (обично регионално) маркиране (типа *громуљица, грудва, грумен, бубла, бота, крушац, сирац* итд.). Лексема *грудва* према бројности партикуларизаторских значења, појављувању у опису семантике других лексема, према базичности партикуларизаторског значења, као и уопште према својим семантичким карактеристикама, показује се као прототипичан представник партикуларизатора-уобличивача са доминантном семом округластог, облог облика. Овај се партикуларизатор по правилу користи за уобличење чврсте материје (тврђе – *грудва земље* или мекше – *грудва снега, сира* или *паленте*).

Међу уобличивачима са семом издуженог облика на централном се месту налазе *млаз* и *прамен*. Партикуларизатор *млаз*, као и друге лексеме које деле исту или сличну семантику, користи се првенствено за уобличење течне материје (*млаз воде, конац воде, бризак млека, гајтан крви, жица крви, кужањ крви, кљук крви, џурак зноја* итд), док се партикуларизатор *прамен* најпре користи за опредмеђивање и уобличавање влакнастих нити различите врсте (*прамен косе, прамен траве, те и прамак косе, чуперак гриве, влас длака, кита длаке, крин косе*). Дакле, типичан спој партикуларизатора *прамен* је са лексемом *коса* или другим називима за

различите влакнасте нити, када означава мању количину такве материје која (обично некаквом акцијом – типа чупањем) поприма дугуљаст, танан облик. Међутим, лексема *прамен* се неретко јавља у комбинацији са називима за разне типове гасовите материје, када означава тракаст облик њиховог простирања (*прамен дима, праман магле, праменови паре*).

3.3.3. Код једног броја партикуларизатора овог типа, иако постоји сема облика, доминантна је кохезивна, повезивачка сема. Као прототипични чланови круга лексема такве семантике издвајају се партикуларизатори *свежањ, дењак, сноп* и *букет*.⁵²⁴ Ови партикуларизатори примарно се везују за уобличавање некакве чврсте материје, која се одликује појединачним ентитетима у виду стабљика, чији се збир, одн. количина именује датим партикуларизатором (*свежањ жита, дењак першуна, сноп трске, руковет жита, руковет цвећа, букет цвећа*). Као доминантна овог лексичког круга издваја се *свежањ*. У прототипичне спојеве са овим партикуларизатором ступају именице са значењем чврсте материје, а потом и оне које означавају предмете (нпр. *свежањ жита* и *свежањ кључева*). Ова се централна лексема јавља у лексикографском опису већег броја маркираних, обично покрајинских, лексема сродног значења (в. нпр. *баква, веска, кукуљица (б), омут (1), патка (3б), пишла, повеза*). Уобличивач *букет* представља свежањ нарочите врсте, али оно што је за њега специфично јесте јака асоцијативна веза са одређеним објектом партикуларизовања – са именицама које именују различите врсте цвећа, као и са самим хиперонимом *цвеће*. На основу података које пружају речнички и корпусни подаци, прототипичне везе са овим уобличивачем јесу *букет цвећа (= букет)* и *букет ружа*.

3.3.4. У циљу прегледног сажетка свих раније изложених запажања, изнећемо сумиране податке у табели, у којој ће бити представљени сви кроз претходно поглавље анализирани типови уобличивачких партикуларизатора, са типичним везама у којима се употребљавају, уз навођење уобичајених објеката уобличавања, као и са издвајањем њихових централних, главних представника.

⁵²⁴ Ентитети именовани именицама у допуни у синтагмама овог типа налазе се, рекли бисмо, негде између домена предмета и домена материје.

Табела бр. 27. Типови партикуларизатора-уобличивача и њихови прототипични представници

| ДОМИНАНТНА СЕМА | | ПРОТОТИПИЧНИ УОБЛИЧИВАЧИ | УОБЛИЧИВАЧИ ТОГ ТИПА | ТИПИЧНИ ПРИМЕРИ УПОТРЕБЕ | ТИПИЧАН ОБЈЕКАТ УОБЛИЧАВАЊА | |
|-------------------|------------------|---------------------------------|----------------------------------|-------------------------------------|-----------------------------------|-----------------|
| СЕМА ОБЛИКА | ОКРУГЛАСТИ ОБЛИК | ЛОПТАСТИ ОБЛИК | ГРУДВА | <i>грудва</i> | <i>грудва снега</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | | | | <i>грумен</i> | <i>грумен земље, шећера</i> | |
| | | | | <i>груда</i> | <i>груда сира, воска</i> | |
| | | | | <i>грумуљица</i> | <i>грумуљица земље</i> | |
| | | | | <i>бота</i> | <i>бота паленте, сира</i> | |
| | | | ГЛАВА | <i>глава</i> | <i>глава шећера, сира, купуса</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | | | | <i>главица</i> | <i>главица купуса, карфиола</i> | |
| | | | | <i>луковица</i> | <i>луковица обичног лука</i> | |
| | | | ЗРНО | <i>зрно</i> | <i>зрно пасуља, грашка, жита</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | | | | <i>боба</i> | <i>боба грожђа</i> | |
| | | <i>јагода</i> | | <i>јагода грожђа</i> | | |
| | | <i>кристал</i> | | <i>кристал леда, снега</i> | | |
| | | КАП | <i>кап</i> | <i>кап воде, зноја, млека</i> | ТЕЧНА МАТЕРИЈА | |
| | | | <i>капља</i> | <i>капља кише, зноја</i> | | |
| | | | <i>грашка</i> | <i>грашка зноја</i> | | |
| | | МЕХУР | <i>мехур</i> | <i>мехур сапунице, дима</i> | ГАСОВИТА МАТЕРИЈА | |
| | | | <i>мехурић</i> | <i>мехурић ваздуха</i> | | |
| | | | <i>клобук</i> | <i>клобук дима</i> | | |
| | КЛУПКО | <i>крупко</i> | <i>крупко вуне, канапа</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА / СЛИЧНИ ПРЕДМЕТИ | | |
| | | <i>клубе</i> | <i>клубе канапа</i> | | | |
| | | <i>гужва</i> | <i>гужва конца</i> | | | |
| | | <i>ваљутак</i> | <i>ваљутак памука</i> | | | |
| | ЛОПТА | <i>лопта</i> | <i>лопта блата</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА | | |
| | | <i>кугла</i> | <i>кугла сладоледа, вате</i> | | | |
| | | <i>кругљица</i> | <i>кругљица хлеба, сребра</i> | | | |
| | КРУЖНИ ОБЛИК | ВЕНАЦ | <i>венац</i> | <i>венац паприке, лука, смокава</i> | ГАСОВИТА МАТЕРИЈА / ПРЕДМЕТИ | |
| | | | <i>колут</i> | <i>колут дима, магле, жице</i> | | |
| <i>котур</i> | | | <i>котур паре, жице</i> | | | |
| <i>круг</i> | | | <i>круг воска</i> | | | |
| <i>прстен</i> | | | <i>прстен кобасице, пене</i> | | | |
| <i>халка (1в)</i> | | | <i>халка дима</i> | | | |
| ЗАОБЉЕН ОБЛИК | ПЛАСТ | <i>пласт</i> | <i>пласт сена, сламе</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА | | |
| | | <i>стог</i> | <i>стог сена, пшенице</i> | | | |
| | | <i>навиљак</i> | <i>навиљак сена, косе</i> | | | |
| | | <i>купа² (3а, б)</i> | <i>купа кукурузовине, пушака</i> | | | |
| | | <i>пирамида (3б, г)</i> | <i>пирамида сена, пушака</i> | | | |
| | | <i>кућица (5)</i> | <i>кућица жита</i> | | | |

| | | | | |
|-------------------------|----------|---------------------------|---------------------------------------|-------------------------------------|
| ИЗДУЖЕН, ДУГУЉАСТ ОБЛИК | МЛАЗ | <i>млаз (1)</i> | <i>млаз воде, крви</i> | ТЕЧНА МАТЕРИЈА |
| | | <i>бризак (1)</i> | <i>бризак млека</i> | |
| | | <i>кљук (4)</i> | <i>кљук крви</i> | |
| | | <i>гајтан (4а)</i> | <i>гајтан крви</i> | |
| | | <i>конац (2а)</i> | <i>конац воде</i> | |
| | ПРАМЕН | <i>прамен (1, 2а)</i> | <i>прамен косе, траве, магле</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА / ГАСОВИТА МАТЕРИЈА |
| | | <i>чуперак (1, 2б)</i> | <i>чуперак косе, длака, магле</i> | |
| | | <i>влас (1в)</i> | <i>влас длака</i> | |
| | | <i>бич (4)</i> | <i>бич косе, длаке, облака</i> | |
| | ВЛАКНО | <i>влакно (а)</i> | <i>влакно паучине</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | | <i>влат (2)</i> | <i>влат лана</i> | |
| | | <i>конац (1б)</i> | <i>конац паучине, дима</i> | |
| | | <i>нит (1б)</i> | <i>нит паучине, косе</i> | |
| | НИЗ | <i>низ (1, 2)</i> | <i>низ дуката, зуба, људи</i> | ПРЕДМЕТ / ЖИВО БИЋЕ |
| | | <i>ниска (1а)</i> | <i>ниска дуката</i> | |
| | | <i>колона (1б)</i> | <i>колона жена, људи, аутомобила</i> | |
| | | <i>поворка (1а)</i> | <i>поворка људи, кола</i> | |
| | ТРАКА | <i>трака (2)</i> | <i>трака друма</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | | <i>језичак</i> | <i>језичак коже, чохе</i> | |
| | | <i>каши (2)</i> | <i>каши сланине, коже</i> | |
| | | <i>појас (2)</i> | <i>појас земље</i> | |
| | ШИПКА | <i>шипка</i> | <i>шипка злата, ваниле</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | | <i>Штап</i> | <i>штап кобасице</i> | |
| | | <i>полуга</i> | <i>полуга злата</i> | |
| <i>штангла</i> | | <i>штангла чоколаде</i> | | |
| ПЉОСНАТ ОБЛИК | ЛИСТ | <i>лист (3а, 5)</i> | <i>лист хартије, гибанице, бакра</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | | <i>листић</i> | <i>листић сланинице</i> | |
| | | <i>лиска (3)</i> | <i>лиска папира, меса</i> | |
| | | <i>латица (1)</i> | <i>латица пепела</i> | |
| | ПЛОЧА | <i>плоча (7е)</i> | <i>плоча злата, сланине, чоколаде</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | | <i>плочица (2в)</i> | <i>плочица кобасице, чоколаде</i> | |
| | | <i>табла (1а)</i> | <i>табла леда, чоколаде</i> | |
| <i>квадратић</i> | | <i>квадратић гибанице</i> | | |
| ОСТАЈО | РОЛНА | <i>ролна</i> | <i>ролна папира</i> | ЧВСТА МАТЕРИЈА / ПРЕДМЕТ |
| | | <i>труба</i> | <i>труба тканине</i> | |
| | | <i>свитац (1б, 2а)</i> | <i>свитац хартије</i> | |
| | КОВИТЛАЦ | <i>ковитлац (1б)</i> | <i>ковитлац прашине</i> | МАТЕРИЈА |
| | | <i>вихор (1в)</i> | <i>вихор снега</i> | |
| | | <i>вртлог (1)</i> | <i>вртлог воде, пене</i> | |
| | ВЕО | <i>вео (2а)</i> | <i>вео магле/облака</i> | ГАСОВИТА МАТЕРИЈА |
| | | <i>копрена (3а)</i> | <i>копрена дима</i> | |
| | | <i>плашт (2в)</i> | <i>плашт дима</i> | |
| | КАЛУП | <i>калуп</i> | <i>калуп сапуна, воска,</i> | ЧВРСТА |

| | | | <i>масти</i> | МАТЕРИЈА |
|-----------------------|--------|----------------------|---------------------------------------|--------------------|
| КОХЕЗИВНА СЕМА | СВЕЖАЊ | <i>свежањ</i> | <i>свежањ кључева, сламе</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | | <i>дењак</i> | <i>дењак памука, сена, дувана</i> | |
| | | <i>сноп (1)</i> | <i>сноп јечма, трске</i> | |
| | | <i>руковет (1a)</i> | <i>руковет жита, цвећа</i> | |
| | | <i>бала (1)</i> | <i>бала прућа, сламе</i> | |
| | БУКЕТ | <i>пакет (1в, 2)</i> | <i>пакет дувана, цигарета</i> | ЧВРСТА МАТЕРИЈА |
| | | <i>букет (1a)</i> | <i>букет цвећа, ружа</i> | |
| | | <i>кита (1a)</i> | <i>кита цвећа, љубичица</i> | |
| | | <i>бокор (2)</i> | <i>бокор ружа, хризантема</i> | |

3.3.5 На самом крају овог поглавља остаје да закључимо да се партикуларизаторима-уобличивачима најчешће опредмећује материја, и то у првом реду – чврста материја. Неодређено мноштво материје именовано одређеном именицом у допуни у синтагми са партикуларизатором-уобличивачем добија конкретан облик, који уобичајено прати и оквиран податак о величини или количини тако издвојене и уобличене материје. Према семантичком богатству – било да се оно огледа у бројности лексема које се јављају у функцији уобличивача било да је реч о разноврсности њихових значења – партикуларизатори-уобличивачи се показују као најважнији тип партикуларизаторске лексике. Обиље и семантичка разноликост анализираних грађе у овом поглављу сведочи о уобичајеној тенденцији говорника нашег језика да издвајање и „опредмећивање” материје врши путем њеног уобличавања.

4. Комбиновани (прелазни) типови партикуларизатора

4.1. Разлике и границе међу издвојеним и кроз досадашњи текст анализираним семантичким типовима партикуларизатора нису апсолутне. Другим речима, предлог класификације изнет у овом истраживању само је један од могућих и може се, уколико се у обзир узму различите полазне основе, ревидирати. Наведено потврђује постојање различитих типова класификације у радовима исте или сличне тематике (в. табелу бр. 9).

Како се партикуларизаторска лексика одликује градијентном, прототипском структуром, примећује се постојање прелазних случајева на границама издвојених типова. Погодније је, стога, говорити о својеврсном континууму и истаћи да на прелазима између анализираних партикуларизаторских типова могу постојати „преливајући”, „фази”⁵²⁵ случајеви, који могу имати карактеристике два издвојена типа (или чак више њих).

4.2. Како смо већ на почетку навели, грађа је у овом истраживању класификована с обзиром на присуство, односно одсуство одређених обележја. Као главна обележја међу лексемама које остварују партикуларизаторску функцију истичу се: *количина*, *део* и *облик*. Неке лексеме пак поседују два или чак сва три истакнута обележја (в. табелу бр. 8). На пример, лексема *грудва* у синтагми *грудва снега* именује и количину и део и облик материје од које се сачињава оно што се њоме именује. Иста обележја имају и лексеме *штангла* и *кап* у синтагмама *штангла чоколаде*, односно *кап воде*. Партикуларизатором *букет* се именује и количина и некакав облик материје од које је састављен денотат ове лексеме. Овим се прототипичним случајевима не исцрпљује низ лексема са обележјима карактеристичним за више од једног партикуларизаторског типа. Њихова класификација пак извршена је на основу доминантног обележја – на пример, код лексеме *грудва* је то сема облика (в. т. III, 2.1.1.2).

4.2.1. Како наводи М. Ивић (1980: 3–4), појаве које се односе на материју идентификују се у неким случајевима и квантификацијом и уобличавањем. Тако, на пример, ова ауторка наводи да партикуларизатор *зрно* (*бисера*, *бибера*, *соли* итд.) именује нешто (о)мање и округласто, а лексема *гомила* нешто што је (о)већих димензија и издиже се попут некаквог брдашца. Код лексема *кап* и *коцка* уочава се и квантификавање и уобличавање, с тим што поменута ауторка истиче да је код прве лексеме доминантнија прва функција, а код друге – друга.

Овове се могу придружити и примери различитих, контекстуално условљених значења синтагми са садржавачима, где ће код једних примарна функција бити садржавање, а код других мерење: уп. нпр. *Попио је велику шољу чаја : Сипајте пола шоље брашна у смесу*.

4.2.2. Блиску везу између збирних и уобличивачких партикуларизатора најбоље илуструје управо поменута лексема *гомила* (*сена*, *камења*, *смећа* итд.) која, поред семе збирности, садржи имплицитно и податак о облику – који је сличан ономе што именује уобличивач *пласт* (*сена*). Посебан случај који илуструје вези између два наведене типа партикуларизатора представљају лексеме типа *свежањ* (*кључева*, *прућа* итд.). Код ових лексема, које смо подвели под уобличиваче, поред семе облика, доминантна је кохезивна сема. Семантичка компонента кохезивности повезана је са семом збирност/колективност, па се ове лексеме приближавају и збирним количинским партикуларизаторима.

4.2.3. У вези са прелазним, „фази” карактером партикуларизаторске лексике, морамо истаћи још једну ствар. Садржавачки партикуларизатори могу завређивати и статус засебног

⁵²⁵ М. Радовановић (2018: 318–319) пише о *фази* (или *мекој*, *разливној*, *расплинутој*, *лабавој*, *сивој*) логици (енгл. 'soft logic', 'fuzzy logic'), која се појавила прво у математици и информатици, а затим и другде – те која стоји насупрот *тврдој*, *аристотеловској* логици. Такву логику карактерише фокус на *фазичности*, дакле *нејасности*, *прелазности*, те на проблему „прелаза” међу категоријама (в. и Малоф 2000),

типа партикуларизатора. Међутим, чињеница да се њима, такође, изражава некаква, мање или више конвенционална мера, послужила нам је као основ за разматрање садржавачке лексике у оквиру мерних партикуларизатора, као један од видова исказивања апроксимативне мере.

4.3. Други случај представљају лексеме које у својој полисемичкој структури реализују значења различитог партикуларизаторског карактера. Таква могућност сведочи, такође, о повезаности различитих семантичких типова партикуларизатора. Овој ћемо теми више пажње посветити у оквиру полисемије партикуларизатора (в. т. III, 3), а овде ћемо је у најбитнијим цртама поменути.

4.3.1. Први случај сведочи о повезаности деоних и количинских партикуларизатора. Значење *ситан део, комадић нечега* често се преплиће са значењем *мала количина нечега*. Осим у оквиру истог значења (в. т. 1.1.3. у оквиру деоних партикуларизатора), неретко се дешава да деони партикуларизатори развијају и количинско значење – и то значење мале количине; уп.:

- *мрва (1a)* 'ситан делић хлеба или друге, углавном чвршће дробљиве хране' : *мрва (2b)* 'уопште врло мала количина, делић, остатак нечега';
- *трун (1a)* 'врло ситан делић чега смрвљеног, мрва' : *трун (1b)* 'ситан део, сасвим мала количина, делић нечега'; и др.

4.3.2. Други случај истиче сличност значења количинских и уобличавачких партикуларизатора. То се очитује у семантичкој структури појединих лексема:

- *гротуља (1)* 'венац, низ, ниска (ораха, лешника, сувог воћа)' : *гротуља (2)* 'в. гомила (1a, 2в)';
- *низ (1a)* 'оно што је као накит нанизано једно до другог на конач, жицу и сл., ниска; сам тај конач, таква жица и сл. са нанизаним накитом' : *низ (2a)* 'више лица, предмета или чега другог исте врсте који су поређани један до другог, који се протежу, пружају у једном реду, у истој линији и сл.' : *низ (3b)* 'већи број, већа количина или мноштво чега';
- *ред (1a)* 'скуп онога што долази једно иза другог, у једној линији, низ (људи, животиња, ствари)' : *ред (11a)* 'већи број кога или чега, скупина, група';
- *стог (1)* 'садевен пласт, камара пожњевена жита, сламе, сена и сл.; велика, округла, према врху сужена гомила сена, сламе или житног снопља' : *стог (2)* 'хрпа, гомила нечега'; итд.

4.3.3. Трећи случај тиче се постојања више различитих партикуларизаторских значења у полисемичкој структури неке лексеме. Реч је, углавном, о партикуларизаторима који су примарно уобличивачи. У семантичком садржају уобличивачких партикуларизаторских значења таквих лексема углавном се налази и сема (мале) величине, која служи као основа за развој деоних партикуларизаторских значења, као и значења мале количине; уп. следеће одреднице:

- *грашка (1)* (агр.) 'зрно граха (пасуља)' : *грашка (2)* 'крупна кап (обично зноја)' : *грашка (3)* (фиг.) 'мала количина нечега, мрва, мрвица';
- *глава (4a)* 'особа, личност, појединац' : *глава (8b)* 'в. главица (4a)' : *глава (9)* 'извесна количина неке материје којој је дат лоптаст, купаст или ваљкаст облик и која је служила као нека врста мере' : *глава (17)* (покр. заст.) 'мера за земљиште величине јутра; исп. вртаљ (2)';
- *зрно (1a)* 'ситни, обично заобљени биљни плод' : *зрно (2a)* 'мали, често сасвим ситан предмет, делић неке материје' : *зрно (2b)* (фиг.) 'трунка, мрвица';
- *кап (1)* 'делић течности који при слободном паду има округласт облик, капља' : *кап (2a)* 'врло мала количина какве течности' : *кап (2b)* 'врло мали део нечега, трунка, мрвица' : *кап (5)* (покр.) 'мера за течност'; итд.

4.4. На крају, поменућемо још једну семантичку специфичност неких уобличивача. Реч је о томе да поједине лексеме у полисемичкој структури реализују (барем) два партикуларизаторска значења уобличивачког типа, чије се семе облика међу собом разликују.

На тај начин дате лексеме илуструју примере за различите подтипове уобличивачке лексике, која је кроз рад представљена према прототипичним члановима; уп. нпр.:

- *венац (2)* 'у круг уплетени или нанизани разни плодови и др., сплет, ниска, низа' : *венац (12)* (покр.) 'грудва, котур (сира)';
- *гужва (1)* 'смотуљак, сплет, хрпа, клупко нечега (обично згњеченог, безобличног)' : *гужва (7)* (заст.) 'колут, котур (смоле)';
- *гука (3а)* (покр.) 'грудва, грумен, комад (најчешће о ономе што служи за јело); лоптица, ваљутак' : *гука (4а)* 'в. гужва (1, 2)';
- *патка (3б)* (покр.) 'мањи сноп сламе' : *патка (3в)* (покр.) 'мањи завежљај, замотуљак, свежањ памука, кудеље и сл.';
- *пластић (1)* 'дем. и хип. од пласт (1а)' : *пластић (2)* (покр.) 'смотуљак вуне из кога се испреда вунена нит; исп. пласка (2), пласта (2) и пластица (2).';
- *свитак (1б)* 'оно што је савијено у круг, намотано као котур, као клупко; хартија намотана у трубу' : *свитак (2а)* 'замотуљак, смотуљак, гужва'; итд.

Постојање прелазних случајева између издвојених партикуларизаторских типова, као и њихово међусобно јављање у полисемичкој структури дате лексеме може се објаснити чињеницом да за партикуларизаторску лексику карактеристична градијента, прототипска структура. У складу са тим, неке лексеме су типичнији представници одређеног партикуларизаторског типа, док друге лексеме представљају мање типичне, па чак и прелазне случајеве. Стога, постављање оштрих и прецизних граница у самој класификацији партикуларизатора није могуће, али се ипак запажају одређене тенденције које омогућавају да се овај лексички слој категоризује.

2.1.1.3. Семантички типови именица у допуни

На месту партитивне допуне у синтагми са партикуларизатором јављају се различите именице. Њихов опсег је тешко одредив, будући да партикуларизатори представљају отворену класу лексема, склону ширењу, те са различитим комбинацијским могућностима. У том смислу, наш циљ у овом делу рада није да исцрпно попишемо све именице које се могу јавити као допуна партикуларизатора већ да укажемо на (прото)типичне спојеве из смера именице у допуни, те да истакнемо поједине њихове специфичности које су од важности за утврђивање семантичког лика партикуларизаторске лексике.

Обично се различите врсте партикуларизатора специјализују за „опредмеђивање” различитих типова појмова – на пример, *кап* ће се односити само на течну материју, *комад* само на чврсту, док ће се партикуларизатор *вод* односити првенствено на људе. И даље, ако говоримо о материји, поједини партикуларизатори ће се везивати само за одређену врсту материје – тако ће се партикуларизатори *навилјак*, *пласт* и *стог* јављати првенствено у споју са именицом *сено*, а *букет* са именицом *цвеће* (в. т. III, 2.3).

Стога, наредно поглавље понудиће више информација о семантичким карактеристикама именица које се партикуларизују, односно које се у анализираним синтагмама јављају на другом месту, у споју са партикуларизатором одређене врсте. У овом поглављу ћемо, као и у претходном, полазити од прототипичних случајева.

1. Именице са градивним значењем

1.1. Градивне именице, означавајући материју, увек истим, јединским обликом именују и највећу и најмању количину такве материје, ма у колико се она делова или честица јављала – нпр. *водом* ћемо називати и *кап воде* и *чашу воду*, али и *реку*, *језеро*, *океан*; исто тако, *хлеб* ће за нас бити и најмања *мрва хлеба* и *комад хлеба* и *неколико комада*, па и читава *векна*; а *песак* и *зрно песка* и *гомила песка* (уп. Пецо–Станојчић 1972: 120; Стевановић 1989: 185–186; Станојчић 2010: 120; Ломпар 2016: 81).⁵²⁶ Пошто се обликом једине код ових именица означава и најмањи део материје, али и највећа њена количина, градивне именице се уобичајено не употребљавају у множини.⁵²⁷ Ове се именице, стога, наводе међу именицама *сингуларија тантум*.⁵²⁸

Будући да је реч о материји – дакле, о неизбројивом, бројчано неодређивом појму онога што именује таква именица, њихова квантификација је омогућена употребом посебних језичких средстава – партикуларизатора. Управо је у томе, како смо већ писали, главна улога партикуларизаторске лексике и њена основна функција – да створи могућност да се изброји оно што само по себи није подложно избрајању.

1.2. Наведена функција партикуларизатора стоји директно у вези са доминантношћу, односно најфреквентнијом употребом градивних именица на позицији зависног члана у синтагмама са партикуларизатором као управним чланом. Именице са градивним значењем, дакле, најфреквентније се јављају на месту партитивне допуне у таквим синтагмама.

⁵²⁶ Р. Драгићевић (2010: 81) градивне именице назива „категијом са нејасним границама”.

⁵²⁷ Множина пак код именица овог типа није искључена. Како наводи Стевановић (1974: 185), градивне именице, уколико се употребљавају у множини, не казују множину онога што та именица значи у једини, већ означавају већи број врста дате материје (уп. пр. *Наша вина* су на доброј цени у иностранству, *Хлебови* су се расули по коловозу) (уп. и Пецо–Станојчић 1972: 120; Станојчић 2010: 120; Пипер и др. 2022: 61; Кликовац 2010: 77). У том смислу, оне се тада понашају као заједничке, а не као градивне именице.

⁵²⁸ У Пипер и др. 2022 (61) напомиње се ипак да и именице из класе *сингуларија тантум* потенцијално имају облике множине, који се додуше ретко употребљавају.

Сви издвојени типови партикуларизатора – изузев збирних количинских (уп. *гомила књига, група студената, јато птица*) – прототипично се јављају у споју са градивном именицом:

- деони: *парче пите, комад торте, комад стакла, парче папира;*
- мерни количински: *литар уља, метар дрва, килограм брашна;*
- садржавачки количински: *чаши млека, флаша вина, тањир пасуља;*
- активносни количински: *гутљај воде, залагај хлеба, прстухват соли, навиљак сламе;*
- уобличивачки: *грудва снега, колут сира, млаз воде, нит прашине.*

1.3. Градивне именице је најједноставније разврстати према агрегатном стању у ком се јављају (уп. Томић Анић 2017а: 414).⁵²⁹ Таква подела показате нам који типови партикуларизатора показују тенденцију јављања у спојевима са градивним именицама одређеног агрегатног стања.⁵³⁰ Такви подаци откриће нам понешто и о природи датих партикуларизатора.

Поћи ћемо од поделе на појавне облике, односно агрегатна стања у претходно поменутом раду и од прототипичних градивних именица које илуструју свако од њих.

1.3.1. *Зрнасто – типа жито*. Градивне именице које означавају зрнасту материју оличене су у примерима типа *грашак, жито, јечам, лан, кафа, кукуруз, оvas, пасуљ, пиринач, просо, пшеница, раж* – дакле, у свему ономе што се реализује у виду ситних плодова који подсећају на зрно. Наведене именице примарно носе значење биљке, док секундарно означавају јестиве плодове те биљке, углавном као збирног ентитета, које је, стога, подложно партикуларизовању.

РСАНУ углавном уједначено бележи постојање наведена два значења, уобичајено у форми дводелне (или ређе – троделне) дефиниције.⁵³¹ Навешћемо, ради илустрације, неколико одредница овог типа у поменутом речнику.

Табела бр. 28. Обрада градивних именица које означавају зрнасту материју у РСАНУ

| ОДРЕДНИЦА | ДЕФИНИЦИЈА ПРИМАРНОГ ЗНАЧЕЊА У РСАНУ |
|-----------|---|
| ЖИТО | 1. бот. и агр. а. <i>једногодишња биљка од чијег се зрнастог плода меље брашно за хлеб (пшеница, јечам, кукуруз, оvas, раж, просо итд.); <u>плод те биљке</u>; уп. житарица.</i> |
| ПАСУЉ | бот. и агр. 1. <i>једногодишња зељаста, махунаста биљка Phaseolus vulgaris из ф. Fabaceae, чији се куван зрнасти плод употребљава у исхрани као поврће; <u>зрнасти плод те биљке</u>; јело од плода те биљке, грах.</i> |
| ПИРИНАЧ | 1. а. бот. и агр. <i>једногодишња биљка житарица Oryza sativa из ф. трава Gramineae, стабљике високе до 150 ст, дугих чекињастих листова, дугуљастих класова са зрнастим плодовима који су обавијени плевцом, чији се плодови употребљавају за људску исхрану; <u>плод те биљке, ориз, рижа.</u></i> |

⁵²⁹ Могућа је подела и према тематским групама, али за наше истраживање горенаведена врста подела је од већег, језичког значаја.

⁵³⁰ Агрегатно стање, термин који се првенствено користи у физици, подразумева макроскопски облик постојања дате материје. У лингвистичким истраживањима, какво је и наведено у Томић Анић 2017а, његове вредности су прилагођавају значењима анализираних именице, тако да обухвате све њихове појавне облике. Чврста и објективна граница међу њима, ипак, не постоји.

⁵³¹ Ређе се пак дешава да РСАНУ не бележи секундарно, метонимијско значење, као код одреднице *лан* (в. *лан* (1) (бот и агр.) 'једногодишња биљка Linum usitatissimum из ф. Linaceae, из чије се стабљике добива влакно, а из семена уље').

Као главни партикуларизатор са градивним именицама овог типа, у складу са наведеним, јесте управо уобличивачки партикуларизатор *зрно*, те његове деминутивне изведенице: уп. *зрно кафе*, *зрно пиринча*, *зрно пасуља*, *зрно пшенице*, *зрнце пшенице*, *зрнце лана* итд. Овај партикуларизатор, указујући на појединачно, носи податак и о облику и величини – реч је о нечему ситном и округластом.⁵³² Међутим, облик не мора у свим случајевима бити изражен. Понекад се *зрном* назива и оно што није округло по својој форми – уп. *зрно пиринча*, које је заправо дугуљастог и тананог облика, или *зрно пасуља*, које је такође дугуљастог, али заокругљенијег облика итд. Стога, главна функција овог партикуларизатора јесте да индивидуализује дату зрнасту материју. Међутим, округласта форма појединачног је, заправо, прототипичан појавни облик онога што означава ова група градивних именица, што омогућава да се партикуларизатор *зрно* користи и за поменуте случајеве.

Погледаћемо које се све градивне именице срећу у конструкцији са партикуларизатором *зрно* у ЕК:⁵³³

песак (62), грашак (52), пшеница (35), грожђе (22), кукуруз (18), жито (16), бибер (14), кафа (14), бисер (13), пиринч (11), прашина (8), град (9), какао (9), јечам (5), соја (4), нар (3), полен (3), просо (3), слачица (3), грах (2), каранфилић (2), бадем (1), боб (1), дренак (1), капра (1), кристал (1), пасуљ (1), прах (1), сачма (1), сочиво (1), сунцокрет (1), уљана репица (1), шећер (1)

Подаци из ЕК потврђују наше претходне претпоставке. Најпре, најфреквентнија именица на месту допуне у синтагми са партикуларизатором јесте *песак*. Ова градивна именице означава материју код које нису увек јасно уочљиви појединачни ентитети (као, на пример, код именица *пасуљ* или *грожђе*) већ је типично реч о неиздиференцираној маси. Ако се и издвоји најситнији њен део, он неће имати прототипичан облик *зрна*. Реч је, дакле, о ситуацији када партикуларизатор *зрно*, у ствари, именује веома ситан део дате материје, при чему је информација о облику од другостепеног значаја. Овај се партикуларизатор, заправо, у таквим случајевима пре употребљава као деони партикуларизатор са споредном уобличивачком компонентом него као типичан уобличивачки партикуларизатор. Другим речима, његова је функција у таквим случајевима пре индивидуализовање него уобличавање.

Друго, највећи број градивних именица које се јављају као допуна партикуларизатора *зрно* управо се и одликује зрнастом структуром. Реч је првенствено о биљакама чији су плодови ситније, округласте форме (нпр. *грашак*, *кукуруз*, *бадем*, *грожђе*, *нар*, *просо*, *сунцокрет*). Такав податак говори у прилог чињеници да партикуларизатор *зрно* означава прототипично ситан и округласт појавни облик дате материје. У таквим је случајевима овај партикуларизатор типично уобличивачког типа. Поред наведеног, како видимо у табели, партикуларизатор *зрно* користи се и за индивидуализацију прашкасте материје (каква је, на пример, она коју именују *прах*, *полен*, *прашина*), сипке материје (попут именица *шећер* или *песак*) или пак за уобличавање чврсте материје (као код *бисер* и *кристал*).

Именице које означавају прашкасту или сипку материју често се, управо због такве семантике, јављају у споју са деминутивним партикуларизатором *зрнце*. Овај партикуларизатор, такође, у таквим примерима има функцију деоног партикуларизатора, указујући на најмањи део, честицу дате материје; уп. следећи низ:

⁵³² О развоју значења лексеме *зрно* путем квантитативних метафора у руском и кинеском језику писао је Л. Су Хјон (2023). Како је у овом раду истакнуто, ова се лексема у датим језицима, као и у српском, фреквентно јавља у спојевима са именицама апстрактне семантике (в. ниже т. 6 у оквиру истог поглавља).

⁵³³ Градивне именице су навођене према фреквенцији јављања у ЕК. У случају да више именица има исту фреквенцију, оне су распоређене према азбучном реду.

- зрнце прашине (18), зрнце песка (17), зрнце полена (3), зрнце шећера (2), зрнце мака (1)⁵³⁴ и сл.

На крају, приметимо да се лексема *бисер* донекле разликује од осталих градивних именица. Прво, када говоримо о семантичкој врсти те именице, она је прелазног карактера – између градивне и заједничке именице. С једне стране, денотат именице *бисер* јесте некаква материја, али с друге стране, та се материја опредмеђује у датом облику – као *зрно*, што јој обезбеђује бројивост, што је својство заједничких именица. Друго, а у тесној вези са првим, компонента *зрно* је већ садржана у семантичком садржају ове именице, будући да она, према РСАНУ, означава 'седефаста скупочена зрнца, обла или крушкаста, која се стварају у неким шкољкама и служе као украс (ретко у значењу једног зрна)'. Дакле, овом се лексемом означава појавни облик у форми зрна неке материје која нам је позната само у таквом облику, а која се користи као материја за израду одређених предмета (пре свега, накита). Прототипично, уколико размишљају о бисеру, у свести говорника јавиће се слика некаквог накита од бисера (односно, од нанизаних зрна бисера).

1.3.2. *Растресито* – *типа земља*. Материју растреситог састава прототипично именује градивна именица *земља*. Ова се именица, зависно од свог значења, јавља са партикуларизаторима различитог типа. Када ова именица означава материју (в. *земља (3а)* 'мека, трошна, растресита материја по Земљиној кори (минералног или органског порекла)'), она се типично уобличава – *грудва земље, грумен земље*.

Материја коју именује лексема *земља* јавља се, такође, у комбинацији са садржавачима (*лопата земље, шака земље*, те обележено *грст земље* и *прегр земље*) или са мерним партикуларизаторима (*тона земље, кубик земље*). Уколико се жели указати на малу количину ове материје или пак на већу количину на датом месту могу се употребити и спојеви *мрва земље, мрвичак земље*, те, у маркираној (покрајинској) употреби, *бунар земље* и *бунарић земље* (о овом партикуларизатору в. т. III, 2.1.1.2 (2.2.2.1)).

Много се чешће пак лексема *земља* јавља као допуна партикуларизаторима када је употребљена у другом, просторном значењу (уп. *земља (2в)* 'површина, простор за обраду, искоришћавање, поседање, земљиште'). Представићемо и ове примере, иако именица *земља* у том значењу више не именује материју. Када је синонимна са именицом *земљиште*, лексема *земља* се типично јавља у споју са два типа партикуларизатора; уп. следеће синтагме:

- мерни партикуларизатори: *хектар земље, акр земље, декар земље, длан земље, нога земље, педаљ земље, плуг земље, дан земље, рал земље, поар земље, миница земље, гувно земље;*
- деони партикуларизатори: *комад земље, парцела земље, парче земље, сесија земље, кус земље, бразда земље, кут земље, судланица земље, буџак земље, лапат земље, палетица земље, стопа земље, палучак земље, пласа земље.*

Још једна именица која би била типичнији представник ове групе јесте *снег*. Међутим, за материју именовану том лексемом типична је разноврсност конзистенције њених појавних облика. О томе сведоче спојеви попут *зрнасти снег, замрзли снег, смрзнути снег, трошни снег, влажни снег, мокри снег, суви снег, паперјаста снег, меки снег, кашасти снег, сипкави снег, растресити снег, праињави снег, ледени снег, шећерни снег, отопљени снег* (према ЕК).⁵³⁵ Ипак, *снег* се прототипично уобличава у *грудву*. Поред овог, општег уобличивача, именица *снег*

⁵³⁴ Именица *мак* се јавља само једанпут у својству партитивне допуне, и то у синтагми са партикуларизатором *зрнце*. Спој са партикуларизатором *зрно* у ЕК није забележен.

⁵³⁵ О лексемама које означавају различите врсте снега у српском, енглеском и ескимском језику писао је Б. Хлебџ (2009: 135–141). Занимљиви су резултати тог истраживања, који показују да српски језик располаже већим бројем лексема са тим значењем него ескимски језик.

јавља се у комбинацији са синонимним или блискозначним лексемама, обично маркираним (*громуља снега, грудица снега, грум снега, грутка снега, грумечак снега*). Уколико се жели указати на појединачно издвојену реализацију ове материје, користи се *пахуља снега*, те мање фреквентно и мање уобичајено – *кристал(ић) снега*. Уобичајени мерни партикуларизатори који се комбинују са овом лексемом јесу *метар* и *центиметар* (нпр. *двадесет центиметара снега, два метра снега*). Неретко се користи синтагма *гомила снега* за већу количину ове материје која се налази на одређеном месту. Најзад, мање су у употреби пак везе типа *млаз снега* или *витао снега*, којима се жели указати на интензивно кретање честица дате материје, које се, уз то, повезују са одређеним утиском по питању саме форме.

1.3.3. *Чврсто – типа дрво*. Градивне именице које означавају чврсту материју прототипично су представљене примерима типа *дрво, метал, лед, камен, керамика* и сл. Ове се именице уобичајено јављају као допуна деоних партикуларизатора: уп. пр. *комад керамике, блок камена, громада камена, комад леда* итд. Овим се партикуларизаторима, посебно прототипичним партикуларизатором *комад*, указује на један, издвојени део, неодређених димензија, тако именоване чврсте материје.

У нашој грађи нашло се и неколико уобличивачких партикуларизатора у конструкцијама са материјом исте врсте: нпр. *лист бакра, грудва камена, плоча злата*. Међу њима *плоча злата* најобичнија је у употреби, наспрам које се користи и *полуга злата*. Материја означена овим градивним именицама, разуме се, такође се типично квантификује мерним лексичким јединицама: в. *грам злата, тона бакра, две тоне камена*.

За разлику од наведених лексема које се најчешће и типично јављају у споју са деоним партикуларизаторима, лексема *дрво* јавља се као допуна различитих типова партикуларизаторске лексике. Погледаћемо примере из претходно анализираних грађе; уп. следеће примере:

- деони партикуларизатори: *палица дрва, цепаница дрва, цепка дрва*;
- мерни количински партикуларизатори: *метар дрва, кубик дрва, хват дрва, кантар дрва*;
- садржавачки количински партикуларизатори: *воз дрва, кола дрва*;
- збирни количински партикуларизатори: *гомила дрва, комара дрва, слаг дрва, кладња дрва*;
- активносни количински партикуларизатори: *нарамак дрва, бремене дрва, наручај дрва, наручје дрва, товарак дрва, догон дрва*;
- уобличивачки партикуларизатори: *купа дрва, балица дрва, карик дрва*.

Градивна именица *дрво* показује се, на основу фреквенције појављивања, те због могућности комбиновања са различитим типовима партикуларизатора, једном од важнијих именица које ступају у везу са партикуларизаторском лексиком.

1.3.4. *Еластично – типа гума*. Денотати понеких градивних именица одликују се еластичном структуром или је то један од њихових доминантних облика појављивања. Реч је о именицама типа *гума, восак, смола, тесто* и сл. Међу денотатима ових именица, морамо напоменути, ипак постоје одређене разлике. Гума би представљала типичну еластичну материју, док је она означена именицама *восак, смола* и *тесто* била мање уобичајена. Разлика међу њима се заснива на томе што се денотати последње три именице могу лако обликовати, док се денотат именице *гума*, када престане да делује сила на њега, типично враћа у првобитни облик. Именицама *тесто* и *восак* може се, по блискости денотата, придружити и *жвакаћа гума*. Партикуларизовању пак чешће подлеже ова друга, мање типична врста еластичне материје.

Ове се лексеме уобичајено партикуларизују општим деоним партикуларизатором *комад*, при чему се пружа податак само о томе да је реч о једном делу такве материје, неодређених димензија; уп.: *комад воска, комад смоле, комад теста* итд.

Уколико се жели рећи више о самом том делу, уз ове се именице употребљавају партикуларизатори-убличивачи, који додатно информишу о самом облику тако издвојене материје, али понекад и о њеним оквирним димензијама; уп. следеће примере:

- *колут смоле, гужва смоле;*
- *груме гуме;*
- *кап воска, глава воска, грудва воска, сирац воска, колач воска, колут воска, калуп воска;*
- *грудва теста, опка теста, ваљушак теста, јуфка/јувка теста.*

Како видимо у наведеним примерима, типичан облик еластичне материје (другог поменутог типа) јесте *округао, округласт* облик – у виду *грудве* или *колута*. Прототипичност округлог облика за еластичну материју потврђују и други примери, који се нису нашли у нашој грађи (в. нпр. Донео у салу овакву грудву пластелина (Д. Михаиловић, ЕК)). Када се пак мења агрегатно стање материје под утицајем топлоте, она може попримати облик течне материје – уп. *кап воска*.

Уз ово се, како би се указало на тачну меру материје, могу користити мерни количински партикуларизатори, нпр. *килограм воска, два килограма теста* итд.

1.3.5. *Влакнасто – типа вуна*. Градивне именице које именују материју влакнастог појавног облика оличене су у лексемама типа *вуна, памук, длака, коса, трава*, али и *сено, слама* итд. Између њих пак запажа се одређена разлика – прва група одликује се влакнастом структуром мекане конзистенције, док је за другу својствена чврстина. Својеврсну потврду такве опозиције представљају и разговорни примери типа *Коса ми је као слама*, где се жели истаћи да таквој коси недостаје мекоћа и гипкост својствена иначе власима. Денотат именице *трава* налази се између онога што се именује овим двама групама лексема.

Наведена семантичка разлика очитује се и у спојивости ових именица са партикуларизаторском лексиком, првенствено када је реч о њиховом убличавању, што је прототипичан случај. Ова се бинарна опозиција може окарактерисати као *издвајање – повезивање*.⁵³⁶ Док се код једних именица партикуларизовање врши издвајањем појединачног код других се оно заснива на повезивачком елементу – више појединачних ентитета везује се у целину, на тај начин ограничену у односу на неодређено мноштво дате материје.

Именице типа *вуна, коса*, као и *свила* или *лан*, када је реч о материји која служи за ткање,⁵³⁷ првенствено се убличавају с обзиром на дугуласт, влакнаст облик, чиме се типично издваја појединачна реализација тако именоване материје; уп. пр.:

- *прамен вуне, бич вуне, сноп вуне;*
- *прамен свиле, прамичак свиле;*
- *влат лана;*
- *влас косе, власак косе, прамен косе, прам косе, чуперак косе, чуп косе, бућ косе, кукма косе, ћуб косе, стручак косе, увојак косе, коврца косе, витица косе, плетеница косе, рудеж косе, перчин косе;*
- *бич длаке, прамен длаке, прамичак плаке, влас длака, праменчић длаке, чуперак длаке, кита длаке, китица длака;*
- *прамен траве, чуперак траве, чуп траве, влатак траве, нит траве, снопак траве.*⁵³⁸

⁵³⁶ Д. Шипка (2019: 10–13), приликом представљања таксономије лексема коју назива „квантификаторским лексичким класификаторима”, издваја десет бинарних опозиција, међу којима је и опозиција *деоба – повезивање* (нпр. *одломак* према *гомила*).

⁵³⁷ Уп. значење *свила* (1) ’танко влакно што га у своје развијању одваја гусеница дудове свилене бубе и омотава око себе у чахуру’; *свила* (2а) ’упреден конач свилене бубе који се употребљава за ткање, вез и шивење’ (према РСМ); *лан* (1) (бот. и агр.) ’једногодишња биљка *Linum usitatissimum* из ф. *Linaceae*, из чије се стабљике добива влакно, а из семена уље’ (према РСАНУ).

С друге стране, именице типа *сено* и *слама*, у складу са наменом онога што оне именују те потребом да се транспортују веће количине такве материје, уобличава се на са циљем индивидуализације најмање могуће количине већ са циљем издвајања што веће количине која се једном, усмереном активношћу може обухватити или пак оптималне количине за конкретну намену (уп. деф. *навиљак (а)* ' мања количина, гомилица сена, сламе, покошене траве и сл. која се одједанпут може захватити и понети вилама; уопште мања гомила сена, сламе и сл.'). Из тог разлога, ова се материја уобичајено партикуларизује уобличивачким или активносним количинским партикуларизаторима; уп. примере:

- *пласт сена, стог сена, гужва сена, дењак сена, купа сена, камара сена, пласа сена, волујак сена, гуца сена, кладља сена, брљак сена;*
- *зубатка сена, зупка сена, навиљак сена, виљак сена, ловница сена, навиљ сена, ограбина сена, наручје сена, омут/хомут сена;*
- *стог сламе, бала сламе, пласт сламе, сноп сламе, камара сламе, дењак сламе, свежањ сламе, патка сламе;*
- *навиљак сламе, виљак сламе, љиљак сламе, ловница сламе, ограбина сламе, бремене сламе, наруче сламе, омут сламе.*⁵³⁹

Иако се наведене лексеме, и оне типа *коса* и ове типа *сено*, показују поменуте тенденције, то не искључује могућност њихове употребе у супротном партикуларизаторском значењу. Управо због тог заједничког елемента који се тиче њихове влакнасте структуре, и именице као *сено* и *слама* могу се партикуларизовати са циљем исказивања појединачног, као што се именице типа *вуна* и *коса* могу уобличавати у својеврсне целине од, дакле, већег броја истоветних појединачних ентитета дате материје; уп. следеће низове:

- *влат сламе, влатак сламе;*
- *свежањ вуне, повесмо вуне, чуњ вуне, клупко вуне, канчило вуне, кудеља вуне, пахаљ вуне, штрингла вуне, камара вуне; пласт косе, навиљак косе, гваљица косе, котур косе, омут косе, ореол косе; навиљак траве, виљак траве, наручај траве, нарамак траве, заметај траве, откос траве, омут траве.*

Код друге групе лексеме пак, којима је првенствено својствена, како смо поменули, индивидуализација материје у виду појединачних ентитета дугуљасте, влакнасте форме – поједини примери експресивно су маркирани, те се не могу уврстити у типичније појавне облике дате материје (нпр. *гваљица косе, пласт косе* итд.). Са именицом *трава* чешће се комбинују активносни количински партикуларизатори, будући да илуструју радње или активности с којима се човек сусреће приликом искоришћавања тла у циљу биљне и(ли) животињске производње. С друге стране, те у складу са друкчијом наменом, денотат именице *вуна* неретко се уобличава у лоптасту, округласту форму, која је погодна за даљу обраду. Њој се придружује и именица *памук*; уп. следеће примере:

- *свежањ вуне, повесмо вуне, клупко вуне, канчило вуне, кудеља вуне, штрингла вуне,*
- *свежањ памука, ваљутак памука, канчило памука, дењак памука.*

⁵³⁸ Трава се може уобличити и као округласти ентитет, али у случају када је реч о термички обрађеној, скуваној трави, која је изгубила своја првобитна својства: уп. *гумуљица траве* у пр. Били су ... страшно гладни ... У грлу су им мале гумуљице скуване траве запирале (Ђур. 6, 19)

⁵³⁹ Поред општеупотребних, навођене су и покрајинске лексеме у овим низовима (уп. нпр. *брљак сена, гуца сена, ловница сламе, патка сламе*). Иако општеупотребне лексеме имају примат над покрајинским, бројност потоњих ипак носи битну информацију – оне својом бројношћу потврђују да је реч о прототипичним појавним облицима дате материје.

У складу са наведеним, код другоиздвојене групе лексема, типа *сено* и *слама*, постоји могућност комбиновања са садржавачким количинским партикуларизаторима, која није типична за прву групу, будући да је материја која се првим именицама именују погоднија за преношење, превозење у односу на другу; уп.:

- *врећа сламе, ласа сламе, приколица сламе, двоколица сламе;*
- *воз сена, кола сена, двоколица сена;*
- *приколица траве.*

У грађи су забележене и ретке, нетипичне комбинације са мерним партикуларизаторима. Међутим, у свим случајевима реч је о временски и територијално маркираним спојевима (уп. *бреме сена/сламе, мажса сена, коса траве, мотка траве*).

1.3.6. *Мекано – типа свила*. Мекану текстуру материје именују градивне именице типа *свила, папир, хартија, тканина, сукно*, те називи за различите врсте тканина – *плиши, сомот, баришун, кадифа* итд., као и поменуте именице *памук* и *вуна*.

Више именица овог типа може се комбиновати са различитим партикуларизаторима у зависности од значења у ком се употребљавају. Ако је, на пример, реч о самој материји која служи за израду тканине, најчешћи ће бити спојеви са уобличивачким партикуларизаторима, којима ће се указивати на појединачна влакнасте нити дате материје (*влат лана, прамен свиле, прамен вуне*). За *папир* и *хартију* карактеристично је уобличавање с циљем издвајања појединачне реализације дате материје, при чему се као њен прототипични појавни облик јавља *лист* (уп. *лист папира, лист хартије*).⁵⁴⁰

Међутим, уколико су првонаведене именице употребљене у метонимијском значењу предива или тканине израђене од дате материје – типично партикуларизовање вршиће се путем уобличавања у форму ролне или лопте. Лексеме *папир* и *хартија* такође се уобличавају на истоветан начин; уп. следеће синтагме:

- *ролна свиле, труба свиле, свртак свиле, труба свиле;*
- *ролна тканине, труба тканине, смотак тканине;*
- *труба платна, замот платна, глава платна;*
- *труба сукна, замотак сукна;*
- *ролна папира, лопта папира, конволут папира, омотак папира, замотак папира;*
- *ролна хартије, свитак хартије, завезак хартије, замотуљак хартије, лопта хартије, омут хартије;*
- *замот баришуна;*
- *повесмо лана; итд.*

Будући да је реч првенствено о тканини која се, како у производњи тако и приликом продаје, премерава, нису неуобичајене ни комбинације са мерним партикуларизаторима, пре све оних за дужину; уп. *метар свиле, метар тканине, метар платна*, и др. Уз њих, у грађи су забележени и називи за старе (па и застареле) дужинске мерне јединице у вези са овим именицама, попут *аршин сукна, драм свиле, књига лана, либра лана, крпа платна, ризма папира*.

Најзад, како је материјал именован наведеним градивним именицама, посебно синонимним лексемама *папир* и *хартија*, подложен деформацији у виду *цепања, (от)кидања, резања*, неретко се уз њих јављају деони партикуларизатори: *в. комад папира, одрезина папира, комад хартије, парче хартије, исечак хартије, острижак хартије, парче сукна* итд.

⁵⁴⁰ Мање уобичајен је спој са лексемом *табак* у блиском значењу 'лист папира, обично већи', уп. пр. Пуковник је ... одвојио чист табак и почео ... да пише молбу (Андрић, РМС).

1.3.7. *Сипко – типа песак*. Градивне именице које именују сипку материју прототипично илуструје именица *песак*, с једне стране, и именице *брашно*, *шећер*, *со* итд., с друге стране.

Сипка материја уобичајено се партикуларизује садржавањем, те су у нашој грађи честе комбинације партикуларизатора-садржавача и градивних именица који именују материју дате врсте; уп. следеће синтагме:

- *џак песка, лопата песка, камион песка, колица песка;*
- *кашика брашна, шоља брашна, завезак брашна, џак брашна, врећа брашна, врећица брашна, кеса брашна, суд брашна, арар брашна, кутао брашна, копања брашна; шака брашна, прегриш брашна, грст брашна, кривача брашна; камион брашна;*⁵⁴¹
- *кашика шећера, шоља шећера, кесица шећера, кутија шећера;*
- *кашичица соли, шака соли, кабао соли.*

Избор садржавача условљен је наменом дате материје. Када је реч о материји коју означава именица *песак*, садржавачи ће бити направе које служе преношењу или превозењу те материје (нпр. *лопата*, *колица*), док је за материју која се користи у људској исхрани карактеристично садржавање првенствено у посудама или у сличним направама које служе њеном (о)чувању (уп. *кашика брашна* : *врећа брашна*).

Поред тога, за сипку материју уобичајено је и уобличавање. Изузетак у том погледу представља денотат именице *брашно*, за коју спојеви са уобличивачима нису типични.⁵⁴² Таква материја се готово не уобличава, те не постоји ниједан појавни облик који је за њу карактеристичан.⁵⁴³ *Шећер* и *со* пак партикуларизују се помоћу уобличивача, чија је функција укажу на појединачно (типа *зрно шећера*, *зрнце соли*). Међутим, могуће је и издвајање нешто веће количине те материје, уобличене на различите начине, али само у случају када та материја више није сипка већ чврста (в. *коцка шећера*, *грумен соли*); уп. следеће примере:

- *зрно песка, зрнце песка, гомила песка*⁵⁴⁴; *зрно шећера, зрнце шећера, зрно соли, зрнце соли, кристалић соли, прстухват соли;*
- *коцка шећера, глава шећера, главица шећера, грумен шећера, груменче шећера, грумечак/грумичак шећера, локум шећера, крун шећера; грумен џукара, грунак џукара, локум џукара; грумен соли, грумак соли, грунак соли, крушац соли, крупица соли.*

За све типове сипке материје карактеристично је и квантификовање путем мерних количинских партикуларизатора; в. нпр.:

- *тона песка, килограм песка;*
- *килограм брашна, килограм шећера, педесет грама шећера, десет грама соли, ока соли.*

⁵⁴¹ Именица *брашно* јавља се у својству објекта партикуларизовања и са територијално маркираним активносним количинским партикуларизаторима *насевљај* и *мешај*, када се именује количина ове материје која се користи током дате активности (сејања кроз сито и мешања хлеба) (в. о томе под активносним партикуларизаторима т. 2.3.2.4).

⁵⁴² Могући примери типа *грудва брашна* или *громауљица брашна* тичу се измењеног стања саме материје, условљеног њеним контактом са течном материјом: в. пр. Додајте мало хладне воде и умијешајте тако да добијете житку смесу, да се изгубе громауљице брашна (Инт.); Мијешајте масу док се грудве брашна потпуно не уклоне (Инт.), итд.

⁵⁴³ У грађи се пак јавља синтагма *брежуљак брашна*. Међутим, реч је о експресивној употреби, те у том примеру не можемо говорити о прототипичној форми дате материје.

⁵⁴⁴ У примеру *гомила песка* семантички фокус је на количини песка која је већа, дакле – на квантификовању, али присутно је и уобличавање (о томе в. т. III, 2.1.1.2 (2.2.2.1)).

1.3.8. *Житко – типа блато*. Градивне именице које означавају житку материју прототипично представља лексема *блато*, али и називи за различите врсте зготовљених јела житке, кашасте структуре (*каша, палента/качамак, попара, пасуљ, грашак, боранија* итд.).

Именица *блато* јавља се углавном као објекат уобличавања – уп. *грудва блата*. Поред прототипичног уобличивача *грудва* и мање типичне варијанте *грудва*, именица *блато* комбинује се и са мање фреквентним, углавном територијално маркираним партикуларизаторима са истим значењем (уп. *чагаљ, чачак, гомва, качка*).

Именице које означавају неку врсту јела које је житке, кашасте структуре, у складу са својом наменом, јављају се у синтагмама са садржавачким партикуларизаторима, и то оним који именују посуде у којима се типично садржава дато јело током његове припреме или конзумације – најчешће *лонац, шерпа* или пак *тањир*; уп. следеће примере:

- Приставити два литра ладне воде, ставити везу зелени, парадајз, једну бабуру, главицу црног лука, мало соли и [...] лонче киселог млека (ЕК); Никад није кувала, осим једном када је скувала пун лонац пиринча (ЕК); Где женско зашустити, ту замирише погача, замирише лонац пасуља, зазелене се дудови (Ј. Симовић, АСК);
- Бринуо се да угоди њеном оцу, па иако није био решен да се придружи његовој чинији каше, изгледа да је потпуно схватао колико је то здраво (ЕК); Уме све да уради, али има страшне наступе лењости који је прикривају за постељу са чинијицом сутлијаша (ЕК); Уз то још и чинија пасуља, хладан пребранац, мало свежег београдског хлеба, кајмака и – договорили смо се! (Политика, 23. 2. 2009).

Код оваквих ће синтагми од пресудног значаја за остваривање партикуларизаторског значења бити избор глаголске лексеме. Од ње ће зависити да ли је реч о предметном или количинском, метонимијском значењу дате лексеме. Глагол се у примерима овог типа, дакле, јавља у функцији обавезног семантичког детерминатора, будући да он својим значењем упућује на одређену семантичку реализацију синтагме са садржавачем (в. т. 2.1.2.5. код садржавачких партикуларизатора).

1.3.9. *Течно – типа вода*. Течна материја се у нашој грађи именује већим бројем разноврсним градивних именица (нпр. *крв, зној, уље, млеко, вино, пиво, ракија, кафа, супа* итд.), међу којима примат има лексема *вода*. Ова се именица јавља у својству прототипичног представника градивних именица са значењем течне материје, и иначе као прототипичан представник градивних именица. Наведену чињеницу потврђују богатство и бројност партикуларизатора којима се опредмеђује оно што се именује овом лексемом. Две су главне функције таквих спојева – да се дата материја индивидуализује – као у *кап воде*; или да се квантификује – што се чини у примерима типа *литар воде* или *чаша воде*. Садржавање је, судећи по грађи, главни начин партикуларизовања ове материје. О томе сведочи обиље веза лексеме *вода* са лексемама које примарно означавају посуде и друге направе са удубљењем, које секундарно развијају метонимијско, количинско значење садржаја који у такво удубљење може стати. Велики број покрајинских или на други начин маркираних лексема у том значењу и са датом функцијом, такође, потврђује значај датог метонимијског модела, као и типичност таквог начина партикуларизовања ове материје; уп. све примере разврстане према типовима партикуларизатора:

- уобличивачки партикуларизатори: *кап воде, капљица воде, капка воде, млаз воде, цурак воде, кужањ воде, пишт воде, зрак воде, нит воде, прамен воде, конац воде*;
- мерни партикуларизатори: *литар воде, децилитар воде, декалитар воде, фрталъ воде*;
- садржавачки партикуларизатори: *чаша воде, чашетина воде, шоља воде, боца воде, бочица воде, флаша воде, флашица воде, флаштина воде, бокал воде, лонац воде, лончина воде*,

балон воде, ботиља воде, бачва воде, пехарчић воде, шерпа воде, шерпица воде, чинија воде, ведро воде, ведрица воде, канта воде, кантица воде, кофа воде, крчаг воде, чабар воде, тестија воде, врз воде, ђугун воде, кабао воде, каблић воде, кондир воде, корито воде, лавор воде, котао воде, жбања воде, бујо воде, каленица воде, котлуша воде, леген воде, букарица воде, барело воде, жмуљ воде, кабов воде, котло воде, матара воде, маштело воде, брема воде, бокара воде;

- активносни партикуларизатори: *гутљај воде, срк воде, напитаk воде.*

Друге градивне именице са значењем течне материје партикуларизују се на један од два наведена начина – (1) са циљем индивидуализације – као у *кап зноја* или *млаз млека*; или (2) са циљем квантификације – типа *литар уља* или *чаша вина*.

(1) Први се начин партикуларизовања везује за течну материју која је телесног порекла – *крв, зној*, те *млеко*, када се говори о овој материји с обзиром на њено порекло, односно настанак (уп. у РСАНУ *млеко (1)* ’бела хранљива течност која се лучи из млечних жлезда жене (из дојке) одн. женке сисара (из вимена), а служи као основна храна за дојенчад одн. младунчад или се музе од неких животиња (краве, козе, овце) за људску исхрану и израду разних млечних производа (сира, кајмака, маслаца и др.)’). Течна материја овог типа уобичајено се уобличава и на тај начин индивидуализује. Из тог разлога, најчешће се именице које означавају ту материју комбинују са уобличивачким партикуларизаторима, и то пре свега са уобличивачима *кап* и *млаз*, те њиховим блискозначницама; уп. следеће примере:

- *кап крви, капљица крви; млаз крви, млазац крви, кужањ крви, кљук крви, гајтан крви, жица крви, кључ крви;*⁵⁴⁵
- *кап зноја, капља зноја, капљица зноја, грашка зноја, грашак зноја; цурак зноја;*
- *кап млека; млаз млека, бризак млека; и др.*

Лексема *крв* се, поред наведених, неретко среће у спојевима типа *локва крви, локвица крви,*⁵⁴⁶ те *барица крви.*⁵⁴⁷

(2) Други начин партикуларизовања својствен је именицама које означавају материју што се користи у људској прехрани (*чаша вина, шоља уља* итд.). Квантификација се у тим случајевима првенствено постиже садржавањем, али и мерењем – односно, употребом садржавачких или мерних количинских партикуларизатора; уп. следеће спојеве:

- *литар уља, децилитар уља, кубик уља; литар млека, децилитар млека, грам млека; литар сока; литар пива, хектолитар пива, галон пива;*
- *боца уља, ведро уља, кашика уља, кашичица уља, шоља уља, шољица уља, котленица уља; чаша млека, шоља млека, флашица млека, крчаг млека, кабао млека, заструг млека, лонче млека, тегла млека; шоља сока, чаша сока, кашика сока, кашичица сока; шољица кафе, шољетина кафе, буре кафе, кикара кафе, шалица кафе, ибрик кафе, ибричић кафе, качуо кафе, џезва кафе, филџан кафе, лонац кафе; тањир супе, лонац супе, шерпа супе, пјат супе, кашика супе, кутлача супе; чаша пива, кригла пива, флаша пива, буре пива, конзерва пива, лименка пива, дволитрењача пива;*⁵⁴⁸ итд.

⁵⁴⁵ Лексема *крв*, када означава материју промењене конзистенције – из течне у чвршћу, односно гушћу – може се комбиновати и са уобличивачима који означавају лоптасту форму дате материје: уп. *гваља крви* или *бубла (усирене) крви.*

⁵⁴⁶ Могућа је и веза *локвица зноја*, мада, таква употреба није нарочито учестала.

⁵⁴⁷ Уз ове се примере у нашој грађи налази и мање уобичајен спој *млака крви.*

⁵⁴⁸ У споју *гајба пива* прва именица није заправо садржавач течне материје јер друга лексема не означава *пиво* као материју већ *флаше пива* које се у таквој направи (пре)носе и држе.

Како показују наведене конструкције, мерењу је подложна материја која се користи у припреми одређених намирница (уп. *литар уља*, *децилитар млека*) или која се у датој запремини купује (в. *литар сока*, *литар млека*, *литар пива*). Она се, као таква, може и садржавати у одређеним посудама. С друге стране, материја која представља производ спреман за конзумацију првенствено се партикуларизује садржавањем (уп. *шољица кафе*, *тањир супе*). Међутим, постоје и разлике у врсти посуда у којима се дата материја садржава, па се поједине од њих везују искључиво за одређену материју. На пример, именица *кафа* јавља се типично у споју са именицом *шољица* (те њеним варијантама *кикара кафе*, *шалица кафе*), јер се напитака који се лексемом *кафа* именује типично садржи у посуди именованој лексемом *шољица*, што је опет одређено навиком човека да конзумира управо количину те течности која стаје у такав суд. *Шољица* се у таквом споју јавља као *доза напитака* која је одређена човековим искуством и навикама. С друге стране, у примерима типа *лонац кафе*, *буре кафе*, *качуо кафе* партикуларизатор није у правом смислу садржавач. У наведеним примерима реч је о хиперболичној употреби ових лексема, при чему се жели нагласити да се ради о великој количини дате течности, оној која превазилази наша очекивања условљена искуством (в. више о томе у поглављу о садржавачима, т. 2.1.3.2).

Посебно ћемо, због бројности, издвојити примере партикуларизовања материје именоване лексемама *вино* и *ракија*. Ове се именице комбинују искључиво са три типа количинских партикуларизатора – мерним, садржавачким и активносним, при чему су најбројније потврде за лексеме у другонаведеној функцији. Обиље покрајинских варијанти сведочи о значају ових пића у култури нашег народа. Поред *воде*, *вино* и *ракија* показују се као прототипични напаци на нашим просторима.

Табела бр. 29. Партикуларизовање материје именоване лексемама *вино* и *ракија*

| парт. материја | МЕРНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ | САДРЖАВАЧКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ |
|-------------------|---|--|
| ВИНО | аков, литар, децилитар, хектолитар, квартуч, галон, галун, ведро, кабал, кутао, мерица, олма, пинта, барило | боца, боцетина, чаша, чашица, бокал, бокалче, флаша, стакленка, буре, буренце, шољица, балон, бачва, фрталче, фрталчић, пехар, крчаг, врч, ока, ћуп, чутурица, судић, ведро, биперин, полић, мујалика, ботиља, боцун, бутеља, дволитар, дволитраш, ардов, перчин, петорка, ђугум, кабао, крчуо, чабар, кова, буклија, коната, леген, мезана, букара, бурило, бурача, шише, кондир, крцољ, маштел, маслић, бурица, буче, десетаче, ица, мера, мех, мешка, мешче, коршов |
| РАКИЈА | аков, литар | чашица, боца, флаша, напрстак, чаша, буре, бурић, чокањ, чокањче, бурило, бурача, жмулић, казан, казанче, мешина, ботиља, стакленчица, стакло, боцун, боцун, боцунуић, кантунача, шиша, купица, готица, филџан, оканик, плџоска, полић, литрењак, чутура, чутурица |

Наведена табела, пре свега, упадљиво указује на богатство садржавачке лексике која се користи у комбинацији са лексемама *вино* и *ракија*. Бројност оваквих спојева, било да је реч о општеупотребној или обележеној лексици, како смо већ навели, потврђује значај напитака које именују дате лексеме на нашем културно-језичком подручју. Поједине посуде се користе за садржавање, па затим и квантификовање обе материје, док се неке од њих типично везују за једну од наведених пића. На пример, када је реч о конзумацији, за *ракију* је типичан садржавач

чашица, док је за вино – *чаша*. С друге стране, ако говоримо о држању и чувању течности, за обе материје је типичан садржавач *боца/флаша* (на шта указује и велики број покрајинских варијанти са тим значењем). Поред тога, партикуларизатори *напрстак*, *чокањ*, *чутура*, *пљоска* типични су за материју именовану лексемом *ракија*.

Вратићемо се накратко на однос синонимних лексема *флаша* и *боца*. Ове варијанте регионално су ипак подељене. Лексема *боца* је карактеристичнија за западније и југозападније просторе нашег говорног подручја. Уз то, типичнија је њена употреба у књижевно-уметничким текстовима него лексеме *флаша*. Међутим, постоји и извесна семантичка нијанса по којој се ове две лексеме разликују. Иако се синонимно дефинишу (уп. деф. *боца (1)* 'стаклен суд са грлићем, флаша' и *флаша* 'стакленка, боца'), лексемом *боца* се, према нашој грађи, искључиво именује суд од стакла у којем се (са)држи течност намењена даљој (прехранбеној) употреби (в. *боца вина*, *боца шампањца*, *боца ракије*), док се лексема *флаша* користи и за стаклени и за пластични суд такве намење (в. *флаша пива*, *флаша вина*, *флаша шампањца*, али и *флаша уља*, *флаша сока*, *флаша воде*).⁵⁴⁹

На крају ћемо поменути и могућност комбиновања именица са значењем течне материје која се користи у прехрани са активносним партикуларизаторима. Типичан спој такве врсте је са именицом *гутљај* (в. *гутљај млека/воде/вина/сока/ракије*). Лексема *ракија* у том смислу нешто се чешће у грађи бележи са партикуларизаторима датог типа (в. *гутљај ракије*, *напитак ракије*, *пециво ракије*, *казанија ракије*, *испек ракије*).

1.3.10. *Гасовито – типа дим*. Гасовиту материју именују лексеме типа *дим*, *магла*, *пара*, *ваздух*, *гас* и др. Ова се материја, како показује наша грађа, партикуларизује тако што се уобличава на два начина – (1) или у округласту форму (као у пр. *облак дима*, *колут дима*, *мехур гаса*), (2) или у виду дугуљасте форме (типа *млаз дима*, *прамен магле*). Навешћемо примере за оба случаја; исп.:

- *колут дима*, *колутин дима*, *клобук дима*, *мехур дима*, *облак дима*, *облачин дима*, *облачак дима*, *облачина дима*, *повесмо дима*, *халка дима*; *колут магле*; *котур паре*, *сврдљај паре*, *повесмо паре*, *пахал паре*; *мехур гаса*, *мехурић гаса*, *облак гаса*; *мехурак ваздуха*, *мехурић ваздуха*;
- *млаз дима*, *сноп дима*, *прамен дима*, *сукљај дима*, *сукљајчић дима*, *кончић дима*, *застава дима*; *млаз магле*, *прамен магле*, *језик магле*, *језичак магле*, *чуперак магле*; *млаз паре*, *зрак паре*, *сноп паре*, *прамен паре*; *прамен гаса*; и сл.

Уз наведено, мада не прототипично, неке од ових лексема са значењем гасовите материје могу се наћи са уобличивачима другог типа. Лексема *дим* јавља се у спојевима *завитлај дима*, *вијак дима*, *витао дима* и *ковитљај дима*, где се указује на кружно или спирално кретање којим је захваћена дата гасовита материја. Поред тога, лексема *дим* и *магла* јављају се и у мање уобичајеним конструкцијама типа *копрена дима*, *плашт дима*, *плашт магле* и *вео магле*, којима се означава танак слој такве материје који онемогућава, отежава или ограничава могућност визуелног опажања.

⁵⁴⁹ Лексема *боца* пак у посебном значењу, које не бележи ниједан наш описни речник, специјализована је за посебну врсту материје: уп. *плинска боца* или *боца с кисеоником*. У том се значењу не употребљава синонимно лексема *флаша*.

Градивне именице представљају прототипичан вид објекта партикуларизације, односно именице са градивним значењем уобичајено и типично се јављају у синтагмама са партикуларизаторима, у својству другог, зависног члана у функцији партитивне допуне. Разлог томе, како смо више пута кроз ранији текст поменули, лежи у основној функцији партикуларизаторске лексике – издвајање појединачних, посебних ентитета (дакле, опредмећивање) из неодређене, неиздиференциране масе. Како се таква маса најпре именује градивним именицама, не чуди карактеристична веза партикуларизатора различитог типа са овим именицама.

Различити видови материје различито ће се и партикуларизовати, односно имаће различите појавне видове (уп. нпр. *пласт сена, букет цвећа, зрно грожђа, кап воде, грудва снега*). Кроз ранији текст показали смо, путем прототипичних именица у допуни, какве се све везе остварују. Грађу смо класификовали према појавним облицима, односно агрегатним стањима материје која се конкретном именицом означава. Ради лакше прегледности, табеларно ћемо представити прототипичне везе различитих типова материје са партикуларизаторима. На њихову спојивост утицаће првенствено семантика именице у допуни, при чему се сема намене издваја као веома битна (уп. пр. *нарамак грања, тањир супе, букет цвећа*).

Табела бр. 30. Прототипични партикуларизатори према појавном облику материје

| ПОЈАВНИ ОБЛИК МАТЕРИЈЕ | ПРОТОТИПИЧНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОР(И) | УОБИЧАЈЕНИ ПРИМЕРИ |
|------------------------|----------------------------------|---|
| ЗРНАСТО | <i>зрно</i> | зрно грашка/грожђа/песка |
| РАСТРЕСИТО | <i>грудва, грумен</i> | грудва снега, грумен земље |
| ЕЛАСТИЧНО | <i>грудва, колут</i> | колут воска/смоле, грудва теста |
| ЧВРСТО | <i>комад, гомила</i> | комад леда, гомила дрва |
| МЕКАНО | <i>ролна, лист</i> | ролна папира/свиле/тканине, лист папира |
| ВЛАКНАСТО | <i>пласт, прамен</i> | пласт сена, прамен косе |
| СИПКО | <i>(кило)грам, кашика</i> | килограм брашна, кашика шећера |
| ЖИТКО | <i>грудва, тањир</i> | грудва блата, тањир пасуља |
| ТЕЧНО | <i>кап, чаша</i> | кап воде/зноја/крви, чаша воде/вина |
| ГАСОВИТО | <i>колут, млаз</i> | колут дима, млаз паре |

Именице које се чешће јављају у својству допуне у синтагмама са партикуларизаторима, те које се комбинују са различитим типовима партикуларизатора представљају лексеме које заузимају централније место у структури лексичког система нашег језика. То су лексеме чији су денотати од велике важности за човеков свакодневни живот и његово функционисање – нпр. *вода, земља, дрво*, те *храна*, реализована различитим лексемама из датог лексичко-семантичког групе. Посебан лингвокултуролошки значај поседују лексеме *вино* и *ракија*, односно њима именована течна материја. Обиле синтагматских веза у које ове лексеме ступају са партикуларизаторском лексиком садржавачког типа, а самим тим, и њихова велика фреквенција јављања у грађи, показује велики значај ових напитака у култури српског народа.

2. Именице са збирним значењем

2.1. Збирне именице својим јединским обликом означавају више предмета или бића узетих скупа, у неизбројивом, неодређеном збиру или у природној, неиздиференцираној целини (нпр. *лишће, грање, камење, деца, браћа, тилад, јагњад*) (в. Станојчић 2010: 120).⁵⁵⁰ За ове именице, као ни за поменуте градивне, није својствена множинска форма. Оне спадају у групу тзв. *сингуларија тантум*.

Збирна множина по својим је својствима донекле слична ономе што се именује градивним именицама, али и регуларној множини заједничких именица. И код регуларне множине, плурала и код збирне множине говоримо о мноштву, само је оно различите врсте. По речима М. Ивић (1995: 12), „збирна форма множину означава као укупност у којој се појединачно не разабера”. Збирност је, дакле, у логичком смислу, са једне стране јединичност, а са друге мноштеност, многобројност (Јесперсен 1958, према Супрунчук 2012: 69). За разлику од регуларне множине, којом се наглашава количина ентитета, збирност указује на скупину једнородних, непребројивих, нерашчлањивих ентитета исте врсте (*ibid.*). Збирност има граматичка обележја једине, те збирност јесте јединичност, будући да се односи на мноштво окарактерисано као целина (уп. Цвијовић 2023: 11). Из тог разлога, због немогућности да се повеже са бројном одредбом директно, и ове именице како би прибавиле својство појединачности ступају у везе са партикуларизаторском лексиком.

Међутим, ваља имати у виду да ипак постоје извесне разлике међу различитим типовима именица који се сврставају у збирне. Ове се разлике одражавају и на њихову спојивост са партикуларизаторском лексиком. Погледаћемо како.

2.2. М. Ивић (2008а: 29) разликује два типа збирног мноштва, односно два типа именица са збирним значењем: (1) именице које стоје у корелацији са регуларним множинским облицима (*грana – гране/грање; звер – звери/зверад*)⁵⁵¹ и (2) именице које су лишене такве корелације (уп. *намештај, одећа, алат, пртљаг, живина* итд.). У првом случају реч је о регуларној, морфемској збирности, док се у другом случају збирност читује у семантичком садржају дате лексеме. У лексичком значењу потоњих лексема, такође, постоји додатни податак о мноштву *неистоврсних* делова, те су ове лексеме, у том смислу, маркиране у односу на првонаведене. Њихова семантичка обележеност тог типа резултује доследним исказивањем мноштва неистоврсног, односно разноврсног.

2.2.1. *Збирне именице са значењем скупа људских јединки*. Када је реч о збирним именицама које носе значење скупа људских јединки, на њихову спојивост са партикуларизатором најизразитије утиче разлика условљена опозицијом *морфемска збирност – лексичка збирност*.

Код именице типа *млађарија, дечурлија, студентарија, омладина*, које су изведене суфиксима за грађење збирних именица, збирност је примарна. С друге стране, код именица типа *армија, војска, породица* збирност је обавезна компонента њиховог семантичког садржаја, али није најбитнија. У том смислу, можемо говорити о секундарној збирности.⁵⁵² У првом случају реч је, дакле, о морфемски израженој збирности, а у другом – о лексичкој збирности.

⁵⁵⁰ Стевановић (1974: 184) разликује *збирне* и *колективне* именице, везујући први термин за именице којима се означавају скупови ствари, а други за именице које означавају скупове живих бића – колективе.

⁵⁵¹ Различити језици разликују се у погледу именица које развијају овакве корелативне морфолошке односе (нпр. у пољском језику та могућност остварена је код лексеме *птица*, док у српском језику ова именица остварује само регуларну множину: уп. пољско *ptak – ptaci/ptactwo*) (Ивић 2008а: 29).

⁵⁵² Д. Цвијовић (2023: 22) наводи како за именице типа *млађарија* није својствена квантификација, док је за именице типа *армија* уобичајена (уп. *три припадника армије, два члана породице*).

Док су прве именице ближе оним именицама које означавају материју (типа *песак, со, вода*), потоње су ближе заједничким именицама. Из тог разлога код именица типа *армија* могућа је и сасвим уобичајена је употреба множинских облика, која није типична за именице код којих је збирност морфемски изражена (уп. *армија – армије, народ – народи*, али **млађарија – млађарије*). Због специфичне природе, ове именице у литератури имају и различит третман. Поједини аутори ове именице убрајају у збирне док их други, управо због наведених карактеристика, сврставају у заједничке именице (в. преглед аутора и различитих теоријских поставки у Цвијовић 2023: 220–223). М. Ивић (2008а: 34–35) залаже се за другу интерпретацију будући да именице типа *армија* означавају скуп у којем јединке представљају конститутивне елементе, те се он схвата као опредмећена, структурирана појава (в. пр. *жири, хор, парламент, ансамбл* итд.).

У складу са наведеним, граматичке и семантичке особености збирних именица одређиваће опсег партикуларизатора који се уз њих могу употребљавати. Како за именице типа *млађарија* квантификација није уобичајена, нема ни потребе за употребом партикуларизатора као средства за индиректно квантификовање. Ове именице просто именују масу, хомогену укупност ентитета. Тако, на пример, *млађарија* означава масу младих људи, а *дечурилија* масу деце, при чему се укидају индивидуална обележја појединаца. Код ових је именица партикуларизација могућа само најопштијим деоним партикуларизатором, односно фрагментаризатором *део*, који се употребљава како би се указало на издвојив, мањи сегмент такве неиздиференциране целине (уп. *Део дечурлије је остао напољу, Након што је добар део млађарије отишао, остала је углавном старија публика*).

С друге стране, код именица типа *армија*, које углавном носе значење хијерархијски уређеног скупа јединки, свака јединка је дистинктивна у односу на другу. Таква семантика отвара могућност употребе партикуларизатора *члан* и, у појединим случајевима, њему блиског *припадник*. Овај специфичан партикуларизатор, који, поред указивања на појединачно, истиче податак о типу саставности целине, користи се да укаже на један од саставних елемената мноштва дате врсте: *два члана породице, три припадника армије, неколико припадника војске, пет чланова жирија, члан хора* итд. Овај партикуларизатор, у складу са његовом семантиком, није могућ код збирних именица са творбеним формантом већ само код именица чија семантика упућује на збирно значење, и то оних које се односе на скупове људских јединки.

2.2.2. *Збирне именице са значењем скупа животиња*. Када је реч о именицама које означавају скупине животиња, оне се типично налазе у улози партикуларизатора (в. *јато, крдо, стадо, рој*). На месту партитивне допуне јављају се само по изузетку – и то, као и у претходној групи, чешће се на тој позицији јављају лексички збирне именице него збирне именице изведене творбеним формантом. У семантичком погледу, на месту објекта партикуларизовања јавиће се првенствено хиперонимске збирне именице – односно оне именице које означавају општије скупине животиња типа *стока, марва, дивљач, живина* итд. Ове су именице, када говоримо о нивоима категоризације или, према лексиколошкој терминологији, о нивоима лексичке хијерархије,⁵⁵³ надређене именицама типа *јагњад, јарад, телад* и др. За разлику од тих лексема, хиперонимске збирне именице нису маркиране по обележју *истоврсност/неистоврсност*. Именица *стока*, на пример, може означавати, зависно од датог контекста, и скупину животиња исте врсте, али и скуп разноврсних животиња са заједничким својствима (уп. *стока (1а)* 'домаћа животиња; марва, благо').

Ове лексеме партикуларизују се искључиво путем деоних партикуларизатора, и то сингулативног типа, јер се у процесу партикуларизовања заправо издваја јединка из тако

⁵⁵³ Више о категоризацији и нивоима категоризације в. у Драгићевић 2010: 294–296.

именованог скупа животиња. Стога, основни партикуларизатори који ступају у везу са овом врстом лексема јесу *грло* и *комад*; уп. следеће примере:

- Чланице Конзорцијума траже и да се измени уредба Министарства пољопривреде и прописани износ субвенције по грлу стоке (РТС, 21. 8. 2010, ЕК); У пољопривреди постоји номинални биланс, који говори колико сте произвели по хектару или грлу стоке, и финансијски, који показује колико сте зарадили (Политика, 10. 2. 2010, ЕК); Вредност свог имања он не мери у еврима, већ у грлима стоке (Политика, ЕК); Наш мали воз је [...] возио с једне на другу страну. У теретним вагонима угаљ, у путничким путнике, уз понеку кокошку, гуску или какав ситнији комад стоке (Инт.); Фармери Тузланског кантона [...] затражили су подстицаје по грлу (комаду стоке) (Инт.);
- То вече седам је турски' глава одсечено и осамдесет комада марве сиротињске од Турака отето (Политика, 5. 11. 2000, ЕК);
- О потребним количинама соли по поједином грлу дивљачи често се леме копча (Инт.); Хране и воде за неких хиљаду грла дивљачи не сме да зафали (Инт.); Сваки комад дивљачи треба лежати по правилу на својој десној страни (Инт.); Укупно 60 комада дивљачи која је донета из Словачке, са раније најављеним јединкама, коштала је 55 хиљада евра (Инт.);
- До сада је прегледано 32 милиона комада живине (Политика, 8. 3. 2006, ЕК); На пијаци се сваког дана прода више од 7000 комада живине (ЕК); Требало би да се прегледа сваки комад живине (Инт.).

Именице типа *стадо* представљају други семантички тип у односу на именицу *стока*. Реч је о именицама које своју семантичку целовитост остварују тек у синтагми са другом именицом која означава конкретну животињску врсту (уп. *стадо оваца*, *рој пчела* и сл.), што их предодређује за улогу партикуларизатора.

Збирне именице изведене морфолошки, творбеним формантом *-ад* (типа *телад*, *пилад*, *јагњад* итд.).⁵⁵⁴ Именице са овим формантом, иначе веома продуктивним у грађењу збирних именица (в. Цвијовић 2023: 51–69), нису у великој мери заступљене у нашој грађи. Међутим, уколико се јављају, њихово се партикуларизовање врши путем поменутих збирних количинских партикуларизатора типа *стадо*: уп. пр. *стадо јагњад*, *стадо јунади*, *стадо магаради*, *крдо прасади*, *чопор итенади*, *чопор прасади* и сл. (в. табелу бр. 20).

2.2.3. *Збирне именице са значењем скупа биљака*.⁵⁵⁵ Збирне именице које означавају скупове биљака (или њихових делова) у нашој грађи представљају именице типа *цвеће*, *лишће*, *грање*, *пруће*, *зеље*, *зелен* итд.⁵⁵⁶ Ове се именице различито партикуларизују у зависности од њихове намене.

Ако је основна намена преношење или груписање, сабирање на одређеном месту, користе се, у првом случају, активносни количински партикуларизатори (уп. *нарамак грања*, *бреме грања*, *руковет лишћа*, *бала прућа*, *руковет прућа*, *свежањ прућа*, *влака прућа*, *дењак прућа*, *руковет лишћа*, *бреме цвећа*), а у другом збирни количински партикуларизатори (в. *гомила грања*, *криш грања*, *гомила лишћа*, *пласа лишћа*). Уколико се такве биљке користе у декоративне сврхе, њихови називи наћи ће се у вези са уобличивачким партикуларизаторима (уп. *букет цвећа*, *букетић цвећа*, *кита цвећа*, *китица цвећа*, *венац цвећа*, *кита лишћа*, *ниска лишћа*, *венац лишћа*). Са уобличивачким партикуларизаторима друге врсте, у чијем је семантичком садржају доминантна кохезивна сема, комбиноваће се са лексемама које именују јестиве биљке, односно

⁵⁵⁴ Неки граматичари ову творбену морфему доживљавају као граматичку морфему (в. Силић 1984: 105).

⁵⁵⁵ Реч је, заправо, о лексемама из семантичког поља, како Д. Цвијовић (2023: 112) дефинише, „биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними”.

⁵⁵⁶ Именице типа *цвеће*, *пруће* и сл. преузеле су примат у односу на множинске облике датих јединских форми *цвет* и *прут*, па се регуларно користе у својству множине тих именица. Д. Цвијовић (2023: 261) разлог за то види у чињеници што је у њиховој семантици и даље доминантна сема збирности.

оне које се у датом облику дозирају као прототипична количина одређене намирнице (уп. *веза зеља, веза зелени, везаница зелени*).

2.2.4. *Збирне именице са значењем скупа предмета*. У вези са збирним именицама поменућемо још и лексички збирне именице са значењем скупа разноврсних предмета типа *намештај, оружје, оруђе, алат, прибор, есцајг, обућа, гардероба, одећа, накит* итд. Све ове именице означавају скупове различитих предмета који се, на основу неког битног заједничког својства, обједињују у једну, јединствену укупност. На пример, појам именован лексемом *намештај* подразумева и *сто и столицу* и *кревет* и *орман*, док појам именован лексемом *алат* обухвата и *чекић* и *клешта* и *шрафцигер* итд. У свом лексичком значењу лексеме овог типа садрже и податак о мноштву разноврсних предмета, те, из тог разлоге, оне не поседују могућност да реферишу о појединачном ентитету. Језичка средства којима се таква могућност прибавља овим лексемама јесу, као и у већ поменутих случајевима, партикуларизатори. Међутим, још једна специфичност везана за ове лексеме јесте њихова ограниченост у смислу комбиновања са партикуларизаторском лексиком. Такви се спојеви своде, заправо, само на један партикуларизатор – *комад*. Његова је функција у конструкцијама са оваквим лексемама да укаже на постојање појединачног ентитета у датој укупности, односно да такав ентитет издвоји. При томе, партикуларизатор не даје никакав податак о њему, не идентификује га, већ га само издваја – *комад намештаја* је, дакле, било који од наведених предмета. Конкретизовање значења постиже се употребом одговарајућег језичког и ситуационог контекста.

Погледаћемо још неке примере из ЕК који потврђују дате спојеве:

- Соба је самачка, старачка, са разноврсним комадима намештаја, офуцаном баржером, полицом за књиге (Д. Киш, ЕК); Бочни комади намештаја, уз импровизовану радну плочу, постају паравани за радну изолацију (Политика, 20. 2. 2007, ЕК); Однете су све вредне машине, уређаји и последњи комади намештаја док је посебна посланица био возни парк (Политика, 21. 7. 2006, ЕК);
- ФРА је, рецимо, 1992. године произвела 8.738.815 комада алата вредног 16 милиона долара (Политика, 24. 1. 2006, ЕК);
- Фиоке писаћег стола, речено је, биле су опљачкане, мада су многи комади одеће остали у њима (ЕК); Плетене ствари су симбол тоpline и љубави. Такви комади одеће асоцирају да је реч о производима направљеним од срца (Политика, ЕК); Док зевамо у магију што куља из сандука, мајка вади ко зна кад сложене комаде одеће (Политика, 31. 5. 2009, ЕК);
- Ситнији комади гардеробе и детаљи могу се лепо уклопити уз мање или више труда (РТС, 27. 9. 2009, ЕК); Иако натпис „сто посто памук” краси етикете већине комада гардеробе, понекад се испостави да је реч о вештачким материјалима (Политика, 29. 7. 2009, ЕК); Било који комад гардеробе може носити шаре животињског царства (Политика, 15. 10. 2009, ЕК);
- Око пола милина комада оружја украдено из армијских складишта (Политика, 4. 8. 2000, ЕК); Према подацима српске полиције, у рукама грађана налази се око два милиона комада оружја (Политика, 12. 8. 2009, ЕК); Материјална вредност збирке настале у периоду од 1945. до 1979. Године огледа се у употреби племенитих метала у изради појединих комада оружја (РТС, 16. 12. 2008, ЕК);
- Неколико остатака комада оруђа и обрађеног камена, пронађених на брду изнад забаченог и шумом обраслог дела реке Савана, у Јужној Каролини, могли би да потврде да је људска врста Америку населила око 3.000 година раније (Политика, 28. 5. 2001, ЕК); итд.

Да је реч о сасвим специфичном партикуларизатору, друкчије функције у односу на већи део партикуларизаторске лексике, те о посебном типу спојева, сведочи и немогућност извођења деминутива и аугментатива од управне речи у синтагми (*комад есцајга* : **комадић есцајга* : **комадина есцајга*). Ово, с једне стране, сведочи о посебној врсти партикуларизатора, које смо у нашем истраживању назвали *сингулативним*, будући да означавају конкретан предмет у

укупности разноврсних предмета на коју се дати назив односи. С друге стране, овај формални критеријум користи се у разграничавању партикуларизаторске од фрагментаризаторске лексике. Дакле, управо ће описано граматичко понашање лексема-партикуларизатора *комад* послужити као основа разликовања и раздвајања две семантичке појаве – фрагментаризације и партикуларизације (в. т. II, 2.3).

3. Именице са збирно-градивним значењем

3.1. Именице са збирно-градивним значењем представљају посебну групу именица коју поједини аутори називају „прелазним случајевима” (в. Ивић 2008а: 19). Реч је о случајевима када збирно мноштво поприми вид масе.

Истраживања, најпре логичара а затим и граматичара, указала су на то да семантичке категорије *предмет* и *материја* нису у потпуности одвојене нити одвојиве. Између њих постоје прелазни случајеви, односно такве појаве које нису типични представници ни једне ни друге категорије, али се могу, у зависности од конкретног случаја, подвести под обе.

Препознатљивост – као типично својство предмета које упућује на то да је реч о појединачном, издиференцираном, избројивом ентитету – служи као један од критеријума за категоризацију именица. Међутим, нису увек једнако препознатљиви ентитети из категорије предмета. Ту је углавном реч о предметима чије се индивидуалне одлике не запажају у довољној мери (нпр. главицу лука коју смо претходно видели тешко ћемо препознати ако се, у другим околностима, нађе међу неколико других главица лука). Недовољна изразитост природе појединих ентитета доводи до њиховог различитог граматичког третмана у различитим језицима.⁵⁵⁷

3.2. М. Ивић (2008а: 19) наводи пример лексеме *сламе* за појаву која је збирно-градивног карактера. С једне стране, реч је о неуобличеној маси, какво је, на пример, *блато* или *брашно* (*Свуд унаоколо је прострта слама* према *Свуд унаоколо је просуто брашно*). С друге стране, за разлику од типичних градивних именица, код материје коју означава именица *слама* ипак се могу издвојити и уочити појединачни ентитети од којих се она састоји. За такве ентитете постоји и посебно именовање – *сламка*. Лексема *сламка* представља сингулативно образовање према збирно-градивној именици *слама* (више в. у т. 2.2. у оквиру овог поглавља). Исти се однос успоставља и између именица *трава* и *травка*.⁵⁵⁸

3.3. Граматичко понашање збирно-градивних именица испољава и већина назива за поврће у нашем језику. Међутим, ове се именице чешће граматички одређују као градивне именице (уп. Ивић 1980: 2; 2008: 22). Разлог томе лежи у чињеници што је поврће подложно кувању, а приликом термичке обраде се њихова првобитно „предметна” структура претвара у масу, постаје, дакле, „неопредмећена материја” (*ibid.*). Воће се – за разлику од поврћа, те будући да није типично подложно кувању – чешће посматра као опредмећено, те се називи за воће углавном сврставају у заједничке именице. Међутим, у неким се језицима називи за воће, посебно оно ситнијих плодова, граматички понашају, такође, као градивне именице.

3.4. Већина лексема са значењем поврћа понаша се као збирно-градивне именице, без могућности плурализованја: *боранија*, *грашак*, *лук*, *купус*, *пасуљ*, *першун*, *спанаћ* итд. Други део именица истог значења може испољавати карактеристике заједничких именица, са регуларним

⁵⁵⁷ На пример, у руском се називи за воће и поврћа *капуста* (‘купус’), *лук* (‘црни лук’), *земљаника* (‘јагода’) и *малина* понашају као градивне именице типа *вода* или *со*, док се у словачком ове именице третирају као заједничке, са могућношћу директне квантификације: уп. *jedna kapusta*, *jedna malina*, *jedna jahoda*, *jedna cibul'a* (Ивић 2008а: 23).

⁵⁵⁸ Наспрам семантички блиске лексеме *сено* не постоји сингулативно образовање као код именица *слама* и *трава*.

плуралским образовањима: *кромпир* – *кромпири*, *тиквица* – *тиквице*, *цвекла* – *цвекле* итд. Ове се именице, притом, деле на оне чији се једински облици такође могу употребити у збирно-градивном значењу (уп. пр. *Колико сте платили за овај лук?* као *Колико сте платили за овај кромпир?*), и оне код којих таква употреба није уобичајена у истом значењу (уп. *Колико сте платили за ове тиквице?* : *Колико сте платили за ову тиквицу?*)⁵⁵⁹ (Ивић 2008а: 20). Код првонаведене групе, како примећујемо, једна или друга употреба зависиће заправо од значења дате лексеме. Уколико је она употребљена у референцијалном, конкретном значењу јестивог плода дате биљке, без тешкоћа ће исказивати разлику *једнина* – *множина*: уп. пр. *Појешћу само један кромпир* и *Стави пет кромпира у лонац*. С друге стране, уколико је дата именица употребљена у генеричком значењу, она ће се понашати као збирно-градивна именица: уп. пр. *Она воли да једе кромпир*. У том случају, иако се њихово значење пре свега односи на зготовљено јело, ове лексеме попримају уопштено значење, на шта упућује и могућност додавања прилога *уопште*, без промене значења: *Она воли да једе кромпир уопште* (= на који год начин припремљен кромпир) или *Она воли да једе парадајз* (= било коју врсту парадајза). Међутим, код друге групе именица, као код назива за воће, употребљаваће се плурал и у генеричком значењу: уп. *Појешћу само једну тиквицу*, *Стави пет тиквица у лонац*, као и *Она воли да једе тиквице* (не **тиквицу*).

Дакле, на основу наведеног, можемо издвојити три групе именица које означавају поврће: (1) оне које се понашају само као збирно-градивне (типа *боранија*), (2) оне које се понашају и као збирно-градивне и као заједничке именице (као *кромпир*) и (3) оне које се понашају само као заједничке именице (попут лексеме *тиквица*). За прве је типична само јединска форма, за трећенаведену групу именица уобичајено је разликовање *једнина* – *множина*, док се именице друге групе, зависно од употребе, могу понашати као прве или као треће наведене именице. Оваква подела навела нас је на даље размишљање шта то конкретно условљава разлику међу именицама са истим типом значења, односно именица из исте лексичко-семантичке групе. Погледаћемо најпре које то именице, поред наведених – прототипичних, спадају у сваку од издвојених група.

(1) Именице које се понашају само као збирно-градивне, те се употребљавају као *сингуларија тантум* јесу: *боранија*, *грашак*, *кељ*, *кукуруз*,⁵⁶⁰ *лук*, *зелен*, *зелена салата*, *купус*, *пасуљ*, *боб*, *першун*, *спанаћ*, *блитва*, *радич*, *карфиол*, *броколи*, *рукола* итд. У овој групи именица, како видимо, преовлађују именице које се у исхрани користе у прерађеном облику – најчешће у виду скуваног, термички обрађеног јела или у виду салате. Као таква, материја коју дате именице означавају претвара се у масу, те су такве именице блиске градивним.

(2) Именице за које је карактеристично понашање и збирно-градивних и заједничких именица, зависно од контекста, јесу: *кромпир*, *шаргарепа*, *цвекла*, *парадајз*, *паприка*,⁵⁶¹ *патлиџан*, *бундева*, *репа*, *шпаргла*, *целер* и др. Код ове групе именице примећује се да и ентитет њима означен такође углавном подлеже кувању, али, за разлику од прве групе, код ових се именица кувањем типично не добија маса тога што се именује. На пример, оно што означава именица *кромпир* и у изворном и у куваном облику перципира се као појединачан ентитет (додуше, са измењеним својствима). Исти је случај и са *шаргарепом*, *цвеклом* или *патлиџаном*, као и са другим именицама ове врсте. Међутим, и овде је могуће претварање у масу које

⁵⁵⁹ Код назива за воће, које се сврстава у заједничке именице, овакви примери се јављају само по изузетку: уп. *Колико сте платили за овај лимун?* (Ивић 2008а: 20).

⁵⁶⁰ Када је реч о поврћу у зрну, лексема *кукуруз* ће се понашати као збирно-градивна именица (као *грашак*, *пасуљ* итд.), а када бисмо говорили о појединачним *клиповима* *кукуруза* које се могу кувати и јести у том облику – ова би се именица употребљавала као именице друге групе (уп. *Стави два кромпира у лонац* : *Стави два (клипа) кукуруза у лонац*).

⁵⁶¹ У случају да говоримо о направљеном јелу, за које и користимо множински облик – *пуњене паприке*, рећи ћемо *Волим да једем (пуњене) паприке*, као код треће издвојене групе лексема.

„повлачи” друкчије граматичко понашање, с тим што претварање у масу у овом случају не мора условљавати само кување него и сечење, гњечење итд.. Ако насечемо парадајз или шаргарепу на ситне комаде, именице које то поврће означавају постаће небројиве, јер се управо сечењем укинула јединичност, односно појединачност деоната ових именица.

(3) Именице, иначе најмање бројне, које имају одлике заједничких именица, јесу следеће: *тиквица, ротквица, краставац* итд. У овој се групи налазе именице код којих се оно што је њима именована конзумира првенствено у свежем, непрерађеном облику. Други битни критеријум, који и код друге издвојене групе омогућава да се именице употребљавају као заједничке, јесте величина појединачних ентитета, која омогућава њихову уочљивост и издвојивост.

На основу ове невелике анализе запажамо да се издвајају два главна критеријума помоћу којих се диференцирају именице из лексичко-семантичке групе „поврће”. Први је подложност обради, односно претварање у „масу” приликом конзумације или припреме јела, а други се тиче уочљивости појединачних ентитета именованих датом лексемом, што је у првом реду условљено њиховом величином. Први критеријум именице приближава градивним (в. *пасуљ*), а други заједничким именицама (нпр. *кроставац*). Уколико пак именице остварују оба ова критеријума, за њих је карактеристично двојако понашање, што илуструју именице из друге издвојене групе (типа *кромпир, шаргарепа*).

3.5. Када је реч о називима за воће, у литератури се наводи да се они углавном понашају као заједничке именице, уз мање изузетке (нпр. именица *лимун* у пр. *Колико сте платили за овај лимун?*; в. Ивић 2008а: 20). У анализи ћемо кренути од претходно издвојена два критеријума. Поред тога, као својеврсни тест, у испитивању карактеристика ових именица, могу нам послужити типске реченице попут *Волим да једем (назив за воће)*. Именице које се понашају као заједничке биће употребљене у множинском облику, док ће именице за које је карактеристично збирно-градивно понашање, у том ће контексту бити употребљене у једнини: нпр. *Волим да једем крушке*, али *Волим да једем ананас*.

Као заједничке именице понашају се, на пример, следеће именице: *јабука, крушка, шљива, бресква, кајсија, вишња, трешња, јагоде, малина, боровница, купина, рибизла, брусница, мандарина, наранџа, банана, мушмула* и др. С друге стране, нису ретки ни случајеви да се ове именице понашају, попут назива за поврће, као збирно-градивне: уп. *авокадо, ананас, аронија, глог, кокос, киви, лимун, лимета, манго, нар, грејпфрут, папаја* итд.

Воће, за разлику од поврћа, типично не подлеже обради – те на основу првог критеријума, за ове је именице уобичајено граматичко понашање заједничких именица, што потврђује прва, бројнија група ових именица. Други критеријум – уочљивост појединачних ентитета такође је типичан за именовано овим лексемама. У том смислу, ове би се именице могле понашати искључиво као заједничке. Питамо се онда, уколико су оба критеријума испуњена, зашто неке именице одступају од тога и понашају се и као збирно-градивне.

Називи за воће које не успева на нашем поднебљу, односно које изворно није са нашег поднебља (као што је, на пример, *манго, кокос, авокадо* и др.), што значи да смо се касније срели са таквим воћним врстама, а у складу са тим, и њихови називи каснији су доспели у наш језик – колебају се у понашању између збирно-градивних и заједничких именица (уп. *Волим да једем авокадо/манго/кокос*, али *Донеси ми два авокада/манга/кокоса*). У том смислу, чини нам се да управо тај хронолошки критеријум има највећег утицаја на такву колебаљивост.

3.6. На спојивост са партикуларизаторима утицаће то како се дата именица поима, као заједничка или као збирно-градивна – односно као бројива или небројива. Када је именица бројива, употреба партикуларизатора у функцији издвајања појединачног ентитета је сувишна, будући да је могућа директна квантификација (као, нпр. *две јабуке, три шљиве, пет тиквица* итд.). У том ће се случају користити углавном садржавачки партикуларизатори, и то када је у

питању (пре)ношење и држање извесне количине датих ентитета: нпр. *џак кромпира*, *корпа јабука*, *чинија јагода* итд. Када је пак реч о ономе што је небројиво, комбинације са партикуларизаторима су двојаке. Када је сврха партикуларизације индивидуализација, односно издвајање појединачног из некакве масе, онда ће се понајпре користити уобличивачки партикуларизатори типа *зрно*, као у пр. *зрно пасуља*, *зрно грашка* (в. т. 1.3.1), или попут партикуларизатора *веза*, нпр. *веза лука*, *веза блитве*, *веза першуна*. Уколико је пак материја именована таквим лексемама намењена конзумацији, оне ће се комбиновати са садржавачким партикуларизаторима који примарно означавају посуде: уп. пр. *тањир пасуља*, *чинија салате*, *тањир бораније*, *лонац бораније* итд. (в. т. 1.3.8). Другим речима, спој са садржавачем донекле и имплицира да је реч о уобичајено термички обрађеној намирници спремној за конзумацију, отуда се и она доживљава као материја (уп. *тањир пасуља* као *тањир супе*, *тегла цвекле* као *тегла ајвара*).

3.7. Напоменућемо још нешто о споју назива за воће са садржавачком лексиком. Наиме, иако су именице са значењем воћа, како смо већ поменули, типично бројиве, те се, сходно томе, у комбинацији са партикуларизатором јављају у облику генитива множине (в. нпр. *чинија јагода*, *корпа јабука*) – у појединим случајевима ће се именице овог типа употребљавати у генитиву једине; уп. пр.:

- Процена је да у приватним хладњачама и складиштима има више од 100 вагона јабуке (Инт.); Лајош Нађ Фаркаш, воћар из Хајдукова тврди да за вагон јабуке може добити 80 хиљада динара (Инт.); Задружна хладњача у Винчи недалеко од Тополе продаће на руском тржишту 200 вагона јабуке (РТС, 25. 11. 2010, ЕК).
- И два вагона крушке по хектару добро је за воћара (Инт.); Међутим, од читавог рода, само 4,5 вагона крушке се ужутело у фирми (Инт.); Годишње произведем у просеку 3 вагона крушке (Инт.);
- Те године је у ваљевском крају произведено чак 400 вагона малине (Инт.); Извезено је око 25 вагона свеже малине са ваљевске пијаце (Инт.); Овај малињак је захваљујући систему за наводњавање у овој сушној години дао фантастичан принос, вагон малине по хектару (Инт.); У три села на Каблару очекује се род од 10 вагона малине (Политика, 18. 7. 2006, ЕК);
- Око четири вагона купине ће пропасти, јер је презрела (Инт.); Сада се на Ставама у сезони свако вече купује откупљује по више вагона купине (Инт.);
- У просеку се годишње откупи више од 2.560 вагона шљиве (ЕК); Примера ради, на двадесет вагона шљиве два су пуна отпада (Инт.);
- Ако их време послужи, убраће, кажу, готово четири вагона јагоде (Инт.);
- „Каблар” [је] на овом подручју откупио 500 вагона кромпира, 78 вагона малине, 30 вагона рибизле, 20 вагона ракије и 150 вагона шљива (Политика, 21. 4. 2008, ЕК).

Како се може на основу анализе електронских извора запазити, јединска форма се углавном везује за садржавач *вагон* (који се користи као мера за количину робе, обично воћа), при чему ни такви примери нису многобројни.⁵⁶² Спојем именица са значењем воћа и поврћа са овим мерним садржавачем именује се велика количина нечега што се доживљава као маса. Стога, ове именице се у датом контексту понашају као градивне именице, којима се означава одређена материја.

3.8. За комбиновање садржавачких партикуларизатора са именицама које означавају поврће, типа *џак кромпира*, везује се једна (акценатска) специфичност. У синтагмама овог типа генитивни облик именице не открива да ли је реч о јединском или множинском облику. Разлика се уочава једино на акценатском нивоу (уп. јд. *џак кромпира* – мн. *џак кромпира*).

⁵⁶² Оријентације ради, у ЕК се појављује само један пример именице *јабука* у генитиву једине у споју са садржавачем (в. поменути пр. *вагон јабуке*).

Међутим, та је разлика толико танана, а некад и изостаје (ако се узме у обзир губљење поста акценатских дужина у појединим говорима, посебно у финалној позицији), да је често немогуће тачно утврдити о којем је облику реч. Са семантичког становишта, могуће се обе интерпретације – уколико говоримо о материји, дакле, ако је именица употребљена збирно-градивно, биће уобичајен облик генитива једине те именице (*џак кромпира*); с друге стране, ако говоримо о појединачним предметима, па именица има статус заједничке именице, у синтагми са партикуларизатором ова именица ће бити употребљена у облику генитива множине (*џак кромпира*). Употреба придева, где је то могуће, може олакшати идентификовање облика генитива – тако ћемо, чини се, на пијаци чешће чути *Дајте ми један џак црвеног кромпира* него *Дајте ми један џак црвених кромпира*, што би указивало на њихов збирно-градивни карактер у датом контексту.

4. Именице са конкретно-предметним значењем

4.1. Именице са конкретно-предметним значењем типичне су заједничке именице. Ове именице, по правилу, имају оба граматичка броја – *једину* и *множину*, те се квантификација код њих може обављати директно (нпр. *једна књига, две оловке, три столице, четири камена* итд.). Како заједничке именице означавају предмете, те жива бића, са истим особинама, оне природно имају облике множине за означавање већег броја таквих предмета или бића (уп. Стевановић 1986: 182). Међутим, множински облици заједничких именица, како се у литератури наглашава, именују мноштво слично оном које означавају градивне и збирне именице. Такво (и свако) мноштво, по својим особинама, такође се може окарактерисати као неодређено.

Партикуларизаторска употреба лексема, дакле, карактеристична је само у комбинацији са множинским облицима заједничких именица, када је њена функција да сузи и на неки начин ограничи такво мноштво. Са јединским облицима заједничких, те конкретно-предметних именица оваква употреба је излишна. Разлог томе лежи управо у чињеници да се партикуларизацијом обезбеђује могућност индиректне квантификације тамо где директна квантификација није могућа (уп. *две гомиле књига, три реда столица, две корпе играчака* и др.). У складу са тим, што се тиче формалног аспекта синтагме са партикуларизатором и именицом са конкретно-предметним значењем, она увек има структуру: *партикуларизатор + именица у генитиву множине*.

4.2. Погледаћемо какве су тенденције именица са конкретно-предметним значењем када је реч о спојевима са партикуларизаторима. Преглед грађе показује како је доминантна веза ових именица за збирним количинским партикуларизаторима типа *гомила*. Другим речима, ентитети које означавају именице са конкретно-предметним значењем најчешће се партикуларизују издвајањем веће, донекле уобличене количине таквих ентитета. Партикуларизатором *гомила* и другим блискозначним партикуларизаторима указује се на одређену, погледом обухватљиву количину датих предмета на једном месту; уп. следеће примере:

- *брдо књига, гомила књига, ломача књига, куп књига;*
- *гомила ствари, камара ствари, хрна ствари, лом ствари;*
- *пирамида пушака, купа пушака, стог пушака;*
- *шtos тањира; витао цигала; камара клупа; стог тегова; пирамида погачица; пирамида поморанџи; итд.*

Други учесталији начин партикуларизовања ових лексема јесте уобличавање – према округластом облику више ентитета исте врсте (типа *гужва крна*) или, чешће, према линијском

распоређивању, односно низању датих истоврсних ентитета (уп. *низ/ред столица, караван/поворка кола, колона аутомобила/аутобуса, конвој бродова*). Уз наведено, чести су и спојеве са садржавачком партикуларизаторском лексиком, којом се указује на количину садржаних ентитета у ономе што се примарно датом лексемом именује (уп. *котар сомуна, кутија играчака, чинија јабука/крушака/мандарина, корпа јабука/шљива* и др., *вагон јабука, бокс цигарета, врећа ствари, кутија књига*).

5. Именице са значењем живих бића

5.1. Као и именице са конкретно-предметним значењем, именице које означавају жива бића са истим особинама спадају у заједничке именице и типично се одликују бројивошћу. Ове именице се, дакле – као и претходне, у синтагмама са партикуларизатором јављају само у множинском облику генитива. Тада се, по правилу, ове именице партикуларизују на два начина: (1) издвајањем одређене количине појединачних ентитета, односно квантификовањем (уп. *група људи, гомила читалаца, хрна паса, стадо оваца*) и (2) уобличавањем одређене количине тих ентитета (уп. *колона жена, ланац девојчица, караван коња*).

5.2. Мноштво људских јединки партикуларизује се издвајањем мање, оформљене скупине, углавном типа *група*: уп. *група људи/девојака/играча/студената, групица војника, скуп стараца, скупина девојака, гомила шеталица*,⁵⁶³ *дружина радника, збор момака, свита генерала, конвој војника, кружок радника* итд. На исти се начин врши партикуларизација када су у питању животињске јединке, само што је круг партикуларизатора који се у таквим везама користе углавном ограничен на спојеве са именицама одређене семантике – односно, на именице које означавају животињске јединке. Синтагмом са партикуларизатором, дакле, именује се скуп животиња исте врсте, с тим што на избор партикуларизатора утиче семантика дате именице. Прецизније, именице за конкретну животињску врсту захтевају дату лексему у партикуларизаторској служби (нпр. лексема *пчела* типично ће се јавити са партикуларизатором *рој*, а не *стадо*, док ће се лексема *риба* јављати уз *јато*, а не, осим метафорички, уз *чопор* итд.). Неки од типичнијих примера који илуструју наведене везе су следећи: *стадо оваца/коза/крава, јато птица/врабаца/риба, рој пчела/мушица/комараца, крдо вукова/јелена/коња, чопор паса/свиња/вукова* итд. Овај начин партикуларизације типичан је за случајеве када се одређена скупина људских или животињских јединки опажа скупа и типично на једном месту. Ово не значи да за њих није карактеристично (по)кретање већ да се посматрачева пажња у тренутку перцепције концентрише, пре свега, на некаквој просторној ограничениости дате опажљиве скупине.

5.3. С друге стране, када је некаква количина људских или животињских јединки, такође груписана, у покрету – типичан вид партикуларизације је уобличавање. Уобичајено се такво мноштво уобличава у виду линијског распоређивања јединки: уп. пр. *поворка верника/животиња, караван жена/камила/коња, колона жена/људи/крава, ланац девојчица/птица* итд.

5.4. Поред наведених типичних начина партикуларизације, можемо издвојити и два, мање типична. Први се тиче именовања скупина тачно одређене, специјализоване семантике. Реч је о партикуларизаторима ограниченог дистрибуционог потенцијала, који „привлаче” именице одређене семантике: уп. *хор певача, ансамбл солиста, оркестар трубача, актив*

⁵⁶³ Овде подразумевамо значење *гомила (2а)* 'већи број лица на окупу, велика група, скуп', а не значење ове лексеме која се односи на неограничено мноштво, којим се она придружује квантификаторској лексици типа *мноштво*.

научних радника, кадар школованих људи. С друге стране, и насупрот типичности наведених спојева, стоје везе које своју експресивност задобијају управо због нетипичности споја датог партикуларизатора и именице у допуни. Семантичка несагласност ових лексема доводи до нечега што можемо условно назвати изневереним очекивањем, као у примерима: *јато жена, јато пријатеља, крдо алапача, рој туриста, стадо верника* итд. Ради се, у првом реду, о спојевима именица са значењем људских јединки са лексемама намењеним партикуларизацији именица са значењем животињских јединки. Степен експресивности је, како видимо, условљен семантичком именице у допуни (уп. *рој туриста : крдо алапача*). Што је већа семантичка неусклађеност између те две лексеми, то је дати спој експресивнији.

6. Именице са апстрактним значењем

6.1. Употреба лексеми којима је својствена партикуларизаторска функција у синтагмама са апстрактним именицама углавном се посебно маркира у описним реченицама нашег језика. Наиме, таква се употреба или издваја квалификатором *фиг.* (фигуративно) у оквиру датог количинског, партикуларизаторског значења или се пак бележи под засебним значењем, са истим квалификатором или, ређе, без њега. У сваком случају, у највећем броју примера спојеви именица које се јављају као партикуларизатори са именицама апстрактне семантике маркирани су као фигуративни; уп. следеће примере:

- *кришка (1в)* 'оно што има кришкаст облик', пр. Видела је ... како се кришка сеченице уског шумског пута далеко зарила напред међу стабла и у мрак (Чипл. 5, 123). *фиг.* Кад просим круха, код сваког куса одсијеку ми по кришку моје душе (Матош 7, 2);
- *искра (5)* (*фиг.*) 'сасвим мали део, трунка, мрвица', пр. Сима је био гостионичар, богат човек, без искре ђивтизма у себи (Весел. 19, 415). И, поред свег терета, у њему се не пробуди ни искра незадовољства (Лаз. Ј. 2, 216). Зар неимате искре милосрђа? (Кум. 5, 170);
- *мрва (2б)* 'уопште врло мала количина, делић, остатак нечега', пр. Души ми је сладост ... разблажити своје јаде мрвом доброчинства (Мил. М. Ђ. 9, 275). Кад и мрва муке, страха, | У пламену истопи се ... | Тад се Србин богу моли (Змај 1, 88). Прибра и последњу мрву снаге, па похита што брже напред (Глиш. 9, 144); итд.

Када је квалификатор *фиг.* стављен испред примера конкретне употребе одредничке лексеми, како истиче Д. Гортан Премк (2014: 159), он указује на фигуративну употребу лексеми у оквиру значења под којим се бележи. Међутим, када се овај квалификатор нађе испред значења – он је знак фигуративног значења дате лексеми, које је настало деловањем једног од механизма полисемије (метафоре, метонимије или синегдохе).

6.2. Партикуларизатори се као отворена класа лексеми одликују спојевима са именицама различитог значења. Сви типови партикуларизаторске лексике које смо кроз досадашњи текст разматрали могу се јавити и у споју са именицама апстрактне семантике. Основна семантичка одлика апстрактних именица јесте да се њима означава нешто неопипљиво (Стевановић 1986: 187). У том смислу, занима нас да ли у таквом споју, због семантичког утицаја допунске именице датог типа, значење партикуларизатора остаје исто, са додатном компонентом експресивности, или се оно модификује. Другим речима, у овом делу рада интересује нас да ли именица која остварује партикуларизаторску функцију у споју са другом именицом са значењем материје или некаквог мноштва конкретних ентитета (збирног или сумативног) – остварује исто значење и у споју са апстрактним именицама.

6.3. На основу анализе партикуларизаторске лексике, можемо издвојити неколико запажања. Спојеви са апстрактним именицама најчешће се бележе код именица које остварују

функцију партикуларизатора уобличивачког типа. Међутим, у таквим се спојевима јављају и поједини количински партикуларизатори. Из тог разлога, како бисмо показали тенденције које такве синтагме у семантичком смислу показују, излагање ћемо ограничити на одређен број типичнијих примера, иако се не искључује ни употреба других партикуларизатора у споју са апстрактним именицама.

Погледаћемо најпре следеће примере:

- *грудва (1б)* 'количина неке мекше материје (сира, снега и др.) која је гњечењем, стезањем добила лоптаст облик', пр. Сећао [се] њених долазака у Ваљево ... са шареном торбицом ... у којој је била бела погача, тешко стечена и мала грудва сиротињског сира (Пос. Б. 3, 273). фиг. Човјек се сав претвори у грудву сконцентрисане пажње (Чол. 2, 165). Стајао је тако на коси надомак вароши, ваљао по грлу грудву бола (Ћоп. 12, 79);
- *јато (1а)* 'већи број птица које су у скупу, које се крећу, лете заједно, у групи', пр. Отуд лети јато соколова (НП Вук 1, 162). фиг. А јата мисли, орлова смелих, кружиле су око уморених глава мучаљиво и тужно (Вин. 1, 48). И мртвачки покров лагано се стере | Над шареним јатом маштања и снова (Рак. Мил. 1, 44);
- *рој (3)* (фиг.) 'гомила, група; мноштво', пр. Пред дућанима стоје ројеви жена (Бен., РМС); Ври у глави рој мисли (Глиг. 2, РМС);
- *крупко (1)* 'конац, пређа, нити и сл., намотан у округласти, лоптасти смотак', пр. Он узамши крупко канафа, пење се по својих скелах гори на торан (Рељк. 1, 1). фиг. Одјекну пушка, и крупко гласова, отисну се некуд низ сокаке (Сиј. Ћ., Р. МС–МХ); в. и: Жеља да не пропустим догађај у који су биле умешане мање-више све мени познате личности из улице, као и моја потајна намера да размрсим крупко свих тих догађаја у које се у последње време био уплео мој живот, натерали су ме да се храбро придружим гомили (Д. Киш, ЕК); Давидовић је, тапкајући у мраку зачетака српске библиографије, набасао на конце који одмотавају крупко проблема (ЕК); Ова наша прича „отворено” је прво у Италији где је крупко афере почело да се одмотава пре око три месеца (Политика, 5. 4. 2001, ЕК); Вероватно је схватио да тајанственошћу, макар она била искључиво из приватних разлога, изазива супротан ефекат и тако само обмотава крупко мистерије (Политика, 9. 2. 2008, ЕК); итд.

Можемо запазити да се синтагмама *грудва бола* или *крупко проблема* не именује издвојена и уобличена количина онога што означава апстрактна именица у допуни. Овим се именицама заправо указује, у првом случају, на сабијеност, концентрисаност дате емоције, а у другом – на замршеност, заплетеност, те, сходно томе, и неразумљивост или тешку разумљивост. У том смислу, апстрактне именице које се јављају са лексемом *крупко* заправо се концептуализују као замршене нити, које се морају одмотати, расплести (в. и фразеологизам *одмота(ва)ти, размота(ва)ти крупко* 'разјаснити, разјашњавати сплет чињеница, догађаја; сагледа(ва)ти решење у некој тешкој ситуацији; разуме(ва)ти, схватити, схватати'). Примери *јато мисли* и *рој мисли* у вези су са концептуализацијом менталног простора као тродимензионалног, у којем се ментални ентитети крећу – тако се мисли крећу у ројевима и јатима. Из тог разлога се могу чути и реченице типа: Но кад се деси да своја размишљања прибележимо, како нам лако, доцније, лете мисли кроз бесконачни след догађаја (ЕК); Пролетела ми је кроз главу мисао наших бака (Политика, 4. 1. 2009, ЕК); итд.

6.4. Неколико партикуларизатора-уобличивача разматрано је из угла експресивности у раду Грицкат 1986. Ова ауторка, говорећи о експресивним синтагмама са генитивом, између осталог, упоређује примере *стуб ватре* и *стуб надања*. За прву синтагму – која је дакле, према ономе што смо досад сазнали о предмету нашег истраживања, партикуларизатор – ауторка истиче да управна реч обавештава о *форми, изгледу, лику* путем којег се испољава денотат именице у генитиву (као и у пр. *трака Дунава*). Међутим, друга синтагма – која представља тему овог дела рада – употребљена је у пренесеном значењу, које ауторка дефинише као 'суштина која представља целокупну потпору, носивост' (*ibid.*: 76). Експресивност, односно

вишак изражајне снаге синтагми другонаведеног типа условљена је несагласношћу значења њених чланова (*ibid.*: 72; в. и Драгићевић 2016а: 293).

6.5. Поједине апстрактне именице јављају се у вези са лексемама које означавају неку форму простирања (слабе) светлости. Реч је, првенствено, о именицама које означавају некакве позитивне емоције, које се јављају у спојевима са лексемама наведеног значења управо због тога што се концептуализују као светлост (в. и т. III, 3.2.2); уп.:

- *зрак (1)* '(најчешће мн. или јд. као синегодоха) млаз светлости минималне дебљине (понекад замишљен као недељив); слични млаз других врста електромагнетскога таласања (топотнога, ултравиолентнога, рендгенскога) или атомских честица у прогресивноме кретању',⁵⁶⁴ пр. фиг. Најсрећнији је краљ ил' макар ко | Ком у дом сине задовољства зрак (Змај 9, 198). Никаков зрак радости није их просјајио (Цес. 3, 292);
- *зрачић* 'дем. и хип. од зрак (1а)', пр. Понеки зрачић просвете ублаживао је борбу партизанску (Шум. 1876, 30);
- *зрачак (2)* (фиг.) 'траг, знак некога пријатнога осећања или особине', пр. Зрачак наде прелази јој преко лица (Конф. 3, 51). И једна Николасова реч разведрила би му брижно лице и изазвала на њему тренутан зрачак среће (Симић Ж. 4, 177). Тек што ми се указа зрачак милости, а ти ме одгурну (Цветић 1, 45). И блажени зрачак пријатељског жара | Беше бистра роса за њезине јаде (Ил. В. 2, 143). Прва и стална мисао [Невени] је била: откуд толико зло? Без зрачка доброте, сажаљења, њжности за ма кога и за ма шта (Андрић 3, 449). Увек се дешавало понешто ... што је Давила ... бацало у безизлазну збуњеност и одузимало му наду да ће у овим крајевима икад наћи „зрачак човечности“ (И. 5, 216);
- *трачак* 'дем. од трак и трака', пр. Гледаше ... у трачак свјетлости што се кроз прозорчић назираше (Ћип., РМС). фиг. Преко њежног и жалосног лица прели се трачак наде (Турић 3, РМС).

Док се лексеме овог типа јављају као партикуларизатори уз именицу *светлост* – уп. *зрак светлости*, *трачак светлости* – у споју са апстрактним именицама њихово се значење помера. Они почињу означавати *траг*, *знак* некакве (позитивне, пријатне) емоције. Блиско значење, али у комбинацијама са апстрактним именицама друкчије семантике носе и следеће именице; уп.:

- *влакно* 'врло танко, издужено и савитљиво тело, природно или вештачко [...] **1. б.** танка пруга као нит; танак траг', пр. фиг. Мозак изгара ... У њему пламте влакна мисли (Мусул. 2, 238);
- *жица (4б)* (фиг.) 'траг, одјек, последица', пр. Опет сам примјетио, да је још њека жица сумње остала (И., 138);
- *кончић (1б)* (фиг.) 'трачак, зрачак; мала, незнатна количина, делић нечега', пр. Кончић један вида да ми је да остане, колико да видим пут пред собом (Сек. 5, 190); итд.

6.6. Посебну групу чине именице са значењем мале количине или малог делића (обично неке материје), које се често јављају у споју са апстрактним именицама када се жели изразити *најмања могућа*, односно *преувеличано мала количина* тога што именица у допуни именује. Приликом лексикографског описа значења овог типа квалификатор *фиг.*, уколико се наводи, бележи се испред значења; уп.:

- *атом (2)* (фиг.) 'сићушна, безначајна ствар, ситница; најмањи делић', пр. Садашњост је атом времена који не траје дуже од једнога тренутка (Нен. Љ. 26, 164). Треба ићи ... док траје последњи атом снаге (Суш. 1, 270);

⁵⁶⁴ Речници бележе и варијанту *зрака* 'в. зрак (1, 3, 6)', пр. Негдје на дну свјетлוצала је зрака сућути (Симић Н. 6, 60); као и деминутив *зрачица* 'дем. и хип. од зрака', пр. фиг. У свакој [песмици Бранковој] има ма најмања зрачица песничкога духа (Вулов. 3, 63). Био [је] без најмање зрачице доброг укуса и најмањег познавања правила (Нов. 5, 64).

- *зрно* (2б) (фиг.) 'трунка, мрвица', пр. Показало се, да у тој речи, у оној тврдњи, нема ни зрна истине (Рув. И. 3, 533). И у најмучније расположење он ће убацити зрно хумора (Мић. 1, 14). Свакако да у свим овим оцјенама има по зрно истине (Борба 1951, 160/5);⁵⁶⁵
- *искра* (5) (фиг.) 'сасвим мали део, трунка, мрвица', пр. Сима је био гостионичар, богат човек, без искре ђивизма у себи (Весел. 19, 415). И, поред свег терета, у њему се не пробуди ни искра незадовољства (Лаз. Ј. 2, 216). Зар неимате искре милосрђа? (Кум. 5, 170)
- *кап* (2б) (фиг.) 'врло мали део нечега, трунка, мрвица', пр. Не треба довека давати кап истине у чабар воде (Марк. Св. 2, 51). Не пропуштај ниједне капи сласти животне! (Весел. 16, 70);
- *мрва* (2б) 'уопште врло мала количина, делић, остатак нечега', пр. Души ми је сладост ... разблажити своје јаде мрвом добротинства (Мил. М. Ђ. 9, 275). Кад и мрва муке, страха, | У пламену истоци се ... | Тад се Србин богу моли (Змај 1, 88). Прибра и последњу мрву снаге, па похита што брже напред (Глиш. 9, 144);
- *сексер* (2) (нем. заст. фиг.) 'мала количина, мала вредност уопште', пр. Све се то може аранжирати ако човјек има сексер умјешности и спретности (Адум, РМС);
- *трун* (1б) 'ситан део, сасвим мала количина, делић нечега', пр. Деведесетогодишњи писац је порекао сваку могућност свог евентуалног менталног недостатка у [...] дивно написаној аутобиографији у којој, међутим, не показује ни трун кајања (ЕК);
- *трунка* 'трун', пр. У њему нема ни трунке ... идеала (Вјес. 1960, РМС);
трунчица 'дем. од трунка', пр. Да ли сви ти људи имају ... ма и трунчице савести? (Ћос. Б. 3, РМС);
трунца (необ.) 'в. трунчица', пр. Ја видим како ... црв ... полако гриска ... стабла и гране, заметак и трунцу сваку (Шант., РМС); итд.

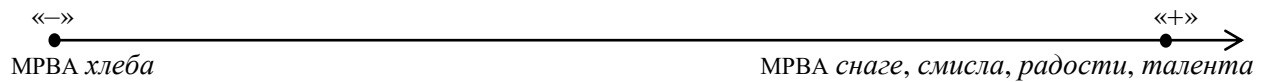
Како смо већ поменули, именице са значењем велике количине, непрегледног мноштва нечега – било неке материје било других (конкретних или апстрактних) ентитета – обављају искључиво квантификаторску функцију: уп. *сијасет измишљотина, обиље чаши, море људи, киша зноја, океан суза* итд. За разлику од њих, именице са значењем мале количине у споју са именицама које означавају материју – могу, поред квантификаторске, реализовати и партикуларизаторску функцију: нпр. *мрва хлеба, трун дувана, трун сира, грашка соли, прашка брашна, суза ракије* итд. (в. т. 1.1.3. у оквиру деоних партикуларизатора). Међутим, у споју са именицама апстрактне семантике ове лексеме обављају, као и лексеме са значењем велике количине, само квантификаторску функцију. У примерима тип *атом снаге, зрно радости, мрва добротинства* или пак *трун кајања* не указује се на издвојени део или опажљиву малу количину датог осећања именованог лексемом у допуни, већ само на његову најмању могућу количину. Е. В. Рахилина и Ли Су Хјон (2009: 15) указују на различито синтаксичко понашање квантификатора са значењем велике количине и оних са значењем мале количине. Наиме, за потоње је карактеристично јављање у одричним конструкцијама, у којима се наглашава потпуно одсуство објекта (чак и његове најмање количине) или скоро потпуно одсуство (осим те најмање количине): уп. *Поред свег терета, у њему се не пробуди ни искра незадовољства : Да ли сви ти људи имају ма и трунчице савести?* и др. Други случај наведени аутори називају *квазиодричним* конструкцијама.

Степен граматикализованости лексеме већи је када се она нађе у вези са апстрактним именицама него у споју са конкретним појмовима, посебно када је реч о лексеми-партикуларизатору ограничене лексичке спојивости (*ibid.*: 17). Наведено је у вези и са разликом

⁵⁶⁵ Примери исте употребе потврђени су и у руском језику. Наиме, Л. Су Хјон (2023: 139), на основу анализе лексеме *зрно* у корпусу кинеског и руског језика, закључује да су квантитивне метафоре у кинеском језику најчешће базиране на семи облика из примарног значења ове лексеме, док су у руском језику оне у вези са значењем *мале количине*: уп. *зерно радости, зерно печали, зерно истине* итд.

између партикуларизаторске и квантификаторске и класификаторске лексике (уп. т. II, 2.1. и 2.2.).

Приказ бр. 15. Степен граматикализованости именице зависно од семантике именице у допуни



Поменућемо на крају и поједине збирне количинске партикуларизаторе који именују већу скупину неких предмета или материје, попут лексема *гомила* (*камења, чарапа, лишћа, смећа*) или *брдо* (*књига, грања*), али се – будући да функционишу и као квантификатори – користе фреквентно и у спојевима са апстрактним именицама: *брдо лажи, гомила порока/болести* итд. Типичније су пак у таквим конструкцијама лексеме које на основу семе величине из примарног значења развијају и значење *велика количина*, и то најчешће путем метафоре ШИРЕ – ВИШЕ (уп. *море радости/питања, океан мрака/промашаја*), те оне лексеме у чијем се садржају примарних семантичких реализација налази и *динамичка сема* (уп. нпр. *поток, бујица, киша, лавина, поплава, ураган* итд.). Развој количинских значења код лексема другог типа заснован је на тзв. *динамичкој метафори*, коју Е. В. Рахилина и Л. Су Хјон (2009: 26–30) одређују као ИЗВОР – МАСА У ПОКРЕТУ: уп. пр. *бујица речи, киша питања, лавина непријатности, ураган мржњи* и др.

На основу анализе лексема које реализују партикуларизаторску функцију у споју са именицама са значењем материје или (збирног или сумативног) мноштва ентитета, а које се често јављају у синтагматским везама са именицама апстрактне семантике – можемо закључити да именица-партикуларизатор у споју са апстрактним именицама не остварује партикуларизаторску функцију. Наиме, главна функција партикуларизатора јесте да означи издвојени део или одређену количину из некаквог неограниченог мноштва (у виду масе или збира појединачних ентитета) – како би му се, путем конкретизације, односно опредмећивања, омогућила бројивост: уп. *два млаза воде, пет група људи, три гомиле лишћа*. У спојевима са именицама које означавају апстрактне ентитете, будући да количина није њихово инхерентно својство, не долази до издвајања појединачног из неограничене масе или мноштва, па ни управни члан не врши партикуларизаторску функцију: уп. **три мрве истине, *две грудве бола, *пет зракова наде*. Другим речима, у спојевима наведеног типа апстрактни ентитети се просто конкретизују, реификују – своде на замисливе менталне представе. У том смислу, функција управног члана у таквим синтагмама може се одредити као *реификатор*. Однос *реификатор* – *партикуларизатор* донекле је сродан, јер се јединицама оба типа остварује нека врста конкретизације. Међутим, оно по чему се те јединице разликују јесте тип и сврха те конкретизације, што условљава разлике у резултатима датог процеса.

7. Закључак о семантичким особеностима именица у допуни

Иако нисмо пружили исцрпан приказ свих именица које су могу наћи на месту партитивне допуне у синтагми са партикуларизатором, тежили смо да, представљајући прототипичне случајеве, прикажемо основне тенденције у њиховом међуодносу, као и њихове главне семантичке особености. Анализа у овом делу рада показала нам је неколико битних ствари.

(1) Најпре, именичка партикуларизаторска лексика у нашем језику представља отворену класу именица, различитог дистрибуционог потенцијала и са најразноврснијим комбинацијским могућностима. У складу са тим, опсег именица које се јављају у допуни у синтагмама са партикуларизаторима не може се прецизно одредити. Именице на месту објекта партикуларизовања различите су семантике, што смо кроз спроведену анализу и представили.

(2) Међу издвојеним семантичким категоријама именица, најдоминантнија је група градивних именица. Именице са градивним значењем уобичајено и најфреквентније се јављају у синтагмама са различитим типовима партикуларизатора (уп. *парче стакла, литар млека, гомила снега, гутљај воде, облак дима, коцка шећера, шипка злата* итд.).

(3) Свако мноштво, и мноштво материје – као и збирно и сумативно мноштво, концептуализује се као неодређено, неограничено. У том смислу, лексеме са партикуларизаторском функцијом служе ограничавању таквог мноштва, његовом опредмећивању и омогућавању даље квантификације (уп. *два реда столова, три групе ученика, два стада оваца; две гомиле лишића, три букета цвећа*).

(4) Границе међу појединим семантичким групама именица није увек једноставно успоставити. То се најизразитије уочава код именица са значењем поврћа, које смо уврстили у именице са збирно-градивним значењем. Ове именице могу реализовати двојак семантичко понашање, што такође утиче на тенденције њихове спојивости са партикуларизаторима (*зрно пасуља : цак кромтира*).

(5) Именице са значењем предмета или (животињских и људских) јединки уобичајено се јављају са партикуларизаторима којима се њихов одређени број окупља у погледом обухватљиву целину, скупину (уп. *гомила књига, група студената, јато птица, стадо оваца* итд.). С друге стране, материја се партикуларизује на различите начине – квантификовањем, индивидуализацијом или уобличавањем (нпр. *килограм меса, балон воде, зрно грашка, млаз млека, прамен дима*). Неретко су, разуме се, неке од наведених функција, ређе све, обједињене (уп. *главица купуса, грудва снега, штангла чоколаде* итд.).

(6) Апстрактне именице не могу се наћи у спојевима са партикуларизаторима. Другим речима, код именица које реализују партикуларизаторско значење у споју са именицама свих претходно анализираних типова – у споју са именицама апстрактне семантике такво значење изостаје, односно оно бива модификовано на тај начин да губи партикуларизаторски карактер. Наведено је у вези са основном функцијом партикуларизаторске лексике (в. т. II, 1). Функцију управног члана синтагми са апстрактним именицама називали смо *реификатором*, чија функција није издвајање одређене количине из мноштва већ просто конкретизација, свођење на спознатљиву менталну представу: нпр. *зрак наде, мрва радости, зрно разума*.

2.1.1.4. Прототипичност чланова партикуларизаторске лексике

5.1. Речнички подаци послужили су нам, како смо кроз досадашњу анализу грађе могли запазити, као главни критеријум за класификацију партикуларизаторске лексике. На основу дефиниција лексема које су предмет нашег истраживања издвојили смо типичније, централније чланове сваке издвојене партикуларизаторске групе. При таквом издвајању као главни показатељи (прото)типичности неке лексеме послужила нам је фреквенција јављања дате лексеме у описима других, мање фреквентних и (често) маркираних лексема. На тај начин се у оквиру сваког типа партикуларизатора запажају и уже групе лексема окупљених око централних чланова, оријентира датог типа.

Међутим, с обзиром на то да немају сви издвојени типичнији чланови исти статус, те да речнички подаци не пружају увек у потпуности реалну слику актуелног језичког стања по питању лексике које се анализира – испитали смо прототипичност партикуларизаторске лексике и путем асоцијативног теста, односно анкете.

5.2. *Подаци о анкети.* Испитанике су представљали студенти двају факултета Универзитета у Београду – Филолошког факултета (32 испитаника) и Факултета за образовање учитеља и васпитача (122 испитаника).⁵⁶⁶

Анкета се састојала из два захтева (в. Прилог, т. VII). Први захтев односио се на то да испитаници допишу другу именицу која би са првом, наведеном именицом творила синтагму типа *бочица парфема*. У другом захтеву од анкетираних студената се тражило да допишу прву, управну реч синтагме, док су на месту другог члана биле понуђене неке од чешћих именица у својству објекта партикуларизовања. Код другог захтева је, такође, понуђен образац који је требало следити приликом попуњавања: *зрно грашка*.

Подаци који се добијају анкетним истраживањем веома су значајни. Ови се подаци – као и они из постојећих асоцијативних речника – због разноврсности и различитих типова реакција могу користити као база за многа даља истраживања – у семантици, синтакси, (лингво)културологији, књижевности, настави страних језика, социологији, психопатологији итд. (в. Стефановић 2005: 23; Пипер 2005в: 8–9). Циљ наше анкете није био да се добију слободне асоцијације на задате речи (иако се бележи и невелик број таквих случајева). Захтеви у анкети, како видимо у Прилогу, формулисани су тако да се од испитаника тражило да у оба задатка допишу реч (тзв. реакцију) тако да она са наведеном речју (тзв. стимулусом) твори синтагму. Дакле, у спроведеној анкети можемо говорити, у вези са начином на који смо поставили захтеве, о *дискретним* и *контролисаним* асоцијацијама (уп. Драгићевић 2010: 45). Када је реч о облику добијене реакције, у скоро свим случајевима можемо говорити о *експлицитно граматикализованој* реакцији, која са задатим стимулусом чини једну *синтаксему* (в. Стефановић 2005: 31).

5.3. *Резултати анкетног испитивања.* Анкетне податке ћемо представити по угледу на распоред и опис одредница у АРСЈ. Такође, применићемо исти начин бројчаног нотирања карактеристика које се у литератури истичу као важне приликом анализе асоцијативних поља лексема-стимулуса (Драгићевић 2010: 46–47): прва се тиче најфреквентније асоцијације; друга битна одлика односи се на разноврсност асоцијација на дати стимулус; треће важно својство тиче се броја идиосинкратичних одговора (оних са фреквенцијом 1); док се четврта важна одлика асоцијативног поља неке лексеме тиче броја празних места, тзв. омисија.

⁵⁶⁶ Пуну захвалност за спровођење анкете дугујемо проф. др Бојани Милосављевић, са Факултета за образовање учитеља и васпитача, као и доц. др Валентини Илић и доц. др Сањи Огњановић, са Филолошког факултета у Београду.

I. ПРВИ ЧЛАН СИНТАГМЕ КАО СТИМУЛУС

| | |
|----------|---|
| БУКЕТ | цвећа 119, ружа 29, лала 5, мимоза; $154 + 4 + 0 + 1$ ⁵⁶⁷ |
| ВЕНАЦ | цвећа 121, Ø 12, ловора 2, љубави 2, белих рада, злата, златни, Исусов, краљевских земаља, круг, лоровор, лука, маслачка, олимпијски, Петријин, руже, Христов, цвета, цветова, части, шаргарепа; $154 + 21 + 12 + 17$ |
| ВЛАКНО | Ø 94, косе 11, тканине 7, памука 6, вуне 5, мишића 5, бораније 3, вунице 2, житарице 2, меса 2, поморанце 2, стакла 2, биљке, зрна, жита, коже, лука, мишићно, одеће, протеина, стиропора, текстила, њебета, у праху, цементне плоче; $154 + 25 + 94 + 13$ |
| ГЛАВИЦА | купуса 82, лука 70, бебе, детета; $154 + 4 + 0 + 2$ |
| ГОМИЛА | људи 33, ствари 14, деце 9, одеће 7, смећа 7, ђубрета 6, лишћа 6, папира 6, Ø 6, књига 5, песка 4, камења 4, цвећа 3, новца 3, глупости 3, веша 2, воћа 2, накита 2, судова 2, хране 2, алата, балона, биљака, блата, глумаца, градива, дрвећа, ђака, злата, идеја, играчака, карата, лала, љуски, мајици, отпада, оцена, папира, перја, поврћа, проблема, пчела, сена, студената, ученика, ципела, шећера, шљива; $154 + 48 + 6 + 28$ |
| ГРУДВА | снега 150, Ø 2, брашна, млека; $154 + 4 + 2 + 2$ |
| ГРУПА | људи 69, деце 35, студената 8, ђака 7, дечака 6, ученика 6, девојака 3, певача 2, глумаца, грађана, другара, друштва, младих, момака, музичара, одбојкаша, одраслих, педера, појединаца, пријатеља, странаца, студената, сугласника, учитеља, фолклора, Ø; $154 + 25 + 1 + 17$ |
| ГУТЉАЈ | воде 120, вина 13, сока 11, кафе 9, чаја; $154 + 5 + 0 + 1$ |
| ДЕО | тела 19, књиге 10, приче 7, Ø 7, куће 6, песме 5, стола 5, групе 4, земље 4, одеће 4, текста 4, аутомобила 3, живота 3, колача 3, намештаја 3, торте 3, града 2, дана 2, душе 2, задатка 2, испита 2, места 2, новца 2, одељења 2, скрипте 2, слагалице 2, собе 2, срца 2, филма 2, аута, времена, гардеробе, главе, дворишта, друштва, екипе, зараде, Земље, картона, косе, кухиње, лекције, људи, меса, месеца, науке, нечега, обавеза, ормара, пицаме, породице, представе, приче, прошлости, пута, размишљања, ручка, салате, света, села, серије, списка, среће, ствари, тима, хране, шерпе; $154 + 67 + 7 + 38$ |
| ЗАЛОГАЈ | хране 49, хлеба 26, колача 12, торте 10, Ø 9, меса 6, пице 6, сендвича 6, јела 3, пите 3, јабуке 2, кифле 2, крушке 2, палачинке 2, ручка 2, чоколаде 2, банане, батака, вечере, кекса, кромпира, лазања, мафина, погаче, самоубиства, сира, среће, супе; $154 + 28 + 9 + 12$ |
| ЗРНО | грашка 58, бибера 30, песка 12, пшенице 11, пасуља 8, соли 8, пиринча 7, кафе 7, кукуруза 5, хлеба 2, грожђа, живота, зачина, мака, пажње, плазме; $154 + 16 + 0 + 6$ |
| ЈАТО | птица 143, галебова 2, голубова 2, гаврана, гнездино, јастребова, лабудова, ластва, риба, рибица; $154 + 10 + 0 + 7$ |
| КАП | кише 74, воде 61, крви 10, уља 3, вина 2, детерџента, купке, росе, течности; $154 + 9 + 0 + 4$ |
| КИЛОГРАМ | брашна 35, кромпира 20, јагода 15, јабука 13, меса 11, шећера 10, воћа 8, печења 4, соли 4, трешања 3, мандарина 2, сира 2, торте 2, чоколаде 2, банана, бомбона, ваге, жита, злата, јаја, крушака, крушки, лука, ораха, парадајза, перја, пиринча, |

⁵⁶⁷ Наведени бројеви показују: укупан број испитаника + број различитих одговора + број испитаника који нису имали одговор на задати стимулус (тј. број омисија) + број одговора са фреквенцијом 1 (одн. број идиосинкратичних одговора).

| | |
|--------|--|
| | поморанци, сланине, соли, теста, трешњи, трешње, хлеба, хране, џема, шљива; 154 + 37 + 0 + 23 |
| КЛУПКО | вуне 88, вунице 30, Ø 15, конца 7, канапа 5, плетива 2, боје, вретено, длака, жице, игле, среће, тканине; 154 + 13 + 15 + 7 |
| КОЛОНА | аутомобила 44, људи 28, возила 15, аута 10, мрава 9, деце 6, Ø 5, ђака 4, војске 4, возила 3, кола 3, слова 3, табеле 3, бројева 2, пешака 2, саобраћаја 2, ученика 2, аутобуса, буба, дечака, заробљеника, камиона, клонова, објеката, речи, хулигана; 154 + 26 + 5 + 9 |
| КОЛУТ | Ø 33, сира 21, унапред 12, чајне 11, дима 9, саламе 9, жице 7, напред 5, уназад 4, кобасице 3, лука 3, назад 3, шунке 3, јабуке 2, колача 2, меса 2, папира 2, паризера 2, у напред 2, шаргарепе 2, ананаса, вуне, гимнастика, кекса, краставца, кулена, пршуте, пармезана, пите, поморанце, ролата, сламе, среће, струне, у назад, хране, штрудле; 154 + 37 + 33 + 17 |
| КОМАД | одеће 41, меса 30, хлеба 28, сира 8, торте 7, дрвета 5, тканине 5, чоколаде 4, папира 4, гардеробе 3, колача 3, намештаја 2, стакла 2, воћа, гвожђа, кукуруза, накита, пилетине, пите, пице, пластелина, ствари, хране, цигле, Ø; 154 + 25 + 1 + 12 |
| КОРПА | воћа 69, веша 29, цвећа 25, јаја 4, за веш 3, јабука 2, колача 2, смећа 2, хране 2, чарапа 2, за отпатке, јагоде, краставаца, крушака, кукуруза, лала, намирница, одеће, поврћа, ружа, сена, слаткиша, ствари, траве; 154 + 24 + 0 + 14 |
| КРДО | коња 58, оваца 27, крава 16, свиња 12, слонова 8, бикова 5, Ø 5, стоке 4, говеда 3, јелена 3, животиња 2, паса 2, вукова, волова, дивљаци, дивљих прасића, дивљих свиња, зебри, коза, медведа, срна; 154 + 21 + 5 + 9 |
| КРИШКА | хлеба 83, јабуке 44, сира 16, лимуна 2, лубенице 2, погаче 2, брашна, корице, крушке, пите, торте; 154 + 11 + 0 + 5 |
| КУГЛА | сладоледа 128, Ø 8, снега 6, вентила, за бацање, за предвиђање, земаљска, леда, магија, магије, магична, метала, стакла, торте, чоколаде; 154 + 15 + 8 + 12 |
| КУТИЈА | шибица 27, играчака 15, накита 13, бомбона 11, ципела 10, цигарета 8, колача 6, слаткиша 5, цигара 5, Ø 4, чоколаде 3, шећера 3, књига 3, успомена 3, алата 2, жвака 2, изненађења 2, кекса 2, лекова 2, поклона 2, банана, воћа, дрангулија, дрвена, за колаче, за накит, играчка, јагода, конфета, коцкица, лажи, луткица, меса, оловки, пандорина, папира, патика, патике, парфема, пахуља, печења, ствари, цвећа, чоколада, чоколадица, шнала; 154 + 46 + 4 + 26 |
| ЛИТАР | воде 39, вина 34, млека 27, сока 27, уља 6, јогурта 5, крви 3, ракије 3, течности 3, Ø 2, вискија, кафе, кишце, смрти, сока од парадајза; 154 + 15 + 2 + 5 |
| ЛОНАЦ | пасуља 48, чорбе 39, супе 35, воде 6, Ø 6, сарме 5, грашка 4, купуса 3, хране 3, гулаша, дршке, кафе, подварка, телетине; 154 + 14 + 6 + 5 |
| МЕТАР | дрва 78, висине 9, тканине 8, земље 7, материјала 7, Ø 6, платна 4, свиле 3, дужине 3, канапа 3, пута 3, жице 2, сомота 2, штофа 2, даљине, дана, завесе, квадратни, кубни, лењир, лењира, мога села, ограде, плаца, плочице, раздаљине, села, собе, тила, траве, ширине; 154 + 31 + 6 + 17 |
| МЕХУР | Ø 47, сапунице 43, воде 32, пене 8, балона 6, ваздуха 4, сапуна 4, балончић, знања, детерџента, дима, од сапунице, пена, риба, рибљи, течности, шампона; 154 + 17 + 47 + 10 |
| МЛАЗ | воде 152, ваздуха, крви; 154 + 3 + 0 + 2 |
| МРВА | хлеба 140, колача 4, пажње 2, соли 2, живота, кекса, кифле, љубави, песка, Ø; 154 + |

10 + 1 + 6

| | |
|-----------|---|
| НАВИЉАК | Ø 123, сена 23, траве 3, жита, играчка, косе, пшенице, сламе; 154 + 7 + 123 + 5 |
| НИЗ | бројева 42, бисера 13, речи 13, перли 12, Ø 8, људи 6, перла 4, улицу 4, задатака 3, перлица 3, домина 2, карата 2, оловака 2, песама 2, слова 2, тобоган 2, брдо, воћа, воћака, година, дрва, девојака, догађаја, ђинђува, задатака, игара, имена, кликера, књига, коцки, куглица, кућа, мрава, невоља, одговора, оцена, поље, порука, предмета, примера, проблема, разлога, реку, рукаваца, слика, стабала, степеница, степенице, хаљина, штипалџки; 154 + 50 + 8 + 34 |
| ОДЛОМАК | књиге 88, приче 19, романа 18, текста 8, дела 7, приповетке 6, бајке, из књижевног дела, композиције, представе, серије, торте, хлеба, Ø; 154 + 13 + 0 + 7 |
| ОСТАТАК | хране 65, ручка 20, броја 6, новца 5, Ø 5, вечере 4, живота 4, јела 4, приче 4, торте 4, хлеба 3, колача 2, људи 2, парфема 2, ствари 2, бодова, времена, градива, дељења, земље, књиге, меса, оброка, папира, пара, пилетине, пиреа, плате, прашине, разломка, састојака, света, семенки, сена, суме, тканине, ужине; 154 + 37 + 5 + 22 |
| ПАКЛИЦА | цигара 78, цигарета 63, шибица 7, жвака 2, Ø 2, дувана, цигарете; 154 + 7 + 2 + 2 |
| ПАРЧЕ | торте 79, хлеба 29, пице 13, меса 8, пите 8, колача 6, дрвета 2, сира 2, земље, јабуке, коре, метала, торте, теста, чоколаде; 154 + 15 + 0 + 7 |
| ПЛАСТ | сена 148, Ø 6; 154 + 2 + 6 + 0 |
| ПОЛОВИНА | јабуке 23, чоколаде 16, срца 10, хлеба 10, колача 9, Ø 8, торте 7, крушке 4, одељења 4, пице 4, времена 2, земље 2, књиге 2, круга 2, куће 2, ноте 2, палачинке 2, парчета 2, собе 2, тела 2, торте 2, бурека, века, векне, главе, групе, дворишта, дрвета, ђеврека, живота, зида, износа, јастука, јуна, листа, лица, лубенице, намештаја, новца, папира, пара, плате, поморанце, порције, пута, разломка, разреда, свеске, сендвича, сира, сладоледа, стола, угла, учесника, часа, чипса, шоље, године; 154 + 58 + 8 + 37 |
| ПРАМЕН | косе 151, ватре, свеће, таме; 154 + 4 + 0 + 3 |
| ПРСТЕН | Ø 89, веренички 11, златни 8, од злата 5, љубави 4, вереника 3, обећања 3, злата 2, од сребра 2, бурма, веренице, веридба, вуне, гљива, господара, девојке, дима, дрвета, жени, живота, жице, лука, младе, младенаца, мудрости, острва, поверења, пријатељства, рука, руке, ручни, сребра, сребрни, судбине, флаше, шипке; 154 + 36 + 89 + 27 |
| ПРСТОХВАТ | соли 145, шећера 4, Ø 4, бибера; 154 + 4 + 4 + 1 |
| РУКОВЕТ | Ø 122, цвећа 4, Мокрањца 3, Мокрањчева 3, девета 2, жита 2, композиција 2, нота 2, песме 2, босиљка, дела, класја, композитора, музичка, на игралишту, песама, пета, особа, стара, у музици, шаргарепа; 154 + 21 + 122 + 12 |
| СВЕЖАЊ | Ø 62, лука 15, прућа 13, новчаница 10, кључева 6, цвећа 5, першуна 4, гумица 3, новца 3, салате 3, босиљка 2, пшенице 2, сена 2, траве 2, вуне, гранчица, длака, дрва, ђурђевака, жита, зеља, књига, конца, косе, новина, пара, писама, прутева, сушених паприка, траве, трака, трске, хаљине, цвеће, целера, штап; 154 + 36 + 62 + 22 |
| СТАДО | оваца 149, живина, коза, коња, крава, Ø; 154 + 5 + 0 + 4 |
| СТОГ | Ø 100, сена 37, сламе 4, кукуруза 3, траве 3, жита, крава, орач, отац, тата, ум, шаке; 154 + 12 + 100 + 7 |
| ТАЊИР | супе 127, хране 6, пасуља 4, чорбе 4, Ø 3, воћа 2, колача 2, јабука, меса, пихтија, предјела, салате, шљива; 154 + 11 + 3 + 6 |
| ТЕГЛА | цема 79, меда 29, ајвара 16, краставаца 10, компота 3, краставчића 3, пекмеза 3, цвекле 3, бомбона, краставца, крема, мармеладе, паприка, сока, туршије, шећера; 154 |

| | |
|---------|---|
| | + 16 + 0 + 8 |
| ФЛАША | воде 64, сока 36, вина 24, пива 10, ракије 9, млека 3, вискија 2, вотке, киселе воде, парадајза, пића, текиле, Ø; 154 + 13 + 1 + 6 |
| ЧАША | сока 57, воде 50, вина 21, млека 12, јогурта 8, пива 2, кокаколе, кристала, пића, Ø; 154 + 10 + 1 + 4 |
| ЧАШИЦА | ракије 117, сока 7, млека 5, воде 4, вина 3, уља 3, вотке 2, меда 2, сирупа 2, шећера 2, вињака, кафе, колена, мастике, суза, пића, ракијице; 154 + 17 + 0 + 7 |
| ЧОПОР | вукова 78, паса 64, оваца 4, вука 2, Ø 2, деце, крава, лисица, медведа; 154 + 9 + 2 + 4 |
| ШИПКА | Ø 97, метала 11, аутобуса 8, гвозђа 5, чајне 4, од метала 3, гелендера 2, метална 2, од гвозђа 2, стола 2, атлетска, Бранко, гвоздена, гордости, згиба, катанац, лима, меса, метал, ноге, ограде, олимпијска, пајсер, прућа, рингишпила, рукохвата, цинка, чоколаде; 154 + 28 + 97 + 18 |
| ШОЉА | чаја 75, кафе 52, млека 17, јогурта 6, брашна, пиринча, уља, шећера; 154 + 8 + 0 + 4 |
| ШОЉИЦА | кафе 83, чаја 51, шећера 7, млека 4, уља 3, брашна 2, воде, јогурта, сока, Ø; 154 + 10 + 1 + 4 |
| ШТАНГЛА | чоколаде 115, Ø 16, колача 5, бицикла 4, слаткиш 2, хлеба 2, бицикл, дрвета, злата, кукуруза, метала, наполитанке, наполитанки, обланде, облатне, пецива; 154 + 16 + 16 + 10 |

II. ДРУГИ ЧЛАН СИНТАГМЕ КАО СТИМУЛУС

| | |
|--------|---|
| ВИНА | чаша 73, флаша 27, литар 21, гутљај 11, боца 8, чашица 3, бокал 2, буре 2, кап 2, бачва, бутељка, кондир, лонац, мрља од; 154 + 14 + 0 + 5 |
| ВОДЕ | чаша 48, кап 40, гутљај 16, флаша 15, литар 12, млаз 6, бокал 4, гутаљ 3, балон 2, капљица 2, флашица 2, бистре, кубик, ренка, шоља; 154 + 15 + 0 + 4 |
| ДИМА | облак 67, Ø 38, колут 9, мирис 8, пуно 6, магла 5, много 4, гомила 3, смог 3, цим 3, круг 2, соба 2, ветар, густина, метар, трачак; 154 + 16 + 38 + 4 |
| ДРВА | метар 99, гомила 13, Ø 8, кубик 6, ред 6, камион 3, корпа 2, приколица 2, део, доста, камара, канта, комад, кутија, много, мокра, нарамак, палета, парче, сеча, цак, шума, тону; 154 + 23 + 8 + 15 |
| ЖИТА | зрно 26, чинија 18, кашика 17, поље 17, Ø 16, цак 8, килограм 7, сноп 6, клас 5, шака 4, приколица 3, амбар 2, кашичица 2, кило 2, корпа 2, пласт 2, стог 2, тона 2, берба, гомила, залагај, канта, кеса, клица, кофа, кукољ, парцела, пуно, свежањ, стабљика, шоља; 154 + 31 + 16 + 13 |
| ЗЕМЉЕ | комад 32, парче 28, део 28, грумен 24, хектар 8, Ø 5, метар 3, кора 3, шака 3, ар 2, зрно 2, остатак 2, благо, бусен, гомила, груде, кг, кеса, килограм, њива, парчићи, прах, средиште, сувоћа, узорак, цак; 154 + 26 + 5 + 14 |
| КАМЕЊА | гомила 59, шака 17, Ø 16, хрпа 9, цак 9, тона 6, брдо 5, корпа 4, кутија 4, брдо 2, врећа 2, група 2, кило 2, низ 2, скуп 2, зид, зрно, камара, кг, килограм, мало, много, одрон, рудника, рука, тону, торба, циглана; 154 + 28 + 16 + 13 |
| КРВИ | кап 80, литар 48, локва 5, траг 4, бочица 3, капи 2, мало 2, Ø 2, боја, боца, давалац, јединица, капљица, млаз, узорак, шприц; 154 + 16 + 2 + 8 |
| МЕСА | комад 48, килограм 47, парче 42, кило 9, тањир 3, кеса, шницла, чинија, хрпа, шерпа; 154 + 10 + 0 + 5 |

| | |
|--------|---|
| РАКИЈЕ | чашица 91, флаша 21, чаша 16, литар 11, буре 6, гутљај 3, кило 2, балон, бокал, љута, шољица; 154 + 11 + 0 + 4 |
| СЕНА | пласт 115, пласто 9, стог 6, бала 5, Ø 5, гомила 4, сноп 2, брдо, власт, доста, навиљак, облак, приколица, хрпа, шака; 154 + 15 + 5 + 8 |
| ХЛЕБА | парче 73, кришка 33, комад 16, векна 13, залагај 4, кора 4, мрва 4, корица 2, мрвица 2, зрно, мрвице, Ø; 154 + 11 + 1 + 2 |

5.4. *Анализа резултата.* У највећем броју случајева, како је од испитаника и тражено, реакција са стимулусом твори синтагму, односно *синтаксему*. Та синтагма је најчешће партикуларизаторска – код оних лексема које се у активној језичкој пракси користе као партикуларизатори: уп. *мрва хлеба, тањир супе, чаша сока, шоља кафе, килограм јагода, штангла обланде, чопор паса* итд.

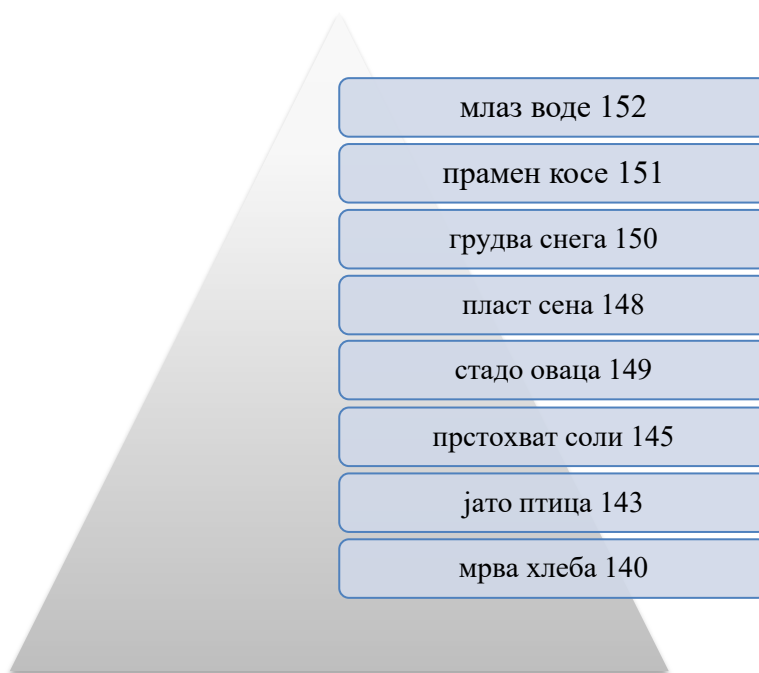
Међутим, реакција не указује у свим случајевима на партикуларизаторску функцију речи-стимулуса: в. нпр. *влакно бораније/поморанце/мишића, колут уназад/унапред, метар кубни/квadratни, одломак из књижевног дела, прстен веренички, руковат у музици, шипка аутобуса, штангла бицикла, мрља од вина, бистре воде, сувоћа земље, кора хлеба* итд. Како видимо, реакције другог, непартикуларизаторског типа углавном се тичу присвојног односа између стимулуса и реакције (нпр. *кора хлеба* или *шипка аутобуса*) или је пак реч о синтагмама са конгруентним атрибутутом (уп. *кубни метар, веренички прстен*). У случају лексеме *низ* реакције појединих испитаника указују на то да је стимулус схваћен не као именица, већ као њен хомограф – предлог *низ* (уп. *низ улицу/тобоган/поље/степеннице*).

У малом броју случајева реакција испитаника је *лематизована форма* (која је идентична са основним обликом речи), што није у складу са захтевима у анкети: уп. нпр. *колут – гимнастика, прстен – веридба, прстен – рука, стог – орач* (уп. Стефановић 2005: 31). Међутим, такве информације су, такође, битне из угла одређивања статуса конкретног партикуларизатора – што је више реакција које упућују на непартикуларизаторску употребу неке лексеме-стимулуса, то је његов статус међу партикуларизаторском лексиком перифернији.

5.4.1. Посматраћемо најпре први низ стимулуса и њихова асоцијативна поља. Лексема-стимулус је именица у лематизованом облику, а реакција је углавном, у складу са захтевом, граматикализована (у облику партитивног, беспредлошког генитива – једине или множине). Избор стимулуса начињен је на основу претходно спроведене анализе грађе путем лексикографског критеријума. Дакле, ове лексеме које су се показала као доминантније у овој су се анкети јавиле као стимулуси.

5.4.1.1. Кренућемо од најфреквентнијих асоцијација на задате стимулусе. Иако се, на први поглед, стиче утисак о хаотичној и разноликој слици коју пружају анкетни подаци у вези са партикуларизаторским лексемама, поједини стимулуси се ипак издвајају по изузетно чврстим асоцијативним везама са лексемама-асоцијатима. Тесне и јаке везе лексема – о којима сведочи, дакле, велика фреквенција јављања у анкети – указују на прототипичност и важност лексема-стимулуса у својству партикуларизатора. Веома висока фреквенција појављивања лексеме-реакције на дату лексему-стимулус, осим што сведочи о јакој асоцијативној вези између те две лексеме у свести говорника нашег језика, такође је у вези и са већим степеном инкапсулације значења допунске именице у значење партикуларизатора (в. т. III, 2.3).

Приказ бр. 16. Прототипични представници партикуларизаторске лексике
(према анкетним подацима)



5.4.1.2. Бројке наведене иза асоцијативних поља сваког стимулуса пружају нам увид у (међу)однос партикуларизатора које смо испитивали путем анкете, као и у њихов статус. Велики број одговора који се само једном јављају као асоцијација на задати стимулус (четврта бројка у низу) указује на то да лексема-стимулус нема стабилан статус у асоцијативном систему испитаника, као и на њену мању типичност у својству партикуларизатора. Појединачне реакције испитаника, иако се тако на први поглед не чини, веома су битне, будући да се управо путем њих употпуњује слика асоцијативног потенцијала лексеме-стимулуса (в. Стефановић 2005: 25). Такође, од великог значаја за нашу тему јесте и изостанак одговора код испитаника у вези са одређеним стимулусима. Велики број омисија (трећа бројка у низу) наводи нас на два закључка: (1) или да се ради о речи која је са становишта савременог језика мање фреквентна или потпуно нефреквентна у употреби (чак и непозната), (2) или да је реч о именици која се ретко користи у функцији партикуларизатора. О којем је случају од наведена два реч – знаћемо на основу броја идиосинкратичних одговора.

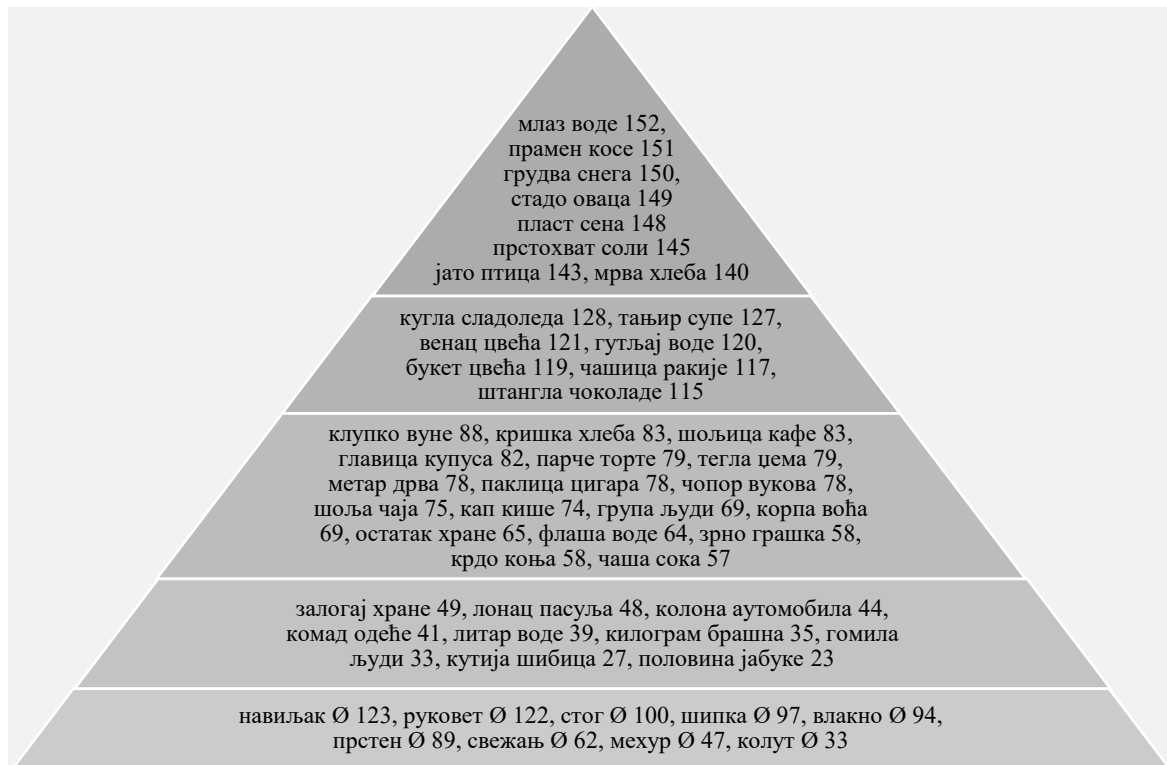
Уколико их је мање, то ће сугерисати да је реч-стимулус мање позната или непозната за просечног говорника српског језика. Лексема *навиљак* пример је лексеме која је у савременом језичком тренутку говорницима српског језика, на основу слике коју нам пружају подаци спроведене анкете, сасвим непозната. О томе сведочи веома висока фреквенција омисија – чак 123. Остале реакције – сена 23, траве 3, жита, косе, пшенице, сламе – сведоче о њеној искључиво партикуларизаторској функцији. Овај партикуларизатор, међутим, са гледишта савременог језика, није у активној употреби, што је условљено ванјезичком реалношћу. Иста је ситуација са лексемом *стог*. О томе колико је ова именица непозната просечном студенту сведоче реакције типа *отац*, *тата*, *ум* – које су, заправо, последица мешања ове именице са фонолошки блиском лексемом *строг*.

Уколико је пак већи или велики број појединачних одговора, то ће углавном сведочити о друкчијој, непартикуларизаторској употреби дате лексеме-стимулуса. Тако, на пример, највећи број реакција на стимулус *руковџет* (Мокрањца 3, Мокрањчева 3, девета 2, композиција 2, нота 2,

песме 2, дела, композитора, музичка, песама, пета, у музици) указује на њено секундарно речничко значење *руковџ (2)* 'збирка (песама, обично за певање)'. Код лексеме *прстен*, такође, ретке су реакције које би упућивале на њену употребу у својству партикуларизатора. Одговори испитаника углавном су у вези са примарним, предметним значењем ове лексеме (уп. нпр. веренички 11, златни 8, од злата 5, од сребра 2, бурма, веренице, веридба, младе, младенаца, рука, ручни, сребра, сребрни).

5.4.1.3. Према фреквенцији најчешћег одговора на задати стимулус, као и према другим параметрима на које указују наведене бројке – међу анализираним партикуларизаторима оцртава се хијерархијска устројеност, коју ћемо представити у виду пирамиде.

Приказ бр. 17. Прототипичност партикуларизатора према фреквенцији (на основу анкетних података)



У врху пирамиде налазе се прототипични представници међу партикуларизаторима. Њихову прототипичност потврђује веома висока фреквенција јављања једне одређене реакције, која се истиче као доминантна у читавом асоцијативном пољу. Та реакција је, заправо, типичан објекат партикуларизовања датог партикуларизатора. На нижим нивоима распоређени су мање типични партикуларизатори, односно они чија је веза са допунском именицом асоцијативно слабија. Такво се стање налази у вези са појавом више реакција мање, али учесталије фреквенције, које сведоче о различитим могућности лексичке спојивости неких партикуларизатора; в. нпр.:

Табела бр. 31. Партикуларизатори-стимулуси са више од једне доминантне реакције

| I. СТИМУЛУСИ СА ДВЕ РЕАКЦИЈЕ УЧЕСТАЛИЈЕ ФРЕКВЕНЦИЈЕ | |
|--|--|
| ГЛАВИЦА | купуса 82, лука 70 |
| ГРУПА | људи 69, деце 35 |
| ЗАЛОГАЈ | хране 49, хлеба 26 |
| ЗРНО | грашка 58, бибера 30 |
| КАП | кише 74, воде 61 |
| КОЛОНА | аутомобила 44, људи 28 |
| КРИШКА | хлеба 83, јабуке 44 |
| ЛОНАЦ | пасуља 48, чорбе 39 |
| ЧАША | сока 57, воде 50 |
| ЧОПОР | вукова 78, паса 64 |
| ШОЉА | чаја 75, кафе 52 |
| ШОЉИЦА | кафе 83, чаја 51 |
| II. СТИМУЛУСИ СА ВИШЕ ОД ДВЕ РЕАКЦИЈЕ УЈЕДНАЧЕНЕ ФРЕКВЕНЦИЈЕ | |
| КИЛОГРАМ | брашна 35, кромпира 20, јагода 15 ⁵⁶⁸ |
| КОМАД | одеће 41, мяса 30, хлеба 28 |
| КОРПА | воћа 69, веша 29, цвећа 25 |
| ЛИТАР | воде 39, вина 34, млека 27, сока 27 |

Код партикуларизатора наведених у табели, дакле, нижа фреквенција прве реакције сугерише постојање барем још једне реакције, а некад и више њих, која се учесталије јавља међу одговорима. Са становишта партикуларизаторске лексике, то сведочи о већем броју типичнијих спојева датог партикуларизатора са именицама у својству објекта партикуларизовања, као и о мањом степену инкапсулираности значења допунске именице у значење партикуларизатора (в. т. III, 2.3). Док се код централних представника (наведених у врху пирамиде у приказу бр. 17) јасно издваја прототип, код ових партикуларизатора постојање више прототипа резултира и њиховом слабијом увреженошћу у свести испитаника.

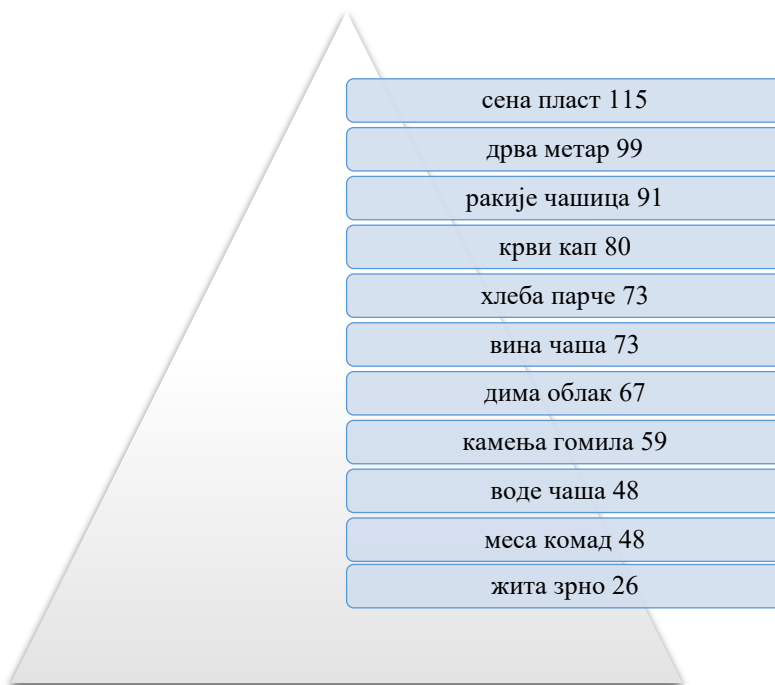
У дну пирамиде налазе се нетипичне партикуларизаторске лексеме. Њихова нетипичност се огледа, како смо већ навели, или у томе што се не користе активно (в. *навиљак* и *стог*) или пак у томе што се не користе активно у својству партикуларизатора (нпр. *влакно*, *колут*, *прстен*, *шипка*). Њихов статус, у том смислу, другостепен је у односу на лексеме које се активно и примарно користе као партикуларизатори.

5.4.2. У другом захтеву стимулус представља именица у граматикализованом облику – у облику беспредлошког генитива једине или множине (нпр. *воде*, *земље*, *жита*), док је очекиван одговор-реакција типично у облику номинатива једине. У веома малом броју случајева и реакција се јавља, такође, у граматикализованом облику (уп. *воде бистре*, *камења тону*).

У оквиру овог захтева у својству стимулуса навели смо лексеме које, на основу анализираних речничке грађе, представљају типичније објекте партикуларизовања.

⁵⁶⁸ Већа фреквенција јављања реакције *јагода* на стимулус *килограм* у односу на друге лексеме из исте лексичко-семантичке групе: јабука 13, трешања 3, мандарина 2, крушака, поморанци – условљена је вањезичким околностима, будући да се време испитивања поклапа управо са сезоном јагода.

Приказ бр. 18. Прототипичност споја из смера именице са значењем материје (према анкетним подацима)



5.4.2.1. Резултати асоцијативног теста сведоче најпре о различитом начину партикуларизовања различите материје. Пијаћа течност именована лексемама које су се нашле у својству стимулуса примарно се партикуларизује садржавањем (в. воде *чаша*, вина *чаша*, ракије *чашица*), док се код телесне течности углавном то чини индивидуализацијом путем уобличавања (в. крви *кап*, као и *кап зноја*). Партикуларизација чврсте материје која се конзумира врши се пре свега издвајањем дела: уп. меса *комад*, хлеба *парче/кришка*. Количина чврсте материје која се не конзумира одређује се у складу са типичном употребом: в. сена *пласт*, дрва *метар*. Гасовита материја именована лексемом *дим* типично је уобличавање, пре свега партикуларизатором *облак*, а знатно ређе и путем лексема *колут* или *круг*, па и *трачак*. Код лексема *земља*, према реакцијама испитаника, запажа се постајање два типа денотата – материје и земљишта, у зависности од чега се и разликује начин партикуларизације: *грумен/шака земље* : *метар/хектар/ар земље*.

5.4.2.2. Испитивање асоцијативних веза из смера објекта партикуларизовања битно нам је из још једног разлога. Овим путем сазнајемо о типичним појавним облицима материје која се партикуларизује. За неке од њих прототипичан је један појавни облик, односно дата се лексема са значењем материје уобичајено јавља са тачно одређеним партикуларизатором (нпр. *пласт сена*), што резултира високом фреквенцијом дате реакције на задати стимулус, док неке лексеме именују материју која се може партикуларизовати на више начина. То резултира појавом већег броја партикуларизатора у њиховом асоцијативном пољу, од којих су неки типичнији, а неки мање типични, што закључујемо на основу фреквенције датих реакција. На пример, на стимулус *месо* учесталије су реакције: *комад* 48, *килограм* 47, *парче* 42 – док су мање фреквентне оне које упућују на мање типичне партикуларизаторе за ову материју: *тањир* 3, *кеса*, *чинија*, *хрпа*, *шерпа*. Денотат лексеме *вода* партикуларизује се типично помоћу лексема *чаша* (48) и *кап* (40) – дакле путем мерења и индивидуализације. Мање типично се количина ове материје издваја следећим партикуларизаторима: *гутљај* (16), *флаша* (15), *литар* (12), *млаз* (6), *бокал* (4) итд. *Вино* се партикуларизује првенствено путем лексема-садржавача *чаша* (73), *флаша* (27), *литар*

(21), а затим и, мање учестало, партикуларизаторима *гутљај* (11), *боца* (8), *чашица* (3), *бокал* (2), *буре* (2), *кап* (2) итд.

5.4.2.3. Најзад, на основу анкетних података запажа се и то да асоцијативна веза одређеног партикуларизатора са датим објектом партикуларизовања није подједнако јака из оба смера. Наиме, асоцијативни подаци могу бити показатељи јачине асоцијативне везе између чланова синтагме коју творе реакција и стимулус, посебно уколико се оба та члана јављају као стимулуси, те је могуће испитати карактеристике асоцијативне везе полазећи из правца оба та члана (уп. и Тодић 2016: 98–101; Тодић–Крцић 2018: 205–207). Ако упоредимо резултате у првом и другом захтеву, те посматрамо само оне који се односе на материју чији се називи у другом захтеву јављају као стимулуси, можемо уочити следеће. Асоцијативна веза између лексема *пласт* и *сено* у оба смера је веома јака. Веза између лексема *млаз* и *вода*, те *мрва* и *хлеба* из смера партикуларизатора изразито је јака (о чему сведочи висока фреквенција – 152, односно 140), док је та веза из смера објекта партикуларизовања изненађујуће слаба (уп. *воде млаз* 6, тј. *хлеба мрва* 4). Асоцијативна веза из правца партикуларизатора показује се готово у свим случајевима као јача него из смера објекта партикуларизовања; уп.:

ХЛЕБА парче 73 : ПАРЧЕ хлеба 29,
ВИНА чаша 73 : ЧАША вина 21,
КРВИ кап 80 : КАП крви 10,
КАМЕЊА гомила 59 : ГОМИЛА камења 4,
ЖИТА зрно 26 : ЗРНО жита 0.

Само у неколико случајевима можемо говорити о подједнако чврстој асоцијативној вези из оба смера. Посебно је занимљива веза лексема *метар* и *дрво*, која је доминантнија из смера објекта партикуларизатора; уп.:

ДРВА метар 99 : МЕТАР дрва 78,
РАКИЈЕ чашица 91 : ЧАШИЦА ракије 117,
ВОДЕ чаша 48 : ЧАША воде 50,
МЕСА комад 48 : КОМАД меса 30.

Ови подаци показују се, такође, као веома значајни. Наиме, приказано непоклапање по учесталости, односно различита јачина асоцијативне везе у зависности од тога да ли је посматрана из правца партикуларизатора или из правца објекта партикуларизовања – потврђује најпре семантичку природу партикуларизаторске лексике, која се одликује нецеловитим значењем, а затим и – што је у вези са наведеним – податак да се значење партитивне именице (мање или више) „прелива”, односно инкапсулира у семантички садржај партикуларизатора. У том смислу, може се претпоставити да ће асоцијативна веза бити чвршћа из правца партикуларизатора него из правца партитивне допуне – што, између осталог, спроведени асоцијативни тест показује. Слабија асоцијативна веза из правца партитивне допуне, дакле, резултат је чињенице да се именована материја може партикуларизовати на више начина, па се њен назив не везује чврсто за један одређени партикуларизатор. С друге стране, јача асоцијативна веза из правца партикуларизатора условљена је тиме што се партикуларизатор углавном везује за одређену материју или одређени тип материје. Тамо где су могућности лексичке спојивости партикуларизатора у великој мери ограничене, те се он употребљава само за издвајање количине тачно одређене материје – асоцијативна веза ће бити (подједнако) јака из оба смера (*пласт сена – сена пласт* или *чашица ракије – ракије чашица*).

Вербалне асоцијације добијене путем спроведене анкете међу студентима, изворним говорницима српског језика, послужиле су првенствено као показатељ статуса одређених партикуларизатора, као и природе њихове асоцијативне везе са одређеним објектима партикуларизовања. Будући да је реч о тесту контролисаних асоцијација, у којем смо од испитаника тражили да одговоре једном речју која ће са наведеним стимулусом творити синтагму – највећи број парова *стимулус – реакција* заправо представљају очекиване партикуларизаторске синтагме, која су предмет нашег истраживања.

Уједначене реакције испитаника, које резултирају високом фреквенцијом одговорâ, међу којима посебну вредност има најфреквентнија реакција у асоцијативном пољу одређеног стимулуса – сведоче о: (1) прототипичној, централној позицији датог партикуларизатора међу партикуларизаторском лексиком; (2) јакој асоцијативној вези између стимулуса и реакције; (3) великој уврежености такве везе у свести говорника српског језика; те (4) високом степену инкапсулације значења речи-реакције у значење речи-стимулуса (односно значења партитивне допуне у значење партикуларизатора).

Постојање већег броја реакција нешто ниже, али уједначене фреквенције указује на: (1) то да се дати партикуларизатор-стимулус користи за партикуларизовање више појава; (2) већи дистрибуциони потенцијал партикуларизатора у својству стимулуса; (3) мањи степен инкапсулације значења одређене лексеме са значењем материје у значење партикуларизатора; те (4) постојање више прототипа у вези са датим партикуларизатором, као и о његовој слабијој уврежености у свести испитаника.

Велики број идиосинкратичних одговора сведочи о: (1) већој дисперзији асоцијативног поља датог стимулуса; (2) непостојању јасног прототипа о вези датог стимулуса с обзиром на његову партикуларизаторску функцију; те (3) његовом мање типичном статусу међу партикуларизаторском лексиком; али и (4) још нижем степену инкапсулације значења речи-реакције у значење речи-стимулуса; и (5) неутемељености у менталном лексикону говорника.

Велики број омисија у спроведеном асоцијативном тесту указује на: (1) непостојање јасне слике о датом стимулусу у свести говорника или на непознат појам који он означава; (2) неувреженост у свести говорника; (3) нетипичан статус међу партикуларизаторима у српском језику.

Када се сви подаци побројаног типа узму у обзир, издвајају се следеће партикуларизаторске синтагме, чија је веза из смера партикуларизатора изузетно јака:

МЛАЗ воде 152, ПРАМЕН косе 151, ГРУДВА снега 150, СТАДО оваца 149,
ПЛАСТ сена 148, ПРСТОХВАТ соли 145, ЈАТО птица 143, МРВА хлеба 140

Ови се партикуларизатори, са становишта одређења статуса међу целокупном партикуларизаторском лексиком, могу сматрати *централним, прототипичним*. Њихова веза са наведеним именицама у својству објекта партикуларизовања издваја се као најтипичнија. Веома висока фреквенција датих реакција на наведене стимулусе указује на њихову јаку повезаност у лексичкој и менталној структури говорника српског језика.

Када се пак однос између чланова партикуларизаторске синтагме посматра из правца партитивне допуне, и то оне као означава типичније објекте партикуларизовања, јача се асоцијативна веза запажа између следећих парова:

СЕНА пласт 115, ДРВА метар 99, РАКИЈЕ чашица 90

Да сумирамо, најчвршћа асоцијативна веза, те највећи степен семантичког утицаја лексеме у допуни на партикуларизаторску лексему запажа се у синтагми *млаз воде*, док је најјача повезаност (посматрана из оба члана синтагме) својствена лексемама *пласт* и *сено*.

Подаци које смо добили анкетним испитивањем говорника српског језика у вези са партикуларизаторском лексиком пружају извесне увиде и у лингвокултуролошке аспекте проучавања наше грађе (в. т. Ш, 2.1.1.6).

2.1.1.5. Позиција партикуларизатора у значењским класификацијама именица

2.1.1.5.1. Партикуларизатори пажњу привлаче и из перспективе њихове позиције у семантичким класификацијама именица које се наводе у традиционалној граматичкој литератури. Устаљена подела према значењу именица је на властите, заједничке, градивне, збирне и апстрактне,⁵⁶⁹ па се поставља питање где је у таквој подели место партикуларизатора. На њихов неодређен и недефинисан статус упућује чињеница да се именице које се јављају у партикуларизаторској служби готово не јављају међу примерима којима се потврђују наведене врсте именица (уп. Стевановић 1986: 181–188; Симић–Јовановић 2007: 65–66; Станојчић–Поповић 2008: 78–79; Ломпар 2016: 39–40).

2.1.1.5.2. Једино се за именице *јато*, *крдо*, *рој*, *стадо* и *чопор* у релевантној граматичкој литератури наводи да се, иако означавају скупове већег броја јединки, не могу убројати у збирне именице (уп. Пецо–Станојчић 1972: 467; Стевановић 1986: 184–185). Ипак, не одређује се којој би значењској врсти именица припадале. Д. Цвијовић (2016: 75; 2023: 192) ове именице, полазећи од семантичког критеријума, одређује као *лексички збирне именице*. Збирне именице, иначе, у подели Д. Цвијовић (2023: 36), деле се на оне са творбеним формантом збирности (нпр. *телад*, *младеж*, *млађарија*, *жбуње*) и оне код којих такав формант не постоји, али се збирност огледа у њиховој семантици (уп. *армија*, *воће*, *новац*, *крдо*), које, из тог разлога, ауторка одређује претходно наведеним термином.

2.1.1.5.3. Р. Драгићевић се у два своја рада осврће на питање у коју би групу именица спадали партикуларизатори (в. Драгићевић 2003; Драгићевић 2023). Разматрајући партикуларизаторе-уобличиваче типа *прамен косе* или *пласт сена*, ауторка закључује да су именице *прамен* и *пласт* по свом значењу најближе апстрактним именицама. Напомиње се да ове лексеме просто именују облике, који се конкретном садржином испуњавају тек у споју са именицом у допуни (Драгићевић 2003: 142). Пишући о уобличивачу *зрно*, Р. Драгићевић (2023) истиче да ова именица, с обзиром на то да именује само форму, такође спада у апстрактне именице.

2.1.1.5.4. Више пута смо кроз рад истакли чињеницу, спознату у литератури (уп. Ивић 1980: 8; Драгићевић 2003: 139), да партикуларизатори имају непотпуно значење, те да тек у конструкцији са партитивном допуном постају семантички оформљене, целовите. Значење партикуларизатора се ослања на семантички садржај именице у допуни, који му даје конкретност. Ово би упућивало на закључак да је заиста реч о апстрактним именицама.

2.1.1.5.4.1. Апстрактне именице се одређују као именице које именују оно што само у нашој свести постоји као предмет, док се у стварности не може опипати већ само осетити или замислити. Под њих се подводе именице које означавају радње: *мишљење*, *певање*; особине: *лепота*, *ширина*; расположење или психичко стање: *љутња*, *срџба* (Пецо–Станојчић 1972: 32;

⁵⁶⁹ Поред ових, у појединим се класификацијама именица на подврсте издвајају још и *глаголске*, *конкретне* и *плуралија тантум* (уп. Ломпар 2016: 42).

Стевановић 1986: 187). Другим речима, овим се именицама означава нешто апстрактно што се може замислити као стварно (в. Ломпар 2016: 90).

2.1.1.5.4.2. Партикуларизатори именују апстрактност друге врсте. Иако се не убрајају у именице апстрактне семантике које се уобичајено издвајају у граматичкој литератури, њихово се значење уклапа у сам опис таквих именица. Ништа од онога што именују издвојени и кроз текст анализирани типови и подтипови партикуларизатора не односи се на стварне, конкретне ентитете. Конкретност значењу партикуларизатора обезбеђује значење именице која се јавља у синтагматских спојевима са таквим лексичким јединицама. Како смо већ напоменули, партикуларизатор у споју са именицом која означава материју омогућава њено квантификовање бројевима управо због тога што се у таквим спојевима она опредмеђује. Заправо, денотат читаве синтагме, каква је на пример *грудва снега*, а не појединачне речи (прве или друге) – почиње се концептуализовати као предмет.

Доживљај конкретности, односно конкретизованости значења партикуларизатора, како запажамо, у вези је са степеном ограничености његовог дистрибуционог потенцијала, те са степеном инкапсулације значења партитивне допуне у значење партикуларизатора (в. т. III, 2.3). Што је већи степен ограничености дистрибуционог потенцијала партикуларизатора, а то значи и да је већи степен поменуте инкапсулације – то се одређени партикуларизатор доживљава конкретније јер се асоцијативно повезује са ониме што се њиме партикуларизује. У вези са тим, Р. Драгићевић (2003: 142) наводи да „прототип пласта у виду пласта сена или прототип прамена као прамена косе, преводе *пласт*, *прамен* и друге сличне именице из сфере апстрактног у сферу конкретног”. То је, између осталог, разлог зашто се у појединим истраживањима партикуларизатори одређују као конкретне појаве (уп. нпр. именице *млаз*, *низ*, *гомила*, *печа* и *пласа* у Миланов 2021: 234).

2.1.1.5.5. Размотрићемо све издвојене типове партикуларизаторске лексике са становишта конкретности, односно апстрактности њиховог значења.

2.1.1.5.5.1. Деоним партикуларизаторима, како смо видели, именује се део неке материје или мноштва који се издваја из веће целине. Партикуларизатори *парче* у *парче хлеба*, *мрва* у *мрва хлеба* или *кришка* у *кришка хлеба* не казују нам ништа конкретно о материји коју означава именица *хлеб*, већ само указују на део који је из ње издвојен. Исто је и са примерима типа *грло стоке*, *члан жирија* или *комад намештаја* – у којима нам партикуларизатор говори једино о томе да је реч о појединачном ентитету нечега. О чему је конкретно реч сазнајемо тек на основу значења зависног члана синтагме.

2.1.1.5.5.2. Количински партикуларизатори се, као и деони, одликују потпуно апстрактним, неодређеним значењем. Та апстрактност је посебно изражена код мерних партикуларизатора, и то код оних који се односе на прецизну меру – уп. *килограм* у *килограм воћа/брашна*, *метар* у *метар пута/платна* или *литар* у *литар воде/млека/вина* итд. Именице у партикуларизаторској функцији именују само количину која је одређена тачном бројном вредношћу у систему мерних јединица. Код збирних и активносних партикуларизатора апстрактност значења може се (привидно) конкретизовати у случајевима када је њихов дистрибуциони потенцијал ограничен, нарочито ако се он своди на фреквентне везе са појединим лексемама. Такав је случај са лексемама *рој* у *рој пчела* или *јато* у *јато птица*. Ове се лексеме, управо због јаког семантичког утицаја лексема у допуни на значење централне именице у синтагми често и самостално употребљавају у значењу читаве синтагме (в. т. III, 2.1.1.2 (2.2.2.3)). Међутим, и овим се подтиповима партикуларизаторске лексике именује само количина, и то она којој је придружен податак о збирности (као у *стадо*) или податак о активности (попут *гутљај* или *руковат*).

Код садржавачких партикуларизатора пак ситуација је нешто другачији. Разлика у односу на претходно разматране типове и подтипове партикуларизатора лежи у чињеници да се

садржавачи у својим секундарним значењима јављају у улози партикуларизатора. У примарном значењу ове лексеме сврставају се у ред заједничких именица, будући да означавају опажљиве, опипљиве предмете (нпр. *чаша, флаша, корпа, џак, кутија*). Међутим, метонимијским путем ове лексеме почињу означавати само количину која стаје у такву посуду, при чему се постојање саме посуде у таквом значењу не подразумева. У том смислу, и овим се лексемама именује само некаква количина која се садржи или се може садржати у некој посуди. Такав семантички развој омогућава да се ове именице, иако су примарно заједничке, употребљавају у апстрактном значењу.

2.1.1.5.5.3. Најзад, осврнућемо се и на значење партикуларизатора-уобличивача. Управо је о овом типу партикуларизатора писала Р. Драгићевић (2003: 141–143) када је указала на њихову апстрактну природу. Запазићемо и то да уобличивачи представљају посебну врсту апстрактних именица. Наиме, апстрактне именице, будући да означавају неопипљиве појаве, сугеришу непостојање облика тога што се именује. Оно што именује облик, требало би да буде опажљиво. Међутим, партикуларизатори уобличивачког типа именују само облик, форму, која се попуњава значењем именице са којом се у спојевима јављају. У том смислу, не можемо замислити денотат лексеме *грудва* без, на пример, онога што именује *снег* или пак оно што именује лексема *кап*, ако немамо у виду шта се то јавља у датом облику. Степен апстрактности је већи код партикуларизатора ширег дистрибуционог потенцијала (уп. *низ* у *низ зуба*, *низ бисера*, *низ паприка*, *низ људи*, *низ столица* итд.). Дакле, иако сам облик партикуларизаторима-уобличивачима придаје неку врсту конкретности, тај облик без значења именице у допуни остаје непознатљив чулним путем.

Партикуларизаторска лексика у српском језику специфична је и по питању позиције у семантичким класификацијама именица које се наводе у традиционалној граматичкој литератури. Партикуларизатори се по правилу не јављају међу примерима којима се илуструју различите врсте именица по значењу. Разлог за то лежи у специфичности њиховог значења.

Значење именица које се примарно или секундарно јављају у функцији партикуларизатора најближе је апстрактном значењу. Оно се, ипак, по својој природи разликује од апстрактних значења која су у досадашњој литератури забележена. Партикуларизаторским значењима се именује само део издвојен из неке целине (*деони партикуларизатори*), количина нечега (*количински партикуларизатори*) или пак облик нечега, односно количина нечега у датом облику (*уобличивачки партикуларизатори*). У свим случајевима се значење партикуларизатора конкретизује семантичким садржајем именица са којима се јављају у синтагмама.

Уколико је партикуларизатор ограничен на спојеве са одређеним именицама, што је у вези са већим степеном инкапсулације значења допунске именице у значење партикуларизатора, доживљај конкретности његовог значења је, такође, већи (в. *прамен косе*, *пласт сена*, *млаз воде*, *рој пчела*). С друге стране, апстрактност значења партикуларизатора изразитија је код лексема са ширим дистрибуционим потенцијалом (нпр. *низ* у спојевима *низ зуба/дуката/дувана/студената*). Дакле, доживљај конкретности неког партикуларизатора заправо условљава јачина његова асоцијативне и семантичке везе са именицом која се типично јавља у својству његове допуне (уп. *грудва* : *низ*).

2.1.1.6. Лингвокултуролошки оквир истраживања партикуларизаторске лексике

2.1.1.6.1. Лингвокултурологија, као релативно млада научна дисциплина која се развија у оквиру антропоцентричне парадигме, усмерена је на истраживање везе између језика и културе (Драгићевић 2010: 7–11). В. А. Маслова (2001: 20–21) истиче да се у лингвокултурологији користе различите методе истраживања (лингвистичке, социолошке и културолошке), као и да су предмети истраживања ове дисциплине разноврсни.⁵⁷⁰

2.1.1.6.2. Вербалне асоцијације, како је у литератури већ примећено (в. преглед истраживања у Тодић–Крцић 2018: 199–200), представљају значајан извор података за (лингво)културолошка истраживања. Фреквенција и позиција одређене реакције у асоцијативном пољу неког стимулуса могу пружити значајне податке не само о природи њихове асоцијативне везе, већ и о лингвокултуролошкој вези те две лексеме.

2.1.1.6.3. Анализа партикуларизаторске лексике у српском језику, која је предмет нашег истраживања, указала је на могућност сагледавања одређених питања из угла лингвокултурологије. Наиме, претпоставили смо да фреквентније јављање појединих именица у својству објекта партикуларизовања може указивати, такође, на њихову значајнију позицију у лингвокултуролошком смислу. У складу са тим, наш циљ у овом делу рада биће: (1) да на основу речничких података издвојимо именице које означавају појмове који се најчешће партикуларизују, (2) да тим подацима придружимо и податке добијене путем анкете коју смо спровели, те (3) да покушамо доћи до одређених запажања која ће допринети представљању лингвокултуролошког аспекта наше грађе.

2.1.1.6.3.1. Анализа именица које се у нашем језику јављају у својству партикуларизатора (в. т. III, 2.1.1.2) – неминовно је упућивала и на разматрање именица које се јављају са њима у синтагматским спојевима. Разлог за то лежи, како смо више пута у раду навели, у специфичној семантичкој природи партикуларизатора, који захтевају „семантички подршку” друге именице како би реализовали целовито значење. Другим речима, целовитост значења партикуларизатори остварују управо у спојевима са именицама одређене семантике, из чега следи да значење које разматрамо реализује читава синтагма, а не појединачне лексеме које је творе. У том процесу, дакле, велики значај има и именица која се јавља у допуни.

Претходно смо указали на семантичке типове именица у допуни (в. т. III, 2.1.1.3), а у овом делу рада пажњу ћемо усмерити на издвајање оних именица које се најчешће јављају у тој позицији. Када издвојимо лексеме које се учестало јављају са партикуларизаторима, и то са различитим партикуларизаторима или чак различитим типовима партикуларизатора – добијамо низ лексема које, заправо, представљају важне појмове у животу и култури говорника српског језика: *вода, вино, ракија, крв, жито, хлеб, месо, земља, дрво и сено*. О њима можемо говорити као о културалним концептима у српском језику.⁵⁷¹

⁵⁷⁰ Као предмет истраживања лингвокултурологије В. А. Маслова (2001: 22–23) наводи следеће: (1) безеквивалентна лексика и лексичке празнине; (2) миологизоване лексичке јединице; (3) паремиолошки слој језика; (4) фразеологизми; (5) стереотипи, еталони, симболи; (6) појмовне метафоре; (7) стилска раслојеност; (8) језичко понашање и (9) говорна етикеција (уп. и Драгићевић 2010: 10).

⁵⁷¹ Термин *културални концепт* улази у појмовни и термилошки апарат лингвокултурологије, где се налазе и други термини, попут *културална сема, културални процес, културална конотација, културална традиција, културалне категорије* (Драгићевић 2010: 10).

Табела бр. 32. Именице које се учесталије јављају са партикуларизаторима

| ОБЈЕКАТ ПАРТИКУЛАРИЗОВАЊА | ПАРТИКУЛАРИЗАТОР | |
|------------------------------|---|--|
| ВОДА | балон, бачва, бокал, богиља, боца, бочица, бујо, букарица, вада, ведро, ведрица, гутљај, декалитар, жбања, жмул, кабов, кабао, каблић, када, каленица, канта, кантица, кап, капка, капљица, кондир, котао, котло, котлуша, кофа, кофица, крчаг, кубик, лавор, леген, литар, матара, маштел, маштело, маштил, млаз, млазак, млазић, напитак, пехарчић, повадак, појак, половина, ренка, суза, тестија, флаша, флашица, флаштина, фртал, чабар, чаша, чашетина, шерпа, шерпица | |
| ВИНО | аков, ардов, барило, бачва, бокал, бокалче, боца, боцетина, боцун, боцунић, букара, бурача, бурило, бурица, бутеља, бутељка, бутиљка, буре, буренце, буча, ведра, ведро, врч, галон, галун, гутљај, десетаче, децилитар, дволитар, дволитраш, ица, кабао, кап, квартуч, коната, кондер, кондир, корито, крцољ, крчаг, крчажић, леген, литар, лонац, маслић, маслићак, маштел, маштело, мезана, мера, мерица, мех, мешина, напиток, ока, перчин, петорка, пехар, пинта, полић, ћуп, стакленка, судић, флаша, фртал, фрталче, фрталчић, хектолитар, чабар, чаша, чашица, чутурица, шише, шољица | |
| ДРВО | дрва | бреме, бременчић, воз, вошчић, гомила, догон, камара, кантар, кола, ломача, метар, нарамак, наручај, наручје, палица, приколица, угарак, хрпа, цепаница, |
| | дрвета | гомила, ивер, камара, кличак, комад, крпатак, одсечак, опиљак, парче, угарак |
| ЖИТО | верталчић, вика, вршај, гомила, завезак, заметак, засип, кабао, клађај, колица, меч, мина, мливо, мотка, мут, навршај, нажањ, наруквица, оборчић, осмак, пласт, пластић, пластак, руковет, свежањ, стог, стожић, торба, хрпа, шака, шестак, шлепер | |
| ЗЕМЉА | акр, ар, бразда, букила, бунар, бунарић, бусен, буцак, влача, глава, гомила, грст, губер, гувно, дан, декар, длан, деоница, грудва, грумен, груменић, груменчић, изривак, језик, језичак, комад, коруба, крпа, кубик, кус, лапат, лопата, метар, мина, мрва, нога, обрусак, осмина, палетица, паор, палучак, парче, парченце, пласа, плуг, повлака, подне, појас, прегр, рал, рукав, смрзлутац, стопа, тона, хектар, хрпа, чота, шака, шачица, | |
| КРВ | барица, бризак, бубља, гајтан, гваља, драм, жица, кап, капка, капца, капљица, кљук, кључ, колут, кужањ, литар, локва, млаз, млазац, млазић, млака, пласица, ужица | |
| МЕСО | бокунић, гутла, залогај, квартијер, килограм, комад, комадељак, комадешка, комадина, комадић, кришка, лента, лиска, локва, мрва, нарезак, овал, одрезак, одрезина, окрајак, паламар, параманче, парче, парченце, печеница, плећка, ред, транша, хрпа, черек, шнит(а) | |
| РАКИЈА | аков, бакрач, балон, бицерин, бокал, богиља, боца, боцун, боцунић, бураче, буре, бурило, бурић, готица, гутаљ, гутљај, дволитра, жмулић, испек, казан, казанија, кантунача, кап, капац, капца, кило, крчак, купица, литар, литрењак, мезана, мешина, напиток, напрстак, напршњак, оканик, пециво, плоска, плочица, пљоска, полић, сатљик, стакло, стакленчица, суза, флаша, фраклић, чашица, чоканче, чокањ, чокањче, чокањчић, чутура, чутурица, шиша, шољица | |
| СЕНО | бала, бреме, виљак, воз, волујак, вошчић, гомила, гужва, гуца, дењак, зубатка, зупка, камара, кола, куп, ласница, ловница, ломница, лоњица, љиљак, мажа, навил, навилјај, навилјак, навилје, наруче, ограбина, омот, | |

| | |
|------|---|
| | омут, омутић, пирамида, пласт, пластак, пластић, приколица, свежањ, стог, стожић, хомут |
| ХЛЕБ | векна, гајба, гулумаћ, дуса, заборавак, загризак, залог, камион, колут, комад, комадић, корпа, котарица, крајка, кришка, кришчица, крпатак, круглица, мрва, мрвица, мрвељак, оброк, обрусак, огризак, огризољак, одломак, одрезак, одусина, окрајак, окрајка, осмина, офук, параман, парче, половина, транша, шнит(а) |

2.1.1.6.3.2. На први поглед запажа се велики број територијално обележених речи које се јављају у спојевима са наведеним именицама. Покрајинске и народне (или народске) лексеме, које чине велики и значајан део грађе у РСАНУ, указују на лексичко богатство различитих говорних подручја за која се везују. Уз то, ове лексеме сведоче и о навикама говорника, откривајући један сегмент језичке слике света. С тим у вези, већи број маркираних лексема са истим или блиским значењем упућује: (1) на централнију позицију партикуларизатора општије употребе, на чије се значење упућује значење маркиране лексеме, као и (2) на значај појма који се тим лексемама партикуларизује (нпр. *каленица воде, маштел воде; боџун вина, бутеља вина, мезана вина; лапат земље, коруба земље; ловница сена, ограбина сена*).

2.1.1.6.3.3. С друге стране, временски обележена лексика односи се, пре свега, на значења мерних јединица за жито: в. *вика жита, меч жита, мотка жита, мут жита, оборчић жита* итд. Такав податак у складу је са значајем жита (односно, житарица) у људској и животињској исхрани (Енц. Пољ. 1973: 625). Узгој различитих врста житарица био је главно занимање људи кроз векове (СРПМ 2015: 30). У нашем се језику лексема *жито* често синонимно користи са лексемом *пшеница*,⁵⁷² што се запажа и у припреми жита, кољива (тј. пшенице) у оквиру славског обреда (Енц. Правосл. 2002: 684). И други ритуални обичаји у вези су са житом.⁵⁷³

Значај који је у старија времена био својственији житу, у савременије добра добио је *хлеб*. Већи број партикуларизатора који се користи са овом лексемом сугерише да је реч о важном појму у нашој култури. Хлеб представља један од главних производа који се користи у српској кухињи (и шире, словенској; уп. СРПМ 2015: 72): в. *векна хлеба, комад/парче хлеба, кришка/шнита хлеба, мрва хлеба*. Ова намирница, која се такође ритуално користила,⁵⁷⁴ представља симбол богатства, обиља, материјалног благостања, те као дар од Бога.⁵⁷⁵ Из тог се разлога и лексеме које именују остатке хлеба након obroка негативно конотирају (*огризак хлеба, огризољак хлеба, заборавак хлеба*).

2.1.1.6.3.4. Течности које се конзумирају – пре свега, *вода, вино и ракија* – богато су заступљене као појмови партикуларизовања у нашем истраживању. Обиље различитих партикуларизатора са којима се наведене лексеме јављају чини их најтипичнијим објектима партикуларизовања (в. табеле бр. 15 и 32). Вода као есенцијална течност за људе, али и за све друге живе организме, а вино и ракије као главне секундарне течности – према нашој грађи се оцртавају као културални концепти. У претхришћанском, а касније у хришћанским европским и другим културама, многи ритуални и верски обичаји нераскидиво су повезани са вином и

⁵⁷² Ово може бити у вези са податком да су Словени, који су превасходно насељавали крајеве погодне за земљорадњу, од свих житарица најпре узгајали пшеницу (СРПМ 2015: 45).

⁵⁷³ Жито се и данас уобичајено користи у свадбеним обичајима.

⁵⁷⁴ На пример, од давнина је било уобичајено да се почасни гости, младенци, нови насељеници дочекују хлебом и сољу. Обред дочекивања гостију хлебом и сољу сачуван је до данас у неким крајевима. Овај ритуал словенског је порекла (*ibid.*: 73).

⁵⁷⁵ Поимање хлеба као симбола богатства у вези је са чињеницом да се бели хлеб ретко користио. Он је био одлика просперитнијих градских породица, па се у народу сматрао празничном храном (*ibid.*: 72).

производњом вина.⁵⁷⁶ У хришћанству вино и хлеб су тесно повезани, будући да вино симболизује крв Исуса Христа, а хлеб његово жртвовано тело (Енц. Правосл. 2002: 1046). Вино које се користи током причешћа симболизује јединство са Божијим благословом (СРПМ 2015: 357). Ракија, с друге стране, као народно пиће користила се, као што се и данас користи, осим за конзумацију, и у својству средства које служи спречавање или ублажавање болести.

Културолошке разлике се, између осталог, могу заснивати и на врсти напитка који се у датој култури сматра значајним. Док се у нашој култури високо цене вино и ракија, у руској је то *пиво*. Овај напитака, као симбол среће и богатства, користи се у бројним ритуалима (*ibid.*: 361–362). Утицај на културолошки значај неке врсте пића има и чињеница да ли је реч о народном пићу, које се у производи у домаћинствима, или пак није. Док је за наше поднебље карактеристично припремање ракије и вина (в. нпр. *казан ракије*), код Руса се у народу спремају вино и пиво.

2.1.1.6.3.6. Вино се из перспективе хришћанства, како смо поменули, доводи у везу и са крвљу. Крв је, по старозаветној религији, живот, док у *Новом завету* добија и ново значење 'часна крв Христова', путем које се остварује јединство између људи и Бога (Енц. Правосл. 2002: 1046). На значај појма именованог лексемом *крв* указује и наша грађа, будући да се ова лексема јавља у споју са већим бројем партикуларизатора: в. *кап крви*, *млаз крви*, *литар крви*. Како се губитак крви доводи у везу са смрћу, у синтагмама којима се упућује на већу количину те материје имплицитно се садржи и компонента негативне конотираности: уп. *млаз крви*, *бризак крви*, *локва крви*, *бара крви*.

2.1.1.6.3.6. Од производа који се користе у људској прехрани посебно место, како наша грађа показује, заузима *месо*: уп. *комад меса*, *килограм меса*, *одрезак меса*, *овал меса*. Ова намирница, као једна од најважнијих у српској кухињи, високо се цени. Поред меса, већи број појмова из домена поврћа и житарица јавља се као објекат партикуларизовања, и то у вези са партикуларизатором *зрно* (в. т. III, 2.1.1.3 (1)). Значај лексеме *зрно*, између осталог, одређено је и његовом везом са житарицама које су од давнина биле веома важне у људској исхрани. С друге стране, у споју са партикуларизатором *венац*, који и сам поседује симболичку вредност, типично се јављају именицама *наприка* и *(бели) лук*. Таква језичка ситуација условљена је праксом да се у народу ово поврће ниже у дати облик најпре ради сушења, (о)чувања плодова, али и због народних (магијских) веровања.

2.1.1.6.3.7. Најзад, у вези са човековим земљорадничким и пољопривредним – али и другим – активностима издвајају се и појмови означени именицама *земља*, *сено* и *дрво*. Лексема *земља* се у спојевима са партикуларизаторима јавља у два значења – као материја (нпр. *шака земље*, *кубик земље*) и као просторни ентитет (в. *метар земље*, *парче земље*). У оба ова значења пак земља се показује као веома важна у човековим радним и животним активностима. Код лексеме *дрво* такође се запажа двострука природа, која се односи на различиту намену материје која се на дати начин именује. Важност денотата лексеме *дрво* огледа се у његовој употреби за огрев: нпр. *метар дрва*, *догон дрва*, *бреме дрва*; али и у његовом коришћењу као материјала у индустрији, грађевинарству и сл.: в. *ивер дрвета*, *одсечак дрвета*, *комад дрвета*. Појам означен именицом *сено* значајан је пре свега као сточна храна (уп. *зубатка* или *зупка*), омогућавајући потребну радну снагу животиња коју је човек раније учестало користио (али и данас користи) у својим пољопривредним активностима (в. Енц. Пољ. 1973: 119). Лексеме из наше грађе односе се пре свега на уобичајене облике складиштења ове материје: уп. *стог сена*, *пласт сена*, *бала сена*; али и количину која се превози или преноси на друго место: в. *воз сена*, *колица сена*, *бреме сена*, *навилјак сена*, *наруч(ј)е сена*.

⁵⁷⁶ Тако, на пример, вино се користи у обреду венчања, када супружници пију вино из исте чаше (Енц. Правосл. 2002: 376).

2.1.1.6.4. Такође, поглед на нашу грађу из лингвокултуролошког угла указао је и на већу вредност појединих партикуларизатора у односу на друге. Партикуларизатори који се јављају са „вреднијим” објектима партикуларизовања представљаће културолошки значајније појмове од оних који се у таквим спојевима не јављају: уп. *зрно*, *кап* : *мехур*, *ред*. Вредност партикуларизатора *зрно*, како смо поменули, одређена је његовом улогом у партикуларизовању житарица које су се одувек користиле у исхрани, и то пре свега у старија времена, када је њихова вредност била још већа него данас, када се више користе прехранбени производи који се индустријски од њих праве. С друге стране, значај партикуларизатора *кап* потиче од чињеница да се он јавља као главни партикуларизатор течности од највеће важности у човековом животу: в. *кап крви*, *кап воде*. У вези са овим јесте и фразеологизам *као кап (воде) на длану (гледати, пазити, чувати)*, са значењем ’врло брижљиво (неговати, чувати)’. Неки партикуларизатори, с друге стране, не показују се као важни, што је условљено њиховим мањим значајем или пак одсуством значаја у човековом животу: нпр. *мехур сапунице*, *облак дима*, *ред столица* итд.

Испитивање лексема које се јављају у својству партикуларизатора показало се као значајно и из лингвокултуролошке перспективе. Наиме, како је реч о именицама које своју семантичку целовитост постижу тек у споју са лексемама одређене семантике, током анализе грађе запазили смо да се на месту објекта партикуларизовања неке лексеме јављају чешће, а неке ређе. Већа фреквенција неких лексема оцртава централнију позицију појма који именују у културолошком смислу, односно саме те лексеме у лексичком систему нашег језика. Издвајањем оних које се најчесталије јављају у тој позицији дошли смо до следећег низа лексема:

вода, вино, дрво, жито, земља, крв, месо, ракија, сено, хлеб

Наведене лексеме именују појмове који су од давнина, али и у савремено доба веома значајни у човековим свакодневним активностима – пре свега, прехранбеним и радним. Ови појмови се, како учесталост јављања у нашој грађи показује, могу сматрати концептима у српској култури. Лингвокултуролошка вредност многих од њих није својствена само српској култури, већ и шире – словенској (уп. СРПМ 2015).

С друге стране, издвајање значајнијих објеката партикуларизовања довело нас је до одређених сазнања о важности самих партикуларизатора. Наиме, они партикуларизатори који се јављају са издвојеним, учесталијим објектима партикуларизовања представљаће културолошки значајније појмове од оних који се у таквим спојевима не јављају: уп. *зрно пшенице*, *кап воде* : *мехур сапуница*, *облак дима*. Таква раслојеност партикуларизаторске према вредносном критеријуму условљена је значајем денотата датих синтагми у човековим свакодневним активностима, али и по питању његових животних потреба.

2.1.2. Имплицитна партикуларизација

Имплицитна партикуларизација представља вид партикуларизације за коју је својствено елидирање једног члана прототипичне синтагматске јединице, којом се спроводи експлицитна партикуларизација. Значење изостављеног члана се и даље подразумева, али је носилац партикуларизационог процеса експлицирана јединица – партикуларизатор или именица у допуни.

У том смислу, у српском језику се имплицитна партикуларизација може реализовати на два начина: (1) изостављањем допуне, па значење читаве синтагме самостално реализује партикуларизатор, и (2) изостављањем партикуларизатора, па партикуларизаторску функцију заправо преузима партитивна допуна.

2.1.2.1. Имплицитна партикуларизација путем партикуларизатора

У случају када партикуларизатор преузима функцију целокупне синтагме разликујемо неколико случајева у зависности од дистрибуционог потенцијала партикуларизатора, односно од степена инкапсулираности значења допуне у значење партикуларизаторске лексеме.

(1) Уколико је реч о партикуларизатору ширег дистрибуционог потенцијала – његова самостална употреба биће могућа само уколико контекст то омогућава. У супротном, такве се лексеме неће наћи у самосталној употреби; уп. потврде из ЕК:

- Небо се над њима дословно отвори и преко њихових глава сручи се тамни пљусак, хиљаде оштрих капи у маху задобује по њима (ЕК);
- Он загризе још једно велико парче и поче га жвакати. „То је изванредно пунокрвна риба”, мислио је (ЕК);
- Пасуљ се пребере, опере и потопа у овећи суд, у којем одстоји једну ноћ. Зрна испливала на површину избаце се као кварна (ЕК);
- Он је држао краву за реп, док је Вишња, стрина му, седећи музла. Гледао је кроз сутон како се два бела млаза заривају у ведрицу (Д. Ћосић, ЕК);
- Путем штампе и ТВ сазнајемо да се свакодневно испоручују стотине и стотине тона ових намирница тржишту, а да знатан део грађана није у позицији да набави ни један једини килограм, односно литар (Политика, 15. 9. 2000, ЕК);

(2) Уколико се пак лексема одликује ограниченим могућностима лексичке спојивости и везује се само за одређени тип допуне – њена самостална употреба биће омогућена управо чињеницом што се значење допуне, и кад је она елидирана, подразумева. Неретко и контекст додатно подржава самосталну употребу таквих лексема; уп. примере са лексемама *букет*, *грудва* и *пласт* из ЕК:

- То беху троја отворених најамних кочија која су одлазила ка Берсију, водећи у шетњу младу с букетом, грађане с белим краватама (ЕК); Док стигне до Ребекиног стана главице цветова већ су клонуле и свеле, али он јој ипак пружа букећић кад она отвори на његово слабашино куцање (ЕК); Оне што су на балконима, чупкају, господине, своје букете и ружиним листићима засипају ознојене, прашином покривене кирасире, као снегом (ЕК);
- Олга је подигла десну руку и, као да уклања чичкове, палцем, кажипрстом и средњаком извлачила је снег из моје косе и полагаала га на своју десну шаку. Није успела да направи већу грудву (ЕК); Поново [је] опрао руке и вратио се у собу с грудвом која му се топила у шаци (ЕК); Грудве су падале по њој и по жутом зиду куће крај које је стајала, оглашавајући се потмуло и остављајући округле, неједнако густе беле печате (ЕК);

- Пластови су и нашој, али и другим војскама често били добра склоништа (ЕК); Слуге су га окруживале, говорећи сви у глас, а он је забрањивао да се руше пластови (ЕК); По детелишту су се пружале две сенке, примицале се једна другој, улазиле једна у другу и стално се кретале од навиљка ка пластовима (Д. Ћосић, ЕК); итд.

Самостална употреба партикуларизатора посебно је карактеристична за лексеме којима се означава део или количина неке специфичне врсте материје. Степен инкапсулираности значења допунске именице у значење партикуларизатора тог типа веома је висок, што се директно исказује навођењем објекта партикуларизовања у лексикографским описима таквих лексема. Погледаћемо неколико покрајинизама из грађе које потврђују описано стање; уп.:

- *клађај* (покр.) 'мања хрпа, гомила пожњевеног жита', пр. Руковјети бацају се на клађаје (мање хрпе), које мушки слажу у снопове и вежу гужвама од прућа (Мићевић Љ. 1, 407);
- *лула* (1в) 'количина дувана која стаје у лулу (1б)', пр. Испушивши једну лулу прислонио је чибук уза зид (Нам. 2, 46);
- *клађај* (покр.) 'мања хрпа, гомила пожњевеног жита', пр. Руковјети бацају се на клађаје (мање хрпе), које мушки слажу у снопове и вежу гужвама од прућа (Мићевић Љ. 1, 407);
- *мешај* (1) (покр.) 'количина брашна одмерена за мешање једног хлеба', пр. Викну Јова на његове слуге ... | Мес'те хлеба од девет мешаја, | Кољ'те јагњад од девет оваца (НП Буш., 68);
- *паља* (б) (покр.) 'комадић, цепка дрвета', пр. Задјела се је себру паља за зуб (НПосл, Дан. Ћ. 11, 154);

Посебан случај по питању имплицитне партикуларизације путем партикуларизатора представља садржавачка лексика. Лексеме са садржавачким значењем путем регуларне метонимије развијају и количинско, партикуларизаторско значење. У таквом се значењу ове лексеме, дакле, употребљавају са именицом која означава материју чија се количина на дати начин одређује. Међутим, у случајевима када се тачно зна материја која се типично налази у датом садржавачу и према њему одмерава – могућа је и самостална употреба такве лексеме,⁵⁷⁷ уп. примере:

- Марко само скваси усне, а Милица вез журбе отпи више од пола чашице. Утом стиже и јело (ЕК);
- Узми хладне кафице, па да ти долијем једно четврт чашице, то је добро ради укуса (ЕК);
- Неповерљиви странац прикупио је толико обавештења испијајући чашице са радницима (ЕК);
- Спендерови и Вистан су бринули о мени на сваком кораку, од доручка до вечере и чашице пред спавање (ЕК);
- Ако је можда сркнуо какве три-четири чашице па да кажете и пет, али шта му је то ... навикао је! (ЕК); итд.

(3) Поменућемо и један посебан случај имплицитне партикуларизације, који је веома слабо заступљен међу партикуларизаторима, а који настаје као резултат творбене деривације или полисемије.

Наиме, постоје случајеви када је, у творбеном смислу, партикуларизатор дериват именице која означава материју типичну за њега; в.:

- *кавенка* (покр.) 'суд, лонче за кафу, цезва; шољица кафе', пр. Тако се за првом кавенком и у женских тек ... [разговор] крене (Јурк. Ј. 1, 84);
- *луковица* (1б) 'главица лука';

⁵⁷⁷ Самостална употреба својствена је и појединим покрајинским лексемама са истим значењем: уп. нпр. *покиљача* (покр.) 'стаклена боца која запрема пола киле, пола литра течности', пр. Стари Раде искапи покиљачу у здравље новог потпоручника (Лал. 2, 239); итд.

- *чајник* 'посуда за чај', пр. У прљави котлић изливамо воду изнутра (треба сипати скоро пун чајник) (Инт.); и др.

Експлицирање допунске именице код таквих партикуларизатора заправо имало би плеонастички карактер: уп. *кавенка кафе*, *луковица лука* или *чајник чаја*. Међутим, присуство обавезног детерминатора може омогућити и такву употребу ових лексема: уп. *Скувала је два пуна чајника зеленог чаја* или *Појео је две луковице црног лука* (о детерминатору *пун* уз садржавачке партикуларизаторе в. т. 2.1.3.5).

ОвOME би се могли прикључити и случајеви када именице са значењем материје типичне за одређене партикуларизаторе у полисемији развијају значење тих партикуларизатора. Сам начин настанка оваквих партикуларизаторских значења онемогућава њихову употребу у синтагматској вези са допуном; уп. одреднице:

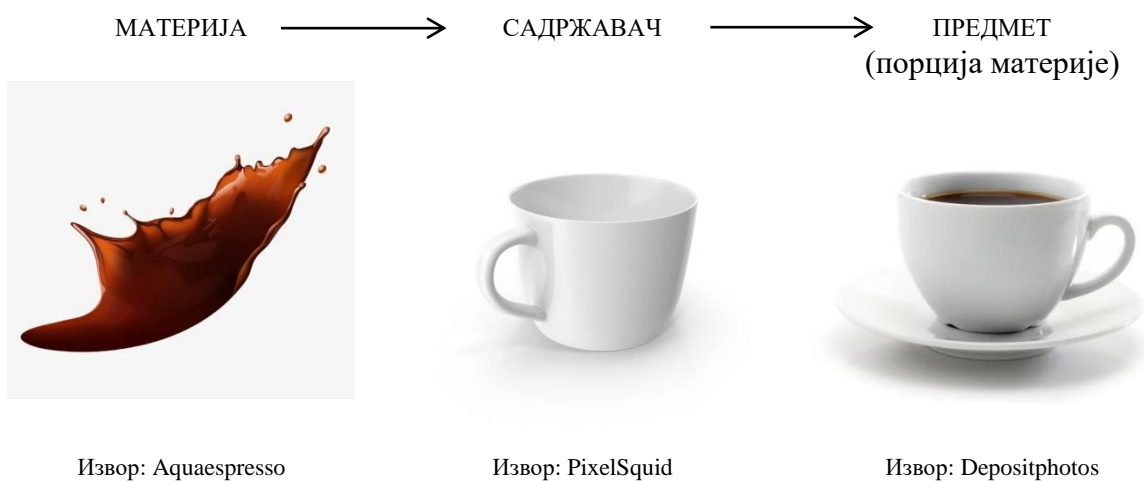
- *сено* (2) 'пласт, стог, кладња, камара', пр. Он се клонио с пута у хлад између неколико великих сена, зденутих једно уз друго (Ранк. С., РМС);
- *слама* (1б) 'стог или стогови сламе', пр. Кад поред оне Перине сламе погледам, а нешто се као миче (Доман., РМС). Стока пландоваше око разграђеног гувна под сламама (Весел., РМС).

2.1.2.2. Имплицитна партикуларизација путем партитивне допуне

2.1.2.2.1. Имплицитној партикуларизацији може се подвргнути и допунска именица, и то уобичајено именица са градивним значењем. У таквим се случајевима партикуларизатор не изриче, али се он подразумева. М. Ивић (1980: 5) наводи да је имплицитна партикуларизација овог типа типична за ресторански жаргон,⁵⁷⁸ у примерима типа *две чорбе, два пасуља, три пива, четири кафе* и сл.⁵⁷⁹ Како видимо, овај се вид имплицитне партикуларизације везује првенствено за партикуларизаторе садржавачког типа.

Специфичност такве употребе је нетипично понашање градивних именица. Именице са градивним значењем, како смо раније поменули, јединским обликом изражавају и најмању и највећу количину неке материје, те типично спадају у именице *сингуларија тантум* (уп. III, 2.1.1.3 (1); в. т. II, 1). Међутим, у случају имплицитне партикуларизације ове се именице понашају као бројиве (уп. и Визе–Малинг 2005: 2). Ови аутори истичу да се таква „морфосинтаксичка промена” заснива на формули МАТЕРИЈА – ПОРЦИЈА ТЕ МАТЕРИЈЕ, што у концептуалном смислу води до промене МАТЕРИЈА → ПРЕДМЕТ.

Приказ бр. 19. Разлика у концептуализацији на примеру *шољица кафе*
(по узору на Визе–Малинг 2005)



Бројивост именица са значењем материје је, морамо ипак напоменути, пре свега омогућена функцијом елидиране партикуларизаторске лексеме. Њено се значење подразумева, иако се таква лексема не експлицира.⁵⁸⁰

2.1.2.2.2. М. Ивић (1980: 5–6) отвара два питања која се тичу имплицитне партикуларизације, а на која ћемо покушати одговорити, у складу са сазнањима до којих смо дошли проучавајући партикуларизаторску лексику у нашем језику: (1) због чега се неке именице не подвргавају имплицитној партикуларизацији иако постоје семантички (пред)услови

⁵⁷⁸ У енглеском се користи еквивалентни термин *restaurant talk* (в. Визе–Малинг 2005: 1).

⁵⁷⁹ Иако није универзална, ова је појава карактеристична и за друге језике: уп. енгл. *three milks, two coffees* или пољско *jedno piwo, dwie kawu* итд. (Ивић 1980: 5).

⁵⁸⁰ Сличан је случај са анализираним примерима типа *гајба тива* (уп. т. III, у оквиру садржавачких партикуларизатора).

за то (нпр. **две соли*, **два шећера* и сл.) (2) да ли до имплицитне партикуларизације може доћи и ван ресторанског жаргона.⁵⁸¹

Кренућемо од првог питања. Анализа лексема које остварују партикуларизаторску функцију показује да је главни услов за могућност подвргавања имплицитној партикуларизацији количинска одређеност у *виду порције*. На пример, знамо да се *кафа* или *пиво* испијају у виду порције те материје која стаје у *шољицу*, односно *флашу/криглу* или да се *чорба* и *пасуљ*, ако говоримо са становишта ресторанског жаргона, поручују, такође, у порцијама чија је количина у великој мери конвенционално одређена, и то у односу на димензије посуде коју запрема (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3)). С друге стране, ако говоримо о материји коју денотирају именице *со* или *шећер* или пак *уље* – одређеност у виду порције код њих изостаје. Управо из тог разлога што се дате намирнице не конзумирају у виду порције (него као додаци), те, у складу са тим, не постоје ни прототипичне посуде за количину која би се одједанпут узимала – искључује се могућност употребе ових лексема у конструкција типа *две кафе* (**две соли*, **два шећера* и сл.).

Када је реч о другом питању, нужно је поставити и потпитање које се односи на то шта се све може на дати начин имплицитно партикуларизовати, како бисмо дошли до одговора на питање у којим се још сферама употребе, осим ресторанске, такве конструкције могу јавити. На основу анализе партикуларизаторске лексике у нашем језику запажамо да наведену могућност употребе остварују (1) именице са значењем материје (уп. *две шољице кафе* : *две гомиле књига* → *две кафе* : *две књиге*), и то (2) само именице са значењем материје која се типично садржава, чува, налази и др. у одређеној посуди, паковању и сл., те се као таква концептуализује као предмет (уп. *две флаше уља* : *две канте блата* → *два уља* : **два блата*). Из тог ће се разлога, како смо видели, у ресторанском жаргону говорити о материји која се уобичајено садржава у одговарајућим посудама, чија је запремина из искуства позната. С друге стране, имплицитној партикуларизацији ће се у свакодневној комуникацији подвргавати и све друге именице са значењем материје чија је количина одређена формом, односно паковањем у којем се налази у продаји; уп. примере из допунских корпуса:

- На путу срећемо старину који у кеси носи два хлеба (Политика, 22. 8. 2008, ЕК);
- Извадио је једну од оне две чоколаде које је купио и ставио на сто (ЕК); У сваком пакету налазиле су се по две чоколаде од 200 грама (Политика, 20. 3. 2001, ЕК);
- Отвори фрижидер, поново зевну, извади путер, џем [...] два млека, чинију са компотом од јабука (ЕК); итд.

У свакодневној комуникацији, дакле, када говоримо о куповини намирница, наведене конструкције биће сасвим обичне јер о материји која се именује лексемом *хлеб* говоримо имајући у виду њен типични појавни облик – а то је *векна хлеба*, исто тако *две чоколаде* за просечног говорника српског језика значе *две табле чоколаде*, а *два млека* – *два тетрапака/флаше млека*. Многе друге именице са значењем материје која се типично продаје у одређеној количини/форми могу се употребљавати у истим конструкцијама: уп. *Купи два детерџента* (= *две флаше детерџента*) / *два уља* (= *две флаше уља*) / *три убруса* (= *три ролне убурса*) / *четири вина* (= *четири флаше вина*) / *две бораније* (= *две кесе бораније*) / *два смокија* (= *две кесе смокија*); итд.

Додаћемо и то да се зависно од сфере употребе може разликовати и количина материје која се подразумева – у ресторану ће *један ђус* значити *једна чаша/флашица ђуса*, док ће *две кафе* значити *две шољице кафе*, док ће у свакодневној комуникацији, посебно приликом куповине намирница, те исте синтагме имплицитно означавати *једну флашу ђуса*, односно *два паковања*

⁵⁸¹ М. Ивић (1980: 6) наводи пример из разговорног регистра који бележи *Речник на бългaрскиa език* (I том, Софиa): в. *Изядох един боб, беше лютив и сега ми е тежко*, где *еден боб* означава *једну порцију јела од датог поврћа*.

кафе. У овом другом случају ће се чак разликовати и стање материје о којој је реч – у првом ћемо случају говорити о течности, а у другом о типично о прашкастој (ређе, зрнастој) материји која се користи за припрему датог напитка и која се количински одређује према паковању у коме се налази. Такође, ако у разговорном језику кажемо *Купи два смокија* подразумеваћемо *две кесе смокија*, ако пак у разговору са неким (нпр. са дететом) кажемо: *Поједи само још два смокија и доста је* – подразумеваћемо *још два зрна смокија*. С тим у вези, у тумачењу значења конструкција овог типа нужно је узимати у обзир и контекст, јер ће он њега зависити количинско одређење материје о којој је реч, а које за заснива на елидираном партикуларизатору.

2.1.2.3. Закључак о имплицитној партикуларизацији

Имплицитна партикуларизација у српском језику спроводи се елидирањем једног члана уобичајене, прототипичне двочлана синтагме, којом се реализује експлицитна партикуларизација. У зависности од тога који се члан синтагме елидира, односно којим се чланом врши таква партикуларизација, разликујемо (1) имплицитну партикуларизацију путем партикуларизатора и (2) имплицитну партикуларизацију путем партитивне допуне.

У оквиру првог случаја лексеме се разликују према степену обавезности изрицања партитивне допуне. Када је реч о партикуларизаторима ширег дистрибуционог потенцијала, њихова самостална употреба биће могућа само ако је контекстуално условљена: в. нпр. *Пасуљ се пребере, опере и потопа у овећи суд, у којем одстоји једну ноћ. Зрна испливала на површину избаце се као кварна* (ЕК). Имплицитна партикуларизација пак типична је за случајеве када је значење допунске именице у високој мери инкапсулирано у значење партикуларизатора. Такви се партикуларизатори одликују (веома) ограниченим могућностима лексичке спојивости, што отвара могућност и њихове самосталне употребе, при којој се значење допуне подразумева (уп. *букет* : *букет цвећа* или *пласт* : *пласт сена*). Најзад, што је најређи, те најмање типичан случај – имплицитна партикуларизација може бити резултат творбене деривације или полисемије. Она се, дакле, реализује именицама које су у творбеној вези са лексемама које се подразумева на месту објекта партикуларизовања (уп. *чајник* : **чајник чаја*) или пак именицама које су у процесу полисемије развијају и количинско значење материје коју примарно именују (уп. *сено* за *пласт сена*). У првом случају експлицирање допунске именице могуће је само уз присуство обавезног детерминатора (уп. *чајник врелог чаја*), док у другом оно није никако могуће (в. **сено сена*).

Други случај, када се партикуларизација спроводи изрицањем партитивне допуне – представља и типичнији вид имплицитне партикуларизације. Још је раније у литератури примећено да је таква партикуларизација својствена ресторанском жаргону (уп. Ивић 1980: 5–6). Анализом партикуларизаторске грађе у нашем језику дошли смо до неколико запажања. Наведену могућност употребе остварују само именице са значењем материје (уп. *две шољице кафе* : *две гомиле књига* → *две кафе* : *две књиге*), и то само оне материје (а) која се служи у виду порције (уп. *две шољице кафе* → *две кафе*, *два тањира пасуља* → *два пасуља*) или (б) која се типично садржава, чува, налази и др. у одређеној посуди, паковању и сл., те се као таква концептуализује као предмет (в. *две флаше уља* → *два уља*, али *две канте блата*: **два блата*). Из тог разлога, у ресторанском жаргону можемо користити овај вид имплицитне партикуларизације када говоримо о материји која се уобичајено садржава у одговарајућим посудама, чија је запремина из искуства позната (*две чаше сока* → *два сока*, *два тањира чорбе* → *две чорбе*). Осим у жаргону ресторана, имплицитној партикуларизацији ће се у свакодневной комуникацији подвргавати и све друге именице са значењем материје чија је количина одређена

формом, односно паковањем у којем се налази у продаји (*две табле чоколаде* → *две чоколаде*, *две кесе чипса* → *два чипса*, *две чаше/флаше јогурта* → *два јогурта*). Зависно од сфере употребе, може се разликовати и количина намирнице о којој се реферише – због чега се и у овим случајевима имплицитне партикуларизације као битан чинилац показује контекст.

2.2. Творбена партикуларизација

2.2.1. Уводне напомене

Творбена или деривациона партикуларизација врши се творбеним средствима, прецизније – суфиксацијом. Овај начин творбе, иначе, показује се као најпродуктивнији и када је реч о деривацији именица којима се у нашем језику постиже лексичка партикуларизација (в. т. III, 4).

У случају творбене партикуларизације, додавањем суфикса на мотивну реч издваја се појединачни ентитет из некаквог збира или неодређене масе/материје. Другим речима, у изведеницама тог типа функцију партикуларизатора преузима суфикс. Деривирани именице са том функцијом у овом раду називамо *творбеним* или *деривационим партикуларизаторима*, али као равноправно прихватимо и терминолошко решење поменуто у неколико ранијих радова сличне тематике – *сингулатив*. Категорија сингулативности дефинише се као издвајање дискретних, индивидуализованих предмета из збирног скупа или некакве градивне масе, док се једним од средстава којима се то постиже називају сингулативима (уп. Ивановић М. 2017).

У српском се језику овај начин партикуларизовања јавља прилично ретко – може се рећи, по изузетку – у односу на лексичку (експлицитну) партикуларизацију, која је прототипичан вид партикуларизације.

2.2.2. Укратко о стању у словенским језицима

У неким словенским језицима, колико је о томе познато из разматране литературе, партикуларизација се знатно чешће врши творбеним путем. То се посебно запажа у називима појединачних плодова одређених врста воћа или поврћа. Како наводи М. Ивић (1980: 7), словенски језици широко користе могућност супротстављања суфиксалног образовања општем називу за одређено воће, односно поврће: уп. рус. *малина* (градивна им.) – *малинка* („једна малина”), белорус. *боб* – *бобка* („једно зрно пасуља”), пољ. *groch* – *groszek* („једно зрно грашка”), буг. *зеле* – *зелка* („једна главица купуса”), итд.

Посебно се, у том смислу, истичу источнословенски језици. У њима се партикуларизовање материје често врши творбеним средствима, те је и лепеза суфиксалних решења која користе у ту сврху знатно разноврснија. Један од уобичајенијих суфикса са датом функцијом јесте суфикс *-инка* у руском језику, који носи значење „одна маленькая частица однородной массы, названной мотивирующим словом, имеющим собирательное значение”, као у примерима *крупa* – *крупинка*, *лѐд* – *лѐдинка*, *песок* – *песчинка*, *снег* – *снежинка*, *пух* – *пушинка* итд. (уп. Шведова и др. 1980: 205).⁵⁸²

М. Ивановић је на материјалу украјинског језика пружила детаљан опис структуре и семантике сингулатива (Ивановић М. 2017). Истраживање је показало да се у украјинском језику категорија сингулатива исказује суфиксима *-ина* и *-инка*, при чему се такве творенице

⁵⁸² Више о прегледу постојећих руских образовања овог типа в. у Шведова и др. 1980.

садржински веома разликују, што отвара могућност даље поделе не семантичке типове (уп. *бадилля – бадилина, пісок – піщина, дрова – дровина, біб – бобина, горох – горошина, волокно – волокнина, град – градина, штани – штанина* итд.). Највећи број овако изведених именица означава ентитете из сфере биљног света, и то појединачан ентитет који именује плод, односно оно што је за човека концептуално најважније – јестиви део дате биљке. У српском језику се еквиваленција са украјинским сингулативима овог типа углавном успоставља помоћу синтагматске конструкције са лексичким партикуларизатором, понајпре са партикуларизатором *зрно*, што сведочи о томе да је најчешће реч о сићушним, округластим плодовима (нпр. укр. *горох – горошина* према срп. *грашак – зрно грашка*).

2.2.3. Стање у српском језику

Како је већ у литератури примећено (уп. Ивић 1980: 5; Дабић 2000: 202; Пипер и др. 2005: 961; Ивановић М. 2017: 402), а како смо и ми у раду поменули, у српском језику је невелик број деривираних именица којима суфикс прибавља наведену функцију. Томе у прилог говори и веома мали број ексцерпираних именица у нашој грађи, о којима ће у даљем тексту бити речи. Када је реч о суфиксима којима се постиже овај вид партикуларизације, у домаћој литератури помињу се два – суфикс *-ин* и суфикс *-ка*.

2.2.3.1. Суфикс *-ин*. За сингулатив у српском језику Б. Дабић (2000: 200) наводи да је „маркиран формантом *-ин* код именица мушког рода, и формантом *-ка* код именица женског рода”.⁵⁸³ У вези са првим суфиксом, аутор наводи примере етнонима (нпр. *Србин*,⁵⁸⁴ *Турчин*, *Холанђанин*), затим и именице сличне семантике – оне које означавају становнике различитих области и покрајина (*Војвођанин*, *Бачванин*, *Личанин*) и оне које означавају становнике одређених насељених места (*Суботичанин*, *Горажданин*), те именице које именују порекло (у оквиру чега и професионалну припадност) и професију (нпр. *хришћанин*, *јеврејин*, *касапин* итд.).⁵⁸⁵ Поменуте тзв. *nomina nationalia*, као и *nomina regionalia*, које се изводе суфиксом *-ин*, у сингулативе, осим Б. Дабића, сврставају и други аутори (уп. списак аутора код Ивановић М. 2017: 393).

Овај суфикс, будући да се употребљава искључиво у једнини, неки хрватски граматичари називају „једнинским продужетком”, не сврставајући га притом у творбу речи већ у промену именица (уп. Барић и др. 1979: 74).⁵⁸⁶ Суфикс *-ин* спада у групу оних које И. Клајн (2003: 30) условно назива „граматичким”. Реч је о суфиксима који служе за промену морфолошких и синтаксичких особина речи, на супрот онима који служе за стварање, творбу нових речи. У том смислу, граматичка употреба суфикса *-ин* супротставља се лексичкој употреби суфикса *-ка*. Стога, чини нам се оправданим да творбеним партикуларизаторима сматрамо само именице деривираних суфиксом *-ка*, будући да је реч о именицама које у творби добијају такву функцију.

2.2.3.2. Суфикс *-ка* и изведени суфикси. Код именица женског рода творбено партикуларизовање се у српском језику постиже искључиво додавањем суфикса *-ка*. Илустративне примере за овај тип партикуларизације представљају именице *воћка* (2) (’воћни

⁵⁸³ У србистици се категорија сингулативности или јединичности први пут – додуше, само узгредно – помиње почетком 20. века, и то у граматици руском језика аутора Радована Кошутића (в. Дабић 2000: 200).

⁵⁸⁴ Б. Дабић (2000: 200) наводи и то да се сингулатив *Србин* супротставља збирној именици *Српство*, док наспрам сингулара *Срб* стоји плурал *Срби*.

⁵⁸⁵ Аутор истиче могућност утицаја турцизама на ширење овог типа сингулатива у српском језику (и другим балканским словенским језицима, пре свега у бугарском) (Дабић 2000: 201).

⁵⁸⁶ Клајн (2003: 153) наводи да се овај суфикс ипак задржава код невеликог броја именица и у множини (нпр. *домаћина, туђин*).

плод’), *сламка* (једна стабљика сламе) и *травка*⁵⁸⁷ наспрам мотивних именица – *воће*, *слама* и *трава*. Дакле, како се може приметити, творбени партикуларизатори или, ако се користимо термилошким апаратом поменутих радова, сингулативи *воћка*, *сламка* и *травка* именују појединачне ентитете издвојене из неограниченог збира (*воће*) или непрегледне материје (*слама*, *трава*).

Поставља се питање који је предуслов за формирање датих твореница и зашто поједине именице остварују ту могућност, а друге не. Ако погледамо градивне именице *слама* или *трава*, приметимо да оне означавају непрегледно мноштво као, на пример, *вода* или *блато*, али за разлику од њих, *слама*, односно *трава* ипак окупља мање или више уочљиве појединачне ентитете, за које, из наведеног разлога, и постоје називи за такве ентитете – *сламка* или *травка*. Другим речима, постојање и могућност уочавања јединичних, издвојивих ентитета у оквиру датог збира или масе претходи процесу творбене партикуларизације.

Ако наставимо разматрати невелик број даљих примера, специфичном се показује лексема *биљка* (1) (’јединка растиња’). Ова се именица може сматрати сингулативом према својој семантици, будући да индивидуализује појам *биље*, али се мора указати на чињеницу да јој се из перспективе говорника савременог српског језика „замагљује” таква функција будући да је и сама именица *биљка* фреквентнија у свакодневној употреби у односу на мотивну збирну именицу. Разлог за то лежи у чињеници што је реч о лексикализованом значењу.

Поред поменутих сингулатива, омањи списак лексема у свом раду наводи М. Ивановић (2017: 404): *алатка* (и *алатљика*), *борика*, *бујатка* (и *бујадљика*), *градљика*, *грашка*, *жеравка* (и *жеравица*), *јелика*, *конопљика*, *поврћка* (резговорно, аналогично према *воћка*) *прашка*, *црепљика*, *шашљика*, *шиб(љ)ика*. Лексема *борика* са значењем ’тање борово стабло, бор’ и *јелика* у значењу ’в. јела (1)’ не бисмо убројали у сингулативе будући да представљају само варијанте називе за одговарајуће општије лексеме из домена ботаничке терминологије – *бор* и *јелу*, на шта директно указује и упућивачка дефиниција код одреднице *јелика*. У значењу обе лексеме запажа се и нијанса деминутивности коју уноси суфикс, али који, ипак, не уноси партикуларизаторско значење у изведеницу.

Даље, варијанте *жеравка* (1) ’в. жеравица¹ (1, 2)’ и *жеравица* у значењу (а) ’напола изгорели, усижани остаци дрвета, угља или другог чврстог материјала, жар; комадић жара, жишка’ такође не можемо сматрати сингулативима јер именица од које би потенцијално могле бити изведене – *жеравка* – употребљава се у синонимном значењу са *жеравица*, па посредством ње, и са варијантом *жеравка*. Ове лексеме би се пре могле посматрати као лексички партикуларизатори деоног типа, будући да означавају *комадић*, *део жара*. Слично је и са лексемом *цепљика*, која се у дефиницији значењски изједначава са *цепчица* ’дем. од цепка, мањи отцепљени комад дрвета’. Код потоње именице суфикс *-ица* има деминутивну функцију у односу на мотивну именицу *цепка*, која такође представља деони тип лексичких партикуларизатора.

Лексема са списка *шашљика* дефинише се синонимно као ’кукурузовина’, док се код одреднице *кукурузовина* бележи дефиниција ’суве кукурузне стабљике, кукурузна слама, шаша, тулузина’. Да би се лексема *шашљика* сматрала сингулативном, морало би се претпоставити збирно или градивно значење мотивне именице *шаша*, које би се суфиксацијом индивидуализовало. Међутим, *шаша* се у РМС дефинише као ’осушена кукурузна стабљика, кукурузовина’, где синонимски део дефиниције упућује на то да је реч о варијантама *шаша* и *шашљика* са истим значењем.

⁵⁸⁷ Лексема *травка* се у РМС дефинише као ’дем. и хип. од трава (1)’, што сматрамо лексикографским пропустом будући да није реч ни о каквој умањеници у односу на мотивну реч *трава*, већ о засебним стабљикама дате биљке. Погодније би било семантички садржај ове лексеме дефинисати по угледу на дефиницију значења лексеме *сламка* – дакле, као ’једна стабљика траве (1)’.

Још једна лексема са списка заслужује кратак коментар – реч је о именици *шибљика*. Уколико у разматрању кренемо од њене примарне дефиниције у РМС 'танка стабљика, шиб, шиб, пругић', ову лексеми не бисмо укључили у ред творбених партикуларизатора. Међутим, уколико се ова именица посматра у односу на мотивну збирну именицу *шибље*, од које је изведена суфиксом *-ика*, те претпоставимо да би прецизнији опис њеног семантичког садржаја могао гласити 'једна стабљика шибља', као што је *слама* 'једна стабљика сламе', можемо говорити о партикуларизацији на творбеном нивоу.

Након проматрања неколиких примера из постојеће литературе које ипак у процесу деривације не реализују могућност означавања појединачног, као и података из речника (РСАНУ и ОРСЈ), долазимо до невеликог списка лексема које бисмо могли назвати творбеним партикуларизаторима:

- *алатка* 'поједини комад алата';
- *биљка (1)* 'јединка растиња; исп. билина, биље (1), биљина'
- *бујатка (1)* 'струк бујади';
- *воћка (2)* 'воћни плод';
- *градљика (1)* 'комад грађе, дирек';
- *грашка (1)* 'агр. зрно граха (пасуља)';
- *дудинка (1)* 'плод дуда';
- *конопљика (1)* 'стабљика конопље';
- *маслинка (1)* 'агр. плод маслине; маслина';
- *прашка (1)* 'прашак, делић, честица прашине';
- *сламка (1)* 'једна стабљика сламе';
- *травка* у значењу које смо описали као 'једна стабљика траве';
- *шибљика* у наведеном тумачењу, према збирној именици *шибље*.

Када је реч о значењу оваквих суфиксалних образовања, запажамо да се овај тип партикуларизације у нашем језику најчешће користи у домену биља(ка), за означавање јединке растиња (поред општег *биљка*, примери су и *бујатка*, *конопљика*, *сламка*, *травка*). Напоменућемо и то да је поменуто значење лексеме *биљка*, са гледишта савременог језика, потпуно лексикализовано. Иако постоји јасна мотивациона веза између ње и основне лексеме *биље*, у савременом језику лексема *биљка* има примарнију позицију, на шта упућује и лексикографска дефиниција лексеме *биље* (уп. у РСАНУ: *биље (1)* 'општи назив за биљке').

Именице које означавају поврће *грашка* и *маслинка* користе се да означе појединачан плод датог поврћа. Према њима стоји мноштво означено генеричким називом *маслина* и *грашак*. У вези са тим, треба напоменути две ствари. Најпре, именица *маслинка* изведена је суфиксом *-ка* од мотивне именице *маслина*, која у оквиру свог основног значења реализује две семантичке нијансе – 'дуговечно зимзелено суптропско дрво *Olea europaea* из ф. *Oleaceae*, са више подврста, чији се коштичав плод употребљава за исхрану и производњу уља; плод те биљке, маслинка'. Дакле, сингулатив *маслинка* партикуларизује мноштво означено *маслином*, када она представља генерички назив за ту биљку, али је и синонимно са именицом *маслина*, када она означава плод дате биљке. У том значењу пак фреквентнија је употреба именице *маслина* у односу на *маслинка*.⁵⁸⁸ Упоредбе ради, у ЕК се именица *маслинка* (у свим својим парадигматским облицима) јавља 44 пута, док се именица *маслина* (такође, у свим облицима) јавља чак 532 пута (разуме се, и као генерички назив и као назив за појединачан плод); в. неке од примера:

⁵⁸⁸ ЕК бележи и један, усамљени пример употребе лексеме *маслина* са партикуларизатором-убличивачем *зрно*, којим се означава њен плод: уп. Та тава [је] ваљда вучена по морској дубини, а затим уз обалу и по обали, подизана и вучена ваздан по води ... одатле она три листа што вире из пилава, одатле зрна маслина (Д. Киш, ЕК).

- Као мезетлук спреми неколико лепих риба, пржених на зејтину, и додај коју лепу маслинку (М. Миланковић, АСК). Када су добри дани онда је ту димљени лосос, разни сиреви, намаз од маслинки, туњевине (Политика, 27. 5. 2010, ЕК).
- На пола пута до врха застаћемо да пробамо паштету од маслина, уз музику трија пијанисте Цералда Клејтона (Политика, 23. 7. 2008, ЕК). У млину Маслинарског друштва у Радановићима већ је прерађено 10 тона маслина и исцеђено 1.000 литара маслиновог уља (Политика, 7. 11. 2008, ЕК). После одабира и прања хладном водом маслине се мељу заједно са коштицом (ЕК). Марино се првог викенда у октобру потпуно трансформише, на вратима свих домова висе гроздови, а мале камене улице се пуне тезгама са дагњама, маслинама, воћем (ЕК).

Друго, изведеница *грашка* представља мање фреквентан начин именовања плода пасуља, будући да је и мотивна именица *грах*, као и издведеница, регионално обележена, иако се то у речничком опису не констатује. Мноштво које именује *пасуљ* искључиво се партикуларизује путем уобличивача *зрно (пасуља)*. О ограниченој употреби лексеме *грашка* у том значењу сведоче и примери из ЕК.

С друге стране, облици карактеристични само за парадигму именице *грашка* по правилу се односе на секундарно значење ове лексеме '2. крупна кап (обично зноја)', нпр.:

- На челу нашег напетог професора фискултуре, појавиле су се грашке зноја (В. Арсенијевић, ЕК). Фернандо је био на мукама на својој столици, уздрхтавао је на сваки шум, и с времена на време обрисао би крупне грашке зноја које су му избијале по челу као прве капи плаховите кише (ЕК).
- Био је, онако мршав и висок, издуженог врата под теретом, сав обливен крупним грашкама зноја (Б. Тосић, ЕК). Напоменуо бих да сам се већ у три вратио са стазе да нисам спазио лепог младића густе коврцаве смеђе косе, бледог и с грашкама зноја на челу (ЕК).

Из читавог корпуса претражених примера једино се у једном од њих лексема *грашка* (вероватно) употребљава у свом примарном значењу 'плод граха (пасуља)', уп.:

- Ми, деца, оцу смо обавезно носили ручак на посао. Једном падне у поток и проспем ручак. Устанем, шта ћу, покупим грашке из потока, налијем нешто воде у лонац, ставим поклопац (Политика, 27. 7. 2001, ЕК).

2.2.4. Закључак о творбеној партикуларизацији

Творбена или деривациона партикуларизација у српском језику представља маргиналну појаву у творбено-лексичком систему српског језика. Овај тип партикуларизације постиже се додавањем суфикса *-ка* на одређене именице са значењем мноштва (збира или материје), с циљем означавања појединачног ентитета у оквиру њега. Такву могућност партикуларизовања, која је заступљена и у другим словенским језицима, првенствено у источнословенским, српски језик не искоришћава често. Реч је о свега петнаестак именица које путем суфиксације задобијају партикуларизаторску функцију. Типичније представнике творбених партикуларизатора, међу њима, представљају именице *сламка*, *травка*, *воћка*, те именица *биљка* (која се због лексикализованости и не осећа као прави партикуларизатор тог типа)

2.3. Инкапсулација значења у синтагмама с партикуларизатором

2.3.1. Термин и појам *инкапсулација* (енгл. *encapsulation*) први пут у лингвистику уводи Ц. Лајонс (1977), како би указао на могућност „преливања” значења једног члана неке колокације у значење другог члана те колокације (уп. Драгићевић 2007: 213).⁵⁸⁹ Инкапсулација се, дакле, тиче проучавања синтагматских односа међу лексемама, који су у односу на парадигматске лексичке односе у мањој мери били досад проучавани. Синтагматски лексички односи тичу се линеарног повезивања лексема у једну целину, односно лексички спој, чија је реализација условљена семантичким карактеристикама његових чланова, а употреба актуалним потребама језичке ситуације (уп. Дражић 2014: 26).

У србистичкој литератури је у више наврата истицано да значење синтагми није прост збир значења лексема које их чине већ у њима долази до одређеног семантичког утицаја једне лексеме на другу. Такав феномен М. Риђановић (1988: 316) сликовито назива *узајамним лексичким зрачењем*.⁵⁹⁰

2.3.2. Р. Драгићевић (2003: 140–142) у раду посвећеном партикуларизаторима-уобличивачима испитује и степен инкапсулираности значења именице у функцији допуне у значење партикуларизаторске лексеме. Ауторка истиче постојање три степена инкапсулације значења партитивне именице у значење партикуларизатора на основу три типа дефиниција партикуларизаторске лексике уобличивачког типа:

- (1) први, највиши степен инкапсулације својствен је оним партикуларизаторима који се у лексикографских описима нераскидиво везују са одређеном материјом коју уобличавају: нпр. *пласт сена, мрва хлеба, руковет жита* итд.;
- (2) други, нижи степен инкапсулације запажа се код лексема са већим дистрибуционим могућностима, код којих се у дефиницијама наводе материје које се датим партикуларизатором уобличавају: нпр. *грудва земље/сира/снега, венац цвећа/наприка, млаз воде/крви/млека* итд.;
- (3) трећи, најнижи степен инкапсулације карактеристичан је за партикуларизаторе које служе одређивању најразличитијих материја, односно који се одликују најширим могућностима лексичке спојивости, што се одсликава у уопштенијем начину дефинисања у речницима: в. *грумен земље/креча/муља/шећера/тамјана* и сл.

2.3.3. Оваква подела на три степена инкапсулације значења партитивне допуне у значење партикуларизатора – која би пратила, дакле, њихове лексикографске описе – могла би се уопштити и на све остале типове партикуларизаторске лексике. Притом, мора се напоменути и то да начин дефинисања партикуларизатора није увек најпозданији показатељ семантичког утицаја лексема са којима се јавља у спојевима, будући да не постоје унифицирана лексикографска решења по питању описа значења партикуларизатора (в. т. III, 5). Ипак, на основу анализираних грађе у речницима и додатном корпусу могу се издвојити поједини, типичнији примери који би илустровали различите степене уплива значења допунске лексеме у значење главне, централне лексеме у синтагмама разматраног типа.

2.3.3.1. Најнижи степен инкапсулације био би карактеристичан – како је већ у раду Драгићевић 2003 запажено за уобличиваче, а што ћемо проширити на домен целокупне

⁵⁸⁹ Ц. Лајонс (1977: 262) објашњава појам инкапсулације на примеру енглеских лексема *kick* (ударити ногом, шутнути³) и *punch* (ударити руком³), где је значење органа-спроводника инкапсулирано у значење глагола којим се таква радња именује.

⁵⁹⁰ О семантичком приступу проучавању колокација, као и различитим терминолошких решењима у домаћој и иностраној лингвистици в. Дражић 2014: 37–51.

партикуларизаторске лексике – за лексеме са најширим колокабилним могућностима. Такве лексеме се, управо због таквог дистрибуционог потенцијала, дефинишу уопштеније, без навођена типичнијих објеката партикуларизовања у оквиру самог лексикографског описа; уп. нпр.: На основу речничких дефиниција, у такве партикуларизаторе спадају, на пример:

- *бреме (1а)* 'оно што се носи на леђима, раменима, (ређе) на рукама; исп. нарамак, наручај, товар', пр. *бреме дрва, бreme сламе, бreme цвећа* итд.;
- *бреме (1б)* 'сноп, свежањ; хрпа (разних предмета)', пр. *бреме кључева, бreme оружја, бreme штапова, бreme лана, бreme сапуна* и сл.;
- *гомила (1а)* 'на једном месту натрпана већа количина каквог материјала или предмета исте врсте, хрпа; скуп предмета који се налазе један до другог', пр. *гомила дрва, гoмила поморанџи, гoмила зелења, гoмила лишића, гoмила сена, гoмила отпадака, гoмила камења, гoмила папирa* итд.;
- *гомила (1б)* 'више ствари исте врсте повезаних међусобно тако да чине извесну целину (камара, свежањ и др.)', пр. *гомила жита, гoмила кључева* и др.;
- *комад (1а)* 'део какве целине, део чега, парче', пр. *комад сира, комад пите, комад хлеба, комад стакла, комад дрвета, комад платна, комад тканине, комад пута* итд.;
- *низ (1а)* 'оно што је као накит нанизано једно до другог на конач, жицу и сл., ниска; сам тај конач, таква жица и сл. са нанизаним накитом', пр. *низ дуката, низ златника, низ новаца, низ ђунђува, низ бисера* и сл.;
- *низ (2а)* 'више лица, предмета или чега другог исте врсте који су поређани један до другог, који се протежу, пружају у једном реду, у истој линији и сл.', пр. *низ столова, низ столица, низ јастука, низ људи, низ кола, низ кућа*; итд.

2.3.3.2. Виши ниво инкапсулације карактеристичан је за партикуларизаторе који се јављају у споју са именицама које означавају одређени тип материје или одређену врсту (живих и неживих) ентитета, што се уобичајено и експлицира у њиховим лексикографским описима. Такав се податак у дефиницијама наводи или директно у тексту или издвојено, у виду другостепене, секундарне информације. Ови се партикуларизатори одликују нешто ужим могућностима лексичке спојивости од претходно наведене групе; уп.:

- *кашика (1а)* 'део стоног прибора за јело овално издубљеног облика са дршком, којим се захвата течна или житка храна и сл., жлица; количина нечега која стане у њу', пр. *кашика шећера, кашика брашна, кашика пасуља, кашика меда, кашика сирупа, кашика сока* итд.;
- *кришка (1а)* 'одсечени мањи комад, део нечега чврстог (обично онога што служи као храна)', пр. *кришка хлеба, кришка сира, кришка кромпира, кришка лубенице* и др.;
- *кришка (1б)* 'део главице белог лука, поморанџе и сл. који се лако одваја од целине', пр. *кришка белог лука, кришка мандарине, кришка поморанџе, кришка лимуна* итд.;
- *крдо (1)* 'већи број животиња, стоке (обично исте врсте: оваца, коза, говеда, свиња) која заједно пасе, креће се, пребива и др., стадо', пр. *крдо коза, крдо оваца, крдо јелена, крдо говеда, крдо свиња* итд.
- *млаз (1а)* 'јача непрекинута струја, пруга какве течности, паре, гаса и сл. која цури, тече под притиском или слободним падом', пр. *млаз воде, млаз паре* итд.;
- *млаз (1б)* 'јачи или слабији кључ или количина обично какве течности која одједном, нагло однекуд избије, бризне, навре, бризак, шик', пр. *млаз крви, млаз млека, млаз уља* и др.;
- *млаз (1в)* '(обично у мн.) танка, кратка пруга, стубић течности, образован од више капљица или сл., музга, цурак', пр. *млаз кише, млаз зноја* и др.;
- *прамен (1)* 'чуперак косе, кудеље, траве и сл.', пр. *прамен косе, прamen памука* и др.;
- *прамен (2а)* 'танка, дугуљаста пруга, трака чега (магле, светла, сунца, кише, мрака), пр. *прамен светлости, прamen магле, прamen снега, прamen дима, прamen гаса, прamen облака* итд.

2.3.3.3. Највиши степен инкапсулираности значења партитивне именице у значење партикуларизаторске лексеме својствен је оним партикуларизаторима који се везују само за одређену материју.

- *букет (1a)* 'свежањ, кита (цвећа); вар. буке, пукет; исп. бокин², бокор (2)';
- *мрва (1a)* 'ситан делић хлеба или друге, углавном чвршће дробљиве хране';
- *навилјак (a)* 'мања количина, гомилица сена, сламе, покошене траве и сл. која се одједанпут може захватити и понети вилама; уопште мања гомила сена, сламе и сл.';
- *нарезак (1б)* 'танко одсечени, одрезани комад меса, одрезак';
- *пласт (1)* 'већа или мања количина сена или снопова сложена око стожера у облику купе';
- *руковет (1a)* 'свежањ жита које жетелац ухвати руком и одсече српом; мала количина чега (обично онога што се жање)';
- *чесно* 'део главице белога лука који се може отчехнути, одломити од целине; уп. чен, чехно, чено, чењ, чесан'; итд.

Посебно је велик број покрајинских лексема чије се значење специјализује за одређену материју, па се заправо у речничким дефиницијама такве лексеме дефинишу путем материје коју партикуларизују; уп. следеће одреднице:

- *газ (4)* (покр.) 'количина блата помешаног са сламом (у грађевинске и сл. сврхе) која се одједном умеси ногама';
- *гулумаћ* (покр.) 'повеће, округло парче хлеба; повелик залогач';
- *мертук (б)* (заст. и покр.) 'одређена мера барута и олова за једно пуњење, један набој пушке';
- *мешај (1)* (покр.) 'количина брашна одмерена за мешање једног хлеба';
- *мужа (2)* 'оно што се намузе, помузе; количина млека добијена музењем; уп. муз';
- *набојница (2)* (покр.) 'количина лана или конопље која се одједном набија, млати у ступи';
- *обножањ* (покр.) 'цветни прах, полен; количина поленовог праха коју пчела понесе на ногама';
- *одрезак (1б)* 'танко одрезан комад меса без кости припремљен за пржење, односно за јело, шницла';
- *офук (1)* (покр.) 'овећи комад хлеба', пр. Мого си узет офук сува љеба, | па присмакат на ону ћумасту главицу (Бећ. М. 2, 20);
- *паља (б)* (покр.) 'комадић, цепка дрвета';
- *пашајица (1a)* (покр.) 'дужи тракасти комад меса, сланине или рибе; уп. паша⁵'; итд.

Резултати анкете коју смо спровели показују да су именице са највишим степеном инкапсулације, а, самим тим, и прототипични представници партикуларизаторске лексике, који се одликују најчвршћим асоцијативним везама са именицама у допуни, следеће: млаз воде 152, прамен косе 151, грудва снега 150, стадо оваца 149, пласт сена 148, прстохват соли 145, јато птица 143, мрва хлеба 140 (в. т. 2.1.1.4).

Због јаке повезаности са именицама које означавају тачно одређену материју, код партикуларизатора овог типа приметан је и највиши степен опредмећености. Наиме, степен опредмећености значења партикуларизатора пропорционалан је степену инкапсулираности значења партитивне именице у његово значење. Што је мањи степен инкапсулације – то је значење партикуларизатора шире, апстрактније. С друге стране, што је виши степен инкапсулације – то је и партикуларизаторско значење дате лексеме конкретније, односно више опредмећено. Наведено је у вези са чињеницом да партикуларизатори – као лексичке јединице неодређене, непотпуне, апстрактне семантике – употпуњују своје значење у споју са именицама у допуни. Уколико је та веза јача, те ако се партикуларизатор ограничава на спојеве са мањим бројем именица или само са једном именицом, значење партикуларизатора биће конкретније јер

2.4. Закључна разматрања о семантици партикуларизатора

2.4.1. Лексичка партикуларизација, и то експлицитног типа, јавља се као прототипичан вид партикуларизације у српском језику: нпр. *кап воде, пласт сена, прстухват соли, гомила веша*. Имплицитна партикуларизација ограничена је на мањи број случајева. Она се реализује на два начина: (1) изостављањем допуне, па значење читаве синтагме самостално реализује партикуларизатор, и (2) изостављањем партикуларизатора, па партикуларизаторску функцију заправо преузима партитивна допуна. Употреба партикуларизатора у значењу читаве синтагме јавља се у случајевима када је значење допунске именице у високој мери инкапсулирано у значење партикуларизатора: уп. *букет цвећа* → *букет* или *пласт сена* → *пласт*. Употреба партитивне допуне са значењем партикуларизаторске синтагме – што представља типичнији вид имплицитне партикуларизације – карактеристична је само за именице са значењем материје (а) која се служи у виду порције (уп. *две шољице кафе* → *две кафе*, *два тањира пасуља* → *два пасуља*) или (б) која се типично садржава, чува, налази и др. у одређеној посуди, паковању и сл., те се као таква концептуализује као предмет (в. *две флаше уља* → *два уља*, али *две канте блата*: **два блата*).

Код творбене партикуларизације се процес партикуларизације одвија у оквиру једне лексеме – и то творбеним путем, суфиксацијом: нпр. *слам-ка, трав-ка, маслин-ка* итд. Овај вид партикуларизације у српском језику, за разлику од других словенских језика, није нарочито продуктиван. Свега петнаестак именица из наше грађе јавља се у својству творбених партикуларизатора.

2.4.2. Како се, дакле, партикуларизација типично врши лексичким јединицама, пре свега именичким лексичким јединицама у споју са другим именицама одређене семантике (в. *шоља млека, метар платна, кашика меда*) – највећи део поглавља о семантици партикуларизатора посветили смо управо таквим јединицама.

Међу различитим могућностима поделе партикуларизатора, које смо у уводним тачкама овог поглавља размотрили, као веома значајна се издвојила семантичка класификација. Анализа грађе је најпре указала на прелазни, „фази” карактер овог слоја лексике, шта смо у раду представили већим бројем континуума. Такво својство партикуларизатора релативизује могућност постављања прецизних, оштрих граница у њиховим класификацијама и поткласификацијама. Међутим, поделу међу партикуларизаторима је ипак могуће успоставити према њиховим доминантним семантичким обележјима, које смо формулисали као: *количина, део* и *облик*. На основу заступљености тих обележја, у нашој грађи се оцртала троделна подела партикуларизатора, с могућностима даље поткласификације.

Табела бр. 33. Семантичка класификација партикуларизаторских лексема

| ТИП ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА | | РАЗЛИКОВНО ОБЕЛЕЖЈЕ | | ПРИМЕРИ |
|-----------------------|------------|---------------------|------------|----------------------------------|
| ДЕОНИ | | део | | <i>парче торте, кришка хлеба</i> |
| КОЛИЧИНСКИ | мерни | прецизна мера | мера | <i>килограм меса, литар воде</i> |
| | | непрецизна мера | | <i>шака ораха, длан оранице</i> |
| | | садржавачки | садржавање | <i>шоља млека, лонац пасуља</i> |
| | збирни | | збирност | <i>гомила грања, стадо оваца</i> |
| | активносни | | активност | <i>гутљај воде, наручје дрва</i> |
| УОБЛИЧИВАЧКИ | | облик | | <i>зрно пшенице, прамен дима</i> |

Семантичке карактеристике сваког издвојеног (под)типа партикуларизатора детаљно су описане у претходним поглављима, а закључци представљени на крају сваког од њих. На овом месту, у виду сумирања досадашњих резултата, истаћи ћемо само кључне појединости. Најпре, анализа партикуларизаторских лексема из угла њихове лексичке спојивости указала је на то да је типичан објекат партикуларизовања – *материја*. Готово код свих типова се материја јавља као главни појам који се партикуларизује. По том питању изузетак представљају једино збирни количински партикуларизатори, као и један тип деоних партикуларизатора (оних са значењем дела мноштва), код којих се у својству објеката партикуларизације првенствено јављају предмети и (људске или животињске) јединке.

Садржавачки партикуларизатори у укупности посматране грађе показују се као специфични са више аспеката. Прво, синтагме са садржавачима, како смо показали, могу реализовати чак пет значења, од којих су три партикуларизаторска: *конкретна количина* (Попио је већу шољу чаја), *ад хок мера* (нпр. У цезви је остало још две шољице кафе) и *конвенционална мера* (нпр. Додајте пола шоље уља у смесу). Друго, а у вези са првим – за разлику од свих осталих типова партикуларизатора, код којих је услов за реализовање значења веза са другом лексемом одређене семантике – код садржавача се као најважнији фактор истиче глаголска лексема. Од употребљеног глагола у конкретном контексту зависиће интерпретација значења синтагме са садржавачем.

Највећи део анализиране грађе, заправо, представљају уобличивачи. У складу са тим, дошли смо до општег закључка да се партикуларизовање у српском језику најчешће врши путем издвајања и уобличавања одређене количине неке материје.

2.4.3. Када је реч о семантичком садржају партикуларизаторске лексике, специфичност тих јединица односи се на неодређеност и велику апстрактност архисеме. Она означава само некакав део или пак (уобличену) количину, који се затим попуњавају семантичким садржајем именице у допуни. Отуда проистиче јака и нераскидива веза партикуларизатора са именицом у допуни, које заправо у споју именују један целовит појам. Та веза некад може бити јача, па се партикуларизатор може користити и самостално у значењу целе синтагме (уп. пр. *Сећала се тог букета као веома вредне успомене* : *Сећала се тог букета цвећа као веома вредне успомене*). Дистрибуциони потенцијал таквих партикуларизатора је ограничен и њихове комбинацијске могућности су веома сужене. У том случају, значење именице у допуни у великој мери је инкапсулирано у значење именице са функцијом партикуларизатора. Када је та веза пак слабија, дистрибуциони потенцијал партикуларизатора је шири, те је и нужност исказивања именице у допуни већа, како не би дошло до комуникацијских потешкоћа (уп. нпр. *Насред собе стајала је гомила* : *Насред собе стајала је гомила играчака/ствари/књига/смећа*). Експлицирање именице у допуне је обавезно и када је она нетипична за дати партикуларизатор: уп. пр. По кришки свежег хлеба танко сам размазао грудву бутера (ЕК); Прогутао сам грудву густог вина (ЕК); Одвратих да ћу слет посматрати на телевизији и, забадајући виљушку у последњу грудву пиринча, наведох разлог за такву одлуку (ЕК); итд.

2.4.4. У вези са наведеним је и степен инкапсулације значења допуне у значење партикуларизатора. Што је степен инкапсулације већи, то је и ограничењу дистрибуциони потенцијал наведеног партикуларизатора, као у првим наведеним примерима, с лексемом *букет*. С друге стране, што је степен инкапсулације мањи, то је и шири дистрибуциони потенцијал дате партикуларизаторске лексеме, као у другим представљеним примерима, с именицом *гомил*.

2.4.5. Подаци о апстрактности архисеме и могућности инкапсулације значења допуне у значење партикуларизатора (у већем или мањем степену) сведоче о великом значају именице у својству партитивне допуне. Из тог разлога, у семантичкој анализи грађе, осим што смо значење партикуларизаторске синтагме посматрали из смера партикуларизатора, један део анализе посветили смо и разматрању тог значења из смера допуне.

Испитивање семантичких типова именица које се јављају у допуни показало је да се у синтагмама са партикуларизаторима најчешће јављају градивне именице, односно да је најтипичнији објекат партикуларизовања – материја. Пошто је свако мноштво – и збирно и сумативно – по својим карактеристикама слично мноштву материје, и заједничке и збирне именице јављају се у спојевима са партикуларизаторима којима се, првенствено, њихов одређени број окупља у погледом обухватљиву целину, скупину: уп. *гомила књига, група студената, јато птица, стадо оваца; гомила лишћа, букет цвећа* итд. Показали смо и да границе међу појединим семантичким типовима именица нису увек јасно оцртане. То се најизразитије уочава код именица са значењем поврћа, које смо уврстили у именице са збирно-градивним значењем. Ове именице могу реализовати двојачко семантичко понашање, што такође утиче на тенденције њихове спојивости са партикуларизаторима: *зрно пасуља : џак кромпира*.

Именице које се јављају у функцији партикуларизатора у спојевима наведеног типа, када се нађу у колокацији са именицама апстрактне семантике, не остварују партикуларизаторско значење: уп. *крупко вуне : крупко проблема*. Разлог за то лежи у чињеници што синтагме са апстрактним именицама не остварују партикуларизаторска функција, чија је суштина издвајање одређене количине из неодређеног мноштва. Синтагмама наведеног типа се, заправо, апстрактни ентитети конкретизују, реификују, односно своде на замисливе менталне представе.

2.4.6. Хијерархијско устројство партикуларизаторске лексике, које се оцртало већ на основу речничких података, тежили смо утврдити и путем анкете. На тај начин смо добили прецизнију слику о организацији партикуларизатора, као и о прототипичним представницима овог лексичког слоја. Резултати анкете су показали да је најјача асоцијативна веза, те највећи степен семантичког утицаја лексеме у допуни на партикуларизаторску лексему својствен синтагми *млаз воде*, док је најјача повезаност (посматрана из оба члана синтагме) карактеристична за лексеме *пласт* и *сено*.

2.4.7. Најзад, испитивање партикуларизаторске лексике указало је на могућност сагледавања тих јединица из угла лингвокултурологије. Издвајањем најфреквентнијих партитивних допуна у синтагмама са партикуларизаторима дошли смо до низа лексема које се, на основу наше грађе, могу сматрати културалним концептима:

вода, вино, дрво, жито, земља, крв, месо, ракија, сено, хлеб

Важност наведених лексема одређена је великим значајем појмова које оне именују у човековим свакодневним активностима, али и животним потребама. С друге стране, издвајање значајнијих појмова који се фреквентно партикуларизују довело нас је до одређених сазнања о важности самих партикуларизатора. У складу са тим, они партикуларизатори који се јављају са издвојеним, учесталијим објектима партикуларизовања представљаће културолошки значајније појмове од оних који се у таквим спојевима не јављају: уп. *зрно пшенице, кап воде : мехур сапуница, облак дима*.

Семантичка анализа партикуларизаторске лексике указала је на комплексност појаве партикуларизације, као и на могућност њеног проматрања са различитих становишта – најпре, лексичко-семантичког, али и творбеног, синтаксичког, те (лингво)културолошког. Путем семантичке класификације и описа грађе покушали смо доћи до основних карактеристика разматраног лексичког слоја, као и до устројства јединица које га чине. Показало се да је реч о категорији која има градијентну структуру, коју је најпогодније представити путем издвајања типичнијих представника, чему смо кроз читаву спроведену анализу и тежили. Притом, границе

међу издвојеним групама лексема које се оријентишу око прототипа унутар сваког издвојеног партикуларизаторског типа нису оштро оцртане. Оне допуштају „преливе” из једне групе у другу, упућујући тако на флексибилност постављених критеријума, као и на могућности другачије интерпретације језичке грађе која је предмет нашег истраживања.

3. ПОЛИСЕМИЈА ИМЕНИЧКИХ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА

3.1. Опште напомене

3.1.1. Термин *полисемија* у домаћој лексиколошкој терминологији има два значења. Најпре, полисемија се односи на „способност лексеме да се реализује у више значења, да има више семантичких реализација” (уп. Гортан Премк 1997: 37). У том значењу термин *полисемија* употребљава се синонимно са термином *вишезначност*. Поред наведеног, овај термин користи се и као заједнички назив за механизме којима се вишезначност остварује – а то су метафора, метонимија, синегдоха и платисемија (в. Драгићевић 2007: 129).⁵⁹¹

3.1.2. Како је наше истраживање базирано на описима партикуларизатора у поменутих трима дескриптивним речницима српског језика, међу којима централну позицију има Речник САНУ, вишезначност тих лексема ћемо разматрати првенствено из угла речничке полисемије. Полисемија се у речницима, у складу са принципима традиционалне описне лексикографије, приказује у форми речничког чланка који садржи одређени број значења једне лексеме. Анализом значења неке лексеме, и шире, анализом значења лексема које чине одређену лексичко-семантичку групу – могу се утврдити семантички процеси који су карактеристични за ту групу лексема, али и резултати таквих процеса.

3.1.3. Са становишта разматрања полисемије партикуларизаторске лексике, прво питање које се поставља јесте да ли нека лексема своје партикуларизаторско значење реализује у виду основне, примарне или пак секундарне семантичке реализације – односно, да ли је реч о *примарним* или о *секундарним* партикуларизаторима. Издвојени и кроз рад анализирани типови наше грађе разликују се у том погледу.

3.1.3.1. Деони партикуларизатори су чешће примарни партикуларизатори. Таквом стању заправо доприноси већи број маркираних, углавном покрајинских лексема које у свом примарном, и често једином, значењу реализују и партикуларизаторску функцију. Међутим, нису ретки ни примери секундарних деоних партикуларизатори; уп.:

- *дуса* (*a*) (покр.) ’велики комад нечега, бусен, грудиа и сл.’, пр. Са борова сваљују се дусе [снега] и тупо ударају пред ноге (Јанк. Р. 1, 37). Даде ми оволику једну дусу сира (Вучитрн, Ел. Г. 1);
- *парче* (*1a*) ’оно што се одсече, отцепи, одломи, одбије или на какав други начин одвоји од неке целине, комад, комадић’, пр. На столици крај себе имао је и парче шећера што га је чувао већ четири дана (Р. Петровић, ЕК);
- *волат* (*2*) (покр.) ’комад, парче’, пр. Стари ћаћа полић вина, | А стара мама волат крува [дају о Божићу полазнику] (НП, Чајк. 3, 200);
- *паламар* (*3*) (покр.) ’велики комад, режањ, кришка’ (*a*) ’сира’, пр. Не шћек да свраћам у кућу, а жена изнесе те ми даде комад љеба и велики паламар сира (Златибор, Смиљ. Н.); итд.

⁵⁹¹ Наведена термилошка двозначност понекад се укида додатним терминима, попут термина *семантичка деривација*. Међутим, њиме се обележавају различити појмовни садржаји у лексиколошким, дериватолошким и другим истраживањима (в. о томе у Драгићевић 2018), те може доћи до одређених нејасноћа.

3.1.3.2. Када је реч о количинским партикуларизаторима, ситуација се разликује зависно од подтипа. На пример, мерни партикуларизатори могу бити и примарни и секундарни. Уколико је реч о партикуларизаторима са значењем конвенционалне мере, они су, по правилу, примарни партикуларизатори, односно они своју партикуларизаторску функцију углавном обављају у свом основном, примарном значењу. Када пак мерни партикуларизатор означава неконвенционалну мерну јединицу, такве лексеме чешће дату функцију обављају у секундарном значењу, те можемо говорити о секундарним партикуларизаторима; в. нпр.:

- *аков* (1) 'мера за запремину течности од 50 литара', пр. Иди к цару и ишти лађу и у њој триста акова вина и триста акова ракије (НПр Вук, 84);
- *литар* (а) физ. 'јединица мере за запремину течности (житких, сипких, гасовитих и сл. материја) од 1000 милилитара, што одговара запремини од 1 dm³', пр. Купио сам литар вина и два литра млека (Ред.);
- *тона* (а) 'мера за тежину од 1000 kg (t)': ~ угља; итд.
- *казук* (2) (покр.) 'стара мера за површину, за мерење земљишта', пр. Земље су се мериле дунумима ... Неки пут се у сицилу [судском записнику] спомиње као мјера за земљу бат, а кадгод и казук (колац, мотка), и чањ (Скар. В. 1, 76);
- *лакат* (3) (заст. и покр.) 'стара мера за дужину, од око 70 cm', пр. Пред кућама ... се је бијелило извјешено платно и до педесет лаката дугачко (Марк. М. 1, 81). Бијаше тротоар, три лакта широк (Мат. 12, 80); и др.

Код садржавачких партикуларизатора ситуација је специфична. Њихова партикуларизаторска значења су по правилу индукована метонимијом, и то формулом ПОСУДА/НАПРАВА → КОЛИЧИНА КОЈА У ТУ ПОСУДУ/НАПРАВУ СТАЈЕ (в. т. 2.1.1.2 (2.1.3.1)). Такво количинско значење у највећем броју случајева наводи се иза дефиниције основног, предметног значења лексеме, након тачке и зареза. У лексикографској теорији се тзв. семантичке нијансе које се бележе у оквиру једне дефиниције, одвојене тачком и зарезом – сматрају истом дефиницијом (в. Радовић Тешић 2002: 146). Међутим, како лексикографски поступак бележења овог значења код именица-садржавача није уједначен, те како се наше препоруке тичу тога да је погодније предметно и количинско значења код таквих лексема одвајати (в. т. III, 5.2.2.1), оправданим нам се чини да и све партикуларизаторе-садржаваче сматрамо секундарним, чак и када се њихова значења описују у другом делу основне дефиниције; уп.:

- *врећа* (1б) 'количина (нечега) која може да стане у врећу', као у пр. Некакав сиромах човек ... набере врећу маховине и метнувши одозго мало вуне донесе на вашар да прода (НПр Вук, 212);
- *канта* (1в) 'садржина одн. количина онога што обухвата такав суд', пр. Изручио је Швабо на тебе ... добре канте муниције (Радић Д. 5, 95). Имате ли уља? Купио бих две канте (Ред.);
- *крчаг* (1) 'суд са дршком (обично глинени) за воду, вино и сл., врч; количина течности која стаје у такав суд', пр. Донео је са извора крчаг воде (Ред.);
- *тањир* 'стони плићи округао суд са ширим рубом у који се сипа јело за сваког појединачно, пладањ; количина јела која стане у тај суд: ~ супе, ~ сочива', пр. Само један тањир пасуља недељно и рећи ћете збогом многим болестима (Инт.); итд.

Секундарна семантичка реализација значења, обично директно изведеног из основног значења лексеме, у овом случају јавља се као услов за остваривање партикуларизаторске функције. Могуће је пак да се потврде партикуларизаторског значења лексема садржавача јаве под примарним значењем, и то у два случаја:

(1) када је у питању лексикографски превид, па се под основним значењем наводи и од њега изведено метонимијско, количинско значење (в. т. III, 5.2.2.1); нпр.:

- *брнзар* 'кеса направљена од учињене јареће или јагњеће коже, за сир, кајмак и др.', пр. Имам ја у торби добар комад погаче и више од по брнзара сира и кајмака (Невес. 1, 46);
- *кригла* (варв.) 'чаша за пиво, обично са дршком; уопште повећа чаша са дршком', пр. Браћо жедан сам, једва чекам да попијем коју криглу пива (Гргурова М., БВ 1901, 232);
- *кантунача* (1) (покр.) 'четвртаста боца', пр. Не испише ни пола кантуначе ракије, а да сам је ставио пред четворицу калуђера ... од цијеле кантуначе не би до сад ђаволје капи остануло (Мат. 8, 142); и др.

(2) када је реч о лексемама које су на неки начин (временски, просторно или употребно) маркиране или се пак ради о изведеницама – те се у оба случаја њихово значење описује упућивањем на значење примарнијих, основнијих и општијих лексема; нпр.:

- *бокар* 'в. бокал (1)', као у пр. Знаш да би нас тројица попила данас најмање један бокар вина (Вид. А. 1, 20);
шише (покр.) 'шиша², боца', пр. Пио сам вина, пописмо два шишета (Доман., РМС).
- *боцунџ* покр. 'дем. од боцун', пр. Дакленка, прогуца сам ништа и попија ... вина три боцунџа, па одем на спавање (Мат. 16, 278);
- *кашичица* 'дем. од кашика (1)', пр. Донео ... пилава ... тако једно две кашичице (Вин. 2, 63); итд.

Збирни и активносни количински партикуларизатори типично су примарни партикуларизатори; уп. нпр.:

- *гомила* (1а) 'на једном месту натрпана већа количина каквог материјала или предмета исте врсте, хрпа; скуп предмета који се налазе један до другог', пр. За час ... нацепа он читаву гомилу дрва (Јаз. Л. 2, 216);
- *крдо* (1) 'већи број животиња, стоке (обично исте врсте: оваца, коза, говеда, свиња) која заједно пасе, креће се, пребива и др., стадо', пр. Буди ме страшна рика. Као да је читаво крдо јелена под самим прозорима (Пол. 1957, 15943/7);
- *гутљај* (а) 'количина нечега (обично течности) која се одједном прогута; покрет мишића којим се потисне у желудац оно што се одједном прогута',
- *руковет* (1а) 'свежањ жита које жетелац ухвати руком и одсече српом; мала количина чега (обично онога што се жање)', пр. Она ... има руковет жита да пожање (Ђур. 2, РМС); итд.

3.1.3.3. Партикуларизатори-уобличивачи могу бити и примарни и секундарни:

- *грумен* (1) 'комад (обично мањи) неке материје, грудва', пр. Жена притрча и диже грумен креча увијен у хартију (Рак. Мита 15, 38);
- *кап* (1) 'делић течности који при слободном паду има округласт облик, капља', пр.: Вода цури кроз камење и капље кап по кап (Милијаш. 1, 156); Капима зноја ... залила [је омладина] сваку стопу ове грациозне беле трасе (Борба 1958, 294/3);
- *завијутак* (3а) 'смотак, замотуљак, завежљај, свитак; оно у што је нешто упаковано, омот', пр. На истим теразијама стоји с једне стране мач, а с друге стране један завијутак артије (Нен. Љ. 17, 86); Жена послуша и донесе једну велику кесу и завијутак са хартијама (Весел. 19, 293);
- *каиш* (2) 'део нечега што је изрезано, исечено, отцепљено од нечега а има облик каиша (1)' – [Лопови] су дигли ... овцу из тора или однијели каиш два сланине из туђе смочнице (Чол. 1, 10); и др.

3.1.4. Већи део наше грађе заправо представљају лексеме које се не одликују вишезначношћу. Моносемичне лексеме углавном су обележене (територијално, временски или употребно). Богат(и)ја семантичка структура типична је за лексеме које се јављају у функцији

партикуларизатора у два случаја: (1) када је реч о типичнијим представницима издвојених партикуларизаторских типова (в. нпр. *млаз* или *низ*); (2) када је реч о полисемичним лексемама⁵⁹² које у својим семантичким структурама реализују и партикуларизаторско значење. Такво је значење углавном ограничене употребе (уп. нпр. *глава* или *нога*).

У регистру лексема које се према РСАНУ одликују богатом полисемичком структуром, од 264 именица које се бележе – 30 улази и у наш корпус (в. Миланов 2021: 450–454). Реч је о лексемама са најмање петнаест забележених значења у Речнику САНУ.⁵⁹³ Међу именицама које су предмет нашег интересовања више је оних које у својој богатој полисемичкој структури развијају партикуларизаторско значење него оних чије је примарно значење тог типа. Прецизније, од поменутог броја лексема само седам лексема примарно су и партикуларизатори, док се код преостале двадесет и три лексеме међу бројним значењима бележи и (мање фреквентно) партикуларизаторско значење.

3.1.5. У складу са свим наведеним, грађа ће у овом делу истраживања бити разматрана из два основна правца. Наиме, како смо на основу прегледа грађе могли запазити, лексеме које чине наше грађу представљају или *извор* или *резултат полисемије*. Када су извор полисемије, говоримо типично о примарним партикуларизаторским значењима, на основу којих се развијају секундарна, партикуларизаторска или непартикуларизаторска значења. С друге стране, када је партикуларизаторско значење настаје као резултат полисемије, реч је о метонимијској или, ређе, метафоричкој трансформацији заснованој на примарном, непартикуларизаторском значењу.

Из тог разлога, пажњу ћемо у овом поглављу најпре посветити развоју секундарних значења која су базирана на партикуларизаторским значењима. Затим, посматраћемо и изворна предметна значења која условљавају развој секундарних партикуларизаторских значења, пре свега у случајевима где је такав развој регуларан (као код партикуларизатора-садржавача). Занимаће нас и да ли су таква, секундарна партикуларизаторска значења код неких лексема послужила као мотивација за даљи семантички развој. Циљ наше анализе у овом делу рада није да опишемо сва секундарна значења партикуларизатора већ само да представимо тенденције које су заједничке одређеном броју таквих лексема, како би се сагледао њихов семантички потенцијал.

⁵⁹² М. Дешић (1990: 3–9, према Драгићевић 2007: 129–130), на основу анализе лексема са више од петнаест значења у прве три књиге Речника САНУ, долази до следећих закључака: (1) највише значења имају именице и глаголи; (2) вишезначне речи углавном су и променљиве; (3) домаће речи имају више значења од позајмљеница; (4) највише значења имају лексеме које се односе на човеков свакодневни живот; (5) просте речи имају више значења од изведеница.

⁵⁹³ Основни корпус за истраживање Н. Миланов (2021) представљао је, иако је још увек у изради, Речник САНУ због своје богате и разноврсне грађе. У складу са тим се и списак полисемичних именица завршава лексемом *покров*.

3.2. Тенденције у развоју секундарних значења партикуларизаторске лексике

Партикуларизаторско значење као полазно, изворно значење – према подацима које пружају описи полисемичких структура појединих лексема из наше грађе – може бити примарно или, ређе, секундарно.

Ширење семантичке структуре лексема најчешће се остварује путем *метафоре* и *метонимије* (у оквиру које поједини лингвисти помињу и *синегдоху*).⁵⁹⁴ Метафора се у лексиколошкој литератури дефинише као „пренос имена с једног појма на други на основу сличности” (Драгићевић 2007: 148), док се метонимија односи на „способност многих чланова једне тематске групе лексема да по истом моделу преносе своја имена на друге појмове из истог домена стварности на основу неке логичке везе међу њима” (*ibid.*: 167). Важна дистинкција међу овим механизмима тиче се опозиције *регуларност – нерегуларност* саме појаве. Док метонимија представља системски развој значења, метафорички преноси најчешће су индивидуални, дакле нерегуларни (*ibid.*: 133). О *регуларној полисемији* путем метонимијског преноса значења говорили смо у вези са групом садржавачких партикуларизатора, код којих се на основу изворног значења *посуда* регуларно развија значење *количина која се у њој садржава* (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3)). Остали и другачији преноси, како метонимијског тако и метафоричког карактера – биће предмет наше анализе у даљем тексту.

Приликом приказивања различитих значења која остварују именички партикуларизатори у српском језику тежићемо поретку од фреквентнијих ка мање фреквентним значењима. Појединачна секундарна значења у таквом прегледу нећемо представљати. Такође, сви типови које смо кроз претходну семантичку анализу издвојили – у овом ће поглављу бити посматрани скупо. Такво решење условила је чињеница да поједини типови партикуларизатора бележе развој значења истог типа у својим семантичким структурама.

3.2.1. Партикуларизатори у секундарним партикуларизаторским значењима

3.2.1.1. Одређени број примарних партикуларизатора на основу својих основних значења развија и већи број секундарних партикуларизаторских значења. Ова појава пак, ако се узме у обзир целокупна грађа коју разматрамо, није учестала, али је занимљива са становишта типа лексема за које је карактеристична, као и типа семантичких значења која се на тај начин развијају. Могућност неких лексема да у полисемичкој структури реализују значења различитог партикуларизаторског карактера сведочи о повезаности различитих семантичких типова партикуларизатора, али и о прелазном, „фази” карактеру овог типа лексике (в. т. III, 2.1.1.2 (4)).

3.2.1.2. Лексеме *гомила*, *млаз* и *низ* одликују се већим бројем секундарних партикуларизаторских значења. За лексему *гомила* Н. Миланов (2021: 324) констатује да је семантичко ширење у виду радијалне полисемије, што се може рећи и за друге две лексеме. Сва секундарна партикуларизаторска значења резултат су метафоричких преноса на основу примарног значења; уп.:

- *гомила (1a)* ’на једном месту натрпана већа количина каквог материјала или предмета исте врсте, хрпа; скуп предмета који се налазе један до другог’, пр. Пред овим ... кућама трунуле су гомиле зелења, отпадака (Батуш. 3, 106) → *гомила (1б)* ’више ствари исте врсте повезаних међусобно тако да чине извесну целину (камара, свежањ и др.)’, пр. Цветне су главичице ... скупљене у ... округле гомиле (главице) (Петр. С. 2, 491) : *гомила (2a)* ’већи број лица на

⁵⁹⁴ Више о механизмима семантичког развоја у српској лексикологији в. Горган Премк 1977 (58–116) и Драгићевић 2007 (146–186).

окупу, велика група, скуп', пр. Владика Сава ... сједне, главари око њега дубе, а народ сав у гомили кругом стоји (Њег. 4, 18) : *гомила (3)* 'скуп већег броја животиња исте врсте (чопор, стадо итд.); сплет, клупче (змија)', пр. Идући напријед наступе на гомилу вукова (НПр Вук, изд. 1897, 225) : *гомила (4a)* 'збијен скуп (људи, стоке и др.), гужва, стиска, кркљанац', пр. Људи пролазе [чаршијом] пуних шака, кола у такој гомили да једва миле (Лаз. Л. 1, 24);

- *млаз (1a)* 'јача непрекинута струја, пруга какве течности, паре, гаса и сл. која цури, тече под притиском или слободним падом', пр. Млази воде цуре (Змај 3, 142) → *млаз (1б)* 'јачи или слабији кључ или количина обично какве течности која одједном, нагло однекуд избије, бризне, навре, бризак, шик', пр. Три млаза крви ударише из њега (Вук, Рј.). Јурили су млазеви воде у собу (Јанк. Мил. 1, 92) : *млаз (1в)* '(обично у мн.) танка, кратка пруга, стубић течности, образован од више капљица или сл., музга, цурак', пр. Снажни млазеви [кише] разбијали [су] се о прозор кроз који су они гледали (Мил. В. 2, 41) : *млаз (2a)* 'дуги сноп, прамен нечега (обично какве светлости, зракова и сл.) који се од извора пружа, шири у простор', пр. На улици се изненада појавио благи млаз свијетла (Торб. Ј. 1, 22) : *млаз (2б)* 'струја, стуб, језичак нечега (паре, пламена, дима, магле и сл.) који се вије, диже у вис, сукља, лелуја и сл.', пр. Млаз дима извијао [се] из крова (Мат. 12, 208) : *млаз (2в)* 'хрпа, прегршт, рој, гомила нечега (зрна, метака, пахуљица и др.) што заједно лети, пада, распршава се и сл.', пр. Млазеви снега прштали су у вис (Ћос. Д. 1, 381);
- *низ (1a)* 'оно што је као накит нанизано једно до другог на конач, жицу и сл., ниска; сам тај конач, таква жица и сл. са нанизаним накитом', пр. Удари је дланом по образу ... | И три здрава помјери јој зуба, | Па јој скиде три низа дуката (НП Вук 2, 351) → *низ (1б)* 'оно што личи, подсећа на ниску накита (нпр. зуби)', пр. Григорије лено искези као шећер бео низ зуба (Моск. 3, 135) : *низ (1в)* 'у круг сплетени плодови, семенке и сл. неких биљака (нпр. лука, смокава), венац; уопште оно што је нанизано, поређано (на конач, жицу и сл.) да стоји једно уз друго (нпр. дуванско лишће)', пр. Између куће и дрвених стубова спуштаху се тешки низови маџарскога дувана (Јакш. Ђ. 7, 327) : *низ (2a)* 'више лица, предмета или чега другог исте врсте који су поређани један до другог, који се протежу, пружају у једном реду, у истој линији и сл.', пр. По соби је био прострт стар, изблиједио ћилим, опкољен читавим низом јастука испод зида (Ћор. С. 2, 265) : *низ (3a)* 'већи број лица, људи истог занимања, положаја или позива', пр. Кулу доградише ... па се онда усели ту са Марином и низом својих слугу и дворана (Гавр. А. 2, 20).

Метафоричке трансформације овог типа заснивају се на различитим семама из основних значења наведених лексема. Поред семе количине, која је код свих значења присутна, неке се семантичке реализације заснивају и на семи облика (в. нпр. *низ (1б)*), на семи компактности (уп. *гомила (4a)*) или на семи активности (в. *млаз (2б)*)⁵⁹⁵. Код лексеме *гомила* у процесу полисемije доминантна је сема количине из примарног значења,⁵⁹⁶ док се код лексеме *низ*, уз количину, истиче сема облика. Код лексеме *млаз* пак, поред наведених сема, од важности у семантичком ширењу јесте и сема интензитета, али и семантичка компонента која указује на постојање својеврсног извора из којег се шири, распршава одређена материја, секундарно и предмети у простор, окружење итд.

3.2.1.3. Више партикуларизаторских значења у оквиру семантичке структуре реализује још један број лексема. Међутим, њихове полисемичке структуре, у односу на претходно поменуте лексеме, мање су разгранате.

Сема количине се показује веома често као активна сема за даље семантичко гранање појединих партикуларизатора. Секундарно значење количинског, и то збирног карактера, реализује више лексема које су примарно истог тог типа или пак лексеме које су примарно

⁵⁹⁵ Овај партикуларизатор, како смо већ напоменули, може се, са обзиром на порекло од гл. *мусти*, посматрати као активносни количински партикуларизатор (в. т. III, 2.1.1.2 (2.3)).

⁵⁹⁶ Пресликавање са домена ствари на домен људи доприноси одређеном степену експресивности у секундарним значењима лексеме *гомила*.

уобличивачи. Међутим, немају сви партикуларизатори-уобличивачи потенцијал да реализују дато значење. Оно се остварује само код оних лексема које у примарном садржају, осим семе облика, садрже и податак о већој количини материје или већем броју ентитета који се окупљају у дати облик, форму и сл.; уп. следеће лексеме:

- *гротуља (1)* (покр.) 'венац, низ, ниска (ораха, лешника, сувог воћа)', пр. Ондје свјетлукцају огледалца ... гротуље ореха и лешника (Божић 3, 224) → *гротуља (2)* 'в. гомила (1а, 2в)', пр. Да је ... икад ... имао у рукама ... гротуљу јаја змијињих, уверио би се, да су јаја у гмизаваца изнутра житка а с поља омотана меком сухом љуском (Козарац Ђ., ПГл 1892, 215);
- *камара (1а)* 'гомила, хрпа; велики број, мноштво', пр. Голема камара тек острижене вуне стоји на улици (Мил. М. Ђ. 21, 278) → *камара (1б)* 'велика група, скуп', пр. Цигани се скупљају у камару (Живој., КБС, 130) : *камара (1в)* 'стог, пласт', пр. Одатле почиње двориште с камарама сена, кукурузовине и шапурине (Петр. В. 7, 71);
- *пласт (1а)* 'већа количина сена (ређе сламе) сложена, зденута у облику купе', пр. Ево ме на пласту сламе гдје се одмарам ниже колибе (Лоп. Н. 2, 413) → *пласт (1б)* 'мања гомила, хрпа сена, сламе и сл., навилјак' : *пласт (1в)* 'оно што својим изгледом, обликом подсећа на пласт¹ (1а, б), гомила, хрпа (нечега)', пр. Имала је [принцеза] на глави читав пласт косе, који је био повезан белом траком (Црњ. 2, 107);
- *стог (1)* 'садевен пласт, камара пожњевена жита, сламе, сена и сл.; велика, округла, према врху сужена гомила сена, сламе или житног снопља' → *стог (2)* 'хрпа, гомила нечега';
- *крупко (1)* 'конац, пређа, нити и сл., намотан у округласти, лоптасти смотак', пр. Боље да сам родила крупко пређе (НПосл Вук, 25) → *крупко (2)* (фиг.) 'збијено, густо мноштво, гомила, сплет', пр. Скупи се на тргу силно крупко људства око бубњара (Шен. А. 8, 91); итд.

Код лексеме *крупко* од важности се показује и сема збијености, сабијености, густине – будући да се и она показује као активна приликом развоја наведеног количинског значења. Напоменућемо и то да се код лексема-уобличивача у чијем је значењу доминантна сема издуженог облика (попут наведених лексема *низ* и *гротуља*) – чак и у секундарним значењима општег количинског типа имплицитно садржава та сема облика.

Неретко се и сема величине јавља у својству носиоца даљих семантичких процеса. Типично је то случај код лексема које примарно означавају ситан део неке одређене материје, а секундарно метафоричким путем почињу означавати комадић или малу/мању количину нечега другог. Иначе, како смо већ поменули, значења *ситан део*, *комадић* и *мала количина* веома су блиска, те се у једном делу грађе преплићу (в. т. III, 2.1.1.2 (1.1.3)).

- *грашка (1)* (агр.) 'зрно граха (пасуља)' → *грашка (2)* 'крупна кап (обично зноја)', пр. На људима пуна ратна спрема, и са њих капљу грашке зноја (Јак. С. 3, 6) : *грашка (3)* (фиг.) 'мала количина нечега, мрва, мрвица', пр. Неслао је, тури још грашку сол (Призрен, Чем.);
- *зрно (1а)* 'ситни, обично заобљени биљни плод', пр. Кафа у зрну непржена и пржена (Зб. зак. 26, 94) → *зрно (2а)* 'мали, често сасвим ситан предмет, делић неке материје', пр. Ситна зрна леда ... ударала свом снагом (Лив. 1, 14);
- *кап (1)* 'делић течности који при слободном паду има округласт облик, капља', пр. Вода цури кроз камење и капље кап по кап (Милијаш. 1, 156) → *кап (2а)* 'врло мала количина какве течности', пр. Да ли би попили неку кап, да вас загреје (Мил. В. 8, 453);
- *мрва (1а)* 'ситан делић хлеба или друге, углавном чвршће дробљиве хране', пр. По вечери остављају мрве, да сутра дан даду ручак и тицама (Мил. М. Ђ., ГлСУД 37, 127) → *мрва (2а)* 'ситна честица или врло мала количина какве друге материје (обично трошне, уситњене и сл.)', пр. Он је ишао као на муке, иако је знао да ће му зацијело понудити клупицу па чак и можда мрву духана (Кол. 6, 58);
- *трун (1а)* 'врло ситан делић чега смрвљеног, мрва' → *трун (1б)* 'ситан део, сасвим мала количина, делић нечега', пр. Покупи ... све до једне труни (Глиш., РМС); и др.

Сема облика код партикуларизатора уобличивачког типа у већем броју случајевима представља базу за развој других партикуларизаторских значења, такође уобличивачког типа. Секундарна уобличивачка значења се од примарних углавном разликују по форми облика који се њима именује; уп.:

- *венац* (2) 'у круг уплетени или нанизани разни плодови и др., сплет, ниска, низа' → *венац* (12) (покр.) 'грудва, котур (сира)',
- *гужва* (1) 'смотуљак, сплет, хрпа, клупко нечега (обично згњеченог, безобличног)' → *гужва* (7) (заст.) 'колут, котур (смоле)';
- *гука* (3а) (покр.) 'грудва, грумен, комад (најчешће о ономе што служи за јело); лоптица, ваљутак' → *гука* (4а) 'в. гужва (1, 2)';
- *патка* (3б) (покр.) 'мањи сноп сламе' → *патка* (3в) (покр.) 'мањи завежљај, замотуљак, свежањ памука, кудеље и сл.';
- *пластић* (1) 'дем. и хип. од пласт (1а)' → *пластић* (2) (покр.) 'смотуљак вуне из кога се испреда вунена нит; исп. пласка (2), пласта (2) и пластица (2).'
- *свитак* (1б) 'оно што је савијено у круг, намотано као котур, као клупко; хартија намотана у трубу' → *свитак* (2а) 'замотуљак, смотуљак, гужва'; итд.

3.2.1.4. Сема облика се, иначе, код уобличивачких партикуларизатора, у чијем је семантичком садржају доминантна, показује као веома активна приликом развоја секундарних значења, и то оних која спадају у различите домене. Основна дистинкција која се успоставља међу богатом грађом партикуларизатора-уобличивача тиче се различитог облика који примарно денотирају. Она се може представити у виду семске опозиције *обао*, *округласт* : *издужен*, *дугуљаст* (в. т. III, 2.1.1.2 (3)). У складу са типом обличке семе, и секундарна значења појединих лексема одсликавају ову разлику. Показаћемо то, по узору на рад Драгићевић 2003 (143), на примеру лексема *громуљица* и *нит*, које примарно садрже сему *округластог*, односно *дугуљастог облика*, а секундарно метафоричким путем, на основу те семе, развијају следећа значења, од којих су поједина партикуларизаторска:

- *громуљица* (1б) 'зрнаст елеменат у ткиву; зрнаст болесни израштај или састојци накупљени у облику грудвице', пр. Кад се распори коњ, који је од сакагије угинуо, нађу се у плућном ткању неке громуљице ... у величини проина зрна (Ђорђ. Влад. 1, 130);
громуљица (1в) 'в. бобица (4б)', пр. Громуљица, бобица – врло је мала дугуљасто округла, полупровидна с беличастим почетком главе (Ђорђ. Влад. 1, 241);
громуљица (1г) 'квржица на језику', пр. Језик је по леђима ... пун, громуљица' (*papillae*); громуљице су пуне нерва за окушавање (Црн., РЈА);
громуљица (1д) 'оспа, бубуљица (Драгачево, Трој. 6, 57);
громуљица (1ђ) 'округласт израштај на биљци, бобица', пр. На наличју листа појаве се у јуну прво црвенкасте громуљице које доцније поцрне (Ран. 2, 76);
громуљица (2) 'в. гомбица (1)', пр. Над [очима] ... су се кострешиле кратке смеђе веђе као громуљице (Ћос. Д. 1, 57).
- *нит* (1в) 'влас, коса; длака', пр. И брзо, попут грома, привеза чврсте нити крављег репа за ограду (Мур. 1, 42);
нит (1г) 'влат, струк, стабљика (траве и сл.)', пр. Је ли збиља планина без нити траве и без капи воде? (Назор 2, 149);
нит (1д) (фиг.) 'уопште оно што личи, подсећа на нит (1а)', пр. Ја ипак волим јесен | и живе кишне нити (Макс. Д. 5, 33);
нит (2) (биол.) (кончаста творевина у саставу биљног или животињског ткива; исп. влакно (2), пр. Гљиве су састављене од танких, понајвише бијелих нити, које су обично сједињене у тако звану гљивину стељку (Ненад. 1, 32).

Наведена лексема *громуљица* специфична је по томе што је сема облика носилац готово свих семантичких реализација у њеној значењској структури – односно, сва се значења заснивају на семи облог, округластог облика из основног значења. Лексема *нит*, с друге стране, развија поједина, непартикуларизаторска значења на семантичкој компоненти која се односи на повезаност, континуираности; уп. следећа значења ове лексеме:

- *нит (3а)* (фиг.) 'непрекидност, континуитет, повезаност у трајању, току неке појаве, непрекинут ток нечег', пр. Наше Позориште је пресекло нит у развоју наше драме, прошлост сасвим одвојило од садашњице (Богд. М. 2, 69);
- *нит (3б)* (фиг.) 'међусобна, логичка повезаност, узајамност, целовитост (мисли, излагања и сл.), смисаона веза; континуираност', пр. Често је било да слушајући изгуби нит младићевог причања и да не зна више у тој причи ко је коме род ни ко кога обмањује (Андрић 9, 67);
- *нит (3в)* (фиг.) '(често уз атрибуте: главна, основна) основна идеја, главна мисао; окосница (у књижевном делу, излагању и сл.)', пр. Трепере пред вама догађаји и личности као на филму, везују вас за нит приповетке (Богд. М. 6, 192);
- *нит (3г)* (фиг.) 'оно што везује, спаја (људе, појаве и сл.), веза, спона', пр. Некаква невидљива нит везивала га је за ту жену која му се случајно испречила на животном путу (Моск. 3, 64).

3.2.1.5. Значење партикуларизатора садржавачког типа, које настаје као резултат метонимије од предметног значења лексеме-садржавача, код појединих лексема служи као основа за развој мерног значења. Развој значења код таквих лексема представља ланчану полисемију по моделу *посуда* → *садржај* → *садржај као мера*. Циљна значења, за разлику од претходних где се метафора показује као основни механизам полисемије, настају као резултат метонимијске трансформације.

Табела бр. 34. Развој мерних значења код лексема-садржавача

| ВОЗ (2А) | ВОЗ (2Б) | ВОЗ (2В) |
|---|---|---|
| 'теретна кола, обично за превоз кабастих предмета' пр. Мали отиде, па натовари воз те пође кући (НПр Чајк., 158) | → 'количина нечега натовареног на кола или саонице; исп. воза (2)' пр. Товар на колима или на саонама, н. п. воз дрва, сијена (Вук, Рј.) | → 'мера тежине' пр. Један воз има 500 ока (Власина, Степ. 1) |

Проблем код лексема овог типа у нотирању семантичког развоја тиче се чињенице да се у речничким описима неретко занемарује њихово количинско, партикуларизаторско значење (в. т. III, 5), што може указивати на развој значења *посуда* → *садржај као мера*; в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3.4)). Међутим, како је количина инхерентно својство материје која запрема дату посуду а не саме посуде као предмета, чини нам се оправданим развој ових значења тумачити ланчано. Као додатна потврда да је посреди тип представљене ланчане полисемије може послужити и податак да се поједине лексеме које се фреквентно користе у партикуларизаторском значењу *садржане количине* користе и у значењу *конвенционалне мере*: уп. *Попио је две чаше воде : Додајте пола чаше уља у смесу* (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3.2)). Такође, о таквом процесу развоја значења сведочиће и значења мање типичних садржавача, пре свега оних која се не везују за материју, попут лексеме *корна* (уп. *корна смокава, корна воћа* или *корна веша*). Лексеме овог типа могу развијати количинско значење, које ће бити уједно и партикуларизаторско, али ретко ће развијати и мерно значење. Мерно значење ће се првенствено везивати за материју и одређиваће се према количини материје која може запремати унутрашњи простор садржавача.

3.2.2. Партикуларизатори у домену апстрактних значења

3.2.2.1. Код већег броја лексема које у примарном или неком од секундарних значења реализују партикуларизаторску функцију – речници бележе могућност употребе са апстрактним именицама. Таква се употреба или издваја у виду посебног значења, које је маркирано квалификатором *фиг.*, или се наводи у оквиру постојећих, партикуларизаторских значења, а на другачију природу таквих примера се указује истим квалификатором. Примере оба типа посматраћемо скупно, пре свега јер лексикографски поступци у вези са њиховом обрадом нису уједначени. Главни критеријум за издвајање таквих примера, дакле, није лексикографски већ формално-употребни. Такође, због обиља грађе и разноврсности таквих примера, наш циљ у овом делу текста биће да укажемо на тенденције овог типа које су својствене одређеном броју лексема које функционишу као партикуларизатори.

3.2.2.2. Објекат партикуларизовања, како смо кроз претходна разматрања могли запазити, првенствено је материја. То може бити типична материја (нпр. *вода, вино, крв, песак, блато, снег*) или нека мање типична, маргинална (уп. *магла, ветар, пара*). Уз то, многи апстрактни ентитети могу се, такође, концептуализовати као материја (в. и Кликовац 2006: 75–78).

3.2.2.2.1. Апстракције се најчешће концептуализују као течна или чврста материја. Из тог разлога, апстрактне именице јављају се често са партикуларизаторима којима се уобичајено издваја (веома) мала количина течне или чврсте материје; уп.:

○ апстрактно – течна материја:

- *кап (1)* 'делић течности који при слободном паду има округласт облик, капља', пр. Вода цури кроз камење и капље кап по кап (Милијаш. 1, 156) → *кап (2б)* 'врло мали део нечега, трунка, мрвица', пр. Не треба довека давати кап истине у чабар воде (Марк. Св. 2, 51);
- *капља (1)* 'в. кап¹ (1, 2 и 4)', пр. Србија мора дуго напрезати и последњу капљу своје снаге да се спасе и одбрани од овога привред. ропства (МН 1890, 90/1). На уснама нашим поникнути неће ... | Ни капља горчине, ни тренутак среће (Дуч. Ј. 1, 192). Носнице [се] разјапиле ... само да сркну коју капљу свјежега зрака (Крл. 4, 86);
- *напрстак (б)* 'врло мала количина пића или чега другог која би стала у ту навлаку', пр. Она је то [мучнину] стишавала ... употребљавајући бибер у напрстку ракије (Вучетић Н., СА 1895, 220) → *фиг.* Дај ми ... Само напрстак среће (Јелић В. 2, 110). Он је осјетио ... да основној штурости треба додати напрстак занимљивости (Симић Н. 6, 231);

○ апстрактно – чврста материја:

- *грам (1б)* (фиг.) врло мала количина; најмања количина, минимум. — Гледао је преда се савршеним неразумеванем, у којему је било неколико грама срџбе (Батуш. 1, 66). Није дакле потребан ни грам мудрости да се разуме ... овај процес (Пиј. М. 5, 334). Господо министри, да ви имате само грам пјесничке фантазије, увјерен сам да не бисте министровали (Крл. 6, 143);
- *зрно (1а)* 'ситни, обично заобљени биљни плод', пр. Кафа у зрну непржена и пржена (Зб. зак. 26, 94) → *зрно (2б)* (фиг.) 'трунка, мрвица', пр. Показало се, да у тој речи, у оној тврдњи, нема ни зрна истине (Рув. И. 3, 533);
- *мрва (1а)* 'ситан делић хлеба или друге, углавном чвршће дробљиве хране', пр. По вечери остављају мрве, да сутра дан даду ручак и тицама (Мил. М. Ђ., ГлСУД 37, 127) → *мрва (2б)* 'уопште врло мала количина, делић, остатак нечега', пр. Души ми је сладост ... разблажити своје јаде мрвом добротинства (Мил. М. Ђ. 9, 275);
- *очинак (1в)* 'уопште преостали мали, незнатан део, остатак нечега, отпадак' → *фиг.* И за слободом још се кидају | Тог лепог плода љуске јалове, | Што очинцима туђе милости | Зајаују ненасићен свој грех! (Кост. Л. 9, 60);

- *прашак (1)* 'јачко уситњене честице неке тврде материје, прах, прашина' → *прашак (5a)* (фиг.) 'нешто врло ситно, мало', пр. Један ми прашак силе твоје дај, да њим понесем јада мога свет! (Кост. Л., РМС);
- *унча (1)* 'стара мера за тежину, дванаести део литре или фунте', драм → *унча (3)* (фиг.) 'мала количина, мрвица, зрнце', пр. Боља је унча памети неголи сто литара снаге (НПосл Вук, РМС).

Апстрактним именицама у спојевима овог типа углавном се означава нешто позитивно чија се и најмања количина високо цени – то се најпре односи на продукте човековог рационалног бића, али потом и на његова осећања. Према речима Р. Драгићевић (2023), на основу оријентационих метафора ЕМОЦИОНАЛНО ЈЕ ДОЛЕ / РАЦИОНАЛНО ЈЕ ГОРЕ, у спојевима са лексемом *зрно* у значењу мале количине јављају се само оне именице које означавају емоције засноване на разуму: уп. *зрно истине*, *зрно сумње*. Код лексема *мрва* и, још више, *очинак* у поменутих спојевима присутна је податак о резидуалности – дакле, о ономе што (пре)остаје, што у значење друге лексеме уноси нијансу негативне конотираности.

Као течна материја концептуализују се апстрактни ентитети у вези са лексемом *гутљај*, која се примарно јавља у функцији активносног количинског партикуларизатора; в.:

- *гутљај (a)* 'количина нечега (обично течности) која се одједном прогута; покрет мишића којим се потисне у желудац оно што се одједном прогута', пр. Баба нагне боцу с ракијом, гутне два-три гутљаја (Јакш. М. 2, 52) → фиг. Послије рада ... ми хоћемо пун гутљај радости (Ђон. Ј. 1, 116). Да, и ја бих хтео гутљај тихог мира | Из твог великога, природо, путира (Шапч. 9, 268).

Позитивне емоције или стања путем лексеме *гутљај* поимају се као течност која таквом активношћу утољава жеђ. У синтагмама *гутљај радости* и *гутљај тихог мира*, дакле, апстрактне вредности се схватају као оно што задовољава човекове (душевне) потребе.

3.2.2.2.2. У одређеном броју случајева апстрактни ентитети се поимају као нетипична материја – и то као *светлост*:

- *зрак (1a)* '(најчешће мн. или јд. као синеглоха) млаз светлости минималне дебљине (понекад замишљен као недељив); слични млаз других врста електромагнетскога таласања (топотнога, ултравиолетнога, рендгенскога) или атомских честица у прогресивноме кретању', пр. Кад сунчани зрак пропустимо кроз стаклену призму, он ће се разложити на ових седам дугиних боја (Стан. Ђ. 1, 2) → фиг. Најсрећнији је краљ ил' макар ко | Ком у дом сине задовољства зрак (Змај 9, 198). Никаков зрак радости није их просјајио (Цес. 3, 292);
- *зрака* 'в. зрак (1, 3, 6)', пр. Краде [се] у ћелију с ходника зрака свијетла (Цес. 4, 12). Овакови морају природно на сваку зраку просвештења и Науке мрзити (Дос. 9, 66). У томе видимо слабу зраку нама ближега Божјега милосрђа (Војн. Л., Дело 10, 196);
- *зрачић (1)* 'у хип. и дем. значењу: зрак (1a, 2)' → *зрак (2)* (фиг.) 'траг, знак некога пријатнога осећања или особине', пр. Зрачак наде прелази јој преко лица (Конф. 3, 51). И једна Николасова реч разведрила би му брижно лице и изазвала на њему тренутан зрачак среће (Симић Ж. 4, 177). Тек што ми се указа зрачак милости, а ти ме одгурну (Цветић 1, 45);
- *искра (1a)* 'зажарена честица која скаче из чега што је усијано, што гори, или са места судара два предмета (челика и кремена и др.)' → *искра (1б)* (фиг.) 'светле, велике идеје, дубоке мисли; идеја уопште', пр. Једна искра словенске просвјете остала је неугашена на подјармљеном Балкану (Цар 2, 31);
- *кресак* 'пламен; блесак, сјај, зрак светлости', пр. Ал' ето кресак, дим, | Оловно зрнце с њим (Змај 2, 28) → фиг. Опет [јој] кријесак наде душу расвјетлио (Коз. Ј. 2, 74);
- *трачак* 'дем. од трак и трака', пр. Гледаше ... у трачак свјетлости што се кроз прозорчић назираше (Ћип., РМС) → фиг. Преко њежног и жалосног лица прели се трачак наде (Турић 3, РМС).

Реч је првенствено о позитивним емоцијама чији се називи у датим спојевима јављају под утицајем појмовне метафоре ПОЗИТИВНО ОСЕЋАЊЕ ЈЕ СВЕЛОСТ. Овоме је блиска концептуализација апстрактних ентитета као влакнастих, дугуљстих предмета: уп. *влакно (1б)* 'врло танко, издужено и савитљиво тело, природно или вештачко 1. ... б. танка пруга као нит; танак траг' → фиг. Мозак изгара ... У њему пламте влакна мисли (Мусул. 2, 238). Оно што је продукт рационалног човековог бића, попут *мисли*, поима се као дугуљста, танана материја која се протеже у одређеном ограниченом простору, како се концептуализује мозак (в. појмовну метафору УМ ЈЕ САДРЖАТЕЉ ОБЈЕКТА у Вељковић Станковић 2018: 206).

3.2.2.3. Апстрактне појаве се могу поимати као (течна или чврста) материја или као предмет у спојевима са садржавачима; уп. следећи низ:

- *каца (1а)* 'обао дрвени суд опасан обручима, при дну шири, а с горње стране отворен; исп. бадањ (2)' → фиг. И обра виноград земаљски, и метну у кацу великога гњева Божијега (Вук 11, 219).
- *кашчица* 'дем. од кашика (1)', пр. Донео ... пилава тако једно две кашчице (Вин. 2, 63) → фиг. Као да је лекар прописао: ујутру мала кашчица љубљења ... увече велика кашика љубљења (Нуш. 9, 283).
- *кош (2а)* 'направа за држање и преношење разних ствари, обично од испреплетаног прућа (трске и др.), различитог облика и величине, корпа, кошара' → *кош (2б)* 'количина нечега која стане у ту направу', пр. Фабрика стакла ... из које је неколико кошева стакларије ... извезено у Турску, била је принуђена престати (Јапч. Д. 6, 17) → фиг. '(често појачано придевом пун) велика количина нечег, велики број нечег, мноштво, сијасет', пр. Пак што је? – Отресе се председник. – Пун кош новости (Маж. Ф. 1, 123);
- *кошара (1а)* 'направа обично од испреплетеног прућа или сличног материјала за држање и преношење разних ствари, корпа, котарица' → *кошара (1б)* 'количина онога што стане у кошару (1а)', пр. Ото сам једној радници кошару цвијећа из руке (Бег. М. 2, 49) → фиг. Јави се јесен са кошаром мука (Крл. 6, 349). Шаљу ти пуну кошару најлепших жеља (Цар Ем., Р. МС–МХ);
- *крчаг (1)* 'суд са дршком (обично глинени) за воду, вино и сл., врч; количина течности која стаје у такав суд', пр. Донео је са извора крчаг воде (Ред.) → фиг. Напуни срцу крчаге радости (Радул. Ј. 1, 47);
- *пехар (1)* 'већи, обично масивни суд за пиће у облику чаше; количина течности (обично вина) која стане у такав суд' → фиг. Њих двоје испили [су] пехар живота до дна (Вин. 4, 408). У сјају снова л'јепи' | Ја пијем пехар среће (Шант. 7, 260);
- *сасуд* 'суд, посуда' → фиг. Човек је ... сасуд греха; тако је већ саздан (Вин. 2, РМС); итд.

У вези са садржавачима који примарно служе као посуде за конзумације хране апстрактни ентитети ће се уобичајено односити на пријатне, позитивне емоције или радње: уп. *крчаг радости, пехар среће; кашика/кашчица љубљења*. С друге стране, ако се датом лексемом именује већи суд који типично садржава тврђу материју или предмете, јавиће се и спојеви са апстракцијама негативне конотираности: уп. *каца гнева, кошара мука, сасуд греха*. Пример *Човек је сасуд греха* илуструје и појмовну метафору ЧОВЕК ЈЕ САДРЖАТЕЉ (в. Кликовац 2006: 70).

3.2.2.4. Значења појединих активносних партикуларизатора која се односе на количину нечега што се (пре)носи основа су за развој одређених апстрактних значења. Семантичка компонента велике количине из основног значења доводи се у везу са апстрактним појавама које се концептуализују попут некаквог терета, онога што притиска, оптерећује. Развој оваквих значења заснива се на појмовној метафори МЕНТАЛНА/ЕМОЦИОНАЛНА ТЕЖИНА ЈЕ ФИЗИЧКА ТЕЖИНА; уп:

- *бреме* 'оно што се носи на леђима, раменима, (ређе) на рукама; исп. нарамак, наручај, товар', пр. Старац носаше бреме дрва (Дос. 1, 103) → *бреме (1в)* 'терет; тежина [...] фиг. мука,

невоља, тешкоћа, тегоба, оптерећење; (тешка) дужност, обавеза', пр. Иде време носи бреме (НПосл Вук);

- *гора (1б)* (фиг.) 'хрпа, гомила', пр. Мени је одлануло било као да сам гору терета скинула с душе (Кос., РМС);
- *носиво (1)* 'бреме, терет' → фиг. Он [Христос] са крста тужно их погледа ... | Под носивом се погрбио тешким | Уздаха људских и мука и беда (Кош. 14, 8);
- *терет (1а)* 'оно што неко носи (обично на леђима или раменима), бреме; све оно што је натоварено на неко превозно средство ради превоза, това (1): бродски ~'; → *терет (1в)* (фиг.) 'мука, невоља, тегоба, тешкоћа; брига, обавеза', пр. Заборави на све терете који га муче, па често и пева (Јакш. Ђ., РМС);

Код лексеме *товар*, иако се првенствено јавља у спојевима са називима конкретних ентитета, те се не бележи значење попут оног које остварују претходно наведене лексеме, додатни корпус потврђује могућности такве употребе: уп. Схватио [сам] да возови за мене већ и не значе превозно средство, него су они као каква монструозна, циновска Прустова мадлена која вуче за собом, која тегли цео товар прошлости (Д. Киш, ЕК); Њено образовање, товар рационалности које чине латинске пословице и античка књижевност, изгледају као непотребан, сувишан багаж у ирационалним временима (Политика, 10. 2. 2007, ЕК); итд.⁵⁹⁷

3.2.2.5. Негативне емоције или стања које се концептуализују као материја јављају се у колокацијама са уобличивачима типа *грудва*, управо због компоненте *густине, чврстоће, сконцентрисаности* (уп. Драгићевић 2003: 144–145); уп.:

- *гваља* 'в. гвала', пр. Сељак се нагну напријед, с напором испљува гваљу крви и поломљених зуба и одједном се осови уза зид (Ћоп. 13, 72) → фиг. Нас два стојимо с ову страну отворене раке, а родбина збијена у гваљу јада с ону страну (Десн. 3, 186). И сви ће они и даље пјевати и смијати се, помислила је Ева осјетивши како је дави гваља бола у грлу и грудима (Реп. 1957, 8/6);
- *грудва (1б)* 'количина неке мекше материје (сира, снега и др.) која је гњечењем, стезањем добила лоптаст облик', пр. Сећао [се] њених долазака у Ваљево ... са шареном торбицом ... у којој је била бела погача, тешко стечена и мала грудва сиротињског сира (Ћос. Б. 3, 273) → фиг. Човјек се сав претвори у грудву сконцентрисане пажње (Чол. 2, 165). Стајао је тако на коси надомак вароши, ваљао по грлу грудву бола (Ћоп. 12, 798). Само се осјећа мутна и хладна грудва потиштености неке (Божић 2, 150); итд.

Појмовну метафору БОЛ ЈЕ МАТЕРИЈА, осим примера *грудва бола* или *гваља бола*, где се ова емоција поима као чврста материја, илуструју и примери где се она схвата као течна материја: уп. *Да ли му је остало што од уљудности или се она изгубила у таласима бола?* (Кликовац 2006: 102). Уобличавање се у примерима из наведеног низа показује као основа за метафоричка проширења, базирана на појмовној метафори КОЦЕНТРИСАНО ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ЗБИЈЕНА МАТЕРИЈА.

3.2.2.6. Осврнућемо се на крају и на неколико спојева збирних партикуларизатора са именицама апстрактне семантике; уп.:

- *јато (1а)* 'већи број птица које су у скупу, које се крећу, лете заједно, у групи', пр. Отуд лети јато соколова (НП Вук 1, 162) → фиг. А јата мисли, орлова смелих, кружиле су око уморених

⁵⁹⁷ Уп. и *натоварити (3а)* (фиг.) '(некоме, ређе на некога, нешто) оптеретити (некога, нешто) чиме непријатним или тешким (тешким послом, обавезама, бригама и сл.), свалити (на некога, нешто) какву невољу, неприлике и сл.', пр. Да би избегли ово, они су натоварили школи задатак, који она никако не може да изврши (Марк. Св. 7, 6); *натоваривати (3а)* (фиг.) '(на некога, некоме) оптерећивати некога (тешким послом, обавезама и сл.)', пр. Натоварују на се неблагодаран посао (Ђорђ. Вл. 7, 61); итд.

глава мучаљиво и тужно (Вин. 1, 48). И мртвачки покров лагано се стере | Над шареним јатом маштања и снова (Рак. Мил. 1, 44);

- *крдо* (1) 'већи број животиња, стоке (обично исте врсте: оваца, коза, говеда, свиња) која заједно пасе, креће се, пребива и др., стадо' → *крдо* (2б) (погрд.) 'велик број, множина, мноштво', пр. Гостионичар је имао читаво крдо дјецe (Донч. И. 3, 299) → фиг. Дјела данас стоје, не ... голих ријечи крда (Кост. Д. 2, 33);
- *рој* (1) 'скуп пчела које су се излегле од једне матице у истој кошници и чине посебну заједницу' → *рој* (3) (фиг.) 'гомила, група; мноштво', пр. Пред дућанима стоје ројеви жена (Бен., РМС). Ври у глави рој мисли (Глиг. 2, РМС); итд.

Насупрот *тексту*, који се, како смо раније поменули, концептуализује као *материја* (в. т. III, 2.1.1.2 (1.1.5.4)), појединачне комуникацијске јединице (*речи*) у примеру *крда речи* концептуализују се као жива бића (уп. и Кликовац 2006: 183–184). Примери синтагми *јато мисли* и *рој мисли* у вези су са концептуализацијом менталног простора као тродимензионалног, у којем се ментални ентитети крећу. *Мозак* се, дакле, јавља као садржатељ за менталне ентитете (*ibid.*: 200). Семантичка разлика међу наведеним синтагмама заснива се на компоненти ускомешаности, узбурканости, која је типична за други спој. Значења збирних партикуларизатора овог типа пак искључиво су квантификаторска (в. наредну т.).

3.2.3. Партикуларизатори у квантификаторским значењима

3.2.3.1. Међу партикуларизаторском лексиком каткада долази до преплитања партикуларизаторских и квантификаторских значења. Тај податак не чуди с обзиром на чињеницу да је танка граница између ових значења, те да се велики број лексема у српском језику, како смо показали, може истовремено јавити у обе функције (в. т. II, 2.1). Тенденције семантичког ширења у виду квантификаторских значења, која су метафорички индукована, запажају се код оних лексема које се јављају у служби партикуларизатора различитог типа.

3.2.3.2. Већи број партикуларизатора секундарно развија значење велике количине, мноштва, које је неограничено (*гомила људи* → *гомила проблема*). У таквим значењима ове лексеме више не функционишу као партикуларизатори, већ искључиво као квантификатори; уп. следећа значења:

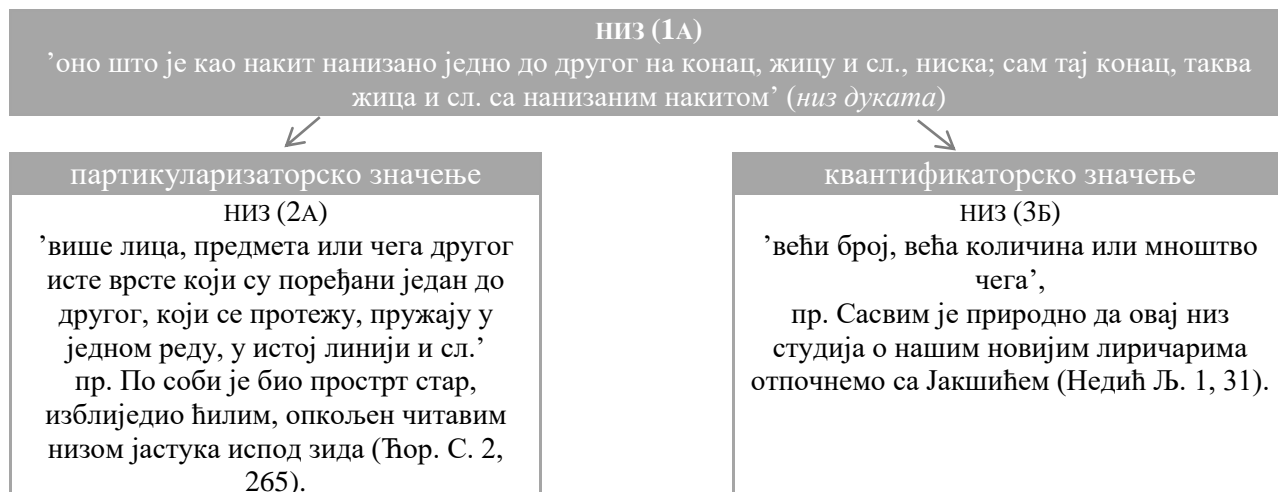
- *бреме* (1а) 'оно што се носи на леђима, раменима, (ређе) на рукама; исп. нарамак, наручај, товар', пр. Старацъ носаше бреме дрва (Дос. 1, 103) → *бреме* (1б) 'сноп, свежањ; хрпа (разних предмета) [...] фиг. обиље, мноштво', пр. Не бјеше путника ... а да јој не донесе бреме поздрава (Мат. 12, 23);
- *гомила* (1а) 'на једном месту натрпана већа количина каквог материјала или предмета исте врсте, хрпа; скуп предмета који се налазе један до другог', пр. Пред овим ... кућама трунуле су гомиле зелења, отпадака (Батуш. 3, 106) → *гомила* (4б) 'велика количина, велики број, мноштво, сијасет', пр. Ту је [Волтер] написао гомилу разноврсних ... списа (Нов. 11, XII);
- *крдо* (1а) 'већи број животиња, стоке (обично исте врсте: оваца, коза, говеда, свиња) која заједно пасе, креће се, пребива и др., стадо', пр. Кад вук упане у крдо коза, па их неколико измрцвари ... друге козе, од страха, нагну за вуком (Ћип. 7, 556) → *крдо* (2б) 'велик број, множина, мноштво', пр. Гостионичар је имао читаво крдо дјецe (Донч. И. 3, 299);
- *низ* (1а) 'оно што је као накит нанизано једно до другог на конач, жицу и сл., ниска; сам тај конач, таква жица и сл. са нанизаним накитом', пр. Удари је дланом по образу ... | И три здрава помјери јој зуба, | Па јој скиде три низа дуката (НП Вук 2, 351) → *низ* (3б) 'већи број, већа количина или мноштво чега', пр. Сасвим је природно да овај низ студија о нашим новијим лиричарима отпочнемо са Јакшићем (Недић Љ. 1, 31);

- *поворка (1a)* 'скуп људи, возила који се крећу једни за другима у колони: погребна ~, свадбена ~, свечана ~ и др.', пр. Читаве поворке кола ... иђаху од села до села (Јурк. Ј. 1, 109) → *поворка (2б)* 'већи број, већа количина, мноштво, множина, сијасет', пр. Главни дом, узет у целини, беше поворка лоших грађевина (Рак. Мита 11, 43). Већ сутрадан момци су довели у француски консулат читаву поворку домаћих или припитомљених животиња (Андрић 5, 428);
- *ред (1a)* 'скуп онога што долази једно иза другог, у једној линији, низ (људи, животиња, ствари)', пр. Редови кола стоје пред каменим млиновима (Дед. В., РМС) → *ред (11a)* 'већи број кога или чега, скупина, група', пр. Иако је Даничић рано умро, [дао је] ... са поузданошћу и акрибијом – цео ред крупних дела (Белић, РМС);
- *рој (1)* 'скуп пчела које су се излегле од једне матице у истој кошници и чине посебну заједницу', пр. Рој полети одмах онде где има грана и цвећа (Весел., РМС) → *рој (3)* (фиг.) 'гомила, група; мноштво', пр. Пред дућанима стоје ројеви жена (Бен., РМС). Ври у глави рој мисли (Глиг. 2, РМС);
- *смет (1a)* 'ветром нанесена велика хрпа снега' → *смет (1б)* 'гомила, мноштво чега', пр. Ветар ... звижди ... сметове лишћа с пута диже (Јакш. М., РМС);
- *стадо (1a)* 'већи скуп домаћих животиња преживара, обично исте врсте, које заједно пасу или које су под надзором једно чувара (пастира)', пр. Ту ... проведоше детињство момче и девојче чувајући стада (Доман., РМС) → *стадо (2в)* (фиг.) '(обично са пејоративном нијансом) велика, неорганизована група људи, гомила, маса', пр. Ови ... секу све што је самосталније, живље, што на било који начин стрчи из једнолике масе друштвеног стада (Ћос. Б. 3, РМС);
- *чопор (1)* 'скуп животиња, крдо', пр. Видео сам чопор керова (Пол. 1973, РМС) → *чопор (2)* (фиг.) 'велики број, мноштво, гомила', пр. Откле се све то више, све то хрлије ... нагањају свећ нови чопори облака (Војн. И., РМС).

Наведене лексеме које у свом примарном семантичком садржају имају сему количине и сему збирности/колективности – секундарно метафоричким путем развијају и квантификаторско значење, које се односи на велики број, неограничено мноштво. То се запажа посебно код збирних количинских партикуларизатора, који су и у најтешњој вези са квантификаторском лексиком. Код лексема са значењем *скупина животиња* опште квантификаторско значење се по правилу бележи.

3.2.3.3. Оваква значења неретко развијају и уобличивачи (в. *поворка, низ, ред*). Већи део уобличивачке лексике је, заправо, специфичан по томе што именује *количину нечега* која се јавља у *одређеном облику, форми* и сл. У том смислу, сема количине, већег броја ентитета код таквих лексема служи и као основа за развој секундарних количинских значења. Таква значења могу бити партикуларизаторска или искључиво квантификаторска.

Табела бр. 35. Приказ развоја количинских значења партикуларизатора *низ*



3.2.3.4. Поједине лексеме које се користе као партикуларизатори секундарно се користе у прилошкој служби, такође у својству квантификатора:

- *бокунџ* (1) (покр.) ’дем. од бокун’, пр. Извади један бокунџ круха, и даде га цареву сину (НПр Вук, 116) → *бокунџ* (2) (покр.) ’(у прилошкој служби) мало’, пр. На то ја ... рекох: добро би било брата да му помолимо бокунџ Бога (Цвјетк. 1, 123).
- *врећа* (1б) ’количина (нечега) која може да стане у врећу’, пр. Некакав сиромах човек ... набере врећу маховине и метнувши одозго мало вуне донесе на вашар да прода (НПр Вук, 212). → *врећа* (1в) (фиг.) ’(у прилошкој служби) много’, пр. Пријатељу Пери Зори имам врећу ствари да приповједим (Вулич. 3, XXXVII);
- *мрва* (1а) ’ситан делић хлеба или друге, углавном чвршће дробљиве хране’ → *мрва* (3) ’(у прил. значењу, у облику ак. јд.) мало, малко; исп. мрва², мрве, мрвица (3), мрвице, мрвичак (2), мрвичку, мрвка¹ (2), мрвка², мрвке, мрво, мрвучак, мрвце, мрвчице’, пр. Одох прије у ближњу гостиону, да мрву заложим (Капић 1, 235);
- *трошица* (1) ’дем. од троха, мрвица’, пр. Да се уклоне трошице од прашине ... луче се сузе (Батут, РМС) → *трошица* (2) ’(трошицу – у прилошкој служби) макар нешто мало, мрвицу’, пр. Да ми је трошицу да поспавам (Сиј. Ћ., РМС).

3.2.4. Партикуларизатори у значењу из домена уметничких дела

3.2.4.1. Деони партикуларизатори неретко на основу примарног значења дела неке целине који је одвојен, одломљен, исечен или на други начин издвојен – развијају и секундарно значење у којем почињу означавати ентитете из домена уметничких дела. Разликују се две реализације таквих значења.

3.2.4.2. Прототипични деони партикуларизатори реализују значење одређеног уметничког дела заокружене целине; уп.:

- *комад (1a)* 'део какве целине, део чега, парче' → *комад (4a)* 'позоришно дело, драма', пр. Извукли смо из једне одличне француске збирке ... неколико кратких комада у једном чину (Књиж. 8, 70) : *комад (4б)* 'музичко дело, музичка композиција', пр. Лирску песму не можемо препричати ... као што морамо отпевати или одсвирати неки музички комад (Живк. Д. 1, 78);
- *парче (1a)* 'оно што се одсече, отцепи, одломи, одбије или на какав други начин одвоји од неке целине, комад, комадић', пр. На клупи пушила се и хладила пуна чинија расечене пите ... Он левом руком напипа и смота три парчета (Маш. 3, 55) → *парче (3)* (заст.) 'драмско дело, позоришни комад; музичка композиција', Ономадне у недџљу 21. Јануара давано е весело парче Кирџ-Јаня (СН 1851, 44). Зашто заљубљени људи воле гледати или слушати љубавна парчад у позоришту или на музици? (Бугарски Ђ., Даница 1869, 364).

Код лексеме *комад*, како смо већ поменули (в. т. III, 2.1.1.2 (1.1.1)), развој појединих значења може бити у вези са семом величине, која омогућава да се издвојени део поима као заокружена целина (уп. нпр. значења *комад (3в)* 'јединка из збира или низа из већег броја чега', пр. Болесници могу добити ... као додатак ... два комада јаја (Зб. зак. 33, 24). Одраним тријест четрјест комади марве, па на вашар (Игњ. Ј. 2, 1); *комад (5a)* 'поодмакло доба (ноћи, дана), доба кад је већ протекао знатан део какве временске јединице', пр. У комад ноћи чу се кроз мрклу ноћ пушка (Турић 3, 9); итд.). Паралелан семантички развој бележи се и код лексеме *парче*, али у вези са мањим бројем значења (уп. *парче (2)* 'појединачни предмет или комад узет из већег броја истоврсних примерака; јединка из неког скупа, из већег броја чега', пр. Појединих парчета од одеда наћи ће се лепших по кроју или по везу (Мил. М. Ђ. 23, 137). Покрај ковчега [је] било подоста ствари ... Моја мати виде да је последње парче тако велико, да не може у ковчег (Лаз. Л. 2, 116); и др.). Наведено значење лексеме *комад* пак може бити и семантички калк, при чему би се паралелни развој код лексеме *парче* тумачио аналошки.

3.2.4.3. Лексеме *комад* и *парче*, осим што означавају уметничко дело као целину, секундарно реализују и значење сегмента одређеног уметничког дела. Такво значење реализује и неколико мање типичних партикуларизатора примарно деоног типа; уп.:

- *комад (1a)* 'део какве целине, део чега, парче' → *комад (1б)* 'одломак из текста песме, приповетке и сл.', пр. Историју ваља предавати тек у старијим разредима. Ваља узети неки комад из историјске читанке (Мил. М. Ђ. 10, 82);
- *парче (1a)* 'оно што се одсече, отцепи, одломи, одбије или на какав други начин одвоји од неке целине, комад, комадић', пр. На клупи пушила се и хладила пуна чинија расечене пите ... Он левом руком напипа и смота три парчета (Маш. 3, 55) → *парче (1г)* 'део уметничког дела, уметничког поступка (део текста, музичке композиције, позоришне представе и др.)', пр. Како вам у овај пар свирка тако добро иде од руке! говорио је Драгињи, пошто је оно парче свршила (Рув. К. 1, 227);
- *одломак (1a)* 'комад, парче одломљено од нечега, крхотина' → *одломак (2a)* 'део, фрагмент из неког књижевног, музичког и др. дела; исечак, инсерт',⁵⁹⁸ пр. Бакоња посокољен исприча

⁵⁹⁸ Сродно секундарно значење развија и лексема *исечак*, међутим, то се значење у речницима не везује за домен уметничких дела, већ се дефинише уопштено; уп.: *исечак (1a)* 'оно што је исечено, одсечени део, комадић нечега'

још неколико одломака из житија (Мат. 4, 153) : *одломак (2б)* 'саставни део неке целине, одељак, пасус', пр. „Хрватски бог Марс“ ... најимпресивнија прозна књига Мирослава Крлеже, пуна је драмских реалистичних одломака (Матк. М., Р. МС);

- *одсечак (1)* 'оно што је одсечено, одломљено, одсечени, одломљени део, комад нечега', пр. Седе на одсечак стене (Богд. Мил. 4, 6) → *одсечак (2в)* 'одломак текста или краћи текст, фрагмент', пр. Тек каткад би послао коју рефлексију, уморну причу, какав лирски одсјечак (Нам. 2, 73); итд.

У наведеним значењима, која се базирају на деоној семантичкој компоненти из основног значења, побројане лексеме се углавном јављају у функцији фрагментаризатора, будући да именују саставни део, сегмент неке уметничке целине (текста, музичког дела итд.).

3.2.5. Партикуларизатори у значењу 'нешто безвредно, безначајно'

3.2.5.1. Значење ситног дела може – додуше, ретко – бити основа за развој значења онога што је мање вредно или безвредно, што се базира на појмовној метафори МАЛО ЈЕ БЕЗВРЕДНО (в. Вељковић Станковић 2018: 117). Такав развој значења запажа се, на пример, код лексеме *атом*:

- *атом (1)* 'најмањи делић елементарне материје до кога се долази хемијском анализом, а који се састоји из језгра и електрона који око овога круже', пр. Један молекула воде састоји се од два атома водоника и једног атома кисеоника (Ред.) → *атом (2)* (фиг.) 'сићушна, безначајна ствар, ситница; најмањи делић', пр. Садашњост је атом времена који не траје дуже од једнога тренутка (Нен. Љ. 26, 164).

3.2.5.2. Ипак, као основни носилац таквог семантичког развоја у нашој грађи показује се сема резидуалности.⁵⁹⁹ Погледаћемо то на примеру творбеног партикуларизатора *сламка* и мотивне именице *слама*; уп.:

- *сламка (1)* 'једна стабљика сламе', пр. Нервозно [је] грицкао сламку (Чол., РМС) → *сламка (2)* (фиг.) 'безвредан делић чега, мрва', пр. Ја сам ... ово текла и стекла! Све је то моје. Нема ту њене сламке, трунке (Весел., РМС);
- *слама (1а)* 'осушене стабљике свих врста стрних житарица које остану после вршидбе' → *слама (2)* (фиг.) 'човек или друго нешто без вредности', пр. Па куд си ти пристао? Ти ниси човек, ти си доиста слама? (Глиш., РМС).

Код именице *слама* управо сема резидуалности условљава развој секундарног значења наведеног типа. Удела има и квалитативна сема која се тиче стања осушености, сувоће, које се доводи у везу са лошим, негативним физичким и др. својствима различитих ентитета.⁶⁰⁰ С тим у

→ *исечак (2б)* 'приказ издвојеног, ограниченог дела неке целине, слика каквог догађаја (обично типичног, карактеристичног за дату средину)', пр. Драма је један таман а импресиван исечак из општег друштвеног лика савремене Америке (Богд. М. 4, 319).

⁵⁹⁹ Повезаност семе резидуалности и значења нечега ситног, безначајног запажа се и у значењима именица *плуралција тантум* (в. Томић 2019: 232–235).

⁶⁰⁰ Уп.: *осушити (II, 1б)* 'изгубити влагу, биљне сокове, сасушити се (о дрвету); увенути (о зељастим биљкама, биљним деловима)'; *осушити (II, 1в)* '(од нечега, нечим или без допуне) изгубити влажност, постати сув по површини (о устима, језику, грлу)'; *осушити (II, 1г)* 'изгубити сочност (о јестивим намирницама), пресушити се'; *осушити (II, 1д)* 'остати без воде, пресушити (о бунару, мочвари и сл.)'; *осушити (II, 2а)* 'јачо ослабити, омршати', итд.

вези је и фразеологизам *млатити празну сламу*,⁶⁰¹ у чијем се значењу, такође, запажа семантичка компонента мање вредности или безвредности. Код партикуларизатора *сламка* наведеном се придружује и сема појединачности.

3.2.5.3. Резидуална сема посебно је приметна у групи перифернијих партикуларизатора чије се значење односи на *остатке*, *отпатке* некакве материје или нечега сличног (в. т. III, 2.1.1.2 (1.1.6)). Код њих се сема мање вредности може садржати и у основном значењу. У таквим случајевима она се, уз сему резидуалности, показује као носилац развоја секундарних значења о којима је реч; уп.:

- *ивер (1a)* 'отпадак, одрезак, одломак од дрвета које се цепа, сече, теше и сл., оцепак, треска; танко исечено дрвце, летвица, сува гранчица (погодна за потпалу или другу употребу)', пр. Имао сам ... сјечиво као сунце ... ја само теснем, а оно ивер фрца (Кик. 1, 176) → *ивер (1в)* (фиг.) 'мање вредан или безвредан додатак, остатак, пабирак и сл. (прилог уз већи научни рад, потомак знатније породице и др.)', пр. По архимандритовој сам жељи његов први историјско-географски ивер с натписом „Бобовац Травник“ располовио па га изнео у десетом и једанаестом броју (Грч. J. 4, 10);
- *отпадак (1a)* 'парче, део који преостане од нечега приликом обраде, неискоришћени, углавном неупотребљиви остатак нечега', пр. Вода утиче ... ваљајући и разбијајући отпатке раздробљених стена (Н-Т 1, 8) → *отпадак (1z)* 'неупотребљиви, одбачени део нечега; уопште смеће', пр. Кад се каже „отпадак“, онда се обично мисли на оно што нам више не треба (Пол. 1951,13854/2);
- *пабирак (1a)* 'плод, обично ситнији и лошијег квалитета, који преостане после бербе или жетве; исп. палетак (1)', пр. Добро берте, берачице, | Да пабирка нема (Суб. J. 2, 7) → *пабирак (1б)* 'остатак хране, какве материје и сл., обично лошијег квалитета или мање вредности, пр. Кад јој се дође у походе [госпођа] мјесто кафе износи пред госте од три обједа пабирке (Јурк. J. 1, 86).

⁶⁰¹ Према Матешкићу 1982 (616), овај фразеологизам има два значења: (1) 'радити бескористан, јалов посао' и (2) 'говорити узалудно, без смисла, глупо; брбљати којешта'.

3.2.6. Партикуларизатори у значењу 'суштина нечега'

3.2.6.1. Насупрот значењу претходно наведеног типа, које се одликује семантичком компонентном мање вредности, код невеликог броја лексема из наше грађе запажа се и развој супротног значења. Наиме, лексеме *зрно* и *нит* у својим секундарним реализацијама остварују значење којим се указује на суштину, важност онога што се именује. Погледаћемо њихова значења:

- *зрно* (1a) 'ситни, обично заобљени биљни плод', пр. Кафа у зрну непржена и пржена (Зб. зак. 26, 94) / *зрно* (1б) 'језгра, језгарица' → *зрно* (б) (фиг.) 'оно што у нечему представља највећу вредност, суштина, срж, језгра, срце', пр. Код нас је ова књижица застарела и ретко се у чијим рукама налази, и ако је пуна златних зрна из класичне историје (Бошк. Ст. 6, 26);
- *нит* (1a) 'жица, конац, влакно од вуне, свиле, вештачких сировина и др. (у ткању, тканини, пређи, плетиву, шивењу, везу и сл.)' → *нит* (2в) (фиг.) '(често уз атрибуте: главна, основна) основна идеја, главна мисао; окосница (у књижевном делу, излагању и сл.)', пр. Трепере пред вама догађаји и личности као на филму, везују вас за нит приповетке (Богд. М. 6, 192) : *нит* (2д) (фиг.) 'уопште основни, саставни део (нечега, некога), делић, честица', пр. Он је у свакој нити свога тијела и своје душе сељак (Анђел. 2, 9).

Семантика лексеме *зрно* разматрана је у раду Драгићевић 2023. Запажено је да примарна дефиниција ове лексеме није најпогоднија будући да *плод* и *семе* два дела биљке, којима, уз то, одговара и различита симболика у словенским културама. С обзиром на запажање да је реч о *семантички подспецификованој лексеми*, закључује се да њено значење треба одредити према семантичким, а не према историјским критеријумима (који се односе на везу са глаголом *зрети*). Међу секундарним значењима лексеме *зрно* налазе се и она којима се означава нека апстракција. У таквим реализацијама ова лексема или именује *мали део*, *мала количина* или пак *суштински*, *најважнији део*, везујући се првенствено за сферу рационалног: уп. *зрно истине*, *зрно разума*, *зрно мисли*⁶⁰² и сл. (*ibid.*) (в. т. 3.2.2. у оквиру истог поглавља).

Код лексеме *нит* наведено значење условљава сема повезаности, континуираности из основног значења. На тој компоненти базирано је и значење *нит* (2г) (фиг.) 'оно што везује, спаја (људе, појаве и сл.), веза, спона', пр. Некаква невидљива нит везивала га је за ту жену која му се случајно испречила на животном путу (Моск. 3, 64), као и еквивалентно значење лексеме *конац* (2a) (фиг.) 'оно што везује, спаја, веза, нит', пр. Конци, што га вежу са друштвом, покидали [су му се] (Савр. 1937, 21).

3.2.6.2. Слика зрна и нити се, дакле, пројектује у ментално-говорну сферу, где почињу изражавати речи, мисли, идеје и друге облике њихове реализације. Представа о појединачном зрну служи као основа за развој значења мале, најмање количине конкретних ентитета, али и оних из апстрактне, мисаоне сфере. Ситуација клијања зрна метафорички се пројектује на ситуацију развијања идеје (СРПМ 2015: 32), док се у том процесу код именице *нит* од највеће важности показује поменута компонента непрекинутог тока. Оно што континуирано траје у просторном домену преноси се и на мисаони домен: уп. *нит конца* : *нит мисли*.

3.2.6.3. Поред лексема *зрно* и *нит*, и код лексеме *кап* имплицира се постојање семантичке компоненте (велике/веће) вредности. Иако се такво значење у семантичкој структури ове лексеме не бележи ни у једном разматраном речнику, поједини речнички (и корпусни) примери сугеришу могућност реализовања такве семантичке нијансе: в. нпр. Снага је била истекла; њене последње капи остале су још само у прстима, којима је грчевито стезао конопац (Тос. Д. 1, 263);

⁶⁰² Т. Чао (2023: 139), разматрајући метафоричка значења лексеме *зрно* у руском и кинеском језику, запажа да у руском језику синтагма *зрно мисли* не означава само малу количину већ указује и на узрок и последицу, као и у спојевима: *зрно раздора*, *зрно развића* итд.

Његова дуга и тешка бољка смрвила га је и испила и потоњу кап живота (Ком. 8, 37); До последње капи зноја су одиграли полуфинални меч, али им је овог пута срећа окренула леђа (РТС, 7. 5. 2010, ЕК); Када смо стигли до језера ... било је бајковито [...] Вредело је сваког тренутка и капи зноја (Политика, 28. 8. 2008, ЕК); и др. На постојање такве семантичке компоненте у значењу лексеме *кап* указују и фразеологизми *до последње капи* (*до капи крви, до последње капи*) (*бранити, борити се и сл*) 'жртвовати све у борби, бранећи што и сл.', пр. Сиромах паша, на своју злу срећу, превари се; остави своје верне Србе, који би га до последње капи крви бранили (Мил. М. Ђ. 29, 8); и *као кап (воде) на длану* (*гледати, пазити, чувати*) 'врло брижљиво (неговати, чувати)', пр. То једно дете гледали су као кап воде на длану (Весел. 14, 274). Сада његово јединче ... као кап воде на длану чувају (Станк. Б. 3, 35), итд.

Код ове лексеме се у фразеолошким изразима јављају и супротна значења, где се на основу семе мале величине развија значење *безвредности, ништавности*: уп. *кап у мору* 'незнатна, ништавна количина' (Матешкић 1982: 229), пр. У Србији рачунари чешће стижу на сеоске (и остале) адресе, али то је кап у мору великог каскања за градом (Политика, 6. 10. 2008, ЕК); итд.

3.2.6.4. Код лексема *зрно, кап* и *нит*, заправо, компонента веће вредности, која омогућава развој поменутих значења, заснива се на вредности појма који се партикуларизује. Другим речима, објекти партикуларизовања код наведених лексема типично се односе на појмове који су од велике важности у човековом животу (в. т. III, 2.1.1.6). Тиме се ови партикуларизатори, према вредносном критеријуму, показују као битнији у односу, на пример, на претходно разматране лексеме (нпр. *сламка, отпадак*). То се, такође, одражава и на семантички потенцијал ових партикуларизатора, при чему се отвара могућност за реализацију значења која у овом делу рада разматрамо.

3.3. Изворна значења секундарних партикуларизатора

3.3.1. Изворна значења лексема које своју партикуларизаторску функцију реализују у секундарном значењима припадају различитим доменима. У овом делу рада издвојићемо само она значења која се јављају као изворна за већи број партикуларизаторских значења.

3.3.2. Веома значајан круг лексема чија изворна значења представљају основу за развој секундарних значења читавог круга партикуларизаторске лексике спада у лексичко-семантичку групу *посуда / слична направа*. Све лексеме које примарно или, ређе, секундарно имају садржавачко предметно значење метонимијским путем реализују (или могу реализовати) и количинско значење. Овакве метонимијске трансформације представљају, како смо већ поменули, један вид регуларне полисемије, која и универзалног карактера (уп. Тихонов и др. 2008: 411; в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3.2)). Међутим, у домаћој лексикографској пракси метонимијски развој значења ових лексема често је остајао незабележен (више о томе в. т. III, 5.2.2.1). Навешћемо као илустрацију неке од типичнијих лексема-садржавача код којих се констатује количинско значење партикуларизаторског типа:

- *врећа (1a)* 'врста велике кесе, обично од кудеље, ређе од кострети, вуне, платна за држање жита, брашна и сл. или за остављање ситнијих предмета; уп. *вур*¹, *цак*' → *врећа (1б)* 'количина (нечега) која може да стане у врећу', пр. Некакав сиромах човек ... набере врећу маховине и метнувши одозго мало вуне донесе на вашар да прода (НПр Вук, 212);
- *кашика (1a)* 'предмет којим се граби житко јело, жлица' → *кашика (2)* 'количина чега колико може стати у једну кашику', пр. После је двје, три кашике [јухе] чекале смо да конобар однесе тањуре. Бег. (према РМС);
- *чаша (1a)* 'мала посуда, обично стаклена, из које се пије: кристална ~, сребрна ~, пивска ~, ~ за вино' → *чаша (1б)* 'количина течности, пића или нечег сипког која стане у њу: испити чашу вина' (према РСЈ); итд.

Најчешћи начин бележења ових метонимијских значења је, у складу са препорукама у Упутствима за РСАНУ, у оквиру основне дефиниције, иза тачке и зареза након описа предметног значења садржавача: уп. нпр. у РСАНУ: *кашика (1)* 'део стоног прибора за јело овално издубљеног облика са дршком, којим се захвата течна или житка храна и сл., жлица; количина нечега која стане у њу' (); или у РМС: *чаша (1)* 'мала посуда (обично од стакла) из које се пије; количина течности, пића или чега другог која стане у њу: винска ~, пивска ~; испити чашу вина'. Препоруке у вези са бележењем количинских значења у описима лексема-садржавача изнећемо у поглављу посвећеном лексикографским аспектима наше грађе (в. т. III, 5.2.2.1).

Количинска значења овог типа послужила су као база за развој мерних значења код појединих лексема овог типа (в. т. III, 3.2.1.5). Погледаћемо три различита типа примера којима се илуструје основно значење лексеме *кашика (1a)* у РСАНУ и РМС: (1) Сједну, па узајамно грабе чорбу, све звека стоји димених кашика (Торд. Н. 1, 66); (2) После је двје, три кашике [јухе] чекале смо да конобар однесе тањуре; и (3) Кафена кашика чини од прилике 1 драхму (Медов. 1, 133); У 125 грама млека ставити супену кашику брашна (Борба 1957, 301/10). Овим се примерима илуструје ланчана метонимија типа:

ПОСУДА (1) → САДРЖАНА КОЛИЧИНА (2) → САДРЖАНА КОЛИЧИНА КАО МЕРА (3)

3.3.3. Другу значајнију лексичко-семантичку групу лексема које у процесу полисемије развијају партикуларизаторско значење – представљају соматизми. Лексеме које примарно

означавају делове људског тела основа су за развој партикуларизаторских значења различитих типова – *мерних, уобличивачких и деоних*.

3.3.3.1. Лексема *глава*, као изразито полисемична лексема,⁶⁰³ јавља се у значењима сва три наведена типа. Значење у коме ова лексема функционише као деони партикуларизатор са значењем дела мноштва – *глава (4a)* ’особа, личност, појединац’ – развијено је путем синегдохе (в. Драгићевић 2007: 175–176; Спасојевић 2014: 56–57; Штасни 2017: 36). Како наводи Р. Драгићевић (*ibid.*), избор конкретног дела тела за означавање човека није случајан већ се заснива на циљевима датог комуникативног акта. У вези са овим значењем јесте и значење базирано на симилисемији – *глава (4в)* ’(обично допуњено речима: стоке, брава и сл.) грло, брав; јединка роја, јата и сл.’, пр. У Ческој ... видио сам често по 30 главах добро гојених, чилих кравах и друге теглеће мархе, што је ... један једини сељак имао (ЛМ 1842, 130). У развоју уобличивачких метафоричких значења активира се сема облика из основног значења – уп. *глава (8б)* ’в. главица’, пр. Разрасле се тешке главе купуса и кеља (Павич. 2, 54); и *главица (4a)* (бот.) ’цваст лоптастог облика или лоптасто увијено лишће код неких биљака: ~ купуса, ~ лука, ~ мака, ~ салата, ~ хмеља и сл.’ (в. т. III, 2.1.1.2 (3.2.1.1)). Количинско значење уобличивачког типа показало се као база за развој мерног значења – уп. *глава (9)* ’извесна количина неке материје којој је дат лоптаст, купаст или ваљкаст облик и која је служила као нека врста мере’, пр. Лежали су ту, без реда ... кантари, преше ... аван у коме су се некада туцале главе шећера (Десн. 1, 105).

3.3.3.2. Значења деоног типа код лексема *грло* и *реп* користе се првенствено у животињском домену: уп. *грло (3a)* ’јединка стоке, ређе живине’; и *реп (5)* ’јединка стоке, грло’. Ова значења, такође, настају под утицајем синегдохе ДЕО – ЦЕЛИНА. Разлика је у томе што прва лексема може означавати и део човечијег и део животињског тела, те је посредни и утицај симилисемије (део човечијег или животињског тела → човек или животиња; уп. Штасни 2017: 36), док се лексема *реп* односи само на део животињског тела. Код лексеме *грло*, осим синегдохе, запажа се и деловање метонимије. Најпре се успоставља веза између грла и ограна за храњење, а затим и између дела и целине (грла и организма који се хране), што потврђују примери из РЈА: в. нпр. Храним седмеро грла на купици и мрежи (С. М. Љубиша). Ова лексема јавља се и у значењу синонимном са поменутиим значењем лексеме *глава*: уп. *грло (3б)* (заст.) ’особа, лице’. С тим у вези, М. Ковачевић (1999: 192) констатује да све лексеме које именују делове тела могу путем синегдохе почети именовати човека у целини.

3.3.3.3. Осим лексеме *глава*, још неки се соматизми секундарно јављају у партикуларизаторским мерним значењима; уп. нпр.:

- *длан (1a)* (анат.) ’унутрашња страна шаке од корена до прстију, *voła manus*’ → *длан (2a)* (нар.) ’дужинска мера која одговара ширини длана’, пр. Може [се] зоб преорати, када је већ понарасла за длан (ПП 1868, 57);
- *лакат (1a)* (анат.) ’зглоб руке који спаја, зглобљава горњи део подлактице с доњим крајем надлактице, *subitus*; део руке око тога зглоба’ → *лакат (3)* (заст. и покр.) ’стара мера за дужину, од око 70 cm; шипка за мерење те дужине; исп. аршин (1)’, пр. Бијаше тротоар, три лакта широк (Мат. 12, 80);
- *нога (1a)* (анат.) ’један од два доња уда, екстремитета код човека од трупа до врхова прстију, који служи за кретање’ → *нога (4a)* (заст.) ’јединица мере за дужину величине просечног људског стопала (око 0,324 m), стопа’;
- *палац (1)* ’крајњи дебели прст на руци и ноzi: ручни ~, ножни ~’ → *палац (2)* ’стара мера за дужину и ширину, различита у разним крајевима’, пр. На јарузи је лед палац дебео (Донч. И., РМС);

⁶⁰³ Речник САНУ бележи чак тридесет и шест значења лексеме *глава*.

- *прст (1a)* 'један од пет покретних, крајњих делова руке или ноге човека' → *прст (3)* (нар.) 'мера за висину и дебљину', пр. Лежи [по топовима] с прста дебела прашина (Јак. С., РМС).

Мерна значења ових лексема индукована су метонимијом, с тим што је њој у случају лексема *нога* и *лакат* придружена и синегдоха – и то тип синегдохе ЦЕЛИНА → ДЕО када се лексемом *нога* именује само *стопало*, а ДЕО → ЦЕЛИНА када се лексемом *лакат*, који именује примарно зглоб руке, означава одређени део руке око тог зглоба.

3.3.4. Сема облика из примарног предметног значења често се активира у метафоричким, партикуларизаторским значењима уобличивачког типа.

Партикуларизаторска значења уобличивачког типа деле се првенствено, како смо кроз претходну анализу показали, према томе да ли је у њиховом (примарном) семантичком садржају доминантна сема *обао*, *округласт* или сема *издужен*, *дугуљаст*, *танан* (*грудва снега*, *главица купуса*, *зрно грашка* : *млаз воде*, *ниска дуката*, *ред столица*). Развој секундарних партикуларизаторских значења уобличивачког типа заснива се, међутим, на семи облика примарног значења различитих лексема, које не мора бити партикуларизаторско; уп.:

- *клин¹ (1a)* 'дрвен или гвозден штапић који се провлачи кроз подешене рупе ради учвршћивања делова неког сложеног предмета или, укован, служи за вешање; клинац, ексер' → *клин (2в)* 'било шта што је у облику клина¹ (1), предмет који изгледом подсећа на клин¹ (1)', пр. Била је таква смрзлица, да су са стреха висили клини леда од метра дужине (Јовић. 7, 364);
- *лопта (1)* (мат.) 'геометријско тело, ограничено сферном површином, чије су све тачке подједнако удаљене од једне средишне тачке или средишта, центра, кугла' → *лопта (2)* 'оно што је обло, округло као лопта (1), оно што има облик сличан лопти, кугли', пр. Уврх вретена ... се међу уготовљене лопте блата, од којих се окретањем тачка и помоћу руку праве судови (Миј. С. 7, 61);
- *нит (1a)* 'жица, конач, влакно од вуне, свиле, вештачких сировина и др. (у ткању, тканини, пређи, плетиву, шивењу, везу и сл.)' → *нит (1d)* 'уопште оно што подсећа на нит (1a)', пр. Није дуго трајало и ево већ се прорјеђују нити кише (Бен. 3, 69);
- *спирала (a)* (грч.) 'крива линија која чини низ једнаких завијутака око неке осе или низ све већих завијутака око једне тачке у равни, завојница' → *спирала (в)* 'оно што има облик спирале, што подсећа на спиралу (a)', пр. Ауто [оставља] ... иза себе сликовиту спиралу густе прашине (Батуш., РМС);
- *ребро (1)* (анат.) 'једна од дванаест пари танких и извијених костију, везаних на једној страни за кичму, а на другој, непосредно и посредно, за грудну кост, те с тим својим ослонцима чине грудни кош: права ребра, лажна ребра, слободна (вита) ребра' → *ребро (7)* 'оно што је налик на ребро (1) (део неке направе, машине, одсечени део меса и сл.)', пр. Дао Немцу старо ... одело и ребро сланине (Сек., РМС);
- *трака (1)* 'узак и дужи комад тканине, папира, пластичне масе и сл. којим нешто везује, причвршћује и сл., врпца, пантљика; (украсна) машница' → *трака (2)* (фиг.) 'оно што има узак, издужен облик: ~ неба, ~ дима', пр. Угледао [је] Саву ... Земун, сремску равницу и широку траку Дунава (Андрић, РМС); итд.

Метафоричке трансформације овог типа веома су честе. Оне су главни извор настанка секундарних партикуларизаторских значења уобличивачког карактера. Готово све лексеме, без обзира на значење, могу развити оваква секундарна значења уколико је у њиховом примарном семантичком садржају једна од важнијих семантичких компонената – сема облика. Метафоричка значења настала по овом обрасцу углавном се у домаћој дескриптивној лексикографији уједначено бележе (в. т. III, 5.2.2.1).

3.3.5. Лексеме које примарно именују некакве дугуљасте предмете могу и метонимијским путем развијати партикуларизаторска значења одређеног типа. Реч је, преваходно, о мерним значењима; уп.:

- *конопац (1a)* 'занатски или фабрички производ начињен од упредених влакана конопље и др. материјала, који служи за везивање, уже' → *конопац (1б)* (покр.) 'дужинска мера различите величине (или мера приближног оцењивања растојања)';
- *ланац (1)* 'савитљива направа која се најчешће састоји од низа обично металних прстенова, беоцуга провучених један кроз други и која на крајевима може имати куку, бравицу, катанац итд. ради спајања његових крајева или с неким другим предметом' → *ланац (7)* (покр.) 'мера за површину земљишта, различите вредности, најчешће 7193 m² (а и 5575 m², 6474 m², 7913 m²)', пр. Да бы се засејла три ланаца землњ, треба еданџ ваганџ семена (Шпан. 1, 102). Продао [старчић] две стотине ланаца ... оранице (Сек. 2, 132);
- *мотика (1a)* 'једноставна плосната гвоздена алатка (повртарска, пољопривредна), са наоштреним бридом, под углом, насађена на дрвено држаље, које служи за ручно прекопавање земљишта, окопавање усева, винограда и др.' → *мотика (2)* (покр.) 'мера за површину земљишта (најчешће под виноградом) која подразумева ону количину земљишта коју у датом крају један копач може окопати за један дан (обично око 400–800 m²)', пр. Што један „копач” ... ископа зове се „мотика винограда”, у којој се ... броји 400 лозовијех „крга” (Дуч. С. 1, 57);
- *мотка (1a)* 'дужи комад дрвета, одсечен од дебље или тање гране, који може да има различиту примену (као ослонац за вешање, подупирање, причвршћивање, одн. за дохватање, досезање до нечега и сл.), штап, палица' → *мотка (3)* (заст. покр.) 'мера за дужину од око 2–3 m', пр. Тако ми пресудисмо, да Мијаило даде Петру 4-ту мотку жита ... и у ливади, што су заједно ограђивали, да му да за ову годину 4-ту мотку траве (РЈА). Колико који има дана орања земље у потесу, толико му мотака деонице долази да заграђује, а мотка је била нешто дужа од данашњег хвата (Мил. М. Ђ., РЈА);
- *пајван (3)* (покр.) 'мера за површину земљишта која износи онолико колико се пајваном, конопцем може окружити, опасати', пр. Пајван – круг земље који се може описати конопцем од 5-6 метара дужине (Иванчевић П., Кар. 1901, 4/83);
- *повуз (a)* 'трака од коже или вуне којој се нешто везује, причвршћује' → *повуз (б)* (покр.) 'мера за дужину одмерена оваквом траком'.

Лексеме које у секундарним, партикуларизаторским значењима именују дугуљасте предмете које је човек користио приликом свог рада на земљишту – користиле су се као мере за дужину или површину (в. *конопац*, *ланац*, *пајван*, *повуз*). Њихово мерно значење није настало метафорички као код уобличивача, већ удруженим деловањем двеју метонимија. Метонимијска трансформација ДУГУЉАСТИ ПРЕДМЕТ → ДУЖИНА КОЈА СЕ ОДМЕРИ ТАКВИМ ПРЕДМЕТОМ у вези је са наменом датих предмета, будући да се њихова дужина користила за оцењивање димензија некакве просторне реалије. Међутим, као код претходне групе лексема са значењем дела тела, које секундарно метонимијски развију значење мере дужине – такав процес се запажа и код ових значења. Значење лексеме *мотка* пак засновано је само на потоњој метонимији, коју ћемо одредити као ПРЕДМЕТ → МЕРА ДУЖИНЕ КОЈА ОДГОВАРА ДУЖИНИ ТОГ ПРЕДМЕТА.

Путем другачије метонимијске формуле настају значења мере за површину код ових лексема. Таква значења углавном реализују лексеме које примарно именују алатку, оруђе – дакле, оно што се користи за обављање неког посла, попут лексеме *мотика* у поменутом низу, која секундарно развија мерно под утицаје метонимије ОРУЂЕ → ПОВРШИНА ЗЕМЉИШТА КОЈА СЕ ТИМ ОРУЂЕМ ОБРАДИ ЗА ЈЕДАН ДАН.

3.3.5. Од осталих изворних значења на којима се заснивају анализирана секундарна значења партикуларизатора поменућемо још нека која се надовезују на претходно разматрану групу лексема.

3.3.5.1. Поред лексеме *мотика*, одређен број других лексема из наше грађе по истом метонимијском моделу развија значење мере за површину; уп.:

- *коса (1a)* пољопривредна алатка са дугим лучно повијеним сечивом причвршћеним на дугачкој држаљи која служи за кошење; само то сечиво → *коса (2)* 'народна мера за површину ливада и сенокоса, површина коју један косац може покосити у току једног дана', пр. У нас у Шумадији све се баштине рачунају са данима орања, ливаде са косама траве (СН 1882, 683);
- *плуг (1)* 'пољопривредно оруђе за орање земље: дрвени ~, железни ~, парни ~' → Изр. *плуг земље* нар. 'количина земље узоране паром волова за један дан';
- *рало (1) = ралица (1)* 'примитивни дрвени плуг (обично са воловском запрегом)' → *рало (3) = рал* 'мера за површину земљишта (1600 кв. хвати или 5754 m²), јутро (3)', пр. Купио је неколике уске деонице од пола рала (Ђур. 2, РМС).

Овом низу се може придодати и лексема *вретено*, коју се у значењу мере за количину урађеног посла на таквој справи наводи у речнику М. Влајинца (196: 211–214) (уп. и Драгићевић 2020: 280).

3.3.5.2. Мере које су се некада користиле могле су настати и од назива за жива бића. Реч је о називима људи према врсти активности коју су обављали у процесима обраде земљишта (односно, са творбеног становишта, о дериватима из категорија *nomina agentis*) или пак зоонимима; уп.:

- *мазга (1)* (зоол.) 'домаћа товарна животиња из породице копитара (Equidae), неплодни крижанац, који настаје укрштањем пастуха и магарице *Equus hinnus*; уопште крижанац коња и магараца, без обзира на комбинацију пола родитеља, *Equus hinnus* или *Equus mulus* (мула)' → *мазга (2)* (заст.) 'старинска мера за тежину, количина робе, терет који може одједном да се натовари на мазгу, товар', пр. Даћу теби пуну мазгу блага (НП, СДМ 1851, 123). Оној двојници даде двije мазге новаца (НПр Вук, 194);
- *коњ (1a)* (зоол.) 'сисар *Equus caballus* из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање' → *коњ (б)* (покр.) 'количина терета коју може коњ понети, товар';
- *катура (1)* (покр.) 'мазга' → *катура (2)* (покр.) 'терет, товар који мазга може понети, као мера за количину, тежину',⁶⁰⁴ пр. Немојте ми водити Гаврана, | Ево вама три катуре блага (НП Ј—М, 468). Маријане [носи] двi катуре вина (НП, Ост. А., РЈА). Још отвори врата од ризнице, | Натовари три катуре блага, | Каква блага, све мека дуката (НП, 1 БВ 1890, 367);
- *копач (1a)* 'радник који нешто копа; ратар, земљорадник који копа, обрађује земљу; онај који нешто ископава, вади из земље, рудар' → *копач (4)* (покр.) 'величина, површина (винограда, њиве и сл.) која се може окопати за један дан (као мера)', пр. Тај виноград био је млада садовина и четрдесет копача велик (ЛМС 137, 106). Једну земљу под засађеном лозом на брду од један копач (СН 1876, 193);
- *косац (1a)* 'онај који коси, косач' → *косац (2)* (покр.) = *коса (2)* 'народна мера за површину ливада и сенокоса, површина коју један косац може покосити у току једног дана', пр. Сваки прост војник добио је ... 12 јутара оранице ... а осим тога сваки ливаде за 12 косаца (Марков. 1, 23).

У речнику старих мера М. Влајинца (1974: 773) у истом се значењу помиње и лексема *радник*, коју пак описни речници не бележе. Мерно значење лексема које примарно именују особе настаје метонимијском трансформацијом ОСОБА КОЈА ОБАВЉА НЕКУ АКТИВНОСТ → КОЛИЧИНА ЗЕМЉИШТА КОЈУ ТА ОСОБА ОБРАДИ ЗА ЈЕДАН ДАН, ДОК ЈЕ КОД ЛЕКСЕМА СА ЗНАЧЕЊЕМ ЖИВОТИЊСКИХ ЈЕДИНКИ ПОСРЕДИ МЕТОНИМИЈСКИ ОБРАЗАЦ ЖИВОТИЊА → КОЛИЧИНА ТЕРЕТА КОЈА СЕ НАТОВАРИ НА ТУ ЖИВОТИЊУ.

⁶⁰⁴ Уп. *катура (1)* (покр.) 'мазга' (РСАНУ).

3.3.5.3. Поменућемо још неколико значења непрецизне мере која се развијају из истоврсног изворног значења. Реч је о лексемама које примарно или секундарно означавају неки временски период, на чему се базира и развој значења просторне мере; уп.:

- *дан (1a)* 'време за које Земља изврши један обрт око своје осе (24 часа)' → *дан (5a)* 'као просторна мера, одређена према радњи која се може извршити у току једног дана (1б) а. нар. (орања, ређе: земље и др.) површина која се може обрадити (обично узорати) у току једног дана', пр. Скоро цео дан ораће земље под воћем (Весел. 19, 31) : *дан (5б)* 'б. (хода, путовања и сл.) раздаљина која се може прећи у току једног дана', пр. Одавде нема до њих више од по дана хода (НПр Вук, 23);
- *доручак (2б)* (нар.) 'део дана од јутра до преподневног обеда; земљиште које се може узорати за то време (приближно четвртина дана орања)', пр. Доручакъ ... време одъ ютра па до ручка (= фруштука) – 1/4 дана; тако њивица, која се за 1/4 дана узорати може, зове се доручакъ орања (Под. 1848, 54);
- *подне (1a)* 'средина, половина дана, време кад је Сунце у највишој тачки изнад хоризонта, око 12 сати; исп. подна, поднев' → Изр. *подне ораће земље* (покр.) 'количина земље која се узоре за пола (летњег) дана; исп. дан орања (под ораће изр.)', пр. Подновиште значи исто што и подне ораће земље (Пожаревачко поморавље, Ризн.).⁶⁰⁵

Значења наведених лексема индукована су метонимијом ОДРЕЂЕНО ВРЕМЕ → ПОВРШИНА ЗЕМЉИШТА КОЈЕ СЕ МОЖЕ ЗА ТО ВРЕМЕ ОБРАДИТИ. Лексема *дан* реализује и додатно метонимијско значење (в. *дан 5б*), засновано на формули ОДРЕЂЕНО ВРЕМЕ → РАЗДАЉИНА КОЈИ СЕ ЗА ТО ВРЕМЕ МОЖЕ ПРЕЋИ. У првом значењу као синонимна се јавља и лексема *подне* у наведеној употреби. С друге стране, код лексеме *доручак* је и временско значење – на којем се базира мерно, партикуларизаторско значење – такође продукт метонимијског преноса по моделу ЈУТАРЊИ ОБРОК → ДЕО ДАНА ОД ПОЧЕТКА РАДА ДО ТОГ ОБРОКА → ПОВРШИНА ЗЕМЉИШТА КОЈА СЕ ОБРАДИ ЗА ТО ВРЕМЕ.

3.3.5.4. Пажњу привлаче и метонимијска значења у којима се мера одређује према времену потребном да се одређена радња спроведе. Поред застарелих мерних значења лексема *копање* и *орање* (Влајинац 1968: 459–461; 1974: 678–679), у којима се површина земљишта одређује према човековим активностима у вези са обрадом пољопривредног тла, Речник САНУ бележи под одредницом *цигар* израз *цигар дувана* 'време које је потребно да се испуши цигарета (као мера за удаљеност)', пр. Колико има до логора? ... Цигар дувана (Ољ. 1, РМС). Наведена синтагма носи значење мере растојања које се заснива на трајању активности пушења једне цигаре(те) и реализовано је путем метонимијске формуле ОДРЕЂЕНА КОЛИЧИНА ДУВАНА → ДУЖИНА ПУТА КОЈА СЕ ПРЕЂЕ ДОК СЕ ТА КОЛИЧИНА ДУВАНА ПОТРОШИ (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.2)).

Значења настала према блиским метонимијским обрасцима илуструју примери типа *шољица разговора* или *чашица разговора*, који су одлика разговорног стила; уп.:

- Многи се куну да долазе више због „шољице разговора” него због улепшавања својих љубимаца (Политика, 8. 3. 2007, ЕК); Кад год им послови дозволе, састану се на „шољици разговора” (Политика, 28. 8. 2007, ЕК);
- Елем, тај виски понекад попијем сам а врло често се нађе и друштво за чашицу разговора (Политика, 4. 4. 2008, ЕК); Она стара времена, по њему, имала су неке дражи, ако ништа друго бар су се људи више дружили, долазили чешће код фотографа и размењивали чашицу разговора које данас, нажалост, има све мање (Политика, 28. 1. 2008, ЕК); Од тада се чешће виђамо и то на славама, рођенданима, а често и онако, на чашици разговора (Политика, 22. 2. 2008, ЕК); итд.

⁶⁰⁵ Речник САНУ бележи и истокоренску, покрајинску лексему *подница* у значењу 'површина земље, оранице која се узоре за пола дана; исп. подне ораће земље (под подне изр.)', пр. Подница значи по дана ораће земље (Ресава, Ризн.).

Употреба ових спојева омогућена је деловањем метонимије у којој се време разговора одређује према времену потребном за испијање неког пића, током којег се тај разговор води. Како је реч о мањој количини пића, на шта упућују деминутивне творенице, овим спојевима се сугерише да је реч о активности која не траје дуго. Притом, у циљном је значењу сасвим искључено постојање садржавача који се у партикуларизаторском значењу типа *шољица кафе* или *чашица ракије* подразумева. Експресивност синтагми о којима је реч појачава чињеница да се јављају у спојевима с апстрактном именицом *разговор*. Међутим, ове се синтагме суштински разликују од претходно разматраних примера, будући да се *шољица* и *чашица* реализују своје партикуларизаторско значење у спојевима са именицама које означавају материју, док у спојевима са апстрактним именицама губе своје партикуларизаторско својство (в. т. III, 2.1.1.3 (6)).

3.4. Закључак о полисемији именичких партикуларизатора

3.4.1. Анализирана грађа упућује на закључак да се полисемија код партикуларизаторске лексике може проматрати из две перспективе: (1) као својство лексема које се одликују полисемичком структуром, а примарно се јављају у функцији партикуларизатора и (2) као појава да се у полисемичкој структури неке лексеме јавља и партикуларизаторско значење, које је, типично, ограниченог домена употребе. Партикуларизаторска значења код лексема првог типа јесу, дакле, извор полисемије, те се на основу њих могу развијати секундарна партикуларизаторска или непартикуларизаторска значења. Партикуларизаторска значења у другом случају су резултат полисемије, па је значајно било утврдити фреквентнија значења на којима се базирају.

3.4.2. Већи део наше грађе, заправо, представљају моносемичне лексеме. Развијена полисемичка структура својствена је типичнијим партикуларизаторима, међу којима се посебно издвајају лексеме *гомила*, *низ* и *млаз*. Ове лексеме, на основу семе количине, уз активирање и других сема из основног семантичког садржаја, путем радијалне полисемије развијају већи број секундарних партикуларизаторских значења. Остала секундарна партикуларизаторска значења која су настала од изворних партикуларизаторских значења заснивају се на семи количине (нпр. *гротуља* (2) 'в. гомила (1а, 2в)', или *стог* (2) 'хрпа, гомила нечега') или на семи облика (уп. *венац* (12) (покр.) 'грудва, котур (сира)' и др.).

3.4.3. Лексеме које функционишу као партикуларизатори веома се често јављају у спојевима са апстрактним именицама. Такве колокације сугеришу да се и апстрактни ентитети учестало концептуализују као материја – и то као течна или чврста материја: *кап истине*, *зрно наде*, *напрстак среће*, *мрва доброчинства*, *гутљај мира* итд., односно као мање типична материја – светлост: *зрак радости*, *зрачић среће*, *трачак наде* итд. Наведени спојеви типично су позитивно конотирани. Када се пак апстрактни ентитети концептуализују као тврда материја или предмети, те као збијена материја – њима се обично изражава неко негативно осећање: уп. *кошара мука*, *каца гнева*; *грудва бола*, *грудва потиштености*. Семантичка компонента велике количине из основног значења може условити да се апстрактне појаве у појединим случајевима концептуализују попут некаквог терета, онога што притиска, оптерећује. Развој оваквих значења заснива се на појмовној метафори МЕНТАЛНА/ЕМОЦИОНАЛНА ТЕЖИНА ЈЕ ФИЗИЧКА ТЕЖИНА: в. *бреме мука*, *гора терета*.

3.4.4. Партикуларизатори, посебно када је реч о примарним партикуларизаторима, често у процесу полисемије, путем метафоре развијају секундарна квантификаторска значења. То се, пре свега, односи на збирне количинске и уобличивачке партикуларизаторе (в. *гомила* (4б), *крдо* (2б), *низ* (3б), *поворка* (2б) итд.). Семантички развој овог типа очекиван је с обзиром на

чињеницу да су партикуларизаторска и квантификаторска лексика веома блиска, чак се у појединим случајевима и преклапају (в. т. II, 2.1). Код појединих партикуларизатора се чак бележе и квантификаторска значења у служби прилога: в. *бокуних* (2) или *врећа* (1в).

3.4.5. Остале тенденције у семантичком гранању партикуларизаторске лексике слабије су изражене. Међу њима, као три занимљива домена издвојили смо: (1) значења из сфере уметничких дела, која реализују деони партикуларизатори општег типа *комад* и *парче*, те још неколико мање фреквентних деоних партикуларизатора (нпр. *одломак* (1а), *одсечак* (2в)); (2) значење мање вредности, које се заснива на партикуларизаторском значењу ситног дела, комадића неке материје или пак остатка материје (в. *атом* (2), *сламка* (2), *отпадак* (1г)); те (3) значење веће вредности, које остварују партикуларизатори *зрно*, *нит* и *кап*, чији се значај базира на важности појмова који се овим лексемама примарно партикуларизују.

3.4.6. Када говоримо о изворним, непартикуларизаторским значења на којима се базирају партикуларизаторска значења лексема из наше грађе – запажамо да она припадају различитим доменама. Међу њима се посебно издвајају лексичко-семантичке групе *посуда* / *слична направа* и *делови тела*. Примарна значења прве групе лексема основа су за метонимијски развој значења садржавачких партикуларизатора (уп. *тањир супе*, *чаша воде*, *корпа воћа*). Лексеме са значењем дела тела, тзв. соматизми, показују се као база за развој партикуларизаторских значења различитог типа – уобличивачких (*главица купуса*), мерних (*прст прашине*, *три лакта широк тротоар*) и деоних (*по глави становника*, *грло стоке*).

Од осталих изворних значења као учесталија се издвајају она која се односе на *предмете*. Таква значења неких лексема, уколико је доминантна сема облика, послужила су као основа за метафорички развој уобличивачких значења: в. *лопта блата*, *трака дима* итд. С друге стране, многа старија мерна значења индукована су метонимијски из примарних предметних значења: нпр. *мотка* (3), *мотика* (2), *конопац* (1б), *ланац* (7) итд. Значења из домена живих бића такође су, посебно у ранијим етапама развоја лексичког система, у одређеном, не тако великом броју случајева послужила као база за метонимијски развој значења мерних јединица: нпр. *мазга* (2), *коњ* (б), *копач* (4), *косац* (2).

3.4.7. Приказ изворних значења на којима се базирају секундарна партикуларизаторска значења лексема које улазе у нашу грађу представљеним прегледом се не исцрпљује. Међутим, наше тежње у овом делу рада биле су усмерене на представљање оних типова значења која су условила развој већег броја партикуларизаторских значења одређене врсте. Такође, поменута застарела мерна значења занимљива су будући да метонимијски механизми путем којих су настала, из перспективе савременог језика, нису продуктивни у семантичком гранању лексема. Таква значења су, међутим, и са становишта актуелних проучавања језика, драгоцене јер указују на различите могућности семантичког развоја лексема.

3.4.8. Анализа полисемије именица из наше грађе показала је да партикуларизатори нису нарочито продуктивни, када је реч о настанку нових значења која се базирају на примарним или, ређе, секундарним партикуларизаторским значењима. Такав семантички развој својствен је само типичнијим представницима партикуларизаторске лексике. С друге стране, разноврсност домена којима припадају изворна значења на којима се базира развој партикуларизаторских значења код лексема указала је на чињеницу да је реч о отвореној класа речи, која је склона даљем ширењу.

4. ТВОРБЕНЕ ОСОБЕНОСТИ ИМЕНИЧКИХ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА

4.1. Творба именичких партикуларизатора

4.1.1. Анализирана лексичка грађа показује да су многе од разматраних партикуларизаторских именица – производ творбе речи. У овом сегменту истраживања нарочиту пажњу посветићемо управо твореницама међу именичким партикуларизаторима. Интересује нас које су доминантне творбене категорије којима припадају деривирани партикуларизатори, као и најфреквентнији творбени модели према којима ове лексеме настају. Такође, значајним сматрамо питање које семантичке скупине партикуларизатора су посебно склоне деривацији.

Самим тим што испитивана лексика припада одређеној врсти речи – именицама, очекивано је да доминантан творбени начин буде суфиксација. Стога, анализу започињемо од најбројнијих, суфиксалних деривата у нашој грађи.

4.1.2. Већ летимичан преглед изложене лексичке грађе указује на то да велики део разматраних деривата припада творбеној, односно творбено-семантичкој категорији деминутивâ (*nomina deminutiva*). Познато је да одређени творбени типови⁶⁰⁶ у оквиру ове категорије у српском језику обухватају знатан број именичких лексема. Првенствено су то типови који укључују деминутивне суфиксе *-ић* или *-чић* (који се типично додају на мотивне именице мушког рода), односно формант *-ица* (који се типично додаје на мотивне именице женског рода).

Деминутивне творенице су, у складу с реченим, распоређене према творбеним типовима (тј. формантима). За изразито продуктивне типове (оне који обухватају велики број реализованих суфиксалних именица у функцији партикуларизатора), какви су управо поменути типови са суфиксима *-ић*, *-чић* и *-ица*, наводе се само карактеристичније потврде. Пажња је усмерена првенствено на стандарднојезичке лексичке јединице.

4.1.2.1. Унутар лексичке групе именичких партикуларизатора издвајају се следећи творбени типови (односно форманти као њихови конституенти),⁶⁰⁷ у оквиру творбено-семантичке категорије деминутива (и хипокористика):⁶⁰⁸

Табела бр. 36. Творбени типови деминутивних партикуларизаторских именица

| СУФИКС | ДЕМИНУТИВНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ |
|--------|---|
| -АК | <i>залогајак, зрачак, зрнач, језичак, колутак, комадак, листак, мехурак, низак, облачак, праменак, прамак, редак, ројак, руковетак, снопак, трунак, чопорак</i> итд.; |
| -АНЦЕ | <i>стаданце;</i> |
| -АЦ | <i>залогајац, језичац, каишац, кружјац, млазац;</i> |
| -АШЦЕ | <i>јаташце, зрнашце, стадашце;</i> |
| -ЕЉАК | <i>комадељак, крдељак, мрвељак;</i> |
| -ЕНЦЕ | <i>бременце, зрненце, клубенце, лонченце, парченце;</i> |
| -ЕЧАК | <i>грумечак, бусечак</i> [покр.]; |

⁶⁰⁶ У домаћој дериватологији се под *творбеним типом* подразумева јединство творбеног форманта, категоријалне припадности основинске речи и творбеног значења, тако да сви именички деминутиви изведени одређеним суфиксом припадају једном творбеном типу (уп. Ћорић 2008: 33).

⁶⁰⁷ Форманти су поређани према азбучном реду.

⁶⁰⁸ Ретки су примери да се партикуларизатори означавају само као хипокористици, без деминутивне компоненте, нпр. *аковче* и *аковчић* у Речнику САНУ.

| | |
|--------|--|
| -ЕШАК | <i>брешак, грешак;</i> |
| -ЕШЦЕ | <i>бурешце;</i> |
| -ИЋ | <i>бокорић, боцунић, бремић [индив.] (←бреме), букетић, бунарић, бусић, возић, грумчић, гутљајић, делић, жмулић, ибричић, каблић, кашиић, колачић, колутић, котлић, крчажић, листић, мехурић, низић, облачић, пакетић, парчић, пластић, праменчић, редић, стожић, судић, трунић, увојчић, чанчић, чокањић</i> ИТД.; |
| -ИЦА | <i>багљица, бочица, букарица, ведричица, везица, гајбица, гваљица, гомилица, грудица, групица, жличица, зделица, камарица, кантица, кашикица, кесица, колоница, кофица, коцкица, кришикица, кришичица, крошњица, кутијица, ложичица, мерица, меричица, мрвица, палетица [покр.], плетеничица, плошчица (←плоска), стакленчица, теглица, трунчица, флашица, чашица, чинијица, чутурица, шерпица, шољица</i> ИТД.; |
| -ИЧАК | <i>возичак, грумичак, језичак, комадичак, мрвичак, прамичак;</i> |
| -КА | <i>капка, кудељка, мрвка;</i> |
| -ОЉАК | <i>мрвољак;</i> |
| -ОЉИЦА | <i>мрвољица;</i> |
| -ЦА | <i>трунца [необ.], капца (← кап);</i> |
| -ЦЕ | <i>бурилце [покр.], груменце,⁶⁰⁹ зрнце, кртоце;</i> |
| -ЧЕ | <i>бокалче, груменче, калупче, лонче,⁶¹⁰ параманче [покр.], фрталче, чоканче/чокање, џакче</i> ИТД.; |
| -ЧИЋ | <i>аковчић, груменчић, грумчић, гутљајчић, делчић [нераспр.], ваганчић [покр.], гутљајчић, залагајчић, кашичић, крточић, купчић, навилчић, нарамчић, пехарчић, праменчић, сукљајчић, фрталчић, чоканчић, чокањићи, џакчић</i> ИТД. |

4.1.2.2. Бројност деривата са суфиксима *-ић*, *-чић* и *-ица* потврђује очекивану слику продуктивности унутар разматране творбено-семантичке категорије. Поред тога, знатан број деминутивних партикуларизатора деривиран је формантом *-че*. Творенице изведене помоћу осталих деминутивних суфикса углавном представљају стилску резерву, будући да наспрам готово свих партикуларизатора који су настали помоћу мање продуктивних суфикса стоје истокоренске творенице са *-ић*, *-чић* или *-ица*, ако се изузму именице средњег рода, које ови суфикси углавном не покривају. Дакле, у оквиру разматране категорије фигуришу парови или чак низови истокоренских деминутива, који се обично разликују и према употребно-стилском статусу: уп. *груменце – груменче – груменчић, залагајак – залагајац – залагајчић, комадак – комадељак – комадић – комадичак, мрвка – мрвица – мрвичак – мрвољак – мрвољица, праменак – праменић – праменчић, трунца – трунчица* ИТД.

4.1.2.3. Посебно се у овој скупини издвајају изведенице општих деоних партикуларизатора *делићак* и *комадићак*, с обзиром на то да су у питању деривати чија се творбена структура може интерпретирати на два начина, што је на одговарајући начин

⁶⁰⁹ Творбена структура лексеме *груменце* интерпретирана је у складу с лексикографском дефиницијом 'дем. од грумен', мада се спој крајњег слога у основи и форманта формално (и прозодијски) поклапа са деминутивним суфиксом *-енце*. Такође, потенцијална основинска реч која би одговарала том суфиксу јавља се у РСАНУ као статусно неутрална, али ипак мање фреквентна, те стога упућена на лексему *грумен*: *груме* 'в. грумен (1)' (РСАНУ). Рекли бисмо да је ова лексема у савременом стандардном језику употребно маркирана (као и варијанта *грум*, која је у РСАНУ означена квалификатором *покр.*).

⁶¹⁰ У вези са лексемом *лонче* и сличним твореницама Клајн (2003: 203) напомиње да је фонема *ч* изворно део основе (настала од основинског *ц*), али да се обично интерпретира као део суфикса *-че* и додаје: „То је и неизбежно, пошто бисмо у противном за суфикс морали да прогласимо само *-е*, по облику једнако флексионом наставку”.

презентовано и у лексикографским дефиницијама: в. *делићак* 'дем. и хип. од део и делић', *комадићак* 'дем. и хип. од комад и комадић'.

4.1.2.4. За именичке партикуларизаторе средњег рода, који су иначе малобројнији, карактеристичано је, како показује грађа, неколико суфикса, међу којима се по броју остварених деривата издваја суфикс *-енце*. И овде се јављају парови и низови истокоренских деминутивних твореница: нпр. *бременце – бремешак – бремић*,⁶¹¹ *зрнак – зрнашце – зрненце – зрнце, парченце – парчић, стаданце – стадашце* итд.

4.1.2.5. Код појединих деривата из разматране творбене категорије неутрализовано је деминутивно, односно хипокористично значење (према речничком тумачењу њихове семантике), тако да суфикс има плеонастичку функцију. На пример, лексема *омотак, низац* и *трунка* у дефиницијама су семантички изједначене са одговарајућим мотивним речима (*омот, низ, трун*). Лексема *чуперак*, изворно деминутив према *чуп/чупа* (уп. Клајн 2003: 29), у савременом језику углавном има недеминутивно значење. С друге стране, јављају је и прелазни случајеви: деривати који имају деминутивно значење, али се употребљавају и као значењски еквиваленти мотивне речи: уп. *кљупче* 'дем. од клубе и кљупко; кљупко', *мрвка* (1) 'мрва; у дем. значењу: мрва'.

4.1.2.6. Поменућемо на овом месту и то да се суфикс *-ка*, којим је изведен невелик број разматраних именица, јавља и као основно творбено средство код именица којима се реализује творбена партикуларизација: *сламка, травка, маслинка, алатка* (в. т. III, 2.1.2). Тај вид партикуларизације, како смо у претходном тексту навели, није продуктиван у нашем језику, те је и круг именица с таквом функцијом изузетно ограничен.

4.1.3. Творбено-семантичке категорије блиске претходним – *nomina augmentativa* и *nomina pejorativa* (чија су творбена средства готово подударна) нису нарочито раширене у групи именичких партикуларизатора. Најзаступљенији су творбени типови са аугментативно-пејоративним суфиксом *-ина* и *-етина*: нпр. *врећина, грудина* (← *груда*), *комадина, кришчина, облачина, пјатина* [покр.]; *боцетина, зделетина, флашетина, чашетина* итд., док је само једна твореница забележена са суфиксом *-урина*: *чаиурина*. У дату творбену категорију иду још и два употребно маркирана деривата од партикуларизатора *комад* – *комадешка* и *комадесница* [необ.].

Низ партикуларизаторских деминутива и аугментатива (односно хипокористика и пејоратива) остаје у зони тзв. потенцијалних речи, будући да нису потврђени у референтним описним речницима. Поједине од тих лексема забележили смо у корпусу, на пример, аугментатив (пејоратив) *шољетина*, који није регистрован у РМС и РСЈ.

4.1.4. Знатан број именичких деривата из наше грађе припада творбено-семантичкој категорији *nomina resultativa*. Очекивано је да у ову категорију спадају понајпре лексема које смо назвали активносним партикуларизаторима, будући да њихов значењски садржај укључује одређену активност, радњу чији резултат представља издвојена количина материје. Такође, у ову категорију улази и низ уобличивачких партикуларизатора.⁶¹²

4.1.4.1. У питању су девербативне именице грађене различитим формантима од активних (по изузетку и медијалних) глагола у оба видска значења, с тим што су, у складу са семантиком активносних (односно дела уобличивачких) партикуларизатора, типични активни свршени глаголи као мотивне речи. Творбеном основом појединих деривата овог типа може се сматрати

⁶¹¹ Именица *бремић* квалификована је у РСАНУ као индивидуализам.

⁶¹² Треба напоменути да се готово сви девербативни партикуларизатори-уобличивачи могу сврстати и у активносне партикуларизаторе (в. т. III, 2.1.1.2 (2.3)). Приликом раздвајања ових група држали смо се лексикографског критеријума: у активносне партикуларизаторе (у ужем смислу) уврстили смо само оне лексема код којих је у лексикографској дефиницији експлицитно назначена радња којом се издваја, партикуларизује одређена количина материје.

било који од видских парњака. За разматрану категорију карактеристично је неколико творбених типова, односно форманата.

Табела бр. 37. Творбени типови партикуларизатора из творбене категорије *nomina resultativa*

| СУФИКС | ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ У КАТЕГОРИЈИ <i>NOMINA RESULTATIVA</i> |
|--------|---|
| -Ø | <i>гут, исек, испек, испуст, залог</i> [покр.], <i>замет, засип, кљук, крун</i> [покр.], <i>лиз</i> [разг. и шатр.], <i>нажањ, намот, наниз, нанос, одел, одсек, откос, пијуц, пишт</i> [покр.], <i>срк, сркут</i> , ⁶¹³ <i>улов, умуз, чуп, шмрк</i> итд.; |
| -А | <i>крижа</i> [покр.], <i>чупа</i> ; |
| -АЈ | <i>гутај</i> [покр.], <i>гуцај, завитлај</i> [нераспр.], <i>залогај, заметај</i> [покр.], <i>мешај</i> [покр.], <i>намотај, напредај</i> [покр.], <i>насевљај</i> [покр.], <i>осољај, плетај, сркај, сукљај, удисај, штрцај</i> итд.; |
| -АК | <i>бризак, вавољак, завезак, завитак, закусак, заложак, замотак, зацепак, исечак, канутак, котрљак, намотак, нарезак, образак, обрусак, одвојак</i> [покр.], <i>оделац, одељак, одломак, одрезак, одсечак, осолак</i> [покр.], <i>острижак, откидак, отпадак, отрунак, отцепак, оцепак, свитак, смотак, уломак, цурак</i> итд.; |
| -АЊ | <i>завежањ, режањ, свежањ</i> ; |
| -АЦ | <i>ковитлац</i> ; |
| -ИВО | <i>носиво, пециво</i> [покр.]; |
| -ИНА | <i>одрезина, скупина</i> , ⁶¹⁴ |
| -ИЦА | <i>гребеница, заметица</i> [покр.]; ⁶¹⁵ |
| -ЉАЈ | <i>гутљај, завежљај, натегљај</i> ; |
| -ОЉАК | <i>кидољак, гутољак</i> [покр.]; |
| -ОТИНА | <i>крхотина, мрвотина</i> , ⁶¹⁶ |
| -УЉАК | <i>замотуљак, мотуљак, намотуљак, смотуљак</i> ; |
| -УТАК | <i>ваљутак, завијутак</i> . |

Представљена грађа показује да су у овој групи продуктивна само три форманта: нулти суфикс (-Ø), као и суфикси -ај и -ак. Поједини од преосталих форманата могу се посматрати као њихове проширене варијанте: -ољак, -уљак, -утак (у односу на -ак), односно -љај (у односу на -ај).

4.1.4.2. Претходној групи твореница блиски су десупстантиви који према семантичкој поткласификацији исто тако спадају у активносне партикуларизаторе. У њиховом семантичком садржају такође се јавља компонента радње, с тим што нису деривирани од глагола који ту радњу именује, већ од именице која означава оруђе, инструмент (у ширем смислу) са којим је одређена количине материје у непосредном контакту, и то тако да би се семантика ових твореница могла тумачити преко формуле 'количина која стаје / која се може ставити на X', при чему би X представљало именицу са значењем поменутог оруђа. Такви деривати припадају једном творбеном типу: *навилјај* [покр.], *навилјак, навилје* [покр.] (← виле); *нарамак* (← раме); *наручај, наручје* (← рука). Именице овог типа сврставају се, у оквиру домаће дескриптивне граматике, у префиксално-суфиксалне творенице (в. нпр. Клајн 2002: 207). Поједини аутори,

⁶¹³ Уп. Клајн 2003: 197.

⁶¹⁴ Клајн (2003: 97) именицу скупина сврстава у творенице „од префиксираних глагола” и напомиње да би тај дериват могао „бити и од именице скуп, али она је девербал”.

⁶¹⁵ Суфиксом -ица од трпног глаголског придева грађене су именице са функцијом партикуларизатора *везаница* и *цепаница*.

⁶¹⁶ За суфикс -отина Клајн (2003: 182) напомиње да „долази готово само на глаголске основе и означава траг, резултат или остатак глаголске радње”.

ипак, сматрају да је у основи оваквих деривата именичка лексема у одговарајућој предлошко-падежној конструкцији, те да су у питању суфиксалне изведенице (уп. нпр. Ћорић 2008). На исти начин је деривиран и партикуларизатор *напрстак*, те његова покрајинска варијанта *напршњак*. Међутим, њихово партикуларизаторско значење изведено је метонимијски од предметног значења: *напрстак (1a)* 'мала, обично метална направа, навлака која се ставља на прст да би се лакше и без убода потискивала игла при шивењу' → *напрстак (1б)* 'врло мала количина пића или чега другог која би стала у ту навлаку'.

4.1.5. Од нешто бројнијих скупина партикуларизаторских деривата поменућемо још лексеме које именују разломке, изведене (суфиксом *-ина*) од редних бројева: *трећина*, *четвртина*, *петина*, *шестина*, *десетина* итд. (в. Клајн 2003: 97). Такође од истог типа основа, алтернативно и од кардиналних бројева – грађене су (суфиксом *-а̄к*) творенице са значењем мере која износи онолико мерних јединица (од основне, референтне мере) на колико указује број у основи, односно дате именице означавају садржаваче (посуде, судове) који мере запремину исказану одговарајућим бројем у основи:

- *шестак (5)* 'суд (бачва, буре и сл.) у који стаје шест запреминских или тежинских јединица течности, жита и др.; мера од толико јединица';
- *осмак (2a)* 'мера за запремину (обично за жито или вино) која износи осам мерних јединица или осми део основне мерне јединице; суд који мери ту запремину';
- *десетак* 'суд (буре, бачва и др.) у који може стати десет запреминских или тежинских јединица какве течности или чега другог; мера од толико јединица'.⁶¹⁷

Семантички блиске претходним лексемама су и суфиксалне творенице деривирани од назива за меру или део мере, какве су *литрењак* (уп. Клајн 2003: 36) или *полић*, дериват који је, према Клајну (2003: 110), настао „од прилога [...] мада га Скок приказује као деминутив од некадашње именице *пол* 'половина'”.⁶¹⁸

4.1.6. С обзиром на богатство лексичке грађе, композиција као творбени начин сразмерно мало је заступљена у групи именичких партикуларизатора. Од стандарнојезичких сложеница поменућемо именичке варијанте *дволитар* и *дволитра*, са значењем 'боца од два литра', а у истом значењу употребљава се и лексема *дволитраш*, настала сложено-суфиксалном творбом. Од типичнијих партикуларизатора истим творбеним начином грађена је лексема *прстухват* 'количина која се може захватити са два или три прста' (РСЈ).

Већи број именичких партикуларизатора у српском језику представља производ творбе речи. Спроведена анализа грађе са творбеног аспекта показала је да највећи део разматраних деривата припада творбеним, односно творбено-семантичким категоријама *nomina deminutiva* и *nomina resultativa*.

Међу деминутивним партикуларизаторима најбројнији су деривати изведени суфиксима *-ић*, *-чић* и *-ица* (нпр. *бокорић*, *мехурић*; *груменчић*, *навиљчић*; *мрвица*, *шољица*), што потврђује очекивану слику продуктивности унутар разматране творбено-семантичке категорије. Поред њих, знатан број деминутивних партикуларизатора деривиран је формантима *-ак* и *-че* (нпр. *залогајак*, *чопорак*; *бокалче*, *фрталче*). За творенице изведене помоћу осталих деминутивних

⁶¹⁷ Уз ову скупину деривата поменућемо и именицу *десетаче*, у чијој основи је последња наведена лексема: *десетаче* 'десетак (3); еуф. од десетак (3)', пр. Истресоше и ту, Бога ми, једно десетаче [вина] (Срет. М. 1, 155).

⁶¹⁸ Лексема *полић*, с обзиром на то да у основи има синтагму 'пола литре', те да је изведена од лексеме која је, иако представља синтаксички центар те синтагме, заправо семантички подређена именици са значењем мере (у функцији падежног атрибута) – може се посматрати као једна врста творенице настале универб(из)ацијом.

суфикса можемо рећи да представљају стилску резерву, будући да наспрам готово свих партикуларизатора који су настали помоћу мање продуктивних суфикса стоје истокоренске творенице са *-ић*, *-чић* или *-ица*: уп. *груменце – груменче – груменчић*, *комадак – комадељак – комадић – комадичак* итд.

У творбено-семантичку категорију *nomina resultativa* спадају најпре лексеме које се јављају у функцији активносних партикуларизатора, као и одређен број њима блиских партикуларизатора уобличивачког типа. У питању су девербативне именице грађене различитим формантима од активних (по изузетку и медијалних) глагола у оба видска значења. Као мотивне речи пак, у складу са семантиком активносних и дела уобличивачких партикуларизатора, типични су активни свршени глаголи. Међу творбеним формантима карактеристичним за ову категорију издвајају се нулти суфикс (нпр. *замот*, *кљук*, *срк*), суфикс *-ај* (нпр. *мешај*, *намотај*, *штрајај*) и суфикс *-ак* (нпр. *вавољак*, *котрљак*, *џурак*).

Одређен број активносних партикуларизатора спада у групу десупстантива. У њиховом семантичком садржају заступљена је, као и код претходно поменутих девербатива, активносна компонента. Међутим, за разлику од њих, ове творенице нису деривирани од глагола који ту активност именују, већ од именица које означавају оруђе, инструмент (у ширем смислу) са којим је одређена количине материје у непосредном контакту: нпр. *навиљак* (← виле), *нарамак* (← раме), *наручје* (← рука). Семантику ових твореница представили смо помоћу формуле 'количина која стаје / која се може ставити на X', при чему би X представљало именицу са значењем поменутог оруђа.

4.2. Однос мотивних и изведених партикуларизатора

4.2.1. Још једно битно питање када је реч о семантици партикуларизатора јесте њихов однос као мотивних именица према деминутивним и аугментативним изведеницама. Изведенице се у односу на основну реч јављају најчешће у истом, партикуларизаторском значењу, са деминутивном или аугментативном компонентом.⁶¹⁹

4.2.2. Аугментативне именице у нашој грађи превасходно остварују исту врсту партикуларизаторског значења као и њихове мотивне именице, и то: (1) само са аугментативном компонентом или (2) са аугментативном и пејоративном компонентом; уп. пр.:

- 1) *боца вина : боцетина вина, грудa сира : грудина блата* и др.;
- 2) *врећа маховине : врећина сламе, гомила шеталаца : гомилчина удворица, здела готова јела : здјелетина граха, комад сира : комадешка хлеба / комадина проје, кришка хлеба : кришчина проје, крошња јаја : крошњетина крумпијера, лонац воде : лончина воде, облак дима : облачина дима, пјат супе : пјатина пуленте, флаша вина : флашетина воде* итд.

Бројчано, много је више оних твореница које у семантичком садржају, поред аугментативне, имају и пејоративну нијансу значења. Управо у томе видимо разлог што се аугментативи знатно ређе, у односу на деминутивне именице, јављају у истом партикуларизаторском значењу као њихове мотивне именице. Пејоративна компонента у значењу аугментативне именице често је наглашена и спојем са лексемом специфичне (пејоративне) семантике (уп. придев у пр. *Замолим [је] да ми даде прохе. Колико беше на ме срдита, оде те донесе грдну кришчину* (Шапч. 11, 347); или именице у допуни у пр. *Та гомилчина [удворица, шупљоглаваца итд.] ... сама за се мора рећи: Који данка не видимо, | Већ за туђим очицама | По свету се претуцамо* (Доман., СКГл 20, 565). и др.).⁶²⁰

4.2.3. Деминутивне изведенице, с друге стране, чешће реализују партикуларизаторско значење мотивне именице, али се одликују и већим степеном семантичке дисперзије у односу на аугментативне именице.

Ако посматрамо однос партикуларизаторских значења мотивне и деминутивне именице, можемо запазити три семантичке могућности:

- (1) деминутив чува и реализује партикуларизаторско значење мотивне именице, са деминутивном компонентом: уп. *кашика шећера : кашичица шећера, коцка чоколаде : коцкица чоколаде, пакла цигарета : паклицица цигарета*;
- (2) партикуларизаторско значење које остварује мотивна именица није типично и за деминутивну именицу: уп. *табла чоколаде : таблица чоколаде, кугла сладоледа : *куглица сладоледа*;
- (3) партикуларизаторска значења се развијају независно у полисемичким структурама мотивне и деминутивне изведенице, при чему се разликују и њихови дистрибуциони потенцијали: уп. *шоља чаја : шољица кафе, чаша воде : чашица ракије, глава воска : главица купуса*.

⁶¹⁹ Више о аугментативним и деминутивним изведеницама уопште в. Јовановић 2010.

⁶²⁰ У неким случајевима аугментативна изведеница развија секундарно, синонимно значење са основном именицом у служби партикуларизатора: в. нпр. *поточина* (2) (фиг.) 'мноштво, гомила, маса кога, чега што се брзо креће у једном правцу', пр. Бог [нам је] жље осудио да прсима обустављамо а телесима оплотимо поточину која је с истока набрекнула да запад потопа (Љуб., РМС); и сл.

4.2.3.1. У највећем броју случајева деминутиви остварују партикуларизаторско значење истог типа као мотивна именица, али са деминутивном (и хипокористичком) значењском нијансом; в. пр.:

- *аков вина : аковчић вина, аришин сукна : аришинић чохе, бала љескова прућа : балица дрва, барило вина : барилце барута / барилче вина, бокун крува / пришута : бокунић крува / меса, букет цвећа : букетић цвећа, влас длака : власак косе, гомила сељака : гомилица народа, грудва земље/снега : грудвица земље/снега, зрно драгог камења : зрнашце злата / зрнце бисера, кап зноја/крви/воде : капка зноја/крви/росе, крдо оваца/јелена : крдељак оваца, омут хартије : омутић сува сена, парче хлеба : парченце сланине, сукљај дима : сукљајчић дима, товар робе : товарак дрва* итд.

У таквим спојевима деминутивна именица се јавља у партикуларизаторској служби са истим типом објекта партикуларизовања као и основна именица. Код већине поменутих деминутива, заправо, партикуларизаторско значење је и једино значење. Ово је у складу са податком да већина деминутива у српском језику има једно, деминутивно значење (в. Драгићевић 2016б: 78).

Тенденције развоја истог партикуларизаторског значења код мотивне и деминутивне именице у вези су и са степеном базичности таквог значења код мотивне лексеме. Уколико се та именица јавља у партикуларизаторској функцији у свом основном, примарном значењу – онда ће и деминутивна лексема углавном реализовати исто значење: нпр. *гомिला сељака : гомилица народа, грудва снега : грудвица снега, кап зноја : капка зноја, парче хлеба : парченце хлеба*.

4.2.3.2. С друге стране, уколико се партикуларизаторско значење основинске именице развија у процесу полисемије, оно не мора бити одлика и деминутивне изведенице од те именице. Погледаћемо примере два уобличивача: уп. *табла чоколаде : *таблица чоколаде, кугла сладоледа : *куглица сладоледа, ролна папира : *ролница папира*. Чоколада се као врста специфичне материје (и посланице) типично обликује и пакује у пљоснату, четвртасту форму мањих или већих димензија, што се на језичком плану означава уобичајеном синтагмом *табла чоколаде* или просто лексемом *чоколада*. Заправо, ми о тој материји типично размишљамо у датом облику. Њени се делови такође могу издвојити, што се означава посебним уобличивачким партикуларизаторима (в. *штангла чоколаде, коцка/коцкица чоколаде*). Управо због тога што се овом именицом не само именује материја већ и тако упакована одмерена и уобличена количина дате материје – она се може користити као бројива именица (*једна чоколада – две чоколаде – пет чоколади* итд.). Када се пак жели нагласити да је реч о малој количини такве намирнице, не користимо партикуларизатор *таблица* већ деминутив *чоколадица*;⁶²¹ уп. пр.:

- Засладите се чоколадицом, неће да шкоди (Политикин магазин, 2001, ЕК); Платон каже да је јео само неке чоколадице које је успевао да прокријумчари у ранцу (РТС, ЕК); У канцеларији је умео кришом да обитава и по недељу дана: хранећи се чоколадицама са аутомата (Политика, 21. 2. 2009, ЕК);
- Чоколаду сличну овој коју је добио од Џулије већ је окусио (ЕК); Кад је појео чоколаду, осетио се мало постиђен (ЕК); АЛИ И: Имате још само толико времена да поједете нешто с ногу: хамбургер, сендвич или таблу чоколаде (Политика, 18. 1. 2009, ЕК).

Спој *кугла сладоледа* именује нешто што такође може варирати по димензијама (*мала/велика/огромна кугла сладоледа*), али је количински приближно одређено и као такво не подлеже знатном умањењу, те би се као нетипичан јавио спој *куглица сладоледа*.⁶²² Нетипичност

⁶²¹ Занимљиво је и то да речници (РМС и РСЈ) ову лексему уопште не бележе.

⁶²² Овај је спој пак, судећи према броју потврда на интернету, типичан у хрватском језичком стандарду за означавање онога што ми називамо *куглом сладоледа*: уп. пр. Куглица сладоледа овог је лета главни хит

овог споја у савременом српском језику потврђује и стање у ЕК, у коме се он не јавља, али се извесне, додуше веома ретке, потврде могу наћи на интернету:

- Истраживање је првобитно спровео професор Универзитета Јокошихико Кога, а резултати показују да куглица сладоледа ујутру подиже ниво ажурности и даје вам такозвану менталну стимулацију (Инт.).

4.2.3.3. Трећи тип односа илуструју случајеви када и мотивна и деминутивна именица остварују партикуларизаторска значења, али се она развијају независно једно од другог у полисемичким структурама тих лексема. У том смислу, разликује се материја која се партикуларизује мотивном и деминутивном именицом. На језичком плану, то резултира појавом мотивне и деминутивне речи у спојевима са различитим именицама. Притом, често ће се разликовати дистрибуциони потенцијал мотивне речи у својству партикуларизатора и деминутивне изведенице која се, такође, јавља као партикуларизатор. Овакав вид односа својствен је, пре свега, за садржавачке партикуларизаторе.

Лексеме садржавачког типа које у основном (или, ређе, у секундарном) значењу именују посуду или сличну нараву, путем регуларне метонимије развијају и количинско, партикуларизаторско значење (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3)). Деминутивне изведенице од тих именица ће, такође, у процесу полисемије развијати партикуларизаторско значење исте врсте. Дакле, мотивна и деминутивна лексема у том случају имају паралелне полисемичке структуре – примарно именују некакву посуду, а секундарно развијају партикуларизаторско количинско значење: нпр. *бокал воде : бокалче вина, чаша воде : чашица ракије, шоља чаја : шољица кафе* итд. Њихова количинска, партикуларизаторска значења разликују се по количини која забрама дату посуду. У складу са тим, деминутивне изведенице углавном имају ограниченији дистрибуциони потенцијал у односу на мотивне именице. Оне ће се типично јављати у споју са именицама са значењем материје за коју је својствена конзумација у мањој количини (уп. *чашица ракије, шољица кафе*). Ове значењске нијансе, међутим, не констатују се у речничкој литератури.

4.2.3.3.1. Размотримо детаљније ове примере. Кренућемо од односа синтагми *чаша воде* и *чашица ракије*. Док се као прототипичан садржавач материје коју именује лексема *вода* јавља *чаша*, за ракију је – будући да је реч о алкохолном пићу, које се због из тог разлога конзумира у мањој количини – уобичајен садржавач *чашица*. Такав однос потврђују и примери у ЕК, који су бројчано распоређени на следећи начин:⁶²³

- *чаша воде* 312 : *чашица воде* 2 : *чаша ракије* 27 : *чашица ракије* 75.

Резултати анкете коју смо спровели потврђују доминантност споја *чашица ракије* 117, док се у споју са партикуларизатором *чаша* као типична материја јављају *сок* и *вода*: *чаша сока* 57, *чаша воде* 50 (в. т. III, 2.1.1.4).

Претпоставили бисмо сличан однос и у примерима *шоља чаја : шољица кафе*. ЕК, када су у питању ове лексеме, потврђује доминантност споја *шоља чаја* 112 у односу на *шољицу чаја* 25. Међутим, иако бисмо *шољицу кафе* издвојили као прототипичан спој – односно *шољицу* као прототипичан садржавач за материју означену именицом *кафа* – подаци из ЕК релативизују

туристичке сезоне (Инт.); Куглица сладоледа [је] на обали 3 и пол еура, а наплаћују и корнет (Инт.); Није нормално да једна куглица сладоледа вриједи као пет литара млијека (Инт.); Зашто куглица сладоледа у Хрватској кошта и до 5 еура? (Инт.); итд.

⁶²³ Упит је у овом случају, као и у наредним када смо испитивали фреквенцију јављања датих синтагми у ЕК – дефинисан тако да се регуларни израз претражује узимајући у обзир растојање у броју речи од пет места. На тај начин, директан спој партикуларизатора са именицом у допуни проширен је примерима са придевским речима у међупозицији (уп. *чаша воде : чаша хладне воде, боца вина : боца квалитетног црног вина*).

њену типичност у односу на спој *шоља кафе*: уп. *шоља кафе* 112 : *шољица кафе* 99. Синтагма *шоља кафе* се чак неколико пута чешће јавља у односу на спој *шољица кафе*. Разлог за то видимо лежи у чињеници што се лексема *шоља* употребљава у значењу *шољица*, односно што се ове лексеме у датој синтагми са именицом *кафа* употребљавају синонимно. Анкета коју смо спровели за потребе овог истраживања пак потврђују нашу почетну претпоставку о прототипичним спојевима ових садржавача. Док се са лексемом *шоља* најчешће јавља именица *чај* (75), као прототипичан спој у вези са деминутивном именицом *шољица* јавља се *шољица кафе* (83) (резултате анкете в. у т. III, 2.1.1.4).

Сличан однос запажа се и код садржавача друге врсте, пре свега у односу партикуларизатора *кеса* – *кесица*. Материја која се користи у човековој исхрани типично се пакује у већој или пак неутралној количини (нпр. *кеса брашна*, *кеса грашка*, *кеса бораније*), или, с друге стране, у веома малој количини, што се на језичком плану одражава употребом деминутивних извезеница у функцији партикуларизатора (в. *кесица прашка за пециво*, *кесица бибера*, *кесица ванилиног шећера*). Овакви спојеви одређени су уобичајеним потребама за датом намирницом/материјом у свакодневном људском животу. Како видимо, првима се означава материја која се користи у припреми јела и која се, стога, издваја у уобичајену количину са тим циљем,⁶²⁴ а другима зачини, који се у мањој количини додају јелима ради побољшања укуса или са сличном сврхом. У наведеним случајевима није могућа паралелна употреба основне и деминутивне лексеме у функцији управног члана датих синтагми будући да су количинска одређена условљена свакодневним човековим навикама и потребама.⁶²⁵

4.2.3.3.2. Семантичка диференцијација посебно је изражена у случајевима када се код деминутивне изведенице запажа одређен степен лексикализованости разматраног, партикуларизаторског значења. Кренућемо од пара лексема *боца* – *бочица*. Развој партикуларизаторских значења код ових лексема, као и код именица, секундарног је карактера. Док се лексема *боца* у свом партикуларизаторском значењу уобичајено везује за именице које означавају неку врсту алкохолног напитка (према ЕК: *боца вина* 166, *боца шампањца* 30, *боца вискија* 17),⁶²⁶ деминутивна именица *бочица* изузетно се ретко користи у таквим спојевима (уп. *бочица вина* 1).⁶²⁷ Она се, према подацима из ЕК, јавља у следећим спојевима:

- *бочица спреја* 25, *бочица парфема* 22, *бочица мириса* 9, *бочица лекова* 7, *бочица воде* 5, *бочица колоњске воде* 3, *бочица лака* 3, *бочица пеницилина* 3, *бочица шампона* 3, *бочица праха* 2, *бочица антибиотика* 1, *бочица седатива* 1, *бочица сузавца* 1.

Како сугеришу наведене потврде, поред типичног споја *бочица спреја*, ова се лексема јавља углавном у две главне сфере употребе – једна се односи на домен лексике парфимерства (*бочица парфема*, *бочица мириса*, *бочица колињске воде*), а друга на фармацеутски домен (уп. *бочица лекова*, *бочица пеницилина*, *бочица антибиотика*, *бочица седатива*).

Блиску употребу остварује и деминутивна лексема *флашица*, код које се у партикуларизаторском значењу, такође, запажа одређен степен лексикализованости. Спој *флашица млека* јавља се као назив за одмерену количину млека која се даје новорођенчету и(ли) одојчету и која, такође, може количински варирати (*мања/већа флашица млека*). С друге стране,

⁶²⁴ В. пр.: Пола кесе брашна ставити у ванглу и направити удубљење (Инт.); У лонац ставити кесу грашка, исецкану шаргарепу, кромпир и месо (Инт.); Ово је њен рецепт, а мере су за 4 особе или једну кесу бораније (Инт.).

⁶²⁵ Садржавачи овог типа пак могу се наћи у спојевима са именицама које означавају материју која се пакује у различитим количинама (уп. *кеса чипса* : *кесица чипса*, *кеса смокија* : *кесица смокија*).

⁶²⁶ Фреквенција из ЕК навођена је за спојеве датих лексема, уз могућности проширивања синтагме за два члана (уп. *боца врхунског вина* : *боца хладног белог вина*).

⁶²⁷ Једина потврда ове синтагме у ЕК је следећа: Уживао је стари затвореник извесне повластице, те је тако добио мало бољи хлеб и бочицу вина недељом (ЕК).

денотат синтагме *флаша млека* сасвим је различит. Партикуларизатор *флаша* користи се као садржавач различитих врста течности, именујући секундарно количину те течности која одговара запремини дате посуде;⁶²⁸ уп. примере из електронских извора:

- Затим су га сестре окупале и умотале у пелене и бенкице купљене од новца који су сви приложили, дале му флашицу млека и грејале под лампом (РТС, 13. 9, 2010, ЕК); Можете асоцијације везане за спавање пребацити са флашице млека на флашицу с водом (Инт.); Тестирајте своје знање о припреми флашице млека (Инт.); најбоље је да флашицу млека пред спавање укинете између 1. и 2. године (Инт.);
- Главна храна ми је била флаша млека и парче хлеба (Политика, 25. 1. 2009, ЕК); Да ли ћемо ускоро сви делити флашу воде као ови туристи (Политика, 16. 8. 2007, ЕК); Под орахом, стари Сава је таман испио флашу пива (И. Секулић, АСК); Галев и његов другар Баћо стајали су у једном улазу, премишљајући где би могли на миру и натенане да испију две флаше вина (М. Савић, ЕК).

У спојевима са лексемом *вода* лексеме *флаша* и *флашица* реализују исто партикуларизаторско значење, с тим што је код потоње присутна и деминутивна компонента значења: уп. пр Ученици са собом не морају да понесу ни освежење, јер је Министарство просвете обезбедило флашицу воде за сваког осмака (Политика, 18. 6. 2008, ЕК). Ова лексема се, ипак, неће уобичајено комбиновати са именицама које означавају алкохолне напитке,⁶²⁹ за које је типична веза са основном лексемом *флаша* и њеним синонимом *боца* (в. претходно).

На крају ћемо се осврнути и на партикуларизаторска значења деминутивних лексема *главица* (*купуса*) и *бобица* (*грожђа*). Ове су лексеме, примарно деминутиви од мотивних именица *глава* и *боба*, у полисемичкој структури развиле и секундарна партикуларизаторска, у већој мери лексикализована значења: *главица* (4а) (бот.) 'цваст лоптастог облика или лоптасто увијено лишће код неких биљака: ~ купуса, ~ лука, ~ мака, ~ салата, ~ хмеља и сл.' и *бобица* (2) (бот.) 'врста биљног плода, басса; исп. боба¹ (2), бобуља, бобуљак'. На општију употребу таквих значења у односу на одговарајућа значења код мотивних речи указује упућивачки модел дефинисања код потоњих: *глава* (8б) 'в. главица (4а)' и *боба* (2) 'в. бобица (2, 3, 4а, 6)'.

4.2.4. На самом крају ћемо поменути и невелик број случајева када другостепени деминутив развија исто партикуларизаторско значење као основна именица и првостепени деминутив: нпр. *капља воде/зноја* : *капљица воде/зноја* : *капљичица воде/зноја*. Све наведене лексеме са партикуларизаторском функцијом остварују своје значење у споју са истим именицама. У том случају можемо говорити о типичним деминутивним изведеницама од одговарајућих мотивних именица, будући да сема 'мало/умањујуће' уноси у значење мотивне именице значење реалног умањења (в. пр. овог типа у Јовановић 2010: 56–60).

Другачији однос успоставља се у низу *глава купуса* : *главица купуса* : *главичица купуса*, где се средишњи члан (*главица купуса*) јавља као доминантан. Разлог за то лежи у лексикализованости ове лексеме, која се јавља као прототипичан уобличивач у споју са именицом *купус*. У том смислу, њен првостепени деминутив *главичица* (*купуса*) користи се, додуше мање фреквентно, у истом значењу, са деминутивном значењском компонентом. Основна именица *глава* ређе се користи у истом значењу, на шта указује и упућивачки тип речничке дефиниције (в. *глава* (8б) 'в. главица (4а)').

Неке примарно деминутивне изведенице значењски су се изједначиле са мотивном речју, нпр. *трун* – *трунка*. У том смислу деминутивна именица *трунчица*, као и претходно поменута

⁶²⁸ ЕК не пружа велики број потврда за спојеве *флашица млека* и *флаша млека*.

⁶²⁹ ЕК бележи такве спојеве са изузетно ниском фреквенцијом: *флашица пива 2*, *флашица ракије 2*, *флашица вина 1* и др. Притом, управни чланови оваквих синтагми углавном реализују своје предметно, а не партикуларизаторско значење.

главичица, може се сматрати првостепеним деминутивом, који се користи у истом партикуларизаторском значењу као и лексеме *трун* и *трунка*: уп. *трун прашине/хлеба* – *трунка прашине/хлеба* – *трунчица прашине/хлеба*. За ове партикуларизаторске лексеме карактеристични су спојеви са апстрактним именицама: *трун савести/симпатије*, *трунка снаге/воље/пажње*, *трунчица истине/маште/поштења* (в. т. 2.1.1.3 (6)).

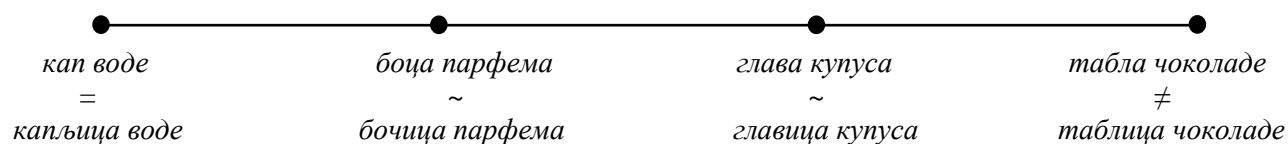
Закључићемо да у српском језику деминутивне и аугментативне изведенице основних именица са партикуларизаторском функцијом такође често функционишу као партикуларизатори. То је, најпре, својствено изведеницама које остварују једно, деминутивно или аугментативно значење. У том смислу, аугментативима и деминутивима се означава реално увећање или умањење садржаја неког појма, те се и њихово партикуларизаторско значење подудара са одговарајућим значењем мотивне речи.

Када је реч о аугментативним именицама, њихово значење може искључивати или укључивати додатне семантичко-прагамтичке интерпретације, од којих је најзаступљенија пејоративност. У првом случају реч је о чистом аугментативном значењу (као у пр. *врећа маховине* – *врећина сламе*), а у другом случају, који је (знатно) учесталији, углавном говоримо о аугментативно-пејоративном значењу изведенице (в. пр. *облак дима* – *облачина дима*).

Деминутивне изведенице много се чешће јављају у партикуларизаторском значењу него аугментативне. Ове именице, како наша грађа потврђује, одликују се већим степеном семантичке дисперзије. У вези са односом партикуларизаторских значења мотивне и деминутивне именице, издвојили смо три семантичке могућности. Прва се односи на случајеве када деминутив реализује исто партикуларизаторско значење као мотивна реч, уз додатну деминутивну компоненту: уп. *кашика шећера* : *кашичица шећера*, *коцка чоколаде* : *коцкица чоколаде*, *пакла цигарета* : *паклица цигарета*. Друга се тиче примера када партикуларизаторско значење које остварује мотивна именица није типично и за деминутивну именицу: уп. *табла чоколаде* : **таблица чоколаде*, *кугла сладоледа* : **куглица сладоледа*; *ролна папира* : **ролница папира*. Трећа могућност заступљена је у односу мотивних и деминутивних изведеница код којих се запажа независан, некад и паралелан развој партикуларизаторских значења: нпр. *шоља чаја* : *шољица кафе*, *чаша воде* : *чашица ракије*, *кеса бораније* : *кесица прашка за пециво*, *глава воска* : *главица купуса*. У потоњем случају запажа се велики удео човековог искуства и навика у свакодневним животним активностима. Од човекових потреба ће у великој мери зависити количинско одређење материје која се на одређени начин партикуларизује. Ако говоримо о материји која се конзумира у виду пића или хране, њено количинско одређење зависиће од уобичајене порције неопходне за спровођење дате активности (конзумације, када је у питању пиће, или припреме за конзумацију, када је у питању храна). Тако ће наспрам *чаша воде* или *шоља чаја* стајати *чашица ракије* и *шољица кафе*, а наспрам *кеса бораније* и *кеса брашна* – *кесица бибера* и *кесица ванилног шећера*.

Досадашња анализа нас наводи на закључак да се семантички потенцијал деминутива у реализовању партикуларизаторских значења подоста разликује. Анализирани примери могу се, у том смислу, приказати у виду континуума.

Приказ бр. 21. Линеарни приказ семантичког потенцијала деминутивних именица у реализовању партикуларизаторских значења



Семантички потенцијал деминутивних партикуларизатора, дакле, креће се од семантичке компоненте која се односи на деминутивно значење (*кап воде* : *капљица воде*, *зрно грашка* : *зрнеице грашка*), преко развијања партикуларизаторског значења истог или другачијег типа у односу на партикуларизаторско значење мотивне речи (*боца парфема* : *бочица парфема*, *глава купуса* : *главица купуса*), до потпуне нетипичности реализације партикуларизаторског значења које се јавља код основне, мотивне речи (уп. *табла чоколаде* : **таблица чоколаде*, *ролна папира* : **ролица папира*). Када деминутивне именице независно од мотивних у семантичкој структури развијају партикуларизаторска значења, разликују се, како видимо, два случаја. Први је типичан за садржаваче и односи се на паралелан развој партикуларизаторских значења код мотивне и деминутивне именице, који углавном резултира ограниченијим дистрибуционим потенцијалом потоње именице (*чаша воде/млека/сока* : *чашица ракије*, *шоља чаја/кафе/млека* : *шољица кафе*). С друге стране, када се у партикуларизаторским значењима деминутивних изведеница запажа одређен степен лексикализованости – одговарајуће партикуларизаторско значење може, али и не мора бити својствено мотивној речи. Уколико се оно јавља и код мотивне речи, углавном је мање фреквентно: уп. *глава купуса* : *главица купуса*. Уколико је пак својствено само деминутивној именици, могућност употребе у спојевима са истим именицама односиће се на различите денотате: уп. *флаша млека* : *флашица млека*.

5. ЛЕКСИКОГРАФСКИ АСПЕКТ ИМЕНИЧКИХ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА

5.1. Уводне напомене

5.1.1. Термин *лексикографија*, како наводи Р. Драгићевић (2014: 9), вишезначан је – поред праксе израде речника и њиховог објављивања, он подразумева и речничку теорију (тзв. металексикографију), која је проистекла из речничке праксе, али и целокупну лексикографску литературу (в. и Драгићевић 2007: 27; Шипка 1998: 134).⁶³⁰ Лексикографска продукција описних речника савременог српског језика првенствено је везана за делатност две наше најважније културне и научне институције – Института за српски језик САНУ у Београду и Матице српске у Новом Саду.

Највеће и најзначајније дело српске лексикографије – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности (САНУ) – спада у тезаурусе, речнике великог обима, и тежи да попише (готово) целокупну књижевну и народну лексику од Вуковог времена до данас. Рад на овом речнику, који и даље траје, започет је крајем деветнаестог века, а до данас је објављен двадесет и један речнички том (I–XXI: а–покупити). *Речник српскохрватског књижевног језика* Матице српске (МС) представља, такође, једнојезички описни речник савременог књижевног језика до Вука до данас. Започет је као плод сарадње Матице српске и Матице хрватске (прва три тома), а завршен је под српским лексикографским окриљем. Састоји се од шест томова и броји преко сто педесет хиљада одредничких речи.⁶³¹ Трећи и најмлађи описни речник нашег језика јесте једнотомни *Речник српског језика*. Овај речник броји око осамдесет хиљада одредница савременог српског књижевног језика и досад је изашао у два издања – 2007. и 2011. године.

5.1.2. Србистичка теоријска лексикографија традиционално издваја неколико типова речничких дефиниција, који су у директној вези са сазнањима проистеклим из практичног рада на речничкој грађи. У уводном делу *Речника српског језика* (2007: 9) назначује се да су дефиниције *описне, синтагматске, синонимске, комбиноване* или пак *граматичке*. Код овакве класификације примењени су разнородни критеријуми, који указују нужност њиховог ревидирања.⁶³² Поред поновног испитивања и уједначавања описа типова лексикографских модела у домаћој речничкој литератури, са теоријске тачке гледишта, као неопходан се поставља и задатак постизања што веће типизације лексикографских решења, са становишта практичне лексикографије. Како наводи И. Грицкат (1988: 10–11), истородне појаве би у оквирима истог речника требало тежити систематизовано представљати. Типизација и систематизација би, и теоријски и практично, унапредиле домаћу лексикографску науку – теоријски, указивањем на системност веза међу лексемама (што би се директно одразило и на плану њиховог лакшег проучавања), а практично, могућношћу лакше израде речничког текста (уп. Санковић 2023: 204–205).

5.1.3. А. Халас (2014: 79–80), анализирајући описе значења полисемичних лексема у одабраним речницима српског (*Речник српског језика* МС, прво издање) и енглеског језика (*The*

⁶³⁰ Како Р. Драгићевић (2014: 9) наводи, практична израда лексикографских дела устаљено се још назива и *практична лексикографија*, док се под *теоријском лексикографијом* подразумева свеукупна наука о речницима – њихова анализа и критика, историјска анализа, евалуација, употреба итд.

⁶³¹ Овај је речник објављиван од 1967–1976. год.

⁶³² Говорећи о разнородности наведених критеријума, Н. Санковић (2023: 204) бележи да, ако би се као критеријум узео тип везе између лексема у одредници и лексема (или лексема) у дефиницији, могло би се говорити о подели на *синонимске* (и шире, *лексичке*), *творбене* (одн. *творбено-семантичке*) и *граматичке* (одн. *граматичко-творбене*) дефиницијама. С друге стране, ако би се у обзир узимао критеријум сложености, дефиниције би могле бити подељене на *просте* (*основне*) и *сложене* (*комбиноване*).

Oxford Dictionary of English, друго издање), запажа да се могу издвојити два општа модела: традиционални и онај који је формулисан путем теорије прототипа. Традиционалне дефиниције типично су описне,⁶³³ састављене од две компоненте, које Д. Шипка (2006: 168) именује на следећи начин: *genus proximum*, која одређује ширу категорију у коју дати ентитет по својим карактеристикама улази, и *diferentia specifica*, која указује на особите карактеристике по којима се одређени ентитет разликује од других чланова исте категорије. На плану семантичког садржаја, можемо говорити о *архисеми* и *диференцијалним семама* у значењу одређене лексеме (в. Гортан Премк 2004: 43; уп. и Драгићевић 2010: 70–71). С друге стране, модели дефинисања који су у вези са теоријом прототипа, која се сматра савременом лексиколошком теоријом (в. Халас 2014: 87), имају когнитивнолингвистичку основу, те се одликују већом усклађеношћу са језичком стварношћу. Еткинс и Рандел (2008: 419) сматрају да се овим начином дефинисања обезбеђује реалистичнији и веродостојнији опис лексике, будући да се поред типичних облика употребе неке лексеме дозвољавају и варијације, које се могу јавити зависно од контекста.

5.1.4. У вези са наведеним, као битан принцип савремене лексикографије који представља важан корак ка модернизацији наше речничке праксе, али и као основни мотив за састављање будућих речника – у домаћој литератури се наводи задовољење комуникативних потреба корисника речника (в. Прћић 2016а: 90–93). На ово се указује и у русистичкој литератури. Говорећи о концепцији *Активног речника руског језика (Активный словарь русского языка)*,⁶³⁴ Ј. Апријан (2016: 14–16) наводи да је главни циљ тог речника да прати и да задовољи потребе усмене комуникације и продукције текстова. Из тог разлога, у речнику се бележе детаљни подаци о различитим аспектима речи и њихових појединачних значења, између осталог, и подаци о синтаксичким конструкцијама типичним за поједина значења, као и о својствима спојивости и прагматичким условима употребе неке речи или конструкције.

5.1.5. Као група лексема са особеним лексичким, граматичким и семантичким својствима, именички партикуларизатори – било да је реч о примарним било о секундарним (в. т. III, 2.1.1.1) – завређују посебан семантички опис у речничкој литератури. Потреба изналажења посебног приступа у обради оваквих именица у савременој лексикографској пракси спозната је и у англосаксонској литератури. Еткинс и Рандел (Atkins–Rundell 2008: 371–372), разматрајући процес формирања одреднице у једнојезичкој бази података, указују на то да код именица овог типа мора постојати та информација, уз наведене колокације у којима се јавља.

⁶³³ Р. Драгићевић (2007: 31) наводи како се у описном речнику дефиниције углавном састоје из описног дела и синонима.

⁶³⁴ Овај речник се ипак својом концепцијом умногоме разликује од постојеће домаће лексикографске продукције. Стога, наш циљ није да следимо решења предложена у овом речнику, већ да својим предлозима лексикографске обраде јединица које анализирамо покушамо допринети побољшању појединих речничких решења заснованих на традиционалним принципима.

Табела бр. 38. Пример обраде лексеме-партикуларизатора у англосаксонској бази података (Atkins–Rundell 2008: 372)

| | |
|--------------|--|
| HEADWORD | Speck |
| LU | 1 |
| WORDCLASS | noun |
| MEANING | tiny spot, small particle |
| GRAMMAR | itemizer |
| CONSTRUCTION | PP-of NP |
| COLLOCATE | dust |
| EXAMPLE | He brushed a speck of dust from his sleeve as he waited for the silence he required. |
| [...] | |
| COLLOCATE | dirt |
| EXAMPLE | His sympathy was probably worth about as much as the dirt beneath his fingernails – if there had been a speck of dirt present beneath those immaculately manicured items. |

Међутим, таква пракса, како и насумичан поглед на нашу грађу показује, досад није доследно спровођена у дескриптивним речницима српског језика. Обрасци дефинисања овог дела лексике, који су нам послужили као полазни и основни критеријум за утврђивање њених партикуларизаторских својстава, разноврсни су. Одсуство систематизованости и типизираности лексикографских решења с једне стране је условљено недовољно разјашњеним опсегом саме појаве партикуларизације и јединица којима се она изражава, али с друге стране, и недоследним уједначавањем модела дефинисања лексема које припадају истим или сродним семантичким класама. Потоње је донекле условљено и карактером речничког текста, који је углавном колективно дело, те у појединим случајевима до (већег или мањег) изражава може доћи и „индивидуални печат” лексикографа. У том смислу, није лако постићи потпуну типизацију лексикографских описа, али извесно је да се још много на том плану може урадити. Наш ће циљ, дакле, у овом делу текста бити да дамо мали допринос уједначавању партикуларизаторске лексике.

5.1.6. У даљем тексту ћемо се потрудити да, уз осврт на постојеће моделе дефинисања лексике која је предмет нашег истраживања, изнађемо најпогоднија лексикографска решења за сваки издвојени тип партикуларизаторâ. У таквом покушају поћи ћемо од претпоставке да различитим типовима партикуларизаторâ одговарају различити семантички описи, али да се, с друге стране, тај семантички опис може донекле уједначити за сваки тип (односно, за сваку лексичко-семантичку групу лексема унутар издвојених типова), будући да њихови семантички садржаји морају имати одређен број заједничких семантичких компонената.

5.1.7. Основни циљ анализе у овом делу истраживања јесте да предложимо – у мери у којој је то могуће – што унифициранији и пригоднији начин дефинисања партикуларизаторске лексике, са освртом на одређене значењске нијансе у зависности од типа партикуларизаторâ, и то све у функцији просечних, лингвистички необразованих, корисника, односно у циљу њиховог функционалнијег сналажења у речничкој литератури. Анализа ће се готово у потпуности базирати на описним речницима српског књижевног језика.

5.2. Лексикографска обрада партикуларизатора

Узимајући у обзир карактеристике партикуларизаторске лексике, које су условиле кроз рад представљен начин њене класификације и анализе (в. т. III), приликом њиховог речничком описа важно је узети у обзир и лексикографска достигнућа утемељена у принципима теорије прототипа. Под тиме, међутим, не подразумевамо потпуну промену досадашње концепције обраде овог типа лексике, већ њено осавремењивање у смислу надградње формалних и садржинских аспеката дефиниција.

На могућности примене теорије прототипа у анализи лексичког значења указала је Р. Драгићевић (2007: 84). Ова ауторка наводи да се теорија прототипа успешно може користити као тип семантичке анализе лексема, али и у анализи вишезначности једне лексеме. У вези са потоњим, А. Халас (2016: 460–465), разматрајући укљученост достигнућа савремене когнитивнолингвистичке теорије у речничку праксу, истиче корисност и применљивост сазнања ове теорије у опису полисемичке структуре неке речи. Наглашавајући предности примене теорије прототипа, ова ауторка анализира три аспекта лексикографске обраде: (а) идентификацију и диференцијацију значења, где се, у складу са поменутом теоријом, прототипско значење позиционира на почетно место у речничком чланку, а даља се значења раздвајају с циљем постизања адекватног односа уопштавања, апстраховања значења, с једне стране, и специјализације значења, с друге стране; (б) дефинисање значења, које подразумева транспарентност настанка датог значења, али и његову флексибилност; (в) организацију значења у речничком чланку, која би требало да буде хијерархијски организована тако да одсликава међусобну повезаност тих значења.

Како у овом делу рада пажњу фокусирамо на одређена значења у семантичким структурама појединих лексема, а не на њихову полисемичну структуру – теорија прототипа посматраће се из угла могућности њене примене у дефинисању сродних, блиских партикуларизаторских значења лексема из истих лексичко-семантичких група. Анализи организације дате лексичко-семантичке групе приступићемо путем уочавања централних чланова, с циљем да таква устројеност нађе одраза у речничком тексту.

5.2.1. Опис деоних партикуларизатора у речницима

5.2.1.1. Семантички садржај деоних партикуларизатора се од свих осталих типова партикуларизатора разликује по типу архисеме. Та се семантичка компонента, у складу са њиховом функцијом партикуларизовања чвршће материје, прецизније може одредити као *комад*, *парче*, а не као *количина*, што је типично за сву осталу партикуларизаторску лексику. Деони партикуларизатори, дакле, углавном немају количинско значење, али постоје прелазни случајеви чије се значење може одредити и као деоно и као количинско (в. т. III, 2.1.1.2 (1)).

5.2.1.2. Деоне партикуларизаторе смо, на основу објекта партикуларизовања, поделили на две групе – зависно од тога да ли се њима означава (1) део материје или (2) део мноштва. Приликом утврђивања и описивања семантичког садржаја деоних партикуларизатора оба типа у речничкој пракси користе се различити принципи дефинисања, које ћемо представити према постојећем, традиционалном терминолошком апарату; в.:

- (1) описна дефиниција: *кришка (1а)* 'одсечени мањи комад, део нечега чврстог (обично онога што служи као храна)'; *дуса (б)* (покр.) 'комад слабо испеченог хлеба'; *пашајица (1а)* (покр.) 'дужи тракасти комад меса, сланине или рибе; уп. паша⁵'; *блок (1а)* 'велики, масиван комад нечега (стене, метала, леда и др.)'; *мрва (1а)* 'ситан делић хлеба или друге, углавном чвршће дробљиве хране'; *брав (1а)* 'општи назив за једно грло стоке, нарочито за овцу и козу; уп.

бравче'; *примерак (1a)* 'сваки за себе од више једнаких предмета или животиња'; *комад (3в)* 'јединка из збира или низа из већег броја чега'; итд.

- (2) описно-синонимска дефиниција (и самостално и у оквиру дводелне дефиниције): *део (1б)* 'оно што се одвоји од неке целине, комад, парче; оно што се са другим сличним предметима саставља у неку целину'; *комад (1a)* 'део какве целине, део чега, парче'; *парче (1a)* 'оно што се одсече, отцепи, одломи, одбије или на какав други начин одвоји од неке целине, комад, комадић'; *кус (2a)* (покр.) 'уопште део какве целине, комад, парче'; *режањ (1)* 'комад нечега одрезан, одсечен или изрезан из какве целине, кришка'; *окрајак (1a)* 'парче, комад (хлеба, пецива и сл.) одсечен или одломљен с краја, крајка'; итд.
- (3) синонимска дефиниција: *бокун* (покр.) 'парче, комад, залагај; уп. бокема'; *волат (2)* (покр.) 'комад, парче'; *оделак (б)* 'део, комад, парче'; *траниша (1)* (фр.) 'кришка, режањ, део (хлеба, меса)'; *стопа (5б)* (заст.) 'комадић, делић (о земљи)'; *кртић (1)* (покр.) 'комадић, парченце'; *печа (1a)* (заст. и покр.) 'комад, парче (нечега)'; *глава (4a)* 'особа, личност, појединац'; итд.
- (4) упућивачка дефиниција: *окрајка* (покр.) 'в. окрајак (1a, б, 2a)', *одрезина* 'в. одрезак (1a)'; *чено* (покр.) 'в. чесно'; *осечак* (покр.) 'в. одсечак (1, 2в, 4)'; *останак (б)* (заст.) 'в. остатак (1, 2, 4, ба)'; *огрижај* (индив.) 'в. огризак'; *локва²* (заст. покр.) 'в. локма (1б)'; *бравче* 'в. брав (1)'; *јединица (б)* 'в. јединка (1)'; итд.
- (5) граматичка дефиниција: *кришчица* 'дем. од кришка'; *лапатак (1)* 'дем. од лапат (1)'; *параманче* (покр.) 'дем. од параман'; *мрвица (1)* 'дем. од мрва; мрва; уп. мрва¹ (1a, б, г, 2 и изр.)'; *печица (1)* 'дем. од печа¹ (1, 2, 4б)' итд.

Као доминантан тип лексикографског описа код деоних партикуларизатора којима се означава део материје јавља се описно-синонимска дефиниција. Упућивачка дефиниција јавља се код маркираних или варијантних лексема, чији је статус перифернији у односу на лексеме на које се упућују. Описном дефиницијом, која се знатно ређе користи у опису деоних партикуларизатора, дефинишу се (углавном маркирани) деони партикуларизатори у чијем се семантичком садржају, у односу на прототипичне лексеме *комад* и *парче*, налазе још неке додатне, диференцијалне семе које су квалитативног или квантитативног карактера. Мање фреквентне и уобичајено маркиране лексеме овог типа дефинишу се најчешће синонимском дефиницијом, али и упућивачким моделом дефинисања, који се првенствено користи у опису варијантних лексема перифернијег статуса у лексичком систему. Граматичка дефиниција се користи у опису твореница од основних деоних партикуларизатора, на чије значење се упућује метајезичким елементима.

Када је реч о лексикографском опису деоних партикуларизатора са значењем део мноштва, најучесталији је описни модел, који уједно представља и основни образац дефинисања. Синонимском дефиницијом, која је нешто ређе јавља (уп. *глава (4a)* 'особа, личност, појединац' и *јединка (1б)* 'поједини човек, појединац, личност, индивидуа; усамљени појединац'), упућује се на значења којима је таква семантика примарна, за разлику од лексема које се дефинишу.

5.2.1.3. Специфичност семантичког садржаја деоних партикуларизатора, као и свих осталих типова партикуларизатора, јесте апстрактност и неодређеност архисеме. Како смо већ у тексту поменули, партикуларизатори своју значењску целовитост постижу управо у синтагматском споју са именицом која представља објекат партикуларизације (в. т. III). Управо због веома јаке везе ових лексема, дешава се да се партикуларизаторска лексема поима као материја или други појам чији део представља. С тим у вези су различита лексикографска решења приликом описа семантичког садржаја – како по одређењу њихове архисеме, тако и по степену заступљености појма који се партикуларизује у дефиницији.

5.2.1.3.1. Архисема деоних партикуларизатора углавном се у речничкој пракси описује на два начина: (1) сасвим неодређено, апстрактно, обично спојем *оно што*; или (2) путем прототипичнијих деоних партикуларизатора (нај)општије семантике – *комад*, *парче* и *део*. Неодређен почетак својствен је првенствено централнијим члановима партикуларизатора деоног типа, док се већи део грађе дефинише наведеним лексемама нешто одређеније, али и даље веома апстрактно.

Приказ бр. 22. Типови лексикографских дефиниција према степену конкретизованости архисеме деоних партикуларизатора

| | |
|---|---|
| 1 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>део</i> (1б) '<u>оно што</u> се одвоји од неке целине, комад, парче; оно што се са другим сличним предметима саставља у неку целину'; • <i>парче</i> (1а) '<u>оно што</u> се одсече, отцепи, одломи, одбије или на какав други начин одвоји од неке целине, комад, комадић'; • <i>преостатак</i> (а) '<u>оно што</u> је преостало од веће целине, оно што се сачувало од чега, оно што још није потрошено, остатак'; • <i>загризак</i> (1) '<u>оно што</u> је загризено, начето зубима, од чега је један део одгризен, поједен, огризак'; |
| 2 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>комад</i> (1а) '<u>део</u> какве целине, део чега, парче'; • <i>кус</i> (2а) (покр.) 'уопште <u>део</u> какве целине, комад, парче'; • <i>дуса</i> (а) (покр.) 'велики <u>комад</u> нечега, бусен, груди и сл.'; • <i>шнит/шнита</i> (1) (нем. варв.) 'одсечен тањи <u>комад</u> нечега, кришка, одрезак: ~ хлеба, ~ сланине'; • <i>нарезак</i> (1б) 'танко одсечени, одрезани <u>комад</u> меса, одрезак'; • <i>пај</i> (2а) (покр.) 'разграничени, одељени <u>комад</u> земљишта (оранице, пашњака и др.), деоница, парцела'; |

Поред архисеме, у семантичком садржају ових лексема углавном се налазе семе која се тичу:

- (1) квалитативних и(ли) квантитативних својстава тако издвојеног дела: уп. *пашајица* (1а) (покр.) 'дужи тракасти комад меса, сланине или рибе; уп. *паша*⁵'; *гулумаћ* (покр.) 'повеће, округло парче хлеба; повелик залогај'; *офук* (1) (покр.) 'овећи комад хлеба'; *одусина* (покр.) 'велики комад, комадешка хлеба'; *пахуља* (3а) 'ситан део, комадић нечега; честица'; итд.
- (2) радње која је претходила том издвајању, односно радње чији је резултат издвајање: в. *загризак* (1) 'оно што је загризено, начето зубима, од чега је један део одгризен, поједен, огризак'; *кидољак* (1) (покр.) 'оно што се добије киданем, откинути, поцепани део, парче, комад, остатак (неке тканине, конца и сл.)';
- (3) самог појма који се партикуларизује: в. *локма* (б) (покр.) 'комад куваног или печеног меса; уп. *локва*²'; *кришка* (1б) 'део главице белог лука, поморанце и сл. који се лако одваја од целине'; *оцепак* (1а) 'отцепљен, подеран комад тканине, папира и др.'; итд.).

5.2.1.3.2. Конкретизовање семантичког садржаја постиже се управо путем експлицирања последње поменуте компоненте, као и начина њеног лексикографског описа. У синонимским дефиницијама, као и упућивачким и граматичким – ова сема, по природи ствари, не улази у њихов састав: уп. *вета* (покр.) 'комад, кришка'; *кртић* (1) (покр.) 'комадић, парченце'; *чењ* (покр.) 'в. чесно'; *трунчица* 'дем. од трунка'; итд. Међутим, у описним и описно-синонимским

дефиницијама веома често се наводи и податак који се тиче материје која се партикуларизује – при чему се разликује начин експлицирања тог податка, па самим тим и степена конкретизације објекта партикуларизације на који се односи.

Приказ бр. 23. Типови лексикографских дефиниција према степену конкретизованости објекта партикуларизовања деоних партикуларизатора (са значењем дела материје)

| | |
|---|---|
| 1 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>исек (1)</i> 'исечени комад <u>нечега</u>', пр. Вираху [из бисага] повјесма, кртоле ... чак и велики исјек почађале сланине (Бож. Г. 7, 152); • <i>кришка (1а)</i> 'одсечени мањи комад, део <u>нечега чврстог</u> (обично онога што служи као храна)'; • <i>шнит/шнита (1)</i> (нем. варв.) 'одсечен тањи комад <u>нечега</u>, кришка, одрезак: ~ хлеба, ~ сланине'; итд. |
| 2 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>окрајак (1а)</i> 'парче, комад (хлеба, пецива и сл.) одсечен или одломљен с краја, крајка'; • <i>дилим (покр.)</i> 'кришка, комад (лубенице, диње, јабуке и сл.)'; • <i>стопа (5б)</i> (заст.) 'комадић, делић (о земљи)'; |
| 3 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>апољак (1)</i> (покр.) 'остатак <u>јела</u>, огризак; уп. апити¹'; • <i>парче (1в)</i> 'ограничен или на какав други начин издвојен део <u>неког простора</u> (комад земљишта и сл.)'; • <i>огризак (а)</i> 'остатак, обично нејестиви, од поједеног <u>плода</u> (јабуке, крушке и сл.)'; итд. |
| 4 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>кришка (1б)</i> 'део главице белог лука, поморанџе и сл. који се лако одваја од целине'; • <i>паља (б)</i> (покр.) 'комадић, цепка <u>дрвета</u>'; • <i>чесно</i> 'део главице <u>белога лука</u> који се може отчехнути, одломити од целине; уп. чен, чехно, чено, чењ, чесан'; • <i>лапат (1б)</i> (покр.) 'комад <u>земље</u>, <u>поља</u>, парцела'; итд. |

Како у наведеном приказу видимо, у најопштијем случају се не одређује објекат партикуларизовања, већ се на његово постојање упућује неодређеном заменицом *нешто*. У другом типу дефиниција уобличивач се донекле конкретизује индиректним навођењем, у оквиру заграде, материје која се датом лексемом чешће партикуларизује. Трећи поступак, који нам се чини најпримеренијим, одликује се укључивањем хиперонимске лексеме у односу на лексему са значењем типичне материје. У таквим дефиниција се, како видимо на примеру одговарајућих значења лексема *парче (1в)* и *огризак (а)*, понекад у загради наводи и тачно одређена врста материје за коју је својствено партикуларизовање датом лексемом. Такав податак, према нашем мишљењу, значајно је укључити у опис партикуларизаторске лексике, и то посебно када је реч о високом степену инкапсулације значења партитивне именицу у значење партикуларизатора. Међутим, сматрамо да је подесније типичне синтагматске спојеве наводити након дефиниције, иза две тачке, као уобичајене примере употребе одредничке речи. Најзад, у четвртном приказаном типу лексикографског описа директно се наводи објекат партикуларизовања, односно конкретна врста материје која се издваја на дати начин.

Експлицирање појма који се партикуларизује непожељно је у речничком дефинисању партикуларизаторске лексике. Наиме, у не тако малом броју случајева у опису партикуларизаторске лексеме јавља се иста лексема и у саставу дефиниције и у примерима, у споју са партикуларизатором који се дефинише. То би нас могло навести на закључак да значење такве лексеме улази у семантички садржај партикуларизатора, иако би примери употребе наведеног типа управо оповргавали такву могућност; уп. следећа значења:

- *мрва (1а)* 'ситан делић хлеба или друге, углавном чвршће дробљиве хране', пр. Са зуба ми спаде мрва хлеба натопљена медом (ЕК); Требало би подуже чекати с рукама на столњаку, у многоме прекривеном сасушеним мрвама хлеба и, размазаним и још недирнутим, гомилицама пепела (ЕК);
- *одрезак (1б)* 'танко одрезан комад меса без кости припремљен за пржење, односно за јело, шницла', пр. Усркао је само неколико жлица јухе и појео два три одреска мяса (Леск. 2, 16);
- *офук (1)* (покр.) 'овећи комад хлеба', пр. Мого си узет офук сува љеба, | па присмакат на ону ћумасту главицу (Бећ. М. 2, 20);
- *цепаница (1)* 'комад, део расцепљеног дрвета', пр. Прође замало цео град, носећи у руци једну цепаницу дрва, да би заложила ватру у разрушеној сали (ЕК);
- *цепка* 'танки комад дрвета добивен цепањем већег комада дрвета', пр. Ко ће знати од какве је невоље ту живела као курјак, без цепке дрвета зимус (И. Секулић, АСК); итд.

Уколико је могуће, боље је објекат партикуларизовања изразити хиперонимском лексемом, а конкретну материју навести у виду типичнијих синтагматских спојева. Међутим, где то није могуће, а то је обично случај када је степен инкапсулације веома висок – оправдано је и наведено решење уколико је за дати партикуларизатор карактеристична искључиво самостална употреба.

5.2.1.4. Деони партикуларизатори са значењем дела мноштва, када се дефинишу описно или описно-синонимски, одређују се разноврсно као *јединка, један број, примерак, појединачан предмет* и сл., па и сасвим неодређено, путем заменичких лексема:

- *грло (3а)* 'јединка стоке, ређе живине';
- *јединка (1а)* (биол.) 'биљни или животињски организам који самостално постоји, појединачан, засебан представник биљне или животињске врсте; појединачан представник своје врсте уопште';
- *комад (3б)* 'један број од више примерака неког списка, новина, часописа, књиге и др.';
- *комад (3в)* 'јединка из збира или низа[,] из већег броја чега';
- *припадник (1)* 'онај који припада каквом скупу, заједници, покрету и сл.: ~ партије, ~ класе, ~ војске, ~ народа';
- *парче (2)* 'појединачни предмет или комад узет из већег броја истоверних примерака; јединка из неког скупа, из већег броја чега'; итд.

Конкретизовање семантичког садржаја овог подтипа деоних партикуларизатора постиже се навођењем типа мноштва које се партикуларизује, где је разлика првенствено заснована на критеријуму живо/неживо. Податак о појму који се партикуларизује може бити сасвим неодређен, што је редак случај, или пак забележен у складу са препорученим обрасцем да се тај појам не наводи директно у тексту дефиниције, већ да се он опише одговарајућим хиперонимом; уп.:

- *комад (3в)* 'јединка из збира или низа[,] из већег броја чега';
- *брав (1а)* 'општи назив за једно грло стоке, нарочито за овцу и козу; уп. бравче';
- *грло (3а)* 'јединка стоке, ређе живине';
- *члан (1)* 'припадник неког друштва, удружења, организације, народа и сл.: ~ породице, ~ партије';

На основу анализе поступака дефинисања деоних партикуларизатора, запажамо да се они могу разликовати на основу више критеријума: први се тиче различитих модела дефинисања, други степена конкретизованости архисеме ових лексема, а трећи степена конкретизованости појма који се партикуларизује у речничким описима. Притом, разлика постоји и у зависности од тога о ком је подтипу деоних партикуларизатора реч. Из тог ћемо разлога најпре сумирати запажања о деоним партикуларизаторима са значењем дела материје, који представљају типичан вид деоних партикуларизатора, а затим и о онима са значењем дела мноштва.

- (1) Значења типичнијих деоних партикуларизатора са значењем дела материје ваљало би дефинисати описном или описно-синонимском дефиницијом, уколико се као равноправна јавља још нека лексема, дакле – у истом значењу и са истом функцијом. Такав поступак је, морамо напоменути, углавном спровођен у досадашњој лексикографској пракси.
- (2) Што се тиче садржаја дефиниције деоних (а видећемо – и других типова) партикуларизатора, препоручљиво је да она буде троделна – да садржи (а) граматичку информацију о реализацији датог значења у синтагми са допуном у генитиву, (б) описни (или описно-синонимски) део дефиниције; (в) део са уобичајеним синтагматским спојевима након описног дела дефиниције, иза две тачке.
- (3) Описни део дефиниције садржао би најпре податак о архисеми деоног партикуларизатора – који је најбоље изразити путем прототипичних лексема *комад* и *парче* (ређе *део*), будући да се оне одликују најопштијим семантичким садржајем у односу на све анализирани партикуларизаторске лексеме. Након њега би следио податак о појму који се партикуларизује – који је најбоље описати путем лексеме вишег нивоа категоризације (дакле, хиперонимском лексемом, нпр. *јело*, *храна*, *воће*, или лексемом још уопштеније семантике, нпр. *(чврста) материја*), а за њим и подаци о додатним, диференцијалним семама, карактеристичним за семантички садржај конкретне лексеме која се дефинише (в. табелу бр. 39).
- (4) Директно навођење појма који се партикуларизује у дефиницији оправдано је само у случајевима када се партикуларизатор користи самостално због високог степена инкапсулације значења именице која би тај појам именовала. Уколико се пак партикуларизатор у употреби среће у синтагматским везама са таквом именицом – њено експлицирање у дефиницији треба избегавати. Боље је такав податак навести у трећем делу дефиниције, у виду типичнијих синтагматских спојева.
- (5) Мање типичне или на било који начин маркиране деоне партикуларизаторе подесније је дефинисати синонимским или упућивачким моделом, уколико је значење истоветно са значењем лексеме на коју се упућују. Уколико се оно пак разликује, може се применити исти тип описа који се препоручује у тачки (3).

Иако је веома захтеван посао уједначавања лексикографских описа свих, па и деоних партикуларизатора – те, верујемо, у одређеним случајевима и неспроводив – запажања која проистичу из спроведене анализе, ипак, омогућују да се у одређеној мери они унифицирају.

Табела бр. 39. Предлог дефиниције значења деоних партикуларизатора

| МОДЕЛ ДЕФИНИЦИЈЕ ДЕОНИХ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|---|--|
| граматичка информација (обично у им. синтагми са ген.) | <i>парче (1a)</i> (у им. служби са ген.) комад чвршће материје који се одсече, отцепи, одломи, одбије или на какав други начин одвоји од неке целине: ~ хлеба, ~ стакла, ~ меса. |
| + архисема <i>комад/парче/део</i> + податак о материји која се партикуларизује | <i>дуса (a)</i> (у им. синтагми са ген.) покр. велики комад чвршће материје, бусен, грудa и сл.: ~ сира, ~ снега. |
| + специфичне компоненте за дато значење лексеме – диференцијалне семе | <i>кришка (1a)</i> (у им. синтагми са ген.) одсечени мањи комад чвршће материје (обично оне која служи као храна): ~ хлеба, ~ сира. |
| + примери типичне синтагматске употребе | <i>мрва (1a)</i> (у им. синтагми са ген.) ситан део, комадић чвршће дробљиве хране: ~ хлеба, ~ сира, ~ колача. |

Моделе дефинисања деоних партикуларизатора са значењем дела мноштва, управо због њихове семантичке разноврсности, веома је тешко уједанчити. Препоруке у вези са описима ових лексема односиле би се само на то да се, као и у случају првог наведеног типа деоних партикуларизатора, објекат партикуларизовања не наводи експлицитно у дефиницији, већ да се на њега упућује одговарајућом хиперонимском лексемом.

5.2.2. Опис количинских партикуларизатора у речницима

Кроз рад издвојени и анализирани подтипови количинских партикуларизатора разликују се у погледу карактеристика њихових лексикографских описа, што је условљено разликама у њиховим семантичким садржајима. Из тог разлога се, према лексикографском критеријуму, количински партикуларизатори могу поделити у две групе, и то на: (1) садржавачке партикуларизаторе, који су сасвим специфичног семантичког садржаја, што се одражава и на начин њиховог описа у речничкој пракси, (2) све остале количинске партикуларизаторе (мерне, збирне и активносне), који се, према разликовним аспектима начина речничког описа, могу анализирати попут деоних партикуларизатора.

5.2.2.1. Партикуларизатори садржавачког типа

5.2.2.1.2.1. Лексикографска анализа партикуларизатора-садржавача није досад била предмет засебних радова наших лингвиста, иако се корисна запажања у виду лексикографске напомене могу наћи у Драгићевић 2000 (438), у оквиру семантичке анализе лексема тог лексичког типа.

Како смо већ у претходним поглављима поменули, партикуларизатори-садржавачи могу се, према лексичко-семантичким особеностима, сврстати у три групе (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3.4)). Само у једном случају – када садржавач у својој основној семантичкој реализацији означава посуду или нараву у којој се нешто држи, чува или (пре)носи – можемо говорити о регуларној

метонимији, односно регуларном метонимијском преносу који доводи до количинског, партикуларизаторског значења дате лексеме. У преостала два случаја – када је реч о лексемама које означавају део тела или превозно средство – будући да принципи развоја таквих значења не важе за читаву лексичко-семантичку групу, не можемо говорити о потреби за уједначавањем лексикографских поступака њихове обраде. Стога, наша ће пажња у овом делу бити усмерена на прву, прототипичну и најбројнију групу партикуларизатора-садржавача.

Ситуација код садржавачких количинских партикуларизатора, у односу на све друге партикуларизаторске типове, сасвим је специфична. Наиме, како смо већ у семантичкој анализи ових лексема поменули, синтагме са садржавачем могу реализовати чак пет различитих значења, од којих су три партикуларизаторског карактера (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3.2)). Та три значења, према термилошким решењима у постојећој литератури (Парти–Боршчев 2012: 142–143), назвали смо значењима *конкретне количине*, *ад хок мере* и *конвенционалне мере*. Иако се теоријски ова значења могу раздвојити, у пракси – а посебно у лексикографској пракси – није их увек најједноставније оделити. Такође, партикуларизаторска значења синтагми са садржавачем понекад је у конкретном примеру тешко разликовати од предметног значења, што узрокује разнолико стање по питању њиховог описа у речницима нашег језика. Из тог разлога, у овом делу ћемо покушати да изнађемо лексикографска решења која би, уз остале карактеристике садржавачке лексике, узимала у обзир и поменуто семантичку разлику.

5.2.2.1.2.2. Анализа лексема са значењем *посуда/направа* у описним речницима српског језика указује на то да ни у лексикографским описима семантичке структуре ових садржавача не постоји системско решење, односно уједначен поступак приликом обраде њихових партикуларизаторских значења. Могу се, међутим, издвојити три лексикографска поступка у обради:

- (1) партикуларизаторско значење се не издваја, али се примери који потврђују то значење јављају у оквиру основног значења (в. *кригла* у табели бр. 40);
- (2) партикуларизаторско значење, будући да је настало метонимијски, наводи се иза тачке и зареза након предметног значења лексеме-садржавача, чинећи са њим основно значење те лексеме (в. *кашика* и *чаша* у табели ниже);
- (3) партикуларизаторско значење се бележи као одвојено значење лексеме-садржавача (под првом словном или бројном ознаком након предметног значења) (в. *кашика* и *чаша* у табели ниже).

Табела бр. 40. Лексикографска решења приликом обраде партикуларизатора-садржавача

| речник лексема | РСАНУ | РМС | РСЈ |
|-------------------|---|--|---|
| КРИГЛА | чаша за пиво, обично са дршком; уопште повећа чаша са дршком. — Браћо жедан сам, једва чекам да попијем коју криглу пива (Гргурова М., БВ 1901, 232); | врч, овећа чаша (обично за пиво). — Над криглама пива, пред пирамидом топлих погачица, они остадоше дуго у врло живом разговору. Тос. Б. | овећа чаша за пиво, обично с дршком; уопште већа чаша са дршком. |
| КАШИКА | 1. део стоног прибора за јело овално издубљеног облика са дршком, којим се захвата течна или житка храна и сл., жлица; количина нечега која стане у њу. — [...] Умути ... једну средњу кашику ванили шећера (Поп. К. 1, 255). | 1. предмет којим се граби житко јело, жлица. 2. количина чега колико може стати у једну кашику. — Послејје двије, три кашике [јухе] чекале смо да конобар однесе тањуре. Бег. | 1. део прибора за јело којим се захвата течна и житка храна; количина нечега која у то стане. |
| ЧАША | / | 1. мала посуда (обично од стакла) из које се пије; количина течности, пића или чега другог која стане у њу: винска ~, пивска ~; испити чашу вина. | 1. а. мала посуда, обично стаклена, из које се пије: кристална ~, сребрна ~, пивска ~, ~ за вино. б. количина течности, пића или нечег сипког која стане у њу: испити чашу вина. |
| ВРЕЋА | 1. а. врста велике кесе, обично од кудеље, ређе од кострети, вуне, платна за држање жита, брашна и сл. или за остављање ситнијих предмета; уп. вур1, џак. [...] б. количина (нечега) која може да стане у врећу. — Некакав сиромах човек ... набере врећу маховине и метнувши одозго мало вуне донесе на вашар да прода (НПр Вук, 212). | 1. а. врста дугачке и уске торбе (обично од кудеље), којој се горњи отвор веже, а служи за спремање и преношење жита, брашна и сл.; уп. џак. б. количина која може да стане у такву торбу: ~ брашна. | 1. а. врста веће кесе (обично од кудеље, платна и др.) за држање жита, брашна, соли и других сипких материја, ситнијих предмета и др., џак. б. количина нечега која може да стане у такву кесу: ~ жита, ~ брашна. |

Први случај, када се партикуларизатор не издваја у односу на основно, предметно значења одредничке речи, може се сматрати лексикографским пропустом. Међутим, треба напоменути да партикуларизаторско значење некад није сасвим једноставно оделити од основног значења лексеме, чак ни у ширем контексту. То посебно важи за случајеве када је глаголска лексема која се употребљава у датом контексту са партикуларизаторском синтагмом – полисемична, те се из не може јасно утврдити о којем се значењу конкретно ради. Стога, у том

случају посао лексикографа није нимало захвалан. Ипак, код појединих лексема се јасно види да је реч о пропусту приликом обраде, те да је партикуларизаторско значење лексеме-садржавача требало издвојити (в. поменути одредницу *кригла* у РСАНУ).

У другом и трећем издвојеном принципу лексикографске обраде детектује се метонимијско, партикуларизаторско значење садржавачке лексеме, те га бележи било одмах након основног значења, иза тачке и запете (2), било у виду издвојеног значења, најчешће под словном (ређе бројном) ознаком (3). За разлику од претходног случаја, када се неиздвајање такве секундарне реализације може сматрати лексикографским пропустом, у овом случају секундарна семантичка реализација се оправдано издваја. Поред наведених примера (в. *чаша* и *врећа* у табели бр. 40), такав лексикографски поступак примењен је и код бројних других лексема.

Табела бр. 41. Бележење партикуларизаторског значења лексема са значењем *посуда/направа* (на примеру неколико типичнијих лексема)

| речник лексема | РСАНУ | РМС | РСЈ |
|-------------------|---|--|---|
| КУТЛАЧА | 1. а. велика дубока кашика за хватање и сипање течног, житког јела, сипаћа кашика; количина јела коју она хвата. — [...] Слуге унесоше велики котао, а „питомци“ почеше редом приливати, примајући по двије кутлаче чорбе (Мат. 3, 46). Сљедовање мало: једна кутлача вруће водурине, хлеб од сто педесет грама (Ђон. Ј. 4, 15). | а. велика жлица, кашика за грабљење, хватање хране, сипача, заимача. [...] б. количина која стане у такву кашику. — Добијали су и по кутлачу супе. Лал. | велика дубока кашика за хватање и сипање течног, житког јела; количина јела коју она хвата. |
| КАШИКА | 1. део стоног прибора за јело овално издубљеног облика са дршком, којим се хвата течна или житка храна и сл., жлица; количина нечега која стане у њу. — [...] Умути ... једну средњу кашику ванили шећера (Поп. К. 1, 255). | 1. предмет којим се граби житко јело, жлица. 2. количина чега колико може стати у једну кашику. — Послије <u>двие, три кашике [јухе]</u> чекале смо да конобар однесе тањуре. Бег. | 1. део прибора за јело којим се хвата течна и житка храна; количина нечега која у то стане. |
| КОРПА | 1. а. направа различитог облика, обично дубља, исплетена од прућа, трске или сл. материјала која служи за чување, паковање, преношење разних ствари, котарица, кошара; количина нечега која стане у једну овакву направу. — | направа сплетена од прућа, трске и сл. која служи за чување, паковање и преношење ствари. ⁶³⁵ | 1. а. направа различитог облика и величине исплетена од прућа, трске и сл. која служи за чување, ношење разних ствари, котарица, кошара; количина нечега што стане у такву направу: пуна корпа |

⁶³⁵ Није издвојено метонимијско значење количине нити има потврда за њега.

| | | | |
|------|---|--|---|
| | [...] Он [је] као писац награђен корпом смокава (XX век 1938, 4/118). | | грожђа, ~ јабука. |
| ШОЉА | / | 1. мања, округла, обично порцуланска посуда са дршком, из које се пије млеко, чај, кафа и сл., шалица; количина течности или сипке материје која стаје у ту посуду. — Испијаше своју шољу каве полако (Коз. Ј., РМС). | 1. мања, обично округла порцеланска посуда са дршком, из које се пије млеко, чај, кафа и др. напици, шољица; количина течности или сипке материје која стане у ту посуду: порцеланска ~; ~ чаја. |

Поступак издвајања секундарне метонимијске реализације значења ових лексема, како видимо у табели, није доследан, иако би се могао унифицирати будући да се ради о истом механизму развоја значења, те о истом циљном значењу. Партикуларизаторско значење лексема овог типа, према нашем мишљењу, било би подесније наводити иза основног значења, и то под наредном словном ознаком. Разлог за то лежи у чињеници што је ово значење веома блиско основном значењу, из којег се и развило метонимијским путем, али се од њега битно разликује – по архисеми. Р. Драгићевић (2000: 438) у поменутом раду, такође, истиче да се ово значење мора одвојити од примарне семантичке реализације, због тога што је сасвим посебно и због тога што се остварује у партитивној синтагми. Ауторка предлаже чак могућност другачије лексикографске обраде значења тог типа – у виду израза уз именицу са значењем материје која се типично (са)држи у таквој посуди чији се назив дефинише, при чему би се у дефиницији навело још примера за материје које са датом именицом остварују количинско значење. Ово решење је, ипак, теже применити у опису свих лексема из исте лексичко-семантичке групе. Притом, неке од њих имају шири дистрибуциони потенцијал од других, што би додатно отежало спровођење наведеног лексикографског принципа обраде. Међутим, поједине лексеме овог типа – првенствено оне код којих је виши степен инкапсулације значења допунске именице, те им је својствена ограничена могућност лексичке спојивости – могле би се једноставно описати у оквиру израза, посебно ако се узме у обзир чињеница да оне у вези са одређеним партитивним именицама творе неразложиву семантичку јединицу (попут фразеологизама).

5.2.2.1.2.3. Иако се развој количинског, партикуларизаторског значења код садржавачких лексема одређује као тип регуларне метонимије, дешава се да такво значење не буде потврђено речничким примерима, те се, сходно томе, у опису неких лексема оно не констатује. Такав случај репрезентују садржавачи *лонац* и *шерпа*. О овим лексемама писала је Д. Гортан Премк (1984–1985: 186), објашњавајући из ког разлога код њих ова семантичка реализација 'изостаје' (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3.2)). Ми смо, ипак, поткрепивши свој став примерима из ЕК,⁶³⁶ и такве лексеме подвели под партикуларизаторе-садржаваче, будући да речничка грађа није увек довољна да ослика целокупно семантичко богатство одређене лексеме. Такође, у случају када за одређену именицу изостају примери њене партикуларизаторске употребе и у речнику и у ЕК (углавном када је реч о покрајинској или друкчије маркираној лексеми), а она се системски уклапа у низ издвојених партикуларизатора-садржавача, те се сасвим лако може у датом

⁶³⁶ После сам установила да је недеља, рано поподне, Аца је ушао у собу и истресао ми шерпу хладне воде на главу (ЕК); Рекс је смазао пуну чинију керећих крекера и попио још пола шерпе воде (ЕК); Још увече му је мати угрејала три тучана лонца топле воде, а жена спремила чисто рубље и најлепше чакшире с мундиром (ЕК); Никад није кувала, осим једном када је скувала пун лонац пиринча, уловила пастрмку у рибњаку, одсекла парче сирове рибе, ставила је на пиринач и појела (ЕК); итд.

контексту и употребити, такве смо садржаваче називали *потенцијалним* и уврстили смо их у грађу.⁶³⁷ Наш став посебно поткрепљује чињеница да се често (покрајинске и др.) варијанте или изведенице од таквих именица јављају са партикуларизаторским значењем, иако се код дате лексеме оно не констатује; уп. нпр.:

- *батара² (1)* 'већа корпа од прућа';
НАСПРАМ:
батарица 'дем. од батара²', пр. После јела преостаде пуна батарица мрва (НПр, ЦГл 1901, 24/4, РСАНУ)';
батура² (1) 'в. батара² (1)', пр. Набрала сам пуну батуру пасуља (Срем, Прер. Д., ЛМС 184, 83, РСАНУ)';
- *чанак (1a)* 'здела, чинија за јело (обично дрвена)';
НАСПРАМ:
чанчић 'дем. од чанак; уп. чанче', пр. Мој је чича мало потврд човек, кад путује, чанчић граха и тазе сомунчић доста му на дан (Шапч.); итд.

Дакле, непостојање потврда метонимијског значења не мора подразумевати и немогућност његове реализације – чак супротно. Појава синтагми са партитивних генитивом међу потврдама, иако нису употребљене у секундарном, партикуларизаторском значењу, сигнализира да се оно лако може реализовати. У највећем броју случајева, то потврђују примери ексцерпирани из ЕК, којима смо неретко допуњавали речничку грађу, репрезентујући потенцијал синтагми које су предмет нашег рада.

5.2.2.1.2.4. До лексикографских пропуста најчешће долази, како смо у ранијем тексту поменули, када се као потврда за основно, предметно значење лексеме-садржавача наводе примери у којима синтагма са партикуларизатором остварује значење количине (неке материје). Разлог за то јесте управо блискост предметног и метонимијског, количинског значења синтагми са садржавачким лексемама, која у појединим контекстима није могуће ни раздвојити.

У том смислу, на основу анализе лексикографских поступака приликом обраде садржавачких лексема могу се издвојити два случаја:

- (1) када се у оквиру основног значења именичке лексеме као потврда налази и синтагма са садржавачем, употребљена такође у основном значењу;
- (2) када се у оквиру основног значења именичке лексеме као потврда налази се и синтагма са садржавачем, употребљена у секундарном, партикуларизаторском значењу.

Наведене случајеве представимо и табеларно, са одговарајућим речничким примерима.

⁶³⁷ Уп. нпр. *здела (1a)* 'суд из којег се једе или у коме се јело држи (обично округло, без обода и дршке, избочен и сужен према дну), чинија'; *полока* 'боца од пола оке'; *стакленица (1)* 'стаклена боца' (РМС); *таса (2)* 'шоља, шољица, шалица'; итд.

Табела бр. 42. Синтагме са садржавачем као потврде основног и количинског значења⁶³⁸

| речници типови | РСАНУ | РМС |
|-------------------|--|--|
| (1) | оканица ж а. суд запремине једне оке, оканик; исп. окарица. — Пред њима на столу стоји пола испражњена оканица ракије (Мил. М. Ђ. 36, 97). | кофа 1. суд округле основице често шири при врху, са полукружном дршком, који служи за држање и преношење воде и других течности, за вађење воде из бунара и др., ведро, кабао. — Била се нагнула над дрвеном кофом бунарске воде, густе од бистрине (Ћос. Д. 2, 160). ⁶³⁹ |
| (2) | варјача ж (ген. мн. варјача) 1. дрвена, обично плитка, кашика за мешање при кувању; вар. варајача, вараљка, варијача, варљача, варњача; уп. бркалица, бркалица, бркалица, бркаљка, вараљка, кутлача. — [...] Ако има <u>варјача масти</u> у овој сарми, нек нисам који сам (Сек. 2, 132). | сепећик м тур. кошарица, котарица, корпа. — Омер-ефендиница би ... убрала ... по <u>сепећик шљива</u> (Мул.). |

Први случај је, дакле, када је садржавач у синтагмама са партитивним именицом употребљен у свом предметном, непартикуларизаторском значењу, те лексикограф такве примере оправдано обрађује под основним значењем. Примери наведени у табели могли би се, без значењске измене, преформулисати синтагмом са падежним атрибутом у ППК *c(a)* + инструментал: Пред њима на столу стоји пола испражњена оканица ракије : Пред вратима на столу стоји пола испражњена оканица с ракијом; или Била се нагнула над дрвеном кофом бунарске воде, густе од бистрине : Била се нагнула над дрвеном кофом с бунарском водом (о падежној синонимији в. т. III, 1.3). Семантичка позиција, у оквиру које посебну улогу има глаголска лексема, указује на то о ком је значењу синтагме са садржавачем реч. На пример, код лексеме *боца* у речничкој потврди – Неда ... донесе топал чај, лимун и малу боцу рума (Ћос. Б. 3, 310) – употреба глагола 'донети' и придевско одређење 'малу' јасно указују на то да је реч о примарној семантичкој реализацији одредничке речи. Исти је случај са лексемом *кондир*, где се примером – Радич уђе у другу одају, где га дочека слуга с кондиром хладне воде (Гавр. А, 2, 43) – потврђује основно значење ове лексеме.

Међутим, због тананих значењских нијанси између различитих могућности употребе оваквих партитивних синтагми, неретко се дешава да се оне употребљавају и у метонимијском, партикуларизаторском значењу, али се лексикографским превидом наводе међу примерима који потврђују основно, неметонимијско значење, као што можемо видети у другом наведеном случају (в. табелу бр. 42).

Дешава се чак и да се међу потврдама за основно, предметно значење неке лексеме наводе синтагме са садржавачем оба значењска типа – дакле, и оне које потврђују основно, неметонимијско значење и оне које потврђују партикуларизаторско значење. Такви примери најбоље сведоче о семантичкој блискости ових значења; уп.:

⁶³⁸ Ради уштеде простора, у табели су наведена само значења лексема и примери на којима је фокус у раду.

⁶³⁹ Уп. и: Девојке [би] имале прилику да се „освете”, па би поподне имале право да било ком мушкарцу поспу кофу воде на главу (ЕК, *Политика*, 25. 4. 2008); итд.

- *боцунић* (покр.) 'дем. од боцун',⁶⁴⁰ пр. Додај ми они боцунић ракије, што је у врх прове (Андр. 1, 167). Дакленка, прогуца сам ништа и попија ... вина три боцунића, па одем на спавање (Мат. 16, 278);
- *сатљик* (нем.) 'стаклена бочица од 1/8 литра из које се пије ракија, сајтлик, чокањ (1)', пр. Стојанова Јека извади сатљик ракије (Ћор.). Попи свој сатљик [у гостионици] и удаљи се (Сим.).

Прве потврде код обеју лексема илуструју основно значење синтагми *боцунић ракије* и *сатљик ракије*, где се говори о два ентитета и где глагол указује на предметно значење центра синтагме (додај боцунић ракије, извади сатљик ракије). С друге стране, у примерима које за њима следе говори се о једном ентитету – количини дате течности коју је неко конзумирао (која је чак у случају лексеме *сатљик* имплицитно названа само именом посуде). У оба случаја глагол *попити* указује на партикуларизаторско значење лексеме, које би требало засебно описати.

5.2.2.1.2.5. Најважнију улогу у обезбеђивању семантичке позиције у којој се реализује основно или метонимијско значење синтагми са садржавачем, како наводи Р. Драгићевић (2000: 433), а како смо већ у претходној анализи поменули, имају управо глаголи. Другим речима, у већини примера овог типа семантичка позиција за партикуларизаторско значење биће обезбеђена употребом одговарајућег глагола (уп. попити криглу пива, просути кофу воде : наздравити букарром вина, донети чокањ ракије) (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3.3)). С друге стране, употреба придева (уп. мала боца рума, дрвена кофа бунарске воде) уз именичку лексему која представља центар оваквих синтагми пре ће сигнализирати (у појединим случајевима – искључиво) да је реч о основном, непартикуларизаторском значењу те именице (*Била се нагнула над дрвеном кофом бунарске воде* : **Попила је дрвену кофу бунарске воде*). Међу придевима, градивни придеви ће, како видимо, углавном упућивати на предметно значење лексеме-садржавача.

У већини случајева као једноставан тест провере да ли је реч о партикуларизаторском значењу одређене синтагме са беспредлошким партитивним генитивом може послужити, како смо већ поменули, (не)могућност замене партитивног генитива и инструментала с предлогом *с(а) + инструментал* (*Неда је попила боцу рума* : **Неда је попила боцу с румом*), или пак замене синтагме са партитивним генитивом првим, главним чланом синтагме (уп. *Истразнио је флашу пива* : *Истразнио је флашу*) (уп. Драгићевић 2000: 433).

Међутим, има случајева када није тако једноставно сврстати одређену потврду у једно од наведена два значења. Пример за то налазимо код лексема *пљатић* или *чабар*: уп. пр. Узесмо по један плитки пљатић чорбе (Вукч., Луча 1899, 71); Савладали су га тако што су му ... бацили на главу велик чабар пун воде (Чол., РМС). У овим случајевима, како смо закључили, зависно од контекста могуће је двојачко тумачење. Због велике семантичке сродности наведених значења у неким се примера чак она мешају; уп. Куписмо тако бачву сланих срдела, стависмо је на сред кафане, свима на располагање (Д. Киш, ЕК) или Чича је предложио да се онај завезак брашна што му је послужио као јастук, искористи за мешање хлеба партизанима (Дуд. 1, 57). Одређени реченични чланови наведених реченица упућују и на количинско значење, док други сугеришу да је реч о основном, неметонимијском значењу ових лексема. Други пример посебно сликовито показује ту разлику – као јастук може само послужити завезак (врећа) са брашном, док се за мешање хлеба не може ништа друго употребити него брашно из завеска (вреће).

⁶⁴⁰ Лексема *боцун* упућује се на основно, непартикуларизаторско значење лексеме *боца (1)* 'стаклен суд са грлићем, флаша; уп. болетина, ботиља, бутуља, боцун (1), бутела, бутелка, бутеља, бутиља, бутиљка, бутуља, стакленица'.

Садржавачки партикуларизатори представљају, са семантичког становишта, специфичну групу партикуларизаторске лексике, што се одражава и на њихов лексикографски опис. Постојање различитих лексикографских решења код лексема-садржавача се не тиче, за разлику од осталих типова партикуларизатора, варијантности лексичког састава саме дефиниције већ управо поступка издвајања, односно неиздвајања таквих значења. Због јаке асоцијативне везе и изразите семантичке блискости предметног, неметонимијског и количинског, метонимијског значења синтагми са садржавачем, примери партикуларизаторске употребе неких лексема наводе се као потврде за њихово предметно (типично и основно) значење. Разлика међу таквим значењима је у појединим примерима тешко спознатљива, а чињеница да се она мешају у свести говорника омогућавају и примере типа *Чича је предложио да се онај завезак брашна што му је послужио као јастук, искористи за мешање хлеба партизанима*, у којима се наведена значења преплићу.

У случајевима када се у речницима количинско значење садржавачких лексема издваја, оно се описује прилично уједначено – обично лексикографском формулом *количина нечега што стаје у ту (такву) посуду*, с могућношћу ближег одређивања објекта садржавања: уп. *количина – течности, сипке материје, пића, јела* и др. – *која стаје у такву посуду*. Оно што је пак неуједначено када се овакво значење издваја јесте његово поцизионирање у речничком чланку дате лексеме. Оно се најчешће наводи одмах након предметног значења лексеме, иза тачке и зареза – дакле, у оквиру дводелне дефиниције, најчешће као основно значење. У одређеном броју случајева издваја се као посебно значење, под наредном словном или бројном ознаком, након предметног значења на коме се заснива.

Узимајући све наведено у обзир, а у циљу уједначавања лексикографске праксе обраде како садржавачких партикуларизатора тако и целокупне партикуларизаторске лексике, у мери у којој је то могуће – сажето ћемо приказати какав би модел дефиниције највише погодовао семантичким особеностима ових лексема.

Табела бр. 43. Предлог дефиниције значења партикуларизатора-садржавача

| МОДЕЛ ДЕФИНИЦИЈЕ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА-САДРЖАВАЧА | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|--|--|
| граматичка информација (у им. синтагми са ген.) | <i>тањир</i> (у им. синтагми са ген.) количина нечега што стаје у ту посуду: ~ супе, ~ хране. |
| + <i>количина нечега која стаје у ту посуду</i> (с могућношћу експлицирања објекта садржавања помоћу хиперонимске лексеме) | <i>лонац</i> (у им. синтагми са ген.) количина нечега што стаје у ту посуду: ~ пасуља, ~ чорбе. |
| + примери типичне синтагматске употребе | <i>корпа</i> (у им. синтагми са ген.) количина нечега што стане у такву нараву: ~ воћа, ~ јабука. |

Ово значење, према нашем мишљењу, треба наводити иза основног под словном ознаком. Разлог томе лежи у чињеници што је ово значење веома блиско основном значењу, из којег се и развило метонимијски, али се од њега битно разликује – по архисеми, стога мора бити одељено од основног значења.

Напоменули смо да садржавачке лексеме, када су употребљене у партикуларизаторској функцији, могу реализовати чак три блиска значења, које смо, према термилошком апарату

коришћене литературе која се овим предметом бави, назвали значењима *конкретне количине*, *ад хок мере* и *конвенционалне мере*. Наведена значења су веома сродна, те их је, иако се теоријски могу успоставити одређене разлике међу њима, у пракси веома тешко раздвојити. То посебно важи за прва два значења, која могу реализовати различите лексеме и која су првенствено условљена контекстом. Из тог разлога чини нам се оправданим оба ова значења дефинисати по представљеном моделу (в. табелу бр. 43). Значење конвенционалне мере пак није својствено свим лексемама из лексичко-семантичке групе *посуда (слична направа)*. Неке од њих се, поред могуће употребе у значењима *конкретне мере* и *ад хок мере*, типично користе и у значењу *конвенционалне мере*. Из тог разлога, предложимо да се претходној дефиницији, у случају таквих лексема, дода информација о могућности реализовања потоњег значења.

Табела бр. 44. Предлог дефиниције партикуларизатора-садржавача са значењем конвенционалне мере

| МОДЕЛ ДЕФИНИЦИЈЕ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА-САДРЖАВАЧА | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|--|---|
| граматичка информација (у им. синтагми са ген.) + | <i>кашика</i> (у им. синтагми са ген.) количина нечега која стаје у ту посуду (понекад као мера): ~ супе, ~ шећера. |
| <i>количина нечега која стаје у ту посуду (понекад као мера)</i> (с могућношћу експлицирања објекта садржавања помоћу хиперонимске лексеме) | <i>чаша</i> (у им. синтагми са ген.) количина нечега која стаје у ту посуду (понекад као мера): ~ воде, ~ уља. |
| + | <i>шоља</i> (у им. синтагми са ген.) количина нечега која стаје у ту посуду (понекад као мера): ~ млека, ~ брашна. |
| примери типичне синтагматске употребе | |

Приказани случајеви, преузети из досадашње речничке праксе, указују на потребу да се, када се нађу у грађи, подробније сагледају примери синтагми са садржавачем, будући да ће од одређене семантичке позиције зависити и сама диференцијација значења током лексикографске обраде (в. т. III, 2.1.1.2 (2.1.3.2)).

5.2.2.2. Остали типови количинских партикуларизатора

5.2.2.2.1. Код свих осталих типова количинских партикуларизатора изузев садржавачких – дакле, код мерних партикуларизатора прецизне и непрецизне мере, збирних партикуларизатора и активносних партикуларизатора – показује се важном лексикографска анализа апсеката који су већ издвојени код деоних партикуларизатора.

Семантичке разлике које постоје међу наведених типовима одражавају се и на лексикографску равн, најпре у погледу степена унифицираности описа њихових значења.

5.2.2.2.2. Мерни партикуларизатори, како смо већ навели, деле се на конвенционалне и неконвенционалне јединице. У првом случају реч је углавном о примарним партикуларизаторима – дакле, о онима код којих је мерно значење основно, примарно – док у другом случају мерно значење се често реализује као секундарно, и то као (најпре временски, али и регионално) маркирано значење.

Мерна значења лексема, било да се она односе на конвенционалне било на неконвенционалне мере, у речницима су описана углавном уједначено – путем метајезичке (лексикографске) константе: *мера / мерна јединица за X*, где *X* симболички представља одређене просторне параметре – ширину, дужину, тежину, запремину, површину и др. Додатни подаци у дефиницијама ових лексема односе се на њихове диференцијалне семе, међу којима се јавља и она која се тиче појма који се мери, односно партикуларизује.

5.2.2.2.3. Збирни количински партикуларизатори у српском језику представљају посебан тип партикуларизатора у чијим је семантичким садржајима доминантна сема збирности/колективности. У речничким дефиницијама ових партикуларизатора углавном се јављају метајезичке константе *велика (већа) количина, велики (већи) број, гомила, мноштво, скупина* и др. Поред поменутих лексикографских константи, којима је заправо описана њихова архисема, у дефиницијама збирних партикуларизатора често се налази и податак о семама које се тичу разнородних појава које се партикуларизују овом групом лексема – материје, предмета или живих бића (према чему је грађа и класификована у претходном дела истраживања; в. т. III, 2.1.1.2 (2.2)). Остали подаци, уколико их има, тичу се додатних семантичких обележја карактеристичних за конкретну лексему која се дефинише.

5.2.2.2.4. Активносни количински партикуларизатори у свом семантичком садржају, како смо кроз анализу могли запазити, садрже сему која се односи на некакву активност чији је резултат издвајање одређене количине која се датом лексемом именује. У том смислу, оно што ову групу партикуларизатора разликује од осталих издвојених типова партикуларизатора јесте управо наведена семантичка компонента, што се и лексикографски констатује. Дакле, семантичко језгро активносних партикуларизатора чине архисема и активносна сема, док су поред њих у семантичком садржају ових лексема могу јавити још неке диференцијалне семе нижег ранга.

Приказ бр. 24. Семантичко језгро мерних, збирних и активносних количинских партикуларизатора

| МЕРНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ | ЗБИРНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ | АКТИВНОСНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ |
|---|--|--|
| • архисема <i>мера / мерна јединица</i> + сема која се односи на њену врсту | • архисема <i>велика (већа) количина, велики (већи) број, гомила, мноштво</i> и др. + сема која се односи на појам партикуларизације | • архисема <i>количина</i> + активносна сема |

5.2.2.2.5. Лексикографски описи активносних партикуларизатора разликују се, попут деоних партикуларизатора, према више критеријума. Први од њих тиче се модела дефинисања:

(1) описна дефиниција:

- мерни партикуларизатори: *бушел* 'запреминска мера за жито (око 35 л), која се употребљава у Енглеској и Америци', *галон (1)* 'енглеска мера за запремину течности (обично око 4 или 4,5 литара, зависно од земаља где се употребљава)'; *метар (1a)* 'основна јединица мере за дужину у метарском, метричком систему мера', *тона (a)* 'мера за тежину од 1000 kg (t): ~ угља'; *глава (17)* (покр. заст.) 'мера за земљиште величине јутра; уп. вртаљ (2)'; *прст (3)* (нар.) 'мера за висину и дебљину'; *педаљ (1)* 'стара мера за дужину једнака размаку између врха палца и врха средњег или малог прста кад се испруже'; *паор (3)* (варв.) 'мера за површину земљишта од 32 ланца или јутра'; *конопац (1б)* (покр.) 'дужинска мера различите величине (или мера приближног оцењивања растојања)'; *модиј* (ист.) 'старинска запреминска (најчешће житна) мера различите вредности'; *фртаљ (2)* 'мера за тежину'; итд.
- збирни партикуларизатори: *гомила (1a)* 'на једном месту натрпана већа количина каквог материјала или предмета исте врсте, хрпа; скуп предмета који се налазе један до другог'; *група (1)* 'лица или предмети који се налазе у близини тако да се погледом могу обухватити као једна целина'; *скупина (1)* 'већи или мањи број људи, предмета и сл. који се налазе заједно'; *јато (1a)* 'већи број птица које су у скупу, које се крећу, лете заједно, у групи'; итд.
- активносни партикуларизатори: *зубатка (1)* 'количина сена коју коњ, или говече одједном узме у уста'; *нарамак (1)* 'количина нечега (обично дрва, грања) која се може обухватајући, придржавајући рукама понети на рамену' итд.

(2) описно-синонимска дефиниција:

- мерни партикуларизатори: *инч* 'мера за дужину уобичајена у Енглеској (и др. земљама које су преузеле англо-саксонски систем мера) која одговара дванаестом делу једне стопе односно дужини од 2,54 cm, цол', *рал* 'мера за површину земљишта (1600 кв. хвати или 5754 m²), јутро (3)'; *стопа*'; *сежањ* 'мера за дужину која одговара размаку раширених руку, хват'; *пас² (1a)* (заст.) 'стара мера за дужину (која износи колико један просечан људски корак), корак'; *цол* (нем.) 'стара мера за дужину (око 2,5 cm), палац'; итд.
- збирни партикуларизатори: *наслага (1б)* 'оно што је сложено, наслагано, скуп, гомила наслаганих ствари, предмета исте врсте, слог, камара'; *патуља* (покр.) 'већи број лица на окупу, скупина, гомила'; *одред (2)* 'скуп лица која чине целину, група'; *домазлук (2a)* (покр.) 'известан број грла истородне стоке, стадо, крдо'; итд.
- активносни партикуларизатори: *срк (a)* 'оно што се једанпут сркне, гутљај'; *напитак (3a)* (заст.) 'количина течности која се одједном попије, гутљај'; *порција (1a)* (лат.) 'одмерена количина чега, оброк'; *ограбина (б)* (покр.) 'количина сена или сламе која се захвати вилама, навиљак'; *догон (2)* (покр.) 'количина нечега (обично дрва) која се одједном може пренети на товарној животињи, товар' итд.;

(3) синонимска дефиниција: *хрпа (2б)* 'група, скупина'; *итос (1)* (нем. варв.) 'гомила, хрпа, наслага'; *криш (3a)* 'гомила, хрпа; велика количина, велики број'; *налога (2)* 'маса, мноштво, гомила (света, људи)'; *алај (2)* 'група, гомила; поворка'; *орта (3)* (покр.) 'гомила, хрпа'; *бук (8)* (покр.) 'крдо, чопор'; *руља (1б)* 'крдо, стадо'; итд.

(4) упућивачка дефиниција: *букило* (покр.) 'в. букила', *бучук* (покр.) 'в. багаш'; *коноп (б)* 'в. конопац (1б)'; *груп (3)* (покр.) 'в. група (1, 2)'; *гут (2)* 'в. гутљај'; *сркај* 'в. срк'; *лиљак (1a)* (покр.) 'в. љиљак (5a)'; *навиљај* (покр.) 'в. навиљак (a); уп. навилај'; *наручје (3)* 'в. нарамак (1)'; *заметак (3)* (покр.) 'в. заметај' итд.

(5) граматичка дефиниција: *аковче (a)* 'хип. од аков', *литрић* 'дем. од литар'; *вертаљчић* (варв. покр.) 'дем. и хип. од вртаљ'; *брдина (1)* 'аугм. од брдо¹ (1)'; *групица* 'дем. од група'; *пакљић*

‘дем. од пакаљ’; *ројак* ‘дем. и хип. од рој’; *гутљај* (покр.) ‘в. гутљај’; *залогајчић* ‘дем. и хип. од залогај’; *заложак* (1) ‘дем. и хип. од залогај’; *бременце* ‘дем. од бреме’; *нарамчић* ‘дем. од нармак’; итд.

- (б) дводелна (ређе троделна) дефиниција: *гутљај* (*a*) ‘количина нечега (обично течности) која се одједном прогута; покрет мишића којим се потисне у желудац оно што се одједном прогута’; *лиз* (разг. и шатр.) ‘захват језиком; количина материје која се узме на тај начин; уп. лизај’; *навиљак* (*a*) ‘мања количина, гомила сена, сламе, покошене траве и сл. која се одједанпут може захватити и понети вилама; уопште мања гомила сена, сламе и сл.’; *терет* (*1a*) ‘оно што неко носи (обично на леђима или раменима), бреме; све оно што је натоварено на неко превозно средство ради превоза, товар (1): бродски ~’; *мливо* (*1в*) ‘жито које се вози или носи у млин ради млевења; количина жита која се одједанпут може однети на леђима у млин’; *оброк* (*1a*) ‘количина хране или пића, најчешће за једну особу, која се конзумира одједном (обично као доручак, ручак или вечера); порција, следовање; храна, јело уопште’ итд.

Доминантан модел дефинисања мерних партикуларизатора како прецизне тако и непрецизне мере јесте описни модел. Највећи број ових лексема дефинисан је путем поменуте формуле, уз додатне семантичке компоненте које се тичу одређења вредности конкретне мере, временске или просторне маркираности, припадности мерним системима других држава или пак неким другим специфичним семантичким обележјима. Навођење типичних синтагматских спојева након основог текста дефиниције, што је типичан поступак у РМС и РСЈ, представља добро лексикографско решење, које одражава партикуларизаторски карактер лексеме која се дефинише. Описно-синонимски модел дефинисања заступљен је код мањег броја мерних партикуларизатора чији је статус секундарнији у односу на друге мерне јединице општије употребе. Узећемо за пример синонимски низ партикуларизатора апроксимативне мере *стопа* – *табан* – *нога*, међу којима је доминанта лексема *стопа*. Такав се поредак одражава и у избору модела дефиниције – лексема *стопа* дефинисана је описном дефиницијом, док је код преостале две лексеме дефиниција описно-синонимска.

Приликом описа збирних количинских партикуларизатора веома се често – чешће него код осталих типова партикуларизатора – користи синонимски модел дефинисања. Разлог за то видимо у постојању великог броја покрајинских лексема које се дефинишу путем централнијих, прототипичнијих лексема истог значења. Приликом дефинисања типичнијих лексема ове, као и сваке друге, групе партикуларизатора користи се описни (нешто ређе описно-синонимски) модел.

Најзаступљенији начин дефинисања активносних партикуларизатора представља заправо описно-синонимска дефиниција, као и описна дефиниција, али у оквиру дводелне, ређе троделне дефиниције.

Упућивачке дефиниције јављају се знатно ређе. Оне су заступљене код лексема са (временски или, чешће, територијално) маркираним партикуларизаторским значењем у односу на оне чије је такво значење у општој употреби. Код партикуларизатора непрецизне мере пак, будући да је углавном реч о маркираним јединицама, упућивачким се дефиницијама заправо указује на различит статус међу обележеним лексемама. Овај модел дефинисања најређе се користи код збирних количинских партикуларизатора (забележен је само код три лексеме из грађе).

Граматицка дефиниција јавља се у случају деминутивних изведеница основних лексема, са којима деле партикуларизаторску функцију истог типа.

5.2.2.2.6. Партикуларизаторске лексеме се различито дефинишу и због неодређене, апстрактне природе њихове архисеме. Ако лексикографске описе ове лексике замислимо као својеврстан континуум, на једном полу налазиле би се дефиниције са сасвим неодређеним, уопштеним почетком, које би одсликавале најнижи степен конкретизованости архисеме

одређеног партикуларизатора, док би се на другом крају налазиле дефиниције лексема које би одражавале највиши степен конкретизованости архисеме. Ово својство можемо посматрати само код партикуларизатора који су дефинисани првим двама моделима – описним и описно-синонимским, будући да остали модели дефинисања не пружају податке тог типа.

Такође, код мерних партикуларизатора, будући да се по правилу дефинишу поменутом лексикографском формулом, не постоји ова врста варирања у опису архисеме. Међутим, код збирних и активносних партикуларизатора могу се запазити три степена конкретизованости архисеме – на најнижи степен упућују неодређени почетни делови дефиниција типа *оно што* (1), а на највиши – дефиниције са сасвим конкретизованим првим сегментом (3). Између ова два степена заправо се налази највећи део грађе, који се дефинише нешто одређеније, али и даље веома апстрактно (2).

Приказ бр. 25. Типови лексикографских дефиниција према степену конкретизованости архисеме збирних и активносних партикуларизатора

| | |
|---|--|
| 1 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>грваљица</i> (покр.) 'оно што је нагрваљано на гомилу, хрпа'; • <i>наслага</i> (1б) 'оно што је сложено, наслагано, скуп, гомила наслаганих ствари, предмета исте врсте, слог, камара'; • <i>бреме</i> (1а) 'оно што се носи на леђима, раменима, (ређе) на рукама; уп. нарамак, наручај, товар'; • <i>прстопет/прстохват</i> (ков.) 'онолико чега колико се може захватити са два или три прста: ~ бурмута, ~ соли'; итд. |
| 2 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>клађај</i> (покр.) 'мања хрпа, гомила пожњевеног жита'; • <i>рој</i> (1) 'скуп пчела које су се излегле од једне матице у истој кошници и чине посебну заједницу'; • <i>скупина</i> (1) 'већи или мањи број људи, предмета и сл. који се налазе заједно'; • <i>залогај</i> (1а) 'део хране, комад неког јела који се одједном узима у уста и гута; сасвим мала, минимална количина неке хране'; • <i>газ</i> (4) (покр.) 'количина блата помешаног са сламом (у грађевинске и сл. сврхе) која се одједном умеси ногама'; итд. |
| 3 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>група</i> (1) 'лица или предмети који се налазе у близини тако да се погледом могу обухватити као једна целина'; • <i>мливо</i> (1в) 'жито које се вози или носи у млин ради млевења; количина жита која се одједанпут може однети на леђима у млин'; итд. |

Други тип дефиниције, где се активносни партикуларизатор сасвим уопштено назива *делом* или, у највећем броју случајева, *количином* – најучесталији је приликом описа активносних партикуларизатора. Збирни партикуларизатори најчешће се дефинишу путем централнијих, такође апстрактних, чланова. У таквим се дефиницијама конкретизација углавном спроводи навођењем типичног објекта партикуларизовања у оквиру саме дефиниције (уп. и претходну тачку). Према речима Р. Драгићевић (2003: 140), дефиниција са неодређеним почетком није добра, те је посао лексикографа чија је дужност да осмисли дефиницију примарног значења датог уобличивача веома захтеван и нимало угодан. Оваква се препорука може уопштити на дефиниције свих типова партикуларизатора. Такође, није најподеснији ни

тип дефиниције где се партикуларизатор сасвим конкретно дефинише – путем материје коју партикуларизује. Такав се лексикографски опис, морамо напоменути, ипак најређе јавља.

5.2.2.2.3. Количински партикуларизатори који су предмет нашег интересовања у овом делу рада – разликују се и према степену укључености објекта партикуларизовања у лексикографски опис, као и степена његове конкретизованости. Негде је он сасвим неодређен (1), негде се одређује општијом, хиперонимском лексемом (и то углавном оном лексемом која представља следећи, виши ниво категоризације) (3), док се у појединим случајевима у оквиру дефиниције партикуларизатора директно наводи и појам који се партикуларизује (4). Прелазни случај између наведених типова представљају они речнички описи у којима се у глоси експлицирају појмови који се типично партикуларизују лексемом која се дефинише (2). Наведено је у вези са степеном инкапсулације значење партитивне именице у значење партикуларизатора који се дефинише. Када се партикуларизатор одликује нижим степеном инкапсулације значења допунске именице у сопствено значење, дефинише се неодређеније. Када је пак тај степен инкапсулације виши или изразито висок, запажа се тенденција већег конкретизовања значења лексеме приликом њеног описа.

Приказ бр. 26. Типови лексикографских дефиниција према степену конкретизованости објекта партикуларизовања збирних и активносних партикуларизатора

| | |
|---|---|
| 1 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>гора (1б) (фиг.)</i> 'висока, велика гомила <u>нечега</u>'; • <i>грумпуља (покр.)</i> 'гомила, велика количина <u>нечега</u>'; • <i>заметај (покр.)</i> 'количина нечега, терет који се може приметити на раме, нарамак, бреме; уп. заметак (3)'; • <i>омот (3б)</i> 'извесна количина <u>нечега</u> увезана, смотана, упакована или захваћена руком (свитака, свежањ; гужва, руковат и сл.)'; итд. |
| 2 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>ломача (1б)</i> 'уопште гомила <u>чега (дрва, књига и др.)</u> што се спаљује; место где се што спаљује'; • <i>крдо (1)</i> 'већи број <u>животиња, стоке (обично исте врсте: оваца, коза, говеда, свиња)</u> која заједно пасе, креће се, пребива и др., стадо'; • <i>догон (2) (покр.)</i> 'количина <u>нечега (обично дрва)</u> која се одједном може пренети на товарној животињи, товар'; • <i>гутљај (а)</i> 'количина <u>нечега (обично течности)</u> која се одједном прогута; покрет мишића којим се потисне у желудац оно што се одједном прогута'; итд. |
| 3 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>хрпа (1)</i> 'већа маса <u>материјала или предмета</u> набацаних наједно место без реда; гомила'; • <i>скупина (1)</i> 'већи или мањи број <u>људи, предмета и сл.</u> који се налазе заједно'; • <i>јато (1а)</i> 'већи број <u>птица</u> које су у скупу, које се крећу, лете заједно, у групи'; • <i>залогај (1а)</i> 'део хране, комад <u>неког јела</u> који се одједном узима у уста и гута; сасвим мала, минимална количина неке хране'; • <i>песка (1) (покр.)</i> 'количина <u>стрмног усева</u> која се при ручној жетви може узети у једну руку; руковат; уопште количина биља која се може при брању узети у једну шаку'; итд. |
| 4 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>витао (4а)</i> 'камара <u>дасака, цигала, препова, снопова и др.</u>; више таквих камара на једном месту'; • <i>рој (1)</i> 'скуп <u>пчела</u> које су се излегле од једне матице у истој кошници и чине посебну заједницу'; • <i>насевљај (покр.)</i> 'количина <u>брашна</u> која се у једном наврату просеје кроз сито'; • <i>мешај (1) (покр.)</i> 'количина <u>брашна</u> одмерена за мешање једног хлеба'; итд. |

Напоменућемо да се међу издвојеним подтипovima збирних количинских партикуларизатора, такође, запажају разлике у лексикографским описима по овом критеријуму. Наиме, само се код партикуларизатора типа *гомила* јављају дефиниције првог типа – без икаквог одређења појма који се партикуларизује. Заправо, само су код партикуларизатора тог типа заступљене све четири варијанте лексикографских описа. У дефиницијама партикуларизатора типа *група* и партикуларизатора са значењем скупине животиња углавном се објекат партикуларизовања назначавача путем хиперонимске лексеме, док се код потоње групе често експлицира и лексема са значењем конкретне врсте животиња (в. поменуто лексему *рој*).

Као најчешћи поступак дефинисања, по питању експлицирања и конкретизовања појма који се партикуларизује, код збирних партикуларизатора јавља се трећи наведени принцип – који се одликује навођењем хиперонимске лексеме. Такав поступак је и препоручљив где год таква могућност постоји. Код активносних партикуларизатора пак – посебно јер овај

партикуларизаторски подтип репрезентују лексеме које се одликују високим степеном инкапсулације – објекат партикуларизовања често бива експлициран у самој дефиницији партикуларизатора; уз поменути лексему *насевљај*, в. и:

- *насевљај* (покр.) 'количина брашна која се у једном наврату просеје кроз сито', пр. Дај ми ... један насевљај брашна у зајам, док мој човек не самеле (Банат, Бај. С.);
- *зубатка* (1) 'количина сена коју коњ, или говече одједном узме у уста', пр. Нема сијена ни зубатке (Вук, Рј.);
- *вада* (1в) 'одређена количина воде из ваде', пр. Вада воде је онолико колико један радник може савладати да разведе по њиви (Вукос. С. 1, 73); итд.

Директно навођење објекта партикуларизације у случајевима када се он поновљено јавља и у речничким потврдама, како смо већ навели код деоних партикуларизатора, не препоручује се као лексикографски поступак, јер само јављање објекта партикуларизовања у синтагми са партикуларизаторском лексемом управо поништава могућност његове укључености у семантички садржај тог партикуларизатора. Подесније би било постојеће лексикографско решење да се, у таквим случајевима, појам који се партикуларизује наводи у загради (као у другом издвојеном типу). Податак о објекту партикуларизовања укључује се и у синонимске дефиниције појединих партикуларизатора, пре свега збирних, на поменути начин:

- *врева* (5а) 'мноштво, гомила (о људима)',
- *ђама* (б) (покр.) 'чопор (вукова)';
- *ергела* (2а) 'чопор, крдо, мноштво (најчешће коња)'; итд.

Када је пак реч о самосталној употреби партикуларизатора у чијем се значењу подразумева и значење објекта партикуларизовања – односно који се одликују високим (или највишим) степеном инкапсулације значења појма који се партикуларизује у значење партикуларизатора – овај поступак није неоправдан; уп.:

- *мешај* (1) (покр.) 'количина брашна одмерена за мешање једног хлеба', пр. Викну Јова на његове слуге ... | Мес'те хлеба од девет мешаја, | Кољ'те јагњад од девет оваца (НП Буш., 68).
- *ломача* (2б) 'свежањ кукурузовине, трске и сл. коју жетелац ухвати руком и одсече српом, руковет', пр. При кошењу трске или кукурузовине колико човек може левом руком прихватити и обгрлити зове се ломача (Бачка, Радон. Н.);
- *нарој* (покр.) 'рој младих пчела', пр. Гледај да су ти кошнице у пролеће утопљене све док не удави права врућина. Добро утопљеном кошницом унапређује се развитак нароја (Пел. 1, 944);
- *табун* (рус.-тур.) 'крдо коња, ергела',⁶⁴¹ пр. Буљба им је послао млада ждрепца из свога табуна (Глиш., РМС); итд.

Дефиниције мерних партикуларизатора (и прецизне и непрецизне мере) такође се разликују по питању експлицирања, те конкретизовања појма који се партикуларизује. Када је реч о партикуларизаторима прецизне мере, пре свега о СИ јединицама, овај податак се ретко укључује у састав дефиниције, док се код осталих мерних партикуларизатора тај податак, уколико се нађе у дефиницији, различито описује.

Тип дефиниције у којем се сасвим неодређено упућује на постојање објекта партикуларизације није својствен мерним партикуларизаторима. У лексикографским описима мерних значења ових лексема, стога, јављају се преостала три модела, која се разликују по степену конкретизованости објекта партикуларизовања: он се или описује хиперонимском

⁶⁴¹ Ова је лексема, иако се не квалификује у РМС, такође ареално маркирана. Потврда за то је и чињеница да се она не наводи у РСЈ (ни у једном издању).

лексемом или се експлицитно наводи у тексту дефиниције (у виду основне информације или пак као секундарна, допунска информација, што се сигнализира одвајањем у загради); уп.:

- *литар* (*a*) (физ.) 'јединица мере за запремину течности (житких, сипких, гасовитих и сл. материја) од 1000 милилитара, што одговара запремини од 1 dm³;
хектар (грч.) 'јединица за мерење површине земљишта, 10.000 m² (ha)';
рал/рало 'мера за површину земљишта (1600 кв. хвати или 5754 m²), јутро (3)';
мазга (*2*) (заст.) 'старинска мера за тежину, количина робе, терет који може одједном да се натовари на мазгу, товар'; итд.
- *миљар* (*1*) (покр. риб.) 'мера за тежину рибе од 1000 тежинских литара или 500 килограма, хиљада, тисућа литара';
медимн (ист.) 'античка мера за жито (од 52, 5 литре)';
вика (заст. покр.) 'мера за жито (20 ока)';
бушел 'запреминска мера за жито (око 35 л), која се употребљава у Енглеској и Америци';
клуна (*5*) (покр.) 'народна мера за кукурузовину (20–30 снопова)'; итд.
- *бреме* (*4*) (покр.) (ЦГ) 'мера за тежину (сламе, сена, листа, рибе и др.)';
нарамак (*1*) 'количина нечега (обично дрва, грања) која се може обухватајући, придржавајући рукама понети на рамену';
копач (*4*) (покр.) 'величина, површина (винограда, њиве и сл.) која се може окопати за један дан (као мера)';
дуж (*3*) (нар.) 'мера за дужину (пута, земљишта и сл.) различите величине (око 500 м); њива те дужине'; итд.

Сумираћемо запажања о лексикографским аспектима подтипова количинских партикуларизатора разматраних у овом делу нашег рада.

- (1) Значења типичнијих мерних, збирних и активносних партикуларизатора погодно је, што се углавном у речничкој пракси и чини, дефинисати описном или описно-синонимском дефиницијом, уколико се као равноправна јавља још нека лексема, дакле – у истом значењу и са истом функцијом.
- (2) Комбиновање описа њихових количинских значења са другим, неколичинским значењима у оквиру дводелне дефиниције није најподесније. Таква би значења, због различитости архисеме описаних семантичких садржаја, ваљало одвојити у речничком чланку. То се посебно односи на дефиниције активносних партикуларизатора, код којих се често партикуларизаторско значење описује у оквиру дводелне, па и троделне дефиниције.
- (3) Што се тиче садржаја дефиниције ових партикуларизатора, препоручљиво је да, као и код свих осталих типова партикуларизатора, она буде троделна – да садржи (а) граматичку информацију о реализацији датог значења у синтагми са допуном у генитиву, (б) описни део дефиниције; (в) део са уобичајеним синтагматским спојевима након описног дела дефиниције, иза две тачке.
- (4) У случају мерних партикуларизатора прецизне мере, када је реч о граматичкој информацији, она мора бити релативизована (најбоље прилогом *обично*), јер се ове лексеме, за разлику од осталих типова партикуларизатора, подједнако уобичајено јављају и самостално, без допунске именице у генитивом. Код партикуларизатора непрецизне мере, зависно од случаја, оправдано је и изоставити такав податак приликом речничког описа (в. табеле бр. 45).

- (5) Описни део дефиниције садржао би приказани опис семантичког језгра ових партикуларизатора (в. приказ бр. 24), те и податке о додатним, диференцијалним семама, карактеристичним за семантички садржај конкретне лексеме која се дефинише.
- (6) Директно навођење појма који се партикуларизује у дефиницији оправдано је, као што смо већ навели код деоних партикуларизатора, само у случајевима када се партикуларизатор користи самостално због високог степена инкапсулације значења именице која би тај појам именовала.
- (7) Мање типичне или на било који начин маркиране партикуларизаторе овог типа подесније је дефинисати синонимским или упућивачким моделом.

Међу наведеним партикуларизаторима, највећи степен унифицираности дефиниције запажа се код мерних партикуларизатора, који се по правилу описују помоћу метајезичке константне *мерна јединица / мера за X*, а избор модела у складу је са препорукама у лексикографској пракси, као и са семантичким карактеристикама и статусом различитих јединица који репрезентују ову групу партикуларизатора. Оно што би, међутим, додатно унапредило постојећи модел њиховог описа јесте навођење типичнијих примерима синтагматске употребе, након основног текста дефиниције (како се то негде и чини), те (факултативно) и поменуте граматичке информације.

Табела бр. 45. Предлог дефиниције значења партикуларизатора прецизне мере

| МОДЕЛ ДЕФИНИЦИЈЕ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА ПРЕЦИЗНЕ МЕРЕ | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|--|--|
| граматичка информација (обично у им. синтагми са ген.) | <i>километар</i> (обично у им. синтагми са ген.) мерна јединица за дужину од 1000 метара: ~ пута, ~ пруге. |
| + | <i>хектар</i> (обично у им. синтагми са ген.) мерна јединица за површину земљишта од 10.000 m ² (ha): ~ шуме. |
| <i>мерна јединица за X</i> (ознака врсте мерне јединице) | <i>аков (l)</i> (обично у им. синтагми са ген.) мера за запремину течности од 50 литара: ~ вина, ~ масти. |
| + | <i>галон (l)</i> (обично у им. синтагми са ген.) енглеска мерна јединица за запремину течности (обично око 4 или 4,5 литара, зависно од земаља где се употребљава): ~ вина, ~ бензина. |
| специфичне компоненте за дато значење лексеме – диференцијалне семе | |
| + | |
| примери типичне синтагматске употребе | |

Табела бр. 46. Предлог дефиниције значења партикуларизатора непрецизне мере

| МОДЕЛ ДЕФИНИЦИЈЕ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА НЕПРЕЦИЗНЕ МЕРЕ | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|---|--|
| граматичка информација* ⁶⁴² (обично у им. синтагми са ген.) | <i>доручак (2б)</i> (обично у им. синтагми са ген.) нар. мера за површину земљишта које се може узорати за то време (приближно четвртина дана орања): ~ орања. |
| + | |
| <i>мерна јединица за X</i> (ознака врсте мерне јединице) | <i>паор (3)</i> (обично у им. синтагми са ген.) варв. мера за површину земљишта од 32 ланца или јутра: ~ земље. |
| + | |
| специфичне компоненте за дато значење лексеме – диференцијалне семе | <i>мотка (3)</i> (обично у им. синтагми са ген.) заст. покр. мера за дужину од око 2–3 m: ~ траве, ~ ливаде. |
| + | |
| примери типичне синтагматске употребе | <i>риф</i> (обично у им. синтагми са ген.) старинска мера за дужину од око 75 cm; уп. аршин, лакат: ~ гајтана. |
| | <i>драм (а)</i> (обично у им. синтагми са ген.) некадашња турска мера за тежину, нешто преко три грама (1/400 део оке): ~ свиле. |

Иако се дефиниције не могу докраја уједначити због разноврсности семантичких садржаја лексема које спадају у издвојене подтипове количинских партикуларизатора, оне се могу према наведеним запажањима у одређеној мери типизирати и у случају збирних и активносних партикуларизатора.

Табела бр. 47. Предлог дефиниције примарног значења типичнијих збирних партикуларизатора

| ДЕФИНИЦИЈА ЗБИРНИХ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|---|---|
| граматичка информација (у им. синтагми са ген.) | <i>гомила (1а)</i> (у им. синтагми са ген.) већа количина каквог материјала или предмета исте врсте на једном месту, хрпа: ~ дрва, ~ камења. |
| + | |
| метајезичка константа + податак о појму који се партикуларизује (његов хипероним) | <i>група (1)</i> (у им. синтагми са ген.) већи број лица или предмета који се налазе у близини тако да се погледом могу обухватити као једна целина: ~ људи, ~ студената. |
| + | |
| специфичне компоненте за дато значење лексеме – диференцијалне семе | <i>јато (1а)</i> (у им. синтагми са ген.) већи број птица које су у скупу, које се крећу, лете заједно, у групи: ~ голубова, ~ врана. |
| + | |
| примери типичне синтагматске употребе | |

⁶⁴² Звездицом ћемо означити условност овог дела лексикографске дефиниције.

Табела бр. 48. Предлог дефиниције значења активносних количинских партикуларизатора

| МОДЕЛ ДЕФИНИЦИЈЕ АКТИВНОСНИХ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|---|--|
| граматичка информација (обично у им. синтагми са ген.) | <i>гутљај (а)</i> (обично у им. синтагми са ген.) количина течности која се одједном прогута: ~ воде. |
| + архисема <i>количина</i> + активносна сема | <i>доза (1)</i> (обично у им. синтагми са ген.) одређена, одмерена количина неке материје која се одједном узима: ~ лека. |
| + специфичне компоненте за дато значење лексеме – диференцијалне семе | <i>бреме (1а)</i> (обично у им. синтагми са ген.) количина чврсте материје или предмета која се носи на леђима, раменима, (ређе) на рукама: ~ дрва, ~ сламе. |
| + примери типичне синтагматске употребе | |

5.2.3. Опис уобличивачких партикуларизатора у речницима

5.1.3.1. О лексикографском аспекту партикуларизатора-уобличивача већ је писано у домаћој литератури. Бројна и важна запажања до којих је дошла Р. Драгићевић (2003) биће од великог значаја за наш рад. Будући да је корпус истраживања, у складу са обимом рада, ужи од нашег, занимало нас је да ли ће се исти закључци моћи применити на целокупну грађу којом располажемо. Другим речима, занимљиво је утврдити да ли ће анализа репрезентативних примера анализираних у наведеном раду показати да су њени резултати применљиви и на мање типичне примере истог типа.

Анализирајући централне чланове партикуларизаторско-уобличивачке лексике, Р. Драгићевић (2003: 139–142) издваја три типа дефиниције уобличивача у Речнику САНУ, који потврђују постојање три степена инкапсулације значења именица које се партикуларизују (в. т. III, 2.3):

(1) код именица са највишим степеном инкапсулације у дефиницијама се описује сама материја именована другом именицом – нпр. *букет (цвећа)*, *мрва (хлеба)*, *пласт (сена)*, *прамен (косе)* и сл.; в. и:

пласт (1) 'већа количина сена (ређе сламе) сложена, заденута у облику купе';

(2) код именица са нижим степеном инкапсулације у дефиницијама се наводе материје које се најчешће уобличавају, али се уобличивач не везује директно само за одређену материју – типа *венац (цвећа, паприка)*, *млаз (крви, воде, светлости)*, *грудва (снега, сира)*; уп.:

гудва (1а) 'одвојен, одваљен комад неке чвршће материје (земље, камена и др.) неправилног облика, грумен';

(3) именице са најнижим степеном инкапсулације углавном имају уопштенију дефиницију, у којој се партикуларизатор назива неодређено *комадом*, *телом*, *материјом* и сл. – типа *гомила (књига, ствари, јабука, облака)*, *хрпа (ствари, паса, вести)*, *свежањ (кључева, новчаница, прUTOва* и др.); уп.:

грумен (1) 'комад (обично мањи) неке материје, грудва'.

Различита лексикографска решења резултат су специфичног семантичког садржаја ових лексема. Према речима Р. Драгићевић (2003: 139), а како је већ у тексту поменуто (в. т. III), њихова „архисема је апстрактна и сасвим неодређена, највећи број сема нижег ранга је, такође, неодређен, тако да се садржај како примарног, тако и секундарних значења [...] заснива

најчешће само на једној семи – семи облика”. Управо апстрактност и неодређеност архисеме партикуларизаторске лексике, па тако и партикуларизатора-уобличивача – отежава изналажење погодног уједначеног модела лексикографске обраде ових јединица.

5.1.3.2. Увидом у део грађе коју чине уобличивачки партикуларизатори показује се да је могућа подела према више критеријума, која је већ спроведена код деоних и количинских партикуларизатора (изузев партикуларизатора-садржавача).⁶⁴³

5.1.3.2.1. Најпре, када говоримо о самом начину лексикографског описа партикуларизатора-уобличивача, запажамо да и код ових лексема лексикографи прибегавају неколиким типовима дефиниција:

- (1) описна дефиниција: *боба* (1) 'ситан округласт предмет уопште'; *зрно* (1a) 'ситни, обично заобљени биљни плод'; *кључ* (1a) 'снажан млаз текуће воде који нагло избија на површину (обично на извору)'; *лук* (3в) 'повијен, полукружан облик нечега'; *поворка* (1a) 'скуп људи, возила који се крећу једни за другима у колони: погребна ~, свадбена ~, свечана ~ и др.'; итд.
- (2) описно-синонимска дефиниција: *бризак* (1) 'количина течности која уједанпут избије, шикне, млаз'; *ваљутак* (1) 'оно што се направи ваљањем, гужва'; *грудва* 'одвојен, одваљен комад неке чвршће материје (земље, камена и др.) неправилног облика, грумен'; *грумен* (1) 'комад (обично мањи) неке материје, грудва'; итд.
- (3) синонимска дефиниција: *алка* (1) 'прстен, карика, беоцуг'; *багља* (1) 'навиљак, свежањ; мали пласт'; *бала*² (1) 'дењак, увезано бreme, свежањ'; *бара*² (1) 'полуга, шипка'; *букет*¹ (1a) 'свежањ, кита (цвећа)'; *бурак* (1) 'млаз'; *вавољак* 'лоптица, грудвица (уваљана међу прстима, у устима или како друкчије)'; *веска*¹ (покр.) 'веза, свежањ'; *врца* (1) 'везица, узица'; *гљука* (покр.) 'смотуљак, гужва, клупко'; *гривна* (3б) 'карика, беоцуг, алка'; *гужва* (1) 'смотуљак, сплет, хрпа, клупко нечега (обично згњеченог, безобличног)'; итд.
- (4) упућивачка дефиниција: *бокин*² (покр.) 'в. букет¹'; *гриња* (покр.) 'в. гривна'; *груда* (1) 'в. грудва (1)'; *груме* 'в. грумен (1)'; *грумуљица* (1) 'в. громуљица'; *клубе* 'в. клупко'; *прам* (1) 'в. прамен (1–3)'; *руковијест* (ијек. покр.) 'в. руковет'; *сврдљај* 'в. сврдлај'; итд.
- (5) граматичка дефиниција: нпр. *везица* 'дем. од веза'; *венчић* 'дем. од венац'; *главица* (1) 'дем. од глава (понекад са избледелим или изгубљеним дем. значењем)'; *грудина* (1) 'аугм. од грудва'; *коцкица* 'дем. од коцка'; *млазац* 'дем. и хип. од млаз'; *праменак* 'дем. и хип. од прамен'; *трачак* 'дем. од трак и трака', итд.

Најзаступљенији је, како грађа показује, синонимски модел дефинисања, пре свега када је реч о примарним партикуларизаторима-уобличивачима, а затим описно-синонимски модел. Када је реч о описним дефиницијама, оне се ређе јављају, те типски варирају по питању апстрактности архисеме и конкретизовања значења партикуларизатора навођењем конкретних материја које се уобличавају (в. даљу поделу). Упућивачке дефиниције се, као и код претходно разматраних типова, јављају у два случаја: (а) када је реч о лексеми која је мање фреквентна у употреби (типа *груда*, *клубе*, *прам* итд.), и (б) када је реч о маркираној лексеми која се упућује на лексему општије употребе (попут поменутих одредница *бокин*², *гриња* и др.). Граматичким дефиницијама, у складу са природом таквог решења, описане су деминутивне и аугментативне изведенице основних лексема, са којима деле партикуларизаторску функцију.

Ако посматрамо моделе дефинисања примењиване у семантичком опису прототипичних чланова ове групе партикуларизатора, који су углавном примарни партикуларизатори, доминантан је описни модел дефинисања, а за њим и описно-синонимски; уп. нпр.:

⁶⁴³ Поделу на основне и секундарне партикуларизаторе-уобличиваче нећемо издвајати на овом месту као засебну јер се она унеколико већ подразумева, будући да је у уводним поглављима издвојена као једна од главних подела наше грађе, независно од типа партикуларизатора.

- *зрно (1a)* 'ситни, обично заобљени биљни плод'; *vlakно (1a)* 'врло танко, издужено и савитљиво тело, природно или вештачко 1. а. влас косе, длака, танка нит, врло танка жица и сл.'; *сноп (1)* 'скуп већег броја појединих предмета, повезан у једну целину (свежањ пожњевена жита, руковет свезана прућа, више листова хартије и сл.): ~ новчаница, ~ списа';
- *грудва (1a)* 'одвојен, одваљен комад неке чвршће материје (земље, камена и др.) неправилног облика, грумен'; *низ (1a)* 'оно што је као накит нанизано једно до другог на конач, жицу и сл., ниска; сам тај конач, таква жица и сл. са нанизаним накитом'; итд.

Наведено је у складу са очекиваним, будући да би централним члановима требало да се идентификује и опише конкретан садржај – најподесније описном дефиницијом или описно-синонимском уколико се као равноправна јавља још нека лексема (уп. *грумен (1a)* 'комад (обично мањи) неке материје, грудва'). Код мање типичних, односно маргиналнијих чланова, као што бисмо очекивали, већа је заступљеност синонимских и упућивачких дефиниција, при чему се фино одсликава хијерархија прототипа и перифернијих чланова; в. пр.:

- *кита (1a)* 'свежањ, снопић (цвећа), букет'; *венац (12)* 'грудва, котур (сира)'; *бота (2)* (покр.) 'груда, комад; бусен'; *крун (покр.)* 'грумен, парче, комад'; *канутак* (необ.) 'кап, капљица'; *гужва (1)* 'смогуљак, сплет, хрпа, клупко нечега (обично згњеченог, безобличног)'; *гљука* (покр.) 'смогуљак, гужва, клупко'; *канчело (a)* 'свитац, везица, калем (конца, пређе и сл.), повесмо; уп. кангал, канура¹ (1)'; *гривна (4)* 'ниска, венац (ораха, лешника, лука, смокава и сл.)'; *сврдлај* 'колут, завојница, спирала'; *гајтан (4б)* (фиг.) 'млаз, пруга'; *бич (4a)* 'прамен (косе, вуне, длаке, гриве); перчин'; *влат (2)* 'нит, влакно';
- *груда (1)* 'в. грудва (1)'; *повеса* (неуб.) 'в. повесмо (3)'; *халка (1в)* 'в. колут (1a)'; *низаљка (1a)* 'в. низ¹ (1a и в)'; *нишка* (покр.) 'в. ниска'; итд.

Међутим, када је реч о перифернијим члановима ове лексичко-семантичке групе, поред очекивана, претходно представљена два модела дефинисања, веома често се јављају и описни и описно-синонимски модели, типични за централне чланове ове групе. Реч је о случајевима када лексема, обично маркирана, специјализује своје значење у односу на значење хиперонимске лексеме. У том случају, у њиховом се семантичком садржају поред архисеме, коју углавном представља нека од прототипичних лексема, јављају и додатне семантичке компоненте којима се специјализује њихово значење; уп. следеће одреднице:

- *крупа (3б)* (покр.) 'грумен соли или шећера; уп. крупица (4a)'; *чота (2)* 'грудва, грумен земље'; *сирац (2)* 'груда чега другог налик на сир'; *когрљак* 'гомилица, грудвица упредених, замршених конача'; *кукла (2)* (покр.) 'замотуљак, свежањ вуне, памука или сл., повесмо'; *котур (1в)* 'спирални свитац танке воштане свеће';
- *грашка (2)* 'крупна кап (обично зноја)'; *кристал (4a)* 'ситно зрно леда; чист лед, ведрец'; *брљак* (покр.) 'мали пласт; навиљак; уп. брљковина'; *гуца (1)* (покр.) 'велики стог (сена)'; *нишит* (покр.) 'танак млаз воде'; итд.

Те додатне семантичке компоненте углавном се, како наведени примери показују, односе или на сему величине (уп. други низ) или на конкретизовање материје којој се одређеним партикуларизатором даје облик – дакле, на објекат уобличавања (уп. први низ).

5.1.3.2.2. Према критеријуму конкретизованости архисеме уобличивачка (као и партикуларизаторска уопште) лексика је веома специфична, што условљава постојање различитих лексикографских решења. Представимо их, као и код деоних и неких количинских партикуларизатора, сажето.

Приказ бр. 27. Типови лексикографских дефиниција према степену конкретизованости архисеме уобличивачких партикуларизатора

| | |
|---|---|
| 1 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>колач</i>¹ (2в) 'оно што има такав (колугаст, прстенаст) облик'; • <i>ореол</i> (1в) 'оно што се ваздушасто, као испарење, флуид шири око некога, нечега'; • <i>појас</i> (3а) 'оно што се налази, што се пружа, што иде околу чега у облику траке'; • <i>хомут</i> (1) 'оно што се захвати руком, руковет, шака (чега)'; итд. |
| 2 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>боба</i> (1) 'ситан округласт предмет уопште'; • <i>бризак</i> (1) 'количина течности која уједанпут избије, шикне, млаз'; • <i>грумен</i> (1) 'комад (обично мањи) неке материје, грудва'; • <i>каши</i> (2) 'део нечега што је изрезано, исечено, отцепљено од нечега а има облик каиша (1)'; • <i>коцка</i> (2а) 'комад нечег у облику коцке (1), предмет четвртастог облика налик на коцку (1)'; • <i>мотај</i> 'један круг онога што је намотано, намотај'; итд. |
| 3 | <ul style="list-style-type: none"> • <i>језик</i> (2к) 'пламен, дим, магла и сл. што се диже горе, прамен пламена, дима, магле и сл.'; • <i>крупко</i> (1) 'конац, пређа, нити и сл., намотан у округласти, лоптасти смотак'; • <i>крупца</i> (4а) 'камена кухињска со у зрну или већем комађу (обично за стоку); уп. крупа (3б)'; итд. |

Први тип дефиниција најчешћи је приликом дефинисања партикуларизатора уобличивача. У таквим речничким описима њиховог семантичког садржаја, архисеми партикуларизатора одговара сасвим неодређени сегмент дефиниције ('оно што', ређе 'било шта'). Даље се њихов семантички садржај ближе одређује навођењем додатних сема – посебно семе облика. Овакав неодређени почетак дефиниција, како смо већ поменули, није најподеснији.

Међутим, оно што се посебно запажа код партикуларизатора-уобличивача јесте да је овакав тип дефинисања заступљенији у секундарним значењима, док се код примарних, основних значења готово и не јавља. Уколико се и јави, таква дефиниција је углавном описно-синонимска, те се навођењем синонима након описног дела дефиниција таква неодређеност донекле релативизује (уп. *хомут* (1) у РМС). За секундарна значења оваква дефиниција је пак типична када је реч о лексемама које у својим примарним реализацијама садрже сему облика на основу које се та секундарна значења развијају. То потврђује и већи степен унифицираности лексикографских решења када су у питању секундарна уобличивачка значења лексема наведеног типа; уп.:

- *капља* (2) (фиг.) 'оно што својим обликом, изгледом подсећа на кап¹ (1)';
- *клин*¹ (2в) 'било шта што је у облику клина¹ (1), предмет који изгледом подсећа на клин¹ (1)';
- *кнедла* (2) 'оно што обликом личи на кнедлу';
- *коврца* (б) 'оно што обликом подсећа на увојак, оно што је вијугаво, изувијано уопште';
- *лопта* (2) 'оно што је обло, округло као лопта (1), оно што има облик сличан лопти, кугли';
- *нит* (1д) 'уопште оно што подсећа на нит (1а)';

- *спирала (в)* 'оно што има облик спирале, што подсећа на спиралу (а)';
- *плетеница (8)* (фиг.) 'оно што је по облику слично плетеници (1а), што изазива такву представу';
- *прстен (3)* 'оно што је налик на такав предмет';
- *ребро (7)* 'оно што је налик на ребро (1) (део неке направе, машине, одсечени део меса и сл.)';
- *стрела (4а)* 'оно што подсећа на стрелу, што је у облику стреле';
- *срп (2)* 'оно што има облик српа';
- *турбан (1в)* 'што својим обликом личи на турбан'; итд.

У другом типу дефиниција архисеми партикуларизатора одговара лексема општијег значења (в. 2 у приказ бр. 27). Тиме дефиниција добија, у некој мери, већу одређеност, али је и даље умногоме неодређена, апстрактна. Архисема се описује лексемом општијег значења (*предмет, комад, количина*) или синонимним партикуларизатором истог типа (нпр. *круг*). У том смислу, може се приметити да ни у једном од наведених случајева не долази до конкретизовања значења партикуларизатора, већ се његов семантички садржај углавном своди на сему облика, а архисема остаје празна, потпуно апстрахована, готово као у првом наведеном случају (уп. *коврица (б)* 'оно што обликом подсећа на увојак, оно што је вијугаво, изувијано уопште' : *жица (1в)* 'предмет (уопште), или део нечега, који личи на жицу (1а), на нит').

Постоје и, додуше ретки, случајеви када се уобличивач дефинише путем материје која се уобличава (в. 3 у приказ бр. 27). У таквим случајевима бисмо могли, на основу начина дефинисања, говорити о највећем степену конкретизованости архисеме у значењу неке лексеме. Међутим, такве дефиниције уобличивачке лексике, како смо напоменули и код осталих типова партикуларизатора, нису најпогодније. Прво – зато што се уобличивачима не именује одређена материја већ некакав њен облик, део или количина, а друго – зато што се неретко иста материја која се помиње у дефиницији јавља и у примеру уз дату лексему-партикуларизатор као објекат уобличавања; уп. следеће дефиниције и примере:

- *језик (2к)* 'пламен, дим, магла и сл. што се диже горе, прамен пламена, дима, магле и сл.', пр. Језици густе магле подилазили су из јаруга и дубодолина (Јак. С. 4, 449);
- *крупница (4а)* 'камена кухињска со у зрну или већем комађу (обично за стоку); уп. *крупна (3б)*', пр. Српски народ плаћа ... порез на сваку крупницу соли коју у земљу уносе за своју потребу и за своју стоку (Одј. 1886, 42/2); итд.

Овакав поступак са лексикографског аспекта, како смо већ поменули, није најподеснији. У Упутствима РСАНУ се и напомиње да приликом описа значења неке лексеме посебно ваља водити рачуна о томе да се у дефиницију не уносе подаци који се јављају у примеру, а који заправо не спадају у семантички садржај такве лексеме.⁶⁴⁴ У складу са тим, неодговарајућим се чине наведене дефиниције, где се дати партикуларизатор дефинише као конкретна материја, која се притом јавља у синтагми са партикуларизатором у потврдама употребе. Овакав начин дефинисања сугерише још нешто. Чињеница да се партикуларизатор у значењском смислу изједначава са материјом чији један појавни облик именује може сведочити о највишем степену инкапсулације (в. т. III, 2.3).

5.1.2.3. Трећи и последњи критеријум, који је у вези са претходним, тиче се степена конкретизованости значења партикуларизатора навођењем материје која се њима уобличава. По питању лексикографских решења којима се то конкретизовање постиже, дефиниције уобличивача се подоста разликују. Из тог разлога, као и због обиља лексема које спадају у групу

⁶⁴⁴ Речено се у Упутствима илуструје предлогом дефинисања лексеме *бестија*. Уколико пример гласи *То је била права женска бестија*, не бисмо смели уносити епитет *женска* у дефиницију ове лексеме јер она очигледно не носи значење 'женско зло биће' већ 'зло биће' уопште.

уобличивача, грађу ћемо представити мало детаљније него код претходно анализираних типова партикуларизатора. Истаћи ћемо и то да се овај тип конкретизације значења у речничкој пракси спроводи несистемски, и то на неколико начина:

- (1) навођењем материје директно у дефиницији:⁶⁴⁵
 - *јатка* (2) (покр.) 'грудвица, громуљица сира или згрушаног млека';
 - *кукла* (2) (покр.) 'замотуљак, свежањ вуне, памука или сл., повесмо';
 - *кућица* (5) (покр.) 'снопић, свежањ, руковет пожњевеног жита, сламе и сл.; купасто или пирамидално наслагана хрпа, стог таквих снопова';
 - *типак* (4) 'танка дугуљаста трака светлости, дима и сл.';
 - *пласт* (1а) 'већа количина сена (ређе сламе) сложена, зденута у облику купе';
 - *повесмо* (1) 'завежљај, свежањ, сноп вуне, кудеље, лана и сл. што се веже за преслицу'; *руковет* (1а) 'свежањ жита које жетелац ухвати руком и одсече српом';
 - *чота* (2) (покр.) 'грудва, грумен земље';
 - *чуперак* (1) 'прамен косе или друге длаке'; итд.
- (2) навођењем уобичајене материје у загради иза главног дела дефиниције, уз указивање на флексибилност опсега датог значења помоћу прилога *обично* или скраћеничких израза за продужавање низа:
 - *грашка* (2) 'крупна кап (обично зноја)';
 - *гребеница* (б) 'прамен влакана који се добија при гребенању (лана и сл.)';
 - *гротуља* (1) 'венац, низ, ниска (ораха, лешника, сувог воћа)';
 - *грсница* (1) (покр.) 'сноп, руковет (обично конопље)';
 - *грудва* (1а) 'одвојен, одваљен комад неке чвршће материје (земље, камена и др.) неправилног облика, грумен';
 - *котур* (1б) 'круг, колут који стварају при кретању честице неке материје (нпр. паре, дима)';
 - *кучица*² (покр.) 'свежањ, снопић, прегршт (конопље, лана и сл.)'; итд.
- (3) навођењем материје иза тачке и зареза након дефиниције, у виду учесталих синтагми:
 - *сноп* (2) 'скуп већег броја појединих предмета, повезан у једну целину (свежањ пожњевена жита, руковет свезана прућа, више листова хартије и сл.): ~ новчаница, ~ списа [...] 2. прамен: ~ дима, ~ светла, ~ паре';
 - *трака* (2) (фиг.) 'оно што има узак, издужен облик: ~ неба, ~ дима'; и др.; итд.

Како смо у претходној тачки поменули, навођење материје која се датим партикуларизатором уобличава у основном тексту дефиниције сувишно је – и са семантичког, па и лексикографског становишта. Разлог за то лежи у чињеници што сама материја не улази у семантички садржај партикуларизатора чије се значење дефинише.

5.1.3.3. Ако сумирамо наведено, можемо закључити да се лексикографски описи уобличивачких лексема разликују према степену конкретизованости значења лексеме која се дефинише. На разлике утичу првенствено два фактора: степен одређености хиперонимског дела дефиниције и укљученост додатних семантичких компонената које се тичу материје која се уобличава (или, ређе, нечега другог) у лексикографски опис. Ако бисмо обиље приказаних дефиниција партикуларизатора-уобличивача замислили као некакав континуум, на једном полу налазиле најапстрактније дефиниције, које указују на то да се одређеним лексемама означава

⁶⁴⁵ Уз овај, јавља се и случај када се материја наводи у дефиницији иза њеног главног дела, под ознаком дефиниције нижег ранга: нпр. *vlakно* (1а) 'врло танко, издужено и савитљиво тело, природно или вештачко 1. а. влас косе, длака, танка нит, врло танка жица и сл.').

само некакав облик материје (или нечега другог), а на другом полу биле би конкретизоване дефиниције лексема, у којима би се оне именовале облик нечега конкретног или пак нешто сасвим конкретно. Све између спадало у прелазне случајеве, који се дефинишу зависно од расположивих речничких потврда сличније једном или другом начину; в. следећи приказ:

Приказ бр. 28. Линеарни приказ степена конкретизације значења уобличивача



На пример, уобличивач *низ* у свом примарном значењу дефинисан је тако да упућује само на облик онога што се њиме уобличава: уп. први део дефиниције значења *низ* (1а) 'оно што је као накит нанизано једно до другог на конач, жицу и сл., ниска; сам тај конач, таква жица и сл. са нанизаним накитом'. На већи степен апстрактности значења утиче и неодређени почетни сегмент дефиниције, којим се шири опсег употребе лексеме у датом значењу. Овакве, неодређене дефиниције представљају, дакле, пример најмање конкретизованих дефиниција уобличивачке лексике. На другом кораку ка већем степену конкретизованости значења налазе се уобличивачка значења типа *клобук* (1б) 'оно што је у облику клобука (1а), што обликом подсећа на клобук (1а) (о диму, воденој пари, прабини, гасу)' – где почетни део и даље сугерише извесну неодређеност значења, али се она донекле одређује индиректним навођењем уобичајених конкретних материја које се уобличавају на дати начин. Исти принцип је примењен код лексеме *ребро* (7) 'оно што је налик на ребро (1) (део неке направе, машине, одсечени део меса и сл.)', те других лексема из грађе. Нешто одређеније су поменуте дефиниције типа: *букет*¹ (1а) 'свежањ, кита (цвећа)'; *грашка* (2) 'крупна кап (обично зноја)', итд. – где се лексема конкретизује навођењем (обично) једне врсте материје у загради, што указује на сужен дистрибуциони потенцијал и већи степен инкапсулације код таквих лексема. Још већи степен конкретизованости значења остварује се директним навођењем материје у оквиру дефиниције: уп. *повесмо* (1) 'завежљај, свежањ, снап вуне, кудеље, лана и сл. што се веже за преслицу' или *витица* (1а) 'увојак, коврца косе; коса', итд. Најзад, највећи степен конкретизације, као и инкапсулације, запажа се у дефиницијама типа *крупко* (1) 'конач, пређа, нити и сл., намотан у округласти, лоптасти смотак' или *језик* (2к) 'пламен, дим, магла и сл. што се диже горе, прамен пламена, дима, магле и сл.' (пр. Језици густе магле подилазили су из јаруга и дубодолина (Јак. С. 4, 449)) – где се партикуларизатор изједначава са материјом коју партикуларизује.

Како је досадашња анализа показала, ни у случају примарних значења партикуларизатора-уобличивача није могуће предложити сасвим унифицирани модел дефинисања, али ипак је могуће дати поједине лексикографске препоруке, како би њихов опис био што уједначенији:

- (1) Значења прототипичних партикуларизатора-уобличивача ваљало би дефинисати описном или описно-синонимском дефиницијом, уколико се као равноправна јавља још нека лексема, дакле – у истом значењу и са истом функцијом.
- (2) Што се садржаја дефиниције прототипичних партикуларизатора тиче, препоручљиво је да она буде троделна – да садржи (а) граматичку информацију о реализацији датог значења у синтагми са допуном у генитиву, (б) описни део дефиниције; (в) део са

уобичајеним синтагматским спојевима након описног дела дефиниције, иза две тачке (в. ниже табелу бр. 49).

- (3) Описни део дефиниције садржао би хиперонимски део, где би значење уобличивача било описано лексемом општије семантике (нпр. *количина*, *део*, *комад*, *тело* и сл.), податак о облику и податак о врсти материје која се уобличава, али без директног навођења саме материје.
- (4) Мање типичне партикуларизаторе-уобличиваче боље је дефинисати синонимски или упућивачки уколико је значење истоветно, односно путем описне дефиниције уколико у свом семантичком садржају имају додатне семантичке компоненте.
- (5) У овом другом случају, дефиниција би требало да буде уређена тако да садржи хиперонимску лексему (која би заправо била прототипичан представник дате лексичко-семантичке групе) и додатне семантичке компоненте у односу на ту лексему, такође у оквиру предложене троделне дефиниције (в. табелу бр. 50 и 51).

Лексикографски описи овог дела лексике могли би се, на основу предложеног, уједначити угледањем на прототипичног представника дате лексичко-семантичке групе, уз мања или већа одступања зависно од конкретне именице. Погледаћемо, у складу са реченим, како би изгледале дефиниције једног прототипичног представника и мање типичних представника у оквиру исте лексичко-семантичке групе. Узећемо за пример партикуларизаторе-уобличиваче типа *грудва*.

Табела бр. 49. Предлог дефиниције примарног значења типичнијих партикуларизатора-уобличивача (на примеру лексеме *грудва*)

| ДЕФИНИЦИЈА УОБЛИЧИВАЧА ТИПА <i>ГРУДВА</i> | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|---|---|
| граматичка информација (у им. синтагми са ген.) + опис значења прототипа + примери типичне синтагматске употребе | <i>грудва (1)</i> (у им. синтагми са ген.) одвојена, издвојена количина неке чврсте материје: ~ земље, ~ снега. |

У описима мање типичних чланова дате лексичко-семантичке групе, како смо поменули, могућа су два лексикографска решења. У оба случаја препоручљива је примена троделне дефиниције, с тим што би се централни део разликовао. Уколико је значење те лексеме истоветно са значењем прототипа, довољно је само упутити на прототипичну лексему. Уколико пак значење одредничке именице поседује додатне семантичке компоненте у свом семантичком садржају у односу на прототип, потребно га је посебно описати, али такође у односу на прототип.

Табела бр. 50. Предлог дефиниције примарног значења мање типичних партикуларизатора-уобличивача (на примеру лексеме *грудва*)

| ДЕФИНИЦИЈА УОБЛИЧИВАЧА ТИПА <i>ГРУДВА</i> | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|---|---|
| граматичка информација (у им. синтагми са ген.) + | <i>громауљица (1)</i> (у им. синтагми с ген.) мала грудва неке згрудване чврсте материје: ~ брашна. |
| компонента која представља прототип хиперонимска лексема <i>грудва</i> + | <i>дуса (1)</i> (у им. синтагми с ген.) покр. већа грудва неке чврсте материје: ~ сира. |
| специфичне компоненте за дато значење лексеме – диференцијалне семе (мала/велика) <i>ГРУДВА неке чврсте материје</i> + | <i>громача (1)</i> (у им. синтагми с ген.) велика грудва неке чврсте материје: ~ земље. |
| примери типичне синтагматске употребе | |

Када су у питању секундарни партикуларизатори-уобличивачи или секундарне семантичке реализације партикуларизатора-уобличивача у којима они имају исту функцију, ситуација је двојака. Уколико значење није индуковано метафоричким путем на основу семе облика из примарног (или примарнијег) значења, онда је применљив поменути принцип описа код мање типичних партикуларизатора (в. табелу бр. 50).

Табела бр. 51. Предлог дефиниције секундарних значења мање типичних партикуларизатора-уобличивача (на примеру лексеме *грудва*)

| ДЕФИНИЦИЈА УОБЛИЧИВАЧА ТИПА <i>ГРУДВА</i> | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|--|---|
| граматичка информација (у им. синтагми са ген.) + | <i>плетеница (4)</i> (у им. синтагми с ген.) грудва неке чврсте материје: ~ сира. |
| компонента која представља прототип + податак о појму који се партикуларизује (његов хипероним) <i>ГРУДВА неке чврсте материје</i> + | <i>сирац (1)</i> (у им. синтагми с ген.) грудва неке чврсте материје налик на сир: ~ воска. |
| специфичне компоненте за дато значење лексеме – диференцијалне семе + | |
| примери типичне синтагматске употребе | |

Уколико је пак реч о значењу насталом метафорички на основу семе облика из примарног (или примарнијег) значења, у постојећим речничким описима тих значења већ се запажа виши степен унифицираности, односно типизараности; уп. следеће дефиниције у РСАНУ и РМС:

- *жица (1в)* 'предмет (уопште), или део нечега, који личи на жицу (1а), на нит';
- *капља (2)* (фиг.) 'оно што својим обликом, изгледом подсећа на кап¹ (1)';
- *конац (2а)* (фиг.) 'оно што личи, подсећа на конац¹ (1а)';
- *навиљак (в)* (фиг.) 'количина нечега што својим изгледом подсећа на навиљак (а)';
- *нит (1д)* 'уопште оно што подсећа на нит (1а)';
- *ребро (7)* 'оно што је налик на ребро (1) (део неке направе, машине, одсечени део меса и сл.)';

- *стрела (4a)* 'оно што подсећа на стрелу, што је у облику стреле';
- *срп (2)* 'оно што има облик српа';
- *трака (2)* (фиг.) 'оно што има узак, издужен облик: ~ неба, ~ дима'; итд.

У складу са наведеним, лексикографски опис секундарних значења уобличивачког типа могао би се у великој мери типизирати.

Табела бр. 52. Предлог дефиниције секундарних значења партикуларизатора-уобличивача насталих на основу семе облика из примарног значења

| ДЕФИНИЦИЈА СЕКУНДАРНИХ УОБЛИЧИВАЧА | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|---|---|
| граматичка информација (у им. синтагми с ген.) + дефиниција <i>количина неке материја која својим обликом подсећа на</i> X (ознака основног значења) + примери типичне синтагматске употребе | <i>конац (2a)</i> (у им. синтагми с ген.) количина неке материје која својим обликом подсећа на конац ¹ (1a): ~ воде. |
| | <i>ребро (7)</i> (у им. синтагми с ген.) количина неке материје која својим обликом подсећа налик на ребро (1): ~ сланине. |

Дефиниција секундарног значења партикуларизатора овог типа применљива је и на случајеве где није већ реализована у речничкој пракси: одговарајуће значење лексеме *венац* би се могло дефинисати 'оно што својим обликом подсећа на венац (ознака осн. зн.): ~ паприка, ~ белог лука'; *прамен* као 'оно што својим обликом подсећа на прамен (ознака осн. зн.): ~ прашине, ~ дима'; *млаз* као 'оно што својим обликом подсећа на млаз', *коцка (шећера)* као 'оно што својим обликом подсећа на коцку (ознака осн. зн.): ~ шећера', *стуб (дима)* као 'оно што својим обликом подсећа на стуб (ознака осн. зн.): ~ дима', итд.

Оваква дефиниција, према нашем мишљењу, читава и природу целе конструкције. Прво, зато што казује о значењу целе конструкције (прамен прашине = прашина која је у облику прамена, која има облик прамена; венац паприка = паприке нанизане у облику венца, стуб дима = дим који се диже у облику стуба). На тај начин уважава се и чињеница да је семантички центар синтагме именица у својству допуне. Друго, зато што упућивањем показује да се ово секундарно значење развило директно из примарног, као и да је у питању метафоричка трансформација по облику. Треће, проблематичан неодређени почетак дефиниције, који се не препоручује као решење у лексикографским описима (в. Драгићевић 2003: 140), донекле би се одредио на приказан начин: *количина неке материје*. Тиме би се и даље истицала нецеловитост значења ових лексема, што и јесте њихова битна специфичност, али би се, с друге стране, указало на значај везе таквих лексема са лексемама у својству допуне које би именовали конкретну материју о којој је реч, а што би се опет назначило у примерима синтагматске употребе након основног дела дефиниције.

5.3. Закључак о лексикографском аспекту именичких партикуларизатора

5.3.1. Анализа именичких партикуларизатора, како примарних тако и секундарних, указује на то да су ове јединице специфичне – и са синтаксичког, и са семантичког, па сходно томе, и са лексикографског становишта. Прво, како је из ранијег текста познато, партикуларизатори се типично јављају у одређеној синтаксичкој конструкцији – са именицом у беспредлошком генитиву као допуном. Друго, када је реч о значењу, партикуларизатори своје значење, како смо досад више пута истакли, остварују у одређеној семантичкој позицији, односно у позицији са семантичким детерминатором. Другим речима, именица у функцији допуне неопходна је да би се реализовало партикуларизаторско значење дате лексеме – дакле, значење се реализује на нивоу синтагме. То је условљено апстрактношћу и неодређеношћу архисеме партикуларизатора, који, стога, тек у споју са допунском, партитивном именицом остварају целовито значење. Сви поменути аспекти природе ових јединица морају имати одраза и у њиховим лексикографским описима.

5.3.2. Разноврсност лексикографских решења приликом дефинисања партикуларизатора у речницима условљена је, с једне стране, недовољно разјашњеним опсегом саме појаве партикуларизације, као и семантичких карактеристика лексичких јединица којима се она реализује (дакле, партикуларизатора), те с друге стране, недоследним уједначавањем модела дефинисања лексема које припадају истим или сродним семантичким класама уопште.

Како је наша анализа показала, разликовни аспекти међу дефиницијама партикуларизаторске лексике најчешће се тичу описа њихове архисеме и укључености податка о појму који се партикуларизује лексемом која се дефинише. У вези са потоњим податком разликује се и, уколико се такав податак у дефиницији наводи, степен конкретизованости самог појма. Уколико посматрамо заједно разлике у описима архисеме и укључености податка о објекту партикуларизовања, те његове конкретизованости – приметимо да постоје чак шест принципа дефинисања.

Табела бр. 53. Типови описа партикуларизатора према разликовним аспектима који се тичу архисеме и појма који се партикуларизује

| ТИП | РЕЧНИЧКИ ОПИС ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА |
|-----|--|
| 1 | <i>бреме (1a)</i> 'оно што се носи на леђима, раменима, (ређе) на рукама; уп. нармак, наручај, товар'; |
| | <i>коврца (б)</i> 'оно што обликом подсећа на увојак, оно што је вијугаво, изувијано уопште'; |
| | <i>низ (1a)</i> 'оно што је као накит нанизано једно до другог на конач, жицу и сл., ниска; сам тај конач, таква жица и сл. са нанизаним накитом'; |
| | <i>парче (1a)</i> 'оно што се одсече, отцепи, одломи, одбије или на какав други начин одвоји од неке целине, комад, комадић'; |
| 2 | <i>боба (1)</i> 'ситан округласт предмет уопште'; |
| | <i>зрно (1a)</i> 'ситни, обично заобљени биљни плод'; |
| | <i>комад (1a)</i> 'део какве целине, део чега, парче'; |
| | <i>коцка (2a)</i> 'комад нечег у облику коцке (1), предмет четвртастог облика налик на коцку (1)'; |
| | <i>грашка (2)</i> 'крупна кап (обично зноја)'; |
| | <i>грудва</i> 'одвојен, одваљен комад неке чвршће материје (земље, камена и др.) неправилног облика, грумен'; |
| | <i>гутљај (a)</i> 'количина нечега (обично течности) која се одједном прогута; покрет мишића |

| | |
|---|---|
| | <p>којим се потисне у желудац оно што се одједном прогута’;</p> <p><i>литар (а)</i> (физ.) ’јединица мере за запремину течности (житких, сипких, гасовитих и сл. материја) од 1000 милилитара, што одговара запремини од 1 dm³’;</p> <p><i>окрајак (1а)</i> ’парче, комад (хлеба, пецива и сл.) одсечен или одломљен с краја, крајка’;</p> |
| 4 | <p><i>завежљај (1а)</i> ’извесна количина предмета умотаних и увезаних заједно, замотуљак, свежањ, дењак’;</p> <p><i>залогај (1а)</i> ’део хране, комад неког јела који се одједном узима у уста и гута; сасвим мала, минимална количина неке хране’;</p> <p><i>скупина (1)</i> ’већи или мањи број људи, предмета и сл. који се налазе заједно’;</p> |
| 5 | <p><i>бушел</i> ’запреминска мера за жито (око 35 л), која се употребљава у Енглеској и Америци’;</p> <p><i>навиљак (а)</i> ’мања количина, гомила сена, сламе, покошене траве и сл. која се одједанпут може захватити и понети вилама’;</p> <p><i>нарезак (1б)</i> ’танко одсечени, одрезани комад меса, одрезак’;</p> <p><i>рој (1)</i> ’скуп пчела које су се излегле од једне матице у истој кошници и чине посебну заједницу’;</p> |
| 6 | <p><i>језик (2к)</i> ’пламен, дим, магла и сл. што се диже горе, прамен пламена, дима, магле и сл.’;</p> <p><i>крупко (1)</i> ’конац, пређа, нити и сл., намотан у округласти, лоптасти смотак’;</p> <p><i>крутица (4а)</i> ’камена кухињска со у зрну или већем комађу (обично за стоку); уп. крупа (3б)’.</p> |

Први тип дефиниције одликује се сасвим неодређеним почетком, а и податак о појму који се партикуларизује изостаје. Подаци који су укључени у овај тип дефиниција квалитативне су природе. Други тип дефиниције разликује се од првог само по томе што се архисема партикуларизатора описује лексемом нешто одређеније семантике – дакле, уместо неодређеног споја *оно што* јављају се лексеме сасвим уопштене семантике, типа *предмет, комад, део* итд. У трећем типу дефиниције запажа се виши степен конкретизације у односу на прва два који се постиже навођењем податка о објекту партикуларизовања у виду другостепене информације. Основни део дефиниције и даље је умногоме неодређен, апстрактан, те може по саставу одговарати моделу дефиниције другог наведеног типа, или пак оног наредног, четвртог типа. У том смислу, овај тип представља прелазни образац описа. У четвртом и петом моделу архисема партикуларизатора се, такође, дефинише путем лексема апстрактније, уопштеније семантике – најпре *количина*, али и *део, комад, број, мера* и др. – али се конкретизација значења постиже или упућивањем на објекат партикуларизације путем хиперонимске лексеме (4) или директним навођењем конкретног објекта партикуларизације (5). Најзад, у последњем обрасцу дефиниције партикуларизатор се сасвим конкретно дефинише, путем материје коју партикуларизује. Иако се дефиниције овог типа најређе јављају, оне су најбољи показатељ јаке семантичке, те и асоцијативне, везе између партикуларизатора и лексема са којима ступају у синтагматску везу.

Последња два типа дефиниције нису препоручљива у речничкој пракси када је реч о партикуларизаторској лексици. Када се објекат партикуларизовања експлицитно наводи у самом опису лексеме-партикуларизатора, сугерише се да је он део семантичког садржаја одредничке лексеме. Дефиниција тог типа оправдана је само у случају када се партикуларизатор користи самостално због високог степена инкапсулације значења именице која би тај појам именовала. Уколико се пак партикуларизатор употребљава и у синтагматским везама са таквом именицом – њено експлицирање у дефиницији треба избегавати. Боље је такав податак навести у виду типичнијих синтагматских спојева. Када се, као у последњем наведеном типу, партикуларизатор дефинише конкретно као појам који се њиме партикуларизује – занемарује се чињеница да је реч о апстрактним именицама, при чему се не даје ни прецизан податак о њиховој семантици и основној функцији.

Оно што узрокује такве начине дефинисања јесте управо, како смо поменули, специфична семантика партикуларизаторске лексике. Значење партикуларизатора, које се може описати као неодређено, непотпуно, апстрактно наводи лексикографа да је конкретизује укључивањем у опис онога што га семантички одређује, употпуњује – а то је материја или неки други ентитет који се на дати начин партикуларизује. То посебно важи за случајеве када је посредни висок степен инкапсулације значења једне лексеме у значење друге, што прати и јака семантичка и асоцијативна повезаност партикуларизатора и именице у допуни (в. т. III, 2.3). Немогућност да се у свим случајевима разлучи шта спада у семантички садржај одређене лексеме која се јавља у својству партикуларизатора још један је доказ да се целовитост значења остварује читавом синтагмом.

5.3.3. Подела на наведене моделе дефинисања важи за највећи део наше грађе, али не за целокупну партикуларизаторску лексику. Наиме, садржавачки партикуларизатори показују се као сасвим специфична група лексема када је реч о њиховом лексикографском опису. Партикуларизатори-садржавачи представљају, са семантичког становишта, специфичну групу партикуларизаторске лексике, што се, даље, одражава и на њихов лексикографски опис. Постојање различитих лексикографских решења код лексема-садржавача се, за разлику од осталих типова партикуларизатора, не тиче варијантности лексичког састава саме дефиниције већ управо поступка издвајања, односно неиздвајања таквих значења. Због јаке асоцијативне везе и изразите семантичке блискости предметног, неметонимијског и количинског, метонимијског значења синтагми са садржавачем, примери партикуларизаторске употребе неких лексема наводе се као потврде за њихово предметно (типично и основно) значење. Уз то, постојање веома блиских семантичких реализација партикуларизаторских значења ових лексема – које смо у истраживању, на основу терминолошког апарата у радовима дате тематике, назвали значењима *конкретне количине*, *ад хок мере* и *конвенционалне мере* – додатно отежава изналажење одговарајућег модела дефиниције. Међутим, у случајевима када се партикуларизаторско, метонимијско значење садржавачких лексема издваја као засебно – то се у досадашњој речничкој пракси углавном чини на уједначен начин.

5.3.4. Због свега поменутог, као најпогоднији поступак у дефинисању значења партикуларизаторске лексике предлажемо троделну дефиницију, која би се састојала из: (1) граматичког или, прецизније, синтаксичког дела – информација о конструкцији у којој се реализује дато значење; (2) семантичког дела – дефиниција тог значења; (3) употребни део – (прото)типичне колокације датог партикуларизатора са именицама у функцији партитивне допуне. Навођењем свих трију делова речничке дефиниције обезбедило би се потпуно разумевање ове појаве од стране просечног говорника српског језика – прво, да се те именице (уобичајено) јављају у синтагматским спојевима; и друго, да се значење протеже на обе те речи, односно на читаву синтагму. Најзад, навођењем типичних колокација омогућило би се сналажење говорника у контексту, чиме се тежиште ставља на комуникативне потребе корисника речника.

Семантички део дефиниције разликује се у зависности од тога о ком је типу, односно подтипу партикуларизатора реч. Кроз ранији текст, посвећен лексикографском аспекту лексема које представљају предмет нашег истраживања, проматрали смо и предлагали различита решења лексикографске обраде, а на овом месту ћемо сабрати запажања.

Табела бр. 54. Предлози модела лексикографске обраде према (под)типу партикуларизатора⁶⁴⁶

| (ПОД)ТИП ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА | МОДЕЛ ДЕФИНИЦИЈЕ | | | | |
|--------------------------------------|---|---|---|---|--|
| | I | II | | III | |
| | | IIА | IIБ | | |
| ДЕОНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ | граматичка информација (у им. синтагми са ген.) | метајезичка константа <i>комад/парче/део</i> + податак о материји која се партикуларизује | | специфичне компоненте за дато значење лексема – диференцијалне семе | |
| ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ ПРЕЦИЗНЕ МЕРЕ | | метајезичка константа <i>мерна јединица за X</i> (ознака врсте мерне јединице) | | | |
| ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ НЕПРЕЦИЗНЕ МЕРЕ | | метајезичка константа <i>мерна јединица за X</i> (ознака врсте мерне јединице) | | | |
| САДРЖАВАЧКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ | | <i>конкретна количина / ад хок мера</i> | <i>количина нечега која стаје у ту посуду</i> (+ податак о материји која се партикуларизује) | | |
| | | <i>конвенционална мера</i> | <i>количина нечега која стаје у ту посуду (понекад као мера)</i> (+ податак о материји која се партикуларизује) | | |
| ЗБИРНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ | | одговарајућа метајезичка константа + податак о појму који се партикуларизује | | | |
| АКТИВНОСНИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ | | метајезичка константа <i>количина</i> + податак о активности | | | |
| УОБЛИЧИВАЧКИ ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИ | | примарни | компонента која представља прототип + податак о појму који се партикуларизује | | |
| | секундарни | <i>количина неке материја која својим обликом подсећа на X</i> (ознака основног значења) | | | |
| | | | | примери типичне синтагматске употребе | |

Предложени лексикографски модели, дакле, усмерени су првенствено на комуникативни циљ речника који би их садржавао – да се кориснику пруже све потребне информације о форми, функцији, садржини и употреби ових спојева у нашем језику, и даље, да се обезбеди њихово ваљано разумевање и коришћење у даљој, усменој или писменој, комуникацији.

5.3.5. Препоручени обрасци дефиниција, морамо напоменути, дати су у односу на централније, типичније представнике сваке партикуларизаторске групе лексема. Уједанчавање читаве партикуларизаторске грађе, разуме се, не може се спровести на исти начин. Речнички опис оних лексема које су периферније и мање типичне у својству партикуларизатора спроводиће се на другачији начин – најбоље упућивањем на централније чланове истог значења.

Дакле, ако пређемо на раван модела дефинисања – значења типичнијих именичких партикуларизатора ваљало би дефинисати описном дефиницијом, која би се састојала из представљених сегмената. Описно-синонимска дефиниција применљива је у случајевима када се као равноправна јавља још нека лексема, дакле – у истом значењу и са истом функцијом. Описни део такве дефиниције такође би одговарао предложеном моделу у табели. Наведено је,

⁶⁴⁶ Типове и подтипове партикуларизатора наводимо скупно због уштеде простора и веће прегледности.

како запажамо, углавном у складу са постојећим решењима у лексикографској пракси. Мање типичне или на било који начин маркиране партикуларизаторе подесније је дефинисати синонимским или упућивачким моделом, уколико је значење истоветно са значењем лексеме на коју се упућују. Уколико се оно пак разликује, односно уколико постоје додатне семантичке компоненте у семантичком садржају лексеме чији је статус перифернији, може се применити исти тип описа као код централнијих чланова (в. табелу бр. 54).

5.3.6. Овај део нашег истраживања представља покушај да се осветли природа именичке партикуларизаторске лексике у српском језику с лексикографског аспекта, те да се укаже на нужност њеног подробнијег разматрања и исцрпнијег описа, што ће даље, надамо се, бити (мали) корак на путу развијања и неговања домаће речничке праксе, али и речничке културе.

IV. ЗАКЉУЧАК

Више пута смо истакли да појмови *партикуларизација* и *партикуларизатор*, који су у фокусу овог рада, досада нису били предмет опсежнијих и систематизованијих истраживања у србистичкој (и шире, сербокроатистичкој) литератури. Такође, напоменули смо да се овим појмовима у иностраној литератури – на основу увида у репрезентативна руска и англосаксонска истраживања – прилазило у оквиру других и разнородних теоријских и термилошких поставки. Из тог разлога, основни задатак овог рада био је утврђивање опсега и природе саме појаве партикуларизације, као и главних граматичко-семантичких карактеристика средстава којима се она реализује.

У наставку сумирамо парцијална запажања до којих смо дошли у одвојеним сегментима посвећеним анализи различитих аспеката партикуларизаторске лексике.

1. О корпусу и методологији рада

Грађа је ексерпирана из трију дескриптивних речника српског језика, међу којима је *Речник српскохрватскога књижевног и народног језика* (Речник САНУ) имао централну позицију, а допуњавана примерима из електронског корпуса српског језика *СрпКор2013* (ЕК) и појединих дела са сајта *Антологија српске књижевности* (АСК), као и из општег корпуса на интернету (Инт.). Будући да је реч о појави чије је одређивање граница тек предстојало, наша ексерпција је у првој етапи обухватила знатно ширу грађу у односу на партикуларизаторске лексеме

У другој етапи, након анализе већег броја лексема код којих су, на први поглед, уочена својства која би их сврставала у партикуларизаторе – успоставили смо јасније критеријуме за одређење опсега саме појаве. Из тог разлога, лексеме које смо у другом кораку разграничили од партикуларизаторских лексема нису ушле у основну грађу, али су нам послужиле као илустрација уочених дистинктивних својства између партикуларизатора и њима сродних јединица (на пример, између партикуларизатора и фрагментаризатора или партикуларизатора и квантификатора).

Анализи базичне грађе приступили смо са граматичког, лексичко-семантичког, лексикографског и дериватолошког становишта. Основни метод од којег смо кретали како бисмо дошли до назначених циљева био је првенствено, у складу са грађом и постављеним задацима, лексичко-семантички усмерен. Наше истраживање се у највећем делу ослањало на дескриптивну и аналитичку методу, при чему смо посебно уважавали достигнућа и могућности примене компоненцијалне анализе и теорије прототипа. Теорија прототипа показала се као веома битна у анализи и представљању партикуларизаторске грађе, будући да је реч о категорији која се одликује градијентом структуром. Издвајање прототипа, до којег смо дошли анализом различитих извора података и њиховим укрштањем – речничких, корпусних и анкетних – довело је до оцртавања хијерархијске организације целокупне партикуларизаторске лексике, али и утврђивања основних својстава њених прототипичних представника, као и лексема које се јављају у својству објекта партикуларизовања.

2. Преглед литературе и термилошки апарат

2.1. Поглавље посвећено прегледу досадашњих истраживања довело је до неколико општијих закључака: (1) најпре, да истраживања у оквиру домаће науке о језику посвећена партикуларизаторима нису бројна, посебно она која се примарно баве таквим јединицама; (2) затим, да се партикуларизаторска лексика под датим термилошким одређењем искључиво јавља у србистичкој (и, у одређеној мери, сербокroatистичкој) литератури; (3) најзад, да истраживања у иностраној литератури – пре свега, руској и англосаксонској – прилазе лексемама које су предмет наше пажње са различитих полазних становишта, притом их анализирајући унутар другачијих термилошких оквира.

Термине *партикуларизација*, *партикуларизатор*, као и *имплицитна партикуларизација* и *партикуларизатор-убличивач* у србистичку литературу увела је М. Ивић (1980). Наведена ауторка је прва указала на постојање семантичке категорије која је предмет нашег истраживања, уз наглашавање нужности увођења самог теоријског појма у нашу науку, као и потребе за даљим лингвистичким истраживањима која би пружила детаљније увиде у природу ове појаве и њене основне карактеристике. По угледу на термин *партикуларизатор-убличивач*, Р. Драгићевић (2000) уводи термин *партикуларизатор-садржавач* за означавање оних језичких јединица које именују посуде, а путем (регуларне) метонимије развијају количинско, партикуларизаторско значење. У првом раду покрећу се многа питања у вези са овом појавом, те се у одређеној мери наговештавају домени њене реализације. Као значајна за наш рад показала се и предложена класификација у поменутом раду, до које се дошло на основу сумираних запажања која су проистекла из анализе процеса партикуларизовања у нашем језику. М. Ивић (1980) партикуларизаторе дели на: (1) *квантификаторске*, (2) *убличивачке*, (3) *квантификаторско-убличивачке* и (4) *неутралне*. Иста ауторка (2008) касније ревидира поделу, и у термилошком и у појмовном погледу, издвајајући следеће типове партикуларизатора: 1) *партикуларизатори директног типа* (које доводи у везу са фрагментаризаторима) и (2) *партикуларизатори индиректног типа*; (3) *генерички партикуларизатори*, те (4) *партикуларизатор конститутивног елемента*. Поједини аутори, који су у својим истраживањима пажњу посвећивали класификацији партикуларизатора, понудили су решења ближа првој – Ковачевић 1983 – или другој подели – Пипер 2005б.

Табела бр. 55. Класификација партикуларизатора у Ивић 1980 и Ивић 2008

| Ивић 1980 | Ивић 2008 |
|--|--|
| квантификаторски партикуларизатори (<i>килограм воска, метар платна, кашика меда, тегла слатка</i>) | партикуларизатори индиректног типа |
| убличивачки партикуларизатори (<i>нит паучине, колут дима, грудва снега, прамен косе и сл.</i>) | |
| квантификаторско-убличивачки партикуларизатори (<i>стадо оваца, гомила књига, свежањ кључева</i>) | |
| неутрални партикуларизатори (<i>комад сланине/стакла/угља/лима и др.</i>) | партикуларизатори директног типа |
| / | генерички партикуларизатори (<i>врста колача, врста аутомобила</i>) |

| | |
|---|--|
| / | партикуларизатор конститутивног елемента (члан жирија, члан система) |
|---|--|

Настављајући интересовање за појаву партикуларизације, Р. Драгићевић јој у више својих радова посвећује пажњу, притом осветљавајући поједине аспекте који су од велике важности и за наше истраживање. На овом месту ћемо сажето – будући да се у Уводу (I, 3) о томе опширније писало – дати преглед питања којима је посвећивана пажња у радовима поменуте ауторке, а која су послужила као основа за њихову даљу разраду и сагледавање из угла могућности њихове примене на шири круг партикуларизатора: (1) особености партикуларизатора-садржавача (Драгићевић 2000); (2) особености партикуларизатора-уобличивача (Драгићевић 2003); (3) особености појединих партикуларизатора у значењу старих народних мера (Драгићевић 2020); (4) лексичко-семантичке и лингвокултуролошке особености партикуларизатора *зрно* (Драгићевић 2023); (5) термилошки апарат – како по питању именице у својству партикуларизатора(-садржавача) тако и у вези са именицом која означава појам који се партикуларизује (Драгићевић 2000); (6) подела на три синтаксичко-семантичка типа партикуларизације: *имплицитна партикуларизација*, *регуларна партикуларизација* и *партикуларизација са обавезним детерминатором* (Драгићевић 2000); (7) апстрактност архисеме партикуларизатора и улога обе именице (партикуларизатора и именице у допуни) у остваривању целовитог, партикуларизаторског значења (Драгићевић 2003); (8) могућност синтагме са садржавачем да, зависно од контекста, оствари различита значења (Драгићевић 2000); (9) појава инкапсулације и различити степени њеног испољавања (Драгићевић 2003); (10) лексикографски модели дефинисања партикуларизатора-уобличивача (Драгићевић 2003); (11) полисемија и деривација партикуларизатора-уобличивача (Драгићевић 2003).

Преглед руске и англосаксонске литературе указао је на нужност подробнијег сагледавања појаве партикуларизације у оквиру ширих језичких поставки, као и њеног упоредног разматрања у односу на сродне појаве фрагментаризације, класификације и квантификације, под које се у иностраној литератури често подводи и наша грађа. Због значаја постављања јаснијих граница појаве коју анализирамо, а будући да је реч о категорији која досад није у целовитости посматрана, односу партикуларизације и сродних појава решили смо да посветимо посебно поглавље (в. ниже).

2.2. Термилошки оквир истраживања у вези је са претходним. Постојање више разноврсних термина различите општости – *класификатор*, *лексички*, *паранумерички*, *партитивни*) *квантификатор*, *квантификатив*, *бројевна реч* (*счётное слово*, *присчетные слова*), *нумератив*, *сегментатор* итд. – указало је на различите покушаје да се издвоји и опише лексика која је предмет нашег истраживања. Њој се, како представљена термилошка разноврсност показује, прилазило са различитих аспеката – при чему највећи број термина упућује на специфичност функције датих јединица (нпр. *класификатор*, *нумеративи*, *паранумерички квантификатор*, *бројевна реч*).

Ми смо се у овом истраживању ослањали на термилошка решења успостављена у досадашњој релевантној литератури која се бавила овим типом лексике – пре свега, у представљеним истраживањима М. Ивић и Р. Драгићевић. У складу са тим, основни термилошки апарат у нашем раду био је следећи:

-
- *партикуларизација* – за именовање процеса издвајања „појединачног” из неодређеног, неограниченог мноштва које се састоји од небројивих или бројивих ентитета;
 - *партикуларизатор* (са варијантама *партикуларизаторска*
-

лексема/именица) – за именовање именичке лексичке јединице којом се врши процес партикуларизације;

- *партитивна допуна* – за именовање именица која се јављају у својству допуне у конструкцији са партикуларизатором, будући да је њихово значење, по правилу, партитивно;
 - *објекат партикуларизовања* – за именовање истог појма као претходни термин, али у случајевима када смо грађу посматрали са семантичког плана.
-

3. О појмовима *партикуларизација* и *партикуларизатор*

Појам партикуларизације у директној је вези са појмом бројивости. Заједничке именице у српском језику имају способност да искажу опозицију *једнина – множина*, будући да уобичајено именују предмете или жива бића, односно појаве оличене појединачним и, из тог разлога, избројивим ентитетима: нпр. *столица – столице, оловка – оловке, птица – птице, миш – мишеви* итд. С друге стране, постоје појмови који се перципирају као некаква неодређена маса, а не као уобличен, појединачан предмет. Ти појмови типично се именују градивним именицама, код којих се разлика *једнина – множина*, уобичајено, не исказује, јер именују материју – дакле, оно што се не може одредити по броју: нпр. *вода, вуна, песак, со, блато, крв, земља* итд. Управо та немогућност супротстављања једнине множини код ове групе именица створила је потребу за употребом додатних и друкчијих језичких средстава у циљу њихове избројивости. Први и основни услов за стицање својства избројивости јесте *опредмећивање* појаве која је у фокусу пажње. Синтагматска веза партикуларизатора са именицама које означавају такву димензионално неодређену материју доприноси њеном ограничавању и одређењу. Материја поприма конкретнија својства која омогућавају да се означено датом синтагмом почиње концептуализовати као јединични ентитет, односно предмет: нпр. *снег : грудва снега, месо : комад меса, вуна : клупко вуне*.

Партикуларизатори у првом реду служе као средства „опредмећивања” и „избројивости” градивних именица.

нр. *две капи воде, неколико зрна песка, три парчета торте, две чаше млека, пет кашика брашна* и др.

Као главна и веома важна својства градивних именица у литератури истичу се тзв. „кумулативна референција” и „дистрибутивна референција”. Прва, кумулативна референција односи се на чињеницу да колико год пута обједињујемо количине нечега што се, на пример, назива *вода*, сваки пут добијамо исти резултат – материју коју називамо *вода*. Ово исто важи и за збирне именице и за множину заједничких именица (уп. *цвеће + цвеће = цвеће* или *оловке + оловке = оловке*). Дистрибутивна референција, с друге стране, не односи се на сабирање већ на дељење дате материје. Под њом се подразумева да се сваки део одређене материје може назвати исто као и сама материја у неодређеном смислу. Тако, на пример, *водом* можемо назвати и *кап воде* и *мало воде* и *пуно воде*, што пак не важи за друге врсте именица.

Кумулативно мноштво именовано различитим врстама именица пак разликује се по својој унутрашњој структури или дистрибутивним својствима. Када је оно именовано градивном именицом – то се мноштво концептуализује као недефинисано, неиздиференцирано, а када се ради о мноштву именованом збирним именицама или множином заједничких именица – оно се концептуализује као донекле издиференцирано, јер иако је фокус на сумативном,

кумулятивном аспекту, постоји могућност издвајања и(ли) уочавања појединачних ентитета од којих се оно састоји. С друге стране, мноштво именовано збирним именицама и множином заједничких именица веома је блиско оном које именују градивне именице – показује се као дифузно, неодређено, неограничено: уп. *свуд унаоколо вода* : *свуд унаоколо људи* : *свуд унаоколо грање*. Лингвистички одраз те блискости између (неиздиференциране) материје и (збирног или сумативног) мноштва огледа се, како смо показали, управо у немогућности да се именице које их означавају директно повежу са квантификатором, односно бројном одредбом, што даље резултира употребом партикуларизатора у ту сврху: в. *две грудве снега*, *три гомиле грања* итд.

Било да је реч о материји или некаквом збиру, мноштву јединки – исказивање појединачног и, самим тим, подложног избројавању постиже се употребом језичких средстава која се називају *партикуларизатори*.

4. Однос партикуларизације и сродних појава

Један од доприноса нашег истраживања тиче се одређења граница појаве партикуларизације, која у досадашњим истраживањима није посматрана у целини. Како смо на основу спроведене анализе утврдили, појам партикуларизације преплиће се са другим, сродним појмовима који су, у већој или мањој мери, описани у домаћој и иностраној литератури. Сâмо небележеће терминâ *партикуларизација* и *партикуларизатор* – колико је нама познато – изван домаће литературе, те њихова ограниченост на један број србистичких радова, указује на чињеницу да се оно што се њима означава досада углавном посматрало под окриљем других језичких појава, у складу са чим су, како смо показали, коришћена и друкчија термилошка решења. Као главни појмови са којима се ова појава укршта издвојиле су се *квантификација*, *класификација*, *фрагментаризација* и *меронимија*.

Квантификација и класификација представљају општије језичке категорије у односу на партикуларизацију. Када је реч о квантификацији, основна разлика именичких квантификатора – односно, како се у појединим истраживањима називају, квантификатива – у односу на партикуларизаторе јесте у томе што се њима именује било каква количина, док се именичким партикуларизаторима, уколико се односе на количину, означава одређена и на известан начин организована или уобличена, опаљљива количина: уп. *мноштво људи* : *група људи*.

Када је реч о класификацији, закључили смо да се партикуларизатори једним својим делом могу посматрати из угла те појаве. Основа разлика је у томе што су класификатори, у језицима код којих је класификација граматикализована, углавном морфолошка, језичка средства која се употребљавају да означе појаву сличних именичких класа, док су партикуларизатори пре свега лексички самосталне јединице, али са сличном функцијом.

Основу разликовања фрагментаризатора и партикуларизатора, како смо показали, представља семантички тип именице у допуни. Уколико допунска именица у синтагми означава материју или некакво збирно или сумативно мноштво (што је у вези са поменутиим својствима партикуларизатора), управни члан те синтагме може уједно бити и фрагментаризатор и партикуларизатор: уп. *парче стакла* или *део алата*. Међутим, уколико та именица има конкретно-предметно или процесуално значење, управни члан ће се јавити искључиво у својству фрагментаризатора: нпр. *део дугмета*, *парче слике*; *део трке*.

Најзад, разликовање меронимије и једног типа партикуларизације, као својеврсних сигнализатора односа *део* – *целина*, условљено је чињеницом да су посредни различити типови лексичких односа. Меронимија је парадигматски однос, док је партикуларизација синтагматски. Међутим, могућност реализовања меронимијских релација и на синтагматској равни, те

способност појединих лексема да у полисемији развију оба типа значења, утиче и на њихову повезаност: уп. *глава виолончела : главица купуса*. Као и код фрагментаризатора, семантика допунске именице у синтагми утицаће на значење и функцију њеног управног члана.

5. Типови партикуларизације у српском језику

Партикуларизација се, како је у литератури примећено, може реализовати именичким лексичким јединицама, и то уобичајено у синтагматској вези са другим именицама одређене семантике: нпр. *чаша воде, тањир супе, комад хлеба, метар дрва, грудва снега*. Тај вид партикуларизације уједно је и најчешћи, најтипичнији.

Међутим, партикуларизатор не мора бити лексичког карактера, што је знатно ређи случај. Партикуларизовање се може остварити и творбеним средствима – додавањем одређених творбених форманата на мотивну реч: нпр. *сламка, травка, маслинка, алатка*. Такав вид партикуларизације, међутим, својственији је другим словенским језицима (уп. рус. *малинка* 'једна малина', белорус. *бобка* 'једно зрно пасуља', буг. *зелка* 'једна главица купуса'). У нашем језику, како је спроведена анализа показала, постоји невелик број деривираних именица с наведеном функцијом:

алатка, биљка, бујатка, воћка, градљика, грашка, дудинка,
конопљика, маслинка, прашка, сламка, травка, шибљика

Код лексичке партикуларизације минималан контекст за реализовање значења, дакле, представља двочлана синтагма с генитивом, у оквиру које први члан служи партикуларизацији другог, а код творбене партикуларизације сам процес се одвија у оквиру једне лексеме. У првом случају, међутим, постоји могућност употребе једне лексеме наместо читаве синтагме – партикуларизатора или допунске, партитивне именице. То се дешава само када се у случају елипсе, која је изазвана семантичком компресијом, изоставља један од два члана синтагми наведеног типа: нпр. *Попио је само две чашице и отишао* или *Попићемо две кафе*. Имплицитна партикуларизација првог типа – када се изоставља партитивна допуна – типична је за случајеве када је значење допунске именице у високој мери инкапсулирано у значење партикуларизатора. Други наведени пример – када се изоставља партикуларизатор – илуструје типичнији вид имплицитне партикуларизације, који је својствен ресторанском жаргону, али и свакодневной комуникацији. Ову могућност употребе, како је показала наша анализа, остварују само именице са значењем материје (уп. *две шољице кафе : две гомиле књига* → *две кафе : две књиге*), и то само оне материје (а) која се служи у виду порције (уп. *две шољице кафе* → *две кафе, два тањира пасуља* → *два пасуља*) или (б) која се типично садржава, чува, налази и др. у одређеној посуди, паковању и сл., те се као таква концептуализује као предмет (в. *две флаше уља* → *два уља; две табле чоколаде* → *две чоколаде, две кесе смокија* → *два смокија, али две канте блата: *два блата*).

У складу са наведеним, именичка партикуларизација у српском језику може се поделити на два основна типа – *лексичку* и *творбену* – у зависности од тога којим се језичким средствима постиже само партикуларизовање. Лексичка партикуларизација се, даље, у зависности од тога да ли се експлицирају оба члана синтагме јавља у виду *експлицитне* или *имплицитне* партикуларизације.

6. Анализа партикуларизатора у српском језику

Испитивању појаве партикуларизације приступили смо путем анализе средстава којима се она реализује – тзв. *партикуларизатора*. Лексемама које у некој од семантичких реализација (било основној или секундарној) остварују партикуларизаторску функцију посветили смо највећи део рада. Грађи смо пришли са синтаксичког, лексичко-семантичког, дериватолошког и лексикографског становишта. Дали смо и кратак осврт на лингвокултуролошки аспект разматраних именица, с тим што подробнија и детаљнија истраживања по том питању тек предстоје.

6.1. Синтаксички осврт на партикуларизаторе

Партикуларизатори у српском језику, с гледишта формалне структуре, своје значење реализују у синтагми са падежним атрибутом у беспредлошком, партитивном генитиву.

Партитивни генитив се у таквим конструкцијама јавља у три значења:

- (4) као *генитив дела* – у споју са партикуларизаторском лексемом која именује издвојени део некакве материје (уп. *парче торте, комад хлеба*);
- (5) као *генитив мере* – у конструкцијама са партикуларизатором када он означава конвенционалну или неконвенционалну јединицу мере (нпр. *литар уља, чаша млека*);
- (6) као *генитив збира* (или, према терминолошком апарату поменутих радова – *генитив укупности* и *генитив целине*) – у спојевима са партикуларизатором који именује издвојену, опажљиву количину појединачно уочљивих ентитета из неограниченог, збирног или сумативног, кумулативног мноштва (нпр. *гомила грања, камара ствари, група студената*).

Партитивни генитив у партикуларизаторским синтагмама, како видимо, може бити у облику једине или множине. Превага једног или другог облика, као и законитости њихове употребе, зависиће од граматичких и семантичких фактора. Уз партикуларизаторе ће се употребљавати генитив множине именица које означавају бројиве предмете или ентитете друге врсте, односно свих именица које имају регуларну сингуларско-плуралску парадигму: нпр. *група девојака, колона аутомобила, низ столица*. Генитив једине пак биће резервисан за именице које означавају масу, недељиву на бројиве делове, а које у комбинацији са именицама које значе количину или меру добијају способност избројивости: нпр. *грудва земље, гутљај воде, хрпа лишића, гомила камења*.

У оквиру овог поглавља разматрали смо и питање – које се јавило већ током ексцерпције, али се приликом анализе показало као значајно – могућности напоредне употребе синтагматских конструкција различитог формалног састава у истом, партикуларизаторском значењу. У грађи су се као битније за анализу издвојиле: (1) синтагме са падежним атрибутом у ППК *c(a)* + инструментал, те (2) синтагме са падежним атрибутом у ППК *од* + генитив.

Прва наведена употреба, како смо показали, везује за садржавачку лексику, код које постоје могућности синонимне употребе синтагми са падежним атрибутом у беспредлошком генитивом и оних са падежним атрибутом у ППК *c(a)* + инструментал. Међутим, могућности напоредне употребе код лексема-садржавача јављају се искључиво у случајевима када је управни члан тих синтагми употребљен у основном, предметном значењу: уп. *Ставио је на сто чашу воде* : *Ставио је на сто чашу са водом*. Када је пак управни члан употребљен у

количинском, партикуларизаторском значењу, таква напоредна употреба није могућа: уп. *Попио је чашу воде* : **Попио је чашу с водом*.

Друга могућност синонимне употребе различитих конструкција нешто је комплекснија и односи се на различите типове партикуларизаторских лексема. Дошли смо до закључка да се партикуларизаторско значење у мањем броју случајева може изразити и синтагмом са допунском именицом у ППК *од* + генитив. Главни услов за реализовање такве могућности јесте контекст. Анализирани примери, који указују на различите видове реализације тог односа, представили смо у виду континуума. На једном полу представили смо примере код којих је напоредна употреба у синтагмама наведеног типа сасвим могућа (уп. *облак дима* : *облак од дима*), за њима следе примери у којима постоји извесна семантичка разлика, базирана на разлици у семантичком фокусу (нпр. *грудва снега* : *грудва од снега*) и примери у којима се природа значења унеколико мења (уп. *комад хлеба* : *комад од хлеба*, где је потоње значење ближе фрагментаризаторском). На другом полу налазе се примери код којих синонимна употреба у датим конструкцијама није могућа, будући да се код њих синтагмом са беспредлошким генитивом означава облик појављивања или чувања неке материје (*шипка цимета*, *полуга злата*), док се синтагмом са ППК *од* + генитив указује на конкретан предмет који је направљен од некакве материје (нпр. *шипка од гвожђа*, *полуга од злата*).

6.2. Семантичка анализа партикуларизатора и њихова класификација

Чињеница да се партикуларизаторско значење типично реализује у синтагми са падежним атрибутом у беспредлошком, партитивном генитиву сведочи о специфичној природи разматраног лексичког слоја. Наиме, како је у литератури већ примећено, а како је и наше истраживање потврдило – семантичка особеност партикуларизатора односи се на апстрактност, неодређеност њихове архисеме. Таква апстрактност архисеме условљава и апстрактност читавог значења партикуларизатора. Семантичку заокруженост ове лексеме постижу тек у споју са лексемама одређене семантике, које се јављају у својству партитивне допуне у синтагмама са партикуларизаторима. То сведочи о снажној повезаности чланова таквих синтагми, али и о немогућности лексема-партикуларизатора да самостално означавају материју или сличне појаве. Подједнаку важност управног и зависног члана синтагме потврђује и могућност доминантности оба члана у синтагми, у зависности од полазног становишта. Синтаксички центар синтагми наведеног типа је управо партикуларизатор, док је семантички центар те синтагме партитивна допуна, односно именица у допуни.

У састав именичких синтагми које представљају предмет нашег интересовања, како је показала грађа, улазе семантички разноврсне именичке јединице. У том смислу, у раду смо указали на различите могућности приступа анализи и класификацији партикуларизаторске лексике. Међу њима је основна класификација према значењу.

Маса и уопште неограничено мноштво – ако сумирамо сва кроз рад изнета запажања – може се партикуларизовати или квантификовањем или уобличавањем или пак издвајањем појединачне, „предметне” реализације онога што се именицом у допуни именује – дакле, индивидуализацијом. Као илустрацију наведених типова партикуларизовања навели смо следеће именице: *гомила* (*књига*), *грудва* (*снега*) и *комад* (*меса*). У семантичкој класификацији грађе кренули смо од разматрања општеупотребних лексема с обзиром на присуство, односно одсуство главних обележја која одговарају наведеним функцијама партикуларизовања у српском језику, а које смо формулисали као: *количина*, *облик* и *део*. Анализа таквог узорка показала је, најпре, да сасвим стриктна и прецизна подела није могућа. Запазили смо да постоје извесни „преливи” из једне потенцијално издвојене групе у другу, па је подесније говорити о

својеврсном континууму, где на половима сваке од њих постоји низ прелазних случајева, док се у центру налазе прототипични чланови. У случајевима када се нека лексема одликује двама или чак трима наведеним обележјима, посматрали смо које је обележје доминантно у њеном семантичком садржају. На тај начин, дошли смо до поделе на три главна семантичка типа партикуларизаторске лексике, коју смо именовали на следећи начин:

-
- (1) *деони партикуларизатори* (типа *комад*, *парче* или *кришка*);
 - (2) *количински партикуларизатори* (типа *гомила*, *тањир* или *килограм*);
 - (3) *убличивачки партикуларизатори* (типа *грудва*, *стог* или *штангла*).
-

Изнећемо основна запажања о сваком од наведених типова партикуларизатора. Поткласификација грађе у оквиру сваког издвојеног типа остварена је окупљањем мањег или већег броја лексема у сегменте одређене путем типичнијих чланова. На пример, сегменти насловљени са *Партикуларизатори типа грудва* или *Партикуларизатори типа гомила* окупили су одређени број општеупотребних и маркираних лексема које остварују исто или слично значење као лексема *грудва*, односно *гомила*. Наиме, целокупност партикуларизаторске грађе, према нашем виђењу, може се замислити у форми концентричних кругова, у чијим би се центрима налазиле прототипичне лексеме, око којих би се распоређивале и остале, мање типичне лексеме. Тачке пресецања тих кругова односиле би се на прелазне случајеве, које би биле сличне двама прототипима или пак већем броју њих. С друге стране, у укупности таквих кругова, њихове централне тачке оформљавале би мрежу партикуларизаторске лексике, где би типичнији чланови били оријентирани према којима би се оцртавале карактеристике читаве грађе.

Из тог разлога, током ексцерпције грађе издвајали смо одређене лексеме општије употребе, које су се фреквентно јављале у описима других, мање фреквентних или маркираних лексема. Тако издвојене, централније лексеме послужиле су у прецизнијем семантичком поткласификовању грађе, што је био основ за њихову лексичко-семантичку анализу.

6.2.1. Деони партикуларизатори

Деони партикуларизатори у српском језику представљају лексеме које пружају информацију о издвојеном (или издвојивом) делу из веће целине или (не)ограниченог мноштва.

пр. *комад стакла*, *кришка хлеба*; *комад намештаја*

Издвојени ентитет, како је показала анализа, може бити двојачке природе, у складу са чим су и два типа деоних партикуларизатора – (1) они који означавају део материје: нпр. *комад хлеба*, *парче стакла*, *режањ сланине*, *одрезак меса*, *трунка сира*; (2) они који именују део некаквог мноштва: нпр. *грло стоке*, *припадник војске*, *члан жирија*, *комад намештаја*, *парче одеће*.

Када је реч о првом случају (који је прототипичан), партикуларизатори служе издвајању дела неке материје, који представља њену појединачну, „предметну” реализацију. Прототипични представници деоних партикуларизатора овог типа јесу синонимне лексеме *комад* и *парче*. Лексема *део* нешто је специфичније природе будући да се она, како смо кроз анализу запазили, чешће користи као фрагментаризатор него као партикуларизатор: уп. *део књиге* : *део хлеба*. Ове лексеме су уједно и најопштији партикуларизатори, те се често јављају у опису других (не само деоних) партикуларизатора. Остале лексеме које функционишу као деони партикуларизатори именују на одређени начин оформљен део некакве материје (типа резањем,

сечењем, одламањем и сл.): нпр. *кришка, режањ, одломак*; или (мање-више) количински одређен део неке материје: в. *мрва, половина, фртал* итд. У овој групи лексема најчешће долази до преплитања фрагментаризаторске и партикуларизаторске функције у оквиру одређених значења лексема, на шта смо кроз текст више пута указали. Сродност значења партикуларизатора и фрагментаризатора, које је понекад и немогуће оделити, пре свега се запажа у групи партикуларизатора типа *одломак*. Показали смо у раду како ће у појединим случајевима одређење функције конкретне лексеме зависити од концептуализације појма који се партикуларизује (уп. *одломак времена : одломак дана*), док ће у другима од важности бити начин тумачења значења именице у допуни (в. синтагму *сегмент истраживања* у процесуалном или резултативном значењу).

Као типичан објекат партикуларизовања у овој групи се јавља материја, и то чврста материја која се користи као прехранбени производ – најпре *хлеб*, а затим и *месо*.

Деони партикуларизатори са значењем дела мноштва представљају специфичну групу партикуларизаторске лексике. Њима се именује појединачан ентитет из скупа већег броја истоврсних или, чешће, разноврсних ентитета. Као типичан објекат партикуларизовања код ове групе издвајају се збирно и сумативно мноштво: уп. *грло стоке : пет грла крава*. У овом се скупу лексема посебно издваја партикуларизатор *члан*, са значењем јединке која је конститутивни елемент неке веће, на одређени начин организоване целине (уп. *члан жирија, члан синдиката*). С друге стране, особита је функција лексеме *комад* у споју са лексичким збирним именицама, којом се издваја појединачни ентитет из збира разноврсних ентитета, без његовог идентификовања (в. *комад намештаја, комад оружја, комад алата*).

6.2.2. Количински партикуларизатори

Количински партикуларизатори у српском језику представљају лексеме које служе издвајању некакве (мање или веће) количине из неограниченог, неодређеног мноштва материје или других ентитета.
 пр. *литар млека, чаша воде, јато птица, гомила књига, нављак сена* итд.

Међу издвојеним типовима партикуларизатора, количински партикуларизатори показали су се као значењски најкомплекснија група, чија је семантичка анализа изискивала поделу на важније подтипове. Подела је спроведена на основу доминантног разликовног обележја. На тај начин, успоставили смо поделу на четири типа количинских партикуларизатора.

Табела бр. 56. Подела количинских партикуларизатора према разликовном обележју

| ТИП | РАЗЛИКОВНО ОБЕЛЕЖЈЕ | ТИПИЧАН ПРИМЕР |
|-------------|---------------------|-----------------------------|
| МЕРНИ | <i>мера</i> | литар млека, метар дрва |
| САДРЖАВАЧКИ | <i>садржавање</i> | чаша воде, корпа воћа |
| ЗБИРНИ | <i>збирност</i> | гомила снега, јато птица |
| АКТИВНОСНИ | <i>активност</i> | гутљај воде, прстохват соли |

Након првобитне поделе на четири типа количинских партикуларизатора, садржавачке партикуларизаторе сврстали смо у подгрупу мерних партикуларизатора. Разлог за то видели смо у чињеници што, с једне стране, и садржавачки партикуларизатори означавају некакву непрецизну, апроксимативну меру, а с друге стране, поједини садржавачки партикуларизатори развијају и мерна значења, што сведочи о њиховој семантичкој блискости. На тај начин,

количински партикуларизатори у нашем раду класификовани су у три групе: (1) мерни, (2) збирни и (3) активноси.

6.2.2.1. Мерни партикуларизатори представљају оне именице које, било у свом основном или у секундарном значењу, означавају некакву јединицу мере, односно некакву меру. Та означена јединица мере може бити конвенционална (*литар, метар, килограм* итд.) или неконвенционална (*прст, корак, шака, чаша, кашика* и др.). У складу са значењем, мерни партикуларизатори подељени су на три групе: (1) партикуларизатори прецизне мере, (2) партикуларизатори апроксимативне мере и (3) садржавачки партикуларизатори. Као типичан објекат партикуларизовања код мерних партикуларизатора јавља се материја.

6.2.2.1.1. Партикуларизатори прецизне мере заправо су најтипичнији пример мерних партикуларизатора, па смо их у раду називали и мерним партикуларизаторима у ужем смислу. Уједно, они представљају и једини тип партикуларизатора који даје прецизан податак о количини материје која се издваја. Прототипичне чланове партикуларизатора прецизне мере представљају управо оне лексеме које улазе у Међународни систем јединица: уп. *метар платна, килограм брашна, литар млека*. Остали партикуларизатори прецизне мере угрубо се деле у две групе – на оне који се користе као мерне јединице система мера појединих других држава (в. *галон бензина, три миље мора*) и на оне који представљају маркирану лексику са значењем мере (нпр. *букило јечма, ока злата, миљар рибе*). У ову групу партикуларизатора сврстали смо и партикуларизаторе прецизне мере времена: уп. *година дана, недеља дана, сат времена*.

6.2.2.1.2. Партикуларизаторима непрецизне, апроксимативне мере називамо лексеме са значењем приближне мере неке материје или нечега другог што се тежи мерењем изразити. Како је непрецизно мерно одређење појмова било својствено старијим временима, када се човек користио својим деловима тела и предметима који су му били блиски у премеравању ентитета из свог непосредног окружења – не чуди чињеница да је највећи број ових партикуларизатора обележен временски, територијално и(ли) употребно. Дакле, реч је о маркираном слоју лексике. У складу са реченим, велики број партикуларизатора овог типа такође се одликује антропоцентричном базом, те смо укупну грађу партикуларизатора непрецизне мере поделили на: (1) антропоцентричне партикуларизаторе непрецизне мере и (2) остале партикуларизаторе непрецизне мере, које смо условно назвали неантропоцентричним.

Антропоцентричне мерне партикуларизаторе представљају, најпре, соматизми који секундарно реализују и мерна значења: *прст прашине, десет лаката дугачко платно, нога земље*, као и друге лексеме које се примарно односе на сферу човекових физичких или радних способности, а секундарно означавају некакву меру: нпр. *педесет корака широк мост, сежањ ужета, дан орања, четрдесет копача велик виноград, мотика винограда*. Лексемама из прве групе се процес партикуларизације спроводи на два начина: (1) типично – путем квантификовања (нпр. *нога земље, длан платна*); (2) или, ређе, путем квантификовања и уобличавања (уп. *глава шећера*). Друга и бројнија група мерних значења, и то пре свега оних која се базирају на значењима из сфере човекових радних активности, илуструје колико су одувек биле широке и разноврсне човекове могућности да полазећи од себе одређује димензије ентитета који су му били битни у датом тренутку: нпр. *доручак орања, оратњак земље, паор земље, коса траве, ланац оранице*. Ова значења посебно су интересантна из угла механизма путем којих су настала, а који, из перспективе савременог језика, нису продуктивни у семантичком гранању лексема.

Остали мерни партикуларизатори који именују непрецизну меру нису директно везани за домен човековог тела, његових физичких активности и радних способности, те смо их условно назвали неантропоцентричним. Реч је углавном о мерама које су постојале у некадашњим мерним системима других држава: уп. *бушел пшенице, мут жита, драм свиле, либра чаја*.

6.2.2.1.3. Партикуларизатори-садржавачи именују количину која испуњава (типично) неку посуду или сличну направу, те (ређе) неки други ентитет који се одликује (изворним или оформљеним) удубљењем: нпр. *кофа воде*; *џак кромпира*; *камион песка*; *шака боровница*. Таква количина може, у мањој или већој мери, служити као мера. Ове лексеме у односу на друге партикуларизаторе, како је наша анализа показала, специфичне су по много чему.

Најпре, садржавачки партикуларизатори у српском језику јесу прототипично лексичке јединице које у примарном (или, ређе, у секундарном) значењу означавају посуде или пак друге сличне направе, у којима се нешто може налазити, држати или (пре)носити – а у процесу полисемије развијају садржатељско значење, у којем означавају количину онога што се у датој посуди или направи налази, тј. садржава: *тањир супе*, *чинија јабука*, *џак кромпира*, *гајба хлеба*, *корпа јабука*, *кеса бораније* и др. Њихова значења, дакле, настају увек на исти начин – путем регуларне метонимије ПОСУДА → КОЛИЧИНА МАТЕРИЈЕ КОЈА СТАЈЕ У ТУ ПОСУДУ. У раду смо указали на изразиту асоцијативну и семантичку повезаност првог, предметног и другог, количинског значења садржавача. Наиме, синтагме са садржавачима показују могућност да реализују чак пет значења:

- (1) предметно значење: *На столу је стајала једна чаша воде.*
- (2) конкретна мера: *Наточила сам једну велику чашу воде;*
- (3) ад хок мера: *У џезви је остало још две шољице кафе;*
- (4) конвенционална мера: *Додајте две шоље брашна у смесу;*
- (5) значење преувеличане количине: *Данас сам попила лонац кафе.*

Међу њима, друго, треће и четврто значење је партикуларизаторско. Разлика између прва два заснива се на опозицији *конкретна посуда* : *прототипична посуда* (односно, посуда прототипичних димензија). У том смислу, само у првом случају могућа су, како видимо, варирања по питању димензија садржавача, која друга два значења не допуштају. У мерним значењима (*ад хок мера* и *конвенционална мера*), одређење количине неке материје не везује се за конкретан случај већ за конвенционално знање и искуство говорника. Реч је о (прецизније) одређеној количини материје која запрема или може запремати дату посуду. Читава синтагма са садржавачем у наведена три значења денотира материју која се садржава у конкретној или прототипичној посуди, с тим што се разлика између првог и друга два значења базира на томе што се у првом случају материја заиста садржава у датој посуди, а у друга два говоримо само о количини која се може садржавати у тој посуди, али се не мора нужно налазити у њој у тренутку говор(ењ)а. Уз то, степен одређености количине варира од значења *конкретне количине*, где је најмање одређен, до значења *конвенционалне мере*, где је одређен до те мере да се партикуларизатори-садржавачи могу користити синонимно са мерним партикуларизаторима прецизне мере: нпр. у текстовима рецепата: *шоља брашна* и *250 грама брашна*.

Друго, за разлику од свих осталих (под)типова партикуларизатора, којима је услов за реализовање значења веза са другом лексемом одређене семантике – код садржавача се још један фактор показује као веома важан, па чак и најважнији. Реч је о глаголској лексеми, која ће у конкретном контексту указивати на то у којем је од наведених значења употребљена синтагма са садржавачем. Наша анализа је показала да се код глагола који указују на партикуларизаторско значење синтагми овог типа може издвојити неколико доминанти – то су глаголи *попити*, *појести*, *сипати* и *просути*. Дакле, реч је, првенствено, о „глаголима ингестације” и „глаголима сипања”, док је друга важнија група глагола она из терминологије кулинарства.

Треће, у вези са партикуларизаторима-садржавачима разматрали смо и питање обавезности детерминатора *пун* у појединим употребама. Разматрањем различитих примера из грађе, дошли смо до закључка да и у случају експлицитне и у случају имплицитне

партикуларизације, употреба детерминатора *пун* може бити: (1) факултативна, или (2) обавезна. Разлика је у томе што је код регуларне, експлицитне партикуларизације тај детерминатор углавном *факултативан*: уп. *Попила је чашу воде* : *Попила је пуну чашу воде*. Његова обавезна употреба везује се за сужен круг садржавача, за које је типичан *конвенционалан степен испуњености*: уп. *Попио је чашу вина* : *Попио је пуну чашу вина*. У случају имплицитне партикуларизације пак (не)обавезност употребе детерминатора зависиће од типичности материје која се у датом садржавачу налази, као и од способности датог садржавача да самостално обавља функцију партикуларизатора. Ако се садржавач везује за различиту материју, али је из контекста познато о којој је врсти материје реч, употреба детерминатора *пун* биће факултативна: в. пр. *Веома му се пила кафа, стога наручи (пун) ибричић*. С друге стране, уколико је реч о садржавачу суженог дистрибуционог потенцијала, употреба детерминатора углавном ће бити обавезна: нпр. *Попио је пун чајник* или *Просула је пун филџан*.

6.2.3.2. Збирни партикуларизатори, који су по својим својствима најближи квантификаторима, представљају оне лексеме којима се именује погледом обухватљива (углавном већа) количина ентитета издвојена из некаквог мноштва, збирног или сумативног. За разлику од осталих типова партикуларизатора, објекат партикуларизовања код збирних партикуларизатора типично су предмети и (људске или животињске) јединке: нпр. *гомила камења, хрпа књига, група студената, скупина девојака, стадо оваца, јато голубова*.

Типични збирни партикуларизатори, како и наведени примери показују, јесу лексеме *гомила, група* и лексеме са значењем скупине животиња – *јато, крдо, рој, стадо* и *чопор*. Међу њима, најшири дистрибуциони потенцијал има прва лексема која служи партикуларизовању и материје (*гомила сена, гомила снега, гомила песка*) и предмета (*гомила књига, гомила веша*). Употреба ове лексеме са именицама које означавају жива бића углавном ће имати квантификаторски карактер: уп. *гомиле људи, гомила птица*. Партикуларизатор *група* – као и њему блиске лексеме *скуп* и *скупина* – ограничен је на партикуларизовање мноштва људских јединки. Највише лексема општије употребе јавља се у вези са партикуларизовањем мноштва животиња. Наведене типичније лексеме *јато, крдо, рој, стадо* специјализују за именовање одређене животињске врсте, при чему се разликују и по питању опсега лексичке спојивости. Најширу дистрибуцију, како смо закључили на основу анализе речничких и корпусних података, има лексема *јато*. Поред тога, према подацима из ЕК, лексема *јато* се комбинује са највећим бројем лексема које именују конкретну животињску врсту – у овом случају, птице (и живину): нпр. *јато гусака, јато голубова, јато патака, јато врана* итд.

Корпусни подаци пружили су нам и слику о прототипичности спојева ових лексема са типичним објектима партикуларизовања, као и о њиховом (међу)односу. На основу фреквенције појављивања дате синтагме у корпусу, издвојили смо најдоминантније колокације:

стадо оваца 167, јато птица 69, чопор паса 57, крдо слонова 19, рој пчела 19

За ове лексеме карактеристично је и то да се номинација често преноси са животиња на људе, при чему се у таквим значењима запажају и додатне семантичке компоненте, које доприносе појачаној експресивности значења: нпр. *јато девојака, рој жена, крдо алапача, стадо бескућника, чопор деце*. Експресивности у наведеним синтагмама може допринети и значење именице у допуни (в. нпр. *крдо алапача*).

6.2.3.3. Активносне партикуларизаторе представљају лексеме са значењем количине некакве материје која се издваја и оквирно одређује спровођењем одговарајуће активности: нпр. *залогај хране, прстухват соли, наручје дрва*. Унутар саме групе издвојили смо више семантичких типова. Најпре, према врсти активности, разликују се партикуларизатори који су везани за активности: (1) конзумирања хране или пића: нпр. *залогај хране, гутљај воде*, (2)

(пре)ношења: в. *навилџак сламе, нарамак дрва, бремене дрва*, и (3) узимања у руку или међу прсте: нпр. *руковат цвећа, прстохват соли*. Значење једне посебне подгрупе партикуларизатора овог типа, како смо кроз анализу грађе приметили, повезано је са некаквом краткотрајном, једнократном активношћу, односно радњом која се у једном маху, одједанпут реализује: в. нпр. *газ блата, напредај лана, насевај брашна, откос пшенице*. Реч је углавном о ареално маркираним лексемама. Најзад, последња два подтипа ове партикуларизаторске (под)групе издвојили смо према израженој семантичкој компоненти: (1) семи намене и (2) семи резидуалности. Сема намене доминантна је код одређеног броја углавном обележених лексема са значењем количине некакве материје која се одмерава у дату сврху и која представља једну реализацију некакве активности која се може понављати: в. *мешај, хитац* или *испек*. У другом случају – реч је, такође, о маркираним лексемама чије се значење односи на остатке материје која је резултат некакве активности: нпр. *истарак, однина* или *остуљина*. Статус таквих лексема међу партикуларизаторима, како смо напоменули, веома је упитан. Уколико их можемо сматрати партикуларизаторима, говорићемо о маргиналним случајевима.

6.2.4. Уобличивачки партикуларизатори

Партикуларизатори-уобличивачи у српском језику представљају лексеме које именују уобличену количину онога што означава именица која уз њих стоји.
 пр. *млаз воде, нит паучине, зрак светлости, колут дима* итд.

Овај тип партикуларизовања материје веома је чест у српском језику. И даље – партикуларизација овог типа један је од главних начина преобраћења небројивог у избројиво. Примера ради, о појединачним облицима материје која се именује лексемом *вода* не можемо другачије говорити него путем њених појавних, на одређени начин уобличених видова, попут *кап(љица) воде, млаз воде*.

Спроведена анализа грађе указала је на двоструку природу уобличавања која се јединицама овог типа спроводи. У зависности од типа објекта уобличавања, говоримо о: (1) партикуларизаторима који уобличавају некакву материју, масу, означавајући најчешће њен округласти облик: нпр. *грудва снега, кап воде, зрно грашка*; и (2) партикуларизаторима који уобличавају скупину већег броја појединачних ентитета, дајући им одређену форму: нпр. *венац паприка, колона радника*. Типичан објекат партикуларизовања код партикуларизатора уобличивачког типа јесте материја.

Показали смо, на основу потврђености у целокупној грађи, да се основна семантичка дистинкција у оквиру партикуларизатора-уобличивача може успоставити према томе да ли се сема облика односи на *обао, округласт облик* или пак *дугуљаст, издужен*, уобичајено *танан облик*. Највећи број лексема овог типа у својој семантици садржи сему округластог облика, за коју смо истакли три варијанте реализације: (а) (најчешће) као лоптаст облик: нпр. *бобица грозђа, главица купуса, грудва снега, зрно грашка, клупко конца, кугла сладоледа, облак дима* итд.; (б) као кружни облик (облик прстена): нпр. *венац паприке, котур сира, круг жице, обруч дима*; и (в) као заобљен облик: нпр. *пласт сена, стог сена, купа кукурузовине, кућица жита*. У оквиру сваке од наведених подгрупа грађу смо издвајали и класификовали према типичнијим члановима. Међу њима су се, према бројности лексичко-семантичких веза са другим лексемама, посебно издвојили уобличивачи *грудва, кап* и *зрно*, односно *млаз, низ* и *прамен*.

Поред наведених семантичких подтипова на основу семе облика, издвојили смо још један. Наиме, запазили смо да је код мањег броја ових партикуларизатора, иако постоји сема облика, доминантна кохезивна, повезивачка сема. Као прототипични чланови круга лексема

такве семантике издвајају се партикуларизатори *свежањ*, *сноп* и *букет*. Ови партикуларизатори примарно се везују за уобличавање некакве чврсте материје, која се одликује појединачним ентитетима у виду стабљика, чији се збир, одн. количина именује датим партикуларизатором: нпр. *свежањ жита*, *дењак першуна*, *сноп трске*, *руковет жита*, *руковет цвећа*, *букет цвећа*.

Према семантичком богатству – било да се оно огледа у бројности лексема које потпадају у овај тип партикуларизатора било да је реч о разноврсности њихових значења – уобличивачки партикуларизатори су се издвојили као најважнији тип партикуларизаторске лексике. На основу обиља и семантичке разноликости ових лексема закључили смо да се издвајање и „опредмећивање” материје уобичајено и најчесталије у нашем језику врши путем њеног уобличавања.

Након прегледа семантичке класификације целокупне партикуларизаторске лексике у нашем језику – сумираћемо табеларно запажања о томе шта се овим лексемама прототипично означава и који се појмови њима типично партикуларизују, уз навођење уобичајених синтагматских спојева.

Табела бр. 57. Семантички типови партикуларизатора са издвојеним значењем и типичним објектима партикуларизовања

| СЕМАНТИЧКИ (ПОД)ТИП | | ЗНАЧЕЊЕ | ТИПИЧАН ОБЈЕКАТ ПАРТ. | ТИПИЧНИ ПРИМЕРИ |
|---------------------|--------------|---|--|-------------------------------------|
| ДЕОНИ | део материје | <i>издвојени део из веће целине, односно количине материје</i> | чврста материја | <i>комад хлеба, парче торте</i> |
| | део мноштва | <i>појединачан ентитет из (не)одређеног мноштва</i> | збирно или сумативно мноштво | <i>комад намештаја, члан жирија</i> |
| КОЛИЧИНСКИ | мерни | прецизна мера | течна и чврста материја | <i>литар воде, килограм меса</i> |
| | | непрецизна мера | течна и чврста материја | <i>прст прашине</i> |
| | | садржавачки | течна материја | <i>чаша воде</i> |
| | збирни | <i>(већа) количина појединачних ентитета из неодређеног мноштва</i> | збирно или сумативно мноштво (предмети, жива бића) | <i>гомила камења, стадо оваца</i> |

| | | | | |
|--------------|------------|---|-------------------------|-----------------------------------|
| | активносни | количина материје која се издваја вршењем одређене активности | чврста материја | залогај хлеба, прстохват соли |
| УОБЛИЧИВАЧКИ | | уобличена количина материје или, ређе, других ентитета | течна и чврста материја | грудва снега, кап воде, млаз крви |

6.3. Полисемија партикуларизаторских лексема

Спроведена анализа грађе довела нас је до закључка да се полисемија код партикуларизаторске лексике може проматрати из две перспективе: (1) као својство лексема које се одликују полисемичком структуром, а примарно се јављају у функцији партикуларизатора – у том су случају партикуларизаторска значења извор полисемије; и (2) као појава да се у полисемичкој структури неке лексеме јавља и партикуларизаторско значење, које је, типично, ограниченог домена употребе – тада говоримо о овим значењима као о резултату полисемије. Из та два угла смо и сагледали нашу грађу.

Показало се да у полисемичкој структури неке лексеме партикуларизаторско значење не служи често као база за развој других значења. Нешто богатијом семантичком структуром и већим бројем партикуларизаторских значења одликују се *гомила*, *млаз* и *низ*. Ове лексеме, на основу семе количине, уз активирање и других сема из основног семантичког садржаја, путем радијалне полисемије развијају већи број секундарних партикуларизаторских значења: нпр. лексема *гомила* у значењима 'више ствари исте врсте повезаних међусобно тако да чине извесну целину (камара, свежањ и др.)' : 'већи број лица на окупу, велика група, скуп' : 'скуп већег броја животиња исте врсте (чопор, стадо итд.); сплет, клупче (змија)' итд. Са тог становишта занимљивом се показала и група партикуларизатора-садржавача. Партикуларизатори садржавачког типа, који настају као резултат метонимије од предметног значења лексеме-садржавача, код појединих лексема служи као основа за развој мерног значења. Развој значења код таквих лексема представља ланчану полисемију по моделу *посуда* → *садржај* → *садржај као мера*: уп. *воз (2б)* 'теретна кола, обично за превоз кабастих предмета' : *воз (2б)* 'количина нечега натовареног на кола или саонице; исп. воза (2)' : *воз (2в)* 'мера тежине'.

Ако говоримо о развоју других, непартикуларизаторских значења која се базирају на примарним партикуларизаторским значењима лексема – најфреквентније се такав семантички развој остварује у домену квантификаторских и апстрактних значења: уп. *гомила списа*, *крдо деце*, *низ студија*; *мрва истине*, *зрак наде*, *каца греха*, *рој мисли* итд. Остале тенденције у семантичком гранању партикуларизаторске лексике слабије су изражене. Међу њима, као три занимљива домена издвојили смо: (1) значења из сфере уметничких дела, која реализују деони партикуларизатори општег типа *комад* и *парче*, те неколико мање фреквентних деоних партикуларизатора: нпр. *комад (1б)* 'одломак из текста песме, приповетке и сл.'; *одломак (2а)* 'део, фрагмент из неког књижевног, музичког и др. дела; исечак, инсерт'; (2) значење мање вредности, које се заснива на партикуларизаторском значењу ситног дела, комадића неке материје или пак остатка материје: нпр. *атом (2)* (фиг.) 'сићушна, безначајна ствар, ситница; најмањи делић'; *сламка (2)* (фиг.) 'безвредан делић чега, мрва'; *отпадак (1г)* 'неупотребљиви, одбачени део нечега; уопште смеће'; те (3) значење веће вредности, које остварују

партикуларизатори *зрно*, *нит* и *кап*, чији се значај базира на важности појмова који се овим лексемама примарно партикуларизују: уп. *зрно* (6) (фиг.) 'оно што у нечему представља највећу вредност, суштина, срж, језгра, срце'; *нит* (2d) (фиг.) 'уопште основни, саставни део (нечега, некога), делић, честица'.

Када се пак партикуларизаторска значења лексема развијају у процесу полисемије, ситуација је што другачија. Партикуларизатори се показују као (релативно) отворена класа лексема. Другим речима, чак и код оних лексема код којих у речницима или у говорној пракси није забележено партикуларизаторско значење, ако су према семантичким својствима блиске некој од наведених лексема која такво значење развија – постоји могућност да и таква лексема, када контекст то захтева, реализује партикуларизаторско значење. Из тог разлога смо у раду на одређеним местима говорили о *потенцијалним партикуларизаторима*.

Изворна значења на којима се базирају секундарна партикуларизаторска значења припадају разноврсним доменима. Међу њима се као посебно битне издвајају лексичко-семантичке групе *посуда/слична направа* и *делови тела*. Лексеме првог типа основа су за регуларан развој партикуларизаторских значења садржавачког типа: нпр. *тањир пасуља*, *кофа воде*, *кутија играчака*. Соматизми пак послужили су као база за развој партикуларизаторских значења различитог типа: мерних – *прст прашине*, *три лакта дугачко платно*, уобличивачких – нпр. *главица купуса*, и деоних – *грло стоке*, *по глави становника*.

Код већег броја секундарних уобличивачких значења изворни домен представљају предмети израженог облика. На семи облика у њиховој семантичкој структури, уколико је доминантна, базираће се метафорички индукована значења, која се у домаћој лексикографских пракси уједначено дефинишу: нпр. *лопта* (2) 'оно што је обло, округло као лопта (1), оно што има облик сличан лопти, кугли'; *нит* (1d) 'уопште оно што подсећа на нит (1a)'; *спирала* (в) 'оно што има облик спирале, што подсећа на спиралу (а)'. Застарела мерна значења у погледу типа изворних значења на којима се њихов развој заснива веома су разноврсна. То могу бити предмети, жива бића, па чак и временски одсечци: уп. *мотка* (3) (заст. покр.) 'мера за дужину од око 2–3 м'; *мазга* (2) (заст.) 'старинска мера за тежину, количина робе, терет који може одједном да се натовари на мазгу, товар'; *копач* (4) (покр.) 'величина, површина (винограда, њиве и сл.) која се може окопати за један дан (као мера)'; израз *подне ораће земље* (покр.) 'количина земље која се узоре за пола (летњег) дана; исп. дан орања (под орање изр.)' итд.

6.4. Творбене особености партикуларизаторских именица

Творбена анализа партикуларизатора показала је да већи број разматраних именица представља производ деривације, као и да највећи део разматраних деривата припада творбеним, односно творбено-семантичким категоријама *nomina deminutiva* и *nomina resultativa*.

Међу деминутивним партикуларизаторима најбројнији су деривати изведени суфиксима *-ић*, *-чић* и *-ица*: нпр. *бокорић*, *мехурић*; *груменчић*, *навилчић*; *мрвица*, *шољица*. Знатан број деминутивних партикуларизатора деривиран је формантима *-ак* и *-че*: нпр. *залогајак*, *чопорак*; *бокалче*, *фрталче*. За остале деминутивне творенице установили смо да представљају стилску резерву, будући да наспрам готово сваке од њих налазе истокоренске творенице са поменути, продуктивнијим суфиксима: уп. *залогајак* – *залогајац* – *залогајчић*, *комадак* – *комадељак* – *комадић* – *комадичак* итд.

Творбено-семантичку категорију *nomina resultativa* у нашој грађи илуструју најпре лексеме које се јављају у функцији активносних партикуларизатора, као и одређен број њима блиских партикуларизатора уобличивачког типа. Као мотивне речи типични су активни свршени глаголи. Међу творбеним формантима карактеристичним за ову категорију издвајају се

нулти суфикс: нпр. *замот*, *кљук*, *срк*; суфикс *-ај*: нпр. *мешај*, *намотај*, *итрцај*; и суфикс *-ак*: нпр. *вавољак*, *котрљак*, *џурак*. Блиска овог групи изведеница јесте и група десупстантива. За разлику од претходно поменутих девербатива, ове творенице нису деривирани од глагола који ту активност именују, већ од именица које означавају оруђе, инструмент (у ширем смислу) са којим је одређена количине материје у непосредном контакту: нпр. *навиљак* (← виле), *нарамак* (← раме), *наручје* (← рука). Семантику ових твореница представили смо помоћу формуле 'количина која стаје / која се може ставити на X', при чему би X представљало именицу са значењем поменутог оруђа.

Осим о начину творбе именица које су предмет нашег интересовања, у поглављу посвећеном творби партикуларизатора говорили смо и о односу мотивних и изведених партикуларизатора. Анализа је показала да у српском језику деминутивне и аугментативне изведенице основних именица са партикуларизаторском функцијом такође често функционишу као партикуларизатори. То је, најпре, одлика изведеница које остварују једно, деминутивно или аугментативно значење. У таквим случајевима њихово партикуларизаторско значење подудара се са одговарајућим значењем мотивне речи. Закључили смо и да се деминутивне изведенице чешће користе у својству партикуларизатора у односу на аугментативне, те да се одликују већом семантичком дисперзијом. На основу анализе партикуларизаторских значења деминутива истакли смо три семантичке могућности:

- (1) деминутив чува и реализује партикуларизаторско значење мотивне именице, са деминутивном компонентом: уп. *кашика шећера* : *кашичица шећера*, *коцка чоколаде* : *коцкица чоколаде*, *пакла цигарета* : *паклицица цигарета*;
- (2) партикуларизаторско значење које остварује мотивна именица није типично и за деминутивну именицу: уп. *табла чоколаде* : **таблицица чоколаде*, *кугла сладоледа* : **куглицица сладоледа*;
- (3) партикуларизаторска значења се развијају независно у полисемичким структурама мотивне и деминутивне изведенице, при чему се разликују и њихови дистрибуциони потенцијали: уп. *шоља чаја* : *шољицица кафе*, *чаша воде* : *чашицица ракије*, *глава воска* : *главицица купуса*.

Први семантички вид реализације деминутивног партикуларизаторског значења регуларан је и прототипичан. Друга два везују се способност деминутивне лексеме да сама развије и партикуларизаторско значење у својој семантичкој структури. У том смислу, у случајевима када постоји паралелан развој секундарних партикуларизаторских значења и код основне, мотивне именице и код деминутивне именице – некада долази до семантичких размимоилажења наведеног типа, што се одражава на мање или веће разлике у дистрибуционом потенцијалу лексема у датим значењима.

6.5. Опис партикуларизаторских значења у речницима

Анализа описа лексема које су предмет нашег интересовања указала је на разноврсност лексикографских решења, која је условљена, како смо запазили, недовољно разјашњеним опсегом саме појаве партикуларизације, као и семантичких карактеристика лексичких јединица којима се она реализује, те с друге стране, недоследним уједначавањем модела дефинисања лексема које припадају истим или сродним семантичким класама уопште.

Како смо у тексту показали, разликовни аспекти међу дефиницијама партикуларизаторске лексике најчешће се тичу описа њихове архисеме и укључености податка о појму који се партикуларизује лексемом која се дефинише. У вези са потоњим податком

разликује се, уколико се такав податак у дефиницији наводи, степен конкретизованости самог појма. Табеларно смо представили шест принципа дефинисања на основу ових значења (в. табелу бр. 53).

Најфреквентније се, како смо кроз лексикографску анализу показали, партикуларизаторске лексеме дефинишу путем лексема уопштеније семантике – најпре *количина*, али и *део*, *комад*, *број*, *мера* и др. – а конкретизација значења постиже се или (1) упућивањем на објекат партикуларизације путем хиперонимске лексеме (2) или директним навођењем конкретног објекта партикуларизације. Експлицирање објекта партикуларизовања у дефиницијама партикуларизатора није препоручљиво. Уколико се он наводи директно у опису – сугерише се његова укљученост у семантички садржај одредничке лексеме. Дефиниција тог типа оправдана је само у случају када се партикуларизатор користи самостално због високог степена инкапсулације значења именице која би тај појам именовала: уп. нпр. *мешај (1)* (покр.) 'количина брашна одмерена за мешење једног хлеба', пр. пр. Викну Јова на његове слуге ... | Мес'те хлеба од девет мешаја, | Кољ'те јагњад од девет оваца (НП Буш., 68). Уколико се пак партикуларизатор употребљава и у синтагматским везама са таквом именицом – њено експлицирање у дефиницији треба избегавати: в. *језик (2к)* 'пламен, дим, магла и сл. што се диже горе, прамен пламена, дима, магле и сл.', пр. Језици густе магле подилазили су из јаруга и дубодолина (Јак. С. 4, 449).

Један од доприноса нашег истраживања јесте и предложени троделни лексикографски модел дефинисања партикуларизаторске лексике, који би одражавао синтаксичко-семантичку природу ових јединица. Препоручена дефиниција партикуларизатора састојала би се из:

- (1) граматичког или, прецизније, синтаксичког дела – информација о конструкцији у којој се реализује дато значење;
- (2) семантичког дела – дефиниција тог значења;
- (3) употребног дела – (прото)типичне колокације датог партикуларизатора са именицама у функцији партитивне допуне.

Навођењем свих трију делова речничке дефиниције обезбедило би се потпуно разумевање ове појаве од стране просечног говорника српског језика – прво, да се те именице (уобичајено) јављају у синтагматским спојевима; и друго, да се значење протеже на обе те речи, односно на читаву синтагму. Најзад, навођењем типичних колокација омогућило би се сналажење говорника у контексту, чиме се тежиште ставља на комуникативне потребе корисника речника.

Семантички део дефиниције разликовао би се у зависности од тога о ком је типу, односно подтипу партикуларизатора реч. Кроз лексикографско поглавље проматрали смо и предлагали решења лексикографске обраде за сваки тип партикуларизатора понаособ, а у закључном делу тог поглавља сабрали смо запажања и препоруке (в. табелу бр. 54). На овом месту ћемо дати уопштени предлог модела дефиниције партикуларизатора, где би се сегмент *семантичко језгро* разликовао зависно од тога који се тип партикуларизатора дефинише. На пример, ако говоримо о деоним партикуларизаторима, семантичком језгру одговарао би сегмент: метајезичка константа *комад/парче/део* + податак о материји која се партикуларизује. Ако пак говоримо о партикуларизаторима прецизне мере, на том месту би била метајезичка константа *мерна јединица за X* (где је *X* ознака врсте мерне јединице), итд.

Табела бр. 58. Предлог модела дефиниције партикуларизатора

| ДЕФИНИЦИЈА ПАРТИКУЛАРИЗАТОРА | ПРИМЕРИ ДЕФИНИЦИЈА |
|--|--|
| граматичка информација (у им. синтагми са ген.) + | <i>кришка (1a)</i> (у им. синтагми са ген.) одсечени мањи комад чвршће материје (обично оне која служи као храна): ~ хлеба, ~ сира. |
| семантичко језгро одређеног типа партикуларизатора + | <i>гомила (1a)</i> (у им. синтагми са ген.) већа количина каквог материјала или предмета исте врсте на једном месту, хрпа: ~ дрва, ~ камења. |
| специфичне компоненте за дато значење лексеме – диференцијалне семе + | <i>гутљај (a)</i> (обично у им. синтагми са ген.) количина течности која се одједном прогута: ~ воде. |
| примери типичне синтагматске употребе | |

Спроведена лексикографска анализа наше грађе указала је на потребу њеног подробнијег разматрања и систематизованијег описа у речницима. Смернице, које су происходиле из детаљно спроведене анализе, управо представљају корак ка типизацији и систематизацији описа овог лексичког слоја у нашем језику.

7. Семантичка анализа именица у својству објекта партикуларизовања

На месту партитивне допуне у синтагми са партикуларизатором јављају се различите именице. Њихов опсег је тешко одредив, будући да се партикуларизатори, како представљају отворену класу лексема, јављају у разноврсним и бројним колокацијама. Из тог разлога, у делу посвећеном семантичкој анализи именица у својству објекта партикуларизовања нисмо тежили да исцрпно попишемо све именице које се могу јавити на тој позицији већ да укажемо на (прото)типичне спојеве из смера именице у допуни, те да истакнемо поједине њихове специфичности које су од важности за утврђивање семантичког лика партикуларизаторске лексике.

Анализа у овом делу рада показала је да је међу издвојеним семантичким категоријама именица најдоминантнија група градивних именица. Именице са градивним значењем уобичајено и најфреквентније се јављају у синтагмама са различитим типовима партикуларизатора: нпр. *парче стакла, литар млека, гомила снега, гутљај воде, зрно пшенице, облак дима, коцка шећера, шипка злата* итд. Материја се партикуларизује, како смо показали, на различите начине – квантификовањем, индивидуализацијом или уобличавањем: нпр. *килограм меса, балон воде, зрно грашка, млаз млека, прамен дима*. Неретко су, разуме се, неке од наведених функција, ређе све, обједињене: в. *главица купуса, грудва снега, штангла чоколаде* итд.

најчешћи објекат партикуларизовања – *материја*
најфреквентнији семантички тип именица на позицији допуне – *градивне именице*

Осим материје, збирно или сумативно мноштво – будући да се поима као неограничено, неодређено – партикуларизује се с циљем његовог ограничавања, опредмећивања и омогућавања даље квантификације: уп. *два реда столова, три групе ученика : два стада оваца, три букета цвећа, пет гомила камења*. У складу са тим, многе се заједничке именице јављају у својству допуне партикуларизатора. Именице са значењем предмета и (животињских или људских) јединки уобичајено се јављају са партикуларизаторима којима се њихов одређени број окупља у погледом обухватљиву целину, скупину: уп. *гомила књига, група студента, јато птица, стадо оваца* итд.

У овом делу рада указали смо и на чињеницу да границе међу појединим семантичким групама именица није увек једноставно успоставити. То се најизразитије уочава код именица са значењем поврћа, које смо, у складу са литературом која се тим питањем бави, уврстили у именице са збирно-градивним значењем. Ове именице, како смо показали, могу реализовати двојак семантичко понашање, што такође утиче на тенденције њихове спојивости са партикуларизаторима: уп. *зрно пасуља : џак кромтира*. На основу детаљније анализе издвојили смо три семантичка типа именица са значењем поврћа: (1) оне које се понашају само као збирно-градивне (типа *боранија*), (2) оне које се понашају и као збирно-градивне и као заједничке именице (као *кромтир*) и (3) оне које се понашају само као заједничке именице (попут лексеме *тиквица*). Разматрање ове специфичне групе именица навело нас је на закључак да постоје два главна критеријума помоћу којих се диференцирају именице из лексичко-семантичке групе „поврће”: (1) подложност обради, односно претварање у „масу” приликом конзумације или припреме јела, и (2) уочљивост појединачних ентитета именованих датом лексемом, која је у првом реду условљена њиховом величином. На основу првог критеријума ове се лексеме приближавају градивним, а на основу другог заједничким именицама.

Посебну тачку у оквиру овог поглавља посветили смо апстрактним именицама на месту допуне. Анализа спојева ових именица са именицама којима се типично партикуларизује нека материја или некакво мноштво указала је на другачију природу тих спојева. Наиме, партикуларизатор у споју са апстрактном именицом не остварује своју функцију – он не служи издвајању количине из неодређеног мноштва: в. *рој мисли, клупко проблема, зрачак милости, мрва радости* итд. Како апстрактним ентитетима није инхерентно својство количине, у спојевима са лексемама које разматрамо апстрактни ентитети се конкретизују, свде на замисливе менталне представе. Из тог разлога, функција управних речи у синтагмама са именицама апстрактне семантике може се назвати *реификатор*. Однос на релацији *партикуларизатор – реификатор* донекле је сродан, будући да се обема именованим јединицама врши конкретизација, односно опредмећивање. Међутим, код партикуларизатора се то опредмећивање врши издвајањем појединачног из масе или мноштва, док код реификатора такво издвајање не постоји.

8. О појму инкапсулације значења

Појам инкапсулације показао се као битан чинилац у тумачењу значења партикуларизаторске лексике. Будући да се партикуларизатори одликују непотпуном семантичком садржином, која се употпуњује тек у споју са именицама у својству допуне, веома је важан утицај значења допунске лексеме на значење самог партикуларизатора. Семантичка анализа како партикуларизатора тако и именица које се јављају у својству објеката партикуларизовања – показала је да тај утицај може бити већи или мањи. На пример у синтагмама *пласт сена, грудва снега* или *мрва хлеба* – значење допунске лексеме је у великој мери инкапсулирано у значење партикуларизатора, те се и денотати именица *пласт, грудва* или *мрва* уобичајено у свести говорника изједначавају са типичном материјом коју партикуларизују.

С друге стране, партикуларизатор *низ*, како се одликује ширим дистрибуционим потенцијалом, одликује се и мањим степеном инкапсулације значења конкретне именице у његово значење: нпр. *низ бисера*, *низ столица*, *низ људи*, *низ стабала* итд. Наведено, како смо приметили, условљава различите моделе дефинисања партикуларизаторске лексике у речницима – посебно по питању укључености објекта партикуларизовања у сам опис.

У закључку овог поглавља дошли смо до запажања да степен инкапсулираности значења партитивне именице у значење партикуларизаторске лексеме кореспондира са: (1) степеном колокабилности, односно лексичке спојивости партикуларизатора, (2) степеном конкретности, односно опредмећености његовог значења, и (3) степеном уврежености прототипичне представе о њему у свести говорника српског језика. Што је већи степен инкапсулације код неког партикуларизатора, то је мањи број лексема са којима улази у синтагматске спојеве, већи је доживљај опредмећености, конкретизованости његово значења (јер се појам на који се односи дати партикуларизатор у споју са типичним објектом партикуларизовања доживљава као предмет), те је и већи степен прототипичности дате везе у свести говорника: уп. *мрва хлеба* : *гомила књига/сена/камења/грања/натура/смећа* итд.

9. Питање прототипичности партикуларизаторске лексике

Вербалне асоцијације добијене путем спроведене анкете међу студентима Филолошког факултета и Факултета за образовање васпитача и учитеља Универзитета у Београду – указале су на: (1) хијерархијску организацију партикуларизаторске лексике; (2) прототипичне чланове унутар тог лексичког слоја; (3) статус одређених партикуларизатора; те (4) природу њихове асоцијативне везе са одређеним објектима партикуларизовања. Будући да је реч о тесту контролисаних асоцијација, у којем смо од испитаника тражили да одговоре једном речју која ће са наведеним стимулусом творити синтагму – највећи број парова *стимулус – реакција* заправо представљају очекиване партикуларизаторске синтагме, која су предмет нашег истраживања. У раду смо представили резултате анкете по угледу на АРСЈ (в. т. III, 2.1.1.4). Асоцијативна веза је испитивана из угла партикуларизатора, али и – додуше, само у вези са лексемама које су се у речничкој грађи показале као фреквентније – из угла именице у допуни.

Запажања која су проистекла из анализе анкете ослањају се на више података – на вредност најфреквентније реакције у асоцијативном пољу одређеног партикуларизатора, на постојање појединачних, идиосинкратичних одговора и њихову учесталост, на број различитих одговора-реакција, као и на постојање и фреквентност омисија. Велики број идиосинкратичних одговора на задати стимулус указао је на то да лексема-стимулус нема стабилан статус у асоцијативном систему испитаника, као и на њену мању типичност у својству партикуларизатора. Велики број омисија навео нас је на два закључка: (1) или да се ради о речи која је са становишта савременог језика мање фреквентна или потпуно нефреквентна у употреби: уп. *навилјак* (Ø 123), (2) или да је реч о именици која се ретко користи у функцији партикуларизатора, на шта ће поред омисија упућивати и већи број појединачних одговора, који типично упућују на другачије, непартикуларизаторско значење: нпр. *руковат* (Ø 122, цвећа 4, Мокрањца 3, Мокрањчева 3, девета 2, жита 2, композиција 2, нота 2, песме 2, босилјка, дела итд.). Стимулуси чија се прва реакција одликује изразитом фреквенцијом, код које је минималан број идиосинкратичних одговора и омисија, уколико постоје – издвојили су се као прототипични чланови партикуларизаторске лексике.

МЛАЗ воде 152, ПРАМЕН косе 151, ГРУДВА снега 150, СТАДО оваца 149,
ПЛАСТ сена 148, ПРСТОХВАТ соли 145, ЈАТО птица 143, МРВА хлеба 140

Представљене везе између партикуларизатора и именице у својству објекта партикуларизовања издвајају се као најтипичније у српском језику. Висока фреквенција јављања одређене реакције на задати стимулус, који функционише као партикуларизатор, ако сумирамо, сведочи о: (1) прототипичној, централној позицији датог партикуларизатора међу партикуларизаторском лексиком; (2) јакој асоцијативној вези између стимулуса и реакције; (3) великој уврежености такве везе у свести говорника српског језика; те (4) високом степену инкапсулације значења речи-реакције у значење речи-стимулуса (односно значења партитивне допуне у значење партикуларизатора).

Наш допринос у овом делу рада јесте, дакле, што смо у главним цртама представили организацију одабране партикуларизаторске лексике, релевантне за уопштавање закључака на целокупну грађу. Језгро те грађе представљају наведени централни, прототипични чланови, док се на самој периферији налазе партикуларизаторске лексеме које нису активне у савременој језичкој употреби или се пак уобичајено користе у другим, непартикуларизаторским значењима. Између та два слоја налази се највећи број партикуларизатора, мање типичности, али уобичајене употребе у својству партикуларизатора, и то типично са већим дистрибуционим могућностима.

10. Питање позиције партикуларизатора у значењским класификацијама именица

Краћи део нашег истраживања посветили смо и разматрању позиције партикуларизаторских именица у семантичким класификацијама именица у постојећој србистичкој литератури. Ове именице по правилу се не наводе међу примерима којима се потврђују врсте именица по значењу. Разлог за то лежи у њиховој специфичној семантичкој природи.

Наша анализа, која је заснована на запажањима из постојеће невелике литературе која се овим питањем бави, показала је да су партикуларизатори значењски најближи апстрактним именицама. Међутим, они именују апстрактност другачије врсте у односу на значења типичних апстрактних именица која су досадашњој литератури забележена. Партикуларизаторским значењима се означава, како смо могли запазити, само део издвојен из неке целине (*деони партикуларизатори*), количина нечега (*количински партикуларизатори*) или пак облик нечега, односно количина нечега у датом облику (*уобличивачки партикуларизатори*). У свим случајевима се значење партикуларизатора конкретизује семантичким садржајем именица са којима се јављају у синтагмама: нпр. *парче хлеба, метар дрва, чаша воде, клупко конца* или *млаз воде*. Доживљај конкретизованости значења партикуларизатора, како смо приметили, у вези је са степеном ограничености његовог дистрибуционог потенцијала, те са степеном инкапсулације значења партитивне допуне у значење партикуларизатора. Што је већи степен ограничености дистрибуционог потенцијала партикуларизатора, а то значи и да је већи степен инкапсулације – то се одређени партикуларизатор доживљава конкретније јер се асоцијативно повезује са ониме што се њиме партикуларизује: в. нпр. *грудва снега* или *кап воде*. С друге стране, апстрактна природа њихових значења долази до изражаја када се партикуларизатор одликује већим бројем колокацијских могућности: уп. *низ зуба, низ дуката, низ дувана, низ студената, низ столова* итд.

11. Лингвокултуролошки осврт на партикуларизаторску лексику

Анализа партикуларизаторске лексике у српском језику указала је, такође, на могућност сагледавања одређених питања из угла лингвокултурологије. Наиме, фреквентније јављање појединих именица у својству објекта партикуларизовања указало је на њихову значајнију позицију у лингвокултуролошком смислу. Издвајањем лексема које су се у нашој грађи најчесталије јављале у спојевима са партикуларизаторима, и то са различитим партикуларизаторима или чак различитим типовима партикуларизатора – добили смо низ лексема које, заправо, представљају важне појмове у животу и култури говорника српског језика, односно културолошке концепте:

вода, вино, дрво, жито, земља, крв, месо, ракија, сено, хлеб

Наведене лексеме именују појмове који су од давнина, али и у савремено доба веома значајни у човековим свакодневним активностима – пре свега, прехрамбеним и радним. Они се односе, најпре, на течности које се најфреквентније конзумирају – *вода* као есенцијална течност, те *вино* и *ракија* као секундарне течности, типичне за наше говорно подручје у својству народних напитака, који се производе и у домаћинствима. Њима се придружује и *крв* као животоносна течност. Други део ових именица означава чвршћу материју која се користи у исхрани и која се показује као суштинска у нашој култури: *жито*, *месо*, *хлеб*. Трећи тип културолошки важних партикуларизатора именује појмове који су се користили у човековим земљорадничким и пољопривредним – али и другим – активностима: *земља*, *сено* и *дрво*. Лингвокултуролошка вредност многих од њих није својствена само српској култури, већ и шире – словенској.

С друге стране, издвајање значајнијих објеката партикуларизовања довело нас је до одређених сазнања о важности самих партикуларизатора. Наиме, они партикуларизатори који се јављају са издвојеним, учесталијим објектима партикуларизовања представљаће културолошки значајније појмове од оних који се у таквим спојевима не јављају: уп. *зрно пшенице*, *кап воде* : *мехур сапуница*, *облак дима*. Таква раслојеност партикуларизаторске према вредносном критеријуму условљена је значајем денотата датих синтагми у човековим свакодневним активностима, али и животним потребама.

Испитивање целокупне партикуларизаторске лексике у српском језику указало је на значај саме категорије партикуларизације и језичких средстава којима се она постиже – партикуларизатора. Сама појава партикуларизације, која се показала као веома комплексна језичка појава, привукла нам је пажњу из различитих углова – лексичко-семантичког, творбеног, синтаксичког, лексикографског, те лингвокултуролошког. Путем покушаја да што подробније осветлимо овај појам са поменутих становишта – покренули смо бројна значајна питања. На многа од њих дали смо (мање или више детаљне и заокружене) одговоре, док су нека остала као предмет даљих специјализованих лингвистичких истраживања.

Анализа грађе указала је и на прелазни, „фази” карактер овог слоја лексике, на шта смо у раду упућивали представљањем већег броја континуума. Такво својство партикуларизатора релативизује могућност постављања прецизних, оштрих граница у њиховим класификацијама и поткласификацијама. Међутим, с друге стране, постављени теоријски и методолошки оквири

истраживања показали су се као одрживи током целокупне анализе грађе. Разлог за то лежи у чињеници што смо у (пот)поделама грађе, пре свега у семантичким, подразумевали флексибилност постављених критеријума, као и успостављених класификација, уважавајући могућности другачије интерпретације наше језичке грађе.

У складу са потребом човека да све појаве око себе учини чулно доступним, партикуларизатори се јављају као јединице којима се издвајају појединачни, опажајни појавни видови свега онога што као целина нема такво својство. На језичком плану то се одражава на значај партикуларизаторског слоја у лексици српског језика, који је, притом, фреквентно заступљен у свакодневној говорној пракси.

Партикуларизатори су лексичке јединице чија је главна синтаксичко-семантичка функција издвајање појединачних ентитета или одређене количине из масе, односно (неизбројивог) мноштва. Сам процес издвајања појединачног из некакве масе или мноштва назива се партикуларизација.

Такву функцију – ако сумирамо сва претходно изнесена запажања – партикуларизатори најчешће остварују у синтагматским спојевима са градивним именицама. Стога, као типичан објекат партикуларизовања јавља се материја. Међу свим издвојеним значењским типовима, уобличивачки партикуларизатори су се, према семантичком богатству и разноликости грађе, издвојили као најважнији тип партикуларизаторске лексике. У складу са тим, закључили смо да се издвајање и „опредмећивање” материје уобичајено и најчесталије у нашем језику врши путем њеног уобличавања.

V. ИЗВОРИ

- АРСЈ: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика (од стимулуса ка реакцији)*, Београд: Београдска књига – Филолошки факултет – Службени лист СЦГ, 2005.
- АСК: *Антологија српске књижевности*, <http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>
Б. Станковић, АСК: Борисав Станковић, *Газда Младен*.
В. Чајкановић, АСК: Веселин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*.
В. Милићевић, АСК: Вук Милићевић, *Беспуће*.
Д. Михаиловић, АСК:
Д. Ћосић, АСК: Добрица Ћосић, *Корени*.
Ж. Трејбешанин, АСК: Жарко Трејбешанин, *Представа о детету у српској култури*.
И. Секулић, АСК: Исидора Секулић, *Кроника паланачког гробља*.
Љ. Симовић, Х, АСК: Љубомир Симовић, *Хасанагиница*.
Љ. Симовић, ПП, АСК: Љубомир Симовић, *Путујуће позориште Шопаловић*.
М. Јосић Вишњић, АСК: Мирослав Јосић Вишњић, *Лепа Јелена*.
М. Миланковић, АСК: Милутин Миланковић, *Кроз царство наука*.
М. Павловић, АСК: Миодраг Павловић, *Србија до краја века*.
М. Црњански, Врт, АСК: Милош Црњански, *Врт благословених жена*.
М. Црњански, С1, АСК: Милош Црњански, *Сеобе*, прва књига.
М. Црњански, С2, АСК: Милош Црњански, *Сеобе*, друга књига.
С. Краков, АСК: Станислав Краков, *Крила*.
- Влајинац 1961–1974: Милан Влајинац, *Речник наших старих мера – у току векова*, I–IV, Београд: САНУ.
- ЕК: Utvić, M. *Izgradnja Referentnog Korpusa Savremenog Srpskog Jezika*. Ph.D. Thesis, University of Belgrade, Faculty of Philology, Belgrade, Serbia, 2014.
- Енц. Пољ. 1973: *Poljoprivredna enciklopedija*, III том, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- Енц. Правосл. 2002: *Енциклопедија православља*, I–III, Београд: Савремена администрација.
- Инт.: Корпус састављен на основу примера преизетих из разних текстова на интернету.
- Кверк и др. 1988: R. Quirk, J. Svartvik, G. Leech, S. Greenbaum, *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London: JSTOR.
- Матешкић 1982: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- ОАРСЈ: Рајна Драгићевић, Предраг Пипер, Марија Стефановић, *Обратни асоцијативни речник српскога језика (од реакције ка стимулусу)*, Београд: Београдска књига – Службени гласник, 2011.
- ОЕД: *Oxford English Dictionary*, електронска верзија, https://www.oed.com/dictionary/foot_n?tab=meaning_and_use#3968363
- ОЛД: *Oxford Learner's Dictionary*, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>.
- ОРСЈ: Мирослав Николић, *Обратни речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2000.

- ПЕРСЈ: *Приручни етомилошки речник српскога језика*, том 1: А–Ј, Александар Лома (ур.), Београд: Институт за српски језик САНУ, 2023.
- Пецо–Станојчић 1972: *Enciklopedijski leksikon – Mozaik znanja: Srpskohrvatski jezik*, Asim Peco, Živojin Stanojčić (red. i ur.), Beograd: Interpres, 1972.
- ПСЛТ: *Појмовник српских лингвистичких термина*, Светлана Слијепчевић Бјеливук (ур.), Београд: Прометеј, 2023.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад (I–III и Загреб): Матица српска (I–III и Матица хрватска), 1967–1978.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XXI*, Београд: Српска академија наука и уметности, од 1959. године.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, друго издање, Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Скок 1971–1974: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- СРПМ 2015: *Словарь русской пищевой метафоры*, Выпуск первый: Блюда и продукты питания, Юрина, Е. А. (ред.), Томск: Томский государственный университет.
- Упутства РСАНУ: *Упутство за израду Речника САНУ, Институт за српски језик САНУ*, рукопис за интерну употребу.
- Шведова и др. 1980: *Русская грамматика*, т. 1. *Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология*, ред. кол. Н. Ю. Шведова, Н. Д. Арутюнова, А. В. Бондарко и др., Москва: Издательство »Наука«.
- Шкаљић 1966: Абдулах Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском језику*, Сарајево: Свјетлост.

VI. ЛИТЕРАТУРА

- Ајрис и др. 2009: M. A. Iris, B. E. Litowitz, M. Evens, „Problems of the Part-Whole Relation”. in: M. W. Evens (ур.), *Relational Models of the Lexicon: Representing Knowledge in Semantic Networks*, New York: Cambridge University Press, 261–288.
- Ајхенвалд 2000: Alexandra Aikhenvald, *Classifiers. A typology of Noun Categorization Devices*. Oxford: Oxford University Press.
- Ајхенвалд 2006: Alexandra Aikhenvald, „Classifiers and Noun Classes: Semantics”, *Encyclopedia of Language & Linguistics*, second edition, 463–471.
- Алан 1977: Keith Allan, „Classifiers”, *Language*, 53/2, 285–311.
- Алан 1980: Keith Allan, „Nouns and countability”, *Language*, 53/3, 541–567.
- Антонић 2005: Ивана Антонић, „Синтакса и семантика падежа”, у: Пипер и др. 2005, 119–300.
- Апресјан 1995: Юрий Д. Апресян, *Лексическая семантика (синонимические средства языка), Избранные труды*, том I, Москва: „Восточная литература” РАН.
- Апресјан 2016: Юрий Д. Апресян, „Об Активном словаре русского языка”, у: С. Ристић, И. Лазивић Коњик, Н. Ивановић (ур.). *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 13–78.
- Бадурин–Прањковић 2016: Lada Badurina, Ivo Pranjković, „Kvantifikacija u imenskim skupinama”, *Jezikoslovlje* 1–2, 89–100.
- Баранова 2016: В. В. Баранова, „Конструкции со счетными словами и семантическая одушевленность в русском языке”, *Русский язык в научном освещении*, No 1 (31), 84–100.
- Барић и др. 1979: Е. Варић, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*,
- Белић 1998: Александар Белић, *Опита лингвистика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бирх 1995: А. Бирх, *Метонимия в современном русском языке (Семантический и грамматический аспекты)*, München: Verlag Otto Sagner.
- Вельковић Станковић 2018: Драгана Вельковић Станковић, *Како мислимо речи: прилози проучавању когнитивних аспеката српске лексике*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Вельковић Станковић 2019: Драгана Вельковић Станковић, „О антропоцентричној семантичкој деривацији реилексема у српском језику”, *Научни састанак слависта србиста у Вукове дане* 48/3, Београд, 25–48.
- Визе–Малинг 2005: Heike Weise, Joan Maling, „Beers, Kaffi, and Schnaps: Different Grammatical Options for Restaurant Talk Coercions in Three Germanic Language”, *Journal of Germanic Linguistics* 17/1, 1–38.
- Винстон и др. 1987: M. Winston, R. Chaffin, D. Herrmann, „A Taxonomy of the Part-Whole Relations”, *Cognitive Science* 11, 417–444.
- Гортан Премк 1984–1985: Даринка Гортан-Премк, „Још о регуларној полисемији”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXVII–XXVIII*, 183–188.

- Гортан Премк 2004: Даринка Гортан-Премк, *Полисемеја и организација лексичког система у српском језику*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гортан Премк 2014: Даринка Гортан Премк, „Фигуративна значења у српској лексикографији”, у: Р. Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси* (колективна монографија), Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Гринберг 1972: Joseph H. Greenberg, „Numeral Classifiers and Substantival Number: Problems in the Genesis of a Linguistic Type”, *Working Papers on Language Universals*, 9, 1–39.
- Грицкат 1986: Ирена Грицкат, „Експресивне синтагме са генитивима у српскохрватском језику”, *Јужнословенски филолог* XLII, Београд, 71–93.
- Дабих 2000: Богдан Дабих, „Белешке о категорији јединичности у српском језику”, *Наш језик* XXXIII/3–4, 198–203.
- Данилова 2019: Anastasiya Danilova, „Присчетные существительные проблемы терминологии и классификации”, *Slavica Wratislaviensia* CLXIX, Wrocław, 89–98.
- Дипларић 2012: Бранислава Дилпарић, „О меронимији”, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, XLII (1), 279–307.
- Драгићевић 1996: Рајна Драгићевић, „О неким парадигматским лексичким скуповима”, *Наш језик* XXXI/1–5, 96–106.
- Драгићевић 2000: Рајна Драгићевић, „О партикуларизаторима-садржавачима”, *Српски језик*, V/1–2, 427–447.
- Драгићевић 2003: Рајна Драгићевић, „О неким особеностима партикуларизатора-уобличивача”, *Научни састанак слависта у Вукове дане* XXXI/1, 137–146.
- Драгићевић 2005: Рајна Драгићевић, „Вербалне асоцијације у семантичким истраживањима”, у: П. Пипер, Р. Драгићевић, М. Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика*, Београд: Филолошки факултет у Београду, 56–80.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Драгићевић 2014: Рајна Драгићевић, „Развој практичне и теоријске лексикографије”, у: Рајна Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, колективна монографија, Београд: Филолошки факултет, 9–26.
- Драгићевић 2016а: Рајна Драгићевић, „О експресивном лексичком исказивању количине у српском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане* XLV/1, 291–299.
- Драгићевић 2016б: Рајна Драгићевић, Полисемеја именичких деминутива у српском језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане* XLV/3, 75–85.
- Драгићевић 2017: Рајна Драгићевић, „Експресивне конструкције којима се исказује интензитет емоција у српском језику”, *Исследования по Славянским Языкам*, Корейская ассоциация славистов, 119–126.
- Драгићевић 2018: Рајна Драгићевић, „Семантичка деривација”, *Српски језик* XXIII, Београд, 169–177.

- Драгићевић 2020: Драгичевич Р. М., „Антропоцентризам у старим, народним мерама српског и руског народа”, *Славјанска историјска лексикологија и лексикографија*, Вып. 3, 269–282.
- Драгићевић 2023: Рајна Драгићевић, „Зрно / зерно у култури и лексичком систему руског и српског језика”, *Рочник славистични* [у штампи].
- Дражић 2014: Јасмина Дражић, *Лексичке и граматичке колокације у српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Еткинс–Рандел 2008: В. Т. S. Atkins, М. Rundell, *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, Oxford: Oxford University Press.
- Зника 2002: Марија Зника, *Категорија бројивости у хрватском језику*, Zagreb: Институт за хрватски језик и језикословље.
- Зника 2005: Марија Зника, „Категорија бинарности у хрватском језику”, *Fluminensia*, год. 17, бр. 1, 39–52.
- Зника 2007: Марија Зника, „Показатељи бројивости”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 33, Zagreb: Институт за хрватски језик и језикословље, 469–477.
- Ивановић М. 2018: Милена Ивановић, „Соматизми као мероними и партикуларизатори (на материјалу српског и украјинског језика)”, у: Ксенија Кончаревић (ред.), *Трагом славистичких истраживања професора Богољуба Станковића: међународни научни зборник радова*, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 51–67.
- Ивановић М. 2017: Милена Ивановић, „Сингулативи као творбена категорија у украјинском и њихови еквиваленти у српском језику”, у: *Универзитетска славистика: традицији, современе состојанье, перспективи*, 393–405.
- Ивановић Н. 2014: Ненад Ивановић, „Лексикографски метајезик у Речнику САНУ”, у: Р. Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, колективна монографија, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 195–231.
- Ивић 1973: Милка Ивић, „О неким синтаксичким конструкцијама с квантификаторима у стандардном српскохрватском”, *Јужнословенски филолог* XXX/1–2, 329–335.
- Ивић 1980: Милка Ивић, „О партикуларизаторима”, *Јужнословенски филолог* XXXVI, 1–12.
- Ивић 1982: Милка Ивић, „О регуларној полисемији“ у лексиколошкој теорији и лексикографској пракси, *Лексикографија и лексикологија*, Зборник реферата, Београд–Нови Сад, 77–81.
- Ивић 2006: Милка Ивић, „Когнитивни аспекти феномена партонимије”, *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 70, 13–19.
- Ивић ³2008а: Милка Ивић, „Избројивост онога што именица означава као граматички проблем”, у: *Лингвистички огледи*, Београд, 13–38.
- Ивић ³2008б: Милка Ивић, „О словенским обавезним детерминаторима”, у: *Лингвистички огледи*, Београд, 245–254.
- Јовановић 2010: Владан Јовановић, *Деминтуивне и аугментативне изведенице у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Карапејовски 2014: Бобан Карапејовски, „Семантичката категорија партиитивности и нејзините формални експоненти во македонскиот јазик”, *Литературен збор* LXI, бр. 4–6, Скопје, 61–70.
- Касирер 1985: Ernest Kasirer, *Filozofija simboličkih oblika, prvi deo: Jezik*, Novi Sad: Dnevnik – Književna zajednica Novog Sada.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Први део. Слагање и префиксација*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део. Суфиксација и конверзија*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Кликовац ²2006: Душка Кликовац, *Семантика предлога*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Кликовац 2014: Душка Кликовац, *Граматика српског језика (за основну школу)*, Београд: Креативни центар.
- Ковачевић 1983: Miloš Kovačević, „Nekolika značenja padežnih atributa”, *Jezik, Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 30, br. 3, Zagreb, 86–90.
- Ковачевић 1999: Милош Ковачевић, „Метонимија и синегдоха”, *Српски језик* IV/1–2, Београд, 171–202.
- Коњик 2003: Ивана Коњик, „Делови тела као квантификатори”, *Прилози проучавању језика* 34, Нови Сад, 125–135.
- Корбе 2000: Greville Corbet, *Number*, Cambridge University Press: Cambridge.
- Кризман 2016: Keren Khrizman, „Fractional Unit Classifiers in (Non)-Classifier Russian”, *Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication* 11 (2016), <https://doi.org/10.4148/1944-3676.1115>.
- Кристал 1997: David Crystal, *The Cambridge encyclopedia of language*, second edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- Кристал 2008: David Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, sixth edition, Blackwell.
- Крофт–Круз 2004: W. Croft, D. A. Cruse, *Cognitive Linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Круз ²1995: D. A. Cruse, *Lexical Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Круз 2006: D. A. Cruse, *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Куна 2008: Branko Kuna, „Gramatička kategorija broja i drugi načini izražavanja količinskih značenja”, u: Bačić, Krešimir (ur.), *Način u jeziku / Književnost: kultura pedesetih. Zbornik radova 36. Seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, 37–47.
- Лажонс 1977: J. Lyons, *Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лашкова 1983: Лили Лашкова, „Синтактичка синонимија и номинална квалификација у српскохрватском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 12/1, Београд, 63–71.

- Левин 1993: Beth Levin, *English Verbs Classes and Alternation*, Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Лерер 1986: Adrienne Lehrer, „English classifier constructions”, *Lingua* 68/2–3, 109–148.
- Ломпар 2016: Весна Ломпар, *Врсте речи и граматичка пракса (од Вука до данас)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Мајзина 2019: А. Н. Майзина, „Нумеративы в алтайском языке”, *Мир науки, культуры, образования*, № 4 (77), 358–361.
- Маретић³ 1963: Томо Matrečić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Марковић 2016: Александра Марковић, *Падежи и предлошко-падежне конструкције са квалитативним значењем у савременом српском књижевном језику (семантичко-синтаксичка анализа)*, докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Марфи 2006: L. Murphy, „Meronymy”, in: K. Brown (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, VIII, Oxford: Elsevier Ltd., 13–15.
- Маслова 2001: В. А. Маслова, *Лингвокултурологија: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. Москва: Академия.
- Матасовић 2001: Ranko Matasović, *Uvod u poredbenu lingvistiku*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мельчук 1985: И. А. Мельчук, *Поверхностный синтаксис русских числовых выражений*, у: *La syntaxe de surface d'expressions numériques de russe*, Vienne 1985.
- Менац 1986: Antica Menac, „Partitivni genitiv u ruskom i hrvatskom književnom jeziku”, *Filologija*, knj. 14, Zagreb, 183–196.
- Миланов 2013: Наташа Миланов, „О народној лексици у Речнику САНУ”, *Наш језик* XLIV/1–2, Београд, 121–134.
- Миланов 2021: Наташа Миланов, *Српски лексички фонд из угла полисемје*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Милковић 2022: Lidija Milković, „Kvantifikatori u značenju skupova životinja u hrvatskome i ruskome jeziku”, *Studia lexicographica* 16, 27–56.
- Милосављевић–Јовановић 2010: Бојана Милосављевић, Владан Јовановић, „Лексичко-граматичка особености лексеме *пар* у српском језику”, *Српски језик* XV/1–2, Београд, 435–445.
- Минова Ђуркова 2000: Лилјана Минова-Ђуркова, *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Скопје: Магор.
- Николић 2022: Мирослав Николић, „Лексема *пар* као квантификатор у српском језику”, *Јужнословенски филолог* 483–496.
- Парти–Боршчев 2012: В. Н. Partee, V. Borschev, „Dva stakana moloka: Substances and Containers in Genitive of Measure Constructions in Russian”, *Russian Language and Linguistic Theory*, 140–166.
- Петроска 2008: Елена Петроска, *Количествените категории во македонскиот: од семантика кон форма*, Скопје: Македонска реч.

- Перехвальска 2016: Елена В. Перехвальская, *Этнолингвистика. Учебник для академического бакалавриата*, Москва: Издательство Юрайт.
- Пецо–Станојчић 1972: Asim Peco, Živojin Stanojčić (ur.), *Mozaik znanja*, enciklopedijski leksikon, Srpskohrvatski jezik, I tom, Beograd: Novinsko-izdavačka ustanova Interpres.
- Пипер 1982: Предраг Пипер, „О типовима квантификатора у српском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане XI/2*, 93–103.
- Пипер 2005а: Предраг Пипер, „Квантификација”, у: П. Пипер и др. 2005, 870–915.
- Пипер 2005б: Предраг Пипер, „Меронимичност”, у: П. Пипер и др. 2005, 947–962.
- Пипер 2005в: Предраг Пипер, „О вербалним асоцијацијама, њиховом проучавању и лексикографском опису”, у: П. Пипер, Р. Драгићевић, М. Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика*, Београд: Филолошки факултет у Београду, 7–22.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременога српског језика – проста реченица*, у ред. Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Пипер и др. ⁴2022: Предраг Пипер, Иван Клајн, Рајна Драгићевић, *Нормативна граматика српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Плунгјан 2000: Владимир А. Плунгјан, *Общая морфология: Введение в проблематику*, Москва: Эдиториал УРСС, <https://studfile.net/preview/8860489/page:15/>.
- Поповић 1964: Љубомир Поповић, „Падежна синонимика у језику Вука Стеф. Карацића”, *Наш језик XIV/2–3*, Београд, 73–129.
- Прањковић 1993: Ivo Pranjković, *Hrvatska skladnja*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Прањковић 2019: Ivo Pranjković, „Subordinirane strukture s veznikom što”, *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 45, No. 2, 659–673.
- Прћић 2016а: Твртко Прћић, „Какав нам општи речник српскога језика највише треба”, у: С. Ристић, И. Лазић Коњик, Н. Ивановић (ур.). *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 87–118.
- Прћић ³2016б: Твртко Прћић, *Семантика и прагматика речи*, Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.
- Радовановић 2018: Милорад Радовановић, „Где у језику налазимо доказе његовој фазичности? (Проучавање језика у светлу фази логике)”, у: Љ. Бајић (гл. ур.), *Српска славистика*, том I, *Језик*, 317–325.
- Радовић Тешић 1982: Милица Радовић Тешић, „Архаизми и њихова обрада у Речнику САНУ”, у: *Лексикологија и лексикографија*, Београд – Нови Сад: САНУ – Институт за српскохрватски језик – Матица српска – Филолошки факултет, 257–262.
- Радовић Тешић 2002: Милица Радовић-Тешић, „О степенастом представљању значења речи”, *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад – Београд: САНУ – Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 141–147.
- Ранђеловић 2013: Ана Ранђеловић, „Архаизми и историзми у Речнику српског језика”, *Савремена проучавања језика и књижевности IV/1*, зборник радова са IV научног скупа младих филолога Србије, Крагујевац, 171–180.

- Расулић 2010: Катарина Расулић, „Аспекти метонимије у језику и мишљењу”, *Theoria* 3, 49–70.
- Рахилина 2008: Е. В. Рахилина, *Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость*, Москва: Русские словари.
- Рахилина–Хјон 2009: Е. В. Рахилина, Ли Су Хён, „Семантика лексической множественности в русском языке”, *Вопросы языкознания* 4, 13–40.
- Риђановић ²1988: Midhat Riđanović, *Jezik i njegova struktura*, Sarajevo: »Biroset«.
- Ристић 1996: Стана Ристић, „Експресивна и стилска употреба збирних именица са суфиксом -ца”, *Наш језик* 31/1–5, Београд, 85–95.
- Санковић 2023: Никола Санковић, *Глаголи емитовања перцептивних стимулуса у српском језику*, необјављена докторска дисертација, Београд, Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Симић–Јовановић 2007: Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Мала српска граматика*, Београд: Јасен.
- Силић 1984: Јосип Силић, „Синтагматски и парадигматски карактер граматичких морфема”, *Научни састанак слависта у Вукове дане XIII/1*, Београд, 105–109.
- Спасојевић 2014: Анета Спасојевић, „О полисемији лексема које означавају делове људског тела”, *Наш језик* XLV/3–4, 51–68.
- Станојчић 2010: Живојин Станојчић, *Грамматика српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.
- Станојчић–Поповић 2012: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамматика српскога језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић 1967: Михаило Стевановић, „Једна синтагма с аблативним генитивом у стилској функцији поређења и епитета”, *Наш језик* XVI/1–2, н. с., Београд, 27–31.
- Стевановић ⁵1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Увод, Фонетика, Морфологија, пето издање, Београд: Научна књига.
- Стевановић ⁴1989: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Синтакса, четврто издање, Београд: Научна књига.
- Стефановић 2005: Марија Стефановић, „Од асоцијативног речника према асоцијативној граматици”, у: П. Пипер, Р. Драгићевић, М. Стефановић, *Асоцијативни речник српскога језика*, Београд: Филолошки факултет у Београду, 23–55.
- Суботић 1999: Љиљана Суботић, „О категорији броја код именица (pluralia tantum)”, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 28/2, 87–96.
- Судо 2016: Yasutada Sudo, „The Semantic Role of Classifiers in Japanese”, *Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication*, Volume 11, UK: University College London, <https://doi.org/10.4148/1944-3676.1108>.
- Супрунчук 2012: Н. В. Супрунчук, *Сербское сунстантивное словоизменение*, Минск: БГУ.
- Тафра 1989: Branka Tafra, „Što su brojevi?”, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 15/1, 219–237.
- Тафра 2005: Branka Tafra, *Od riječi do rječnika*, Zagreb: Školska knjiga.

- Тихонов и др. 2008: *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий, Русский язык: в 2-х томах*, А. Н. Тихонов, Р. И. Хашимов (ред.), Москва: Флинта – Наука.
- Тодић 2016: Бојана Тодић, „Природа асоцијативне везе антонимâ”, *Наш језик* XLVII/3–4, Београд, 89–103.
- Тодић–Крцић 2018: Бојана Тодић, Ненад Крцић, „Прагматички антоними у *Асоцијативном речнику српскога језика*”, *Језици и културе у времену и простору* 7, Нови Сад, 199–210.
- Томић 2019: Бојана Томић, *Именске речи које се јављају само у множини у српском језику*, докторска дисертације, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Томић Анић 2017а: Дина Томић Анић, „Прототипичне градивне именице”, *Књижевност и језик* LXIV/3–4, Београд, 409–424.
- Томић Анић 2017б: Дина Томић Анић, „Значења множинских облика градивних именица”, *Наш језик* XXXVIII/3–4, 217–228.
- Тошовић 2004: Бранко Тошовић, „Квантификација и категоризација”, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 33/1, Београд, 31–45.
- Ђорац 1982: Милорад Ђорац, *Метафорски лингвостилеми*, Београд: Привредно-финансијски завод.
- Фелешко 1995: Казимјеш Фелешко, *Значења и синтакса српскохрватског генитива*, Београд – Нови Сад: Орфелин – Вукова задужбина – Матица српска.
- Халас 2014: Ana Halas, „Definisanje značenja leksema u leksikografskoj praksi engleskog i srpskog jezika”, u: Snežana Gudurić, Marija Stefanović (ur.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* IV/II, Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, 77–88.
- Халас 2016: Ана Халас, „Примена теорије прототипа у представљању полисемије”, у: С. Ристић и др. (ур.), *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 455–469.
- Хјон–Рахилина 2005: Ли Су Хён, Е. В. Рахилина, „Количественные квантификаторы в русском и корейском: *моря и капли*”, у: Н. Д. Арутюнова, *Логический анализ языка: Квантификативный аспект языка*, Москва: Индрик.
- Хјон 2023: Ли Су Хён, „Когнитивные основания квантитативных метафорических сочетаний в китайском языке (на материале компонента «зерно» («粒»))”, *Мова і літаратура ў XXI стагоддзі: актуальныя аспекты даследавання*, матэрыялы VII Рэсп. навук.-практ. канф. маладых вучоных, Мінск, 3 сак. 2023 г. / Беларус. дзярж. ун-т ; у: В. У. Зуева (гал. рэд.) [і інш.], Мінск : БДУ, 137-141.
- Хлебец 2009: Борис Хлебец, „Називы за снег у ескимском, енглеском и српском језику”, *Српски језик* XIV/1–2, 135–141.
- Цвијовић 2016: Драгана Цвијовић, „О лексичким јединицама са партикуларизаторском службом типа *јато, крдо, рој, стадо, чопор*”, *Наш језик* XLVII/3–4, Београд, 73–88.
- Цвијовић 2023: Драгана Цвијовић, *Збирне именице у савременом српском језику* (лексичко-граматичка и лексичко-семантичка анализа), Монографије 35, Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Чао 2023: Тун Чао, „Когнитивные основания количественных метафорических сочетаний в китайском языке (на материале компонента «зерно»”, *Мова і література ў XXI стагоддзі: актуальныя аспекты даследавання : матэрыялы VII Рэсп. навук.-практ. канф. маладых вучоных*, Мінск: БДУ, 137-141.
- Чужкова 2013: Оксана Ю. Чужкова, „Родительный партиципийный в русском языке: словарные и корпусные данные”, *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной международной конференции „Диалог”*, вып. 22, Москва: РГГУ, 1–9.
- Цекендоф 1991: Ray Jakendoff, „Parts and boundaries”, *Cognition* 41, 9–45.
- Цил 2013: David Gil, „Numeral Classifiers”, у: Matthew Dryer, Martin Haspelmath (ур.), *The World Atlas of Language Structures Online*, Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology (<http://wals.info/chapter/55>; приступљено 5. 2. 2024).
- Шапић 2021: Юлия Л. Шапич, „О пространственных фрагментизаторах в функции временной локализации”, *Јужнословенски филолог LXXVII/1*, Београд, 111–126.
- Шарић 2002: Ljiljana Šarić, *Kvantifikacija u hrvatskome jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Шведова и др. 1980: Н. Ю Шведова (главный редактор), *Русская грамматика*, том I, Москва: Институт русского языка Академии наук СССР.
- Шипка 1998: Данко Шипка, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*, Нови Сад: Матица српска.
- Шипка 2019: Данко Шипка, „Квантитативни лексички класификатори: предлог таксономије”, *Јужнословенски филолог LXXV/1*, Београд, 7–19.
- Штрбац–Шасни 2017: Гордана Штрбац, Гордана Штасни, *Соматизми и концептуализација стварности у српском језику (глава и њени делови)*, Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.

VII. ПРИЛОГ (анкета)

1. Допиши на црти **именицу** тако да она са првом, наведеном речју твори **синтагму**:

нпр. бочица парфема

| | | |
|----------------|-----------------|---------------|
| комад _____ | килограм _____ | шоља _____ |
| мрва _____ | тањир _____ | парче _____ |
| гутљај _____ | група _____ | литар _____ |
| кришка _____ | стог _____ | остатак _____ |
| венац _____ | мехур _____ | крдо _____ |
| половина _____ | корпа _____ | део _____ |
| јато _____ | гомила _____ | навиљак _____ |
| прамен _____ | лонац _____ | залогај _____ |
| одломак _____ | прстохват _____ | главица _____ |
| метар _____ | чашица _____ | руковет _____ |
| чаша _____ | стадо _____ | зрно _____ |
| клупко _____ | грудва _____ | чопор _____ |
| кутија _____ | кап _____ | кугла _____ |
| паклица _____ | колут _____ | влакно _____ |
| пласт _____ | шипка _____ | свежањ _____ |
| низ _____ | прстен _____ | млаз _____ |
| тегла _____ | штангла _____ | шољица _____ |
| флаша _____ | букет _____ | колона _____ |

2. Допиши на црти **именицу** тако да она са другом, наведеном речју твори **синтагму**:

нпр. зрно грашка

| | | |
|-------------|--------------|------------|
| _____ воде | _____ ракије | _____ меса |
| _____ хлеба | _____ жита | _____ дрва |
| _____ крви | _____ камења | _____ сена |
| _____ земље | _____ дима | _____ вина |

ХВАЛА!

VIII. СПИСАК ТАБЕЛА И ПРИКАЗА

РАСПОРЕД ТАБЕЛА У РАДУ

| | | |
|---------------|--|-----|
| Табела бр. 1 | Класификација партикуларизатора у Ивић 1980 и Ковачевић | 13 |
| Табела бр. 2 | Класификација партикуларизатора у Ивић 2008 и Пипер 2005б | 14 |
| Табела бр. 3 | Терминолошка решења у разматраној литератури | 22 |
| Табела бр. 4 | Типологија квантификатора према Пипер 1982 | 31 |
| Табела бр. 5 | Предлог таксономије класификатора у раду Шипка 2019 | 39 |
| Табела бр. 6 | Однос партикуларизатора (парт.) и фрагментаризатора (фрагм.) | 42 |
| Табела бр. 7 | Подела језичких јединица уз које се употребљава партитивни генитив | 50 |
| Табела бр. 8 | Основа за поделу партикуларизатора према семантичком типу | 64 |
| Табела бр. 9 | Постојеће поделе партикуларизаторске лексике у србистичкој литератури | 67 |
| Табела бр. 10 | Значењска опозиција <i>велика количина – мала количина</i> из угла партикуларизаторске лексике | 88 |
| Табела бр. 11 | Типични представници деоних партикуларизатора и њихови објекти партикуларизовања | 113 |
| Табела бр. 12 | Одлике четири типа значења синтагме <i>чаша млека</i> | 143 |
| Табела бр. 13 | Могуће интерпретације значења синтагме са садржавачем и материјом која се садржава (на примеру синтагме <i>чаша воде</i>) | 148 |
| Табела бр. 14 | Глаголи као услов за реализовање партикуларизаторског или предметног значења | 150 |
| Табела бр. 15 | Најчешћи објекти садржавања и партикуларизатори-садржавачи који се за њих везују | 164 |
| Табела бр. 16 | Одредница <i>бокс</i> у описним речницима српског језика | 175 |
| Табела бр. 17 | Садржавачки партикуларизатори према типичном објекту садржавања | 192 |
| Табела бр. 18 | Синтагматски спојеви са партикуларизаторима <i>гомила, камара и хрна</i> у ЕК | 197 |
| Табела бр. 19 | Пренос номинације са животиња на друге (живе и неживе) ентитете | 214 |
| Табела бр. 20 | Дистрибуциони опсег лексема са значењем група животиња према ЕК | 216 |
| Табела бр. 21 | Дистрибуциони потенцијал лексеме <i>јато</i> | 223 |
| Табела бр. 22 | Партикуларизатори збирног типа – прототипични представници и спојеви | 225 |
| Табела бр. 23 | Подела количинских партикуларизатора према семантичкој структури | 241 |
| Табела бр. 24 | Уобличивачи типа <i>грудва</i> распоређени према објекту уобличавања | 252 |
| Табела бр. 25 | Типични објекти уобличавања партикуларизатора-уобличивача са семом кружног облика | 275 |
| Табела бр. 26 | Речничке дефиниције партикуларизаторског значења лексеме <i>бала</i> | 313 |
| Табела бр. 27 | Типови партикуларизатора-уобличивача и њихови прототипични представници | 321 |
| Табела бр. 28 | Обрада градивних именица које означавају зрнасту материју у РСАНУ | 328 |
| Табела бр. 29 | Партикуларизовање материје именоване лексемама <i>вино</i> и <i>ракија</i> | 338 |
| Табела бр. 30 | Прототипични партикуларизатори према појавном облику материје | 340 |
| Табела бр. 31 | Партикуларизатори-стимулуси са више од једне доминантне | 365 |

| | | |
|---------------|--|-----|
| | реакције | |
| Табела бр. 32 | Именице које се учесталије јављају са партикуларизаторима | 373 |
| Табела бр. 33 | Семантичка класификација партикуларизаторских лексема | 392 |
| Табела бр. 34 | Развој мерних значења код лексема-садржавача | 403 |
| Табела бр. 35 | Приказ развоја количинских значења партикуларизатора <i>низ</i> | 410 |
| Табела бр. 36 | Творбени типови деминутивних партикуларизаторских именица | 424 |
| Табела бр. 37 | Творбени типови партикуларизатора из творбене категорије <i>nomina resultativa</i> | 427 |
| Табела бр. 38 | Пример обраде лексеме-партикуларизатора у англосаксонској бази података (Atkins–Rundell 2008: 372) | 439 |
| Табела бр. 39 | Предлог дефиниције значења деоних партикуларизатора | 446 |
| Табела бр. 40 | Лексикографска решења приликом обраде партикуларизатора-садржавача | 448 |
| Табела бр. 41 | Бележење партикуларизаторског значења лексема са значењем <i>посуда/направа</i> (на примеру неколико типичнијих лексема) | 449 |
| Табела бр. 42 | Синтагме са садржавачем као потврде основног и количинског значења | 452 |
| Табела бр. 43 | Предлог дефиниције значења партикуларизатора-садржавача | 454 |
| Табела бр. 44 | Предлог дефиниције партикуларизатора-садржавача са значењем <i>конвенционалне мере</i> | 455 |
| Табела бр. 45 | Предлог дефиниције значења партикуларизатора прецизне мере | 464 |
| Табела бр. 46 | Предлог дефиниције значења партикуларизатора непрецизне мере | 465 |
| Табела бр. 47 | Предлог дефиниције примарног значења типичнијих збирних партикуларизатора | 465 |
| Табела бр. 48 | Предлог дефиниције значења активносних количинских партикуларизатора | 466 |
| Табела бр. 49 | Предлог дефиниције примарног значења типичнијих партикуларизатора-уобличивача (на примеру лексеме <i>грудва</i>) | 473 |
| Табела бр. 50 | Предлог дефиниције примарног значења мање типичних партикуларизатора-уобличивача (на примеру лексеме <i>грудва</i>) | 474 |
| Табела бр. 51 | Предлог дефиниције секундарних значења мање типичнијих партикуларизатора-уобличивача (на примеру лексеме <i>грудва</i>) | 474 |
| Табела бр. 52 | Предлог дефиниције секундарних значења партикуларизатора-уобличивача насталих на основу семе облика из примарног значења | 475 |
| Табела бр. 53 | Типови описа партикуларизатора према разликовним аспектима који се тичу архисеме и појма који се партикуларизује | 476 |
| Табела бр. 54 | Предлози модела лексикографске обраде према (под)типу партикуларизатора | 479 |
| Табела бр. 55 | Класификација партикуларизатора у Ивић 1980 и Ивић 2008 | 482 |
| Табела бр. 56 | Подела количинских партикуларизатора према разликовном обележју | 490 |
| Табела бр. 57 | Семантички типови партикуларизатора са издвојеним значењем и типичним објектима партикуларизовања | 495 |
| Табела бр. 58 | Предлог модела дефиниције партикуларизатора | 500 |

РАСПОРЕД ПРИКАЗА У РАДУ

| | | |
|--------------|--|----|
| Приказ бр. 1 | Формална структура именичке синтагме (Синт.) са партикуларизатором (Парт.) | 47 |
| Приказ бр. 2 | Континуум синтагми са ППК <i>од</i> + генитив према могућности | 58 |

| | | |
|---------------|--|-----|
| | реализовања партикуларизаторског значења | |
| Приказ бр. 3 | Подела именичке партикуларизације према типовима | 61 |
| Приказ бр. 4 | Подела експлицитних партикуларизатора према различитим критеријумима | 63 |
| Приказ бр. 5 | Семантичка подела партикуларизатора | 66 |
| Приказ бр. 6 | Распоред деоних партикуларизатора у односу на прототипичне представнике | 104 |
| Приказ бр. 7 | Деони партикуларизатори и њихова значења | 114 |
| Приказ бр. 8 | Континуум значењских нијанси партикуларизаторских значења садржавача (на примеру лексеме <i>чашиа</i>) | 191 |
| Приказ бр. 9 | Функција партикуларизатора у споју са бројивим и небројивим именицама | 194 |
| Приказ бр. 10 | Распоред партикуларизаторских значења лексеме <i>гомила</i> | 196 |
| Приказ бр. 11 | Збирни количински партикуларизатори који се односе на људе | 211 |
| Приказ бр. 12 | Класификација према семантичким компонентама код партикуларизатора-уобличивача | 245 |
| Приказ бр. 13 | Однос прототипичног уобличивача <i>грудва</i> и блискозначних лексема | 251 |
| Приказ бр. 14 | Континуум између уобличивачких партикуларизатора и фрагментаризатора (на примеру лексеме <i>зрно</i>) | 256 |
| Приказ бр. 15 | Степен граматикализованости именице зависно од семантике именице у допуни | 355 |
| Приказ бр. 16 | Прототипични представници партикуларизаторске лексике (према анкетним подацима) | 363 |
| Приказ бр. 17 | Прототипичност партикуларизатора према фреквенцији (на основу анкетних података) | 364 |
| Приказ бр. 18 | Прототипичност споја из смера именице са значењем материје (према анкетним подацима) | 366 |
| Приказ бр. 19 | Разлика у концептуализацији на примеру <i>шољица кафе</i> (по узору на Визе–Малинг 2005) | 380 |
| Приказ бр. 20 | Континуум партикуларизаторске лексике према степену инкапсулације значења | 391 |
| Приказ бр. 21 | Линеарни приказ семантичког потенцијала деминутивних именица у реализовању партикуларизаторских значења | 436 |
| Приказ бр. 22 | Типови лексикографских дефиниција према степену конкретизованости архисеме деоних партикуларизатора | 442 |
| Приказ бр. 23 | Типови лексикографских дефиниција према степену конкретизованости објекта партикуларизовања деоних партикуларизатора (са значењем дела материје) | 443 |
| Приказ бр. 24 | Семантичко језгро мерних, збирних и активносних количинских партикуларизатора | 456 |
| Приказ бр. 25 | Типови лексикографских дефиниција према степену конкретизованости архисеме збирних и активносних партикуларизатора | 459 |
| Приказ бр. 26 | Типови лексикографских дефиниција према степену конкретизованости објекта партикуларизовања збирних и активносних партикуларизатора | 461 |
| Приказ бр. 27 | Типови лексикографских дефиниција према степену конкретизованости архисеме уобличивачких партикуларизатора | 469 |
| Приказ бр. 28 | Линеарни приказ степена конкретизације значења уобличивача | 472 |

IX. РЕГИСТАР

аков
аковче
аковчић
акр
актив
алај
алак
алакша
алаша
алатка
алеја
алка
антерилук
апољак
ар
араба
арак
арар
аргела
ардов
арка
армиј
арсенал
артикал
артикао
аршин
аршинић
атом
багаш
багашић
багаль
багља
багљић
багљица
бадањ
баја
баква
бала
балван
балица
балон
бара¹
бара²
бардак
барел

барело
барил
барила
барилац
барило
барилце
барилче
барио
барица
барјело
барка
баталијун
баталион
батаља
батаљон
батаљун
батара
батарица
батвић
батво
батура
бачва
бездан
бездањ
бечка
бисаг
бисага/бисаге
бисаке
бићерин
бицерин
бич
блок
боба
бобица
бокал
бокалић
бокалче
бокалчић
бокар
бокара
бокарић
бокарица
бокин
бокор
бокорић

бокс
бокун
бокунић
бокунчић
болетина
борело
босиље
босје
бота
ботиља
ботица
ботуља
ботурица
боца
боцетина
боцун
боцунић
бочица
брав
бравче
бразда
брдина
брдо
брег
брежуљак
брема
бреме
бременце
бремење
бремењчић
бремешак
бремешце
бремић
бремица
bremичак
брешчић
бразак
брзар
бригада
бризак
брљак
брљковина
брнзар
брод
бродовље

бројаница
брока
бронзин
брч
брча
бубица²
бубла
бублица
бубља
бубња
бујавица
бујо
бук
букар
букара
букарица
буке
букет
букетић
букила
букила
букило
буклија
булумента
буљма
буљук
буључак
буључић
бунар
бунарић
бурага
бурад
бурак
бураћа
бурача
буре
буренце
бурешце
бурило
бурилце
бурић
бурица
бурицак
буркај
бус
буса
бусен
бусенак

бусечак
бусић
бутелка
бутеља
бутељка
бутиља
бутиљка
бућ
бућа
буца
буча
бучуг
бучук
буцак
бушел
вавољак
ваган
ваганац
ваганица
ваганчић
вагон
вада
важ
ваза
вазна
вал¹
вал²
ваљак
ваљутак
ваљушак
ваљушка
вангла
варјача
ведра
ведрица
ведричица
ведро
вежањ
веза
везаница
везица
век
векна
векница
венац
венчић
вео
вертаљ

вертаљчић
веска
вета¹
вета²
веће
вијак
вика
виљак
витао
витица
витлић
вихор
вишек
влака
влакно
влас
власак
власје
влат
влатак
влатка
влатовље
влача
вод
воз
воза
возић
возичак
војска
волат
волујак
воћка
вошчић
врг
вреста
врећа
врећањак
врећина
врећица
врпца
врста¹
врста²
вртаљ
вртлог
врч
вршај
газ
гајба

гајбица
гајтан
галон
галун
гарнитура
гвала
гвалица
гваља
гваљица
герга
глава
главица
главичица
глас
глежањ
глота
гљука
година
гомба
гомбоц
гомила
гомилица
гомилчина
гон
гора
гот
готица
град
грам
грамада
грамула
гран
гранула
граста
грашак
грашка
грваљица
грга
гргуљица
гребеница
грзда
гривна
гриз
гризољак
гризотина
гризутак
гриња
гриска

грич
грло
грљак
грм
грмак
грмељак
грмен
грмење
грмеч
грмечак
грмље
грмољак
грмољица
грмушак
грмчић
грозд
гроздић
громада
громача
громила
громуља
громуљица
гроња
гроњица
гротуља
грсница
грст
груда
грудва
грудвица
грудина
грудница
грум
грумак
груме
грумен
груменце
груменче
груменчић
грумечак
грумешак
грумик
грумичак
грумуљица
грумчић
грумпуља
грун
груна

грунак
грунка
грунчић
група
груп
групација
групица
грутка
грушац
грц
грчаг
грчак
губер
гувно
гужва
гужвица
гука
гулумаћ
гуља
гумуљица
гуњац
гурема
гусеница
густиш
гут
гута
гутај
гутаљ
гутица
гутла
гутлај
гутљај
гутољак¹
гутољак²
гуцај
гуца
далгић
дамар
дамла
дан
двадесетина
дванаестина
двоколица
дволитар
дволитра
дволитраш
дволитрењак
дволитрењача

дебе
деветина
декада
декар
декурија
делачак
делић
делићак
делчић
деме
демет
демонстрација
денк
дењак
дењка
дењчић
део
деоница
департман
депутација
десетак
десетаче
десетачка
десетина
деценија
дижа/дижва
дижвица
диз/диза
дизија
дилим
дилум
дим
дина
дипла
длака
длан
доба
доглед
догон
доза
дојка
долевак
домазлук
домерак
доручак
достина
драм
драхма

дрек
дроб
дробина
дробеж
дроњак
дружина
дуж
дузија
дузина
дукат
дуса
дусаћ
ђама
ђердан
ђувеч
ђугум
ђугун
ђугумара
ђуле
евенка
евењка
евта
егија
екипа
ектар
елба
елбета
ендесе
епрувета
епруветица
ергела
ефта
ешалон
ешелон
жак/жака/жакаљ
жара
жарица
жбан
жбањ
жбања
жбун
жбунућ
жбуњ
жбуње
живинка
живинче
жица
жишка

жлица
жличица
жмул
жмулић
жмуљ
жутица
заборавак
забрешчић
завежај
завежањ
завежљај
завежљајак
завежљајић
завежљајчић
завежљак
завежњић
завезак
завеса
завеска
завијутак
завитак
завитлај
завитљај
загриз
загризак
задруга
заједница
закрпа
закусак
залог
залогај
залогајак
залогајац
залогајчић
заложак
замет
заметаж
заметак
заметница
замот
замотак
замотљај
замотуљак
замочић
замрс
замрса
замрсак
занога

запремина
засип
засјед
застава
заструг
заструга
застружић
заструк
захват
захвата
зацепак
зачело
збир
збирка
збој
збор
збрка
зврк
зграда
згрушак
згутољак
здела
зделетина
зделица
здјека
зера
зере
зерица
зеричак
зеричица
зерка
зић
зрака
зрака
зрачак
зрачић
зрачица
зрачје
зрнав
зрнашце
зрненце
зрно
зрнце
зрнчић
зуб
зубатка
зул
зупка

зурка
ибрет
ибрик
ибрикчић
ибричић
ивер
иверак
иверје
иглица
игличица
извадак
изгорак
изломак
изрезак
изривак
илитија
инч
исек
исечак
искидак
искра
искрица
испек
испратња
испуст
испушак
истарак
истисак
истрижак
истршак
ица
јаглук
јагода
јака
јапта
јарак
јард
јатка
јато
јевта
јединица
јединка
једрица
језеро
језик
језичак
језичац
јин

јувка
јупка
јутро
јуфка
кабал
кабалац
кабао
кабла
каблић
каблица
кабличица
кабов
кавалкада
кавенка
када
казан
казанија
казанче
казук
каиш
каишац
каишић
каишчић
калеж
калеидоскоп
каленица
калуђер
калуп
калупче
калупчић
камара
камарица
камарка
каменица
камион
канаве
канал
кандило
канта
кантар
кантица
кантунача
канура
канутак
канчело
канчило
кап
капац

капка
капља
капљица
капљетина
капљичица
капца
капчица
карат
караван
карафа
карик¹
карик²
карика
карлица
карта
кат
катура
каца
кациола
качетак
качица
качка
качуо
кашета
кашика
кашикица
кашичица
кашун
квадрат
квадратић
квант
квантум
кварат
кварт
кварта
квартал
квартер
квартијер
квартин
квртић
квартуч
квинтал
кентенар
кеса
кесица
кибла
кидољак
кика

кикара
кила¹
кила²
кила³
килар
килица
килограм
кило
километар
кита
китица
китка
кићанка
киће
кићеница
киша
киштра
кладња
клаптер
клика
клин
клип
клипа
кличак
клобук
клобучић
клубе
клубенце
клувак
клувко
клуко
клупа
клупак
клупко
клупче
клупчић
кљук
кључ
кнедла
књига
коба
кобица
кова
ковртањ
ковитлај
ковитлац
ковитљај
коврча

коврчај
коврчица
коврца
коврцица
ковчет
когрљак
кола
колац
колач
колачић
колено
колето
колија
колица
количина
коло
коловрат
колона
колонија
колоница
колут
колутак
колутар
колутић
колучић
комад
комадак
комадељак
комадешка
комадина
комадићак
комадесница
комадичак
комађе
комат
коматина
коматић
комора
компанија
компањија
комплекс
комплет
композиција
конат
коната
конац¹
конац²
конвој

конволут
конгија
конгломерат
кондер
кондијер
кондир
кондирић
конзерва
конзилијум
коноп
конопац
кончић
коњ
коњица
копа
копања
копање
копач
копрена
кор¹
кор²
корак
коракај
коракаљ
коракљај
корачај
кордон
кориташце
корито
корица
корице
корпа
корпица
корпус
коруба
коршов
коса
костара
котао
котар
котарина
котарица
котарка
котарчица
котле
котленица
котленка
котлић

котло
котлуша
котрљак
котруљ
котур
котурић
кофа
кофица
кохорта
коцка
коцкица
кош
кошар
кошара
кошарица
кошић
кошиц
кошичић
кошара
крајка
крд
крдељак
крдо
кресак
кривача
кригл
кригла
крижа
крижић
крин
кринчица
кристал
кристалић
кришка
кришкица
кришчина
кришчица
кркљанац
крља
крњадак
крњетак
кроцања
крошња
крошњетина
крошњица
крпа
крпат
крпатак

крпица
крпче
крст
крстак
крт
кртић
крто
кртог
крточић/кртоце
круг
кругљица
кружац
кружок
крун
круна
крупа
крупица
крушац
крушчић
крхотина
крцолъ
крчаг
крчажић
крчак
крш
кубик
кугла
куглица
кугља
кугљица
кудеља
кудељица
кудељка
кудељчица
кужањ
кужелъ
кузао
кук
кукла
кукма
кукуљица
кула
кумбуљ
кумпанија
кунац
куп
купа¹
купа²

купац
купић
купица¹
купица²
купичка
купка
купљавина
купчић
кус
кусатак
кусић
кутао
куташац
кутија
кутијица
кутлача
кутлић
кутао
кућа
кућица
кучица
лава
лавина
лавор
лађа
лажица
лаз
лакрат
лактација
ланац
ланда
ландра
лапат
лапатак
ластра
латица
левак
леген
легија
легион
леја
лента
лепиња
леса
лесица
лесперица
либра
лив

лигња
лиз
лиљак
линија
линијица
лиска
лисник
лист
листак
листаш
листић
литар
литра
литрењак
литрењача
литрец
литрић
литрица
литровка
лих
личје
лиштра
лиштрица
лишће
ловница
логор
ложица
лижичица
локва¹
локва²
локвица
локма
локна
локум
лом
ломача
ломница
лонац
лонче
лонченце
лончина
лончић
лоњица
лопата
лопатица
лопта
лоптица
лопух

лубура
лук
луковица
лула
лулица
лутка
луч
луча
љилјак
љуска
мадијер
мажа
маза
мазга
маја
мајолика
малић
манисија
марама
маса
масив
маслић
маслићак
масница
мат
матара
матасица
мац
маца
маштел
маштела
маштело
маштил
машур
медимн
мезана
мера
мерач
мерица
меричица
мерница
мертик
мертук
месец
месечак
метањ
метар
метер

метла
мех
мехур
мехурак
мец
меч
мешај
мешалица
мешина
мешић
мешка
мешче
мешчић
миленијум
милиграм
милилитар
милиметар
миља
миљар
мина
минут
миријаметар
мискал
млаз
млазац
млазић
млака
млачица
мливо
млин
могила
модиј
мол
молекил
молекул
мотика
мотка
мотуљ
мотуљак
мочионица
мочић
мрака
мрва
мрвељак
мрвица
мрвичак
мрвка
мрвољак

мрвољица
мрвотина
мрвца
мрежа
мрежица
мрчавач
мужа
муз
мујалика
мут
муца
набодак
набојница
навет
навијак
навијутак
навиљ
навиљај
навиљак
навиље
навиљчић
навитак
навршај
награнак
нагребак
нажањ
назубак
најезда
наклад
наклађај
накот
накуп
накупина
налив
налог
налога
намот
намотај
намотак
намотуљак
наниз
нанос
напитак
напредај
напрстак
напршњак
нарамак
нарамчић

нарезак
нарој
наруква
наруквица
наручај
наручак
наруче
наручје
насевљај
наслага
настрижак
натегљај
натрунак
нацедак
начетак
негомила
недеља
недељак
недељица
низ
низа
низак
низаљка
низац
низија
низић
низуљка
ниска
нит
нишка
нога
нокат
нокла
носиво
ноша
нудла
њива
обзевак
обирак
обирина
облак
облачак
облачина
облачић
облизак
обломак
обмотак
обножањ

обор
оборчић
образ
образдак
обрезак
одбритвак
оброк
обрусак
обруч
овал
огарак
огарица
огорак
огорелак
огра
ограбак
ограбина
огрижај
огризак
огризина
огризољак/огризотак
огризотина
огрла
огрлица
огрозд
ода
одбацак
одвалина
одвојак
одгризак
одел
оделак
одељак
одељење
одјек
одлом
одломак
одломина
одред
одредба
одрезак
одрезина
одсек
одсечак
одставак
одстрижак
одусина
озубак

ојелак
ока
оканик
оканица
окањача
окарица
окљувак
окорељак
окрајак
окрајка
окрајчић
окусак
олба
олма
оломак
омот
омотај
омотак
омут
омутић
опанак
опиљак
опка
опушак
опхода
опходња
опчупак
орање
оратњак
орда
ореол
ореола
оројла
орта
осечак
осмак
осмина
осолак
осољај
остан
останак
остатак
острижак
острижина
остружак
осукај
осуч
осукај

отавњак
откидај
откидак
откос
отоварак
отпадак
отпушак
отрунак
отцеп
отцепак
офирка
офићак
офук
оцепак
очинак
пабирак
пај
пајван
пакаљ
пакет
пакетић
пакла
паклић
паклица
пакло
пакљић
пакунг
паламар
палац
палета
палица
палта
палутица
палучак
паљ
паља
паљак
паљутак
пампур
паница
пантљика
паор
паперје
пар
пара
параграф
парада
параман

параманче
парампарче
партија
парцела
парцелица
парче
парченце
парчетић
парчић
пас¹
пас²
пасмо
пастав
патка
паткица
паторак
патрљак
патуља
пахаль
пахуља
пахуљица
пачворак
пачица
пашајица
пашкуљ
педал
педаљ
педањ
педао
педла
педљај
педљић
пена
пендезе
пепељара
период
периода
перуљак
перчин
песка
петина
петлић
петорка
пећ
пехар
пехарац
пехарић
пехарчић

пециво
печа
печат
печеница
печица
печурка
пешадија
пешчица
пива
пивољак
пијат
пијуц
пиксла
пиљак
пинта
пипак
пирамида
пис
питуљица
пишла
пишт
пјат
пјатина
пладањ
пладња
плазина
планина
пласа¹
пласа²
пласица
пласка
пласница
пласт
пласта
пластак
пластић¹
пластица²
пластун
платно
плевица
плејада
племе
плеса
плетај
плетеница
плетеничица
плетенка

плећка
плех
плима
плова
plosка
плотун
плоча
плочица
плошка
плошчица
плуг
пљат
пљата
пљтић
пљоска
пљокчица
пљошта
пљошчица
пљусак
побравица
повеза
повезак
повеса
повесамце
повесма
повесмо
повлака
повлечај
повор
поворка
поворчица
повуз
повук
погон
погреб
погребак
подвојак
подгрупа
поделак
подељак
поделац
подланица
подне
подница
пододељак
пододред
подорак
подскупина

подусница
пожунац
пожуница
поздерка
позоб(ак)
појас
појасић
поједак
пока
покиљача
покос
покривач
покривац
пола
полић
половина
половица
полутка
покола
полоканик
полоканица
полуга
полутак
полугина
полутица
полутка
получак
получета
полчетвртак
понор
попечак
поплава
породица
порција
посада
посуда
посудица
поток
поточина
прам
прамак
прамен
праменак
праменица
праменчић
прамић
прамичак
прашак

прашка
прегон
прегр
прегршт
представник
преза
преостатак
преплет
пресек
примерак
проблесак
провалија
прст
прстен
прстовет
прстохват
пруга
прут
прутак
пук
разделак
рал
рало
раме
растет
растетљај
ребро
ред
редак
редић
режањ
резанац
резервоар
река
реп
репина
рестл
ресто
ризма
рис
риф
рој
ројак
ројић
рола
ролна
рота
руда

рудеж
рука
рукав
руковет
руковетак
руковијест
руковијет
руља
руњак
ручица
сабор
савитак
салма
сантиметар
сасуд
сат
сатљик
свежањ
свежњић
свежљај
свијутак
свита
свитак
сврдлај
сврдљај
свртак
сврчак
сегмент
седмина
седмица
сежањ
сексер
секунд
секција
семенка
сено
сепећик
серија
сет
сирац
скуп
скупина
скупље
слама
сламка
слог
слој
смет

смотак
смотуљак
смочиић
смрзутак
сноп
снопак
снопић
сноплје
снопуљак
сомун
спирала
сплет
спрат
срк
сркај
сркљај
сркут
срп
срченце
став
став
ставак
ставка
стаданце
стадиј
стадо
стакленица
стакленка
стакленце
стакленчица
стакло
стог
стожић
столеће
стопа
стрела
строј
струка
стручак
стручац
стручица
стуб
стубац
ступ
ступац
судић
судланица
суза

сукљај
сукљајчић
сума
сура
табак
табан
табла
табор
табун
талас
тањир
таса
тасна
тацна
тачка
тегла
теза
тел
терет
тесте
тиринтика
тиска
тједан
товар
товарак
тона
топ
трак
трака
транша
трачак
трачица
трећина
тридесетина
трина
трица
трмка
троред
троха
трошица
трошка
трошчица
труба
трумпа
трун
трунак
трунић
трунка

трунца
трунчица
труње
труп
трупа
тулац
тура
турбан
турица
турма
туце
туцет
ћуб
ћуба
ћума
ћуп
ћуфта
ћуфте
увитак
увојак
увојчић
угриз
угризак
удах
удисај
ужица
укљувак
улов
уломак
улчек
умуз
унча
ура
урица
устрижак
уштрпак
фила
фишек
флаша
флашетина
флашица
флотила
формација
фраклић
фрк
фрталъ
фрталъче
фрталъчић

фунт
фунта
хајка
халка
хампа
харар
хват
хектар
хектолитар
хектометар
хитац
хомут
хор
хорда
хрпа
цента
цепка
цигар
цима
цистерна
цол
црево
цреп
цунет
цурак
чабар
чабрић
чабрица
чагаль
чајник
чанак
чанчић
час
часак
часић
чачак
чаура
чахура
чаша

чашетина
чашица
чашка
чашурина
чен
чено
чењ
чеперак
черек
чесно
чест
честица
чета
четвртина
чешањ
чинија
чинијица
число
члан
чланак
чокаљ
чокан
чоканче
чокањ
чокањчић
чопор
чопорак
чорда
чота
чреда
чредо
чуњ
чуп
чупа
чупак
чуперак
чуперчић
чупић
чутура

чутурица
џак
џакче
џакчић
џеп
шака
шалица
шачица
шерег
шерпа
шестак
шестина
шипка
шихта
шиша
шише
шкарницл
шкартоц
шкарточ
шкрња
шлепер
шмрк
шмркај
шнит
шнита
шоља
шољица
шпалир
штаницла
штангла
штанглица
штап
штип
штипак
штипетак
штос
шtringла
штруца
штрцај

Биографија аутора

Бојана Д. Тодић Санковић рођена је 4. јула 1992. године у Пожаревцу, где је завршила основну и средњу школу. Дипломирала је на Групи за српски језик и књижевност Филолошког факултета Универзитета у Београду. На истом факултету одбранила је мастер рад под називом *Придевска антонимија у Асоцијативном речнику српског језика*, под менторством проф. др Рајне Драгићевић. Од 2017. године ради у Институту за српски језик САНУ на одсеку *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Бави се морфолошким, лексиколошким и лексикографским истраживањима. Учествовала је на неколико домаћих и међународних научних скупова и објавила више научних радова.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: Бојана Тодић Санковић

Број досијеа: 16048/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Именичка партикуларизација у српском језику”

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени;
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора:

У Београду, _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Бојана Тодић Санковић

Број досијеа: 16048/Д

Студијски програм: Српски језик

Наслов рада: „Именичка партикуларизација у српском језику”

Ментор: проф. др Рајна Драгићевић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора:

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Именичка партикуларизација у српском језику”

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CCBY)
2. Ауторство – некомерцијално (CCBY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CCBY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CCBY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CCBY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CCBY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора:

У Београду, _____
